ENGELLİ VE MEKAN

DAKAM

ENGELLİ VE MEKAN

ISBN: 978-625-7034-44-9

Editör: Yıldız AKSOY, Efe DUYAN

Editör Yardımcısı: İbrahim TEYMUR

DAKAM Doğu Akdeniz Akademiz Araştırmalar Merkezi - Özgür Öztürk DAKAM YAYINLARI

Mayıs 2025, İstanbul.

www.dakam.org

Firuzağa Mah. Boğazkesen Cad., No: 76/8, 34425, Beyoğlu, İstanbul.

Baskı: Metin Copy Plus, Mollafenari Mah., Türkocağı Cad. 3/1, Mahmutpaşa/Istanbul, Turkey.

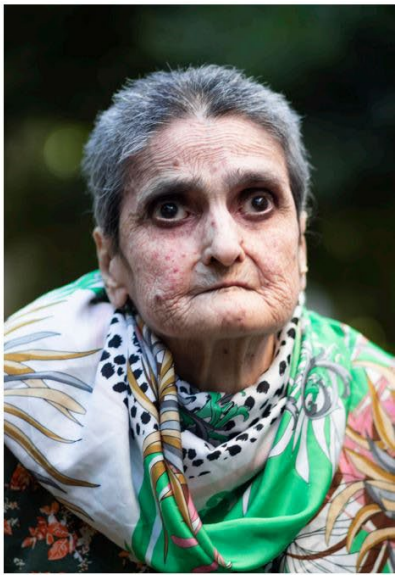
ÖNSÖZ

Türkiye'nin farklı üniversitelerinde görev yapan çok değerli hocalarımızın bölüm yazıları ile hazırlanmış olan bu kitap, "Engelli ve Mekân (Disabled and Space)," ablam Feride TEYMUR'un anısına adanmıştır. Feride, hayatı boyunca mekânla kurduğu karmaşık ilişkiyi derinden hissetmiş, bu ilişkiyi hem zorluklarla hem de dirençle deneyimlemiş biriydi.

20 Ekim 2023 tarihinde vefat eden Sevgili ablam Feride TEYMUR'un anısına her sene DAKAM (Doğu Akdeniz Akademik Araştırma Merkezinin) destekleri ile ***Dünya Engelliler Günü ve Engelliler Haftası*** kapsamında ***Engelli ve Mekân*** konulu konferans/kitap çalışması yapılacaktır.

2025 yılı Engelliler Haftası kapsamında Feride TEYMUR'un anısına DAKAM yayınları tarafından Yıldız AKSOY ve Efe DUYAN editörlüğünde yayınlanmış olan ***"Engelli ve Mekân (Disabled and Space)"*** başlıklı kitabımız 22 Aralık 2023 tarihinde "***Engelli ve Mekân konusuna Multidisipliner Bakış Açısı"*** başlıklı DAKAM'ın kıymetli destekleriyle düzenlenen " konferans serisine dayanmaktadır ve bu kitap bu serinin bir parçası olarak, ablamın hatırasını yaşatmayı amaçlamaktadır.

Elimizdeki bu fotoğraf, Feride'nin Bakırköy İş Bankası Evleri'nin bahçesinde, oğlu, yetenekli fotoğraf sanatçısı İbrahim TEYMUR tarafından çekilmiş bir portresidir. Bu kare, ablamın mekânla olan bağının birçok katmanını gözler önüne seriyor. Öncelikle, bahçe, onun 25 yıl boyunca hayatının önemli bir parçası olmuş bir yerdir. Yeşil bitki örtüsü, huzurlu atmosferiyle, Feride'nin sığınağı, belki de özgürce hareket edebildiği nadir alanlardan biriydi.

Feride, ayakta durmak için bir bastona yaslanıyor. Bu detay, onun fiziksel hareketliliğindeki zorlukları simgeliyor. Giydiği desenli elbise ve renkli eşarp, kişisel ifadesinin canlılığını yansıtırken, aynı zamanda, belki de, bedensel sınırlamaların getirdiği monotonluğa karşı bir başkaldırı niteliği taşıyor. Yüzündeki ifade, hem bir kabullenişi hem de içsel bir gücü barındırıyor. Gözlerindeki bakış, yaşadığı zorluklara rağmen hayata tutunma azmini gösteriyor.

Fotoğrafın çekildiği mekân, Bakırköy İş Bankası Evleri, kentsel dönüşümün acımasız yüzüyle de kesişiyor. Feride, 25 yılını geçirdiği bu evden, bu bahçeden ayrılmak zorunda kalıyor. Bu ayrılık, sadece fiziksel bir mekân değişikliği değil, aynı zamanda, kimliğinin, anılarının ve aidiyet duygusunun bir parçasından koparılmak anlamına geliyordu. Yeni evinde sadece on gün yaşayabilmesi ve ardından gelen vefatı (20 Ekim 2023) bu kopuşun onun için ne kadar derin bir travma yarattığının trajik bir kanıtıdır.

Bu kitap, işte bu kesişim noktasında doğdu. ***"Engelli ve Mekân***," engelli bireylerin mekânla kurduğu çok boyutlu ilişkiyi, mimariden şehirciliğe, sosyal politikalardan sanata kadar geniş bir yelpazede ele alıyor. Amacımız, engelli bireylerin yaşadığı mekânsal dışlanmayı, ayrımcılığı ve erişilebilirlik sorunlarını görünür kılmak, bu konuda farkındalık yaratmak ve daha kapsayıcı, eşitlikçi mekânların yaratılmasına katkıda bulunmaktır.

Bu kitap, sevgili ablam Feride'aziz hatırasına ithaf edilmiştir.

TEŞEKKÜR

Bu kitabın ortaya çıkmasında emeği geçen herkese gönülden teşekkür etmek isterim. Değerli bölüm yazılarıyla kitabımıza zenginlik katan tüm kıymetli hocalarıma ve meslektaşlarıma, titiz ve değerli katkılarıyla kitabın editörlüğünü birlikte yürüttüğüm kıymetli meslektaşım Efe DUYAN'a ve süreç boyunca özverili çalışmalarıyla yanımızda olan sevgili editör yardımcımız İbrahim TEYMUR'a minnettarım. Ayrıca bu projenin başından sonuna kadar desteklerini esirgemeyen DAKAM'ın (Doğu Akdeniz Akademik Araştırma Merkezinin) direktörü Özgür ÖZTÜRK'e teşekkürlerimi sunarım. Umarım bu kitap, okuyucularımızın zihinlerinde yeni pencereler açar ve daha duyarlı, kapsayıcı bir toplum inşa etme yolunda hepimize ilham verir.

Prof. Dr. Yıldız AKSOY
Mayıs 2025

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

Kent Mekânları, Kamusal Alanlar Ve Erişilebilirlik Temelli Tasarım Yaklaşımları

Kentsel/Kamusal Mekânları Görünür Kılmak: Eskişehir Kurşunlu Külliyesi Kompleksi
Doç. Dr. Başak KALKAN, Öğr. Gör. Dr. Arzu ÇELEN ÖZER, Prof. Dr. Ayşen ÖZTÜRK, Öğr. Gör. Pelin KORKMAZ…21

Kentsel Tarım, Çevre Koruma, Agroekoloji ve Erişilebilir Mekân Tasarımı
Dr. Öğr. Üyesi Gümüş Funda GÖKÇE, Prof. Dr. Öner DEMİREL……38

Kentsel Kamusal Mekânlar, Erişilebilirlik ve Herkes İçin Tasarım
Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN, Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU……53

Kadın Dostu Kentsel Planlama ve Tasarım Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi
Prof. Dr. Tuğba KİPER……82

Kentsel Mekânlarda Evrensel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı İlişkisi
Doç. Dr. Arzu ALTUNTAŞ----------102

Kamusal Alanlar Bağlamında Engelli Bireyler İçin Uluslararası Standartlar Olgusunda "Mahalle Parklarına Erişilebilirlik" Üzerine Bir Araştırma: Çanakkale Kepez-Hamidiye Mahallesi Örneği
Dr. Öğr. Üyesi Aylin ÇELİK TURAN, Fatma Dila ERBİL……116

Kapsayıcı Kamusal Açık Alanlar: Peyzaj Tasarımında Sosyal Adalet
Öğr. Gör. Dr. Nurbanu Özkartal……139

Kamusal Alan: Engellilerin Özgürlük Alanı (Mı?)
Prof. Dr. Hatice Selma ÇELİKYAY----------146

Kentsel Erişilebilirlikte Yeni Bir Perspektif: Engelli Dostu Peyzaj Tasarımı ve Mekân Dizim Analizi, Üsküdar Örneği
Dr. Şeyma Elif DİNÇER, Dr. Öğr. Üyesi Ömer ÜNSAL, Prof. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU……154

Kamusal Alanlarda Erişilebilirlik Analizi: Malatya Kenti Örneği
Halit KOÇAK, Prof. Dr. Metin DEMİR……171

Kars Kent Merkezinde Engelsiz Peyzaj Değerlendirmesi: Erişilebilirlik ve Mekânsal Uyum Analizi
Özlem Burcu AKSOY, Prof. Dr. Metin DEMİR……188

Kapsayıcı Kentsel Hareketlilik: Engelli Bireylerin Park Alanlarına Erişimini Sağlamak
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ÜNSAL, Dr. Şeyma Elif DİNÇER, Prof. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU……211

Kültürel Peyzajda Engelli Kültürünün Yansıması Olarak Engelli Parkları: Rize Kordon Bölgesi Engelli Parkı Örneği
Dr. Öğr. Üyesi Manolya ÖZDEMİR DURAK, Funda DEMİRCAN, Volkan CANÖZÜ……226

Farklılıktan Doğan Güç: Engellilik, Eşitlik ve Sosyal Barış İçin SDG16 Kapsamında Stratejiler
Dr. Öğr. Üyesi Dilek ŞAHİN YOMRALIOĞLU…… 249

Erişilebilirlik ve Güvenlik
Dr. Öğr. Üyesi Esra ABACIOĞLU GİTMİŞ, Doç. Dr. Şule KISAKÜREK…… 265

Tarihi İçkale'de (Diyarbakır) Erişilebilirliğin Değerlendirilmesi
Züleyha KOÇ, Doç. Dr. Canan KOÇ…… 279

Yetersizliği Olan Bireyler İçin Erişilebilir Mekân Tasarımı: Amerika Birleşik Devletleri Örneği
Mehmet Akif CİHAN, Arş. Gör. Özge Fatoş CİHAN…… 290

Engelli Bireyler İçin Erişilebilirlik: Kapsayıcı Bir Toplumun Temel Taşı
Prof. Dr. Yıldız AKSOY…… 297

İKİNCİ BÖLÜM

Üniversite Yerleşkelerinde Erişilebilirlik, Mekânsal Düzenleme ve Kapsayıcı Tasarım Uygulamaları

Engelsiz Kampüsler: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Örneğinde Peyzaj ve Mekânsal Düzenlemeler
Gizem Nagehan AKSU, Çağla GÜLER, Prof. Dr. Murat ÖZYAVUZ……304

Akıllı Kampüsler ve Erişilebilirlik: Dijital Dönüşümün Kapsayıcı Tasarıma Etkisi
Doç. Dr. Ayşe KALAYCI ÖNAÇ, Dr. Ahenk KARCI, Süleyman Aykutalp ÖZKUYUMCU……321

YÖK Engelsiz Üniversite Ödülleri Başvuru Kriterleri ve Atatürk Üniversitesi Örneği
Prof. Dr. Fatma Zehra ÇAKICI, Prof. Dr. Engin KURŞUN, Arş. Gör. Beyza Nur ÇALIŞKAN KELEŞ……336

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Engelli Bireylerin Yaşam Alanları, Konut Erişilebilirliği ve Geçici Barınma Çözümleri

Engelli Bireyler İçin Konut Bahçesi Tasarım Yaklaşımı
Emirhan AKSU, Prof. Dr. Alper SAĞLIK……355

Yaşam Alanları, Yaşam Hakları: Engellilik ve Erişilebilir Konut Üzerine
Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU, Öğr. Gör. Dr. Ece ÖZMEN……369

Engelli Bireyler İçin Geçici Barınma Çözümü Olarak Erişilebilir Konteynerler
Prof. Dr. Osman TUTAL, Prof. Dr. Alper ÇABUK……389

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Engelsiz Mekanlar, Mimari Tasarım, İç Mekân Düzenlemeleri, Giriş Alanları Ve Evrensel Tasarım Yaklaşımları

Mimarlık, Mekân ve Engelsiz Tasarım
Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN, Öğr. Gör. Dr. Evren TANDOĞAN……406

Engelsiz Mekân Deneyiminde Bir Eşik Olarak "Giriş Alanları"
Prof. Dr. Reyhan MİDİLLİ SARI……438

İşyeri Hekimliğinde Engelli ve Mekân: Engelli ve Yaşlı Bireyler İçin Fiziksel ve Ergonomik Düzenlemeler: Sağlık ve Güvenlik Standartları
Dr. Hüseyin BUDAK……457

Engelsiz Mekânın İzinde: Erişilebilirlik ve Kapsayıcılık Üzerine Bir Literatür İncelemesi
Arş. Gör. Dr. Halil DUYMUŞ, Dr. Mehtap ÖZENEN KAVLAK, Prof. Dr. Saye Nihan ÇABUK, Prof. Dr. Alper ÇABUK……467

BEŞİNCİ BÖLÜM

Toplumsal Kültür, Zihinsel Sağlık Ve Medya Temsilleri Üzerinden Engellilik ve Mekân Ilişkisi

Ruh Sağlığı ve Zihinsel Engelliler İçin Bitkisel Tasarım
Prof. Dr. Ahmet Tuğrul POLAT, Esra SİVRİ İÇÖZ……488

Suyun Sesi (The Shape of Water) Filminde Engellilik ve Mekân
Dr. Öğr. Üyesi Şölen KÖSEOĞLU……502

Japonya'da Engellilerin Eğitim ve İstihdamına İlişkin Gözlemler
Prof. Dr. Ahmet CİHAN……510

Engelli Kadınları Kapsayıcı Planlama ve Tasarım
Prof. Dr. Duygu GÖKCE……527

ALTINCI BÖLÜM

Açık Alanların, Parkların ve Yeşil Altyapının Engelli Bireyler İçin Erişilebilirliği ve Kullanımı

Engelli Bireyler Yönünden Yaya Öncelikli Alanlar ve Bu Alanlara Erişimin Peyzaj Mimarlığı Açısından Değerlendirilmesi
Dr. Öğr. Üyesi Veysel DAĞ, Prof. Dr. Sibel MANSUROĞLU, Doç. Dr. Deniz ÇOLAKKADIOĞLU……537

Engelli Bireyler İçin Açık Hava Rekreasyon Alanları
Dr. Öğr. Üyesi Bilgenur AK, Doç. Dr. Meryem Bihter BİNGÜL BULUT, Doç. Dr. Sima POUYA…… 551

Engelliler ve Kentsel Rekreasyon Alanları
Prof. Dr. Umut PEKİN TİMUR, Doç. Dr. Özgür Burhan TİMUR…… 561

YEDİNCİ BÖLÜM

Afet Sonrası Mekânsal Çözümler, Toplanma Alanları ve Geçici Yapılar

Afet Sonrası Toplanma Alanlarında Engelli Bireylere Yönelik Tasarım ve Düzenlemeler
Prof. Dr. Aslı GÜNEŞ GÖLBEY, Bahar ULAŞZADE……576

DİZİN……592

EDİTÖRDEN

Bu kitap, engellilik ve mekân ilişkisini disiplinlerarası bir çerçevede ele alarak, konuyu hem kuramsal hem de uygulamalı yönleriyle incelemeyi amaçlamaktadır. Farklı alanlardan akademisyenlerin, araştırmacıların ve uygulayıcıların katkılarıyla şekillenen bu çalışma, çok boyutlu bir bakış sunarken, okurun metni takip edebilmesini kolaylaştırmak amacıyla tematik bütünlük gözetilerek yapılandırılmıştır. Kitap, yedi ana bölümde toplanmış içeriklerden oluşmaktadır. Her bir bölüm, benzer kavramsal temalara, yöntemsel yaklaşımlara ya da mekânsal ölçeklere sahip çalışmaları bir araya getirmektedir. Bu bölümleme yalnızca bir düzenleme tercihi değil, aynı zamanda engellilik-mekân ilişkisinin çok katmanlı yapısını görünür kılma çabasıdır. Engellilik meselesi, bireysel deneyimlerden toplumsal yapıya, fiziksel çevre düzenlemelerinden yasal politikalara kadar geniş bir yelpazede ele alınmayı gerektirir. Dolayısıyla her bölüm, bu çok katmanlı yapının bir yönüne odaklanarak bütünsel bir anlayışa katkı sunmayı hedeflemektedir.

İlk bölüm, engellilikle ilgili kavramsal tartışmalar ile mekân kuramları arasındaki ilişkileri sorgulayan teorik çerçeve yazılarını içermektedir. Bunu izleyen bölümler, tarihsel perspektiflerden kent politikalarına, gündelik yaşam pratiklerinden mimarlık ve tasarım örneklerine uzanan bir dizilimle ilerler. Son bölümler ise daha çok saha araştırmalarına, örnek uygulamalara ve deneyim aktarımlarına dayalı çalışmalardan oluşmakta, kitap boyunca geliştirilen kuramsal arka planın sahadaki yansımalarını tartışmaya açmaktadır. Bu yapı sayesinde kitap, hem akademik hem uygulamalı bilgiye ihtiyaç duyan okurlara hitap ederken, disiplinlerarası diyaloğu da teşvik etmektedir. Böylece **Engelli ve Mekân**, yalnızca engellilik çalışmaları literatürüne değil, aynı zamanda kent çalışmaları, mimarlık, sosyal bilimler ve insan hakları gibi pek çok farklı alana da katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Birinci bölüm kent mekânları, kamusal alanlar ve erişilebilirlik temelli tasarım yaklaşımlarını ele alan çalışmaları içermektedir.

Kentsel/kamusal mekânları görünür kılmak: Eskişehir Kurşunlu Külliyesi Kompleksi başlıklı bölümde yazarlar, görme engelli bireylerin tarihi ve kültürel kamusal mekânlara erişimini artırmak amacıyla geliştirilen betimleme temelli bir yaklaşımı ele almışlardır. Kent yaşamında bireylerin sosyal etkileşimlerini ve fiziksel-psikolojik iyilik hallerini destekleyen kamusal alanlara eşit erişimin, sağlıklı ve kapsayıcı bir kent yapısının temel unsurlarından biri olduğu vurgulanmaktadir. Bu kapsamda, Kurşunlu Külliyesi'nin mimari özellikleri ve çevresel bağlamı, görsel imgelerden sözel anlatıma dönüştürülerek "betimlenmiş bir yürüyüş deneyimi'ne dönüştürülmüştür. Yazarlar, erişilebilirliğin sadece fiziksel düzenlemelerle sınırlı kalmaması gerektiğini, duyusal ve algısal erişimi de içermesi gerektiğini ortaya koyarken; kentsel iletişim araçlarının herkes için erişilebilir biçimde düzenlenmesinin, engelsiz bir kent yaşamı için ne denli kritik olduğunu gözler önüne sermektedirler.

Kentsel tarım, çevre koruma, agroekoloji ve erişilebilir mekân tasarımı başlıklı bölümde yazarlar, kentlerde giderek artan çevresel ve sosyal sorunlara karşı çözüm üretme potansiyeline sahip bir yaklaşım olarak kentsel tarımı, çevre koruma ve erişilebilir tasarım ekseninde ele almışlardır. Kentsel tarımın; doğa temelli çözümler, yeşil-mavi altyapı uygulamaları ve döngüsel ekonomi bağlamında sunduğu katkılar, hem ekolojik sürdürülebilirlik hem de sosyal bütünleşme açısından değerlendirilmektedir. Bölüm yazısında, dünya genelinde ve Türkiye'deki örnek uygulamalar üzerinden, kentsel tarımın sürdürülebilir kalkınma hedeflerine olan katkısı vurgulanmakta; bu alanların engelli bireyler için de erişilebilir biçimde tasarlanmasının sosyal kapsayıcılığı artırmadaki rolü öne çıkarılmaktadır. Yazarlar, kentsel kamusal mekânlarda tarım faaliyetlerinin yalnızca çevre koruma ve gıda güvenliğiyle sınırlı kalmaması, aynı zamanda tüm bireylerin erişimine açık, adil ve katılımcı mekânlar yaratılması yönünde planlanması gerektiğini savunarak, erişilebilirliğin mekânsal adaletin bir koşulu olduğuna dikkat çekmektedirler.

Kentsel Kamusal Mekânlar, Erişilebilirlik ve Herkes İçin Tasarım başlıklı bu bölümde, yazarlar kent yaşamının merkezinde yer alan kamusal mekânların toplumsal işlevlerini, erişilebilirlik ilkeleri çerçevesinde ele almışlardır. Kentsel kamusal alanların sadece fiziksel çevreler olarak değil, aynı zamanda kentte yaşayan bireylerin sosyal, kültürel ve fiziksel ihtiyaçlarına cevap veren ve kentin kimliğini belirleyen dinamik mekânlar olduğu vurgulanmaktadır. Bölümde, nüfusun büyük bölümünün kentlerde yaşadığı günümüzde, herkesin eşit şekilde erişebileceği, kullanabileceği ve deneyimleyebileceği kamusal alanların tasarımının gerekliliği ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda, evrensel tasarım, herkes için tasarım ve engelsiz tasarım gibi kavramlar; toplumsal kapsayıcılığı ve katılımı artıran yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir. Yazarlar, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel düzenlemelerle sınırlı kalmaması, aynı zamanda antropometrik ve toplumsal veriler ışığında kapsayıcı kentsel tasarım ilkeleriyle desteklenmesi gerektiğini savunarak; bu yaklaşımın hem mekânsal adalet hem de kent yaşam kalitesinin artırılması açısından önemli olduğunu ortaya koymuşlardır.

Kadın Dostu Kentsel Planlama ve Tasarım Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi başlıklı bölümde, yazar, kadınların kentsel alanlarda ihtiyaç ve beklentilerine yönelik eşitlikçi bir yaklaşım geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kadınların duyusal açıdan hassas gruplar olarak tanımlanmasının, kentsel mekanların planlanmasında ve tasarımında önemli bir etki yarattığına dikkat çekilmektedir. Çalışmada, Scopus ve Web of Science (WoS) indekslerinde yer alan kadın dostu kentsel planlama ve tasarım konusundaki yayınlar analiz edilmiştir. Bu analiz ile yıllık yayın eğilimleri, önde gelen akademik kaynaklar, kilit yazarlar, üretken ülkeler ve kurumsal bağlantılar ortaya konmuştur. Bulgular, özellikle son on yılda konuya olan ilginin arttığını göstermektedir. Ayrıca, kadın dostu kentsel planlama çalışmalarının disiplinler arası bir yaklaşım benimseyerek, tıp, sosyal bilimler, çevre bilimleri ve sanat gibi farklı alanlarda yayımlandığı görülmüştür. Çalışmanın önemli katkı sağlayan yazarlar arasında Spezier IS (Scopus) ve Bhutta ZA (WoS) gibi isimler yer alırken, bu konudaki yaygın dergiler arasında "Plos One" ve "Landscape and Urban Planning" öne çıkmaktadır. ABD ve Birleşik Krallık gibi ülkeler ile "Johns Hopkins Bloomberg Halk Sağlığı Okulu" ve Kaliforniya Üniversitesi gibi kurumlardan yüksek yayın hacimleri belirlenmiştir. Bu bulgular, kadın dostu kentsel tasarım konusunda önemli eğilimlerin ve gelecekteki beklentilerin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Kentsel Mekânlarda Evrensel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı İlişkisi başlıklı bu çalışma, kentlerdeki hızlı değişim ve artan nüfus nedeniyle kentsel mekânlarda karşılaşılan sorunları ele almaktadır. Kırsaldan kentlere olan göçün etkisiyle, kentlerin tasarımında yapılan aceleci kararlar ve uygulamalar zamanla eksikliklere yol açmış, bu da kentsel yaşamın farklı gruplarının ihtiyaçlarının karşılanamamasına neden olmuştur. Özellikle engelli bireylerin kentsel mekânlara erişiminde ve bu mekânları kullanmada çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Bu bağlamda, evrensel tasarımın kentsel mekânların tasarımında kritik bir rolü olduğu vurgulanmaktadır. Evrensel tasarım, tüm bireylerin, yaş, engel durumu veya sosyal statülerine bakılmaksızın mekânları kullanabilmesini amaçlayan bir anlayıştır. Bu anlayış, tüm kullanıcılar için erişilebilir ve kullanılabilir mekânlar yaratma amacını güder. Peyzaj mimarlığı, kentsel mekânların tasarımında ekolojik unsurları da göz önünde bulundurarak, tüm kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayan ve sosyal etkileşimi teşvik eden mekânlar oluşturmayı hedefler. Dolayısıyla, peyzaj mimarları da evrensel tasarım ilkelerini ve kriterlerini, tüm kent kullanıcılarına uygun, kapsayıcı bir anlayışla uygulamakla sorumludur.

Kamusal Alanlar Bağlamında Engelli Bireyler İçin Uluslararası Standartlar Olgusunda "Mahalle Parklarına Erişilebilirlik" Üzerine Bir Araştırma: Çanakkale Kepez-Hamidiye Mahallesi Örneği başlıklı bu bölümde, parkların engelli bireylere yönelik erişilebilirlik düzeylerini uluslararası standartlar ışığında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Engellilik, bireylerin yapacakları işler ya da sorumluluklar konusunda yaşadıkları sınırları, değişiklikleri ya da yetersizlikleri ifade ederken, erişilebilirlik ise bu engellerin ortadan kaldırılmasını ifade eder. Erişilebilirlik, tüm bireyler için önemli bir faktördür. Bu bağlamda, araştırma Çanakkale ili Kepez-Hamidiye Mahallesindeki mahalle parklarını, uluslararası erişilebilirlik standartları çerçevesinde inceleyerek erişilebilirlik düzeylerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. İlk olarak literatür taraması yapılmış ve erişilebilir çevre standart kriterleri belirlenmiştir. Ardından, Hamidiye Mahallesindeki parklar yerinde gözlemlerle incelenmiş; yaya yolları, kaldırımlar, rampalar, merdivenler, yaya geçitleri, engelliler için park yerleri ve açık yeşil alanlar gibi unsurlar dikkate alınarak bu unsurların engelli bireylerin kullanımına uygun olup olmadığı değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları, mahalle parklarında ciddi erişilebilirlik sorunları olduğunu göstermektedir. Özellikle parklar arasında rampa ve engelliler için park yeri bulunmaması, erişilebilirlik ve güvenlik açısından büyük sorunlar yaratmaktadır. Yapılan yanlış tasarımlar ve yetersiz planlamalar, engelli bireylerin parkları kullanmalarını engellemektedir. Sonuç olarak, kriterlere uygun şekilde yeniden tasarlanan parklar, erişilebilirlik seviyesini artırarak engelli bireylerin yaşam kalitesine katkı sağlayacaktır.

Kapsayıcı Kamusal Açık Alanlar: Peyzaj Tasarımında Sosyal Adalet başlıklı bölümde yazar, kentsel kamusal açık alanların sosyal adalet temelli yaklaşımlarla nasıl kapsayıcı hale getirilebileceğini tartışmaktadır. Engelli bireylerin kamusal yaşama eşit şartlarda katılımının yalnızca fiziksel erişimle sınırlı olmadığı; sosyal görünürlük, karar alma süreçlerine katılım ve kullanıcı odaklı tasarım ilkeleriyle mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Peyzaj mimarlığı, bu bağlamda yalnızca estetik ya da işlevsel değil, aynı zamanda etik bir araç olarak değerlendirilmektedir. Ulusal ve uluslararası başarılı örnekler üzerinden yapılan değerlendirmeler, kapsayıcı tasarımın teknik müdahalelerin ötesine geçmesi gerektiğini göstermektedir. Bu tür tasarımlar; duyusal erişim, sosyal bütünleşme ve toplumsal temsiliyet gibi çok boyutlu bileşenlerle desteklendiğinde daha etkili olmaktadır. Mahalle parklarından doğal koruma alanlarına kadar farklı mekânsal ölçeklerde gerçekleştirilen projeler, farklı kullanıcı ihtiyaçlarının gözetildiği durumda kamusal alanların toplumsal uyumu ve kent hakkını desteklediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca yerel yönetimlerin uygulama politikaları, katılımcı tasarım süreçleri ve doğa temelli çözümlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Çalışmada, yalnızca fiziksel erişimi değil; aynı zamanda sosyal ve kültürel kapsayıcılığı hedefleyen bütüncül yaklaşımların, kentsel mekânda daha adil ve kapsayıcı dönüşümler yaratma potansiyeline sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, gelecekteki peyzaj tasarımı uygulamalarının, sosyal adaletin mekânda daha görünür ve sürdürülebilir bir biçimde yer almasını sağlayacak şekilde dönüşmesi gerektiği belirtilmektedir.

Kamusal Alan: Engellilerin Özgürlük Alanı (Mı?) başlıklı bu bölümde yazar, engelliliğin hem içsel hem de toplumsal kaynaklı zorluklarla mücadele eden bir durum olduğunu vurgulamaktadır. Engellilik, doğuştan veya kaza gibi dışsal sebeplerle gelişebilmekte ve genellikle aşılması güç zorluklar yaratmaktadır. Kent tasarımcıları, plancılar ve mimarlar, yaşanabilir çevreler oluşturma konusunda çalışmalar yapsalar da, ülkemizde pek çok kentte engelli bireylerin kamusal alanlara erişimi ve bu alanlarda dolaşımı sağlanamamaktadır. Bu durum, engelli bireylerin daha da izolasyonuna yol açmaktadır. Kamusal alanlar, toplumun tamamına ait olmalı ve tüm bireyler eşit haklara sahip olmalıdır. Engelli bireylerin kamusal alanlara engelsiz erişimi, bu alanda var olma ve bu alanları kullanma hakları, diğer bireylerle eşit olmalıdır. Bu nedenle, kamusal alanları tasarlayan uzmanlar ve uygulama sürecini yürüten yerel yöneticiler, engelli bireyler için engelsiz erişimi birincil hedef olarak benimsemeli ve duyarlı bir yaklaşım sergilemelidir. Engellilerin kamusal alanları kullanma hakkı, hiçbir koşulda engellenemez. Kamusal alanların engelsiz erişimine yönelik yasal çerçeveler ve evrensel sözleşmeler her geçen gün genişlese de, kentlerdeki fiziki çevrelerin hala engellilere uyumlu bir şekilde tasarlanmadığı, ergonomik olmadığı ve engellerin ortadan kaldırılmadığı gözlemlenmektedir. Bu eksiklik, engelli bireylere yönelik empatik bir yaklaşım eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Empatik tasarım süreçleri, engelli bireylerin haklarının sağlanması için en etkili yol olarak ön plana çıkmaktadır.

Kentsel Erişilebilirlikte Yeni Bir Perspektif: Engelli Dostu Peyzaj Tasarımı ve Mekân Dizim Analizi, Üsküdar Örneği başlıklı bu bölümde yazarlar, engelli bireyler için kentsel erişilebilirliğin artırılmasına yönelik olarak peyzaj tasarımı ile mekân dizim analizinin birlikte kullanımını incelemektedir. Çalışma alanı olarak seçilen İstanbul'un Üsküdar ilçesinde; mahalle düzeyindeki sosyoekonomik veriler, engelli nüfus yoğunluğu, park alanlarının mekânsal dağılımı ve bu alanların entegrasyon değerleri analiz edilmiştir. Mekân dizim yöntemi kullanılarak yaya hareketliliği ve erişim düzeyleri değerlendirilmiş, engelli bireylerin parklar ve kentsel donatı alanlarına erişiminde karşılaştıkları yapısal sorunlar tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, mevcut mekânsal eşitsizlikleri azaltmaya yönelik çözüm önerileri geliştirilmiş ve bu öneriler, kapsayıcı kentsel tasarım ilkeleri çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırma sonuçları, engelli dostu kentsel tasarımın yalnızca fiziksel altyapının iyileştirilmesiyle sınırlı kalmaması gerektiğini; sosyal, bilişsel ve mekânsal boyutların da tasarım sürecine entegre edilmesinin zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece çalışma, hem planlama hem de peyzaj tasarımı disiplinleri açısından erişilebilirlik yaklaşımına çok boyutlu ve analitik bir katkı sunmaktadır.

Kamusal Alanlarda Erişilebilirlik Analizi: Malatya Kenti Örneği başlıklı bölümde yazarlar, kent mekânlarında herkes için erişilebilirliğin sağlanması adına peyzaj tasarımı ve kullanıcı odaklı analizlerin birlikte değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Erişilebilirlik olgusu, sadece fiziksel engellerin ortadan kaldırılması değil; sosyal adaletin, kapsayıcılığın ve yaşam kalitesinin artırılması açısından da kritik bir tasarım kriteri olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışma, Malatya kentindeki kamusal alanların Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan 2020 tarihli Erişilebilirlik Kılavuzu doğrultusunda incelenmesini kapsamaktadır. Analiz sürecinde, park alanları, meydanlar gibi çeşitli kentsel mekânlarda fiziksel erişim unsurları; plan, kesit ve perspektif düzeyinde değerlendirilmiştir. Yeni kamu projelerinde rampalar, otoparklar ve yönlendirme sistemleri gibi erişilebilirlik bileşenlerinin mevzuata uygun olarak daha yaygın biçimde uygulanmaya başlandığı gözlemlenmiştir. Ancak buna karşın, hissedilebilir yüzeylerde süreklilik sağlanamaması, yönlendirme tabelalarının yetersizliği, bakım-onarım eksiklikleri ve standart dışı rampa uygulamaları gibi sorunların erişilebilirliğin etkinliğini sınırladığı tespit edilmiştir. Araştırma, erişilebilirlik ile ergonomi kavramlarının birbirini tamamlayan, kullanıcı merkezli tasarımın temel öğeleri olduğunu vurgulamakta; erişilebilirliğin farklı bireylerin eşit katılımını, ergonominin ise bu bireylerin kentsel çevreyi güvenli ve konforlu şekilde kullanmasını hedeflediğini ortaya koymaktadır. Çalışma, kentsel erişilebilirliğin sağlanmasında sadece fiziksel düzenlemelerin yeterli olmadığını, aynı zamanda toplumsal farkındalık, bilinç ve bütüncül planlama anlayışının geliştirilmesinin zorunlu olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, Malatya örneği üzerinden geliştirilen bulgular ve öneriler, kapsayıcı kent politikalarının hayata geçirilmesine yönelik önemli ipuçları sunmaktadır.

Kars Kent Merkezinde Engelsiz Peyzaj Değerlendirmesi: Erişilebilirlik ve Mekânsal Uyum Analizi başlıklı bölümde yazarlar, kent mekânlarının herkes için erişilebilir ve kapsayıcı hâle getirilmesi amacıyla engelli bireylerin kamusal alana katılımını analiz eden kullanıcı odaklı bir değerlendirme sunmaktadır. Erişilebilirlik, yalnızca fiziksel engelliler için değil; çocuklar, yaşlılar ve geçici sağlık problemi yaşayan bireyler de dâhil olmak üzere tüm kullanıcı gruplarının günlük yaşamda güvenli, bağımsız ve eşit koşullarda var olabilmesini sağlamayı hedefleyen temel bir ilkedir. Bu bağlamda çalışma, Kars kent merkezindeki açık alanların erişilebilirlik standartları ve mekânsal uyum kriterleri açısından mevcut durumunu analiz etmektedir.

Araştırma, kentin en yoğun kullanılan ana caddeleri ile tren garı ve çevresi gibi yüksek kamusal kullanım potansiyeline sahip mekânları kapsamaktadır. Çalışmada referans olarak zemin kaplamaları, hissedilebilir yüzey uygulamaları, rampalar ve merdivenler gibi yapı elemanları ele alınmış; bu elemanlar 2020 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan Erişilebilirlik Kılavuzu doğrultusunda değerlendirilmiştir. Alan çalışmaları sırasında gerçekleştirilen görsel analizler ve yerinde gözlemler aracılığıyla, her bir caddenin özgün fiziksel özellikleri ve erişilebilirlik düzeyi karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, engelsiz peyzaj uygulamalarının henüz kısıtlı ölçekte kaldığını; erişilebilirlik ilkelerinin yaygın ve bütüncül bir biçimde mekâna entegre edilemediğini ortaya koymaktadır. Hissedilebilir yüzeylerin eksik ya da işlevsiz uygulamaları, rampaların standart dışı eğimlerle inşa edilmesi ve yaya yollarındaki süreksizlikler, kentsel mekânlarda engelli bireylerin bağımsız hareketini kısıtlayan başlıca sorunlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca mekânsal uyumun sağlanamadığı durumlar, fiziksel erişimin yanında psikolojik ve sosyal erişimi de olumsuz yönde etkilemektedir. Sonuç olarak, çalışma Kars kent merkezinde erişilebilirlik eksikliklerini yapısal, işlevsel ve bütünsel bağlamda ele almakta; engelsiz peyzaj tasarımı ilkelerinin yaygınlaştırılması ve mekânsal uyumun sağlanmasına yönelik çözüm önerileri geliştirmektedir. Bu kapsamda sunulan analizler, erişilebilir kentsel çevrelerin oluşturulmasında politika yapıcılar, yerel yönetimler ve tasarımcılar için yol gösterici nitelikte veriler sağlamaktadır.

Kapsayıcı Kentsel Hareketlilik: Engelli Bireylerin Park Alanlarına Erişimini Sağlamak başlıklı bu çalışma, engelli bireylerin kent içi yeşil alanlara erişimini değerlendirmek ve mekânsal eşitsizlikleri ortaya koymak amacıyla İstanbul'un Üsküdar ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Kapsayıcı kentsel hareketlilik yaklaşımı çerçevesinde ele alınan araştırma, engelli bireylerin kent içindeki park alanlarına ulaşım süreçlerinde karşılaştığı fiziksel ve mekânsal engelleri analiz etmektedir. Çalışmada, Üsküdar Belediyesi tarafından sağlanan engelli nüfus verileri ile ilçedeki park alanlarına ilişkin mekânsal veriler birlikte değerlendirilmiş; sıcak nokta analizi (Optimized Hot Spot Analysis – OSNA) ve erişim süresi analizleri yoluyla engelli bireylerin park alanlarına erişim düzeyi incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, engelli bireylerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde park alanlarının sayıca yetersiz kaldığı ve mevcut parkların çoğunun erişilebilirlik açısından tasarım eksiklikleri barındırdığı ortaya konmuştur. Elde edilen bulgular, kentsel planlamada erişilebilirliğin hâlâ ikincil düzeyde ele alındığını ve bu durumun engelli bireylerin kent yaşamına aktif, eşit ve bağımsız katılımını sınırladığını göstermektedir. Özellikle yetersiz kaldırım altyapısı, ulaşım olanaklarındaki sınırlılıklar, park giriş-çıkışlarındaki engeller ve bilgi işaretlemelerinin eksikliği, erişilebilirliği doğrudan etkileyen başlıca sorunlar arasında yer almaktadır. Araştırmanın sonuçları, kapsayıcı kentsel hareketliliğin sağlanmasında yalnızca fiziksel çevrenin düzenlenmesinin yeterli olmadığını; aynı zamanda toplumsal farkındalık, yerel halkın katılımı ve disiplinler arası iş birliğinin sağlanmasının da önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu kapsamda çalışma, kentlerin engelli bireyler için erişilebilir, adil ve yaşanabilir kılınabilmesi için mekânsal planlamadan tasarım süreçlerine kadar her aşamada erişilebilirlik ilkesinin temel bir kriter olarak benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır. Sunulan öneriler, planlamacılar, yerel yönetimler ve politika yapıcılar için kapsayıcı kent tasarımı konusunda önemli bir rehber niteliği taşımaktadır.

Kültürel Peyzajda Engelli Kültürünün Yansıması Olarak Engelli Parkları: Rize Kordon Bölgesi Engelli Parkı Örneği başlıklı bu çalışma, kültürel peyzaj bağlamında engelli bireylere yönelik tasarlanmış kamusal alanların hem fiziksel hem de simgesel önemini ele almaktadır. Kültürel peyzajlar, toplumların kimliğini, kolektif hafızasını ve mekâna dair deneyimlerini yansıtan alanlar olup, bu alanlarda yer alan engelli parkları sadece erişilebilirlik açısından değil, aynı zamanda engelli bireylerin kamusal alandaki görünürlüğü ve temsiliyetleri açısından da değerlidir. Bu bağlamda, Rize ili Kordon Bölgesi'nde yer alan Engelli Parkı örneği üzerinden yapılan değerlendirmelerde, engelli bireylerin sosyal yaşama katılımını teşvik eden tasarım ilkeleri analiz edilmiştir. Çalışma, kapsayıcı tasarım kriterleri, duyusal erişilebilirlik unsurları, simgesel ve kültürel temsiliyet, yeşil altyapı bileşenleri ve toplumsal farkındalık gibi çok boyutlu ölçütler çerçevesinde şekillenmiştir. Alanda gerçekleştirilen saha gözlemleri ve kullanıcı odaklı incelemeler, parkın yalnızca bir rekreasyon alanı olmanın ötesinde, engellilik kültürünün kamusal alanda kabulü ve tanınması açısından da anlam taşıdığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, Rize Kordon Bölgesi Engelli Parkı'nın işlevsel düzenlemelerle birlikte, toplumsal kapsayıcılığı güçlendiren bir kültürel temsil mekanı olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Parkın farklı engel gruplarına hitap edecek biçimde tasarlanmış olması, zemin dokularının, hissedilebilir yüzeylerin, bilgi işaretlemelerinin ve oturma-dinlenme alanlarının erişilebilirlik standartlarına uygunluğu dikkat çekicidir. Ayrıca, parkın konumu ve tasarımıyla kent kimliği içerisinde görünür bir yer edinmiş olması, engelli bireylerin mekânsal haklarına ilişkin farkındalığı da artırmaktadır. Çalışma sonucunda, engelli parklarının yalnızca teknik erişilebilirlik kriterlerine göre değil, aynı zamanda kültürel bir anlatı taşıyıcısı olarak ele alınması gerektiği vurgulanmakta; bu tür alanların, engellilik kültürünün mekâna yansıması ve kamusal alanda eşitlikçi bir temsilin sağlanması açısından dönüştürücü bir potansiyel taşıdığı ifade edilmektedir. Bu çerçevede araştırma, yerel yönetimler ve tasarım disiplinleri için engelli parklarının kültürel peyzaj içinde nasıl konumlandırılması gerektiğine dair önemli çıkarımlar ve öneriler sunmaktadır.

Farklılıktan Doğan Güç: Engellilik, Eşitlik ve Sosyal Barış İçin SDG16 Kapsamında Stratejiler başlıklı bölümde yazar, sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında engelli bireylerin toplumsal eşitlik ve sosyal barışa katkısını değerlendirmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen ve 2015 yılında kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi çerçevesindeki SDG16 (Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar), sürdürülebilir toplumların inşasında temel hedeflerden biri olarak öne çıkmakta; adil, kapsayıcı ve güvenli toplumlar oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, çalışma engellilik olgusunu toplumsal eşitliğin ve kapsayıcı barışın bir bileşeni olarak ele almakta, SDG16 kapsamında yer alan 10 hedef üzerinden engellilik eksenli stratejiler geliştirmektedir. Engelli bireyler, sosyal yapıda farklılıkların zenginleştirici gücünü temsil ederken, aynı zamanda hassas gruplar içinde yer almaları sebebiyle kapsayıcı politikalara öncelikli ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, erişilebilirlik standartlarının yükseltilmesi, eğitim ve istihdam alanlarında fırsat eşitliği sağlanması, ayrımcılığı önlemeye yönelik farkındalık çalışmaları ve yerel topluluklarla iş birliklerinin artırılması gibi çok boyutlu stratejiler önerilmektedir. Araştırma kapsamında SDG16'nın her bir alt hedefi, engelli bireylerin haklarının korunması ve topluma etkin katılımlarının sağlanması perspektifiyle ele alınmıştır. Elde edilen değerlendirmeler, güçlü ve etkili kamu kurumlarının varlığının bu stratejilerin başarısı için hayati önem taşıdığını göstermektedir. Kamu hizmetlerine erişimden eğitim olanaklarına, istihdam politikalarından fiziksel çevrenin düzenlenmesine kadar pek çok alanda engelli bireylerin ihtiyaçlarını gözeten bütüncül bir kurumsal yaklaşım, sürdürülebilir kalkınma vizyonuyla doğrudan ilişkilidir. Çalışma ayrıca, politika geliştirme süreçlerinde engelli bireylere dair veri üretiminin artırılması, araştırma temelli çözümler sunulması ve bilgiye dayalı karar alma mekanizmalarının geliştirilmesini toplumsal farkındalığın artırılması açısından kritik olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşımlar, hem ayrımcılığın azaltılmasına hem de sosyal barışın pekiştirilmesine katkı sağlayacaktır. Engelli bireylerin iş gücüne katılımında sağlanacak eşitlik ise yalnızca bireylerin değil, kurumların da yenilikçi, katılımcı ve sürdürülebilir yapılar geliştirmelerine olanak tanıyacaktır. Sonuç olarak, bu çalışma, SDG16 hedefleri doğrultusunda geliştirilecek engellilik odaklı stratejilerin sadece bireysel hakların korunmasına değil; aynı zamanda toplumsal eşitlik, sosyal uyum ve güçlü kurumsal yapılara dayalı barış ortamının inşasına hizmet ettiğini vurgulamaktadır.

Erişilebilirlik ve Güvenlik başlıklı bölümde yazarlar, kentleşme süreçlerinin ortaya çıkardığı fiziksel ve yönetsel sorunlar bağlamında özellikle dezavantajlı gruplar için erişim ve güvenlik meselelerini kavramsal ve bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır. Kentler; yalnızca yapılı çevrelerin değil, aynı zamanda sosyal adalet, eşitlik ve kapsayıcılık ilkelerinin somutlaştığı yaşam alanlarıdır. Ancak hızlı ve plansız kentleşme, bu ilkelerin mekânda görünür olmasını zorlaştırmakta; dezavantajlı bireyler için erişilebilirlik ve güvenlik gibi temel hakların kullanımı sınırlanmaktadır. Çalışma kapsamında erişilebilirlik ve güvenlik kavramları, mekânsal planlama ve tasarım süreçleri üzerinden ulusal ve uluslararası mevzuatlar, erişilebilirlik standartları ve evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, erişilebilirliğin Türkiye'de daha kurumsallaşmış bir zemine oturduğunu, buna karşın güvenlik kavramının özellikle mekânsal planlama ve kamusal alan tasarımlarında henüz yeterince sistematik bir şekilde ele alınmadığını ortaya koymaktadır. Güvenlik açısından özellikle CPTED (Suçun Çevresel Tasarım Yoluyla Önlenmesi) yaklaşımının uluslararası örneklerde ön planda olduğu görülürken, Türkiye'de bu tür yöntemlerin sınırlı uygulamalarla sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir. Erişilebilirliğin, yasal altyapısının güçlü olması sayesinde kamusal mekân tasarımlarında daha belirgin bir biçimde yer aldığı, ancak güvenliğe dair uygulamaların sistematik veri üretimi, izleme-denetim mekanizmaları ve paydaş katılımı gibi alanlarda zayıf kaldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, erişilebilirlik ve güvenlik kavramlarının birlikte ele alındığı bütüncül mekânsal planlama yaklaşımları, sadece fiziksel mekânların işlevselliğini artırmakla kalmayıp aynı zamanda sosyal adaletin, kapsayıcılığın ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, tüm kentliler için daha yaşanabilir, güvenli ve erişilebilir şehirlerin inşa edilmesinde yol gösterici olacaktır.

Tarihi İçkale'de (Diyarbakır) Erişilebilirliğin Değerlendirilmesi başlıklı bölümde yazarlar, farklı ihtiyaçlara sahip bireylerin tarihi alanlara güvenli ve bağımsız bir şekilde erişebilmesini sağlayacak koşulların incelenmesini amaçlamaktadır. Erişilebilirliğin yalnızca modern yapılar için değil, kültürel miras alanları açısından da büyük öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle tarihi çevrelerde erişilebilirliğin sağlanması, daha geniş bir kullanıcı kitlesi için ziyaret imkânı sunarak sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel katkılar sağlamaktadır. Bu kapsamda, Diyarbakır'da yer alan ve kentin önemli tarihi mekânlarından biri olan İçkale alanı erişilebilirlik açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada, farklı engel gruplarına yönelik kullanıcı deneyimlerinin göz önünde bulundurulması ve tarihi alanların kapsayıcı biçimde düzenlenmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Değerlendirme ölçütlerinin belirlenmesinde Erişilebilirlik Kılavuzu temel alınmış; alana yönelik literatür taraması gerçekleştirilmiş, yerinde gözlem ve fotoğraflama yöntemleri kullanılarak mevcut durum analiz edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, İçkale'de erişilebilirlik konusunda çeşitli eksiklikler bulunduğu ve bu durumun engelli bireylerin alana katılımını sınırladığı sonucuna varılmıştır.

Çalışma, tarihi alanların toplumsal katılım açısından dönüştürücü bir rol oynayabileceğini, bu nedenle mekânların fiziksel ve duyusal erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda yeniden ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda, tarihi mirasın korunmasının yanı sıra herkes için erişilebilir kılınmasının da sürdürülebilirlik ve toplumsal bütünleşme açısından önem taşıdığı ifade edilmiştir.

Yetersizliği Olan Bireyler İçin Erişilebilir Mekân Tasarımı: Amerika Birleşik Devletleri Örneği başlıklı bölümde yazarlar, fiziksel çevrenin erişilebilir biçimde tasarlanmasının yetersizliği olan bireylerin yaşam kalitesine doğrudan katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Günlük yaşamda karşılaşılan erişim engellerinin önemli bir bölümü, erişilebilirlik ilkeleri göz ardı edilerek oluşturulan mekân düzenlemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki erişilebilir iç ve dış mekân uygulamaları incelenmiş; bu uygulamaların hem fiziksel hem de sosyal kapsayıcılık açısından taşıdığı değer değerlendirilmiştir. İç mekânlara yönelik olarak zemin yüzeylerinin özellikleri, yürüyüş yolları, duvar çıkıntıları, asansör ve merdiven tasarımı, acil tahliye rotaları ile tuvalet ve lavabo gibi temel kullanım alanlarının erişilebilirlik kriterleri analiz edilmiştir. Dış mekân değerlendirmelerinde ise bina girişleri, rampalar ve otoparkların yetersizliği olan bireyler için ne ölçüde erişilebilir olduğu araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, Amerika Birleşik Devletleri'nde erişilebilirlik uygulamalarının yalnızca teknik standartlara değil, aynı zamanda bireyin bağımsızlığını, güvenliğini ve sosyal hayata katılımını destekleyen bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı görülmüştür. Bu yaklaşımın, evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda toplumun tüm bireylerine kapsayıcı kamusal alanlar sunma amacına hizmet ettiği vurgulanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, erişilebilirliğin bir ayrıcalık değil evrensel bir hak olduğu ve bu doğrultudaki iyi uygulama örneklerinin diğer ülkelerde de yaygınlaştırılması gerektiği ifade edilmiştir.

Engelli Bireyler İçin Erişilebilirlik: Kapsayıcı Bir Toplumun Temel Taşı başlıklı bölümde yazar, engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve eşit katılımında erişilebilirliğin belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Eğitim, istihdam, sosyal yaşam ve kültürel etkinlikler gibi birçok alanda karşılaşılan engeller, engelliliği yalnızca bireysel bir durum olmaktan çıkarıp, mekânsal ve toplumsal boyutları olan çok yönlü bir mesele hâline getirmektedir. Bu bağlamda erişilebilirlik kavramı yalnızca fiziksel çevrenin düzenlenmesiyle sınırlı kalmamakta; bilgiye ulaşım, iletişimde eşitlik ve kamu hizmetlerine katılım gibi geniş bir kapsamı içermektedir. Çalışmada, mekânsal ve fiziksel erişilebilirlik ayrı başlıklar altında ele alınarak, engelli bireylerin kentsel mekânlarla kurduğu ilişkinin, bu alanların işlevselliği ve çekiciliği üzerinde nasıl bir etkisi olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca, engellilik olgusuna dair uluslararası sınıflandırmalar ve bu sınıflandırmalara yönelik eleştiriler incelenmiştir. Bu inceleme doğrultusunda, engellilik kavramının yeniden tanımlanmasının ve tasarım süreçlerinin bu doğrultuda evrilmesinin gerekliliği ortaya konmuştur. Evrensel Tasarım Teorisi (UDT), çalışmanın kuramsal temelini oluşturarak, erişilebilirliğin yalnızca bireysel değil toplumsal bir hak ve sorumluluk olduğunu savunmaktadır. UDT, tasarım süreçlerinde insan çeşitliliğini temel alarak; mekân, ürün, sistem ve hizmetlerin mümkün olduğunca fazla kişi tarafından herhangi bir ek düzenlemeye ihtiyaç duymadan kullanılabilir hâle getirilmesini hedeflemektedir. Bu kapsamda, adil kullanım, kullanımda esneklik, basit ve sezgisel kullanım, hata toleransı, düşük fiziksel çaba, boyut ve mekânsal uygunluk gibi yedi temel ilke, erişilebilir tasarımın vazgeçilmez bileşenleri olarak sunulmaktadır. Bölüm yazısında yazar Evrensel Tasarım Teorisi ışığında erişilebilirliğin yalnızca engelli bireylerin değil, toplumun tüm kesimlerinin yararına olacağını savunmakta ve bu ilkelerin yaygınlaştırılmasının hem bireysel yaşam kalitesini hem de toplumsal bütünleşmeyi artıracağını açık biçimde ortaya koymaktadır. Böylece erişilebilirlik, daha adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir toplumun inşasında temel bir yapı taşı olarak konumlandırılmaktadır.

İkinci Bölümde Üniversite yerleşkelerinde erişilebilirlik, mekânsal düzenleme ve kapsayıcı tasarım uygulamaları bu bölümde yer almaktadır.

Engelsiz Kampüsler: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Örneğinde Peyzaj ve Mekânsal Düzenlemeler başlıklı bölümde yükseköğretim kurumlarının mekânsal planlamalarında erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkelerinin uygulanabilirliği sorgulanmakta ve bu ilkelerin kampüs yaşamına yansımaları değerlendirilmektedir. Günümüzde üniversiteler yalnızca akademik bilgi üretiminin değil, aynı zamanda eşitlikçi ve erişilebilir yaşam alanlarının da üretildiği çok işlevli kentsel parçalar olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda "engelsiz üniversite" yaklaşımı, fiziksel engellerin kaldırılmasının ötesinde, bireylerin sosyal yaşama tam ve eşit katılımını gözeten bütüncül bir anlayış gerektirmektedir. Çalışmada, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi kampüs alanı örneklem olarak ele alınmış; açık ve yeşil alanlar, dolaşım yolları, sosyal donatılar ve diğer dış mekân bileşenleri erişilebilirlik kriterleri açısından incelenmiştir. Türkiye'de YÖK tarafından yürütülen "Engelsiz Üniversite" ödülleri gibi teşvik mekanizmaları üniversiteleri bu yönde adım atmaya yönlendirmiş olsa da, fiziksel çevredeki mevcut eksiklikler, özellikle evrensel tasarım ilkelerinin uygulanmasında hâlâ belirli yapısal sorunların bulunduğuna işaret etmektedir. Elde edilen bulgular, kampüs peyzaj düzenlemelerinin çoğunlukla estetik kaygılarla şekillendiğini, ancak erişilebilirlik ve kapsayıcılık boyutlarının henüz yeterince bütüncül bir tasarım anlayışıyla ele alınmadığını ortaya koymaktadır. Mekânsal düzenlemelerde; yönlendirme, algılanabilirlik, engelli dostu malzeme kullanımı, geçiş sürekliliği ve sosyal alanlara erişim gibi kriterler de eksiklikler tespit edilmiştir.

Bu eksiklikler, hem fiziksel hareketliliği kısıtlamakta hem de bireylerin psikolojik ve bilişsel konforunu olumsuz etkilemektedir. Engelsiz kampüslerin oluşturulması, yalnızca fiziksel erişimi değil; sosyal bütünleşmeyi ve zihinsel rahatlığı da gözeten, çok boyutlu bir planlama anlayışı gerektirmektedir. Peyzaj mimarlığı disiplini bu süreçte stratejik bir rol üstlenmekte; kampüslerin erişilebilir, güvenli ve eşitlikçi mekânlar olarak yeniden kurgulanmasında temel bir araç olarak öne çıkmaktadır. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi örneği üzerinden yapılan değerlendirmeler, yükseköğretim kurumlarının mekânsal politikalarının dönüşümünde rehber niteliğinde veriler sunmakta ve engelsiz üniversite anlayışının yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır.

Akıllı Kampüsler ve Erişilebilirlik: Dijital Dönüşümün Kapsayıcı Tasarıma Etkisi başlıklı bölümde yazarlar, yükseköğretim kurumlarında dijitalleşmenin mekânsal ve pedagojik erişilebilirlik üzerindeki etkilerini incelemekte ve "akıllı kampüs" yaklaşımını kapsayıcı tasarım ilkeleriyle birlikte değerlendirmektedir. Günümüzde üniversite kampüsleri, yalnızca fiziksel alanlardan ibaret olmayan; dijital platformlar, veri tabanlı yönetim sistemleri ve kullanıcı merkezli teknolojik altyapılarla donatılmış çok katmanlı mekânlara dönüşmektedir. Bu dönüşüm, özellikle engelli bireylerin üniversite yaşamına eşit koşullarda katılımını sağlamak açısından yeni fırsatlar ve sorumluluklar doğurmaktadır. Çalışmada, yapay zekâ uygulamaları, Nesnelerin İnterneti (IoT), mobil uygulamalar, erişilebilir arayüz tasarımları ve kapsayıcı dijital içerik üretimi gibi teknolojilerin, kampüs ortamlarını fiziksel, dijital ve sosyal boyutlarıyla nasıl yeniden şekillendirdiği incelenmiştir. Erişilebilirlik, artık yalnızca rampalar, asansörler veya yönlendirme levhaları ile sınırlı olmayan; aynı zamanda dijital erişim, öğrenme materyallerine eşit ulaşım, çevrim içi hizmetlerin kapsayıcı kurgulanması ve sosyal etkileşim alanlarının dijitalle entegrasyonu gibi alanları da içeren çok boyutlu bir konu olarak ele alınmaktadır. MIT, KU Leuven, ETH Zurich ve University of Melbourne gibi dünya çapında öncü üniversitelerin iyi uygulama örnekleri, dijital dönüşümün erişilebilirliği artırmada nasıl stratejik bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu örneklerde, kullanıcı deneyimi odaklı dijital hizmetler ve yapay zekâ destekli sistemler aracılığıyla, engelli bireylerin kampüs yaşamına katılımının güçlendiği ve öğrenme süreçlerinin daha kapsayıcı hâle geldiği gözlemlenmiştir. Araştırma bulguları, dijital dönüşüm süreçlerinin yalnızca teknolojik altyapının güncellenmesiyle sınırlı kalmaması gerektiğini; aynı zamanda yönetişim modelleri, etik sorumluluklar ve kurumsal kültürle birlikte yeniden düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda akıllı kampüs kavramı, yalnızca yenilikçi teknolojilerin entegre edildiği değil; aynı zamanda bireysel farklılıkların gözetildiği, kapsayıcı ve adil bir üniversite yaşamının mümkün kılındığı bütüncül bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir. Dijitalleşen üniversitelerde erişilebilirlik konusu, sadece bir teknik mesele değil; sosyal adalet, eşitlik ve kültürel duyarlılık açısından da kritik bir planlama ve tasarım sorumluluğudur. Bu çalışma, dijital teknolojilerin kapsayıcı tasarım ilkeleriyle nasıl kesiştiğini ortaya koyarak, yükseköğretimde sürdürülebilir ve erişilebilir kampüs politikalarının geliştirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

YÖK Engelsiz Üniversite Ödülleri Başvuru Kriterleri ve Atatürk Üniversitesi Örneği başlıklı bölümde yazarlar, Türkiye'deki üniversitelerde engelli bireylerin eğitime ve sosyal faaliyetlere erişimini artırmak amacıyla yürütülen çalışmaların önemli bir parçası olan Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Engelsiz Üniversite Ödülleri'ni incelemektedir. Bu ödüller, 2018 yılından itibaren üniversiteler arasında erişilebilirlik konusunda farkındalık yaratmak ve bu alanda en iyi uygulamaları ödüllendirmek için verilen önemli bir ödül sistemini temsil etmektedir. Çalışmada, YÖK Engelsiz Üniversite Ödülleri başvuru kriterleri değerlendirilmiş ve üniversitelerden beklenen temel gereksinimler tartışılmıştır. Engelsiz Üniversite Ödülleri, üç ana kategoride verilmektedir: mekânda erişebilirlik (turuncu bayrak), eğitimde erişebilirlik (yeşil bayrak) ve sosyo-kültürel faaliyetlerde erişebilirlik (mavi bayrak). Her bir kategori, üniversitelerin engelli bireyler için sundukları olanakları ve bu olanakların üniversite hayatına entegrasyonunu incelemektedir. Özellikle, mekânsal erişilebilirlik, eğitimde eşit fırsatlar ve sosyal katılım imkânlarının sağlanması bu ödüllerin temel odak noktalarıdır. Atatürk Üniversitesi örneği üzerinden, bu başvurulara dair deneyimler değerlendirilmiş ve süreçler ele alınmıştır. Üniversitenin engelli öğrencilerin eğitim ve sosyal faaliyetlerine erişimini iyileştirmek amacıyla yaptığı çalışmalar, ödül başvuru kriterlerine nasıl adapte edildiği tartışılmıştır. Bu kapsamda, üniversitelerin eğitimde ve sosyal faaliyetlerde erişilebilirliği önceleyen bir yaklaşım benimsemesi gerektiği vurgulanmıştır. Bölüm yazısında, engellilerin toplumsal, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik katılımını sağlamak için mekânsal erişim kadar, eğitim, sağlık ve çalışma alanlarında da eşit fırsatlar sunulmasının kritik öneme sahip olduğu belirtilmiştir. Üniversitelerin bu bağlamda sosyal sorumluluklarını yerine getirerek engelsiz erişimi teşvik eden projelere imza atması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Engelsiz Üniversite Ödülleri gibi ödüllendirme projelerinin, bu konuda farkındalığı artıracağı ve üniversitelerin engelli bireylerin ihtiyaçlarına daha duyarlı hâle gelmesini sağlayacağı vurgulanmıştır.

Engelli bireylerin yaşam alanları, konut erişilebilirliği ve geçici barınma çözümleri kitabın üçüncü bölümünün odak noktasıdır.

Engelli Bireyler İçin Konut Bahçesi Tasarım Yaklaşımı başlıklı bölümde yazarlar, kentsel yaşamın yoğunlaşması ve konut alanlarının daralmasıyla birlikte, bireylerin doğayla etkileşime girebileceği açık alanların önemine dikkat çekmektedir. Özellikle engelli bireyler için güvenli, bağımsız ve işlevsel açık alanların erişilebilir olması, yalnızca bireysel yaşam kalitesini artırmakla kalmayıp, toplumsal bütünleşmeye de katkı sağlamaktadır. Çalışmada ilk olarak engellilik kavramı ve engel türlerine göre bireylerin açık alan kullanım ihtiyaçları ve mekânsal sorunları ele alınmıştır. Daha sonra, engelli bireyler için konut bahçesi tasarımında dikkate alınması gereken temel ilkeler, evrensel tasarım ve erişilebilirlik kriterleri çerçevesinde tartışılmıştır. Bu bağlamda, zemin kaplamaları, rampalar, geçiş alanları, mobilya yerleşimleri, duyusal bitkisel tasarımlar ve görsel-işitsel yönlendirme sistemleri gibi teknik detaylar incelenmiştir. Çalışma, yalnızca fiziksel erişilebilirlik değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal iyilik hali üzerinde de odaklanmaktadır. Dinlenme alanları, terapi köşeleri ve hobi bahçeleri gibi alanlar, engelli bireylerin duygusal bağ kurabileceği ve kendini ifade edebileceği unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, duyusal etkileşim alanlarının, engelli bireylerin çevresel farkındalığını artırmada ve doğayla bütünleşmelerini desteklemede önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Renk, doku, koku gibi duyusal öğelerin kullanımı, hem zihinsel hem de fiziksel engellilik türleri için dikkatle analiz edilmiştir. Gelişen teknolojiyle birlikte, bahçe tasarımına entegre edilebilecek akıllı sistemler de çalışmanın önemli bir başlığı olmuştur. Sensörlü aydınlatma, sesli uyarı sistemleri ve mobil uygulama destekli yönlendirme çözümleri gibi teknolojik desteklerin engelli bireylerin dış mekân kullanımlarını nasıl kolaylaştırabileceği değerlendirilmiştir. Çalışmada, Türkiye ve dünyadan iyi uygulama örneklerine yer verilmiş, bu örneklerin hangi tasarım ilkelerine dayandığı görseller ve açıklamalarla desteklenerek aktarılmıştır. Ayrıca, başarılı örneklerin tasarım kararlarını etkileyen fiziksel, sosyal ve kültürel faktörler ele alınmış ve özgün tasarım çözümleri geliştirebilmek için önerilerde bulunulmuştur. Bölüm yazısında, engelli bireylerin ihtiyaçlarının yalnızca teknik ölçütlerle değil, aynı zamanda empatik bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Mekânsal kapsayıcılığın bir zorunluluk değil, bir sorumluluk olarak görülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Tasarımcılar, yerel yönetimler, akademisyenler ve kullanıcıların iş birliğiyle daha bütüncül ve sürdürülebilir, erişilebilir yaşam alanları oluşturulması gerektiği önerilmiştir. Bu çalışma, engelli bireyler için doğayla iç içe, işlevsel ve estetik yaşam alanlarının oluşturulmasına katkı sunmayı amaçlamakta ve tasarım disiplinlerine, karar vericilere ve uygulayıcılara rehberlik edebilecek nitelikte kapsamlı bir içerik sunmaktadır.

Yaşam Alanları, Yaşam Hakları: Engellilik ve Erişilebilir Konut Üzerine başlıklı bölümde yazarlar, engelli bireylerin konut ve barınma hakkına erişiminin önemine odaklanmaktadır. Konut, toplumun her kesimi için temel bir hak olarak kabul edilir ve engelli bireylerin de bu haktan eşit şekilde faydalanabilmesi, sağlıklı yaşam alanlarında güvenle yaşamaları gerekir. Çalışma, engelli bireyler için erişilebilirlik temelinde geliştirilmesi gereken bütüncül ve sürdürülebilir konut politikalarını tartışmaktadır. Erişilebilirlik, yalnızca fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda sosyal hizmetler, eğitim, istihdam ve barınma gibi temel alanları kapsayan çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmaktadır. Çalışmada, “evrensel tasarım” ve “kapsayıcı planlama” ilkeleri çerçevesinde, engelli bireylerin konuta erişimindeki yapısal ve sistemsel sorunlar analiz edilmiştir. Bu analiz, engelli bireylerin yaşam alanları ve hakları bağlamında sosyal, ekonomik ve sağlık çerçevelerini incelemektedir. Çalışmada, engelli bireylerin konut erişiminde eşitlik sağlanabilmesi için mevcut durum tespit edilmekte ve il bazında bir **Engelli Yaşam-Konut İndeksi** oluşturulmaktadır. Bu indeks, sağlık, ekonomi, sosyal yapı ve konut olmak üzere dört ana bileşenden oluşmakta ve yirmi farklı göstergeyi kapsamaktadır. Bu veriler, bulanık mantık yöntemiyle analiz edilmiştir. Dünya ve Türkiye genelindeki iyi örnekler incelenerek, bu örneklerin Türkiye'deki uygulamalarla yaygınlaştırılması için öneriler geliştirilmiştir. Engelli Yaşam-Konut İndeksi’nin il bazında oluşturulması, sistemsel olarak karşılaşılan zorlukları ve çözüm yollarını ortaya koyarak, evrensel tasarım ve kapsayıcı planlamanın önemini vurgulamaktadır.Kitap bölümü, engelli bireylerin yaşam alanlarında iyileştirme yapmak amacıyla politikalar geliştirilmesini ve ülke çapında erişilebilir konut ihtiyaçlarının dikkate alınmasını önererek, Engelli Yaşam-Konut İndeksi ile öncelik sıralamasının yapılmasını ve buna dayalı çözümler sunulmasını hedeflemektedir.

Engelli Bireyler İçin Geçici Barınma Çözümü Olarak Erişilebilir Konteynerler başlıklı bölümde yazarlar, afet ve acil durumlar sonrasında geçici barınma ihtiyacı duyan engelli bireylerin karşılaştığı erişilebilirlik sorunlarını, mimari ve kentsel tasarım ölçeğinde ele alarak bu sorunlara yönelik uygulanabilir çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, özellikle 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında Türkiye’de yaşanan deneyimlere dayanarak, engelli bireylerin afet sonrası yaşam alanlarında karşılaştıkları fiziksel, işitsel, görsel ve zihinsel erişilebilirlik sorunlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Önerilen konteyner prototipi, erişilebilirlik ve kullanılabilirlik ilke ve standartlarına göre tasarlanmış yenilikçi ve sürdürülebilir bir modeldir. Araştırma sürecinde yapılan alan çalışmaları, kullanıcı deneyimlerine dayalı geri bildirimler, teknik gözlemler ve literatür incelemeleri, geçici barınma alanlarının yalnızca fiziki barınma gereksinimini karşılamakla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda toplumsal kapsayıcılık, sosyal adalet ve sürdürülebilir yaşam çerçevesinde de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Geliştirilen prototip, yalnızca engelli bireyler için değil, aynı zamanda yaşlılar, çocuklar, hamile bireyler ve süreğen hastalığı olan kullanıcılar gibi kırılgan grupların da gereksinimlerini gözeten esnek ve adaptif bir yapıya sahiptir. Prototipteki mimari çözümler arasında dış mekândan iç mekâna erişilebilir güzergâhlar, merdiven, rampa, giriş sahanlığı ve yapı girişi, iç mekân yatay dolaşım, banyo, mutfak, yaşama ve yatma alanları yer almakta; bunlar akıllı enerji sistemleri ve duyusal erişime uygun bileşenlerle desteklenmiştir. Çalışmanın bir diğer özgün yanı, bu prototipin yalnızca teorik bir model olarak kalmayıp, Avrupa Birliği destekli bir uygulama projesi kapsamında fiziki olarak üretilmiş olmasıdır. Bu, önerilen çözümün saha uygulamasına aktarılabilirliğini artırmakta, projeyi sadece akademik düzeyde tutmayıp toplumsal bir müdahale aracı haline getirmektedir. Ayrıca, mimarlık öğrencilerinin tasarım sürecine dahil edilmesi, çalışmanın pedagojik katkısını artırmış ve erişilebilir tasarımın eğitsel boyutunun da ele alınmasını sağlamıştır. Bu çalışma, afet sonrası geçici barınma planlamasında engelli bireylerin gereksinimlerini merkeze alan, erişilebilirliği hak temelli bir bakış açısıyla ele alan ve farklı kullanıcı grupları için bütüncül çözüm önerileri sunan öncü bir yaklaşım geliştirmekte; literatüre, uygulamaya ve politika geliştiricilere önemli katkılar sunmaktadır.

Kitabın 4.bölümünde yer alan yazılar engelsiz mekânlar, mimari tasarım, iç mekân düzenlemeleri, giriş alanları ve evrensel tasarım yaklaşımlarını içermektedir.

Mimarlık, Mekân ve Engelsiz Tasarım başlıklı bölümde yazarlar, mimarlık disiplininin temel amacını, insanların yaşamlarını kolaylaştırmaya yönelik mekânlar düzenleme ve yapı tasarımı olarak ele almaktadır. Mimarlık, barınma, çalışma, dinlenme, kültürel ve sosyal etkinlikler gibi çeşitli eylemlerin gerçekleştirilebilmesi için fiziksel çevreyi ve yapıları tasarlama sanatıdır. İnsanlık tarihiyle eşdeğer olan mimarlık, yaşam alanları olarak mekânları düzenleme eylemidir ve yapıların konumlandığı coğrafya, iklim, topografya gibi faktörler doğrultusunda biçim bulmaktadır. Vitrivius'un M.Ö. 1. Yüzyıl'da yaptığı tanıma göre mimarlık, kullanışlılık, sağlamlık ve güzellik gibi üç temel ilkeden oluşur. Yaratıcı bir düşünsel arka plan, güçlü bir teorik altyapı ve pratik gerektiren mimarlık çok boyutlu ve çok bileşenli bir olgudur. Nitelikli bir çevre oluşturulurken, yapıların ve mekânların düzenlenmesinde karşılaşılan erişim zorlukları, engelsiz tasarım olgusunu gündeme getirir. Engelsiz tasarım, tüm bireylerin yaş, beceri, yetenek ve durum farkı gözetmeksizin kullanabileceği çevreler ve mekânlar tasarlamayı hedefleyen bütüncül bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, yaşamın farklı dönemlerinde engele sahip olabilecek tüm kullanıcılar için erişilebilir ve kullanıcı odaklı mimarinin geliştirilmesi önemlidir. Engelsiz mimarlık, bireyleri özgürleştiren bir yaklaşımdır ve bu sorumluluğun farkındalığıyla tasarlanan binalar ve mekânlar, kapsayıcı ve nitelikli yaşam alanları yaratılmasını sağlar. Çalışma, mekânlar düzenleme sanatı olarak mimarlığı tanımlayarak engelsiz tasarım, erişilebilirlik ve kapsayıcı mimarlık kavramlarını inceler. Ayrıca, engelsiz tasarımın alt bileşenleri ve benzer tasarım yaklaşımları ele alındıktan sonra, engelsiz mekân ve bina tasarımı için önerilerde bulunulmuştur. Son olarak, yaşam çevrelerinin tüm bireyler tarafından etkin, rahat ve güvenli bir şekilde kullanılmasına yönelik rasyonel yaklaşımlar tartışılmaktadır.

Engelsiz Mekân Deneyiminde Bir Eşik Olarak "Giriş Alanları" başlıklı bölüm yazısında yazar, insanların yaş, cinsiyet, dil, tecrübe ya da duyusal, fiziksel veya zihinsel yeterliliklerinden bağımsız olarak, tüm iç ve dış mekânları özgürce ve yardım almadan kullanabilme hakkına sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak çevremizde, bu hakları engelleyen yanlış veya eksik uygulamalarla karşılaşmak mümkündür. Son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle umuma açık tüm yapıların ve açık alanların erişilebilirlik sorunlarını ortadan kaldırmaya yönelik izleme ve denetim süreçleri başlatılmıştır. Fakat bu süreçler yavaş ilerlemekte ve sorunun yalnızca erişilebilirlik ile sınırlı olmadığı, herkes için tasarım perspektifiyle daha kapsayıcı bir yaklaşım gerektiği de anlaşılmalıdır. Bir binanın erişim, kullanım, esneklik, güvenlik, uygun boyutlandırma ve okunabilirlik gibi özellikleri açısından engellerden arındırılmış olması, o binayı herkes için engelsiz bir deneyim alanına dönüştürmektedir. Ancak, bu özelliklere sahip binaların bile giriş alanları engeller üretebilen alanlar olabilir ve bu da engelsiz mekân kullanımını zorlaştırabilir veya imkânsız hale getirebilir. Bu nedenle, bu çalışma giriş alanlarını engelsiz mekân deneyiminde bir eşik alan olarak tanımlamaktadır. Çalışmada giriş alanları, yapı ile ilk temasın kurulduğu, iç ve dış mekâna dair ilk izlenimlerin oluştuğu, kullanıcı eylemlerini başlatan ve çok işlevli bir geçiş mekânı olarak ele alınmaktadır. Amaç, herkes için erişilebilir, kapsayıcı, işlevsel, güvenli, algılanabilir ve davetkâr giriş mekânlarının tasarım prensiplerini evrensel tasarım bakış açısıyla sistematik bir biçimde ortaya koymaktır. Çalışmada öncelikle giriş alanları eşik mekânlar olarak açıklanmakta ve kullanıcı çeşitliliği ile evrensel tasarım kavramları ele alınmaktadır. Ardından, giriş alanları tasarım prensipleri, sıralı bir ilişki içinde bina girişine yaklaşım, girişlerde form, biçim ve ölçek, bina önü ve ana giriş alanı, ana girişlerde sirkülasyon elemanları, rüzgarlık ve giriş kapısı, giriş fuayesi, danışma ve bekleme alanları gibi başlıklar altında ele alınmaktadır. Bu başlıklar, giriş alanlarının tasarımında engelleri ortadan kaldırarak kullanıcıların mekânla daha rahat etkileşim kurabilmelerine olanak sağlayacak prensipleri içermektedir.

İşyeri Hekimliğinde Engelli ve Mekân: Engelli ve Yaşlı Bireyler İçin Fiziksel ve Ergonomik Düzenlemeler: Sağlık ve Güvenlik Standartları başlıklı bölümde yazar, çağdaş iş yaşamında engellilerin yer almasının giderek daha önemli bir konu haline geldiğini vurgulamaktadır. Engellilere yönelik ergonomik düzenlemeler, işyerlerinde fırsat eşitliği sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Engellilerin iş yaşamındaki zorluklarının giderilmesi ve dezavantajlarının düzeltilmesi, sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, 100'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde engelli istihdamının yasal bir zorunluluk haline getirilmesi, bu sürecin kurumsal bir zeminde yapılmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada, engellilerin işyerlerine yönelik mekân düzenlemelerinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ergonomik düzenlemeler, engelli bireylerin işyerlerinde daha verimli ve sağlıklı bir şekilde çalışmalarına olanak tanıyacak şekilde yapılmalıdır. Mekân; işyeri, ev gibi belirli bir işin gerçekleştirildiği alanlar olarak tanımlanırken, işyeri hekimi, iş sağlığı ve güvenliği açısından çalışanları koruma sorumluluğu taşıyan bir uzmandır. Ergonomi, insan sağlığını ve iş verimliliğini artırmaya yönelik çalışma koşullarını optimal hale getiren bilim dalıdır. Çalışmada, 4857 sayılı İş Kanunu'na göre işçi ve işyeri ilişkisi tanımlanmaktadır. İşçi, işverenle yapılan bir iş sözleşmesi çerçevesinde çalışan gerçek kişiyi ifade ederken, işyeri, mal ve hizmet üretimi amacıyla işçinin çalıştığı ve işveren tarafından örgütlenen alandır. Engelliler, fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplar yaşayan bireyler olup, çevre koşulları ve toplum tutumları nedeniyle eşit koşullarda toplumsal katılımlarının kısıtlanması söz konusudur. İşyeri düzenlemeleri, çalışanların büyük bir kısmının çalışma hayatını geçirdiği alanlar olduğundan, engelli çalışanların sağlıklı bir şekilde çalışmalarını sürdürebilmeleri için ergonomik düzenlemelere ihtiyaç vardır. Çalışma sürelerinin uzun olması, ergonomik düzenlemelerin önemini artıran bir faktördür. Bu çalışmada, engelli bireyler için işyerlerinde yapılacak fiziksel düzenlemeler ve erişilebilirlik çözümleri ele alınmaktadır. Ayrıca, engelli ve yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak için ergonomik düzenlemelerin yanı sıra sağlık ve güvenlik önlemleri, kişisel koruyucu ekipman kullanımı ve bakım hizmetlerinin önemi üzerinde durulmaktadır.

Engelsiz Mekânın İzinde: Erişilebilirlik ve Kapsayıcılık Üzerine Bir Literatür İncelemesi başlıklı bölümde yazarlar, hızla artan kentleşme ve mekânsal yapıların karmaşıklaşmasıyla birlikte, herkes için erişilebilir ve kapsayıcı çevrelerin oluşturulmasının önemini vurgulamaktadır. Bu kitap bölümü, erişilebilirlik ve kapsayıcılık kavramlarını kentsel ve mekânsal bağlamda disiplinlerarası bir perspektifle ele alarak kapsamlı bir literatür incelemesi sunmaktadır. Çalışma, evrensel tasarım ilkeleri ve mekânsal adalet çerçevesinde şekillendirilmiştir ve erişilebilirliğin yalnızca fiziksel engellerin kaldırılmasıyla sınırlı kalmayıp sosyal, bilişsel ve dijital boyutları da kapsadığını ortaya koymaktadır. Web of Science (WoS) veri tabanında indekslenen 1618 akademik çalışmanın analizine dayanan araştırma, erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularında öne çıkan disiplinleri, yöntemleri ve tematik odakları belirlemektedir. VOSviewer kullanılarak yapılan bibliyometrik analizler, bu çalışmaların büyük ölçüde kentsel planlama ve fiziksel mekân tasarımına odaklandığını, sosyal ve kültürel erişilebilirlik boyutlarının ise görece ihmal edildiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, erişilebilirlik stratejilerinin ulaşım, toplumsal katılım ve sosyo-ekonomik eşitlik gibi çok boyutlu unsurları içerecek şekilde geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, UNESCO, WHO ve UN-Habitat gibi uluslararası kuruluşların politikalarının, kapsayıcı kentsel gündemlerin şekillenmesinde kritik bir rol oynadığı ortaya konmuştur. Çalışma, yalnızca belirli gruplara değil, tüm kullanıcı profillerine hitap eden erişilebilir ve kapsayıcı mekânların tasarlanmasına yönelik öneriler sunmakta ve disiplinlerarası, toplumsal kapsayıcılığı esas alan, sürdürülebilir kentsel planlama yaklaşımlarına katkı sağlamaktadır.

Kitabın 5. Bölümünde Toplumsal kültür, zihinsel sağlık ve medya temsilleri üzerinden engellilik ve mekân ilişkisini inceleyen yazılar yer almaktadır.

Ruh Sağlığı ve Zihinsel Engelliler İçin Bitkisel Tasarım başlıklı bölümde yazarlar, ruhsal ve fiziksel sağlığın, bütünsel bir sağlık anlayışının eşit derecede önemli bileşenler olduğunu vurgulamaktadır. Ruhsal sağlık, duygusal, psikolojik ve sosyal refahımızı içerir ve hayatın her aşamasında düşünce, hissetme ve davranışlarımız üzerinde etkili olur. Küresel ölçekte, ruhsal hastalıklar, dünya çapında hastalık yükünün ilk on nedeni arasında yer almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün küresel sağlık tahminlerine göre, 2021 yılında DSÖ Avrupa Bölgesi'nde 150 milyondan fazla kişi ruh sağlığı sorunları yaşamaktadır, bu da Avrupa nüfusunun %20'sine denk gelmektedir. Çevre, akıl sağlığıyla ayrılmaz bir şekilde ilişkilidir ve kentsel bağlamda tasarlanmış çevrenin bir bireyin ruhu üzerindeki etkisi oldukça yoğundur. İnsan sağlığının ve tedavilerin, modern yaşam tarzlarının yarattığı bozulmuş dengeyi yeniden sağlamak için daha fazla doğal varlıkları içermesi gerektiği ifade edilmiştir. Tarihsel olarak, insanlar doğayı her zaman güçlü bir şifa ve iyileşme kaynağı olarak kullanmışlardır. Profesyonel olarak iyi tasarlanmış dış mekânlar ve iç mekânlar, işlevsel olmanın yanı sıra sağlık süreçlerini de güçlendirebilir. Peyzaj mimarisi, çevresel psikolojiden faydalanarak, insan sağlığını ve refahını iyileştirmek için doğrudan ve dolaylı yollarla etkili olabilir. Bu çalışma, ruh sağlığı bozukluğu olan ve zihinsel engeli bulunan bireyler için alternatif tedavi ve iyileştirme imkânları yaratmak amacıyla süs bitkileri ve bitkisel tasarım ilkelerinin nasıl kullanılabileceğini araştırmaktadır.

Ayrıca, bitki ve insan etkileşiminde duyusal olgular da ele alınmıştır. Ruhsal bozukluklara yönelik bitki seçimi ve bitkisel tasarım konularında ilgili disiplinlere ve araştırmacılara öneriler sunulmuştur.

Suyun Sesi (The Shape of Water) Filminde Engellilik ve Mekân başlıklı bölümde yazar, Guillermo del Toro'nun 2017 yapımı *The Shape of Water* filminden yola çıkarak engellilik temsili ve mekânsal kurgular arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Filmde konuşma engeli olan başkahraman Elisa'nın, gündelik yaşamda karşılaştığı fiziksel ve toplumsal sınırların, yaşadığı ve çalıştığı mekânlar üzerinden nasıl temsil edildiği analiz edilmektedir. Elisa, gizli bir hükümet laboratuvarında temizlik personeli olarak çalışırken bir gün laboratuvara insansı bir amfibi canlı getirilir. Bu canlı ile iletişim kurmaya başlayan Elisa, onu acımasız sondan kurtarmak için yardım arar. Çalışma, engelliliği yalnızca bireysel bir özellik olarak değil, mekânın düzenlenişiyle şekillenen ve toplumsal olarak inşa edilen bir olgu olarak ele alır. Elisa'nın yaşadığı apartman dairesi, çalıştığı gizli devlet laboratuvarı ve şehri biçimlendiren sınırlar, karakterin bedensel farklılığıyla kurduğu ilişkiler bağlamında yeniden yorumlanmaktadır. Sessizliğiyle var olan bir karakterin, sözlü iletişimin baskın olduğu bir toplumda kendi özerkliğini ve dayanışma ilişkilerini nasıl kurduğu, mimari ve kentsel mekânlar üzerinden değerlendirilmektedir. Filmdeki görsel atmosfer, renk kullanımı ve mekânlar (koridorlar, merdiven boşlukları vb..) hem metaforik hem de işlevsel olarak engellilik deneyimini simgelemektedir. Analiz, feminist engellilik çalışmaları ve kültürel mekân teorileri çerçevesinde gerçekleştirilmiş olup, anlatının sessizliği bir engel olarak değil, bir direniş biçimi olarak sunduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda *The Shape of Water*, engellilik ve mekân etkileşimini görsel-işitsel anlatım yolları üzerinden sorgulayan, normatif beden algısının dışında bir başrolün mekânsal hareketliliğini masalsı bir dille ortaya koyan güçlü bir örnek olarak ele alınmaktadır.

Japonya'da Engellilerin Eğitim ve İstihdamına İlişkin Gözlemler başlıklı bölümde yazar, Japon toplumundaki engelli nüfusun durumu ve engellilik nedenlerine odaklanarak, engellilerin yetenek ve kapasitelerinin öne çıkarılmasında önemli bir rol oynayan engelli eğitimi konusunu ele almaktadır. Bu bağlamda, engellilerin sosyal hayata katılımlarını destekleyen meslek edinme süreci incelenmektedir. Çalışma, engellilerin mal ve hizmetlere erişimi, kültürel normlar ve işgücüne katılım konularını detaylı bir şekilde tartışmaktadır. Ayrıca, engellilerin istihdamı da önemli bir odak noktası olarak ele alınmıştır. Deskriptif, betimleyici, anlayıcı ve yorumlayıcı bir yöntemle yapılan bu inceleme, Japonya'daki engellilere yönelik birikimlerin Türk akademisyen ve diğer ilgili gruplarla paylaşılmasını amaçlamaktadır. Bu çalışma, engelli bireylerin eğitim ve istihdam olanaklarıyla ilgili mevcut durumu ve Japonya'daki örnek uygulamaları gözler önüne sermektedir.

Engelli Kadınları Kapsayıcı Planlama ve Tasarım başlıklı bölümde yazar, engelli kadınlar ve kız çocuklarının kentsel planlamadaki rolünü ve bu grubun karşılaştığı sorunları ele almaktadır. Çalışmada, engelli kadınların ve kız çocuklarının toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve engellilik dışlanması nedeniyle yaşadığı zorluklar ve bu grubun ihtiyaçlarını karşılamak için gereklilikler tartışılmaktadır. Kentsel planlama alanı ile ilgili yazılarda genellikle toplumsal cinsiyet ve engellilik ayrı odaklar olarak ele alınırken, engelli kadınlar ve kız çocukları özelinde yapılan çalışmaların sınırlı olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışma, engelli kadın ve kız çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak, katılımlarını sağlamak ve haklardan yararlanma konusunda eşitsizliği azaltmak için hem cinsiyet eşitliği hem de engellilik katılımının önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, engelli kadınlar ve kız çocukları üzerine yapılan saha çalışmaları ve projelerden elde edilen dersler, ulusal ve uluslararası belgelerde belirtilen sorunlar ve hedefler incelenmiştir. Erişilebilirliğin sağlanmasında standartlar ve mevzuatın varlığı önemli olsa da, bu unsurların uygulamaya geçirilmesi için yeterli olmadığı, toplumsal cinsiyet ve engellilik verilerindeki eksikliklerin, mevcut imar planlarındaki uygunsuzlukların ve planlama sürecindeki katılım engellerinin sorun oluşturduğuna dikkat çekilmektedir. Çalışma, engelli bireylerin kamusal mekân ve hizmetlere erişebilirliğini sağlamak, katılım ve temsiliyetlerini artırmak için kentsel planlamanın ve tasarımın önemli bir araç olduğuna işaret etmektedir. Kentsel planlamada engelli kadın ve kız çocukları için kapsayıcılığı artırmak adına imar planları ve kentsel tasarım projelerinin içeriği ve süreci üzerine öneriler geliştirilmiştir. Bu önerilerin, her kent bağlamı için plan revizyonları ve kentsel dönüşüm projelerinde yeniden yorumlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Kitabın 6. Bölümünde Açık alanların, parkların ve yeşil altyapının engelli bireyler için erişilebilirliği ve kullanımı üzerine odaklanan başlıklar yer almaktadır**.**

Engelli Bireyler Yönünden Yaya Öncelikli Alanlar ve Bu Alanlara Erişimin Peyzaj Mimarlığı Açısından Değerlendirilmesi başlıklı bölümde yazarlar, engelli bireylerin kentlerdeki yaya altyapısı ve yaya öncelikli alanlarla ilişkisini incelemektedir. Kentlerdeki yapılı çevre, engelli bireylerin toplumsal hareketliliğini ve katılmak istedikleri etkinliklere erişimlerini sınırlayan birçok fiziksel engel ile karşı karşıyadır. Bu engellerin en belirgin olduğu alanlardan biri, yaya altyapısıdır. Yaya yolları, bisiklet yolları, toplu taşıma durakları ve diğer toplu kullanım alanları, engelli bireyler dahil tüm insanlara hizmet verebilmelidir. Çalışma, engelli bireylerin araç trafiğinin azaltıldığı veya tamamen kaldırıldığı, yayaların güvenli ve rahat bir şekilde dolaşabildiği yaya öncelikli alanlar üzerinde odaklanmaktadır.

Bu alanların engelli bireyler için erişilebilirliği, kent sokaklarının işlev kazanabilmesi için büyük önem taşır. Bu bağlamda, engelli bireylerin bu alanlara erişiminde dikkate alınması gereken fiziksel altyapı unsurları, ilgili mevzuatlar ve kılavuzlar doğrultusunda analiz edilmiştir. Çalışmada, yaya öncelikli alanlara engelli bireylerin erişimini değerlendiren mevcut yerel yönetim uygulamaları ve bu alandaki eksiklikler ele alınmış, evrensel tasarım yaklaşımına dayalı öneriler sunulmuştur. Bu öneriler, kentlerin daha kapsayıcı ve erişilebilir hale gelmesini sağlamayı amaçlamakta olup, engelli bireylerin şehirlerde daha etkin bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmelerine olanak tanıyacak düzenlemeleri içermektedir.

Engelli Bireyler İçin Açık Hava Rekreasyon Alanları başlıklı bölümde yazarlar, engelli bireylerin açık hava rekreasyon alanlarına erişimini incelemektedir. Açık hava rekreasyonu, bireylerin doğayla doğrudan etkileşimde bulunarak fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlıklarını iyileştirmelerine yardımcı olan önemli bir etkinlik alanıdır. Ancak, engelli bireylerin bu alanlara erişimi, fiziksel engeller, bilgiye dayalı engeller ve sosyal engeller gibi birçok sınırlama ile karşı karşıya kalmaktadır. Çalışmada, açık hava rekreasyon alanlarında engelli bireylerin erişilebilirliğini değerlendirmek amacıyla uluslararası standartlar ışığında mevcut tasarımlar incelenmiştir. Erişilebilirlik tasarım ilkeleri doğrultusunda, doğa alanlarının daha kapsayıcı hale getirilmesi için çeşitli öneriler sunulmaktadır. Bu öneriler, açık hava alanlarının engelli bireyler için daha erişilebilir ve kullanışlı hale gelmesini sağlamayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın amacı, açık hava rekreasyon alanlarının herkes için erişilebilir olmasını sağlamak adına stratejik bir yaklaşım geliştirmektir. Böylece, engelli bireylerin doğa ile etkileşimini artırarak, fiziksel ve psikolojik refahlarını iyileştirebilecek ortamların oluşturulmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Engelliler ve Kentsel Rekreasyon Alanları başlıklı bölümde yazarlar, kentsel rekreasyon alanlarının engelli bireyler için nasıl daha erişilebilir hale getirilebileceğini incelemektedir. Rekreasyon, insanların boş zamanlarında gönüllü olarak katıldıkları, eğlence ve spor amaçlı etkinliklerdir ve günümüzde kentleşme ve değişen yaşam koşulları nedeniyle oldukça önemli bir kavram haline gelmiştir. Rekreasyon, bireylerin fiziksel ve zihinsel açıdan yenilenmelerine, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye katkı sağlamak gibi birçok işlevi yerine getirir. Birleşmiş Milletler'in 1948'de kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde rekreasyon bir hak olarak garanti altına alınmıştır. Ayrıca, 1992 yılında Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan "Avrupa Kentsel Şartı I" ile kentli hakları arasında rekreasyon hakkı da yer almıştır. Bu gelişmeler, rekreasyonun önemini pekiştirmiştir. Kentsel rekreasyon alanlarının önemi, doğayla ilişkiyi yeniden kurarak, günümüz kent insanının yenilenmesini sağlamaktadır. Bu alanlar, kentlerin açık ve yeşil alanlarının bir parçası olarak parklar, çocuk oyun alanları, meydanlar, spor alanları, kent ormanları gibi çeşitli alanları kapsamaktadır. Rekreasyon alanlarının, tüm bireylerin, yaş, cinsiyet, eğitim, ırk ve engellilik durumu gibi faktörlere bakılmaksızın eşit bir şekilde faydalanabileceği alanlar olması, yönetimlerin sorumluluğundadır. Engelli bireylerin bu alanlarda karşılaştığı engeller göz önüne alındığında, erişilebilirlik ve kapsayıcılık açısından doğru tasarım ve uygulamalar gerekmektedir. Dünya nüfusunun %15'inin engelli bireylerden oluştuğu dikkate alındığında, farklı özelliklere sahip bireylerin bir arada aktif olabileceği alanların oluşturulması zorunludur. Çalışma, kentsel rekreasyon alanlarında engelli bireyler için uygun tasarımlar ve uygulama örnekleri sunarak, engelli kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen teorik bir çerçeve geliştirmiştir. Bu çerçevede, engelli bireyler için etkinlik ve kullanım olanaklarının iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Afet sonrası mekânsal çözümler, toplanma alanları ve geçici yapılar kitabın 7. bölümünün odaklandığı temalardır.

Afet Sonrası Toplanma Alanlarında Engelli Bireylere Yönelik Tasarım ve Düzenlemeler başlıklı bölümde yazarlar, afet sonrası toplanma alanlarında engelli bireylerin karşılaştığı fiziksel erişim sorunlarını incelemektedir. Afetler, tüm toplumu derinden etkileyen doğa olayları olup, engelli bireyler bu tür olaylar sırasında ve sonrasında daha fazla zorlukla karşılaşmaktadır. Afet sonrası toplanma alanları, afet mağdurlarının geçici ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve güvenli bir şekilde ulaşabilmesi için düzenlenen kamusal alanlardır. Bu alanların engelli bireyler için erişilebilir, güvenli ve kapsayıcı olması gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışma, engelli bireylerin afet sonrası toplanma alanlarına güvenli ve bağımsız erişimini sağlamak için gerekli tasarım ve düzenlemeleri ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, erişilebilirlik ilkelerine dayalı çeşitli tasarım bileşenleri incelenmiş ve bu tasarımların toplumsal eşitlik ve insan hakları perspektifinden önemli bir gereklilik olduğu belirtilmiştir. Çalışma, Türkiye'deki TS 9111 standardı ve AFAD'ın afet yönetimi mevzuatlarını da ele alarak, engelli bireylerin kullanımına yönelik yasal düzenlemelere yer vermektedir. Ayrıca, yurt dışı örneklerinde Japonya ve ABD (FEMA) gibi ülkelerde uygulanan afet sonrası toplanma alanı tasarımları değerlendirilmiştir. Bu örneklerde evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda geliştirilen erişilebilirlik uygulamaları öne çıkmaktadır. Özellikle görme ve işitme engelli bireyler için Braille alfabesiyle yazılmış yönlendirme levhaları, sesli ve görsel uyarı sistemleri, acil durum bilgi panoları gibi tasarım unsurlarına vurgu yapılmıştır. Çalışma, afet sonrası toplanma alanlarında engelli bireylerin ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesi gerektiğini ve kapsayıcı tasarım yaklaşımlarının bu alanları herkes için erişilebilir, güvenli ve işlevsel hale getirebileceğini ortaya koymuştur. Önerilen tasarım kriterlerinin yalnızca afet anlarında değil, aynı zamanda olağan zamanlarda da kullanıcı deneyimini iyileştireceği ifade edilmiştir

GİRİŞ

Engellilik, bireyin yaşadığı çevreyle kurduğu ilişkinin dönüşümünü gerektiren bir durumdur. Bu dönüşüm yalnızca bireyin değil, toplumun tüm kesimlerinin sorumluluğunu da beraberinde getirir. “Engelli ve Mekân” başlıklı bu kitap, mekânların erişilebilirliği, kapsayıcılığı ve herkes için eşit kullanım hakkını sorgularken; özellikle görme engellilerin kamusal yaşamda karşılaştığı fiziksel ve sosyal engelleri görünür kılmayı amaçlamaktadır. Prof. Dr. Sadettin HÜLAGÜ hocamız gerek kişisel tanıklıkları gerekse idari deneyimleri üzerinden engellilik konusundaki duyarlılığın nasıl geliştiğini, bu sürecin eğitimden mimariye, teknolojiden toplumsal farkındalığa nasıl yansıdığını etkileyici bir şekilde ortaya koymaktadır.

GÖRME ENGELLİLİK VE TOPLUMSAL FARKINDALIK

Prof. Dr. Sadettin HÜLAGÜ
Kocaeli Üniversitesi Rektörü (2014 -2023)

Görme engelinin nedenleri doğuştan olabileceği gibi sonradan geçirilen hastalıklar, kazalar veya yaşlanma gibi durumlarla da ortaya çıkabilir. Katarakt, glokom, diyabetik retinopati gibi hastalıklar görme kaybına yol açan başlıca tıbbi nedenler arasındadır. Aynı zamanda genetik faktörler ve yetersiz sağlık hizmetlerine erişim de bu engelin yaygınlığını artırabilir. Görme engelli bireylerin, günlük yaşamlarını sürdürebilmek ve toplumsal hayata katılabilmek için çeşitli yardımcı teknolojilere ve yöntemlere başvurduklarını biliyoruz. Bastonlar, Braille alfabesi, sesli kitaplar, rehber köpekler ve özel olarak geliştirilmiş yazılımlarla bu bireylerin eğitim, iş ve sosyal hayatlarının devamlılığı ve yaşama bağlı olması sağlanabilmektedir. Günümüzde iletişim teknolojisindeki gelişmelerle [ekran okuyucular, yapay zeka destekli uygulamalar ve akıllı cihazlar] görme engellilerin yaşamlarında önemli değişimlere neden olmuş, onların adeta normal sağlıklı bir birey olarak toplumda yaşamalarına neden olmuştur.

Toplumsal farkındalık ve erişilebilirlik bu bireylerin yaşamlarını doğrudan etkileyen unsurlardır. Kamu ve özel binalarda kabartma yolların bulunması, dijital içeriklerin sesli erişime ulaşabilme ve görsel materyallere alternatif açıklamaların eklenmesi önemli adımlardandır. Ancak daha da önemlisi fiziksel engellerin kaldırılması kadar, önyargıların ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması da en az bu kadar önemlidir.

Görme engelliler de herkes gibi eğitim alma, çalışma, seyahat etme ve sosyal hayata katılma hakkına sahiptir. Bu hakların güvence altına alınması ve eşit fırsatlar sunulması, hem bireysel gelişimlerini hem de toplumun bütünlüğünü güçlendirir. Engellilik bir eksiklik değil, farklı bir yaşam biçimidir. Toplum olarak bu farklılıklara saygı duymak ve her bireyin potansiyelini gerçekleştirmesine destek olmak ortak sorumluluğumuzdur.

Görme engellilerle ilgili ilk yakın müşahedem çok yakın bir akrabamın görme oranında çok ciddi azalma sebebiyle İstanbul'daki bir görme engellilerin eğitim aldığı bir okula 6 aylık süre için götürdüğümüz zaman olmuştu. Burada kendi yaşamını kendi başına sürdürebilme ile ilgili özellikle eğitimler veriliyordu. Tabii bu yakınımın kısmi görmesi ileri seviyede kaybolup tamamen görme yetisi kaybolunca hayatın devamlılığı noktasında nasıl zor bir süreçle baş başa kaldığına şahit olmuştum.

2006 yılında Japonya'da Eğitim amaçlı 4 aylığına bir ziyaretim olmuştu burada dikkatimi çeken yolda özellikle görme engellilerinin ulaşıma gidiş gelişlerini sağlamak için yol kenarında kabartmalı noktalı çizgileme yapılarını görmüştüm ve bu görme engellilerinin kendi başlarına durak ve istasyonlara gelip duraklardan otobüslere bindiğini hatta tren biletini kendi başlarına aldıkları (oradaki kabartma olan gişelerden) çok dikkatimi çekmişti. Hatta bir gün Toyota fabrikasında engelliler için yapılanları görmek üzere ziyaret ettiğimde engellilerin yaşamını daha kolaylaştırmak amacıyla beden engelli bir kişinin arabaya, mesela bir minibüse binmek için düğmeye bastığında, koltuğun dışarı çıkarak aşağıya indiğini ve engelli kişinin ona oturduğunda tekrar düğmeye bastığında şoför koltuğuna hareket edip oturduğunu görmüştüm. Engelli bireylerin taşınmasında özellikle araba çekicilerinin arkadan çekici sistemlerin oluşturulması bu benim çok hoşuma gitmişti.

Acaba ülkemde bu nasıldır diye kendi kendime böyle sormuştum daha sonra 2014 yılında Kocaeli Üniversitesine Rektör olunca daha önce Gastroenteroloji bölümünde çalışan bir personelimiz biz ona hep Nazmi baba derdik bir gün gelerek yanıma hocam bir sıkıntım var dedi oğlum dedi burada üniversitede okuyor. 4 yıllık Fakülteyi bitirdi notları neredeyse 4 üzerinden 4'e yakın ama okuldan mezun olamıyor. Neden mezun olamıyor diye sorduğumda Hocam dedi İngilizce sınavını veremiyor dedi. Bu kadar çok zeki bir çocuğun İngilizceyi verememesi diye bir şey söz konusu olamaz dedim sonra konuyu incelediğimizde gördük ki biz bu çocuğa görme engelli olduğu için İngilizce eğitimi veremiyoruz buradan yola çıkarak acaba biz dedim bu görme engellilerine nasıl bir eğitim verebiliriz. Bununla ilgili Altı Nokta Körler Derneği ile görüştüm.

Onlar böyle bir iki günlük eğitimle olabileceğini söylediler. Ama ben bunun böyle olmayacağını biraz daha derinlemesine araştırınca Braille alfabesi kullandıklarını ve bununla ilgili ciddi bir eğitim alınması gerektiğini öğrendim ve Milli Eğitim Bakanlığı ile konuştuğumda bu konunun özellikle bir eğitim veren kendisinin de görme engelli olduğu ve doktora yetkinliği olan bir şahıstan bahsettiler. Eskişehir'de yaşadığını ve emekli olduğunu. O hocamızla irtibata geçtim. Çok memnun oldu ama dedi ki bu eğitim süreci bir aylık bir süreç. Bir ay sonra aradan bir 3 veya 6 ay geçtikten sonra tekrar bir aylık daha bir tekrar eğitim yapılması gerekiyor. Kabul ettim misafir ettik eşi de görme engelliydi. Ayrıca eğitim ücreti de oldukça anlamlı olan bir eğitim ücreti de ödedim ikisini aynı anda beraber misafir ettik ve bana dedi ki sakın bir veya iki kişi değil. En az 10 kişi bu konuda eğitim alsın. Çünkü bunların bir kısmı evlilik yapıp ayrılacak birisi emekli olacak birisi daha sonra vazgeçebilir. Onun için en az 10 tane gönüllü öğretmen eğitim alsın.

Yabancı Diller Yüksekokulundan 10 tane hocamızı gönüllü olarak seçip bu eğitime tabi tutturdum sonra arada bir zaman geçtikten sonra tekrar bu eğitim sürecini tekrarlattık ve ÖSYM kitapçığını Kocaeli Üniversitesi'nde görme engellilerine İngilizce eğitimi verilebileceği şeklinde kitapçığa işlettik aradan zaman geçip eğitim başladıktan sonra bir gün Yabancı Diller okul müdürü dedi ki hocam biz bunları aldık kabul ettik ama dedi. Biz Braille alfabesi ile ilgili imtihan yaparken bunlarla ilgili bir baskı makinesi almamız lazım. O zaman baskı makinesi aldık bunların eğitimleri ile ilgili laptoplar da özel programlar var teknolojik iletişim vasıtalarını temin ettik ve bu noktada şunu fark ettim ki bu bir kişinin çabalamasıyla değil de toplumda engellilerle ilgili farkındalığın oluşturulması çok önemli. Zaten rektörlüğüm döneminde de Yüksek Öğretim Kurumu bununla ilgili çalışma başlatmıştı. Engelli Kampüsü, Kampta engellilerle ilgili yapılan çalışmalara bayraklar vererek ödüllendirme şeklinde o konuda da çalışmalar yapmıştık toplumda.

Tabii engelli Bireylerin topluma kazandırılması ve onların da birey olarak kendi özgür ve bağımsızlıklarını sağlayacak şekilde çalışma hayatına ekonomiye ve aile hayatına katılmalarının çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Sonuç olarak, görme engellilik bireyin hayatında bazı zorluklar yaratsa da, uygun destek, erişilebilir çevre ve toplumsal bilinç ile bu bireylerin hayatları daha üretken ve bağımsız hale gelebilir. Unutulmamalıdır ki, engeller zihinlerde başlar; dayanışma, anlayış ve kapsayıcılık ile herkes için daha adil bir dünya mümkündür.

Bu konuda toplumdaki farkındalığın son zamanlarda artmış olduğunu memnuniyetle görüyorum bu konuda duyarlılığı artırabilmek amacıyla böyle bir yazıyı kaleme aldım.

Herkese selam ve sevgiler sunuyorum

KENTSEL/KAMUSAL MEKÂNLARI GÖRÜNÜR KILMAK: ESKİŞEHİR KURŞUNLU KÜLLİYESİ KOMPLEKSİ

Doç. Dr. Başak KALKAN
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Porsuk Meslek Yüksekokulu, Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-5310-2412

Öğr. Gör. Dr. Arzu ÇELEN ÖZER
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Porsuk Meslek Yüksekokulu, Elektronik ve Otomasyon Bölümü
ORCID: 0000-0003-3867-488X

Prof. Dr. Ayşen ÖZTÜRK
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
ORCID: 0000-0002-1821-2402

Öğr. Gör. Pelin KORKMAZ
Eskişehir Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü
ORCID: 0000-0001-7511-0907

ÖZET

Kent, insan doğasının bir ürünü olan yeri nitelemekte, bu yerlerde insanların kolektif bilincinin ve kültürel mirasının izlenmesine imkân tanıyan mekânlardan oluşmaktadır. İnsan, çevresiyle sürekli etkileşim içindedir. İnsanlar birbirleriyle ve kentle etkileşime kamusal alanlar üzerinden geçmektedir. Kentte, insan ile çevre arasındaki ilişkilerin en yoğun olduğu yerler olan kamusal alanlar, insanların fiziksel, algısal ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladıkları yerler olarak tanımlanmaktadır. Kentsel/kamusal mekânlar, kentle insan bütünleşmesinin sağlanmasında, insanın çevresiyle ilişkisinin düzenlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bir kentin sağlıklı kent olarak ifade edilebilmesi için, herkesin kentsel mekânlara erişilebilirliğinin sağlandığı kaliteli bir toplum yaşamının oluşturulması gerekmektedir. Kentsel iletişim, insanların günlük yaşamlarında etkileşimde bulunduğu, yapılı çevre ve kamusal alanlar ile bu alanlarda yer alan iletişim araçlarını ifade etmektedir. Kent yaşamında bireylerin birbiriyle ve çevreleriyle etkileşime geçmesini sağlayan fiziksel, dijital ve sosyal sistemleri ifade eden kentsel iletişim araçlarının toplumun tüm kesimlerini kapsaması, herkes için erişilebilir olması, sağlıklı kent yaşamının en önemli parametresidir. Erişilebilirlik, bireylerin kent mekânına ve hizmetlere eşit şekilde ulaşabilmesidir. Engelli bireylerin kentte yaşayan tüm bireyler ile eşit haklara sahip olması, engelsiz bir yaşam sürebilmeleri ve sosyal hayata katılımlarının sağlanabilmesi için kentsel kamusal mekânların ulaşılabilir/erişilebilir olması gerekmektedir. Parklar, meydanlar, tarihi ve kültürel yapılar, bireylerin fiziksel ve psikolojik iyilik hâllerini destekleyen kamusal mekânlardır. Bu mekânlara engelsiz erişim, kent sakinlerinin sosyal etkileşimlerini artırarak daha sağlıklı bir birey ve kent ortamı oluşmasına katkı sağlamaktadır. Kentin fiziksel yapısını oluşturan en önemli iletişim aracı olarak görsel imgelerin, sözel anlatım diliyle betimlenerek zihinde görünür kılınması, görme engelli bireylerin erişilebilirliğinin sağlanması açısından önemli bir metodolojik yaklaşım sunmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de, görsel imgelerin sözel betimlemeye dönüştürüldüğü farklı sesli betimleme çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında, kentsel iletişim aracı olarak tarihi ve kültürel değeri olan bir yapı kompleksi seçilmiş ve bu yapı kompleksi bulunduğu ortam içerisinde, mimari detayları ile betimlenerek görsel dili, sözel dile dönüştürülmüştür. Seçilen bu tarihi mekandaki, yapısal bileşenler öncelikle mimari tektonik kurgu olarak analiz edilmiştir. Daha sonra alana özelliğini veren görsel ve algısal bileşenler, oluşturulan yürüyüş rotası ile "betimlenmiş bir yürüyüş deneyimi" kurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel İletişim Araçları, Sesli Betimleme, Erişilebilirlik, Kurşunlu Külliyesi Kompleksi

MAKING URBAN/PUBLIC SPACES VISIBLE: ESKİŞEHİR KURŞUNLU SOCIAL COMPLEX

ABSTRACT

The city, as a product of human nature, refers to a place composed of spaces that allow for the observation of collective consciousness and cultural heritage. Humans are in constant interaction with their environment. It is through public spaces that people interact with one another and with the city itself. Public spaces, where the interaction between humans and their surroundings is most intense, are defined as places that meet individuals' physical, perceptual, and social needs. Urban/public spaces play a crucial role in integrating humans with the city and regulating the relationship between individuals and their environment. For a city to be considered a healthy city, it is essential to create a quality social life in which everyone has access to urban spaces. Urban communication refers to the built environment and public spaces where people interact in their daily lives, along with the communication tools present in these spaces. Urban communication tools, which facilitate interaction between individuals and their environments through physical, digital, and social systems, must be inclusive of all segments of society and accessible to everyone, as accessibility is one of the primary parameters of healthy urban living. Accessibility entails that individuals can equally access urban spaces and services. In order for individuals with disabilities to have equal rights with all other city dwellers, lead an unobstructed life, and actively participate in social life, urban public spaces must be accessible. Parks, squares, and historical and cultural structures are public spaces that support individuals' physical and psychological well-being. Barrier-free access to these spaces enhances social interactions among city residents, contributing to the development of healthier individuals and urban environments. As one of the most important communication tools shaping the physical structure of the city, visual images can be made mentally perceptible through verbal descriptions, providing a significant methodological approach to enhancing accessibility for visually impaired individuals. Across the world and in Turkey, various audio description practices exist that convert visual images into verbal narratives. Within the scope of this study, a historical and culturally significant architectural complex was selected as an urban communication tool. The visual language of this complex was transformed into a verbal language by describing its architectural details within its environmental context. The structural components of the selected historical site were first analyzed in terms of architectural tectonic design. Subsequently, a **"described walking experience"** was created through a designed walking route, emphasizing the visual and perceptual elements that characterize the space.

Keywords: Urban Communication Tools, Audio Description, Accessibility, Kurşunlu Social Complex

1. KENTSEL İLETİŞİM ARAÇLARI VE KAMUSAL ALAN İLİŞKİSİ

Kent, içerisindeki insanların yaşam deneyimlerine katılan ve insan doğasının bir ürünü olan yeri nitelemekte, insanların kolektif bilincinin ve kültürel mirasının izlenmesine imkân tanıyan yerler olarak betimlenmektedir (Soydaş ve Üstünbaş, 2020). Kentlerin oluşumundan bu yana, her kent içerisinde barındırdığı toplumu şekillendirmiş ve aynı şekilde bu toplumu oluşturan her bireyden birçok anlamda etkilenerek şekillenmiştir (Erdönmez ve Çelik, 2016). Çoğumuzun yaşadığı kentsel mekânlar, binalardan, caddelerden, açık alanlardan, peyzaj öğelerinden, farklı arazi kullanım biçimlerinden ve bu mekânları kullanan topluluklardan oluşmaktadır. Bu nedenle, mekân hem toplumsal hem sosyal hem de fiziksel bir yapı olarak tanımlanabilir (Carmona, 2018). İnsan, çevresiyle sürekli ilişki içindedir. Bireyler kent mekânları ve kamusal alanlar yoluyla etkileşime geçerek kolektif kimlik oluşturup, geliştirirler. Ray Oldenburg insanların sıkça vakit geçirdikleri ve toplumsal olarak bir araya gelip buluştukları dinamik ve sosyal mekânları üçüncü yer olarak tanımlamıştır. Mekân, yalnızca somut varlığı ile ele alınırsa insanın onu anlamlandıran etkinliği ve yine onun tarafından insanın kendisini konumlandırdığı yer, rol, kimlik, algı ve duygular göz ardı edilmiş olur. Oldenburg'un "üçüncü mekân" kavramı ile açıkladığı; ev ve iş dışında insanların farklı gereksinimlerinin karşılandığı, sohbet etmenin, rahatlamanın, toplumsal iletişim ve etkileşim kurmanın gerçekleştirildiği sosyal ortamlardır (Demir, 2017). Kent mekânlarının şekillenmesinde; mekân kullanıcılarının fiziksel çevre ile ilişkileri, mekânı algılamaları, anlamlandırmaları ve bu fiziksel çevre içindeki davranışları önemli rol oynar (Erdönmez ve Haznedar, 2012). Kentsel mekân, kent yaşantısının gerçekleştiği alanları içermesinin yanı sıra, insanın temel gereksinimlerinden biri olan ilişki ve iletişim kurması açısından da karşılıklı etkileşimin gerçekleştiği sosyal mekânlar olarak ön plana çıkmaktadır (Erdönmez ve Haznedar, 2012). Bireylerin iletişim ve etkileşim içinde yer aldığı ve kentli kimliğini oluşturdukları kent mekânlarının başında kamusal alanlar gelmektedir. Kamusal alanlar, bireylerin sosyal etkileşimde bulunduğu, kolektif kimlik geliştirdiği ve toplumsal normların şekillendiği mekânlar olarak kent yaşamının temel bileşenlerindendir. Bu alanlar, demokratik katılımı teşvik eden, toplumsal ilişkileri güçlendiren ve sosyal uyumu destekleyen dinamikler içerir.

Kamusal alan toplum ve toplumu yöneten sınıflar arasında kalan alan olarak hem mekânsal hem de sosyal açıdan önem taşır ve toplum iktidara mesajlarını kamusal alanlarda gerçekleştirdiği aktivitelerle iletir (Öztürk, 2009). Kamusal mekân, toplumsal yaşamın oynandığı bir sahne olarak tasarlanmıştır. Bu mekânlar parklar, meydanlar, pazar yerleri, cadde ve yollar, oyun alanları, topluma açık mekanlar, yeşil yollar, AVM vb. gibi açık veya kapalı mekanlar olarak tasarlanmıştır (Uyanık, 2023). Önal'da kamusal alanı çok işlevli bir sahne olarak tanımlamakta ve kamusal alanın, politik aktivite ve temsiller için bir forum alanı; sosyal etkileşim, kaynaşma ve iletişim için kullanılan ortak alan; sosyal eğitim, kişisel gelişim ve bilgi değiş tokuşunun gerçekleştiği bir sahne işlevi üstlendiğini vurgulamaktadır (Önal, 2014). Kamusal alanlar sosyal, fiziksel ve kültürel aktiviteler dahil olmak üzere günlük etkileşimler için çok çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Kentte, insan ile çevre arasındaki ilişkilerin en yoğun olduğu yerler olan kentin açık mekânları yani toplumun ortak alanı kamusal alanlar, insanların fiziksel, algısal ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladıkları yerler olarak tanımlanmakta ve kent içindeki yapısal dengeyi kurmada kentle insan bütünleşmesinin sağlanmasında, insanın çevresiyle ilişkisinin düzenlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018).

Kamusal alanlar, fiziksel ve dijital iletişim ağlarıyla etkileşim içinde olup, bireylerin kamusal söyleme katılımını, mekânsal aidiyetini ve sosyal bağlarını doğrudan etkileyen, kent sakinlerinin birbirleriyle ve kent tarihiyle iletişim kurmasına olanak tanıyan mekânlardır. Kamusal alanlar, yapay ve doğal çevresi ve fiziki yapıları ile insanlarda yaşadıkları yerlere ilişkin aidiyet duygusunu artırmakta kentlileşme ile bireyi maddi kültür unsuru haline getirmektedir (Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018). Bireyin kentteki varlığı ve kentin bireydeki anlamı, kamusal alanda gerçekleşen aktiviteler ile doğrudan ilişkilidir (Erdönmez ve Çelik, 2016). Kent yaşamının içerisinde karşılaşmalara imkân vererek ortak paylaşım alanları yaratan bu mekânlar kentsel araları yaratmakta, bu arayüz ve ara mekânlar sundukları potansiyeller ile kamusal mekân ve kentsel yaşam içerisinde bir katman görevi görmektedir. (Sınmaz, 2016) Kentsel aralar içinde yer alan kamusal mekânlar, bireylerin karşılaşmalarını ve etkileşimlerini destekleyerek sosyal bağları güçlendirir. Bu alanlar, kentsel iletişimin temel bileşenlerinden biri olarak, bireyler arasında bilgi, kültürel değerler ve toplumsal normların aktarımını sağlayan kritik noktalar olarak işlev görür. Kentler teknik, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel birçok faktörün şekillendirdiği mekânlar olduğu için kentlerin farklı karakterleri, kimlikleri, profilleri ve imgeleri bulunmakta, çevre ve içinde yer alan yaşam biçimi ile bir bütün oluşturarak toplumsal olarak yeniden üretilen, sürekli değişim ve gelişim halinde olan toplumsal ilişkiler, kent kimliğinin yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. (Ekinci ve Susmaz, 2009) Kent kimliği, bir kentin fiziksel, kültürel, tarihi ve sosyal özelliklerinin birleşimiyle oluşan özgün bir yapı taşımaktadır. Bu kimlik, kent sakinlerinin yaşadıkları mekâna yönelik aidiyet hislerini ve kentle kurdukları ilişkiyi belirleyen temel unsurlardan biridir. Kent kimliği, kentsel iletişim araçlarıyla şekillenir ve güçlenir. Bir yerleşim yerinde, insanların türlü nedenlerle bir araya geldikleri, buluştukları, görüştükleri kent mekânları, toplumsal örgütlenmeye katkıda bulunduğu gibi toplumsal barışın güçlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Toplum içindeki farklı etnik kökenlere veya farklı kültürlere bağlı insanlar, kent mekânlarında birbirleriyle bilgi, duygu, düşünce görüş alışverişinde bulunurken, ortak özelliklerini de fark ederek birlikte olmanın gerekliliğini ve güzelliğini de kavrayarak barış ortamının oluşmasına neden olmaktadır (Cereci, 2010).

Kentsel iletişim kent kimliğinin inşasında kritik bir rol oynayarak bireylerin kentle etkileşim kurmasını, mekânsal farkındalık geliştirmesini ve kent mekânını kolektif olarak deneyimlemesini sağlar. Kentsel iletişim, şehirlerde yaşayan bireylerin birbirleriyle ve çevreleriyle etkileşim kurmasını sağlayan süreçleri ifade eder. Bu kavram, fiziksel ve kamusal mekânlar, dijital teknolojiler ve sosyal dinamikler aracılığıyla şekillenir. Kentsel iletişim, kamusal alanların organizasyonu, yönlendirme sistemleri, bilgi paylaşımı ve toplumsal etkileşim gibi unsurları kapsar. Kentsel iletişim, sağlıklı bir kent yaşamı oluşturmak için kritik bir öneme sahiptir. Çünkü bireylerin, toplulukların ve farklı sosyal grupların birbiriyle ve çevreyle etkileşimini sağlayarak sosyal uyum, katılım ve kapsayıcılığı desteklemektedir. Kentsel iletişim sistemlerinin güçlü olması, kent kimliğinin korunması ve geliştirilmesi açısından önemlidir. Kent kimliği ile kentsel iletişim arasındaki ilişki, kent sakinlerinin mekânsal aidiyet geliştirmesi ve kültürel değerlerin aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Kentsel iletişim araçları, kamusal alanların işlevselliğini artırarak sosyal etkileşimi güçlendiren unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bireylerin yaşamış oldukları kent içerisinde bulunan mekânlar ile kurdukları ilişkiyi ortaya koymak bizlere o kentin içerisinde yaşayan insanların gündelik yaşam pratiklerini anlamak o kentin tarihsel serüveni hakkında bilgi verir (Uyanık, 2023). Kentsel iletişim araçları, kamusal alanların işlevselliğini artırarak sosyal etkileşimi güçlendiren unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Kamusal alanlar, bireyler arasındaki etkileşimi mümkün kılan, toplulukların kendilerini ifade etmelerine ve kolektif kimliklerini inşa etmelerine olanak tanıyan sosyal mekânlar olarak işlev görürken, kentsel iletişim araçları bu süreçleri kolaylaştıran veya yönlendiren araçlar olarak devreye girer. Kentsel iletişim araçları, kamusal alanların işlevselliğini artırarak bireyler arasındaki etkileşimi güçlendirir ve kolektif bir kentli kimliğinin ve kültürünün oluşmasına katkı sağlar.

2. KENTSEL/KAMUSAL ALANLARA ERİŞİLEBİLİRLİK

Engelsiz erişim kavramı; "herhangi bir fiziksel ve zihinsel engeli olmayanların kurduğu bir dünyada fiziksel, zihinsel veya başka bir engeli olan kişilerin tüm olanak ve hizmetlere eşit bir şekilde erişimini sağlamak ve söz edilen kişilerin hayat standartlarını "diğer" insanlarla aynı düzeye çıkarmak" olarak tanımlanmakta ve erişilebilirlik pek çok farklı açıdan (fiziksel erişim, görsel-işitsel erişim, bilişsel erişim vb.) ele alınmaktadır. (Kaya ve Okyayuz, 2021)

Kentleşmenin demokratik gereklerinden biri de kamusal alanlar ve kentsel iletişim araçları gibi ortak kullanım alanlarının, toplumdaki tüm bireylerin kullanımı için eşit ölçüde erişilebilir olmasının sağlanmasıdır (Yılmaz ve Diktaş, 2020). Erişim, konfor, güvenlik, sosyal etkileşim ve insan ölçeği gibi faktörler, kamusal alanların etkin kullanımını, kullanıcı memnuniyetini ve bu mekânların başarısını belirleyen unsurlardır. Bu nedenle başarılı kamusal alan herkese erişilebilir olmalı, kentlinin eylemlerini özgürce teşvik etmeli, toplumun her kesimine hitap edebilmelidir (Uysal Bilge, 2025). Kara mekânsal ve kamusal alan erişilebilirliğini "farklı gereksinimleri bulunan kişilerin kendi başlarına evlerinden çıkabilmeleri, başkalarına ihtiyaç duymadan çeşitli binalara ve açık alanlara ulaşabilmeleri ve bunları kullanabilmeleri" şeklinde tanımlamaktadır (Dönmez Kara, 2021). Kentleşme, mimarlık, ulaşım planlaması, bilişim ve sosyal bilimler alanlarında ele alınan erişilebilirlik, engellilik çalışmaları, yaşanabilir kent teorileri ve sosyal adalet perspektifi ile bağlantılıdır ve erişilebilirlik, kentsel mekânların demokratik ve kapsayıcı olmasını sağlamak için kritik bir unsurdur. Kentsel planlama süreçlerinde evrensel tasarım ve sosyal adalet prensipleri benimsenerek herkes için erişilebilir kentler oluşturulmalıdır. Erişim, kapsayıcılıkla doğrudan ilişkilidir; yani bir mekânın erişilebilirliği ne kadar yüksekse, toplumsal katılımı ve kamusal niteliği o kadar güçlüdür. Bu nedenle kamusal alanların tasarım, yönetim ve kullanım politikaları, sosyal kapsayıcılığı destekleyen biçimde kurgulanmalıdır (Karacor ve Akçam, 2016).

Kent yaşamında bireylerin birbiriyle ve çevreleriyle etkileşime geçmesini sağlayan fiziksel, dijital ve sosyal sistemleri ifade eden kentsel iletişim araçlarının toplumun tüm kesimlerini kapsaması, herkes için erişilebilir olması, sağlıklı kent yaşamının oluşumu için temel oluşturmaktadır. Bu durum, kentte yaşayan bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlere eşit katılımını sağlarken, toplumsal bütünleşmeyi ve mekânsal adaleti güçlendiren kritik bir faktördür. Kent içindeki iletişim sistemlerinin yalnızca belirli kesimlere hizmet etmesi, mekânsal adaletsizlik ve bilgiye erişim eşitsizliği yaratırken aynı zamanda kolektif kentli kimliğinin, kent kültürünün ve aidiyetinin oluşumunu da engelleyici bir durum teşkil eder. Bu nedenle, kentsel iletişim araçlarının ve kamusal alanların erişilebilir olması, kentte yaşayan tüm bireylerin kamusal hizmetlere, ulaşım ağlarına ve bilgi sistemlerine eşit düzeyde erişebilmesi için kapsayıcı kentsel uygulamaların tasarlanması gerekmektedir. Kentsel iletişimin erişilebilirliği ve her bireyin kent mekânlarına, kamusal alanlara erişebilmesi, kamusal hizmetlere eşit düzeyde ulaşabilmesi, sosyal etkileşimin sürdürülmesi ve kolektif kent kimliğinin oluşması açısından zorunlu bir durumdur. Yaşam alanlarını oluşturan sosyo-ekonomik ve kültürel çevre erişilebilirliği kentlerde yaşayan insanların sağlığını ve yaşam kalitesini etkileyen unsurlar arasındadır. Bir kentte herkes için erişilebilir, kaliteli bir toplum yaşam oluşturmak sağlıklı kent kavramını da beraberinde getirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ); sağlığı, yalnızca hastalık ve sakatlığın olmaması değil, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlamaktadır (https://www.who.int/about/governance/constitution). Bireyin fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı olma hali; yaş, cinsiyet ve genetik faktörün ötesinde yaşam alışkanlıklarına bağlı olarak değişebilmektedir (Henden Şolt, 2021). Gezme, alışveriş, oyun, buluşma, diğer insanlarla etkileşim kurma ve hatta dinlenme gibi aktivitelerin gerçekleştirildiği kamusal alanların sosyal buluşma, eğlenme ve dinlenme amacına yönelik kentsel iletişimin sağlanması için herkes için erişilebilir olması eşitlik ilkesi açısından zorunlu bir durumdur.

Erişilebilirlik, sağlıklı kentlerin temel bileşenlerinden biri olup, bireylerin kent mekânına ve hizmetlere eşit şekilde ulaşabilmesini garanti altına alır. Engelli bireylerin kentte yaşayan tüm bireyler ile eşit haklara sahip olması, engelsiz bir yaşam sürebilmeleri ve sosyal hayata katılımlarının sağlanabilmesi için kentsel kamusal dış mekânların ulaşılabilir/erişilebilir bir biçimde tasarlanması gerekmektedir (Kuter ve Çakmak, 2017). Parklar, meydanlar, tarihi ve kültürel yapılar, bireylerin fiziksel ve psikolojik iyilik hâllerini destekleyen mekânlar arasındadır ve bu alanlara engelsiz erişim, kent sakinlerinin sosyal etkileşimlerini artırarak daha sağlıklı bir birey ve kent ortamı oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Bağımsız Yaşam felsefesinde, engelliler gündelik yaşamda diğer vatandaşlar gibi tüm hizmetlere erişme ve faydalanma, kısaca sistemin içinde var olma hakkına sahiptir. Bireylerin bu haklarla ilgili talepleri, altyapı, kurumsal ve tutumsal engellerin kaldırılmasını, erişilebilirliği ve evrensel tasarım ilkelerinin benimsenmesini gerektirir (Belir, 2020).

Kent yaşamında bireylerin birbiriyle ve çevreleriyle etkileşime geçmesini sağlayan kamusal alanların, fiziksel, dijital ve sosyal sistemleri ifade eden kentsel iletişim araçlarının toplumun tüm kesimlerini kapsaması, herkes için erişilebilir olması, kent yaşamının sağlıklı işlemesi ve eşitlikçi yaşam biçiminin uygulanması açısından önem taşımaktadır.

Bu nedenle kentsel iletişim araçları içinde yer alan kamusal alanların görme engelli bireyler için erişilebilir olması, engelsiz ve eşit bir kent yaşamının oluşturulması ve görme engelli bireylerin toplum ve kentle iletişiminin kesintisiz sürmesi ve kent kimliğinin içselleştirilmesi açısından üzerinde durulması gereken temel bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel iletişim araçlarının ve kent iletişimini sağlayan tüm unsurların görme engelli bireyler için erişilebilir olması öncelikle tasarımlarının kapsayıcılık ilkesi ile planlanmasını gerektirmektedir. Kentsel iletişimi sağlayan kamusal alanlarda ve mekânlarda kapsayıcı tasarım uygulamalarının yaygınlaşmamış olması, toplumsal eşitlik, erişilebilirlik durumunu ve kente aidiyeti olumsuz etkilemektedir.

Kapsayıcı tasarımların oluşturulamadığı durumlarda ve mekânlarda görme engelli bireylere yönelik yapılacak erişilebilirlik uygulamalarından biri de sesli betimleme yöntemidir.

3. SESLİ BETİMLEME UYGULAMALARI: ERİŞİLEBİLİR KENTİN DİLİ

Görsel kültürün egemen olduğu günümüz kent yaşamında, kent mekânlarının yalnızca gören bireyler için değil, görme engelli bireyler için de anlamlı ve erişilebilir kılınması, sosyal adalet ve toplumsal kapsayıcılık ilkeleri açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu noktada, sesli betimleme yöntemi, görsel olanın işitsel dile çevrilerek yeniden sunulması yoluyla, görme engelli bireylerin kentsel ve kültürel çevreyle etkileşime geçebilmesini sağlayan önemli bir araç haline gelmektedir (Holsanova, 2021; Matamala ve Remael, 2014).

Sesli betimleme, görsel göstergelerin işitsel dile aktarılması yoluyla anlamın yeniden üretildiği bir çeviri biçimidir. Ancak bu çeviri yalnızca nesnel bir aktarma değil, aynı zamanda toplumsal bağlamla örülmüş estetik ve kültürel bir yeniden inşa sürecidir. Holsanova (2021) zihinsel imgelem sürecini etkileyen faktörler arasında bağlamsal bilgi, toplumsal bellek ve bireysel estetik deneyimleri ön plana çıkarır. Betimleme yalnızca “ne görüldüğü” değil, “ne hissedildiği” ve “ne anlama geldiği” sorularını da içermelidir. Görme engelli bireyler yalnızca bir ürünün görsel düzgüsüne erişememektedir; içinde yaşadıkları toplumdaki görsel ürünlerin, örneğin bir heykelin veya parkın, toplumsal ve estetik boyutunu bilmekte ve kendi bireysel artalanlarına göre yorumlayabilmektedirler. Söz konusu ürünler toplumsal ürünler olduğu için, anlam yaratılmasındaki interaktif boyut da göz önünde bulundurulmalıdır (Holsanova, 2021; Laeng, vd., 2014; Hutchinson ve Eardley, 2020).

Sesli betimleme yöntemi aslında aile bireyleri arasında filmlerin ailenin görme engelli üyelerine anlatılması ile başlamış bir yöntemdir. Filmin ses bandında yer almayan, görsel öğelerin bilgisini bu bireylere aktarmak sesli betimlemenin ilk örneklerinden olmuştur. Birleşik Devletler ’de geliştirilen bir yöntem olan sesli betimleme Frazier’in yüksek lisans tezi olarak akademide yer almıştır (Snyder, 2007). Bununla birlikte, etraflarındaki dünyanın görenler tarafından kendilerine anlatılması, görme engelliler için asırlardan beli süregelen bir şey olmuştur. Yaşamın her alanının herkes için erişilebilir olması için, engelsiz erişim pratiklerinin hızlı ve etkin bir şekilde yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu noktada, sesli betimlemeci profesyonellerin yetişmesi ve doğrudan sesli betimlemeci olmasalar da kent tasarımında çalışan profesyonellerin sesli betimleme temellerini kavrayabilmeleri için sesli betimleme eğitiminin önemi büyüktür. Formel sesli betimleme eğitimi şu anda ne dünyada ne ülkemizde yaygındır; ancak engelsiz erişim konusunda gitgide artan farkındalık ve engelsiz erişim faaliyetlerini kolaylaştıran teknolojinin gelişmesinin etkisiyle, sesli betimlemeye yönelik informel eğitimler, atölyeler ve projeler yaygınlaşmaktadır.

Mimari mekânların sesli betimlenmesi, bu yapıların tektonik bütünlüğünü, malzeme karakterini, ışık-gölge oyunlarını, boyut-duygu ilişkisini ve tarihsel bağlam içindeki yerini kavrayabilmek adına mimari terimlerle zenginleştirilmiş özel bir dil gerektirir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, görsel dikkat kalıplarının analizinin yapılması ve sesli betimleme uzmanlık alanı ile birlikte çalışması gerekliliğidir (Krejtz, vd., 2024). Bu çerçevede sesli betimlemeler yalnızca görselliği tarif eden pratikler değil, mekânın anlam üretim süreçlerine katkı sunan anlatı araçları olarak düşünülmelidir. Özellikle tarihi ve kültürel yapılar, kent kimliğini oluşturan temel öğelerden olduğundan, bu yapıların sesli betimlemeyle erişilebilir hale getirilmesi, mekânsal hafızanın aktarımı açısından da önemlidir.

Kamusal alanlar bireylerin bir araya geldiği, sosyalleştiği, kolektif kimlik ve hafıza oluşturduğu mekânlardır. Habermas, Arendt ve Sennett’in çalışmalarını hesaba katan bir bakış açısıyla; kamusal alan bir kurum değil, tüm aktörlere açık olan potansiyel bir alandır; tarih dışı bir veri değil, gelişme içindeki toplumsal bir yapıdır (Dacheux, 2012). Bu alanların tüm bireyler için erişilebilir olması, kent yaşamında eşitlikçi katılımı sağlamak adına elzemdir. Sesli betimleme, görme engelli bireylerin parklarda, meydanlarda, tarihi alanlarda bağımsız biçimde hareket edebilmesini, çevreyi anlamlandırabilmesini ve sosyal yaşama dâhil olabilmesini mümkün kılar.

Sesli betimlemelerin etkili olabilmesi için yalnızca içerik değil, sunum biçimi de kritik önem taşır. Betimleme metinlerinde kullanılan dilin açıklık düzeyi, betimleyici mi yoksa anlatımsal mı olduğu, seslendirmenin tonu, hızı, vurgu ve duraklamalar gibi faktörler, alımlama sürecini doğrudan etkiler (Cabeza-Cáceres, 2013).

Özellikle estetik bir deneyim yaratmak istenen kültürel betimlemelerde, anlatı stiliyle duygusal bağ kurulması, kullanıcıların zihninde daha zengin imgeler oluşmasını sağlar. Kullanıcıların zihninde imgelem yaratma ve betimlenen üründen bu imgeleme bağlı olarak zevk alma süreci, bilişsel yükleriyle doğrudan bağlantılıdır. Bu yükü ve dolayısıyla sesli betimlemenin alımlanmasını etkileyen faktörler arasında ses kalitesi, seslendirmenin akıcılığı, seslendirmenin ses tonu ve vurgulamaları (Cabeza-Cáceres, 2013; Walczak ve Fryer, 2017) ve seslendirme hızı (Cabeza-Cáceres, 2013) da yer almaktadır. Cabeza-Cáceres çalışmasında, saniye başına 14 karakter kullanılan betimlemede anlamanın daha yüksek olduğunu göstermiştir. SEBEDER ise, Türkçede 1 saniyede, 7-8 karakterlik 2 kelime kullanmaktadır. Dolayısıyla, sesli betimlemelerin profesyonel bir seslendirmeci tarafından seslendirilmesi önem taşımaktadır.

Bu bağlamda neden mimarlık disiplini, kentsel iletişim ve erişilebilirlik üçgeninde sesli betimleme bu kadar önemli sorusuna verilecek yanıt Louis Kahn'da gizlidir. Louis Kahn, 20. yüzyıl mimarlık düşüncesinde, mekânı yalnızca işlevsel bir kabuk değil, algı ve anlamın birleştiği bir varlık olarak ele alan mimarlardandır. Kahn, algısal ve bilişsel tasarım ayrımını yapar ve ikinciyi kuvvetle destekler. Nesnelerin sadece inşa öğeleri değil, aynı zamanda anlatı taşıyıcıları olduğunu vurgular (Öymen Gür, 2017). Bu yaklaşım, sesli betimleme uygulamalarıyla görme engelli bireylerin mimari yapıyı zihinsel olarak kavrayabilmesi adına güçlü bir zemin sağlar (Pallasmaa, 1996).

Kentsel iletişim açısından bakıldığında ise yapıların, yalnızca fiziksel mekânlar değil, toplumsal bir anlatının taşıyıcılarıdır. Bu yapılar, kentli bireylerin hafızasında yer eden, yön bulmayı kolaylaştıran ve kamusal aidiyet hissi uyandıran algısal referans noktaları üretir (Lynch, 2016). Mimari betimleme pratikleri, özellikle sesli betimleme yöntemi aracılığıyla, bu yapıları görme engelli bireylerin deneyimine açmakla kalmaz, aynı zamanda mimarlık öğrencilerine de mekânın sözel temsilini üretme konusunda pedagojik bir katkı sunar. Görme engelli bireyler için sesli betimleme içeriklerinin geliştirilmesi yalnızca teknolojik ya da mimari bir konu değil, aynı zamanda eğitsel bir sorumluluktur. Bugün ne ülkemizde ne de dünyada mimarlık ya da kent planlama programlarında sesli betimleme eğitimi standart olarak yer almamaktadır. Oysa sesli betimleme okuryazarlığı, tasarımcıların kapsayıcı kentsel iletişim ilkelerine uygun üretimler gerçekleştirmesi için temel bir yeterliktir. Bu nedenle akademik kurumlar, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirlikleriyle sesli betimleme atölyeleri ve uygulamalı saha eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır.

4. TARİHİ VE TURİSTİK BİR ALANIN BETİMLENMESİNE YÖNELİK METODOLOJİK BİR YAKLAŞIM: KURŞUNLU KÜLLİYESİ KOMPLEKSİ, ESKİŞEHİR

Bu çalışmada sesli betimleme uygulamaları, mimarlık disiplini içerisinde deneyimsel bir öğrenme süreci olarak yapılandırılmış ve Kurşunlu Külliyesi Kompleksi üzerinden uygulanabilir bir yöntem önerisi geliştirilmiştir. Bu yöntem, hem mimari hem erişilebilirlik hem de görsel-işitsel anlatım ilkelerini bir araya getiren çok katmanlı bir vurguya dayanmaktadır.

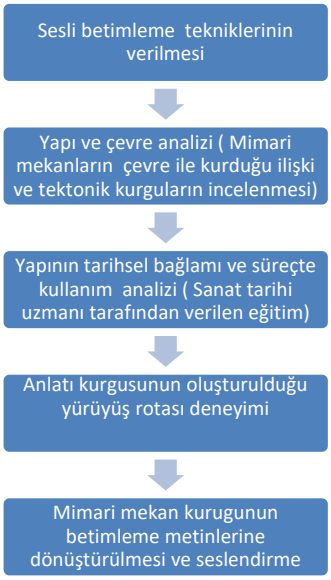
Yöntemin temel amacı, tarihi ve kültürel değere sahip bir kentsel mekânın, görme engelli bireylerin zihinsel imgelerinde canlandırılabilir hale gelmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda Kurşunlu Külliyesi, sadece mimari bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal bellek, kent kimliği ve kolektif deneyimle örülü bir anlatı mekânı olarak ele alınmıştır. Kurşunlu Külliyesi, yalnızca tarihî bir yapı kompleksi değil, aynı zamanda Eskişehir kentinin kolektif belleğinde yer etmiş, kültürel sürekliliğin taşıyıcısı niteliğinde bir kamusal mekândır. Bu özelliğiyle, hem mimari hem de toplumsal iletişimin kesişim noktasında konumlanmaktadır. Yapının tarihsel işlevleri, kültürel temsil gücü ve kent dokusu içindeki merkezi konumu, onu kentsel belleğin aktarımı için ideal bir "iletişim nesnesi" haline getirmektedir. Bu bağlamda Kurşunlu Külliyesi, erişilebilirlik açısından dönüştürülebilir ve erişilebilir tasarım çözümlerinin geliştirilebileceği gerçek bir test alanı sunacağı için önemli görülmektedir. Kent sakinlerinin sosyalleşme ve kültürel etkileşimi ihtiyaçlarına da yanıt veren kamusal bir alan olarak Kurşunlu Külliyesi'nin örneklem olarak alınması sadece estetik değil, sosyal sürdürülebilirlik ve herkes için kent yaklaşımları çerçevesinde de önemli görülmektedir.

Çalışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü öğrencileri tarafından bir atölye süreci çerçevesinde grup çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Mimarlık öğrencileri hem alan çalışması hem betimleme yazımı hem de kullanıcı perspektifi değerlendirmeleri yoluyla çok yönlü bir deneyim kazanmıştır. Bu model, mimarlık eğitimine erişilebilirlik temelli sosyal bir boyut kazandırma hedefi taşımaktadır. Bu yöntem, hem mimarlık öğrencileri için erişilebilirlik odaklı bir tasarım düşüncesi geliştirme fırsatı sunmakta, hem de kent mekânlarının görme engelli bireyler için anlamlı hale gelmesi yolunda uygulanabilir bir sesli betimleme stratejisi önermektedir.

Aynı zamanda bu yaklaşım, kentsel iletişim araçlarıyla tarihî belleğin aktarımına katkı sağlayan, disiplinlerarası bir metodoloji örneği oluşturmaktadır.

Sesli Betimleme Atölyesi süreci beş ana aşamadan oluşmaktadır: Betimleyici metinlerin üretimine yönelik ilke ve tekniklerin katılımcılara aktarıldığı, özellikle görme engelli bireylerin algısal ihtiyaçlarına duyarlı bir dilin oluşturulmasını hedefleyen eğitim süreci; betimlenecek yapının mimari özellikleri, tektonik kurgusu, tarihsel bağlamı ve işlevsel ögelerinin analiz edildiği yapı analizi aşaması; kullanıcının mekânda takip edeceği güzergâh belirlendiği ve bu rota üzerinde karşılaşılacak yapılar, peyzaj unsurları ve donatıların sıralanarak bir anlatı kurgusunun oluşturulduğu görsel hikayeleme (storyboard) aşaması ve sesli betimleme metinleri üretim süreci ve seslendirmedir. Bu üretim süreci, yalnızca fiziksel erişilebilirlik değil, aynı zamanda anlamsal ve duyusal erişim hedefiyle gerçekleştirilir. Sonuç olarak sesli betimleme, mimarlık ve erişilebilirlik kesişiminde konumlanan, kapsayıcı tasarım yaklaşımlarına entegre bir anlatı biçimi olarak ele alınmaktadır.

Bu çalışma, uygulamalı nitel araştırma çerçevesinde tasarlanmıştır. Temel amacı, görme engelli bireylerin kültürel mirasa erişimini artırmak üzere Kurşunlu Külliyesi'nin sesli betimlemelerini üretmek ve değerlendirmektir. Araştırma süreci, deneyim temelli bir öğrenme modeli üzerine kurgulanmış; sesli betimlemeler, mimarlık lisans öğrencileri tarafından yürütülen saha çalışması ve kullanıcı odaklı betimleme uygulamaları ile oluşturulmuştur. Bu yönüyle araştırma, uygulayıcıların doğrudan üretim sürecine katıldığı ve uygulama-geri bildirim-düzenleme döngüsüyle ilerleyen bir araştırma niteliği taşımaktadır.

Şekil 1. Mimari Mekânı Betimleme Süreci.

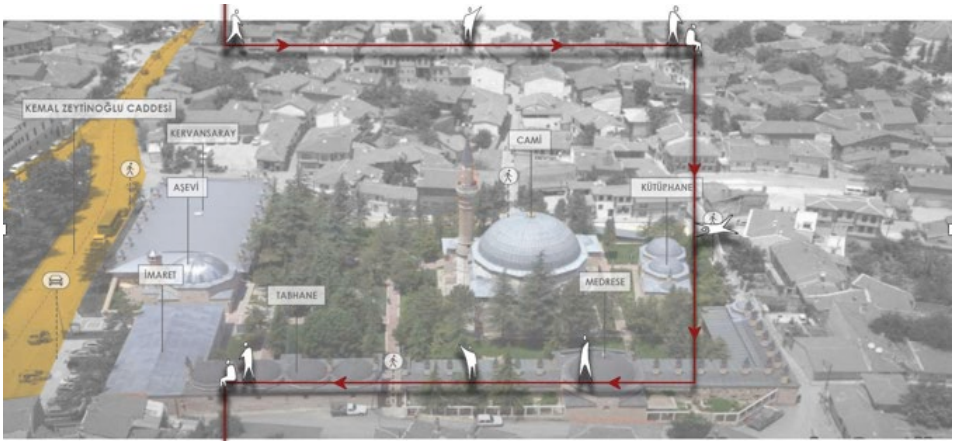
4.1. Mekânsal Analiz ve Sesli Betimleme için Rotalandırma

Bu proje kapsamında örnek alan çalışması olarak, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü 4.sınıf öğrencileri ile Eskişehir Odunpazarı Tarihi Bölgesinde yer alan Kurşunlu Külliyesi Kompleksinin mekânsal yapısını oluşturan görsel imgeler (bina, peyzaj, kent donatıları vb.) sözel betimlemelere dönüştürülmüştür. Oluşturulan betimlemeler ile görme engelli bireylerin mekânsal yapıyı tanımaları ve böylelikle fiziksel çevreyi hissederek erişilebilirliklerinin sağlanması hedeflenmiştir. Mimarlık öğrencilerinin yaptığı betimlemelerle görsel dil, sözel dile çevrilmiştir. Yapının dış çevresinden itibaren sokak ile kurulan ilişkisinden başlayan betimlemeler, dış cephe kurgusu ve iç mekân detayları ile yürüyüş güzergahında karşılaşılan tüm nesneleri tanımlamak üzere oluşturulmuştur. Aynı zamanda seçilen mekânın, tarihi ve döneme ait mimari tektonik özellikleri hakkında bilgilendirici sözel anlatım içerikleri betimlemeleri zenginleştirmiştir. Bu örnek çalışma ile özellikle görme engeli bireylerin, fiziksel mekânları, betimleme yardımı ile tanımaları ve hissetmeleri sağlanarak, sözel betimleme dilinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

İlk aşamada külliyenin yapısal bileşenleri Resim 1'de görüldüğü gibi — cami, avlu, kervansaray, şadırvan gibi ögeler, mimari tektonik kurguları temel alınarak analiz edilmiştir. Ardından bu bileşenlerin kullanıcı deneyimi bağlamında nasıl algılandığına dair algısal ve görsel odaklı bir bileşen sınıflandırması yapılmıştır.

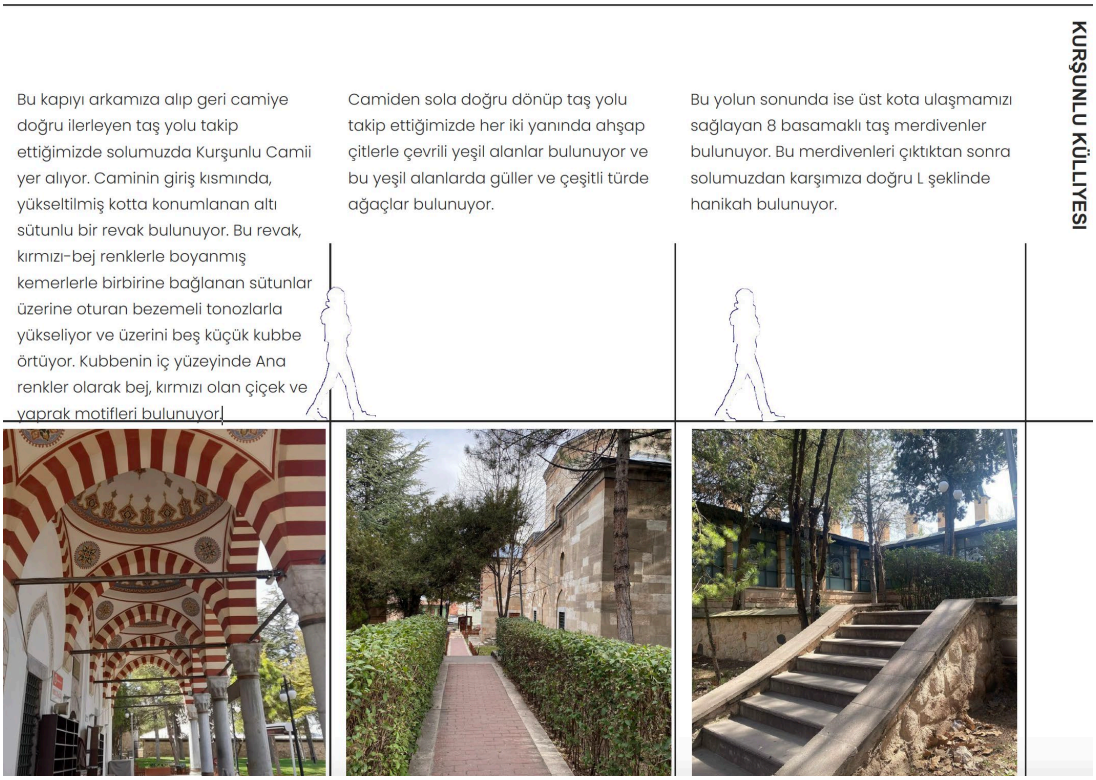
Resim 1. Eskişehir Odunpazarı Külliyesi Kompleksi.

Resim 2. Kurşunlu Külliyesi Kentsel Bağlamı ve Rotalandırma.

Resim 2'de görüldüğü gibi ziyaretçilerin mekânda takip edebileceği anlamlı bir yürüyüş rotası oluşturulmuş ve bu rota üzerinde **"betimlenmiş bir deneyim"** senaryosu kurgulanmıştır.

Bu deneyim rotası kurgulanırken, yürüyüş rotasının fotoğrafları, betimlemeler ile hikayeleştirilmiştir. Resim 3'de görsel hikayelemelere (storyboard) örnek bir anlatım görülmektedir.

Resim 3. Rotalara göre oluşturulan görsel hikayelemeler (storyboard).

4.2. Sesli Betimleme Değerlendirme Parametreleri: Kurşunlu Külliyesi Kompleksi Örneği

Araştırma literatür taraması çerçevesinde beş kavramsal kategori belirlenerek yapılandırılmıştır. Üretilen betimlemeler, 5 ana başlık ve bu başlıkları detaylandıran alt başlıklardan oluşan parametreler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Ana parametreler; Tarihsel ve Kültürel Bağlam, Mekânsal Yönlendirme ve Konumlandırma, Mimari Terminoloji ve Doğruluk, Dil ve Anlatım, Fiziksel Erişim ve Kullanım Deneyimi olarak belirlenmiştir.

Betimlemelerin etkisi, beş kavramsal kategoriye göre değerlendirilmiştir. Araştırma süreci aynı zamanda, mimarlık eğitimi içinde kapsayıcı tasarım farkındalığını artırmaya yönelik pedagojik bir uygulama örneği sunmaktadır. Kurşunlu Külliyesi Sesli Betimleme Projesi kapsamında hazırlanan betimlemelerin değerlendirilmesi amacıyla kullanılan parametreler:

1. Tarihsel ve Kültürel Bağlam: Mimari Betimleme çalışmalarının en önemli başlangıç içeriğini tarihsel ve kültürel bağlamın bilgisi oluşturmaktadır. Tarihsel verilerin doğru verilebilmesi için öncelikle o alanın tarihi geçmişinin analizinin yapılması gerekmektedir. Betimlemeler yapının tarihî işlevi, sembolik anlamı ve kültürel değeriyle ilişkilendirilerek hazırlanmıştır.

Alt Parametreler:	**Örnek Betimlemeler:**
Tarihsel bilgilerin doğruluğu ve kapsamlılığı	*“ Kurşunlu Külliyesi, Eskişehir’in Odunpazarı semtinde 16. yüzyılda inşa edilmiş, Osmanlı klasik mimarisinin temel ilkelerine göre düzenlenmiş bir yapı kompleksidir. Klasik Osmanlı mimarisi, merkezi kubbe, geniş avlular, ince minareler ve süslemeli iç mekânlarla karakterize edilen dengeli ve görkemli bir mimari üsluptur. Mimar Sinan’ın öğrencisi Acem Ali’ye atfedilen külliye, geniş bir avlu etrafında toplanmış cami, medrese, tabhane semahane, şadırvan, fotoğraf galerisi, lületaşı müzesi, sıcak cam atölyesi, cam sanatları merkezi ve ahşap eserler galerisinden oluşan bir yapı kompleksidir.”*
Kültürel öğelerin detaylı betimlenmesi	*“Kurşunlu Külliyesi Kompleksinin orta merkezinde cami yapısı olup, diğer yapılar caminin etrafında dış sokaklar ile sınır oluşturmuştur. “*

Yapının işlevsel kullanım tarihçesi	*"Kare bir plana sahip olan cami, tromp geçişli büyük bir kubbe ile örtülüdür. Beş bölümlü son cemaat yeri bulunan caminin girişi kuzeyde yer almaktadır. Camide, tek hacimli mihrap önü kubbeli ibadet mekânı bulunmakta ve bugünde cami işlevi devam etmektedir. "*
Mimari öğelerin sembolik anlamlarının aktarımı	*"Caminin kasnaksız kubbe ile örtülü 21x5 metre boyutlarında beş gözlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Caminin üç basamak merdiven ile ulaşılan son cemaat yerinde kalem işi süslemelerden başka dikkat çeken diğer bir unsur ise kemerlerdeki bir sıra beyaz bir sıra kırmızı taş ile oluşturulan düzendir. Son cemaat yeri kubbeleri mukarnas başlıklı altı adet mermer sütuna oturtulmuştur."*
Sosyo-kültürel bağlam	*"Yokuş boyunca sıralanan tarihi evler, külliyenin yapıldığı dönemin mimari ve sosyal dokusunu yansıtıyor. Ahşap işçiliği, cumbalı çıkmaları ve renkli cepheleriyle bu evler, külliyenin sade ve gösterişsiz yapısına tezat, zengin bir görsel deneyim sunuyor."*

2. Mekânsal Yönlendirme ve Konumlandırma: Kullanıcıların yürüyüş rotasında mekânsal ilişkileri algılayabilmesi için yön ve ölçek kavramları detaylı olarak açıklanmıştır. Mimari mekânların çevre ile kurduğu ilişki, sokak ve peyzaj ilişkileri, topografik yapı ve kod farklılıkları bu betimlemeler aracılığı ile verilmiştir. Mekânsal yönlendirme, kullanıcının fiziksel çevrede konumunu algılamasını, hareket rotasını kavramasını ve yönünü bulmasını sağlamaktadır. Yapılan sesli betimlemeler incelendiğinde kullanılan ifadelerden kullanıcının hangi güzergâhtan külliyeye ulaşacağı net bir şekilde belirtilmiş, yön kavramı doğrudan verilmiş – "Batı yönünden, Odunpazarı'nın tarihi sokaklarından geçerek..."-, yapının farklı cephelerinden erişim olanakları somut biçimde aktarılmıştır. Girişin her iki yanında, sağ tarafta gibi ifadeler ise kullanıcının bulunduğu noktadan çevresini zihinsel olarak haritalandırmasına yardımcı olmaktadır.

Mimari açıdan ölçek bir yapının ya da detayın insan bedenine, çevresine veya genel bağlama oranı açısından önemli görülmektedir. Sesli betimleme metinlerinde kullanılan "yaklaşık 2 metre genişlikteki kapı, 10 adet basamaktan geçildikten sonra…" ifadeleri ise, kapı açıklığının insan boyutlarıyla kıyaslanarak algılanabilirliğini artırırken, hem fiziksel geçiş süreci hem de ölçek algısı açısından oldukça işlevseldir. Hazırlanan metinler hem mekânsal yönlendirme hem de ölçek açısından dikkatli bir şekilde yapılandırılmıştır. Kullanıcının fiziksel çevreyle ilişkisini kurmasına, yönünü ve durduğu konumu belirlemesine olanak tanırken, aynı zamanda mekânın boyutlarını ve atmosferini zihninde canlandırmasını sağlamak üzere kurgulanmıştır.

Alt Parametreler	**Örnek Betimlemeler**
Mekânın çevre ile ilişkisi net aktarılması	*"Külliyeye ulaşmak için Odunpazarı'nın karakteristik yokuşlarından birini tırmanmak gerekiyor. Kemal Zeytinoğlu caddesi adındaki bu yokuş, hem fiziksel bir geçiş hem de külliyenin manevi atmosferine hazırlık niteliğinde. Yokuş boyunca sıralanan tarihi evler, külliyenin içinde bulunduğu dönemin mimari ve sosyal dokusunu yansıtıyor. Ahşap işçiliği, cumbalı çıkmaları ve renkli cepheleriyle bu evler, külliyenin sade ve gösterişsiz yapısıyla zengin bir görsel deneyim sunuyor."*
Yön ifadelerinin (sağ, sol, kuzey, güney) tutarlı kullanımı	*"Külliyenin 4 farklı girişi bulunmaktadır. Bunlar: kuzey girişi olan A girişi, batı girişi olan B girişi, güney girişi olan C girişi ve doğu girişi olan D girişidir. Kuzey girişi olan A girişinde yaklaşık 2 metre genişlikteki, bej renkli taş duvarlara oyulmuş açıklıkta sağ ve sola doğru açılan çift, kahverengi çelik kapı geçit bulunmaktadır. Zemindeki taşlar yağmurlu havalarda koyu bir gri tonuna bürünmektedir.*

	Kuzey girişi olan A girişinin kapısından içeri girildiğinde, 10 adet basamaktan geçildikten sonra ziyaretçiyi merkezde geniş bir avlu karşılamaktadır. Avlunun ortasında, sekizgen planlı, mermerden yapılmış bir şadırvan bulunmaktadır."
Ölçek ve oranların somut karşılaştırmalarla aktarılması	*"Batı yönünden, Odunpazarı'nın tarihi sokaklarından geçerek Kurşunlu Külliyesi'nin ana girişine ulaşıyoruz. İki yanımızda yükselen yapıların arasındaki demir parmaklıklı ahşap kapıdan avluya adım attığınız anda zamanda geriye bir yolculuk başlar.* *... Girişin her iki yanında, dikdörtgen saksılar içinde açmış mor menekşeler ve sarı çiğdemler karşılar bizi; renkleri ve hafif çiçek kokuları taş duvarların sükunetine canlılık katıyor. Sağ tarafta, bir zamanlar aşevi (mutfak) ve imaret olarak hizmet vermiş olan tek katlı yapı uzanıyor."*
Yürüyüş rotası üzerindeki kod farklılıklarının ve topografik değişimlerin doğru aktarılması	*Külliye ana giriş kapısı geniş ve karşıyı gösterebilecek boyutlarda yaklaşık 10-12 cm'lik ızgara desenli demir bir kapıdır. Kapının tam karşısında yeşil alan sizi karşılar. Yeşil alana gelmeden önce 2 yapı sağ ve sol tarafınızda kalmaktadır. Sağ tarafta külliyenin imaret bölümü yer alır.* *Aşevinin güneyinde yer almaktadır. İmarethane bölümüne 4 basamak çıkarak ulaşabiliyoruz.*
Mekâna Ulaşım Biçimi	*Ulaşım açısından değerlendirildiğinde, külliye, Eskişehir'in toplu taşıma ağı ile entegre bir noktada yer almaktadır. En yakın otobüs durağı Zeytinoğlu Caddesi üzerinde olup, külliyeye yürüyerek 5-10 dakikada ulaşmak mümkündür. Minibüs hatları da Odunpazarı bölgesinden geçerek külliyeye kolay erişim sunmaktadır.* *En yakın tramvay durağı doğrudan külliye ile bağlantılı olmasa da, kısa bir yürüyüş mesafesiyle ulaşım sağlanabilmektedir. Külliyeye araçla gelenler için en uygun giriş noktası doğu kapısıdır. Burada bulunan otopark alanı, araç trafiğinin külliyenin iç bölgelerinden uzak tutulmasını sağlayarak yaya trafiğini rahatlatmaktadır.*

3. Mimari Terminoloji ve Doğruluk: Mimari mekânların ve fiziksel çevrenin betimlenmesinde doğru terminolojinin kullanılması ve terminolojinin gerekirse açıklanması, betimlemelerin anlaşılması ve zihinde görsel imge oluşturabilmesi açısından önemlidir.

Alt Parametreler:	**Örnek Betimlemeler:**
Mimari terimlerin doğru kullanımı	*"Mukarnas detaylı mihrabın sade ancak zarif bir tasarımı bulunmaktadır. Minber geometrik desenlerle süslenmiştir. Ayrıca pencerelerin üst kısımlarında alçı kabartma süslemeler yer almaktadır.* *Bunlar geometrik şekillerle oluşturulmuş yıldız ve çokgen desenlerinden oluşmaktadır."*
Teknik bilgilerin eksiksiz aktarılması	*"Caminin içerisine girildiğinde, duvarlarda açık tonlarda süslemeler, kubbede ise Osmanlı dönemine özgü geleneksel motifler yer almaktadır.*

	Bu süslemeler genellikle mavi, altın sarısı ve kırmızı tonlarındadır. Kubbenin merkezinde, daire şeklinde yazılmış Arapça hat sanatıyla süslenmiş bir ayet yer almaktadır. Bunun etrafında simetrik olarak dağıtılmış, iç içe geçmiş Rumi ve Hatayi desenleri mevcuttur. *•Rumi motifleri, Osmanlı sanatında sıkça görülen, kıvrımlı ve stilize edilmiş yaprak ve dal desenleridir. Burada, kubbenin kenarlarını dolaşan zarif rumi desenler mevcut.* *•Hatayi motifleri, çiçek desenlerinden oluşur. Burada, kırmızı ve mavi tonlarında işlenmiş lale ve karanfil motifleri bulunuyor."*
Yapı elemanları ve malzemelerin geometrik tanımlamaları	*"Caminin üst tarafında yer alan medrese, eğitim amaçlı kullanılan birimdir. Plan düzeni, revaklı bir avlu etrafında dizilmiş öğrenci hücrelerinden ve bir dershaneden oluşmaktadır. Medrese hücreleri küçük, kare planlı ve kubbeli olup, külliyenin geri kalanı gibi açık gri ve bej tonlarına sahip taşlardan inşa edilmiştir. Revaklı avlu, sütunlarla taşınan kemer sistemine sahiptir. Medrese hücrelerinin giriş kapıları sade, taş söveli ve ahşap kanatlıdır. Günümüzde bu bölümler lületaşı müzesi olarak kullanılmaktadır."*
Yapım tekniklerinin anlaşılır açıklanması	*"Avlunun güneyinde yer alan Mevlevihane, külliyenin tasavvufi eğitim ve ritüellerinin gerçekleştirildiği yapıdır. Mevlevihane, geniş ve yüksek tavanlı bir semâhâneden oluşmaktadır. Semâhânenin zemini ahşaptır ve üzerindeki dervişlerin dönüş hareketlerini rahatlıkla gerçekleştirebilmesi için özel olarak tasarlanmıştır. Tavan, Osmanlı mimarisine özgü detaylarla süslenmiş olup, ışığın mekâna homojen yayılmasını sağlayacak bir açıklık düzenine sahiptir. Binanın duvarları taş ve tuğla birleşimi almaşık duvar sistemi ile oluşturulmuştur."*

Sesli betimleme metinleri mimari terminoloji ve doğruluk açısından değerlendirildiğinde, yapı elemanlarının, yapı malzemelerinin farklı türlerinin açıklayıcı bağlamlarda kullanıldığı görülmektedir. L plan düzeni gibi açıklamalar yapı kurgusunu vermesi açısından önemli görülmektedir. Hücre, koridor, revak, kemer, tonoz, madalyon, pandantif vb. kavramlar yapı bileşenlerini tanımlayan yerleşik terimler betimlemelerde hem anlamlı hem de işlevsel biçimde aktarılmıştır. Teknik ifadeler kullanıcıyı yapı hakkında bilgilendirirken, mimarlık disipliniyle de tutarlı bir dil kurulmaktadır.

4. Dil ve Anlatım: Anlatımda sade ve anlaşılır bir dil tercih edilmiş; teknik terimler gerektiğinde açıklanmıştır.

Alt Parametreler:	**Örnek Betimlemeler:**
Dil sadeliği ve anlaşılırlık	*"Avlunun batısında yer alan tabhane, külliyeye gelen misafirlerin konaklaması için ayrılmıştır. Tabhane, camiye yakın konumlandırılmış olup, konaklayan misafirlerin ibadete kolay erişimini sağlamaktadır. Yapı, küçük kubbeli hücrelerden oluşmakta ve bu hücreler, bir koridor etrafında dizilerek ortak kullanım alanları ile ilişkilendirilmektedir. Günümüzde bu alanlar kültürel etkinlikler ve sergiler için kullanılmaktadır. Yapılar, külliyenin geri kalanı gibi açık gri ve bej tonlarında taşlardan inşa edilmiştir."*

Cümle yapısı ve akıcılık	*"Caminin kuzeydoğu köşesinde yer alan, iki kubbeli mekândan oluşan sıbyan mektebinde, öndeki mekân revaklı, arkada güneyde kalan kapalı alan ise kare planlıdır. Revaklı alanda sekizgen kasnak üzerine oturan kubbeyi köşe kısımlarda yer alan L formlu iki paye ve bunların aralarında da Bizans başlıklı devşirme sütunlar taşımaktadır. Bu sütunlar birbirlerine tuğla kemerler ile bağlanarak üç yönde açıklık oluşturulmuştur. Bunlar da birbirlerine ahşap gergilerle bağlanmıştır."*
Teknik terimlerin açıklanması	*"Ana girişin sağ tarafında yer alan Aşevi, kare bir plana sahip olup köşelerinde pandantiflere oturan sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür.* ***Pandantif:** Bir kubbeyi taşıyan kemerler ile kubbe kaidesinin arasını kapatan ve kare bir plandan kubbenin dairesel kaidesine geçmeyi sağlayan küresel üçgen."*
Betimleyici dil kullanımı	*"Bu kapıyı arkamıza alıp geri camiye doğru ilerleyen taş yolu takip ettiğimizde solumuzda Kurşunlu Camii yer alıyor. Caminin giriş kısmında, yükseltilmiş kotta konumlanan altı sütunlu bir revak bulunuyor.* *Bu revak, kırmızı-bej renklerle boyanmış kemerlerle birbirine bağlanan sütunlar üzerine oturan bezemeli tonozlarla yükseliyor ve üzerini beş küçük kubbe örtüyor. Kubbenin iç yüzeyinde ana renkler olarak bej, kırmızı olan çiçek ve yaprak motifleri bulunuyor."*
Dilbilgisi ve imla doğruluğu	*"Bu yolun sonunda ise üst kota ulaşmamızı sağlayan 8 basamaklı taş merdivenler bulunuyor.* *Bu merdivenleri çıktıktan sonra solumuzdan karşımıza doğru L şeklinde Hanikah (dervişlerin ikamet ettikleri mekân) bulunuyor."*

Sesli betimleme metinleri, teknik bilgi içerse de sade cümle yapıları ve günlük dile yakın bir anlatımla kurgulanmış. Kullanılan açıklayıcı dil tüm kullanıcılar için erişilebilirliği artırmaktadır. Terimler yalnızca kullanılmakla kalmamış, kullanıcıyı bilgilendirmek amacıyla net ve yalın açıklamalarla desteklenmiştir. Sesli betimlemelerde dikkat çeken önemli bir nokta ise teknik anlatımın yanında, estetik yönü de öne çıkaran ifadelerin kullanılmış olmasıdır. Kullanılan anlatım dili mekâna dair bilgiyi sadece akademik bilgi olarak değil, aynı zamanda duyusal ve deneyimsel bir algı olarak da kullanıcıya sunmaktadır.

5. Fiziksel Erişim ve Kullanım Deneyimi: Bu başlık altında ziyaretçilerin fiziksel erişimini yönlendirecek olanaklar, teknik betimlemelerin dışında betimleyecinin kişisel yorumları ve duyumsamaları ile deneyimleri yer almaktadır. Kişisel yorumlar abartıya kaçmadan, dinleyenleri sıkmadan kısa ve öz şekilde yapılmalıdır.

Alt Parametreler:	**Örnek Betimlemeler:**
Ziyaretçi Olanakları	*"•Tuvaletler: Külliyenin avlusunda, medrese odalarının bulunduğu sağ tarafta, ziyaretçiler için tuvaletler bulunmaktadır. Tuvaletlere ulaşabilmek için 20 basamak inip sola dönmek gerekmektedir.* *•Bebek Bakım Odası: Mevcut bilgilere göre, külliye içerisinde özel bir bebek bakım odası bulunmamaktadır.*

	•Kafeterya: Külliye içerisinde bir kafeterya bulunmamaktadır. Ancak, külliyenin hemen dışında, Odunpazarı bölgesinde yerel lezzetler sunan kafeler ve restoranlar mevcuttur."
Betimleme uzunluğu ve bilgi yoğunluğunun dengesi	*"Genel olarak, külliye ferah ve açık bir alana yayılmış, taş duvarların ve kurşun kaplı kubbelerin ağırbaşlı görüntüsüyle tarihi bir atmosfer sunuyor. Külliyenin çevresinde Odunpazarı'nın tarihi ahşap evleri yer alıyor. Bu evler, sıcak toprak tonlarında; sarı, turuncu ve kahverengi renklerde."*
Görsel olmayan duyumsal deneyimlerin aktarımı	*Külliye, günün farklı saatlerinde değişen bir atmosfere sahip. Sabah erken saatlerde sessiz ve huzurlu, gün içinde turistlerin ve ziyaretçilerin hareketliliğiyle daha canlı. Akşamüstü, taş duvarlar güneşin son ışıklarını yansıtarak daha sıcak bir tona bürünüyor.*
Alana Erişilebilirlik	*"Tarihi bir yapı kompleksi olması nedeniyle, Kurşunlu Külliyesi'nin zemin yapısı genellikle taş döşemelidir ve bazı bölgelerde kot farkları bulunmaktadır. Batı girişi, tekerlekli sandalye erişimine daha uygun yollar içermektedir. Bu girişte geniş bir avlu ve düz yürüyüş yolları bulunur. Buna karşın, diğer girişlerde taş döşeli dar yollar ve basamaklı geçişler, erişilebilirlik açısından bazı kısıtlamalar oluşturmaktadır."*
Kullanıcı geri bildirimlerinin değerlendirilmesi	***Bu bölüm henüz uygulama aşamasına geçilmediği için doldurulamamıştır.***

Sesli betimleme metinleri sadece görsel bilgiyi değil, dokunsal, işitsel ve mekânsal algıyı da destekleyecek şekilde yapılandırılmıştır. "Ahşabın pürüzlü sıcaklığı, demirin serin ve sağlam dokusu" gibi ifadeler, kullanıcıya fiziksel temas üzerinden zihinsel bir imgelenim kurma fırsatı vermektedir. "Krem renkli sıva üzerine mukarnas… göz alıcı bir derinlik katıyor" gibi ifadeler, yapının yüzey dokusunu ve mekânsal etkisini sadece göze değil, zihinsel betimlemeye açar. Sesli betimleme metinlerinde kullanılan yönlendirici ifadeler ise kullanıcının mekân içinde hareketini planlamasına yardımcı olmaktadır. Görme engelli bireyler için yön tanımı (sağ, sol, basamak, düz, kot farkı gibi) erişilebilirliğin en önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ölçü ve biçimsel detayların yer aldığı tanımlar ise görme engelli bireylerin mekânı zihinsel olarak modellemesine imkân vermektedir. Biçimsel gelişim ifadeleri, yapıların formunu anlamayı kolaylaştırırken, *"zamanla eskimiş ahşabın pürüzlü sıcaklığı"* gibi anlatımlar, kültürel ve duygusal bir bağ kurulmasını sağlamaktadır. Bu anlatım dili, sadece fiziksel değil, anlamsal erişilebilirliği de sağlamaktadır. Görme engelli bireylerin mekânla bütünsel bir ilişki kurmasına olanak sağlayan bu dil, sade ama zengin bir anlatım diliyle mekânı herkes için erişilebilir hale getirmektedir.

Mimarlık, yalnızca biçimsel bir yapı üretme süreci değil; aynı zamanda mekânın duyular aracılığıyla deneyimlenmesini sağlayan çok katmanlı bir anlatıdır. Bu bağlamda sesli betimleme, görme engelli bireylerin mimariyi yalnızca fiziksel değil, duygusal ve kavramsal düzeyde de algılamalarına olanak tanıyan önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede yürüyüş rotası boyunca kullanıcıların duyusal algılarını harekete geçirecek şekilde görsel öğelerin işitsel dile aktarımı sağlanmıştır. Bu aktarımda, nesnel mimari tanımlamalar ile betimleyici stil birleştirilmiş; aynı zamanda mekânın tarihsel bağlamı, malzeme dokusu, ışık kullanımı ve kültürel işlevleri de metinlere dâhil edilmiştir. Betimleme metinleri, görme engelli bireylerin mimariyi sadece biçimsel değil, duygusal ve tarihsel olarak da kavrayabilmelerine olanak sağlayacak şekilde kurgulanmıştır**.**

Mimarlık Öğrencilerine Yönelik Sesli Betimleme Atölyesi" örnek çalışmalarında cami, kütüphane ve aşevi storyboadları, sesli betimleme metinleri ve seslendirme metinlerine yukarıda verilen QR kodlardan erişebilirsiniz.

5. SONUÇ

Kamusal alanlar, bireylerin kamusal söyleme katılımını, mekânsal aidiyetini ve sosyal bağlarını güçlendiren; kent tarihi ve kentliler arasında anlamlı bağlar kuran mekânlar olarak tanımlanırken, kentin tüm paydaşları için kamusal söyleme katılımın ve sosyal bağların güçlendirildiği, eşit ve anlamlı ilişkilerin kurulduğu alanlar olarak yapılandırılması etkin ve verimli kentsel iletişimin kurulması için önemli görülmektedir.

Bu çalışma, "herkes için kent" yaklaşımı çerçevesinde adalet ve erişilebilirlik parametreleri ile kentlerin yeniden düşünülmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkarak, kentsel iletişim araçlarını anlam üretiminin taşıyıcıları olarak konumlandırmakta; görme engelli bireylerin kent mekânıyla kurdukları ilişkiler üzerinden, sözel ve işitsel anlatı boyutlarının yeniden inşasına dikkat çekmektedir.

Kurşunlu Külliyesi örneği üzerinden geliştirilen sesli betimleme temelli yöntem, sadece mekânın nesnel özelliklerini aktaran bir anlatı değil; kullanıcının zihninde mekânı yeniden inşa eder. Kurşunlu Külliyesi'nin anlatımı, böylece bir anlatı mekân, görsel kültür ve bireysel deneyim arasında kurulan bir deneyime dönüşmektedir.

Mimarlık öğrencileri için bu yaklaşım, kullanıcı deneyimi ve kültürel bağlam üzerine yeniden düşünmeyi gerektiren bir pedagojik model sunmaktadır. Öğrenciler, bir yapıyı yalnızca çizen, ölçen ve modelleyen değil; aynı zamanda o yapıyı hikâyeleştiren, başkalarının zihninde canlandıran birer anlatıcıya dönüşmektedir. Bu durum, mimarlık eğitiminin daha deneyimsel ve kapsayıcı bir eğitim biçimi olmasına olanak tanır.

Çalışma ile ortaya konan metodoloji, öğrencilere şu üç temel katkıyı sunmaktadır:

1. Çok katmanlı Mekânsal Okuma Becerisi: Yapıların yalnızca formel değil; tarihsel, sosyal, estetik ve işlevsel boyutlarının bir arada okunması gerektiğini öğreten mekânsal okuma becerisi,
2. Öğrencilerin yaratıcılık, anlatı tasarımı ve kavramsal ifade kapasitelerini artıran, görsel olanı anlatıya dönüştürme süreci,
3. Erişilebilirlik çerçevesinde, kime, nasıl ve neden mimarlık yapılması gerektiği sorularını yeniden düşündürürken, toplumsal sorumluluk ve kapsayıcı tasarım farkındalığını kazandırmaktadır.

Çalışmanın deneyimsel boyutu, mimarlık öğrencilerinin kelimelerin dünyasında mekânı yeniden inşa etmelerini, zihinsel imgeler üretmelerini ve bu imgelerin erişilebilirliğe katkı sunacak şekilde nasıl yapılandırılabileceğini sağlamıştır. Aynı zamanda öğrenciler, farklı kullanıcı profillerine hitap eden tasarım yaklaşımlarının geliştirilmesi sürecinde iletişim bilimleri, sosyoloji gibi çoklu disiplinlerle etkileşime girme becerisi kazanmışlardır. Bu yönüyle sesli betimleme yalnızca erişilebilirlik politikaları için bir araç değil; aynı zamanda mimarlık eğitimi içinde kullanıcı merkezli tasarım düşüncesini geliştiren yenilikçi bir metodoloji olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, mimarlık disiplinine yalnızca yeni bir temsil biçimi değil; yeni bir düşünme ve aktarma biçimi sunmaktadır. Kentin, herkes için adil ve erişilebilir olması gerçeği, mimarlık öğrencilerine hem mesleki hem de etik düzlemde bir farkındalık kazandırmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu bulgular doğrultusunda, kentsel iletişim araçlarının ve sesli betimleme uygulamalarının mimarlık disiplini ve yerel yönetim politikaları nezdinde daha yaygın ve etkili biçimde uygulanabilmesi için;

- Mimarlık eğitiminde sesli betimleme temelli müfredat geliştirilmesi, bu kapsamda, stüdyo derslerine deneyimsel atölye çalışmalarının eklenmesi,
- Görsel-işitsel çeviri, mimarlık ve şehir, bölge planlama, iletişim alanlarında çalışan uzmanların ortaklığıyla yeni anlatı biçimleri tasarlanmalı; bu süreçlerde engelli bireylerin doğrudan katılımı sağlanarak kullanıcı temelli tasarım kültürü yaygınlaştırılmalı,
- Kentin deneyimlenme biçimlerinin kapsayıcılığı öncelenmeli ve sesli betimlemelere yer verilmelidir.

Mimarlık öğrencilerinin sesli betimleme yöntemi ile mekâna ilişkin katmanlı okumalar yapma; kullanıcı merkezli, kapsayıcı anlatılar üretme ve erişilebilirlik odaklı tasarım düşüncesi geliştirmelerini amaçlayan bu çalışma mimarlık eğitim süreçlerine yeni bir metodoloji değil; aynı zamanda "herkes için adil ve kapsayıcı bir kent" düşüncesini somutlaştıran yenilikçi bir düşünme ve aktarma biçimi sunmaktadır.

Açıklama: Bu çalışmadaki örnek betimleme uygulamaları, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, "Kent Kültürü ve Kentsel Mekân Üretimi" ders içeriğinde, Doç.Dr. Başak Kalkan'ın yürütücülüğü ve Prof.Dr. Ayşen Öztürk'ün danışmanlığında, mimarlık öğrencileri tarafından grup çalışması olarak gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Belir, Ö. (2020). Yasa ve yönetmelikler açısından konutlarda bağımsız yaşam felsefesinin önündeki engeller. Kentli Dergisi, 11 (37), 72–77. https://www.skb.gov.tr/yasa-ve-yonetmelikler-acisindan-konutlarda-bagimsiz-yasam felsefesinin-onundeki-engeller/.

Cabeza-Cáceres, C. (2013). Audiodescripció i recepció: Efecte de la velocitat de narració, l'entonació i l'explicitació en la comprensió fílmica (Doctoral dissertation). Universitat Autònoma de Barcelona.

Carmona, M. (2018). Place value: Place quality and its impact on health, social, economic and environmental outcomes. *Journal of Urban Design*, 24 (1), 1–48. https://doi.org/10.1080/13574809.2018.1472523.

Cereci, S. (2010). Kent planlaması bağlamında kentsel alanlarda iletişim ortamlarının oluşturulması sorunu. *Akademik Bakış Dergisi*, (22), 1–9. https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868182.pdf.

Dacheux, E. (2012). Kamusal Alan (H. Köse, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Demir, G. (2017). Oldenburg'un üçüncü mekân paradigması bağlamında kütüphane mekânının sorgulanması. *Bilgi Dünyası*, 18 (2), 195–223. https://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/47/40.

Dönmez Kara, C. Ö. (2021). Türkiye'de mekânsal erişilebilirliği sınırlayan altyapı eksikliklerinin engelli istihdamına etkisi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 11 (1). https://dergipark.org.tr/tr/pub/sgd/issue/63306/952558#article_cite.

Ekinci, C. E., Susmaz, H. (2009). Sağlıklı kentleşme süreci esasları. *Social Sciences*, 4 (1), 21-34.

Erdönmez, E., Haznedar, B. (2012). Sosyal iletişim arayüzü olarak kentsel mekân. Şehir Düşünce Merkezi. https://www.researchgate.net/publication/337137078_Sosyal_Iletisim_Arayuzu_Olarak_Kentsel_Mekan

Erdönmez, E., Çelik, F. (2016). Kentsel mekânda kamusal alan ilişkileri. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (14), 145–163. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubaked/issue/57267/810019.

Fryer, L. (2016). An Introduction to Audio Description: A Practical Guide. Routledge.

Henden Şolt, H. B. (2021). Sağlıklı kent planlamasında kentlilik bilincinin yeri ve önemi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2). https://www.ibaness.org/bnejss/2021_07_02/03_Solt.pdf.

Holsanova, J. (2021). Audio description of art: The role of mental imagery and embodiment. Lund University Cognitive Studies.

Hutchinson, R. S., Eardley, A. F. (2020). The accessible museum: Towards an understanding of international audio description practices in museums. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 114 (6), 475–487. https://doi.org/10.1177/0145482X20971958.

Karacor, E., Akcam, E. (2016). Comparative analysis of the quality perception in public spaces of Duzce city. Current Urban Studies, 4, 257–266. https://doi.org/10.4236/cus.2016.43017.

Karayılmazlar, A. S., Çelikyay, H. S. (2018). Kentlerde kamusal alanların tasarımı ve önemi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (17), 83–90. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/522467.

Kaya, M., Okyavuz, Ş. A. (2021). Engelsiz erişim ve iletişim için çeviri. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları. https://kulakver.iletisim.gov.tr/tr/kitap/engelsiz-erisim-ve-iletisim.

Krejtz, K., Rutkowska-Siuda, D., Krejtz, I. (2024). Gaze-led audio description (GLAD): Concept and application to accessibility of architectural heritage. In A. Marcus-Quinn, K. Krejtz, & C. Duarte (Eds.), Transforming media accessibility in Europe: Digital media, education and city space accessibility contexts. Springer.

Kuter, N., Çakmak, M. (2017). Kamusal dış mekânlarda engelliler için tasarım: Ankara, Seğmenler Parkı örneği. *Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 93–110. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/389292.

Laeng, B., Bloem, I. M., D'Ascenzo, S., Tommasi, L. (2014). Scrutinizing visual images: The role of gaze in mental imagery and memory. *Cognition*, 131 (2), 263–283.

Lynch, K. (2016). Kent İmgesi (İ. Başaran, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eser yayımlanma tarihi: 1960).

Matamala, A., Remael, A. (2014). Audio-description reloaded: An analysis of visual scenes in 2012 and Hero. *Translation Studies*, 8 (1), 63–81. https://doi.org/10.1080/14781700.2014.943678.

Önal, F. (2014). Kamusal bir alan olarak parkları yeniden düşünmek. *Mimarist*, 1, 27–33.

Öymen Gür, Ş. (2017). Yunus Emre Düşünce Evi Habitat Atölyesi. Eskişehir: ESOGÜ Yayınları.

Öztürk, A. A. (2009). Kentsel kamusal alan olarak meydanlar: Mekân ve yaşamla kurduğu ilişki (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi. https://polen.itu.edu.tr:8443/server/api/core/bitstreams/ddda19fc-02dc-4c5c8200-42df25707a32/content.

Pallasmaa, J. (1996). The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses. Wiley.

Snyder, J. (2007). Audio description: The visual made verbal. *International Journal of the Arts in Society*, 2 (2), 99 104.

Soydaş, N., Üstünbaş, B. (2020). Kent kimliğinin yansıtılmasında müzelerin kentsel iletişim bağlamında değerlendirilmesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (34), 377–398. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1242130.

Sınmaz, S. (2016). Gelişen iletişim teknolojilerinin kentsel yaşam ve kamusal mekânlar üzerindeki yansımaları. *Tasarım + Kuram*, 11 (20), 63–75.

Uyanık, H. N. (2023). Kentin kurgusal mekânları olarak rekreatif yeşil alanlar ve parklar üzerine sosyolojik bir araştırma: Konya örneği. *İçtimaiyat*, 7 (2), 488–505. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat/issue/81067/1331973.

Uysal Bilge, F. (2025). Kamusallık kavramı üzerinden kamusal alanı ve kamusal alan niteliklerini tanımlamak. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (1), 114–127. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3993911.

Walczak, A., Fryer, L. (2017). Creative description: The impact of audio description style on presence in visually impaired audiences. *British Journal of Visual Impairment*, 35 (1), 6–17. https://doi.org/10.1177/0264619616661603.

Yılmaz, N., Diktaş, E. (2020). Kentsel kamusal açık mekânların engelliler tarafından kullanımının Ankara, Çankaya örneğinde irdelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 411–468. https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/59246/818582.

DSÖ. (t.y.). Constitution. https://www.who.int/about/governance/constitution.

Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği (t.y.). https://www.skb.gov.tr/yasa-ve-yonetmelikler-acisindan-konutlarda-bagimsiz-yasam-felsefesinin-onundeki-engeller/.

KENTSEL TARIM, ÇEVRE KORUMA, AGROEKOLOJİ VE ERİŞİLEBİLİR MEKÂN TASARIMI

Dr. Öğr. Üyesi Gümüş Funda GÖKÇE
Düzce Üniversitesi
Kaynaşlı MYO, Çevre Koruma Teknolojileri
ORCID: 0000-0003-4635-0244

Prof. Dr. Öner DEMİREL
Kırıkkale Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-8102-5589

ÖZET

'Kentsel Tarım'; kentsel alanının sınırları içerisinde kente ekolojik ve çevre koruma, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevre sağlığı boyutunda önemli hizmet ve katkılar sunan alternatif bir gıda sistemidir. Kentlerdeki nüfus artışı ve bundan dolayı daha karmaşık hale gelen kentsel sorunların iyileştirilmesi için önemli bir araç olarak; üretken bir arazi kullanımı olarak düşünülmektedir. Bu nedenle; 'Kentsel Tarım' kavramı, tükenen doğal kaynaklar, temiz, ucuz ve güvenli gıdaya erişim, açık ve yeşil alan oluşturma potansiyeli ve ekonomik açıdan sosyal sermayeye olan katkısı sebebi ile Türkiye'de ve Dünya'da araştırma ve örnek uygulamaları yapılan güncel akademik konular arasında yer almış ve Peyzaj Mimarlığı çalışmalarında, 'Yeşil-Mavi Alt Yapı' ve 'Doğa Tabanlı Çözüm' uygulamalarında da kentsel tarım konusu çözüm olarak önemsenmeye başlamıştır. Kentsel tarım, 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarından itibaren uluslararası bağışçıların ve kalkınma programlarının ilgisini çekmektedir. Ayrıca FAO, dünya çapında ülkeleri özel gıda güvenliği programları uygulamaya teşvik etmektedir. Ayrıca kentsel tarım, UNDP/BM tarafından da "Sürdürülebilir Şehirler Programı" aracılığıyla önerilen bir mekanizmadır. **(ÇAKIRER ve ark.)** Birleşmiş Milletler tarafından açıklanan, Kentsel Tarım ile ilişkili Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ise; yoksulluğu ve açlığı sona erdirmek, gıda güvenliğini sağlamak ve sürdürülebilir ve agroekolojik tarımı teşvik etmek, Sürdürülebilir tüketim ve üretim düzenlerini oluşturmak, karasal ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımını korumak, çölleşme ile mücadele etmek ve biyolojik çeşitlilik kaybını engellemek şeklinde sıralanabilir. Özetle; Dünya'da ve Türkiye'de, kentlerin doğal kaynak tüketimine ve yaşanacak kıtlığa uyum sağlama kapasitelerini artırmak ve çözüm üretebilmek için yeşil-mavi altyapı (green-blue infrastructure) ve doğa tabanlı çözümler (Nature-based Solutions) geliştirilmektedir. Küçük ölçekli imalat, kentsel yapılı çevrede döngüsellik ve döngüsel ekonomi ile kentsel tarım konuları bu çözümlere yönelik uygulamalardan birkaçıdır **(TÜRKER, 2021).** Çalışmada, kentsel tarımın Dünya'da ve Türkiye'de yapısal ve oluşumsal süreçleri ele alınarak, Dünya ve Türkiye'den örnek uygulamalar verilerek Çevre Koruma ve Agroekoloji ile İlgili değerlendirmeler yapılacaktır. Bu kapsamda, kentsel tarım uygulamalarının erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda planlanması, engelli bireylerin de bu alanlardan eşit şekilde yararlanabilmesi için önem taşımaktadır. Kentsel kamusal mekânlar içerisinde yer alan tarım alanlarının herkes için tasarım yaklaşımıyla düzenlenmesi, sosyal kapsayıcılığı ve mekânsal adaleti desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Tarım, Türkiye Ve Dünya Bağlamı, Çevre Koruma, Agroekoloji

URBAN AGRICULTURE, ENVIRONMENTAL PROTECTION, AGROECOLOGY AND ACCESSIBLE SPACE DESIGN

ABSTRACT

Urban agriculture is an alternative food system that provides significant ecological, environmental protection, economic, social, cultural, and public health services and contributions within the boundaries of urban areas. It is considered a productive land use and an important tool for addressing increasingly complex urban issues resulting from population growth in cities. Therefore, the concept of **urban agriculture** has become a current academic topic both in Turkey and around the world, due to its contributions to addressing the depletion of natural resources, providing access to clean, affordable, and safe food, creating open and green spaces, and supporting social capital economically. It has also started to be recognized as a solution in Landscape Architecture studies, particularly in "Green-Blue Infrastructure" and "Nature-Based Solutions" practices.

Since the late 1980s and early 1990s, urban agriculture has attracted the attention of international donors and development programs. Moreover, FAO encourages countries worldwide to implement special food security programs. Urban agriculture is also recommended as a mechanism within the "Sustainable Cities Program" initiated by UNDP/UN. (ÇAKIRER et al.) The Sustainable Development Goals (SDGs) related to Urban Agriculture announced by the United Nations include: ending poverty and hunger, ensuring food security, promoting sustainable and agroecological farming, establishing sustainable consumption and production patterns, protecting the sustainable use of terrestrial ecosystems, combating desertification, and preventing biodiversity loss. In summary, green-blue infrastructure and nature-based solutions are being developed both globally and in Turkey to enhance cities' capacity to adapt to the consumption of natural resources and to address potential shortages. Small-scale manufacturing, circularity in urban built environments, and topics such as circular economy and urban agriculture are among the practices addressing these challenges (TÜRKER, 2021). This study will examine the structural and developmental processes of urban agriculture in the world and in Turkey, providing examples of practices from both contexts, and will present evaluations related to Environmental Protection and Agroecology. In this context, planning urban agriculture practices in line with accessibility principles is essential to ensure that individuals with disabilities can also benefit equally from these areas. Organizing agricultural spaces within urban public spaces according to the design-for-all approach supports social inclusion and spatial justice.

Keywords: Urban Agriculture, Turkey and Global Context, Environmental Protection, Agroecology

GİRİŞ

Toprağın sınırlı bir kaynak oluşu, hızlı nüfus artışı ve açlık tehlikesi göz önüne alındığında, Günümüzde hızlı kentleşme ve kentsel yayılmayla hızla kaybedilerek kentsel arsaya dönüşen tarım topraklarının korunması konusu, insanlığın geleceği için hayati öneme sahiptir (Çarıkçı, 2019). Bu durumda "Daha Dengeli, Topyekûn Kalkınma" ilkesiyle "Sürdürülebilir" kentlerden oluşan bölgelerin tasarımı, sorunların çözümünde etkili olabilir. Bu anlamda bütüncül bakış açısına sahip kent tasarımları gündeme geliyor. Bu kapsamda, ilgili sorunların çözümüne yönelik bir tasarım öneren ilk çalışma, Ebenezer Howard'ın "Bahçeşehir" teorisi olmuştur. Howard'ın tüm şehir önerilerinde arazinin 5/6'sı tarımsal faaliyetlere ayrılmıştır. Howard'ın ideal kenti, 1902 yılında yayımladığı "Garden Cities of To-morrow" kitabında ve ayrıca çizdiği diyagramlarda görülmektedir. Buna göre Howard genellikle şehir ve tarımın karışımından oluşan bir kenti ''İdeal Kent'' olarak tanımlamıştır (Rasouli, 2012). Bu şekilde tasarlanan kentlerin, özellikle nüfusun kaynaklara oranla dengeliliği ve sağlıklı gıdaya erişim açılarından fayda sağlayacağı öngörülmektedir.

Rasouli'ye göre, kent içi tarım, sağlıklı gıdaya erişimden başka sosyal eşitlik ve ekonomik açılardan da değerli bir araç olmaktadır. Genel olarak kentsel tarım, gıda üretim faaliyetlerini, belli sayıda var olan üretim tesislerinden, çok sayıda bulunan kent sakinlerine devretmeyi öngörmektedir. Yerel gıdanın üretimi, işlenmesi, satışı, pişirmesi ve geri dönüştürülmesi gibi faaliyetler ekonomik olarak aileler için gelir sağlayan, sosyal katılım ve bağdaşmayı destekleyen ve ayrıca beslenmenin kültürel yönlerini ortaya çıkaran etkenler olmaktadır (Rasouli, 2012). Buradan anlaşıldığı üzere, ''Sürdürülebilir (İdeal) Kent'' tasarımlarında; çevresel, toplumsal ve bireysel birçok sorunun çözümü olarak ''Kentsel Tarım'' ya da bir diğer ifadeyle ''Kent İçi Tarım'' önerilmektedir. Bu bağlamda ''Kentsel Tarım''; "kent içinde ve kent çeperlerinde yapılan tarımsal faaliyetleri, metropollerin merkezi alanlarında gıda ve diğer ilgili ürünlerin üretim, dağıtım ve pazarlamasını kapsamaktadır. Geniş çaplı bir bakışta ise, söz konusu çalışmalar toplumsal gıda güvenliğini, mahalle ve komşuluk gelişimini, çevresel sürdürülebilirliği, arazi kullanımı planlamasını, tarım ticaret ağları ile gıda ağlarını, tarımsal arazilerin korunmasını ve diğer ilgili konuları içermektedir" (Rasouli, 2012).

İşlevsel anlamda, ''Kentsel Tarım'' çeşitli tarım faaliyetleri ve birçok fonksiyonu birlikte sergileyebilen dinamik bir süreçtir. Bu noktadan hareketle "kent sisteminin gıda, ekonomi ve agroekoloji alanında gerekli bir parçası olan kentsel tarım; kırsal alanların, kent çeperlerinin, banliyölerin ve kentsel alanların bütünleştirilmesinde önemli role sahiptir. Bu işlevleri yanında, yerel kalkınmaya, yoksulluğun azaltılmasına, gıda güvenliğine, biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesine ve kentsel atıkların ve atık suların tekrar kullanımına da imkân sağlamaktadır. Mekâna dayalı olması, agroekolojik açıdan duyarlılığı, ekonomik olarak verimliliği, sosyal açıdan bütünleştiriciliği, gıda üretimi ve erişimi konusunda güven sağlaması bu yaklaşımın çeşitli yönlerini oluşturmaktadır" (Kanbak, 2018). Dolayısıyla kent içi tarımın çok boyutlu olarak düşünülmesi ve uzun vadeli planlama aşamalarında bu farklı boyutlardaki olası katkılarının değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tarihsel gelişim açısından, 1970'li yıllarda yenilenebilir enerji, çevresel sorunlar, alternatif yaşam tartışmaları ile birlikte kentsel gıda üretiminin gündeme gelmesiyle; kent içi tarımın bugün anlaşıldığı anlamda temelleri, ''Topluluk Bahçeleri'' nin metropoliten alanlarda yaygınlaşmasıyla ABD'de atılmıştır **(**Rasouli, 2012).

Bugün hala Amerika'nın birçok kentinde bulunan ''Topluluk Bahçeleri'' o dönemlerde kent içinde bulunan terk edilmiş sanayi tesislerinin değerlendirilmesini ve kent içi büyük boş arazilerin verimli kullanılmasını sağlamıştır. Ayrıca göçlerin yarattığı sorunlara ve kentsel yenilenme çalışmalarına da bir çözüm aracı olarak kullanılmıştır **(Kanbak, 2018).** Bu bağlamda; 1977 ve 1996 yılları arasında "ABD Tarım Bakanlığı" tarafından başlatılan "Kent Bahçeleri Programı", kentlilere tarımsal ve teknik destek veren programlara örnek olarak verilebilir. 1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde New York ve Philadelphia kentlerinin her biri, gıda ve süs bitkileri üreten 1.000'den fazla kent bahçesine ev sahipliği yapmıştır (Rasouli, 2012). 1880'den 1900'lerin başlarına kadar, Londra, Paris ve Stockholm gibi Avrupa Şehirleri' nde ''Tahsisli Bahçeler'', kentsel yoksulların kendi ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmak için tarımsal amaçla kullanılmıştır. Bunun yanında kentsel ütopyalardan Ebenezer Howard'ın ''Bahçe Şehir'' hareketi, şehre yürüme mesafesindeki bahçeler ve daha büyük tarım alanların tasarlanmasını içermiştir. Bunun yanında 1930'larda Frank Lloyd Wright, geliştirdiği ''Broadacre City'' kavramı ile her konut mülkiyetinin 1 dönümlük arazisinin tarımsal kullanıma ayrılmasını savunmuştur. 20. yüzyılda yaşanan 1. ve 2. Dünya Savaşı ile birlikte kentsel tarımın önemi giderek artmıştır (Kayasü ve Durmaz, 2021)

Kentleşme 18 ve 19 yüzyıllarda sanayi devrimi ile birlikte hız kazanarak büyümüş ve birçok insan kentlere göç etmiştir. Kent yoksullarının ortaya çıkması ve kent tarımının ilk örnekleri tam da bu zamana tekabül etmektedir. Paylaşım bahçeleri gibi uygulamalar o dönemdeki kent tarımına örnek olarak verilebilir. Daha sonra 1900'lü yıllarda tarım kentlere veda etmek üzereyken I. ve II. Dünya savaşları yaşanmış ve insanlar gıdaya erişmek için kendi bahçelerinde üretim yapmaya başlamışlar ve böylece ''Zafer Bahçeleri'' (Victory Gardens) doğmuştur. 1950'li yıllara gelindiğinde, tarım kentten yavaş yavaş ayrılmaya başlamıştır. Bunun nedenleri; kırsal alandaki tarımsal üretimin herkese yetecek kapasitede olması ve kent içinde yapılan tarımsal faaliyetler ile birlikte çiftlik hayvanlarının neden olduğu kirliliğin bertaraf edilmesi konusudur. Buna karşılık bir savunma mekanizması olarak çevre hareketleri doğmuştur. Kent tarımı bu çevre hareketinin uzantısı olarak tekrar gündeme gelmiştir. 1950'lerle beraber kentin dışına çıkarılmaya çalışılsa da günümüz koşullarında, kent tarımının önemi bir kez daha gün yüzüne çıkarılmıştır (Kayasü ve Durmaz, 2021).

Ayrıca ''Kent İçi Tarım Uygulamaları'' sanayileşen toplumlarda doğal kaynakların korunması için doğadaki en temel kural olan madde akışı döngüsünün dengeli bir şekilde sürdürülmesi anlamına da gelmektedir. Buna yönelik olarak gerek sanayi atıklarının, gerekse evsel ve tarımsal atıkların yeniden değerlendirilmesi için kullanılacak yöntemlerden birisi organik atıklardan ''Kompost'' üretilmesi ve üretilen kompostun tarımsal üretimde kullanılmasıdır (Tomar, 2013). Kent içi tarım, kentsel atıklardan oluşan bu organik gübre içeriğinin yerinde değerlendirilmesi anlamında da etkili olmakta ve dolayısıyla çevresel sorunların giderilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kentsel tarım, sağlık programları ve beslenme konularında bilinçlendirme uygulamaları vasıtasıyla toplumsal farkındalık da oluşturmaktadır. Böylece doğrudan sosyal yardım gibi yöntemlerle sağlanmaya çalışılan sosyal dengenin, daha katılımcı bir yöntemle çözülmesi mümkün hale gelmektedir. Ayrıca; doğrudan pazarlama stratejileri ve toplum bahçeleri ile farklı etnik kökenler ve yaş grupları arasındaki ilişkileri, toplumsal katılımı ve sosyal etkileşimi güçlendirirken, sağladığı eğitimler ile de sağlık ve çevre konularında olumlu etkiler oluşturabilmektedir. Öte yandan doğrudan pazarlama yöntemleri ile çiftçiler ve tüketiciler arasında iletişim kurulması sağlanarak, toplumsal ölçekte üreticilere ekonomik güvence sunulmaktadır. Bunların yanında, kentsel tarım toplumsal gelişmeye yönelik karşılıklı sorumluluk, güven, paylaşım, huzur ve dostluk sağlarken, boş arazilerin yeniden kullanılması açısından bir alternatif de oluşturmakta ve bu yolla; suç işleme, yasadışı çöp yığma ve yangın gibi, toplumda tehlike oluşturan olasılıkları azaltmaktadır (Rasouli, 2012). Bu yönleriyle kent içi tarım uygulamalarının birçok toplumsal sorunun çözümü ve hatta birtakım sorunların ortaya çıkmadan önlenmesi bağlamında önemli katkılarının olacağı öngörülmektedir.

Bunlara ek olarak, kent tarımı aynı zamanda gerekli tarımsal girdilerin üretilmesi, gıdaların işlenmesi, paketlenmesi, pazarlanması ve taşımacılık gibi bireysel ve küçük çaplı girişimciliği de teşvik etmektedir. Özellikle yerel kalkınmanın sağlanması bakımından yerinden üretimin yapılması, kent içi tarımda önemli bir etken olarak kabul edilmektedir (Kanbak, 2018). Bu bakımdan kalkınma ajanslarının "Bölge İçi Gelişmişlik Farklarını Azaltmak" amaçları bağlamında, kent içi tarım uygulamalarını gündemlerine almalarının yerinde bir eylem olacağı anlaşılmaktadır. Örneğin Rasouli'nin çalışmasında ABD'nin New York şehrindeki topluluk bahçelerinin 20 yıllık bir dönemde bahçe başına 500.000 dolar civarında bir vergi geliri getirdiğinin gözlemlendiği ifade edilmiştir (Rasouli, 2012). Dolayısıyla, özellikle politika yapıcıların orta ve büyük ölçeklerde başlatacakları toplum bahçeleri projelerinin ekonomik sürdürülebilirlik anlamında olumlu sonuçlar vereceği anlaşılmaktadır.

"Kentsel Tarım'', günümüzde bozulan ekonomiler, iklim değişiklikleri, nüfus artışı, doğal felaket tehditleri, artan bilinçsiz yapılaşma ve kentleşme eğilimleri sonucunda oluşan; yeşil alan kayıplarına çözüm olabilecek, sürdürülebilir kentlerin oluşturulmasında önemli bir adımdır" (Kanbak, 2018).

Kent ve çevrelerinde artan tarım faaliyetleri, yağmur suyu akıntılarının faydalı kullanımına ve hava kirliliğinin azaltılmasına katkıda bulunurken, aynı zamanda ekolojik krizin en önemli ayaklarından biri olan biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlayarak, türlerin devamına katkıda bulunmaktadır. Üretimin pazara yakınlığı bağlamında daha az taşımacılık ve daha az ambalaj maliyeti gerektirdiğinden, fosil bazlı yakıtlara ve hatta elektriğe bağımlılığı da azaltmaktadır (Kanbak, 2018). Kent içi tarım uygulamalarında evsel atıklar kentsel tarım alanları için doğal gübre malzemesine dönüştürülerek; tarımsal verimliliğin arttırılması sağlanabilir. Böylece, kaynakların verimli kullanılması anlamında ciddi bir ekonomik tasarruf sağlamak mümkün olabilecektir. Ayrıca; kent içi tarım uygulamaları, kentleri soğuk beton görünümlerden kurtarırken, aynı zamanda yeşil alan varlığını artırması yoluyla, iklimsel dengenin sağlanmasına katkıda bulanabilecektir. Özetle, ''Kentsel Tarım'' çevre yönetimi anlamında, organik atıkların ve atık suların yeniden kullanımından, kent içi ve çevresindeki aşırı sıcaklığın düşürülmesine kadar geniş bir düzlemde önemli bir rol oynamaktadır (Kanbak, 2018).

Bununla beraber; Kent içi tarım uygulamalarının da birtakım riskli yanları bulunmaktadır. Kentsel tarım faaliyetlerinin sanayi, trafik, atıklar gibi kirletici unsurlara olan yakınlıkları örnek olarak verilebilir. Tarımsal faaliyetler için kullanılan doğal kaynaklar olarak toprak ve su; sanayi atıkları ve ağır metaller, asitler ve bazlar gibi zararlı maddeler ile kirlenme riskini taşırlar. Kentsel tarım alanın kullanımı esnasında temizleme işlemlerinde eksiklik olduğu takdirde, besin zinciri yoluyla üreticiler ve tüketicilere geçmesi ile ciddi sağlık problemleri ortaya çıkabilir (Rasouli, 2012). Ayrıca; kent içinde gerçekleştirilecek tarımsal üretimin kent yaşamına gürültü ve koku gibi sorunlarla olumsuz etki edebilme ihtimali söz konusudur. Bu noktada, politikacıların kent içi tarım alanlarının yönetimi konusunda geniş çaplı bir planlama ile hareket etmeleri gerekmektedir. Öncelikle; tarım için temel doğal kaynaklar olarak toprak ve suyun yeterliliklerinin ve niteliklerinin uygunluk etüdünün yapılması gerekmektedir.

Özetle, kent içi tarım uygulamalarının başarısı, iklim, hava koşulları, ışık, böcekler, arazi ve diğer yetiştirme alanları, arazi kullanım hakkı, sağlıklı ve temiz toprak veya diğer yetiştirme ortamı, su, işçilik, işletme fonları, finansal ve teknik destek, tarımsal bilgi ve beceriler, işleme ve taşıma altyapısı, dağıtım kanalları, tüketici talebi, uygun pazarlar gibi çeşitli faktörlere dayanmaktadır. ''Plancılar ve Yerel Yönetimler'' yapılan uygulamalara yönelik olarak; çalışma alanlarına erişim, arazi kullanım hakları ve politikaları ile finansal ve teknik destek fırsatları hususlarını detaylıca hesaplamalı ve buna ek olarak tarımsal bilgi ve becerileri artırmak için gerekli eğitim programları düzenlemeli, üretim, işleme, dağıtım ve taşıma altyapısı gibi alanlarda kamusal politikaları planlamalıdırlar. Böylece kent içi tarım, ancak çok boyutlu planlamalarla amacına uygun bir biçimde uygulanabilir.

Bu kapsamda, kentsel tarım uygulamalarının erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda planlanması, engelli bireylerin de bu alanlardan eşit şekilde yararlanabilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Kentsel tarım, şehirlerin yoğun yapılaşmasının ve doğa ile olan bağlarının zayıflamasının bir sonucu olarak giderek daha fazla ön plana çıkmakta ve bu alanda yapılan düzenlemeler, sadece gıda üretimi sağlamakla kalmayıp, toplumsal dayanışmayı da güçlendiren unsurlar sunmaktadır. Bu tür tarım alanlarının tasarımında erişilebilirlik ilkeleri, özellikle fiziksel engeli olan bireylerin, yaşlıların ve hareket kabiliyeti kısıtlı diğer bireylerin bu alanlardan rahatlıkla faydalanabilmelerini sağlayacak şekilde düşünülmelidir.

Engelli bireylerin kentsel tarım alanlarından faydalanabilmesi için, tasarımda rampalar, engelli park yerleri, geniş yürüyüş yolları, dokunsal işaretler ve uygun aydınlatma gibi erişilebilirlik önlemleri uygulanmalıdır. Ayrıca, bu alanlarda kullanılan araç ve gereçlerin de erişilebilir olması, engelli bireylerin tarımsal faaliyetlere katılımını artıracaktır. Örneğin, kullanıcı dostu tarım ekipmanları ve yükseklikleri ayarlanabilir bitki yetiştirme alanları gibi çözümler, herkesin kendi hızına ve yeteneklerine göre katkı sağlayabileceği bir ortam yaratabilir.

Kentsel kamusal mekânlar içerisinde yer alan tarım alanlarının herkes için tasarım yaklaşımıyla düzenlenmesi, sosyal kapsayıcılığı ve mekânsal adaleti önemli ölçüde desteklemektedir. Bu tür alanlar, farklı toplumsal kesimlerin bir arada vakit geçirebileceği, ortaklaşa üretim yapabileceği ve sosyalleşebileceği yerler olarak işlev görür. Bu bağlamda, kentsel tarım projelerinin sosyal dayanışmayı artıran, çevresel farkındalık yaratan ve toplumun her bireyinin katılımını sağlayan özelliklere sahip olması gerekmektedir. Ayrıca, kamusal alanların erişilebilirlik açısından düzenlenmesi, sadece fiziksel engeli olan bireyler için değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik açıdan dezavantajlı gruplar için de fırsatlar sunar.

1. KENTSEL TARIM UYGULAMASI TÜRLERİ

Bu bağlamda kent içi tarım uygulamaları; ticari olanlar ile ticari olmayanlar olarak ikiye ayrılabilir**.** Ticari olanlar; pazara yönelik olarak yapılan uygulamalar, kentsel alanda ve kent çeperlerinde bulunan çiftlikler, arıcılık, topraksız ve hidroponik sistemler, gıda ürünlerinin işlenmesi, dağıtımı ve satışı için gerekli donanım, malzeme ve alt yapıyı kapsamaktadırlar. Ticari olmayan uygulamalara ise; özel, toplumsal ve kurumsal bahçeler, gösteri bahçeleri, peyzaj uygulamaları ile hobi olarak yapılan arıcılık ve kümes hayvancılığı örnek gösterilebilir.

Bu iki türün özelliklerini birlikte içeren hibrit uygulamalar ise genellikle gıdanın üretimi, işlenmesi, dağıtımı ve pazarlanmasından oluşan sosyal faaliyetler, ayrıca sosyal, ekonomik veya çevresel amaçlara yönelik çeşitli kurumlar tarafından yapılan ücretsiz eğitim faaliyetlerinden oluşmaktadır. Bu kategoride çocuklar, gençler, yetişkinler, evsizler veya suçlular gibi özel gruplara yönelik eğitim programları sağlanmaktadır**.** Dolayısıyla, hibrit uygulamalar daha çok kent içi tarımın sosyal boyutlarının ön plana çıktığı etkinliklere işaret etmektedirler. Ayrıca tüm bu uygulamalarda; Çevre Agroekolojik bağlamda, ekonomik sürdürülebilirlik kavramının da ötesinde bireysel ve toplumsal boyutta psikolojik-varoluşsal bir gereklilik düzleminde düşünülmeli ve böylece diğer hususların önünde ele alınmalıdır. Örneğin; ABD'nin Connecticut eyaletinde New Britain kentinde bulunan "Urban Oak Organic Farm" eski sanayi alanı üzerinde kurulmuş ve etrafında bulunan mahallenin yeniden canlanmasında önemli rol oynamıştır. Bu çiftlik, organik bahçecilik, sürdürülebilir tarım, organik tarım teknikleri, organik gübre üretimi gibi ekolojik tarımsal yöntemler konularında mahalle sakinleri ve okullar için eğitim kursları da sunmuş ve çiftliğin içinde ve etrafında çiftçi pazarları kurulmuş, böylece toplumsal açıdan mahalle sakinleri arasında ilişkiler olumlu yönde ilerlemiştir**.** Buradan anlaşıldığı üzere, bu şekildeki hibrit uygulama örnekleri, kent içi tarım uygulamalarının hem sosyal hem ekonomik açıdan kalkınmaya katkı sağlayabilmektedir (Orpak, 2021).

1.1. Dikey Bahçeler (Vertical Farming)

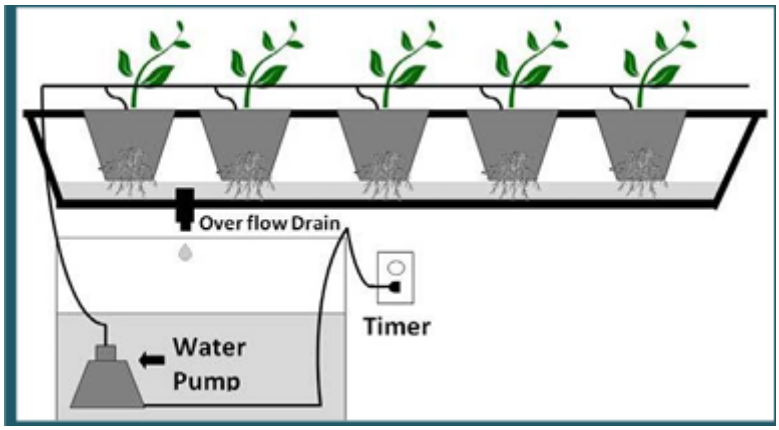
Son yıllarda yüksek yapıların kendilerini ve bulundukları çevreyi sürdürülebilir kılmadıklarından şikâyet edilmekte ve sürdürülebilir yüksek yapı tasarım kriterleri geliştirilmektedir. Dikey tarım, her ne kadar Babil'in Asma Bahçelerinden ilham alan ve geleceğe yönelik "biophilic design" gibi terimlerle özendirilen bir yöntem olsa da hâlihazırda var olan binaların dönüştürülmesinin maliyeti, bu yöntemi gerçekte tekil örneklerle sınırlı kalacak bir mahiyete büründürmektedir. Ayrıca, bu yöntemin tarımsal üretimden ziyade bitkisel peyzaj uygulamalarının bileşeni olarak görüldüğü de unutulmamalıdır. Bu yönüyle, çevre boyutu güçlü olmakla birlikte, ekonomik ve toplumsal yönleri zayıftır. Toprak sıkıntısı çekilen coğrafyalarda tüm maliyetlerine karşın bu yöntemin uygulanması söz konusu olabilecekken, Türkiye'de uygulanmasının gerekliliği ve yerindeliği tartışmalı durumdadır (Orpak, 2021).

Şekil 1. Babil'in Asma Bahçeleri **(**T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2016).

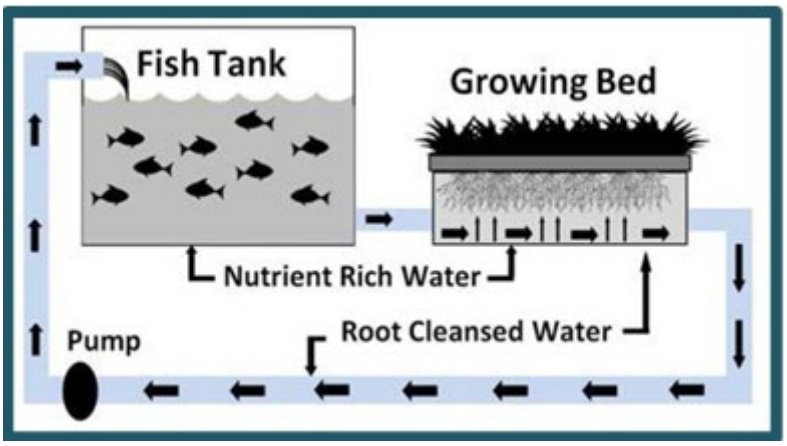
1.2. Akan Su Kültürü Düzenekleri (Hidroponik ve Akuaponik Sistemler)

Hidroponik sistem, bitkilerin besin maddelerini sıvı çözeltilerden edinerek geliştikleri, topraksız tarım uygulamasıdır. Bitkilerin köklerinin besleyici çözeltilerin içine yerleştirildiği sistemde, sürekli olarak sıvı çözeltinin dönüşümü ve gerekli besin maddesi ihtiyacının izlenmesi sağlanır**.** Böylece bitkinin ihtiyaç duyduğu maddeler, bu su temelli düzenek içerisinde bitki köklerine sağlanır. Bu düzenek açık ortamlarda kurularak; bitkinin diğer ihtiyaçları güneşten sağlanabileceği gibi, kapalı ortamda suni tamamlanabilmektedir.

Şekil 2. Hidroponik Sistem İllüstrasyonu.
(https://attra.ncat.org/product/vertical farming/)

Akuaponik sistem; hidroponik sisteme balıkların da dâhil edilmesidir. Bu sistemde, balıklar bitkiler için besin değeri yüksek atık üretirlerken, bitki kökleri de kendilerine ulaşan suyu süzme görevi gördüklerinden akvaryumun suyu her daim balıklar için yaşanılabilir kalmaktadır**.** Böylece doğal atıklar, bitkilerin gelişiminde kullanılarak yeniden doğal üretim sürecine dahil edilmekte, bir kaynak olarak topraktan da tasarruf edilmektedir.

Şekil 3. Akuaponik Sistem İllüstrasyonu.
(https://attra.ncat.org/product/vertical farming/)

Sonuç olarak, akan su kültürü düzenekleri, özellikle toprak ve su sıkıntısının bulunduğu kentsel alanlarda tarımsal üretimin devamlılığını sağlayabileceği gibi, aynı zamanda çiftlik balıkçılığı sektörüne de eklemlenecek yeni bir üretim modeli olabilir. Bu noktada, bu düzeneklerin kurulumu dikey tarım da söz konusu olduğu gibi geniş ölçekli bir kabulü gerekli kılmamakta; bireysel uygulamalar mümkün görünmektedir (Orpak, 2021).

1.3. Toplum Bahçeleri (Agrihood)

Toplum bahçeciliği temelde, bağ, ekili ve dikili alanlar ile hayvan çiftliğini de kapsayan merkezi bir bahçenin etrafında imar edilmiş binalardan oluşan siteleri öngören tasarımdır. Bunlar, etrafında 100 kadar evi kapsayan küçük ölçekli, 100 ila 1000 arasında ev için tasarlanmış orta ölçekli ve 1000'den fazla evin çevrelediği büyük ölçekli uygulamalar olarak sınıflandırılmaktadır**.** Köyden kente göçün yoğun olarak yaşandığı günümüzde, geçim sıkıntıları nedeniyle yaşanan plansız gecekondulaşma yerine üretimin odakta olduğu bu yöntem, yaratacağı katma değere ek olarak, uyuşturucu kullanımı, suça bulaşma gibi toplumsal sorunları da azaltabilecektir. Başlangıç olarak, toplum bahçeleri kentsel alanlarda bulunan terk edilmiş sanayi tesislerinin değerlendirilmesini, kent içi büyük boş arazilerin verimli kullanılmasını sağlamış, göç sebebiyle ortaya çıkan sıkıntılara ve başarısız kentsel yenilenme çalışmalarına bir çözüm aracı olarak üretilmiştir (Orpak, 2021).

Şekil 4. Toplum Bahçesi İllüstrasyonu.
(www.shareable.net/blog/12-agrihoods-taking-farm-to-table-living mainstream)

2. DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Kent içi tarım alanındaki deneyimlerinin 50 yıl kadar öncesine dayandığı ABD'ye bakılacak olursa; Lynchburg Grows (Lynchburg, Virginia), Kansas City Community Farm (Kansas City, Kansas), Earthworks Urban Farm (Detroit), Green Youth Farm (Chicago), Red Hook Community Urban Farm (New York), Growing Power (Milwaukee) ve Hollygrove Market and Farm (New Orleans) gelişmekte olan ''Hibrit Kentsel Tarım'' için başarılı örnekler arasında sayılabilir (Rasouli, 2012).

ABD'nin iyi hibrit uygulama örnekleri olarak gösterilebilecek, "Denver Urban Gardens" tarafından yürütülen "Aurora" ve Colorado'da konumlanan "DeLaney Community Farm" projeleri, taze meyve ve sebze erişimini sağlamanın yanı sıra düşük gelirliler ve bölgedeki diğer yaşayanlar için beslenme konusunda eğitim olanakları da sağlamaktadırlar. Bu eğitim programları, gıda üretim ve tüketim süreci içerisinde yetiştirme, hazırlama, pişirme ve paylaşım gibi konularda geniş bir müfredatı kapsamaktadırlar (Rasouli, 2012). Böylelikle, uygulamaların gerçekleştirildiği bölgelerde sağlıklı gıdaya erişim imkânının yanında, bahçıvanlık ve aşçılık gibi iş kollarında istihdam odaklı kursların da sağlandığı sonuç olarak ''Hibrit Uygulamalar''ın, ekonomik getiriye ek olarak, sosyal anlamda da etkili olduğu görülmektedir.

ABD gibi Kanada da kent bahçeciliğinin yoğun olarak yapıldığı ülkelerden biridir. Montreal'de 2000 yılında yaklaşık 11.000 kentlinin ortak çabalarıyla, ekolojik meyve ve sebze üretilmiştir. Bu ürünlerin yarısı bahçelerde çalışanların olurken; diğer yarısı okul, hastane ve yerel organizasyonların mutfaklarında kullanılmıştır. Bahçelerde ekilen 150 çeşit meyve, sebze ve otsu bitkinin hepsi de doğal tohumlardan ekolojik yolla üretilmişlerdir (Kanbak, 2018). Bu noktada, tohumların sürdürülebilirliği açısından "Ata Tohumu" hareketinin de kent içi tarım uygulamalarına katkı sağlayabileceği görülmektedir.

Avrupa ülkelerinde kent içi tarım uygulamaları sağlıklı yeme kültürü ile birlikte düşünülmektedir. Bu bağlamda İtalya günümüzde "Fast Food" kavramına karşı geliştirilen "Slow Food" akımının önderliğini yapmaktadır. Beslenmeye dair geniş kapsamlı bir kavram olarak "Slow Food"; aileler, topluluklar ve dünya için yetiştirmek, pişirmek ve acele etmeden yemek gibi kavramları teşvik etmektedir (Yılmaz, 2015). Popüler kültürün beslenme alışkanlıklarına karşı ortaya çıkan bu yaklaşım, gıda ürünlerinin üretim aşamasından sofraya gelinceye kadar geçirdiği her bir sürecin mahiyetine ilişkin olup, taze meyve ve sebzelerin kentsel gıda tüketimine herhangi bir işlemden geçirilmeden dâhil edilmesi bu yaklaşımın bir parçasıdır. Fransa ve Almanya'da da sürdürülebilir tarım akımları ''Kentsel Tarım'' ı kapsamaktadır. Amaç toplulukların kendi besin ihtiyaçlarını karşılayabilme isteğidir. Danimarka'nın gelişmiş "Ortak Barınma" programlarında da toplulukların kendi gıda üretimlerini sağlayabilmesi hedeflenmektedir. İsviçre'de son derece gelişmiş tüketici destekli bir kentsel tarım hareketi bulunmaktadır (Yılmaz, 2015). Hollanda' nın ise kentsel tarım üzerine, yukarıda sayılan diğer Avrupa ülkelerinden ayrı olarak uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Hollanda tarımsal ürünlerin yenilikçi yöntemlerle yetiştirilmesi konusunda dünyanın en başarılı ülkeleri arasındadır.

Tablo 1. Bazı Ülkelerdeki Kentsel Tarım Düzeyleri (Kanbak, 2018).

Ülke	Kentsel Tarım Düzeyi
Afrika Mali Uganda	Bamako, bahçecilik ürünlerinde kendi kendine yeterli seviyede olup bazı ürünler tüketim için kent dışına gönderilmektedir. Kampala'da kümes hayvanlarının %70'i kent içinde üretilmektedir.
Asya Çin	1980'li yıllarda Çin'deki 18 büyük şehrin sebze talebinin %90'nın fazlası ve et ve kümes hayvanı talebinin yarısından fazlası kentlerde yetiştirilen ürünlerden karşılanırdı.
Endonezya Singapur	Jakarta'da gecekondu yerleşimlerinin tükettiği ürünlerin yaklaşık %20'si kendileri tarafından karşılanmaktadır.
Nepal	Tüketilen kümes hayvanlarının %8 ve sebzelerin %25'i kentlerde üretilmektedir. Katmandu'da gıda üreticilerinin %37'si sebze ihtiyaçlarının %11'i ise hayvansal gıda ihtiyaçlarını kendi bahçelerinden karşılamaktadır.
Avrupa	Hükümet programları sayesinde tarım üretimin %26'sı kentlerden karşılanmaktadır.
Romanya	Kent çiftçilerinin dahil olduğu sürdürülebilir tarım hareketi gittikçe büyümektedir.
Almanya ve Fransa	Tüketici destekli tarım hareketinde dünya lideridir.
İşviçre Norveç ve Avusturya	1990'ların başında hazırladıkları ulusal gıda politikaları taslağında kentsel tarımı ve küçük üreticiyi teşvik eden önlemler almışlardır.
Amerika	1992'den 2000'li yıllara kadar kentsel gıda üretimi %300 artmış ve çocuklar 10 yıl önceye göre 4 kat daha fazla sebze yemektedirler.
Küba	Tarım ürünlerinin %30'u metropollerde üretilmektedir.
USA Kanada	1990'lı yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelere, Uluslararası Kalkınma ve Araştırma Merkezi (IRDC) ''İnsanları Besleyen Kentler'' programıyla destek vermiştir.

Ülkemizde kentsel tarımın özellikle İstanbul'da uzun bir tarihe sahip olduğu görülmektedir. Bizans döneminden 20. yüzyılın son dönemlerine kadar İstanbul'un sebze ihtiyacının karşılanmasında etkili olmuş "Yedikule Bostanları" Türkiye'de kent içi tarımın ilk örneklerindendir. İstanbul'un bostanları, Konya'da Meram Bağları gerek arazinin, gerekse diğer doğal kaynakların etkin bir biçimde kullanılması sayesinde, sürdürülebilir bir tarım faaliyetine sahne olmuştur (Kanbak, 2018).

Günümüzde bir başka uygulama biçimi olarak, kent içinde tıbbi ve aromatik bitkilerin yetiştirilmesi imkanı bulunmaktadır. Farmakoloji ve kozmetik alanlarında ham madde olarak kullanılan bitkiler, ülkemizde gelişmekte olan bir ekonomik sektör olmaya aday konumdadır. Batı Akdeniz Bölgesi'nde, özellikle Isparta'da gül ile başlatılan tıbbi ve aromatik bitki üretimi, son yıllarda lavanta ile sürdürülmektedir. Adaçayı ve rezene gibi bitkilerin üretim alanları da giderek artmaktadır. Dolayısıyla, Batı Akdeniz ve Batı Karadeniz Bölgesi gibi ülkemizdeki tüm bölgeler sahip olduğu coğrafi ve iklimsel özelliklerini en iyi şekilde değerlendirmek adına bünyesinde barındırdığı endemik bitki türlerinin üretimini geniş alanlara yayarak, söz konusu bitkileri tıbbi ve aromatik bitkilerin üretim ağına dahil etme imkanına sahiptir. Kırdan kente göçün güçlü bir şekilde devam ettiği günümüzde, söz konusu tarımsal üretimin işgücü bakımından ancak kent içinde veya çeperinde gerçekleştirilebileceği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, Kocaeli'de, Büyükşehir Belediyesinin "Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretim Teşvik Projesi (TABİP)" ile kent çeperinde sayılabilecek geniş bir alanda tıbbi ve aromatik bitki ekimi (Biberiye, Tıbbi Nane, Oğul Otu) gerçekleştirmiş ve 5 yılda 28 milyon TL doğrudan gelir elde edilmesi planlanan projede, ayrıca 100 kişiye de istihdam sağlanması öngörülmüştür. ''Ata Tohum''ları kullanılarak ''Ekoturizm'' konusunda örnek bir çiftlik geliştirilmesi planlanmıştır.

Şekil 5. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretim Teşvik Projesi (TABİP).
(http://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/news/haberler/3/turkiyeye-ornek-olacak-projede-ilk adim-atild/37061)

Batı Akdeniz Bölgesi'nde de yukarıda belirtilen projeye istinaden daha küçük ölçekli olsa da yine tıbbi ve aromatik bitkiler üzerine kent çeperinde kurulacak bir alanla; istihdam, eğitim ve terapi boyutları bulunan bir proje planlanmıştır. Tıbbi Aromatik Bitki ve Süs Bitkilerinin Çeşitliliğinin Artırılması ve Bölge Tarımına Kazandırılması ile İstihdamın Artırılması Projesi sözleşmesi kapsamında; yaklaşık 2016 m^2 lik sera inşa edilmesi, serada bölgemize adapte olmuş bitkilerin fidelerinin yaygınlaştırılması, tıbbi ve aromatik bitkilerin niteliğinin artırılması ve bunun yanı sıra 2.000 m^2'lik tıbbi ve aromatik bitkiler ile süs bitkileri parkı oluşturulması planlanmıştır. Ayrıca 12'si kadın olmak üzere 45 kişiye eğitim verilmesi, bunun yanı sıra 200 çiftçiye de tıbbi aromatik bitkiler konusunda danışmanlık hizmeti sunulması hedeflenmiştir

Şekil 6, 7. Tıbbi Aromatik Bitki ve Süs Bitkilerinin Çeşitliliğinin Artırılması ve Bölge Tarımına Kazandırılması ile İstihdamın Artırılması Projesi, Gül ve Lavanta Bahçeleri.
(https://baka.gov.tr/haber/tibbi-ve-aromatik-bitki-zenginligine-sogep-destegi/1235)

Ayrıca Isparta ili'nin çeperinde yer alan ve merkeze bağlı bulunan Deregümü köyünün kentsel tarım kapsamında nitelendirilebilecek üzüm üretimi ile kentten köye göç başlamıştır. Köyde bölge dışına satılan sera domatesi üretimi de yapılmaktadır. Bu noktadan bakıldığında, kentin bitişiğinde ve genişleme alanında bulunan bu kırsal alanın mevcut olan tarımsal üretim rolü korunarak ve bu alan kente entegre edilerek, kent içi tarım uygulamaları alanında koruyucu bir adım atılabileceği öngörülmektedir.

Şekil 6. Isparta'da tarım ile şehirden köye göç.
(https://www.sabah.com.tr/akdeniz/2019/10/13/ispartada-tarim-ile-sehirden-koye-goc)

Batı Akdeniz Bölgesi'nin daha yoğun kentleşme oranına sahip Antalya İli'nin kent içi tarıma ilişkin bir projesi de yine Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı tarafından desteklenmiştir. Akdeniz Üniversitesi'nin Yükselen Trend Akuaponik: Sürdürülebilir Çevre için Sürdürülebilir Kentsel Tarım Örneği adlı projesi Ajansın 2016 yılı "Sürdürülebilir Çevre Mali Destek Programı" kapsamında sağlanan destekle hayata geçirilmiştir. Kuraklık ile yüz yüze gelen dünyamızda, su kaynaklarının verimli kullanılabilmesini sağlayan bu tarz tasarımların sayılarının artması ve bu düzeneklerin kent ve bölge planlarına dahil edilmeleri, sürdürülebilir kalkınma açısından önem arz etmektedir **(** Orpak, 2021).

Şekil 7 a. Akdeniz Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Akuaponik Üretim Düzeneği.
(http://sufak.akdeniz.edu.tr/turkiyenin-ilk-modern-akuaponik-sistemi-fakultemizde kuruldu/)

Şekil 7 b. Akdeniz Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Akuaponik Üretim Düzeneği.
(http://sufak.akdeniz.edu.tr/turkiyenin-ilk-modern-akuaponik-sistemi-fakultemizde kuruldu/)

3. KENTSEL TARIMIN PROBLEMLERİ VE RİSKLERİ

Kentsel Tarım; genel olarak sağlık, çevresel, sosyal ve kentsel yönetim konularında sorunlar teşkil etmektedir. UNDP (1996) ise kentsel tarımın problemlerini genel olarak sağlık ve hijyen etkileri, çevresel etkiler, verimsizlikler ve estetik etkileri olarak sınıflandırmıştır. Bryld, (2003) ise kentsel tarımın problemlerini; potansiyel sağlık tehlikesi, yapılaşma için yer işgal etmesi, güvenlik, sürdürülebilir olmayan arazi kullanımı ve politika olarak belirtmiştir. Van den Berg (2000) kentsel tarım konusundaki problemleri tarımsal ürünlerde kentsel kirleticiler, çevredeki zirai kimyasallar, kentsel yeşillendirme ve doğa kaynaklı hastalıklar, kentsel arazi kullanım sistemlerinde rekabet, vandalizm ve güvenlik sorunu ve olumsuz algı olarak sınıflandırmıştır (Türker, 2021).

3. 1. Potansiyel sağlık tehlikesi

Kentsel tarım faaliyetleri sağlık ve hijyen sorunlarına neden olabilir. Kentsel çevre çeşitli nedenlerden dolayı hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği vb. sorunlara sahip alanlardır. Endüstriyel, ticari, konut ve diğer kentsel faaliyetlerden kaynaklanan kirlilik, kentsel tarımın kullandığı toprağı, havayı ve suyu etkiler. Kentsel alanlardaki kirliliğe endüstriyel katı ve sıvı atıklar, endüstriyel hava egzozu, yetersiz atık bertarafı ve otomobil egzozu neden olabilir. Kentsel hava, su, toprak ve atıklar daha kirli ve tehlikeli olabileceğinden, kentsel tarım kırsal alanda yapılan tarıma göre daha yüksek sağlık riskleri taşıyabilir. Kentsel tarım alanlarının daha yoğun nüfus yerleşimlerine yakınlığı nedeniyle hem bulaşıcı hem de bulaşıcı olmayan hastalıkların yayılma riskini artırmaktadır. Kentsel tarım, zirai kimyasalların kullanımı ve hayvan dışkılarının sızması yoluyla çevreyi kirletebilir ve ayrıca belirli hastalık taşıyan vektörlerin yaşam alanını artırabilir. Ayrıca kentsel tarım alanlarında arıtılmamış atık su kullanımı da potansiyel bir sağlık tehdidi oluşturmaktadır. Bağırsak enfeksiyonları, bronşiyal enfeksiyonlar, sıtma, tüberküloz, trikinoz, domuz gribi, ağır metaller nedeniyle oluşabilecek hastalıklar, ilaç zehirlenmeleri, ishal vb. birçok hastalık potansiyel sağlık tehlikesi altındadır. Kentsel tarım faaliyetleriyle potansiyel olarak ilişkili bulaşıcı olmayan sağlık tehlikelerinin örnekleri arasında çiftçilikte kullanılan pestisitlerden ve ürünlerde kurşundan kaynaklanan nörolojik hasarlar ve sulama için kullanılan atık sudaki nitratlardan kaynaklanan solunum bozuklukları yer alır (Türker, 2021).

3.2. Çevresel problemler

Atık ve kimyasallardan dolayı kirlenen su ve toprak kirliliği, böcek ilacı kullanımından dolayı hava kirliliği, aşırı otlatma sorunu, orman örtüsünün kaybolması ve yerine tarla bitkilerinin yetiştirilmesi, sulak alanların kaybı ve biyoçeşitliliğin olumsuz olarak etkilenmesi, nehir kenarlarında ve dik yamaçlarda yapılan kentsel tarımın sel ve taşkın riski artırmasıdır. Kentsel tarımın gelişmesinin önündeki en büyük engel; şehirlerin çevresinde sentetik kimyasal pestisitlerin kullanımıdır. Sebze ve süs bitkileri üretimi için pestisit uygulaması önerilmektedir. Tüm temel kimyasal ailelerden (organofosfatlar, karbamatlar, piretroidler ve organoklorinler) çeşitli aktif maddeler, kentsel sebze üretiminde yaygın olarak kullanılmaktadır . Bu kullanılan pestisitler kentsel çevrenin kirlenmesine neden olmaktadır. Ayrıca doğru bir kentsel tarımda atık yönetimi konusu kentsel çevre için diğer önemli sorundur. Kentsel tarımın özellikle kurak veya yarı kurak kentsel ortamlarda su kıtlığı oluşturabileceğine de dikkat çekilmektedir.

3.3. Güvenlik Riski

Kentsel tarım alanlarının en önemli sorunlarından bir diğeri güvenlik sorunudur. Hırsızlık, vandalizm kentsel tarım alanlarındaki öne çıkan güvelik sorunlarındandır.

3.4. Arazi kullanımı sorunu

Kentin içerisindeki araziler gayrimenkul değeri yüksek arazilerdir. Bu durum kentin içerisindeki ve çeperinde yer alan arazilerin özellikle kent merkezindeki arazilerin kentsel tarım için kullanılması konusunda problem yaratmaktadır. Kentsel alandaki yüksek ranttan dolayı arazi sahipleri kullanım tercihlerini daha fazla kar elde edebilecekleri yatırımlara yöneltmektedirler.

Bu durum kentsel tarım alanlarının korunmasını ve sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde kentsel tarım alanlarının sadece %20'si, kendi sahip olduğu arazilerde kentsel tarım faaliyeti yapmaktadır. Çoğunluk, kamu arazisinde veya yerel arazi sahibinden kiralanan arazide kentsel tarım faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Kente devam eden sürekli göç, mevcut arsalar üzerinde yoğun bir baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle kentsel tarım ile uğraşmak isteyenler yeterli arazi bulamama sorunuyla karşılaşmaktadır.

3.5. Estetik sorunu

Kentsel tarım alanları birer kentsel mekândır. Bu nedenle kentsel kimliği doğrudan ve dolaylı olarak olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedir. Kentsel tarım alanları içerisindeki bulunan öğeler (seralar, yetiştirme yatakları, kompost alanları vb.) kentsel estetik açıdan olumsuz görüntülere yol açabilmektedir. Kentsel tarım alanların temel amacı ürün yetiştirmektir ve çoğu zaman estetik kaygı göz ardı edilir. Bu durum kentsel tarım alanlarının kent kimliği ve kentsel estetik üzerinde olumsuzluk yaratmaktadır ve çevre sakinleri için görsel açıdan rahatsızlık oluşturabilmektedir. Özellikle gelişigüzel olarak tasarlanan kentsel tarım alanları, bakımsız ihmal edilmiş olan kentsel tarım alanları ve gerilla bahçeleri gibi illegal olarak yapılan kentsel tarım faaliyetleri kentsel çevre için olumsuz görüntü oluşturabilir (Şekil 8).

Şekil 8. Bakımsız bir kentsel tarım alanı (Türker, 2021).

Şekil 9. Michigan Kentsel Çiftçilik Girişimi (Türker, 2021).

Şekil 9'da düzenli ve bakımlı bir topluluk bahçesi yer almaktadır. Düzenli yerleşime sahip, bakımlı, çevresiyle uyumlu olarak tasarlanan bir kentsel tarım alanı, kent halkı tarafından estetik açıdan olumlu olarak algılanabilmektedir **(Şekil 9).**

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzün temel sorunlarını; artan kentleşme ile ortaya çıkan gıda güvenliği sorunu, artan nüfusun besin ihtiyacını sağlamakta karşılaşılan zorluklar, yoksulluk ve buna bağlı olarak temel besin maddelerine erişimde adaletsizlik ve iklim değişikliği hususları teşkil etmektedir (Çağlayan vd., 2020). Bu anlamda sürdürülebilir kalkınma kavramının, insanın en temel ihtiyaçlarından olan gıdanın sağlıklı ve adil bir şekilde karşılanacağı ''Kentsel Tarım uygulamaları'' ile mümkün olabileceği öngörülmektedir.

Kırdan kente göçün yoğun bir şekilde yaşandığı günümüzde, mevcut hareketliliğin yarattığı çevresel, toplumsal ve bireysel sorunların çözümünde anahtar kavram olarak "Sürdürülebilirlik" öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir şekilde tasarlanan kentlerin, özellikle nüfusun kaynaklara oranla dengeliliği ve sağlıklı gıdaya erişim açısından oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Sürdürülebilir (ideal) kent tasarımlarında; çevresel, toplumsal ve bireysel birçok sorunun çözümü olarak ''Kentsel Tarım' ya da bir diğer ifadeyle ''Kent İçi Tarım'' önerilmektedir.

Atık yönetimi konusunda sunduğu çevresel çözümler, tarımsal üretim bağlamında vaat ettiği ekonomik getiri, bireylerin psikolojik yabancılaşma duygusuna karşı içinde barındırdığı varoluşsal zemin ile kent içi tarımın birçok toplumsal sorunun çözümünde etkili olabileceği öngörülmektedir.

Tüm bu olumlu yanlarına karşılık, toplumu doğrudan veya dolaylı etkileyecek kentsel tarım uygulamalarının birtakım riskleri de bünyesinde barındırabileceği göz ardı edilmemelidir. Yetiştirilecek ürünlerin kentin olumsuz koşullarından etkilenerek sağlıksız gıdaya dönüşmeleri, bu risklerden en önemli olanıdır. Buna ek olarak, özellikle toplum bahçeciliğinde mülkiyetin korunması sorunu gün yüzüne çıkmaktadır. Kentsel tarımının, kendi sürdürülebilirliğini sağlamak noktasında öncelikle yeterli kaynaklara sahip olması, tarım için temel doğal bileşenler olan toprak ve suyun yeterliliklerinin ve niteliklerinin uygunluğunun araştırılması gerekmektedir.

Geniş bir kavram olarak ''Kent İçi Tarım Uygulamaları'' genelde ekonomik boyut üzerinden sınıflandırmaya tabi tutulur. Pazara yönelik yapılan çiftçilik, arıcılık ve topraksız tarım uygulamaları ''Ticari Uygulamalar'' olarak değerlendirilirken; kurumsal bahçeler, gösteri bahçeleri, peyzaj uygulamaları ve kümes hayvancılığı gibi uygulamalar ''Ticari Olmayan Uygulamalar''a örnektir. Bu anlamda, bünyesinde ilkinin ekonomik, ikincisinin ise çevresel ve toplumsal yanlarını birlikte barındıran ''Hibrit Uygulamalar''; gıdanın üretimi, işlenmesi, dağıtımı ve pazarlamasından oluşan ekonomik faaliyetleri ile toplumsal ve çevresel amaçlara yönelik çeşitli kurumlar tarafından yapılan ücretsiz eğitim faaliyetlerinden oluşmaktadır.

Bu açıdan, ‘’Hibrit Uygulamalar’’, kalkınmanın ekonomik boyutlarının yanında sosyal ve çevresel boyutlarını da göz önünde bulundurması bakımından öne çıkmakta olup, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin birlikte dikkate alınması bağlamında, kalkınma ajanslarının plan, program ve proje hazırlama süreçlerine dâhil edilmeye uygun görünmektedir.

Kent içi tarım uygulama türlerinden biri olan ‘’Dikey Tarım Uygulamaları’’nda, var olan binaların dönüştürülmesinin maliyeti, bu uygulama türünü gerçekte birkaç örnekle sınırlamaktadır. Ayrıca bu yöntemde, kullanılan bitkilerin üretime yönelik olmaktan ziyade peyzaja dönük olmaları söz konusudur. Diğer bir uygulama türü olan; ‘’Akan Su Kültürü Düzenekleri’’ ise, özellikle toprak ve su kıtlığının bulunduğu dar alanlarda tarımsal üretimin sürdürülmesine, ayrıca ‘’Akuaponik’’ olarak tanımlanan biçimiyle çiftlik balıkçılığı sektörüne katkı sağlayabilir. Buna ek olarak, düzeneklerin kurulumunun dikey tarım da söz konusu olduğu gibi büyük bir maliyet gerektirmemesi söz konusu yöntemi uygulanabilir hale getirmektedir. Su kaynaklarının giderek azaldığı günümüzde aynı suyun dönüşümlü olarak kullanıldığı bu düzenekler, çevresel boyut açısından güçlü olmakla birlikte ekonomik açıdan yeni yeni denenmekte olup, toplumsal boyut açısından zayıf görünmektedirler. Özellikle son yıllarda kent içi tarıma ilişkin “moda” haline gelen bir diğer uygulama da ‘’Hobi Bahçeleri’’dir. Bu yöntemin üretime birey ya da aile düzeyinde bir katkı sağlamaması ve doğal kaynakların verimsiz kullanımına sebep olması, hobi bahçelerini ekonomik ve sosyal açıdan sorgulanabilir kılmaktadır.

Diğer tüm uygulamalara nazaran toplumsal faydayı, geniş ölçekli ve katılımcı bir uygulama ile en yüksek oranda mümkün kılan ‘’Toplum Bahçeciliği’’, kent ve bölge düzleminde uygulanabilecek kent içi tarım uygulaması olarak öne çıkmaktadır. Özellikle ‘’Toplum Bahçeciliği’’nin literatürde “Kalkınma Destekli Tarım” olarak da ifade edildiği göz önünde bulundurulduğunda**,** kalkınma ajanslarının, gelecek tasarımlarında kent içi tarımın bu model uygulamasını plan, program ve diğer politika belgelerine dahil etmelerinin faydalı olacağı öngörülmektedir. Ayrıca, ticari olan ve olmayan uygulamaları bir araya getirebilen hibrit tasarımı mümkün kılan ve bu bağlamda kalkınmaya ekonomik ve sosyal boyutta bir katkı sağlayan toplum bahçelerinin, kent yaşamı içinde bunalan bireylerin ruhsal buhranlarına da çözüm sağlayabilmesi mümkün görünmektedir. Bu anlamda yabancı literatürde “Horticultural Therapy” olarak ifade edilmektedir. Detroitli bir toplum bahçesi çiftçisi olan Devita Davison’un “bunlar yalnızca domates ve havuç yetiştirdiğimiz arazi parçaları değil, biz sağlıklı gıdanın yanı sıra sosyal bir bağ inşa ediyoruz” (Keskin ve Yıldırım, 2020) ifadesi toplum bahçelerinin yukarıda sayılan tüm faydalarını kısaca özetler niteliktedir.

Dolayısıyla “Kentsel Tarım’’, yerel ölçekte toplumun gıda ihtiyacını karşılamasının yanı sıra, çevresel sürdürülebilirlik, sağlık, beslenme ve sosyal etkileşim gibi farklı boyutlarda da verimli etkiye sahiptir. Ayrıca yerel ölçekte gıda üretim faaliyetleriyle ilgili iş olanakları sağlayarak, ekonomik gelişimi, toplumsal katılımı, bütünleşmeyi ve güçlenmeyi desteklemektedir (Rasouli, 2012). Yerel ölçekte ekonomik kalkınmaya, yoksulluğun azaltılmasına, gıda güvencesine, kentsel atıkların tekrar kullanımına, kentlerin yeşillendirilmesine ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesine kadar birçok boyutu bulunan kentsel tarım bir anlamda kentte yaşayan insanların satın alma gücü eksikliğine verdiği cevaptır (Kanbak, 2018). Dolayısıyla ‘’Kent İçi Tarım Uygulamaları’’; çok boyutlu, kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma üzerine faaliyet gösteren kurumların üzerinde dikkatle durmaları gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır.

Kentlerin iç kısımlarında veya çeperlerinde yenilikçi tarımsal üretim alanlarının tasarlanması ve buralarda yapılacak üretime halkın da katılımının sağlanması, ekonomik altyapısı tarım ve turizm üzerine kurulu olan ülkemiz için çevreci ve sürdürülebilir bir yöntem olarak görünmektedir. Ayrıca ülkemizde üretim tekniklerinin bilimsel yenilikler uyarınca geliştirilmesiyle birlikte kent içi tarım alanlarının planlanmasının ve uygulamaların yaygınlaştırılmasının bölgelerin, “Mutlu Yaşam Bölgesi” olarak öne çıkmasında önemli bir rol oynayacağı öngörülmektedir. Sonuç olarak, kentsel tarım uygulamalarının tasarımı, tüm toplumu kapsayacak şekilde erişilebilir, eşitlikçi ve sosyal olarak duyarlı olmalıdır. Böylece, engelli bireylerin de bu alanlardan faydalanabilmesi sağlanarak, kentsel yaşam kalitesi artırılabilir ve daha adil, kapsayıcı bir toplum inşa edilebilir.

KAYNAKÇA

https://attra.ncat.org/product/vertical farming/

https://baka.gov.tr/haber/tibbi-ve-aromatik-bitki-zenginligine-sogep-destegi/1235

Çağlayan, S. D., Balkız, Ö., Arlantaş, F., Sanalan, K. C., Lise, Y., Zeydanlı, U. (2020). Şehir Planlama Aracı Olarak Ekosistem Hizmetleri, Çankaya İlçesi Örneği. Doğa Koruma Merkezi, Ankara.

Çakırer Seyrek, G., Başak, H., Demir, K. (2023). Kentsel Tarımda Led Aydınlatmanın Ekolojik Karbon Ayak İzine Etkileri, Türkiye’de Agroekoloji: Bilim, Uygulama Ve Sürdürülebilirlik, S: 41, Ankara/ Türkiye.

Çarıkçı, A. (2019). Ortak Geleceğimizde Tarım Odaklı Kentler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Kanbak, A. G. (2018). Endüstriyel Tarımın Ekolojik Krizine Karşı Kentsel Tarım Bir Çözüm Olabilir Mi? *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 193-203.

Kayasü, S., Durmaz, B. (2021). Türkiye'de Kentsel Tarımın Yapısal ve Oluşumsal Çerçevesi, *Kent Araştırmaları Dergisi*, 34 (12), 1358-1389.

Keskin, N. E., Yıldırım, C. (2018). Kentin ve Kentte Yaşamın Tarımla Dönüşümü, Yerel Siyaset: 67-86, Palme: Ankara.

http://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/news/haberler/3/turkiyeye-ornek-olacak-projede-ilk adim-atild/37061

Orpak, M. (2021). Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı Kent İçi Tarım Uygulamaları Araştırma Raporu, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, TC. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, BAKA Yayın No: 111, Sayfa Sayısı: 30, Isparta, Türkiye.

Rasouli, S. (2012). Sürdürülebilir Kentsel Tasarımda Kentsel Tarımın Rolü, "İstanbul Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

https://www.sabah.com.tr/akdeniz/2019/10/13/ispartada-tarim-ile-sehirden-koye-goc

http://www.shareable.net/blog/12-agrihoods-taking-farm-to-table-living mainstream

http://sufak.akdeniz.edu.tr/turkiyenin-ilk-modern-akuaponik-sistemi-fakultemizde kuruldu/

T. C. Milli Eğitim Bakanlığı (2016). Tarım – Dikey Bahçeler, Ankara.

Tomar, A. (2013). Kentlerde Yoksulluk ve Atıkların Değerlendirilmesinde Kentsel Tarım, TMMOB 2. İzmir Kent Sempozyumu, İzmir.

Türker, H. B. (2021). Protection and Sustainability of Urban Agriculture Areas. Atila Gül and Mert Çakır (Eds.). Architectural Sciences and Protection & Conservation & Preservation. 2021, Volume:1, 595-622. ISBN: 978 625-8061-45-1. Iksad Publications.

Yılmaz, Ç. (2015). Kentsel Tarımın Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Geleceği (Yayınlanmamış AB Uzmanlık Tezi), T. C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara.

KENTSEL KAMUSAL MEKÂNLAR, ERİŞİLEBİLİRLİK VE HERKES İÇİN TASARIM

Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN
Ankara Üniversitesi
Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-4193-629X

Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU
Ankara Üniversitesi
Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-8932-5490

ÖZET
Kentler, insanlara konforlu barınma ve kırsal alanlara göre daha gelişme çalışma koşulları sunan yaşam çevreleri olarak görülmekte ve bu nedenler ile sürekli göç almaya devam etmektedir. Mevcut nüfus verilerine göre Dünya nüfusunun üçte ikisi kentlerde yaşamaktadır. Daha nitelikli çalışma ve yaşam koşulları ve konforlu, rahat barınma olanakları için kentlerde yaşayan insanların birçok günlük gereksinimi bulunmaktadır. Kentsel kamusal mekânlar, kentlerin oluşum ve gelişim sürecinde doğrudan mimari kültür ile biçimlenmiş olsa da aynı zamanda kentte yaşayan insanların sosyo-kültürel yapısı, gelenek-görenekler, alışkanlıklar, ekonomi, demografik yapı ve açık ve yeşil alan gereksinimi gibi birçok somut ve somut olmayan bileşen doğrultusunda biçimlenmektedir. Bu kapsamda kentsel kamusal alanlar, kentlilerin sosyal, kültürel ve fizyolojik gereksinimlerine yanıt veren ve kentli bireylerin talepleri doğrultusunda biçimlenen özgün kimliğe sahip oluşumlar olarak kent kimliğinde belirleyici mekânlardır. Kentsel kamusal mekânlar, kentlilerin günlük yaşamının gerçekleştiği kentsel odaklar olup her türlü etkinliğe olanak ve erişim sağlayan alanlardır/mekânlardır. Kentsel kamusal mekânlar herhangi bir cinsiyet, yaş, ekonomik sınıf ya da sosyal özelliklerden bağımsız toplumdaki her bireye eşit hizmet ve kullanım olanağı sunan alanlardır. “Evrensel tasarım”, “herkes için tasarım”, “engelsiz tasarım” gibi yaklaşımlar kentsel kamusal mekânlarda eşitlik ilkesi ve katılımcılık gözetilerek gerçekleştirilen mekânsal tasarımları içermektedir. Tüm kamunun ortak kullanımında olan kamusal mekânlar planlama ve tasarım sürecinde kentsel kullanımların merkezi olarak antropometrik ve toplumsal verilere göre erişilebilir kentsel tasarım gerektiren alanlardır. Bu çalışmada öncelikle kentsel kamusal mekânlar tanımlanarak erişilebilirlikleri irdelenmiştir. Daha sonra “herkes için tasarım” ya da “evrensel tasarım” olarak nitelenen tasarım yaklaşımları değerlendirilerek kentsel kamusal alanlar bu bağlamda irdelenerek öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentsel Kamusal Mekân, Erişilebilirlik, Evrensel Tasarım, Herkes için Tasarım, Kapsayıcı Tasarım, Peyzaj Tasarımı, Engelsiz Mekân

URBAN PUBLIC SPACES, ACCESSIBILITY AND DESIGN FOR ALL

ABSTRACT
Cities are living environments that offer people better facilities & accommodation as well as comfortable working conditions in comparison to rural areas, and for these reasons, they keep receiving migration. According to current population data, two-thirds of the world's population lives in cities. People living in cities for better quality working and living conditions and comfortable, convenient accommodation also have many daily needs. Besides urban public spaces are shaped by architecture during the formation and development process of cities, they are also shaped by many tangible and intangible components such as the socio-cultural structure, traditions, daily routines, habits, economy, demographic structure and the need for open and green spaces of the people living in the cities. In this context, urban public spaces are formations with a unique identity that respond to the social, cultural, psychological and physiological needs of the inhabitants and are shaped in line with the demands of urban individuals and determinant in the identity of cities. Urban public spaces are urban focal points where the daily lives of urban communities take place and are spaces that provide opportunities and barrier-free access to all kinds of activities. Urban public spaces are spaces that should be designed to provide equal services to every individual in the community without any kind of discrimination and inclusivity based on gender, age, economy or social properties. Approaches such as “universal design”, “design for all”, and design for the disadvantaged” include spatial design that has to be realized in urban public spaces in the direction of the principle of equality.

Public spaces, which are commonly used by the public, are areas that require accessible urban design according to anthropometric and sociological data in the planning and design process. In this research, first of all, urban public spaces were defined and their accessibility was analyzed. Then, the design approaches such as “design for all”, “universal design” or “inclusive design” for such a barrier-free urban environment were evaluated and urban public spaces were examined in this context and recommendations were offered.

Keywords: City, Urban Public Space, Accessibility, Universal Design, Design for All, Inclusive Design, Landscape Design, Barrier-Free Space

1. GİRİŞ

Kamu kelimesi öztürkçe kökenli bir sözcüktür. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nde kökeni **‘kamag’** ve **‘kamuğ’** olarak belirtilen sözcük **‘bütün, tüm, toplum, genel’** olarak tanımlanmaktadır. Yani **kamu** kelimesinin özgün kullanımı, bugün kimi durumlarda kullanıldığı şekli ile ‘devlet’ anlamına gelmemekte; herkese, genele açık olan anlamına gelmektedir. Kamusallık ise herkese açıklık ile tarif edilmektedir (Gürallar, 2009). İster kapalı, yarı açık ya da açık mekân veya kentsel açık alan olsun, kamusal mekân **’erişilebilir’** yani genel kullanımına izin verilen yapı grupları ya da kentsel açık alanları ifade etmektedir. Burada **‘erişebilirlik’** kamusallık için anahtar kavramdır. **Kentsel kamusal mekânlar ve açık alanlar,** tüm bireylerin kullanımına açık alanlar, parklar, bahçeler, kıyısal alanlar, Pazar yerleri, spor alanları, panayır ve fuar yerleri, alışveriş merkezleri, cami avluları, meydanlar, caddeler, sokaklar ve yaya bölgeleridir. Kentsel kamusal mekânlar, tüm kentli bireylerin rahatlıkla erişim sağladığı, toplumun ortak kullanımına açık olan, bireylerin bir araya gelip, sosyal ve kültürel anlamda etkileşimde bulunduğu, bir arada var olabildiği, deneyimlerini paylaştığı fiziksel mekân olmanın yanı sıra anlamlar da taşıyan alan ve mekânlardır. Bu alanlar doğrudan deneyimlenen fiziksel mekânlar olup aynı zamanda kentsel dokuda odak oluşturan toplumun bir arada yer alabildiği noktalardır. Kentsel kamusal mekânlar; işlevi, konumu, hizmet ettiği kullanımlar, sahip olduğu yapısal ve bitkisel bileşenler ile yapılar doğrultusunda biçim bulmakta ve bu nitelikleri ile bir künyeye sahip olurken kent kimliğinde de belirleyici olmaktadırlar. Farklı sosyal grupların bir araya gelebildiği, demokratik bir toplumun ve kent yapılanmasının ayrılmaz bir bileşeni olan kamusal alanların planlaması ve tasarımı çeşitli kullanıcı gruplarının gereksinimlerinin karşılandığı, erişilebilir, çevresel sürdürülebilirliği destekleyen alanlar ve mekânlar bütünüdür. Kentsel kamusal alanlar kent makro formunda ve kent strüktüründe yönlendirici, kentsel dolaşım, ulaşım ve erişimin sağlandığı ana arterlerin kesişim noktalarında konumlanan odak mekânlardır. Kentsel kamusal alanlar aynı zamanda demokrasinin de göstergeleridir.

Kentsel kamusal alanlarda belirli sınırları olmayan, kültürel ve sanat ile ilişkili çeşitli aktiviteler gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda kamusal alan kentin kalbi, ortak buluşma noktası, etkileşim alanı, hafıza mekanıdır. Sahip olduğu kültürel ve tarihi kimliği ile korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gereken toplumun ortak yararı için oluşturulmuş mekanlar ve alanlardır. **Hukuki** anlamda ise **yurttaşların özgür bir biçimde kamusal sorunları tartıştıkları ve biçimlendirdikleri** alandır. Kamusal alan herkes tarafından görülen, kullanılan, müşterek olan, kamu yararına alanlardır.

Kamusal olan ortaktır, açıktır, herkes tarafından erişilebilirdir, günlük yaşam ile doğrudan ilişkilidir, güncel rutinleri içermektedir, siyasaldır, demokratiktir, herkese aittir (Şekil 1). Ev dışındaki ortak toplumsal yaşam ve kamunun farklı görünümlerini içeren, birlikteliği, bütüncül bir toplumu yansıtan kesişim noktalarıdır. Toplumsal olayların da gerçekleştiği yerlerdir.

Şekil 1. Kentsel erişilebilirlik ve herkes için tasarım (URL 1).

Bir kamusal alan tasarımının başarısı o alanın sahip olduğu bileşenlerin doğru kurgulanmasına bağlıdır. Kentli bireylerin gereksinimleri doğrultusunda tasarlanması, çok işlevli olması, esnek bir mekân kurgusuna sahip olması ve kentsel dokuya entegrasyonunun sağlanmış olması kalitesini ve kullanım olanaklarını da artırmaktadır. Ölçeği, gerekli konfor koşulları ve güvenliğinin sağlanmış olması, toplayıcı bir alan ya da mekânsal bütünlüğünün bulunması, demokratik yapılanması, sürdürülebilir olması ve toplumsal anlamda yaşam kalitesini iyileştirici etkisi önemlidir. Kentsel yaşamın geçtiği yerler olarak **kamusal mekânlar (public spaces)** geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağlantının kurulduğu odaklar olup kentsel doku içinde tanımlı **referans** noktalarıdır. Kamusal mekânlar kentlerde **kimlik belirleyici**, kentlilik bilincinin somut olarak ifade bulduğu ve **kolektif hafızanın katmanlaştığı, kent belleği** için önemli yaşam alanlarıdır. Kamusal mekânlar fiziksel ve duyusal özellikleri ile de kent kimliğine katkıda bulunmaktadırlar. Toplumsal karşılaşma, paylaşım ve etkinlik alanları olan kamusal mekânların toplumun oluşumunda büyük etkisi bulunmaktadır. Niteliği ve ölçeği ne olursa olsun bir kentte bulunan tüm kamusal alanlar kentsel bellek ve yer imgesi açısından önemli bileşenleridir. Kentsel alanda konumlanan tüm kamusal alanların kullanım yoğunluğu ve aktivasyon düzeyine göre belli bir mekân hiyerarşisine sahip olması, sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Kentsel alanların gerek mekân kalitesini artıran gerek özgün odaklar olarak işlev görmesini sağlayan unsurlar o mekânın erişilebilir/ ulaşılabilir olması, sunduğu kullanım olanakları ve kullanım yoğunluğudur.

Kentlerde, yaşam kalitesinin yükseltilmesi için temel hizmet, servisler ve haklara demokratik bir biçimde erişimin sağlanması bir zorunluluktur. Mekânsal erişilebilirlik, özel ve kamuya açık ortamlarda sunulan olanak ve haklara erişim için ön koşullardan biri olup kentsel mekânın fiziksel, sosyal, kültürel boyutları ile bütüncül erişilebilirliğini içermektedir. Doğru çözümlenmiş, nitelikli bir kentsel çevrede kamusal mekânlar kent kimliğinde olduğu kadar kent strüktüründe de belirleyici, erişilebilir, etkin kullanılan ve kentsel dolaşımı kolaylaştıran odak noktalarıdır.

Erişilebilirlik genellikle fiziksel anlamda değerlendirilmekte, ancak çok farklı bireyler kentsel alan ve mekânlarda farklı biçimlerde erişim sorunları yaşayabilmektedir. Ayrıca erişilebilirlik çok bileşenli olup sadece fiziksel engelleri içermemekte; kültürel ve zihinsel engellilik durumları da bulunmaktadır. Bu bağlamda kültürel ve zihinsel erişilebilirlik daha karmaşık olup kamusal mekân tasarımına yansıması çözüm bulması da daha karmaşık tasarım yaklaşımları ve organizasyonlar gerektirmektedir.

Acırlı ve Kandemir'e (2021) göre kültürel erişim zihinsel erişimden önce fiziksel erişilebilirliğin bireyin bedeni ile tasarımı deneyimlemesi, algısal erişilebilirliğin ise bireyin zihni ile tasarımı algılayıp anlamlandırması ile ilişkili olup bedenin ve zihnin birleştiği noktada erişilebilirlik bütünleşik olarak ortaya çıkmaktadır. Fiziksel ve zihinsel boyuta ilişkin verilerin kesişmediği noktalarda ise erişilebilirlikten söz edilememektedir. Bu nedenle erişilebilirliğin sağlanmasına yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalarda bireye ilişkin fiziksel, sosyal, kültürel ve psikolojik verilerin bütüncül olarak değerlendirilmesi gerekmekte, erişilebilirliğin boyutlarını oluşturan her bir veri bütünleşik olarak değerlendirilmelidir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Kentsel kamusal mekânların erişilebilirliği ve herkes için tasarım yaklaşımlarının teorik veriler ve uygulamalar çerçevesinde irdelendiği ve tartışıldığı çalışma kapsamında, konu ile ilgili olarak gerçekleştirilmiş her türlü yazılı bilimsel veri; kitap, makale, tez, araştırma, vb. literatür verisi materyal olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili her türlü görsel veri, çizim, eskiz, vb. de araştırmanın ana materyali olarak işlev görmüştür.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle kentsel kamusal alanlar, erişilebilirlik, engellilik ve herkes için tasarım kavramsal olarak ele alınmış; konu ile ilgili olarak gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası literatür verileri sentezlenerek kentsel kamusal alanlar tanımlanmış, erişilebilirlik olgusu herkes için tasarım bağlamında analiz edilmiştir. Elde edilen veriler ve bulgular sınıflandırılarak kavramsal analiz yolu ile değerlendirilmiştir. Daha sonra kentsel kamusal alanların bu niteliği taşıması için sahip olması gereken nitelikler tanımlanarak, kentsel kamusal alanların özellikleri ve erişilebilirliği herkes için tasarım yaklaşımı kapsamında irdelenerek peyzaj tasarımı ve kentsel tasarım açısından yaşanabilir çevreler ve erişilebilirlik kapsamında önerilere yer verilmiştir.

3. KENTSEL KAMUSAL MEKÂNLAR VE ERİŞİLEBİLİRLİK

Kamusallık herkese açıklık anlamına gelmektedir. İster kapalı ister açık mekân ya da kentsel açık alan olan **kamusal mekân** tanımında **"erişilebilir"** yani genel kullanımın sağlandığı, herkese açık yapı grupları ya da kentsel açık alanlar ifade edilmektedir. Kamusal alanlar kentli bireylerin bir araya geldiği, iletişim kurduğu, kültürel etkileşimde bulunduğu alanlar olup kente ilişkin birçok toplumsal aktivitenin de gerçekleştiği alanlardır. Kamusal alanlar bir ulusun kültürünün, inançlarının, geleneklerinin, toplumsal değerlerinin biçim bulduğu alanlardır.

Bu kapsamda kamusal alanlar toplumdan topluma ve farklı kültür bileşenleri ve yaşam biçimleri doğrultusunda farklılıklar göstermektedir.

Kamusal mekânlar hem bireysel hem kitlesel eylemlerin gerçekleştiği kentsel odaklardır. Kentlerde insan-çevre ilişkisinin doğrudan yaşandığı yerler hem dolaşım/sirkülasyon amaçlı hem de farklı işlevlere hizmet eden kamusal alanlardır. Kentsel kamusal alanlar konum, nitelik ve kullanım biçimine göre **statik/durağan** ya da **dinamik/hareketli** yapıda olabilmektedir. Kamusal alanlar hem kolektif ve genel kullanımlara olanak sağlayan hem de özel gereksinimlere yanıt verebilecek nitelikte, kapsayıcı, tanımlı kentsel arayüzler olarak işlev görmesi gereken alanlar olarak herkes için erişilebilir olmalıdır.

Kamusal alanlar özel alanlar dışında kalan tüm kentli bireylerin erişim sağladığı, kentlilerin kullanımına sunulan, ortak sosyal ve kültürel etkinliklerin gerçekleştiği en önemli kentsel mekânlardır. Kentlerin süreç içindeki dönüşümleri, sektörel kullanımların belirginleşmesi ve kent strüktürlerinin değişimi kamusal alanların da farklılaşmasına neden olmuştur. Tarihi süreç boyunca kentsel kamusal mekânlar fiziksel, sembolik ve kimlik olarak farklı anlamlara sahip olmuştur. Kamusal mekânlar kültürel etkileşim ve toplumsal ilişkilerin geliştiği; her türlü kentli bireyin bir araya geldiği alanlardır. Kentler farklı topluluk, kültür ve etkinlikleri bir araya getirerek toplumsal süreçlere ve etkinliklere bir arayüz sağlamaktadır. Kamusal mekânlar ortak kentsel düzlemler, kesişim ve odak noktaları, tüm kentli bireylerin **"bir olduğu"**, kentsel dokuyu zenginleştiren mekânlardır.

Gordon ve Çolak'a göre (2015), kentsel dokularda yer alan her türlü kamusal alan ve mekân, bir **"kentsel iç mekân"** ve her türlü sosyal etkinlik, yeme-içme, dinlenme, eğlenme, erişim sağlama gibi yaşamsal eylemlerin gerçekleştiği alanlar ve mekânlardır. Kentsel kamusal alanlar kavramsal olarak insanların yaşam alanları içinde gerçekleştirdiği yaşama, çalışma, oyun oynama, sergi, kültürel etkinlikler gibi pek çok eylemin dış mekâna taşıması ile bu aktivitelere ortam sağlayan deneysel ve deneyimsel alanlardır. Bu kapsamda caddeler, sokaklar, meydanlar, parklar, pazar yerleri, yaya bölgeleri, taşınmaz kültür varlıkları bünyesinde yer alan açık ya da yarı açık mekanlar, müze, kültür merkezi, ticaret merkezleri, dini yapılar, sağlık, kültür, gastronomi ve eğitim yapılarının bulunduğu alanlar "kamusal alanlar" dır.

Kamusal alanların belli bir mekânsal niteliği olması nedeni ile kamusal mekân olarak da adlandırılmakta olup fiziksel, kültürel ve sosyal boyutları bulunmaktadır. Kamusal mekânlar, bireylerin rahatça bir araya geldiği, belli gereksinimlerini karşıladığı, diğer insanlar ile etkileşime girdiği; fikir ürettiği, toplumsal olayları yönlendirdiği mekânlardır. Dolayısı ile her biri **"kentsel iç mekân"** olarak da işlev görmektedir. Kamusal mekânlar aktif, dinamik, kültürel, interaktif, kolektif, akışkan mekânlardır. Kentsel mekânlar, kullanıcı etkileşimi ile tanımlı, geçici olan eylem ve aktivitelere olanak sağlayan, sürekliliği ya da tek tip kullanımı olmayan çok işlevli mekânlardır. Kentsel bütün içindeki yaşam alanları; yapısal ve bitkisel ögeler ile tanımlanmış üç boyutlu mekân tanımlarıdır.

Meydanlar ve kamusal yapılara ait **avlular** doğrudan kentsel iç mekân olarak tanımlanabilecek kamusal mekânlardır. Sınırları net olarak tariflenmiş, yapılar ile sınırlandırılmış kamusal mekânlar daha tanımlı alanlar olup farklı eylemlerin gerçekleştirilebileceği formal ve yönlendirici kentsel odak potansiyeline sahip mekânsal kurgulanmalardır.

Kamusal mekân olarak **sokaklar** özellikle ticari kentsel dokularda ve konut alanlarında etkin yaşam alanlarıdır. Özellikle konutun uzantısı olarak günlük yaşamın devam ettiği oturma, çalışma, eğlenme, oyun oynama gibi aktivitelerin gerçekleştirilebildiği kamusal mekânlardır.

Kentsel kamusal mekânlar güncel kent yaşantısının en önemli bileşeni olup kentli bireylerin günlük kentsel etkinliklerini gerçekleştirdikleri, kentlinin açık hava oturma salonu niteliğinde; tüm aktivitelere olanak sağlayan mekânlardır. Kentsel kamusal mekânlar bir öğrencinin okula giderken geçtiği yol, alışveriş yapan biri bireyin içinde devindiği yaya bölgesi, çalışan bir bireyin öğle saatlerinde yemek yediği kamu yapısı terası, yaşlı bir bireyin günün herhangi bir saatinde oturup dinlendiği bir park, arkadaşlar ile bir kahve içmek, sohbet etmek üzere oturulan bir meydandır. Dolayısı ile caddeler, sokaklar, meydanlar, yaya bölgeleri, parklar, pazar yerleri, açık yeşil alanlar, bahçeler, kamu yapılarına ait meydan, avlu ve bahçeler, kıyısal alanlar, rekreasyon alanları, temalı açık mekân tasarımları kentsel kamusal mekanlardır. Bu tür alanlar aynı zamanda doğal ve kültürel kaynaklar ve kültürel ve sosyal etkileşimin odak noktalarıdır.

Aslında üç boyutlu kimliği ile **"mekânsal"** bir niteliği olan ve **"kamusal alanlar"** olarak da adlandırılan **"kamusal mekânlar"** Gordon ve Çolak'a (2015) göre, "özel alanlar dışında kalan ve herkes tarafından erişilebilen, caddeler, sokaklar, meydanlar, parklar, pazarlar gibi açık ve yarı-açık alanlar ile dini yapılar, üniversite, müze, hastane, okul, havaalanı ve benzeri kamusal yapıların bulunduğu" alanlardır. Bir başka ifade ile farklı amaçlar için bir araya gelmiş kişi ya da gruplara hizmet eden fiziksel, sosyal ve kültürel ortak mekânlardır. Lefebvre kamusal mekânı, toplumsal mekân kavramı ile açıklamakta ve kamusal mekânı toplumsal olarak üretilen bir ürün olarak görmektedir.

Toplumsal ya da kamusal mekân sosyal, kültürel ve fiziksel olarak karşılığını en doğru biçimde kentsel alanda bulmaktadır. Church'e göre de kent statik bir durum ya da fiziksel bir yapı olmayıp, bireylerin dolaşımı ile yeniden kurgulanan ve sürekli değişim halinde olan bir bütündür.

Kentler **canlı organizmalar** gibi çok boyutlu ve çok yönlü girdiler içeren karmaşık yapılar olup arka planda, somut ve soyut çok sayıda bileşenden oluşmakta; bireysel ve toplumsal kullanımlar ile biçim bulurken aynı zamanda sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde bulunmaktadır. Kentler son derece dinamik, birçok servis ve hizmet ağının bir arada çalıştığı, zaman zaman kesişen ancak her biri ayrı işlev gören sistemler bütünüdür. Kentsel kamusal mekânlar ise bu ilişkiler bütünü içinde kentli bireylerin nefes aldığı, sosyal ve kültürel etkileşimde bulunduğu, bir araya geldiği yaşam alanlarıdır. Kentsel kamusal alanların bir bölümü **dolaşım, geçiş amaçlı** kullanılırken bir bölümü de **içinde var olmak, yaşamak, açık mekân deneyimlemek** için kullanmaktadırlar.

Kamusal açık alanlar, insanların ücretsiz erişebildiği açık alanlardır (Jacobs, 2009). Parklar ve açık alanlar keyifli vakit geçirilen, doğanın deneyimlendiği alanlar olarak kentsel alandaki yaşam kalitesini yükseltmekte ve pek çok çevresel etkinlik için mekân ve ortam sağlamaktadır. Kamusal açık alanlar, **kentsel dolaşıma olanak sağlarken** kent için **ekosistemi destekleyen habitat** ve **doğal yaşam alanları** olarak da işlev görmektedirler. Kamusal mekânların sosyal ve kültürel odak olmaları yanında politik işlevleri de bulunmaktadır. Bu anlamda tüm kentli bireyler demokrasi, özgürlük, adalet, eşitlik gibi haklar ve arayışlar için kentsel kamusal mekânlarda bir araya gelebilmektedirler. Kamusal açık alanların bireyleri bir araya getiriyor olması ve bu alanın **tüm topluma açık** oluşu, burada gerçekleşecek etkileşim ve aktiviteler için belirli fiziksel koşulları sağlamasını gerektirmektedir. Bu kamusal açık alanların mekân kalitesi, kentin varlığını sürdürmesi açısından da önemli bir role sahiptir.

Whyte'a (2000) göre, başarılı bir kamusal alanı başarılı kılan 4 temel özellik bulunmaktadır. Bunlar; ulaşılabilir/erişilebilir **olmaları, insanların çeşitli aktivitelerde bulunabilmelerine olanak sağlamaları, mekânın konforlu ve belli bir imgeye sahip olması** ile **sosyal faaliyetleri destekleyen - sosyal etkileşim ve aktivitelere uygun;** insanların bir araya gelerek daha fazla sosyal etkileşimin sağlandığı mekânlar olmalarıdır.

Kamusal mekânlar hem **toplumsal** hem **bireysel** hem **fiziksel** hem **duyusal** hem **geçici** hem **kalıcı** hem **katılımcı ve demokratik** hem **bireysel,** hem **duyusal** hem **algısal**, hem **pasif** hem **interaktif**, hem **bütüncül** hem **parçalı**, hem **bireysel** hem **kolektif**, hem **dinamik** hem **statik** özelliklere sahiptir. Bu kapsamda farklı özellik ve nitelikleri bulunan bu tür mekânların çoklu tanım ve tariflerini yapmak olasıdır.

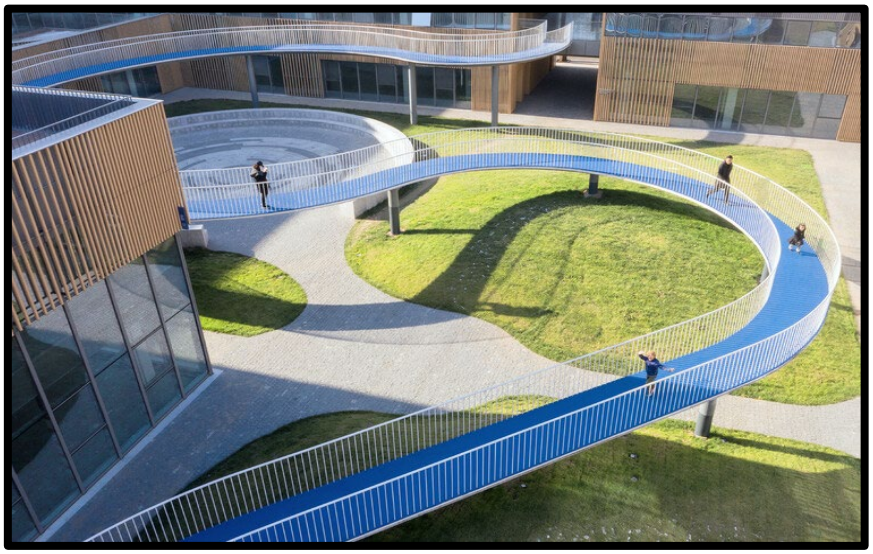
Kamusal mekânların tarihi süreç içindeki gelişimi irdelendiğinde yerleşmeler tarihi ile eşdeğer ve eski bir kentsel mekân kurgusu olduğu, ancak süreç içine değişip geliştiği ve çeşitlendiği görülmektedir. İlk yerleşmelerden bugüne yerleşim dokularında görülen kamusal alanlar prehistorik dönemde kompakt yerleşim dokusu içinde yer alan küçük ölçekli kentsel avlular niteliğinde olmuştur. Yunan ve Roma dönemlerinden itibaren kentsel planlamanın geliştiği ve yapı kültürünün de dönüştüğü ve çeşitlendiği bir süreçte tiyatro, agora, kütüphane, odeon, gymnasion, hamam, forum, nympheaeum gibi kamusal alandaki farklı faaliyetleri tanımlayan ve insanların mekândaki etkileşim biçimlerini ifade eden çeşitli binalar, yapılar ve açık mekân kurgulanmaları kamusal alanları tariflemek ve belli bir kent imgesi oluşturmak amacı ile kullanılmıştır. Agora, demokratik bir dönemde kentin kalbinde; halkın güncel olaylar, siyasi, sosyal, askeri ve dini konuları tartıştığı, bir araya geldiği çevresinde stoaların yer aldığı meydan niteliğinde bir kentsel kamusal mekândır. Yanı sıra forum; halkın toplandığı, ancak yönetici sınıfın söz sahibi olduğu, hukuki, sosyal ve ticari faaliyetlerin yürütüldüğü kentin merkezindeki büyük açık alanlar olmuştur. Kamusal alanlar Rönesans dönemi ile birlikte kentlerdeki yeni planlama ve mimari yaklaşımlar doğrultusunda önemli bir değişim geçirmiştir. İtalya şehir devletlerindeki meydanlar, büyük sanatsal ve mimari yapıtlar ile birlikte bütüncül olarak tasarlanarak kamusal alanlara yeni bir estetik değer ve kimlik oluşumu sağlanmıştır. Endüstri Devrimi sonrasında fabrikalar, ticari merkezler ve sanayi bölgeleri kentlerin yapısını ve kimliklerini değiştirerek kamusal alanların formunu planlı bir şekilde tasarlanan parklar, caddeler ve meydanlar ile genişleterek farklı kamusal mekân tanımları geliştirmişlerdir. Bu dönemde kamusal alanlar, toplumsal değişim ve dönüşümler doğrultusunda güncel gereksinimlere yanıt verecek biçimde işlevsel ve estetik mekânlar olarak biçimlendirilmişler ve kamusal mekânlar, toplumsal dönüşümler ile sosyal ve kültürel nitelikleri farklılaşarak; çağdaş dönemde kamusal mekânlar form, işlev ve içerik açısından değişerek yeni bir anlayış ile ele alınmaya başlamıştır. Kamusal mekânlar kültürel çeşitliliği yansıtan aktivite ve sanatsal etkinliklerin gerçekleştiği mekânlar olup teknolojik gelişmeler, çevresel sürdürülebilirlik gereksinimleri toplumsal olarak evrilmiştir. 21. Yüzyıl için kamusal alan ve mekân tanımı "kentlilerin erişebildiği, demokratik bir şekilde tasarlanan, ortak kullanıma açık ve tüm toplumun gereksinimlerini karşılayacak işlevlere yanıt veren, farklı sosyal grupların katılımına ve çeşitli etkinliklere olanak tanıyan, toplumsal ilişkilerin kurulduğu mekânlar" olmuştur.

İnsanın yaşam süresinde geçmişten bugüne belirgin bir artış görülmektedir. 20. Yüzyıl'ın başında ortalama insan ömrü 47 yıl iken, bugün bu ortalama 76 yıla ulaşmış, Dünya nüfusunun %80'inin 65 yıldan fazla yaşadığı saptanmıştır. Bu süreçte, Dünya'daki engelli bireylerin sayısı da artmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 2001 yılında engellilik için yeni bir tanım getirmiştir. '**International Classification of Functioning, Disability and Health ICF 2001'** adını taşıyan bu sistemde, önceleri, genelde özel bir grubun değişmez sınırlılıkları olarak görülen engellilik kavramı, ilk kez yetenek ve performans arasındaki ilişkinin analizine odaklanılarak tanımlanmıştır.

Herkesin, yaşamının bir döneminde sağlığında bir düşüş yaşayıp, bazı engelleri deneyimleyebileceği düşüncesiyle engellilik, dinamik ve koşullarla ilişkili bağlamsal bir değişken olarak görülmüştür. Çok veya az engelli olma durumu, temelde kişi ile bireysel, kurumsal, sosyal çevreler arasındaki etkileşimle ilgili olarak yorumlanmıştır. Sınıflama, evrensel tasarımın ana felsefesini referans almış ve evrensel tasarımın engellilik deneyimini azaltmada, herkesin deneyim ve performansını geliştirmede uluslararası ölçekte önemini vurgulayan bir platform oluşturulmuştur (Dostoğlu ve Şahin, 2009).

Engelli bireylerin yaşam aktivitelerinde karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olan sosyal entegrasyon toplumun tüm ilgili katmanlarının eğitilmesi sonucu çözülebilecek bir durumdur (Anonim, 2025b). Kamusal mekân tasarımında da bu olgu göz önünde bulundurularak gerçekleştirilecek engelsiz ve herkes için tasarım yaklaşımı ve çözümler ile sosyal etkileşim ve entegrasyonun sağlanması mümkün olacaktır (Şekil 2). Bütün kamusal alanların tüm bireyler düşünülerek kolaylaştırıcı biçimlendirme, boyutlandırma ve yönlendirme ile erişilebilir bir biçimde tasarımı bu iletişim ve etkileşimin artmasına olanak sağlayacak; bireylerin güncel yaşama ve rekreatif etkinliklere katılımını artıracak, böylece daha aktif ve mutlu birey ve toplumlar oluşacaktır.

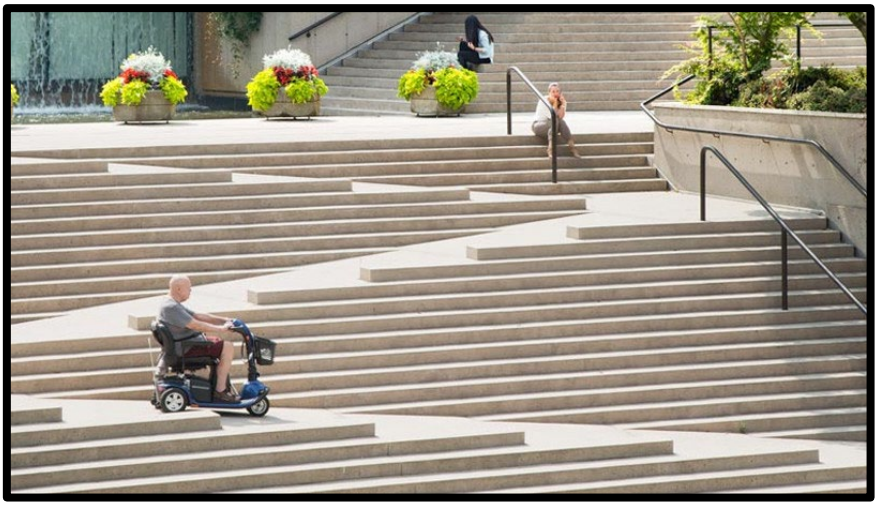

Şekil 2. Engelsiz kentsel kamusal mekân (URL 2).

Erişilebilirliğin tasarımda somut olarak ifade bulmasında önemli gelişmelerden biri 1990 yılında **Engelli Amerikalılar Yasası'nın (ADA)** kabul edilmesidir. Bu yasa, istihdam, ulaşım, kamusal konaklama ve hizmetlerde engelli bireylere karşı ayrımcılığı yasaklamış; böylece binaların ve kamusal alanların tasarımında yaptırımı olmuştur. Mimari ve kentsel tasarımda otoparklar, kaldırımlar, asansörler hatta kapı kolları da dâhil olmak üzere yapılı çevrenin tüm bileşenleri için erişilebilirlik ölçütleri dikkate alınmaya başlanmıştır. Bir diğer önemli gelişme ise Don Norman'ın **'The Design of Everyday Things'** adlı kitabının (1988) yayınlaması olmuştur (Norman, 2013). Geleneksel erişilebilirlik anlayışları tartışılarak, iyi tasarımın, bireylerin yeteneklerinden bağımsız olarak herkes için erişilebilir olması gerektiği savunulmuştur. Bu çalışmaları, erişilebilirliğin sadece fiziksel engellerin kaldırılması değil, aynı zamanda tüm bireyler için sezgisel ve kullanıcı dostu ortamların oluşturulması gerektiği fikrinin benimsenmesine katkı sağlamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurul tarafından 2006 yılında **'Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'** kabul edilmiştir. Sözleşme, devletlerin "tüm engelli bireylerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik etmek, korumak, sürdürülebilirliğini sağlamak ve tüm bireylerin doğuştan sahip oldukları onura saygı gösterilmesini sağlamak" konusundaki yasal yükümlülüklerini ifade etmektedir. Son yıllarda, 'insanlar için sokaklar' ve 'bir mekân olarak sokaklar' gibi söylemler, kentsel tasarımında her türlü kullanıcıyı göz önünde bulunduran kavramlar olmuştur (Kalfaoğlu Hatipoğlu, 2024).

Bu kapsamda her tür kullanıcının içinde devindiği mekânı kullanım biçimi, hareket yönleri ve mekânları nasıl deneyimledikleri göz önünde bulundurularak mekânsal tasarım ve kurgulanmanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Yaya erişimlerinin etkin bir biçimde sağlanması, bisiklet, araç yolların tasarımının bu doğrultuda organize edilmesi, sürekliliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması önemli olmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Engelsiz yaya erişimi örneği (URL 3).

ADA'nın yanı sıra engelsiz tasarım için küresel ölçekte kullanılan diğer önemli standartlar; **Dünya Engelliler Birliği (WDU)** tarafından oluşturulan **Engelli bireyler için Evrensel Standartlar Rehberi** ve **Brezilya Teknik Standartlar Birliği (ABNT)** engelsiz tasarım için rehber nitelikte çalışmalardır.

Erişebilirlik, sosyal model ve hak temelli yaklaşım, engelli bireylerin çevrelerine uyum göstermeleri yerine, çevrenin onların talep, gereksinim ve yeteneklerine göre uyarlanmasını savunmaktadır (Hahn, 1986). Çevrenin ortaya çıkardığı fiziksel, kurumsal ve tutumsal kısıtlamalar, başta erişebilirlik olmak üzere birçok hakkın kullanılmasına engel olmaktadır (Çağlar, 2009).

Kentler güncel yaşamda temel sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal mekânları olarak kabul edilmektedir. Farklı yeteneklere sahip bireylerin de bu mekânda rahat ve güvenli bir biçimde hareket edebilmeleri ve gereksinim duydukları anda her türlü kaynağa, hizmete, kamu ve özel ayrımı olmaksızın fiziksel çevreye ulaşabilmeleri engelsiz kent yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Engelsiz veya erişilebilir kent, sadece engellilere özgü bir yapıyı ifade etmemektedir. Tüm kentlileri kapsayan bir planlama ve tasarım anlayışıdır. Bu nedenle erişilebilirliği bir kent hakkı olarak da kabul etmek gerekmektedir.

4. HERKES İÇİN TASARIM (DESIGN FOR ALL)

Toplumdaki her bir birey için tam ve fiziksel yeterlilik geçici bir durumdur. Herkes yaşamının belli bir döneminde bazı kısıtlılıklar yaşayabilmektedir/yaşamaktadır. Yaşlılık, çocukluk, kol ya da bacağın kırılmış olması, hamilelik, çocuk arabası kullanımı, yük taşımak; hatta topuklu ayakkabı kullanmak ya da solak olmak gibi sıradan görülen özellikler bireylerde kısıtlılık durumu oluşturmaktadır. Bu anlamda her türlü kamusal mekânın tüm bireylerin kolayca ve güvenli bir biçimde dolaşımını ve erişimini sağlayabilmesi gerekmekte; tasarımlar bu doğrultuda gerçekleştirilmeli, her tür soruna çözüm üreten yaşam çevreleri oluşturulmalıdır. Tasarım her tür kullanıcı için erişilebilir, kapsayıcı, bilgilendirici ve esnek olmalıdır.

Engelsiz kentsel tasarım (barrier free design) ve bunu izleyen **evrensel tasarım (universal design)** kentsel mekânların tüm kentli bireylerin rahatlıkla kullanabileceği, fiziksel ve toplumsal bütünleştirme hedefli tasarımdır. Yaşam alanları tasarımı ve kamusal alanlar herkes ve her yetenekteki birey için erişilebilir olmalıdır.

Farklı yeteneklere sahip bireylerin yaşadıkları eşitsizlikler, ayrımcılık, kişisel özerkliklerinin tanınmaması gibi çok sayıda ihlalin, engelliliği doğrudan bir insan hakları sorununa neden olduğu kabul edilmiştir (WHO, 2011). Bu bağlamda engelli hakları alanı içinde ayrımcılık yasağı, eşitlik, erişebilirlik, yaşam kalitesi, kendini gerçekleştirme, güçlendirme, bağımsız yaşam, fırsat eşitliği gibi temel haklar yer almaktadır (Lee, 2005).

Tarihi süreç içinde, tüm topluluklarda iş bölümü oluşmuş ve çeşitli gereksinimlere yönelik hizmetler farklı birey ve gruplar ile yönetenler tarafından yerine getirilmiştir. Ancak bireylerin ihtiyaç duydukları kaynaklara ve hizmetlere ulaşmaları, her zaman mümkün olmamaktadır. Sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, fiziksel nedenler kaynaklara ve hizmetlere erişimine engel oluşturabilmektedir. Toplumdaki dezavantajlı gruplar bu sorunlardan diğer bireylere oranla daha fazla etkilenmektedir.

Gereksinimler, kaynaklar ve hizmetlere ulaşabilme tüm bireyler için bir hak olup, erişebilirlik olarak kavramsallaştırılmakta ve daha çok mekâna ilişkin bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda geleneksel kabule göre erişebilirlik, "hedeflere ulaşma kolaylığı" olarak tanımlanmaktadır (Duranton ve Guerra, 2016). Tanımdan yola çıkarak, kavram "bir yerden, başka bir yere istenilen sürede, ekonomik, güvenli, konforlu ve çevresine zarar vermeden erişebilmeyi ya da gidilecek yerin yakınına yaklaşabilmeyi" ifade etmektedir (Kuntay, 2006). Erişilebilirlik, mekânın kullanımı ve ulaşım sistemi ile bireylerin talepleri arasında oluşan ve mekâna atfedilen göreceli bir niteliktir (Hensen, 2009).

"Erişebilirlik" ve **"Erişilebilirlik"** kavramlarının aynı zamanda kullanıldığı görülmektedir. Oysa bu kavramlar birbirinden farklı şeyleri ifade etmektedir. **"Erişebilirlik"** bir yetenek ve bunun ötesinde bir hak iken; **"erişilebilirlik"** bir özelliği belirtmektedir. Dolayısı ile erişilebilirlik, erişebilirlik hakkının kullanılmasını mümkün kılan her türlü araç, yöntem ya da uygulama olarak ifade edilmelidir.

Yapılan araştırmalar ve elde edilen veriler yollar, binalar, kamuya açık yerler gibi inşa edilmiş ortamlarda, engellilerin kapsamlı bir erişebilirlik sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Farklı yeteneklere sahip bireylerin ulaşım, sağlık, eğitim, temiz su, acil durum ve afet müdahalesi, bilgi ve iletişim gibi temel kentsel hizmetlere erişimi de yetersizdir. Bu durum, engelli kişilerin karşılaştığı dezavantajları ve marjinalleşmeyi büyük ölçüde artırmakta, orantısız yoksulluk, yoksunluk ve dışlanmaya sebep olmaktadır (UN Department of Economic and Social Affairs, 2016).

Dünya Sağlık Örgütü erişebilirliği, **"bir şeye veya birine ulaşma, anlama veya yaklaşma yeteneği"** olarak tanımlamıştır (WHO, 2011). Erişebilirlik Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Hakları Sözleşmesi'nde (EHS) "fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime ulaşabilme" olarak tanımlanmıştır (United Nations, 2006). Charlton (2000) ise erişebilirliği "engelli birey için kabul edilebilir bir yaşam kalitesi için gerekli olan desteği, hizmetleri ve cihazları temin etme olasılığı" şeklinde açıklamış ve engelliler için yaşamın bütününü kapsadığını belirtmiştir. Erişilebilirlik, "fiziksel ya da sanal, kolayca ulaşılabilen, erişilebilen, girilen, çıkılan, etkileşimde bulunulan, anlaşılan veya farklı engel türlerine sahip bireyler tarafından kullanılabilen herhangi bir yer, mekân, eşya ya da hizmet" olarak ifade edilmektedir (United Nations, 2013).

Güncel kentlerin yapısı, engelliliğin daha güçlü bir şekilde hissedilmesine neden olmaktadır. Özellikle kentin tasarımı, kentsel istihdam modelleri, hizmetlerin dağılımı, alan ve arazi kullanımı gibi kent ile ilgili özellikler, engellilere yönelik sosyal ayrımcılığı teşvik etmektedir. Bunun sonucunda fiziksel erişemezlik ve sosyo-mekânsal dışlanma ortaya çıkmaktadır (Gleeson, 1999). Erişebilirlik, engelliler için ayrımcılık yasağı, özgürlük ve eşitlik ilkeleri ile tutarlı bir çevre tasarım anlayışına da vurgu yapmaktadır (Hahn, 1986; Evans, 2009). Evrensel tasarım ise "ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel herhangi bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilecek şekilde tasarlanması" olarak açıklanmıştır (United Nations, 2006).

2016 yılında Quito'da, Birleşmiş Milletler Konut ve Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Konferansı'nda (Habitat III) kabul edilen "Yeni Kentsel Gündem" olup gündemin amacı *"kentlerin ve yerleşmelerin planlanma, tasarım, finansman, imar, idare ve yönetim şekillerini yeniden ele alarak, yoksulluğun ve açlığın tüm biçim ve boyutlarına son vermek, eşitsizlikleri azaltmak, sürekli, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek, sürdürülebilir kalkınmaya yaşamsal katkılarını tam olarak sağlayabilmek amacı ile insan sağlığı ve refahının iyileştirilmesine, direncin arttırılmasına ve çevrenin korunmasına yardımcı olmak"* şeklinde tanımlanmıştır (United Nations, 2017).

Toplantı sonucunda hazırlanan bildirgede, "Sosyal Olarak Kapsayıcı ve Yoksulluğu Sona Erdiren Sürdürülebilir Kentsel Gelişme" başlığı altında 36. maddede imzacı devletler *"kentlerde ve insan yerleşimlerinde engellilerin, diğerleriyle eşit koşullarda, başta kamusal alanlara olmak üzere toplu taşıma, konut, eğitim ve sağlık tesisleri gibi kentin fiziksel çevresine, kamu bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olmak üzere ve diğer tesislerine, kırsal ve kentsel alanlarda kamunun kullanımına açık veya kullanımına sunulan hizmet ve aktivitelere erişimini kolaylaştıran uygun tedbirleri almayı"* taahhüt etmektedir (United Nations, 2017).

BM Engelli Hakları Sözleşmesi Sekretaryası (Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2015); yeterli konut hakkı, yapılı çevre, kamusal alanlar, ulaşım, tesisler ve hizmetler bilgi ve iletişim teknolojileri konularında herkes için erişilebilirliğin sağlanmadığı ve engellilerin de dâhil olduğu herkesin gereksinim ve haklarına cevap vermeyen bir kent gündeminin düşünülemeyeceğini deklare etmiştir.

Herkesin ihtiyacına göre tasarlanmış bir kentsel çevrenin oluşturulması bir taraftan tüm kent halkı için bir hak, diğer taraftan da yerel yönetimler için bir görev ve sorumluluk olmuştur. Kentlerde yaşayan nüfusun, küresel nüfusun yaklaşık üçte ikisini kapsadığı bir süreçte bugünün kentleri çok sayıda işlevi yerine getiren mekânlara dönüşmüştür.

Finans ve ticaretin yönetildiği; bilgi, kültür, politika, teknoloji ve ideoloji buralarda üretilmekte ve yayılmakta; eğitim, sağlık, ulaşım gibi çok sayıda hizmet buralarda yoğunlaşmaktadır (Short, Kim, Kuus ve Wells, 1996). Kente ilişkin kapsayıcı bir tanım, Avrupa Kentsel Şartı'nda, "kent; maddi, arkeolojik, topografik ve şehir planlaması kavramı bağlamında insan cemaatinin yerleşim yeri ve toplumsal yaşama karakteristik özelliğini veren tarihi ve yasal bir yapıdır" biçiminde tanımlanmıştır (Council of Europe, 1992). Kentler toplumların sosyal yaşamın gerçekleştiği tarih, kültür, uygarlık, gelenek ve özelliklerinin bileşkesidir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde aşırı, hızlı, çarpık kentleşme hareketleri belirli coğrafi bölgelerde yoğunlaşmakta dolayısı ile hızlı artan nüfus kent ve kamu hizmetlerinin karşılanmasında sorunlara yol açmaktadır. Medeni, ekonomik, politik, kültürel ve sosyal haklar sadece gereksinim duyulduğunda bir araç olarak gündeme gelmektedir. Zayıf yönetişim, kapsayıcı kentsel planlama ve tasarım, arazinin sürdürülebilir olmayan; ranta yönelik kullanımı, su yönetimi, konut, kültür, eğitim, ulaşım, kamu hizmetlerinde yaşanan sorunlar kentli bireylerin kentsel alanlarda ve kullanımlarda birçok problem ile karşılaşmasına neden olmaktadır.

Kentler, belli nüfusları sadece barındıran mekânlar değil, aynı zamanda maddi manevi tüm gereksinimlerini karşılayan ve ayrıca kent yönetimine katılma olanağı sunan yerler olarak kabul edilmektedir (Parlak, 2008). Bookchin'in (1992) ifadesi ile kentler, "kente özgü, ahlaki değerler ve sorumluluğa dayanan bir yurttaşlık anlayışının bulunması ve yaşatılması gereken mekânlardır.

Aslında engelli bireylerin yaşamlarını kolaylaştırmak ve toplumsal etkinliklere katılımlarını artırmak amacı ile gündeme gelen **"herkes için tasarım"** yaklaşımı engelli bireyleri de içine alan ve yetenekleri ne olursa olsun tüm insanların fizyolojisine uygun mekânlar tasarlama yaklaşımı olan **"evrensel tasarım"** yaklaşımı ile benzer ve paralel bir olgudur. Her iki yaklaşım da kısıtlılıkları ortadan kaldıran bakış açısı ile tüm kullanıcı gruplarının gereksinimlerini karşılayacak biçimde mekân tasarımıdır. Kullanıcıya ilişkin farklılıklar doğrultusunda **hümanistik bir tasarım anlayışı ve felsefesi** olup her kullanıcı için erişilebilir, kapsayıcı, doğal yaşam döngüsüne yanıt verecek nitelikte olmalıdır (Şekil 3). **Herkes için tasarım,** insan kullanımı için tasarlanan her şeyin erişilebilir, kullanışlı ve toplumu oluşturan tüm bireylerin çeşitli ve farklı gereksinimlerine uyarlanabilir olması, böylece erişilebilirliğin ve genel yaşam kalitesinin artırılmasını hedefleyen tasarım anlayışıdır. Bu anlamda doğru bir değerlendirme ve seçme için belirli standartlar veya ilkeler oluşturulması gereklidir. Bu standartlar, gereksinimler, çevre koşulları ve olanaklar doğrultusunda karşılanması gereken gereksinim ve amaçların belirlenmesinde temel oluşturmaktadır. Herkes için tasarım gerçekleştirilirken belli eylem planları, hedefler, stratejiler belirlenmeli; tasarım bu doğrultuda yönlendirilmelidir. Planlama ve tasarım yaklaşımları aynı zamanda belirlenmiş standartlar ve kılavuz ilkeler ile de uyumlu olmalıdır. Gerek kamusal mekânlar gerek binalar ve yaşam alanları tüm kullanıcıların gereksinimlerini dikkate alan bir yaklaşım kapsamında tasarlanmalıdır (Şekil 4).

Herkes için tasarım, evrensel tasarım ve erişilebilirlik yaşam alanlarında anlam ve değer kazanmaktadır. **"Herkes için Tasarım" (design for all)** yaklaşımı genellikle **"erişilebilir tasarım" (accessible design**) ve **"katılımcı tasarım" (Inclusive design), "evrensel tasarım" (universal design)** yaklaşımları ile özdeşleşmektedir. Bütün bu terimlerin ortak noktası tüm kullanıcıları dikkate alan erişilebilir bir tasarım yaklaşımıdır.

Yaşlı ve engelli bireylere odaklanan bu tasarım yaklaşımının temel hedefi mekânların tüm bireyler tarafından rahat, etkin, engelsiz bir biçimde kullanımıdır. "Herkes için tasarım" olgusunun düşünsel arka planında bireysel özgürlükler bulunmaktadır. Bu kapsamda tasarım, bireylerin ve toplumun da tasarımcı ve plancılar ile birlikte tasarım süreçlerine etkin bir biçimde katılmaları ve sonuç ürünün bu doğrultuda oluşturulması hakkını gündeme getirmiştir. Bu olgu da bütünü ile kentin ve kamusal mekânların erişilebilirliği, etkin ve güvenli kullanımı için tasarımın nasıl yönlendirilmesi gerektiği ile ilişkilidir.

İzleyen süreçte çağdaş değişimler sonucu 'herkes için tasarım'ın anlam ve içeriği de değişmiştir. Siyasi alandaki dönüşümler de bireylerin bakım ve kişisel sorumluluğunu almaması tasarım pratiklerini de etkilemiştir. Yanı sıra kentlerin çok kültürlü alanlara dönüşmesi ile de katılımcı tasarım yaklaşımı gerilemiştir. Kalfaoğlu ve Hatipoğlu'na göre (2024), herkes için tasarımın özünü oluşturan erişilebilirlik iki nokta arasında yalınlığı vurgularken ulaşım sistemlerinin farklı konumlar arasındaki düşük maliyeti ve hızlı erişim yeteneğini de ifade etmektedir. Bu olgu da sürdürülebilir mekânsal planlama ve tasarım ile doğrudan ilişkilidir.

Herkes için tasarım yaş, yetenek ve diğer özelliklere bakılmaksızın tüm bireylerin çaba harcamadan rahatça kullanabileceği, erişilebilir ürünlerin, mekânların, ortamların, kentsel kamusal alanların oluşturulması ve tasarlanmasını amaçlayan bir yaklaşımdır. Herkes için tasarım her türlü engeli bulunan bireyleri, yaşlıları, farklı yeteneklere sahip kişileri, çocukları, her türlü geçici sağlık sorunundan kaynaklanan engelleri kapsamaktadır; yani her koşulda her bireyin refah, kolaylık ve rahat bir biçimde yaşam çevrelerini kullanmalarını hedeflemektedir (Şekil 5).

Şekil 4. Kamusal mekânda engelsiz yaya erişimi (URL 4, URL 5).

Şekil 5. Engelsiz kentsel kamusal erişim (URL 6).

Herkes için tasarım ilkeleri:

- Eşitlikçi kullanım
- Kullanımda esneklik ve mekânsal zenginlik
- Basitlik ve sezgisel kullanım
- Algılanabilir bilgilendirme
- Hataların tolore edilmesi
- Düşük fiziksel güç gereksinimi
- Mekân kullanımında uygun ölçüler ve boyutlandırma

Bu anlamda doğru ve nitelikli bir tasarım, bireylerin yeteneklerinden bağımsız olarak herkes için erişilebilir olmasıdır. Burada erişilebilirlik sadece fiziksel engellerin ortadan kaldırılması değil, tüm bireyler için sezgisel, rahat ve kullanılabilir mekânların yaratılmasıdır. Tasarımların tümü kullanıcıya yönelik; yani kullanıcı odaklı ve her türlü yeteneğe yanıt verecek biçimde olmalıdır. Bu kapsamda;

- Tüm yaşam alanları basamaksız, düz ve doğrudan erişim sağlayacak biçimde düzenlenmeli
- Geçişler için yeterli mesafe genişliği bırakılmalı
- Stratejik alanlarda hareket kabiliyeti ve manevraları sağlanmalı
- Yönlendirme, renk kullanımı, kontrast, şekil ve doğru malzeme kullanımları ile erişim kolaylaştırılmalı; kapılar ve geçişler de erişimi kolaylaştırmalı
- Bitkisel materyal, tabelalar ve kent mobilyası erişilebilirliği destekleyici biçimde düzenlenmeli
- Yaşam çevrelerinde dolaşım ve ulaşımı sağlayan yaya yollarında güvenlik sağlamalıdır.

Herkes için tasarım, "evrensel tasarım" (universal design) ve "kapsayıcı tasarım" (inclusive design) ile aynı/ortak hedeflere sahiptir. Ancak her iki yaklaşım da küçük farklılıklar ile kullanıcının kapsayıcılığı ve bariyerlerin/engellerin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Buradaki temel farklılıklar genel kapsam ve spesifik kullanıcı gereksinimleri olup tasarımın bu girdiler doğrultusunda biçimlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Evrensel tasarımda amaç ürünlerin ve çevrelerin engelli olsun ya da olmasın tüm bireyler için erişilebilir olmasıdır. Herkes için tasarımın kapsamı daha geniş olup sadece dijital arayüzleri değil her türlü fiziksel mekân ve ürünün erişilebilir olmasıdır. Ancak burada daha dar kapsamlı olan ise **herkese uyan tek bir tasarımın olmasıdır**. Bu nedenler insan çeşitliliğinin getirdiği, akla gelebilecek her bir probleme çözüm olamamaktadır.

Kapsayıcı tasarımda ise tasarım sürecinde kullanıcıdan edinilen birçok veri söz konusudur. Bu anlamda herkes için tasarım yaklaşımı ile birçok benzerliğe sahiptir. Ancak, tanımlı olmayan kullanıcı grubunun açık bir biçimde tasarım sürecine katılımının sağlanarak tanımlı kılınması söz konusudur.

Herkes için tasarım engeli ya da yeteneği ne olursa olsun tüm kullanıcılara hitap etmektedir. Amacı ise bariyerlerin/engellerin ortadan kaldırılarak herkes / her birey için eşit erişim sağlamaktır. Bu nedenle çeşitli sorunların farklı boyutlarını kapsayan ve buna yönelik çözüm önerilerinin geliştirildiği bir tasarım yaklaşımıdır.

Herkes için tasarım, evrensel tasarım yaklaşımında da olduğu gibi tüm kullanıcıları içermektedir. Burada özel bir tasarım yaklaşımına gerek duyulmadan kapsayıcı bir yaklaşım ile tüm kullanıcılara yönelik mekânsal ve yaşam çevresi tasarımı söz konusudur; yani kullanıcı çeşitliliği ve her bir bireyin gereksinimi göz önünde bulundurulmalıdır. Farklı yaş, cinsiyet, yetenekteki kullanıcılara yönelik eşitlikçi, esnek, erişilebilir, kapsayıcı, sosyal etkileşimi destekleyici, kültürel boyutu da olan, güncel teknolojilerden yararlanarak mekân tasarımı yaparak özgürce ve güvenli bir biçimde mekânsal deneyim sağlayan bir yaklaşımdır. Ana hedef tüm kullanıcılar için engelsiz kamusal mekânların yaratılması/oluşumu olması nedeni ile kent yapısında gerek makro gerek mikro ölçekte tüm detayların doğru kurgulanmış olmasını gerektirdiği için bütüncül olarak değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Burada **insanların mekâna değil; mekânların insana uyumlu olması sağlanmalıdır.**

4.1. Evrensel Tasarım ve Tarihsel Gelişimi

'Evrensel tasarım', tüm tasarım ürünleri ve çevrelerin, yaş, beceri, yetenek ve durum farkı gözetmeksizin pek çok kişi tarafından kullanılabilmesini olanaklı kılan, toplumsal bütünleşme sağlarken sosyal etkileşimi de destekleyen bir tasarım yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Evrensel tasarım (URL 7).

Yaşam alanları ve kentsel çevreler için böyle bir tasarım yaklaşımı, ürün tasarımından, mekân biçimlenmesine; mimari mekân kurgulanmasından kentsel açık yeşil alanların ve kamusal alanların tasarımı ile farklı biçimlerde çevre kontrolü sağlayan basit sistemlerden, karmaşık bilgi teknolojilerine kadar değişen yöntem, yaklaşım ve ölçekleri kapsamaktadır. Evrensel tasarım yaklaşımı ile elde edilen ürünler, tüm kullanıcıların yararlanmasına olanak sağlarken engelliler, yaşlılar, çocuklar ve herhangi bir farklılığı bulunan, farklı yetenekte olan bireylerin kullanımı açısından rahatlık, kolaylık, erişilebilirlik sağlamaktadır.

Evrensel tasarım yaklaşımında önemli olan **kullanıcı** olup hedef kitle **sadece engelli bireyler değil, tüm insanlardır.** Burada göz önünde bulundurulması gereken ana tema aslında tüm insanların yaş, beceri kaybı, sağlık sorunu gibi nedenler ile en azından yaşamlarının belli bir döneminde bir çeşit engelli olduğudur. Genelde toplumda, engelli veya yaşlı olmak olumsuz, "normal" olmak ise kusursuz ve beceri sahibi olmak şeklinde algılanmaktadır. Bu kapsamda sadece "normal" tanımına uyan bireylerin kullanımına yönelik olarak gerçekleştirilen tasarımlar, gerçek yaşam koşulları ile uyumlu değildir. Evrensel tasarım yaklaşımı doğrultusunda gerçekleştirilen tasarımlarda kullanıcı boyutu değerlendirilirken kullanım problemlerine bütüncül ve kapsayıcı bir bakış açısı ile yaklaşılarak çözüm önerileri geliştirilmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Engelsiz kentsel mekânlar (URL 8, URL 9).

Evrensel tasarım kavramı, engelliler için tasarım kapsamında 1950'lerden itibaren konuya gösterilen ilgi çerçevesindeki gelişmeler sürecinde ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Avrupa, Japonya ve ABD'de yapılanmış ve kentsel çevrelerde fiziksel engelliler için sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik çeşitli yöntemler düşünülmüş ve **'engelsiz tasarım' (*barrier-free design*)** anlayışı gündeme gelmiştir.

Bu yaklaşımda, ciddi fiziksel sınırlılığı olan kişileri özel ve ayrı tutan bir eğilim benimsenmiştir. Bina mevzuatı ve kanunlardaki mimari engellerin kaldırılması konusunu içeren engelsiz tasarım anlayışında, engellilik durumu sadece hareket kısıtlılığına odaklanarak, öncelikle ulaşım açısından çözümler üretilmesine odaklanılmıştır (Şekil 8).

Şekil 8. Kapsayıcı ve engelsiz kentsel kamusal mekânlar (URL 10, URL 11).

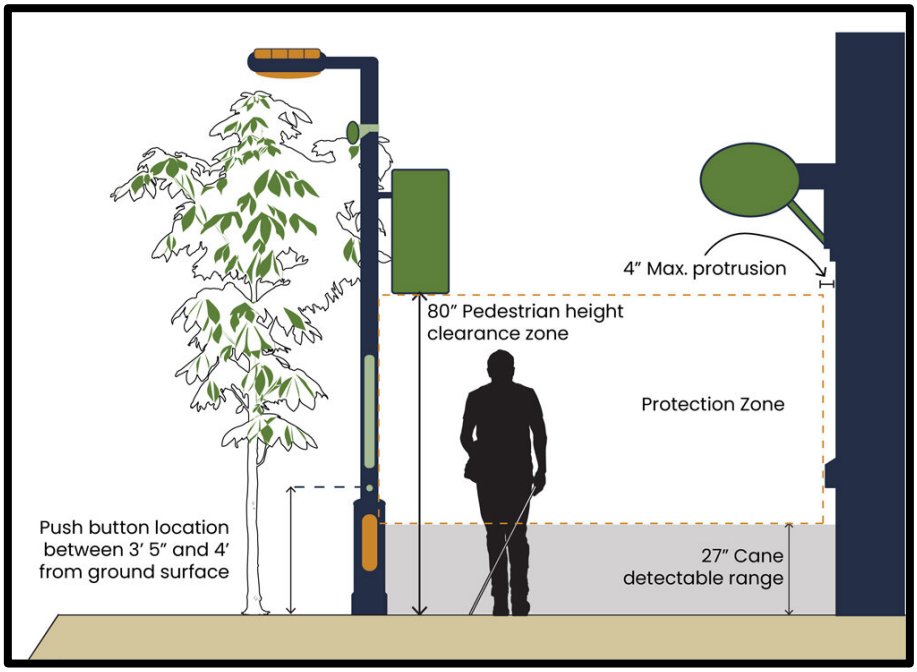
Evrensel tasarım, ürünlerin ve çevrenin tüm yaşlarda ve farklı yetenekteki bireylerin olası en büyük kitle tarafından kullanılacak biçimde tasarlanması olarak tanımlanmaktadır (Mueller and Mace, 1998). Dünya'nın farklı ülkelerinde **"evrensel tasarım"** kavramı ile benzerlik taşıyan değişik terimler kullanılmaktadır. **"Herkes için tasarım" (*design for all*), "kapsayıcı tasarım" (*inclusive design*), "kullanıcı odaklı tasarım" (*user needs design*), "gerçek yaşam için tasarım" (*real life design*), "ömür boyu için tasarım" (*life span design*), "kuşaklararası tasarım" (*transgenerational design*) "insan merkezli tasarım" (human-centred design)** bu kavram ve yaklaşımlardan bazılarıdır.

Terminoloji ve anlamlar bir ülkeden diğerine farklılaşırken genellikle her ulusun toplumsal değerlerini yansıtmakta; ülkeler arasındaki kültürel farklılıklar, bu yaklaşımın kabul edilme biçimini ve geliştirilme yöntemini etkilemektedir.

Ancak, hedefler genelde konfor, güvenlik, herkesin gereksinimini karşılama, yeterlilik, bağımsızlık, katılım, sürdürülebilirlik, kaynaştırma, entegrasyon/bütünleşme, kültürel uygunluk, cinsiyete uygunluk, kapsama, maddi ulaşılabilirlik terimleri ile ifade edilmektedir.

1968 yılında **Architectural Barriers Act** başlatılarak engelsiz mekân tasarımı tartışılmaya başlanmıştır. 1970'lerde Avrupa'nın bir bölümünde ve ABD'de, bireylere uygun hale getirilen özel çözümlerin ötesinde bir düzenleme yapılması konusu gündeme gelmiş ve ilk kez **'ulaşılabilir / erişilebilir tasarım' (*accessible design*)** ifadesi kullanılmıştır. ABD'de, engelli hakları hareketi 1970'lerin ortasında, ırksal azınlıkların 1964 **Vatandaş Hakları Hareketi (Civil Rights Act)** ile bağlantılı olarak biçimlenmiş ve ilk kez bu dönemde tasarım, vatandaşlık haklarını elde etmenin bir koşulu olarak görülmüştür.

1990 yılında **Americans with Disabilities Act (ADA)** ile mekânların engelsiz kullanımına yönelik eylem ve girişimler gelişme kaydederek farklı bir noktaya taşınmıştır. **ADA standartları** engelsiz tasarımı destekleyen bir girişim olup bu kapsamda oluşturulan mekânsal standartlar engelli bireylerin her türlü yaşam çevresi ve kamusal alanlarda yer alabilmelerine, rahat ve güvenli bir biçimde kamusal alan ve mekânları kullanabilmelerine odaklanmıştır. Ancak, ADA Standartları "evrensel tasarım" ile eşdeğer olarak mekânsal kullanımlar açısından standartlar sunarken evrensel tasarım tüm bireylere yönelik standartlara odaklanmaktadır (Şekil 9).

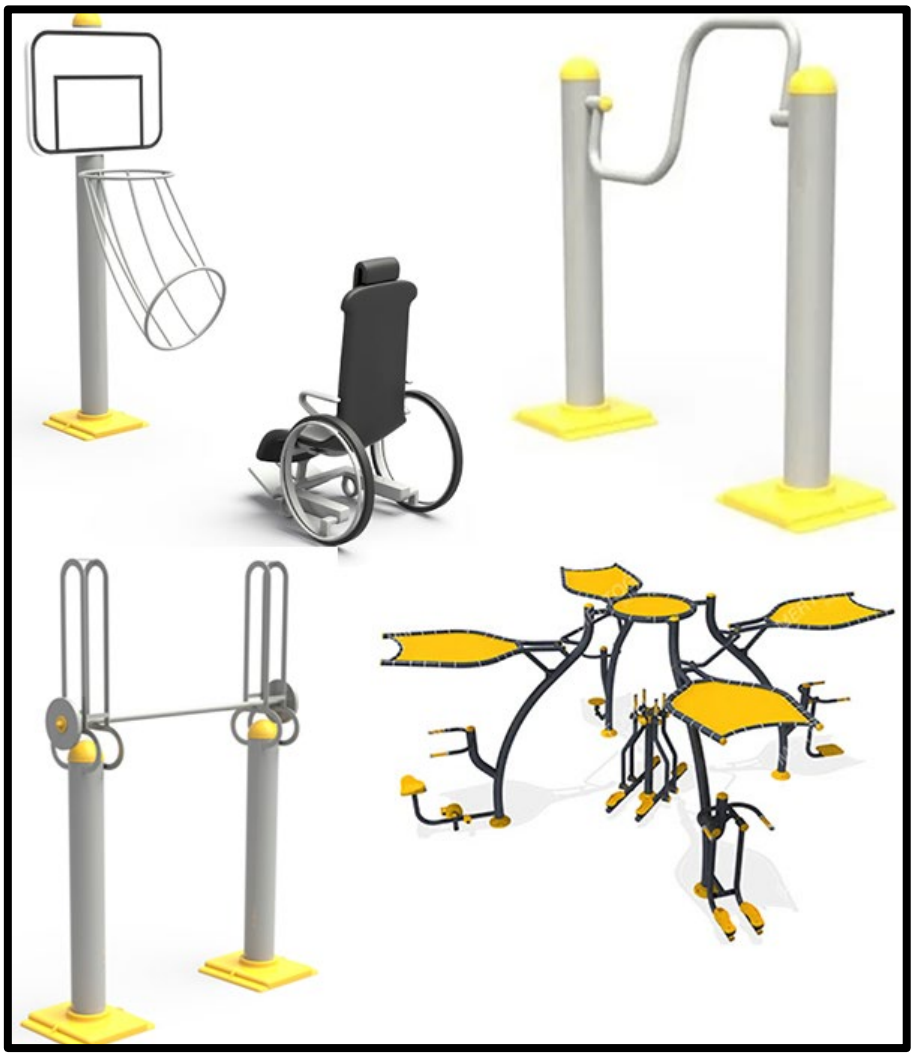
Şekil 9. Kentsel kamusal alan/mekân tasarımı (Barrier free Cleveland) (URL 12).

Gereksinimlerin doğru tanımlanması; sorunların çözümü, ürün, mekân ya da alanın tasarlanması ve oluşturulmasında yaşamsal öneme sahiptir. Gereksinimlerin tanımlanması için tasarımcının kullanıcıyı anlaması, empati kurması ve kültürel, fiziksel ve/veya cinsiyet ve hatta diğer farklılıklarını da dikkate alabilmesi gerekmektedir. **Evrensel tasarım (universal design)** düşüncesi, bunu mümkün olabildiğince geniş bir kitleyi yani toplumdaki her bireyi / herkesi kapsayacak biçimde gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. **Evrensel tasarım,** sosyal eşitlikçi bir yaklaşım ve performans temelli olması nedeni ile **'ulaşılabilirlik'** kavramından farklıdır. Evrensel tasarım yaklaşımında, ulaşılabilirlik, tasarım bütününde bulunması gereken bir özellik olup yanı sıra evrensel tasarıma konu olan bir mekânsal bütünlükte farklı erişimlerin de sağlanması gerekmektedir. Burada sayısal verilere dayalı mekân standartları yerine kullanılabilirlik düzeyleri ve mekânın konforlu kullanımı ile erişimin güvenli bir biçimde sağlanması önem taşımaktadır (Şekil 10).

Şekil 10. Kentsel kamusal alanlarda engelsiz yaya erişimi (URL 13, URL 14).

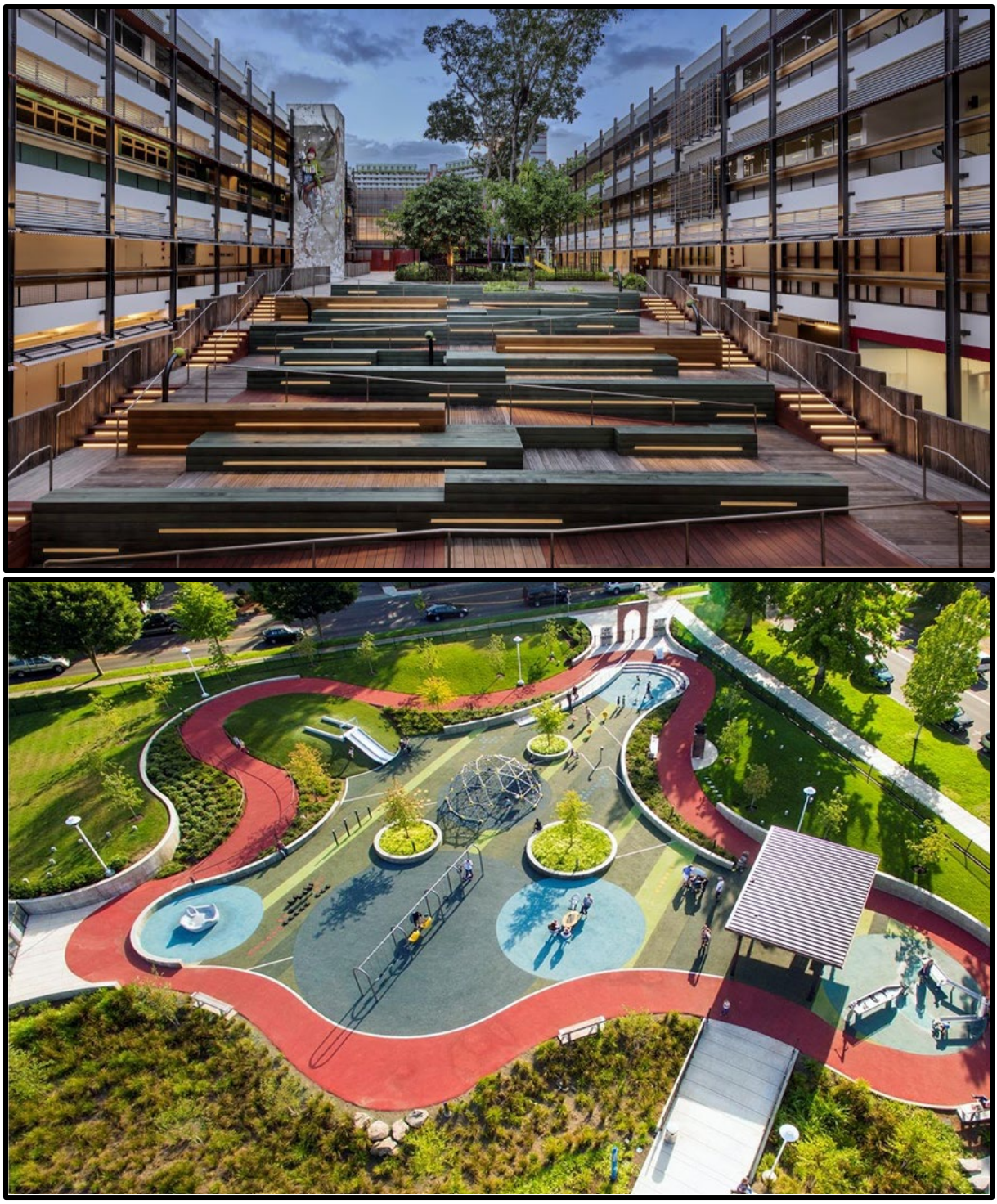
Dostoğlu ve Şahin'e göre, (2009) ulaşılabilirlik kurallarında genellikle tekerlekli sandalye kullanan, görsel ve işitsel açıdan sorun yaşayan bireyler göz önünde bulundurulmuş; dolayısı ile engellilik dar kapsamda irdelenmiştir. Ulaşılabilir çevre sağlanması, genellikle ulaşılabilir olarak tasarlanan bazı özel ögelerin eklenmesi anlamını taşımaktadır. Evrensel olarak kullanılabilir çevrede ise tasarlanan mekân ayrılmamış, bu alanların başka kişiler tarafından kullanımı engellenmemiştir. Ulaşılabilir mekânların ayırıcı, monoton karakteri ve maliyeti yerine, evrensel tasarımda estetik standartlar yüksek düzeyde sağlanmıştır (Şekil 11).

Şekil 11. Kentsel kamusal alan dış mekân engelsiz spor aletleri (URL 15).

4.2. Evrensel Tasarım, Hedefler ve İlkeler

1989 yılında Ronald L. Mace tarafından gündeme getirilen ve 1996 yılında bu kapsamda çalışmalar yapmak üzere yapılandırılan North Carolina State Üniversitesi, Evrensel Tasarım Merkezi (The Center for Universal Design), 1997 yılında **'evrensel tasarım'** kavramının doğru tanımlanması ve yol gösterici olması amacı ile 7 ilke yayımlamıştır. Merkez tarafından evrensel tasarım, fiziksel mekânların ve farklı ürünlerin, her yaşta, her yetkinlik düzeyinde kişi tarafından kullanılabilmesini sağlamayı amaçlayan bir tasarım yaklaşımı olarak benimsenmiştir. Bu düşüncenin temelinde ise kişilerin aslında **"ortalama"** olarak nitelendirilebilecek bir tanıma uymadığı, dolayısı ile bu sanal 'ortalama' bireyin sorunları çözüldüğünde tasarım probleminin çözülmediği belirlenmiştir. Farklı bilişsel ve yetkinlik düzeyindeki (görme, işitme, hareketlilik) bireylerin özelliklerinin anlaşılması ile daha çok kişiyi kapsayan tasarımlar üretilmesi gündeme gelmiştir (Şekil 12).

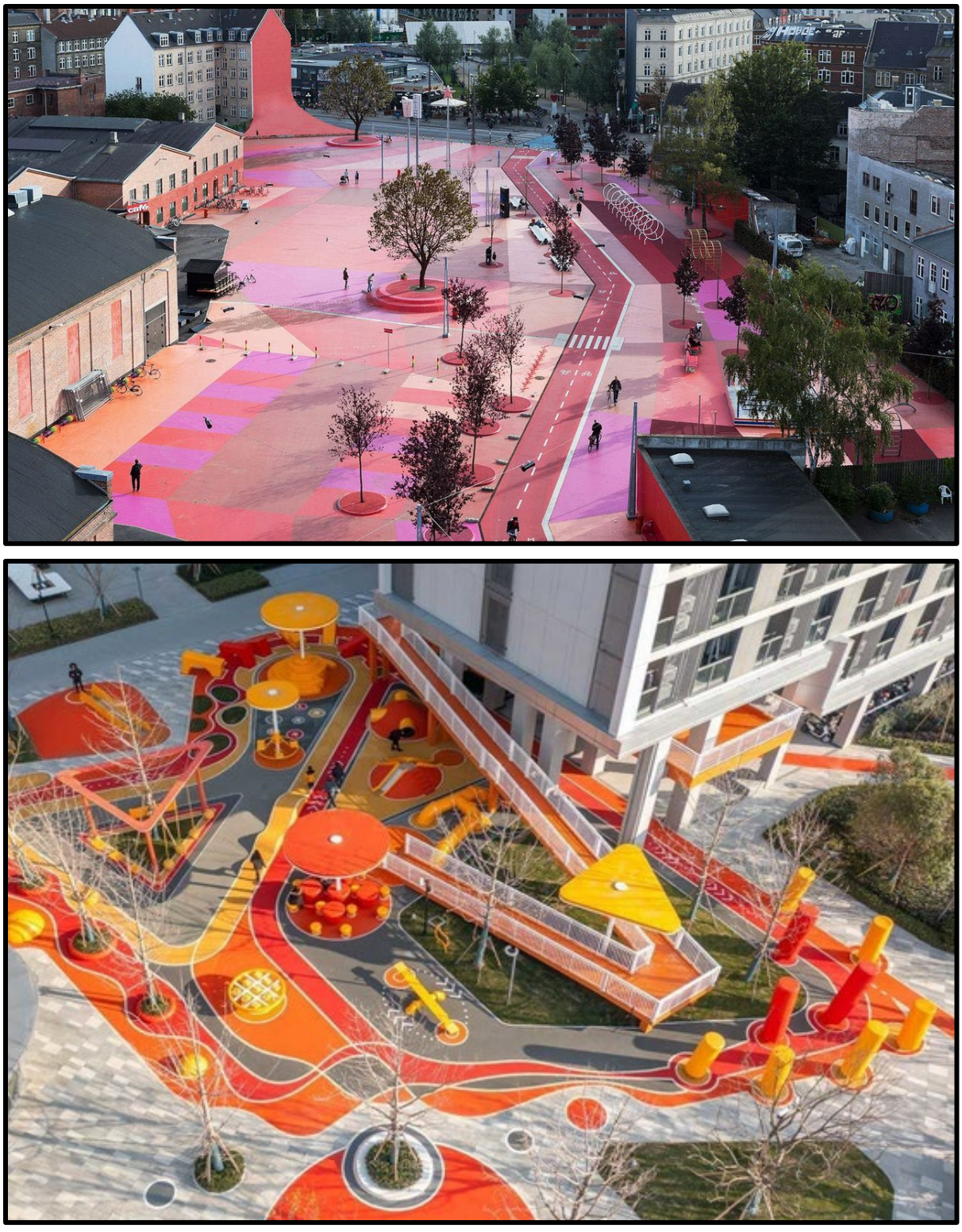

Şekil 12. Eşitlikçi kullanıma sahip kentsel kamusal alanlar (URL 16, URL 17).

Zeyrek Çepehan ve Göller'e göre (2020) de gerek herkes için gerek evrensel tasarım yaklaşımının benimsediği 7 temel ilke bulunmaktadır. Bunlar;

- **Eşitlikçi Kullanım**

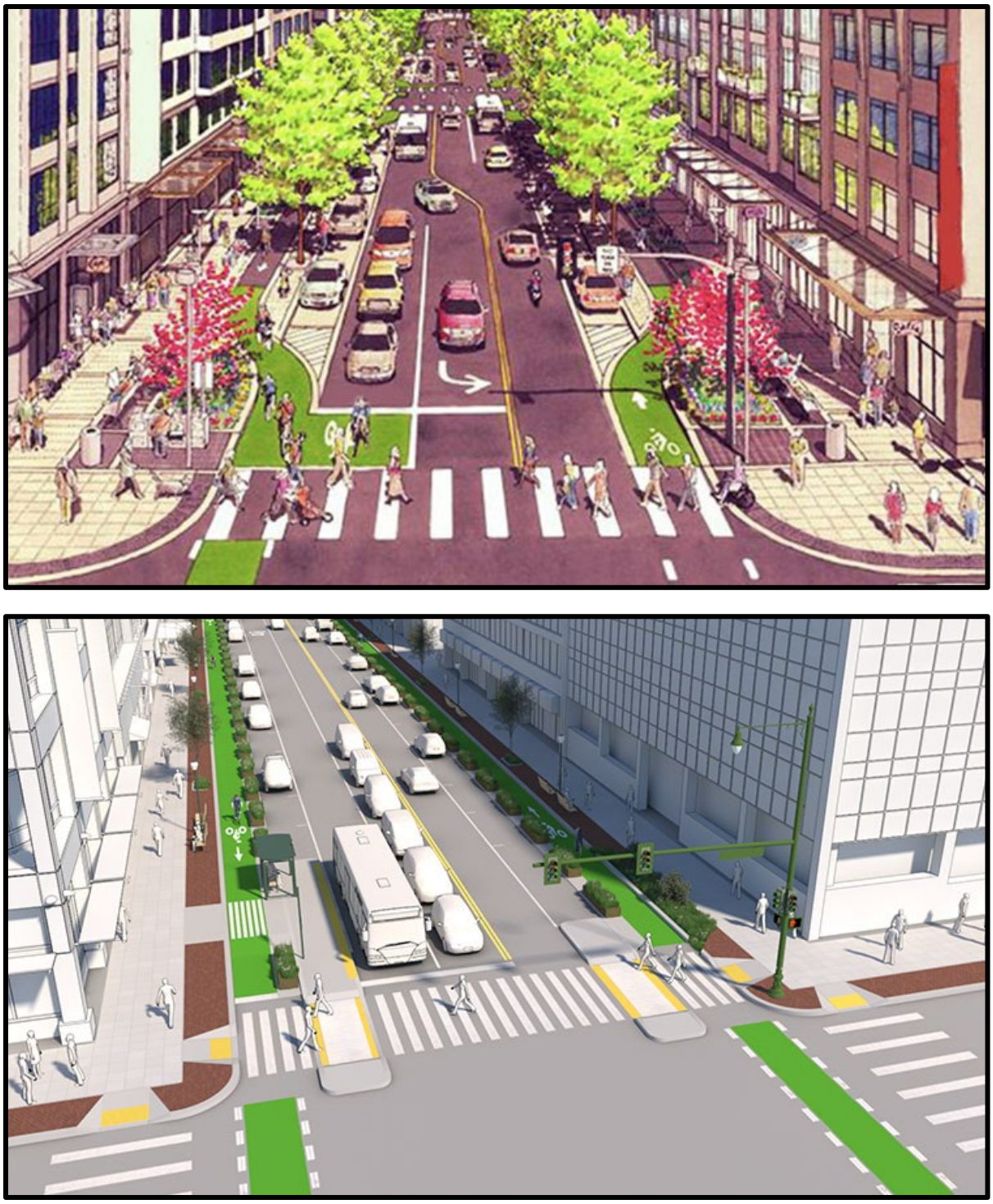
Tasarım, farklı yetkinlik düzeyleri olan bireyler kolay ve etkin bir biçimde kullanılabilir olmalıdır. Farklı kullanıcılar için tasarımda eşit şartlar sağlanmalı, kullanıcılar arasında ayrıma neden olacak herhangi bir uygulama olmamalı, doğrudan kullanıcı vurgulanmamalıdır. Güvenlik ve mahremiyet ile ilgili kurallar tüm kullanıcıları kapsamalı, sonuç ürün olarak tasarım tüm kullanıcıların rahatlık, kolaylık ve keyif ile kullanabileceği nitelikte olmalıdır (Şekil 13).

Şekil 13. Herkes için kamusal mekân tasarımı (URL 18, URL 19).

- **Kullanımda Esneklik ve Mekânsal Zenginlik**

Tasarım, farklı bireysel tercih ve yetkinlikleri kapsamalıdır. Farklı kullanım biçimleri, kullanım olanakları ve seçenekleri sunulmalıdır. Ürünler ya da yaşam çevreleri, kimi zaman sağ ve sol elini kullananlar için bile eşit düzeyde kullanışlı ve kullanılabilir olmamaktadır. Bu anlamda her türlü kullanıcının gereksinim ve talebine yanıt verecek tasarımın geren ürün gerek mekân ve çevre kapsamında sağlanması gerekmektedir. Kullanıcının hata yapmasına veya hassas motor becerileri olmaması durumlarına çözüm olacak rahat ve güvenli kullanımına olanak sağlamalıdır (Şekil 14).

Şekil 14. Herkes için kamusal mekân tasarımı (URL 20, URL 21).

- **Basitlik ve Sezgisel Kullanım**

Tasarım, kullanıcının deneyim, bilgi, dil becerisi ve anlık odaklanma düzeyinden bağımsız olarak kolay anlaşılabilir olmalı; gereksiz karmaşadan kaçınılmalıdır. Kullanıcının beklentilerine ve sezgisel kullanma becerisine aykırı olmamalı, her türlü okuma düzeyi ve dil becerisini kapsamalıdır. Bilgi ve veriler önem dercesine göre sıralanmalı, kullanım sırasında ve sonrasında doğru zamanda kullanım bilgisi ve geribildirim sağlanmalıdır.

- **Algılanabilir Bilgilendirme**

Tasarım, kullanıcı için gerekli bilgiyi, ortam koşullarından, ya da kullanıcının duyusal algılama becerisinden bağımsız olarak, etkin bir biçimde sunmalıdır. Temel bilgi, bilgilendirme ve yönlendirmelerin okunabilirliğinin en üst düzeyde sağlanmış olması gerekmektedir.

Ürüne özgü unsurlar kullanıcıya kolay açıklanabilir nitelikte, farklılaştırılmış olmalı, duyusal kısıtlılıkları olan kullanıcıları kapsayacak biçimde, uyumluluğu sağlayacak teknik ya da arayüzleri içermelidir. Farklı algısal ve duyusal yöntem ve teknikler kullanılmalıdır.

- **Hataların Tolore Edilmesi**

Tasarım, kaza veya istenmeyen davranışlar sonucu ortaya çıkabilecek tehlikeli durum ve sonuçları en aza indirmelidir. Tasarım bileşenlerinde en fazla kullanılanlar en ulaşılabilir biçimde düzenlenmeli; tehlikeye neden olabilecek herhangi bir öge var ise ortadan kaldırılmalı, izole edilmeli ya da engel oluşturmayacak biçimde tasarlanmış olmalıdır. Kaza ve hatalara neden olabilecek davranış biçimleri ve tasarım ögeleri açık olarak ifade edilmeli, hataya ya da kazaya/engele neden olabilecek ögeler ortadan kaldırılmalıdır.

- **Düşük Fiziksel Güç Gereksinimi**

Tasarım, etkin bir biçimde, rahatlıkla kullanılabilir olmalı, fazla efor gerektirmeyecek ve yorgunluğa neden olmayacak şekilde organize edilmelidir. Kullanıcı, vücudunu doğal olmayan konumlarda bulundurmak zorunda kalmamalıdır. Ürün, kullanımda herhangi bir zorluk getirmemeli, tekrar eden davranışlar ve etkin güç kullanımı gerektirmemelidir.

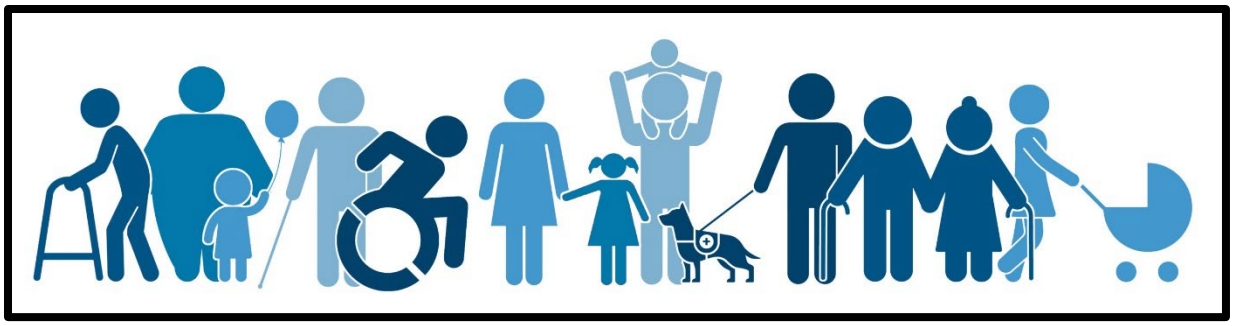
Evrensel tasarımın genel yapısının açıklanması için yararlı bir sistem oluşturan ilkeler, değişik tasarım disiplinleri kapsamında farklı biçimlerde uygulanmaktadır. Kamusal mekânların tasarımında; özellikle de kentsel donatının tasarımında ve uygulamasında bu ilkeler yaşamsal öneme sahip olmaktadır.

- **Mekân Kullanımında Uygun Ölçüler ve Boyutlandırma**

Mekân tasarımında rahat ve kolay kullanım sağlamak amacı ile tüm kullanıcılar için uygun boyutlandırma ve mekânsal kurgulanmanın sağlanmasıdır. Farklı yeteneklere sahip bireylerin herhangi bir sorun ya da güçlük yaşamadan fiziksel çevreyi kullanabilmeleridir. Özellikle kullanıcı çeşitliliğinin yoğun olduğu yaşam alanlarında mekânın akışkanlığı ve bağlayıcı etkisi doğru kurgulanmalıdır (Şekil 15).

5. SONUÇ

Tasarımcıların en önemli sorumluluğu herkesin güvenli bir biçimde kullanabileceği ürün, mekân ve çevreler ile iletişim ürünlerinin yaratılması, yaygınlaştırılması, erişilebilirliğin kusursuz bir biçimde sağlanması ve doğru uygulanmasıdır. Herkes için tasarım yaklaşımının etkin olarak gerçekleştirilmesi yapılanmış çevrelerin etkin, rahat ve severek kullanımını sağlarken aynı zamanda güvenlik ve sağlıklı yaşam koşullarının artırılması da söz konusudur. Tüm bireylerin özgür bir biçimde kullanabileceği erişilebilir kamusal mekânlar her kentli bireyin temel hakkıdır. Herkes için tasarım farklılıkların bir arada güvenli bir biçimde ayrıştırılmadan bir araya getirilmesini olanaklı kılmaktadır. Bu olgu mekânsal olduğu kadar sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması ve geliştirilmesi açısından da önemli olmaktadır. Herkes için tasarım ekonomik anlamda da katkı sağlayan bir yaklaşımdır. Belli ilke ve standartlar kapsamında tasarlanan kamusal mekân ile kamusal kullanımları kolaylaştıran/destekleyen kentsel donatılar özellikle kamusal mekânların kullanım biçim ve olanakları açısından değerlendirildiğinde tüm bireylerin kullanımına uygun olmaları nedeni ile de ekonomik katkı sağlamaktadır. Gerçekleştirilen kamusal mekân ve donatı tasarımları ile engeller oluşturulması ya da ortalama kullanıcı grubu dışında kalan farklı yeteneklere sahip bireylerin göz ardı edilmesi, tasarımcının kullanıcı gereksinimlerini her türlü kullanıcı için düşünmemiş olması, konu ile ilgili empati yapılmaması ve duyarlı tasarım bilincine sahip olmamaktan kaynaklanmaktadır. Yanı sıra biçimsel, teknolojik ve estetik özellikler öncelikli olarak tasarımı yönlendirdiğinde mekânsal ve kentsel donatıların işlevi, erişilebilirliği ve kullanılabilirliği yeterince düşünülmemekte ve çözüm önerileri yetersiz kalabilmektedir. Değişen gerekçelere karşın her durumda tasarımın demokratik olmayan, haklara saygı göstermeyen ve eşitlik ilkesine aykırı olma niteliği bulunabilmektedir.

Şekil 15. Herkes için engelsiz tasarım (URL 22).

Bugün artık insani değerler, çevre değerleri gibi sürdürülebilir bir kentsel yaşamın ve mekânsal biçimlenmenin temel bileşenleri olarak tasarımın gündeminde ve her alanında yer almaktadır. Herkes için ya da evrensel olanın kapsayıcılık sınırları teknolojik gelişmeler ile birlikte sürekli kapsama alanını genişletmektedir. Bu **nedenle herkes için tasarım**, evrensel tasarım ya da kapsayıcı tasarım gibi yaklaşımlar 21. Yüzyıl'ın başından itibaren birçok ulusun planlama, tasarım, kentsel ve sosyal politikaları kapsamında çok disiplinli bir çalışma alanı ve politikalar bütünü olarak yer almakta olup bu niteliği ile de **"evrensel"** bir kimlik kazanmaktadır. Bu anlamda **"herkes için tasarım"** bugün pek çok ülke tarafından imzalanmış olan **BM Engelli Hakları Sözleşmesi** ile küresel kabul gören bir tanım kazanmıştır.

Kamusal mekânlarda erişim sorunu yaşayan; hatta dışlanan büyük bir kullanıcı grubu söz konusudur. Bu grup, çocuk, engelli ve yaşlılar gibi kullanıcılar ile sınırlı olmayıp hatalı tasarımlar sonucu engellenen tüm bireyleri kapsamaktadır. Dolayısı ile tasarımda kullanıcı çeşitliliği mutlaka dikkate alınmalı; sorumluluk bilinci ile bütüncül ve disiplinler arası iş birliği ile gerçekleştirilen tasarım süreçlerinin geliştirilmesi bir zorunluluk olmaktadır. Erişilebilir kamusal mekân tasarımlarında tasarımın tüm bileşenleri birlikte düşünülerek engeller ortadan kaldırılarak akışkan, yalın, esnek mekânlar yaratılmalıdır. İnsan odaklı tartışmaların arttığı bir süreçte kentsel kamusal mekânlarda ve onun tamamlayıcısı olan donatı elemanlarının tasarımında kullanıcı olarak insanı tasarımın önceliği olarak kabul eden ya da tasarımın merkezine koyan; yani **antroposentrik** yaklaşımlar benimsenirken bu olgu aynı zamanda çevreye zarar vermeyecek biçimde kurgulanmalı ve **ekosentrik** de olmalıdır. Kamusal mekânların tasarımının insan odaklı olması, kullanıcı çeşitliliğinin dikkate alınmasını ve bu çeşitlilikten kaynaklanan gereksinimlerin karşılanmasını; dolayısı ile kullanıcıların tasarımdan eşit ve adil bir biçimde yararlanmasını getirmektedir (Şekil 16). Herkesin birbirinden bütünü ile farklı (yaş, kilo, boy, beden, hareket kabiliyeti vb.) olduğu bir evrende ortalama kullanıcıları tasarımın temel kullanıcı grubu olarak görmek tasarım aracılığı ile engellenenleri yok saymak anlamına geldiği için, her türlü tasarım yaklaşımında bütüncül bir bakış açısı ile herkes için tasarım yaklaşımı benimsenmelidir. Hatta bu olgu artık tasarımda işleve yönelik bileşenler ile birlikte mutlaka koşul olarak aranmalıdır.

Dünya'nın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de kamusal mekânların tasarımında artık neredeyse hiç mevcut olmayan ortalama kişi için değil, herkesin gereksinimlerini karşılamak için tasarım yapılması gerektiği bilinci oluşmuştur. Bu süreçte, 1991 yılında Türk Standartlar Enstitüsü **"Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları"** konulu TSE 9111 sayılı standardı kabul etmiştir. Ancak, bu kuralların uygulanmaya başlaması için süreç gerekmiştir.

Türkiye'de 1997 yılında, görev ve sorumlulukları, engelliler için gerekli hizmetlerin karşılanmasını sağlamak, ulusal ve uluslararası kurumlarla koordinasyon ve iş birliği oluşturmak, bu alanda ulusal politika oluşumunu desteklemek, engellilerin sorunlarını belirlemek ve çözüm yolunu araştırmak **olan Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı** kurulmuş ve aynı yıl İmar Yasası'nda bu çerçevede yeni düzenlemeler yapılmıştır. Diğer yandan binaların engellilere uygun hale getirilmesi kapsamında İmar Yasası'nda yapılan yeni bir düzenleme ile imar yönetmelikleri kapsamında belirlenen koşullara ek olarak, **Türk Standartları Enstitüsü'nün** ilgili standartlarına uyulmasının gerekliliği ifade edilmiştir. 2005 tarihli **Özürlüler Kanunu** uyarınca ise, mevcut yapıların engelsiz ve erişilebilir hale getirilmesi kararı alınmış ve yürürlüğe konması için yerel yönetimlere 7 yıllık bir süre verilmiştir.

Fiziksel ve entelektüel açıdan değişen yeteneklerin sadece birkaç kişinin özel durumu olmadığı, insan olmanın ortak bir özelliği olduğu gerçeğinden yola çıkılarak geliştirilen **"evrensel tasarım"** yaklaşımı, tasarlanmış çevrenin, tüm insanlar için kullanışlı ve sorunsuz kullanılabilirliği hedeflemektedir. Bireylerin ömür boyu yaşadıkları farklılıkların ele alınarak tüm kullanıcılar için geçerli olabilecek mekânsal çözüm önerilerinin geliştirilmesini içermektedir. Bu bağlamda çevrenin her birey için eşit kullanımına olanak sağlanarak, kişisel tercih ve yeteneklere göre **esnek, basit, yalın, kolay kavranan ve algılanan, tehlikelerin minimize edildiği, rahat** ve **kolay kullanımı** sağlanmalıdır.

Şekil 16. Erişilebilir durak tasarımı (URL 23, URL 24).

Erişilebilirlik kavramı tasarım araştırmaları kapsamında yapılan çalışmalarda **zihinsel, kültürel** ve **sosyal** boyutları ile değerlendirilmiştir. Ancak, fiziksel erişilebilirlik ile bireyin tasarımı algılayarak anlamlandırmasında etkili olan sosyal, kültürel ve psikolojik erişilebilirlik bileşenlerin bütüncül olarak ele alınması ve tasarım girdisi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Burada algısal erişilebilirlik, çevreden edinilen bilgi ile tasarımın kullanılabilirliği arasındaki ilişkiyi belirlerken; gerçekleştirilen tasarımlar bireyin algısını yönlendirmekte ve farklı davranış biçimleri kazandırmaktadır (Şekil 17). **Fiziksel erişilebilirlik** ise **ergonomik** ve **antropometrik** veriler doğrultusunda biçim bulmaktadır. Fiziksel erişimi olanaklı kılan veriler, norm ve standartlar toplumlara ve kültürlere göre farklılaşabilmektedir. Erişilebilirliğin kültürel boyutu ise taşıdığı anlamlar ile tasarımların insanları davranışlara yönlendiren birer toplumsal gösterge haline geldiklerine yönelik veriler içermektedir. Bu kapsamda erişilebilirlik kavramı birbirini etkileyen ve birbirinden ayrıştırılamayan boyutları bütünleşik halde genel olarak tasarım alanları için sorgulanarak değerlendirilmeyi gerektirmektedir (Acırlı ve Kandemir, 2021).

Kamusal mekânlar herkes için kolay kullanılabilir, kapsayıcı, erişilebilir, engelsiz ve özenli tasarlandığında deneyim ortamları olarak kentli bireylerin güvenli olmaları yanında kent kimliği, estetiği ve kentsel mekânların niteliği konusunda da katkı sağlamaktadırlar. Kamusal mekânlarda erişilebilirlik ise toplumsal anlamda çeşitliliği, eşitliği ve katılımı sağlamanın yoludur.

Şekil 17. Erişilebilir kamusal mekân tasarımı (URL 25, URL 26).

Kentsel kamusal alanların herkes için tasarım yaklaşımı ile biçimlendirilmesi ile herkes tarafından kullanımının sağlanması yanında çok daha iyi deneyimlerin yaşanması sağlanacaktır. Böylece kamusal mekânlar daha sezgisel, işlevsel, verimli ve eğlenceli mekânlar haline gelecektir.

Herkes için tasarım kapsamında oluşturulan kamusal mekânlar geniş bir kullanıcı kitlesi için çözüm önerileri geliştirirken bütüncül olarak tüm tasarımın daha nitelikli ve yenilikçi olmasını da beraberinde getirecektir. Yanı sıra bir sosyal sorumluluk göstergesi olarak tüm bireylere eşitlikçi kamusal alan kullanımı sağlarken yaratıcı ürünlerin ve yaşam çevrelerinin biçim bulmasına olanak sağlayacaktır.

Herkes için tasarım karmaşık bir olgudur. Bu kapsamda çeşitli kullanıcıların gereksinimleri, yetenekleri ve tercihleri doğrultusunda tasarımın gerçekleştirilmesi derin bir anlayış, analiz ve sentez gerektirmektedir. Aynı zamanda üst düzey yaratıcılık ve problem/sorun çözme yeteneği de bulunmalıdır. Bu anlamda herkes; yani çok kapsamlı ve geniş yelpazede bir kullanıcı grubunun taleplerine hizmet edecek tasarım çözümlerinin üretilmesini/geliştirilmesini gerektirmektedir. Yanı sıra kaçınılmaz bir biçimde çok daha fazla çaba, emek, finans, araştırma, tasarlama ve test etme süreçleri gerektirmektedir. Bu noktada kullanıcıların çok iyi tanımlanması, analiz edilmesi, detaylı bir biçimde yorumlanması bir zorunluluk olmaktadır. Mutlaka **kültürel, etnografik mekânsal** ve **fiziksel** etüd, analiz, survey çalışmaları çok boyutlu olarak gerçekleştirilmeli; **insan davranış biçimleri**, **pattern'ları çalışılmalı**; katılımcılar ile talepleri tartışılmalı, **empatik modellemeler, simülasyon deneyimleri** ile engelsiz tasarım için bulgular tartışılarak tasarım önerileri geliştirilmelidir.

Kamusal alanlarda **esnek tasarım** ya da **adapte edilebilir yaklaşımlar** farklı kullanıcı gruplarının gereksinim ve tercihleri için etkili yaklaşımlardır. Bu anlamda sabit olmayan/portable yapısal bileşenlerin ve donatıların kullanımı, modüler sistemlerin tercih edilmesi, arayüzlerin oluşturulması kamusal mekânların engelsiz kullanımını ve erişim kolaylığını destekleyecektir. Yanı sıra erişilebilirlik standartlarının farklı nitelikteki kamusal mekânlarda kullanımı ile bu alanların güvenli be etkin biçimde kullanımı da artırılacaktır.

Kamusal mekanlarda herkes için tasarım bir trend ya da moda değil; bir zorunluluktur. Böylece tüm kentli bireyler kentlerin önemli kültür odakları ve sosyal etkileşim mekânları olan kamusal alanları gereksinim, talep ve tercihlerini deneyimlemek üzere rahat ve güvenli bir biçimde kullanabileceklerdir.

Kentsel kamusal alanların erişilebilirliği **adil, engelsiz** ve **kapsayıcı bir kamusal yaşam, yaşayan** ve **yaşanabilir kentler** için ön koşuldur. Kentlerde yaşam kalitesinin yükseltilebilmesi için her türlü hizmet, servis ve kullanıma erişimin demokratik yollardan ulaşımı sağlanmalıdır. Kamusal mekânlara erişim de tüm kentli bireyler eşit fırsatlar sunacak biçimde olmalı; böylece toplumsal anlamda kültürel ve sosyal sürdürülebilirlik sağlanmalıdır. Uyaroğlu'na göre (2022), mekânsal erişilebilirlik sadece fiziksel gereksinimlerin sağlanması değil, mekânın fiziki yeterliliği ile kullanımdan kaynaklanan sosyal, psikolojik ve kültürel değerlerin de korunmasını sağlamaktadır.

Kamusal yaşamın geçtiği, sosyal etkileşimin odağı olan mekânlar erişilebilir olmalı ve sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Kamuya hizmet eden her türlü bina, yapı, kamusal mekân ve kentsel alana engelsiz erişilebilmesi hem insanlık hem de vatandaşlık hakkıdır.

Evrensel işaret tabelaları kentsel kamusal alanları ve kentleri daha erişilebilir kılacak araçlardır. **Kentsel asansörler** ile bağlantılar ve kentsel süreklilik daha kolay sağlanmaktadır. Aynı zamanda **"landmark"** olarak da işlev görebilecek bu asansörler kentsel kamusal erişimi ve engelsiz tasarımı destekleyici uygulamalar olacaktır. Bu tür uygulamalar bütüncül bir çevre tasarımı ve mimariye katkı sağlamak yanında erişimi desteklerken kentsel hareketlilik ve dinamizmi de artıracaktır.

Artan sosyal farkındalık ve kullanıcı beklentileri doğrultusunda kamusal alanlar engelli bireyler için yüksek mekânsal standartlar ve fiziksel engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik donanımlar ile tasarlanmalıdır. Bitkisel tasarım da erişimi kolaylaştırıcı, akışkan; gerektiğinde yönlendirici, sınırlayıcı ve işlevsel biçimde gerçekleştirilmelidir (Şekil 18). Bitkisel materyal yalın, nitelikli, engel oluşturmayacak şekilde konumlandırılmalı; hatta kimi durumlarda destekleyici bir tasarım bileşeni olarak değerlendirilmelidir.

Bir kentsel mekân analizinde bireylerin algılamalarına etki eden dört duyu söz konusu olup; bunlar %70 görme, %25 dokunma ve %5 işitme olarak saptanmıştır. Koku alma duyusunun ise belli bir ağırlığı olduğu belirlenmiştir. Yanı sıra insan "hiçbir uyarıcıdan ışık kadar etkilenmeyen optik bir yaratıktır" olarak tanımlanmıştır (Khan 1993). Duyular bu anlamda değerlendirilerek tasarım bileşeni olarak etkin bir biçimde kullanılmalıdır. Farklı duyusal yetenekler için toplumdaki her bireyin talep ve gereksinimine yanıt verecek biçimde duyusal değerler tasarımda dördüncü ve beşinci boyut olarak tasarımı belirlerken kamusal mekânda da zenginlik yaratılmalıdır.

Kentsel kamusal alanlar engellerden arındırılmalı, sinyalizasyon ve tabelalar ile etkin yönlendirme sağlanmalı, kamusal alanların en önemli bileşenlerinden olan kentsel donatı engelsiz erişimi de destekleyici olmalıdır. Kentsel donatı da antropometrik veriler doğrultusunda tasarlanırken farklı yetenekler için de alternatif kullanım olanakları sunmalıdır.

Kentsel erişim ve dolaşımı sağlayan tüm dolaşım, erişim ve ulaşım sağlayan tasarım bileşenleri olarak yaya, bisiklet, araç erişimini sağlayan yollar, kaldırımlar, rampalar, yaya geçitleri ve otoparklar herkes için tasarım kapsamında engelsiz olarak tasarlanmalıdır.

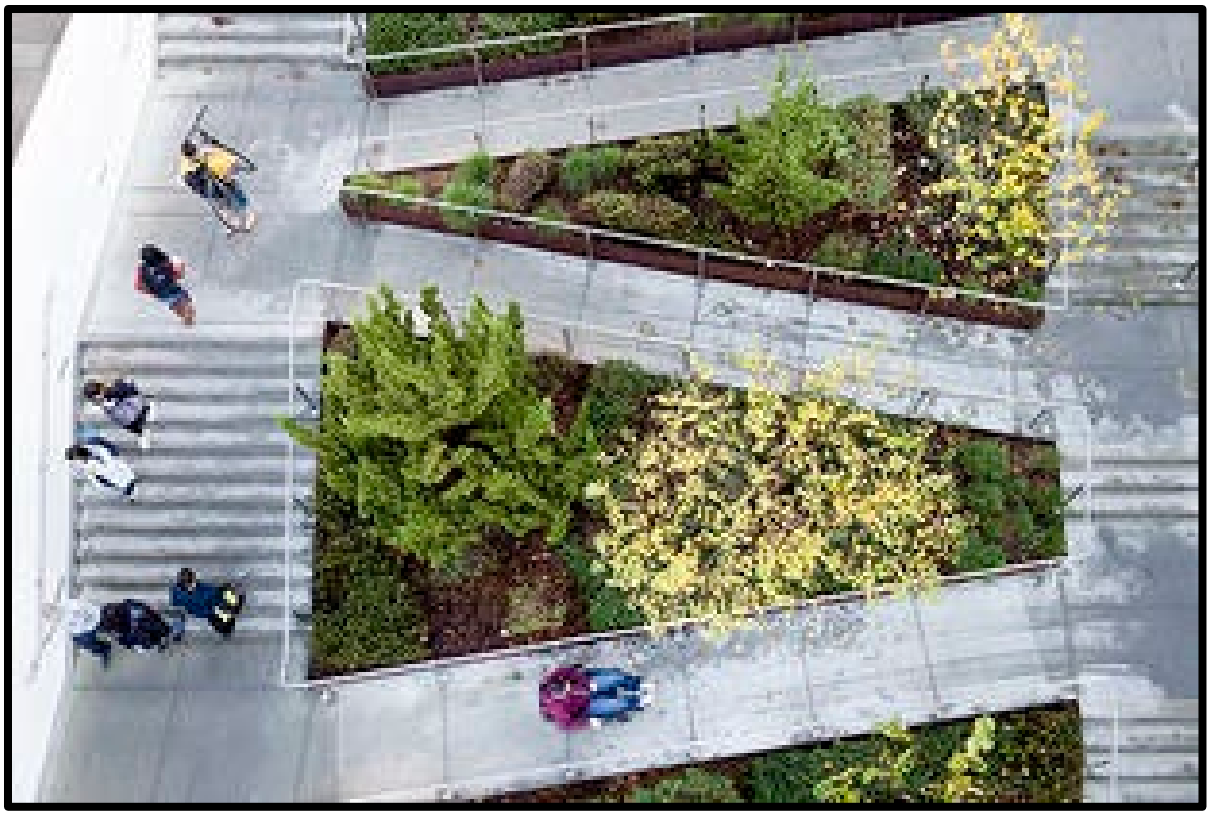

Şekil 18. Kentsel kamusal alanlar ve evrensel tasarım (URL 27).

Ulaşılabilir kentsel kamusal alanlar sadece bilinen engellilik durumları için değil; farklı, spesifik, özel halleri de kapsayacak biçimde tasarlanmalıdır. Bu anlamda toplum içindeki her bireyin yaşam döngüsü içinde yaşayabileceği her türlü özel durum, somut ya da soyut engellilik durumu tasarımcı tarafından empati yapılarak mekanlar ve dolaşım organize edilmeli ve tasarlanmalıdır. **Esnek, akışkan, minimalist kentsel kamusal mekânlar** tüm bireyler tarafından rahat, özgür ve güvenli bir biçimde kullanılabilen mekânlardır. Farklı kullanımlara ve gereksinimlere adapte edilebilir kamusal mekân tasarımı erişimi kolaylaştırırken farklı taleplere de olanak sağlayacaktır. Kentsel donatı elemanları ise bu tür mekânları destekleyen, kullanım kolaylığını ve konfor koşullarını artıran ögelerdir. Yanı sıra çok işlevli, adapte edilebilir kentsel mekânlar da her türlü yeteneğe sahip bireyin kentsel etkinliklere katılımını artıracak ve sosyal adaleti sağlayacak yaklaşımlardır. Sağlıklı bir kent tüm kentli bireylerin kentsel yaşama katılımı ile mümkündür. Kentler ve kamusal mekânlar da tüm bireylerin kentsel aktivitelerden yararlanma gereksinimini karşılamalıdır (Şekil 19).

Kentsel erişilebilirlik, **kentsel altyapının** ve **hizmetlerin/servislerin** tüm kentli bireyler tarafından eşit bir biçimde kullanılabilir olması durumudur. Bu olgu, toplu taşımadan, otopark alanlarına, yaya bölgeleri ve kaldırımlardan kamusal bina ve yakın çevresi ile açık ve yeşil alanların kullanımlarına kadar çok kapsamlı olup sesli ve görsel bilgilendirme sistemleri, levhalar ile kentsel kullanım, erişim ve ulaşım her türlü yeteneğe yanıt verecek biçimde kolaylaştırılmalıdır.

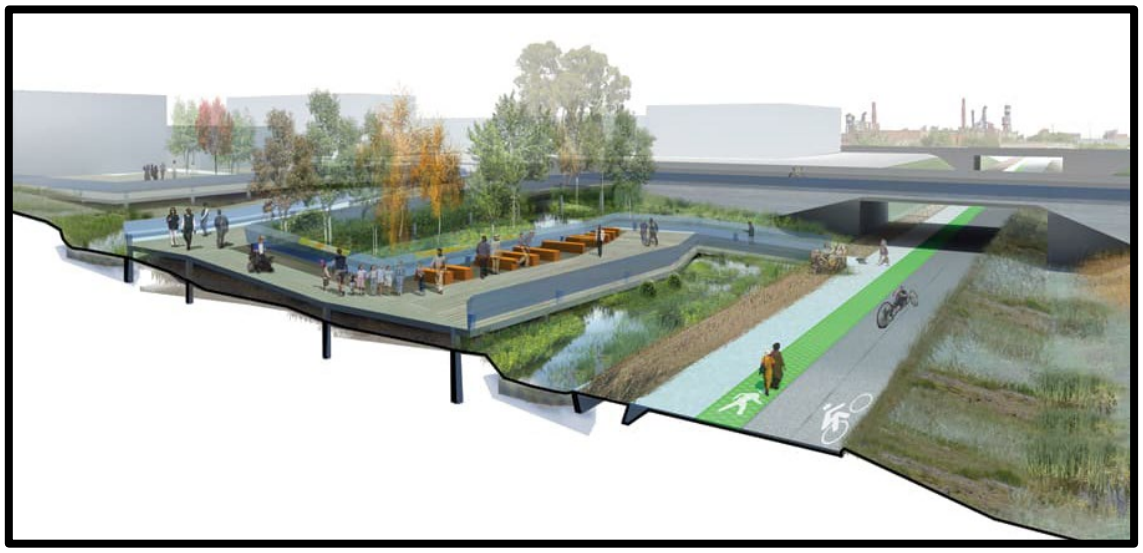
Kentsel kamusal mekânlarda erişilebilirlik ve engelsizlik sosyal kapsayıcılığı artırarak bireylerin toplumsal ve kentsel yaşama katılımını; kolaylıkla bağımsız hareket etmesini sağlayarak adil ve kapsayıcı bir toplumsal yapıyı da desteklemektedir. Engelsiz şehir/kent planlaması ulaşım, mimari tasarım, açık yeşil ve kamusal mekânlar ile kamusal hizmetler gibi çok bileşenli bir olgudur. Bu kapsamda en önemli unsurlardan biri olan ulaşılabilirlik ise bir bireyin yeteneği ne olursa olsun ya da herhangi bir fiziksel veya zihinsel engel ile karşılaşsa bile çevresine kolaylıkla erişebilme yeteneğidir.

Şekil 19. Engelsiz kentsel kamusal alanlar (URL 28).

Toplumsal dengenin sağlanması için de engelsiz ve erişilebilir ulaşım sistemlerinin oluşumu önemlidir. Böylece toplumsal katılım artacak, ekonomik kalkınma ve istihdam olanaklarına erişim sağlanacaktır. Bu anlamda Japonya gibi ülkelerde kentsel tasarımda **"duyarlı yaklaşımlar"** benimsenerek engelsiz park, açık mekân, kentsel kamusal mekân, yol ve binalara engelsiz erişim, güvenli ve kolay kullanım sağlanmaktadır/sağlanabilmektedir.

Yanı sıra, erişilebilir otoparklar, giriş rampaları, asansör-lift kullanımları, erişilebilir servisler, gastronomik ve ticari aktivitelere erişim, dokunarak bilgi alınan **Braille yazısı** ve **işitsel sistemler** ile hizmetlerin sunumu, **sesli betimleme**, **anlatım** ve **yönlendirmeler**, **Web sitelerinden erişilen gerçek** ve **güncel bilgiler** ile engelli bireyleri de kapsayacak biçimde altyapı hizmetlerinin sunulması, **işaret dili rehberleri, kabartma (üç boyutlu) haritaların bilgilendirme** ve **orientasyon** amaçlı kullanımı gibi destekleyici uygulamalar ile kentsel kamusal mekânların kullanımı kolaylaştırılırken; aynı zamanda bireylerin mekânları özgürce ve bağımsız olarak deneyimlemelerini de sağlamaktadır (Şekil 20).

Şekil 20. Engelsiz kentsel kamusal alanlar (URL 29).

Tasarım sürecinde alınan önlemler ve kapsayıcı bir yaklaşım her türlü yetenek ve yapabilirlik düzeyi için bir çözüm olacaktır. Tasarımcıların bu sorumluluk ve bilinç ile üretecekleri kentsel kamusal mekân tasarımları süreç içinde gelişerek daha nitelikli ve özgür mekânlara dönüşecektir. Böylece erişimde eşitlik sağlanırken kentsel kamusal mekânlarda yaşam kalitesi de artırılacaktır. Ancak bu olgu ilgili birey, zaman, kurum ve kuruluşların ortak çaba ve katılımı ile sağlanabileceği için birlikte ve farkındalıklı bir etüt-analiz, çalışma ve tasarım süreci gerektirmektedir.

Zamanında alınan önlemler her türlü yetenek ve yapabilirlik düzeyi için bir çözüm olacaktır. Tasarımcıların bu sorumluluk ve bilinç ile üretecekleri çözüm önerileri süreç içinde gelişerek daha nitelikli ve özgür mekânlara evrilecektir. Böylece erişimde eşitlik sağlanırken kentsel kamusal mekânlarda yaşam kalitesi de artırılacaktır. Ancak bu olgu ilgili birey, zaman, kurum ve kuruluşların ortak çaba ve katılımı ile sağlanabileceği için birlikte ve farkındalıklı çalışma ve tasarım süreci gerektirmektedir.

Herkes için tasarımın sınırları ve kapsama alanı teknolojik gelişmeler ile birlikte hızla genişlemekte ve farklı olanakları da beraberinde getirmektedir. Böylece yenilikçi tasarım yaklaşımları kapsamında farklı olasılık ve seçenekler doğrultusunda mekân kurgulanmalarının olabilirliği artarak erişim kolaylığı ve engelsizlik yanında kentsel yaşam kalitesi de artırılmakta; insan yetenek, tercih ve gereksinim çeşitliliğine yanıt veren çevre/kamusal alan oluşumu sağlanabilmektedir. Böylece tüm toplum için sosyal adalet ve eşitlikçi kullanıma yönelik kamusal mekânlar sağlanmış olacaktır. Kentler ve kamusal alanlar eşitlikçi, adil, demokratik olmalıdır.

Farklılığı yaratan engeller ya da bireyler değil, düşünülmeden gerçekleştirilmiş tasarımlara sahip çevrelerdir. Bu anlamda farklı yetenekler ve çeşitli insanlık durumları için yaşam çevreleri tasarlanmalıdır. Erişilebilirlik, sürdürülebilir kentler, kamusal alanlar ve kentsel yaşam için herkes ile tasarım, herkes için tasarım, hep birlikte tasarım bir zorunluluktur. Çok daha erişilebilir, birleştirici, kapsayıcı mekânlar için esnek kentsel kamusal mekânların tasarımı demokratik yaşam çevrelerinin oluşumunu da beraberinde getirecektir.

Kentsel kamusal alanlarda erişilebilirlik kent bütünü için sağlanmalı; kapsayıcı tasarım yaklaşımı yaygınlaştırılmalı, etkin bir denetim mekanizması ile sürekliliği sağlanmalıdır. Pratik çözümler ile kamusal mekanlar toplum/tüm bireyler tarafından aktif bir biçimde kullanılabilecek; sosyal kapsayıcılık artırılarak adil bir ortamda bireylerin toplumsal yaşama eşit katılımı sağlanacaktır. Erişilebilirlik herkesin sorumluluğu olarak algılanmalı ve günlük yaşamın bir parçası olmalıdır. Böylece kentsel kamusal alanda ve mekânda insanlar özgür, toplumsal hizmetlere eşit mesafede etkin katılımcı ve ücretsiz erişime sahip olacaktır.

Yaşam, özgürlük ve bireysel güvenlik herkesin doğal hakkıdır. Bu anlamda sadece fiziksel anlamda değil tüm bireysel farklılıklara ve yeteneklere yönelik olarak tasarlanacak kamusal mekânlar herkes için, herkes ile birlikte kullanılabilir, eşitlikçi, demokratik, özgür mekânlar olacaktır. Erişilebilirlik zincirinin oluşturulması ve sürekliliğinin sağlanması ile farklı hizmetlere yönelik erişilebilir sistemlerin kesintisiz/aksamadan işleyişi herkes için konforlu bir kentsel yaşamı da beraberinde getirecektir. Herkes için tasarım erişilebilirlik için en temel yaklaşım olup tasarımda çok yönlü bakış açısı gerektirmektedir.

Kentsel kamusal alanlar ve mekânlar demokrasinin gereği olarak herkes için birleştirici olmalıdır. Bu olgu da engelsiz, erişilebilir, kapsayıcı çevre tasarımları/oluşumlar; yani herkes için tasarım ile mümkündür. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki güncel gelişmeler yaşam alanlarını ve kalitesini doğrudan etkilemektedir. Dinamik yapıları gereği sürekli değişen ve dönüşen kentler de teknolojik gelişmelerden yararlanmaktadır. Teknolojinin kullanımı ile şehirlerin sosyal, kültürel, ekonomik gereksinimlerini karşılamak ve yönetim, enerji etkin kullanım, ulaşım, güvenlik gibi hizmetleri teknoloji ile optimize eden **akıllı kentler (smart cities)** kamusal alanların da etkin, erişilebilir, güvenli, verimli kullanımını sağlayabilecek bir yaklaşımdır. Akıllı yaşam ile kentli bireyler bilgi ve iletişim teknolojilerinin yardımı ile kamusal alanları konforlu, daha sağlıklı, güvenli kullanabilmektedir. Dolayısı ile kentlere ilişkin her türlü bilginin veri tabanına işlenerek kaynakların etkin kullanıldığı, kentsel hareketliliğin izlendiği akıllı kent yaklaşımları ile erişilebilirlik hem daha kolay sağlanabilecek hem de izlenebilecek; böylece kentsel ulaşım ve erişim için sürdürülebilir ve yenilikçi sistemlerin geliştirilmesi söz konusu olacaktır. **Yapay zekâ (artificial intelligence - AI)** da güncel gelişmeler kapsamında erişilebilir kentsel kamusal alanların tasarımında destek sağlayacak bir diğer araçtır. Farklı parametre ve algoritmalar ile alternatif kamusal mekân çözümleri üretebilmek, ara yüzleri daha doğru ve net bir biçimde değerlendirmek, herkes için tasarım kapsamında etkin mekân kurgulanmaları yaratabilmek için destekleyici olacaktır.

Doğru tasarımlar ile tüm engeller aşılabilir; en büyük engel sevgisizliktir. Gerçekleştirilen hatalı tasarımlar yerine tüm engellerin ortadan kaldırıldığı, herkesi mutlu kılan tasarımlar ancak duyarlı ve kapsayıcı bir tasarım yaklaşımı ile söz konusudur. Eşit fırsatlar; pozitif ve sınırsız enerji ile birlikte sevgi dolu mutlu toplumları getirmektedir.

KAYNAKÇA

Acırlı, Z., Kandemir, Ö. (2021). The concept of accessibility and its dimensions for spatial design. *Grid Dergisi*, 4 (2), 225-248.

Anonim. (2025). URL: http://moizmeseri.com/engelsiz-yasam.html

Cordan, Ö., Çolak, Ş. (2015). İç ve Dış Arasında Mekânsal ve Toplumsal Bir Karşılaşma Durumu Olarak "Kentsel İç Mekân". Kamusal Mekân. *Mimarlık*, 384, Temmuz- Ağustos 2015.

Davis, M. (2006). Planet of slumps. London: Verso.

Design Process (2004). *Architectural Record,* sayı: 2004/1, ss.145-150.

DIAUD. (2019). The inclusion imperative: Towards disability-inclusive and accessible urban development.

Dostoğlu, N., Şahin, E. (2009). Evrensel Tasarım: Tanımlar, Hedefler, İlkeler. *Mimarlık Dergisi*, sayı: 347, Mayıs-Haziran 2009, Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım: Herkes İçin Tasarım.

Duranton, G., Guerra, E. (2016). Developing a common narrative on urban accessibility: An urban planning perspective. Washington DC: Brookings.

Uzgören, G., Ebru Erdönmez, E. (2017). Kamusal Açık Alanlarda Mekân Kalitesi ve Kentsel Mekân Aktiviteleri İlişkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Megaron*, 12 (1), 41-56.

Gürallar, N. (2009). Kamu-Kamusal Alanların Yapıları – Kamusal Mekân: Modernite Öncesi ve Sonrası İçin Bir Terminoloji Tartışması. *Mimarlık Dergisi*. 350. Kasım-Aralık 2009. Kamusal Alan.

Hahn, H. (1986). Disability and the urban environment: A perspective on Los Angeles. *Environment and Planning D Society and Space*, 1 (4), 273-288.

Hensen, H. S. (2009). Analysing the role of accessibility in contemporary urban development. *Computational Science and Its Applications*, 385-396, Berlin: Springer.

Jacobs, J. (2009). Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı, Çev. B. Doğan, İstanbul, Metis Yayınları.

Kalfaoğlu Hatipoğlu, H. (2024). Sürdürülebilirlik Bağlamında "Herkes İçin Tasarım": Konut Alanlarında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Şura Akademi Dergisi*, 1 (5), 51-66.

Knecht, B. (2004). "Accessibility Regulations and a Universal Design Philosophy Inspire the Hacıhasanoğlu, I. 2003, "Evrensel Tasarım", *Tasarım Kuram Dergisi*, 2 (3), 93-101.

Lee, T. M. (2005). Multicultural citizenship: The case of the disabled. Pothier, D. ve Devlin, R. (Ed.), Critical Theory: Essays in Philosophy, Politics, Policy and Law, 87-106, Vancouver: UBC Press.

Mace, R.L., Hardie, G.J., Place, J.P. (1991). Accessible Environments: Toward Universal Design, NC State University, The Center for Universal Design.

Mace, R.L. (1998) "A Perspective on Universal Design", *Designing for the 21st Century: An International Conference on Universal Design*, FAIA.

Yalçın Usal, S. (2018). Hatırlatmak İçin: Herkes İçin Tasarım (Evrensel Veya Kapsayıcı Tasarım) Nedir? Haliç Üniversitesi, *Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 60-62.

Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. (2015). Accessibility and disability inclusion in urban development.

United Nations. (2006). United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

United Nations. (2013). Accessibility and development: Mainstreaming disability in the post-2015 development agenda. UN Department of Economic and Social Affairs.

Uyaroğlu, İ. D. (2022). Mahallede Kapsayıcı Yaşam İçin Erişilebilirlik Denetimi. *Planlama* 2023, 33 (1), 123-142.

Taneli, Y. (2009). Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım: Herkes İçin Tasarım**,** *Mimarlık Dergisi*, sayı 347 Mayıs-Haziran 2009.

Zeyrek Çepehan, İ., Güller, E. (2020). Evrensel Tasarım Kapsamında Herkes İçin Erişilebilir Tasarım. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi.* Erişilebilirlik Özel Sayısı, Cilt: 2, 383-410.

WHO. (2011). World report on disability. Geneva: WHO Publications.

Whyte, W. H. (2000). The Social Life of Small Urban Spaces, Common Ground? Readings and Reflections on Public Space, Ed: A.M. Orum and Z.P. Neal (editors), New York: Routledge, 32-39.

Görsel Kaynaklar (URL)

URL 1. https://www.freepik.com/premium-vector/multiracial-disabled-people-with-friends-characters-flat-vector-illustration-set_8470612.htm

URL 2. https://www.archdaily.com/1022025/world-architecture-day-2024-mobilizing-young-talent-for-urban-transformation/6703c3b326847b1d1118b5ba-world-architecture-day-2024-mobilizing-young-talent-for-urban-transformation-photo

URL 3. https://rioibanez.cl/wp-content/uploads/2023/05/Manual-Normativo-Mobiliario-Urbano-y-Espacios-Publicos-Puerto-Ingeniero-Ibanez-16-03-2022-1.pdf

URL 4. https://in.pinterest.com/pin/842454674018265012/

URL 5. https://www.mak.at/visit

URL 6. https://sanantonioreport.org/architects-unveil-city-hall-for-all-design-projects/

URL 7. https://unosd.un.org/sites/unosd.un.org/files/resource_book_screenreader_vs_12-02-2020.pdf

URL 8. http://www.cmcmarchitects.com/finalists-future-building-scottish-design-awards-2019/

URL 9. https://www.facilitiesnet.com/ada/tip/Accessibility-Mapping-Focuses-on-Facilities--42835

URL 10. https://abmyod.aydin.edu.tr/wp-content/uploads/2022/02/abmyod_v16i62005.pdf

URL 11. https://www.competitionline.com/de/projekte/72400

URL 12. https://www.cudc.kent.edu/blog/2021/4/9/survey-barrier-free-cleveland

URL 13. https://moderni.co/town-entrance-in-chatenay-malabry-ateliers-234/

URL 14. http://artium.hku.edu.tr/en/download/article-file/338716

URL 15. https://www.mertoglu.com.tr/dis-mekan-fitness-aletleri/

URL 16. https://www.ciudadaccesible.cl/anfiteatro-accesible-de-enable-village-png/

URL 17. https://mnbpeyzajinsaat.com.tr

URL 18. https://tr.pinterest.com/pin/713961347184695635/

URL 19. https://www.arkitera.com/haber/cinde-eglenceli-bir-kamusal-alan-magma-flow/

URL 20. https://erisilebilirlik.prohes.com.tr/blog/evrensel-tasarim-tarihi-ve-ilkeri/8

URL 21. https://erisilebilirlik.prohes.com.tr/blog/erisilebilir-durak-tasarimlari/14

URL 22. https://www.accessfirst.com.au/accessibility-explained

URL 23. http://mimaringozunden.blogspot.com/2014/08/kentsel-merdivenler-rampalar.html

URL 24. https://in.pinterest.com/pin/842454674018265012/

URL 25. https://sfplanning.org/sites/default/files/documents/cac/MOCAC_Presentation-04-17-17.pdf

URL 26. https://mx.pinterest.com/pin/938930222310615337/

URL 27. https://land8.com/30-landscape-architecture-firms-to-keep-your-eye-on/

URL 28. https://taubmancollege.umich.edu/news/2015/03/16/made-studio-featured-for-creating-accessible-public-spaces/

URL 29. https://taubmancollege.umich.edu/news/2015/03/16/made-studio-featured-for-creating-accessible-public-spaces/

KADIN DOSTU KENTSEL PLANLAMA VE TASARIM ÇALIŞMALARININ BİBLİOMETRİK ANALİZİ

Prof. Dr. Tuğba KİPER
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0003-3396-5661

ÖZET

Kentsel planlama ve tasarım sürecinde kadınların ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda eşitlikçi bir bakış açısı oluşturma temelinde farklı yaklaşımlar tartışılmıştır. Özellikle duyusal açıdan hassas grup olarak tanımlanan kadınların kentsel mekanların planlanması ve tasarımına dahil edilmesini dikkate alan çalışmaların önemi vurgulanmıştır. Bu çerçevede çalışmada, Scopus ve Wos indeksleri temel alınarak kadın dostu kentsel planlama ve tasarım konusunda yıllık yayın eğilimleri, önde gelen akademik kaynaklar, kilit yazarlar, üretken ülkeler ve kurumsal bağlantılar analiz edilmiştir. Bibliyometrik verilerin analizi yoluyla ilgili konudaki önemli eğilimler ve gelecek beklentileri de belirlenmeye çalışılmış, ortak yazarlık, ortak kelime bilgisi ve ülke iş birliği haritaları oluşturulmuştur. Bulgular, özellikle son on yılda 2000'li yıllardan itibaren çalışma konusunun önem ve etkisinin arttığını ortaya koymaktadır. Çalışma konusunun tıp, sosyal bilimler, çevre bilimleri, sanat ve insan (Scopus), kamusal çevre sağlığı, kentsel ve çevresel çalışmalar (Web of Science) gibi çeşitli kategorilerde yayınlanarak disiplinler arası bir şekilde ele alındığı gözlemlenmiştir. İlgili konuda Spezier IS (Scopus) ve Bhutta ZA (WoS) gibi yazarlar ile sağlık alanı dışında "Plos One" ve" Landscape and Urban Plannıng" gibi dergilerin önemli katkıda bulundukları belirlenmiştir. İlgili konuda ABD ve Birleşik Krallık gibi ülkeler ile "Johns Hopkins Bloomberg Halk Sağlığı Okulu" ve Kalifornia Üniversitesi gibi kurumların yüksek yayın hacimleri olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar, araştırmacılar için ilgili konudaki önemli eğilimleri ve gelecek beklentilerini belirleme konusunda yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Planlama ve Tasarım, Scopus, WOS, Bibliometrik Analiz

BIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON WOMEN-FRIENDLY URBAN PLANNING AND DESIGN

ABSTRACT

Different approaches were discussed on the basis of creating an egalitarian perspective in line with the needs and expectations of women in the urban planning and design process. In particular, the importance of studies that take into account the inclusion of women, who are defined as a sensory sensitive group, in the planning and design of urban spaces is emphasized. In this framework, the study analyzed annual publication trends, leading academic sources, key authors, prolific countries and institutional affiliations on women-friendly urban planning and design based on Scopus and Wos indexes. Through the analysis of bibliometric data, important trends and future prospects in the subject were also identified, and maps of co-authorship, shared vocabulary and country collaboration were created. The findings reveal that the importance and influence of the study topic has been increasing since the 2000s, especially in the last decade. It was observed that the study topic was addressed in an interdisciplinary manner by being published in various categories such as medicine, social sciences, environmental sciences, art and human (Scopus), public environmental health, urban and environmental studies (Web of science). It has been determined that authors such as Spezier IS (Scopus) and Bhutta ZA (WoS) and journals such as "Plos One" and "Landscape and Urban Planning" outside the health field have made significant contributions to the subject. It has been determined that countries such as the USA and the United Kingdom and institutions such as "Johns Hopkins Bloomberg School of Public Health" and the University of California have high publication volumes on the subject. These results will guide researchers in determining important trends and future expectations in the subject.

Keywords: Women, Planning ve Design, Scopus, WOS, Bibliometric Analysis

GİRİŞ

Kentsel planlama ve tasarımın temel bileşenlerinden biri; nüfusu oluşturan farklı özelliklere sahip kullanıcılardır. Kentsel alanlardaki kamusal alanlar, nüfusun farklı gruplarını oluşturan kullanıcılar için 'açık' ve 'erişilebilir' bölgeler (Jabeen, 2020) olup, çok eski zamanlardan beri, Yunan Agorası veya Roma Forumu gibi kentsel merkezlerin odak noktası olmuşlardır (Beebeejaun, 2017; Navarrete-Hernandez vd., 2021). Kentsel kamusal alanları oluşturan, sokaklar, meydanlar ve parklar gibi yerler, insanların günlük sıradan aktivitelerini ve kullanıcının yaşına, cinsiyetine, sosyal sınıfına vb. göre değişen (Garcia-Ramon vd., 2004; Grundstrom, 2005) kentsel yaşam deneyimlerini desteklemedeki rolleri nedeniyle de kullanıcı odaklı aidiyet, memnuniyet ve yaşam kalitesini artırırlar (Falahatkar ve Fast, 2019). Dolayısıyla da; bir kentsel alan, kendisine atıfta bulunulan tüm grupların varlığını sağlıyorsa, kullanıcılar için olumlu bir ortam sağlayabilir (Hxley, 2002; Sadeghi vd., 2022). Literatürde de; cinsiyet kapsayıcı kentsel yerler yaratmaya ihtiyaç olduğundan (Zhou, 2019) hareketle, tüm insanların kamusal alanlara yönelik yürüme, oturma, alışveriş yapma, eğlenme ve etkileşim kurma gibi aktivitelere eşit şekilde erişimi ve kullanımı gerekliliği belirtilmiştir (Fenster, 2005; Vaiou ve Lykogianni, 2006; Beebeejaun, 2017). Bu bağlamda, duyusal olarak hassas grupların içerisinde tanımlanan kadınların (Anoniymous, 2024; Zysk, 2024) kentsel kamusal alanların sakinleri ve kullanıcıları olarak ihtiyaç ve beklentileri çeşitlilik göstermektedir (Ara vd., 2024). Öyle ki; UN Women (2009) ile Braçe vd., (2021) de; kadınların şehirleri erkeklerden farklı şekilde algılayıp deneyimledikleri ve kamusal alanları farklı şekillerde kullandıkları belirtilmiştir.

Birleşmiş Milletler tarafından; herkes için, şimdi ve gelecekte yaşam kalitesini sağlamak için güvenli ve erişilebilir yerlerin oluşturulması gerekliliği belirtilmiştir (Habitat 3, 2017). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri de cinsiyet eşitliğine sahip, güvenli, dayanıklı ve kapsayıcı şehirleri vurgular (Mahadevia ve Lathia, 2019). Öyle ki, Phadke (2007) de; şehrin ancak herkese ait olduğunda kadınlara ait olabildiğini vurgulayarak, bu durumu desteklemiştir. Ortiz vd., (2004), Khalilin ve Fallah, (2018) ile Sadeghi ve Jangjoo (2022)'nin çalışmalarında da; kadınların ihtiyaç ve beklentilerini (sosyal ihtiyaçlar, güvenlik gereksinimleri, kültürel referanslar dahil) dikkate alan bir kamusal alanın, yer duygusu oluşturmada ve sosyal ilişkiler kurmada çok önemli bir etkisi olduğu belirtilmiştir. Bu argüman, kadınların mekana bağlılık duygusu ile sosyal katılımları arasında bir bağlantı olduğunu gösteren çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Crocco vd., 2008; Soltani vd., 2013). Mevcut literatür incelendiğine kentsel planlama ve tasarım sürecinde kadınların ihtiyaç ve beklentilerine göre eşitlikçi bakış açısını oluşturmak temelinde farklı yaklaşımlar ele alınmıştır. Birçok çalışma temelinde; kentsel planlama ve tasarım süreçlerinde, kadınların kamusal alanlardaki ihtiyaç ve deneyimlerinin çok fazla dikkate alınmadığı vurgulanmıştır (Garcia-Ramon vd., 2004; Greed, 2005; Fenster, 2005; Burgess, 2008, Parker, 2016; Shaikly, 2022; Dhasmana vd., 2022; Basbas vd., 2023). Bununa birlikte; birçok çalışmada cinsiyet ve kamusal alanlardaki güvenlik algısı arasındaki bağlantı (Jiang vd., 2017; Navarrete-Hernandez ve Laffan, 2019) ile algılanan güvenlik sorunlarını ele almada kentsel planlama ve tasarımın etkili bir strateji olduğu öngörülmüştür (Blöbaum ve Hunecke, 2005; Dymén ve Ceccato, 2012; Harvey vd., 2015, Gargiulo vd., 2020; Jorgensen vd., 2022). Bununla birlikte ilgili araştırmalarda, kadınların kentsel alanlardaki kullanımına (Garcia-Ramon vd., 2004; Khosla, 2009; Chant, 2013), deneyimlerine ve aktivite türlerine (Lykogianni, 2008; Markwyn, 2012) daha fazla vurgu yapılmıştır.

Altay Baykan (2015)'ın çalışmasında da; şehir planlama ve tasarım süreçlerinde toplumsal cinsiyet açısından eşitlikçi ve kadın dostu bir yaklaşım benimsenmesinin gerekliliği ile bu duruma ilişkin ilkelerin belirlenmesine yönelik örnek uygulama ve yaklaşımlar aktarılmıştır. Kiper vd. (2016)'nin çalışmalarında da; eşitlikçi ve kadın dostu bir yaklaşımın fiziksel planlama, tasarım ve uygulama süreçlerinin tüm aşamalarına yerleştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Konu ile ilgili çalışmalarda planlama ve tasarım sürecinde; kadınların kamusal alanlara katılımının karma arazi kullanımı ve aktivite, güvenlik, erişilebilirlik ve geçirgenlik, çevresel ve görsel konfor ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Van de Pol ve Kuijpers, 2005; Whitzman, 2011; Moser, 2012; Umaña-Barrios ve Gil, 2017; Leao vd., 2019; Navarrete-Hernandez vd., 2021; Sadeghi ve Jangjoo, 2022).

Moghadam & Rafieian (2019)'ın çalışmalarında da; kadın ve kentsel planlama-tasarım alanında daha fazla araştırma yapılması ve kadın dostu şehirler yaklaşımının önemi ortaya konulmuştur. Pereira ve Rebelo (2024) de; cinsiyet eşitliğine ilişkin çok sayıda çalışma olmasına rağmen, kadınların kamusal alanlardaki temsiliyetinde bir 'boşluk' olduğunu belirtmişlerdir. Taylor (1999)'un çalışmasında da; etkin bir kentsel planlamada toplumsal cinsiyete dayalı bir veri tabanının oluşturulmasın önemli bir araç olduğu belirtilmiştir.

Bütün bunlar, kadınların kentsel alanlarda kamusal alanların planlanması ve tasarımına dahil edilmesini dikkate alınan çalışmaların önemini desteklemektedir. Bu kapsamda çalışmada, kadın dostu kentsel alanlar alanında uluslararası çalışmaların niceliksel açıdan Scopus ve Web of Science veri tabanları özelinde belirli parametreler temelinde karşılaştırmalı olarak ele alınması amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Veri seti, Scopus ve Web of Science veri tabanlarında indekslenen "Women in urban planning and urban design" üzerine odaklanan 1968-2024 yılları arasında yayınlanmış 879 (Scopus) ve 1985-2024 yılları arasında yayınlanmış 1485 (Web of Science) çalışmayı içermektedir. Seçilen veri tabanları, uluslararası düzeyde oldukça etkili olan, çok çeşitli akademik disiplinleri kapsayan hakemli bilimsel yayınların kapsamlı depolarını içermesi ve bilimsel araştırma hakkında bilgi sağlama konusundaki güvenilirlikleri nedeniyle seçilmiştir (Janik vd., 2020; Alam vd., 2021).

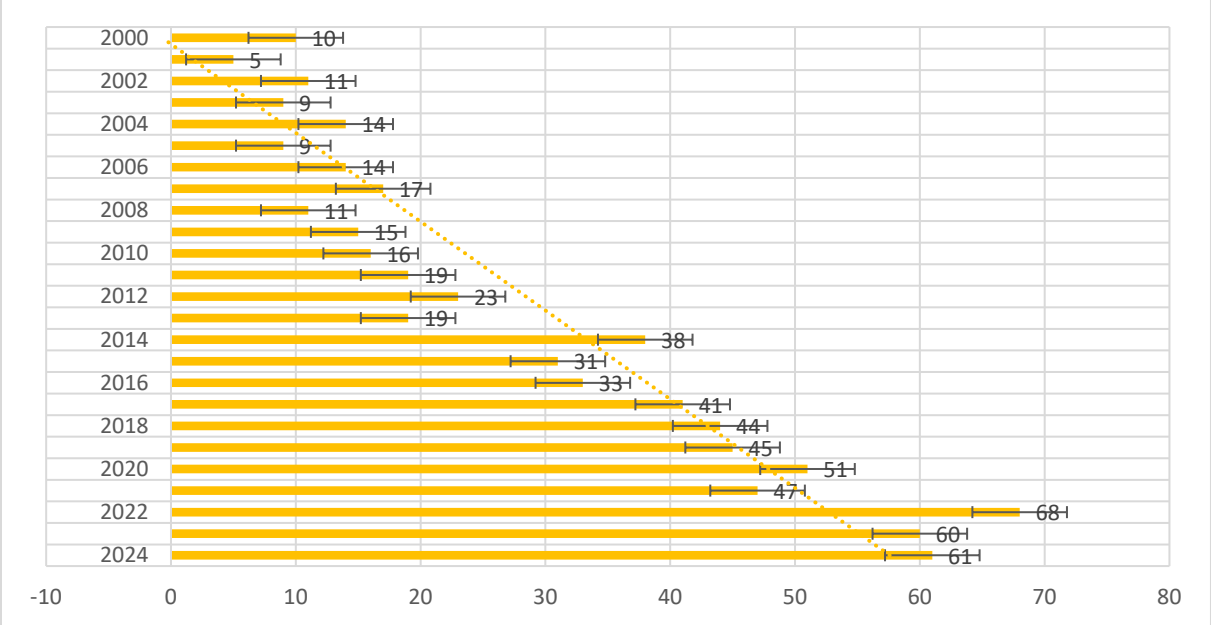
Çalışma kapsamında, kadın dostu kentlerin planlanması ve tasarımı konusundaki araştırma eğilimlerinin sistematik bir analizi sunulmuştur. Bibliyometrik verilerin analizi yoluyla, ilgili konudaki önemli eğilimleri ve gelecek beklentilerini analiz etmek amaçlanmıştır. Mevcut literatürde de bibliyometrik araştırmaların, bir alanın tarihsel gelişimini, yapısal organizasyonunu, bilgi yayma modellerini, dergi etkisini ve uzun vadeli atıf eğilimlerini incelemek için güçlü bir araç sunarak, akademik literatürün nicel değerlendirmesini sağladığı vurgulanmıştır (Zupic ve Čater, 2015; González-Alcaide, 2021; Amiruddin vd., 2025). VOSviewer aracı da, verilerdeki anahtar sözcük oluşumunu analiz etmek (Van Eck & Waltman, 2010), ülkeler arasındaki katkıları ve iş birliğini sunmak (Lin vd., 2025) ve ortak yazarlar arasındaki ağı belirlemek için kullanılmıştır. Çalışma amacı temelinde belirli sorulara cevap aranmıştır. İlgili konuda;

- Yıl temelinde yapılan çalışmalar sayısal olarak nasıl bir gelişim göstermiştir?
- En etkin ülkeler ve yazarlar hangileridir?
- En çok atıf alan makaleler ve etkili dergiler hangileridir?
- Anahtar kelime eğilimleri ve ağ görselleştirmesi nasıldır?
- Ortak yazarlık ağları ve
- Hangi kurumlar önemli ölçüde katkıda bulunmuştur?

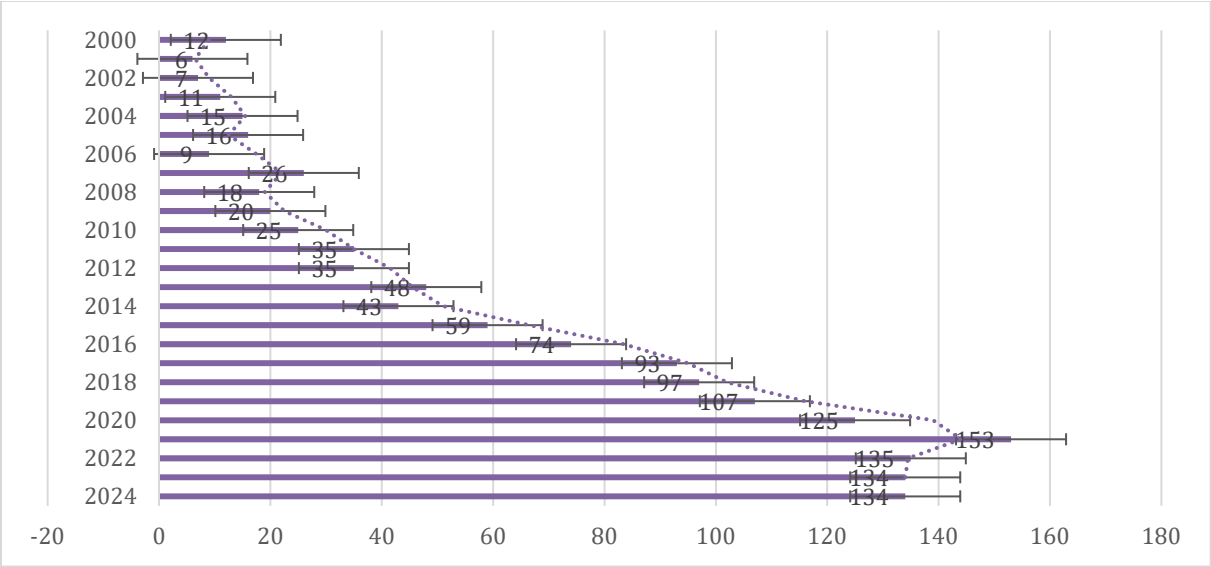
Belirlenen sorulara yönelik olarak Scopus ve Web of Science veri tabanı özelinde indekslenmiş 2024 yıl sonuna kadar yayınlanan çalışmalara ilişkin elde edilen sayısal veriler (https://www.scopus.com/, https://www.webofscience.com/) tablo, grafik ve ağ görselleri şeklinde başlıklar çerçevesinde sunulmuştur.

Kadın Dostu Kentsel Planlama ve Tasarım Konulu Çalışmaların Yıl Bazında Sayısal Dağılımı

Scopus özelinde ilk yayın 1968 yılında yapılmış olup, 1999'a kadar 188 adet, 2000 sonrası 711 adet, toplamda; ise 879 yayın yapılmıştır. 2000'den 2024'e kadar olan bibliyometrik eğilim, bu konudaki artan akademik bir artışın olduğunu vurguluyor. Yıllık yayınların zirvesi 2022'de 68 çalışma ile gerçekleşmiştir. Web of science özelinde ise ilk yayın 1985 yılında yapılmış olup, 2000 sonrası 1437 adet, toplamda ise 1,485 adet çalışma yapılmıştır. Belgelerin yaklaşık %59,04'ü (Scopus) ile %77,71'i (Web of science) son on yılda (2014–2024) yayınlanmıştır (Şekil 1, Şekil 2).

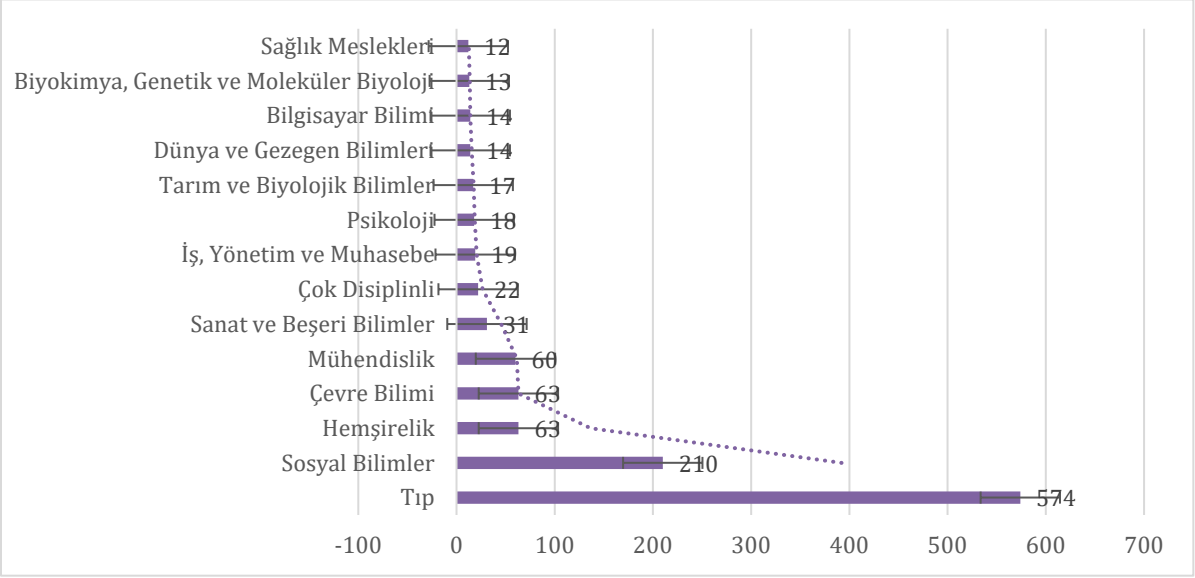
Şekil 1. İlgili konudaki araştırmaların yıl bazında sayısal dağılımı (Scopus).

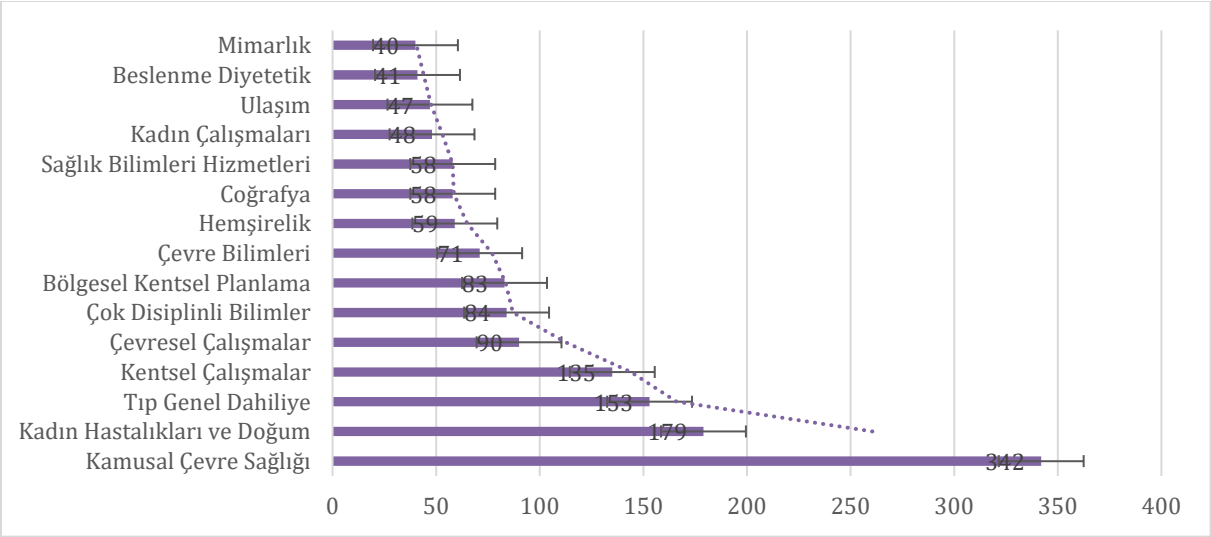
Şekil 2. İlgili konudaki araştırmaların yıl bazında sayısal dağılımı (Web of science).

Kadın Dostu Kentsel Planlama ve Tasarım Konulu Çalışmaların Temel Araştırma Alanları Bazında Sayısal Dağılımı

İlgili konu; tıp, sosyal bilimler, çevre bilimleri, sanat ve insan (Scopus), kamusal çevre sağlığı, kentsel ve çevresel çalışmalar (Web of science) gibi çeşitli kategorilerde yayınlanmıştır. Bu durum araştırmaların disiplinler arası bir temele dayandığını göstermektedir. Bununla birlikte ilgili konu en çok sağlık, sosyal bilimler ve kentsel çalışmalar alanında ele alınmıştır (Şekil 3, Şekil 4).

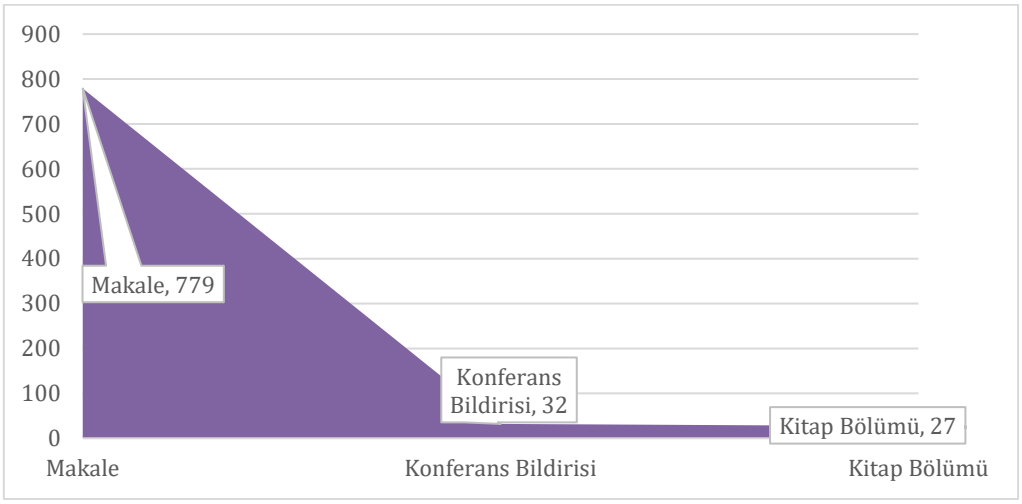
Şekil 3. İlgili konudaki araştırmaların temel alan bazında sayısal dağılımı (Scopus).

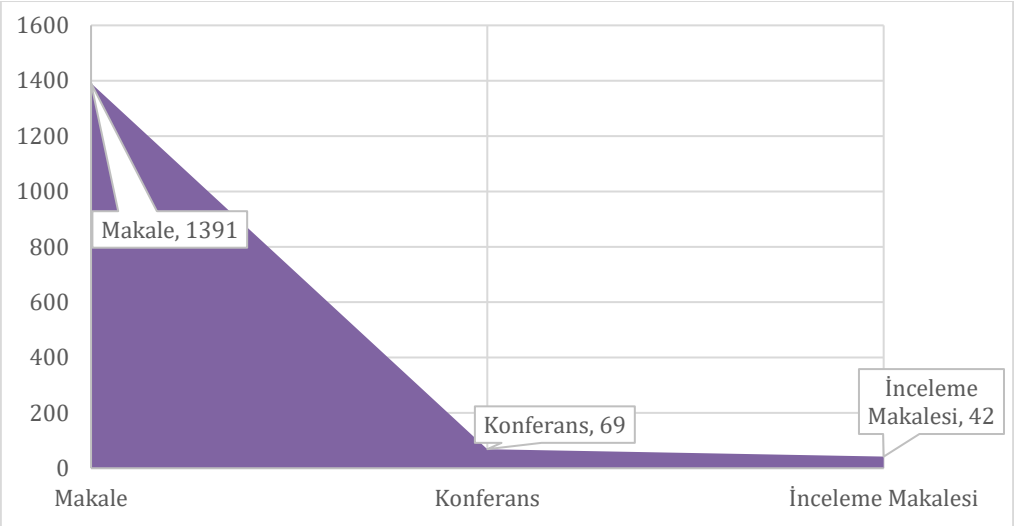
Şekil 4. İlgili konudaki araştırmaların temel alan bazında sayısal dağılımı (Web of science).

Kadın Dostu Kentsel Planlama Ve Tasarım Konulu Çalışmaların Doküman Tipi ve Yayımlanma Diline Göre Dağılımı

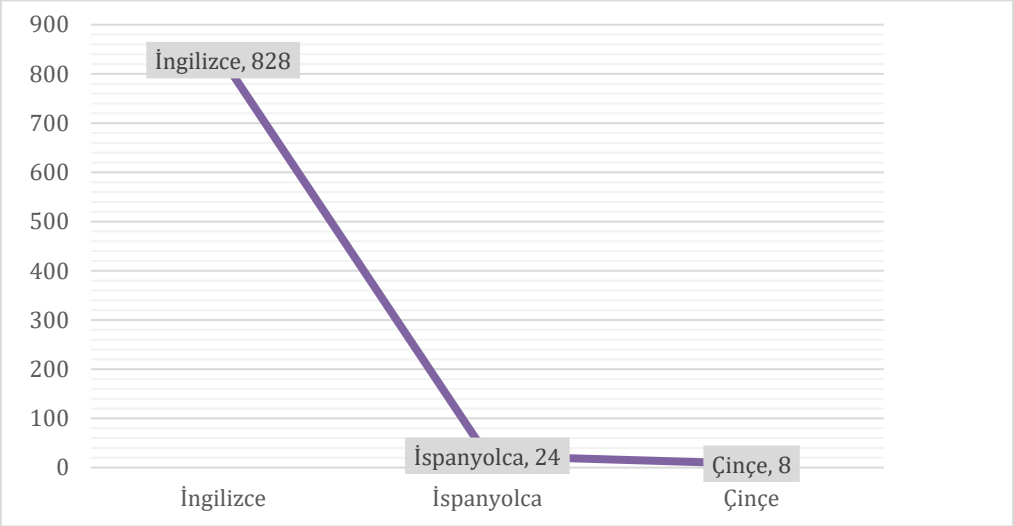
İlgili konuda hazırlanmış çalışmaların doküman türleri dağılımında; ilk sırada makaleler (Scopus 779 adet; Web of Science 1391) yer almıştır (Şekil 5, Şekil 6). Çalışmaların yayımlandığı dil türleri incelendiğinde ise, İngilizce çok büyük bir oranla ön plana çıkmıştır (Scopus: 828; Web of science: 1454) (Şekil 7, Şekil 8).

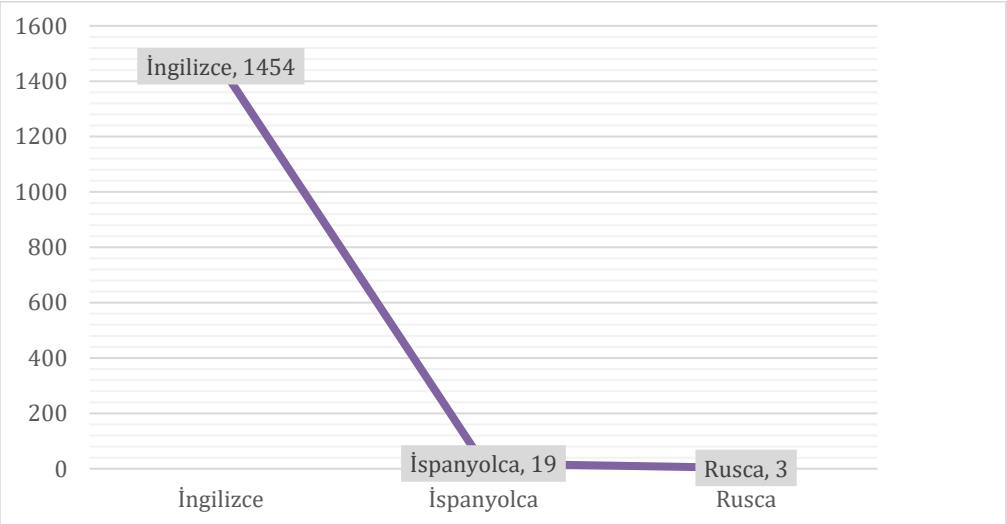
Şekil 5. İlgili konuda hazırlanmış çalışmaların doküman türleri dağılımı (Scopus).

Şekil 6. İlgili konuda hazırlanmış çalışmaların doküman türleri dağılımı (Web of science).

Şekil 7. İlgili konuda hazırlanmış çalışmaların yayımlanma dili açısından dağılımları (Scopus).

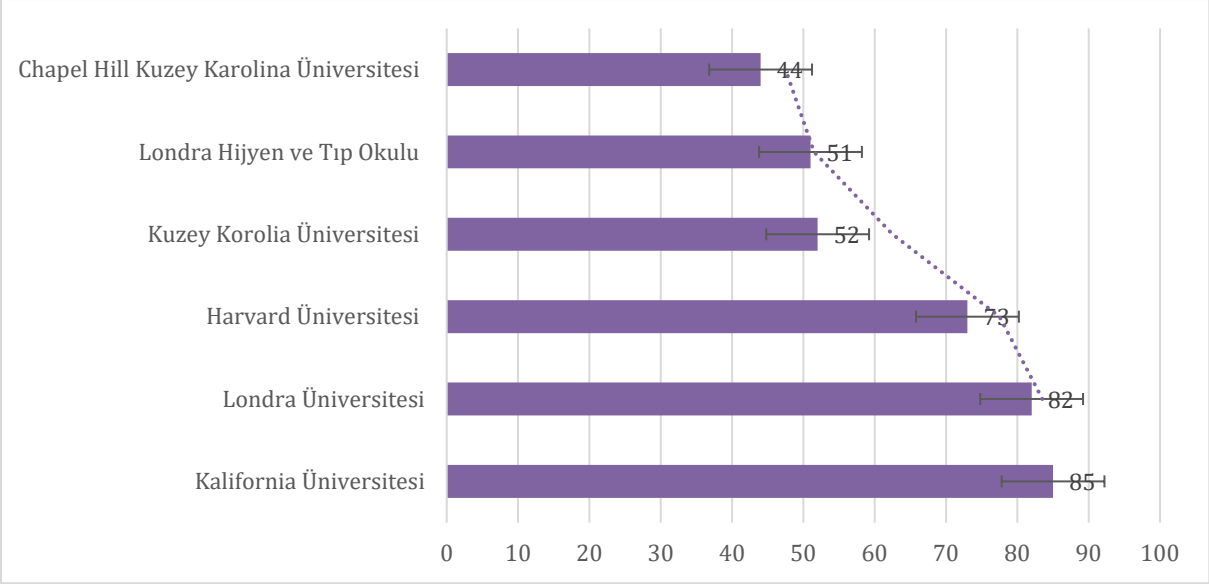

Şekil 8. İlgili konuda hazırlanmış çalışmaların yayımlanma dili açısından dağılımları (Web of science).

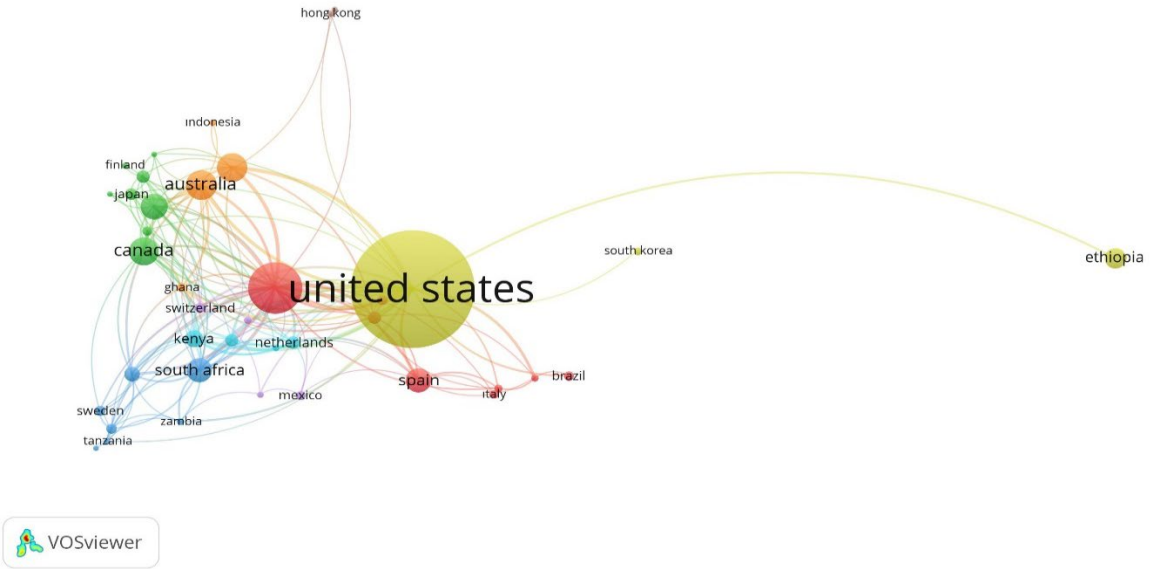
Kadın Dostu Kentsel Planlama ve Tasarım Konulu Çalışmaların Etkili Olduğu Ülkelere Göre Dağılımı

Scopus veri tabanında ilgili konuda hazırlanmış çalışmalara ilişkin en etkili ülkeler sıralamasında; ABD ve Birleşik Krallık yer almıştır. ABD, 302 çalışma ile toplam araştırma çıktısının %34,36'sına katkıda bulunarak önemli ölçüde önde yer alırken, Birleşik Krallık 100 belgeyle %11,37 'lik ve Avustralya 48 belgeyle %5,46'lık bir orana sahip olarak alana katkısını sunmaktadırlar. Bu üç ülke, toplam araştırma çıktısının yarısından fazlasını oluşturarak, ilgili konuda önemli rol oynamaktadırlar (Şekil 9). Türkiye'de ise ilgili konuda 6 adet çalışma yapılmıştır.

Scopus özelinde yapılan Ülkeler arasındaki korelasyonlar ve bağlantıların yer aldığı 7 kümeyi içeren görsel Şekil 9. da gösterilmiştir. Sundar ve Gurupandi (2024)'nin belirttikleri gibi; bibliyografik bağlantı gücü, düğümleri birbirine bağlayan çizgilerle gösterilmiştir, daha kalın çizgiler daha büyük bağlantıları belirterek, ortak olarak işbirliği yapan ülkeler arasındaki yakın bağları vurgulamıştır. Düğümler birbirine bitişik olduğunda ülkeler arasındaki ilişki olasılığı daha yüksek olup, bu durum daha yakın bir bibliyografik bağ olduğunu göstermiştir. Buna istinaden ilgili konudaki çalışmaların ülkeler arasındaki katkıları ve iş birliklerinin özellikle ABD ve Birleşik Krallık etrafında yoğunlaştığı ve en yüksek iş birliği endeksine sahip olduğu saptanmıştır (Şekil 10).

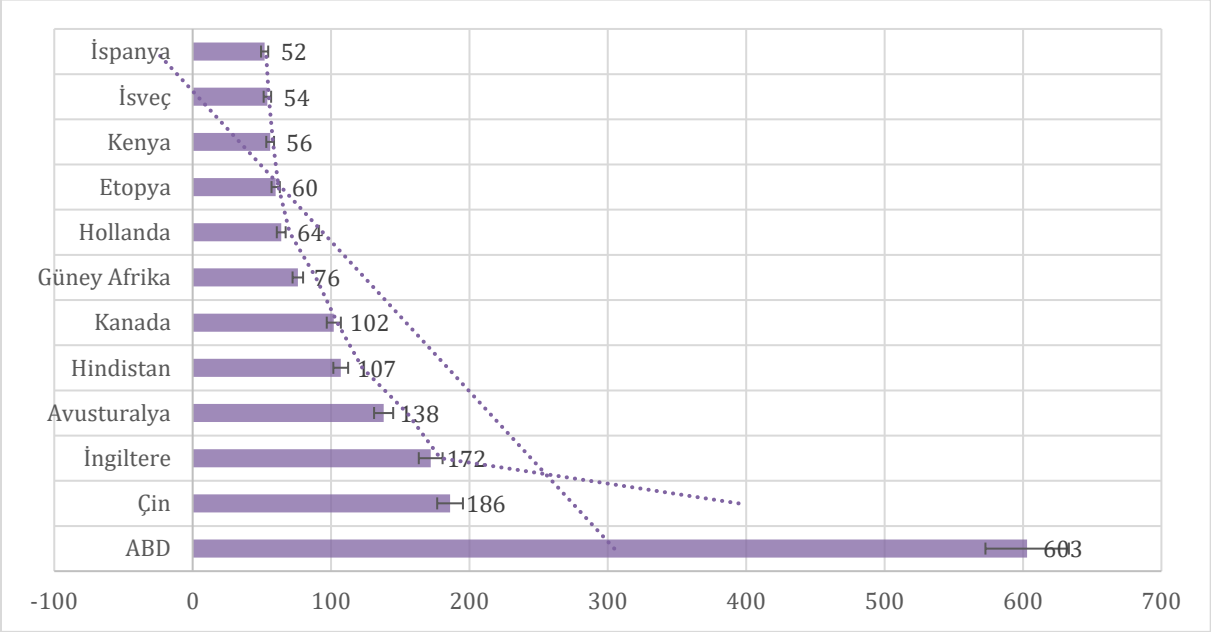

Şekil 9. İlgili konuda hazırlanmış çalışmaların yer aldığı en etkin 10 ülke (Scopus).

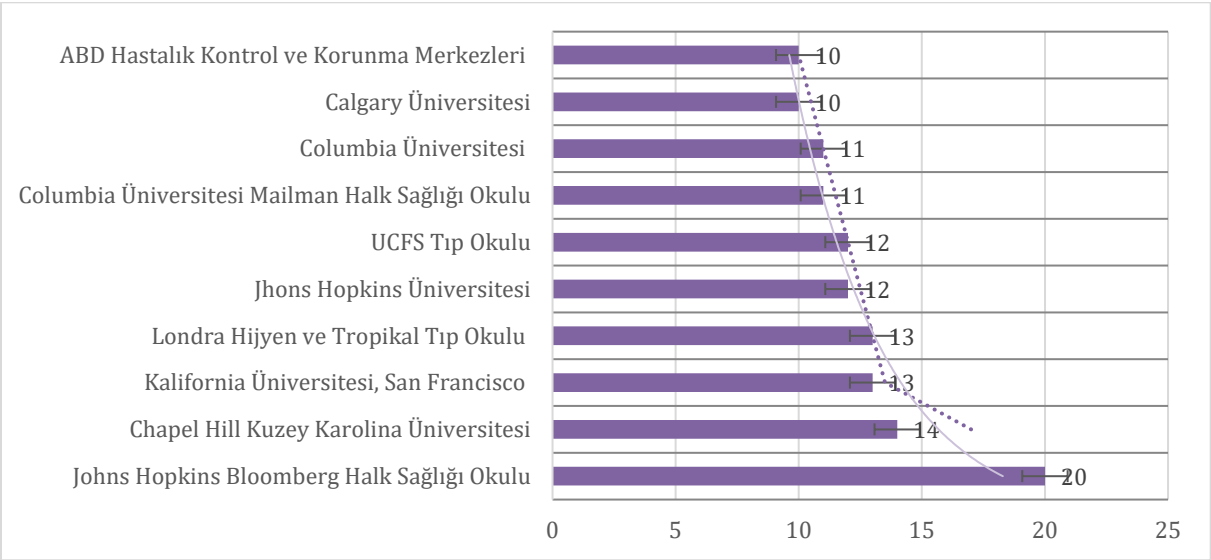
Şekil 10. Ülkelerin bibliyografik birleştirilmesi (Scopus).

Web of science veri tabanında ilgili konuda hazırlanmış çalışmalara ilişkin en etkili ülkeler sıralamasında; ABD (%40,94), Çin (% 12,52) ve İngiltere (%11,58) yer almıştır (Şekil 10). Türkiye'de ise ilgili konuda 24 adet çalışma yapılmıştır (Şekil 11).

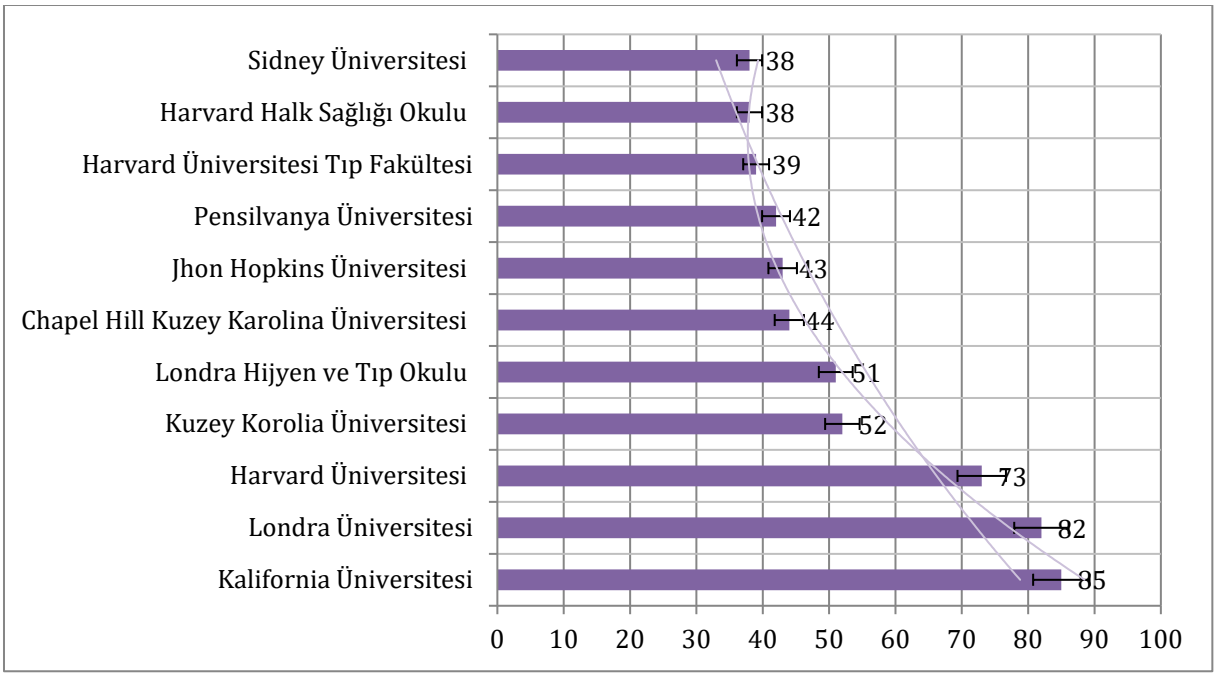

Şekil 11. İlgili konuda hazırlanmış çalışmaların yer aldığı en etkin 10 ülke (Web of science).

Kadın Dostu Kentsel Planlama ve Tasarım Konulu Çalışmaların Hazırlandığı En Etkin Kuruluşlar ve Dergiler
İlgili konudaki yayınların sayısına göre; en üretken kurumların (Scopus: en az 10 yayına sahip toplam 10 kurum, Web of science: en az 38 yayına sahip toplam 10 kurum) sıralaması Şekil 12 ve Şekil 13 de gösterilmiştir. İlgili konuda, bilimsel literatüre en büyük katkıyı yapan kuruluşların dağılımı incelendiğinde ise; Scopus veri tabanında "Johns Hopkins Bloomberg Halk Sağlığı Okulu" 20 çalışma ile Web of science veri tabanında ise 85 çalışma ile "Kalifornia Üniversitesi" katkıda bulunarak, bu alandaki önemli rol oynadıklarını göstermişlerdir (Şekil 12, Şekil 13). Etkili kurumların büyük bir çoğunluğunun ABD de olduğu görülmüştür. Özellikle de ilgili konuda Wos veri tabanında daha fazla çalışma yapıldığı gözlemlenmiştir.

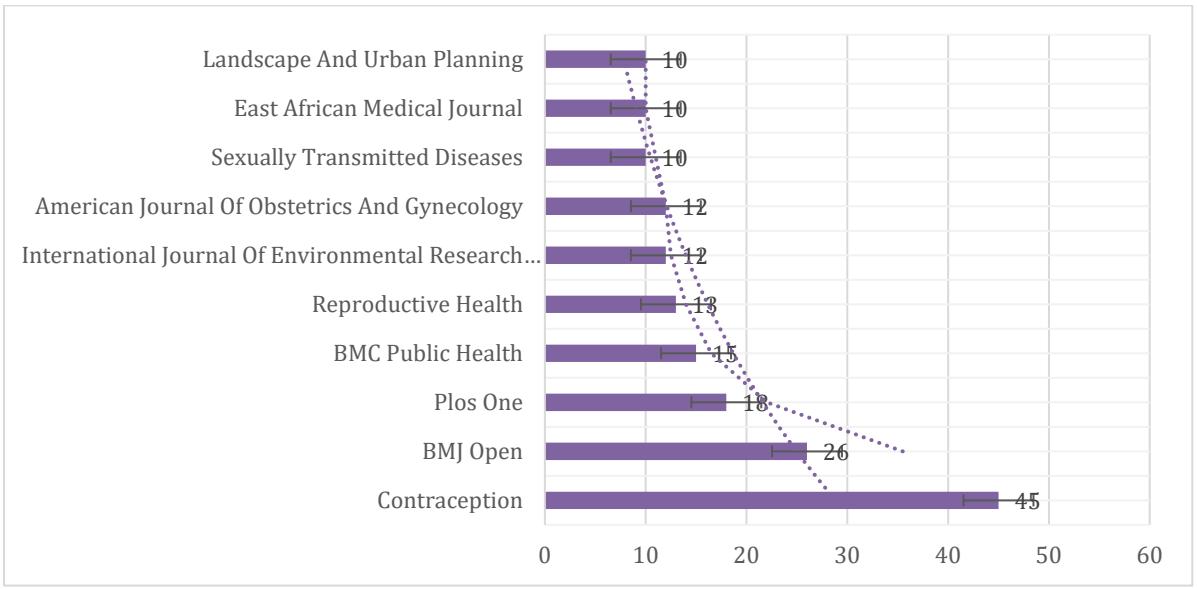

Şekil 12. İlgili konuda hazırlanmış çalışmaların yer aldığı en etkin 10 kurum (Scopus).

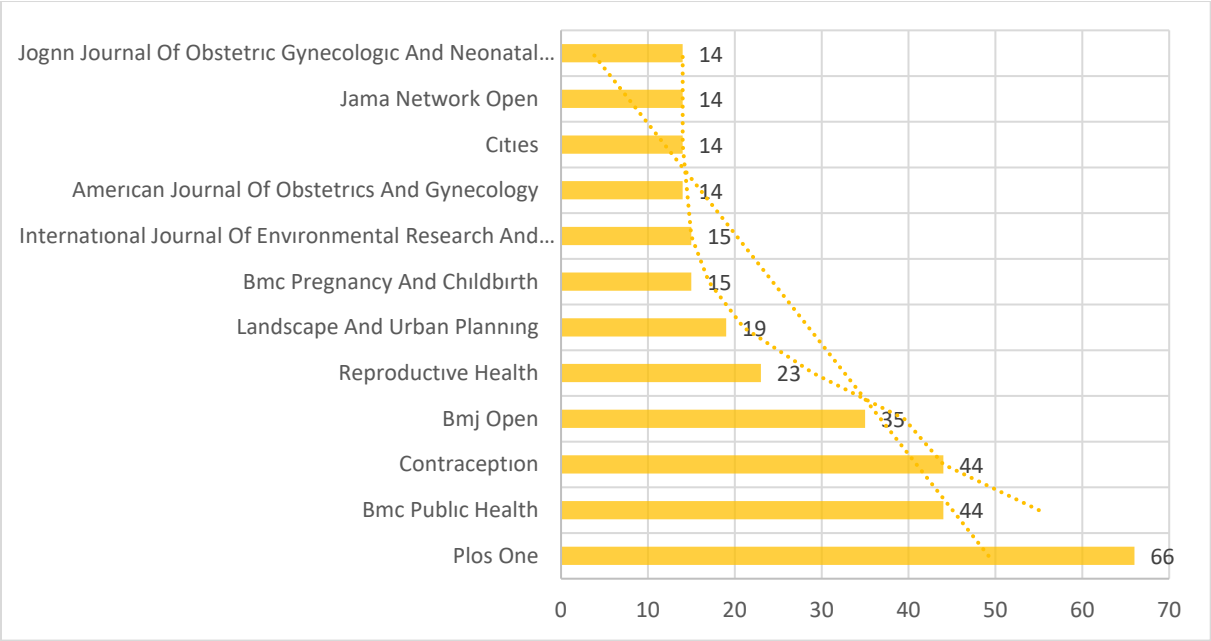

Şekil 13. İlgili konuda hazırlanmış çalışmaların yer aldığı en etkin 10 kurum (Web of science).

Şekil 14 ve Şekil 15'te de ilgili konuda hazırlanmış çalışmaların yer aldığı en etkin 10 dergi sunulmuştur. Dergi isimlerinde orijinal adlar kullanılmıştır. Buna göre en etkin dergi; Wos veri tabanı özelinde bilim, mühendislik, tıp ve ilgili sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanlarında yayımlanan Plos One dergisi olurken; Scopus veri tabanı özelinde sağlık alanında çalışmalar yapan "Contraception" dergisi olmuştur.

Şekil 14. İlgili konuda hazırlanmış çalışmaların yer aldığı en etkin 10 dergi (Scopus).

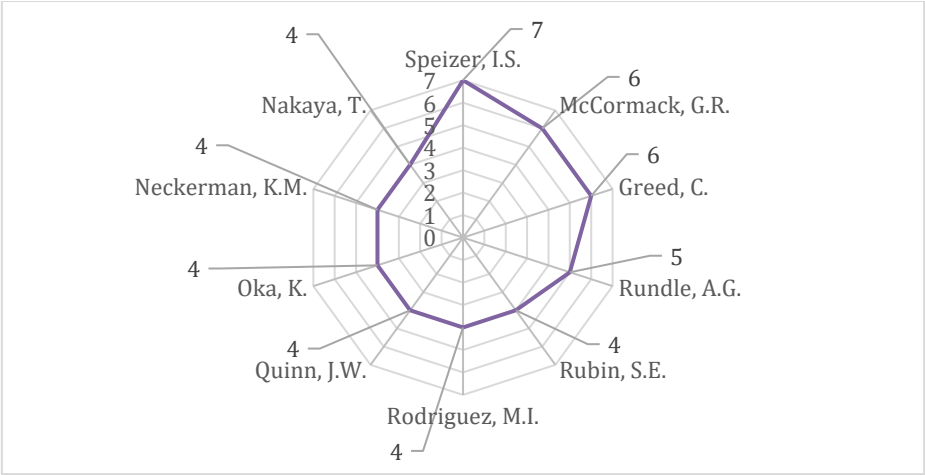
Şekil 15. İlgili konuda hazırlanmış çalışmaların yer aldığı en etkin 10 dergi (Web of science).

Her iki veri tabanı özelinde sağlık alanı dışında hazırlanmış çalışmaların yer aldığı en etkin derginin yer aldığı çizelge ise Tablo 1 de sunulmuştur. Buna göre her iki veri tabanı özelinde ilk iki sırada "Plos One" ile "Landscape and Urban Planning" dergileri yer alıştır.

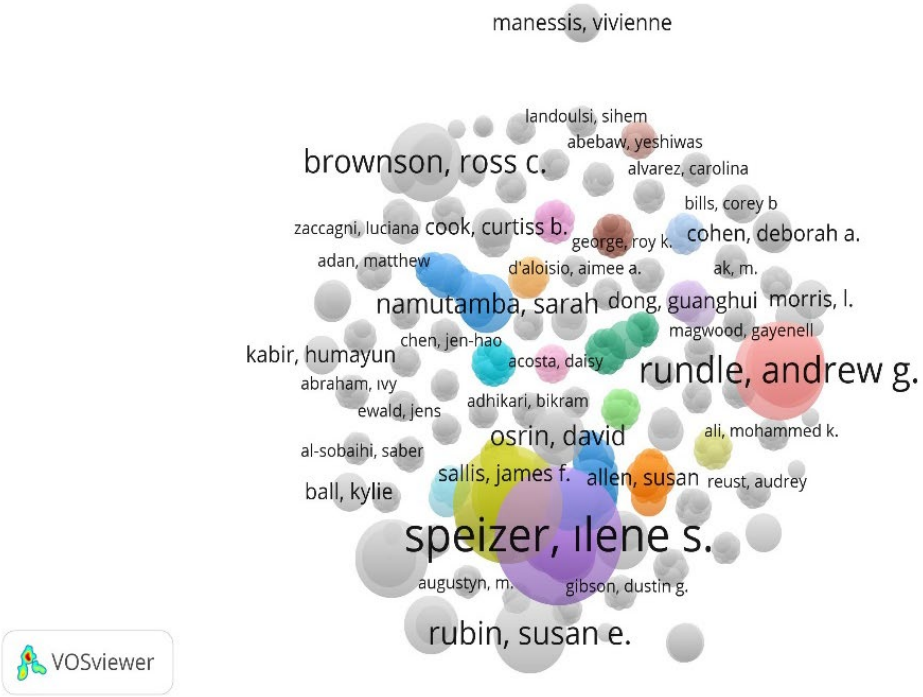
Scopus		**Web of Science**	
Dergi Adı	**Adet**	**Dergi Adı**	**Adet**
Plos One	18	Plos One	67
Landscape And Urban Planning	10	Landscape And Urban Plannıng	19
JOGNN Journal Of Obstetric Gynecologic and Neonatal Nursing	7	Cities	14
Studies In Family Planning	5	Sustainability	19
Cities	5	BMC Health Servıces Research	13
Archnet Ijar International Journal of Architectural Research	5	Mıdwıfery	13

Tablo 1. Sağlık alanı dışında hazırlanmış çalışmaların yer aldığı en etkin beş dergi (Scopus, Web of Science).

Kadın Dostu Kentsel Planlama Ve Tasarım Konulu Çalışmaların *Yazar ve Yayın Sayıları Temelinde Dağılımı*
İlgili konu özelinde Scopus veri tabanında en az 4 yayınla öne çıkan en etkili on yazar dikkate alınmıştır (Şekil 16). Yazarların iş birliği ağlarını analiz etmek için de ortak atıf yapılan yazarların bibliyometrik analizi yapılmıştır (Şekil 17). Buna göre alanında 7 adet yayınla en çok katkı sağlayan Gillings Küresel Halk Sağlığı Okulu'ndan Ilene Speizer etrafında yoğunlaşarak, en yüksek iş birliği endeksine sahip olduğu saptanmıştır.

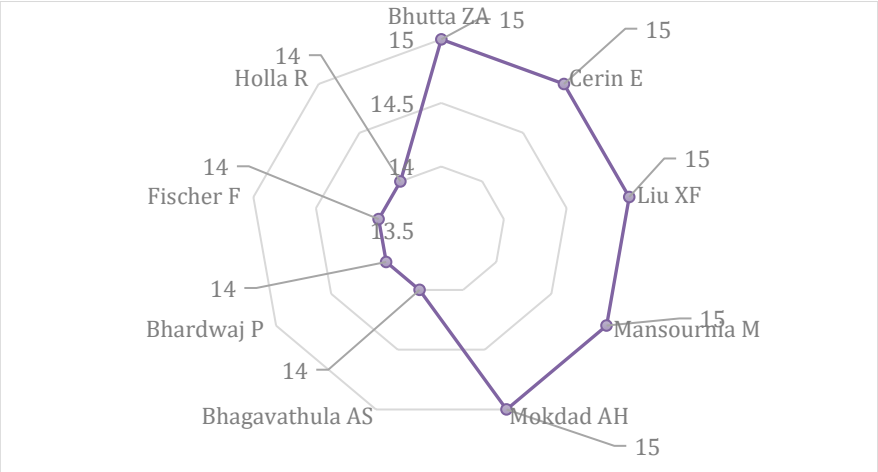

Şekil 16. İlgili konu özelinde öne çıkan en etkili yazarlar (Scopus).

Şekil 17. Ortak yazarlık ağı (VOSviewer).

İlgili konu özelinde Web of Science veri tabanında en az 14 yayınla öne çıkan en etkili on yazar dikkate alındığında; 15 er yayınla en çok katkı sağlayan kişiler Zulfiqar Bhutta (Toronto Üniversitesi), Ester Cerin (Nottingham Trent Üniversitesi), Xiao-Fang Liu (Nankai Universitesi), Mohammad Ali Mansournia (Tahran Üniversitesi) ve Ali H. Mokdad olmuştur (Şekil 18).

Şekil 18. İlgili konu özelinde öne çıkan en etkili yazarlar (Web of Science).

Kadın Dostu Kentsel Planlama ve Tasarım Konulu Çalışmalara İlişkin En Çok Atıf Alan Yayınlar, Yazarlar, Atıf Sayıları Dağılımı

Tablo 2 ve Tablo 3'de analiz dönemi için en sık atıf alan yazarlar, çalışmalarının başlıkları, bu belgelerin yayınlandığı dergiler ile atıf sayılarını açıklayan ilk on sonuç sunulmuştur. En yüksek atıf alan yazarlar her iki veri tabanı özelinde de Jorgensen vd., ile Palliwoda vd.,'nin yapmış olduğu çalışmalara olmuştur. Landscape and Urban Planning dergisi de her iki veri tabanında en çok atıf alan dergi olmuştur. Atıfların çok büyük bir bölümünün 2000'den sonra yayımlanan dergilerde yer aldığı görülmüştür.

Yazar	Başlık	Dergi ve Yayım Yılı	Atıf Sayısı
Jorgensen, A., Hitchmough, J., Dunnett, N.,	Woodland as a setting for housing-appreciation and fear and the contribution to residential satisfaction and place identity in Warrington New Town, UK	Landscape and Urban Planning (2007)	143
Palliwoda, J., Kowarik, I., von der Lippe, M.,	Human-biodiversity interactions in urban parks: The species level matters	Landscape and Urban Planning (2017)	127
Melis, G., Gelormino, E., Marra, G., Ferracin, E., Costa, G.,	The effects of the urban built environment on mental health: A cohort study in a large northern Italian city	International Journal of Environmental Research and Public Health (2015)	108
Luymes, D.T., Tamminga, K.,	Integrating public safety and use into planning urban greenways	Landscape and Urban Planning (1995)	90
Marquet, O., Miralles-Guasch, C.,	Neighbourhood vitality and physical activity among the elderly: The role of walkable environments on active ageing in Barcelona, Spain	Social Science and Medicine (2015)	87
Navarrete-Hernandez, P., Vetro, A., Concha, P.,	Building safer public spaces: Exploring gender difference in the perception of safety in public space through urban design interventions	Landscape and Urban Planning (2021)	62

Chen, X., Lee, C., Huang, H.,	Neighborhood built environment associated with cognition and dementia risk among older adults: A systematic literature review	Social Science and Medicine (2022)	56
Zenk, S.N., Wilbur, J., Wang, E., ... ,McNeil, S., Savar, N.,	Neighborhood environment and adherence to a walking intervention in African American women	Health Education and Behavior (2009)	47
Macháč, J., Brabec, J., Arnberger, A.,	Exploring public preferences and preference heterogeneity for green and blue infrastructure in urban green spaces	Urban Forestry and Urban Greening (2022)	42
Ugolini, F., Massetti,L., CalazaMartínez, P.,…, Vuletić, D., Sanesi, G.,	Understanding the benefits of public urban green space: How do perceptions vary between professionals and users?	Landscape and Urban Planning (2022)	32

Tablo 2. İlgili konuda en sık atıf alan yazarlar, çalışmalarının başlıkları, bu belgelerin yayınlandığı dergiler ile atıf sayıları (Scopus).

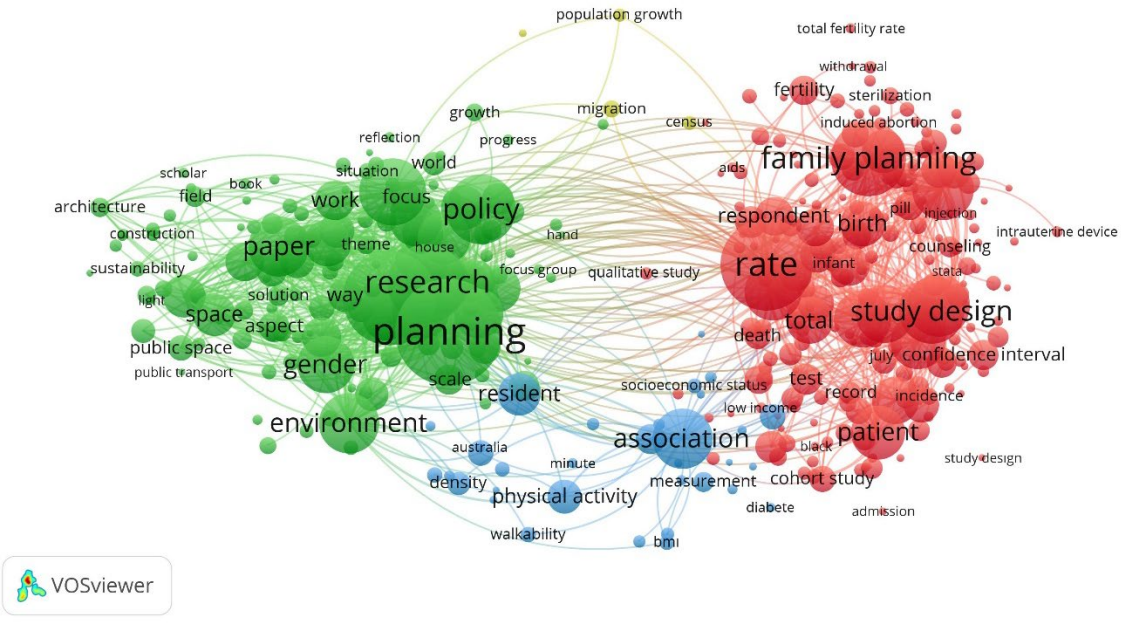
Yazar	**Başlık**	**Dergi ve Yayım Yılı**	**Atıf Sayı.**
Jorgensen, A., Hitchmough, J., Dunnett, N.,	Woodland as a setting for housing-appreciation and fear and the contribution to residential satisfaction and place identity in Warrington New Town, UK	Landscape and Urban Planning (2007)	129
Palliwoda, J., Kowarik, I., von der Lippe, M.,	Human-biodiversity interactions in urban parks: The species level matters	Landscape and Urban Planning (2017)	110
Salvo, G., Lashewicz, BM., (...)., McCormack, GR.,	Neighbourhood Built Environment Influences on Physical Activity among Adults: A Systematized Review of Qualitative Evidence	Internatıonal Journal of Envıronmental Research and Publıc Health (2018)	103
Keith, SJ., Larson, LR., (...)., Fernandez, M.,	Greenway use and preferences in diverse urban communities: Implications for trail design and management	Landscape and Urban Plannıng (2018)	85
Sietchiping, R., Permezel, MJ., Ngomsi, C.,	Transport and mobility in sub-Saharan African cities: An overview of practices, lessons and options for improvements (2012)	Cıtıes	97
Huang, WZ., Yang, BY., (...); Dong, GH.,	Association between community greenness and obesity in urban-dwelling Chinese adults	Scıence of the Total Envıronment (2020)	78
Erkip, F.,	The shopping mall as an emergent public space in Turkey	Envıronment and Plannıng A-Economy and Space (2003)	77

Day, K.,	The ethic of care and women's experiences of public space	Journal of Envıronmental Psychology (2000)	74
Luymes, Dt., Tamminga, K.,	Integrating public safety and use into planning urban greenways	Landscape and Urban Plannıng (1995)	73
Bahrainy, H., Khosravi, H.,	The impact of urban design features and qualities on walkability and health in under-construction environments: The case of Hashtgerd New Town in Iran	Cıtıes (2013)	62

Tablo 3. İlgili konuda en sık atıf alan yazarlar, çalışmalarının başlıkları, bu belgelerin yayınlandığı dergiler ile atıf sayıları (Web of science).

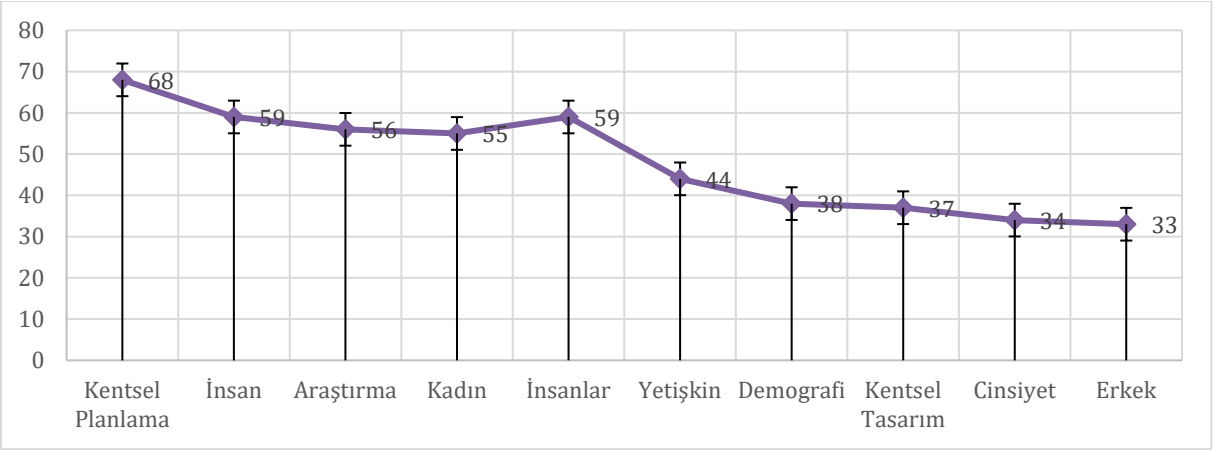
Kadın Dostu Kentsel Planlama ve Tasarım Konulu Çalışmalarda En Sık Geçen Anahtar Kelime Dağılımı ve Ağ Haritası

Anahtar sözcükler, belirli bir araştırma alanından seçilen ve o alanın konusunu ifade eden standartlaştırılmış sözcükleri ifade etmekte olup, bunları analiz etmek, belirli bir alandaki sorunları ve yönelimi ortaya çıkarmada etkindirler (Wang vd., 2023). Bu anlamda, anahtar kelime oluşumunun ve kümeleme analizinin bir ağ haritasının oluşturulması için VOS görüntüleyicisi kullanılmıştır. Düğüm boyutu anahtar kelime sıklığını ve mesafe ilişkilerinin gücünü göstermiştir. Anahtar kelimelerin eş-oluşumuna dayanarak bu analizde toplam dört küme oluşturulmuştur. Küme 1, planlama, araştırma, çevre, cinsiyet, kamusal alan vb. küme 2, aile, çalışma, tasarım, hasta, oran vb.; küme 3, dernek, fiziksel aktivite, ölçüm vb.; küme 4, popülasyon, büyüme, göç. vb. öğeleri kapsamıştır. İlgili kümeler, anahtar kelimelerin çevre, sosyal, sağlık ve temel bilimler etrafında eşleştiğini de destekler niteliktedir (Şekil 19).

Şekil 19. Ortak anahtar kelime ağları

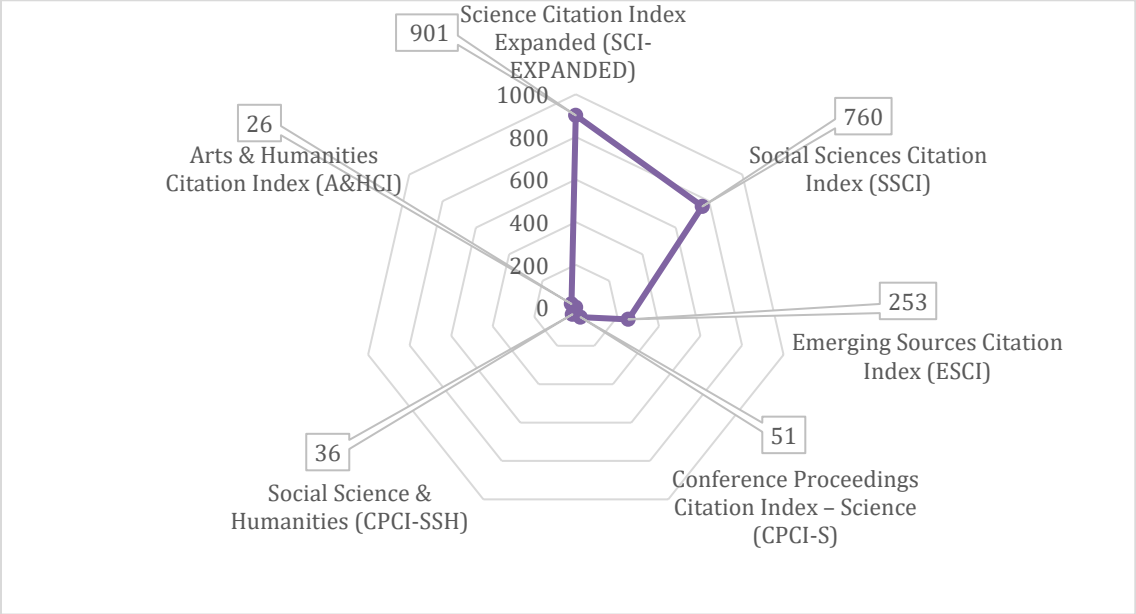
Çevre bilimleri sanat ve beşeri bilimler alanında en yüksek frekansa sahip ilk 10 anahtar kelime de Tablo 4'te listelenmiştir. Buna göre en fazla sıklıkta kullanılan kelime kentsel planlama olmuştur (Şekil 20).

Şekil 20. İlgili konulu çalışmalarda en sık geçen anahtar kelime dağılımı (En etkin 10).

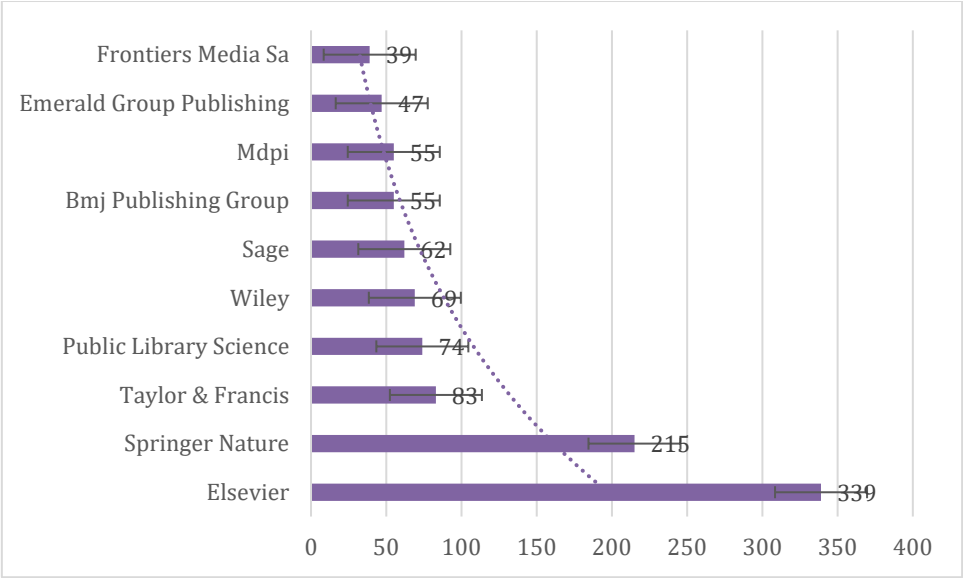
Kadın Dostu Kentsel Planlama ve Tasarım Konulu Çalışmalara İlişkin Web of Science temelinde İndeks Türü, Yayıncı Kuruluş ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri İlişkisi Dağılımları

İlgili konuda yayımlanmış çalışmaların WoS kategorisine göre indeks türü dağılım oranları dağılımında % 60.67 ile SCI-Expended (901) ile % 51,18 ile SSCI de indekslenen yayınlar en fazla oranı oluşturmuştur (Şekil 21).

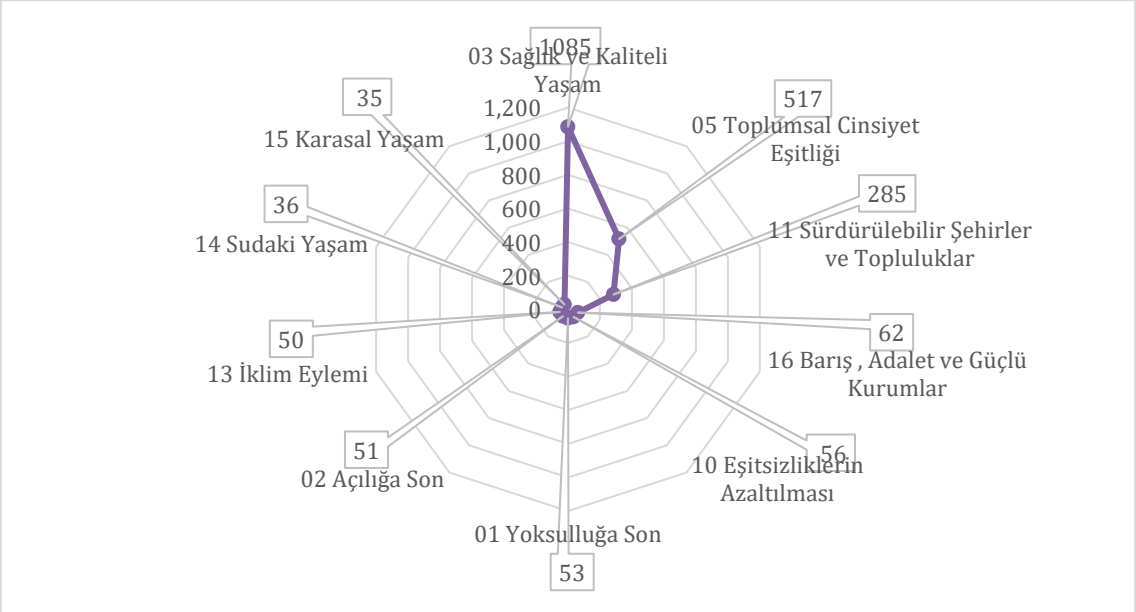
Şekil 21. İlgili konulu çalışmaların WoS kategorisine göre indeks türü dağılımı

İlgili konudaki çalışmaların Web of Science temelinde yayımlandığı kuruluşlar incelendiğinde; %22,82'ilk oranla Elsevier ile %14,48'lik oranla Springer Nature alana önemli ölçüde katkı sağlamışlardır (Şekil 22).

Şekil 22. İlgili konudaki çalışmaların Web of Science temelinde yayımlandığı kuruluşlar.

İlgili konuda yapılmış çalışmaların "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" ile ilişkisine yönelik dağılımları Şekil 23'de sunulmuştur. Buna göre ilgili konuda en fazla % 73,06 ile "Sağlıklı ve kaliteli yaşam", % 34,81 ile "Toplumsal cinsiyet eşitliği" ve % 19,19 ile "Sürdürülebilir şehirler ve topluluklar" hedefleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu durum kadın dostu kentsel planlama ve kentsel tasarım ile sağlıklı ve kaliteli yaşamın güçlü bir ilişki içinde olduğunu desteklemektedir.

Şekil 23. ilgili konuda yapılmış çalışmaların sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkisi.

SONUÇ

Çalışmada, Scopus ve WoS veritabanları özelinde kadın ve kentsel planlama ile kentsel tasarımın kesiştiği noktadaki bilimsel çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Analizler, ilgili konunun akademik literatürdeki yerini ve etkinliğini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Değerlendirme, yayın çıktısı, ülkeler/bölgeler, kurumlar ve yazarlar tarafından yapılan katkılar, etkili dergiler ile anahtar kelime, ülke ve yazar temelli ağ haritalarını içeren bibliometrik analizleri içermiştir. Analiz, ilgili konunun özellikle de son on yıldaki artan önemini (Scopus %59,04'lük artış, Web of Science % 77,71'lik artış) ve etkisini göstermektedir.

İlgili konu özellikle sağlık alanındaki araştırmaları içerirken, farklı temel alanlardan oluşan disiplinler arası bir temel alanı da barındırdığı saptanmıştır. Bu durum, Moghadam & Rafieian (2019)'ın çalışmalarında da; kadın ve kentsel planlama-tasarım alanında daha fazla araştırma yapılması ile kadın dostu şehirler yaklaşımının önemini destekleyerek, Moghadam & Rafieian (2019)'un çalışması ile örtüşmektedir. Aynı zamanda bu durum, kadın dostu planlama ve tasarım yaklaşımının çoğunlukla sağlık ile ilişkilendirildiğini göstermektedir. Araştırma çıktılarının coğrafi dağılımında en etkin ABD, Birleşik Krallık ve Avusturalya olmuştur. Özellikle de ABD ilgili konuda lider ülke konumunda yer almıştır. Genel bilimsel literatürde olduğu gibi, bu çalışmalarda da baskın dil İngilizce olmuştur. İlgili alanda yaygın olarak kullanılan terimler; kentsel planlama, insan, araştırma, kadın ve kentsel tasarım olmuştur. Bu durum kadın ile planlama ve tasarım konularının ilişkili olduğu durumu destekler niteliktedir. En fazla çalışmayı yayımlayan "Plos One" dergisi iken, her iki veri tabanında da en çok atıf alan dergi "Landscape and Urban Plannıng" olmuştur. Jorgensen vd., ile Palliwoda vd.,'nin yapmış olduğu araştırmalar, en çok atıf alan çalışmalar olmuştur. Atıfların çok büyük bir bölümünün 2000'den sonra yayımlanan dergilerde yer aldığı görülmüştür. İlgili konuda "Johns Hopkins Bloomberg Halk Sağlığı Okulu" ile Kalifornia Üniversitesi gibi kurumların yüksek yayın hacimleri olduğu saptanmıştır. Wos özelinde en etkin yayıncı "Elsevier" ve "Springer Nature" olmuştur. Anahtar kelimenin eş zamanlı analizinde, bu alandaki mevcut araştırmaların esas olarak; planlama, araştırma, cinsiyet, çevre gibi temaları ve konular etrafında yoğunlaştığı görülmüştür. Çalışma bulguları ilgili konu ile sağlıklı ve kaliteli yaşam arasında güçlü bir ilişkiye vurgu yaparak, Crocco vd., (2008); Soltani vd., (2013) ile Falahatgar ve Fast (2019)'un çalışmalarını desteklemektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar, Scopus ve Web of Science veri tabanı özelinde, incelenen parametreler temelinde; mevcut durumun ve gelecek eğilimlerin saptanmasında akademik literatüre önemli bir referans niteliği taşıyacaktır. Aynı zamanda çalışmadan elde edilen sonuçlar, Taylor (1999)'un da belirttiği gibi; etkin bir kentsel planlamada toplumsal cinsiyete dayalı bir veri tabanının oluşturulmasında önemli bir araç olabilecektir.

KAYNAKÇA

Alam, S. M. S., Chowdhury, M. A. M., Razak, D.B.A. (2021). Research evolution in banking performance: A bibliometric analysis. *Future Business Journal*, 7 (66), 1–19.

Altay Balkan, D. (2015). *Yerel yönetimler için kadın dostu kent planlaması ve tasarım ilkeleri kitabı*. Ankara: Uzerler Matbaacılık, s. 113.

Amiruddin, M.Z., Samsudin , M., Suhandi , A., Coştu, B., Prahani, B.K. (2025). Scientific mapping and trend of conceptual change: A bibliometric analysis. *Social Sciences & Humanities Open*, 11, 101208. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2024.101208.

Anoniymous (2024). *Fair shared city-vienna's gender sensitive planning approach*. Executive Group for Construction and Technology Competence Center Overall Gender Planning. Urban Planning, Smart City Strategy, Participation, Gender Planning. https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/ alltagundfrauen/

Ara, M.R., Doito, B., Mirko, G. (2024). GenUrban: Shaping cities for all genders' - Right to the city planning framework, Hong Kong. *Cities,* 150, 105081. https://eprints.qut. edu. au/248542.

Bahrainy,, H., Hossein,, K. (2013). The impact of urban design features and qualities on walkability and health in under-construction environments: The case of Hashtgerd New Town in Iran. *J. Cities*, *31*, 17–28.

Basbas, S., Papagiannakis, A., Baraklianos, I., Nikiforiadis, A., Campisi., T. (2023). Does gender matter in daily urban mobility? Exploring travel perceptions, attitudes, and behaviours. *International Journal of Transport Development and Integration*, 7 (2), 67- 75.

Beebeejaun, Y. (2017). Gender, urban space, and the right to everyday life. *Journal of Urban Affairs*, 39 (3), 323-334.

Blöbaum, A., Hunecke, M. (2005). Perceived danger in urban public space: The impacts of physical features and personal factors. *Environment and Behavior,* 37 (4), 465-486.

Braçe, O., Garrido-Cumbrera, M., Correa-Fernández, J. (2021). Gender differences in the perceptions of green spaces characteristics. *Social Science Quarterly*, 102 (6), 2640-2648.

Burgess, G. (2008). Planning and the gender equality duty – why does gender matter? *People, Place & Policy Online, 2 (3), 112-121.*

Chant, S. (2013). Cities through a "gender lens": a golden "urban age" for women in the global South? *Environment and urbanization*, 25 (1), 9-29.

Chen, X., Lee, C., Huang, H. (2022). Neighborhood built environment associated with cognition and dementia risk among older adults: a systematic literature review. *Soc Sci Med.* 292, 114560. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114560.

Crocco, MS., Cramer, J., Meier, EB. (2008). (Never) Mind the gap! Gender equity in social studies research on technology in the twenty-first century. *Multicult. Educ. Technol. J.* 2 (1), 19-36.

Day, K. (2000). The ethic of care and women's experience of public space. *Journal of Environmental Psychology* 20, 103–24.

Dhasmana, P., Bansal, K., Kau, M. (2022). *Assessing gender ınclusive user preferences: A case of Urban public spaces in Chandigarh.* International Conference on Innovation and Intelligence for Informatics, Computing, and Technologies (3ICT), 20-21 Nov.2022, Sakheer, Bahrain.

Dymén C., Ceccato, V. (2012). *An international perspective of the gender dimension in planning for urban safety.* Ceccato, V. (Eds.) The urban fabric of crime and fear 2012, Springer Netherlands.

Erkip, F. (2003). The shopping mall as an emergent public space in Turkey. *Environment and Planning,* 35 (6), 1073–1093.

Falahatkar, H., Fast, V. (2019). *Extending the conversation: A Vision for urban accessibility for diverse mobilities through geoal.* Spatial Data Science Symposium 2022.

Fenster, T. (2005). The right to the gendered city: Different formations of belonging in everyday life. *J. Gend. Stud. 14*, 217–231.

Fenster, T. (2005). The right to the gendered city: different formations of belonging in everyday life. *J. Gend Stud.* 14 (3), 217–231.

Garcia-Ramon, M. D., Ortiz, A., Prats, M. (2004). Urban planning, gender and the use of public space in a peripherial neighbourhood of Barcelona. *Cities*, 21 (3), 215-223.

Gargiulo, I., Garcia, X., Benages-Albert, M., Martinez, J., Pfeffer, K., Vall-Casas, P. (2020). Women's safety perception assessment in an urban stream corridor: Developing a safety map based on qualitative GIS. *Landscape and Urban Planning,* 198, 103779.

González-Alcaide, G. (2021). Bibliometric studies outside the information science and library science field: Uncontainable or uncontrollable?. *Scientometrics,* 126 (8), 6837-6870.

Greed, C. (2005). Overcoming the factors inhibiting the mainstreaming of gender into spatial planning policy in the United Kingdom. *Urban Studies*, 42 (4), 719-749.

Grundstrom, K. (2005). *Gender and the use of public space*. Housing development and management–HDM Lund University.

Habitat 3, U. N. (2017). *New urban agenda*. Quito, Ecuador, UN Habitat.

Harvey, C., Aultman-Hall, L., Hurley, S.E., Troy, A. (2015). Effects of skeletal streetscape design on perceived safety. *Landscape and Urban Planning*, 142, 18-28.

Huang, W.Z., Yang, B.Y., Yu, H.Y., Bloom, M.S. , Markevych, I., Heinrich, J., Knibbs, L.D., Leskinen, A., Dharmage, S.C., Jalaludin, B., Morawska, L., Jalava, P., Guo, Y., Lin, S., Zhou, Y., Liu, R.Q., Feng, D., Hu, L.W., https://www.webofscience.com/
https://www.scopus.com/

Hxley, M. (2002). *Govern mentality, gender, planning.* Planning Future, Philip Allmendinger and Mark Tewdwr-Jones, Rutledge, London.

Jabeen, H. (2020). Gender-Responsive urban planning and design of public open spaces for social and economic equity: challenges and opportunities in Dhaka city, Bangladesh. *Global Journal of Human-Social Science*, 20 (5), 19–32.

Janik, A., Ryszko, A., Szafraniec, M. (2020). Scientific landscape of smart and sustainable cities literature: A bibliometric analysis. *Sustainability*, 12 (3), 779. https://doi.org/ 10.3390/ su12030779

Jiang, B., Mak, C.N.S., Larsen, L., Zhong, H. (2017). Minimizing the gender difference in perceived safety: Comparing the effects of urban back alley interventions. *Journal of Environmental Psychology*, 51, 117-131.

Jorgensen, A., Hitchmough, J., Dunnett, N. (2007). Woodland as a setting for housing-appreciation and fear and the contribution to residential satisfaction and place identity in Warrington New Town, UK. *Landscape and Urban Planning, 79 (3–4*), 273-287.

Jorgensen, A., Hitchmough, J., Calvert, T. (2022). Woodland spaces and edges: Their impact on perception of safety and preference. *Landscape and Urban Planning*, 60 (3), 135-150.

Keith, S.J., Larson, L.R., Shafer, C.S., Hallo, J.C., Fernandez, M. (2018). Greenway use and preferences in diverse urban communities: Implications for trail design and management, *Landscape and Urban Planning*, 172, 47-59,

Khalilin, A., Fallah, S. N. (2018). Role of social indicators on vitality parameter to enhance the quality of women's communal life within an urban public space (case: Isfahan's traditional bazaar, Iran). *Frontiers of Architectural Research, 7* (3), 440–454.

Khosla, R. (2009). *Addressing gender concerns in India's urban renewal mission*. UNDP, New Delhi. http://www.undp.org/content/ dam/india/docs/ addressinggenderconcerns.pd

Kiper, T., Korkut, A., Üstün Topal, T. (2016). Mekansal planlamada kadın dostu kent yaklaşımı. *İdil Sanat ve Tasarım Dergisi,* 5 (26), 1777-1796.

Leao, S., Izadpanahi, P., Hawken, S. (2019). *How urban design can make cities safer for women?* 34th International Conference on Passive and Low Energy Architecture: Smart and Healthy within the Two-Degree Limit.

Lin, W.L., Yang, Y., Xe, N., Leow, N.X., Lim, W.M., Khee , P.C., Yip, N. (2025). Trends in the dynamic evolution of blockchain and circulareconomy: A literature review and bibliometric analysis. *Bus Strat Env.* 34, 1062–1084.

Luymes, D.T., Tamminga, K. (2015). Integrating public safety and use into planning urban greenways. *Land. Urb. Plan*. 33, 391-400.

Lykogianni, R. (2008). Tracing multicultural cities from the perspective of women's everyday lives. *European Urban and Regional Studies,* 15 (2), 133-143.

Macháč, J., Brabec, J., Arnberger, A. (2022). Exploring public preferences and preference heterogeneity for green and blue infrastructure in urban green spaces. *Urban For. Urban Green*. 75, 127695, 10.1016/j.ufug.2022.127695.

Mahadevia, D., Lathia, S. (2019). Women's safety and public spaces: lessons from the sabarmati riverfront, *India. Urban Planning*, 4 (2), 154-168.

Markwyn, A. (2012). Women and the everyday city: Public space in San Francisco 1890–1915. *Planning Perspectives,* 27 (2), 337-338.

Marquet, O., Miralles-Guasch, C. (2015). Neighbourhood vitality and physical activity among the elderly: the role of walkable environments on active ageing in Barcelona, *Spain. Soc Sci Med*, 135, 24–30

Melis, G., Gelormino, E., Marra, G.., Ferracin, E., Costa, G. (2015). The effects of the urban built environment on mental health: A cohort study in a large Northern Italian City. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12 (11), 14898-14915.

Moghadam, S.N.M., Rafieian, M. (2019). What did urban studies do for women? A systematic review of 40 years of research. *Habitat International*, 92, 102047.

Moser, C. (2012). Mainstreaming women's safety in cities into gender-based policy and programmes. *Gender & Development,* 20 (3), 435-452.

Navarrete-Hernandez, P., Laffan, K. (2019). A greener urban environment: Designing green infrastructure interventions to promote citizens' subjective wellbeing. *Landscape and Urban Planning*. 191, 1-14.

Navarrete-Hernandez, P., Vetro, A., Concha, P. (2021). Building safer public spaces: Exploring gender difference in the perception of safety in public space through urban design interventions. *Landsc. Urban Plan*, 214, 104180.

Ortiz, A., Garcia-Ramon, M., Prats, M. (2004). Women's use of public space and sense of place in the Raval (Barcelona) Anna. *GeoJournal, 61* (3), 219–227.

Palliwoda, J., Kowarik, I., Von Der Lippe, M. (2017). Human–biodiversity interactions in urban parks: the species level matters. *Landsc. Urban Plan*. 157, 394–406.

Parker, B. (2016). Feminist forays in the city: Imbalance and intervention in urban research methods. *Antipode,* 48 (5), 1337-1358.

Paydar, M., Kamani-Fard, A., Etminami-Ghasrodashti, R. (2017). Perceived security of women in relation to their path choice toward sustainable neighborhood in Santiago, Chile. *Cities*, *60*, 289–300.

Pereira, A., Rebelo, E.M. (2024). Women in public spaces: Perceptions and initiatives to promote gender equality. *Cities,* 154, 105346. https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105346

Phadke, S. (2007). Dangerous liaisons—Women and men: Risk and reputation in Mumbai. *Economic and Political Weekly,* 1510–1518.

Sadeghi, A.R., Jangjoo, S. (2022). Women's preferences and urban space: Relationship between built environment and women's presence in urban public spaces in Iran. *Cities,* 126, 103694. https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103694.

Salvo, G., Lashewicz, B., Doyle-Baker, P., McCormack, G. (2018). Neighbourhood built environment influences on physical activity among adults: A systematized review of qualitative evidence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15 (5), 897. https://doi.org/10.3390/ijerph15050897.

Shaikly, A. (2022). Mella Lira, B. Gender-bias in the built environment: How young women's experiences in public space are understood and addressed in London. *J. Urban Des. 28*, 355–374.

Sietchiping, R., Permezel, M.J., Ngomsi, C. (2012). Transport and mobility in sub-Saharan African cities: an overview of practices, lessons and options for improvements. *Cities,* 29 (3), 183-189

Soltani, L., Zangiabadi, A., Nastaran, M. (2013). The quarter: An effective pattern for satisfying women's sense of place in the city of Isfahan. *Cities,* 30, 161-174.

Sundar, S., Gurupandi, M. (2025). Exploring strategic entrepreneurship research: A comprehensive decadal bibliometric analysis. *International Review of Management and Marketing*, 5 (1), 179-192.

Taylor, V. (1999). Gender and socıal movements: gender processes in women's self-help movement. *Gender & Society,* 13 (1), 8-33.

Ugolini, F., Massetti, L., Calaza-Martínez, P., Cariñanos, P., Dobbs, C., Krajter S., Ostoić, et al. Understanding the benefits of public urban green space: How do perceptions vary between professionals and users? *Landsc Urban Plan*, 228.

Umaña-Barrios, N., Gil, A.S. (2017). How Can Spatial Design Promote Inclusivity, Gender Equality and Overall Sustainability in Costa Rica's Urban Mobility System?. Procedia Eng, 198, 1018–1035.

UN Women (2009). *Safe Cities Global Programme*. Safe Cities Free of Violence Against Women and Girls Global Programme Document (2008-2015). http://www.unwomen.org/en/whatwe-do/ending-violence-against women/~/media/44F28561B84548FE82E24E38E825ABEA. ashx, retrieved on 11th June 2017

Vaiou, D., Lykogianni, R. (2006). Women, neighbourhoods and everyday life. *Urban Studies*, 43 (4), 731–743.

Van de Pol, L., Kuijpers, E. (2005). Poor women's migration to the city: The attraction of Amsterdam health care and social assistance in early modern times. *Journal of Urban History*, 32 (1), 44-60.

Van Eck, N.J., Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84 (2), 523–538.

Wang, J., Guo, X. (2023). Adsorption kinetics and isotherm models of heavy metals by various adsorbents: an overview Crit. Rev. *Environ. Sci. Technol*. 53 (21), 1837-1865.

Whitzman, C. (2011). Half-full or half-empty? Planning for women's safety in Victoria, Australia. *Planning Theory & Practice*, 12 (3), 367-385.

Zeng, X.W., Hu, Q., Yu, Y., Dong ,G.H. (2020). Association between community greenness and obesity in urban-dwelling Chinese adults. Sci. Total Environ. 702, 135040.

Zenk, S.N., Wilbur, J., Wang, E., McDevitt, J., Oh, A., Block, R., McNeil, S., Savar, N.. (2009). Neighborhood environment and adherence to a walking intervention in African American women. *Health Education & Behavior* 36 (1), 167–81.

Zhou, S. L. (2019). Understanding 'inclusiveness' in public space: learning from existing approaches, UBC Sustainability Scholars report. https://www.iap2.org/page/pillars.

Zupic, I., Čater, T. (2021). Bibliometric methods in management and organization. Organizational Research Methods, 18 (3), 429-472.

Zysk, E. (2024). Identification of determinants that reduce women's safety and comfort in urban public spaces (UPS). *Sustainability*, 16 (22), 10075, https://doi.org/10.3390/su162210075.

KENTSEL MEKÂNLARDA EVRENSEL TASARIM VE PEYZAJ MİMARLIĞI İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Arzu ALTUNTAŞ
Siirt Üniversitesi
Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0003-1258-3875

ÖZET

Nüfus artışının önlenemez bir hızla yükselmesi ve kırsaldan kentlere göçün artması, kentlerde yoğun ve hızlı bir değişimin de oluşmasına sebep olmuştur. Kent sakinlerinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çabucak alınan kararlar ve yapılan uygulamalar o günün şartları için çoğu zaman uygun gibi görünse de zaman içerisinde eksiklikleri ortaya çıktıkça düzeltilmesi zor hatta imkansız sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Kentin yalnızca belirli standartlar dahilinde planlanması ve tasarlanması, o kentte yaşayan, o kentin bir parçası olan ve kentin tüm dinamiklerinden etkilenerek aynı zamanda bu dinamikleri etkileyen çeşitli grupların çoğu zaman ihtiyaç ve beklentilerinin karşılamamasına sebep olmaktadır. Bu durum özellikle kentte yaşayan ve engelli olarak nitelendirilen insanların kentsel mekanlara erişiminde ve bu mekanları kullanmalarında bazı kısıtlılıkları da beraberinde getirmektedir. Kentsel mekânlar, toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimlerini şekillendiren önemli alanlardır. Bu mekânların tasarımında evrensel tasarım ilkeleri, erişilebilirliği ve tüm bireylerin kullanımını ön planda tutarak kritik bir rol oynamaktadır. Evrensel tasarım, yaş, engel durumu veya sosyal statü gibi farklılıkları göz önünde bulundurarak, herkesin kullanabileceği mekânlar yaratmayı amaçlayan bir anlayıştır. Diğer bir ifadeyle evrensel tasarım anlayışının geliştirilmesi, ürün, mekân vb. kullanımların herkes için erişilebilir ve herkes için kullanılabilir olmasıyla yakından ilgilidir. Sağlıklı olarak nitelendirilen fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan bir sorun yaşamayan bireyler bu ürün ya da mekânları kullanmada çoğunlukla bir sıkıntı yaşamamaktadır. Engelli bireylerin ise doğru tasarımlar gerçekleştirilmediği sürece sorun yaşamaları kaçınılmazdır. Peyzaj mimarlığı, kentsel mekanların tasarlanmasında ekolojik unsurları da dikkate alarak, tüm kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayacak ve sosyal etkileşimi teşvik edecek mekanlar oluşturan tasarım meslek disiplinlerinden bir tanesidir. Bu nedenle diğer tasarım meslek disiplinlerinde olduğu gibi, kentin tüm kullanıcılarına uygun ve herkesi kapsayıcı bir anlayışla, evrensel tasarım ilkelerini ve kriterlerini uygulamakla sorumludur.

Anahtar kelimeler: Engelli, Evrensel Tasarım, Kent, Kentsel Mekân, Peyzaj Mimarlığı

RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSAL DESIGN AND LANDSCAPE ARCHITECTURE IN URBAN SPACES

ABSTRACT

The unstoppable rise in population growth and the increase in migration from rural areas to cities have led to intense and rapid changes in urban environments. Decisions made quickly and actions taken to meet the needs of city dwellers may often seem appropriate for the conditions of the day, but as time goes on, the shortcomings emerge, leading to difficult or even impossible corrections. Planning and designing the city solely within certain standards often fails to meet the needs and expectations of various groups who live in the city, are part of it, and are influenced by and also influence its dynamics. This situation particularly brings about certain limitations in access to urban spaces and their use for people living in the city who are categorized as disabled. Urban spaces are important areas that shape the social, cultural, and economic interactions of communities. In the design of these spaces, universal design principles play a critical role by prioritizing accessibility and the use of all individuals. Universal design is an approach aimed at creating spaces that can be used by everyone, considering differences such as age, disability status, or social status. In other words, the development of the universal design understanding is closely related to making products, spaces, and so on accessible and usable for everyone. Individuals who are considered healthy and do not experience issues physically, mentally, or socially generally do not face difficulties in using these products or spaces. However, for individuals with disabilities, experiencing problems is inevitable unless appropriate designs are implemented. Landscape architecture is one of the design disciplines that, while considering ecological elements in the design of urban spaces, creates environments that meet the needs of all users and promote social interaction. Therefore, similar to other design disciplines, it is responsible for applying universal design principles and criteria with an understanding that is suitable for all users of the city and inclusive of everyone.

Keywords: Disabled, Universal Design, City, Urban Space, Landscape Architecture

GİRİŞ

Günümüzde artan nüfus yoğunluğuyla birlikte kentlerin yapısı ve kentsel ihtiyaçlar da sürekli değişmektedir. Kentin bulunduğu coğrafyanın özelliklerinin ya da ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra kentlerde yaşayan insanların kültürel geçmişleri, yaş ve cinsiyet dağılımları, sosyo ekonomik yapıları, beklenti ve ihtiyaçları gibi faktörler, her kentin birbirinden ayrışarak farklılaşmasına sebep olmaktadır. Fakat bunun yanında kentler olmazsa olmaz ortak mekânlar ve bu mekânların mutlaka sahip olması gereken belirli özellikleri de bulunmaktadır. Bu mekânlardan en önemlilerinden biri olan kentsel mekânlar, başta kent halkı olmak üzere geçici ya da kalıcı, uzun ya da kısa süreli olarak o kentte bulunan tüm insanların sosyal, kültürel ve ekonomik dinamiklerini yansıtan, ihtiyaçlarını karşılayan alanlardır. Bu nedenle kentsel mekânların yalnızca estetik kaygılarla değil, aynı zamanda erişilebilirlik ilkeleriyle ve kullanıcı deneyimleriyle de doğrudan ilişkili olarak tasarlanması gerekmektedir.

Özellikle son yıllarda kent planlamalarında ve kentsel mekânların tasarlanmasında evrensel tasarım yaklaşımları benimsenmektedir. Herkes için erişilebilir ve kullanılabilir mekânlar oluşturmak amacıyla ortaya çıkan bu kavram farklı yaş gruplarının ya da fiziksel ve/veya ruhsal açıdan farklılıkları olan bireylerin, yetenekleri ve fiziksel, sosyal, psikolojik ihtiyaçları da göz önüne alınarak yapılan bir tasarım anlayışıdır. Evrensel tasarım sayesinde kentin tüm kullanıcılarının kentten eşit şekilde faydalanması kenti eşit şekilde deneyimleyebilmesi amaçlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, tüm bireylerin ortak olarak kullanabilecekleri kentsel mekânlar, evrensel tasarım anlayışı içinde tasarlanmalıdır.

Kentsel mekânlarla ilgili tasarım meslek disiplinlerinden biri de peyzaj mimarlığıdır. Bu çalışmada kentsel mekânlarda evrensel tasarımın peyzaj mimarlığı meslek disiplini açısından irdelenmesi amaçlanmıştır.

1. ENGELLİLİK KAVRAMI

İnsanın doğumuyla birlikte sahip olduğu birtakım hakları bulunmaktadır. En başta ve en temel olarak yaşama hakkına sahip olan insanlar özgürce yaşama, çalışma, barınma, beslenme gibi diğer tüm haklara eşit bir şekilde sahiptirler. Fakat doğuştan ya da sonradan gelişen, geçici ya da kalıcı olan birtakım farklılıklar, sahip olunan temel hakların kullanılmasında kısıtlılıklar oluşturabilmektedir. Diğer bir deyişle, engelliler, yaşlılar, çocuklar, hamileler, hasta ve yararlılar da dahil olmak üzere tüm bireyler zihinsel, işitsel, fiziksel yetenekleri, hareket kapasiteleri ve antropolojik ölçüleri, fizyolojik yapıları ve dayanıklılıkları bakımından farklılık gösterebilmektedir (Mace vd., 1998; Kamer Aksoy vd., 2022).

Türk Dil Kurumu engelli kelimesini “engeli olan”, “doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken kimse” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2025). Kavrama her meslek disiplini kendi yaklaşarak kendi bağlamında bir açıklama getirmiştir. Tasarım disiplinlerinde de engellilik kavramına çözüm arayışları “evrensel tasarım” sonucuna ulaştırmıştır.

2. EVRENSEL TASARIM

Lefebre‟ye (1967) göre bir haykırış ve istek olan kent hakkı, kentlilerin kentte bulunan tüm hizmetlere ve faydalara eşit erişiminin sağlanması ve herkesin temel hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesidir. Harvey (2013) ise kent hakkının aynı zamanda bir insan hakkı olduğuna vurgu yaparak kenti değiştirmek suretiyle kendimizi ve geleceğimizi belirleme hakkı olduğunun altını çizmektedir (Tekin Büyüksakallı, 2019).

Evrensel tasarım anlayışının geliştirilmesi, esas itibariyle ürün, mekân vb. kullanımların herkes için erişilebilir ve herkes için kullanılabilir olmasıyla yakından ilgilidir. Sağlıklı olarak nitelendirilen fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan bir sorun yaşamayan bireyler bu ürün ya da mekânları kullanmada çoğunlukla bir sıkıntı yaşamamaktadır. Engelli bireylerin ise doğru tasarımlar gerçekleştirilmediği sürece sorun yaşamaları kaçınılmazdır.

Literatürde evrensel tasarımın, insan haklarının bir parçası olduğunu araştıran çalışmaların (Winter, 2004; Palabıyık, 2004; Barnes, 2011; Seyyar, 2015 vb.) yanı sıra kentsel mekanın herkes için kullanılabilirliğinin tespit edilmesine yönelik birçok araştırma (Cavington ve Hannah, 1997; Goldsmith, 1997; Hanson, 2004; Kaplan; 2007; Dostoğlu vd., 2009; Koca, 2010; Sirel vd., 2012; Bekçi, 2012; True ve Türel, 2013; Tutal, 2016 vb.) ve mekanın evrensel tasarıma uygunluğunun farklı meslek disiplinleri tarafından araştırıldığı birçok çalışma (Kavak, 2010; Uslu ve Shakouri, 2014; Alkan Meşhur ve Çakmak, 2018 vb.) bulunmaktadır.

Engelliler için tasarım yapılması fikri esas olarak II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. O dönemde savaş sebebiyle engelli sayısındaki artış, bu kişilerin normal yaşamlarına sürdürebilmeleri için günlük hayatta birtakım eklemeler ve/veya değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Bunun sonucunda da başta Amerika Birleşik devletleri olmak üzere Japonya ve Avrupa’da engelli bireylerin kentsel iç ve dış mekânlarda karşılaştıkları kısıt ve zorlukları gidermek için Engelsiz Tasarım *(Barrier Free Design)* geliştirilmiştir (Tekin Büyüksakallı, 2019).

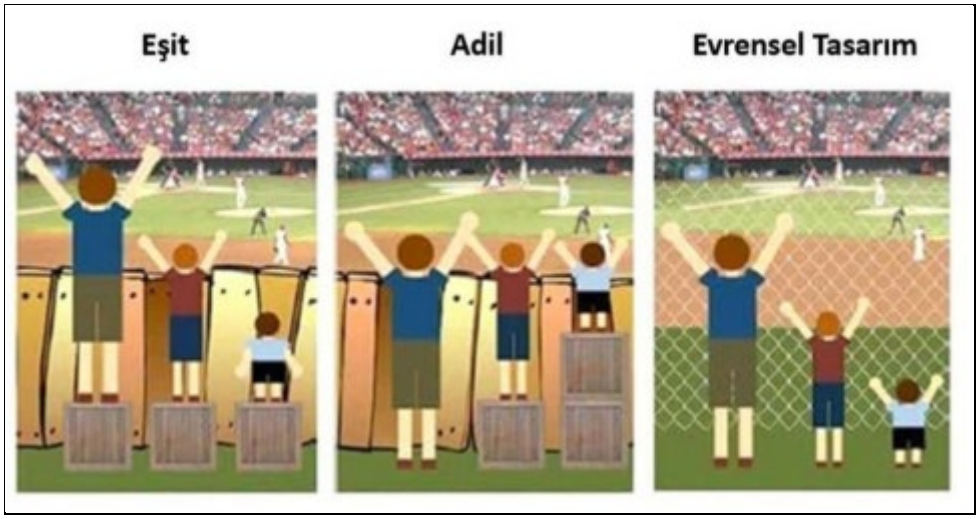
Batı ülkelerinde yaşanan bu gelişmeler engelli haklarının ortaya çıkmasını sağlamış ve böylece özellikle engelli bireylerin mekân kullanımlarının ve özgürce hareket edebilmelerinin çeşitli yasa ve yönetmelikler bağlamında koruma altına alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Kaplan, 2007).

Evrsensel tasarım kavramı Mace (1998)'e göre, mümkün olduğunca daha fazla birey tarafından kullanılabilecek özelliklere sahip ürünleri içine alan tasarım yaklaşımıdır (Ateş, 2013; Arı, 2019).

Evrensel tasarım ürünler, yapılar ve/veya mekânlarda gerçekleştirilen tasarım süreçlerinin hemen hemen tüm kullanıcılar göz önünde tutularak farklı senaryolarla gerçekleştirilmesidir. Evrensel tasarım, tüm alanların tüm bireyler tarafından erişilebilir olması gerekliliğini savunan bir felsefedir (Ateş, 2013).

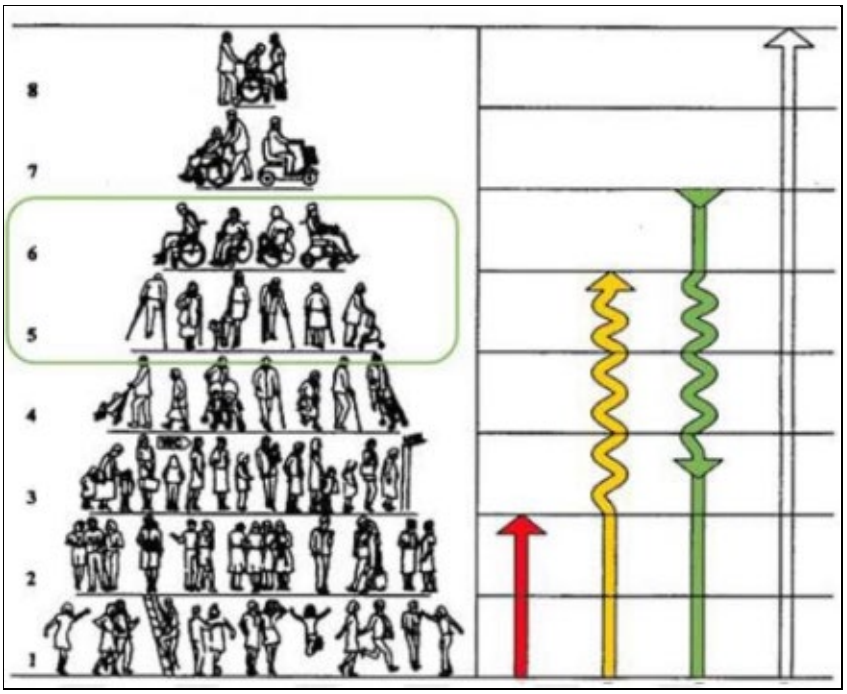
Bir diğer tanımlamaya göre ise evrensel tasarım, ürün, donatı, mekân ve çevre özelliklerini tüm kullanıcılar için eşitleyerek herkesin erişimine uygun fiziksel çözümlerin uygulanmasını sağlayan teori, ilke ve pratiklerdir (Kavak, 2010).

Evrensel tasarım herkes için eşit kullanım olanağı sağlamakta olup alanda ve/veya mekânda kısıtlılık bulunmamalıdır. Evrensel tasarım, en az maliyet ile herkesin yaşamını kolaylaştıran düzenlemeleri gerçekleştirmeyi amaçlayan (Şekil 1), statü, davranış ve değerde eşitlik ilkelerini temel alan bir tasarım anlayışıdır (Toplu, 2009; (Tekin Büyüksakallı, 2019).

Şekil 1. Evrensel tasarım anlayışı (Tekin Büyüksakallı, 2019).

Goldsmith (1997) evrensel tasarımın daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla evrensel tasarım piramidini oluşturmuştur (Şekil 2). Bu piramidin ilk basamağında çevik, koşabilen yük taşıyabilen, tırmanabilen ve atletik kişiler, ikinci basamakta ise herhangi bir engeli olmayan yetişkinler bulunmaktadır. Sağlıklı bedenlere sahip olan değişik yaş gruplarındaki ve farklı cinsiyetteki kişilerin ve çocukların piramidin üçüncü basamağında yer aldığı görülmektedir. Dördüncü basamakta baston kullanan yaşlılar, yürüme zorluğu çeken bireyler ve bebek arabası kullanan ebeveynler bulunurken, tekerlekli sandalye ve koltuk değneği kullananlar ise beşinci basamakta yer almaktadır. Altıncı basamakta tekerlekli sandalye kullanan kişiler yer alırken, piramidin yedinci sırasında elektrikli mobilet kullanıcıları ve bir başka kişinin yardımına muhtaç olan tekerlekli sandalye kullanıcılarının olduğu görülmektedir. Tek başlarına hareket edemeyen en az iki kişinin yardımına ihtiyacı olan tekerlekli sandalye kullanan kişiler ise piramidin en son basamağında yer almaktadır (Duman, 2017; Tekin Büyüksakallı, 2019).

Şekil 2. Evrensel Tasarım Piramidi (Goldsmith, 1997; Tekin Büyüksakallı, 2019).

3. EVRENSEL TASARIM KRİTERLERİ

1980'lerde Ronald Mace ve ekibi tarafından geliştirilen evrensel tasarım kriterleri "Herkes İçin Tasarım" başlığıyla sunulmuştur. Üç kez revize edilen kriterlerin son hali Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Ronald Mace ve ekibi tarafından oluşturulan evrensel tasarım kriterleri (Evcil, 2014)

KRİTER	AÇIKLAMA
Eşit kullanım *(equitable use)*	-Aynı yararın tüm kullanıcılar için sağlanması, mümkünse özdeş, mümkün olmadığı durumlarda eşdeğer olabilecek yararı tüm kullanıcılara sağlamak, -Herhangi bir kullanıcıyı ayırmak veya damgalamaktan kaçınmak, -Mahremiyet ve güvenlik için tüm kullanıcılara eşit olanaklar sağlamak, -Tüm kullanıcıların ilgisini çekecek, hoşuna gidecek tasarımların gerçekleştirilmesi.
Esnek kullanım *(flexible use)*	-Kullanımda kullanıcıya seçenekler sunabilmek, -Sağ ve sol el kullanımına uygun çözümler getirmek, -Kullanıcının doğru ve kesin karar verebilmesini sağlamak, -Kullanıcı hızına uyum sağlamak.
Basit ve sezgisel kullanım *(simple and intuitive use)*	-Tasarım, gereksiz güçlük ve karışıklık içermemeli, -Kullanıcı beklentilerini karşılamak, -Geniş okuryazarlık ve dil becerilerine (düzeylerine) hitap etmek,

	-Kullanım esnasında kullanıcıya sunulan bilgilerin önemine göre öncelik vermek.
Algılanabilir bilgi *(perceptible information)*	-Temel bilgilerin sunumunda değişik iletişim biçimlerini (resimli, sesli veya dokunulabilen) kullanmak, -Temel bilginin, ikincil bilgilerden ayrılabilecek düzeyde farklılaştırılması, -Temel bilginin okunabilirliğini maksimum düzeye çıkarmak, -Tasarımda ögeleri tanımlamak (yönerge veya yön belirterek), -Duyusal kısıtlılıkları olanların kullandıkları araç ve tekniklerle uyumlu tasarımlar yapmak.
Hata toleransı *(tolerance for error)*	-Tasarımda tehlikeli olabilecek unsurlar yok edilmeli, tasarımda kullanıcının fark etmesi sağlanmalı veya bunlara karşı kullanıcılar korunmalı -Olası tehlikeli durumlar ve hatalar için kullanıcının önceden uyarılması sağlanmalı -Tasarımlarda hata/arıza veya bozulmaya karşı emniyetli özelliklerin tercih edilmesi -Kullanımda dikkat gerektiren tasarımlarda, bilinçsiz kullanım en aza indirgenmeli.
Düşük fiziksel güç *(low physical effort)*	-Kullanıcının kendine özgü bedensel özelliklerini kullanabilmesi, -Tasarım kullanılırken makul güç sarfiyatının sağlanması, -Tekrar eden eylemlerin azaltılması, -Uzun süren fiziksel güç kullanılmasının azaltılması.
Tasarımda yaklaşım ve kullanım için yeterli alan *(size and space for approach and use)*	-Oturan veya ayaktaki kullanıcılar için net bir görüş hattı sağlamak -Tasarımın tüm bileşenlerine oturan veya ayakta olan bireylerin konforlu erişimlerini sağlamak, -Kulp/tutamak boyutlarında farklılıklar sağlayarak el, parmak, kol ile açılmasına, itilmesine, çekilmesine olanak vermek, -Yardımcı araçlar veya yardımcı kişiler için gerekli alan bırakmak.

Mace ve ekibinin belirlediği ilkeler, zaman içinde ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmiş ve 5 yeni ilke daha eklenmiştir. Bunlar:

- Bireyin çevreden hoşnutluğu (*adding to human deligt*)
- İşlevsel ve estetik uyum (*functional and aesthetic ıntegration*)
- Sosyal uyum ve katılım (*social cohesion and participation*)
- Dayanıklılık ve ekonomi (*product durability and production economics*)
- İnsan sağlığı ve doğal çevre (*people's health and natural environment*)

2000"li yıllarda Toronto"da (Kanada) kurulmuş olan Engelsiz-Tasarım Merkezinde engelsiz tasarımın amacı "Herkesin fiziksel bağımsız hareketinin ve engellilerin toplumun ana gövdesi ile bütünleşmesinin sağlanmasıdır. Gerçek bağımsız hareket edebilmesinin anlamı bireyin çok az bir yardım alarak veya hiç yardım almayarak günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirebilmesidir" şeklinde belirtilmiştir (Kaplan ve Öztürk, 2004).

2004 yılında Birleşmiş Milletler tarafından "Engellilere Erişilebilirlik-Engelsiz Çevre İçin Tasarım Kılavuzu" hazırlanmıştır. Bu kılavuzda tüm insanlar ile birlikte engellilerin kullanımına uygun fiziksel çevre ve mekânların tasarlanmasına ilişkin bilgiler bulunmaktadır (Tekin Büyüksakallı, 2019).

Bu ilkelerin ortaya atılması ve geliştirilmesi tasarım anlayışını yepyeni bir boyuta taşımış, kentsel mekan tasarım süreçlerinde yeni bir adım atılmasına ve kentsel mekan tasarımlarının herkesin eşit kullanımı dikkate alınarak düzenlenmesi gerekliliğine sebep olmuştur.

4. KENTSEL MEKÂNLAR, EVRENSEL TASARIM VE PEYZAJ MİMARLIĞI

TDK (2025)'e göre mekân "bulunulan yer, ev" anlamlarına gelmektedir. Kent kavramı ise her meslek disiplinin kendi bakış açısına göre şekillenen bir kavramdır. Keleş'e göre kent " Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan yerleşim birimleri"dir. Kentsel mekân ise, şehirlerde veya yerleşim alanlarında bulunan, insanların sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimde bulunduğu fiziksel alanları ifade etmektedir. Bu mekânlar, parklar, caddeler, meydanlar, binalar ve diğer altyapı unsurları gibi kenti oluşturan öğeleri içermektedir. Boyacı (2010)'a göre kentsel mekânlar şu şekilde sınıflandırılabilir:

A. Özel Mekânlar
   a) Yapılanmış alanlar (Konut, İşyeri, Sanayi, Tarım, Hizmet, Dinlenme / Eğlence Mekânları)
   b) Yapılanmamış alanlar (Arsa, Arazi, Park, Bahçe, Tarım Alanı)
B. Kamusal Mekânlar
   a) Yapılanmış alanlar (Arsa, Arazi, Park, Bahçe, Yol, Sokak, Meydan vb.)
   b) Yapılanmamış Alanlar (Sanayi, Tarım, Hizmet, Dinlenme / Eğlence Mekânları)

Özel mekânlardan yapılanmamış alanlar ile kamusal mekânlardan yapılanmış alanlar kentsel dış mekânları oluşturmaktadır. Yine aynı şekilde özel mekânlardan yapılanmış alanlar ile kamusal mekânlardan yapılanmamış alanlar da kentsel yapıları oluşturmaktadır. Bu tanımlamaların her biri özellikleri ve kullanıcı gruplarına göre kendi içinde farklı alt başlıklara ayrılmaktadır.

Kentsel mekânlar, toplumun tüm bireylerinin kullanımına açık olan mekânlardır. Bu nedenle bu mekânların tasarlanmasında dikkat edilmesi gereken tasarım yaklaşımlarının başında evrensel tasarım ya da herkes için tasarım yaklaşımı denilen ve tüm kullanıcıları mekâna eriştirebilen, mekândan eşit şekilde yararlanmalarını sağlayan çözümler üretmek gelmektedir. Tasarım meslek disiplinlerinden biri olan peyzaj mimarlığında da konu benzer şekilde ele alınmakta, özellikle kentlerde bulunan ve herkesin kullanımına açık olan mekânların evrensel tasarım ilkelerine göre düzenlenmeleri gerekmektedir. Engelli bireylerin topluma katılımlarının arttırılması için kentsel mekân tasarımlarında dikkat edilmesi gereken bazı standartlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Kentsel mekânlarda evrensel tasarım için dikkat edilmesi gereken standartlar (Anonim, 2011; Kuter ve Çakmak, 2017a ve b; Koca ve Yılmaz, 2017; Kuter ve Erciyez Çapraz, 2020; Doğru, 2023).

Yaya Kaldırımları	▪ Genişliği minimum 150 cm olan kaldırımların ideal genişliği 200 cm olmalıdır.
	▪ Mülkiyet yanındaki kaldırımlarda emniyet şeridi minimum 25 cm, bordür taşı tarafında ise bordür taşı dâhil minimum 50 cm olmalıdır.
	▪ Kaldırımların enine eğim %2'den küçük olmalı ve yüzeysel sular drenaj ile engellenmelidir.
	▪ Zemin kaplaması yürümeye elverişli (kaymayan, parlamayan vb. gibi) nitelikte olmalıdır.
	▪ Kaldırımın kesilmemesi, sürekliliğinin sağlanması ve aynı seviyede devam etmesi gerekmektedir.
	▪ Kaldırım yüksekliği maksimum 15 cm, minimum 3 cm olmalıdır.
	▪ Taşıt yolundaki yaya geçidine doğru yapılacak olan rampa eğimi maksimum %8, genişliği ise minimum 90 cm olmalıdır.
	▪ Ağaç, ağaççık vb. gibi engellemelerin çevresinde duyumsanabilir yüzey ögelerinden uyarıcı öge kullanılmalıdır.
	▪ Kaldırım üzerinde bulunan kentsel donatı elemanları, fark edilebilmeleri için kaldırım kotundan 10 cm yüksekliğe yerleştirilmelidir.
	▪ Kaldırımlarda dinlenme bankları yol genişliği de dikkate alınarak yerleştirilmeli ve yaya dolaşımına engel olmamalıdır.
Rampalar	▪ Rampa genişliği minimum 90 cm olmalıdır.
	▪ İki rampa arasında geçiş varsa veya rampa yüksekliği ve uzunluğu 10 m üzerinde olan ve kot farkı 50 cm'den yüksek olan rampalarda genişliği minimum 250 cm olan düz dinlenme alanlarına yer verilmelidir.
	▪ Sahanlıkta yön değiştiren rampalarda minimum 150cmx150cm büyüklüğünde bir alan oluşturulmalıdır.
	▪ Rampa eğimi %8'i geçmemeli, 10 m'den daha uzun rampalarda ise eğim maksimum %6 olmalıdır.
	▪ Rampa zemin kaplaması sert, durağan ve çok az pürüzlü olmalı (maksimum 2 cm) ve kaymayı önlemelidir.
	▪ Kot farkı 20 cm'den yüksek rampaların her iki tarafına küpeşte yapılmalı ve rampa başlangıç ve bitiminde 45 cm daha küpeşteler devam etmelidir.
Merdivenler	▪ Rıht yüksekliği maksimum 15 cm olmalı ve 2xrıht yüksekliği+1xBasamak genişliği = 63 cm formülü kullanılmalıdır.
	▪ Zemin kaplamaları kaymayı önleyecek şekilde pürüzlü olmalıdır.
	▪ Rıht ve basamak genişliği ayrı renkte olmalı, basamak başlangıcında 2,5 cm eninde koruyucu kaymaz şerit bulunmalıdır.
	▪ 180 cm'den fazla yükseklik farkı var ise merdivenler arasında 200 cm genişliğinde sahanlık oluşturulmalıdır.
	▪ Sahanlıkta yön değiştiren merdivenlerde minimum 180cm x180 cm'lik bir alan oluşturulmalıdır.
	▪ Her iki yanında küpeşte yapılmalı, küpeşteden küpeşteye merdiven genişliği minimum 180 cm olmalıdır.
	▪ Başlangıç ve bitiminde duyumsanabilir yüzeyler yapılmalı, bu yüzeyler minimum 60 cm genişliğinde olmalıdır.
	▪ Gece kullanımı için aydınlatılmalıdır.

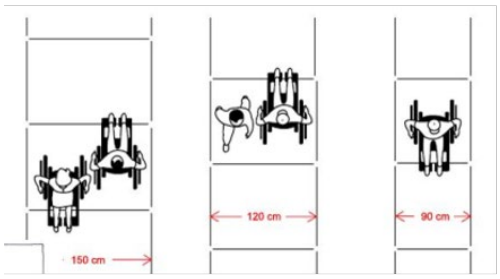
Taşıt Park Yerleri	▪ Toplam park alanının %5'i kadar otopark alanı yapılmalı ve minimum 360 cm genişliğinde olan otopark alanının ideali 390 cm genişliğinde olmalıdır. ▪ Engelli yönlendirme levhası yerleştirilmeli, yere ise algılanabilir ve ışıklı engelli park yeri işareti koyulmalıdır. ▪ Giriş ve çıkışlarda maksimum %8'i geçmeyen rampa yapılmalı veya yol kotu ile aynı seviyede olmalı ve zemin kaplaması kaymayı önleyen ve giriş ve çıkışı belirleyen farklı malzemelerle kaplanmalıdır. ▪ Bordür taşı yüksekliği minimum 3 cm olmalı ve kaldırım rampası yapılmalıdır. ▪ Yüksekliği 90-120 cm arasında parkmetreler kullanılmalıdır.
Açık ve Yeşil Alanlar (Park Girişi, Ana Yollar, Yan Yollar)	▪ Girişler duyumsanabilir ve ulaşılabilir olmalıdır. ▪ Etkinlik alanları ulaşılabilir olmalıdır. ▪ Açık ve yeşil alanlarda ve yollarda kullanılan zemin kaplamaları kaymayı önleyici nitelikte ve güvenilir olmalıdır. ▪ Ana yollarda aydınlık alan profili minimum 150 cm genişliğinde ve 230 cm yüksekliğinde, yan yollarda ise aydınlık alan profili minimum 90 cm genişliğinde ve 230 cm yüksekliğinde olmalıdır. ▪ Ana yol genişliği minimum 120 cm, maksimum 200 cm olmalıdır. ▪ Ana yol ve yan yolların boyuna eğimi maksimum %4, enine eğimi %2 olmalı, ▪ Ana yollarda maksimum 18 m ara ile sahanlık oluşturulmalıdır. ▪ Ana yolun boyuna eğimi %4 ile %6 aralığında yapıldığında, maksimum 10 m aralıkla dinlenme alanları/sahanlık yapılmalıdır. ▪ Ana yolda her 100 m'de bir bank konulmalıdır. ▪ Keskin ve çıkıntılı kenarlar olmamalı ve dolaşımı engellemeyecek şekilde yerleştirilmelidir. ▪ Yüksekliği minimum 220 cm yapılmalıdır. ▪ Dokunulur ve kontrast renkli işaretlerin yükseklikleri minimum 70 cm olmalıdır. ▪ Kentsel donatıların konumları tanımlanmalı ve zemin kaplamalarında doku farklılaşması oluşturulmalıdır.
Kent Mobilyaları	▪ Renkleri kolay algılanabilir olmalıdır. ▪ 100 m-200 m gibi düzenli aralıklarla bank konumlandırılmalı, tekerlekli sandalyeler için bankların yanında 120 cm'lik bir alan bırakılmalıdır. ▪ Bank yüksekliği 45 cm, sırt yaslama yerinin yüksekliği ise 70 cm olmalıdır. ▪ Masa yükseklikleri 75 cm - 90 cm arasında olmalı, masa altındaki minimum derinlik ise tüm yönlerden tekerlekli sandalyenin yaklaşabilmesi için 60 cm olmalıdır. ▪ Çöp kutuları yaya kaldırımı kenarında bordür taşına minimum 40 cm uzaklıkta konumlandırılmalı ve yüksekliği minimum 90 cm, maksimum 120 cm olmalıdır. ▪ Posta kutularının yüksekliği 90 cm - 120 cm olmalıdır. ▪ Çeşmelerin yüksekliği 85 cm olmalıdır.

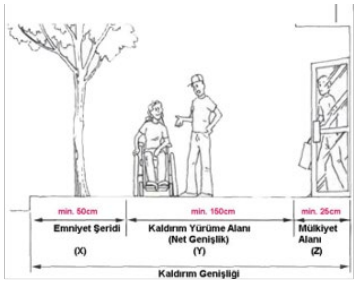
Dünyada ve ülkemizde evrensel tasarım kriterlerine uygun olarak tasarlanmış örnekler bulunmaktadır. Bu örneklerin tüm kentlerde ve/veya kentlerin herkese açık olan tüm mekânlarında uygulanması, kentin tüm kullanıcılarının kentten yararlanabilmesi açısından çok önemlidir.

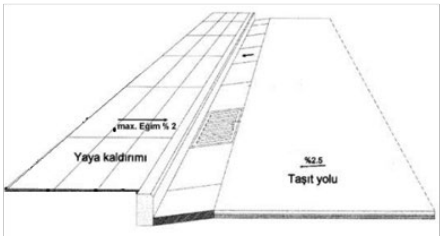
Daha yaşanabilir kentsel mekânlar tasarlamayı ilke edinmiş olan peyzaj mimarlığı meslek disiplininde, evrensel tasarım ilkelerinin uygulanabilmesi için çeşitli standartlar bulunmaktadır. Bu standartlardan bir kısmı Tablo 3'te verilmiştir.

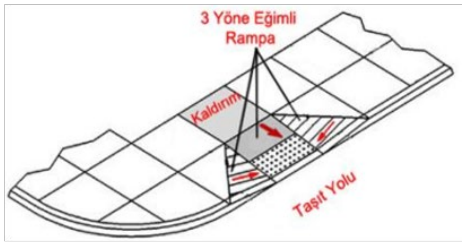
Tablo 3. Peyzaj mimarlığı meslek disiplini açısından kentsel mekânlarda evrensel tasarım çözümleri için geliştirilmiş standartlar (Uslu ve Düzgün, Tarihsiz).

KALDIRIMLAR

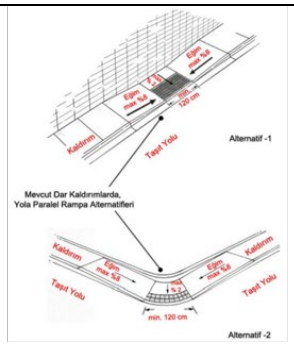

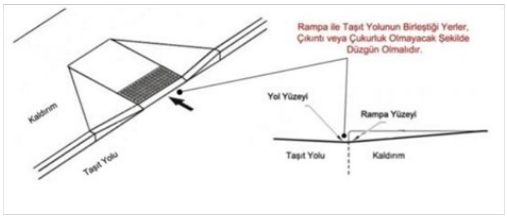

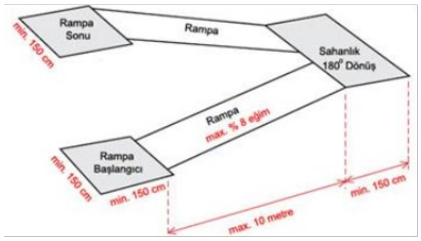

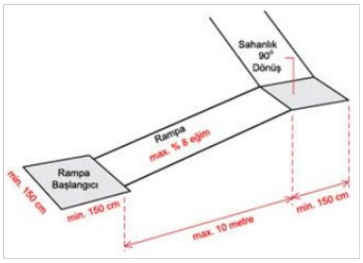

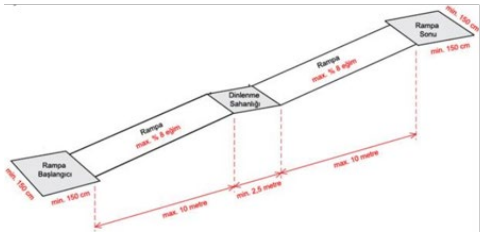
RAMPALAR

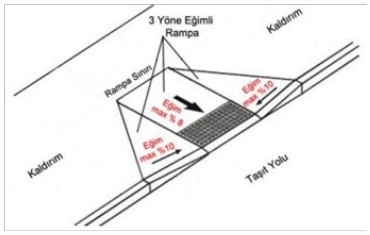

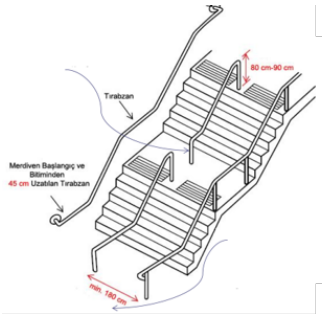

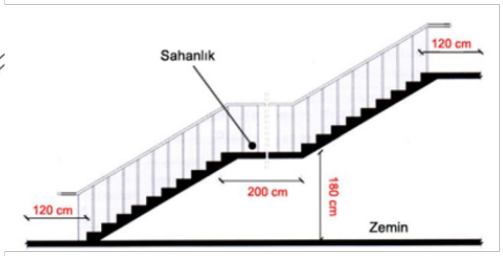

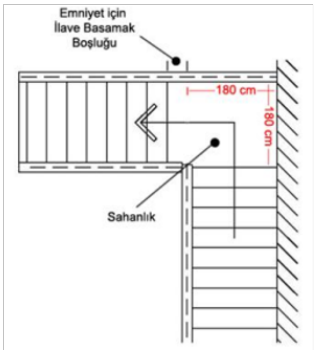

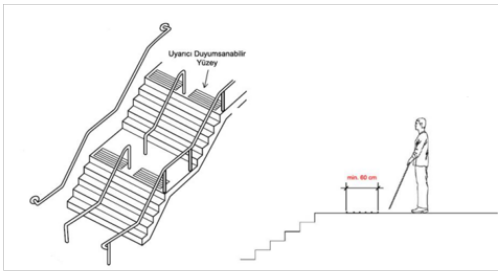

MERDİVENLER

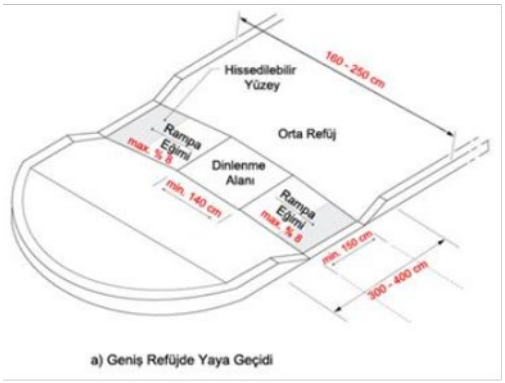

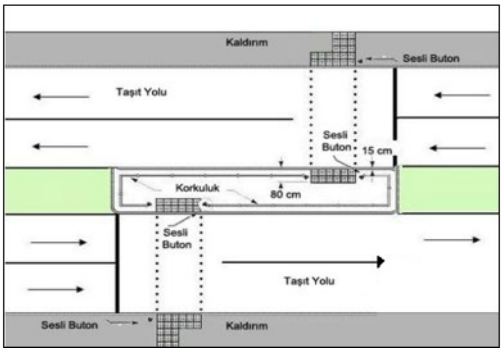
YAYA GEÇİTLERİ

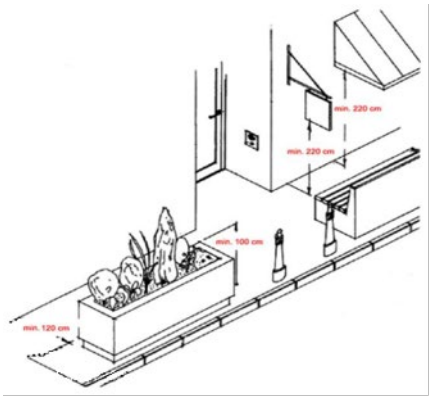
a) Geniş Refüjde Yaya Geçidi

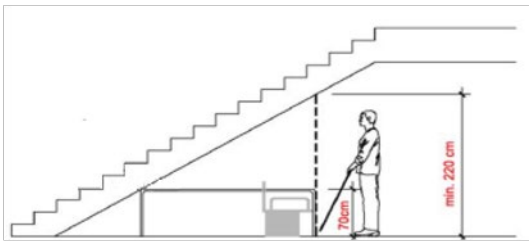

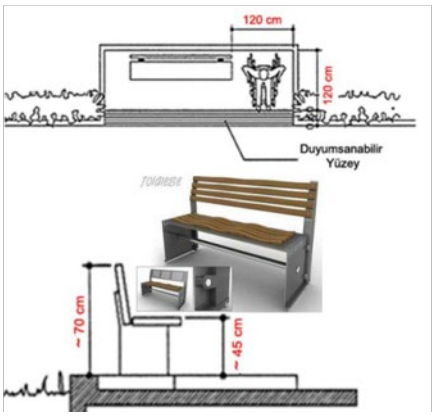
b) Dar Refüjde Yaya Geçidi

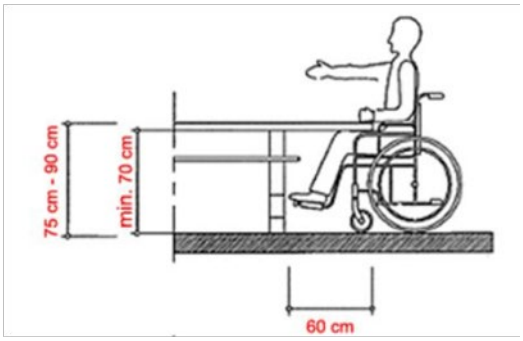

KENT MOBİLYALARI

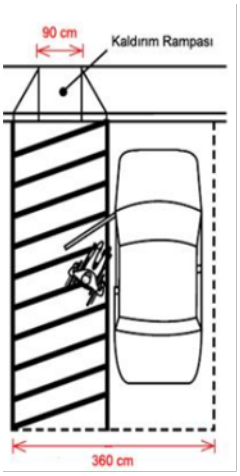

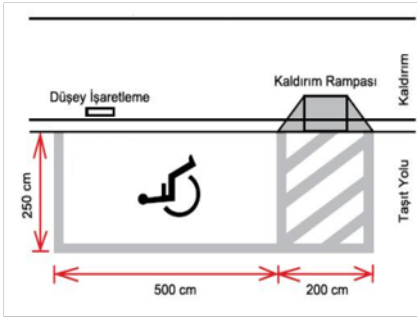

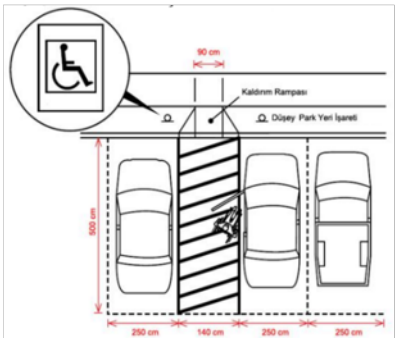

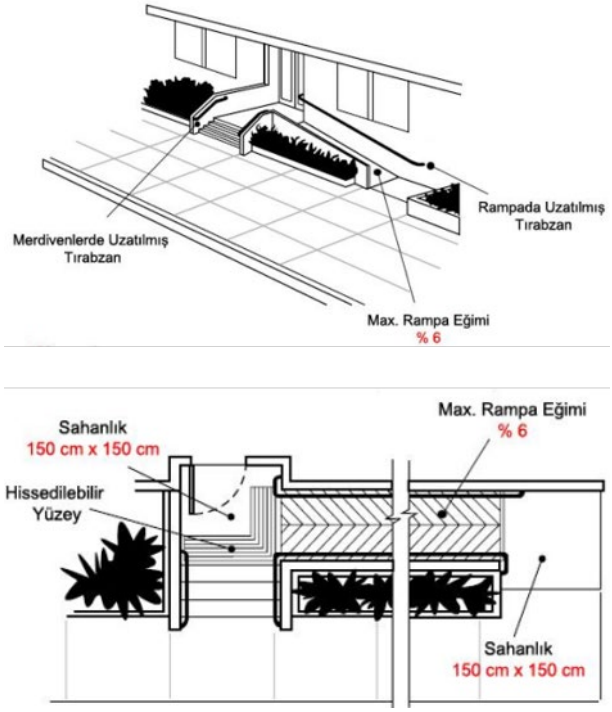

OTOPARKLAR

5. SONUÇ

Nüfus artışının önlenemez bir hızla yükselmesi ve kırsaldan kentlere göçün artması, kentlerde yoğun ve hızlı bir değişimin de oluşmasına sebep olmuştur. Kent sakinlerinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çabucak alınan kararlar ve yapılan uygulamalar o günün şartları için çoğu zaman uygun gibi görünse de zaman içerisinde eksiklikleri ortaya çıktıkça düzeltilmesi zor hatta imkansız sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Kentin yalnızca belirli standartlar dahilinde planlanması ve tasarlanması, o kentte yaşayan, o kentin bir parçası olan ve kentin tüm dinamiklerinden etkilenerek aynı zamanda bu dinamikleri etkileyen çeşitli grupların çoğu zaman ihtiyaç ve beklentilerinin karşılamamasına sebep olmaktadır. Bu durum özellikle kentte yaşayan ve engelli olarak nitelendirilen insanların kentsel mekanlara erişiminde ve bu mekanları kullanmalarında bazı kısıtlılıkları da beraberinde getirmektedir. Herkesin kullanımına açık olan kentsel mekanlar herkesin bu alanlardan eşit şekilde yararlanabilmesi için doğru standartlar ve çözüm önerileriyle tasarlanmalıdır. Bu noktada 1950'lerden itibaren ortaya atılan ve 1980'lerden itibarense daha çok gündeme gelen bir kavram karşımıza çıkmaktadır. Evrensel tasarım olarak isimlendirilen bu kavram, özellikle kentin ortak olan tüm mekanlarında erişilebilirlik / kullanılabilirlik başta olmak üzere belirlediği ilkelerle tüm kent halkına eşit, adil ve daha da önemlisi kapsayıcı bir anlayış sunmaktadır.

"Evrensel tasarım en basit ifadeyle, tasarımın girdiği yaşamın her alanında, toplumdaki her bir bireyin düşünülmesi ve tasarımın gerçekleştirildiği ölçeğe bağlı olarak bu düşüncenin uygulanmasıdır" (Evcil, 2014). Evrensel tasarım yalnızca bir zorunluluk ve/veya gereklilik değil, aynı zamanda bir ihtiyaç ve etik bir sorumluluktur. Kentin tek bir grubun ya da çoğunluğun yaşam koşullarına göre şekillendirilmesi, o kentte yaşayan ve bir azınlığı oluşturan engelli bireylerin fiziksel ve sosyal ve belki de ruhsal yaşamlarında rahatsızlık duymalarına sebep olacaktır. Bunun önüne geçmenin tek yolu evrensel tasarımın benimsenmesi ve yaygınlaştırılmasıdır.

Kentsel mekânlar, bireylerin bir arada olup sosyalleştikleri, farklı fiziksel özelliklere sahip olmalarına karşı ortak mekânları kullandıkları, kültürel aktiviteleri paylaştıkları mekânlardır. Kentsel mekânlarda tüm kullanıcılar için eşit şartlar sağlayan tasarım yaklaşımı olan evrensel tasarım ilkelerinin benimsenmesi gerekmektedir. Bu tasarım anlayışında kullanıcıları farklılıklarından ötürü ayırmadan ihtiyaçlarını dikkate alan bir yaklaşım söz konusu olmaktadır. Tasarımın kullanıcıları 'herkes' dir. Evrensel tasarım anlayışına göre tasarlanan mekânlarda her birey kendi ihtiyaçlarını herhangi bir problem ile karşılaşmadan kimseye ihtiyaç duymadan çözebilmelidir (Şahin, 2017). Kentsel mekânlarda evrensel tasarım, sadece fiziksel erişim ile sınırlı kalmayıp, toplumsal etkileşim ve bireylerin yaşam kalitesini artırma amacını gütmektedir. Peyzaj mimarlığı, kentsel mekanların tasarlanmasında rol alan meslek disiplinlerinden biridir. Bu nedenle diğer tasarım meslek disiplinlerinde olduğu gibi, kentin tüm kullanıcılarına uygun ve herkesi kapsayıcı bir anlayışla, evrensel tasarım ilkelerini ve kriterlerini uygulamakla sorumludur.

KAYNAKÇA

Alkan Meşhur, H., Çakmak, B.Y. (2018). Universal Design in Urban Public Spaces: the Case of Zafer Pedestrian Zone / Konya-Turkey

Anonim (2011). Yerel yönetimler için ulaşılabilirlik temel bilgiler teknik el kitabı. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Genel Yayın No: 49, Anıl Matbaacılık Ltd. Şti., 124 s., Ankara.

Arı, E. (2019). Konya Karatay Şehir Parkının Evrensel Tasarım Kriterlerine Göre İncelenmesi ve Engelli Kullanıcı Tercihlerinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 129 s.

Ateş, F. G. (2013). Evrensel Tasarım İlkelerine Bağlı Halk Otobüsü Seçimi: Bulanık Vikor Yöntemi İle Bir Uygulama. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı. Ankara.

Barnes, C. (2011). Understanding disability and the importance of design for all. *Journal of accessibility and design for all,* 1 (1), 55-80.

Bekci, B. (2011). Fiziksel Engelli Kullanıcılar İçin En Uygun Ulaşım Akslarının Erişebilirlik Açıdan İrdelenmesi: Bartın Kenti Örneği, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14 (1. Special Issue), 26-36.

Cavington G.A., Hannah, B. (1997). Access bydesign, New York, Van Nostrand Reinhold.

Doğru, S. (2023). Üniversite Kampüslerinde Evrensel Tasarım: Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluyazı Kampüsü Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çankırı, 138 s.

Dostoğlu, N., Şahin, E. B., Taneli, Y. (2009). Evrensel Tasarım Tanımlar Hedefler İlkeler.

Duman, Ü. (2017). Evrensel tasarımın kamusal yapılarda engelliler için önemi: KKTC İçişleri bakanlığı binasının incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşe.

Evcil, A. N. (2014). Herkes için tasarım: evrensel tasarım, Boğaziçi Yayınları

Hanson, J. (2004). The inclusive city: delivering a more accessible urban environment through inclusive design.

Harvey, D. (2013). Asi şehirler: şehir hakkında kentsel devrime doğru, Metis Yayınları.

Goldsmith, S. (1997). Designing for the disabled: The new paradigma, Architectural Press, Oxford

Kamer Aksoy, Ö., Barlık, İ., Karadağlı S. (2022). Aydın kenti örneğinde hastane bahçelerinin evrensel tasarım kriterleri kapsamında değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Landscape Research*, 5 (1), 27-42. https://doi.org/10.51552/peyad.1129465

Kaplan, H. (2007). Kentsel mekânların erişebilirliğini ve okunaklığını sağlamada kentsel tasarımın bir bileşeni olarak engelsiz tasarım. Tasarım ve özgürlük: Engelli insanlar ve herkes için tasarım, TMMOB, Türkiye Mühendisler ve Mimarlar Odası Başkanlığı, Ankara.

Kavak, M. (2010). Evrensel tasarım yaklaşımı bağlamında kamusal mekânlar: Harbiye Kongre Vadisi örneği, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koca, C. (2010). Engelsiz Bir Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu, İstanbul.

Koca, D., Yılmaz, M. (2017). Engelliler için mekan düzenlemelerinde kapsayıcı tasarım, Anadolu Üniversitesi Basımevi, 227 s, Ankara.

Kuter, N., Çakmak, M. (2017a). Kamusal dış mekânlarda engelliler için tasarım: Ankara, Seğmenler parkı örneği. *Anatolian Journal of Forest Research*, 3 (2), 93–110.

Kuter, N., Çakmak, M. (2017b). Universal design in public outdoor space. Sustainable Landscape Planning and Design. Edited by Murat Özyavuz. ISBN 978-3-631-73439-1, Printed by CPI books GmbH, Leck. Peter Lang – Frankfurt am Main Bern Bruxelles New York Oxford Warszawa Wien. pp: 149-160.

Kuter, N., Erciyez Çapraz, M. N. (2020). Kamusal dış mekânda engelliler için tasarım: Çankırı, Recep Tayyip Erdoğan Kent Parkı örneği. *Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 14–27.

Lefebvre, H. (2013). Kentsel devrim, Sel Yayıncılık.

Palabıyık, H. (2004). Avrupa Kentsel Şartı, Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmaları, Birleşik Yayınları, İzmir, 197-253.

Seyyar, A. (2011). Sosyal siyaset açısından özürlülüğe karşı mücadele, İstanbul, Türdav, p. 280.

Sirel, B., Boyacıgil, O., Duymuş, H., Konaklı, N., Altunkasa, F., Uslu, C. (2012). Çukurova Üniversitesi yerleşkesi açık alanlarının fiziksel engelliler bakımından ulaşılabilirliğinin değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 27 (1), 53-72.

Şahin, S. (2017). Türkiye'de Kentsel Alanlar ve Evrensel Tasarım İlkeleri İlişkisi: Sakarya Çark Caddesi Örneği. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 6 (3), 219-229.

TDK (2025). Tanımlar. Türk Dil Kurumu internet sitesi. https://sozluk.gov.tr/

Tekin Büyüksakallı, M. (2019). Kentsel Mekân Kullanımlarının Evrensel Tasarım Yaklaşımı Bağlamında İrdelenmesi: Kahramanmaraş Kent Merkezi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Konya Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya, 139 s.

Toplu, A. (2009). Sosyal dışlanma perspektifinde Türkiye"de özürlü istihdamı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

True, E. M., Türel, H. S. (2013). Yapılı çevrelerin fiziksel engelliler yönüyle kullanılabilirliği: İzmir Kenti Örneği, *Artium,* 1 (1)

Tutal, O. (2016). Yaşlılık, Yaşam Çevresi ve Evrensel Tasarım, Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler (Edit: Velittin Kalınkara) Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti, 489-507.

Uslu, A., Düzgün, S. (Tarihsiz). Peyzaj Projelerinde, Engelliler İçin Dikkat edilmesi Gereken Standartlar ve Engellilere Yönelik Örnek Çalışmalar. Ankara Üniversitesi Açık Ders Materyali.

Uslu, A. Shakouri, N. (2014). Kentsel peyzajda engelli/yaşlı birey için bağımsız hareket olanağı ve evrensel tasarım kavramı, *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 7-14.

Winter, J. A. (2004). Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özürlü Hakları Hareketinin Gelişimi, *Öz-Veri Dergisi*, 1 (2), 341-356.

KAMUSAL ALANLAR BAĞLAMINDA ENGELLİ BİREYLER İÇİN ULUSLARARASI STANDARTLAR OLGUSUNDA "MAHALLE PARKLARINA ERİŞİLEBİLİRLİK" ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ÇANAKKALE KEPEZ-HAMİDİYE MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Aylin ÇELİK TURAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-1672-1254

Fatma Dila ERBİL (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı
ORCID: 0009-0007-7669-0203

ÖZET
Bu araştırma kamusal alan olan parkların engelli bireylere yönelik erişilebilirlik düzeyinin uygunluğu bulunması amacıyla oluşturulmuştur. Engellilik kavramı bireyin yapacağı herhangi bir iş veya sorumluğun yerine getirilmesinde oluşacak olan sınır, değişiklik veya yetersizlik olarak tanımlanabilir. Erişilebilirlik ise bu sınırların ya da oluşacak yetersizliklerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu noktada erişilebilirlik herkes için önemli bir durum niteliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla Çanakkale ili Kepez-Hamidiye Mahallesinde bulunan mahalle parklarının uluslararası standartlar olgusunda değerlendirilmesi yapılarak erişilebilirlik düzeyi ortaya konmuştur. Araştırmada öncelikle ilgili literatür çalışması yapıldıktan sonra erişilebilir çevre standart kriterleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda Hamidiye Mahallesinde bulunan parklarda yerinde incelemeler ve gözlemler yapılmıştır. Erişilebilirlik standartları olan yaya yolları ve kaldırımlar, rampalar, merdivenler, yaya geçitleri, engelliler için park yerleri ve açık yeşil alanlar parklarda dikkate alınarak engelli bireylerin kullanımı için doğru ölçülerde olup olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda araştırmanın sonucunda mahalle parklarının erişilebilirlik sorunları saptanmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda incelemeler ve ölçümler yapılan mahalle parklarında hiçbir şekilde rampa ve engelliler için park yerinin bulunmaması erişilebilirlik ve güvenlik açısından ciddi sorun oluşturmaktadır. Sonuç olarak parklarda uygulanan yanlış tasarımlar ya da alınan yetersiz üst ve alt ölçekli planlamalar erişilebilirliğe engel oluşturduğu görülmektedir. Yanlış tasarımlar sonucu oluşmuş olan mahalle parkları kriterlere uygun olarak yeniden tasarlanırsa erişilebilirlik seviyesi artırılmış olacak ve engelli bireylerin yaşam kalitesine katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Kamusal Alan, Erişilebilirlik, Mahalle Parkı, Peyzaj Tasarımı

A RESEARCH ON "ACCESSIBILITY TO NEIGHBORHOOD PARKS" IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL STANDARDS FOR DISABLED INDIVIDUALS IN THE CONTEXT OF PUBLIC SPACES: THE CASE OF ÇANAKKALE KEPEZ-HAMIDIYE NEIGHBORHOOD"

ABSTRACT
The aim of this research is to determine the accessibility level of parks in public spaces for disabled individuals. The concept of disability can be defined as a limitation, change or inadequacy that will occur in the fulfillment of any work or responsibility of an individual. Accessibility can be defined as the elimination of these limits or any inadequacies that may arise. At this point, accessibility emerges as an important quality for everyone. For this purpose, the accessibility level of the neighborhood parks in Kepez-Hamidiye Neighborhood of Çanakkale province was revealed by evaluating them in terms of international standards. In the research, accessible environmental standard criteria were determined after the relevant literature study was conducted. In this regard, on-site inspections and observations were made in the parks in Hamidiye District. Accessibility standards such as pedestrian paths and sidewalks, ramps, stairs, pedestrian crossings, parking spaces for the disabled and open green areas in parks were taken into account and it was determined whether they were of the right size for use by disabled individuals. In line with the findings obtained, accessibility problems of neighborhood parks were identified as a result of the research. As a result of the research conducted, the fact that there are no ramps or parking spaces for the disabled in the neighborhood parks where inspections and measurements were made poses a serious problem in terms of accessibility and safety.

As a result, it is seen that wrong designs applied in parks or inadequate upper and lower scale plans create obstacles to accessibility. If neighborhood parks that have been created as a result of incorrect designs are redesigned in accordance with the criteria, the level of accessibility will be increased and will contribute to the quality of life of disabled individuals.

Keywords: Disability, Public Space, Accessibility, Neighbourhood Park, Landscape Design

1. GİRİŞ

Tüm insanlar doğdukları andan itibaren eşit ve hür haklara sahip olarak yaşarlar. Fakat bazı zamanlarda insanlarda meydana gelen farklı bedensel, bilişsel ve sosyal durumlar bu haklara sahip olmayı kısıtlamaktadır. Engelliler de topluma eşit bireyler olarak katılamayarak, daha özgür ve rahat yaşam sürdürebilmek için özel haklara sahiptirler. Bu noktada engellilik kavramı hayatın bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelliğe ilişkin farklı birçok görüş ve tanımlama bulunmaktadır (True vd., 2013).

Engellilik kavramı; cinsiyet, yaş ve kültürel faktörler sınırlarında normal olarak kabul görülen sorumlulukların yerine getirilmesinde engel arz eden bir yetersizliğin meydana gelmesiyle oluşur. İnsanın zihinsel, bedensel ve duygusal özelliklerinden belirli bir ölçüde işlev bozukluğuna veya tam anlamıyla kaybına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu ile vücut işlevinde veya yapısında meydana gelen bir değişiklik, yetersizlik olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin fiziksel aktivitelerinde görülen güçlük ve yaşamın herhangi bir alanına katılımdaki eksiklik ile birlikte gündelik yaşamlarını etkileyen birtakım zorluklar kişilerin toplum ve sosyal hayatlarında kısıtlılık getirir (Eşkil, 2011; Aygün vd., 2018). Özellikle Dünya Sağlık Örgütü'nün yapmış olduğu tanıma göre engellilik, normal sayılabilecek bir insana oranla belli bir işi yapabilme yeteneğinin kısıtlanması veya kaybedilmesi gibi dezavantajlı bir durumu anlatır (Koç ve diğerleri, 2024). Dolayısıyla engellilik, bireyin bir aktiviteyi yapmasına sınır olan durumlar şeklinde tanımlanabilir. Yürürlükte olan 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 3. maddesinde yer alan engelli kavramı; "ruhsal, zihinsel, duyusal ve fiziksel güçlerinde farklı düzeydeki kayıplarından ötürü toplumda diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını sınırlayan bireyi", ifade etmektedir. Söz konusu tanımlar ile engelli olmak sadece doğuştan kazanılan bir özellik şeklinde düşünülmemeli aksine sonradan da oluşabilecek bir olay veya olgu olarak ifade edilebilmektedir (Subaşı, 2023).

Engellilik kavramını görme, zihinsel, ortopedik, dil ve konuşma, işitme, süreğen hastalıklar, ruhsal ve duygusal engelliler olmak üzere 7 grup altında incelenmektedir (Koç vd., 2024). Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre bu grup Türkiye nüfusunun %12,8'ini oluşturmaktadır (TÜİK, 2022). Kalıcı engel taşıyan bireylerin yanı sıra, her insan hayatının belli döneminde geçici engellilik durumu taşıyabileceği gibi, gün içinde yorgunluk, uykusuzluk ve dikkat eksikliği gibi bazı nedenlerle sağlıklı bir insan dahi engelli konumuna geçebilmektedir (Sakıcı vd., 2013). Dünya genelinde yaşayan engelli bireyler, engel sebepleri her ne olursa olsun yaşadıkları mekân içerisinde çeşitli sosyal ve fiziksel engellerden dolayı sınırlılıklarla karşılaşmaktadır (Eşkil, 2011). Bu sınırlar engelli bireyin yaşamına daha da güçlük getirmektedir. Özellikle engelli bireyler için önem arz eden kısıtlamalardan birisi de erişilebilirliktir. Bu nedenle, engelli erişilebilirliği meselesi tüm toplumu ilgilendiren, herkes için önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi'nde dile getirilen erişebilirlik, engellilerin toplumdaki diğer bireyler gibi bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına tam ve etkin katılımını sağlayarak hayatını sürdürebilecek faaliyetlerden ve olanaklardan eşit ölçüde yararlanarak; fiziki, sosyal ve kültürel çevreye, ulaşıma eşit koşullarda sahip olmasını buralarda sunulan hizmetlerden faydalanabilme ve bu hizmetlere katkı sunabilmeyi ifade etmektedir (Tiyek vd., 2016; Kalaycı, 2020).

Engelli bireylerin erişilebilirliğinin sağlanamamasının toplumsal hayata katılımlarını güçleştirdiği ve engelli bireylerin yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir (Subaşı, 2023). Erişilebilirlik aynı zamanda herkes için temel bir haktır. Dolayısıyla toplumsal yaşamın tüm alanlarının herkes için tasarlanması gerekmektedir (Özer vd., 2016). Bu toplumsal yaşam alanlarının en başında herkese açık erişim olan kamusal alanlar gelmektedir. Kamusal alanlar, kent sakinlerinin birbiriyle iletişim içerisinde bulunduğu, çeşitli fiziksel ve zihinsel aktivitelerin yerine getirildiği, etkinlikler düzenlenerek kentlileri bir araya getiren mekânları oluşturmaktadır. Bu mekânlar toplumun tüm bireylerinin kullanımı için herkesin erişebildiği, park, bahçe, yol, meydan vb. alanlardır. Herkes mekândan bağımsız ve eşit olarak faydalanma hakkına sahiptir (Spahiu, 2014). Fakat her ne kadar herkesin bu kamusal alanlara tam ve kesin erişme hakkı olsa da farklı engel gruplarındaki bireyler engelleri nedeniyle kamusal alanlarda karşılaştıkları olumsuz tasarımlardan dolayı hakkı olan bu alanlara erişimi sağlayamamaktadır. Günlük hayatın gerektirdiği ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayamamaktadırlar. Özellikle kentsel kullanım alanlarında yer alan ve erişilebilir çevre standartlarında yer alan; yaya yolları ve kaldırımlar, rampalar, merdivenler, yaya geçitleri, engelliler için park yerleri ve açık yeşil alanlar standartlara uygun olmayarak tasarlanması, kentsel donatı elemanlarının ergonomik ve standartlara uygun olarak yapılmaması gibi etkenler, kent kullanıcıları ve özellikle engelli bireyler için pasifleştirici etkiye neden olmaktadır (Aygün vd., 2018).

Kentlerde yapılan yanlış ve eksik tasarım uygulamaları engelli bireyleri fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz etkilemektedir (Çorbacı vd., 2020).

Kamusal alanlarda, engellilerin yaşam standartlarını devam ettirecek biçimde sağlanmaması, engelli bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamaktan da yoksun bırakılmasına sebebiyet vermektedir (Atıcı, 2007). Kamusal alanlar kullanıcı kitlesinin mekânsal ihtiyaçları göz önünde alınarak ve doğru analiz edilerek herkes için erişilebilir evrensel tasarım kriterlerini taşıyarak planlı tasarlanıp uygulanmalıdır (Çorbacı vd., 2020).

Kamusal alanlarda etkin erişebilirliğin sağlanmasında her türlü donatı malzemesinin fiziksel olarak kullanılabilir olması için, antropometrik ve ergonomik tasarım kriterlerine bağlı olarak tasarlanmalıdır (Aygün vd., 2018). Kamusal alanlarda bulunan peyzaj elemanlarında da engelli bireylerin erişebilirliğinin sağlanması için TSE standartlarına uygun düzenleme yapılması şartı getirilmiştir (Maraz, 2009). Tasarımın herkes için yapılması ve erişilebilir yaşam alanları inşa edilmesi için ülkemizde mevzuat düzenlemeleri bulunmaktadır. Yerel yönetimler kentlerin erişilebilir hale getirilmesinde öncelikle sorumlu kurumdur (Berkün, 2019).

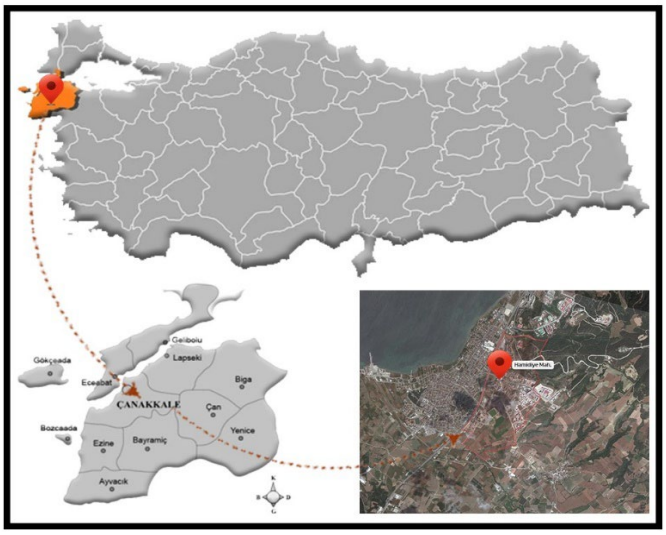
T.C. 1982 Anayasası başta olmak üzere İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 5378 sayılı Engelliler Kanunu, Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği, Plansız Alanlar İmar Yönetmeliği ve BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile plan ve proje aşamalarında erişilebilir tasarım yapılması zorunludur (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020).

Ülkemizde kamusal veya açık alan kullanımlarda engelli bireylere yönelik planlama ve uygulama örnekleri gelişmiş ülkelere göre oldukça yetersiz konumdadır. Bu yetersizlik maalesef ki kişilerin tek başlarına bu mekânları ihtiyaç ve istekleri için kullanması neredeyse imkânsız gibidir. Kamusal alanlarda görülen erişilebilirlik problemi engelli bireyleri birilerine bağımlı olarak yaşamak zorunda bırakarak kendi özgüvenlerini zedelemektedir. Toplumsal birlik içinde yapılan etkinliklere katılmayarak kendilerini toplumdan soyutlayıp anti sosyal bir yaşamı tercih etmelerine neden olmaktadır. Herkesin eşit ölçüde kullanma hakkına sahip olduğu topluluk alanı olan kamusal alanlar her bireyin isteklerini gerçekleştirebileceği bir fırsattır. Yanlış yapılan kent planlama ve uygulanan tasarımlar sonucu kamusal alanlar günümüzde engellilerin bu hakkını ellerinden alan bir mekân olmuştur. Bireylerin hareketleri kısıtlanmakta, kent ergonomik olma niteliğini yitirmektedir (Sakıcı vd., 2013). Bu kapsamda kamusal mekân alanı olan mahalle parklarının uluslararası standartlar olgusunda engelli bireyler açısından erişilebilirliği Çanakkale ili Hamidiye Mahallesi örneğinde incelenmiştir. Elde edilen bulgular standartlar doğrultusunda değerlendirilmiş, engelli bireylerin mahalle parklarını kullanırken yaşayacakları sorunların neler olduğu ortaya konulmuş ve parkların erişilebilirlik standartları ortaya çıkartılmıştır.

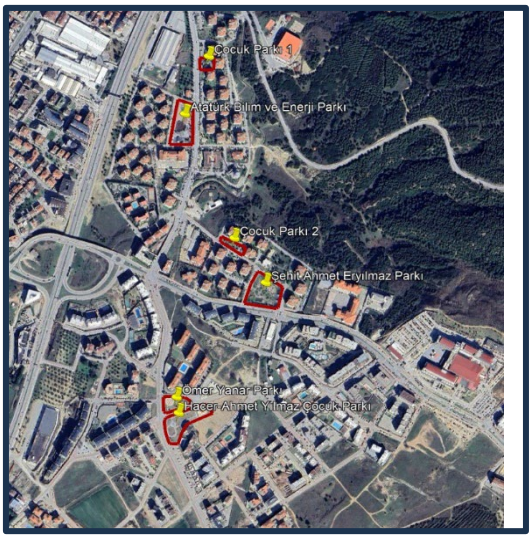
2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Çanakkale, Türkiye'nin Marmara bölgesinde yer alan toplam 568.966 nüfusa sahip ilidir (TÜİK, 2024). Kepez İlçesi Çanakkale'ye 4 kilometre uzaklıkta İzmir yolu üzerinde, denizden 300 metre içeride küçük bir tepelik alan üzerinde kurulu, 618 hektarlık bir yüzölçümüne ve toplam 35.390 kişilik nüfusa sahiptir. Devlet hastanesi, diş hastanesi, devlet ve özel okulu gibi birçok kamusal mekânı bünyesinde barındırmaktadır (URL-1, 2025; TÜİK, 2022). Araştırmanın ana materyalini; Çanakkale İli Kepez İlçesinde bulunan Hamidiye Mahallesindeki kamusal alan olan mahalle parkları oluşturmaktadır (Şekil 1). Bu mahalle parkları ise; Atatürk Bilim ve Enerji Parkı, Şehit Ahmet Eryılmaz Parkı, Hacer-Ahmet Yılmaz Çocuk Parkı, Ömer Yanar Parkı, Çocuk Parkı 1 ve Çocuk Parkı 2 olmak üzere toplam 6 adettir (Şekil 2).

Şekil 1. Çanakkale İli Kepez İlçesi Hamidiye Mahallesi. (fotoğraf orijinal)

Şekil 2. Hamidiye Mahallesinde bulunan mahalle parkları. (URL-2)

2.2. Yöntem

Araştırmanın yöntemini ise; öncelikle ilk aşama olarak çalışmanın amaç ve kapsamının belirlenmesinin ardından yapılan literatür taramaları oluşturmaktadır. Yapılan benzer çalışmalar ile engelli bireyler için düzenlenmiş ulusal ve uluslararası standartlar çalışmanın yöntem kısmının devamlılığı niteliğindedir. Standartlar, yasalar, kanunlar ve yönetmelikler engelli bireylere yönelik erişilebilirlik kapsamında incelenerek tablo haline getirilmiştir. Araştırmanın ana materyalini oluşturan 6 adet parkta (Şekil 2) yerinde gözlem ve ölçümler yapılmıştır. Araştırma kapsamında; ulusal ve uluslararası anlamda engellilere yönelik erişilebilir çevre standartları; yaya yolları ve kaldırımlar, rampalar, merdivenler, yaya geçitleri, engelliler için park yerleri ve açık yeşil alanlar toplam 6 çeşit olan kriter bağlamında incelenerek, kamusal alan olan mahalle parklarına erişilebilirlik uygunluğu standartlarına göre araştırılmıştır. Yapılan ölçümler ve incelemeler doğrultusunda, uluslararası erişilebilirlik standartları tablosuna (Tablo 1) göre irdelenerek kamusal alan olan mahalle parklarının engelli bireyler için erişilebilirliği ve uygunluğu analiz edilerek sorgulanmıştır. Bulgular kısmında elde edilen irdelemelere göre değerlendirmeler yapılarak mahalle parklarının engelli bireyler için erişilebilirliği ortaya konulmuştur. Kamusal alanlarda erişilebilirliğin maksimum düzeyde olması ve mevcut durumun iyileştirilmesi için gerekli çözüm önerileri sonuç ve öneriler kısmında verilmiştir.

Erişilebilir Çevre Standartları

▪ En az 1,5 m en ideal 2,0 m genişlikte olmalıdır ▪ Otobüs duraklarında minimum 3,0 m ve dükkân önlerinde minimum 3,5m olmalıdır. ▪ Yaya kaldırımı net ölçüsüne ilâveten mülkiyet yanında en az 25 cm, bordür taşı tarafında bordür taşı dahil 50 cm emniyet şeridi olmalıdır. ▪ Tekerlekli sandalyeli engelli bireylerin 90°, 180°, 360° ve "U" dönüşü yapabilmesi için gerekli ölçülere uygun olmalıdır.	Genişlik
▪ Kaldırım kesitinin eğimi %2'den küçük olmalıdır.	Eğim
▪ Kaymayı önleyici ve dolaşmayı kolaylaştırıcı olmalı, yollardaki basamak vb. yol sathındaki yer altı tesisatı rögar kapakları çıkıntı oluşturmayacak, anî seviye değişiklikleri, kesilmeyen, sürekli veya aynı seviyede zemin oluşmalıdır. ▪ Doğal kılavuz çizgileri ve duyumsanabilir (hissedilebilir) yüzeylerden oluşan kılavuz izlerden faydalanılmalıdır. ▪ Kılavuz iz 0,60 m genişliğinde olmalıdır. ▪ Yaya kaldırımında bordür taşı üst seviyesi taşıt yolu kaplamasından en fazla 15 cm yükseklikte, en az 3 cm yükseklikte olmalıdır. ▪ Yaya geçidinde, bordür taşı yükseklikleri "±0" veya +3 cm olmalıdır.	Yüzey Kaplaması

Yaya Yolları ve Kaldırımlar	▪ Bordür taşları düzgün, iyi pahlanmış ve pahların eğimleri aynı olmalıdır. ▪ Yaya kaldırımında boyuna ve enine yönde gerekli eğimler verilip, bordür taşı ile taşıt yolunun birleştiği yerde, yapılacak su oluğu ve rögarlarla yeterli drenaj sağlanarak, yüzeysel sular oluk içinde göllenme yapmayacak şekilde tasarlanmalı ve su uzaklaştırılmalıdır. ▪ Yaya geçitlerinde rögar ızgara takımları bulunmamalıdır.	Drenaj
	▪ Tüm kent mobilyaları yaya kaldırımı boyunca en az 75 cm en çok 120 cm genişliğinde bir şerit içinde bir hizada düzgün olarak yerleştirilmelidir. ▪ Duyumsanabilir yüzey ögelerinden uyarıcı öge ile çevrelenmelidir. ▪ Kaldırım kotundan 0,10 m yüksekteki bir platform üzerinde konumlanmalıdır. ▪ Uygun yerlere dinlenme bankları konulmalıdır.	Ağaçlar ve Kent Mobilyaları
	▪ Yüzey engeller bulunmamalı, yer ızgarası konulmamalıdır. ▪ Tamirat alanları yerden yaklaşık 1 metre yükseklikte barikatla çevrelenmelidir, asla 1,5 metreden daha dar olmamalıdır.	Güvenlik
	▪ Rampa genişliğini düz rampalarda 90 cm, 90° dönüşlü rampalarda 140 cm, 180° dönüşlü rampalarda 90 cm olarak belirtmiştir. ▪ Minimum net geçiş genişliği olan 180 cm genişliğinde yapılmalıdır. ▪ Rampa sahanlıkta yön değiştiriyorsa sahanlık alanı en az 150 cm x 150 cm olmalıdır.	Boyut
	▪ Hiçbir şekilde %8 (1:12)'den dik olmamalı, minimum olmalıdır. ▪ 10 m'den daha uzun rampalarda en fazla eğim %6 olmalıdır. ▪ Dinlenme alanlarında banklar konulmalıdır.	Eğim
	▪ Rampaların başında ve sonunda 150 cm uzunluğunda düz ve değişik dokuda bir alan bulunmalıdır. ▪ Rampaların yüzeyleri sert, stabil, kaymaz ve çok az pürüzlü malzeme ile kaplanmalıdır. ▪ Yüzeydeki pürüzlülük yüksekliklerinde 20 mm'den büyük farklılık olmamalıdır.	Yüzey
Rampalar	▪ Küpeşteler rampa başlangıç ve bitiminde 45 cm daha devam etmelidir. ▪ Rampaların korumasız taraflarına en az 5 cm yüksekliğinde koruma bordürü yapılmalıdır. ▪ Yaya yolundaki rampalarda dinlenme alanları ve oturma bankları yapılmalıdır.	Güvenlik ve Konfor
	▪ Düz rampalar, 90° dönüşlü rampalar, 180° dönüşlü rampalar olmak üzere üç şekilde gruplanır.	Çeşit
	▪ Maksimum bir rıht yüksekliği 15 cm olmak üzere 2 x rıht yüksekliği + 1 x Basamak genişliği = 63 cm formülü kullanılmalıdır.	Boyut
	▪ Yürüme yüzeylerinde pürüzlü, kaymayı önleyen kaplama kullanılmalıdır. ▪ Gerekiyorsa merdivenin üzeri hava etkilerine karşı kapatılmalıdır.	Yüzey
	▪ Basamak ve rıhtlar ayrı renkte gösterilmelidir. ▪ Basamak ucunda 2,5 cm eninde koruyucu kaymaz bir şerit bulunmalı, koruyucu malzeme, takılıp düşmeyi önleyecek,	Basamak ve Renk Seçimi

Merdivenler	çıkıntı yapmayacak, basamak yüzeyi ile düz olacak şekilde monte edilmelidir. ▪ Yükseklik farkı 180 cm'in üstünde ise merdivenler arasında 200 cm'lik sahanlık olmalıdır. ▪ Merdivenlerin başlangıcında ve sonunda 120 cm uzunluğunda düz ve değişik dokuda kaplama malzemesi ile döşenmiş sahanlık olmalıdır. ▪ Merdivenlerde temiz genişlik küpeşteden küpeşteye en az 180 cm olmalıdır. ▪ Merdiven yanlarında su tahliye olukları yapılmalıdır.	Sahanlık
	▪ Merdivenlerin başlangıç ve bitimindeki duyumsanabilir yüzeyler tüm kullanıcıların güvenliği açısından önem taşıyıp hissedilmesini sağlamaktadır.	Güvenlik ve Uyarılar
	▪ Duyumsanabilir yüzey ilk basamaktan hemen önce başlamalı ve en az 60 cm genişliğinde ve renk ve doku bakımından farklı ve algılanabilir olmalıdır.	Duyumsanabilir/Hissedebilir Yüzeyler
Yaya Geçitleri	▪ Yaya geçitleri hemzemin ve yaya alt ve üst geçitleri olarak gruplandırılabilir.	Türleri
	▪ En çok %8 eğim olmalıdır. ▪ Taşıt yolu ve kavşaklarda yaya geçitleri bordür taşı ile kesilmemelidir.	Eğimi
	▪ Kaplama malzemeleri kaydırmayan yüzeyde, tahrip, yangın vb. gibi dış tesirlere karşı mukavim olmalıdır.	Yüzeyleri
	▪ Yaya geçitleri yatay ve düşey işaretlerle işaretlenmelidir. ▪ Taşıt yoluna çizilen çizgilerin sabit ve kalıcı olması gerekmektedir.	Yer Çizgileri
	▪ Geçişin algılana bilirliğinin ve yönlendiriciliğinin sağlanması güvenlik açısından oldukça önemlidir.	Güvenlik
Engelliler İçin Park Yerleri	▪ Ulaşım mesafeleri maksimum 25 m, tercihen 10 m olmalıdır. ▪ Engelli park yeri, kamu veya özel bir yerin asansöre, giriş/çıkışa veya bina girişine en yakın yerde ayrılmalıdır. ▪ Kaldırımlar taşıt yolu kotuna göre kaldırım kotu "0" veya "+3 cm" olacak şekilde alçaltılmalıdır.	Konum
	▪ Tüm tesisteki park yeri sayısının %5'i kadar otopark yeri ayrılması gerekmektedir.	Sayı
	▪ Park yerinin en az genişliği 3,60 m, tavsiye edilen genişlik ise 390 cm'dir. ▪ Park yeri genişliğinin 2,50 m olmalıdır.	Boyut
	▪ Engellilerin park edebileceğini bildiren, görülebilen ve kolay okunabilen özürlü levhası işareti konmalıdır. ▪ Yol işaretleri geceleri ışıklandırılmalıdır. ▪ Otoparkın giriş ve çıkış alanları, yol kotu ile aynı veya en fazla %8'i geçmeyen rampa olmalıdır.	İşaret ve Uyarılar
	▪ Taşıt yolu kenarındaki park yerleri ve taşıt yolu dışındaki park yerleri olmak üzere iki grupta toplanmıştır. ▪ Taşıt yolu dışındaki otoparklar ise açık ve kapalı olarak ikiye ayrılmıştır.	Park Yeri Türü

	▪ Ana yolların aydınlatmasında aydınlık alanın profili en az 150 cm genişliğinde, 230 cm yüksekliğinde olmalı, yol genişliği en az 120 cm, en fazla 200 cm ile sınırlandırılmalıdır. Boyuna eğimi en fazla %4, enine eğimi %2 olmalıdır. Görüş mesafesinde, en fazla 18 m ara ile sahanlık konulmalı. Ana yol boyunca her 100 m'de bir dinlenme bankları konulmalıdır. ▪ Yan yolların aydınlatmasında aydınlık alanın profili en az 90 cm genişliğinde, 230 cm yüksekliğinde olmalı, yolların boyuna eğimi en fazla %4, enine eğimi %2 olmalıdır. Görüş mesafesi içerisinde sahanlık konulmalıdır.	Ana ve Yan Yollar
Açık Yeşil Alanlar	▪ Kent mobilyalarının tasarımı ve düzenlenmesinde uyulması istenen genel kurallar TS 12576'da detaylı bir şekilde belirtilmiştir. ▪ Kent mobilyalarından; telefon kabinleri, satış büfeleri, bilet satış, gazete, tütün, çiçek satış kulübeleri, dondurmacılar ile yangın musluğu, çöp ve posta kutuları, oturma bankları vb. mobilyalar yaya yolunda hareket yönünde engel teşkil etmeyecek şekilde yerleştirilmeli ve işaretlendirilmelidir. ▪ Parklar, rekreasyon alanları, yaya geçişleri, binaların giriş ve çıkışlarındaki dinlenme alanları, ana yaya yolunun dışına yerleştirilmelidir. ▪ Halka açık olarak yapılmış olan açık veya kapalı telefon kabinlerinden en az biri engellilere uygun olarak düzenlenmelidir. ▪ Çöp kutuları yaya hareketine mâni olmayacak şekilde yaya kaldırımı kenarında bordür taşına en az 40 cm uzaklığında ve en az 90 cm, en çok 1,2 m yüksekliğe monte edilmelidir. ▪ Çeşmelerin su içilecek bölümleri yaklaşık 90 cm yükseklikte olmalıdır/monte edilmelidir. ▪ Ağaçlar 75-120 cm'lik şeride yerleştirilmelidir. ▪ Aydınlatma armatürleri, tabelalar, asılı bitkiler, ağaçlar vd. 75-120 cm'lik bir şerit içine yerleştirilmeli ve ağaç dalları gibi çıkıntıları 220 cm yükseklikten başlamalıdır. ▪ Özellikle fiziksel yetenekleri azalmış insanlarda daha iyi algılama için yönlendirmeye hizmet edecek olan renk, doku, koku ve ses gibi uyarıcılar kullanarak mümkün olduğunca çok duyuya yönelik yapısal ve bitkisel tasarımlar yapılmalıdır.	Kent Mobilyaları

Tablo 1. Erişilebilir Çevre Standartları, (Engelliler İçin Evrensel Standartlar Kılavuzu; Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Teknik El Kitabı; Erişilebilirlik Kılavuzu Binalar; TS 12576; Aygün vd., 2018).

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

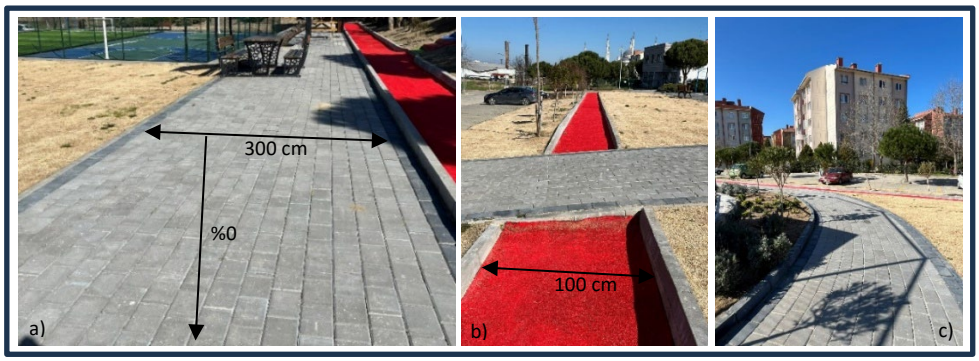
Bu bölümde araştırmanın ana materyalini kapsayan mahalle parkları olan; Atatürk Bilim ve Enerji Parkı, Şehit Ahmet Eryılmaz Parkı, Hacer-Ahmet Yılmaz Çocuk Parkı, Ömer Yanar Parkı, Çocuk Parkı 1 ve Çocuk Parkı 2 yöntem kısmında belirtilen engelli bireylere yönelik erişilebilir çevre standartları bakımından uygun olup olmadığı araştırılmıştır. Bu doğrultuda parklarda yerinde gözlem ve ölçüm yapılarak yaya yolları ve kaldırımlar, rampalar, merdivenler, yaya geçitleri, engelli bireyler için park yerleri ve açık yeşil alanlar olmak üzere toplam 6 kriter irdelenmiştir.

3.1. Atatürk Bilim ve Enerji Parkı

Atatürk Bilim ve Enerji Parkı'nda (Şekil 3) yapılan incelemeler ve ölçümler fotoğraflanarak tespit edilmiştir. Parkın içerisinde dikdörtgen prizma parke taş ve görme engelli bireyler tarafından hissedebilir yüzeye sahip renkli kauçuk kaplama zeminden oluşan 2 farklı yer döşemesine sahip yaya yolu bulunmaktadır (Şekil 4a ve 4b). Dikdörtgen prizma parke taş zemin yaya yolunun genişliği 3 metre olarak ölçülmüştür. Kaymayı önleyici ve dolaşmayı kolaylaştırıcı yüzeye sahiptir. Boyuna ve enine yönde gerekli eğimler verilerek doğal drenaj sağlanmıştır. Tekerlekli sandalyeli engelli bireylerin 90°, 180°, 360° ve "U" dönüşlerini kolaylıkla sağlayabilmesi için gerekli genişlik 2 metredir (Şekil 4c). 20x30 cm boyutlarında bordür düzgün, iyi pahlanmış vaziyettedir. Renkli kauçuk kaplama zemin yaya yolunun genişliği ise 1 m (Şekil 4b). Sirkülasyonun farklı noktalarında kesişen bu 2 yaya yolu engelli bireylere geçiş zorluğu yaşatmaktadır. Tablo 1'de gösterilen erişilebilirlik standartlarına göre genişlik, eğim, yüzey kaplaması ve drenaj kriterleri engelli bireylerin kullanımı için uygundur.

Şekil 3. Atatürk Bilim ve Enerji Parkı vaziyet görünümü (URL-3).

Şekil 4. Atatürk Bilim ve Enerji Parkı 2 farklı yer döşemesine sahip yaya yolu (fotoğraflar orijinal).

Şekil 5a'da bulunan tek renk taş kaplama merdivenin boyutları erişilebilirlik standartlarına uygun olduğu ölçülmüştür. Görme engelliler için duyumsanabilir yüzeye sahip değildir. Pürüzsüz, düz yüzeye sahip merdivenin yükseklik standart ölçüsünün altında kaldığı için sahanlık bulunmamaktadır. Şekil 5b'de gösterilen merdiven boyutları engelliler için erişilebilirlik ölçülerine genişlik ölçüsü yeterli değildir. Yükseklik farkı 3+ metre olduğu için ilk basamakta sahanlık bulunmaktadır. Güvenlik açısından duyumsanabilir yüzey bulunmamaktadır. Merdivenler farklı çeşitte renkli taş kaplama yüzeylere sahiptir. Eğimin %4'ten yüksek olması nedeniyle dinlenmek için basamak başında 160x70 santimetre sahanlık bırakılmıştır.

Şekil 5. Atatürk Bilim ve Enerji Parkı 2 farklı merdiven tipi (fotoğraflar orijinal).

Yaya geçiti taşıt trafiği veya bordür taşı ile kesilmeyerek erişimi kolaylaştırılmıştır. Yaya geçiti yatay işaretlerle işaretlenmiş ve kaydırmayan yüzey olarak kaplama malzemesi kullanılmıştır. Sabit ve kalıcı olması gereken bu çizgilerin bir kısmının silindiği görülmektedir (Şekil 6).

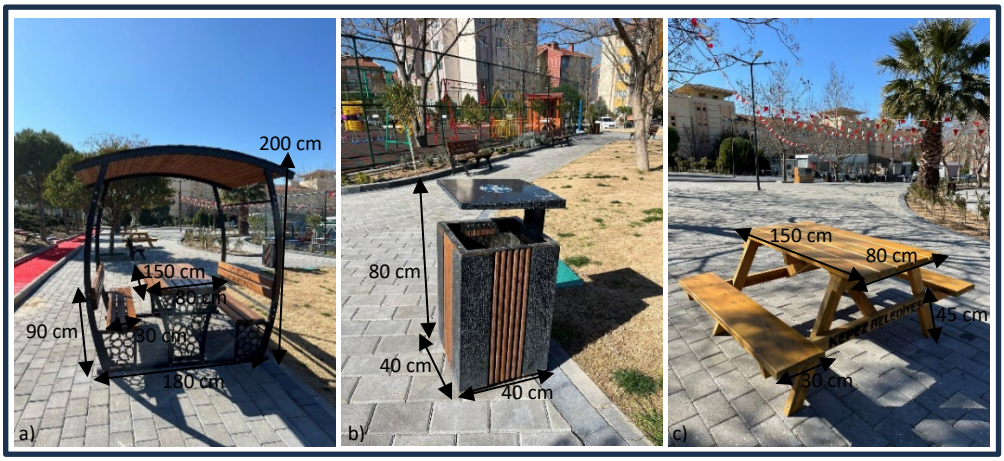
Şekil 6. Atatürk Bilim ve Enerji Parkı giriş kısmında bulunan yaya geçiti (fotoğraflar orijinal).

Şekil 7a ve b'de gösterilen otopark alanında engelli bireyler için park yeri bulunmamaktadır. Sirkülasyonun sonunda bulunan bu otopark alanı bordür ile kesilerek erişilebilirliği zorlaştırmaktadır.

Şekil 7. Atatürk Bilim ve Enerji Parkı giriş kısmı sirkülasyon sonu otopark alanı (fotoğraflar orijinal).

Şekil 8a'da gösterilen oturma elemanının ölçütleri tekerlekli sandalye kullanan engelli birey için uygun tasarlanmadığı görülmektedir. Şekil 8b'de gösterilen çöp kutusu donatı elemanı ölçütleri 40x40x80 santimetre olması ile kullanışlılığı uygun durumdadır. Şekil 8c'de gösterilen standart piknik masasının oturma kısımlarında herhangi bir sınırlayıcının bulunmaması kullanabilirlik açısından olumludur. Standart dinlenme-oturma bankı sirkülasyonun içinde kalmaktadır (Şekil 8d). Bitkisel malzeme olan ağaçlar 70x70 santimetre bordür şeritle çevrelenmiştir (Şekil 8e). Yüksek boy aydınlatma elemanı 4,5 metre olup herhangi bir şerit ile çevrelenmemiştir (Şekil 8f).

Şekil 8. Atatürk Bilim ve Enerji Parkı yeşil alan ve donatı elemanları (fotoğraflar orijinal).

Şekil 9a'da gösterilen ana yol genişliği ve eğimi engelli standart ölçülerine göre uygundur. Yüksek boylu aydınlatma elemanları uygun görüş mesafesinde konumlandırılmıştır. Şekil 9b, c ve d'de görülen yan yolda hissedilebilir yüzeyin kullanılması ile yolun uygun genişlik ve %1 eğimde olması engelli bireyler tarafından kullanışlılığı artırmaktadır.

Şekil 9. Atatürk Bilim ve Enerji Parkı ana ve yan yollar (fotoğraflar orijinal).

3.2. Şehit Ahmet Eryılmaz Parkı

Şehit Ahmet Eryılmaz Parkı'nda (Şekil 10) yapılan incelemeler ve ölçümler fotoğraflanarak tespit edilmiştir. Parkın içerisinde tek çeşit dikdörtgen prizma parke taş döşeme bulunmaktadır. Genişliği 1,7 metre olması ile standart ölçüdedir (Şekil 11a). Tekerlekli sandalyeli engelli bireylerin 90°, 180°, 360° ve "U" dönüşü yapabilmesi için gerekli ölçülere uygun olarak tasarlanmıştır (Şekil 11b). Eğim sirkülasyon boyunca sıfır olarak tespit edilmiştir fakat bazı noktalarda bulunan tümsekler engelli bireyler için yürüyüş zorluğu yaşatarak zemin kaplamasının uygun yapılmadığı görülmektedir (Şekil 11c). Parkın en yakın otobüs durağına olan mesafesi 5 m olarak ölçülerek standartlara uygundur (Şekil 11c).

Şekil 10. Şehit Ahmet Eryılmaz Parkı'nın plan görünümü (URL-4).

Şekil 11. Şehit Ahmet Eryılmaz Parkı'nda bulunan yürüyüş yolu (fotoğraflar orijinal).

Şekil 12a'da gösterilen merdiven genişliği kullanılabilirlik açısından standartlara uygundur. Yükseklik farkı 180 santimetreden düşük olduğu için sahanlığa gerek duyulmamıştır ve hissedilebilir yüzey bulunmamaktadır. Parkın köprü tasarımının sonunda oluşturulan merdivenler yeterli rıht yüksekliğinde değildir. Köprü genişliğinin 1 m olması erişilebilirlik standardı göz ardı edilerek uygulamanın yapıldığının kanıtıdır (Şekil 12b ve c).

Şekil 12. Şehit Ahmet Eryılmaz Parkı'nda bulunan merdivenler (fotoğraflar orijinal).

Şekil 13a ve b'de bulunan görseller parka ait yaya yolunu göstermektedir. Taşıt yolu, yaya geçidini bordür taşı ile kesilmemektedir. Yaya geçidine kadar kaldırım boyunca hissedilebilir yüzeyin olması görme engelli bireyler için erişilebilirliği arttırmaktadır. Kaldırımdan caddeye inen uygun eğim olması tekerlekli sandalye kullanan bireyler için doğru tasarım niteliği taşımaktadır.

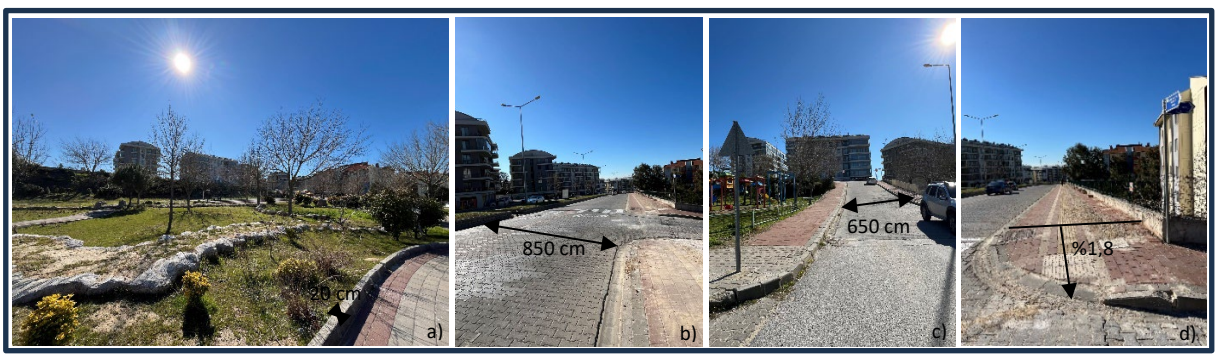
Şekil 13. Şehit Ahmet Eryılmaz Parkı yaya geçidi (fotoğraflar orijinal).

Şekil 14a'da engelli bireyler için uygun boyutlarda otopark alanı bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca Şekil 14b'de otopark alanı giriş kısmı kaldırım ile kesilerek ciddi erişilebilirlik sorunu yaratmaktadır.

Şekil 14. Şehit Ahmet Eryılmaz Parkı otopark alanı (fotoğraflar orijinal).

Şekil 15a'da gösterilen bitkisel kompozisyon park içi sirkülasyonu engellemeyerek 20 santimetre yüksekliğinde bordür taşı ile sınırlandırılmıştır. Şekil 15b ve c'de görülen ana ve yan yollar uygun yükseklik, genişlik ve eğime sahiptir. Duyumsanabilir 60 santimetre genişliğinde yüzey bulunması görme engelli bireylerin parka erişimini kolaylaştırmaktadır (Şekil 13d).

Şekil 15. Şehit Ahmet Eryılmaz Parkı bitkisel alan ve ana-yan yollar (fotoğraflar orijinal).

Şekil 16a'da gösterilen oturma elemanının ölçütleri tekerlekli sandalye kullanan engelli birey için uygunluğunun yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Şekil 16b, d, e ve f görsellerinden erişilebilirlik açısından herhangi bir yetersizlik saptanmamıştır. Şekil 16c oturma alanı tasarımında fiziki engeller yaşanabileceği ve TS 12576 standartlarına uymadığı görülmektedir. Şekil 16g halka açık bir ihtiyaç niteliği taşıdığı için standartlara uygun potansiyeldedir.

Şekil 16. Şehit Ahmet Eryılmaz Parkı kent içi mobilyalar (fotoğraflar orijinal).

3.3. Hacer-Ahmet Yılmaz Çocuk Parkı

Hacer-Ahmet Yılmaz Parkı'nda (Şekil 17) yapılan incelemeler ve ölçümler fotoğraflanarak tespit edilmiştir. Parkın ana hattında 2 farklı yüzey döşemesine sahip sirkülasyon hattı bulunmaktadır. Gri dikdörtgen prizma taş döşeme ve kahverengi taş yolun genişliği 2 metre olarak ölçülerek TS 12576 standartlarına uygundur (Şekil 18a ve b). Özellikle kahverengi taş yol zeminin hissedilebilir olması engelli bireylerin erişimine kolaylık sağlamaktadır. Eğim %2'den azdır ve engelli bireylerin 90°, 180°, 360° ve "U" dönüşleri için gri dikdörtgen prizma taş döşeme zemin uygundur (Şekil 18b).

Şekil 17. Hacer-Ahmet Yılmaz Parkı plan görünümü (URL-5).

Şekil 18. Hacer-Ahmet Yılmaz Parkı yaya yolu (fotoğraflar orijinal).

Yapılan gözlemler esnasında parkta merdiven, rampa, otopark alanı/engelli otopark alanı ve yaya geçidi bulunmadığı tespit edilmiştir. Bitkisel kompozisyon yetersizliği, bitki sayısı ve çeşitliliği yeterli düzeyde bulunmamaktadır (Şekil 19).

Şekil 19. Hacer-Ahmet Yılmaz Parkı açık yeşil alan (fotoğraflar orijinal).

Yapılan ölçümler sonucunda parkta bulunan kent içi mobilyalar olan Şekil 20b, c, d, ı ve i sirkülasyon dışında yer alarak standart erişilebilir ölçülere uygun olarak tasarlanmış olduğu görülmektedir. Şekil 20a ve h'de görülen oyun ve spor aletleri TS 12576 standartlarına göre yapılmıştır. Şekil 20e'de gösterilmiş olan aydınlatma elemanı çevresi 30'ar santimetre bordür ile çevrelenerek sorun oluşturmamaktadır. Şekil 20f'de açık elektrik direği parkın içinde herhangi bir sınırlandırıcı elemanı olmadan bulunarak tehlike oluşturmaktadır. Şekil 20g'de kapalı elektrik direği güvenli ortam yaratmaktadır.

Şekil 20. Hacer-Ahmet Yılmaz Parkı kent içi donatı elemanları (fotoğraflar orijinal).

Şekil 21a ve b'de parka ulaşımı sağlayan ana ve ara yollar erişilebilir vaziyette standart ölçülere uygun olduğu görülmektedir. Parka 3 m mesafesinde ulaşımı kolaylaştıracak durak bulunmaktadır (Şekil 21c).

Şekil 21. Hacer-Ahmet Yılmaz Parkı ana ve ara yollar, (fotoğraflar orijinal)

3.4. Ömer Yanar Parkı

Ömer Yanar Parkı'nda (Şekil 22) yapılan incelemelerde Şekil 23a'da kaldırım detayı gösterilmiştir. Kaldırım 1,5 m genişlikte, %2 eğimden düşük ve hissedilebilir yüzeye sahip olması ile engelli bireyler tarafından erişilebilir standarttadır. Fakat Şekil 23b'de görüldüğü üzere yolun tam ortasında bulunan direğin görme engelli bireyler tarafından fark edilmesine yönelik hiçbir uyarıcı nesne mevcut değildir ve tekerlekli sandalye kullanan bir engelli bireyin geçişi söz konusu değildir. Park içinde bulunan 1,5 metre genişlikte yaya yolu olan Şekil 23c TS 12576 standart ölçülerine uygundur.

Şekil 22. Ömer Yanar Parkı plan görünümü, (URL-6)

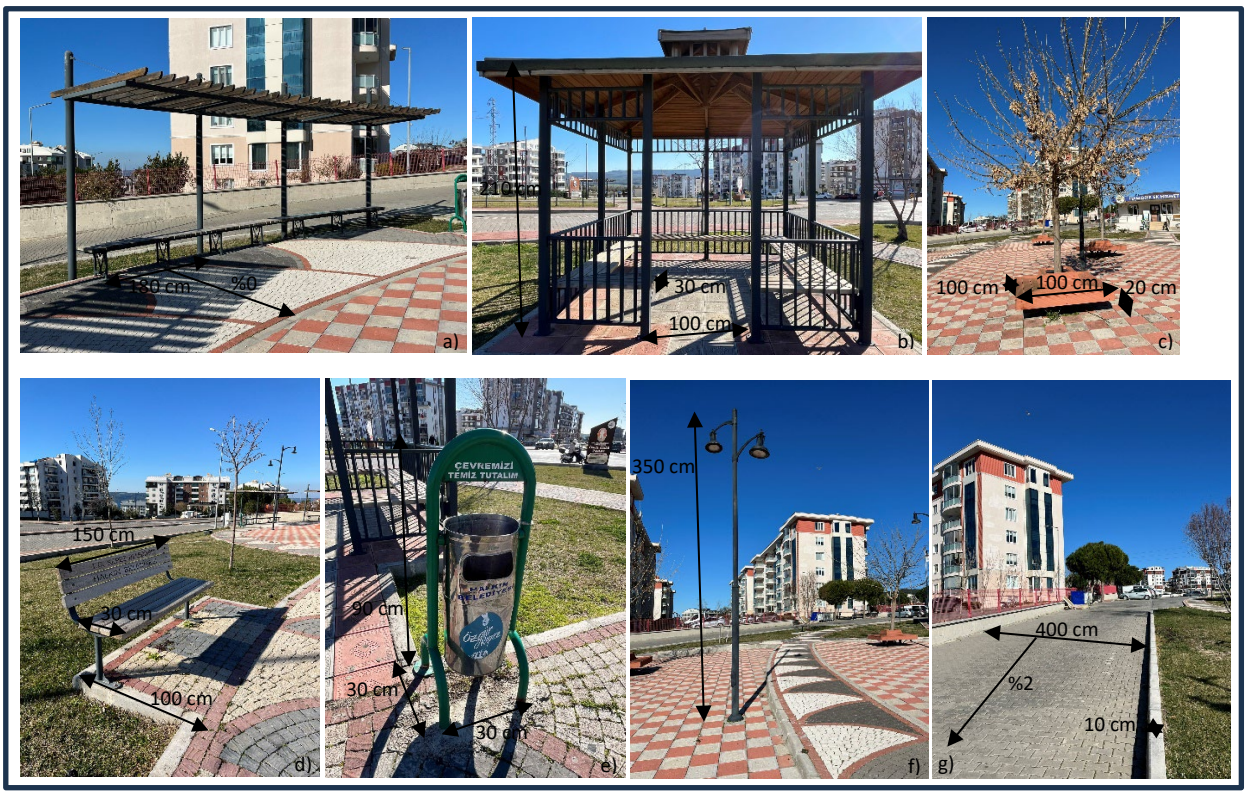
Şekil 23. Ömer Yanar Parkı kaldırım detayı ve yaya yolu, (fotoğraflar orijinal)

Şekil 24a'da gösterilen basamak detayı 15 santimetre rıht yüksekliğine ve 3 metre genişlikte olup parkın giriş noktasıdır. Şekil 24b ise parka 3 metre mesafede bulunan yatay çizgilerden oluşan yaya geçidi standartlara uygundur.

Şekil 24. Ömer Yanar Parkı basamak detayı ve yaya geçidi, (fotoğraflar orijinal)

Şekil 25a, b, c ve d oturma donatı elemanları erişilebilir mesafede, uygun ölçülerde bulunmaktadır. Şekil 25e'de gösterilen çöp kutusu detayı metal malzemeden üretilmiş fakat deforme durumdadır. Şekil 25f 3,5 metre yükseklikte bulunan aydınlatma elemanının etrafı sınırlanmamış vaziyette ve sorun oluşturabilmektedir. Parka ait ara yol Şekil 25g'de gösterilmiş olup genişliği 5 metre, boyuna eğimi %4'ten düşük ve standart ölçülere uygundur.

Şekil 25. Ömer Yanar Parkı kent içi mobilyalar ve ara yol (fotoğraflar orijinal).

3.5. Çocuk Parkı 1

Çocuk Parkı 1'in mevcut durumu Şekil 26'da gösterilmiş olup, Şekil 27a'da ise görülmekte olan park içi yaya yolu kilitli parke taş yüzeyine, 1,8 metre genişliğine ve tekerlekli sandalye kullanan engelli bireylerin 90°, 180°, 360° ve "U" dönüşü için uygun ölçülere sahiptir. Otopark alanına bağlanan ara yol detayında bulunan kaldırım 20 santimetre rıht yüksekliğine sahiptir (Şekil 27b ve c).

Şekil 26. Çocuk Parkı 1 plan görünümü (URL-7).

Şekil 27. Çocuk Parkı 1 kaldırım ve yaya yolu detayı (fotoğraflar orijinal).

Otopark alanında engelli park alanı bulunmamakta ve standartlara uygunluk sağlamamaktadır (Şekil 28a). 12 metre genişliğinde yatay çizgilere ayrılmış 12 metre yaya geçidi kaldırım ya da bordür ile kesintiye uğramamaktadır. Parka 20 metre mesafede ulaşım için durak bulunmaktadır (Şekil 28b).

Şekil 28. Çocuk Parkı 1 otopark alanı ve yaya geçidi (fotoğraflar orijinal).

Parka ait kent içi oturma mobilyaları Şekil 29a ve b'de gösterilmiştir. Uygun genişlik, uzunluk ve yükseklikte bulunan donatılar erişilebilir düzeydedir. Şekil 29c'de ise parkta bulunan orta boylu aydınlatma elemanı 2,8 metre yükseklikte yeşil alanda konumlandırılarak sirkülasyona engel olmamaktadır. Çocuk oyun grubu elemanı gerekli standart ölçülere sahiptir (Şekil 29d). Şekil 29e, 100x50 santimetre ölçülerinde yaya yoluna engel olmayacak şekilde parkta bulunmaktadır. Dış saha hidrant sistemi sirkülasyona 1'er metre uzaklıkta konumlanmış 40x30 santimetre ölçülerinde erişilebilirliğe engel oluşturmamaktadır (Şekil 29f). Farklı sayı ve çeşitte bulunan bitkiler 100 santimetre şeritte bir dikilmiş, dalları çıkıntılı değildir (Şekil 29g). 12 metre genişliğe sahip ana yol bordür ile kesilmemiştir (Şekil 29h). Parka 25 metre mesafede büfe bulunmaktadır (Şekil 29ı).

Şekil 29. Çocuk Parkı 1 kent içi mobilyalar, yeşil alan ve ana yol (fotoğraflar orijinal).

3.6. Çocuk Parkı 2

Çocuk Parkı 2'de (Şekil 30) bulunan sirkülasyon yolu 1,5 metre genişliğinde kilitli parke taş zeminden oluşmaktadır. Yeşil alan ile yaya yolu 20x20 santimetre bordür ile sınırlandırılmıştır (Şekil 31a). Parka çıkan ara yol 6 metre genişliğindedir. Doğal yüzey eğimi sayesinde yağmur sularını uzaklaştıracak zemin elde edilmiştir. Kaldırım 1,5 metre genişliğinde bulunmakta, hissedilebilir yüzeye sahip değildir (Şekil 31b). Parka 9 metre mesafede büfe bulunmaktadır (Şekil 31c).

Şekil 30. Çocuk Parkı 2 plan görünümü (URL-8).

Şekil 31. Çocuk Parkı 2 yaya yolu, kaldırım detayı ve ara yol (fotoğraflar orijinal).

Yataya çizilmiş 6 metre genişliğinde parkın ara yolunda bulunan yaya geçidi erişilebilirliği kolaylaştırmaktadır (Şekil 32a). Park, oyun-oturma alanı ve yeşil alan olarak ayrılmıştır. Bitkiler alanda belli bir mesafede ritmik olarak konumlanmıştır (Şekil 32b).

Şekil 32. Çocuk Parkı 2 yaya geçidi ve açık yeşil alan (fotoğraflar orijinal).

Çocuk Parkı 2'de bulunan kent içi mobilyalar incelendiğinde Şekil 33a'da standart ölçülere uygun yapılmış çocuk oyun alanı 10 santimetre bordür ile sirkülasyon ile sınırlandırılarak güvenliği oluşturulmuştur. Şekil 33b yaya yolunun dışında bırakılarak geçişi zorlaştırmamaktadır. Şekil 33c'de bulunan sallanan oturma elemanı yaslanma alanının açık olması ve basamak bulunmaması sebebi ile erişilebilirlik problemi oluşturmaktadır. Şekil 33d'de ölçüleri gösterilen oturma elemanı uygun ölçülerde yapılmış olup oldukça kullanışlıdır. Çöp kutusu elemanı Şekil 33e'de gösterilen ölçülerde yeşil alanda bırakılarak sirkülasyona herhangi bir engel oluşturmamaktadır. Orta boylu aydınlatma elemanını çevreleyen sınırlandırıcı eleman bulunmamaktadır (Şekil 33f). Parka 3 metre mesafede bulunan telefon kabini yaya yolunun dışında ve hareket yönüne engel teşkil etmeyecek şekilde yerleştirilmiştir (Şekil 33g). Parkın en büyük erişilebilirlik sorununu, giriş kısmını tamamen kapatan 2 adet elektrik kutusu oluşturmaktadır (Şekil 33h).

Şekil 33. Çocuk Parkı 2 kent içi mobilyalar (fotoğraflar orijinal).

4. SONUÇLAR

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular neticesinde kamusal alan olan mahalle parklarına engelli bireyler tarafından erişilebilirlik problemleri oluşturduğu görülmektedir. Her ne kadar uygun yönetimsel kararlar, standartlar veya kanunlar olsa da tasarım, planlama ya da uygulama aşamalarında sorun olduğu saptanmıştır. Parklarda standart kriterlerine göre yapılan gözlem ve ölçümler sonucunda yaya yolları ve kaldırımlar doğru genişlik ve eğimde, çoğunlukla duyumsanabilir yüzeylere sahip olduğu belirtilmiştir. Fakat kaldırım yüzeyinde bulunan engeller güvenlik açısından engelli bireyler için geçiş problemi oluşturmaktadır. Park içi sirkülasyon boyunca eğimin aynı derecede bulunmaması sonucu belli noktada kot farkı oluşması yürümeyi engelleyici en önemli problemlerden birisi haline gelmiştir. Özellikle incelenen hiçbir parkta, merdiven kesit eğim derecesi yüksek olsa bile rampanın bulunmaması tekerlekli sandalye kullanan bireyler için erişilebilirliği sınırlandırmaktadır. Parklarda bulunan merdivenlerin standartlara uygun boyutlarda olduğu görülmektedir. Yürüme yüzeyleri kaymaz, düşme tehlikesi yaratmayacak şekilde uygulanmıştır.

Yükseklik farkının standart ölçüsünden fazla olduğu merdiven arasında erişilebilirliği kolaylaştıracak sahanlık bulunduğu görülmektedir. Parkların ana veya ara yollarında standart ölçülere uygun yaya geçitlerinin bulunması kullanıcıların erişilebilirliğini arttırmaktadır. İncelenen ve ölçümler yapılan bu parkların giriş ve çıkış kısımlarında olması gereken 'engelliler için park yerleri' bulunmadığı saptanmıştır. Bu durum güvenlik ve parka erişilebilirlik açısından sorun oluşturmaktadır. Parklar için tasarlanmış kent mobilyalarının aynı ölçü, boyut ve malzemede oldukları görülmektedir. Park içi sirkülasyon dışında konumlanan kent mobilyaları hareket alanını kısıtlamadan erişilebilirlik düzeyini artırdığı saptanmıştır. Bitkisel kompozisyonlar parklarda yürüyüş aksına engel olmayacak sayı ve türde olduğu incelemeler sonucunda görülmektedir.

Yapılan bu araştırmada sonuç olarak; kamusal alan olan mahalle parklarında engelli bireylerin erişimini sınırlayan belli başlı faktörler bulunmaktadır. Bu noktada yapılması gereken kamusal alanların erişilebilir, kullanılabilir ve paylaşılabilir olması için alınan alt ve üst ölçekli doğru kararlar ve planlamalar sonucu en sağlıklı ve güvenli tasarımlar sonrasında uygulamaların titizlikle yapılmasıdır. Yanlış tasarımlar doğrultusunda oluşmuş kamusal alan olan parklar yeniden planlaması yapılıp tasarlanırsa erişilebilirlik düzeyi arttırılmış ve engelli bireylerin yaşam kalitesi olumlu düzeyde artmış olacaktır. Eğer kamusal alanlar toplumlarda yer alan her bireyin durumuna yönelik doğru tedbirler ve güvenlikte tasarlanırsa erişilebilir kılınır. Unutulmamalıdır ki erişilebilirlik herkesin hakkıdır. Dünya uygun olarak tasarlanmadığı zaman daha zor bir yer alır.

KAYNAKÇA

Atıcı İ. (2007), *Fiziksel Engelliler Ve Kentsel Mekânın Kullanımı*, Master Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kentleşme Ve Çevre Sorunları Bilim Dalı, Ankara.

Aygün E., Korku A., Kiper T. (2018), Engelli Bireyler İçin Kentsel Dış Mekânlara Erişilebilirliğin İncelenmesi: Tekirdağ Örneği, *Artium (2)*, 20-32.

Berkün S. (2019), Toplumsal Yaşama Tam Katılım İçin Erişebilir Kentler: Zonguldak Örneği, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3 (3), 43-52.

Çorbacı, Ö. L., Turna, T., Ercan Oğuztürk, G. (2020). Kamusal Alanların Peyzaj Düzenlemesi Açısından Erişilebilirliğinin İncelenmesi; Dicle Üniversitesi Kampüsü Örneği, *Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Ormancılık Dergisi*, 16 (1), 105-127.

Engelliler İçin Evrensel Standartlar Kılavuzu, WDU Accreditation Center, İstanbul.

Erişilebilirlik Kılavuzu Binalar, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024, Ankara.

Erişilebilirlik Kılavuzu, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020, Ankara.

Eşkil Ö. Y. (2011). *Engelliler İçin Dış Mekân Tasarım Özellikleri Bağlamında Ankara Kent Parklarının İrdelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Bartın.

Kalaycı S. (2020). Engelli Bireylerin Kamusal Hizmetlere Erişebilmesinde Belediyelerin Yeri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi Erişilebilirlik Özel Sayısı*, C:1, ISSN: 2148-9424, Aralık.

Koç S., Çolak K. (2024). Engelli Bireylerin İstihdamında Erişilebilir Şehirlerin Kolaylaştırıcı Etkisine Dair Bir Analiz, *Şura Akademi Dergisi*, (5).

True, E. M., Türel, H. S. (2013). Yapılı Çevrelerin Fiziksel Engelliler Yönüyle Kullanılabilirliği: İzmir Kenti Örneği. *Artium*, 1 (1), 1-16.

Maraz E. (2009). *Özürlülerin Kent İçinde Erişebilirliğini Etkileyen Standartlar (Mecidiyeköy Ve Yenibosna Metrobüs Duraklarının İncelenmesi),* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Haziran.

Özer, D. G. Özbek M. Ö., Şener, S. M. (2016). Mekânsal Erişilebilirlik-1: Kullanıcı Hareketleri Açısından Bir İnceleme, *2. Ulusal Engellileştirilenler Sempozyumu,* 2016.

Sakıcı, Ç., Ayan, E., Ayan, Ö., Çelik, S. (2013). Kastamonu Kentindeki Açık Yeşil Alanların Farklı Kullanıcılar Tarafından Kullanılabilirliğinin İrdelenmesi, *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 13 (1), 129-143.

Spahiu M. (2014). *Engelliler İçin Kent Fiziki Mekânının Değerlendirilmesi– Kosova Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Trakya Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Edirne.

Subaşı K. P. (2023). Türkiye'de Engelliler Ve Sosyal Politikalar- Engelliler Ve Erişilebilirlik, *Efe Akademi Yayınları*, 1. Baskı 2. Bölüm, Mart.

Tiyek, R., Eryiğit, B. H., Baş, E. (2016). Engellilerin Erişilebilirlik Sorunu Ve TSE Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 225-261.

TÜİK (2022), Türkiye Sağlık Araştırması.

TÜİK (2024), Nüfus Tahminleri, Adrese Dayalı Nüfus Takip Sistemi (ADNKS).

Türk Standartı (TS 12576), Şehir İçi Yollar - Özürlü Ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan Ve Yollarda Yapısal Önlemler Ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları, 1999, Ankara.

URL-1: http://kepez.bel.tr/kurumsal/belediye-tarihcesi/, 2025 Erişim Tarihi: 02.04.2025.

URL-2: https://earth.google.com, 2025 Erişim Tarihi: 03.04.2025.

URL-3: https://earth.google.com, 2025 Erişim Tarihi: 03.04.2025.

URL-4: https://earth.google.com, 2025 Erişim Tarihi: 03.04.2025.

URL-5: https://earth.google.com, 2025 Erişim Tarihi: 03.04.2025.

URL-6: https://earth.google.com, 2025 Erişim Tarihi: 04.04.2025.

URL-7: https://earth.google.com, 2025 Erişim Tarihi: 04.04.2025.

URL-8: https://earth.google.com, 2025 Erişim Tarihi: 05.04.2025.

Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Teknik El Kitabı, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011, Ankara.

KAPSAYICI KAMUSAL AÇIK ALANLAR: PEYZAJ TASARIMINDA SOSYAL ADALET

Öğr. Gör. Dr. Nurbanu Özkartal
Siirt Üniversitesi
Tasarım Meslek Yüksekokulu, İç Mekân Tasarımı Programı
ORCID: 0000-0002-6747-6498

ÖZET

Bu bölümde, kentsel kamusal açık alanların sosyal adalet perspektifiyle nasıl kapsayıcı bir biçimde tasarlanabileceği ele alınmıştır. Özellikle engelli bireylerin kamusal yaşama eşit koşullarda katılımının, yalnızca fiziksel erişim değil; sosyal görünürlük, karar alma süreçlerine katılım ve kullanıcı odaklı tasarım anlayışıyla mümkün olabileceği vurgulanmıştır. Peyzaj mimarlığının, mekânsal adaletin sağlanmasında yalnızca estetik ve işlevsel değil, aynı zamanda etik bir araç olarak işlev gördüğü ortaya konmuştur. Ulusal ve uluslararası başarılı uygulamalar üzerinden yapılan analizlerde, kapsayıcı tasarımın yalnızca teknik müdahalelerle sınırlı kalmaması; duyusal erişim, sosyal bütünleşme ve toplumsal temsiliyet gibi çok boyutlu bileşenlerle desteklenmesi gerektiği gösterilmiştir. Mahalle parklarından doğa koruma alanlarına kadar farklı ölçeklerde gerçekleştirilen projeler, kullanıcıların farklı ihtiyaçlarının gözetildiği kamusal alanların toplumsal bütünleşmeyi ve kent hakkını güçlendirdiğini göstermektedir. Yerel yönetim politikalarının, katılımcı tasarım süreçlerinin ve doğa temelli çözümlerin bir bütün olarak ele alınmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bölümde, yalnızca mekânsal değil; aynı zamanda sosyal ve kültürel erişimi destekleyen bütüncül yaklaşımların, kentsel mekânda daha adil ve kapsayıcı dönüşümler yaratma potansiyeline sahip olduğu ifade edilmiştir. Gelecekte peyzaj tasarımı uygulamalarının, sosyal adaletin mekânda daha görünür ve sürdürülebilir kılınması yönünde evrilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı Tasarım, Kamusal Açık Alanlar, Sosyal Adalet, Erişilebilirlik, Peyzaj Mimarlığı

INCLUSIVE PUBLIC OPEN SPACES: SOCIAL JUSTICE IN LANDSCAPE DESIGN

ABTSRACT

This chapter discusses how urban public open spaces can be designed in an inclusive manner with a social justice perspective. In particular, it is emphasized that equal participation of disabled people in public life is possible not only through physical access but also through social visibility, participation in decision-making processes and user-oriented design approach. It has been revealed that landscape architecture functions not only as an aesthetic and functional but also as an ethical tool in ensuring spatial justice. Analyses of successful national and international practices show that inclusive design should not be limited to technical interventions; it should be supported by multidimensional components such as sensory access, social integration and social representation. Projects carried out at different scales, from neighborhood parks to nature conservation areas, show that public spaces where different needs of users are taken into consideration strengthen social integration and the right to the city. The need to consider local government policies, participatory design processes and nature-based solutions as a whole is emphasized. The chapter argues that holistic approaches that support not only spatial but also social and cultural access have the potential to create more equitable and inclusive transformations in urban space. In the future, landscape design practices should evolve to make social justice more visible and sustainable in space.

Keywords: Inclusive Design, Public Open Spaces, Social Justice, Accessibility, Landscape Architecture

GİRİŞ

Kamusal açık alanlar, bireylerin günlük yaşamlarının bir parçası olarak sosyalleşebildiği, dinlenebildiği ve çeşitli kültürel etkinliklere katılabildiği mekânlar olarak kent yaşamının temel bileşenlerinden biridir. Ancak bu alanlar, her birey için aynı derecede erişilebilir ve kapsayıcı değildir. Özellikle engelli bireyler açısından değerlendirildiğinde, kamusal mekânlar çoğu zaman fiziksel, duyusal ve sosyal engeller barındırmaktadır. Bu durum, sadece bireylerin mekânsal hareketliliğini değil, aynı zamanda toplumsal hayata eşit katılım hakkını da sınırlamaktadır (Dinç Uyaroğlu, 2023).

Peyzaj mimarlığı, geleneksel olarak estetik, ekolojik ve doğal unsurlar temelinde şekillenen bir disiplin olarak kabul edilse de günümüzde giderek artan bir biçimde mekânsal bağlamda toplumsal adaleti sağlamaya yönelik bir araç olarak da değerlendirilmektedir. Bu bağlamda peyzaj mimarlığı, yalnızca estetik ve işlevsel gerekliliklerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda etik ve sosyal sorumlulukları da kapsayan bütüncül bir mesleki pratik olarak tanımlanmaktadır (Güneş Gölbey, 2022).

Peyzaj tasarımı, toplumun farklı kesimlerine karşı duyarlılık geliştirmesi gereken bir alan olarak öne çıkmaktadır. Özellikle dezavantajlı grupların mekânsal haklarının gözetilmesi, mesleki etik ilkelerle doğrudan ilişkili bulunmaktadır (Çelik vd., 2015). Peyzaj mimarlığının yalnızca estetik ve işlevsel değil, aynı zamanda toplumsal adaleti destekleyen bir araç olarak değerlendirildiği yönünde akademik literatürde artan bir eğilim bulunmaktadır. Tandoğan (2017), peyzaj mimarlığını, kent mekânını paylaşan tüm bireylerin eşit, engelsiz, okunaklı ve kullanışlı bir biçimde faydalanabileceği düzenlemelerin hayata geçirilmesini sağlayan bir disiplin olarak tanımlamaktadır. Kentsel peyzaj uygulamaları aracılığıyla, işlevsel, toplumsal ve kültürel açıdan kent mekânını paylaşan bireylerin, bu alanları eşit ve engelsiz biçimde kullanabilmelerini mümkün kılan düzenlemelerin gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.

Kentsel açık alanların kapsayıcı, adil ve erişilebilir bir biçimde tasarlanması, yalnızca fiziksel engellerin ortadan kaldırılmasını değil; aynı zamanda bireylerin bu mekânlarda kendilerini güvende, temsil edilmiş ve ait hissetmelerini sağlayacak sosyal ve mekânsal koşulların oluşturulmasını da gerekli kılmaktadır. Uslu ve Şahin Körmeçli (2017), kapsayıcı peyzaj tasarımının yalnızca engelli bireyler ya da yaşlılar için değil; her kesimden bireyin eşit koşullarda kullanabileceği sosyal, kültürel ve politik açıdan çok boyutlu mekânlar üretmeyi hedeflediğini vurgulamaktadır. Bu anlayış, kamusal mekânların yalnızca fiziksel birer çevre değil; aynı zamanda toplumsal etkileşimin, sosyal bütünleşmenin ve aidiyet duygusunun inşa edildiği dinamik zeminler olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Peyzaj tasarımı, bu bağlamda bireylerin farklılıklarına rağmen birlikte var olabildiği, etkileşime girebildiği ve kendilerini ifade edebildiği kapsayıcı kamusal alanlar üretmenin önemli bir aracı olarak öne çıkmaktadır (Uslu ve Şahin Körmeçli, 2017).

Bu noktada evrensel tasarım ilkeleri, kapsayıcı peyzaj anlayışını somutlaştıran temel ilkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, farklı fiziksel, zihinsel ya da duyusal yetilere sahip bireylerin mekânı adaptasyona ihtiyaç duymaksızın kullanabilmesini amaçlayan tasarımlar üretmeyi hedeflemektedir. Söz konusu ilkeler yalnızca teknik işlevselliğe odaklanmakla kalmaz; aynı zamanda tasarımcının etik bir özne olarak toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmesini de gerektirmektedir (Dostoğlu vd., 2009)

Ancak Imrie'nin (2012) de vurguladığı üzere, evrensel tasarım ilkeleri her ne kadar kapsayıcı bir çerçeve sunsa da bu yaklaşımın mevcut uygulamalarında teknik işlevselliğe öncelik verildiği, buna karşılık toplumsal ve kültürel bağlamların çoğu zaman göz ardı edildiği görülmektedir. Türkiye örneğinde ise, erişilebilirlik konusundaki yasal düzenlemelere rağmen, uygulamada ciddi boşluklar ve tutarsızlıklar olduğu erişilebilirlik denetimleriyle ortaya konmuştur (Şahin Körmeçli, 2021). Bu durum, sadece fiziksel eşitsizlikleri değil; aynı zamanda karar alma süreçlerinden dışlanma gibi yapısal sorunları da beraberinde getirmektedir. Buna karşılık, son yıllarda öne çıkan topluluk temelli tasarım yaklaşımları ve özellikle design justice (tasarım adaleti) kavramı, marjinalleştirilmiş grupların karar alma süreçlerine etkin katılımını teşvik ederek bu yapısal eksiklikleri gidermeyi amaçlamaktadır (Costanza-Chock, 2020).

Bu bölümde, peyzaj mimarlığının sosyal adaletin sağlanmasında nasıl bir araç olarak işlev görebileceği incelenmektedir. Özellikle engelli bireylerin kamusal alanlara erişim hakkı çerçevesinde, yalnızca fiziksel erişilebilirlik değil, aynı zamanda temsil edilme, karar alma süreçlerine katılım ve aidiyet duygusu gibi çok katmanlı toplumsal meseleler ele alınacaktır. Ayrıca, uluslararası örnekler, katılımcı tasarım modelleri, doğa temelli çözümler ve yerel yönetim politikaları üzerinden, kapsayıcı kamusal alanların daha adil ve eşitlikçi biçimde nasıl tasarlanabileceği tartışmaya açılacaktır.

Engelli Bireylerin Kamusal Alan Deneyimi

Kentler, bireylerin sosyal yaşamlarının şekillendiği, gündelik hareketliliğin sürdüğü ve temel haklara erişimin gerçekleştiği mekânlar olarak tasarlanmalıdır. Ancak pek çok kentte, özellikle engelli bireyler için, kamusal mekân deneyimi oldukça sınırlayıcıdır. Kentsel dışlanmanın mekânsal biçimi olarak tanımlanabilecek bu durum, yalnızca fiziksel erişim kısıtlarıyla sınırlı kalmamakta; sosyal etkileşim olanaklarının yokluğu, yön bulma sorunları ve psikolojik yalıtım gibi çok katmanlı engellerle kendini göstermektedir (Yılmaz ve Diktaş, 2020). Özellikle ortopedik ve görme engelli bireyler açısından kamusal açık mekânlar hem fiziksel erişim olanakları hem de algısal çevre düzenlemeleri bakımından ciddi eksiklikler barındırmaktadır. Ankara'daki Çankaya ilçesinde yapılan saha araştırmasında, görsel uyarıcıların yetersizliği, rampasız geçişler, dengesiz kaldırım düzenleri gibi nedenlerle engelli bireylerin kamusal alanlarda bağımsız hareket etmesinin önünde ciddi engeller olduğu ortaya konmuştur (Yılmaz ve Diktaş, 2020).

Benzer şekilde Seğmenler Parkı üzerine yapılan bir çalışmada, ulusal erişilebilirlik standartlarına uyulmadığı, oturma birimlerinin, kent mobilyalarının ve yaya yollarının büyük oranda standart dışı olduğu belirtilmiştir (Kuter ve Çakmak, 2017).

Bu tür örnekler, fiziksel erişilebilirliğin yalnızca yapısal müdahalelerle sınırlı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim engelsiz park tasarımı üzerine yapılan çalışmalar, erişilebilirliğin sağlanmasında sadece rampalar ve kaldırımlar gibi fiziksel düzenlemelerin değil; aynı zamanda bitkisel materyal seçimi, yüzey kaplamaları, yönlendirme elemanları ve dinlenme birimlerinin yerleştirilmesi gibi mekânsal detayların da doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Çelik vd. (2015), engelli bireylerin açık alan kullanımında karşılaştıkları zorlukların aşılmasında, bu tür peyzaj elemanlarının duyusal etkileşimi destekleyici biçimde tasarlanmasının ve standartlara uygun detay çözümlerinin önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Kent merkezlerindeki kamusal açık alanların fiziksel olarak yeniden düzenlenmesi önemli bir ihtiyaç olmakla birlikte, bu müdahalelerin engelli bireylerin deneyimlerinden yola çıkarak tasarlanması daha bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Mahalle ölçeğinde yürütülen çalışmalarda, örneğin Çankırı kent merkezi ve Çiğdem Mahallesi örneklerinde, mekân dizimi, kapsayıcı tasarım kriterleri ve topluluk katılımı üzerinden yapılan analizler, kapsayıcılığın sadece teknik değil, aynı zamanda örgütsel ve toplumsal bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır (Dinç Uyaroğlu, 2023).

Ayrıca kapsayıcı tasarımın yalnızca engelli bireyleri değil; yaşlı bireyler, çocuklar ve erişim zorluğu yaşayan tüm bireyleri kapsayacak şekilde ele alınması gerekmektedir. Kapsayıcı tasarım, yalnızca fiziksel düzenlemelere değil, aynı zamanda sosyal bilinç ve planlama süreçlerine de ihtiyaç duyan çok boyutlu bir yaklaşımı temsil etmektedir (Kalınkara, 2017). Bu doğrultuda erişilebilirlik sorunları sadece rampa ya da asansör gibi yapısal çözümlerle aşılabilecek teknik meseleler değil; aynı zamanda farkındalık, denetim ve koordinasyon gerektiren örgütsel süreçler olarak ele alınmalıdır. Varol vd. (2024), erişim gereksinimi olan bireylerin karşılaştığı temel sorunların yalnızca altyapı eksiklikleriyle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda personelin bilgi eksikliği ve yetersiz hizmet donanımı gibi sosyal ve yönetimsel boyutlarla da ilişkili olduğunu vurgulamaktadır.

Bu bağlamda, kamusal açık alanların herkes için erişilebilir hale getirilmesi yalnızca fiziksel düzenlemelerle sınırlı bir mesele değildir; aynı zamanda sosyal hakların tanınmasını, bireysel onurun korunmasını ve kent hakkının gerçekleştirilmesini de içermelidir. Costanza-Chock (2020), engelli bireylerin kent yaşamına aktif biçimde katılımını teşvik eden uygulamaların, toplumsal bütünleşmenin ötesinde, sosyal adaletin sağlanması açısından kritik öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Erişimin gerçek anlamda sağlanabilmesi, bireylerin kamusal alanlarda yalnızca fiziksel varlık göstermeleriyle değil; aynı zamanda toplumsal olarak görünür, temsil edilmiş ve katılımcı bireyler olarak etkinlik göstermeleriyle mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda, erişilebilirlik yalnızca yapısal düzenlemeleri değil; aynı zamanda sosyo-kültürel ve politik katmanları da kapsayan çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmalıdır.

Fiziksel erişim önlemleri alınmış gibi görünen pek çok kamusal açık alan, engelli bireyler için gerçek anlamda erişilebilir bir deneyim sunmamaktadır. Yüzeyde erişilebilir gibi tasarlanan bu alanlarda, kullanıma dair somut engeller sıklıkla devam etmektedir. Örneğin, park girişlerinde rampaların bulunmasına rağmen, oturma birimlerinin yüksekliği, zeminin düzensizliği veya yönlendirme eksiklikleri, bağımsız hareket ve etkin kullanım olanaklarını ciddi biçimde sınırlamaktadır. Bu tür yapısal eksiklikler, engelli bireylerin kamusal alanlarda aktif katılımcı olmalarını engelleyerek, onları pasif kullanıcı konumuna indirgemekte ve kamusal mekânın kapsayıcılık potansiyelini zayıflatmaktadır (Dinç Uyaroğlu, 2023; Şahin Körmeçli, 2021). Ayrıca, kamusal mekânda fiziksel olarak bulunmak, toplumsal olarak tanınmak ve etkin bir biçimde katkı sunmak anlamına gelmeyebilir; engelli bireyler sıklıkla "misafir" gibi konumlandırılmakta, mekânın gerçek bir parçası olarak hissedilmemektedirler (Mensch, 2007).

Kamusal alanda erişim ve aidiyet yalnızca fiziksel varlıkla sınırlı değildir; bireylerin kentsel karar alma süreçlerine katılımı ve mekânın şekillendirilmesinde söz sahibi olmaları da bu sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bağlamda, toplumsal temsiliyet yalnızca semboller veya fiziksel düzenlemeler aracılığıyla değil, etkin katılım yoluyla inşa edilmektedir. Ancak günümüzde pek çok kentte, kentsel tasarım süreçleri teknik uzmanlıkla sınırlandırılmakta; kullanıcı bilgisi, deneyimi ve talepleri tasarım süreçlerine yeterince yansıtılmamaktadır (Karaca ve Gökçe, 2022). Oysa katılımcı planlama modellerinin uygulandığı mahalle ölçeğindeki örneklerde, engelli bireylerin kamusal alanları daha aktif biçimde kullandıkları ve mekânsal bütünleşmenin arttığı gözlemlenmektedir (Dinç Uyaroğlu, 2023). Temsil sorunu ise yalnızca engelli bireylerle sınırlı değildir; çocuklar, yaşlılar, kadınlar ve göçmenler gibi farklı gruplar da kamusal alanda farklı düzeylerde görünürlük ve katılım imkanına sahiptir. Bu nedenle, kamusal alanların tasarımında yalnızca fiziksel erişim değil; aynı zamanda sosyal eşitlik ve temsil adaleti de temel ilkeler olarak gözetilmelidir (Bodnar, 2015).

Sonuç olarak, kamusal alanların herkes için erişilebilir, işlevsel ve kapsayıcı hale getirilmesi, yalnızca fiziksel engellerin ortadan kaldırılmasıyla sınırlı olmadığı görülmektedir. Gerçek bir kapsayıcılık, bireylerin kamusal mekânda yalnızca fiziksel varlık göstermelerini değil; kendilerini ait hissetmelerini, toplumsal etkileşimlere aktif olarak katılabilmelerini ve karar süreçlerinde temsil edilmelerini de gerektirir. Bu doğrultuda, kamusal alanların tasarımında erişilebilirlik, sosyal eşitlik, temsil adaleti ve psikolojik güvenlik gibi ilkelerin bir bütün olarak gözetilmesi önem arz etmektedir. Ancak bu şekilde, kent yaşamında herkesin eşit erişim, katılım ve temsil imkânına sahip olduğu bir toplumsal ortam yaratılabilecektir.

Başarılı Uygulama Örnekleri

Kentlerin sosyal adalet ve kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda dönüştürülmesinde, ulusal ve uluslararası ölçekte hayata geçirilen kamusal alan projeleri önemli rol oynamaktadır (Costanza-Chock, 2020; UN-Habitat, 2018). Bu bağlamda, erişilebilirlik, sosyal etkileşim ve duyusal bütünleşme gibi kriterleri dikkate alan doğa temelli ve kullanıcı odaklı uygulamalar, yalnızca fiziksel bariyerleri kaldırmakla kalmamakta; aynı zamanda bireylerin kamusal yaşama aktif biçimde katılımını da desteklemektedir. Değişik coğrafyalarda gerçekleştirilen başarılı örnekler, kapsayıcı peyzaj tasarımının sosyal adalet üzerindeki somut etkilerini gözler önüne sermektedir.

İspanya'nın Barselona kentinde yer alan Parc de la Ciutadella, açık ve düz zeminli yolları, sessiz dinlenme alanları, görsel ve işitsel rehberlik sistemleriyle tüm kullanıcı gruplarına hitap eden kapsayıcı bir deneyim sunmaktadır (Anonim, 2025a). Benzer şekilde Viyana'daki Donaupark, geniş yürüyüş yolları, ritmik oturma düzenleri ve doğal bitkilendirme kullanımıyla yaşlı bireylerin ve erişim kısıtı yaşayanların güvenliğini ve sosyal etkileşimini desteklemektedir (Anonim, 2025c). Tokyo'daki Ueno Parkı ise, dokunsal rehber yüzeyler, Braille panolar ve çok işlevli kültürel etkinlik alanları ile görme engelli bireylerin kamusal yaşama katılımını kolaylaştırmaktadır (UN-Habitat, 2018). Bu uygulamalar, kapsayıcı tasarımın yalnızca mekânsal değil; aynı zamanda sosyal bütünleşmeyi güçlendiren çok boyutlu bir süreç olduğunu göstermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Millennium Park ve Grace Farms gibi projeler, doğa temelli rekreasyon alanları ile estetik, erişilebilirlik ve toplumsal etkileşimi bir araya getirerek kentsel mekânda yeni bir sosyal adalet yaklaşımı sunmaktadır (Costanza-Chock, 2020). Özellikle Shane's Inspiration gibi girişimler, engelli ve engelsiz çocukların birlikte oyun oynayabileceği alanlar oluşturarak kapsayıcılığı erken yaşlardan itibaren toplumsal bir norm haline getirmeyi hedeflemektedir. Lyon kentinde ise sesli sinyalizasyon ve dokunsal yönlendirme sistemleri gibi uygulamalar, görme engelli bireylerin kent içi hareketliliğini ve kamusal alanda görünürlüğünü artırmak amacıyla hayata geçirilmiştir (UN-Habitat, 2018).

Türkiye'de de kapsayıcı kamusal alan tasarımı konusunda dikkat çekici örnekler bulunmaktadır. Bartın'daki Halatçıyaması Engelsiz Parkı, duyusal izlekler, erişilebilir kent mobilyaları ve işitme-görme engellilere yönelik çözümleri ile doğa temelli bir kapsayıcılık örneği sunmaktadır. Ankara'daki Çiğdem Mahallesi erişilebilirlik denetimi, kullanıcı temelli ve katılımcı bir planlama modeliyle, mahalle ölçeğinde kapsayıcı tasarımın nasıl uygulanabileceğini göstermektedir (Dinç Uyaroğlu, 2023). Ayrıca Küre Dağları Milli Parkı'nda yürütülen "Engelli Dostu Milli Park" projesi, doğa koruma alanlarında erişilebilirlik ilkesinin uygulanmasına yönelik öncü bir deneyim sunmuş; evrensel tasarım ilkelerinin doğal çevrede de etkin biçimde kullanılabileceğini kanıtlamıştır (Belir, 2021).

Bu örnekler göstermektedir ki, erişilebilirlik ve kapsayıcılık hedefleri yalnızca fiziksel düzenlemelerle sınırlı değildir. Başarılı uygulamalar, sosyal bütünleşmeyi güçlendiren, psikolojik iyilik hâlini destekleyen ve toplumsal temsiliyeti artıran bütüncül tasarım yaklaşımlarıyla mümkün olabilmektedir (Öztürk, 2021; Büyükağaçcı, 2022). Bu doğrultuda, peyzaj mimarlığı yalnızca estetik ve işlevsel bir alan değil; aynı zamanda sosyal adaletin mekânsal düzeyde hayata geçirildiği güçlü bir araç haline gelmektedir.

Yerel Yönetim Politikaları ve Katılımcı Tasarım

Kentlerin kapsayıcı bir yapıya kavuşabilmesi için yalnızca fiziksel müdahaleler değil, aynı zamanda yönetişimsel yapıların da dönüşmesi gerekmektedir. Yerel yönetimlerin kent mekânlarını planlama ve uygulama süreçlerinde, engelli bireylerin hem temsil edilmesi hem de karar alma mekanizmalarına aktif katılımının sağlanması, sosyal adaletin temel unsurlarından biridir. Ancak Türkiye'de yapılan çeşitli araştırmalar, katılımcılığın çoğu zaman sembolik düzeyde kaldığını ve gerçek anlamda bir etkileşim alanı oluşturulamadığını ortaya koymaktadır (Karaca ve Gökçe, 2022). Bu bağlamda, yerel yönetimlerin ve tasarımcıların katılımcılığı yalnızca işlevsel bir araç olarak değil; aynı zamanda toplumsal sorumluluk ve etik bir yükümlülük alanı olarak görmeleri büyük önem taşımaktadır.

Çelik vd. (2015), mekân üretiminde yer alan aktörlerin yalnızca teknik yeterlilikle yetinmemeleri gerektiğini; aynı zamanda toplumsal adaleti gözeten etik bir pozisyon benimsemelerinin zorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Mekân tasarımının yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal adaletin mekânsal yansıması olarak ele alınması gerektiğini savunan bu yaklaşım, günümüzde kentsel ve peyzaj tasarımında önemli bir etik çerçeve sunmaktadır.

Özellikle kırılgan grupların (engelli bireyler, yaşlılar, kadınlar ve göçmenler gibi) karar süreçlerine doğrudan dahil edilmesi, sosyal adaletin yalnızca ilkesel düzeyde kalmayıp, uygulama pratiği içerisinde de kurumsallaşması açısından belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Ancak mevcut kentsel tasarım ve peyzaj projelerinde, çoğu zaman "kullanıcıyı merkeze alan planlama" anlayışı arka planda kalmakta; teknik uzmanlığa dayalı hiyerarşik karar mekanizmaları ağırlık kazanmaktadır. Bu durum, kentsel mekânların yalnızca teknik gerekliliklere yanıt veren, fakat toplumsal ihtiyaçlara yeterince duyarlı olmayan alanlar üretmesine neden olabilmektedir (Karaca ve Gökçe, 2022)

Bu bağlamda, kapsayıcı tasarım anlayışı; karar alma süreçlerine farklı yaşlardan, yetenek düzeylerinden, kültürel geçmişlerden ve deneyimlerden gelen bireylerin aktif katılımını teşvik ettiğinde, daha adil ve yaşanabilir kamusal alanların üretilebileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle Design Justice (Tasarım Adaleti) yaklaşımı, tasarım süreçlerinde marjinalleştirilmiş grupların söz hakkı kazanmasını önceliklendirmekte ve tasarımın toplumsal güç ilişkileriyle nasıl şekillendiğine eleştirel bir perspektiften yaklaşmaktadır (Costanza-Chock, 2020).

Mahalle ölçeğinde yürütülen örneklerde, katılımcı tasarım modellerinin başarıya ulaşabildiği görülmektedir. Örneğin, Ankara Çiğdem Mahallesi'nde gerçekleştirilen “erişilebilirlik denetimi” projesi, yalnızca fiziksel mekân analizine dayanmakla kalmamış; aynı zamanda kullanıcılarla kurulan doğrudan iletişim süreçleriyle zenginleştirilmiştir. Bu durum, tasarım süreçlerinin yerelden yönetilmesi hâlinde daha kapsayıcı ve kullanıcı odaklı sonuçlar üretilebileceğini ortaya koymaktadır (Dinç Uyaroğlu, 2023).

Benzer şekilde, Isparta’da yürütülen “Herkes İçin Kent” temalı kapsayıcı planlama yaklaşımı, Romanlar, kadınlar, yaşlılar ve engelli bireyler gibi farklı kırılgan grupların mekânsal ihtiyaçlarının haritalanmasını ve analiz edilmesini sağlamıştır. Bu çalışmada mekân kullanımına dair veriler, erişim sorunlarının somut biçimde belgelenmesi amacıyla toplanmış; böylece planlama süreci, veri temelli ve katılımcı bir model üzerinden geliştirilmiştir (Karaca ve Gökçe, 2022).

Ancak bu olumlu örneklere rağmen, Türkiye’de erişilebilirlik alanında geliştirilen yönetmelikler çoğu zaman ya uygulamaya geçirilememekte ya da etkin bir izleme ve denetim mekanizmasına kavuşamamaktadır. Bu nedenle yerel yönetimlerin yalnızca yeni projeler üretmesi değil; aynı zamanda bu projelerin izlenmesi, değerlendirilmesi ve toplumsal denetime açılması büyük önem taşımaktadır (Şahin Körmeçli, 2021).

Sonuç olarak, kapsayıcı ve adil kent mekânlarının üretimi, yalnızca fiziksel tasarım müdahaleleriyle değil; yerel yönetim politikalarının ve katılımcı süreçlerin bütüncül şekilde yeniden yapılandırılmasıyla mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, erişilebilirlik ve temsiliyet ilkelerini merkeze alan yerel yönetim uygulamaları, toplumsal adaletin mekânsal düzlemde kurumsallaşması açısından kritik bir rol üstlenmektedir.

Doğa Temelli Çözümler ve Sosyal Adalet

Doğa temelli çözümler (Nature-Based Solutions- NBS), kentsel mekânların hem ekolojik hem de toplumsal sorunlarına eşzamanlı olarak yanıt verebilen, sürdürülebilirlik odaklı yaklaşımlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle kentlerdeki açık ve yeşil alanların planlanmasında, doğa temelli çözümler yalnızca çevresel faydalar sağlamakla kalmamakta; aynı zamanda fiziksel ve sosyal erişilebilirliği destekleyerek sosyal adaletin mekânsal boyutuna doğrudan katkıda bulunmaktadır (Arslan ve Mumcu, 2021).

Doğa temelli tasarım yaklaşımları, kamusal mekânlarda yalnızca fiziksel erişimi kolaylaştırmakla kalmamakta; aynı zamanda bireylerin bu mekânlara yönelik psikolojik aidiyet duygusunu da güçlendirmektedir (Öztürk, 2021). Doğal unsurların mekânda bütüncül bir deneyim sunacak şekilde yer alması, özellikle kırılgan grupların sosyal bağlarını kuvvetlendirmekte ve kamusal yaşama daha aktif biçimde katılmalarını teşvik etmektedir (Costanza-Chock, 2020). Bu bağlamda, doğa ile temasın yalnızca estetik bir unsur değil; toplumsal kapsayıcılığı ve sosyal adaleti destekleyen bir araç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca doğa temelli çözümler, iklim değişikliğine uyum ve kentsel dayanıklılık sağlama açısından da ekolojik sürdürülebilirlik hedefleriyle uyum içindedir (UN-Habitat, 2018).

Engelli bireyler açısından değerlendirildiğinde, doğa temelli çözümler yalnızca fiziksel erişilebilirliği kolaylaştırmakla kalmamakta; aynı zamanda psikolojik iyilik hâlini desteklemekte, sosyal etkileşim fırsatlarını artırmakta ve doğal çevrede bulunmanın getirdiği terapötik etkiler yoluyla yaşam kalitesini yükseltmektedir (Öztürk, 2021). Mahalle ölçeğinde yürütülen çalışmalar, özellikle küçük ölçekli parkların ve yeşil alanların fiziksel erişim standartlarına uygun şekilde tasarlanmasının, kırılgan grupların kamusal yaşama daha aktif biçimde katılımını kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır (Büyükağaçcı, 2022).

Doğa temelli çözümler yalnızca ekolojik sürdürülebilirlik açısından değil; aynı zamanda duyusal erişilebilirlik ve sosyal bütünleşme açısından da kritik öneme sahiptir. Özellikle bitkilendirme stratejileri, peyzaj tasarımında mekânsal aidiyetin ve çok duyulu deneyimin temel bileşenleri arasında değerlendirilmektedir.

Çelik vd., (2015), duyusal izleklerin, farklı dokusal yüzeylerin, kokulu ve renkli bitki türlerinin bir araya getirilmesinin, engelli bireylerin doğa ile kurdukları ilişkiyi zenginleştirdiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Tandoğan (2017) de doğa temelli parklarda, özellikle görme engelliler için kokusal yönlendirme bitkileri ve işitsel etkileşim sağlayan su öğelerinin hem yön bulma işlevi gördüğünü hem de kullanıcı memnuniyetini artırdığını belirtmektedir. Bu tür duyusal peyzaj bileşenleri, yalnızca erişilebilirliği artırmakla kalmamakta; aynı zamanda psikolojik iyilik hali, sosyal etkileşim ve mekânsal bütünleşme gibi sosyal adalet unsurlarına da katkı sunmaktadır.

Bu çerçevede doğa temelli çözümler yalnızca yerel sosyal adalet hedefleriyle değil; küresel sürdürülebilirlik politikalarıyla da uyum göstermektedir. Ayrıca, erişilebilirlik ile doğa temelli çözümler arasında kurulan bu bağ, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ile de uyumludur. UN-Habitat tarafından yayımlanan raporlar, kamusal yeşil alanların erişilebilirliğinin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel bir hak olduğunu vurgular (UN-Habitat, 2018). Bu doğrultuda, peyzaj mimarlığı alanında yapılacak her müdahale, yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda adil, kapsayıcı ve onarıcı bir perspektifle ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, doğa temelli çözümler yalnızca fiziksel çevrenin iyileştirilmesi için değil; aynı zamanda sosyal adaletin, mekânsal kapsayıcılığın ve kamusal alanlarda bireylerin görünürlüğünün güçlendirilmesi için de kritik önemde bir araç olarak değerlendirilmelidir.

SONUÇ VE GELECEĞE YÖNELİK STRATEJİLER

Günümüz kentlerinde sosyal adaletin mekânsal boyutu, erişilebilir, kapsayıcı ve eşitlikçi kamusal alanların varlığıyla doğrudan ilişkili görünmektedir. Engelli bireylerin kamusal yaşama eşit koşullarda katılımı ise yalnızca fiziksel erişimle değil; sosyal görünürlük, karar alma süreçlerine katılım ve kullanıcı odaklı tasarım anlayışıyla mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma kapsamında ele alınan ulusal ve uluslararası örnekler, peyzaj tasarımının yalnızca fiziksel çevre düzenlemesi değil; aynı zamanda hak temelli, etik temelli bir toplumsal araç olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Evrensel tasarım ilkelerinin uygulanması, kullanıcı deneyimini merkeze alan katılımcı modellerin yerel ölçekte hayata geçirilmesiyle, mahalle parklarından kentsel merkezlere kadar tüm ölçeklerde kapsayıcılığı artırabileceği gözlenmektedir. Ancak bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için yalnızca teknik bilgi değil; aynı zamanda güçlü bir etik bakış açısına, yerel yönetimlerin kararlılığına ve toplumsal farkındalık düzeyinin yükseltilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Costanza-Chock, 2020; Dinç Uyaroğlu, 2023).

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, erişilebilirlik yönetmelikleri ve normlar mevcut olmakla birlikte, uygulama ve denetim mekanizmaları çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, tasarım süreçlerinin yalnızca uzmanlara bırakılmaması; kullanıcıların, özellikle engelli bireylerin ve sivil toplum temsilcilerinin sürece aktif katılımının sağlanması, kentsel mekânların daha adil biçimde yeniden kurgulanmasında kritik rol oynamaktadır. Isparta'da yürütülen "Herkes İçin Kent" uygulamaları ile Ankara Çiğdem Mahallesi'nde gerçekleştirilen erişilebilirlik denetimi gibi yerel örnekler, bu sürecin katılımcı bir zeminde başarıyla uygulanabildiğini göstermektedir (Karaca ve Gökçe, 2022).

Sonuç olarak, peyzaj mimarlığı yalnızca estetik ya da ekolojik bir tasarım alanı değil; aynı zamanda sosyal dönüşümün de etkili bir aracıdır. Kapsayıcı ve erişilebilir kamusal alanlar, yalnızca engelli bireyler için değil, tüm kentliler için daha adil, yaşanabilir ve katılımcı bir kent yaşamının zeminini oluşturmak açısından hayati bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda, peyzaj tasarımının yalnızca teknik bir başarı değil, aynı zamanda etik bir taahhüt olduğu da söylenebilir. Tasarımcılar, mekânın herkes için adil ve erişilebilir olmasını sağlarken; insan onuruna, toplumsal eşitliğe ve mekânsal adalete duyarlı bir etik pozisyon geliştirmekle de yükümlüdür (Costanza-Chock, 2020; Çelik vd., 2015).

Geleceğe bakıldığında, bu yönde atılacak her adım, sosyal adaletin kent peyzajında daha görünür, kalıcı ve sürdürülebilir bir biçimde kurumsallaşmasını sağlayacak; kamusal alanların herkes için kapsayıcı, erişilebilir ve yaşanabilir mekânlar olarak yeniden şekillendirilmesine önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

Anonim (2025a). Ciutadella Park Transformation Project. https://www.barcelona.cat/en/discoverbcn/ciutadella-knowledge-hub/transformation-park.

Anonim (2025b). Parc de la Ciutadella. https://www.meet.barcelona/en/visit-and-love-it/points-interest-city/parc-de-la-ciutadella-92086011921

Anonim (2025c). Donaupark Vienna. https://www.wien.gv.at/english/environment/parks/donaupark.html

Arslan, E., Mumcu, S. (2021). Sürdürülebilirlik yaklaşımıyla eşitsizliğe karşı peyzaj tasarım stratejilerinin geliştirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 156–178.

Belir, Ö. (2021). Engelli dostu milli park: Küre Dağları. Yapı Dergisi. Erişim adresi: https://yapidergisi.com/engelli-dostu-milli-park/

Bodnar, J. (2015). Reclaiming public space. Urban Studies, 52 (12), 2090–2104.

Büyükağaççı, S. (2022). Yeşil alanların sosyal sürdürülebilirlik başarımı açısından değerlendirilmesi: Konya Alaeddin Tepesi örneği. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 10 (3), 1221–1234.

Costanza-Chock, S. (2020). Design justice: Community-led practices to build the worlds we need. MIT Press.

Çelik, A., Ender, E., Seyidoğlu Akdeniz, N. (2015). Engelsiz parklarda peyzaj tasarımı. T*arım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 8 (2), 5–11.

Dinç Uyaroğlu, İ. (2023). Mahallede kapsayıcı kamusal yaşam için erişilebilirlik denetimi. *Planlama,* 33 (1), 123–142. https://doi.org/10.14744/planlama.2022.15045

Dostoğlu, N., Şahin, E., Taneli, Y. (2009). Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım: Herkes İçin Tasarım Evrensel Tasarım: Tanımlar. *Mimarlık Dergisi*, 347, 23–27.

Güneş Gölbey, A.(2022). Ekolojik adalet ve iklim adaleti kavramlarının peyzaj mimarlığı perspektifiyle irdelenmesi. Güncel Gelişmeler Işığında Peyzaj Mimarlığı Çalışmaları-2022, İKSAD Publishing House, 203–218.

Imrie, R. (2012). Universalism, universal design and equitable access to the built environment. *Disability & Rehabilitation*, 34 (10), 873–882. https://doi.org/10.3109/09638288.2011.624250

Kalınkara, V. (2017). Yaşlanan kentler: Kentsel alanda aktif yaşlanmayı sağlayacak kapsayıcı tasarım ve ergonomi. *Toplum ve Demokrasi Dergisi.*

Karaca, B. G., Gökçe, D. (2022). Kapsayıcı planlama perspektifinde "herkes için kent": Isparta kenti örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, 1, 17–57. https://doi.org/10.35375/sayod.1027086

Kuter, N., Çakmak, M. (2017). Kamusal dış mekânlarda engelliler için tasarım: Ankara, Seğmenler Parkı örneği. *Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 93–110.

Mensch, J. (2007). Public space. Continental Philosophy Review, 40 (1), 31–47.

Öztürk, T. (2021). Kentlerde biyofilik tasarım ve mekânsal adalet ilişkisi: Mahalle parkları deneyimi*. İdealkent,* 12 (34), 961–980.

Tandoğan, O. (2017). Evrensel tasarım kavramı ve kentsel peyzaj ile ilgili örnekler üzerinden değerlendirilmesi. *International Journal of Architecture and Urban Studies*, 5 (2), 51–66.

UN-Habitat. (2018). Public Space Module 6: Streets as Public Spaces and Drivers of Urban Prosperity.

Uslu, A., Şahin Körmeçli, P. (2017). Inclusive landscape design to provide social interaction in urban spaces. *International Journal of Architecture and Urban Studies*, 2 (1), 12–21.

Varol, F., Aksu, H. S., Öksüz, M. (2024). Uyarlanabilir ve kapsayıcı rekreasyon: Erişilebilir turizmde nitel bir durum çalışması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 35 (2), 187–204.

Yılmaz, N., Diktaş, E. O. (2020). Kentsel kamusal açık mekânların engelliler tarafından kullanımının Ankara, Çankaya örneğinde irdelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2, 411–468. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.818582

KAMUSAL ALAN: ENGELLİLERİN ÖZGÜRLÜK ALANI (MI?)

Prof. Dr. Hatice Selma ÇELİKYAY
Bartın Üniversitesi
Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-7482-9901

ÖZET

Engellilik, kişinin kendi isteğiyle ortaya çıkabilecek bir durum değildir. Doğuştan veya kaza gibi nedenlerle sonradan ortaya çıkabilen engellilik, hem bu durumdan kaynaklanan içsel zorluklar hem de toplumun geri kalanının yarattığı dışsal zorluklar nedeniyle çoğu zaman aşılması zor bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Plancılar, kent tasarımcıları ve mimarlar yaşanabilir kentsel çevreler üzerinde çalışmalarına rağmen, ülkemizdeki pek çok kent veya yerleşim yerindeki fiziksel çevre, engelli bireylerin kamusal alanlara erişimini ve dolaşımını sağlamamakta, dolayısıyla daha da engelli hale gelmelerine neden olmaktadır. Ancak toplum olmadan kamusal alan yoktur. Kamu, toplumun tamamını ifade eder. Bu nedenle kamusal alan, kamunun tamamına ait olma özelliğine sahip olmalıdır. Kamusal alanlar, tüm vatandaşların eşit kullanım haklarına sahip olduğu alanlardır. Engelli bireyler, engelli olmayan kişilerle aynı şekilde kamusal alanlara erişme, bu alanlarda bulunma ve bu alanları kullanma hakkına sahiptir. Bu bağlamda kamusal alanları planlayan ve tasarlayan uzmanlar ve uygulama süreçlerini yürüten yerel yöneticiler, kamusal alanlara engelsiz erişimi birincil hedef olarak benimsemeli ve bu konuda duyarlı olmalıdır. Engellilerin kamusal alanı kullanma hakkı hiçbir nedenle engellenemez. Kamusal alanın engelsiz erişimine ilişkin yasal çerçeve gün geçtikçe geliştirilmesine ve evrensel sözleşmeler bağlamında da kapsamı genişletilmesine karşın, halen kentlerimizin çoğunda fiziki çevrenin engellilere uyumlu bir şekilde tasarlanmadığı, ergonomik olmadığı, fiziki engellerin ortadan kaldırılmadığı ve engelsiz erişimin tümüyle sağlanamadığı görülmektedir. Bu aykırılığın engelli bireylere empatik yaklaşım yoksunluğundan kaynaklandığı ortadadır. Empatik tasarım süreçleri engellilere yönelik politika belgelerinde belirlenen hedeflere ulaşılabilmesinin tek yoludur.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Kamusal Alan, Empatik Tasarım, Ergonomi, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

PUBLIC SPACE: DISABLED PEOPLE'S FREEDOM SPACE (IS IT?)

ABSTRACT

Disability is not a condition that can occur by a person's own choice. Disability, which can occur at birth or later due to reasons such as an accident, often appears as an insurmountable situation due to both the internal difficulties arising from this condition and the external difficulties created by the rest of society. Although planners, urban designers and architects work on livable urban environments, the physical environment in many cities or settlements in our country does not provide access and circulation for disabled individuals in public spaces, thus causing them to become even more disabled. However, there is no public space without the society. The public refers to the whole of the society. Therefore, the public sphere must have the characteristic of belonging to the whole of the public. Public spaces are areas that all citizens have equal rights to use. Disabled individuals have the same right to access, be in, and use public spaces as those without disabilities. In this context, experts who plan and design public spaces and local administrators who carry out the implementation processes should adopt barrier-free access to public spaces as a primary goal and be sensitive about this issue. The right of use of public realm of disabled people cannot be prevented for any reason. Although the legal framework regarding barrier-free access to public spaces is being developed day by day and its scope is being expanded in the context of universal agreements, it is still observed that in most of our cities the physical environment is not designed in a way that is compatible with the disabled, is not ergonomic, physical barriers are not eliminated and barrier-free access is not fully provided. It is obvious that this discrepancy stems from the lack of an empathic approach to individuals with disabilities. Empathic design processes are the only way to achieve the goals set in policy documents for the disabled.

Keywords: Disabled People, Public Realm, Empathic Design, Ergonomy, Maslow's Hierarchy of Needs

1. GİRİŞ

Engellilik; ekonomik ve sosyal statüden bağımsız olarak toplumun tüm kesimlerini etkileyen toplumsal bir olgudur (2030 Engelsiz Vizyon). Engellilik kişinin kendi tercihi ile ortaya çıkabilecek bir durum değildir. Doğuştan ya da kaza gibi nedenlerle sonradan oluşabilen engellilik hali, hem bu durumdan kaynaklanan içsel sıkıntılar hem de toplumun diğer bölümünün oluşturduğu dışsal sıkıntılar nedeniyle çoğu zaman aşılamayacak bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelliliğin bir insan hakları meselesi olduğu engellilerin çabası ve talepleri ile birlikte küresel olarak kabul edilen bir yaklaşım haline gelmiştir. Artık engelliler, kendileri hakkında başkaları tarafından karar verilen, korunmaya ve yardıma ihtiyaç duyan bireyler olarak değil; kendi yaşamları üzerinde yetki ve karar sahibi bireyler olarak kabul edilmeyi talep etmektedir. Bu kapsamda gerek uluslararası gerekse ulusal politikalarda son yıllarda artan bir önemle engellilik konusu insan hakları, ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik, fırsat eşitliği, bağımsızlık, özerklik, katılım, farklılıklara saygı kavramları ile anılmaya başlamıştır. Ülke olarak tarafı olduğumuz Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS) de bu ilkelerin üzerine inşa edilen güçlü bir iradeyi ortaya koymaktadır. Sözleşme, engellilerin insan hak ve özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını temin ve teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Plancılar, kent tasarımcıları, mimarlar yaşanabilir kentsel çevreler üzerine çalışmalar yapsalar da ülkemizde birçok kent veya yerleşim yerindeki fiziksel çevre, engelli bireylerin kamusal alanda erişim ve dolaşımını sağlayamamakta dolayısıyla onların daha da engelli olmasına neden olmaktadır. Oysa kamu olmadan kamusal alan olmaz. Kamu halkın bütününü ifade etmektedir. O halde kamusal alan halkın bütününe ait olma özelliği taşımalıdır. Kamusal alan tüm vatandaşların eşit ölçüde kullanım hakkının olduğu alanlardır (Çelikyay, 2017). Engelli bireyler de engelsizler kadar kamusal alana erişme, kamusal alanda bulunma, kamusal alanı kullanma hakkına sahiptir. Kamusal alan engellilerin özgürlük alanı mıdır? Burada sözü edilen özgürlük kamusal alana fiziksel erişebilirlik ve kamusal alandan yararlanabilirlik bağlamındadır. Bu bağlamda, kamusal alanı planlayan, tasarlayan uzmanların ve uygulama süreçlerini gerçekleştiren yerel yöneticilerin de kamusal alanların engelsiz erişimini öncelikli hedef olarak benimsemeleri ve bu hususta duyarlı olmaları gereklidir. Engellilere yönelik politika belgelerinde yer alan hedeflerin fiziki çevrelerde halen uygulamaya aktarılamamış olmasının en önemli nedeni empatik bakış açısı yoksunluğudur. Empatik tasarım süreçleri sayesinde kamusal alanın gerçek anlamıyla engelsiz erişimi sağlanmalı ve kamusal alan engellilerin de bir nebze özgürlük alanı haline getirilmelidir. Engellilerin kamusal alan kullanım hakkı hiçbir nedenle engellenmemeli ve insan hakları kapsamında öncelik taşımalıdır.

2. KAMUSAL ALAN

Kamusal alan, herkese ait olan ve herkes tarafından erişilebilen kamuya ait yerler ve alanlar olarak tanımlanır. Bunlara sokaklar, caddeler, meydanlar, kaldırımlar, patikalar, parklar, açık alanlar, su kıyıları, toplu taşıma sistemleri, koruma alanları, resmi kurum binaları ve resmi kurum alanları dâhil olabilir. Kamusal alan, ekonomik ve sosyal koşullardan bağımsız olarak herkesin serbestçe erişebildiği alanlar ve mekânlardır. Kamusal Alan, özel mülkiyet alanları dışında, kentsel etkileşimin gerçekleştiği, halk tarafından paylaşılan yerler ve/veya alanlar anlamına gelir. Sadece geçiş alanı olmayan kamusal alanlar aynı zamanda bireylerin bir araya gelme, toplanma ve etkinliklerine sahne olan sosyalleşme alanlarıdır.

Kentsel yaşamın karmaşıklığı içerisinde bireyin hızı giderek arttıkça, kamusal alanlar durmak, dinlenmek ve nefes almak için daha önemli hale gelmektedir. Bu nedenle kentsel ortamlarda kamusal alan organizasyonunun toplumdaki insanlar ve insanlar arasındaki etkileşimler üzerinde büyük etkisi vardır. Bentley ve diğerlerine göre, bir yerin tasarımı insanların seçimlerini etkiler (Bently vd., 1985). Kamusal alanlar, hareketlilik ve erişimin var olduğu, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerin, alışveriş, toplanma, bekleme, dağılma gibi eylemlerin gerçekleştiği, ticari işlevlerin yer aldığı kamusal kullanımlara açık alanlardır (Gökgür, 2008). “Kamu” olmadan “kamusal alanlar”dan söz etmek mümkün değildir (Stauskis and Eckardt, 2011). İçinde “kamu”nun yer almadığı kamusal alan olmaz. Kamu sözcüğü vatandaşların tümünü ifade eder. Kamusal alanlar, kentlerin gerçek sahibi olan kentlilerin katılımı ile geliştirilebilir (Otaner ve Keskin, 2005).

Fiziki ögelerin dışında, sosyolojik ve psikolojik dinamikler de bireyin algısına yön verir ve kamusal alanın imgesini oluşturur. Gün boyunca içinde yaşanılan çevre, bireyin toplumsal çevresini oluşturmaktadır. Kent mekânlarındaki sosyal yaşamın özelliği, bu mekânların tam da kamuya açık olmaları, birbirini tanımayan insanları samimi, aynı zamanda mahrem bir sosyallikte bir araya getiren ve çoğu durumda insanların birbirlerini bu şekilde tanımaktan rahatsızlık duymadığı alanlar olmalarıdır (Jacobs, 2009).

Araştırmacılar tarafından toplumsal yaşamı kavramak için kullanılan “kamusal alan” kavramı; evsel olmayan mekânlar bütününü, halkın toplandığı fiziksel yerleri, politik tartışmaların gerçekleştirildiği medyatik alanları, aleniyet ilkesine tabi olan demokratik taleplerin mekânını (Dacheux, 2012) ifade etmektedir.

Arendt'e göre kamu alanı "herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir" ve "içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için olan bir dünya"dır (Gürallar, 2003). Arendt'in tanımındaki "görülebilirlik ve duyulabilirlik" mahremiyeti ortadan kaldırarak kamusal alana "alenilik" ve "açık olma" özelliğini katmaktadır. Kamusal alan tüm aktörlere açık olan potansiyel bir alan ve gelişme içindeki toplumsal bir yapıdır (Dacheux, 2012). Bu içeriğiyle kamusal alan sosyal ve beşerî bilimlerin ortak paydasını oluşturmaktadır. Tüm vatandaşların ortak alanı olan kamusal alanda hem mülkiyet ortaklığı hem de kullanım ortaklığı söz konusudur. Mülkiyet ve kullanım haklarındaki ortaklık ise bu ortak alanların planlanması, tasarımı ve geliştirilmesi sürecinde sosyologların, plancıların, tasarımcıların ve yerel yönetimlerin göz önünde bulundurması gereken en önemli hususdur (Çelikyay, 2017).

2.1. Engelli Bireylerin Kamusal Alanlarda Erişilebilirliği Var Mı?

Engelli bireylerin kamusal alanlarda erişilebilirliği dünya genelinde büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Engelli bireylerin kentsel alanları rahatça kullanabilmesi için erişilebilirlik göz önünde bulundurularak tasarlanan engelli dostu şehirler vardır. Erişilebilirlik konusundaki çabalarıyla sıkça anılan şehirler arasında Barcelona, Tokyo ve Oslo bulunmaktadır; bu şehirler daha kapsayıcı olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Ancak, tam erişilebilirlik yolculuğu devam etmektedir ve birçok şehir, tüm sakinleri için çevrelerini iyileştirmek için çalışmaya devam etmektedir. Birçok ülke, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Engelli Amerikalılar Yasası (ADA) gibi kamusal alanların erişilebilir olması için yasalar ve düzenlemeler uygulamış olsa da zorluklar sıklıkla devam etmektedir. Bazı şehirler ve belediyeler erişilebilirliği artırma konusunda önemli adımlar atarken, birçok yer hala engelli bireylerin ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamakta zorluk çekmektedir. Birçok ülkede kamusal alanın yasalar tarafından belirlenen düzenlemelere ve standartlara uyarak engelli bireyler için erişilebilirlik sağlaması gerekmektedir. Bu yasalar, kamu binalarının, ulaşım araçlarının, parkların ve diğer tesislerin rampalar, asansörler, erişilebilir tuvaletler ve özel park alanları gibi özellikler içermesini zorunlu kılmaktadır. Kamusal alanlarda erişilebilirliği teşvik etmek ve iyileştirmek için devam eden savunuculuk ve farkındalık çabaları son derece önemlidir.

2.2. Engelsiz Kamusal Alanlar

Kamusal alan tanımlarından ve kamusal alanın toplumun ortak alanı olma özelliğinden anlaşılacağı üzere, kamusal alanın engelli bireyler için erişilebilir olmasını sağlamak, kapsayıcılığı ve eşitliği teşvik etmek açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda engelsiz kamusal alan oluşturmada ve engelsiz erişim sürekliliğinin sağlanmasında göz önüne alınması gereken hususlar ana başlıklar altında aşağıda belirtilmektedir:

Fiziksel Erişilebilirlik: Kamusal alanda, kamu binalarında ve alanlarında, tekerlekli sandalyeler ve diğer hareketlilik araçları için geniş yollar, rampalar, asansörler, dokunsal zeminler, erişilebilir tuvaletler, engelli tuvaletleri ve hareketlilik sorunu olan bireyler için ayrılmış park alanlarının oluşturulması gerekir.

Ulaşım: Kamusal ulaşım hizmeti veren otobüsler, trenler, tramvaylar ve diğer toplu taşıma araçları, hareket kabiliyeti kısıtlı veya görme/işitme engelli bireyler için düşük zeminler, rampalar, sesli anonslar, görsel ekranlar ve engelli bireyler için öncelikli oturma alanları gibi özelliklerle donatılmalıdır. Alçak tabanlı otobüsler, erişilebilir tren istasyonları ve engelli bireylere yönelik hizmetler de dahil olmak üzere erişilebilir toplu taşıma sistemleri hareketlilik için hayati önem taşımaktadır.

İletişim Erişimi ve Açık İşaretler: Kamusal alanlar genellikle işitme veya görme engelli kişiler için yeterli düzenlemelerden yoksundur. Kamu anonslarının, işaret dili tercümanları, braille tabelaları, altyazılar veya yazılı formatlar aracılığıyla erişilebilir olması sağlanmalıdır, böylece engelliler dahil olmak üzere herkes sağlanan bilgileri alabilir. Yön ve işaret levhaları ile bildirişim panoları büyük yazı tipleri ve kabartma yazı seçenekleri ile okunması kolay olmalı, yönlendirme ve sunulan hizmetler hakkında bilgi sağlamalıdır.

Yardımcı Teknoloji: Sesli rehberler, akıllı telefon uygulamaları ve kişisel yardım cihazları gibi teknolojilerin entegre edilmesi, engelli bireylerin kamusal alanda gezinmelerine yardımcı olabilir.

Mevzuat ve Politika: Birçok yerde binalar, ulaşım ve eğlence tesisleri dahil olmak üzere kamusal alanlarda erişilebilirliği zorunlu kılan yasal gereklilikler vardır. Bu yasalara uyum esastır, hükümetler kamu alanlarında erişilebilirliği zorunlu kılan yasaları uygulamalı ve güçlendirmelidir, böylece uyum ve hesap verebilirlik sağlanabilir.

Toplum Katılımı: Engelli bireylerin kamu alanlarının planlama ve tasarım süreçlerinde yer alması, onların ihtiyaçlarını karşılayan daha etkili çözümlerin üretilmesini sağlayabilir. Onların birinci elden deneyimleri değerli ve önemlidir, benzer deneyimlere sahip olmayanlar için belirgin olmayabilecek pratik çözümlerin ve iyileştirmelerin belirlenmesine yardımcı olabilir.

Farkındalık Kampanyaları ve Eğitim: Engellilere yönelik toplumsal tutumlar ve erişilebilirlik sorunlarına ilişkin farkındalık, engelli bireylerin yaşam deneyimlerini de etkileyebilir.

Engelli kişilerin kamu alanlarında karşılaştıkları zorluklar hakkında farkındalık oluşturmayı amaçlayan kampanyaların sürekliliği toplumun duyarlılığını artırabilir ve bu sayede daha kapsayıcı uygulamaları teşvik edebilir.

Kamu alanlarında çalışan personele, engelli bireylere saygılı ve etkili bir şekilde yardım edebilmesi için eğitim verilmelidir. Bu, çeşitli engelleri anlamayı ve uygun destek sağlamayı içerir.

Erişilebilirlik Denetimleri: Kamu alanlarının sürekli değerlendirilmesi, engellerin belirlenmesi ve değişikliklerin uygulanması, kamusal alanın toplumun ihtiyaçlarına uyum sağlamasını ve engelsiz erişimin sürdürülmesini garanti eder.

3. ENGELLİ VE YAŞLILARA YÖNELİK GÜNCEL YASAL BELGELER

Ülkemizde uzun yıllardan bu yana engellilerin ulaşım ve erişilebilirlik olanaklarının artırılmasına yönelik yasal çerçeve ve ilgili mevzuat oluşturulmuştur. Anayasa, 3194 sayılı İmar Kanunu, Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, Otopark Yönetmeliği ve Yapı Denetimi Uygulama Yönetmeliği başta olmak üzere İmar Mevzuatı; diğer yandan BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, ülkemizde tasarımın herkes için yapılması ve erişilebilir yaşam alanları inşa edilmesi için temel teşkil eden mevzuat düzenlemeleridir.

Güncel durumda, engelliler ve yaşlılar konusu Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kapsamında Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görev ve hizmet alanına girmektedir. Güncel yasal mevzuat ve ilgili dokümanlar kapsamında; engelli haklarına insan hakları bağlamında geniş yer verilmiş, engelli ve yaşlıların kamusal alana erişiminin ve kamusal alanda dolaşımının sağlanmasına yönelik hedefler, ilkeler, standartlar geniş kapsamlı olarak yayımlanmıştır. Bu dokümanlar; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün yayımladığı "Erişilebilirlik Kılavuzu", "2030 Engelsiz Vizyon" belgesi, "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)" belgeleridir. Bu dokümanlarda yer alan temel hedef; engelli kişilerin kendi yaşamları üzerinde söz ve karar sahibi oldukları, özgür ve bağımsız bireyler olarak toplumsal yaşamın tüm alanlarında etkin bir biçimde var olabildikleri bir yaşam sürdürebilmeleridir. Bu hedefe ulaşabilmek için engellilik alanındaki politikalar yardım eksenli değil hak temelli bir anlayış ile şekillendirilmiştir.

3.1. Erişilebilirlik Kılavuzu

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün yayımladığı kılavuzda; erişilebilirlik zinciri, erişilebilirlik standartları, erişilebilirlikte ölçüler ve temel tasarım kuralları konuları geniş kapsamlı olarak yer almaktadır. Erişilebilirlik mevzuatı ve standartları baz alınarak hazırlanan bu kılavuzda, anlatılmak istenen erişilebilirlik ölçütleri örnek çözümler plan, kesit, görünüş ve perspektif çizimlerle açıklanmıştır.

3.2. 2030 Engelsiz Vizyon

Engellilerin eşit vatandaşlar olarak potansiyellerini gerçekleştirebildikleri içermeci bir toplum vizyonuyla hazırlanan "2030 Engelsiz Vizyon" belgesi, 2030'a kadar tüm politika ve hizmetlerde engellilik açısından yol haritası olacaktır. Ülkemizin engellilik alanındaki vizyonunu ve yol haritasını ortaya koyan 'Engelsiz Vizyon', 2030'a kadar engellilik alanındaki politika, program ve hizmetleri ortak bir bakış açısıyla yönlendirmeyi sağlayacak üst düzey bir politika belgesi olarak; anaakım ve engellilik alanına özgü hizmetlere bütüncül bir çerçeve oluşturmayı, engellilerin anaakım politika, program ve hizmetlerden tam ve etkin yararlanabilmelerini, engellilik konusunu görünür kılmayı ve engellilerin kendileri ile ilgili politika oluşturma ve uygulama süreçlerine dâhil olmalarını amaçlamaktadır.

"2030 Engelsiz Vizyon" belgesi, 8 politika alanı üzerine inşa edilmiş olup 8 amaç, 31 hedef ve 107 eylem alanından oluşmaktadır. Vizyon ortaya koymanın tek başına yeterli olamayacağının bilinciyle; anılan belgenin 3'er yıllık eylem planları ile uygulanması öngörülmüştür.

3.3. Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)

2030 Engelsiz Vizyon Belgesi'nin uygulama aracı olan Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı, Engelsiz Vizyon Belgesi'ndeki 8 politika alanında ortaya koyulan hedeflere ulaşmak için 2023-2025 yıllarında alınacak tedbirleri içermektedir. 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi'nin 2023-2025 yılları arasındaki uygulama aracı olan ilk Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'nın oluşturulabilmesi amacıyla sorumlu ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile başta engellilik alanında faaliyet gösterenler olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin katılımıyla;

- İstihdam,
- Veri ve İstatistik,
- Sportif, Turistik ve Kültürel Faaliyetlere Katılım,
- Sağlık ve İyilik Hali,

• Erişilebilirlik: Yapılı Çevre,

• Erişilebilirlik: Bilgiye Erişim,

• Erişilebilirlik: Ulaşım,

• Kapsayıcı Eğitim,

• Hak Temelli Yaklaşımın Yaygınlaştırılması,

• Bağımsız Yaşam,

• Siyasal Yaşama Katılım,

• Hakların Korunması ve Adalet

• Karar Mekanizmalarına Katılım

başlıklarında 13 geniş katılımlı çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştayların raporları ve kamu kurum ve kuruluşları ile engelli bireyleri temsil eden sivil toplum kuruluşlarının görüşleri doğrultusunda Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı oluşturulmuştur. Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı, 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi'nde de öngörüldüğü üzere; güçlü koordinasyon, çok taraflı iş birliği ve engelli bireyleri temsil eden sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile engelliliği anaakımlaştıran ve engelli bireylerin engellilikten kaynaklı ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran faaliyetleri içermektedir.

4. KAMUSAL ALANDA EMPATİK TASARIM

Engelli bireylerin kamusal alanlara erişimi neden hâlâ birçok şehirde kısıtlıdır? Engelli bireyler hem engelli olmaktan kaynaklanan içsel sorunlar, hem de engelsizlerin neden olduğu dışsal sorunlar ve yeni engellerle baş etmek zorunda kalmaktadır. Toplumun tüm kesimlerine ve tüm vatandaşlara ait olan kamusal alanların toplumun her bireyine eşit kullanım hakkı ve erişebilme fırsatı sunması gerekir. İnsan dostu kamusal alanlar yaratmak için sadece fonksiyona ve estetiğe odaklanan tasarım yaklaşımlarına değil, aynı zamanda empatik tasarım yaklaşımlarına da ihtiyaç vardır. Kamu alanlarında empatik tasarım, duygusal ve deneyimsel tasarım unsurlarını önceliklendiren kullanıcı merkezli yaklaşımları vurgular. Bu, işlevsel olmanın yanı sıra olumlu insan etkileşimini ve refahı destekleyen ortamlar yaratmayı hedefler.

Empati, insan merkezli tasarımda önemli bir unsurdur. Genel anlamda, empati dünyayı diğer insanların gözünden görme, onların gördüklerini görme, onların hissettiklerini hissetme ve onlar gibi şeyleri deneyimleme yeteneğimizdir. Empati, insanların duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını ve etraflarındaki dünyayı görme, anlama ve onunla etkileşim kurma biçimlerini daha derinlemesine takdir etmemize ve anlamamıza yardımcı olur. Koskinen ve diğerleri empatiyi, diğer kişinin durumunun hayali bir yansıması olarak tanımlar (Koskinen vd., 2003).

Tasarım sürecinin iki ana bileşeni vardır: gözlemci olarak tasarımcı ve nesne olarak kullanıcı. Empatik tasarım süreci kullanıcı ile tasarımcı arasında bir köprü kurar. Tasarımcı, gözlemleyerek, araştırarak ve empati kurarak kullanıcının ihtiyaçlarını belirler. Daha sonra elde ettiği bilgileri bir profesyonel olarak yorumlayarak tasarımıyla mekâna yansıtır. Empatik tasarım için öncelikle tasarımcının bazı özelliklere sahip olması ve süreç için etkili faktörleri bilmesi gerekmektedir. Kouprie ve Visser, empatik tasarımda bir tasarımcı için motivasyon, farkındalık ve zaman faktörlerinin büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır (Kouprie ve Visser, 2009).

4.1. Mekânsal Açıdan Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Maslow'un geliştirdiği ihtiyaçlar hiyerarşisi, empatik tasarım sürecine rehberlik edebilecek önemli bir araçtır (Çelikyay, 2020). Maslow, insanların beş temel ihtiyaç kategorisi tarafından motive edildiğini öne sürer: fizyolojik, güvenlik, sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme (Sharmaa vd., 2020). Maslow daha sonra ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisini yeniden düzenleyerek bu beş kategoriye üç yeni ihtiyaç kategorisi eklemiştir. Bunlar bilişsel, estetik ve aşkınlık ihtiyaçlarıdır (Erkan, 2015).

4.1.1. Fizyolojik ihtiyaçlar

Fizyolojik açıdan, bireylerin temel yaşam ihtiyaçları olarak havaya, yiyeceğe, içeceğe, barınağa, uykuya ve sekse ihtiyaçları vardır (Sharmaa vd., 2020). Maslow'un fizyolojik ihtiyaç olarak ele aldığı şey vücudun temel hayatta kalma görevini yerine getirmek için uyum içinde çalışması ihtiyacıdır (Poston, 2009). Bu temel ihtiyaçlar empatik tasarım bakış açısından değerlendirildiğinde, kamusal alanda mekânsal olasılıklar için hava, yiyecek, içecek ve barınak ihtiyaçları hesaba katılabilir.

4.1.2. Güvenlik ihtiyacı

Güvenlik ve emniyet ihtiyacı bedenin, istihdamın, kaynakların, ahlakın, ailenin, sağlığın ve mülkün güvenliğini ifade eder. Fiziksel güvenlik ve kişiler arası güvenlik anlamına gelir.

Güvenlik ve emniyet, şehirlerdeki kamusal alan tasarımı için de önemli faktörlerdir. Yaşanabilir şehirlerin yaratılmasının ilk ilkesi, kamusal alanda güvenli yerler tasarlamaktır.

4.1.3. Aidiyet

Abraham Maslow (1970), insan ihtiyaçları hiyerarşisini tartışırken, aidiyetin, kişinin öz değer duygusuna ulaşabilmesi için karşılanması gereken temel ve ön koşul bir insan ihtiyacı olduğunu belirtmiştir (Kunc, 1992). Bazı bilimsel kaynaklarda sevgi ve aidiyet ihtiyacı, bireylerin psikolojik ihtiyaçları kategorisinde yer alırken, bazılarında ise sosyal ihtiyaçlar kategorisinde yer almaktadır. Mekânsal açıdan bakıldığında, birey mekânla bağlantı kurduğu sürece aidiyet duygusu oluşur. Eğer mekânda geçmiş deneyimleri varsa ve mekân ona anılarını hatırlatıyorsa aidiyet duygusu artar.

4.1.4. Saygınlık ihtiyacı

Saygınlık ihtiyacı prestij ve başarı duygusunu içerir. Ayrıca güven, başkalarına saygı, bağlantılar ve bireysellik ihtiyacını da içerir. Bu ihtiyaçları kamusal alanın empatik tasarımı için dikkate değer bir veri olarak değerlendirdikten sonra, tasarımcı bireylerin kendilerini değerli hissettikleri alanları yaratmalıdır. Bireye verilen değer, onun çevresinde bir karşılık bulur (Cüceloğlu, 2002). Bu bağlamda, kamusal alanların organizasyonu ve nasıl tasarlandıkları, bireye verilen değerin göstergesidir.

4.1.5. Bilişsel ihtiyaçlar

Bilişsel ihtiyaçlar bireyin bilme ve anlama isteğini içerir. Bu noktada, kamusal alanda bir bireyin algıladığı görüntü öğeleri aracılığıyla bir zihin haritası oluşturduğu söylenebilir. Bu, Kevin Lynch'in söylediği "kent imajı”dır. Kentsel çevrede bireyin algıladığı beş öğe (yollar, kenarlar, bölgeler, düğümler ve dönüm noktaları) zihninde kentin imajını oluşturur (Lynch, 1960).

4.1.6. Estetik ihtiyaçlar

Estetik ihtiyaçlar, bireylerin güzelliği, dengeyi ve formu takdir etmeleri ve aramaları gerektiği anlamına gelir. Kendilerinde güzellik yaratmak istedikleri kadar bulundukları çevrede estetik unsurlar ararlar. Bu nedenle, kamusal alanlara yerleştirilen, mekânların estetik özelliklerine sahip sanatsal unsurlar ve kentsel elemanlar, bireyin güzellik ihtiyaçlarını karşılar. Şehirlerde giderek daha yaygın hale gelen heykeller ve kamusal sanat unsurları kentsel mutluluk yaratır.

4.1.7. Kendini gerçekleştirme ihtiyacı

Maslow'a (1970) göre, bir kişinin temel ihtiyaçlarını karşılamak, toplumda kişinin potansiyellerini ve kapasitelerini geliştirmek ve gerçekleştirmek için önemlidir (Zavei and Jusan, 2012). Kendini gerçekleştirme, yaratıcı faaliyetler de dahil olmak üzere kişinin tam potansiyeline ulaşması anlamına gelir. Büyüme, ilerleme, bağımsızlık, yaratıcılık ve eylemleri kabul etmeyi içerir. Bireylerin kendini gerçekleştirme ihtiyacını karşılamak için, öncelikle kamusal alan herkese açık olmalıdır. Özellikle engellilerin kamusal alana erişebilmesi ve kamusal alanda serbestçe hareket edebilmelerinin sağlanması çok önemlidir. Öte yandan, kamusal alan tasarımı, çeşitli sanatsal faaliyetler için mekânsal fırsatlar sağlamanın yanı sıra bireyin yaratıcılık potansiyelini geliştirebilir. Ayrıca, en önemli kamusal alanlardan biri olan meydanlar, kendilerini gerçekleştirmeyi amaçlayan çeşitli aktivist grupların gösteri ve performansları için uygun yerlerdir.

4.1.8. Aşkınlık ihtiyacı

Maslow'un yenilenmiş ihtiyaçlar hiyerarşisinin en üstünde aşkınlık ihtiyaçları yer alır. Bir büyüme seviyesi olarak, bu aşamada ihtiyaçlar karşılandıkça motivasyon artar (Erkan, 2015). Her türlü insanın beklediği, buluştuğu ve gruplar halinde bir araya geldiği kamusal alanlar (meydanlar, parklar, vb.), kendini insanlığa ve bu değerlerin egemenliğine adayan birey için aşkınlık ihtiyacını karşılayabilir.

4.2. Empatik Tasarım Süreci

Tasarımcı için empatik tasarım tüm iç ve dış mekân kullanıcıları için gerekli olduğu kadar, engelli bireylerin göz önüne alınması ve ergonomik, engelsiz mekânlar yaratma bağlamında daha çok önem kazanmaktadır. Kouprie ve Visser, empatik tasarım için dört aşamalı bir çerçeve önermiştir (Tracey & Hutchinson, 2019). Bir kullanıcının hayatına adım atmak için tasarımcının şu aşamaları izlemesi gerekir:

4.2.1. Keşif

İlk ve en önemli aşamada, tasarımcı kullanıcının dünyasına girer ve kullanıcıyla ya şahsen ya da tanımlayıcı ihtiyaçların gözden geçirilmesi yoluyla temas kurar. Örneğin, fiziksel engelli kişiler, yaşam deneyimleri aracılığıyla tasarıma temelde farklı bir bakış açısı getirebilirler, bu genellikle engelli olmayan kişilerden ve dolayısıyla tasarımcıların çoğunluğundan önemli ölçüde farklıdır (McDonagh & Thomas, 2010).

4.2.2. Dalma

İkinci aşamada, tasarımcı kullanıcının dünyasında zihinsel olarak yaşayarak aktif bir rol alır ve kullanıcının bakış açısından bakmaya çalışır (Tracey & Hutchinson, 2019).

Psikoterapistleri yönlendiren süreçte olduğu gibi, empatik tasarımda derinlemesine anlayış için kullanıcıların dünyasında adımlar atmak ve yetkin eylem ve başarı için geri adım atmak gerekir (Kouprie & Visser, 2009).

4.2.3. Bağlantı

Tasarımcı, yansıtmak ve bir anlayış yaratabilmek için kendi anılarını ve deneyimlerini açıkça hatırlayarak kullanıcıyla duygusal düzeyde iletişim kurar. Hem duygusal hem de bilişsel bileşenler olarak, duyguları anlamak ve anlamları anlamak bu aşamada büyük önem taşır (Kouprie ve Visser, 2009).

4.2.4. Kopuş

Tasarımcı, deneyiminin duygusal ve bilişsel çıktılarıyla, yeni içgörüsü aracılığıyla yenilikçi tasarım sürecini başlatmak üzere kullanıcının dünyasından çıkar (Tracey ve Hutchinson, 2019).

5. SONUÇ

Ülkemizde de kamusal alanların ve binaların engellilerin erişimine uygun tasarlanması açısından yasal mevzuat oluşturulmuş olmasına karşın, bu hususun yerel yönetimlerin kent politikasında temel hedef olarak yer alması ve engelsiz erişimin sağlanması konusunda zayıflıklar bulunmakta ve ne yazık ki daha çok zamana ihtiyaç olduğu görünmektedir. Erişilebilirliği iyileştirmeye yönelik çalışmalara rağmen, birçok alan hâlâ yetersiz finansman, engelli bireylerin ihtiyaçları konusunda farkındalık eksikliği ve değişime direnç gibi önemli engellerle karşı karşıyadır. Plancılar, tasarımcılar, yerel yöneticiler ve uygulama süreçlerinde yer alan tüm aktörler, kamusal alanın toplumun tüm üyeleri için kapsayıcı ve erişilebilir olmasını sağlamaya ve geliştirmeye odaklanmalıdır. Ülkemizde, engelli ve yaşlı bireylerin özgür ve bağımsız bireyler olarak toplumsal yaşamın tüm alanlarında etkin bir biçimde var olabildikleri bir yaşam sürdürebilmeleri hedefiyle, engellilik alanındaki politikalar yardım eksenli değil hak temelli bir anlayış ile şekillendirilmiştir. Ancak, bu politikaların yaşam içerisinde uygulamaya aktarılmasında da hak temelli anlayışın sürdürülmesi, özellikle kent tasarımcıları, yerel yöneticiler ve uygulayıcılar tarafından da bu hedef ve politikaların empatik yaklaşım ile benimsenmesi gereği kuşkusuzdur. Kamusal alan tasarımında empatik yaklaşımın benimsenmesiyle, yetersiz anket görüşmeleri ile insan odaklı karar alma sisteminin gerçekliği arasındaki boşluk kapatılabilir. Empatik tasarım, kamu alanlarının sosyal etkileşimleri zenginleştirme ve toplumun genel yaşam kalitesine katkıda bulunma konusundaki kritik rolünü ortaya koyacak bir kapsayıcı bir süreçtir. Engelli haklarını insan hakkı bağlamından ayırmadan, tasarım uygulamalarında empatiyi önceliklendirerek, kamusal alanlar engelsiz, ergonomik mekânlara ve engelli bireylerle birlikte tüm toplumun oluşturduğu canlı etkinlik merkezlerine dönüşebilir.

KAYNAKÇA

Burnett, R. (2007). İmgeler Nasıl Düşünür? Metis Yayınları, Çev: G. Pusar, (How Images Think, 2004), Birinci Basım, İstanbul, 330 s.

Çelikyay, S. (2016). Spatial Development Strategies far Liveable City: Parthenia. *WIT Transactions on Ecology and the Environment,* 204, 129-141.

Çelikyay, S. (2017). The Role of Urban Image Elements on Definition of Public Spaces. Ed: H. S. Çelikyay, Spatial Organization of Public Spaces, Bartın Üniversitesi Yayın No: 30, 19-41.

Çelikyay, H.S. (2020). Empathic Design Approach to Public Space Organization in the Urban Environment. Ed. M.Özyavuz. Theory and practice in sustainable planning and design Planning, Design, Applications. PETER LANG. 635-650.

Bentley, I., Alcock, A., Murrain, P., McGlynn, S., Smith, G. (1985). Responsive Environments: A Manual far Designers. Landscape and Urban Planning, https://doi.org/%2010.1O16/0169-2046(88)90064-3.

Cüceloğlu, D. (2002). İletişim Donanımları. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Dacheux, E. (2012). Kamusal Alan, Çev: H. Köse, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Erkan, S. (2015). Kendini Gerçekleştirme Kavramı Üzerine Tartışmalar Ve Bir Rehberlik Tanımı Önerisi. Gelişen Psikolojik Danışma ve Rehberlik, eds: F. K. Owen, R. Özyürek, D. W Owen, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti. 3, 3-29.

Gökgür, P. (2008). Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri, Bağlam Yayıncılık, Birinci Basım, Ocak 2008, İstanbul, ISBN: 978-975-8803-88-0

Gürallar, N. (2003). Transformation of a public space in the nineteenth century İstanbul: Beyazıt Meydanı, Doktora Tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kohut, H. (1957). Introspection, Empathy, and Psychoanalysis. An Examination of the Relationship between Mode of Observation and Theory. Twenty- Fifth Anniversary Meetings of the Chicago Institute for Psychoanalysis, Chicago.

Koskinen, I., Mattelmaki, T., Battarbee, K. (2003). Empathic Design, IT Press.

Kouprie, M., Visser, F. S. (2009). A Frameworkfor Empathy in Design: Stepping into and aut of the User's Life. *Journal of Engineering Design*, 20 (5), 437-448.

Kunc, N. (1992). The Need ta Belong: Rediscovering Maslow' s Hierarchy of Needs, eds. R. A. Villa, J. S. Thousand, W Stainback, & S. Stainback, Restructuring for Caring and Effective Education: An Administrative Guide to Creating Heterogeneous Schools. Paul H. Brookes Publishing, 25-39.

Leonard, D., Rayport, J. F. (1997). Spark Innovation through Empathic Design. Harvard Business Review, 75 (6), 102-113.

Lynch, K. (1960). The Image of the City. MIT & Harvard College, London, England.

McDonagh, D., Thomas, J. (2010). Disability + relevant design: empathic design strategies supporting more effective new product design outcomes. *The Design Journal*, 13 (2), 180-198.

Otaner F.Z., Keskin, A. (2005). Kentsel geliştirmede kamusal alanların kullanımı, i*tüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, 4 (1), 107-114.

Poston, B. (2009). An exercise in personal exploration: Maslow's hierarchy of needs. *The Surgical Technologist*, 1, 347-353.

Stauskis, G., Eckardt, F. (2011). Empowering Public Spaces as catalysers of Social Interactions in Urban Communities. *Urbanistika ir architektūra*, 35 (2), 117–128.

Sharmaa, M. K., Santosh, K., Chaturvedib, S. K., Na, S. (2020). Technology use expression of Maslow's Hierarchy Need. *Asian Journal of Psychiatry*, 48, 101895.

Tracey, M. W., Hutchinson, A. (2019). Empathic Design: Imagining the Cognitive and Emotional Learner Experience. *Educational Technology Research and Development*, 67, 1259-1272.

Zavei, S.J.A.P., Jusan, M.M. (2012). Exploring housing attributes selection based on Maslow's Hierarchy of Needs. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (42), 311-319.

KENTSEL ERİŞİLEBİLİRLİKTE YENİ BİR PERSPEKTİF: ENGELLİ DOSTU PEYZAJ TASARIMI VE MEKÂN DİZİM ANALİZİ, ÜSKÜDAR ÖRNEĞİ

Dr. Şeyma Elif DİNÇER
Gazi Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama
ORCID: 0000-0002-0948-4983

Dr. Öğr. Üyesi Ömer ÜNSAL (Sorumlu Yazar)
Bursa Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
ORCID: 0000-0002-4500-2021

Prof. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU
Atatürk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı
ORCID: 0000-0002-4871-1579

ÖZET
Bu çalışma, kentsel alanlarda engelli bireyler için erişilebilirliğin artırılması amacıyla peyzaj tasarımı ve mekân dizim analizinin birlikte kullanımını ele almaktadır. Çalışma alanı olarak İstanbul Üsküdar ilçesi seçilmiş; mahalle düzeyinde sosyoekonomik veriler, engelli birey yoğunlukları, park alanlarının dağılımı ve mekânsal entegrasyon değerleri analiz edilmiştir. Mekân dizim yöntemi kullanılarak yaya hareketliliği ve erişim düzeyi incelenmiş, özellikle engelli bireylerin park alanlarına ve kentsel donatılara erişimindeki yapısal sorunlar tespit edilmiştir. Çalışma, kapsayıcı kentsel tasarım ilkeleri doğrultusunda mekânsal eşitsizliklerin azaltılması için çözüm önerileri sunmaktadır. Elde edilen bulgular, erişilebilirlik çalışmalarının yalnızca fiziksel altyapı iyileştirmeleriyle sınırlı kalmayıp; sosyal, bilişsel ve mekânsal boyutları da kapsaması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Erişilebilirlik, Engelli Dostu Tasarım, Mekân Dizim Analizi, Üsküdar

A NEW PERSPECTIVE ON URBAN ACCESSIBILITY: DISABILITY-FRIENDLY LANDSCAPE DESIGN AND SPACE SYNTAX ANALYSIS, THE CASE OF ÜSKÜDAR

ABSTRACT
This study examines the combined use of landscape design and space syntax analysis to enhance accessibility for individuals with disabilities in urban areas. The district of Üsküdar in Istanbul was selected as the study area; socioeconomic data at the neighborhood level, the distribution of individuals with disabilities, park locations, and spatial integration values were analyzed. Using the space syntax method, pedestrian mobility and access levels were evaluated, and structural issues affecting individuals with disabilities in accessing parks and urban amenities were identified. The study offers solution proposals aimed at reducing spatial inequalities in line with the principles of inclusive urban design. The findings reveal that accessibility efforts should not be limited to physical infrastructure improvements but must also address social, cognitive, and spatial dimensions.

Keywords: Urban Accessibility, Disability-Friendly Design, Space Syntax Analysis, Üsküdar

1. GİRİŞ
2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 3. Maddesinde “engelli kavramı; “doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olup; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişi” olarak tanımlanmıştır (Artar ve Karabacakoğlu, 2003). 5378 sayılı Engelliler Kanunu’nda ise engelli kavramı “Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak tanımlamıştır.

Engelli bireylerin topluma katılımını en çok kısıtlayan faktörler ulaşım ve fiziksel çevredeki erişilebilirlik sorunlarıdır. Yollar, kamu binaları, parklar ve ulaşım araçları gibi fiziksel alanlar, uygun şekilde düzenlenmediğinde engelliler için ciddi engeller oluşturur (Karataş, 1998). Araştırmalar, engelli bireylerin kentsel mekânları kullanırken hem fiziksel hem de sosyal düzeyde önemli sorunlar yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Özi, 2010; Yılmaz vd., 2006; Özdingiş, 2007; Seeland ve Nicole, 2006; Philippa vd., 2009; Therrien ve Desrosiers, 2010).

Kentsel alanlar, toplumsal ilişkilerin de şekillendiği mekânlardır ve bu nedenle kentsel tasarım, bireylerin kent yaşamına katılımında belirleyici bir rol oynar. Kentsel tasarım, bireylerin kent içi hareketliliğini, kamusal yaşama katılımını ve mekâna yönelik aidiyet duygusunu biçimlendiren belirleyici bir faktördür. "Herkes için tasarım" (universal design) yaklaşımı, engelli bireylerin gereksinimlerini karşılamayı amaçlayan evrensel çözümler sunmaktadır (Uslu ve Shakouri, 2014). Ancak kentler, engelli bireyler için çoğunlukla dışlayıcı deneyimlere sahne olmaktadır (Oliver ve Oliver, 1990; Imrie, 1996, Gleeson, 2002; Imrie ve Kumar, 1998).

Ulaşılabilirlik, bireylerin tüm hak ve hizmetlere eşit koşullarda erişimini ifade eder ve engelli bireyler için fiziki çevreye, ulaşıma ve bilgi teknolojilerine erişim açısından büyük önem taşır. Bu alandaki adil düzenlemelerin eksikliği, engelli bireylerin toplumsal yaşamdan dışlanmasına neden olmaktadır (Öz, 2013).

Toplumsal yaşamın tüm bileşenlerinin erişilebilir şekilde tasarlanması, sosyal adaletin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Ulaşılabilirlik; bireylerin hak ve hizmetlere eşit biçimde erişimini ve bunlardan yararlanabilmesini ifade eder. Türkiye'de bu kavram, hem Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı (2010–2011) hem de TS 9111 standardı ile tanımlanmış; engellilerin bağımsız şekilde yapı ve hizmetlere erişimi vurgulanmıştır. Uluslararası düzeyde ise BM ve AB, erişilebilirliği temel politika alanlarından biri olarak belirlemiş; engellilerin eğitim, ulaşım, istihdam ve sosyal yaşama katılımını destekleyici stratejiler geliştirmiştir (Aysoy, 2004).

Erişilebilirliğin kimler için tanımlandığını anlamak kritik öneme sahiptir (Wang, 2015). Engelli dostu kentler yaratma sürecinde, erişilebilirliği etkileyen temel faktörler arasında fiziksel engellerin kaldırılması, mekânsal düzenlemeler ve akıllı kentsel sistemlerin entegrasyonu yer almaktadır. Evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda planlanan kentler, engelli bireylerin bağımsız hareket edebileceği ve toplumsal yaşama tam anlamıyla katılabileceği mekânlar sunmalıdır. Kısıtlı hareket kabiliyetine sahip kişiler için en önemli husus yaya dolaşımı olanağıdır. Erişilebilirlik, inşa edilmiş çevredeki insan merkezli tasarımın temel bir özelliği olarak değerlendirilmelidir.

Engelli bireylerin toplumsal yaşamdan dışlanmaksızın, bağımsız bir şekilde sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için, kamusal alanlardan biri olan kent parklarına erişimleri büyük önem taşımaktadır. Kent parkları, yalnızca dinlenme ve sosyalleşme işleviyle değil, aynı zamanda kentsel yaşam kalitesini artıran mekânlar olarak da kritik bir role sahiptir. Sonuç olarak, engelli bireylerin kentsel yeşil alanlara erişimi; fiziksel düzenlemelerin yanı sıra toplumsal algıların dönüşümü, politik irade ve disiplinler arası işbirliği ile sağlanabilecek çok boyutlu bir dönüşümü gerektirmektedir. Bu yaklaşım, sürdürülebilir, adil ve kapsayıcı kentlerin inşasında temel bir adımı temsil etmektedir.

Kentsel yeşil alanlar, bireylerin fiziksel ve psikolojik iyilik hâlini destekleyen; sosyal etkileşim, dinlenme ve doğayla temas gibi çok yönlü işlevler üstlenen kamusal mekânlar olarak kent yaşamında önemli bir yer tutmaktadır (Maas vd., 2006; Göktuğ vd., 2013; Koçak ve Demir, 2024; Demircioğlu vd., 2011; Rüzgar vd., 2022; Güngör vd., 2016). Kent parkları, yalnızca estetik ve ekolojik faydalar sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve sağlıkla ilgili katkılar sunarak kent sakinlerinin yaşam kalitesinin artırılmasında belirleyici rol oynamaktadır (Byrne ve Wolch, 2009; Wolch vd., 2014). Özellikle mahalle düzeyindeki açık alanlar, kentleşmenin beraberinde getirdiği stres ve sağlık sorunlarıyla başa çıkmada etkili bir araç olarak öne çıkmakta; toplumsal dayanışmayı güçlendiren kapsayıcı mahallelerin inşasına katkı sunmaktadır (Wang, 2015). Yeşil alanlara olan yakınlık ve bu alanların düzenli kullanımı, bireylerin zihinsel iyilik hâlini güçlendirmekte ve fiziksel sağlık durumlarını olumlu yönde etkilemektedir (Martin vd., 2020). Buna karşılık, doğayla temas imkânı kısıtlı olan bireylerde depresyon ve işlevsel yeti kaybı riskinin arttığı; dolayısıyla yaşam kalitesinde ciddi bir azalma yaşandığı belirtilmektedir (Xie vd., 2019). Bu doğrultuda, yoğun kent dokusu içinde yer alan yeşil alanların herkes için güvenli, erişilebilir ve ulaşılabilir biçimde planlanması büyük önem arz etmektedir. Zira birçok birey için kent parkları, günlük yaşamda doğayla temas kurabilecekleri tek olanak olabilmektedir. Bu bağlamda, yeşil alanların erişilebilirliği, özellikle engelli ve hareket kısıtlılığı bulunan bireyler açısından kritik bir rol üstlenmekte; rehabilitasyon süreçlerine katkı sunarak sağlık eşitsizliklerinin azaltılmasına yönelik alternatif bir ortam sağlamaktadır (Saitta vd., 2019). Ancak ne yazık ki mevcut uygulamalarda bu bireylerin ihtiyaçları çoğu zaman yeterince gözetilmemekte; eğim problemleri, uygun zemin düzenlemelerinin eksikliği, yönlendirme sistemlerinin yetersizliği ve erişilebilirlik standartlarının tam olarak uygulanmaması gibi sorunlar, engelli bireylerin bu mekânlardan eşit biçimde yararlanmasını kısıtlamaktadır (Maas vd., 2006, Saitta vd., 2019).

"Park ulaşılabilirliği" terimi, örneğin yürüme mesafesi kullanılarak ölçülen bir kentsel alandaki varlığına uygulanırken (Giles Corti vd., 2005), "erişilebilirlik" genellikle farklı engellerin bulunması olarak tanımlanır (Park, 2017). Birçok çalışma, daha yüksek erişilebilirliğin daha fazla park kullanımına yol açtığını (Zhang ve Zhou, 2018) ve parklara ve diğer kentsel yeşil alanlara yakınlığın (erişilebilirlik) insanların onları ziyaret etme isteğini artırdığını (Byrne ve Wolch, 2009; Giles Corti vd., 2005; Wüstemann vd., 2017; Feng vd., 2019) öne sürmektedir. Ancak bazı çalışmalar erişilebilirlik ve müsaitliğin insanların tercihlerini ve ziyaret sıklığını etkilemeyeceğini kanıtlamıştır (Penchansky ve Thomas, 1981, Hillsdon vd., 2006).

Park erişilebilirliği, yalnızca fiziksel mesafe ya da altyapı yeterliliğiyle sınırlı olmayan, sosyal ve kişisel boyutları da içeren çok katmanlı bir olgudur (Andersen ve Aday, 1978; Marten ve Gillespie, 1978, Lesli vd., 2010; Morris vd., 1979; Combs vd., 2016).

Park kullanıcıları arasında engelli bireyler önemli bir grubu oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (2011) göre, dünya nüfusunun yaklaşık %15'i engelli bireylerden oluşmaktadır. Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte bu oranların gelecekte artması beklenmektedir. DSÖ'nün engellilik tanımı, bu durumu bireyin fiziksel özellikleri ile yaşadığı sosyal çevre arasındaki etkileşime dayalı, çok boyutlu bir kavram olarak ele almakta; işlevsellik kayıpları ile toplumsal katılım kısıtlarını içermektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2011).

Günümüz kentlerinde erişilebilirlik, özellikle engelli bireyler için yaşam kalitesini doğrudan etkileyen temel unsurlardan biridir. Ancak, kentsel alanlar genellikle bu bireylerin hareketliliğini kısıtlayan fiziksel engeller içermektedir. Bu nedenle, engelli dostu peyzaj tasarımı ve mekân dizim analizi ile desteklenen erişilebilirlik çalışmalarının kent planlamasında kritik bir rol oynar (Şıkoğlu ve Arslan, 2015).

Kentsel peyzaj tasarımı süreçlerinde erişilebilirlik kavramı, yalnızca fiziksel bariyerlerin giderilmesine indirgenemeyecek kadar çok katmanlıdır. Özellikle engelli bireylerin kamusal yeşil alanlara erişimi bağlamında, mekânsal yapıların bütüncül analizine olan gereksinim, mekân dizim analizi (space syntax) gibi biçimsel araçların önemini artırmaktadır. Hillier ve Hanson (1984) tarafından geliştirilen bu analitik yöntem, mekânlar arasındaki ilişkileri modelleyerek; bağlantısallık (connectivity), yerel ve global entegrasyon (local/global integration), kontrol değeri (control value) ve yönlendirilebilirlik (intelligibility) gibi metrikler üzerinden mekânsal erişilebilirliği nicel biçimde değerlendirmektedir.

Bu bağlamda, engelli dostu peyzaj tasarımı, yalnızca yüzey kaplamaları, rampa eğimleri veya geçiş genişlikleri gibi fiziksel standartların sağlanmasından ibaret olmayıp; bireyin çevresel algısı, bilişsel yön bulma kapasitesi ve bağımsız hareket edebilme potansiyelini de dikkate alan mekânsal organizasyon kararlarını içermelidir. Mekân dizim analizine dayalı tasarımlar, özellikle düşük entegrasyon değerlerine sahip, mekânsal olarak kopuk ya da yönlendiriciliği zayıf olan alanların yeniden yapılandırılmasına olanak tanıyarak, engelli bireylerin kamusal alandaki hareket serbestisini artırmaktadır. Bu, engelli bireyler için yalnızca fiziksel erişim değil, aynı zamanda sosyal katılım, mekânsal adalet ve sağlıklı yaşam olanakları bağlamında da kritik kazanımlar sağlamaktadır.

Erişilebilirlik sorunlarının yalnızca fiziksel düzeyde değil, bilişsel ve sosyal katmanlarda da ortaya çıktığı düşünüldüğünde; mekân dizim analizinin sağladığı yapısal şeffaflık ve yön bulma kolaylığı, özellikle görme, bilişsel ve fiziksel kısıtlılık yaşayan bireyler için kapsayıcı peyzaj stratejilerinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle, çağdaş kent planlamasında ve açık alan tasarımında mekânsal morfolojinin kantitatif değerlendirmelerine dayalı bir yaklaşımın benimsenmesi, engelli bireylerin mekâna etkin katılımının sağlanması açısından kaçınılmazdır.

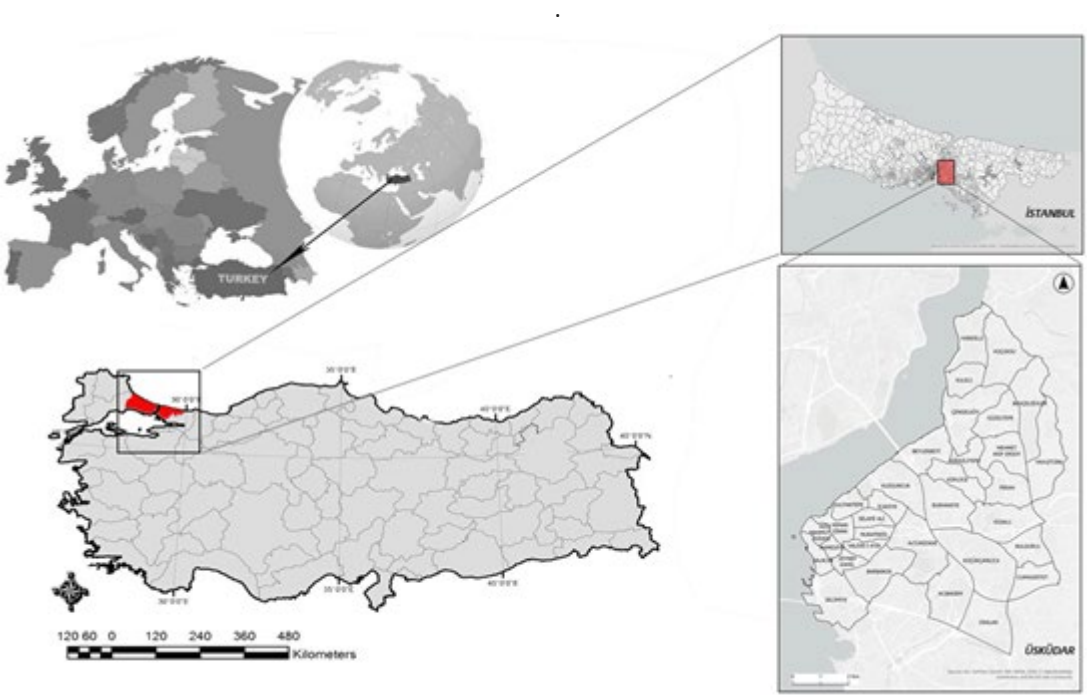
Engelli bireylerin kentsel yeşil alanlara erişiminde yalnızca fiziksel engellerin kaldırılması değil, aynı zamanda mekânsal yapıların analiz edilerek erişim kolaylığının sağlanması da kritik bir tasarım önceliğidir. Özellikle global ve lokal entegrasyon değerleri, bir alanın kent içindeki konumsal görünürlüğünü ve yön bulma kolaylığını temsil ederken, bağlantısallık ve kontrol değerleri, bir mekânın ne ölçüde erişilebilir ve diğer alanlarla ilişkili olduğunu belirlemektedir (Turner, 2007). Yüksek entegrasyon değerine sahip alanların, engelli bireyler için daha kolay yön bulunabilir ve sezgisel yollarla ulaşılabilir olduğu gösterilmiştir (Karimi, 2012). Yapılan çalışmalar, mekân dizim analizinin özellikle görme engelli bireylerin yön bulma davranışlarının modellenmesinde ve fiziksel erişim zorluklarının önceden belirlenmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Penn, 2003; Peponis vd., 1997). Aynı şekilde, Kaya ve Çevik (2020) tarafından Türkiye'de yapılan bir çalışmada, kent parklarının giriş konumlarının entegrasyon düzeyi düşük yollara açıldığında erişimin önemli ölçüde zorlaştığı ve engelli kullanıcıların bu alanlardan daha az faydalandığı belirlenmiştir. Ayrıca Marcus ve Colding (2014), mekân dizim analizinin yeşil alanlara erişimde mekânsal adaletsizlikleri görünür kılmak açısından da işlevsel olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda, mekânsal erişilebilirliğin yalnızca mesafe ve fiziksel düzenleme temelli değil, aynı zamanda algısal ve bilişsel yön bulma kolaylığı temelinde değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Mekân dizim yöntemi, engelli bireylerin güvenli, rahat ve sezgisel bir şekilde park alanlarına ulaşabilmesini sağlamak için hem mevcut durum analizinde hem de yeni tasarımların karar destek süreçlerinde vazgeçilmez bir araçtır.

Bu çalışmanın amacı, kentsel alanlarda engelli bireylerin erişilebilirliğini artırmak için peyzaj tasarımı ve mekân dizim analizinin bütüncül bir yaklaşımla birlikte kullanılabilirliğini ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında, İstanbul'un Üsküdar ilçesi örneği üzerinden, engelli bireylerin kamusal açık alanlara ve özellikle park alanlarına erişiminde karşılaşılan mekânsal, fiziksel ve sosyoekonomik engeller analiz edilmiştir. Mekân dizim yöntemi kullanılarak yaya hareketliliği, entegrasyon düzeyleri ve park alanlarına yönelim gibi mekânsal ilişkiler nicel olarak değerlendirilmiş; bu veriler ışığında engelli dostu ve kapsayıcı kentsel tasarım stratejilerine yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

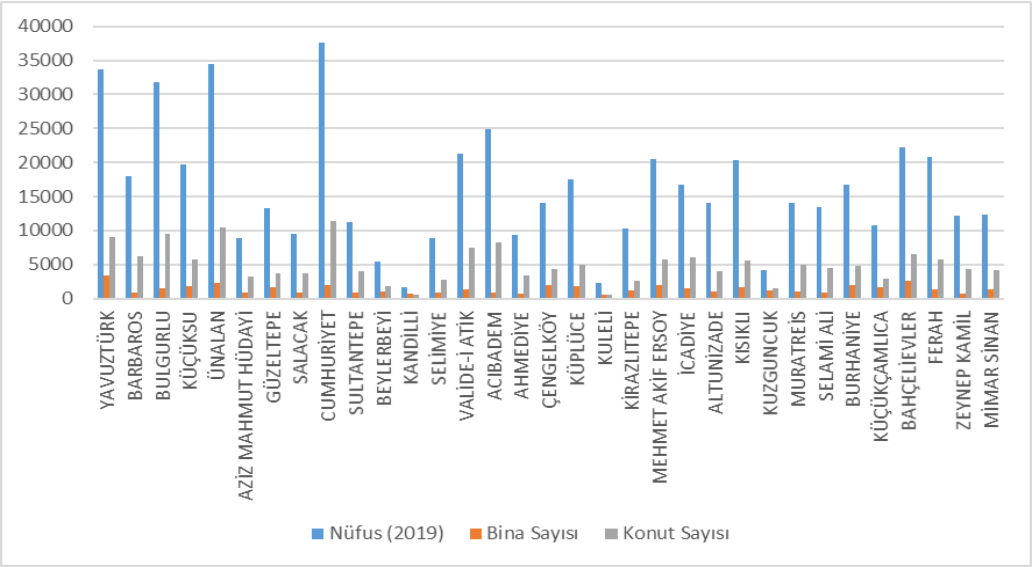
2.1. Materyal

Çalışma alanı olarak İstanbul-Üsküdar ilçesinde yürütülmüştür. Çalışma alanına ait konum haritası Şekil 1'de verilmiştir. Üsküdar ilçesi 36 km^2 alana sahip olup, 33 adet mahallesi bulunmaktadır. Bu mahallelerin nüfus verileri Şekil 2'de verilmiştir. Mekânsal Adres Kayıt Sistemi'ne göre Üsküdar'da yaklaşık 2200 cadde ve sokak bulunmaktadır. Üsküdar Belediyesi Kent Bilgi Sistemi'ne göre hanesinde engelli bulunan aile sayısı 2907'dir (Şekil 3).

Şekil 1. Çalışma alanına ait konum haritası.

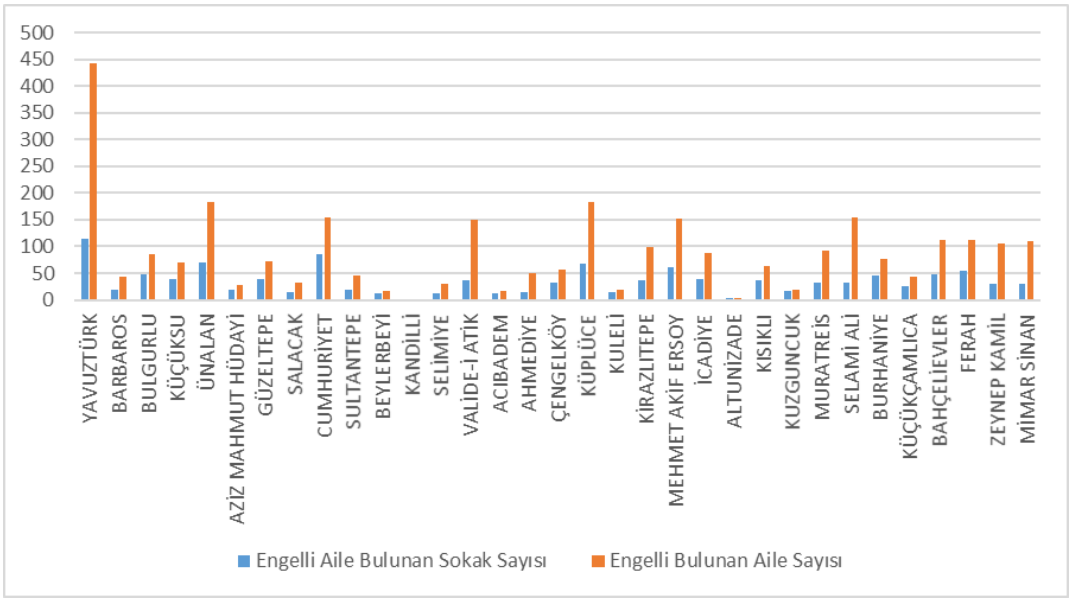
Şekil 2' de Üsküdar ilçesindeki mahallelerin 2019 yılı nüfusları, bina sayıları ve konut sayıları verilmiştir.

Şekil 2. Çalışma alanında bulunan mahallelerin nüfus, bina ve konut sayıları.

Çalışma alanında nüfusun en yoğun olduğu mahalleler, Cumhuriyet, Ünalan, Yavuztürk ve Bulgurlu mahalleleridir. Yüksek nüfusa sahip mahallelerde (Ünalan, Yavuztürk gibi) konut sayıları da oldukça yüksektir, ancak bina sayıları buna oranla daha düşüktür. Kuleli, Kandilli, Salacak, Beylerbeyi gibi mahallelerde hem nüfus hem de bina ve konut sayıları düşüktür. Bu mahalleler aynı zamanda tarihi dokunun yoğun olduğu ahşap iki katlı evlerin yoğun bulunduğu Osmanlı zamanından beri süregelen boğaz aksında yer alan yapılaşmanın Boğaziçi öngörünüm bölgesi olduğu için koruma kapsamında kısmen kısıtlandığı mahallelerdir.

Üsküdar ilçesindeki mahallelerde bulunan engelli ailelerin yoğunluğu ve bu ailelerin yaşadığı sokakların sayısı Şekil 3'de gösterilmiştir.

Şekil 3. Çalışma alanında bulunan engelli bulunan sokak ve aile sayısı.

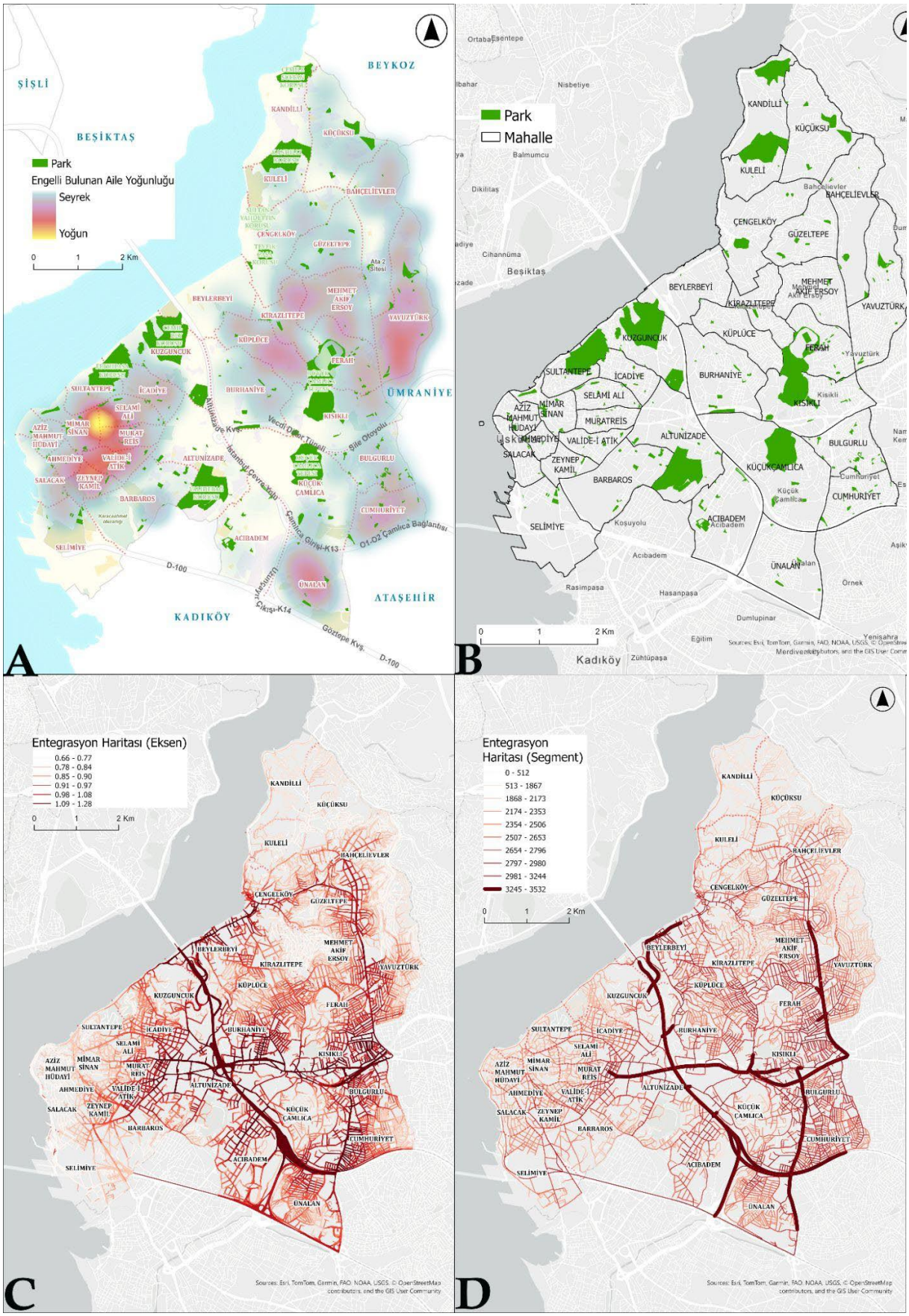
Şekil 3'de de görüldüğü gibi Yavuztürk Mahallesi en fazla engelli aileye sahiptir. Ünalan, Cumhuriyet, Valide-i Atik, Küplüce, Mehmet Akif Ersoy ve Selami Ali mahallelerinde ise dikkate değer bir engelli aile nüfusu vardır. İcadiye, Altunizade ve Kuzguncuk gibi mahallelerde hem sokak sayısı hem de engelli bulunan aile sayısı daha düşüktür.

2.2. Metot

Araştırmada Üsküdar Belediyesi'nden mahalle düzeyinde nüfus, bina sayısı ve konut sayısı ile sokak düzeyinde engelli bulunan aile sayısı verisi ve park alanları temin edilmiştir. İkinci sırada İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden mahalle düzeyinde sosyoekonomik düzey, okur yazar olmayan nüfus oranı alınmıştır. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'ndan (ÇŞİDB) ise 2019 yılında kullanıma sunulan kentsel arazi kullanım verisi temin edilmiştir. Verilerin analizinde ve görselleştirilmesinde ArcGIS Pro 3.2 yazılımı kullanılmıştır. İlk olarak mahalle düzeyinde alınan veriler kullanılarak klasik dağılış ve iki değişkenli haritalama (bivariate mapping) yöntemleri kullanılarak Üsküdar'daki engelli bulunan aile sayısının ilişkili olabileceği değişkenlerdeki ortak bölgeler aranmıştır. İkinci sırada ÇŞİDB'den alınan kentsel arazi kullanım verisindeki karayolu alanları çıkarılmış ve mekân dizim analizine hazırlanmıştır. Daha sonra analiz için gereksiz detaylar temizlenmiş ve kentsel dönüşüm ve diğer güncellemelerden dolayı oluşan farklılıklar yol alanlarına işlenerek güncel yol alanları üretilmiştir. Daha sonra DepthmapX 0.8.0 yazılımı kullanılarak ilk önce eksen (axial) daha sonra segment analizleri yapılmıştır (Hillier & Hanson, 1993; Hiller, 1999). Üsküdar Şehri'nin morfolojik yapısındaki sokak ağlarının mekânsal konfigürasyonunu ölçmek için, UCL (University College London) tarafından geliştirilen DepthmapX yazılımı kullanılmıştır. Eksen analizi ile entegrasyon haritası üretilmektedir. Fakat kent ölçeğinde anlaşılırlığı düşük olmaktadır. Eksen analizi sonucuna göre daha sade, anlaşılır ve mevcut sokak sistemine daha yakın bir entegrasyon haritası için segment analizi yapılmıştır (Suchoń ve Olesiak, 2021). Segment analizi veri dönüşümü yapılarak ArcGIS Pro 3.2 yazılımında haritalandırılmıştır. Segment analizi sonuçları Natural Breaks (Jenks) yöntemine göre gruplandırılarak sokak segmenti sayısı ile yol uzunlukları hesaplanmış ve değerlendirilmiştir. Son olarak mahalle ve sokak düzeyinde yapılan analiz sonuçları birlikte değerlendirilerek öne çıkan bölgeler ortaya konmuştur.

3. BULGULAR

Çalışma alanındaki engelli bulunan ailelerin oluşturduğu ısı haritası (A) park alanlarının dağılımı (B) ve çalışma alanına ait entegrasyon değerleri (eksen(C), segment (D)) Şekil 4 de verilmiştir.

Şekil 4. Üsküdar ilçesinde bulunan engelli bulunan ailelerin ısı haritası
(A) park alanlarının dağılımı (B) ve çalışma alanına ait entegrasyon değerleri (eksen (C), segment (D)).

Şekil 4A'daki ısı haritasına göre, engelli bulunan ailelerin Selami Ali, Valide-i Atik, Zeynep Kamil, Ünalan, Yavuztürk ve Büyük Çamlıca'nın eteklerindeki mahallelerde (Küplüce, Kirazlıtepe) yoğunlaştığı belirlenmiştir.

Şekil 4B'de Üsküdar ilçesinde bulunan park alanlarının dağılımı verilmiştir. Üsküdar ilçesinde toplam 217 adet park bulunmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi sayısına göre küçük ve çok sayıda parklar yoğun nüfuslu Bulgurlu ve Cumhuriyet mahallelerindedir. Ancak park alanlarının mahalle alanına oranı olarak değerlendirildiğinde ise bu oran en fazla Sultantepe, Kuleli, Kuzguncuk ve Ferah mahallelerindedir. Bu çalışmaya göre parklar büyüklüğüne göre koru ve tepelerdeki alanlardan dolayı Kandilli, Kuleli, Kuzguncuk, Sultantepe, Büyük ve Küçük Çamlıca, Altunizade'de yoğunlaştığı görülmektedir. 33 mahallenin 29'unda yeşil alanların büyüklüğü kişi başı en az 10 m^2 olarak belirlenen kentsel donatı standartlarının altında kalmaktadır (Ahmediye 1,1 m2/kişi; Valide-i Atik 0,6 m^2/kişi; İcadiye 0,5 m^2/kişi; Cumhuriyet 0,6 m^2/kişi).

Tablo 3. Çalışma alanında bulunan park verileri.

Mahalle	Park Sayısı	Park Alanı m^2	Parkların Mahalle Alanına Oranı	2019 Yılı Kişi Başına Düşen Park Alanı (m^2/kişi)
ACIBADEM	10	50711	1,77	0,2
AHMEDİYE	2	9482	2,39	1,1
ALTUNİZADE	12	369252	11,85	2,3
AZİZ MAHMUT HÜDAYİ	4	8845	1,48	1,3
BAHÇELİEVLER	6	21744	0,77	0,2
BARBAROS	11	30258	1,19	1,8
BEYLERBEYİ	4	2249	0,11	3,2
BULGURLU	14	33648	2,15	1,1
BURHANİYE	9	41436	1,53	2,1
CUMHURİYET	14	22408	1,49	0,6
ÇENGELKÖY	6	52260	1,79	1
FERAH	11	401376	21,36	2,6
GÜZELTEPE	5	21498	1,2	1,6
İCADİYE	7	9858	1,12	0,5
KANDİLLİ	4	181693	8,43	6,5
KISIKLI	10	69885	2,62	11,3
KİRAZLITEPE	2	13137	1,07	1,4
KULELİ	6	230438	17,94	1,7
KUZGUNCUK	10	570412	21,57	114
KÜÇÜK ÇAMLICA	7	319587	7,46	29,7
KÜÇÜKSU	6	76106	2,68	1
KÜPLÜCE	2	3034	0,2	0,3
MEHMET AKİF ERSOY	2	4990	0,26	0,3
MİMAR SİNAN	6	33644	3,77	1,7
MURATREİS	5	5609	0,85	0,4
SALACAK	3	2964	0,39	0,6
SELAMİ ALİ	8	16633	2,11	1,3
SELİMİYE	7	18334	0,61	1,4
SULTANTEPE	3	240694	26,42	13,4

ÜNALAN	5	15782	0,6	0,5
VALİDE-İ ATİK	7	9797	1,31	0,6
YAVUZTÜRK	7	40520	1,35	0,4
ZEYNEP KAMİL	2	4345	0,67	0,3

Şekil 4C ve 4D'deki mekan dizim analiz sonuçlarına göre Beylerbeyi-Cumhuriyet, Altunizade-Güzeltepe ile Kısıklı-Ünalan mahalleleri arasındaki karayolu akslarının entegrasyon değeri en yüksek gruptadır. Bu sonucun çoğunlukla yüksek karayolu trafik hacmiyle ve toplu taşıma hatlarıyla (metrobüs, Üsküdar-Çekmeköy metro hattı ve Bosna Bulvarı'nda planlanan raylı sistem hattıyla) uyumlu olduğu söylenebilir. Tüm sokakların entegrasyon grupları Tablo 2'de verilmiştir. Çalışma alanında bulunan 2200 sokak (39.212 sokak parçası ve yaklaşık 700 km uzunluk) entegrasyon değerleri 9 gruba ayrılmıştır. Bu veriler değerlendirildiğinde en yüksek entegrasyon değeri grubu 3245-3532, en düşük entegrasyon değeri ise 0-1867 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Sokakların entegrasyon değeri.

Grup	Sokak Parçası Sayısı	Sokak Uzunluğu
Grup 1 (3245-3532)	651	23,6
Grup 2 (2981-3244)	2114	52,7
Grup 3 (2797-2980)	3947	80,4
Grup 4 (2654-2796)	4746	91,2
Grup 5 (2507-2653)	5848	106,3
Grup 6 (2354-2506)	6121	107,7
Grup 7 (2174-2353)	5958	93,8
Grup 8 (1868-2173)	6163	92,0
Grup 9 (0-1867)	3664	52,3

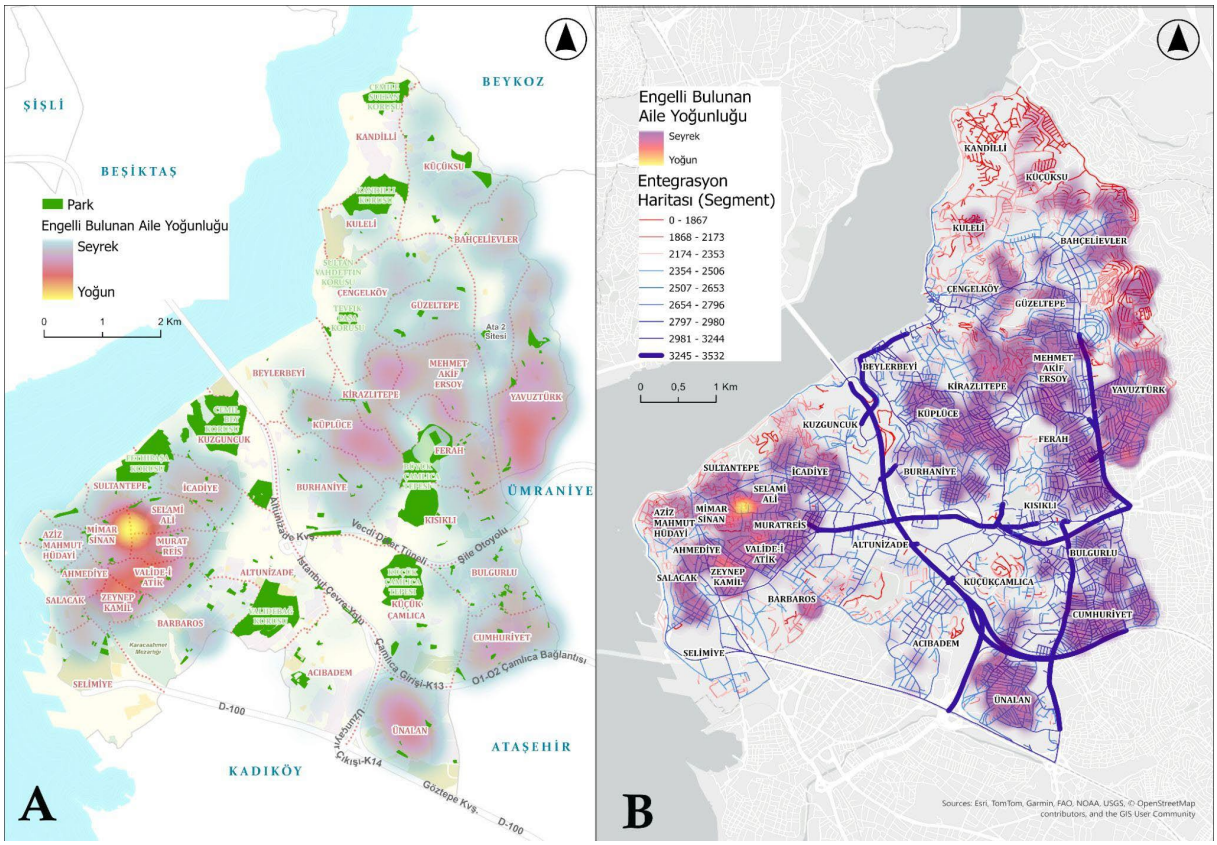
Engelli bulunan aile sayısının en fazla olduğu ilk beş mahalle sırasıyla Yavuztürk (442), Ünalan (183), Küplüce (183), Cumhuriyet (155) ve Selami Ali'dir (154). Engelli bulunan aile yoğunluğu ve park dağılışları birlikte değerlendirildiğinde (Şekil 5) özellikle Yavuztürk'ün güneyi, Küplüce, Selami Ali-Mimar Sinan-Muratreis kesişimi, Valide-i Atik-Zeynep Kamil bölgesi, Ünalan ve Cumhuriyet mahallelerinin daha dezavantajlı oldukları görülmüştür (Şekil 5).

Engelli ailelerin yoğun olduğu bölgeler kentsel doku, topografya ve planlama açısından incelendiğinde çeşitli zorluklar ortaya çıkmaktadır. Üsküdar'ın tarihi çekirdeğinde yer alan Selami Ali-Mimar Sinan-Muratreis bölgesi, bitişik nizam yapı adalarının ve tarihi yapıların hakim olduğu yoğun bir kentsel dokuya sahiptir. Bu bölgenin dik topografyası kentsel olanaklara erişimi daha da kısıtlamaktadır. Yavuztürk'ün güney kesiminde, ana yollardan uzaklığı, sınırlı ulaşım seçenekleri ve mülkiyetin hisseli parsellerden oluşmasından kaynaklanan yasal sorunlarla birlikte bir dere yatağının varlığı, planlama çabalarının uygulanmasını zorlaştırmakta ve kentsel donatılara erişimi engellemektedir. Zamanla çıkan imar afları ve uygulamalarıyla gecekondudan apartman olmaya geçişle birlikte yoğun ve dar bir kentsel dokuya sahip olan Ünalan bölgesi, kentsel yenileme ihtiyacı nedeniyle yeşil alan ve kentsel donatıların yetersizliğinden muzdariptir. Benzer şekilde, bitişik nizam planlama dokusu ve yoğun kentsel yapısıyla Cumhuriyet Mahallesi de park alanlarının azlığı nedeniyle kentsel olanaklara erişimde zorluklarla karşılaşmaktadır.

Bu bölgeler arasındaki demografik farklılıklar ve benzerlikler, engelli üyelere sahip ailelerin giderek yaygınlaşmasının ardındaki nedenlere de ışık tutmaktadır. Belirli etnik grupların belirli mahallelerde yoğunlaşması, akraba evlilikleri, erken evlilikler, ekonomik zorluklar ve tıbbi bakıma sınırlı erişim gibi sosyo-ekonomik faktörlerle birleştiğinde, bu bölgelerde engelli bireylere sahip ailelerin sayısındaki kayda değer artışa önemli ölçüde sosyolojik olarak açıklamaktadır.

Entegrasyon değeri ile engellilik durumu değerlendirildiğinde (Şekil 5) dezavantajlı konumdaki sosyo-ekonomik seviyesi düşük ailelerin kent çeperlerinde veya köhnemiş tarihi kent merkezlerinde ikamet ettiği kentsel donatılara erişimde zorluk çektiği görülmektedir.

Kentsel doku, ulaşım, topoğrafya ve planlama politikaları ile birlikte incelendiğinde bölgelerde yeşil alanların yetersizliği ve erişiminin kısıtlı olması dikkat çekmektedir. Bu alanlardan en yetersiz konumda olanı Selamiali-Mimar Sinan-Murat Reis mahalleleri arasında kalan bölgede yoğun kentsel doku ve dar sokaklar nedeniyle parkların yetersiz kaldığını ve engelli erişimine uygun olmadığı görülmektedir. Bölgenin eğimli arazisi de bu erişim sorunlarını arttırmaktadır. Yavuztürk bölgesi ise sırt yerleşimi olması, bölgenin imar ve parselasyon sorunlarıyla derinleşen kentsel dönüşüm uygulamalarındaki gecikmeler ve zorluklar ulaşım ve yeşil alan gibi kentsel donatıların uygulanmasını geciktirmekte ve bölgede yoğun olarak bulunan engellilerin bu hizmetlere erişimini kısıtlamaktadır.

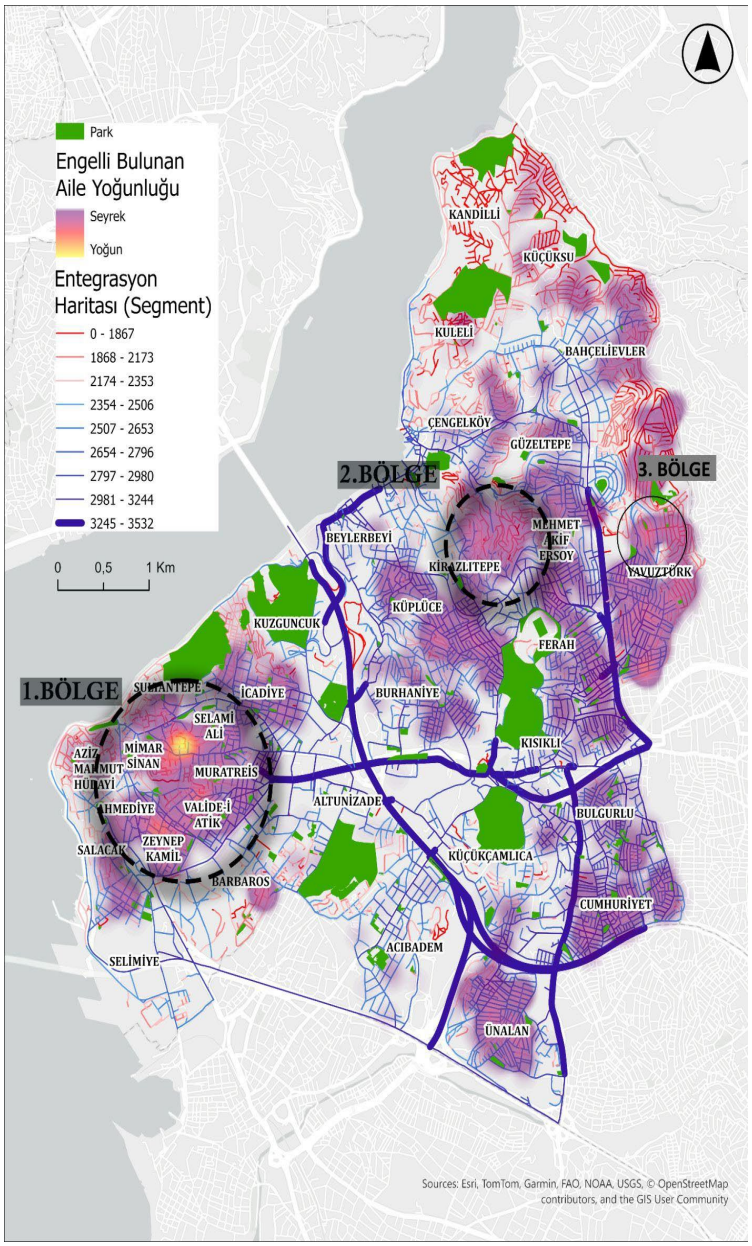
Şekil 5. Engelli bulunan aile yoğunluğu ve park dağılışı (A), entegrasyon değeri ve engelli bulunan aile yoğunluğu (B).

Şekil 6'da, İstanbul ili Üsküdar ilçesinin belirli mahallelerinde engelli bireylerin yaşadığı ailelerin mekânsal yoğunluk dağılımını, ulaşılabilirlik (entegrasyon) analizi verilmiştir.

Yoğunluk verisine göre, Üsküdar'ın batısında konumlanan 1. Bölge (Sultantepe, Mimar Sinan, Valide-i Atik, Muratreis, Selamiali mahalleleri) yüksek engelli birey yoğunluğuna sahiptir. Bu bölgede mekânsal kümelenmenin belirgin olduğu görülmektedir. 2. Bölge (Kirazlıtepe çevresi) ve 3. Bölge (Yavuztürk çevresi) de görece yüksek yoğunluk sergilemekte, ancak bu bölgelerdeki kümelenme daha dağınık bir yapı arz etmektedir. 1. Bölge'de özellikle Sultantepe, Mimar Sinan ve Valide-i Atik mahallelerinde yüksek entegrasyon değerlerine sahip yol ağlarının varlığı dikkat çekmektedir. Bu durum, bölgenin mekânsal erişilebilirlik açısından avantajlı olduğunu göstermektedir. Ancak bu erişim kaldırım genişliği eğim gibi konularla ele alındığında bölge dar sokakları ve eğimli arazisi ile yine dezavantajlı konuma düşmektedir. 2. ve 3. Bölgelerde ise entegrasyon değerlerinin daha düşük olduğu gözlemlenmektedir. Bu, mekânsal erişimin sınırlı olduğu anlamındadır. Üsküdar ilçesinin özellikle doğu ve kuzey kesimlerinde (Kuzguncuk, Küçüksu, Ferah mahalleleri) büyük ölçekli park alanları bulunmaktadır.

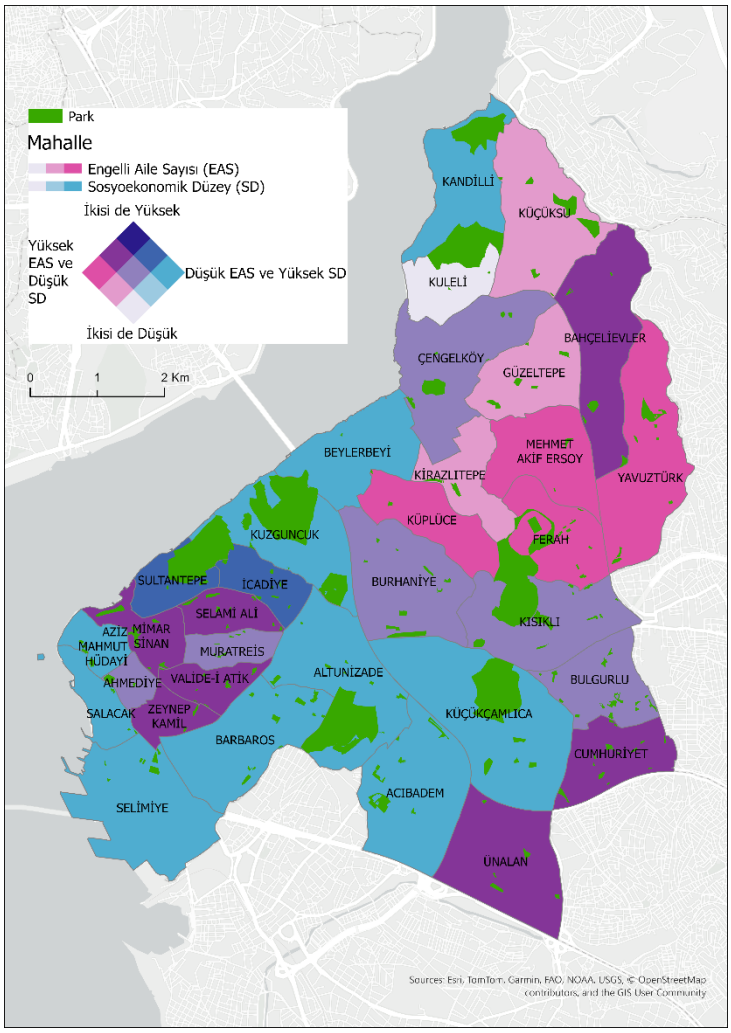
Üsküdar ilçesinde engellileri yoğun bulunduğu mahallelerin entegrasyon değerlerine göre park alanlarına erişimi değerlendirildiğinde 1 nolu bölgenin çok önemli olduğu görülmektedir. Özellikle bu bölgede yer alan küçük ölçekli parkların yaya ve araç ulaşımında engellilere özellikle dikkat edilmeli, eğim, güvenlik, kaldırım genişliği gibi konularda parkların kullanımının engelli standartlarına uygunluğu sağlanmalıdır.

2. bölgede yer alan dar sokaklar ve yoğun kentsel doku (plansız yerleşmeler ve hisseli parsel sorunu) içerisinde kentsel dönüşüm yapılırken bina bazında değil kentsel donatılara ve standartlara dikkat edilmesi parkların erişilebilirliği açısından önemlidir. 3. Bölgede ise plansız yerleşmeler arasında yer alan gelişigüzel açılmış yollarda kaldırımlar ve yaya erişimi yeniden düzenlenmeli bölgede yetersiz olan park alanları imar sorunlarının çözülmesiyle birlikte yeniden değerlendirilmelidir. Bu bölge aynı zamanda sosyal yardımların da en çok yapıldığı bölgelerdendir.

Şekil 6. İstanbul ili Üsküdar ilçesinin belirli mahallelerinde engelli bireylerin yaşadığı ailelerin mekânsal yoğunluk dağılımı, ulaşılabilirlik (entegrasyon) analizi.

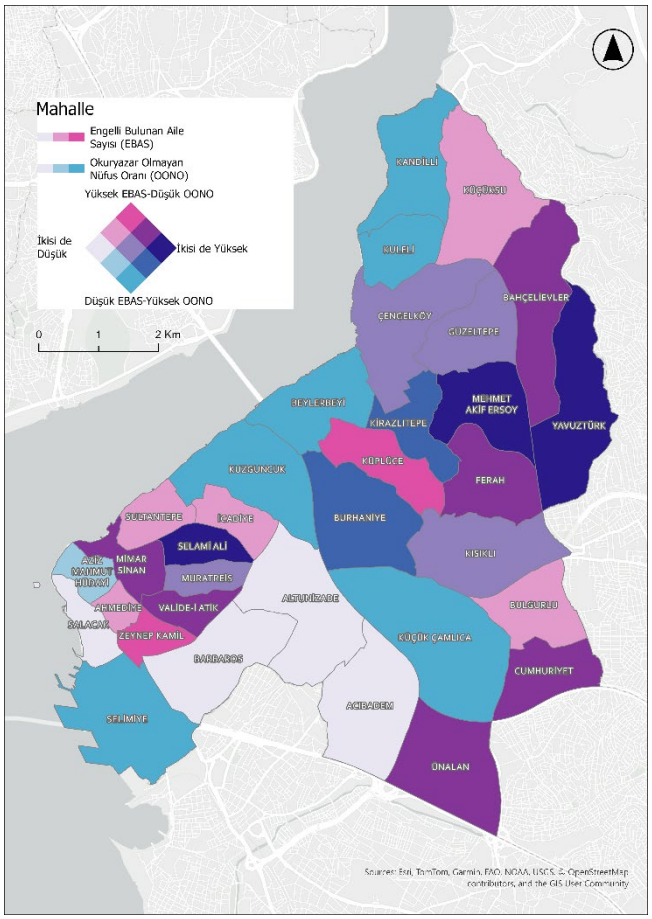
İstanbul ili Üsküdar ilçesinin mahalle düzeyinde engelli aile sayısı ile sosyoekonomik düzey Şekil 7'de verilmiştir. Şekil '7 ye göre, Mehmet Akif Ersoy, Yavuztürk, Bahçelievler, Güzeltepe mahalleleri yüksek engelli aile sayısına ve düşük sosyoekonomik düzeye sahip mahallelerdir. Bu mahalleler, hem yüksek engelli aile yoğunluğuna hem de düşük sosyoekonomik profile sahiptir. Kuzguncuk, Burhaniye, Küçükçamlıca, Cumhuriyet mahalleleri ise düşük engelli aile sayısına ve yüksek sosyoekonomik düzeye sahip mahallelerdir. Özellikle ilçenin güneybatısında (Salacak, Selimiye gibi) ve güneydoğusunda (Acıbadem çevresi) bu tür mahalleler ise her iki kriter içinde düşük düzeydedir.

Şekil 7. Üsküdar ilçesinin mahalle düzeyinde engelli aile sayısı ile sosyoekonomik düzeyi.

İstanbul ili Üsküdar ilçesi mahallelerinde engelli birey bulunan aile sayısı ile okuryazar olmayan nüfus oranı Şekil 8'de değerlendirilmiştir. Haritaya göre, Mehmet Akif Ersoy, Yavuztürk, Güzeltepe mahalleleri hem engelli birey bulunan ailelerin yoğun olduğu hem de okuryazarlık sorununun yüksek olduğu bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır. Selami Ali, Mimar Sinan, Valide-i Atik mahallelerin de ise, engelli birey bulunan aile sayısı yüksek olmasına karşın, okuryazarlık düzeyi yüksektir. Kirazlıtepe, Burhaniye, Ferah mahallelerinde de düşük engelli birey bulunan aile sayısına rağmen okuryazarlık problemi mevcuttur.

Üsküdar'da mahalle düzeyinde engelli bulunan aile sayısı ve okuryazar olmayan nüfus oranı birlikte değerlendirilmiştir. Buna göre Yavuztürk, Selami Ali ve Mehmet Akif Ersoy mahallelerinde engelli bulunan aile sayısının ve okur yazar olmayan nüfus oranının yüksek olduğu bulunmuştur.

Şekil 8. İstanbul ili Üsküdar ilçesi mahallelerinde engelli birey bulunan aile sayısı ile okuryazar olmayan nüfus oranı.

Şekil 6, 7 ve 8 birlikte değerlendirildiğinde ise Yavuztürk ve Mehmet Akif Ersoy mahallelerinde engelli bulunan aile sayısı ile okur yazar olmayan nüfus oranı yüksek iken entegrasyon, sosyoekonomik seviye ve parka erişilebilirliği düşüktür. Bu bakımdan Yavuztürk ve Mehmet Akif Ersoy mahalleleri en dezavantajlı bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Bu mahalleler İstanbul'a göç ile gelen ailelerin yoğunlaştığı, memleket derneklerinin yoğun olduğu etnik bakımdan benzer ve geniş aile sistemiyle yaşayan toplulukların bulunduğu bölgelerdir. Hisseli parsellerin üzerinde konumlanan ruhsatsız yapıların yoğun olduğu, afet riski yüksek yapıların bulunduğu, hazine arazileri ve İSKİ arazilerinin yoğun bulunduğu, hatta işgalci statüsündeki konutların da yoğun bulunduğu bölgelerdir. Bu bölgelerin erişilebilirlik ve donatı alanlarına erişim sorunlarının çözümü planlama ve kentsel dönüşümün önünde bulunan yasal ve insani engellerin aşılması ile mümkündür. Bu engellerin başında hisseli parsel sorunu bulunmakta ve insanların kentsel dönüşümden maddi taleplerinin mevcut planlama koşullarını aşması ve aşırı taleplerin ekonomik olarak karşılanmasının imkansız olmasıdır(Kat alanı kat sayısı 1.5 olan bir bölgede 150 m2 arazi sahibi olan bir vatandaşın toplamda 600 m2 lik daire talep etmesi gibi). Boğaziçi geri dönüşüm planlarının güncellenmesi ile imar artışı sağlanmıştır ancak bölgedeki sorunların çözülmesi için katılımın ve istişarenin yüksek olduğu, kamu destekli ve garantörlü projelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Mekân dizim analizi Üsküdar ilçe sınırıyla sınırlı tutulduğu için ve oluşum yöntemi itibariyle İstanbul genelindeki mevcut entegrasyonu (büyük resmi) tam olarak yansıtmamaktadır. Bundan dolayı Üsküdar meydanının olduğu bölge ve D-100 hattındaki yüksek entegrasyonlu olduğu düşünülen bölgeler mekân dizim analiz sonucuna yüksek entegrasyonlu bölge olarak görünmemektedir. Ayrıca sokak düzeyinde elde edilemeyen sosyoekonomik düzey ve okur yazar olmayan nüfus oranı verileri mahalle düzeyinde analiz edilebilmiştir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Kentler, bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen mekânsal düzenlemeler aracılığıyla sosyal adaleti ya pekiştiren ya da zedeleyen yapılardır. Bu bağlamda, dezavantajlı grupların, özellikle engelli bireylerin kent yaşamında adil biçimde var olabilmeleri, planlama süreçlerinde ihtiyaçlarının merkeze alınmasını gerektirir. Türkiye'de yaklaşık 5 milyon engelli bireyin bulunduğu göz önüne alındığında, bu bireylerin yaşam deneyimlerinin mekânsal planlama ve sosyal politikalarla doğrudan ilişkili olduğu açıktır. Literatürdeki çalışmalar, engelli bireylerin kentsel yeşil alanlara erişiminin yalnızca bireysel iyilik hali açısından değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşme ve katılımcı yurttaşlık açısından da kritik önemde olduğunu göstermektedir (Finlay vd., 2015). Bu bağlamda, erişilebilirliğin salt teknik bir konu olmanın ötesinde, toplumsal adaletin temel bir bileşeni olduğu vurgulanmaktadır (Soja, 2010). Dolayısıyla, kent yönetimlerinin özellikle yeşil alanlar başta olmak üzere tüm kamusal mekânları kapsayıcı biçimde tasarlamaları, yalnızca fiziksel düzenlemelerle sınırlı kalmayan, kullanıcı çeşitliliğini merkeze alan politikalar üretmeleri gerekmektedir.

Bu çalışma, kentsel erişilebilirliğin iyileştirilmesi için mekân dizim analizi ve peyzaj tasarımının birlikte ele alınmasının önemini vurgulamaktadır. Üsküdar bölgesinde yapılan incelemeler, bu yaklaşımın engelli bireyler için daha erişilebilir ve kapsayıcı bir şehir ortamı oluşturma potansiyelini ortaya koymuştur.

Elde edilen bulgular, şehir planlamasında engelli dostu düzenlemelerin eksikliğini gözler önüne sermekte ve çözüm önerileri sunmaktadır. Kentsel alanların daha erişilebilir hale getirilmesi, yalnızca engelli bireyler için değil, yaşlılar, çocuklu aileler ve geçici hareket kısıtlılığı yaşayan bireyler için de faydalı olacaktır. Bu nedenle, erişilebilirlik politikalarının sürdürülebilir bir kent anlayışı çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Elde edilen bulguların kentsel dönüşümün önceliklendirilmesinde ve planlanmasında kullanılması faydalı olacaktır. Kentsel dönüşümün bina bazında değil kentsel alanları donatı alanları ile bütüncül ele alan bir biçimde uygulanması bu kapsamda değerlendirildiğinde önem arz etmektedir. Ayrıca örneklem alanındaki bölgelerde planlamanın uygulanma sorunlarının da ivedi aşılması gerekmektedir.

Gelecekte yapılacak çalışmalar, kent ölçeğinde daha geniş veri setleriyle erişilebilirlik sorunlarını daha kapsamlı bir şekilde ele alabilir. Ayrıca, akıllı şehir teknolojilerinin erişilebilirlik sorunlarına nasıl entegre edilebileceği üzerine daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir. Teknolojik çözümler, navigasyon sistemleri ve yapay zeka destekli rehberlik hizmetleri gibi uygulamalar, engelli bireylerin kent içindeki hareketliliğini daha da artırabilir. Aksi durumda kapsayıcı ve adil olmadan akıl dostu kent anlayışının sindirilmediği ortaya çıkacaktır.

Bu çalışma, kentsel erişilebilirlik kavramını yalnızca fiziksel engellerin giderilmesi bağlamında değil; mekânsal yapı, sosyal adalet ve bilişsel yön bulma kapasiteleri bağlamında da bütüncül bir şekilde ele alarak önemli bir katkı sunmuştur. Üsküdar ilçesi örneği üzerinden gerçekleştirilen analizler, mekân dizim yöntemi ile engelli bireylerin kent içi hareketliliğini etkileyen faktörlerin mekânsal morfoloji, sosyoekonomik yapı ve planlama politikaları ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışma bulgularına göre, Üsküdar'da engelli bireylerin yoğunlaştığı mahalleler çoğunlukla düşük entegrasyon değerlerine, yetersiz yeşil alan erişimine ve düşük sosyoekonomik düzeye sahiptir. Özellikle Yavuztürk ve Mehmet Akif Ersoy mahalleleri, mekânsal erişilebilirlik, sosyoekonomik imkânlar ve eğitim düzeyi açısından çok katmanlı dezavantajların kesiştiği alanlar olarak öne çıkmıştır. Bu durum, kentsel eşitsizliklerin yalnızca mekânsal dağılımla değil, aynı zamanda sosyal sermaye ve eğitim gibi faktörlerle de derinleştiğini göstermektedir.

Mekân dizim analizi sonuçları, yüksek entegrasyonlu yolların ve erişilebilir kamusal alanların engelli bireylerin bağımsız hareketliliği üzerinde doğrudan etkili olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak entegrasyon değerlerinin yüksek olması tek başına yeterli olmamakta; topoğrafik engeller, kaldırım genişlikleri, yüzey malzemeleri ve park donatılarına erişim gibi mikro ölçekli tasarım unsurlarının da erişilebilirlik düzeyini belirleyici olduğu görülmektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç, kentsel dönüşüm ve imar uygulamalarının yalnızca yapı bazlı değil, mahalle ve alan ölçeğinde bütüncül planlama yaklaşımlarıyla ele alınması gerektiğidir. Engelli bireylerin sosyal yaşama tam ve bağımsız katılımı için erişilebilir yeşil alanların artırılması, ana arterlerde ve sokak ağlarında yön bulmayı kolaylaştıran tasarımların yapılması, fiziksel ve bilişsel erişimi destekleyecek rehberlik sistemlerinin entegre edilmesi gerekmektedir.

Özellikle düşük sosyoekonomik mahallelerde hisseli parsel yapısı, plansız büyüme ve topoğrafik zorluklar gibi kentsel problemler, engelli bireylerin kent içi hareketliliğini ciddi şekilde kısıtlamakta; bu da mekânsal adaletsizliklerin sürekliliğini beslemektedir. Bu çerçevede, mekânsal eşitsizliklerin sadece fiziksel müdahalelerle değil; sosyal politikalar, ekonomik destek programları ve toplumsal farkındalık çalışmalarıyla birlikte ele alınması zorunludur.

Bu çalışmanın bulguları, sadece Üsküdar özelinde değil, benzer kent dokusuna sahip diğer şehirler için de çıkarımlarda bulunmaya olanak sağlamaktadır. Mekân dizim analizi gibi nicel araçlarla desteklenen erişilebilirlik çalışmalarının, kentsel planlama ve peyzaj tasarımı disiplinleri arasındaki etkileşimi artırarak daha kapsayıcı kentler inşa edilmesine önemli katkılar sağlayacağı açıktır.

Sonuç olarak, engelli bireylerin kent yaşamına tam ve eşit katılımını sağlayacak erişilebilirlik politikalarının geliştirilmesi; fiziksel, sosyal ve bilişsel boyutları dikkate alan, disiplinler arası işbirliğine dayalı ve adalet temelli bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Mekân dizim analizi ve kentsel tasarımının birlikte ele alınmasıyla, engelli bireyler için daha erişilebilir ve kapsayıcı bir şehir ortamı oluşturmak için,

- Ana arterlerde ve meydanlarda erişilebilirlik standartlarına uygun rampalar ve yaya geçitleri tasarlanmalıdır.
- Mekân dizim analizi verilerine dayalı olarak engelli bireylerin kullanımını kolaylaştıracak yollar ve kamusal alanlar yeniden düzenlenmelidir.
- Tekerlekli sandalye ve yürüyüş engelli bireyler için uygun malzeme seçimi ve yüzey tasarımı yapılmalıdır.
- Toplu taşıma sistemlerinde engelli dostu uygulamalar geliştirilmeli ve erişilebilirlik iyileştirilmelidir.
- Görme engelliler için rehber yolların artırılması ve daha iyi yönlendirme sistemlerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır.
- Kaldırım genişlikleri artırılarak, tekerlekli sandalye kullanan bireylerin rahat hareket etmesine olanak tanıyacak standartlara uygun hale getirilmelidir.
- Kent içinde daha fazla erişilebilir yeşil alan oluşturulmalı, parkların ve dinlenme alanlarının engelli bireylerin kullanımı için uygunluğu artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Andersen, R., Aday, L.A. (1978). Access to medical care in the US: realised and potential. *Medical Care*, 16 (7), 533-546

Artar, Y., Karabacakoğlu, Ç. (2003). Ortez ve Tekerlekli Sandalyenin Üretimi, Standartları ve Pazar Potansiyeli. Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara.

Aysoy, Mehmet. (2004). Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası, Bilge Matbaacılık, İstanbul.

Byrne, J., Wolch, J. (2009). Nature, race and parks: past research and future directions for geographic research. *Progress in Human Geography*, 33 (6), 743-765.

Combs, T.S., Shay, E., Salvesen, D., Kolosna, C., Madeley, M. (2016). Understanding the multiple dimensions of transportation disadvantage: the case of rural North Carolina. *Case Studies on Transport Policy*, 4 (2), 68-77.

Demircioğlu, N.Y., Demir, M., Yılmaz, S. (2011). Determination of the efficiency of green areas in Erzurum City. *Scientific Research and Essays*, 6 (2), 293-304.

Dünya Sağlık Örgütü (2011). http://www.who.int

Feng, S., Chen, L., Sun, R., Feng, Z., Li, J., Khan, M.S., Jing, Y. (2019). The distribution and accessibility of urban parks in Beijing, China: implications of social equity. *IJERPH*, 16 (24), 4894.

Finlay, J., Franke, T., McKay, H., Sims-Gould, J. (2015). Therapeutic landscapes and wellbeing in later life: Impacts of blue and green spaces for older adults. *Health & place*, *34*, 97-106.

Giles-Corti, B., Broomhall, M.H., Knuiman, M., Collins, C., Douglas, K., Lange, A., Donovan, R.J. (2005). Increasing walking: how important is distance to, attractiveness, and size of public open space? *American Journal of Preventive Medicine*, 2005 (28), 169-176.

Gleeson, B. (2002). Geographies of disability. Routledge.

Göktuğ, T.H., Bulut, Y., Demir, M., Yıldız, N. D. (2013). Estimating carrying capacity of Olympos Bey Mountains Coastal National Park. *Fresenius Environmental Bulletin*, 22 (12), 3730-3738.

Güngör, S., Demir, M., Polat, A. T. (2016). A Research on Accessıbılıty of Urban Parks by Dısabled Users. (2016): 578-594

Hillier, B. (1999). The hidden geometry of deformed grids: or, why space syntax, works, when it looks as though it shouldn't. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26 (1), 169-191.

Hillier, B., Hanson, J. (1984). The social logic of space. Cambridge University Press.

Hillier, B., Hanson, J. (1993). The Social Logic of Space; Cambridge University Press: Cambridge, UK; New York, NY, USA.

Hillsdon, M., Panter, J., Foster, C., Jones, A. (2006). The relationship between access and quality of urban green space with population physical activity. *Public Health*, 120 (12), 1127-1132.

Imrie, R. (1996). *Disability and the city: International perspectives*. Paul Chapman Publishing. Ltd, London, 1996, 200 pp., 15.95 ISBN 1 8539 62732.

Imrie, R., Kumar, M. (1998). Focusing on disability and access in the built environment. *Disability & Society*, 13 (3), 357-374.

Karataş, K. (1998). Özürlüler Kentlerde Özgürce Yaşamak İstiyorlar. *Ufkun Ötesi Aylık Dergisi,* 2 (4), 10-13.

Karimi, K. (2012). A configurational approach to analytical urban design: "Space syntax" methodology. *Urban Design International,* 17 (4), 297–318. https://doi.org/10.1057/udi.2012.19

Kaya, A., Çevik, E. (2020). Kentsel açık alanlara erişilebilirliğin mekân dizimi yöntemiyle analizi: Eskişehir kent parkları örneği. *Planlama*, 30 (1), 115–135. https://doi.org/10.14744/planlama.2020.50191

Koçak, H., Demir, M. (2024). Determination of The Physical Carrying Capacity of The Günpınar Waterfall Nature Park in Malatya Province. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 9 (2), 950-964.

Leslie, E., Cerin, E., Kremer, P. (2010). Perceived neighborhood environment and park use as mediators of the effect of area socio-economic status on walking behaviors. *Journal of Physical Activity and Health*, 2010 (7), 802-810.

Maas, J., Verheij, R. A., Groenewegen, P. P., de Vries, S., Spreeuwenberg, P. (2006). Green space, urbanity, and health: How strong is the relation? *Journal of Epidemiology & Community Health, 60* (7), 587–592. https://doi.org/10.1136/jech.2005.043125

Marcus, L., Colding, J. (2014). Toward an integrated theory of spatial morphology and resilient urban systems. *Ecology and Society*, 19 (4), 55. https://doi.org/10.5751/ES-06939-190455

Marten, S., Gillespie, D. (1978). Assessing service accessibility. *Administration in Social Work,* 1978 (2), 183-197.

Martin, L., White, M.P., Hunt, A., Richardson, M., Pahl, S., Burt, J. (2020). Nature connectedness and associations with health, Wellbeing and pro-environmental behaviours. *Journal of Environmental Psychology*, 68, 101389.

Morris, J.M., Dumble, P.L, Wigan, M.R. (1979). Accessibility indicators for transport planning, Vol. 13 (2). Great Britain: Pergamon Press. 91-109

Oliver, M., Oliver, M. (1990). The politics of disablement—New social movements. *The politics of disablement,* 112-131.

Öz, Ş. (2013). Engelli Din Eğitiminden "Özürsüz" Din Eğitimi Modelliğine: "Ötekileştirilen" Özürlülerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* 6 (11), 75-89.

Özdingiş, N. (2007). İstanbul Kent Parklarının Bedensel Özürlüler Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Çevre Tasarımı Yüksek Lisans Programı, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Özi (2010). T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Teknik El Kitabı, 2010. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara. http://www.ozida.gov.tr.

Park, K. (2017). Psychological park accessibility: a systematic literature review of perceptual components affecting park use. *Landscape Research*, 42 (5), 508-520.

Penchansky, R., Thomas, J.W. (1981). The concept of access. *Medical Care*, 19 (2), 127-140.

Penn, A. (2003). Space syntax and spatial cognition: Or why the axial line? *Environment and Behavior*, 35 (1), 30–65. https://doi.org/10.1177/0013916502238864

Peponis, J., Zimring, C., Choi, Y. K. (1990). Finding the building in wayfinding. *Environment and Behavior*, 22 (5), 555–590. https://doi.org/10.1177/0013916590225001

Philippa, C., Jennıfer, A., Paula, L. (2009). Urban Built Environments and Trajectories of Mobility Disability: Findings From a National Sample of Community-Dwelling American Adults (1986–2001)q. S*ocial Science & Medicine*, 69 (2009), 964–970.

Rüzgar, A., Koçak, H., Demir, M. (2022). Malatya İli Turgut Özal Tabiat Parkının Rekreasyon Potansiyelinin Belirlenmesi. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 7 (1), 1-25.

Saitta, M., Devan, H., Boland, P., Perry, M.A. (2019). Park-based physical activity interventions for persons with a disability: a mixed-methods systematic review. *Disability and Health Journal*, 12 (1), 11-23.

Seeland, K., Nicole, S. (2006). Public green space and disabled users Urban, Department of Environmental Sciences, Institute Human-Environment Systems, Swiss Federal Institute of Technology, ETH Zentrum, CHN J 75.3, CH-8092 Zurich, Switzerland Forestry & Urban Greening 5 (2006) 29–34. http://www.elsevier.de/ufug.

Soja, E. W. (2013). Seeking spatial justice (Vol. 16). U of Minnesota Press.

Suchoń, F., Olesiak, J. (2021). Historical analysis of the example of nowy sącz in space syntax perspective. guidelines for future development of urban matrix in medium-sized cities. *Sustainability*, 13 (19), 11071.

Şıkoğlu, E., Arslan, H. (2015). Mekân dizim analizi yöntemi ve bunun coğrafi çalışmalarda kullanılabilirliği. Türk Coğrafya Dergisi, (65), 11-22. https://doi.org/10.17211/tcd.36109

Therrien, F., Desrosiers, J. (2010). Participation of metropolitan, urban and rural community-dwelling older adults, Archives of Gerontology and Geriatrics 51 (2010) e52–e56.
http://www.elsevier.com/locate/archger Accessed 10 May 2010.

Turner, A. (2007). From axial to road-centre lines: A new representation for space syntax and a new model of route choice for transport network analysis. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 34 (3), 539–555. https://doi.org/10.1068/b32067

Uslu, A., Shakouri, N. (2014). Opportunity for the independent movement of disabled/elderly people in urban landscape and the universal design concept.

Wang, D. (2015). Rethinking planning for urban parks: accessibility, use and behaviour. Doctoral thesis, University of Queensland, Australia thesis.

Wolch, J.R., Byrne, J., Newell, J.P. (2014). Urban green space, public health and environmental justice: the challenge of making cities 'just green enough'. *Landscape and Urban Planning*, 125, 234-244.

Wüstemann, H., Kalisch, D., Kolbe, J. (2017). Access to urban green space and environmental inequalities in Germany. *Landscape and Urban Planning*, 164, 124-131.

Xie, B., Jiao, J., An, Z., Zheng, Y., Li, Z. (2019). Deciphering the stroke–built environment nexus in transitional cities: conceptual framework, empirical evidence, and implications for proactive planning intervention. *Cities*, 94, 116-128.

Yılmaz, H., Demir, M., Yeşil, M., Irmak, M.A., Vural, H. (2006). Kent Açık-Yeşil Alanlarına Fiziksel Engellilerin Erişimi: Erzurum ve Tokat Kent Örnekleri. Kent ve Sağlık Sempozyumu 07/09 Bursa, Bildiri Özetleri Kitabı – Sözel Bildiriler 0069 / s. 57.

Zhang, S., Zhou, W. (2018). Recreational visits to urban parks and factors affecting park visits: evidence from geotagged social media data. *Landscape and Urban Planning*, 180, 27-35.

KAMUSAL ALANLARDA ERİŞİLEBİLİRLİK ANALİZİ: MALATYA KENTİ ÖRNEĞİ

Halit KOÇAK (Doktora Öğrencisi)
Atatürk Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-1419-0944

Prof. Dr. Metin DEMİR
Atatürk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-9374-6079

ÖZET

Erişilebilirlik, toplumdaki her bireyin her hizmetten eşit şekilde yararlanabilmesine olanak sağlamaktır. Günümüzde kent planlaması, yalnızca fiziksel çevrenin düzenlenmesiyle sınırlı kalmamakta; farklı kullanıcı gruplarının kent mekânlarıyla etkileşimini odağına alan çok boyutlu bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu kapsamda erişilebilirlik, sadece bir tasarım ilkesi olmanın ötesinde; sosyal adalet, kapsayıcılık ve kentsel yaşam kalitesinin belirleyici unsurlarından biri olarak önem kazanmaktadır. Ergonomi, insanların fiziksel, bilişsel ve psikolojik özelliklerini göz önünde bulundurarak araçların, çalışma ortamlarının ve sistemlerin tasarlanmasıdır. Amaç; konforu, verimliliği ve güvenliği artırmak, aynı zamanda yorgunluk ve sakatlanma riskini azaltmaktır. Bu iki kavram, kullanıcı merkezli tasarım anlayışının temelini oluşturur. Erişilebilirlik daha çok farklı bireylerin eşit katılımını sağlamayı hedeflerken, ergonomi bu bireylerin çevreyi verimli ve konforlu biçimde kullanabilmesini sağlar. Yapılan bu çalışmada; Malatya Kenti kamusal alanlarında yer alan mekân, donatı ve yapılar, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2020 yılında yayınlanan Erişilebilirlik Kılavuzu'na göre incelenmiştir. Erişilebilirlik Kılavuzu, erişilebilirlik mevzuatları ve standartları incelenerek hazırlanmış olup plan, kesit, görünüş ve perspektif çizimler sunmaktadır. Malatya kentinde yapılan gözlem ve analizler, erişilebilirlik konusunda bazı olumlu gelişmelerin yaşandığını ortaya koymaktadır. Özellikle yeni kamu binaları, meydanlar ve park alanlarında erişilebilirlik ilkelerine daha fazla özen gösterildiği gözlemlenmiştir. Tekerlekli sandalye kullanıcıları için ayrılan rampalar ve otopark alanları gibi fiziksel erişim unsurlarının mevzuata uygun biçimde tasarlandığı örneklerin sayısı artmaktadır. Ancak bu gelişmelere rağmen, uygulamada çeşitli sorunların sürdüğü ve bütüncül bir planlama anlayışının henüz tam anlamıyla sağlanamadığı görülmektedir. Bakım ve onarım eksiklikleri, işaretleme sistemlerinin zamanla silinmesi, yönlendirme tabelalarının yetersizliği gibi unsurlar, erişilebilir alanların etkin kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle kent merkezindeki kaldırımlarda, hissedilebilir yüzey uygulamalarında süreklilik sağlanamamakta; altyapı donatılarının rastgele yerleştirilmesiyle bu yüzeyler işlevini yitirmektedir. Ayrıca rampaların eğim oranlarının standartlara uygun yapılmaması, kullanıcı güvenliğini riske atmaktadır. Fiziksel altyapının yanında, toplumsal bilinç eksikliği de erişilebilirlik önündeki en önemli engel olarak kabul edilebilir. Engelli park alanlarının izinsiz araçlar tarafından kullanılması, kaldırımların veya geçiş yollarının rastgele işgal edilmesi gibi durumlar, toplumda erişilebilirlik konusunda farkındalık ve duyarlılığın artırılması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Erişilebilirlik, Erişilebilirlik Kılavuzu, Malatya, Rampa, Hissedilebilir Yüzeyler

ACCESSIBILITY ANALYSIS IN PUBLIC SPACES: THE CASE OF MALATYA CITY

ABSTRACT

Accessibility refers to the ability of every individual in society to benefit equally from all services. Today, urban planning is no longer limited to the organization of the physical environment; it necessitates a multidimensional approach that focuses on the interaction of diverse user groups with urban spaces. In this context, accessibility has gained importance not only as a design principle but also as a key element of social justice, inclusivity, and urban quality of life. Ergonomics is the discipline concerned with designing tools, work environments, and systems by taking into account the physical, cognitive, and psychological characteristics of individuals. Its aim is to enhance comfort, efficiency, and safety while reducing fatigue and the risk of injury. These two concepts form the foundation of user-centered design. While accessibility primarily seeks to ensure equal participation of different individuals, ergonomics facilitates the efficient and comfortable use of the environment by these individuals.

In this study, the spaces, equipment, and structures located in the public areas of Malatya City were examined in accordance with the “Accessibility Guide” published in 2020 by the Ministry of Family, Labour and Social Services. The guide was prepared based on a review of accessibility legislation and standards, and it includes plans, sections, elevations, and perspective drawings. Observations and analyses conducted in Malatya reveal certain positive developments regarding accessibility. In particular, it has been noted that greater attention is being paid to accessibility principles in newly constructed public buildings, squares, and parks. There is an increasing number of examples where physical access elements such as ramps and parking areas for wheelchair users are designed in accordance with legal standards. Despite these advancements, various issues persist in practice, and a comprehensive planning approach has yet to be fully achieved. Factors such as lack of maintenance and repair, fading of marking systems over time, and the inadequacy of directional signage hinder the effective use of accessible spaces. In particular, the continuity of tactile surface applications on sidewalks in the city center cannot be ensured, and the random placement of infrastructure elements renders these surfaces ineffective. Additionally, the failure to construct ramps with standard slope ratios poses a risk to user safety. Beyond the physical infrastructure, a lack of societal awareness can also be considered one of the most significant barriers to accessibility. The unauthorized use of disabled parking spaces and the arbitrary occupation of sidewalks or passageways illustrate the need to raise awareness and sensitivity about accessibility within the community.

Keywords: Accessibility, Accessibility Guide, Malatya, Ramp, Tactile Surfaces

GİRİŞ

Kentler, fiziksel, sosyal ve zihinsel açıdan farklı yeti ve özelliklere sahip bireylerin bir arada yaşadığı karmaşık yapılardır (Koçak ve Demir, 2025). Bu çok katmanlı yapının sürdürülebilirliği ise, toplumun tüm kesimlerinin kentsel hizmetlere ve mekânsal kullanımlara eşit ve erişilebilir biçimde ulaşabilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Nitekim, Kentsel Mekânsal Standartların Geliştirilmesi (2017) raporunda “sağlıklı çevre” kavramı, herkes tarafından kullanılabilen ve erişilebilen alanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, sağlıklı biçimde gelişmiş bir kentin tasarımı, öncelikle kapsayıcı bir planlama anlayışının benimsenmesini ve tüm kullanıcılar için eşit, nitelikli ve etkin bir mekânsal deneyim ile erişim olanaklarının sağlanmasını gerektirmektedir (Seeland ve Nicole, 2006; Belgin Dikmen, 2011; Türcan İmran ve Kiper, 2020).

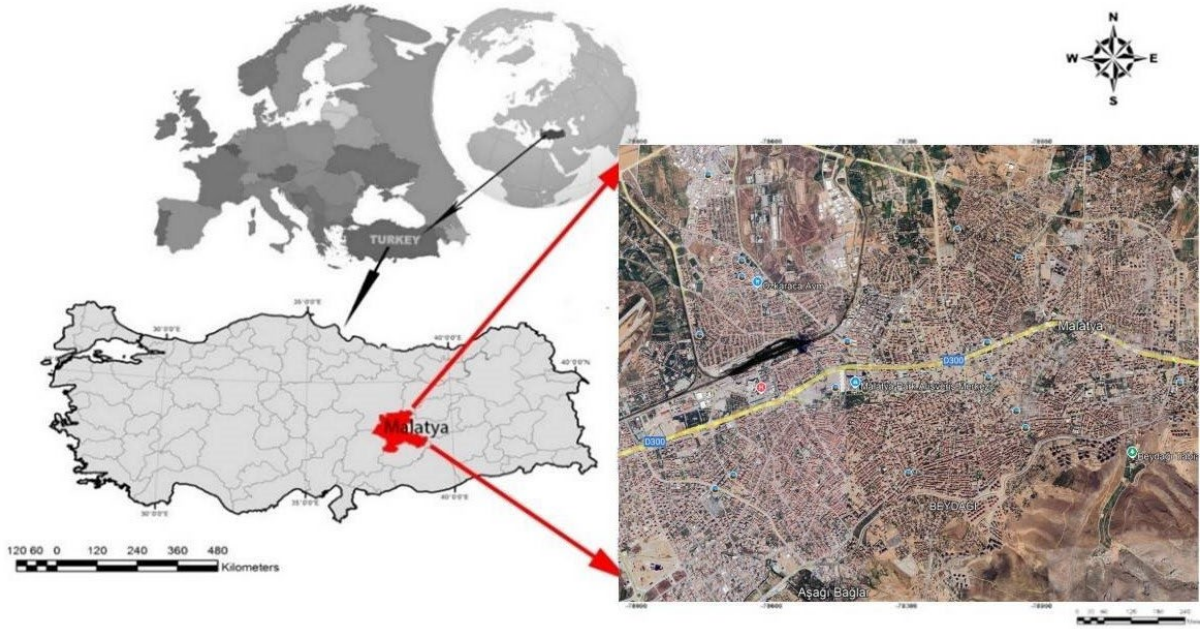
Farklı kuramsal çerçeveler ve tanımlamalardan da anlaşılabileceği üzere, kamusal alanlar genellikle tüm kentlilerin kullanımına açık, erişilebilir nitelikteki açık mekânlarla ilişkilendirilmektedir. Kentli bireylerin kamusal mekânlar arasındaki ayrımı yapmalarında ise, söz konusu mekânın sahip olduğu kimlik belirleyici bir rol oynamaktadır (Enginöz ve Şavlı, 2016; Güngör, Demir ve Polat, 2016). Bu alanların rastlantısal biçimde boşluklar veya geçiş koridorları olarak bırakılması yerine; toplumsal etkileşimi destekleyen, buluşma, dinlenme ve dolaşım gibi işlevleri karşılayan, güvenli ve konforlu çevreler olarak planlanmaları, kullanıcı tercihinin yönlendirilmesi açısından temel bir öneme sahiptir (Çelikyay ve Karayılmazlar, 2016; Kutsal Göllü ve Canbay Türkyılmaz, 2019).

Ergonomi disiplini, insan ile çalışma ortamı, araç-gereç ve çevresel koşullar arasındaki etkileşimi inceleyen; ortaya çıkan sorunları çözmek adına anatomi, fizyoloji ve psikoloji gibi insan odaklı bilimlerin bulgularını uygulamaya aktaran çok disiplinli bir alandır. Ergonominin temelini “insan konforu” ilkesi oluşturmaktadır (Polat, Önder ve Akay, 2017). İnsanlar arasındaki ilişkiler ile bireylerin nesnelerle olan etkileşimleri döngüsel bir biçimde ele alınır. Ergonomi; anatomi, fizyoloji, psikoloji, antropometri, nöroloji ve davranış bilimleri gibi çeşitli disiplinlerle doğrudan etkileşim hâlindedir (Feeney ve Galer, 2007; Arı ve Güngör, 2019). Bu doğrultuda; iş süreçlerinin, araçların ve genel anlamda çevresel bileşenlerin insanın fizyolojik ve bilişsel özelliklerine, işlevsel kapasitesine ve sınırlarına uygun biçimde tasarlanması hedeflenir. Bir başka deyişle ergonomi, bireyin çevreye uyum sağlamasını değil; çevrenin bireyin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenmesini esas alır. Bu yönüyle, çevreyi oluşturan öğelerin insana en uygun şekilde kurgulanmasına yönelik tasarım koşullarını tanımlar ve yönlendirici ilkeler sunar (Akın ve Demir, 2021; Koçak ve Demir, 2024).

Birleşmiş Milletler ’in sürdürülebilir kalkınma odaklı 2030 hedefleri çerçevesinde, kadınlar, çocuklar, yaşlı bireyler ve engelli kişilerin güvenli, kapsayıcı ve erişilebilir yeşil alanlara ve kamusal mekânlara erişiminin sağlanması temel bir hedef olarak ortaya konmuştur. Bu doğrultuda birçok ülkenin kentsel alan düzenlemelerinde, özellikle kamusal alanlara ilişkin planlama süreçlerinde, “engellileri de kapsayan herkes için erişilebilirlik” ilkesine dayalı yaklaşımlar benimsenmiştir (Sirel vd., 2012; Türcan İmran ve Kiper, 2020).

Türkiye'de de Onuncu ve On birinci Kalkınma Planları kapsamında; yaşlılar, çocuklar, kadınlar ve engelli bireyler başta olmak üzere tüm kullanıcıların açık ve yeşil alanlar ile diğer kamusal mekânlara eşit biçimde erişimini ve kullanımını olanaklı kılacak mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamalarına vurgu yapılmış; bu doğrultuda kamusal alanların yaşam kalitesini artıracak şekilde yeniden kurgulanması gerekliliği ifade edilmiştir (Olgun ve Yılmaz, 2014; Çakır Sümer, 2015; Çakır, 2022).

Bu çalışmada Malatya kent merkezinde yer alan; kaldırımlar, yaya yolları, rampalar, ATM'ler, parklar, meydanlar, üniversite kampüsü gibi ortak kullanım alanlarındaki erişilebilirlik uygulamaları Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2020 yılında hazırlanan Erişilebilirlik Kılavuzu'na göre incelenmiştir (Şekil 1). Bu çalışmayla amaçlanan; engelli bireylerin ortak kullanım alanlarında karşılaştıkları güçlükleri vurgulayarak yerel yönetimlerin yapması gereken düzenlemeleri tartışmaktır.

Şekil 1. Malatya Kenti Konum Haritası.

ERİŞİLEBİLİRLİK KAVRAMI VE İLGİLİ MEVZUATLAR

Erişilebilirlik "herkesin, istediği her yere ve her hizmete, bağımsız ve güvenli olarak ulaşabilmesi ve bunları kullanabilmesi" olarak tanımlanmaktadır. Kent yaşamında bireylerin gündelik yaşam gereksinimlerini karşılayabilmeleri, yalnızca özel ya da kamusal hizmetlerin varlığıyla değil, bu hizmetlere fiziksel olarak erişim olanaklarının sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir (Soltani vd., 2012). Sağlık kuruluşları, eğitim kurumları, kamu hizmet binaları, iş yerleri ve konutlar gibi yapılı çevreyi oluşturan işlevsel alanların yanı sıra; kaldırımlar, parklar, yaya geçitleri gibi açık alanlar ve bu mekânları birbirine bağlayan ulaşım altyapısı da kentsel erişilebilirlik açısından bütünsel bir yapının parçasıdır. Söz konusu mekânsal sistemlerin, bireylerin günün her saatinde bağımsız ve güvenli biçimde kullanabileceği şekilde düzenlenmesi, kentsel yaşam kalitesinin ve toplumsal kapsayıcılığın artırılması açısından kritik önemdedir. Bu çerçevede, yalnızca belirli mekânların erişilebilir olması yeterli görülmemekte; tüm kentsel öğelerin birbiriyle bütünleşmiş biçimde erişilebilir kılınması gerekmektedir (Çivici ve Gönen, 2015; Güngör, 2016; Karadağ, 2020).

Örneğin, görme engelli bir bireyin kamu hizmetinden yararlanmak üzere evinden çıkarak ilgili kamu binasına ulaşabilmesi sürecinde, çok sayıda erişilebilirlik unsurunun kesintisiz şekilde işlemesi gerekmektedir. Bu süreçte; kaldırımlarda yeterli engelsiz geçiş genişliklerinin sağlanması, ışıklı yaya geçitlerinde sesli sinyalizasyon sistemlerinin bulunması, toplu taşıma duraklarında hem gelen aracın hem de durak bilgisinin sesli olarak anons edilmesi, iniş noktasından hedef binaya yönlendirme sistemlerinin varlığı, bina bahçesinden danışma birimine kadar yönlendirme sağlayacak bordür takibi veya hissedilebilir yüzey uygulamalarının eksiksiz biçimde tasarlanması gereklidir. Bu türden düzenlemeler, "erişilebilirlik zinciri" olarak tanımlanan bütünsel bir sistemin parçalarını oluşturur. Zincirin her bir halkası, bağımsız ve güvenli erişimin sürdürülebilirliği açısından işlevseldir. Bu halkalardan herhangi birinin eksikliği veya işlevsizliği, zincirin bütününü geçersiz kılarak erişilebilirliğin sağlanamamasına yol açmaktadır.

Dolayısıyla erişilebilirliğin sağlanması, yalnızca bireysel düzenlemelerle değil; mekânsal süreklilik, işlevsel bütünlük ve sistematik planlama ilkeleri çerçevesinde ele alınmalıdır (AÇSHB, 2020: 9).

Türkiye'de tasarımın herkes için yapılması ve erişilebilir yaşam alanları inşa edilmesi için mevzuat düzenlemeleri bulunmaktadır. 3194 sayılı İmar Kanunu, Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, Otopark Yönetmeliği ve Yapı Denetimi Uygulama Yönetmeliği başta olmak üzere İmar Mevzuatı; diğer yandan BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunu içeren engellilik mevzuatında yer alan hükümler gereği plan ve proje aşamalarında erişilebilir tasarım yapılması zorunludur (AÇSHB, 2020: 10).

Erişilebilirlik, belirlenen ölçü ve ölçütlerin uygulanma aşamasında dikkate alınmasıyla sağlanabilecektir. Standartlar farklı kullanıcıların yapılı çevrede çeşitlenen ihtiyaçlarını karşılamak üzere temel gereklilikleri teknik olarak belirleyen önemli dokümanlardır. Türkiye'de erişilebilirlikle ilgili belli başlı standartlar şunlardır:

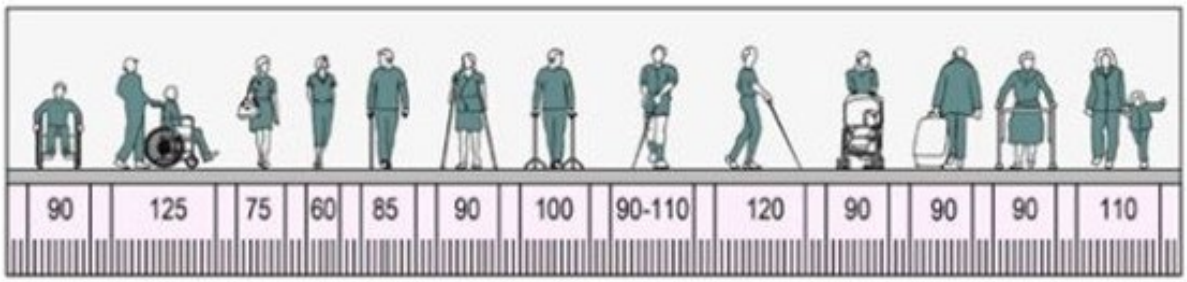
- TS 9111 "Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Bireyler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gerekleri"
- TS 12576 "Kaldırım ve Yaya Geçitlerinde Ulaşılabilirlik İçin Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları"
- TS 12460 "Raylı Taşıma Sistemleri Bölüm 5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları"
- TS ISO 23599 "Görme Özürlü veya Az Görenler İçin Yardımcı Mamuller- Hissedilebilir Yürüme Yüzeyi İşaretleri"
- TS 13536 "TS ISO 23599'un Uygulanmasına Yönelik tamamlayıcı Standard"
- ISO 23600 "Görme ve işitme özürlüler için yardımcı mamuller- Yaya trafik ışıkları- Sesli ikazlar ve hissedilebilir yüzeyler"
- TS 13622 "Engelliler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Toplu Taşıma Sistemlerinde Erişilebilirlik Gerekleri"
- TS 13882 "Yaya Yürüme Yüzeylerinin Sınıflandırma Kuralları – Temel Gereklilikler ve Değerlendirme Yöntemleri"

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2020 yılında yayınlanan Erişilebilirlik Kılavuzu, erişilebilirlik mevzuatları ve standartları incelenerek hazırlanmıştır. Erişilebilirlik ölçütleri örnek çözümler plan, kesit, görünüş ve perspektif çizimlerle açıklanmıştır. Bu Kılavuzda sunulan teknik bilgilerle tasarımda erişilebilirliğin sağlanması için rehberlik edilmesi hedeflenmektedir.

MALATYA KENTİ KAMUSAL ALANLARI VE ERİŞİLEBİLİRLİK

1.1. Genel Ölçüler

Yapılı çevrenin tasarımında temel ilke, farklı fiziksel, duyusal ya da bilişsel özelliklere sahip tüm kullanıcıların ihtiyaçlarını kapsayıcı ve eşitlikçi bir yaklaşımla karşılamaktır. Tasarım, herkesin erişimine olanak tanıyacak biçimde; aynı güzergâhların, girişlerin ve mekânların ortak kullanımı esas alınarak gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda, hareket kabiliyetleri farklılık gösteren bireylerin kullandığı yardımcı araç ve gereçlerin gerektirdiği geçiş genişlikleri gibi fiziksel erişim koşulları, tasarımın öncelikli unsurları arasında yer almalıdır (Şekil 2).

Şekil 2. Erişilebilirlik için Genel Ölçüler (AÇSHB, 2020: 15).

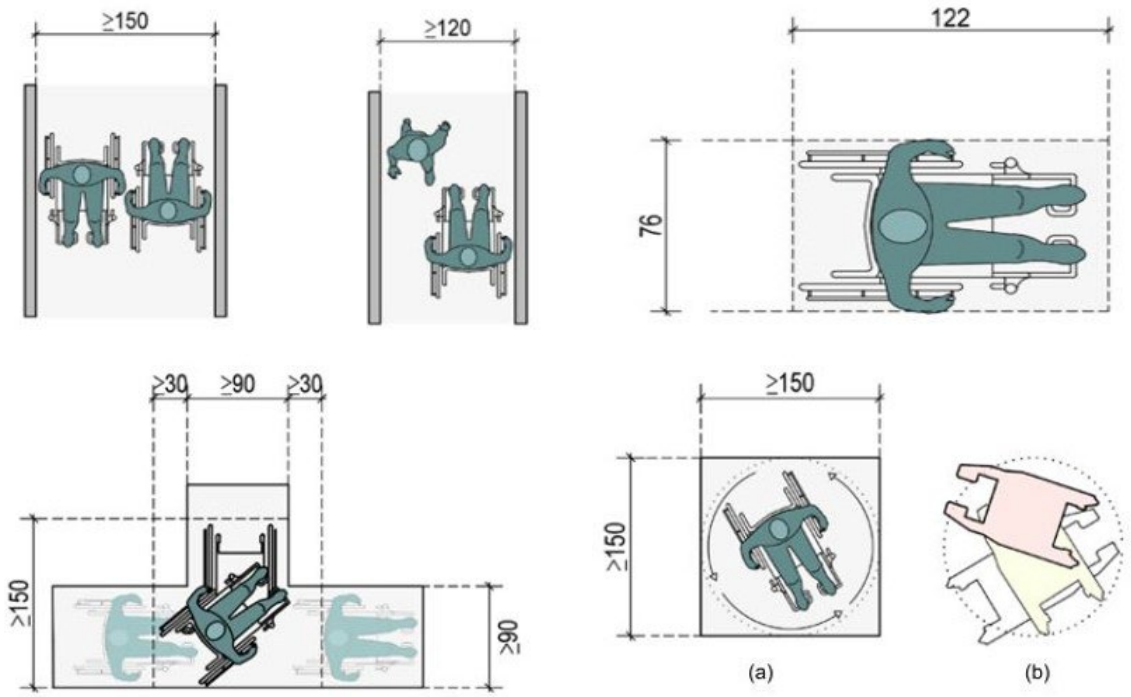
1.2. Tekerlekli Sandalye Kullanıcıları İçin Ölçüler

Tekerlekli sandalye kullanıcılarının kamusal ve özel alanlarda bağımsız bir şekilde hareket edebilmeleri için, yapılı çevrede yatay ve düşey düzlemde belirli mekânsal koşulların sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, ergonomik tasarım ilkeleri doğrultusunda oluşturulan ölçü standartları, erişilebilirliğin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır.

Erişilebilirlik Kılavuzu (2020)'na göre; duran bir tekerlekli sandalye için gerekli olan minimum net zemin alanı 76 cm x 122 cm olup, bu ölçü bireyin sabit konumda konforlu biçimde konumlanmasını ve çevre ile etkileşimini sürdürebilmesini sağlamaktadır.

İki tekerlekli sandalye kullanıcısının aynı güzergâh üzerinde karşılaşması veya yan yana hareket edebilmesi için ise en az 150 cm genişliğe ihtiyaç duyulmakta; ancak konforlu ve güvenli geçişin sağlanabilmesi açısından 180 cm genişlik tavsiye edilmektedir. Benzer şekilde, yürüyen bir birey ile yardımcı araç (örneğin baston, yürüteç) kullanan bir kişinin karşılıklı geçişi için en az 120 cm geçiş alanı gerekmekte, ancak daha rahat ve kesintisiz bir sirkülasyon için bu değerin 150 cm'ye çıkarılması önerilmektedir. Bu tür ölçülerin sağlanmaması durumunda, hem kullanıcı güvenliği zedelenmekte hem de alan kullanımındaki işlevsellik düşmektedir.

Tekerlekli sandalyenin 180 derece dönüş yapabilmesi için, en az 150 cm çapında dairesel bir manevra alanı ya da 150 cm x 150 cm boyutlarında kare bir alan ayrılması zorunludur. Özellikle akülü tekerlekli sandalyeler, daha geniş bir dönüş çapına ihtiyaç duyduklarından bu ölçünün tercihen 180 cm, ideal olarak ise 210 cm çapında olması gerekmektedir. Bu alanlar; tuvaletler, bina girişleri, rampa ve asansör sahanlıkları gibi noktalarda kritik işlev üstlenmekte, bireyin yön değiştirme ihtiyacını güvenli ve konforlu biçimde karşılamaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Tekerlekli Sandalye Geçiş ve Dönüş Ölçüleri (AÇSHB, 2020: 16, 18).

Malatya Kent içerisinde yer alan ve gün içerisinde önemli derecede insan sirkülasyonunun olduğu ortak kullanım alanlarında yer alan, tekerlekli sandalye kullanıcıları ve kullanım ihtiyacı duyan farklı durumlardaki bireyler için yapılmış olan geçişler incelendiğinde; genişlik ölçülerinin hesaplanmasında mevzuatın dikkate alındığı fark edilmektedir. Bu durum, toplumun her kesimine önem verilmesi açısından yetkili otoritelerin topluma saygısını göstermekte ve bireylerde olumlu etki bırakmaktadır.

Fakat yapım aşaması kadar bakımın istikrarla sürdürülmesi de önem arz etmektedir. Yerinde yapılan gözlemlere göre, geçişlere ve rampalara ait trabzan ve küpeştelerin bazı yerlerde görevinin yerine getiremeyecek şekilde tahribata uğradığı, bazı noktalarda ise bu kullanım güzergâhlarının giriş veya çıkış noktalarına donatı elemanlarının (aydınlatma, bank, çöp kutusu) yerleştirilmesi gibi yanlış tasarım ve planlama uygulamalarına gidildiği gözlemlenmiştir (Şekil 4).

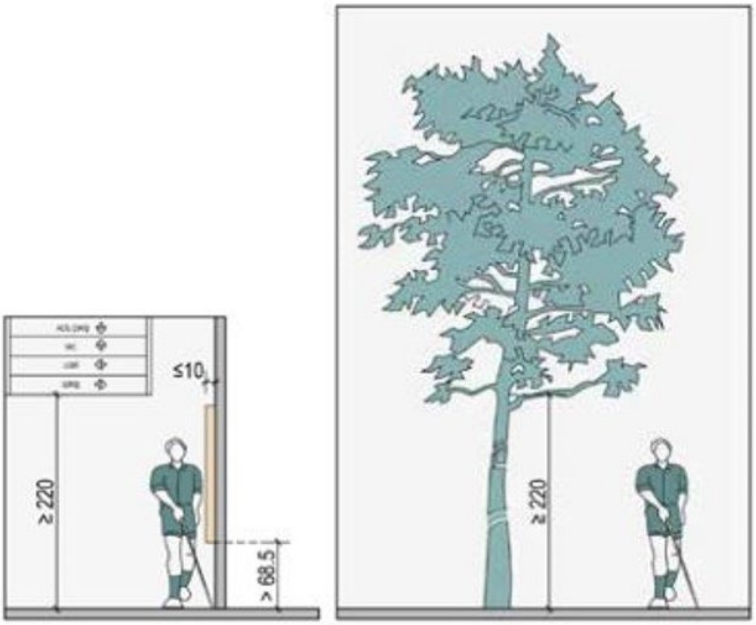

Şekil 4. Malatya Kenti Ortak Kullanım Alanları Tekerlekli Sandalye Geçişleri

1.3. Dikeyde Engelsiz Geçiş Ölçüleri

Düşey düzlemde engelsiz geçiş alanı, özellikle uzun boylu bireylerin, görme engellilerin, yaşlıların ve dikkat dağınıklığıyla hareket eden bireylerin güvenliğini sağlamak amacıyla, tüm dolaşım alanlarında gözetilmesi gereken temel bir tasarım kriteridir. Günümüzde mobil cihaz kullanımı nedeniyle dikkatleri çevrelerinden uzaklaşan yayaların da bu gruba dahil edilmesi gerektiği, kentsel güvenlik açısından dikkat çekici bir gereklilik halini almıştır.

Bu kapsamda, açık ve kapalı tüm kamusal dolaşım alanlarında, bireylerin rahat ve güvenli bir şekilde hareket edebilmesini sağlamak amacıyla en az 220 cm net (temiz) düşey yükseklik sağlanmalıdır. Bu yüksekliğin altında, yürüyüş güzergâhına doğru sarkan herhangi bir donatı elemanı (örneğin ağaç dalları, yönlendirme tabelaları, tente sistemleri ya da benzeri çıkıntılar) bulunmamalıdır. Başka bir deyişle, yatayda belirlenen geçiş genişliğinin dikey izdüşümünde, zeminle 220 cm arasındaki alan tamamen boş bırakılmalı ve bu alan "erişilebilir koridor" olarak korunmalıdır. Ayrıca, yürüyüş güzergâhları boyunca uzanan duvar yüzeylerinde, 68 cm ile 220 cm yükseklik aralığında konumlandırılacak tüm nesneler, duvar yüzeyinden en fazla 10 cm dışa doğru çıkıntı yapmalıdır. Bu ölçü, özellikle görme engelli bireylerin beyaz baston aracılığıyla engelleri algılayabilmelerini sağlamak için kritik bir sınırdır (Şekil 5). Dolayısıyla, bu aralıkta yer alan çıkıntıların bastonla algılanabilmesi adına, çıkıntı alt kenarının yerden yüksekliği 68.5 cm'nin altında olmalıdır (AÇSHB, 2020: 21).

Şekil 5. Dikey Engelsiz Alan Ölçüleri (AÇSHB, 2020: 21).

Özellikle şehir içinde, sonradan yapılan toplu ulaşıma ait durakların konumlandırılmasının yanlış yapılması mevcut yürüyüş yollarını daraltmakta veya tamamen kapatmaktadır. Aynı şekilde, artan altyapı talebine bağlı olarak sonradan yerleştirilen elektrik trafosu, internet kutusu vb. yapılar aynı şekilde yayaların ve engelli bireylerin sorunsuz bir sirkülasyon yaşamalarına engel olmaktadır. Bu durum aslında planlama ile ilişkilendirilmelidir. Şehirlerin tasarlanması aşamasında uzun süreli vadede ihtiyaç duyulabilecek alt ve üst yapının planlamasının geleceğe yönelik yapılması büyük önem arz etmektedir.

Şehir içinde şahıs mülkiyetleri olarak tanımlanabilecek site, apartman veya mesken evlerin bahçe duvarı diplerinde yer alan veya direk duvar üzerinde bulunan sarılıcı bitkilerin hiç budanmaması veya yanlış budanması da bireylerin erişilebilirlik imkânlarını olumsuz etkilemektedir. Bu bitkilerin yatayda kaldırımları 10 cm'den daha fazla işgal etmesi, ağaçların yerden en az 220 cm veya daha yukarıdan budanması dikkate alınmalı, gerekli görüldüğü durumlarda belediye ekiplerince müdahale edilmelidir (Şekil 6).

Şekil 6. Malatya Kenti Yaya Güzergâhları Üzerinde Yer Alan Dikey Engeller.

1.4. Erişilebilir Rampalar

Yaya dolaşım alanlarında 1,3 cm'yi aşan kot farkları, hareket kısıtlılığı bulunan bireylerin bağımsız ve güvenli biçimde mekânda hareket etmelerini engelleyen fiziksel bariyerler oluşturmaktadır. Bu nedenle, söz konusu kot farklarının bulunduğu her durumda rampa uygulaması bir zorunluluk olarak değerlendirilmelidir. Rampalar, evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde erişilebilirliğin temel ve öncelikli çözüm aracı olarak kabul edilmektedir. Erişilebilirlik standartlarına uygun rampalar; sadece bina girişlerinde değil, aynı zamanda bahçe yollarında, iç mekânlarda bulunan düzey değişimlerinde, yatay ve düşey dolaşımın gerektiği tüm alanlarda entegre edilmelidir. Böylece, tekerlekli sandalye kullanıcıları, yürüme güçlüğü çeken bireyler, yaşlılar, çocuklar ve geçici engelli bireyler için yapılı çevrede eşit ve engelsiz bir hareketliliğin sağlanması mümkün hale gelir. (Tablo 1). Burada uygulanması gereken formül şu şekildedir:

Rampa=Aşılan Yükseklik/Rampa Uzunluğu

Tablo 1. Kot Farkları ve Eğim Oranları (AÇSHB, 2020: 3)

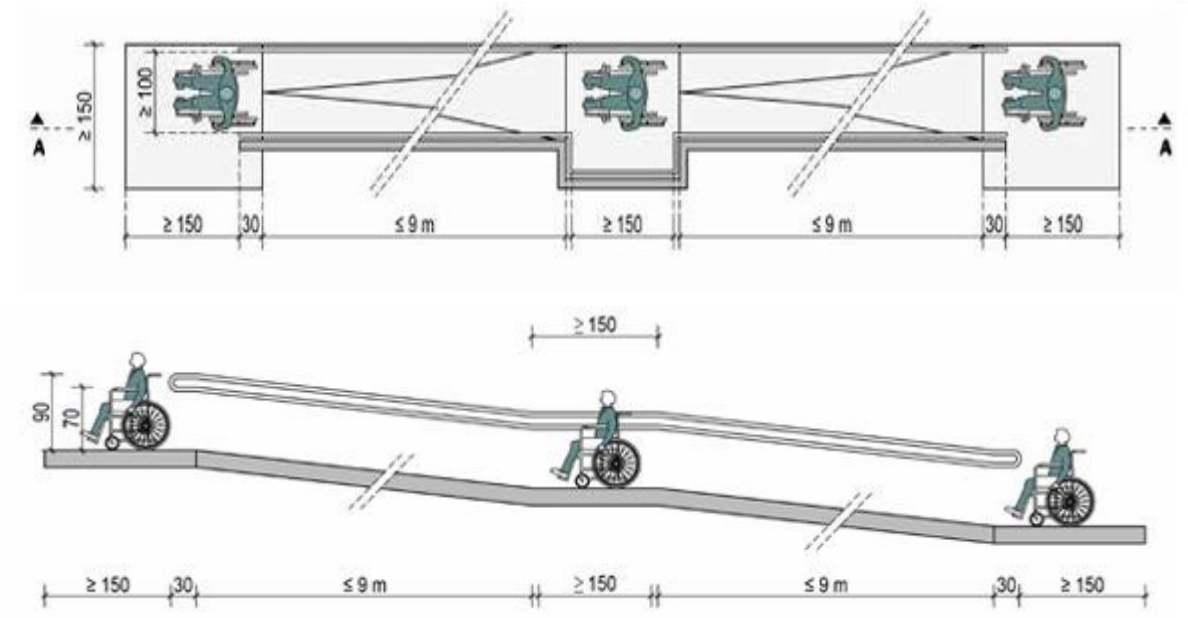
En Fazla Yükseklik	**En Fazla Eğim**
15 cm ve daha az	1:12 (%8)
16 cm-50 cm arasında	1:14 (%7)
51 cm-100 cm arasında	1:16 (%6)
101 cm üzerinde	1:20 (%5)

Rampaların erişilebilirlik standartlarına uygun olarak tasarlanabilmesi için, yalnızca eğim oranlarının değil; aynı zamanda başlangıç, bitiş ve yön değiştirme noktalarındaki mekânsal düzenlemelerin de titizlikle ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, rampanın başlangıç ve bitim noktalarında, zeminde hiçbir şekilde çıkıntı, çukurluk veya yüzey bozukluğu bulunmamalı; yüzey geçişleri kullanıcının güvenliğini ve konforunu sağlayacak biçimde düz ve engelsiz olarak tasarlanmalıdır.

Rampanın uzunluğu 9 metreyi aşıyorsa, bu durumda her 9 metrelik kesitte, kullanıcıların dinlenmesini ve güvenli geçişini mümkün kılacak şekilde en az 150 cm x 150 cm ölçülerinde yatay dinlenme sahanlıkları oluşturulmalıdır. Aynı şekilde, rampanın başlangıç ve bitiş noktaları ile yön değiştirdiği alanlarda da, manevra yapmayı mümkün kılacak en az 150 cm x 150 cm boyutlarında sahanlıklar planlanmalıdır. Bu alanlar özellikle tekerlekli sandalye ve akülü araç kullanıcılarının yön değiştirme ve duraksama ihtiyaçları göz önünde bulundurularak düzenlenmelidir (AÇSHB, 2020: 25).

Rampaların her iki tarafında, kullanıcı güvenliğini ve dengeyi desteklemek amacıyla çift düzeyli küpeşte sistemleri yer almalıdır. Bu sistemler, üst düzeyde 90 cm, alt düzeyde ise 70 cm yüksekliğe sahip olmalıdır. Ayrıca, küpeştelerin rampanın başlangıcından 30 cm önce başlaması ve bitişinden 30 cm sonra devam etmesi, kullanıcıların geçiş sırasında destek unsuruna erken erişimini ve güvenli inişini kolaylaştıran önemli bir detaydır.

Ancak, bu 30 cm'lik uzantının, çevredeki dolaşım alanına (sirkülasyon koridorlarına) müdahale etmesi ya da çarpma ve takılma riski oluşturması durumunda, uzatmanın iptal edilmesi veya uygun şekilde uyarlanması gerekmektedir (Şekil 7), (AÇSHB, 2020: 26).

Şekil 7. Erişilebilir Rampalar İçin Dikkate Alınması Gereken Ölçü ve Esaslar

Malatya Kent merkezinde yer alan birden fazla ortak kullanım alanı içerisinde bulunan engelli bireylerin kullanımına sunulan rampalar incelendiğinde; özellikle son zamanlarda yapılan bilinçli çalışmalar ile mevzuata uygun rampa çalışmalarının arttığı gözlemlenmiştir. Bu olumlu gelişmenin en önemli nedenlerin başında özellikle kamuya ait yeni binaların, meydanların, parkların ve çeşitli yapıların inşa edilmesi gelmektedir. Bu noktada kamu veya özel projelerin yapımına başlanmasından kullanıma sunuluncaya kadarki geçen sürede denetimlerinin yönetmelikler dahilinde sürdürülmesi sürdürülebilir bir kent anlayışını desteleyecektir.

Bununla birlikte yerinde yapılan incelemelere göre, birçok rampa tasarımında özellikle eğim kaynaklı hatalar gözlemlenmiştir (Şekil 8). Kısa mesafede rampa çözümü yapılmaya çalışılması, rampalar için dar alanların bırakılması gibi sebepler çok kısa mesafede çok yüksek eğime sahip rampaların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Ayrıca, rampaların her iki tarafına yerleştirilmesi gereken trabzanlar ve bunlara bağlı küpeştelerin çoğu zaman ihmal edildiği ve zemine uygulanması gereken kaymaz ve çok az pürüzlü zemin çalışmalarının da yapılmadığı gözlemlenmiştir. Özellikle kış aylarında ve yağışlı günlerde eğimli yüzeylerin daha da kayganlaşması istenmeyen kazalara sebep olabilmektedir.

Şekil 8. Malatya Kenti Rampa Çözümleri.

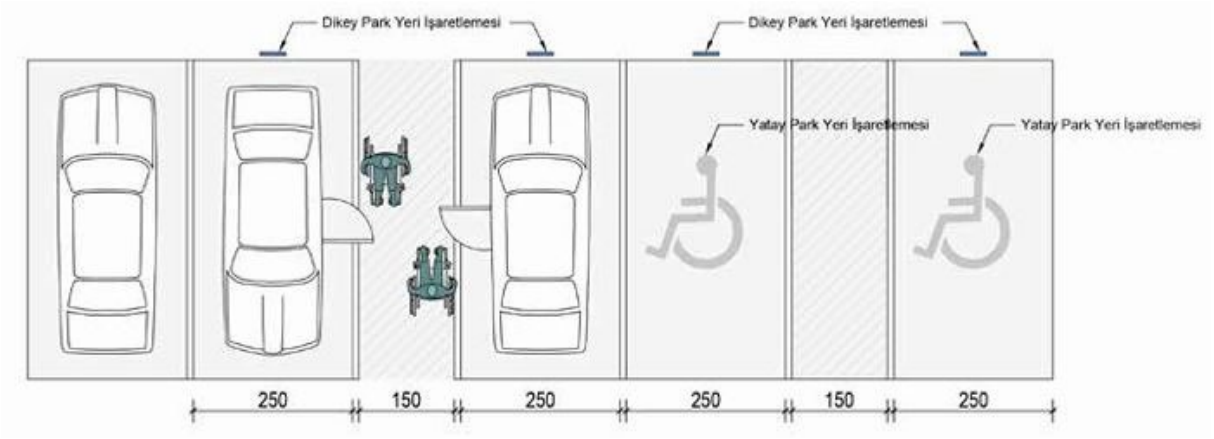
1.5. Erişilebilir Otoparklar

Otopark alanları, yalnızca taşıtların park edilmesine hizmet eden fiziksel mekânlar olmanın ötesinde, erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda tüm kullanıcı profillerine hitap edecek şekilde tasarlanmalıdır. Bu bağlamda, engelli bireyler, yaşlılar ve yardımcı araç gereç kullanan kullanıcılar açısından otoparkların erişilebilirliği, kentsel yaşamın bütüncül bir parçası olarak ele alınmalıdır.

Bu doğrultuda, hem açık hem de kapalı otoparklarda, toplam park yeri kapasitesinin en az %5'inin engelli kullanıcılar için erişilebilir park yeri olarak tahsis edilmesi gerekmektedir. Bu oran, toplam otopark kapasitesi üzerinden hesaplanmalı ve engelli otopark yeri / toplam otopark yeri ≥ 0.05 koşulunu sağlamalıdır. Birden fazla açık otopark alanına sahip kompleks yapılar ile çok katlı otoparkların her bir katını da kapsamaktadır. Dolayısıyla, engelli bireylere yönelik erişilebilir park yerleri, yalnızca genel bir alanda toplanmamalı; her otopark biriminde ve her katta, ayrı ayrı belirtilen oranlar doğrultusunda, adil bir dağılım ilkesiyle yerleştirilmelidir (AÇSHB, 2020: 53)

Yol üstü otopark alanlarında erişilebilirlik kapsamında, engelli bireyler için ayrılacak park yeri sayısı, toplam park yeri sayısının en az otuzda biri (1/30) olacak şekilde planlanmalıdır. Bu düzenlemelerde yalnızca sayısal yeterlilik değil, aynı zamanda trafik güvenliği esas alınmalı; erişilebilir park yerleri taşıt trafiğini tehlikeye atmayacak biçimde, görünür ve korunaklı konumlarda yer almalıdır. Park yerlerinin mekânsal konumlandırılması, engelli bireylerin bina girişlerine mümkün olan en kısa mesafede ulaşımını sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu doğrultuda, açık otoparklarda engelli park alanları doğrudan bina girişine yakın olacak biçimde; kapalı otoparklarda ise otoparkın yaya giriş çıkış noktalarına, asansöre ya da hizmet verilen binanın ana girişine olan mesafesi en fazla 30 metre olacak şekilde planlanmalıdır. Ancak, özellikle büyük ölçekli otoparklarda bu ölçüt teknik nedenlerle sağlanamıyorsa, söz konusu mesafe azami 50 metreye kadar çıkarılabilir (AÇSHB, 2020: 53).

Erişilebilir park yerlerinin işaretlemeleri, hem kullanıcı yönlendirmesi hem de alanın diğer sürücüler tarafından işgal edilmesini önleyici bir unsur olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda, yatay (zemin boyamaları, semboller) ve düşey (tabelalar, yön levhaları) işaretlemeler birlikte kullanılmalı ve herkes tarafından kolaylıkla görünebilir, okunabilir ve anlaşılabilir nitelikte olmalıdır. Kullanılan malzeme ise dayanıklı, temizlenebilir, onarılabilir ve gerektiğinde kolayca değiştirilebilir özellikte seçilmelidir. Transfer alanlarıyla birlikte tasarlanan engelli park yerleri, kullanıcıların araçtan inip yardımcı araçlara (örneğin tekerlekli sandalye, yürüteç) geçişini kolaylaştıracak şekilde planlanmalıdır. Bu amaçla, her araç için en az 400 cm genişliğinde park yeri düzenlenmeli; böylece hem taşıtın hem de transfer işleminin gerçekleştirilmesi için yeterli alan sağlanmalıdır. İkili olarak konumlandırılmış engelli park alanlarında ise, her bir park yeri en az 250 cm genişliğinde olmalı; iki park yerinin ortasında ise ortak kullanılabilecek en az 150 cm genişliğinde bir transfer alanı bulunmalıdır. Bu transfer alanı ile araç park alanı arasında oluşabilecek kot farkı varsa, söz konusu eğim en fazla 1/50 olmalı; böylece hem araçtan iniş-çıkış hem de tekerlekli sandalye kullanımı sırasında herhangi bir risk oluşması önlenmelidir (Şekil 9), (AÇSHB, 2020: 53).

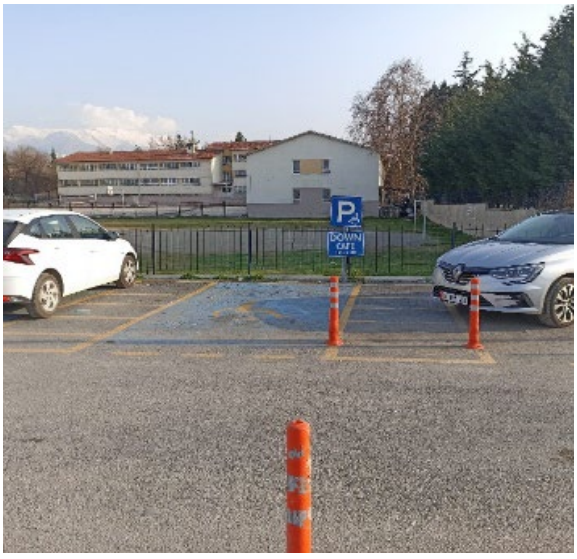

Şekil 9. Erişilebilir Otopark Tasarımı İçin İdeal Ölçüler (AÇSHB, 2020: 55).

Malatya kenti için yerinde yapılan gözlemlere göre; erişilebilir park yerleri net bir şekilde işaretlenmiş, mavi zemin üzerine sarı çizgilerle belirgin bir engelli park alanı yapılmıştır. Bazı halka açık veya kamu binaları için yapılmış otoparklarda tabelalar mevcut ve engelli simgesiyle birlikte belirgin bir şekilde konumlandırılmış, yön bilgileri verilmiştir. Erişilebilir park yerleri binalara yakın bir şekilde konumlandırılmış, izinsiz kullanımları önlemeye yönelik dubalar ile çevrelenmiştir.

Tüm bu olumlu çalışmaların yanında özellikle bakım periyotlarının ihmal edilmesi ve toplumun bilinçsiz veya duyarsız davranmasından kaynaklı birçok eksiklik ve sorun göze çarpmaktadır. Kamu binalarına ait otoparklar ve kentin ortak kullanım alanlarında yer alan otoparklar aşırı kullanıma maruz kaldıkları için sürekli tahrip olabilmektedir. Bu durum sürekli denetimi ve düzenli bakımı gerektirmektedir. Yer yer yapılan gözlemlere göre; yol çizgileri ve engelli sembolleri zamanla silinmiş, zemin boyaları solmuş durumdadır. Zeminlerde oluşan çatlaklar ve dökülmeler engelli bireyler için tehlike oluşturmaktadır.

Tüm bunların yanında en büyük eksiklik olarak tanımlanabilecek durum ise, toplumun bilinçsiz ve duyarsız davranmasıdır. Erişilebilir otopark çizgilerinin içine veya çok yakınına park etmiş şahsi veya ticari araçlar sık karşılaşılmış bir durumdur. Bu durum bireylerin toplumun her kesiminin haklarına karşı hassasiyet göstermemesiyle ilgili bir durumdur. Ayrıca, düzenli bakımlarının yapılmamasıyla da bu alanlara gösterilen hassasiyet azalmaktadır (Şekil 10).

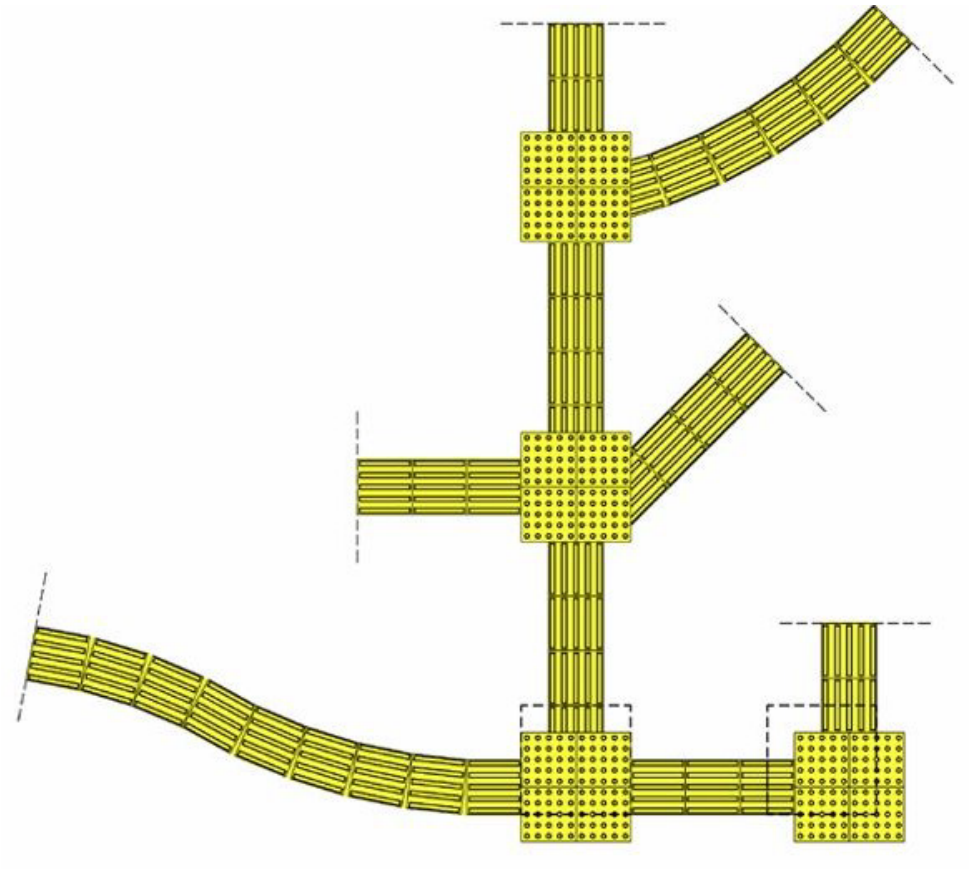

Şekil 10. Malatya Kenti Ortak Kullanım Alanları Erişilebilir Otoparklar.

1.6. Hissedilebilir Yürüme Yüzey İşaretleri

Türkiye'de görme engelli bireylerin kentsel mekânda bağımsız ve güvenli biçimde hareket edebilmelerini sağlamak amacıyla, hissedilebilir yürüme yüzeyleri iki temel kategori altında sınıflandırılmaktadır: kılavuz yüzeyler ve uyarıcı yüzeyler. Kılavuz yüzeyler, bireyi belirli bir yürüyüş doğrultusunda yönlendirmek amacıyla kullanılan lineer işaretleme sistemleridir. Bu yüzeyler, genellikle bir başlangıç noktasından hedef noktaya – örneğin bir toplu taşıma durağından bina girişine, danışma birimine ya da kamu hizmet alanlarına – yönlendirme işlevi görür. Kılavuz yüzeylerin genişliği 30 cm ile 60 cm arasında olmalı; yüzey üzerindeki çıkıntılar ise, kullanıcı tarafından ayırt edilebilir olacak şekilde, 4 mm ile 5 mm arasında bir yüksekliğe sahip olmalıdır. Bu çıkıntıların beyaz baston veya ayak tabanı ile kolayca algılanabilir nitelikte olması, yön bulma sürecinin sağlıklı işlemesi açısından elzemdir. Uyarıcı yüzeyler ise, kullanıcıyı belirli bir tehlike, engel veya yönsel karar noktası hakkında bilgilendirmek amacıyla kullanılan yüzey türüdür. Bu yüzeyler; özellikle yaya geçitleri, hemzemin kaldırım kenarları, istasyon platform kenarları, merdiven başları, kapı önleri, yürüyen merdiven ve yürüyen bant başlangıçları gibi alanlarda, kullanıcıyı yaklaşmakta olduğu risk veya değişiklik konusunda uyarıcı işlev görür. Aynı zamanda asansör kontrol panelleri, danışma bankoları, kabartmalı haritalar gibi yönlendirme ve bilgilendirme noktalarında da kullanıcı farkındalığını artırmak amacıyla kullanılabilir. Uyarıcı yüzeylerin yüzey profilleri de 4 mm ile 5 mm arasında çıkıntı yapacak şekilde tasarlanmalıdır. (Şekil 11), (AÇSHB, 2020: 139,140).

Şekil 11. Hissedilebilir Yüzeyler Uygulama Esasları (AÇSHB, 2020: 141).

Açık alanlarda uygulanacak hissedilebilir yürüme yüzeyleri, kullanıcı güvenliği ve işlevsellik açısından belirli teknik ve yapısal standartlara uygun biçimde tasarlanmalıdır. Bu bağlamda, özellikle dış mekân uygulamalarında, takılma, kayma veya düşme riskini artıran ve zamanla deformasyona uğrayan tabakalı, yapıştırma ya da vidalama yöntemleriyle monte edilen yüzey kaplamaları tercih edilmemelidir. Bunun yerine, kalıcı ve sağlam çözümler sunan suni ya da doğal taş, beton ve seramik gibi solid malzemeler kullanılmalıdır. Bu malzemeler, zeminle aynı kotta, yani çevre döşemesi ile hizalı olacak biçimde yerleştirilmeli; böylece hem hissedilebilir yüzeyin algılanabilmesi hem de yürüyüş güvenliği sağlanmalıdır (AÇSHB, 2020: 140-141).

Teknik standartlara göre, kılavuz yüzey genişliği 30 cm ile 60 cm arasında olmalı ve yönlendirme işlevini yerine getirecek biçimde düzgün bir doğrultuda yerleştirilmelidir. Ayrıca, bu yüzeylerin her iki yanında, kullanıcının engelsiz biçimde ilerleyebilmesini sağlamak üzere, en az 60'ar cm yatay genişliğe ve 220 cm dikey yüksekliğe sahip, tam anlamıyla serbest ve kesintisiz bir baş kurtarma mesafesi sunan yürüyüş koridoru oluşturulmalıdır (AÇSHB, 2020: 140-141).

Bu engelsiz alanlar, kullanıcıların yön bulma ve güvenli ilerleme süreçlerinde herhangi bir fiziksel engelle karşılaşmalarını önlemek amacıyla; bozulmuş döşeme yüzeyleri, çukurlar, tümsekler, çöp kutuları, sabit veya taşınabilir tabelalar, ağaç gövdeleri ve dalları, panolar, direkler, araç engelleyiciler, sokak tezgâhları, park etmiş araçlar, büfeler, duvar çıkıntıları ve dolap gibi tüm yatay ve dikey engellerden arındırılmış olmalıdır.

Hissedilebilir yüzeylerde esas olan kesinti yaşatmadan mekânlar arası bağlantıyı sağlamaktır. Malatya kenti için yapılan incelemelere göre; en önemli sorunun hissedilebilir yürüme yüzeylerinin kentin ortak kullanım alanlarını birbirine bağlamadaki eksikliğidir. Bu durum özel gereksinimlere sahip bir bireyin şehri herhangi bir özel gereksinim duymayan bireylerle aynı özgürlükte ve rahatlıkta gezememesi anlamına gelmektedir. Bu sorunun temelinde planlama eksiklikleri yer almaktadır. Mekânların inşasında ortak planlama ilkelerinin göz ardı edilmesine bağlı olarak geçişlerde kopukluklar yaşanmaktadır.

Ayrıca, kentte artan talebe bağlı olarak sonradan konumlandırılan, durak, trafo vb. donatı elemanlarının da yanlış konumlandırılmasına bağlı olarak hissedilebilir yürüme yüzeylerinin yapıların altında kaldığı veya kılavuzda belirtilen mesafelere dikkat edilmediği için engelli bireylerin bu yapılara takılarak kazaya sebebiyet verebileceği gözlemlenmiştir.

Bunların dışında, kılavuzda belirtilen; dönüş noktalarında 4 adet kılavuz yüzeyin konumlandırılması ve bir karar noktasını veya tehlikeyi haber vermek için uyarıcı yüzeylerin konumlandırılması gibi bireyleri uyaran önemli uygulamaların göz ardı edildiği gözlemlenmiştir (Şekil 12).

Şekil 12. Malatya Kenti Hissedilebilir Yürüme Yüzeyleri Mevcut Durumu

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde kent planlaması yalnızca yapılı çevrenin fiziksel düzenlemesiyle sınırlı kalmayıp, farklı kullanıcı gruplarının kent mekânlarıyla olan etkileşimini esas alan çok boyutlu bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda erişilebilirlik, yalnızca bir tasarım ilkesi değil; aynı zamanda sosyal adaletin, kapsayıcılığın ve kentsel yaşam kalitesinin temel belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Menzies vd., 2020).

Bu çalışma kapsamında Malatya kenti özelinde yapılan yerinde gözlemler ve standartlara dayalı analizler, erişilebilirliğe yönelik çeşitli olumlu gelişmelerin yaşandığını ortaya koymakla birlikte, uygulamada devam eden aksaklıkları da gün yüzüne çıkarmıştır. Özellikle yeni inşa edilen kamu binaları, meydanlar ve park alanlarında erişilebilirlik ilkelerine daha fazla dikkat edildiği gözlemlenirken, kentin genelinde süreklilik arz eden bir planlama anlayışının henüz tam olarak tesis edilemediği anlaşılmaktadır.

Tekerlekli sandalye kullanıcıları için ayrılmış rampalar ve otopark alanları gibi fiziksel erişimi sağlayan unsurların mevzuata uygun şekilde tasarlandığı örneklerin sayısının arttığı dikkat çekmektedir. Ancak bu alanların büyük bir bölümünde bakım-onarım süreçlerinin ihmal edilmesi, işaretleme sistemlerinin zamanla silinmesi ve yönlendirme tabelalarının yetersizliği, kullanım etkinliğini düşürmekte; fiziksel erişimi büyük ölçüde sekteye uğratmaktadır.

Özellikle kent merkezinde yoğun olarak kullanılan kaldırımlarda, hissedilebilir yüzey uygulamalarının sürekliliği sağlayamadığı, trafo, otobüs durağı gibi donatı elemanlarının rastgele konumlandırılmasıyla bu yüzeylerin işlevsiz hale geldiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, rampaların eğim oranları mevzuata uygun şekilde yapılmadığında, kullanıcı güvenliğini tehlikeye atabilecek dik yüzeylerin oluşmasına sebebiyet verildiği saptanmıştır.

Toplumun bilinç düzeyinin yetersizliği de erişilebilirliğe dair fiziksel altyapının etkin kullanımını sınırlayan önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Engelli park alanlarının izinsiz araçlar tarafından işgal edilmesi, kaldırım üzerlerine park edilmesi veya geçiş yollarının rastgele işgal edilmesi, toplumun erişilebilirlik konusundaki duyarlılık düzeyinin artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kent ölçeğinde erişilebilirlik planlaması, yalnızca belirli noktalara müdahaleyle sınırlı kalmamalı; tüm kentsel ağın ve hareketlilik zincirinin bütünleşik şekilde ele alınmasını sağlayacak stratejik politikalar geliştirilmelidir. Bu bağlamda, Malatya Büyükşehir Belediyesi başta olmak üzere yerel yönetimlerin kent ölçekli bir **"Erişilebilirlik Master Planı"** hazırlaması, farklı kullanıcı gruplarının mekânsal gereksinimlerini sistematik bir biçimde gözeten uygulamaların hayata geçirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Yapılan gözlemler, erişilebilirlik unsurlarının tasarım aşamasında yer almasına rağmen, kullanım sürecinde işlevlerini yitirdiğini göstermektedir. Bu nedenle, fiziksel altyapının sürekliliği ve işlerliği için periyodik bakım, onarım ve yenileme süreçleri kurumsal bir mekanizma ile yürütülmelidir. Örneğin; erişilebilir otoparkların çizgilerinin solması ya da rampalardaki kaymaz yüzeylerin zamanla aşınması gibi durumlar, düzenli bakım programlarıyla önlenebilir. Belediyelerin bu tür unsurlar için dijital izleme sistemleri kurması (örneğin mobil bildirim uygulamaları) sürdürülebilirliği artırabilir.

Fiziksel düzenlemelerin yanı sıra, erişilebilirliğin sağlanmasında toplumun bilinç düzeyi belirleyici bir faktördür. Bu doğrultuda, okullarda, kamu kurumlarında ve yerel medya aracılığıyla erişilebilirlik farkındalığına yönelik kampanyaların düzenlenmesi gereklidir. Ayrıca, trafik polisleri ve zabıta ekiplerinin engelli park yerlerinin işgaline karşı daha etkin ve caydırıcı denetim mekanizmaları oluşturması önerilmektedir.

Engelli bireylerin ve onları temsil eden sivil toplum kuruluşlarının, kentsel tasarım ve dönüşüm süreçlerine aktif katılımı sağlanmalıdır. Kullanıcı deneyimine dayalı geri bildirimler, yalnızca teknik yeterlilikle değil, gerçek yaşam deneyimleriyle de test edilen çözümler üretilmesine katkı sunacaktır. Mühendisler, mimarlar, şehir plancıları, peyzaj mimarları ve uygulayıcı ekipler için erişilebilirlik standartlarını içeren zorunlu hizmet içi eğitimler verilmelidir. Aynı şekilde, kamu ihalelerinde erişilebilirlik koşullarının sağlanması bir ön şart haline getirilerek, denetim süreçleri net kurallara bağlanmalıdır.

Kent merkezinde ve toplu yaşam alanlarında erişilebilir otoparkların sayısı artırılmalı, otopark yerlerinin hem yatay hem dikey işaretlemeleri yönetmeliklere uygun şekilde yapılmalı; yönlendirme tabelaları açık, sade ve görünür bir biçimde konumlandırılmalıdır. Özellikle büyük ölçekli otoparklarda, engelli bireylerin binaya kolayca erişmesini sağlayacak mesafe ve yol düzenlemelerine dikkat edilmelidir.

Görme engelli bireylerin bağımsız hareketliliği için hissedilebilir yüzeylerin kent genelinde birbirine bağlı ve kesintisiz bir ağ olarak tasarlanması büyük önem taşımaktadır. Bu yüzeylerin montajında geçici yapıştırmalar yerine kalıcı ve sağlam malzemeler kullanılmalı; yüzeyin bozulmasına neden olacak altyapı ve donatı yerleşimlerinden kaçınılmalıdır.

Sonuç olarak, Malatya'daki ortak kullanım alanlarında erişilebilirliğe yönelik altyapı çalışmalarının varlığı olumlu bir gelişme olarak değerlendirilse de, bu çalışmaların sürdürülebilir ve bütüncül bir planlama anlayışıyla desteklenmediği durumlarda, erişilebilirlik hedeflerine tam anlamıyla ulaşılamadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

AÇSHB, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *Erişilebilirlik Kılavuzu*, Ankara, Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü.

Akın, Ö, Demir, M. (2021). Karamürsel İlçesi (Kocaeli) Kıyı Bandı Rekreasyonel Alanlarında Kentsel Donatı Elemanlarının Ergonomi Kriterleri Yönünden Değerlendirilmesi. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 6 (1), 268-287. https://doi.org/10.30785/mbud.902860

Arı, E, Güngör, S. (2019). Disabled User's Preference Investigation of Konya Karatay City Park According to The Universal Design Criteria (UDC). *Archives of Agriculture and Environmental Science*, 4 (2), 157-162. http://dx.doi.org/10.26832/24566632.2019.040205

Belgin Dikmen, Ç. (2011). Avrupa Kentsel Şartı Ulaşım ve Dolaşım İlkeleri Kapsamında Engellilerin Kentsel Alan ve Yapıların Erişilebilirliklerinin Sorgulanması: Yozgat Örneği. *e-Journal of New World Sciences Academy, 6* (4), 838-858.

Çakar, H. (2022). Engelsiz Park Tasarımında Ergonomik Yaklaşımlar. *Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 36*(1), 1-14. https://doi.org/10.20479/bursauludagziraat.910541

Çakır Sümer, G. (2015). "Engelsiz Şehir" Kavramı Açısından Malatya. *Yönetim ve Ekonomi, 22* (1), 139-157. http://dx.doi.org/10.18657/yecbu.68156

Çelikyay, S, Karayılmazlar, A, S. (2016). Bartın Kent Merkezindeki Kamusal Alanların Kentsel Ergonomi ve Kent Kimliği Açısından İncelenmesi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 18* (2), 224-238. https://doi.org/10.24011/barofd.278907

Çivici, T, Gönen, D. (2015). Balıkesir Üniversitesi Çağış Yerleşkesinin Bedensel Engelli Öğrencilerin Sosyal Alanlara Ulaşılabilirliğinin Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3 (3), 639-646.

Enginöz, E, B, Şavlı, H. (2016). Examination of Accessibility for Disabled People at Metro Stations. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning, 4* (1), 34-48. http://doi.org/10.15320/iconarp.2016120307

Feeney, R, J, Galer, M, D. (2007). Ergonomics Research and The Disabled. *Ergonomics, 24* (11), 821-830. https://doi.org/10.1080/00140138108924903

Güngör, S, Demir, M, Polat, A, T. (2016). A Research on Accessibility of Urban Parks By Disabled Users. *International Journal of Research in Social Sciences, 6* (12), 578-594.

Güngör, S. (2016). A Research on Accessibility of Urban Parks by Disabled Person: The Case Study of Birlik Park, Konya-Turkey. *Environmental Sustainability and Lanscape* Management içinde (496-511 ss.). Sofia, Aralık.

Karadağ, H. (2020). Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, Kentleşme ve Erişilebilirlik. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 1* (Özel Sayı), 11-30. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.817936

Koçak, H, Demir, M. (2024). Determination of The Physical Carrying Capacity of The Günpınar Waterfall Nature Park in Malatya Province. *Journal of Architectural Sciences and Applications, 9* (2), 950-964. https://doi.org/10.30785/mbud.1527008

Koçak, H, Demir, M. (2025). Examination of Smart City Applications: The Case of Malatya City. *Peyzaj Mimarlığı Konuları* içinde (1-28. Ss.). Afyonkarahisar, Mart. http://doi.org/10.5281/zenodo.15070862

Kutsal Göllü, S, Canbay Türkyılmaz, Ç. (2019). Kent Meydanlarının Ergonomik Ölçütler Açısından Değerlendirilmesi: Kadıköy Rıhtım Meydan Örneği. *Ergonomi, 2* (1), 32-48. https://doi.org/10.33439/ergonomi.479502

Menzies, A, Mazan, C, Borisoff, J, F, Mattie, J, L, Morterson, W, B. (2020). Outdoor Recreation Among Wheeled Mobility Users: Perceived Barriers and Facilitators. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technolohy, 16* (4), 384-390. https://doi.org/10.1080/17483107.2019.1710772

Olgun, R, Yılmaz, T. (2014). Parkların Erişilebilirlikleri Üzerine Bir Araştırma: Niğde Kızılelma Park Örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 15* (1), 48-63. https://doi.org/10.17474/acuofd.96765

Polat, A, T, Önder, S, Akay, A. (2017). The Contributions of Urban Landscape to Urban Life. *International Journal of Architecture & Planning,* 5 (1), 66-86. http://dx.doi.org/10.15320/ICONARP.2017.16

Seeland, K, Nicole, S. (2006). Public Green Space and Disabled Users. *Urban Forestry & Urban Greening, 5* (2006), 29-34.

Sirel, B, Boyacıgil, O, Duymuş, H, Konaklı, N, Altunkasa, F, Uslu, C. (2012). Çukurova Üniversitesi Yerleşkesi Açık Alanlarının Fiziksel Engelliler Bakımından Ulaşılabilirliğinin Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 27* (1), 53-72.

Soltani, S, H, K, Sham, M, Awang, M, Yaman, R. (2012). Accessiblity for Disabled in Public Transportation Terminal. *Procedia – Social and Behavioral Sciences, 35* (2012), 89-96.

Türcan İmran, Ö, Kiper, T. (2020). İstanbul Çırpıcı Kent Parkı'nın Engelli Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 10* (3), 2062-2075. https://doi.org/10.21597/jist.711965

KISALTMALAR

%: Yüzde

=: Eşittir

≤: Küçük eşittir

≥: Büyük eşittir

AÇSHB: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Cm: Santimetre

vd.,: Ve diğerleri

Mm: Milimetre

Vb. : Ve benzeri

Vs. : Vesaire

KARS KENT MERKEZİNDE ENGELSİZ PEYZAJ DEĞERLENDİRMESİ: ERİŞİLEBİLİRLİK VE MEKÂNSAL UYUM ANALİZİ

Özlem Burcu AKSOY (Doktora Öğrencisi)
Atatürk Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-0661-3353

Prof. Dr. Metin DEMİR
Atatürk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-9374-6079

ÖZET

Erişilebilirlik, bireylerin talep ettikleri her yere ve hizmete güvenli ve bağımsız bir şekilde ulaşabilmesi ve bu çevreleri etkin bir şekilde kullanabilmesi anlamına gelir. Bu yalnızca engelli bireyler için değil, aynı zamanda çocuklar, yaşlılar, geçici sağlık sorunları yaşayanlar ve aslında tüm toplum için kapsayıcı ve fırsat eşitliği olan bir yaşamın temel koşuludur. Bireylerin temel haklardan eşit şekilde yararlanmasını ve toplumsal yaşama aktif olarak katılımını sağlamak için, konutlar, eğitim kurumları, iş yerleri, açık ve yeşil alanlar, toplu taşıma sistemleri ve bilgi teknolojileri gibi yaşamın her alanına erişilebilirlik sağlanmalıdır. Çalışmanın amacı, Kars kent merkezinde engelli bireylerin kentsel yaşama daha etkin katılımını sağlayacak engelsiz peyzaj uygulamalarının mevcut durumunu, erişilebilirlik standartları ve mekânsal uyum kriterleri açısından değerlendirmektir. Çalışmanın kapsamı, Kars kent merkezinde yoğun kullanılan ana caddeler ve turistik açıdan önemli kabul edilen tren garı ve çevresidir. Çalışmada referans noktaları olarak; zemin elemanları ve yaya yolları, hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretlemeleri (HYYİ), merdivenler ve rampalar gibi yapı elemanları temel alınarak engelli bireylerin kullanımına uygunluğu incelenmiştir. Araştırmaya konu olan materyaller, 2020 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından hazırlanan Erişilebilirlik Kılavuzu standartlarına göre analiz edilmiştir. Araştırmada veri toplama, alan ziyaretleri ve detaylı görsel analizler şeklinde ele alınmıştır. Her bir cadde üzerindeki değerlendirme, ilgili yapı elemanlarının standart karşılaştırmalarının yapıldığı caddeler ölçeğinde değerlendirme olarak ifade edilebilir**.** Bu analizler, her caddenin kendine özgü yapısal ve mekânsal özelliklerini ortaya koyarak, alanın genel erişilebilirlik performansını değerlendirmeyi mümkün hale getirmektedir. Sonuç olarak, erişilebilirlik ve engelsiz peyzaj konusundaki eksiklikler ile potansiyel iyileştirme alanları, dinamik ve bütüncül bir yaklaşımla ortaya konulacaktır. Çalışma sonucunda cadde bazlı analizler, görsel incelemeler ile Kars kent merkezinde engelsiz peyzajın mevcut durumunu kapsamlı olarak ortaya koymayı ve alanın erişilebilirlik ile mekânsal uyum bakımından geliştirilmesine yönelik çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Erişilebilirlik, Mekânsal Uyum, Engelsiz Kentler, Evrensel Tasarım, Kentsel Peyzaj

EVALUATION OF BARRIER-FREE LANDSCAPE IN THE CITY CENTER OF KARS: AN ANALYSIS OF ACCESSIBILITY AND SPATIAL CONFORMITY

ABSTRACT

Accessibility refers to the ability of individuals to safely and independently reach any desired location or service and to effectively utilize these environments. It is a fundamental condition for an inclusive life with equal opportunities—not only for individuals with disabilities but also for children, the elderly, those with temporary health issues, and, in fact, the entire society. To ensure equal enjoyment of fundamental rights and active participation in social life, accessibility must be provided in all areas of life such as housing, educational institutions, workplaces, open and green spaces, public transportation systems, and information technologies. The aim of this study is to evaluate the current state of barrier-free landscape practices that would enable individuals with disabilities to participate more effectively in urban life in the city center of Kars, in terms of accessibility standards and spatial conformity criteria. The scope of the study includes the main streets heavily used in the Kars city center and the train station and its surroundings, which are considered important from a touristic standpoint. As reference points in the study, elements such as ground components and pedestrian walkways, tactile paving for the visually impaired, stairs, and ramps were used to examine their suitability for use by individuals with disabilities.

The materials analyzed in the research were evaluated according to the Accessibility Guide standards prepared by the Ministry of Family, Labor and Social Services in 2020. The data collection process involved field visits and detailed visual analyses. Evaluations for each street can be described as assessments at the street scale, where the structural elements are compared against the standards. These analyses reveal the unique structural and spatial characteristics of each street, making it possible to assess the general accessibility performance of the area. As a result of the study, street-based analyses and visual inspections were conducted to comprehensively reveal the current state of the barrier-free landscape in the city center of Kars. Furthermore, solution proposals were presented to improve the area in terms of accessibility and spatial harmony.

Keywords: Accessibility, Spatial Conformity, Barrier-Free Cities, Universal Design, Urban Landscape

GİRİŞ

Kentsel yaşamda engelli olarak sınıflandırılan insanlar, sosyal hayata veya mekân kullanımlarına uyum sağlamakta zorlanabilir. Bu tür zorlukların yaşanmaması ve herkesin kentsel yaşamda eşit derecede yaşayabilmesi noktasında erişilebilirlik tanımı ortaya çıkıyor. Fiziksel olarak erişilebilirlik, toplumun tüm bireylerinin güvenli olarak kamusal alanlara ve kamu hizmetlerine erişebilmeleri ve başkalarının yardımı olmadan toplumsal yaşama dahil olmaları anlamına gelir (Marín Nicolás ve Sáez-Pérez, 2022).

Engelli bireyler, fiziksel ya da zihinsel bozukluklar sebebiyle hareket, duyusal yetileri veya fonksiyonları kısıtlanmış ve toplumdan büyük ölçüde dışlanmış kişilerdir. Son yıllarda, engellilerin yaşam standartlarını iyileştirmek için çok sayıda çalışma yürütülmüştür. Tüm toplumsal mekânlarda, ortak kullanım alanlarında, engelli bireyler için temel donanımların kurulması ciddi bir gerekliliktir (Güngör, 2016).

Hem ulusal hem de uluslararası belgeler, erişilebilirliği temel bir hak olarak kabul etmekte ve farklı mekânların bireylerin ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesinin ne denli kritik bir öneme sahip olduğu konusunda derin bir farkındalık oluşturmaktadır (Henden Şolt, 2019).

Avrupa Birliği, 2006 yılında Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'yi yayımlayarak bu alanda küresel ölçekte öncü bir rol üstlenmiştir. Engelli bireylerin haklarını koruma ve yaşam kalitelerini artırma amacı taşıyan bu sözleşme, önemli bir referans noktası niteliği taşımaktadır. Özellikle, bu sözleşmenin temel ilkesi olan erişilebilirlik, engelli bireylerin bağımsız bir yaşam sürmelerini ve toplumun her alanına aktif katılım sağlamalarını güvence altına almayı amaçlamaktadır. Bu ilke, engelli bireylerin yaşamın temel gereksinimlerine eşit erişimini sağlama taahhüdünü yansıtmaktadır. Bu sözleşmeyi temel alan şehirler, engelli bireyler için kentsel alanları erişilebilir hale getirerek devrim niteliğinde bir hareketin öncüsü olmaktadır. Bu şehirler, yalnızca fiziksel engelleri ortadan kaldırmakla kalmayıp aynı zamanda sosyal engelleri de aşarak kapsayıcı bir ortamın gelişimini desteklemektedir. "Engelsiz şehirler" olarak bilinen bu yerler, herkesin yaşam kalitesini ve eşit katılımını artırmayı hedefleyen ilham verici modeller olarak öne çıkmaktadır. Çeşitli önlemler ve kapsayıcı politikaların uygulanması ile, bu kentler, engelli bireylerin günlük yaşamda güvenli bir şekilde hareket etmelerine imkân tanımaktadır (Sözen, 2024).

Toplumun kullandığı tüm mekânlar, tüm kullanıcıların antropometrik verilerine uygun şekilde tasarlanmalıdır. Bu mekânlarda bulunan bireylerin tehlikelerden kolayca uzaklaşabilmeleri sağlanmalıdır. Tasarım sürecinden başlayarak bakım ve onarıma, kentsel mekânlara yerleştirmeye kadar her safhada ergonomi, kentsel sağlık, işlevsellik ve görsel estetik temel hedefler arasında yer almalıdır. Bu hedeflere ulaşılabilmesi için ise farklı meslek disiplinlerinin koordineli olarak ve çok yönlü iş birliğiyle sağlanabilmektedir (Demir, Rüzgar, Aksoy vd., 2024)

Günümüz kentleşme paradigmalarının merkezinde, erişilebilir kent ya da diğer adıyla engelsiz kent kavramı yer almaktadır. Dünyanın dört bir yanında birçok ülke ve şehir, bu doğrultuda kararlı adımlar atmakta ve bu projeleri desteklemek ve teşvik etmek için önemli çabalar sarf etmektedir. Bu bağlamda, başarıyla hayata geçirilen erişilebilir projelere verilen prestijli ödüller, bu süreci desteklemekte ve teşvik etmektedir (Erten ve Aktel, 2020).

Erişilebilirliğe büyük önem veren dikkate değer şehirler arasında Hollanda'da Rotterdam, Letonya'da Jūrmala, Portekiz'de Funchal, Asya ve Orta Doğu'da Dubai ve Singapur, Avustralya'da Melbourne ve Sidney, İtalya'da Roma ve Alessandria, Almanya'da Berlin, Birleşik Krallık'ta Londra ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Denver ve Washington, D.C. bulunmaktadır. Bu şehirler engelsiz kentsel çevrelerin mükemmel örnekleri olarak kabul edilmektedir (Sunrise Medical, 2017; Pirelli, 2024).

Farklı coğrafi bölgelerde yer alan bu şehirler, erişilebilirlik yönergelerini uygulamalarıyla öne çıkmakta ve küresel çapta ilham verici erişilebilirlik modelleri olarak görülmektedir. Ayrıca, erişilebilirlik normlarını ve yönergelerini benimseyen ülkelerin coğrafi dağılımında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Avrupa'da benimsenme oranı %95 iken, Asya'da %73, Amerika kıtasında %64, Okyanusya'da %71 ve Afrika'da %48'dir (BM, 2019).

Bu veriler, Avrupa'nın erişilebilirlik konusunda önde gelen bir bölge olduğunu ortaya koyarken, diğer kıtalarda ek çaba ve projelere duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Kentsel peyzaj tasarımında ilk olarak doğal peyzaj alanları örnek alınmalıdır. Diğer bir deyişle, kentsel peyzajın başarısı, doğal peyzaj alanlarının kentsel ortamda başarılı bir şekilde taklit edilmesiyle mümkündür. Kentsel yaşamın disiplini ve tekdüzeliği ile ortaya çıkan peyzaj tasarımı kriterleri, talep edilen hizmeti sunma noktasında yetersiz kalmaktadır. Sonuç olarak, kentsel peyzaj tasarım ve uygulamalarında kent halkının algı ve tercihleri incelenmelidir. Veriler toplandığında, kentin kullanıcılarının tercih profilleri ortaya çıkacaktır. Bu verilere dayanarak kentsel peyzaj tasarımları, kent sakinlerini memnun edecek nitelikte tasarlanacaktır. Ek olarak, bu çalışmalar kentlerin kimliğine olumlu yönde katkı sağlayabilirler (Polat, Önder ve Akay, 2017).

Kentlerimizde yaşayan engelli kullanıcıların kentsel yeşil alanları deneyimleme esnasında karşı karşıya kaldıkları sorunlar ile bu alanlara olan ihtiyaçları git gide artmaktadır. Fiziksel engele sahip bireylerin sosyal yaşamdan kopmadan ve herhangi bir engelle karşılaşmadan bu mekanları kullanabilmeleri için evrensel standartlara uygun tasarımlar hayata geçirilmelidir (Güngör ve Arısoy, 2023).

Engelli kullanıcıların park alanlarına erişebilirliği ve ulaşılabilirliği de büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, tüm bireylerin yaşamlarını herhangi bir zorlukla karşılaşmadan sürdürebilmeleri için bu alanların erişilebilir bir formatta tasarlanması, planlanması ve uygulamaya geçirilmesi gereklidir. Erişilebilir olmayan bir toplumsal çevre, özellikle engelli bireylerin toplumdan dışlanmış hissetmelerine neden olabilir. Bu bağlamda, tasarımcılar engelsiz bir kentsel yaşam alanı oluşturan projeler konusunda daha duyarlı olmalılardır. Teknolojik gelişmeler ve tasarımdaki çeşitlilik, tüm toplumun eşit şartlar altında mekânlara erişimini kolaylaştırmıştır. Böylece engelli bireylerin sosyal yaşama kesintisiz bir şekilde katılımı sağlanmaktadır (Güngör ve Demir; Polat, 2016).

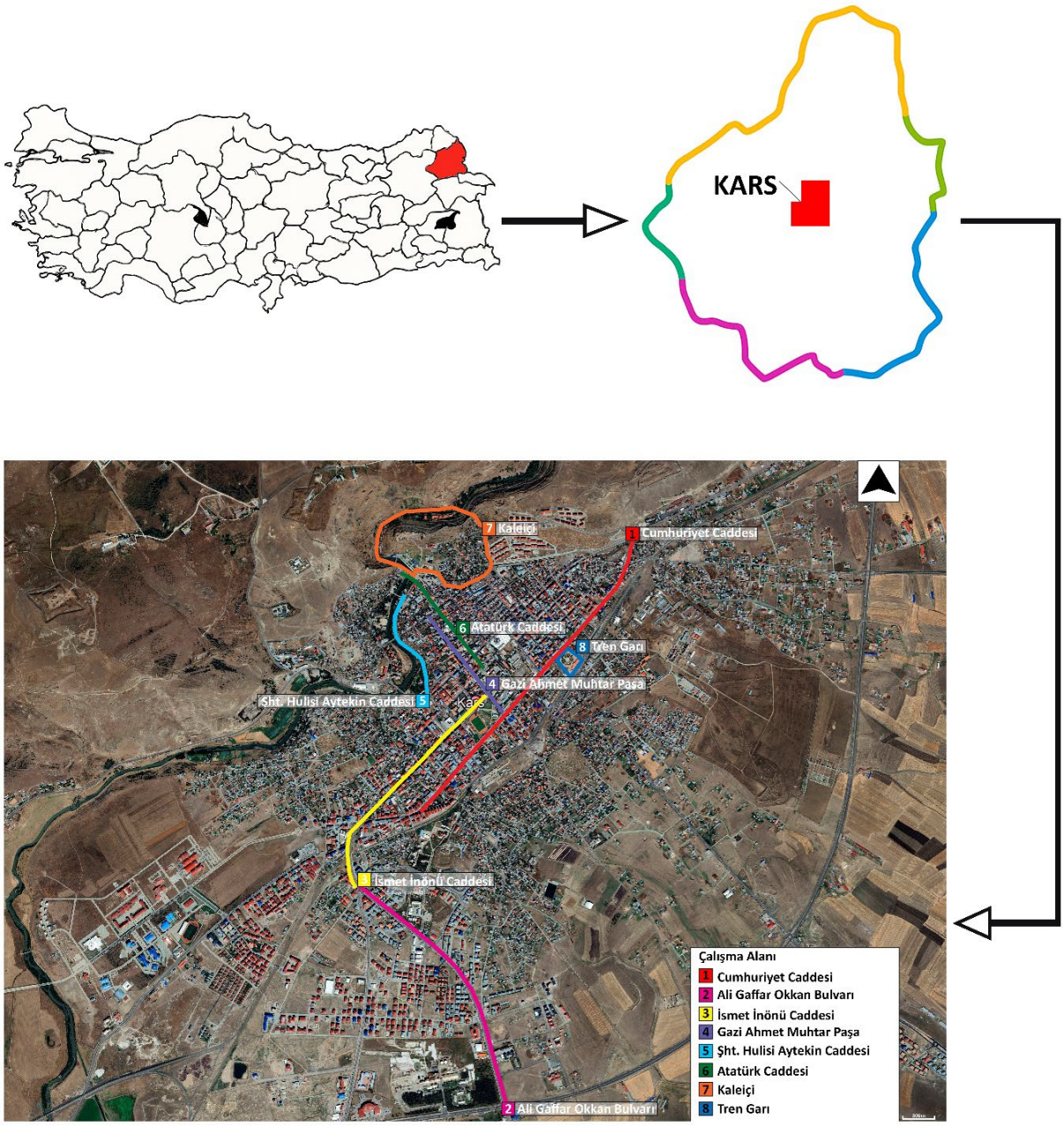
Bu çalışma, Kars kent merkezinde engelsiz peyzajın mevcut durumunu ortaya koyarak, engelli bireylerin kent yaşamına tam ve eşit katılımını destekleyecek stratejilerin geliştirilmesi açısından önemli bir temel oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, yerel ölçekte gerçekleştirilen engelsiz peyzaj değerlendirmeleri arasında, Kars kent merkezinde engelli dostu kentsel alanların oluşturulmasına yönelik çalışmanın ortaya koyduğu veriler ve analizler, kentsel tasarım ve planlama süreçlerine yön verecek bilimsel ve pratik öneriler sunmayı ve literatüre uygulanabilir stratejiler kazandırmayı hedeflemektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Araştırma bölgesi olarak seçilen Kars kent merkezi, geniş tarihi ve kültürel mirasıyla dikkat çekmektedir. Özellikle 19. yüzyıldaki Rus işgali döneminde inşa edilen Baltık mimari tarzındaki yapılar, kentin mimari dokusuna özgün bir karakter kazandırmıştır. Bu dönemde, mevcut şehrin yanına, düzenli cadde ve sokakları ile hem halk hem de resmi görevliler için konutların bulunduğu yeni bir şehir inşa edilmiştir. Kars'ın ana caddeleri, geniş ve özenle tasarlanmış yapısıyla öne çıkmaktadır. Bu caddeleri çevreleyen bazalt taşından yapılmış yapılar, Baltık ve Rus mimari geleneklerini yansıtarak kentin tarihi kimliğini güçlendirmektedir. Ayrıca, kentin önemli bölgelerinden biri de Kars Tren Garı ve çevresidir. 1899 yılında Rus İmparatorluğu döneminde inşa edilen bu istasyon, Baltık mimarisinin özelliklerini taşımakta olup kentin ulaşım tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu alanlar, Kars'ın tarihi ve kültürel zenginliğinin temel temsilcileri olarak öne çıkmaktadır (Gündoğdu, 2010).

Çalışmanın kapsamını Kars kent merkezinde yoğun bir şekilde kullanılan ana caddeleri ve turistik açıdan önemli olarak kabul edilen tren garı ile çevresi oluşturmaktadır.

Şekil 1. Çalışma Alanı Materyal Haritası.

2.2. Yöntem

Yürütülen çalışmanın aşamaları şu şekilde özetlenebilir:

*** Alan Ziyaretleri ile Görsel İnceleme:** Kars kent merkezinin en yoğun caddeleri ve tren garı çevresi ziyaret edilmiş, bu alanlara ait görsel veriler toplanmıştır.

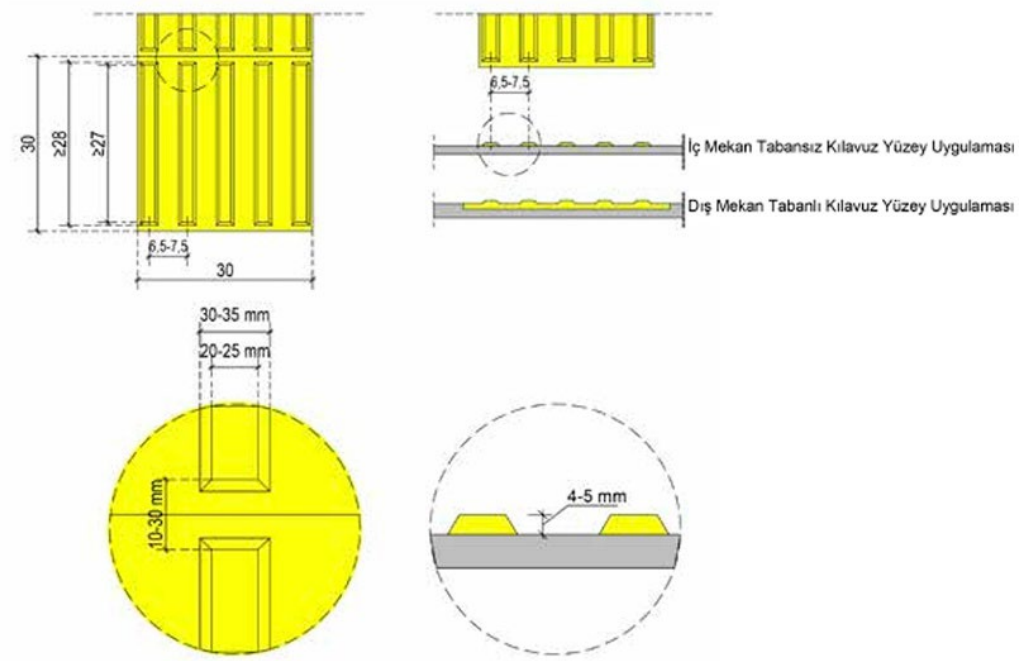
* **Cadde Bazlı Analiz:** Kent merkezindeki erişilebilirlik uygulamalarının mevcut durumu görsel analiz verileri ile incelenerek, her caddenin yapı elemanları (zemin elemanları ve yaya yolları, hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretlemeleri (HYYİ), merdivenler ve rampalar) ile mekânsal uyum durumu, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2020 yılında hazırlanan Erişilebilirlik Kılavuzu standartlarına göre analiz edilmiştir.

Hissedilebilir Yürüme Yüzeyi İşaretleri (Hyyi)

Görme engelliler, hissedilebilir yüzeyler ve akustik ve görsel bilgiler gibi çevresel ipuçlarına ihtiyaç duyarlar. Sonuç olarak, HYYİ uygulamaları, kamuya açık alanlarda yön bulmak ve tehlikelere karşı önlem almak için kullanılır. Bordür takibi, binaya erişim için öncelikli yöntemdir. Görme engellilerin özellikle kamuya açık olmayan binalarda güvenli bir şekilde yönlendirilmesini sağlar.

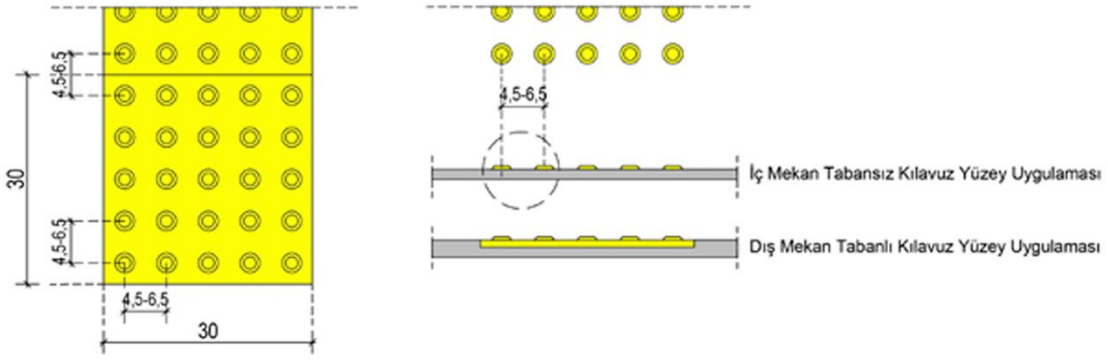
Bu rotada 90 cm genişliğinde bir engelsiz alan ve 220 cm baş açıklığı olmalıdır. HYYİ uygulamalarında aşırı ve gereksiz kullanımdan kaçınılmalıdır, doğru yerlerde başlanıp sonlandırılmalıdır, uygun malzeme kullanılmalıdır, TS ISO 23599 ve TS 13536 standartlarına uyulması gerekir. Ek olarak, HYYİ uygulamaları mimari projelerde kapsamlı ve kapsamlı bir şekilde (1/20, 1/10, 1/5) ölçekte çizilmelidir.

İki farklı yüzey türü vardır; Kılavuz Yüzey, Yönlendirir. Genişliği 30–60 cm, çıkıntı yüksekliği 4–5 mm olmalıdır (Şekil 2.) Uyarıcı Yüzey ise, Tehlike veya karar noktalarında uyarı verir.

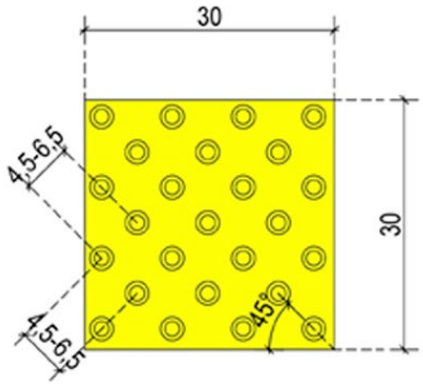
Şekil 2. Kılavuz Yüzey (AÇSHB, 2020).

Uyarıcı bir yüzey, belirli bir tehlikeye veya bir karar noktasına dikkat çekmek için kullanılır. Örneğin, yaya geçitleri, kaldırım kenarları, istasyon platformları ve kapı, merdiven, yürüyen merdiven ve yürüyen bantların önleri gibi alanlarda kot farkı başlamadan önce uyarıcı yüzey; asansör kontrol paneli, banko ve kabartma harita gibi alanlarda bilgilendirme amacıyla kullanılabilir. Rampanın başlangıcı ve bitişi boyunca hissedilebilir bir yürüme yüzeyi işareti kullanılmamalıdır. Uyarıcı yüzeylerin uyarıcı profillerinin 4 milimetreden 5 milimetreye kadar çıkıntı yapması gerekir (Şekil 3.).

Şekil 3. Uyarıcı Yüzey (AÇSHB, 2020).

Raylı sistem peronlarında “şaşırtmalı dizilim” adı ile bilinen uyarıcı yüzey türü uygulanmalıdır (Şekil 4).

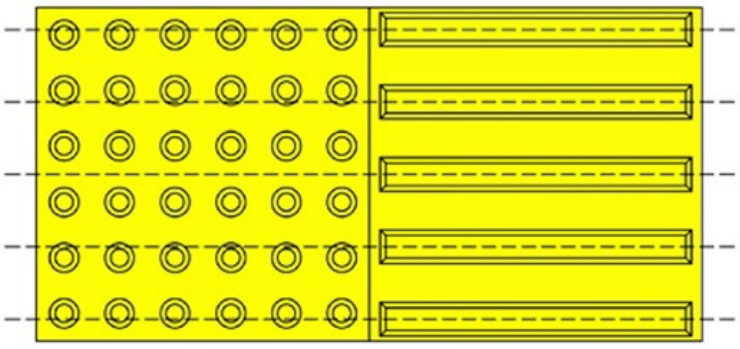

Şekil 4. Şaşırtmalı Uyarıcı Yüzey (AÇSHB, 2020).

Görme engelli bireylerin güvenli ve bağımsız bir şekilde hareket edebilmeleri için çevresel düzenlemeler gereklidir. Bu ihtiyacı karşılamak için hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri (HYYİ) kullanılır. HYYİ uygulamalarında malzeme seçimi en önemli konulardan biridir.

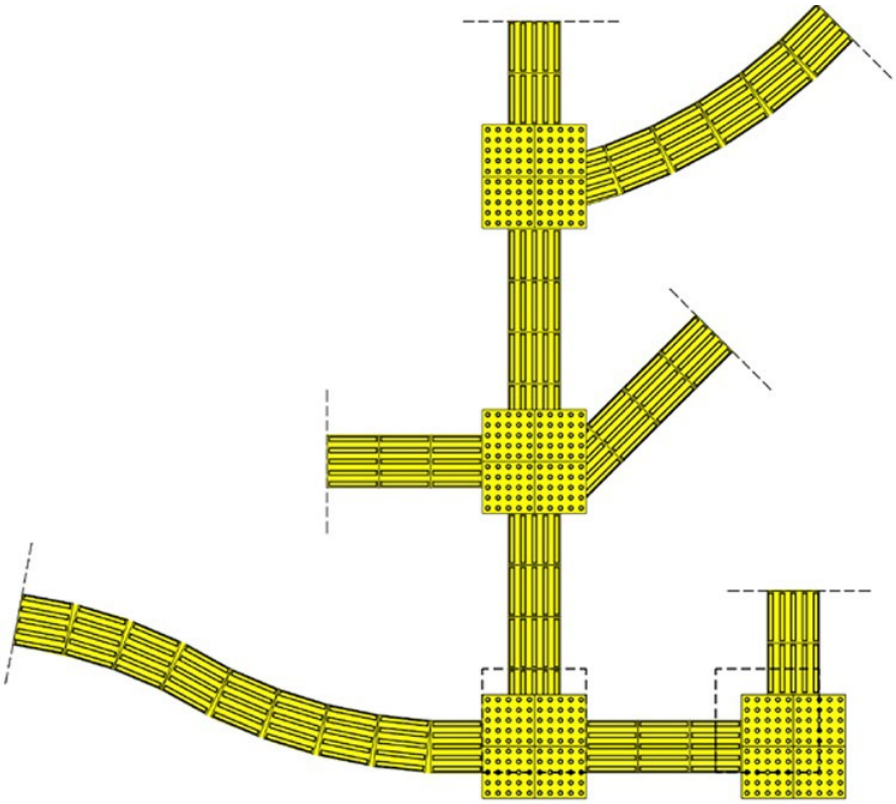
Açık alanlarda, yapıştırma, vidalama veya tabakalı yöntemlerle eklenen malzemelerden kaçınılmalıdır. Bunun yerine, seramik, beton, doğal veya suni taş gibi katı malzemeler kullanılmalıdır. Malzeme profilleri veya çıkıntılar, çevredeki döşemenin yüzeyi ile aynı seviyede olmalıdır.

HYYİ'ler iç mekânlarda tek tek kesik kubbe veya koni şeklinde uygulanmalıdır. Eğer solid bir malzeme kullanılacaksa, profillerin çıkıntılarının bulunduğu tabanı ile çevredeki döşemenin yüzeyi aynı seviyede olmalıdır. HYYİ tasarımında, mümkün olduğunca en kısa güzergâh tercih edilmelidir. Ayrıca kullanılan malzeme türü boyunca süreklilik sağlanmalıdır. Kılavuz yüzey ile uyarıcı yüzeyin birleşim yerlerinde, çubuk eksenleri ve kubbe merkezleri aynı hizada olmamalıdır (Şekil 5).

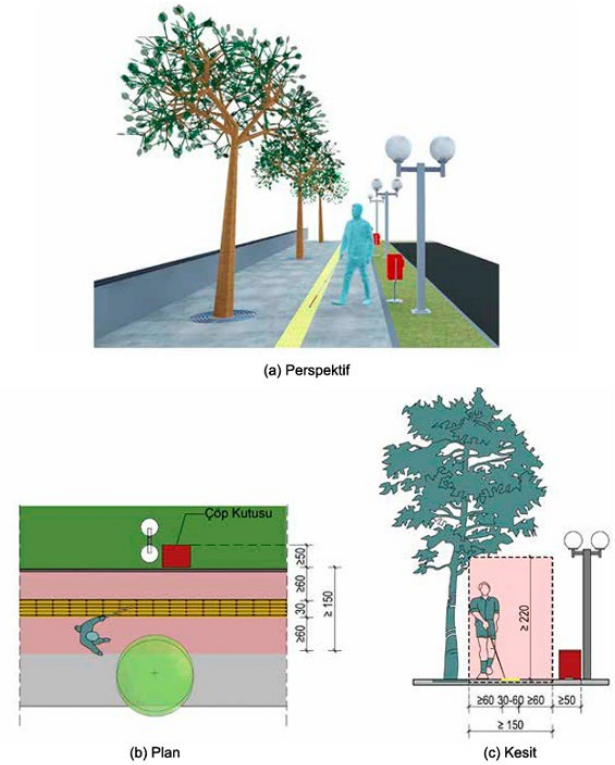
Şekil 5. Kılavuz Yüzey ve Uyarıcı Yüzey Eksenleri (AÇSHB, 2020).

Yön değişimlerinde kılavuz yüzey ve uyarıcı yüzeyler Şekil 6’da gösterildiği gibi uygulanmaktadır.

Şekil 6. Yön Değiştirme Uygulamaları.

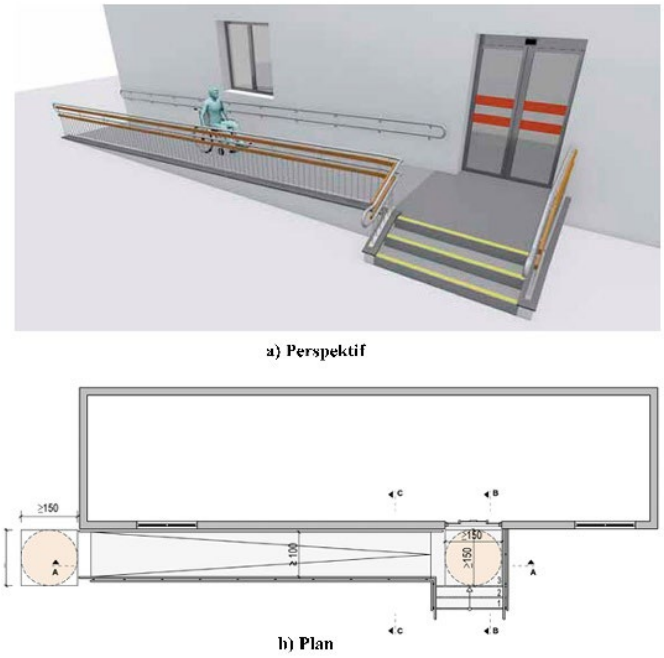
Açık alanlarda, bordür takibi yapılamadığı durumda, bahçe girişinden danışma birimi bulunan en az bir bina giriş kapısına kadar HYYİ uygulaması yapılmalıdır. Hissedilebilir yüzey uygulaması tasarlanırken, ızgara gibi yatay ve kolon, tabela gibi dikey engellerin kesintiye neden olmaması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Kılavuz yüzeyin genişliği 30 cm ile 60 cm arasında olmalı ve her iki yanında, yatayda en az 60 cm, dikeyde ise 220 cm yükseklikte engelsiz yürüyüş alanı sağlanmalıdır (Şekil 7). Bu alanlar, engel oluşturabilecek tüm öğelerden (dikeyde tabela, ağaç dalı, yatayda taşıt engelleyici, çöp kutusu vb.) arındırılmalıdır. HYYİ'lerin tabanı çevre yüzeyleriyle aynı seviyede olmalı, dış mekânda yapıştırmasız, kendinden kabartmalı beton plak, seramik, doğal taş veya dökme beton gibi solid malzemeler tercih edilmelidir.

Şekil 7. Açık Alanda Kılavuz Yüzey Uygulaması (AÇSHB, 2020).

Erişilebilirlikte Rampa Uygulamaları

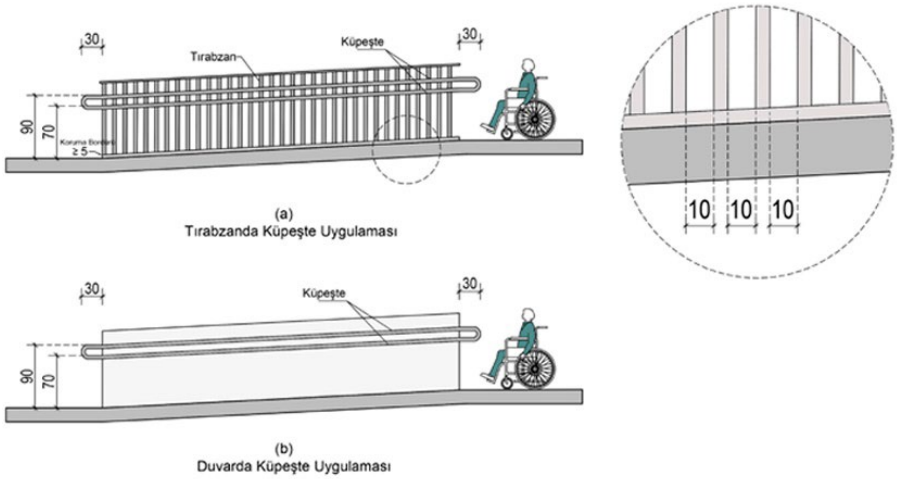
Yürüyüş güzergâhında 1,3 cm'den fazla kot farkı var ise, bu farkın rampa ile aşılması erişilebilirlik bakımından zorunludur. Rampalar; bahçe girişi, bina girişi, iç mekân geçişleri gibi alanlarda güvenli ve bağımsız kullanım için standartlara uygun şekilde tasarlanmalıdır. Rampa Ölçüleri: Rampa genişliği (koruma bordürü ve trabzan hariç): En az 100 cm (Şekil 5.) Yüzey: Düz, sabit, dayanıklı ve kaymaz malzemeden seçilmiş olmalıdır. Kot farkına göre maksimum rampa eğimi: 15 cm ve altı: 1:12 (%8), 16–50 cm: 1:14 (%7), 51–100 cm: 1:16 (%6), 101 cm ve üzeri: 1:20 (%5) olmalıdır (Şekil 8).

Şekil 8. Rampa Örneği (AÇSHB, 2020).

Rampaların başlangıç ve bitiş noktalarında zeminde hiçbir çukur veya çıkıntı olmamalıdır. Rampa boyunca 150 cm x 150 cm boyutlarında sahanlıklar bırakılmalıdır. Bu sahanlıklar, tekerlekli sandalye veya diğer yardımcı araç gereçleri kullanan kişilerin dinlenebileceği ve gerektiğinde yön değiştirebileceği yerlerdir. Rampalar 9 metreden uzunsa, her 9 metrede bir bu boyutlarda düz bir dinlenme alanı oluşturulmalıdır. Rampanın başlangıcında, bitiminde ve yön değiştirdiği yerlerde 150 cm x 150 cm ölçülerinde manevra alanları olmalıdır. Kademeli rampaların tasarımı sırasında, her bir rampa kolunun eğimi, toplam aşılan yüksekliği hesaba katarak belirlenen en yüksek eğim sınırını aşmamalıdır.

Rampaların her iki tarafında 90 santimetre ve 70 santimetre yüksekliğinde iki seviyeli küpeşte bulunmalıdır (Şekil 9.) Rampanın başlangıcından 30 cm önce başlayıp bitiminden 30 cm sonra devam eden küpeşteler kullanılmalıdır, ancak bu uzantılar dolaşım alanını tehlikeye atarsa kullanılmamalıdır. Duvara yuvarlatılmış ya da duvara sabitlenmiş küpeşte uçları gereklidir. Kullanım koşulları, tırabzan yüksekliğinden bağımsız olarak küpeştenin yüksekliğini belirlemelidir. Görme engelli kişiler için tırabzan ve küpeştelerin yüzeyleriyle zıt renkte olması önerilir. Güvenli kullanım için, küpeşteler sağlam malzemeden yapılmalıdır ve duvara ya da tırabzanlara sağlam şekilde bağlanmalıdır.

Şekil 9. Tırabzan (Korkuluk) (AÇSHB, 2020)

Merdivenler

Yürüyüş güzergahlarında kot farklarının aşılması ve katlar arası erişim için kullanılan merdivenlerin kullanılabilmesi gerekir. Yürüyen ve döner basamaklı merdivenler herhangi bir şekilde erişilebilir değildir. Merdivenlerin başlangıç ve bitim noktalarında, genişlik boyunca hissedilebilir uyarıcı bir yüzey uygulanmalıdır. Başlangıçtan 30 santimetre önce, bitişten 30 santimetre sonra ve yüzeyin 60 santimetre derinliğinde olmalıdır. Uyarıcı yüzey, 210 cm'den fazla derinliği olan sahanlıklarda da uygulanmalıdır (Şekil 10.). Merdivenlerin yangın kaçış amacıyla da kullanılması durumunda, uyarıcı yüzeyler ve kaymaz şerit yangından korunma yönetmeliğine uygun, yanmaz malzemeden yapılmalıdır. Yangın kaçış merdivenlerinde sadece uyarıcı yüzeyler kullanılmaz.

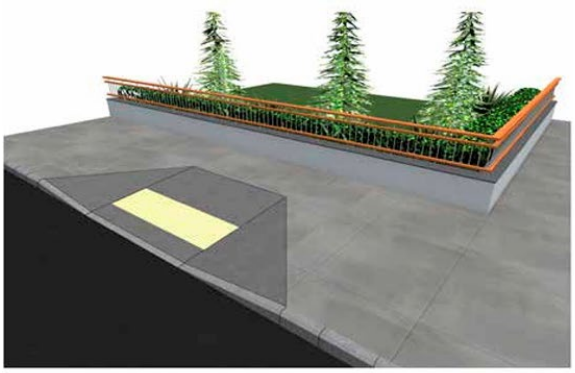
Şekil 10. Merdiven Özellikleri.

Tüm basamaklar eşit yükseklik ve derinlikte olmalıdır. Açık rıhtlar kullanılmamalıdır ve en fazla on iki basamakta bir sahanlık yapılmamalıdır. 300 cm'yi aşan genişlikte, her iki yanda tırabzan veya parapet bulunmalıdır. Ek olarak, ortada ilave tırabzan yapılabilir. Tırabzanlar arasındaki boşluk 10 cm'den fazla olmamalıdır.

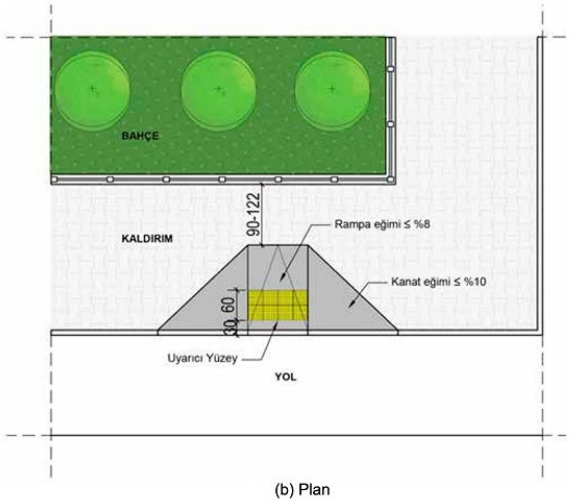
Tırabzanlar çift seviyeli 90 cm ve 70 cm yüksekliğinde bir küpeşte içermelidir. Küpeşte merdivenin başlangıcından 30 santimetre önce başlamalıdır ve 30 santimetre sonrasına kadar devam etmelidir. Bununla birlikte, bu uzantı dolaşımı engellediğinde yapılmamalıdır. Küpeşte uçları duvara sabitlenmeli veya yarım ay şeklinde yuvarlatılmalıdır. Zayıf gören insanlar için kontrast renkler seçilmelidir. Küpeşteler sağlam, dayanıklı ve taşıyıcı yapıya güvenle sabitlenmiş olmalı. Basamak yüzeylerinin düz, dayanıklı, kaymaz ve yansıma yapmayan bir malzeme ile kaplanmalıdır.

Yaya Yürüme Yüzeyleri

Bahçe yolları ve diğer yaya yürüyüş alanlarında, aşağıya doğru dik bir eğim bulunan yerlerde düşmelerin önüne geçmek amacıyla en az 110 cm yüksekliğinde korkuluk bulunmalıdır. Kaldırımlar, hareket kısıtlılığı olan bireyler de dâhil olmak üzere tüm yayalar tarafından güvenli ve konforlu olarak kullanılabilmesi için ±1,3 cm'den fazla çıkıntı veya çukur oluşturan yer ızgaraları, dolaşım yönüne paralel yer ızgaraları, taşıt engelleyiciler, yer mantarları, elektrik direkleri, elektrik kutuları, reklam panoları, posta kutuları, levhalar, park etmiş taşıtlar, yola gerilmiş otopark zincirleri, hasarlı döşeme kaplamaları, tümsek ve çukurlar, ±0,6 cm'den fazla kot farkı oluşturan altyapı kapakları gibi engellerden arındırılmış olması gerekmektedir. Erişilebilir koridorun sürekliliği sağlanmalı, kaldırım üzerinde yatay veya düşey engel teşkil edebilecek tüm donatı birimleri kaldırımın emniyet şeridinde konumlandırılmalıdır. Kaldırımlara iniş ve çıkışlar için kaldırım rampaları yapılmalıdır. Bu rampalar en az 90 cm genişliğinde olmalıdır, kaldırım sınırları dahilinde ve taşıt yoluna uzanmayacak biçimde tasarlanmalıdır. Tüm ziyaretçilerin kullanımına en uygun olan rampa formu, üç yöne eğimli rampadır Bu rampaların genişliği en az 90 cm-122 cm arasında kalması durumunda, yan kanat eğimi en fazla %10 ve rampa eğimi en fazla %8 olmalıdır (Şekil 11). Rampa ile taşıt yolunun birleştiği alanlar düzgün olmalı, birleşim noktasında çıkıntı veya çukurluk olmamalıdır. Tüm bu düzenleme esasları, herkes için güvenli, rahat ve engelsiz bir yaya erişimi sağlamayı hedeflemektedir.

(a) Perspektif

(b) Plan

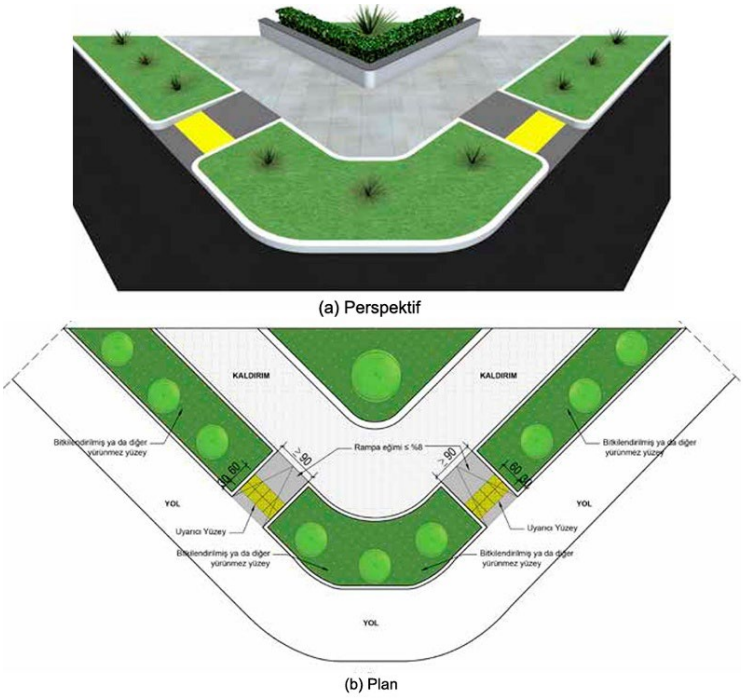
Şekil 11. Üç Yöne Eğimli Rampa (Rampa Bitimindeki Alanın 90 cm-122 cm Olması Halinde) (AÇSHB, 2020).

Yaya geçidinde üç yöne eğimli rampa uygulaması düzenlendiği durumlarda rampa genişliği yaya geçidi genişliğinde olmalı ve kaldırım boyunca HYYİ ile bağlantısı sağlanmalıdır (Şekil 12).

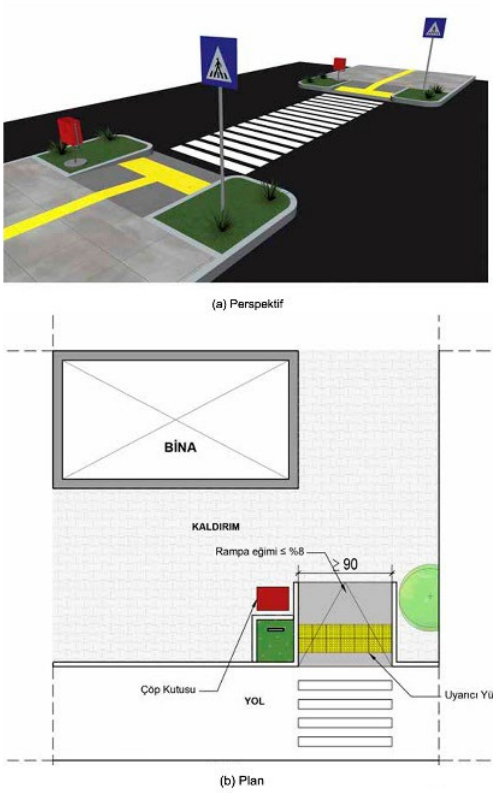

Şekil 12. Yaya Geçidinde Üç Yöne Eğimli Rampa (AÇSHB, 2020).

Üç yöne eğimli rampanın düzenlenemeyeceği yerlerde tek yöne eğimli rampalar tasarlanabilir. Bu rampalar en fazla %8 eğimli ve en az 90 cm genişliğinde olmalıdır. Tek yöne eğimli rampalarda kullanıcıların dik olarak hareket etmesini sağlamak için, rampa kenarlarında Şekil 13'te gösterildiği gibi bitkilerle donatılmış veya Şekil 2.11'de gösterildiği gibi yürünmez alan oluşturulmuş ağaç, çiçek veya çöp kutusu gibi donanımlarla donatılmış alan oluşturulmalıdır.

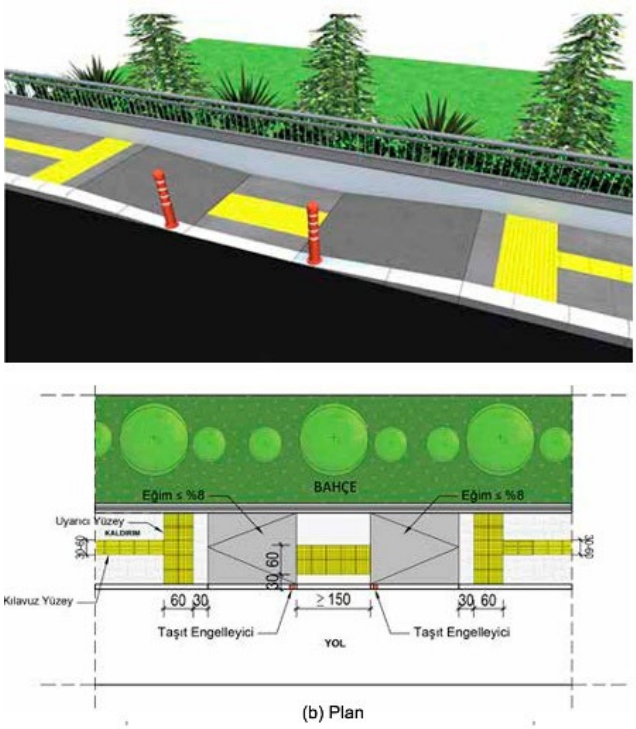

Şekil 13. Tek Yöne Eğimli Rampalar (AÇSHB, 2020).

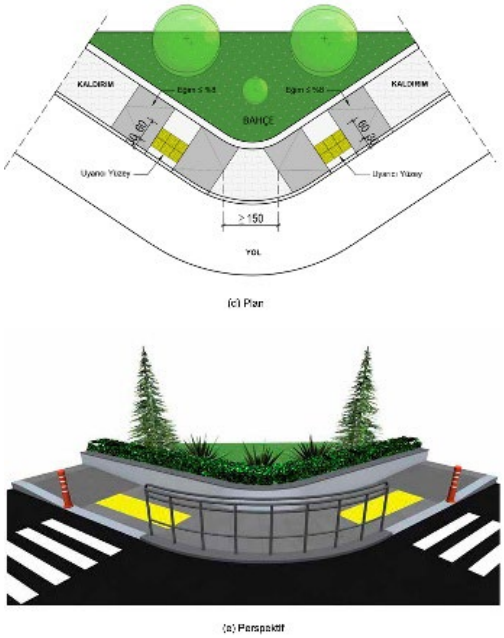
Şekil 14. Tek Yöne Eğimli Rampa (AÇSHB, 2020).

Kaldırımın üç yöne eğimli ya da tek yöne eğimli rampa uygulaması yapılamayacak kadar dar olması sebebiyle yola paralel kaldırım rampaları tasarlanabilmektedir. Rampanın taşıt yolu kotundaki genişliği en az 150 cm ve inen kaldırım parçalarının eğimi en fazla %8'dir. Rampalara ihtiyaç duyulduğunda, taşıt parkını engellemek için taşıt önleyiciler kullanılmalıdır. HYYİ uygulaması yapılacak olan dar kaldırım rampalarında, kılavuz iz kaldırımda eğim başlamadan 30 cm öncesinde 60 cm derinliğinde ve rampa genişliğinde uyarıcı yüzey uygulanmalıdır. Taşıt yolu kotuna inilen alanda, yola 30 cm mesafede ve 60 cm derinliğinde uyarıcı yüzey uygulanmalıdır (Şekil 14).

Şekil 15. Yola Paralel Kaldırım Rampaları (AÇSHB, 2020).

Dar kaldırımlarda uygulanabilecek bir diğer yola paralel rampa örneği Şekil 'de gösterilmektedir. Bu uygulama kaldırım köşelerine yakın alanlarda ihtiyaca göre farklı iki yöne rampa uygulanması gerektiğinde uygulanabilir (Şekil 15-16).

Şekil 16. Yola Paralel Kaldırım Rampaları (AÇSHB, 2020).

3. BULGULAR

3.1. Cadde Bazlı Analiz ve Görsel İnceleme

Bu bölümde, her caddeye ait görsel analizler ile ölçüm verileri sunulmaktadır.

Cumhuriyet Caddesi Erişilebilirlik Analizi;

Genel olarak, Cumhuriyet Caddesi üzerinde HYYİ (Hissedilebilir Yürüme Yüzeyi İşaretleri) olarak da bilinen yönlendirme yüzeylerinin çok sayıda noktada standartlara uygun olmayan şekillerde kullanıldığı belirlendi. Bu yüzeylerin işlevselliğini önemli ölçüde yitirdiği ve kullanıcı güvenliğini tehlikeye atan durumlar yarattığı tespit edilmiştir.

Bazı durumlarda yönlendirme yüzeylerinin engellerle kesildiği ya da aniden sonlandığı gözlemlenmiştir. Örneğin, bir yönlendirme yüzeyinin doğrudan bir ağaca veya duvara yönelmesi gibi durumlar hem yön kaybına hem de kazalara neden olabilir. Örnek (a) görselinde, yüzey kaldırıma yerleştirilmiş olsa da yönelttiği yer erişim noktası değildir. Benzer şekilde, (e) görselinde yön yüzeyi doğrudan bir trafik levhasına yöneliyor ve bu levha yüzey üzerinde bulunuyor. Görme engelli bireyler, bu nedenle çarpma riski altındadır.

Altyapı parçalarının (rögar kapağı gibi) yön yüzeylerini kesmesi de sıklıkla karşılaşılan bir sorundur. (b), (c), (g) ve (k) görsellerinde yönlendirme yüzeylerinin rögar kapağı ya da zemin bozuklukları ile kesildiği, bu alanların düzensiz malzeme ile kapatıldığı ve hatta bazı durumlarda çöktüğü ya da tehlikeli çukurlar oluşturduğu görülmüştür. Bu durum yüzeyin sürekliliğini bozuyor ve güvenliği tehdit ediyor.

Bazı görsellerde yönlendirme yüzeylerinin düzensiz bir şekilde yerleştirildiği, yön hissi vermediği ya da görevlerini yerine getiremediği görülüyor. (f), (g), (j) ve (p) görsellerinde yön yüzeylerinin hiçbir hedefe ulaşmadığı ya da rastgele bittiği, geçişi sağlayan rampaların ise uygunsuz bir eğim ve dokuya sahip olduğu belirlenmiştir. Özellikle (f) görselindeki yön yüzeyleri, bir su birikintisi ve çöküntü ile sonuçlanır. (j) görselinde, kaldırım rampası oldukça dik olup, sarı çizgi yönünden uzakta ve takılma riskine neden olacak zemin mevcuttur.

Yaya geçitlerine yönlendirmede de önemli eksiklikler vardır. Yön yüzeyleri (c), (l), (m) ve (ö) görsellerinde yaya geçitlerine doğru devam ediyor gibi görünse de yüzeyin sürekliliği ya ortada kesilir ya da geçit çizgileriyle hizasız bir şekilde yerleştirilmiştir. Bu, yön kaybına neden olur ve kullanıcıların geçiş güvenliğini tehlikeye atar.

Yön yüzeylerinin fiziksel durumu da önemli bir sorundur. Yüzeyler (h), (i), (n) ve (r) görsellerinde kırılmış, yerinden oynamış ve üstleri bozulmuş görünüyor. (r) görseli, kaldırım yüzeyinin neredeyse tamamı yerinden kalkmış ve altında boşluklar oluşmuştur. Bu hem yön algısını yok eder hem de takılma olasılığını artırır.

Tüm görsellerde HYYİ kullanım hataları mevcut. Uyarıcı yüzey bir karar noktasına dikkat çekmek için kullanıldığında 60*60 cm ölçülerinde yer verilmeli, rampa bitiminden ve başlangıcından önce 30 cm açıklık verilmeliydi.

Sonuç olarak, Cumhuriyet Caddesi'ndeki erişilebilirlik standartları büyük ölçüde göz ardı edildi ve HYYİ sadece "var olmak için" yerleştirildiği gözlemlendi. Yönlendirme, güvenlik, devamlılık ve zemin bütünlüğü gibi temel gereksinimler göz ardı edilmiştir. Bu durum, özellikle engelli bireylerin kendi başlarına hareket etme yeteneğini olumsuz etkiler ve yayaların genel güvenliğini tehdit eder.

Şekil 17. Cumhuriyet Caddesi yapı elemanlarından görseller.

Ali Gaffar Okkan Bulvarı Erişilebilirlik Analizi;

Ali Gaffar Okkan Bulvarı'ndaki yaya geçitleri ve kaldırım detayları incelendiğinde, Erişilebilirlik Kılavuzu'na uygunluk açısından önemli eksiklikler olduğu açıktır. Görsellerin çoğunda benzer sorunlar sık sık görülmektedir, bu da uygulamaların sistematik olarak standartlara uymadığını göstermektedir.

Kaldırım ile yaya geçidi arasındaki seviye farkının (görsel a, e, f) çokluğu, tekerlekli sandalye kullanıcıları, yaşlı bireyler ve çocuk arabası kullananlar için önemli bir erişilebilirlik sorunu oluşturmaktadır. Bu sorun, rampa ile geçişe uygun şekilde düzenlenmemiş veya mevcut rampaların fiziksel olarak yetersiz olmasıdır (görsel b, c, g). Bazı rampalar çok dardır (görsel b, g), eğimi aşırı dik ya da aniden sonlandığında güvenliği ve erişimi engeller.

Görme engelli bireyler için yönlendirici ve uyarıcı yüzeylerin eksikliği veya hatalı kullanımı, bir diğer önemli sorundur (görsel g, h). Bir yerde hiç hissedilebilir bir yüzey yokken, diğer yerlerde yüzeyler aniden kesilmekte veya yaya geçidiyle hizasız şekilde konumlandırılmaktadır. Bu, tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir durumdur.

Şekil 18. Ali Gaffar Okkan Bulvarı yapı elemanlarından görseller.

İsmet İnönü Caddesi Erişilebilirlik Analizi;

Genel olarak, görme engelli bireyler için cadde üzerinde kullanılan yönlendirme yüzeylerinin çoğunun standartlara uygun olmadığı ve süreklilik, bütünlük ve güvenlik açısından önemli eksiklikler içerdiği belirlendi.

İlk olarak (a,b,c,d) görsellerinde HYYİ uygulamalarının hatalı kullanımına yer verildiği ve yüzeyin hem bitiş noktalarında hem de çevresinde çökme ve deformasyon gibi bozulmalar olduğu görülmektedir. Bu hem yön algılamasının olumsuz etkilenmesine hem de çukurlar nedeniyle düşme riskinin artmasına neden olmaktadır.

(e) Görsel olarak, yön yüzeyi doğrudan bir trafik levhasına doğru hareket ediyor ve çok yakında bitiyor. Görme engelli kişiler bu durumda çarpma riskiyle karşı karşıyadır. Ek olarak, kaldırımın HYYİ uygulamalarına hiç yer verilmemesi ve yıpranmışlığı göz önüne alındığında, bu alan erişilebilirlik açısından yetersizdir.

(f) görselinde yönlendirme yüzeyi tamamen aşınmış, rengi solmuş ve deforme görünmektedir. Yüzeydeki boşluklar nedeniyle hissedilebilirlik ortadan kalkmakta, yüzey bütünlüğü bozulmaktadır. Aynı problem (g) görselinde de mevcuttur; yön yüzeyi üzerinde çeşitli engeller (örneğin kaldırım kenarına park etmiş araçlar) geçişi kısıtlamaktadır. Ayrıca yüzey bozulmuş, renk kontrastını kaybetmiş durumdadır. Yönlendirme işlevi zayıflamıştır ve kaldırım genişliği çok dar olup, erişilebilirlik standartlarına (min≥90) uymamaktadır.

Son olarak, (h) görselinde kaldırım rampası standart kurallara uygun değildir. Hem eğim hem de doku nedeniyle bu rampa erişilebilir değildir. Ek olarak, bu geçiş noktasında hissedilebilir bir uyarı veya yönlendirme olmadığından, görme engelli bireyler için bu geçiş noktası neredeyse fark edilemez durumdadır.

Sonuç olarak, İsmet İnönü Caddesi'ndeki yönlendirme yüzeylerinin çoğu, TS 13536 standardına uygun olarak tasarlanmamış ve zamanında bakım yapılmadığı için işlevsiz hale gelmiştir. Bu eksiklikler, engelli bireylerin güvenli bir şekilde ve bağımsız olarak hareket etmelerini ciddi ölçüde zorlaştırmaktadır.

Şekil 19. İsmet İnönü Caddesi

Şht. Hulisi Aytekin Caddesi Erişilebilirlik Analizi;

Şht. Hulisi Aytekin Caddesi'ne ait yapılan incelemede, yaya geçitleri ve kaldırımların büyük oranda erişilebilirlik standartlarını karşılamadığı gözlemlenmiştir. Yüzey sürekliliği ve engelli bireyler için yönlendirici elemanların yetersizliği en büyük sorunlardır. Görme engelliler için yönlendirici yüzeyler (görsel b, f) standartlara uygun şekilde yerleştirilmemiştir. Örneğin, yönlendirici yüzeyler aniden sonlanmakta (b) ve herhangi bir yaya geçidi veya karar noktasına yönlendirmemektedir. Bu durum, kullanıcıları yönlendirmektense yanıltıcı bir işleve sahiptir.

Kaldırım yüzeylerinin bozuk ve kesintili olması da dikkat çekici bir konudur. Kaldırım yüzeyinde (c, d, e, g, h, j) çatlaklar, kırık taşlar ve seviye farkları pek çok görsel var. Bu durum, baston, tekerlekli sandalye veya yürüme yardımcı araçları ile hareket eden bireyler için büyük bir engel oluşturmaktadır. Aynı şekilde, kaldırım üstüne yerleştirilmiş rögar kapakları (görsel c), düzgün şekilde konumlandırılmamış hem yüzey sürekliliğini bozmuş hem de olası kazalara sebep olabilecek bir yapıdadır.

HYYİ kullanımı ile merdivenlerde küpeşte kullanımına yer verilmemiştir (görsel f). Kaldırımlarda minimum 90 cm genişliğe yer verilmemiş olmakla birlikte yürüyüş yolu üzerinde aydınlatma gibi öğeler sirkülasyonu engellemektedir (görsel a).

Bununla birlikte, görsellerin dikkat çeken faydaları sınırlıdır. Bununla birlikte, bu genişliğin işlevsel hale gelebilmesi için yüzey kalitesi ve yardımcı donanım bütüncül olarak uygulanmalıdır. Ek olarak, bazı yaya geçitlerinde (görsel g) görsel tanımlanabilirlik açısından şeritler seçilebilir durumdadır, ancak yüzeyler zamanla aşınıyor ve bakım gerektiriyor.

Şekil 20. Şht. Hulisi Aytekin Caddesi.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Caddesi Erişilebilirlik Analizi;

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Caddesi'nin erişilebilirlik uygulamaları, önceki caddelere benzer şekilde çok sayıda yapısal ve işlevsel eksikliğe sahiptir. İlk olarak, yönlendirici yüzeylerin kesintili olması ve karar noktalarında işlevsiz bir şekilde sonlanması en yaygın eksikliktir. Görme engelliler için yerleştirilen hissedilebilir yüzeyler (b, f, g, h) belirli alanlarda bulunsa da bu yüzeyler ya eğimli rampa başlarında son bulmakta (b, f) ya da hiçbir şekilde bir yönlendirme, uyarıcı sağlamaz (g, h).

Rampa erişiminde önemli eksiklikler vardır. HYYİ uygulamalarının hatalı kullanımı yönlendirme ve uyarıcı bir nitelik sağlamaması açıktır (Şekil). Bununla birlikte, bazı rampalar aşırı dik ve tehlikeli bir eğime sahiptir (b), diğerleri tamamlanmamış gibi görünmektedir veya bozuk zeminle birleşmektedir (i).

Yüzey bütünlüğü önemli ölçüde bozulmuştur. Görsellerdeki birçok kaldırım taşı (örneğin c, g, i) kırık, çıkıntılı veya eksik durumdadır. Bu durum engelli bireylerin yanı sıra tüm yayalar için düşme ve yaralanma riskini artırıyor. Ek olarak, bazı yönlendirici yüzeylerin farklı dokularla (örneğin taş döşeme) birleştiği ve sürekliliğini bozduğu görülmektedir (g, h).

Trafik güvenliği ve yaya geçitleri açısından bakıldığında, yaya geçit çizgilerinin aşınmış, silik ya da yanlış hizalanmış olduğu görülmektedir (e). Bu durum, özellikle dikkat dağınıklığı olan yayalar ve görme engelli bireyler için önemli bir güvenlik açığı oluşturmaktadır.

Bazı kaldırımların genişliği engelli bireylerin rahatça hareket etmesini sağlayacak kadar geniş görünüyor (a, h). Ancak, fiziksel donanım ve yüzey düzgünlüğünün eksikliği nedeniyle bu potansiyel tam olarak değerlendirilememektedir.

Şekil 21. Gazi Ahmet Muhtar Paşa Caddesi.

Atatürk Caddesi Erişilebilirlik Analizi;
(a) Görsel, yönlendirme yüzeyinin yaya geçidi öncesinde ani bir şekilde sonlandığını ve geçişle bağlantı kuramadığını göstermektedir. Yüzeydeki bozulmalar ve hizalama eksiklikleri, görme engelli bireylerin geçiş yönünü algılamasını zorlaştırıyor. (b) görselinde ise yaya şeridi ile rampa yüzeyi kaldırım inişiyle birleşmemiş, düzensiz bir asfalt zeminle kesilmiş bir zeminle gösterilmektedir. HYYİ kullanımının yokluğu farklılığı algılamayı zorlaştırıyor ve düşme tehlikesine neden olabilir.

(c) görselindeki uyarı yüzeyleri kullanılmış olsa da bu kullanım hatalıdır. Uyarıcı yüzey rampa bitimine 30 cm kala sonlanmalı, öncesinde ise yön vermek amacıyla 60x60 cm'lik uyarıcı yüzey kullanılmalı. Ayrıca bu yüzeylerin çevresindeki geçiş alanları son derece düzensiz ve bozuktur. (d) görselinde yaya geçidine karşılık gelebilecek bir rampa tasarımı bulunmamaktadır.

(e) Görsel olarak, yön yüzeyi neredeyse hiç hissedilmemektedir. Renk kontrastı bozulmuş, yüzeyin malzemesi bozulmuş durumdadır. Uyarıcı yüzey yalnızca belirli bir tehlikeye veya bir karar noktasına dikkat çekmek için kullanılmalıdır. (e, f, h) görsellerinde sürekli bir kullanımın olması hatalı bir uygulamadır. Yüzeyin yönlendirici işlevi yoktur. Yönlendirme yüzeyinin geçiş noktasıyla bağlantısı (f) görselinde çok kötü durumdadır. Doku bozulmuştur ve geçiş eğimi uygun değildir.

Atatürk Caddesi'ndeki yönlendirme ve uyarı yüzeylerinin fiziksel bütünlüğü, hizalaması ve sürekliliği önemli ölçüde bozulmuştur. Bu yüzeylerin çoğunluğu geçişi tamamlayamadıkları ya da çevresel engeller nedeniyle kullanılamaz hale gelmiştir. Hissedilebilir yüzeylerin belirginliği azalmıştır ve yönlendirme görevini yerine getiremez hale gelmiştir.

Şekil 22. Atatürk Caddesi.

Kaleiçi Erişilebilirlik Analizi;

Kaleiçi Caddesi, Kars kent merkezinde yer alan tarihi dokusu ve turistik yoğunluğu nedeniyle hem yayaların hem de turistlerin sıklıkla kullandığı önemli bir kentsel açık alan niteliği taşımaktadır. Ancak yapılan yerinde gözlemler ve görseller üzerinden yapılan analizler, caddenin erişilebilirlik açısından çeşitli fiziksel, yönlendirme ve mekânsal uyum sorunları barındırdığını ortaya koymaktadır. Bölge tarihi dokusuyla öne çıkarken, modern erişilebilirlik standartlarının gerektirdiği düzenlemelerle yeterince bütünleşmediği gözlenmektedir.

Öncelikle, görsellerde gösterilen yolların çoğunda yüzeyler taş veya bazalt gibi doğal materyallerden yapılmıştır. Bu malzemeler bölgenin tarihi dokusuna uyum sağlasa da yanlış yerleştirildiğinde ya da zamanla aşındığında, öz ellikle tekerlekli sandalye kullanıcıları, bastonla yürüyen bireyler ve yaşlılar için önemli hareket kısıtlamaları oluş turur. Düzgün zemin sürekliliğinin sağlanmaması, düşme ve takılma risklerini artırır, bu da güvenliğin önemli ölçüde ihmal edildiğini gösterir.

İncelemeye konu olan alanlarda özellikle fiziksel erişimi engelleyen merdivenler, uygunsuz eğim kullanımına yer verilen rampalar, yetersiz veya yanlış yönlendirilmiş hissedilebilir yüzey uygulamaları ve bazı rampalar hem yüksek eğim hem de bağlantı bozuklukları nedeniyle risk teşkil etmektedir (görsel i, l).

Hissedilebilir yüzey uygulamaları bakımından da önemli yönlendirme hataları gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, bu uygulamalar tipik olarak eksik, yanlış yerleştirilmiş veya standartlara uymayanlardır (görsel b,c,d,g,h). Bir örnek olarak, kılavuz izlerin yönlendirme bütünlüğü olmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, bir noktadan bir noktaya sürekli ve anlamlı bir yol oluşturmadıkları anlaşılmaktadır. Görme engelliler için kılavuz izlerin varlığı ve tutarlılığı çok önemlidir. İzler, yaya hareketini zorlaştıracak şekilde düzenlenmiş veya direkt bir engelin önünde sonlanmıştır. Görme engellilere yönelik bu yüzeylerin bazıları doğrudan duvar, ağaç veya yönlendirme tabelaları gibi engellere doğru yönlenmekte ya da herhangi bir devamlılık sunmadan sonlanmaktadır (görsel c,f,ğ) Bu durum, yüzeylerin işlevselliğini ortadan kaldırır ve kullanıcı güvenliğini tehdit eder.

Ek olarak bazı bölgelerde hissedilebilir yüzeyler kaldırımın çok dar alanlarına uygulanmış veya direkt olarak kafe masa ve sandalyeleri ile kapatılmıştır (görsel b,e). Kamuya açık alanların özel kullanıma ayrılması nedeniyle, bu tür işgaller erişilebilirlik ilkelerine aykırıdır. Özellikle hareket kısıtlılığı olan insanlar, kaldırımların dar olması, yüzey kaplamalarının düzensizliği ve taş döşemelerinin bozulması nedeniyle büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Ağaç hükümlerin kaldırım içinde gelişi güzel bir şekilde yerleştirilmiş olması ise yaya geçişini doğrudan engelleyerek, yönlendirme yüzeylerinin kesintiye uğramasına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak, Kaleiçi Caddesi'ndeki fiziksel ve mekânsal düzenlemeler erişilebilirlik bakımından yetersizdir. Cadde üzerinde yapılan görsel incelemeler, engelsiz kent yaklaşımı ve evrensel tasarım ilkeleri ile çelişen çok sayıda uygulamanın yer aldığını ortaya koymaktadır. Özellikle engelli bireylerin, yaşlıların ve çocuklu ailelerin kamusal alanlara eşit erişimini engelleyen bu durum, fırsat eşitliğini zedelemektedir. Caddede uygulanacak erişilebilirlik temelli düzenlemeler yalnızca belirli gruplar için değil, herkesin daha rahat ve güvenli bir kamusal alan deneyimi yaşamasını sağlayacaktır.

Şekil 23. Kaleiçi yapı elemanlarından görseller.

Tren Garı Erişilebilirlik Analizi;

Giriş kısmını belirten görselde (a) merdiven tasarımlarında parapet üzeri korkuluk kullanımının varlığı ancak küpeşte tasarımına yer verilmediği gözlemlenmiştir. Rampa başlangıç ve bitişlerinden 30 cm mesafede uyarıcı yüzeylerinin kullanımı doğru bir uygulamadır. (b) görselindeki rampa tasarımı için soğuk hava şartlarına elverişsiz malzeme kullanımı mevcut olup, bu sebeple kayma riski ise yüksektir.

Peron bölümünde (c), tren ray sistemi ile temas eden güzergâh boyunca kılavuz ve uyarı yüzey uygulamalarının yer alması olumlu bir uygulama niteliğindedir. Ek olarak, raylı sistemlerde önerilen şaşırtmalı uyarıcı yüzey kullanımının bu alanda doğru biçimde uygulandığı görülmektedir. Ana bina girişindeki kılavuz ve uyarıcı yüzey hattı (görsel d), kapı girişine kadar sürekliliğini korumaktadır. Bu da erişilebilirlik zincirinin sürekliliğini sağlar.

(e) Görselde olduğu gibi tabelalar görme engelli kullanıcılar için elverişsizdir. Braille alfabesi kullanımına yer verilmemiştir. Merdiven çıkışında bulunan uyarı yüzeyleri (f), standart ölçülere ve HYYİ kullanımına sahiptir. (g) görselindeki bina giriş-çıkış alanlarında yönlendirme yüzeylerinin hem yön hem de uyarı görevlerini yerine getirmektedir.

Rampalı iniş alanında (ı), yönlendirme yüzeyinin kısmen deforme olduğu gözlemlenmiştir. Son olarak, (j) görselinde tamamen hatalı bir rampa tasarımı mevcut olup, genişlik, eğim, HYYİ uygulamaları ve işaret-bilgi levhasının konumu yanlıştır.

Genel olarak, tren garı ve çevresinde yer alan kılavuz ve uyarı yüzeylerinin genellikle doğru bir yaklaşımla planlandığı, ancak bazı kısımlarda malzeme seçimi ve bilgi sistemleri bakımından birtakım eksikliklerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 24. Tren Garı ve Çevresi

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan gözlemler ve incelemeler, Kars kent merkezinde bulunan Kaleiçi, Cumhuriyet, Atatürk, İsmet İnönü, Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Şht. Hulisi Aytekin Caddeleri gibi yoğun olarak kullanılan kamusal alanlarda erişilebilirliğin önemli ölçüde eksik olduğunu göstermiştir. Kaldırımların yetersiz genişliği, hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretlerinin sürekli olmaması, rampaların standartlara uygun olarak tasarlanmaması ve yönlendirici işaretlerin eksikliği, görme ve yürüme engelli bireylerin kent içi hareketliliğine zarar vermektedir. Bu sorunları pekiştiren diğer faktörler, düzensiz oturma alanları, yeşil alana erişim engelleri ve yetersiz bilgilendirme sistemleridir.

İncelenen alanlarda özellikle görme engelli bireyler için kılavuz ve uyarıcı yüzey uygulamalarında süreklilik, yüzey bütünlüğü, doğru malzeme seçimi ve standartlara uygunluk bağlamında ciddi eksiklikler göze çarpmaktadır. Hissedilebilir yüzeylerin yön değişim noktalarında rastgele sona erdiği, deformasyona uğradığı veya önünün kapatıldığı (ör. park, masa, sandalye, reklam panoları vb.) durumlar sıklıkla gözlemlenmiştir. Ayrıca, hissedilebilir yüzeyler ile çevresel nesneler arasındaki bağlantı gözetilmeden yapılan uygulamalar, kullanıcıyı tehlikeye atan yönlendirmelere sebep olmaktadır.

Merdiven ve rampa tasarımlarında ise eğim, korkuluk ve genişlik kullanımı gibi fiziksel kriterler genellikle erişilebilirlikten uzak bir şekilde düzenlenmiştir. Rampa yüzeylerinde kaygan ve hava koşullarına elverişsiz malzemelerin tercih edilmesi, güvenli ve bağımsız kullanımı olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca bina girişlerinde yer alan işaret ve yönlendirme levhalarında Braille alfabesi kullanımının yokluğu, görme engeli olan bireyler için bilgiye erişimi önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

Tren garı ve çevresinde diğer yol güzergahlarına kıyasla daha sistematik bir yönlendirme hattının varlığı gözlemlense de bu yüzeyler periyodik olarak bakım gereksinimi taşımaktadır.

Sonuç olarak, analiz edilen bölgelerde erişilebilirlik bakımından mevzuata uyum düzeyi çok düşüktür. Fiziksel erişilebilirlik sadece kılavuz ve uyarıcı yüzey yerleştirmek ile değil, bu uygulamaların doğru kullanımı, kullanıcı güvenliği sağlama, yön bulma işlevi, süreklilik ve bakım gibi çok boyutlu gerekliliklerle beraber ele alınmasıyla mümkündür.

Bu bağlamda, mevcut sistemlerin erişilebilirlik standartlarına uygun olmak koşuluyla yeniden tasarlanması, bakım-onarım süreçlerinin periyodik takibi ve denetimi ile desteklenmesi çok önemlidir. Ayrıca, kentsel tasarım kararlarının bütüncül bir engelsiz peyzaj farkındalığı ile planlanması ve ilgili paydaşların (belediyeler, STK'lar, mühendisler vb.) ortak çalışması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AÇSHB, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). Erişilebilirlik Kılavuzu, Ankara, Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü.

Demir, M., Rüzgar, A., Aksoy, Ö. B., Caner, A. M., vd. (2024). Antropometric Analysis of Atatürk University Campus. *Ergonomi,* 7 (1), 49-67. https://doi.org/10.33439/ergonomi.1330751

Erten, Ş., Aktel, M. (2020). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı: Engelsiz Kent Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11 (28), 898-912.

Gündoğdu, H. (2010). XIX. Yüzyıl Kars Yapılarına Baltık Mimari Üslubunun Yansıması. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (18), 79-99.

Güngör, S., Demir, M., Polat, A. (2016). A Research on Accessıbılıty of Urban Parks by Dısabled Users.

Güngör, S. (2016). A Research on Accessibility of Urban Parks by Disabled Person: The Case Study of Birlik Park, Konya-Turkey.

Polat, A., Önder, S., Akay, A. (2017). The Contributions of Urban Landscape to Urban Life. *International Journal of Architecture & Planning*. 5. 66-86. 10.15320/ICONARP.2017.16.

Güngör, S., Arısoy, Nurgül. (2023). A Research on The Accessibility of Parks: The Case of Ankara Ahmed Arif Park.

Gür, N., Kahraman, Ö. (2024). Engelli Bireyler İçin Kentsel Tarihi Alanlarda Erişilebilirliği Arttırmaya Yönelik Peyzaj Tasarım Yaklaşımları: Göbeklitepe Ören Yeri (Şanlıurfa) Örneği. *Kirklareli University Journal of Engineering and Science*, 10 (1), 29-53. https://doi.org/10.34186/klujes.1416010

Henden Şolt, H.B. (2019). Çağdaş Kent Planlama Anlayışına Bir Örnek: Engelsiz Kent Yaklaşımı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6 (8), 36-44.

Marín-Nicolás, J., Sáez-Pérez, M.P. (2022). An evaluation tool for physical accessibility of cultural heritage buildings. *Sustainability*, 14 (22), 15251. https://doi.org/10.3390/su142215251

Sözen, H. (2024). Engelli Erişilebilirliğinde Avrupa'nın Öncüleri: Lüksemburg, Laguna Ve Skellefteå Şehirlerinin İncelenmesi. *Scientific Journal of Innovation and Social Sciences Research*, 4 (1), 1-30.

Sunrise Medical. (2017). Most Accessible Cities Around the World. 25 Ocak 2024 tarihinde https://www.sunrisemedical.com.au/blog/world-accessible-cities adresinden erişilmiştir.

BM. (2019). Sustainable Development Goals Target. 25 Ocak 2024 tarihinde https://www.un.org/development/desa/disabilities/wpcontent/uploads/sites/15/2019/09/Accessibility-infographic.jpg adresinden erişilmiştir.

Prelli. (2024). Barrier-Free Cities. 25 Ocak 2024 tarihinde https://www.pirelli.com/global/en-ww/life/barrier-free-cities adresinden erişilmiştir

Kısaltmalar

AÇSHB: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

HYYİ: Hissedilebilir Yürüme Yüzeyi İşaretleri

KAPSAYICI KENTSEL HAREKETLİLİK: ENGELLİ BİREYLERİN PARK ALANLARINA ERİŞİMİNİ SAĞLAMAK

Dr. Öğr. Üyesi Ömer ÜNSAL
Bursa Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
ORCID: 0000-0002-4500-2021

Dr. Şeyma Elif DİNÇER (Sorumlu Yazar)
Gazi Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama
ORCID: 0000-0002-0948-4983

Prof. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU
Atatürk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı
ORCID: 0000-0002-4871-1579

ÖZET
Bu çalışma, engelli bireylerin kentsel yeşil alanlara erişimini değerlendirmek amacıyla İstanbul'un Üsküdar ilçesinde yürütülmüştür. Kapsayıcı kentsel hareketlilik çerçevesinde yürütülen araştırmada, engelli bireylerin park alanlarına erişimde yaşadığı mekânsal dezavantajlar ortaya konulmuştur. Üsküdar Belediyesi'ne ait engelli dağılımı verileri ve park alanı bilgileri kullanılarak sıcak nokta analizi (OSNA) ve erişim süresi analizleri gerçekleştirilmiştir. Bulgular, engelli bireylerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde yeşil alanlara erişimin sınırlı olduğunu, mevcut parkların ise erişilebilirlik açısından yetersiz kaldığını göstermektedir. Çalışma, engelli bireylerin kent yaşamına tam ve adil katılımını sağlamak amacıyla, erişilebilirlik ilkesinin planlamanın tüm aşamalarına entegre edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Erişilebilir, kapsayıcı ve sürdürülebilir kentlerin inşasında fiziksel çevre kadar toplumsal farkındalık, katılımcılık ve disiplinler arası iş birliğinin de kritik rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Erişilebilirlik, Engelli bireyler, Park

INCLUSIVE URBAN MOBILITY: ENSURING ACCESS TO PARK AREAS FOR INDIVIDUALS WITH DISABILITIES

ABSTRACT
This study was conducted in the Üsküdar district of Istanbul to evaluate the accessibility of urban green spaces for individuals with disabilities. Within the framework of inclusive urban mobility, the research identifies the spatial disadvantages faced by individuals with disabilities in accessing park areas. Using disability distribution data and park information provided by the Üsküdar Municipality, hotspot analysis (OSNA) and access time analyses were performed. The findings reveal that in neighborhoods where individuals with disabilities are densely populated, access to green spaces is limited, and existing parks are insufficient in terms of accessibility. The study emphasizes that the principle of accessibility must be integrated into all stages of urban planning to ensure the full and fair participation of individuals with disabilities in urban life. It concludes that in the construction of accessible, inclusive, and sustainable cities, physical environment improvements must be complemented by social awareness, participatory approaches, and interdisciplinary collaboration.

Keywords: Accessibility, Individuals with disabilities, Park

1. GİRİŞ

Kentler, bireylere çeşitli sosyo ekonomik olanaklar, kültürel çeşitlilik ve dinamik bir yaşam biçimi sunarak hem maddi hem de manevi anlamda yaşam doyumunu artırma potansiyeline sahiptir (Cenido vd., 2019 Mouratidis ve Poortinga, 2020). Bununla birlikte, yetersiz planlama ve etkisiz kentsel yönetim uygulamaları; aşırı nüfus yoğunluğuna, çevresel risklere, kirlilik düzeyinde artışa ve halk sağlığını tehdit eden koşullara yol açabilmektedir (Hanson, 2004).

Kentsel alanlar, dünya nüfusunun önemli bir kısmının yaşadığı ve ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yoğunlaştığı merkezlerdir. 2050 yılına kadar yaklaşık 6,25 milyar insanın kentsel bölgelerde yaşayacağı öngörülmektedir ve bu nüfusun %15'ini engelli bireyler oluşturacaktır (UN, 2015). Kentsel ortamlar, altyapılar, tesisler ve hizmetler, planlanma ve inşa ediliş şekillerine bağlı olarak, toplumsal katılımı ve erişilebilirliği kolaylaştırma ve engelleme potansiyeline sahiptir. Engelli bireylerin kentsel alanlarda karşılaştığı erişilebilirlik sorunlarının yaygınlığına dair uluslararası istatistiklere bakıldığında, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Dünya Bankası'nın 2011 tarihli World Report on Disability raporuna göre, dünya genelinde engelli bireylerin yaklaşık %15'i (1 milyardan fazla insan) fiziksel çevreye, ulaşıma ve bilgi iletişim teknolojilerine erişimde önemli engellerle karşılaşmaktadır. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde, engelli bireylerin %80'inden fazlası erişilebilirlik sorunları nedeniyle kentsel hizmetlerden yeterince yararlanamamaktadır. Ayrıca, UNESCO'nun 2018 verilerine göre, engelli bireylerin kentsel alanlarda karşılaştığı erişim sorunları, yüksek gelirli ülkelerde bile %20-30 oranında devam etmekte, bu da sorunun evrensel bir yaygınlıkta olduğunu göstermektedir. Mevcut veriler, engelli bireylerin kentsel alanlarda karşılaştığı erişilebilirlik sorunlarının yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, engelli bireylerin dezavantajlı konumunu derinleştirerek yoksulluk, mahrumiyet ve dışlanma oranlarını artırmaktadır.

Modern ve post modern kent yaşamında, bireylerin fiziksel çevreyle kurduğu ilişki giderek azalmış; yaşam, büyük ölçüde kapalı, yapay iklimlendirilmiş mekânlarda ve dijital ortamlar aracılığıyla şekillenmeye başlamıştır. Günlük yaşamın büyük bir kısmı, ekran başında ya da ulaşım araçlarında geçirilmektedir. Bu durum, bireylerin doğal çevreyle temasını sınırlarken, kamusal açık alanların ve yeşil altyapının kent içindeki rolünü daha da kritik hale getirmektedir. Günümüzde doğayla fiziksel etkileşim, çoğunlukla haftalık veya dönemsel etkinliklerle, yani rekreasyon, spor ya da terapi amaçlı faaliyetlerle sınırlandırılmış durumdadır. Bu durum kentlerde mental sağlıktan dolaşım sorunlarına kadar çeşitli sağlık araştırmalarının niceliğini ve niteliğini artırmaktadır.

Kentsel çevrede artan çevre kirliliği ve bireysel stres düzeyleri, özellikle engelli bireyler açısından önemli risk faktörleri oluşturmaktadır (Doxon vd., 1987; Grahn ve Stigsdotter, 2003; Herzog vd., 2003). Engelli bireyler, kentin fiziksel ve sosyal yapısındaki eşitsizlikler nedeniyle bu olumsuzluklara karşı daha kırılgan bir konumdadır. Bu durum, kentsel planlama süreçlerinde sağlık, erişilebilirlik ve kapsayıcılığı temel alan bütüncül yaklaşımlara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Fiziksel veya zihinsel engelli kişiler, genellikle kamusal kentsel yeşil alanlardaki sosyal yaşamdan direkt veya dolaylı olarak dışlanırlar (Seeland ve Nicole, 2006). Bu kişiler, toplumunun bir parçasıdırlar, ancak özel ihtiyaçları ve engelleri için gerekli olan uyarlamalar nedeniyle hayata çoğunlukla sınırlı bir ölçüde katılırlar. Bu engeller, zihinsel veya fiziksel olarak sosyal altyapıların tasarlanması ve planlanması sürecinde dikkate alınması gereken önemli boyutlardır (Cattelino, 1988).

Tüm bireylerin, engelliler de dahil olmak üzere, toplumsal yaşama ve kamusal hizmetlere eşit koşullarda erişimi sağlanmalıdır (Asian Development Bank, 2022). Aksi takdirde, bireyler arasında eşitliğin sağlanamaması, temel insan haklarının ihlaline ve ayrımcılığın kurumsallaşmasına zemin hazırlamaktadır (Basha, 2015). Bazı ülkelerde erişilebilirliğe ilişkin yasal düzenlemeler yürürlüğe girmiş olsa da, fiziksel çevrenin tasarımında uygulamaların hâlen tutarsızlık gösterdiği görülmektedir (Chuangchai, 2015).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Dünya Bankası'nın verilerine göre, dünya genelinde 1 milyardan fazla insan bir tür engel ile yaşamakta olup, bu bireylerin yaklaşık 200 milyonu günlük işlevlerini yerine getirememektedir (World Health Organization, 2011). 2050 yılına kadar ise kentlerde yaşayan 940 milyondan fazla kişinin bir tür engellilik ile başa çıkmak durumunda kalabileceği öngörülmektedir (Pineda, 2020). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2011) verilerine göre ise Türkiye'de nüfusun %12'si engelli bireylerden oluşmaktadır. Buna göre, ülkemizde yaklaşık olarak 8,5 milyon engelli bireyin yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, engelli bireylerin gereksinimlerinin küresel ölçekte hem bakım hem de kentsel kalkınma politikaları açısından öncelikli hale gelmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında engelli oranlarının arttığı ve bu bireylerin pek çok şehre dağıldığı tahmin edilmektedir.

Geçici veya kalıcı engellilikle ilgili en temel konulardan biri erişilebilirliktir. Erişilebilirliği en geniş anlamıyla kavramlaştıran ve bağımsız bir hükümle düzenleyen ilk sözleşme, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'dir. Birleşmiş Milletler, Engelli Hakları Sözleşmesinin 8 ilkesinden biri Erişilebilirlik İlkesidir. Sözleşme'nin 9. Maddesinde engellinin, kimsenin yardımına gereksinim duymadan, yaşamın bütün alanlarında eşit şekilde var olabilmesi için erişilebilirliğin sağlanması gerektiği açıklanmaktadır. Birleşmiş Milletler, engelli bireyler için politikaların yoğunlaşması gereken konuları ulaşılabilirlik, eğitim, istihdam, gelir sağlama ve sosyal güvence, aile yaşamı ve kişisel bütünleşme, kültür, eğlence-spor ve din olmak üzere sekiz kritik alan olarak belirlemiştir (Aysoy, 2004).

Ulaşılabilirlik terimi, Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı 2010-2011'e göre; "Yaşamın tüm alanlarındaki hak ve hizmetlere ulaşabilmek ve bunlardan yararlanabilmek" olarak tanımlanırken (ÖİB, 2010), Türk Standartları Enstitüsüne (TSE) göre ise (TS 9111, 2011); "Herkesin, istediği her yere ve her hizmete ulaşabilmesi ve bunları kullanabilmesi" şeklinde tanımlanmaktadır.

Sürdürülebilir kentler için tasarım anlayışı, çok disiplinli bir yaklaşımla hem mevcut çevresel ve toplumsal sorunlara çözümler üretmeyi hem de uzun vadeli, kapsayıcı yaşam senaryoları oluşturmayı amaçlayan bir uygulama ve araştırma alanıdır (Vezzoli vd., 2018). Bu yaklaşım, yalnızca genel sağlığı iyileştirmekle kalmaz; aynı zamanda sürdürülebilir ve kuşaklar arası aktarılabilir yaşam çevreleri inşa etmeyi hedefler. Bu bağlamda, sürdürülebilir bir kent; yalnızca çevresel hedefleri değil, aynı zamanda sosyal adalet, eşitlik ve kapsayıcılık ilkelerine dayalı büyüme ve kalkınmayı destekleyen bir yapıyı benimsemelidir. Kentsel planlama ve yönetişim süreçlerinin bu değerlere uygun olarak yapılandırılması; kentlerin tüm bireyler için erişilebilir, açık ve demokratik mekanlar haline gelmesini zorunlu kılar. Kentlerin hem sosyal gelişimi hem de fiziksel çevresinin dönüşümü, ancak kapsayıcı ve katılımcı planlama yaklaşımlarının benimsenmesiyle mümkün olabilir.

Bazı ülkelerde hükümetler erişilebilirliğe yönelik yasal düzenlemeler getirilmiş olsalar da, inşa edilmiş çevrenin tasarımında uygulamaya yansıyan standartlar büyük ölçüde tutarsızlık göstermektedir (Chuangchai, 2015). Bu durumun somut örneklerinden biri, kentsel yeşil alanların engelli bireyler açısından erişim sorunları barındırmasıdır (Seeland ve Nicole, 2006). Yetersiz ve kapsayıcı olmayan biçimde tasarlanmış kent parkları ve açık yeşil alanlar, engelli bireylerin fiziksel aktivite, rekreasyon, sosyalleşme ve doğayla temas kurma gibi temel haklarına erişimini kısıtlamaktadır. Bu sınırlılıklar, yalnızca bireysel düzeyde sosyal dışlanmaya yol açmakla kalmamakta; aynı zamanda bağımsız ve katılımcı bir yaşam sürme hakkını da ciddi biçimde zedelemektedir. Bu durum engelli ve yakınlarını eve hapsolmaya yönlendirerek hareketsiz yaşama bağlı pek çok hastalığa da zemini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, kentsel yeşil alanların tasarımında erişilebilirliğin sağlanamaması, sürdürülebilir kentleşme hedeflerinin gerçekleştirilmesi önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Engelli bireylerin ihtiyaçlarının dikkate alınmadığı yeşil alan düzenlemeleri, kent parklarının sosyal kapsayıcılık, sağlık ve çevresel adalet gibi temel işlevlerini yerine getirmede yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

Bu çerçevede, kentsel yeşil alanlar sürdürülebilirlik tasarımının temel bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle engelli bireyler ve yaşlılar gibi hassas gruplar için erişilebilir yeşil alanlar, fiziksel aktivite, sosyalleşme ve doğayla temas gibi temel gereksinimlere yanıt vermektedir (Sapuan, 2021). Doğal unsurların kent planlamasına entegre edilmesi; ekolojik dengeyi korurken, kentsel yayılmayı sınırlar ve daha yaşanabilir, dirençli ve kapsayıcı kentsel çevrelerin oluşmasına olanak tanır (Yigitcanlar ve Dizdaroglu, 2015; Jim, 2004; Costa vd., 2008).

Kentsel gelişimin, yeşil altyapıyı güçlendirecek planlama ilkeleri doğrultusunda yönlendirilmesi, özellikle engelli bireyler için yaşam kalitesini artıracak kapsayıcı ve sürdürülebilir kentlerin inşasında kritik rol oynamaktadır. Nitelikli yeşil alanlar; fiziksel ve zihinsel sağlık üzerinde olumlu etkileri, sosyal etkileşimi teşvik etme kapasitesi ve erişilebilir yapısıyla kent yaşamını daha dirençli ve kapsayıcı hale getirmektedir (Göktuğ vd. 2013; Koçak ve Demir, 2024; Demircioğlu vd.2011; Rüzgar vd., 2022; Güngör vd., 2016). Yeşil alanlar, güven, aidiyet ve topluluk duygusunu güçlendirerek özellikle engelli bireyler için sosyal dışlanmayla başa çıkmada önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, engellilerin çeşitli fiziksel ve rekreatif etkinliklere katılım yoluyla hem sağlıklarına hem de yaşanabilirlik düzeyinin artmasına katkı sağlar (Martinez Gomez vd., 2018; Lafrenz, 2022). Engelli bireyler, bu alanlarda fiziksel kapasitelerini sergileyerek görünürlük kazanmakta ve toplumda daha fazla kabul görebilmektedir. Bu durum, hem diğer engelli bireyler hem de toplum genelinde kapsayıcı tutumların gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Dolayısıyla, sağlıklı ve kapsayıcı bir kent yaşamının inşası için doğal çevrenin planlama sürecine aktif biçimde entegre edilmesi, başta engelli bireyler olmak üzere tüm kent sakinlerinin yaşam kalitesinin artırılması açısından temel bir gereklilik haline gelmiştir.

Kapsayıcı kentsel hareketlilik, sürdürülebilir şehircilik anlayışının temel taşlarından biridir. Bu bağlamda, engelli bireylerin kentsel yeşil alanlara ve park alanlarına erişimi, hem fiziksel hem de sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması açısından kritik öneme sahiptir.

Bu çalışma, engelli bireylerin park alanlarına erişiminde karşılaştığı engelleri, bu erişimin sağlık ve sosyal yaşam üzerindeki etkilerini ve kapsayıcı tasarım stratejilerini ele almayı amaçlamaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

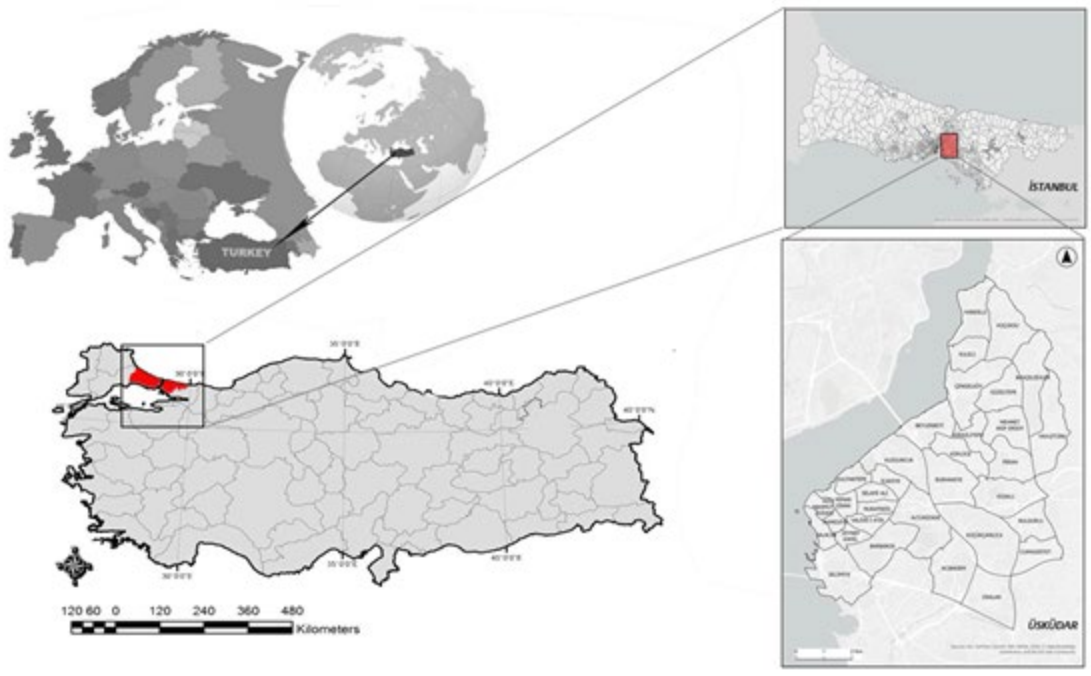
Çalışma alanı olarak İstanbul-Üsküdar ilçesinde yürütülmüştür. Üsküdar ilçesinin yüzölçümü 36 km^2 olup toplam nüfus 500.000-550.000 civarında seyretmektedir. Mekânsal Adres Kayıt Sistemi'ne göre Üsküdar'da yaklaşık 2200 cadde ve sokak bulunur. Üsküdar Belediyesi Kent Bilgi Sistemi'ne göre hanesinde engelli bulunan aile sayısı 2907'dir ve bu aileler Üsküdar'daki 1156 farklı sokağa dağılmış olup en fazla bulundukları sokaklar Selami Ali ve Yavuztürk mahallelerindedir (Tablo 1). Çalışma alanına ait konum haritası Şekil 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma alanında bulunan sokak verileri.

Park | Engelli Bulunan Aile Yoğunluğu | Engelli Bulunan Aile... of AILE_SAYISI

Field: Add Calculate Selection: Select By Attributes Zoom To Switch Clear

	LLE_ID	MAHALLE_ADI	SOKAK_ID	SOKAK_ADI	AILE_SAYISI	YARDIM_SAYISI
1	53227	SELAMİALİ MAH.	22273	HAMAM SOKAĞI	29	457
2	53227	SELAMİALİ MAH.	22274	HAZAN SOKAĞI	23	349
3	53231	YAVUZTÜRK MAH.	22570	BAYRAMİÇLİ MEHMET...	23	249
4	53231	YAVUZTÜRK MAH.	22695	TARİH CADDESİ	19	82
5	53227	SELAMİALİ MAH.	22280	KATİBİM AZİZBEY SOK...	18	200
6	53230	VALİDE-İ ATİK MAH.	22524	KARTALBABA CADDESİ	17	325
7	53206	BARBAROS MAH.	20340	SAKA SOKAĞI	16	335
8	53227	SELAMİALİ MAH.	22254	AŞÇI HANIM SOKAĞI	15	108
9	53232	ZEYNEP KAMİL MAH.	22748	ŞAİR ZATİ SOKAĞI	15	197
10	53205	BAHÇELİEVLER MAH.	20204	BOSNA BULVARI	15	291
11	53231	YAVUZTÜRK MAH.	22607	GAZANFER SOKAĞI	14	132
12	53231	YAVUZTÜRK MAH.	22635	KARADENİZ CADDESİ	14	245

Şekil 1. Çalışma alanına ait konum haritası.

Çalışma alanında 33 adet mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerden en çok nüfusa sahip olanları Ünalan ve Yavuztürk mahalleleri dir (Tablo 2).

Tablo 2. Çalışma alanında bulunan mahalle verileri.

Mahalle	Nüfus (2019)	Bina Sayısı	Konut Sayısı
ACIBADEM	24843	881	8309
AHMEDİYE	9324	656	3403
ALTUNİZADE	14125	1011	4082
AZİZ MAHMUT HÜDAYİ	8820	901	3255
BAHÇELİEVLER	22221	2581	6516
BARBAROS	17904	795	6153
BEYLERBEYİ	5445	970	1779
BULGURLU	31743	1466	9476
BURHANİYE	16780	1897	4794
CUMHURİYET	37610	1951	11328
ÇENGELKÖY	14094	1990	4323
FERAH	20832	1372	5803
GÜZELTEPE	13205	1578	3730
İCADİYE	16797	1435	6086
KANDİLLİ	1729	714	569
KISIKLI	20330	1689	5570
KİRAZLITEPE	10243	1215	2661
KULELİ	2255	564	630
KUZGUNCUK	4177	1191	1570
KÜÇÜKÇAMLICA	10828	1581	2872
KÜÇÜKSU	19665	1733	5767
KÜPLÜCE	17449	1753	4874
MEHMET AKİF ERSOY	20426	1945	5690
MİMAR SİNAN	12265	1320	4186
MURATREİS	14022	1087	4937
SALACAK	9554	857	3661
SELAMİ ALİ	13359	877	4513
SELİMİYE	8834	867	2778
SULTANTEPE	11284	788	4001
ÜNALAN	34514	2291	10396
VALİDE-İ ATİK	21276	1364	7439
YAVUZTÜRK	33696	3409	9010
ZEYNEP KAMİL	12176	730	4380

2.2. Metot

Bu araştırmada 2 veri setine 2 aşamalı bir yöntemsel yaklaşım uygulanmıştır. Araştırmada Üsküdar Belediyesi'ne ait ağ analizi yapmaya uygun sokak verisi, sokak düzeyinde engelli bulunan aile sayısı verisi ve park alanları temin edilmiştir.

İlk olarak ağ analizi yapmaya uygun sokak verisi ve ağ analiz yöntemlerinden erişim alanı (isochrone) analizi kullanılarak park alanlarına 0-5, 6-10, 11-15 dakikalık yürüyüşle ulaşılabilen alanlar hesaplanmıştır. Bu analiz için bir insanın 15 dakikada 1 kilometre yürüdüğü varsayılmıştır. Bu analiz sonucuna göre fiziksel olarak erişim haritalanmıştır. İkinci sırada engelli bulunan aile sayısına göre sokakların ısı haritası ve Optimize edilmiş Sıcak Nokta Analizi (OSNA) yapılmıştır. Sıcak Nokta Analizi (SNA), 1995'te Art Getis ve Keith Ord tarafından geliştirilmiştir (Getis ve Ord, 1992; Ord ve Getis, 1995). Getis-Ord Gi* istatistiğine dayanan bu yöntem, istatistiksel olarak anlamlı sıcak ve soğuk noktaları belirler. Denklem 1'deki Gi* değeri sıfıra yaklaştıkça anlamlı bir kümelenme görülmez. Z skoru yükseldikçe yüksek değerli verilerin birlikte yer aldığı sıcak noktalar, azaldıkça düşük değerli verilerin yoğunlaştığı soğuk noktalar ortaya çıkar. OSNA yöntemi, klasik SNA yöntemine göre daha isabetli sonuçlar üretir; istatistiksel olarak anlamsız çıktıları azaltır ve optimum mesafe bandını belirler.

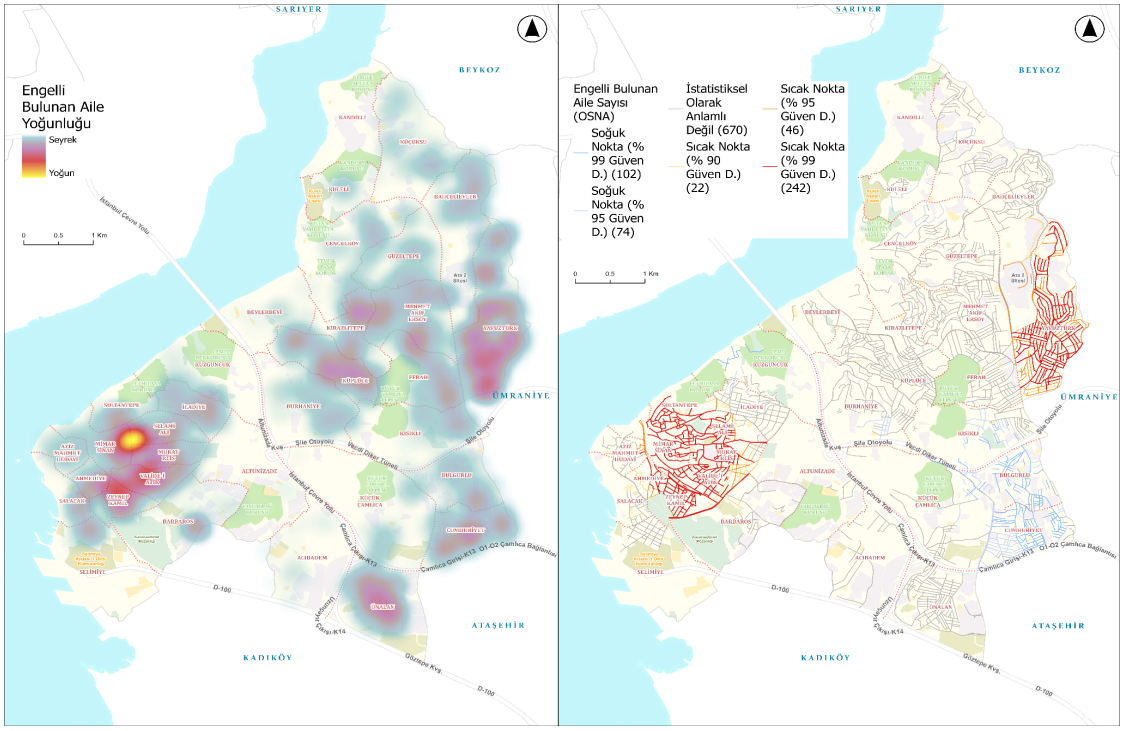
$$G_i = \frac{\sum_{j=1}^{n} W_{i,j}\, x_j - \underline{x} \sum_{j=1}^{n} w_{i,j}}{\sqrt{\frac{\left[n \sum_{j-1}^{n} w_{i,j}^2 - \left(\sum_{j=1}^{n} w_{i,j}\right)^2\right]}{n-1}}} \qquad (1)$$

Denklem 1'te xj veri kümesindeki j'inci özelliğin değeri, wi,j i'inci ve j'inci veri noktaları arasındaki uzamsal ağırlık değeri, n toplam nesne sayısı ve S standart sapmadır.

OSNA sayesinde Üsküdar Belediyesi Kent Bilgi Sistemi'ne göre engellilerin yoğunlaştığı ve sıcak ve soğuk nokta oluşturduğu bölgeler tespit edilmiştir. Bu iki aşamada ArcGIS Pro 3.2 yazılımı kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Çalışma alanındaki engelli bulunan ailelerin oluşturduğu ısı haritası (a) ve sıcak nokta analiz sonucu (b) Şekil 2 de verilmiştir.

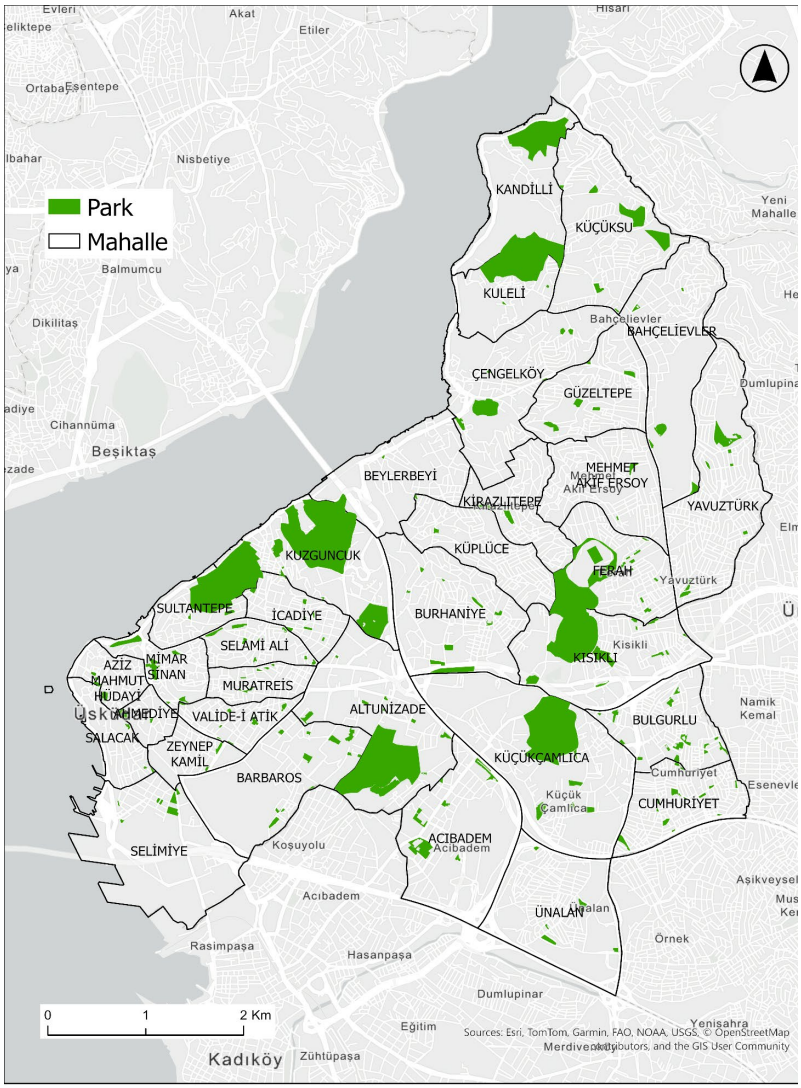
Şekil 2. Üsküdar ilçesinde bulunan engelli bulunan ailelerin ısı haritası (a), çalışma alanındaki sokaklara uygulanan OSNA sonucu (b).

Şekil 2a'daki ısı haritasına göre engelli bulunan ailelerin Selami Ali, Valide-i Atik, Zeynep Kamil, Ünalan, Yavuztürk ve Büyük Çamlıca'nın eteklerindeki mahallelerde (Küplüce, Kirazlıtepe) yoğunlaştığı belirlenmiştir.

Sokaklardaki engelli bulunan aile sayısına OSNA yöntemi uygulandığında Şekil 2b' deki sonuca ulaşılmıştır. Buna göre Yavuztürk, Selami Ali, Muratreis, Valide-i Atik, Zeynep Kamil ve kısmen Sultantepe'deki sokaklar % 95 ve % 99 güven düzeyinde sıcak nokta oluşturmaktadır. Daha genel bir ifade ile engelli aile sayısının yüksek olduğu sokaklar bu bölgede bir küme oluşturmaktadır. Buna ek olarak Bulgurlu, Cumhuriyet ve kısmen Kuzguncuk'taki sokaklar % 95 ve % 99 güven düzeyinde soğuk nokta oluşturmaktadır.

Kesişim kümesini anlayabilmek için Isı haritası ve OSNA sonuçları birlikte ele alındığında engelli bulunan ailelerin Yavuztürk ve Selami Ali bölgesi öne çıkmaktadır.

Üsküdar ilçesinde toplam 217 adet park bulunmaktadır. Bu parkların dağılışı Şekil 3'te verilmiştir. Tablo 3'te görüldüğü gibi sayısına göre küçük ve çok sayıda parklar yoğun nüfuslu Bulgurlu ve Cumhuriyet mahallelerindedir. Ancak mahalle alanına park alanı oranı olarak değerlendirildiğinde ise bu oran en fazla Sultantepe, Kuleli, Kuzguncuk ve Ferah mahallelerindedir. Bu çalışmaya göre, parklar büyüklüğüne göre koru ve tepelerdeki alanlardan dolayı Kandilli, Kuleli, Kuzguncuk, Sultantepe, Büyük ve Küçük Çamlıca, Altunizade'de yoğunlaştığı görülmektedir.

Şekil 3. Üsküdar ilçesinde bulunan park alanlarının dağılışı.

Tablo 3. Çalışma alanında bulunan park verileri.

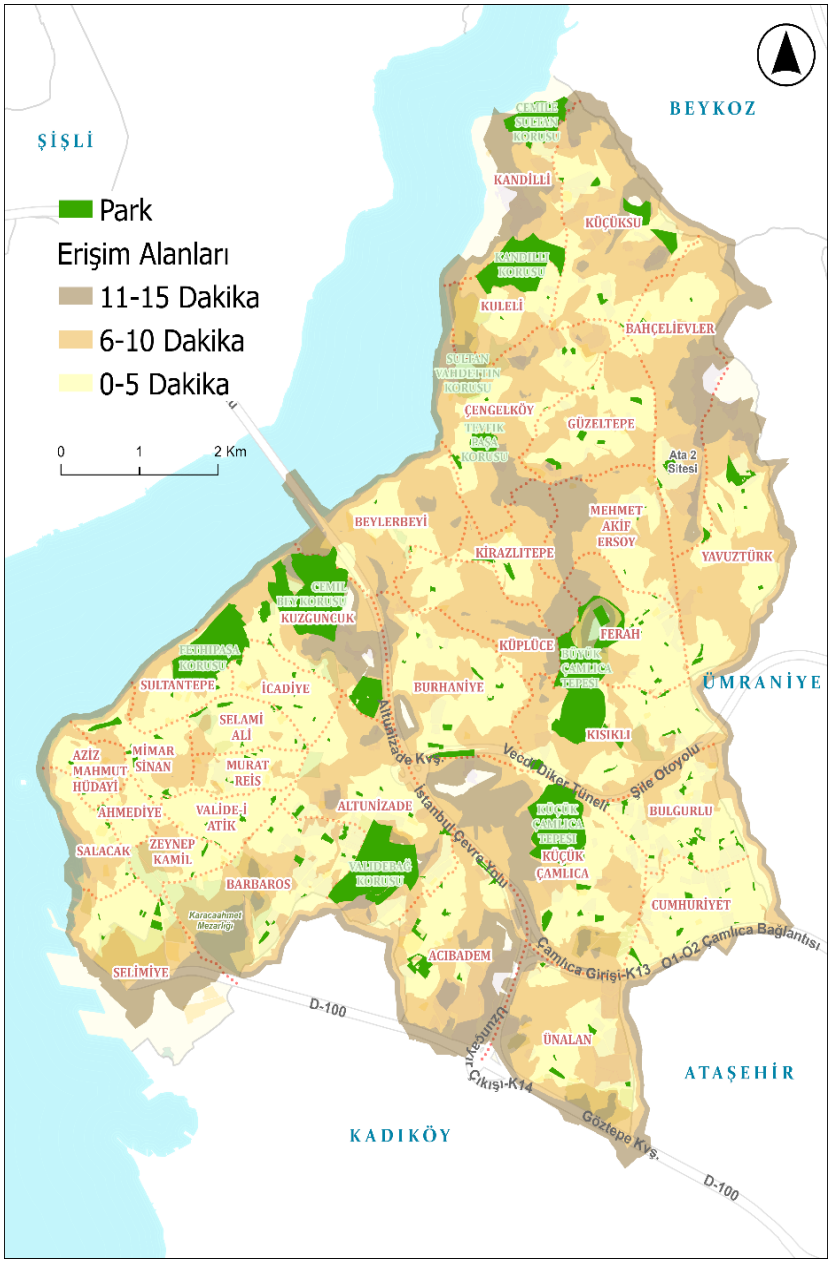
Mahalle	Park Sayısı	Park Alanı m2	Parkların Mahalle Alanına Oranı	2019 Yılı Kişi Başına Düşen Park Alanı (m2/kişi)
ACIBADEM	10	50711	1,77	0,2
AHMEDİYE	2	9482	2,39	1,1
ALTUNİZADE	12	369252	11,85	2,3
AZİZ MAHMUT HÜDAYİ	4	8845	1,48	1,3
BAHÇELİEVLER	6	21744	0,77	0,2
BARBAROS	11	30258	1,19	1,8
BEYLERBEYİ	4	2249	0,11	3,2
BULGURLU	14	33648	2,15	1,1
BURHANİYE	9	41436	1,53	2,1
CUMHURİYET	14	22408	1,49	0,6
ÇENGELKÖY	6	52260	1,79	1
FERAH	11	401376	21,36	2,6
GÜZELTEPE	5	21498	1,2	1,6
İCADİYE	7	9858	1,12	0,5
KANDİLLİ	4	181693	8,43	6,5
KISIKLI	10	69885	2,62	11,3
KİRAZLITEPE	2	13137	1,07	1,4
KULELİ	6	230438	17,94	1,7
KUZGUNCUK	10	570412	21,57	114
KÜÇÜK ÇAMLICA	7	319587	7,46	29,7
KÜÇÜKSU	6	76106	2,68	1
KÜPLÜCE	2	3034	0,2	0,3
MEHMET AKİF ERSOY	2	4990	0,26	0,3
MİMAR SİNAN	6	33644	3,77	1,7
MURATREİS	5	5609	0,85	0,4
SALACAK	3	2964	0,39	0,6
SELAMİ ALİ	8	16633	2,11	1,3
SELİMİYE	7	18334	0,61	1,4
SULTANTEPE	3	240694	26,42	13,4
ÜNALAN	5	15782	0,6	0,5
VALİDE-İ ATİK	7	9797	1,31	0,6
YAVUZTÜRK	7	40520	1,35	0,4
ZEYNEP KAMİL	2	4345	0,67	0,3

Park alanlarının erişilebilirliği Şekil 4'te verilmiştir. Buna göre Ahmediye, Valide-i Atik, İcadiye, Cumhuriyet gibi bölgelerde küçük ve sık biçimde parkların bulunduğu bölgelerde erişim genel olarak 0-5 dakika arasındadır.

Erişimin yüksek olduğu mahallelerde bile yeşil alanların büyüklüğü kişi başı en az 10 m^2 olarak belirlenen kentsel donatı standartlarının altında kalmaktadır (Ahmediye 1,1 m^2/kişi; Valide-i Atik 0,6 m^2/kişi; İcadiye 0,5 m^2/kişi; Cumhuriyet 0,6 m^2/kişi) (Tablo 3).

Sahil kesimi, Bahçelievler-Yavuztürk kesişimi, Büyük Çamlıca Camisinin kuzeyinden başlayıp Mehmet Akif Ersoy-Kirazlıtepe arasında kalan ve Çengelköy'e kadar inen kesimde erişim 10 dakikanın üzerine çıkmaktadır. Üsküdar sahil hattı boyunca tarihi dokunun yoğunluğu, sahil aksında kaldırım genişliğinin az olması, özel mülkiyetin yoğunluğu (yalı tipi konutlar) sahil aksındaki parkların arasındaki erişim süresini etkileyen faktörler arasındadır. Sahil aksı haricindeki Bahçelievler-Yavuztürk kesişimi, Büyük Çamlıca Camisinin kuzeyinden başlayıp Mehmet Akif Ersoy-Kirazlıtepe arasında kalan ve Çengelköy'e kadar inen alanlarda topografik olarak eğimi yüksek olan bölgeler olduğundan ve plan tipleri genellikle bahçe mesafeli olduğundan adaların arasındaki mesafeler de erişim sürelerini arttırmaktadır.

Tablo 4'de verilen değerler değerlendirildiğinde engelli bulunan aile sayısının en fazla olduğu ilk beş mahalle sırasıyla Yavuztürk (442), Ünalan (183), Küplüce (183), Cumhuriyet (155) ve Selami Ali'dir (154). Yeşil alana kısa sürede erişim açısından en dezavantajlı olanlar ise Yavuztürk, Ünalan ve Selami Ali'dir. Alansal olarak bu üç mahallenin sırasıyla % 28,8, % 42, % 31'i 5 dakikada bir parka erişebilmektedir.

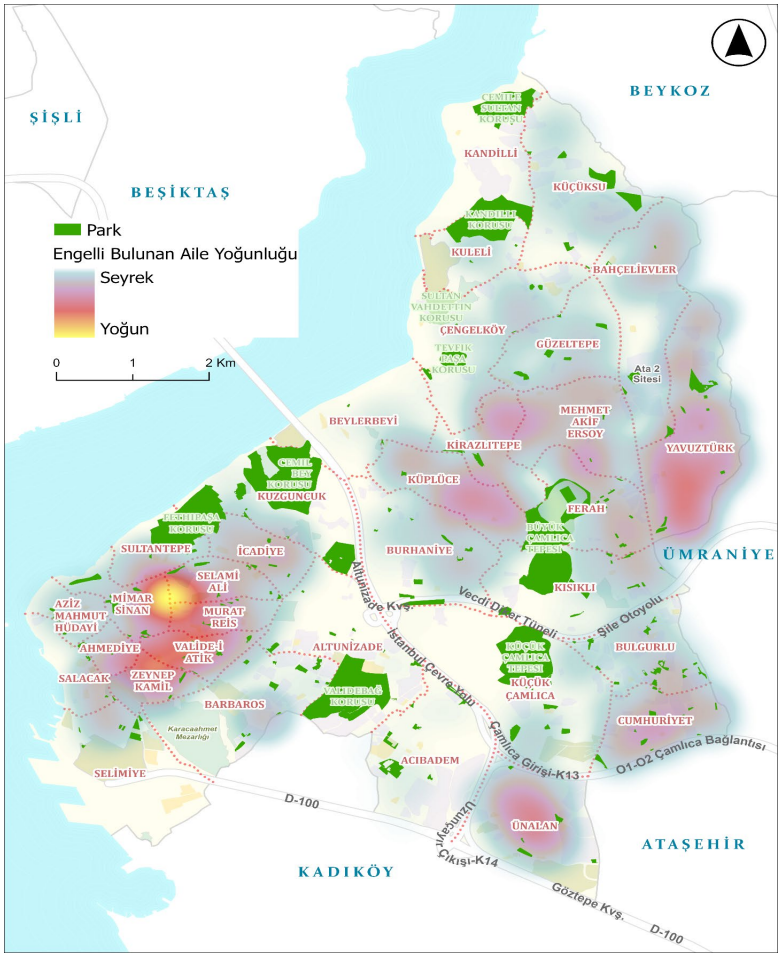

Şekil 4. Üsküdar'daki parkların konumu ve dakika olarak erişilebilirliği.

Tablo 4. Mahallelere göre parkların alansal olarak erişim oranları.

Mahalle	Erişen Alan Oranı (0-5 Dk)	Erişen Alan Oranı (6-10 Dk)	Erişen Alan Oranı (0-10 Dk)	Erişen Alan Oranı (11-15 Dk)	Erişen Alan Oranı (0-15 Dk)	Engelli Bulunan Aile Sayısı
ACIBADEM	28,8	33,1	61,9	31,6	93,5	17
AHMEDİYE	92,0	8,0	100,0	0,0	100,0	49
ALTUNİZADE	42,0	39,0	81,1	13,7	94,8	4
AZİZ MAHMUT HÜDAYİ	54,6	44,3	98,9	1,1	100,0	27
BAHÇELİEVLER	31,0	41,8	72,9	22,8	95,7	111
BARBAROS	45,8	36,8	82,6	16,5	99,1	43
BEYLERBEYİ	29,7	51,5	81,1	12,8	93,9	16
BULGURLU	77,1	20,8	97,9	2,1	100,0	85
BURHANİYE	52,4	35,4	87,8	11,3	99,0	77
CUMHURİYET	95,3	4,0	99,3	0,7	100,0	155
ÇENGELKÖY	29,0	46,9	75,9	20,5	96,4	57
FERAH	45,3	28,4	73,8	22,0	95,7	113
GÜZELTEPE	49,9	45,0	94,9	4,9	99,8	72
İCADİYE	94,3	5,7	100,0	0,0	100,0	87
KANDİLLİ	12,5	25,2	37,7	34,2	71,8	2
KISIKLI	47,7	40,7	88,4	10,8	99,2	63
KİRAZLITEPE	28,7	39,3	67,9	18,4	86,4	99
KULELİ	37,3	36,8	74,1	21,5	95,6	19
KUZGUNCUK	23,5	31,5	55,0	31,1	86,1	20
KÜÇÜK ÇAMLICA	28,4	37,4	65,7	30,4	96,1	43
KÜÇÜKSU	34,0	44,0	78,0	14,0	92,0	70
KÜPLÜCE	24,5	62,7	87,2	12,4	99,6	183
MEHMET AKİF ERSOY	26,9	37,4	64,3	33,6	97,9	153
MİMAR SİNAN	63,7	34,8	98,5	1,5	100,0	110
MURATREİS	81,2	18,8	100,0	0,0	100,0	91
SALACAK	52,2	38,4	90,5	8,2	98,7	33
SELAMİ ALİ	87,0	13,0	100,0	0,0	100,0	154
SELİMİYE	21,7	20,3	42,0	21,3	63,3	29
SULTANTEPE	52,7	27,8	80,5	19,5	100,0	45
ÜNALAN	30,1	39,3	69,5	18,3	87,7	183
VALİDE-İ ATİK	99,2	0,8	100,0	0,0	100,0	149
YAVUZTÜRK	38,2	33,2	71,3	20,8	92,1	442
ZEYNEP KAMİL	61,0	39,0	100,0	0,0	100,0	106

Engelli bulunan aile yoğunluğu ve park dağılışları birlikte değerlendirildiğinde özellikle Yavuztürk'ün güneyi, Küplüce, Selami Ali-Mimar Sinan-Muratreis kesişimi, Valide-i Atik-Zeynep Kamil bölgesi, Ünalan ve Cumhuriyet mahallelerinin daha dezavantajlı oldukları görülmüştür (Şekil 5). Dezavantajlı bölgeler kentsel doku, topoğrafya planlama açısından incelendiğinde; Selami Ali-Mimar Sinan-Muratreis bölgesi Üsküdar kent merkezindeki tarihi dokunun ve bitişik nizam yapı adalarının yoğun olduğu bir bölge olması, topoğrafyasının eğimli olması gibi nedenlerle kentsel donatılara erişim kısıtlanmaktadır, Yavuztürk'ün güneyinde dere yatağı olması, ana yollara uzak olması, ulaşım çeşitliliğinin az olması, planlamanın uygulanması açısından bölgenin hisseli parsellerden oluşmasından kaynaklı yasal sorunları kentsel donatılara erişim zorlaşmaktadır. Ünalan bölgesi kentsel dönüşüme ihtiyaç duyan gecekondu sonrası apartmana dönüşen yoğun sıkışık bir kentsel doku olması nedeniyle yeşil alanları ve donatıları yetersizdir. Cumhuriyet mahallesi ise bitişik nizam plan tipi ve yoğun kentsel doku ile park alanlarının yetersiz olması ile erişimin zorlaştığı bölgelerdendir. Bu alanların demografik yapısındaki farklılaşma ve benzerlikler de engelli bulunan ailelerin yoğunluğundaki artışın nedenlerini ortaya koymaktadır. Belirli etnik kökendeki insanların belli mahallelerde yoğunlaşması, akraba evlilikleri, erken evlilik, ekonomik zorluklar, tıbbı yardıma erişim gibi konular da bu mahallelerdeki engelli ailelerin yoğunluğundaki belirgin artışın sosyo-ekonomik nedenleri arasındadır.

Şekil 5. Engelli bulunan aile yoğunluğu ve park dağılışı.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Sürdürülebilir planlama ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları bir arada ele alarak bütüncül bir yaklaşım benimsemektedir Bu bağlamda, sosyal sürdürülebilirlik; eşitlik, kapsayıcılık ve adalet ilkeleriyle doğrudan ilişkilidir. Engelli bireylerin mekânsal planlamaya dahil edilmesi, bu ilkelerin hayata geçirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Evrensel tasarım ilkeleri, katılımcı planlama süreçleri ve erişilebilirlik standartları, herkes için yaşanabilir kentler yaratmanın temel araçlarıdır. Bu yaklaşımlar doğrultusunda geliştirilen politikalar, engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve adil katılımını sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Engelli bireyler ve aileleri fiziksel çevrenin uygun şekilde düzenlenmemesi, toplu taşıma araçlarına erişimde yaşanan sıkıntılar ve toplumsal önyargılar gibi birçok faktör nedeniyle kentsel yaşama tam olarak katılamamaktadır. Bu durum, yalnızca bireysel bir sorun değil; toplumsal bir dışlanma biçimi olarak değerlendirilmelidir. Sosyal model yaklaşımı, engelliliği bireyin yetersizliğiyle değil, toplumun dışlayıcı yapılarıyla ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda, engelli bireylerin yaşadığı erişim problemleri, mekânsal adaletsizlik ve sosyal eşitsizlik sorunlarının bir yansımasıdır.

Engelli bireylerin kentsel yeşil alanlara erişimi, yalnızca fiziksel altyapının düzenlenmesiyle değil; aynı zamanda toplumsal farkındalığın artırılması, kapsayıcı politikaların geliştirilmesi ve disiplinler arası işbirliğinin sağlanması ile mümkündür. Engellilik olgusunu sosyal bir bağlamda ele alan yaklaşımlar, adil ve sürdürülebilir kentlerin inşasında yol gösterici olabilir. Bu nedenle, engelli bireylerin mekânsal ve toplumsal dışlanmasını ortadan kaldırmak amacıyla erişilebilirlik ilkesinin planlamanın her aşamasında temel bir kriter olarak ele alınması gerekmektedir. Böylece kentler yalnızca daha yaşanabilir değil, aynı zamanda daha adil ve kapsayıcı hale gelebilecektir.

Erişilebilirlik kavramı, engelli bireylerin toplumun diğer üyeleri gibi bağımsız bir yaşam sürebilmeleri ve toplumsal yaşama tam ve etkin biçimde katılabilmeleri için; fiziki çevreye, ulaşıma, bilgi ve iletişim teknolojileri ile sistemlerine eşit koşullarda erişebilmelerini ifade etmektedir. Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımlarının engellenmesi, onların dışlandığı bir toplumsal yapı yaratmakta ve bütüncül bir toplum anlayışını zedelemektedir (Öz, 2013). Bu nedenle, toplumsal yaşamın tüm bileşenlerinin herkes için erişilebilir şekilde tasarlanması gereklidir.

Özellikle kentsel yeşil alanlar, bireylerin fiziksel, ruhsal ve toplumsal iyilik hallerini destekleyen önemli kamusal mekânlardır (Chiesura, 2004; Maas vd., 2006). Ancak bu alanların tasarımında engelli bireylerin ihtiyaçları çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Ara yolların eğimi, uygun zemin kaplamalarının olmaması, yönlendirme işaretlerinin eksikliği ve genel erişilebilirlik standartlarına uyulmaması, engelli bireylerin bu alanlardan yararlanma hakkını sınırlamaktadır (Pineda, 2020; Talen, 2000).

Kentsel planlama literatürü, engelli bireylerin kent deneyimlerinin yalnızca "uyarlanabilirlik" çerçevesinde değil, katılım ve kapsayıcılık ilkeleriyle değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Imrie, 2012). Yani erişilebilirliğin yalnızca teknik bir sorun değil, aynı zamanda sosyal adalet meselesi olduğu vurgulanmaktadır (Soja, 2010). Dolayısıyla kent yönetimlerinin, yeşil alanlar başta olmak üzere tüm kamusal mekanları kapsayıcı biçimde tasarlaması; yalnızca rampa eklemekle sınırlı kalmayan, kullanıcı çeşitliliğini merkeze alan bütüncül politikalar üretmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, İstanbul Üsküdar ilçesi özelinde yürütülmüş olup engelli bireylerin park ve yeşil alanlara erişimi, mekânsal dağılımı bağlamında detaylı analizler sunmuştur. Araştırma kapsamında hem erişim süreleri hem de engelli bulunan ailelerin mekânsal yoğunlukları dikkate alınarak mevcut durum değerlendirilmiştir. Bulgular, Üsküdar'da bazı mahallelerde (örneğin Yavuztürk, Selami Ali, Ünalan) engelli bireylerin yoğunlaştığı alanlarda park alanlarına erişimin düşük olduğunu ve yeşil alanların kişi başına düşen miktar açısından yetersiz kaldığını ortaya koymuştur.

Çalışma alanının bütünü değerlendirildiğinde, engelli bireylerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde yeşil alanlara erişim süresinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum mekânsal eşitsizliğe yol açmaktadır. Mekânsal eşitsizliği, topoğrafya, tarihi doku, yapı adalarının sıkılığı ve planlama eksiklikleri olumsuz yönde etkileyerek, park alanlarına erişilebilirliği olumsuz etkilemektedir. Bazı mahallelerde park sayısı yeterli görünse de erişilebilirlik ve fiziksel uygunluk açısından bu alanların engelli bireylerin kullanımına olanak tanımadığı görülmektedir. Parkların büyüklüğü ve donatı kalitesi, yalnızca fiziksel varlığı değil, aynı zamanda işlevselliği de önemli kılmaktadır. Mekânsal analizler, erişilebilirliğin sadece fiziksel uzaklık değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve fiziksel çevresel faktörlerden de etkilendiğini göstermektedir.

Bu bulgular doğrultusunda; özellikle engelli bireylerin yoğunlaştığı mahallelerde erişilebilir yeşil alanların artırılması için yeni park alanları tasarlanmalı, mevcut olanlar ise evrensel tasarım ilkelerine uygun hale getirilmelidir. Eğimli arazilerde, park ve donatılar için alternatif ulaşım çözümleri (asansörlü rampalar, eğimli yürüyüş yolları, raylı sistem bağlantıları vb.) geliştirilmeli ve bu bölgelerde yeşil altyapı planlaması öncelikli hale getirilmelidir. Yerel yönetimler, engelli bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesi sürecine bu bireyleri ve STK'ları doğrudan dahil etmeli, farkındalık kampanyaları ile toplumsal kapsayıcılık teşvik edilmelidir. Belediyeler, engelli bireylere ilişkin güncel ve detaylı veriler toplayarak mekânsal analizleri karar süreçlerine entegre etmelidir. Bu veriler, adil hizmet dağılımını ve kaynak kullanımını yönlendirmede kullanılmalıdır. Şehir plancıları, mimarlar, peyzaj mimarları, sosyal hizmet uzmanları ve engelli bireyler arasında iş birliği sağlanarak kapsamlı ve uygulanabilir çözümler geliştirilmelidir. Erişilebilirlik standartlarına uygunluk, yalnızca iyi niyetle değil, aynı zamanda yasal düzenlemeler ve denetim mekanizmalarıyla da güvence altına alınmalıdır.

Bu öneriler doğrultusunda yapılacak planlama ve uygulamalar, Üsküdar özelinde olduğu kadar diğer kentler için de örnek teşkil edebilir niteliktedir. Engelli bireylerin kent yaşamına tam ve eşit katılımının sağlanması, yalnızca fiziksel düzenlemelerle değil; aynı zamanda bütüncül, kapsayıcı ve insan odaklı bir kent vizyonuyla mümkün olacaktır.

Bu tür araştırmalar mekânsal okunabilirlik, engel türlerine göre iki ve üç boyutlu erişilebilirlik (eğim açısından), yürünebilirlik gibi pek çok konu ile birlikte ele alınırsa etkin bir erişim sağlanması mümkündür. Erişilebilirliğin daha çok fiziksel engelliler üzerinden düşünülmemesi, her yaş grubu ve engel türleri (otizm, down sendromu vb zihinsel ve mental hastalığa sahip bireyler), üstün zekalı ve yetenekli bireyler açısından da ele alınarak kentlerde hayata katılımın teşvik edilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması hedeflenmelidir.

Sonuç olarak, engelli bireylerin kentsel yeşil alanlara erişimi, sadece fiziksel düzenlemelerle değil; aynı zamanda toplumsal algıların dönüşümü, politik kararlılık ve disiplinler arası işbirliğiyle mümkündür. Bu yaklaşım, kentlerin hem adil hem de sürdürülebilir bir geleceğe doğru evrilmesi için kritik bir adımdır.

Teşekkür
Araştırmacılar bu çalışmanın yürütülmesine katkı sunan Üsküdar Belediye Başkanlığı'na ve çalışanlarına teşekkürlerini sunar.

KAYNAKÇA

Asian Development Bank. (2022). Inclusive cities: Urban area guidelines. Asian Development Bank.

Aysoy, M. (2004). Avrupa Birliği sürecinde özürlüler politikası. Bilge Matbaacılık.

Basha, R. (2015). Disability and public space—Case studies of Prishtina and Prizren. *International Journal of Contemporary Architecture,* 2 (1), 54–66.

Cattelino, P. (1988). Studio inerente l'individuazione e l'adattamento di sentieri ed aree attrezzate per la fruizione da parte di portatori di handicap. Regione Autonoma della Valle d'Aosta.

Cenido, J. F., Freeman, C., Bazargan-Hejazi, S. (2019). Environmental interventions for physical and mental health: Challenges and opportunities for Greater Los Angeles. *International Journal of Environmental Research and Public Health,* 16 (12), 2180. https://doi.org/10.3390/ijerph16122180

Chiesura, A. (2004). The role of urban parks for the sustainable city. *Landscape and Urban Planning*, 68 (1), 129–138. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2003.08.003

Chuangchai, W. (2015). Guidelines to developing design for sustainability for senior citizens in Thai society. In Proceedings of the 4th International Symposium on Engineering, Energy and Environment (pp. 61–64). Pattaya, Thailand.

Costa, C. S., Erjavec, I. Š., Mathey, J. (2008). Green spaces—A key resource for urban sustainability: The Green Keys approach for developing green spaces. *Urbani Izziv*, 19 (2), 199–211.

Demircioğlu, N.Y., Demir, M., Yılmaz, S. (2011). Determination of the efficiency of green areas in Erzurum City. *Scientific Research and Essays*, 6 (2), 293-304.

Doxon, L. E., Mattson, R. H., Jurich, A. P. (1987). Human stress reduction through horticultural vocational training. *HortScience,* 22 (4), 655–656.

Getis, A., Ord, J. K. (1992). The analysis of spatial association by use of distance statistics. *Geographical Analysis,* 24 (3), 189–206. https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1992.tb00261.x

Göktuğ, T. H., Bulut, Y., Demir, M., Yıldız, N. D. (2013). Estimating carrying capacity of Olympos Bey Mountains Coastal National Park. *Fresenius Environmental Bulletin*, 22 (12), 3730-3738.

Grahn, P., Stigsdotter, U. A. (2003). Landscape planning and stress. *Urban Forestry & Urban Greening*, 2 (1), 1–18. https://doi.org/10.1078/1618-8667-00019

Güngör, S., Demir, M., Polat, A. T. (2016). A Research on Accessıbılıty of Urban Parks by Dısabled Users. (2016): 578-594

Hanson, J. (2004). The inclusive city: Delivering a more accessible urban environment through inclusive design. In Proceedings of the RICS COBRA 2004 International Construction Conference: Responding to Change. Leeds, UK.

Herzog, T. R., Maguire, P., Nebel, M. B. (2003). Assessing the restorative components of environments. *Journal of Environmental Psychology,* 23 (2), 159–170. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(02)00113-5

Imrie, R. (2012). Universalism, universal design and equitable access to the built environment. *Disability & Rehabilitation*, 34 (10), 873–882. https://doi.org/10.3109/09638288.2011.624250

Jim, C. Y. (2004). Green-space preservation and allocation for sustainable greening of compact cities. *Cities*, 21 (4), 311–320. https://doi.org/10.1016/j.cities.2004.04.004

Koçak, H., Demir, M. (2024). Determination of The Physical Carrying Capacity of The Günpınar Waterfall Nature Park in Malatya Province. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 9 (2), 950-964.

Lafrenz, A. J. (2022). Designing multifunctional urban green spaces: An inclusive public health framework. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (17), 10867. https://doi.org/10.3390/ijerph191710867

Maas, J., Verheij, R. A., Groenewegen, P. P., de Vries, S., Spreeuwenberg, P. (2006). Green space, urbanity, and health: How strong is the relation? *Journal of Epidemiology & Community Health*, 60 (7), 587–592. https://doi.org/10.1136/jech.2005.043125

Martinez-Gomez, D., Guallar-Castillon, P., Higueras-Fresnillo, S., Garcia-Esquinas, E., Lopez-Garcia, E., Bandinelli, S., Rodríguez-Artalejo, F. (2018). Physical activity attenuates total and cardiovascular mortality associated with physical disability: A national cohort of older adults. *The Journals of Gerontology: Series A*, 73 (2), 240–247. https://doi.org/10.1093/gerona/glx098

Mouratidis, K., Poortinga, W. (2020). Built environment, urban vitality and social cohesion: Do vibrant neighborhoods foster strong communities? *Landscape and Urban Planning*, 204, 103951. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2020.103951

OİB. (2010). Yerel yönetimler için ulaşılabilirlik temel bilgiler teknik el kitabı. T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.

Ord, J. K., & Getis, A. (1995). Local spatial autocorrelation statistics: Distributional issues and an application. Geographical Analysis, 27 (4), 286–306. https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1995.tb00912.x

Öz, Ş. (2013). Engelli din eğitiminden "özürsüz" din eğitimi modeline: "Ötekileştirilen" özürlülerin din eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (11), 75–89.

Pineda, V. S. (2020). Building the inclusive city: Governance, access, and the urban transformation of Dubai. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-32988-4

Rüzgar, A., Koçak, H., Demir, M. (2022). Malatya İli Turgut Özal Tabiat Parkının Rekreasyon Potansiyelinin Belirlenmesi. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 7 (1), 1-25.

Sapuan, S. M. (2021). "Green" conceptual design toward design for environmental sustainability. In S. M. Sapuan & M. R. Mansor (Eds.), Design for sustainability (pp. 3–23). Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-819482-9.00001-7

Seeland, K., Nicolè, S. (2006). Public green space and disabled users. *Urban Forestry & Urban Greening*, 5 (1), 29–34. https://doi.org/10.1016/j.ufug.2006.03.001

Soja, E. W. (2010). Seeking spatial justice. University of Minnesota Press.

Talen, E. (2000). The problem with community in planning. *Journal of Planning Literature*, 15 (2), 171–183. https://doi.org/10.1177/0885412002209280

TS 9111. (2011). Engelliler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için binalarda ulaşılabilirlik gerekleri. Türk Standartları Enstitüsü.

TUİK. (2011) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Arastirmasi-2011-15843

UNESCO. (2018). Education and disability: Analysis of data from 49 countries. UNESCO Institute for Statistics. http://uis.unesco.org/en/news/education-and-disability-analysis-data-49-countries

UN, (2015). United Nations, Accessibility and disability inclusion in urban development. Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. https://www.un.org/disabilities/documents/2015/accessibility-urbandevelopment.pdf

Vezzoli, C., Ceschin, F., Osanjo, L., M'Rithaa, M. K., Moalosi, R., Nakazibwe, V., Diehl, J. C. (2018). Design for sustainability: An introduction. In C. Vezzoli, F. Ceschin, L. Osanjo, M. K. M'Rithaa, R. Moalosi, V. Nakazibwe, & J. C. Diehl (Eds.), Designing sustainable energy for all: Sustainable product-service system design applied to distributed renewable energy (pp. 103–124). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-70223-0_5

World Health Organization & World Bank. (2011). World report on disability. World Health Organization. https://documents1.worldbank.org/curated/en/665131468331271288/pdf/627830WP0World00PUBLIC00BOX361491B0.pdf

Yigitcanlar, T., Dizdaroglu, D. (2015). Ecological approaches in planning for sustainable cities: A review of the literature. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 1 (2), 159–188. https://doi.org/10.7508/gjesm.2015.02.008

KÜLTÜREL PEYZAJDA ENGELLİ KÜLTÜRÜNÜN YANSIMASI OLARAK ENGELLİ PARKLARI; RİZE KORDON BÖLGESİ ENGELLİ PARKI ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Manolya ÖZDEMİR DURAK
Artvin Çoruh Üniversitesi
Sanat ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-9103-3435

Funda DEMİRCAN
Peyzaj Mimarı
ORCID: 0009-0000-0135-5557

Volkan CANÖZÜ
Peyzaj Mimarı
ORCID: 0009-0006-0611-4297

ÖZET
Kültürel peyzajlar; kimlik, hafıza ve mekânsal ifadenin kesiştiği alanlar olarak toplumların sosyal yapısını yansıtır. Bu peyzajlar içerisinde engelli bireyler için özel olarak tasarlanan kamusal alanlar, yalnızca erişilebilirlik çözümleri sunmakla kalmaz; aynı zamanda engellilik kültürünün görünürlüğünü ve toplumsal tanınırlığını da sağlar. Bu çalışmada, Rize ili Kordon Bölgesi'nde yer alan Engelli Parkı örneği üzerinden, engelli parklarının kentsel ve kültürel yapı içerisindeki temsil gücü ele alınmaktadır. Bu alan için yapılan değerlendirmelerde; kapsayıcı tasarım, duyusal erişilebilirlik, simgesel temsiliyet, yeşil altyapı ve toplumsal algı gibi ölçütlere dayanılmıştır. Saha gözlemleri ve kullanıcı odaklı bir yaklaşımla park hem fiziksel bir alan hem de toplumsal bir kapsayıcılık göstergesi olarak incelenmiştir. Bulgular, engelli parklarının yalnızca işlevsel yapılar olmadığını; aynı zamanda kamusal alanda katılım, temsil ve kimlik ifadeleri açısından da önemli bir rol üstlendiklerini göstermektedir. Bu çalışma, engellilik kültürünün mekânsal tasarım yoluyla mekâna yansıtılmasına yönelik önemli öneriler ve değerlendirmeler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler; Kültürel Peyzaj, Engelli Kültürü, Erişilebilirlik

DISABILITY PARKS AS A REFLECTION OF DISABILITY CULTURE IN CULTURAL LANDSCAPES: THE CASE OF RİZE KORDON REGION DISABILITY PARK

ABSTRACT
Cultural landscapes reflect the social structure of societies as spaces where identity, memory, and spatial expression intersect. Within these landscapes, public spaces specially designed for individuals with disabilities not only offer accessibility solutions but also promote the visibility and societal recognition of disability culture. This study examines the representational power of disability parks within urban and cultural structures through the case of the Rize Kordon Region Disability Park. The evaluation is based on criteria such as inclusive design, sensory accessibility, symbolic representation, green infrastructure, and public perception. Through field observations and a user-centered approach, the park has been analyzed both as a physical space and as an indicator of social inclusion. The findings reveal that disability parks are not merely functional structures; they also play a crucial role in promoting participation, representation, and identity expression in public spaces. This study offers significant proposals and evaluations regarding the spatial reflection of disability culture through spatial design.

Key Words; Cultural Landscape, Disability Culture, Accessibility

1. GİRİŞ
Sanayi devrimi ile birlikte üretimde makineleşme, insanın besin olarak depolayabileceği mitarda ürün üretebilmesine sebep olmuş bunun sonucunda ise hızlı bir nüfus artışı meydana gelmiştir. Besin ihtiyacının karşılanabilmesi ve teknolojide yaşanan gelişmelere bağlı olarak nüfus artışının günümüze değin ivme kazanarak devam etmesi ile de insanın doğa üzerinde teması olmayan neredeyse hiçbir alan kalmamıştır.

Öyle ki yaşadığımız çağda kentler, ormanlar, meralar, sulak alanlar gibi birbirinden farklı yapıda da olsa neredeyse her peyzaj insan temasının bulunduğu kültürel peyzajlardır. Kültürel peyzajlar, doğal peyzajla birlikte ele alınarak korunmalıdır. Bu görüşe yönelik, ülkemizin de taraf olduğu ve çevre konusunda taahhütte bulunan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi; doğal ve kültürel peyzajın, bir bütün olarak korunması, yönetilmesi ve planlanması konusunda bir çerçeve sözleşmedir. APS'de sözleşmeye taraf olan ülkelerin; "Peyzajları, yasayla, insanların çevrelerinin önemli bir bileşeni, onların paylaştıkları kültürel ve doğal mirasın çeşitliliğinin bir ifadesi ve kimliklerinin bir temeli olarak tanımayı" taahhüt ettikleri yer alır. Yine APS'de peyzaj, "insanlar tarafından algılandığı şekliyle, karakteri doğal ve/veya insanî unsurların eyleminin ve etkileşiminin sonucu olan bir alan anlamına gelir" şeklinde tanımlanmaktadır (APS, 2004).

Peyzajların sınıflandırılmasında peyzajın işlevine ve oluşumuna göre farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Peyzajın işlevine göre, kültürel peyzajlar ise "kırsal" ya da "kentsel" olmak üzere iki ayrı sınıfa ayrılır. Kırsal peyzajlar, "Tarımsal", "Endüstriyel" ve "Rekreatif" peyzajlar olmak üzere üç gurupta sınıflandırılır (Fowler, 2003; Özsüle, 2005; Gökçe vd., 2024). Bu sınıflandırmalarda yer alan özellikle insan kullanımının yoğun olduğu ve hem kentsel hem kırsal peyzajlarda yer alan rekreatif peyzajların tüm kullanıcılar için aynı konforda hizmet etmesi gerektiğidir. Rekratif peyzajlar, özellikle yoğun kent hayatı koşullarında insanlara rahatlama imkânı sunacak mekanlar olmaları nedeniyle her tür kullanıcının ihtiyacına cevap vermesi bakımından önem taşır. Sağlıklı ve yetişkin bireylerle birlikte yaşlılar, çocuklar ve engelli bireyler için kent parkları, mahalle ve/veya semt parkları gibi rekreasyon alanları günlük hayatın stresini atabilecekleri ve sosyalleşebilecekleri alanlar olarak hizmet verirler. Özellikle engelli bireylerin, bu alanlarda karşılaştığı zorluklar, eşitsizlik ve erişilemezlik, sosyal yaşamlarında büyük zorluklara neden olmaktadır. Kültürel peyzajlar içinde yer alan rekreasyon alanlarında, peyzaj tasarımı, toplumdaki engelli bireyleri de kapsayacak şekilde tüm bireyler düşünülerek yapılmalıdır. Bu alanlarda tasarımın evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde olabilmesi için kullanılabilir, erişilebilir ve güvenli olması ve toplum için sağlıklı ve faydalı bir çevre sağlaması gerekmektedir.

2. KÜLTÜREL PEYZAJ VE ENGELLİLİK

2.1. Kültürel Peyzaj

Kültürel peyzajlar, zaman içinde insan ve doğa arasındaki dinamik ilişkinin somut ve soyut izlerinin temsilcileridir. Doğal süreçlerle insan etkilerinin etkileşimiyle oluşurlar ve toplumsal değerleri, tarihsel gelişmeleri ve arazi kullanım biçimlerini yansıtırlar. Kültürel peyzajlar sadece coğrafi alanlar değil, aynı zamanda kültürel hafıza, kimlik ve sürekliliğin de taşıyıcılarıdır. UNESCO kültürel peyzajları, doğal çevreleri tarafından sunulan fiziksel kısıtlamalar ve/veya fırsatların etkisi altında insan toplumunun ve yerleşiminin evrimini gösteren "doğa ve insanın birleşik eserleri" olarak tanımlamaktadır. Bu peyzajlar arasında tarihi bahçeler, kırsal tarım alanlar, tarihsel gelişimi yansıtan kentsel alanlar veya modern kentin izlerini taşıyan kentsel alanlar yer alabilir (UNESCO, 2008). Ancak bu peyzajlar yalnızca kültürel değerleri değil, aynı zamanda toplumun kimleri dışarıda bıraktığını da görünür kılar. Bu bağlamda engellilik olgusu, kültürel peyzaj planlamasında genellikle göz ardı edilen önemli bir sosyal boyuttur. Engelli bireylerin fiziksel çevreyle kurdukları ilişkiler; erişilebilirlik, aidiyet, toplumsal temsil ve kültürel bütünleşme gibi çok katmanlı temalarla ilişkilidir. Engellilik perspektifinden bakıldığında, kültürel peyzajların yalnızca estetik veya tarihî değerler üzerinden değil, kapsayıcılık ve eşit erişim ilkeleri doğrultusunda da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, mekânsal adaletin tesisi ve kültürel sürekliliğin tüm bireyleri kapsayacak şekilde yeniden tanımlanmasını sağlar. Özellikle parklar, meydanlar ve kültürel miras alanları gibi ortak kamusal alanların engelliler için erişilebilir, deneyimlenebilir ve temsil edilebilir olması, kültürel peyzajların dönüşümünde kritik bir rol oynamaktadır (Imrie, 1996).

2.2. Engellilik

'Engellilik', çeşitli yerlerde birçok farklı kullanımı olan ve bu nedenle nesnel olarak tanımlanması imkânsız bir terimdir. Engellilik, yaş, sağlık, fiziksel ve zihinsel yetenekler ve hatta ekonomik statüyle tanımlananlar da dahil olmak üzere, bir tür sosyal kısıtlama veya maddi yoksunlukla ilişkilendirilmiş önemli bir insan farklılığı yelpazesini ifade edebilir (Gleeson, 1999).

Engellilikle ilgili çalışmalar, literatürde temel olarak "tıbbi model" ve "sosyal model" olmak üzere iki ana model şeklinde ele alınmaktadır. Tıbbi engellilik modeli, engelli olmayı "özel", "normal olmayan", "bireysel bir trajedi" olarak nitelendirir ve geniş toplumsal, ekonomik ve çevresel faktörleri göz ardı eder (Meşe, 2014). Sosyal engellilik modeli ise engelli bireylerin, kentsel mekânlardaki engeller ve/veya ayrımcı uygulamalar nedeniyle toplum tarafından engelli kılındığını ifade eder ve engellilik ile kültürü iç içe geçmiş kavramlar olarak ele alır. Bu noktadan hareketle engellilik, bir kültür olarak görülmektedir (Lawson ve Backett, 2021).

Söz konusu sosyal engellilik modeli, engelli erişiminin kültürel, sosyal, çevresel ihtiyaçlarını kentsel mekân tasarımıyla ile ele alan kamusal alanların, engelliler için daha erişilebilir hale getirilmesi konusunda tasarımcılara ve engelli kültürünü kültürel peyzajlara dâhil etmekle ilgilenen tüm meslek disiplinlerine bir dayanak olarak görülebilir.

Engellilik sorunları incelendiğinde, bunların yalnızca engelli nüfusu etkilemediği ve mekânsal anlamda yasal mevzuat ile birlikte mimari çözümlerin uygulanmasıyla düzeltilebileceği anlaşılmaktadır. Ancak herkes, yaygın ve artan sağlık tehditleri ile çağımızın koşullarının getirdiği yaşlanma ve kronik hastalıkların bir sonucu olarak engelli olma riski altındadır. Bu nedenle, dezavantajlı gruplar için "özel ihtiyaçlar" kapsamında kolaylıklar sağlamak yerine, toplumun tamamı için daha evrensel ve kapsayıcı mekânlar ve/veya kurallar oluşturmak oldukça önemlidir (Meşe, 2014; Zola, 1898).

3. ENGELLİ PARKLARININ TARİHSEL BAĞLAMI VE DÜNYADAN ÖRNEKLER

Kamusal açık alanların, özellikle kent parklarının tasarım tarihi incelendiğinde, dünya genelinde bu mekânların uzun yıllar boyunca **"sağlıklı ve bedensel olarak yeterli" bireyler** için tasarlandığı görülmektedir (Imrie, 1996). 19. ve 20. yüzyılın başlarında batı dünyasında gelişen kentleşme dalgası, halk sağlığına dayalı peyzaj düzenlemelerine öncelik tanımış; ancak bu düzenlemeler fiziksel farklılıkları göz ardı etmiştir (Gleeson, 1999). 20. yüzyılın ortasına kadar engelli bireyler, park ve rekreasyon alanlarının tasarımında planlamaya dâhil edilmemiştir. Bu dönemde kamusal mekânlar, erişilebilirlik yerine estetik, hijyen ve dolaşım verimliliği ön planda tutularak düzenlenmiştir. Ancak **II. Dünya Savaşı sonrasında** savaş gazisi sayısının artması, engellilik olgusunun görünürlük kazanmasına ve sosyal politikaların yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur (Scotch, 2001).

1960'lı ve 70'li yıllarda ABD başta olmak üzere birçok ülkede yükselen engelli hakları hareketi, kent planlamasında "kapsayıcı tasarım" fikrinin ilk tohumlarını atmıştır. Bu hareket, engelliliği yalnızca bireysel bir sağlık durumu değil, aynı zamanda toplumsal ve mekânsal dışlanma biçimi olarak ele almıştır (Imrie, 1996; Hall, 2004).

3.1. Engelli Parklarının Tarihsel Bağlamı

Kamusal açık alanlar ve özellikle kent parklarının tasarımında tarihte uzun süre **engelli bireylerin** gereksinimleri göz ardı edilmiştir. 19. ve 20. Yüzyılın ilk dönemlerinde, kentsel açık alanlarda "sağlıklı beden" ideali etrafında şekillenmiş; fiziksel farklılıklar ve erişim ihtiyacı mekân tasarımında çözüm aranan bir konu olmamıştır (Imrie, 1996; Gleeson, 1999). Kapsayıcı olmayan bu yaklaşım nedeniyle söz konusu dönemde, engelli bireylerin kamusal ve hatta sosyal hayata katılımın oldukça kısıtlamış ve onları kentin dışına itmiştir.

Dünya genelinde engellilerin göz önünde bulundurularak mekân tasarlanması fikri özellikle II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir. Bu dönemde özellikle ABD'de savaş gazilerinin sayısının artması engelli erişiminin çözümlenmesi konusunda görünürlük kazanmasına neden olmuştur. Sayıları oldukça fazla olan savaş gazilerinin fiziksel engellerle kamu alanlarına erişememesi, bu alanların yeniden düşünülmesi gerektiğini gündeme getirmiştir. Bu gündem, 1960'lardan itibaren **engelli haklarına yönelik toplumsal bir hareket ve talebin ortaya çıkmasına öncü olmuştur. Engelli hakları ile ilgili toplumsal talep,** 1990 yılında kabul edilen *Americans with Disabilities Act (ADA)* ile bu talepler yasal bir zemine oturtulmuştur (Scotch, 2001; ADA). ADA, kamusal alanların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda **duyusal, bilişsel ve sosyal açıdan da erişilebilir** hale getirilmesini şart koşmuştur (Story vd., 1998).

Avrupa'da ise engelli bireylerin kamusal alanlara erişimiyle ilgili gelişmeler, genellikle **insan hakları ve sosyal kapsayıcılık** ilkeleri çerçevesinde şekillenmiştir. Avrupa Birliği'nin temel belgelerinden biri olan **Avrupa Sosyal Şartı** (1961) ve **Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi**'nin (2006) AB ülkeleri tarafından kabul edilmesi, kent planlamasında erişilebilirliği zorunlu kılan yasal çerçeveler oluşturmuştur (European Commission, 2010).

Engelli Parklarının Tarihsel Bağlamı incelenirken, özellikle İskandinav ülkelerinin, evrensel tasarım anlayışını kamusal alanlarda yaygınlaştırmada öncü olduğu görülmektedir. Norveç, 2009 yılında yürürlüğe girerek ülkedeki tüm arazi kullanımı, yapı inşaatı, şehir planlaması, çevre koruma ve erişilebilirlik düzenlemelerini kapsamlı bir şekilde düzenlemeyi amaçlayan Planning and Building Act (Plan- og bygningsloven) yasası ile tüm yeni açık alanlarda erişilebilirliği zorunlu hale getirmiştir (Norwegian Ministry of Local Government and Modernisation, 2008). İsveç, çocuk oyun alanlarında engelli çocukların katılımını artırmayı amaçlayan Lekplatsprogrammet gibi kapsayıcı projeler geliştirmiştir (Lid, 2014).

Birleşik Krallık'ta ise Disability Discrimination Act (DDA, 1995) ve daha sonra gelen Equality Act (2010), parkların ve diğer kentsel alanların tüm kullanıcılar için erişilebilir olmasını sağlamak üzere yerel yönetimlere sorumluluklar yüklemiştir. Bu doğrultuda birçok şehirde, "inclusive play" (kapsayıcı oyun) konseptiyle hem fiziksel hem sosyal açıdan erişilebilir parklar tasarlanmıştır (Moore ve Lynch, 2015).

Kapsayıcı tasarım, kamusal alanların ve kentsel mekânların yalnızca çoğunluk gruplara değil, farklı fiziksel, bilişsel ve duyusal ihtiyaçlara sahip tüm bireylere hizmet edecek şekilde tasarlanmasını amaçlayan bir yaklaşımı ifade eder (Imrie ve Hall, 2001). Geleneksel şehir planlaması ve açık alan tasarımında, uzun yıllar boyunca engelli bireylerin ihtiyaçları göz ardı edilmiş; kamusal mekânlar yalnızca "normatif kullanıcılar" için kurgulanmıştır (Gleeson, 2001).

Son yıllarda özellikle Avrupa şehirlerinde, evrensel tasarım ve kapsayıcı planlama ilkeleri doğrultusunda bu anlayış dönüşmeye başlamıştır. Hollanda'da College voor de Rechten van de Mens tarafından yayınlanan raporlarda belirtildiği gibi, erişilebilirlik yalnızca teknik bir uyum meselesi değil, aynı zamanda insan haklarının bir parçası olarak görülmektedir (College voor de Rechten van de Mens, 2018).

Özellikle Hollanda, İsveç ve Norveç gibi ülkelerde belediyeler, parklar, çocuk oyun alanları ve kentsel yeşil alanlar gibi mekanları erişilebilirlik, katılım, ve sosyal kapsayıcılık hedefleriyle yeniden tasarlamaya başlamıştır. Bu dönüşüm sürecinde:

Tekerlekli sandalye erişimine uygun yollar,

İşitsel ve dokunsal yönlendirme sistemleri,

Duyusal deneyim alanları (görsel, işitsel, dokunsal),

Kapsayıcı oyun ekipmanları (örneğin farklı hareket kabiliyeti seviyelerine uygun salıncaklar, oyun kuleleri) gibi unsurlar standart hale gelmektedir (Pineda, 2020).

Engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını teşvik eden kapsayıcı politikaları ve erişilebilir kentsel planlama yaklaşımlarıyla dikkat çeken ülkelerden bir diğeri de Almanya'dır. **2002 yılında yürürlüğe giren Federal Equal Opportunities for Persons with Disabilities Act (BGG),** kamuya açık tüm yapıların ve açık alanların erişilebilir olması gerektiğini hükme bağlamıştır. Bu yasa kapsamında şehir parkları, meydanlar ve oyun alanları da erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda yeniden tasarlanmış veya dönüştürülmüştür (Bundesministerium für Arbeit und Soziales, 2021). Berlin, Hamburg, Münih gibi büyük şehirlerde, belediyeler tarafından uygulanan *barrier-free city* (engelsiz şehir) politikaları sayesinde kamusal alanlarda dokunsal zemin yönlendirmeleri, tekerlekli sandalye erişimi, duyusal oyun alanları gibi unsurlar yaygınlaşmıştır (Roth, 2019). Ayrıca Almanya, **"spielplatz inklusiv" (kapsayıcı oyun alanı)** konsepti ile çocuk parklarını farklı engel gruplarına hitap edecek şekilde yeniden yapılandırmaktadır.

Sonuç olarak Avrupa'da engelli parkları, yalnızca teknik uyumlulukla sınırlı olmayan; kültürel temsiliyet, sosyal katılım ve kamusal hafızada yer edinme gibi değerlerle de ilişkilendirilen önemli mekânlara dönüşmüştür. Bu yaklaşım, engelli bireylerin sadece kullanıcı değil, aynı zamanda kentsel peyzajın şekillendiricisi olarak kabul edildiği bir dönüşümün parçasıdır.

Türkiye'de ise engelli bireylerin kamusal alanda temsili ve erişilebilirlik hakları, uzun yıllar boyunca sağlık politikalarının ve bireysel hayır faaliyetlerinin konusu olmuş; mekânsal planlama, peyzaj tasarımı ve mimarlık pratiği bu konuyu büyük ölçüde göz ardı etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde engellilik, daha çok hayır kurumlarının, vakıfların ve dini dayanışma sistemlerinin desteklediği bireysel bakım anlayışı içinde değerlendirilmiştir (Gündüz ve Çelik, 2021). Kamusal alanlarda engelli bireylerin erişimini önceleyen bir mekânsal politika mevcut değildi.

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1980'lere kadar olan dönemde, Türkiye'de modernleşme ve şehirleşme politikaları çerçevesinde kent mekânı büyük ölçüde "üretken", "gelişen" ve "sağlıklı" bireyler için kurgulanmıştır. Engelli bireyler, bu kalkınma odaklı mekânsal tahayyül içerisinde görünmez kılınmış ve erişim talepleri toplumsal öncelik olarak kabul edilmemiştir (Öztürk, 2015).

1990'lı yıllardan itibaren, küresel düzeyde etkili olan insan hakları belgeleri ve Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri doğrultusunda Türkiye'de de engelli hakları konusunda yasal dönüşüm süreci başlamıştır. 1997 yılında çıkarılan "Özürlüler Hakkında Kanun", erişilebilirliğe dair ilk temel düzenlemeleri getirmiştir. Ancak bu yasa, uygulamada büyük ölçüde yetersiz kalmış; fiziksel çevrenin dönüştürülmesine yönelik güçlü yaptırımlar içermemiştir (Yılmaz ve Ergün, 2020). Bu dönüşümün hız kazanması, 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı "Engelliler Hakkında Kanun" ile gerçekleşmiştir. Bu yasa, açık ve yarı açık kamusal alanlarda erişilebilirliğin sağlanmasını zorunlu kılmış; belediyelere ve kamu kurumlarına mimari düzenleme sorumluluğu yüklemiştir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Yasanın ardından yerel yönetimlerin girişimleriyle Türkiye'nin farklı kentlerinde engelli oyun parkları, dokunsal yüzeyler, erişilebilir yürüyüş yolları gibi uygulamalar hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Son yıllarda, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel bir düzenleme değil, aynı zamanda toplumsal katılım ve kültürel temsil meselesi olduğu yönünde bilinç gelişmektedir. Özellikle İstanbul, İzmir, Eskişehir gibi büyükşehir belediyeleri, kapsayıcı peyzaj tasarımı konusunda öncü projeler geliştirmiştir. Ancak bu gelişmelere rağmen, kırsal ve küçük kentlerde engellilere yönelik kamusal mekân düzenlemeleri hâlâ büyük ölçüde eksiktir (Köksal ve Acar, 2018). Engellilere yönelik, bazı Avrupa ülkeleri, Türkiye ve Amerika için temel yasal düzenlemeler ve bu yasal düzenlemelerin kamusal alanlara uygulanmasının zorunluğu ve uyum başarısına yönelik karşılaştırmalı inceleme Tablo1.'de verilmiştir. Buna göre, yasal düzenlemelerin uygulama başarısının en yüksek olduğu ülkenin Norveç olduğu görülmektedir. Ayrıca yine yaklaşım olarak yine yalnızca Norveç'te tasarım yaklaşımının önleyici, evrensel tasarım odaklı olduğu görülmektedir. Almanya'da ise yaklaşımda yerel yetkilerden kaynaklanan değişkenlik sonucu uygulama başarısı değişkendir. İsveç, Hollanda ve ABD yasaların uygulama başarısı yüksek olan ülkelerken incelenen ülkeler arasında yasal zorunluluk anlamında sadece Türkiye evrensel tasarımın kısmen zorunlu olduğu ülkedir.

Tablo 1. Kamusal Alanlarda Erişilebilirlik Politikalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi.

Ülke	Temel Yasa / Düzenleme	Yasa Yılı	Yaklaşım	Evrensel Tasarım Zorunlu mu?	Kamusal Alanlara Uygulama	Uygulama Başarısı
NO **Norveç**[1]	Planning and Building Act	2008	Önleyici, evrensel tasarım odaklı	Evet	Tüm yeni binalar ve açık alanlar için zorunlu	Çok Yüksek
SE **İsveç**[2]	Discrimination Act & Planning Law	2009	Sosyal hak temelli, kamu katılımlı	Evet	Tüm yeni açık alanlar ve parklar için zorunlu	Yüksek
TR **Türkiye**[3]	5378 Sayılı Engelliler Kanunu	2005	Telafi edici, uyarlamaya dayalı	Kısmen	Belediyelere zorunluluk yüklenmiş, denetim zayıf	Orta
US **ABD**[4]	Americans with Disabilities Act (ADA)	1990	Hak temelli, dava edilebilir	Evet	Parklar, yollar, kamusal alanlar için zorunlu	Yüksek
DE **Almanya**[5]	Behindertengleichstellungsgesetz (BGG)	2002	Federal sistem, yerel yetkili	Evet	Büyük şehirlerde yaygın uygulama	Değişken
NL **Hollanda**[6]	CRPD Implementation + Wmo	2006/ 2015	Sosyal kapsayıcılık temelli	Evet	Katılımcı planlama ile uygulama	Yüksek
GB **Birleşik Krallık**[7]	Equality Act	2010	Ayrımcılık karşıtı ve sosyal erişim odaklı	Evet	Yerel yönetimler sorumlu	Orta-Yüksek

[1] Norwegian Ministry of Local Government and Modernisation. (2008). Planning and Building Act (Act of 27 June 2008 No. 71 Relating to Planning and the Processing of Building Applications). Retrieved April 29, 2025, from https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/planning-building-act/id570450/

[2] Lid, I. M. (2014). Universal design and disability: An intersectional approach. *Disability Studies Quarterly, 34*(1). https://doi.org/10.18061/dsq.v34i1.3668

[3] T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği*. Retrieved April 29, 2025, from https://www.aile.gov.tr

[4] ADA National Network. (n.d.). *An overview of the Americans with Disabilities Act*. Retrieved April 29, 2025, from https://adata.org

[5] Bundesministerium für Arbeit und Soziales. (2021). Das Behindertengleichstellungsgesetz (BGG) – Federal Disability Equality Act. Retrieved April 29, 2025, from https://www.bmas.de/EN/Services/Publications/a747-bgg.html

[6] College voor de Rechten van de Mens. (2018). Implementation of the UN Disability Convention in the Netherlands. Retrieved April 29, 2025, from https://mensenrechten.nl/en/publications/469

[7] Equality and Human Rights Commission. (2011). Equality Act 2010: What do I need to know? Disability quick start guide. Retrieved April 29, 2025, from https://www.equalityhumanrights.com/en/publication-download/equality-act-2010-disability-quick-start-guideb

3.1.1. Geçmişte Engelli Bireylerin Kamusal Alanlardaki Temsili: Sessiz Bir Dışlanma

Modern şehirlerin gelişim süreci, mekân üretiminde yalnızca belirli bir normatif kullanıcı tipini -sağlıklı, üretken ve bedensel yeterliliği olan bireyleri- merkezine almıştır (Imrie, 1996; Gleeson, 1999). Engellilik ise uzun bir dönem boyunca hem sosyal politikalarda hem de mekânsal düzenlemelerde "görünmez bir durum" olarak kalmış, kamusal mekânlardan sistematik şekilde dışlanmıştır.

20. yüzyılın ortalarına kadar ABD'de engelli bireyler çoğunlukla özel bakım merkezlerine veya sanatoryumlara kapatılmıştır. Kent içi parklar, meydanlar ve kamusal ulaşım sistemleri yalnızca fiziksel olarak yeterli bireyler için tasarlanmıştır (Longmore ve Umansky, 2001). Örneğin, 1940'lı ve 1950'li yıllarda birçok şehir yönetimi, fiziksel engeli olan bireylerin sokakta bulunmasını "estetik bozulma" olarak tanımlamış ve kısıtlamıştır (Scotch, 2001). Bu dönemde engellilik, kamusal alanın görünmez bir gerçeği olmuş; ancak Vietnam Savaşı sonrasında toplumda artan engelli gaziler, kamusal alanın herkese ait olması gerektiği yönündeki tartışmaları tetiklemiştir (Şekil 1) (Pelka, 2012).

Şekil 1. 1990 yılında, engelli hakları aktivistlerin,
Amerikan Kongre Binası'nın merdivenlerini tırmanarak, erişilebilirlik eksikliğine dikkat çekmeleri (URL-1).

İskandinav ülkelerinde sosyal refah sistemlerinin erken dönemlerinde (1920-1960), engelli bireyler toplum dışına itilmek yerine koruma altına alınmış, ancak bu koruma anlayışı onların kamusal yaşama doğrudan katılımını da sınırlamıştır (Tøssebro, 2005). Norveç ve İsveç gibi ülkelerde, devlet destekli bakım evleri yaygınlaştırılmış; parklar ve diğer açık alanlar ise "toplumsal normlara uygun" kullanıcılar için tasarlanmıştır (Lid, 2014). Kamusal erişim ve kapsayıcılık fikirleri ancak 1980'lerden sonra, özellikle evrensel tasarım kavramının gelişimi ile ciddi şekilde tartışılmaya başlanmıştır.

Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinde de benzer bir dışlama pratiği gözlenmiştir. Almanya'da, özellikle Nazi dönemi (1933–1945) sırasında, engelli bireyler toplum dışına itilmekle kalmamış; bazıları zorunlu ötanazi programları kapsamında sistematik biçimde yok edilmiştir (Friedlander, 1995).

Birleşik Krallık'ta 20. yüzyılın ortalarına kadar kent planlaması tamamen engelsiz bireylerin hareketliliğini esas almış; erişilebilirlik 1995'teki Disability Discrimination Act'e kadar ciddi şekilde gündeme gelmemiştir (Imrie, 1996).

Türkiye'de engelliliğin kamusal temsili uzun yıllar boyunca hayır kurumlarına, vakıf sistemine ve bireysel iyilikseverlik anlayışına dayalı kalmıştır (Gündüz ve Çelik, 2021). Cumhuriyet döneminde ise hızlı modernleşme ideolojisi, sağlıklı, üretken vatandaş kimliğini merkeze almış; engellilik sessizce mekânsal ve toplumsal dışlanmaya itmiştir (Öztürk, 2015). Erişilebilirlik ilk kez 2005 yılında 5378 sayılı Engelliler Kanunu ile sistematik biçimde düzenlenmeye başlanmış; ancak özellikle küçük kentlerde ve kırsal alanlarda görünürlük sorunu devam etmektedir (Yılmaz ve Ergün, 2020).

Geçmişte hem batı dünyasında hem de Türkiye'de engelli bireylerin kamusal mekânda görünür olması istenmemiş, fiziksel çevre onların erişimini kısıtlayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu dışlanma süreci, yalnızca fiziksel bir ayrım değil, aynı zamanda toplumsal kimliklerin mekânsal inşası yoluyla üretilen bir eşitsizlik biçimidir (Gleeson, 1999). Ancak 1980'lerden itibaren yükselen insan hakları hareketleri, savaş gazilerinin etkisi, sosyal devlet politikalarının değişimi ve evrensel tasarım ilkelerinin benimsenmesi ile bu sessizlik kırılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise, kamusal alanların erişilebilirliği, yalnızca bir tasarım problemi değil, eşit yurttaşlık hakkı meselesi olarak ele alınmaktadır.

3.1.2. Engelli Dostu Parkların Küresel Örnekleri: Kapsayıcı Tasarımın Başarılı Uygulamaları

Kamusal alanlar, tüm bireylerce, fiziksel veya bilişsel farklılıkları ne olursa olsun, eşit şekilde kullanılabilmesi gereken sosyal mekânlardır. Bu kapsamda, engelli dostu parklar, hem fiziksel erişimi hem de sosyal kapsayıcılığı yönüyle önemli kentsel alanlardır. Erişilebilirlik ve sosyal kapsayıcılık kriterleri açısından değerlendirildiğinde, ABD'de yer alan Yesler Terrace Park ve Millstone Creek Park, İngiltere'deki Blenheim Park ile Hollanda'da bulunan Prinses Amalia Park dikkate değer örnekler arasında gösterilebilir.

ABD'nin Washington Eyaleti'nde, Seattle kentinde bulunan Yesler Terrace Park, 2018 yılında açılmıştır. Park, tekerlekli sandalye kullanıcıları için erişilebilir oyun alanları, zemin seviyesinde yer alan salıncaklar ve çeşitli duyusal oyun ekipmanları gibi özelliklerle donatılmıştır (Şekil 2). Parkın tasarımı, tüm çocukların birlikte oyun oynayabileceği kapsayıcı bir ortam oluşturmayı amaçlamış; bu doğrultuda fiziksel erişimin yanı sıra sosyal etkileşimi de teşvik etmiştir. Bununla birlikte, Yesler Terrace Park'ta yıl boyunca düzenlenen çeşitli etkinliklerle, engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik eğitimli personel desteği sağlanmakta ve bireylerin sosyalleşmelerine imkân sunulmaktadır (URL-2).

Şekil 2. Yesler Terrace Park'ta zemine yakın çim üzerindeki oyun ekipmanlarından bir görünüm (URL-3).

ABD'nin Ohio eyaletinde yer alan **Millstone Creek Park**, aile tuvaletleri, spor sahaları ve basketbol sahası bulunan bir barınak ev içeren 15 dönümlük bir alandan oluşmaktadır. Parkta bir **Inclusive Boundless Playground** (Kapsayıcı Sınırsız Oyun Alanı) ve bir doğa oyun alanı yer almaktadır. 1960'lı yıllarda ABD'de Afrikalı-Amerikalı bireyler ve kadınlar için medeni hakların genişletilmesi sürecinin ardından, 1990 yılında çıkarılan **Engelli Amerikalılar Yasası (ADA),** engelli bireylerin topluma tam katılımını sağlamak amacıyla önemli bir dönüm noktası olmuştur. Inclusive Boundless Playground, engelli ve engelsiz bireylerin birlikte öğrenebileceği ve oyun oynayabileceği bir ortam sunacak şekilde tasarlanmıştır.

Oyun alanında tekerlekli sandalye erişimi için rampalar, salıncaklar, kaydıraklar, aktivite panelleri ve gölgelikler yer almakta; ayrıca müzik, egzersiz, tırmanma, hareketli oyun, denge, fosil kazı alanı ve elektronik spor oyunları gibi çok çeşitli etkinlikler sunulmaktadır (Şekil 3).

Doğa oyun alanı ise her yaştan ve yetenekten çocuğun doğayı keşfetmesine olanak tanımakta; kedi kuyruğu bitkisi topaçları, bitki tünelleri, toprak oyun alanları, sulak alan plajı ve doğal nesne keşif bölgeleri içermektedir (URL-4).

Şekil 3. Millstone Creek Park'tan genel bir görünüm (URL-5).

İngiltere'nin Leeds kentinde yer alan Blenheim Park, şehir merkezinin kenarında konumlanmış küçük ölçekli bir şehir parkıdır. Park içerisinde basketbol ve futbol sahalarının yanı sıra çocuk oyun alanları da bulunmaktadır. Oyun alanı, 18 ay ve üzeri çocuklar için uygun oyun ekipmanları ile donatılmış ve güvenlik önlemleri alınarak çevrelenmiştir. Bunun yanı sıra, park tekerlekli sandalye ve bebek arabası kullanıcıları için erişilebilir olacak şekilde düzenlenmiştir (URL-6) (Şekil 4.).

Şekil 4. Blenheim Park'ta tekerlekli sandalye kullanımı ve erişilebilirliğe dair bir örnek (URL-7).

Hollanda'nın Leidschendam-Voorburg bölgesinde yer alan Prinses Amalia Park, farklı mekânsal dokuların birleşim noktasında konumlanmaktadır. Park bir yandan 1950'li yıllarda inşa edilmiş alçak binalar ve villaların bulunduğu Prinses Irene Mahallesi'ne; diğer yandan uluslararası şirketlerin yüksek yapılarla tanımladığı Zuidas Bölgesi'ne hizmet etmektedir (Şekil 5). İki farklı sosyo-mekânsal dokunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tasarlanan park, hem çocuklar için bir oyun alanı hem de çalışan bireyler için dinlenme ve sosyalleşme alanı sunmaktadır. Prinses Amalia Park, Hollanda'daki en büyük kapsayıcı oyun alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Parkta görme engelliler için kılavuz yollar, işitme engelliler için sesli uyarı sistemleri ve her zemin tipinde tekerlekli sandalye erişimi sağlayan çözümler bulunmaktadır (URL-8). Bu özellikleri ile Prinses Amalia Parkı, Hollanda'nın evrensel tasarım kriterlerine dayalı erişilebilirlik politikalarının mekânsal yansımalarından biri olma niteliği taşımaktadır.

Şekil 5. Prinses Amalia Playground Parktan bir görünüm (URL-8)

Kamusal alanların, tüm bireylerin fiziksel ve bilişsel farklılıklarına bakılmaksızın eşit bir şekilde erişebileceği, kullanabileceği ve sosyalleşebileceği mekânlar olarak tasarlanması, çağdaş şehircilik anlayışının temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, engelli dostu parklar hem mekânsal adaletin hem de toplumsal kapsayıcılığın önemli göstergeleri olarak değerlendirilmektedir. Yürütülen bu çalışmada, ABD, İngiltere ve Hollanda'dan seçilmiş çeşitli park örnekleri üzerinden engelli bireylerin erişimine uygun olarak tasarlanmış kamusal alanlar incelenmiştir.

ABD'de yer alan Yesler Terrace Park ve Millstone Creek Park örnekleri, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel düzenlemelerle sınırlı kalmaması gerektiğini; aynı zamanda kullanıcıların sosyal katılımını, etkileşimini ve aidiyet duygusunu desteklemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Yesler Terrace Park'ta, tekerlekli sandalye kullanıcıları için tasarlanan erişilebilir salıncaklar, zemin seviyesindeki oyun unsurları ve duyusal destekli oyun alanları, kapsayıcı bir deneyim sunmanın başarılı örneklerindendir. Buna ek olarak, yıl boyunca düzenlenen özel etkinlik programları sayesinde, engelli bireylerin yalnızca park alanında değil, kent yaşamının bütününe aktif bir şekilde katılmaları teşvik edilmektedir.

Millstone Creek Park ise doğa ile oyun kavramını birleştirerek, her yaştan ve yetenekten bireyin oyun ve keşif deneyimini ortaklaştıran bir model sunmaktadır. Inclusive Boundless Playground uygulaması sayesinde, tekerlekli sandalye kullanıcıları, farklı motor beceri seviyelerine sahip bireyler ve engelsiz çocuklar arasında doğal bir etkileşim ortamı yaratılmıştır. Parkın hem fiziksel hem de bilişsel erişimi destekleyen yapıları (müzik alanları, tırmanma ekipmanları, doğa keşif alanları) sayesinde, kapsayıcı mekânsal deneyim güçlendirilmiştir.

İngiltere'deki Blenheim Park örneği, küçük ölçekli bir kamusal alanın bile doğru erişilebilirlik çözümleri ile kapsayıcı bir sosyal mekâna dönüşebileceğini göstermektedir. Parkın oyun alanlarında kullanılan ekipmanlar, basit ama etkili tasarım kararlarıyla erişimi kolaylaştırmakta; ayrıca alanın bebek arabası ve tekerlekli sandalye kullanıcıları için uygun hale getirilmesi, kapsayıcılığın mekânsal bir standart olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Hollanda'da yer alan Prinses Amalia Parkı, farklı sosyal ve mekânsal dokuların kesişiminde oluşturulan evrensel bir tasarım örneği olarak öne çıkmaktadır. Parkta hem görme hem de işitme engelliler için kılavuz yollar, sesli bilgilendirme sistemleri ve engelsiz dolaşım olanağı sağlayan zemin düzenlemeleri gibi çok yönlü erişim çözümleri sunulmuştur. Bu yönüyle Prinses Amalia Parkı, yalnızca fiziksel mekânın erişilebilirliğini değil, aynı zamanda toplumsal kaynaşmayı destekleyen bir kapsayıcı alan olarak değerlendirilmelidir. Hollanda'nın ulusal politikaları doğrultusunda yerel yönetimlerin erişilebilirlik ilkesini mekânsal pratiğe etkin biçimde yansıtabilmesi de bu parkı özel kılan unsurlar arasındadır.

Sonuç olarak, incelenen parklar, erişilebilirlik kavramının günümüzde yalnızca fiziksel engellerin kaldırılmasıyla sınırlı kalmaması gerektiğini, aksine sosyal katılımı ve toplumsal eşitliği önceliklendiren tasarım stratejilerinin geliştirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Gelecekte kamusal alanların tasarımında, erişim hakkının evrensel bir insan hakkı olarak kabul edilmesi ve her bireyin kent yaşamına eşit katılımını sağlayacak kapsayıcı mekânlar üretilmesi, sürdürülebilir, adil ve yaşanabilir şehirlerin inşası için temel bir gerekliliktir.

4. RİZE KORDON BÖLGESİ ENGELLİ PARKI

Kentler, yalnızca mekânsal ihtiyaçları değil, toplumsal çeşitliliği de kapsayacak şekilde tasarlandığında gerçekten yaşanabilir alanlara dönüşmektedir. Bu çerçevede, engelli bireylerin kent yaşamına eşit katılımı, çağdaş şehircilik anlayışının ve insan haklarına dayalı planlama yaklaşımlarının temel bir göstergesi haline gelmiştir. Kamusal alanların tüm bireyler için erişilebilir ve kapsayıcı olması gerektiği yönündeki anlayış, son yıllarda hem ulusal hem de uluslararası düzeyde önemli bir gelişim göstermiştir. Özellikle engelli bireylerin sosyal hayata tam ve bağımsız katılımını destekleyen mekânsal düzenlemeler, kentlerin sosyal adalet ve kapsayıcılık ilkeleriyle uyumlu şekilde gelişmesini sağlamaktadır.

Türkiye'de bu yöndeki çalışmalar, büyük ölçüde 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı "Engelliler Hakkında Kanun" ve sonrasında yayımlanan erişilebilirlik yönetmelikleri çerçevesinde ivme kazanmıştır. Ancak, uygulamada erişilebilir ve kapsayıcı kamusal alan tasarımlarının henüz her şehirde eşit düzeyde hayata geçirilemediği de bir gerçektir. Bu bağlamda, Rize ili Kordon Bölgesi'nde gerçekleştirilen Engelli Parkı uygulaması, küçük ölçekli bir kentte erişilebilirlik bilincinin mekânsal bir örneğe dönüştürülmesi açısından önemli bir çalışma olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada, Rize Kordon Bölgesi'nde yer alan Engelli Parkı, hem fiziksel erişim kriterleri hem de sosyal kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda ele alınacaktır. Parkın tasarım süreci, mekânsal özellikleri, kullanıcı odaklılık düzeyi ve mevcut erişilebilirlik standartları ile uyumu ayrıntılı olarak değerlendirilecektir. Ayrıca, parkın Rize kent ekosistemi içindeki konumu ve toplumsal katkı potansiyeli de tartışılarak, Türkiye'deki benzer uygulamalara ışık tutacak çıkarımlarda bulunulacaktır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın temel amacı, Rize Kordon Bölgesi Engelli Parkı'nın fiziksel erişilebilirlik, kullanım çeşitliliği ve sosyal kapsayıcılık düzeylerini analiz etmektir. Bu bağlamda, parkın mevcut mekânsal düzenlemeleri ulusal ve uluslararası erişilebilirlik standartları çerçevesinde değerlendirilecek; ayrıca kullanıcı deneyimleri üzerinden parkın ne derece kapsayıcı bir sosyal mekân işlevi gördüğü tartışılacaktır.

Araştırmanın kapsamı, park alanındaki erişilebilir zemin düzenlemeleri, ulaşım bağlantıları, oyun alanı donatıları, dinlenme ve sosyalleşme alanlarının engelli bireylerin kullanımına uygunluğu gibi fiziksel kriterlerin yanı sıra, sosyal etkileşimi teşvik eden tasarım unsurlarını da içermektedir. Çalışmada, mekânın hem engelli bireyler hem de genel kullanıcı kitlesi için nasıl bir deneyim sunduğu kullanıcı gözlemleri ve yerinde analiz yöntemleriyle ortaya konulacaktır.

Bu doğrultuda, Rize Kordon Bölgesi Engelli Parkı'nın değerlendirilmesi, Türkiye'de küçük ve orta ölçekli kentlerde erişilebilirlik politikalarının mekânsal yansımalarını görmek ve geliştirilmesi gereken alanları belirlemek açısından da önemli bir örnek teşkil edecektir.

4.2. Rize Kordon Parkına Genel Bakış

Rize Kordon Parkı, Karadeniz kıyısında, Rize şehir merkezine yakın bir konumda yer alan ve hem yerel halkın hem de ziyaretçilerin dinlenme, yürüyüş ve sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir kamusal alandır (Şekil 6).

Şekil 6. Çalışma Alanının Türkiye'deki ve Rize İlindeki konumu (Google Earth Pro).

Park, deniz kenarındaki konumu sayesinde doğal manzaralar sunmakta ve kentin sahil şeridini daha erişilebilir hale getirmektedir. Parkın altyapısı, yürüyüş yolları, oturma alanları ve yeşil alanlarla donatılmıştır. Bu düzenlemeler, farklı yaş ve yetenek gruplarından bireylerin kullanımına uygun şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca, park içerisinde çocuk oyun alanları ve spor alanları gibi çeşitli aktiviteler için alanlar bulunmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Rize Kordon Parkı yürüyüş yolu, oyun alanı ve yeşil alanların genel görünümü (Özgün, 2025).

4.3. Rize Kordon Bölgesi Kent Parkında Erişilebilirlik Değerlendirmesi

Kent parkları, tüm bireylerin fiziksel veya bilişsel farklılıklarına bakılmaksızın eşit şekilde kullanabileceği sosyal mekânlar olmalıdır. Bu bağlamda, park ögelerinin ulaşılabilirlik, konfor ve güvenlik kriterlerine uygun biçimde tasarlanması büyük önem taşımaktadır (Türk Standardları Enstitüsü [TSE], 2011).

Türkiye'de kamusal alanlarda erişilebilirlik, başta TS 12576 "Şehir İçi Yollar-Özürlü ve Yaşlılar İçin Yapısal Önlemler" ve TS 9111 "Özürlüler için Mekânlar ve Binalarda Uygulanacak Kurallar" standartları çerçevesinde şekillenmektedir. Bu çalışmada, Rize Kordon Bölgesi'nde yer alan bir kent parkının erişilebilirlik açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu amaçla literatür taramaları ile belirlenen kent parkı bileşenleri olarak erişilebilirlik, hareketlilik ve donatı ögeleri olarak belirlenmiştir (Carmona ve vd., 2010; Gehl, 2011; TSE,2011; Marcus ve Francis, 1998). Bu noktadan hareketle Rize Kordon Parkı için değerlendirmeler, yaya yolları, üstgeçitler, merdivenler, çöp kutuları, bilgilendirme panoları, aydınlatma elemanları, oturma birimleri, otopark ve oyun ekipmanları gibi temel park ögeleri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

4.3.1. Rize Kordon Parkında Yaya Yolları ve Kaldırımların Erişilebilirliği

Kent parklarında, tüm kullanıcıların güvenli, konforlu ve bağımsız hareket edebilmesi için yaya yolları ve kaldırımların belirli standartlara uygun olarak tasarlanması zorunludur. Özellikle engelli bireylerin güvenli dolaşımı için yürürlükteki TS 12576 Şehir İçi Yollar – Özürlü ve Yaşlılar İçin Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları standardı temel bir referans niteliğindedir (Türk Standardları Enstitüsü [TSE], 2011).

Bu standarda göre:

- Kaldırım yüksekliği 3 cm ile 15 cm arasında olmalıdır.
- Yürüme alanı genişliği en az 150 cm olmalıdır.
- Kaldırım boyuna eğimi yalnız tekerlekli sandalye kullanıcıları düşünülerek maksimum %5 ile sınırlandırılmalıdır.
- Kaldırım yüzeyinde bulunan ızgara, rögar kapağı gibi altyapı elemanları yüzeyle eş düzey olmalı, çukur veya çıkıntı oluşturmamalıdır.
- 220 cm'den daha alçakta sarkan dal, tabela veya diğer engelleyici unsurlar bulunmamalıdır.
- Elektrik direkleri, aydınlatma elemanları, trafik işaretleri gibi sabit donatılar, yaya kaldırımı boyunca oluşturulacak en az 50 cm genişliğindeki emniyet şeridi içinde düzenli şekilde yerleştirilmelidir.
- Görme engellilere yönelik hissedilebilir uyarıcı ve yönlendirici yüzeyler bulunmalıdır (TSE, 2011; Carmona vd., 2010; Marcus ve Francis, 1998).

Yapılan gözlemler doğrultusunda, Rize Kordon Bölgesi'nde kaldırım yüksekliğinin sabit olmadığı, ancak bazı bölgelerde 15 cm'ye kadar ulaştığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte:

- Yürüme alanı genişliği, çöp kutuları, elektrik panoları ve güvenlik babaları gibi yerleştirilen unsurlar nedeniyle 100–120 cm'ye kadar düşmektedir.
- Kaldırımlar boyunca oluşturulması gereken emniyet şeridi uygulaması eksiktir.
- Kaldırım üzerinde hissedilebilir yüzey uygulamaları bulunmamakta, ayrıca yol boyunca mazgallar gibi erişimi zorlaştıran unsurlar da yer almaktadır.
- Elektrik direkleri, tabelalar ve diğer altyapı elemanları standartlara uygun şekilde hizalanmamıştır.
- Kaldırım yüzeyinde eğim eksikliği ve düzensiz malzeme kullanımı, özellikle tekerlekli sandalye kullanıcıları için olumsuz koşullar oluşturmaktadır.
- Bu bulgular, alanda erişilebilirlik kriterlerinin uygulanmasında önemli eksiklikler bulunduğunu ve ulusal standartlara tam uyum sağlanamadığını göstermektedir (Şekil 8).

Şekil 8. Rize Kordon Parkında erişim engeli olan alanlardan bir görünüm (Özgün, 2024).

4.3.2. Rize Kordon Parkı Ulaşımı; Üstgeçitlerde Erişilebilirlik

Kent içi üstgeçitler, yayaların araç trafiğinden bağımsız ve güvenli bir şekilde hareket etmelerini sağlamak amacıyla tasarlanmış önemli yapısal elemanlardır. Bu yapıların, başta engelli bireyler olmak üzere tüm kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için erişilebilirlik standartlarına uygun tasarlanması gerekmektedir.

TS 12576 Şehir İçi Yollar – Özürlü ve Yaşlılar İçin Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları standardına göre (Türk Standardları Enstitüsü [TSE], 2011):

- Üstgeçitlerde en az 150 cm genişliğinde geçiş alanı bulunmalıdır.
- Yüzey kaplaması, sert, kaymaz nitelikte ve iklim koşullarına uygun dayanıklı malzemelerden seçilmelidir.
- Erişimi kolaylaştırmak amacıyla, eğer yeterli alan varsa, merdiven yerine azami %6 eğimli rampa veya asansör uygulaması yapılmalıdır.
- Üstgeçitte yer alan altyapı elemanları (ızgara, rögar kapağı vb.), yüzeyle eş düzey olmalı; çukur ya da çıkıntı oluşturacak uygulamalardan kaçınılmalıdır.

- Görme engelli kullanıcılar için hissedilebilir uyarıcı ve yönlendirici yüzey uygulamaları yapılması zorunludur.

Rize Kordon sahil yolunda yapılan yerinde gözlemler sonucunda bölgede iki adet üstgeçit bulunduğu tespit edilmiştir. Üstgeçitlerden birine yalnızca merdiven kullanılarak erişim sağlanmaktadır. Bu durum, tekerlekli sandalye kullanıcıları ve hareket kabiliyeti kısıtlı bireyler için erişimi sınırlamaktadır.

Diğer üstgeçitte 350 cm genişliğinde geçiş alanı sağlanmıştır. Bu değer, ulusal standartlarda öngörülen minimum genişliğin üzerinde olup olumlu bir uygulamadır (Şekil 9). Üstgeçit yüzeyi, sert ve kaymaz nitelikte malzemeden yapılmıştır; bu da kullanıcı güvenliği açısından önemli bir olumlu unsurdur. Ancak, üstgeçitin çeşitli bölümlerinde mazgallar bulunmakta ve bu mazgallar, tekerlekli sandalye kullanıcıları için potansiyel tehlike oluşturmaktadır. Ayrıca, görme engellilere yönelik hissedilebilir uyarıcı ve yönlendirici yüzey uygulamaları yapılmadığı gözlemlenmiştir. Bu eksiklik, özellikle görme engelli bireylerin üstgeçidi güvenli bir şekilde kullanmasını zorlaştırmaktadır.

Şekil 9. Koron Parkı üstgeçit rampa eğimi (Özgün, 2024).

4.3.3. Rize Kordon Parkı Merdivenlerin Erişilebilirlik Kriterleri

Kent içi kamusal alanlarda ve özellikle park alanlarında, merdivenler hem erişim kolaylığı hem de güvenlik açısından kritik öneme sahiptir. Merdivenlerin, farklı yaş ve engel gruplarından kullanıcıların ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanması gerekliliği, ulusal standartlarda açıkça tanımlanmıştır.

TS 12576 Şehir İçi Yollar – Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları standardına göre (Türk Standardları Enstitüsü [TSE], 2011):

- Merdivenlerde net geçiş genişliği en az 180 cm olmalıdır.
- Merdiven yüzeyi, sert, kaymaz ve mat malzemelerden yapılmalı, farklı iklim koşullarına dayanıklı olmalıdır.
- Basamak genişlikleri minimum 30 cm olmalı ve basamak ön kenarlarında kaymayı önleyici 2,5 cm eninde şeritler yer almalıdır.
- Merdivenlerin her iki tarafında da korkuluklar bulunmalı, korkuluklar başlangıç ve bitiş noktalarında yeterli uzunlukta devam ettirilmelidir.
- 15 basamakta bir en az 350 cm x 180 cm boyutlarında dinlenme sahanlıkları oluşturulmalıdır.
- Merdiven başlangıcı ve bitişinde, görme engelliler için hissedilebilir yönlendirme yüzeyleri bulunmalıdır.

Saha çalışması kapsamında Rize Kordon Bölgesi'nde bulunan açık alan merdivenleri değerlendirildiğinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

- Merdivenlerde net geçiş genişliği 350 cm olup, standartlarda belirtilen asgari 180 cm ölçüsünü sağlamaktadır.
  Ancak genişlik fazla olduğundan ilave korkuluk uygulamasının yapılması gerekliliği doğmaktadır.
- Basamaklar sert ve kaymaz malzemeden yapılmıştır. Ancak, kaymayı önleyici şerit uygulamaları bulunmamaktadır.
- Merdivenlerin her iki tarafında korkuluklar mevcut olup, korkulukların başlangıç ve bitiş uzantıları yeterlidir.
- 15 basamakta bir oluşturulması gereken dinlenme sahanlıkları bulunmaktadır.

- Görme engelliler için gerekli olan hissedilebilir yüzey uygulamaları, merdiven başlangıç ve bitiş noktalarında eksiktir.
- Merdiven başlangıcında ve çevresinde, özellikle geçiş güvenliğini tehdit eden **mazgalların** kullanıldığı tespit edilmiştir.

Rize Kordon Bölgesi'nde bulunan merdivenlerin bazı ölçüsel kriterleri sağladığı (genişlik, sert yüzey kullanımı gibi) görülmekle birlikte, erişilebilirlik açısından kritik olan kaydırmazlık önlemleri ve görme engellilere yönelik yönlendirme uygulamalarının eksikliği ciddi bir tasarım açığı oluşturmaktadır. Özellikle kaymayı önleyici detayların ve hissedilebilir yüzeylerin eksikliği, engelli bireyler için potansiyel riskler yaratmaktadır (Şekil 10).

Şekil 10. Rize Kordon Parkta yer alan bazı merdivenlerden bir görünüm (Özgün, 2024).

4.3.4. Rize Kordon Parkı Çöp ve Aydınlatma Elemanları

Kent parklarında yer alan çöp kutuları, yalnızca temizlik ve düzenin sağlanması açısından değil, aynı zamanda kamusal alan kullanıcılarının güvenliği ve erişilebilirliği açısından da önem taşımaktadır. Engelli bireylerin bu alanlardan eşit koşullarda faydalanabilmesi için çöp kutularının tasarımı, yerleşimi ve işlevselliği belirli standartlara uygun olmalıdır.

TS 12576 Şehir İçi Yollar – Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları standardına göre (Türk Standardları Enstitüsü [TSE], 2011):

- Çöp kutuları, yaralanmalara neden olmayacak şekilde güvenli malzemeden seçilmelidir.
- Kontrast renkte ve tek elle kullanılabilir kapak mekanizmasına sahip olmalıdır.
- Çöp kutuları, yaya emniyet şeridine yerleştirilmeli ve yürüyüş alanlarını işgal etmemelidir.
- Çöp kutuları ile yol arasında en az 40 cm mesafe bulunmalı, bu sayede görme engellilere yönelik bir tehlike oluşturmamalıdır.
- Çöp kutularının yerden yüksekliği 90–120 cm aralığında olmalı ve ortopedik engellilerin rahat kullanımına uygun olmalıdır.

Araştırmanın yapıldığı bölgede, kaldırım üzerinde yer alan çöp kutuları incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

- Çöp kutularının kontrast renkte olmadığı görülmüştür. Bu durum, görme engellilerin çöp kutularını algılamasını zorlaştırmaktadır.
- Çöp kutularının yol ile arasındaki mesafenin 40 cm olması gerektiği belirtilmesine rağmen, mevcut yerleşimlerde bu mesafe kriterine uyulmadığı tespit edilmiştir.
- Çöp kutularının yerden yüksekliği yaklaşık 85 cm ölçülmüş olup, bu değer standartların öngördüğü minimum yükseklik olan 90 cm'nin altında kalmaktadır (Şekil 11). Bu durum, özellikle tekerlekli sandalye kullanıcıları ve ortopedik engelliler için kullanım zorluğu yaratmaktadır.

Şekil 11. Çalışma alanında bulunan çöp kutuları (Özgün, 2024).

Rize Kordon Bölgesi'ndeki mevcut uygulama, erişilebilirlik açısından önemli eksiklikler barındırmaktadır. Çöp kutularının uygun renkte, doğru yükseklikte ve uygun mesafede konumlandırılmaması, hem görme engelli bireylerin güvenliğini hem de fiziksel engelli bireylerin kullanım kolaylığını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, çöp kutusu tasarım ve yerleşimlerinin TS 12576 standartlarına uygun hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Kamusal alanlarda aydınlatma elemanları, yalnızca gece güvenliğini artırmak amacıyla değil, aynı zamanda kullanıcıların alanı güvenli ve engelsiz bir şekilde deneyimleyebilmeleri için de kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, TS 12576 Şehir İçi Yollar – Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları (Türk Standardları Enstitüsü [TSE], 2011) kapsamında, aydınlatma elemanlarının tasarım ve yerleşiminde belirli kriterler öngörülmüştür.

Bu standarda göre:

- Aydınlatma elemanları, geçiş yollarını engellemeyecek şekilde yerleştirilmelidir.
- Aydınlatma ögeleri, yolların genişliğini veya hareket alanını daraltmamalıdır.
- Yaya yoluna uzanan veya yol üzerinde yer alan aydınlatma direklerinin, yerden en az 220 cm yükseklikte olması gerekmektedir.
- Görme engelli bireylerin güvenliği açısından, aydınlatma direkleri ve diğer yol üzeri sabit elemanlar yüksek kontrastlı renklerle belirginleştirilmelidir.
- Az gören bireylerin bu elemanları fark edebilmesi amacıyla, direklerin üzerinde fark edilebilir renkli şeritler bulunmalı veya doğrudan zıt renkler kullanılmalıdır.
- Aydınlatma elemanları, hissedilebilir yürüme yolları (HYY) üzerinde konumlandırılmamalı, yaya sirkülasyonunu engelleyici bir unsur oluşturmamalıdır.

Çalışma alanı olan Rize Kordon Bölgesi'nde yapılan gözlemler sonucunda aydınlatma elemanlarının, yaya yolları üzerinde hareket alanını daraltmadığı ve yolların genişliğini engellemediği tespit edilmiştir (Şekil 12). Yaya yoluna uzanan veya yol üzerinde yer alan aydınlatma direklerinin, yerden yüksekliklerinin 220 cm olduğu ölçülmüştür. Bu değer, TS 12576 standardında öngörülen minimum yükseklik kriterine uygunluk göstermektedir. Ancak, yol üzerindeki aydınlatma elemanlarının, az gören bireyler tarafından kolayca fark edilebilmesi için gerekli olan kontrast renk uygulamaları yapılmamıştır. Ayrıca, direkler üzerinde fark edilebilir renkte şeritler bulunmamakta olup, bu durum görsel algı açısından erişilebilirliği azaltmaktadır.

Şekil 12. Çalışma alanında bulunan farklı tipte aydınlatma elemanlarından görünümler (Özgün, 2025).

4.3.5. Engelli Otoparkları

Kent parklarının erişilebilirliği, yalnızca park içi düzenlemelerle sınırlı olmayıp, aynı zamanda erişimi kolaylaştıran **otopark alanlarının** da uygun standartlarda tasarlanmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda, **TS 9111 Halka Açık Binalarda Fiziksel Engelliler İçin Yapısal Önlemler Standardı** (Türk Standardları Enstitüsü [TSE], 2001) uyarınca, park alanlarında belirli otopark düzenlemelerinin sağlanması zorunludur.

Bu standarda göre:

- Parkların otoparklarında, **engelli bireyler için ayrılmış özel otopark alanları** bulunmalıdır.
- **Engellilere ayrılan otopark alanı,** toplam otopark kapasitesinin **en az %5'i** oranında olmalıdır.
- Engelli bireyler için tahsis edilen otoparkların, **engellilere ayrıldığını gösterir uluslararası erişilebilirlik sembolleri** ile açıkça işaretlenmesi gerekmektedir.
- **Engelli otoparkları,** giriş rampalarına **en fazla 30 metre** mesafede konumlandırılmalıdır.

Otopark alanlarının erişilebilirlik kriterlerine uygun düzenlenmesi, özellikle fiziksel engelli bireylerin parka bağımsız erişimini sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu kriterlerin sağlanmaması durumunda, erişilebilirlik zinciri kesintiye uğrayacak ve park alanlarının kapsayıcılığı azalacaktır. Bu nedenle, park tasarımlarında yalnızca alan içi erişim unsurları değil, **erişim öncesi ulaşılabilirlik** unsurları da bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Araştırma alanında gibi mevcut olan otoparktta engelliler için bir alan bulunmamaktadır (Şekil 13).

Şekil 13. Araştırma alanının engelli araç park yeri bulunmayan otoparkının görünümü (Özgün, 2024).

4.3.6. Oturma Birimleri

Kamusal açık alanlarda, kullanıcıların yorgunluklarını gidermeleri ve sosyal etkileşimlerini artırmaları amacıyla dinlenme banklarının bulunması temel bir gereklilik olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, TS 12576 Şehir İçi Yollar - Özürlü ve Yaşlılar İçin Yapısal Önlemler Standardı doğrultusunda park alanlarında yer alan bankların, engelli bireyler için de erişilebilir olması sağlanmalıdır.

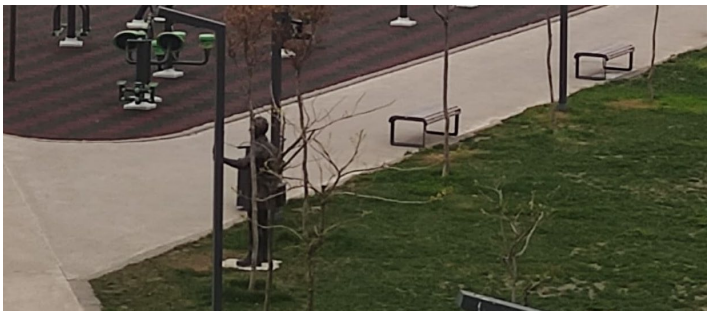
Bu standarda göre:

- Oturma birimleri, tekerlekli sandalye kullanıcıları dâhil tüm bireylerin erişimine açık olacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Oturma birimleri, yol kenarlarında konumlandırılmalı; geçiş koridorlarını daraltmayacak ve yaya hareketini kısıtlamayacak şekilde yerleştirilmelidir.
- Oturma birimlerinin yerleştirildiği alanlar, yol genişliği ve hareket alanı standartlarına uygun olmalıdır.
- Engelli bireylerin, engelli olmayan refakatçileriyle birlikte oturabilmeleri için, oturma birimlerinin bir kenarında en az 90 cm eninde ve 120 cm boyunda bir tekerlekli sandalye boşluğu bırakılması zorunludur.

Dinlenme alanları, yalnızca fiziksel konfor sağlamakla kalmayıp, sosyal kapsayıcılığı da teşvik eden önemli kentsel elemanlardır. Bu nedenle oturma birimlerinin seçimi ve konumlandırmasında, erişilebilirlik, sosyal etkileşim ve bağımsız kullanım ilkelerinin bütüncül bir biçimde dikkate alınması büyük önem arz etmektedir.

Çalışma alanında bazı oturma birimlerinin tekerlekli sandalyelilerin kullanımına uygun biçimde tasarlanmış olduğu bazılarınınsa engelli kullanımının mümkün olmadığı biçimde tasarlandığı tespit edilmiştir. Her iki tasarımda da oturma birimlerinin önünde görme engellilerin algılaması için oluşturulmuş uyarıcı yüzeyler bulunmamaktadır.

Engelli kullanımına uygun oturma birimleri geniş ve düz bir zemin üzerinde konumlandırılmış ve oturma birimine erişimde herhangi bir engel bulunmayan niteliktedir (Şekil 14).

Şekil 14. Çalışma alanında engelli erişimine uygun biçimde tasarlanmış oturma birimlerinin bir görünümü (Özgün, 2015).

Ancak çalışma alanında bulunan bazı oturma birimlerine ulaşımda, hemen önlerinde bulunan bordürler tekerlekli sandalye kullanıcıları ve özellikle zeminde uyarıcı bir döşeme olmaması nedeniyle de görme engelli kullanıcılar için bir bariyer arkasında gibi kullanımı kısıtlı durumdadır (Şekil 15).

Şekil 15. Çalışma alanında engelli erişiminin mümkün olmadığı oturma birimleri (Özgün, 2025).

4.3.7. Bilgilendirme ve Yönlendirme İşaretleri

Kent parklarında ve kamusal alanlarda bilgilendirme panoları ve yönlendirme işaretleri, tüm kullanıcıların alanı güvenli ve rahat biçimde kullanabilmesi açısından kritik öneme sahiptir. **TS 12576 Şehir İçi Yollar – Özürlü ve Yaşlılar İçin Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları** standardına göre, bilgilendirme panoları ve işaretler; kaldırımlar, yaya geçitleri, rampalar, merdivenler, park alanları, duraklar, indirme-bindirme alanları ve meydanlarda **yatay veya düşey düzende** düzenlenmelidir.

Standart kapsamında bilgilendirme elemanlarının taşıması gereken temel özellikler şunlardır:

- İşaret ve bilgiler **açık, net okunabilir** ve **kolay anlaşılabilir** olmalıdır.
- Uzaktan görünebilir nitelikte olmalı ve **fiziksel engelli bireylerin erişimine uygun** olacak biçimde tasarlanmalıdır.
- Bilgilendirme levhaları **yerden en az 220 cm yükseklikte** yerleştirilmelidir.
- Görme engellilerin bağımsız hareketini desteklemek amacıyla, işaretlemelerde **braille alfabesi** ile yazılmış bilgilendirme ve yönlendirme panoları bulunmalıdır.

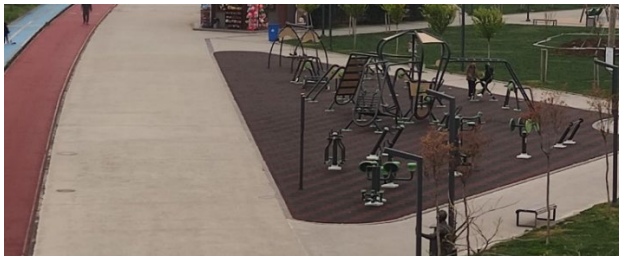
Araştırmanın yürütüldüğü çalışma alanında, mevcut bilgilendirme levhalarının yerden yalnızca **80 cm** yüksekte olduğu ve işaretlerin açık, net ve kolay okunabilir şekilde tasarlanmadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, istasyon ve benzeri alanlarda görme engelli bireylerin yönlendirilmesini sağlayacak **braille alfabesiyle oluşturulmuş yönlendirme panolarının bulunmadığı** tespit edilmiştir. Bu durum, evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda **erişilebilirlik standartlarının sağlanması** gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Şekil 16. Çalışma alanında bulunan yönlendirme ve bilgilendirme levhalarının görünümü (Özgün, 2025).

4.3.8. Oyun Ekipmanları

Rize Kordon Parkında yer alan oyun ekipmanları engelli erişimi bakımından uygun biçimde konumlandırılmıştır. Zemin döşemesinde merdiven, seviye farkı veya bordür taşı gibi bir engel bulunmaması tekerlekli sandalyeyle erişimi mümkün kılmaktadır. Ancak görme engelliler için zeminde uyarıcı işaretlerin yer almaması görme engellilerin bağımsız biçimde ekipmanlara ulaşmasını olanaksız kılmaktadır. Ayrıca zeminde renk kontrastının yer almaması yine görme engelli kullanıcılar için oyun alanının algılanmasını zorlaştırmaktadır. Ekipmanların çoğunun **oturarak** veya **ayakta durarak** kullanım gerektirmesi, tekerlekli sandalye kullanıcılarının doğrudan bu ekipmanları kullanımını zorlaştırmaktadır. Tekerlekli sandalye transferi için yan destek kolları, düşük oturma yüzeyleri ve geniş giriş alanları bulunmamaktadır. Ekipmanlara ait kollar ve pedallar tekerlekli sandalye kullanan bireyler için uygun yükseklikte değil; çoğunlukla engelsiz kullanıcıların ergonomisine göre tasarlanmıştır (Şekil 17).

Şekil 17. Rize Kordon Park'ta yer alan ekipmanlardan bir görünüm (Özgün, 2015).

Çalışma alanında bulunan bir diğer oyun alanının ise, tasarımı oldukça büyük, dikey ve çok seviyeli olduğu görülmektedir (Şekil 18). Farklı yüksekliklere çıkış sağlanması için genellikle merdiven ve dar geçitler kullanılmaktadır. Bu nedenle tekerlekli sandalye kullanıcıları, hareket kısıtlılığı olan çocuklar ve denge sorunu yaşayan bireyler için ciddi erişim engelleri oluşturmaktadır.

Şekil 18. Çalışma alanın bulunan oyun alanından bir görünüm (Özgün, 2025).

Çalışma alanında yer alan oyun ekipmanlarının sahip olduğu, tırmanma ve kaydırak ekipmanları için yüksek kuleler, uzun tırmanma ağları ve spiral kaydıraklar; bedensel engelli bireyler için doğrudan kullanılamaz durumdadır. Evrensel tasarım yaklaşımına göre, oyun alanlarında her yetenek grubunun kullanımına uygun, çok çeşitli alternatif aktiviteler sunulmalıdır (Moore & Cosco, 2007). Duyusal oyun ekipmanları (dokunsal paneller, sesli öğeler) ya da tekerlekli sandalye ile ulaşılabilir platformlar bulunmamakta. Engellilerin rahatça kullanabileceği döner oyun ekipmanları, düşük yükseklikte interaktif panolar gibi düzenlemeler bulunmaktadır. Görme engelli bireyler için yönlendirme amaçlı hissedilebilir yüzeyler veya Braille bilgilendirme panoları mevcut değildir.

4.3.9. Yollar

Çalışma alanında bulunan yaya yolları ve kaldırımların genişlikleri, genel olarak TS 12576 "Şehir İçi Yollar–Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları" standardında belirtilen asgari 150 cm genişlik koşulunu sağlamaktadır (TSE, 2011) (Şekil 19). Ancak, bazı bölgelerde çöp kutuları, aydınlatma direkleri gibi kent mobilyalarının düzensiz yerleştirilmesi sebebiyle geçiş alanlarının daraldığı ve bu durumun tekerlekli sandalye kullanıcılarının rahat hareketini engellediği gözlemlenmiştir. Özellikle görme engellilerin yönlendirilmesi amacıyla kaldırım yüzeylerinde olması gereken hissedilebilir yüzey uygulamalarına (HYY) düzenli bir biçimde rastlanmamıştır. Ayrıca, kaldırım yüzeyinde bulunan mazgalların ve altyapı kapaklarının, yüzeyle tam uyumlu olmadığı ve bu durumun güvenli erişimi olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Çalışma alanında, yaya yolları ve bisiklet yolları arasında belirgin bir ayrım yapılmış ve renk farkı kullanılmıştır. Ancak bazı bölgelerde bisiklet yolları ile yaya yolları arasına yeterli güvenlik şeridi (en az 50 cm) bırakılmadığı görülmüştür. Ayrıca, bisiklet yollarının üstünden geçen yönlendirme levhalarının montaj yüksekliğinin 220 cm'nin altında olması, az gören bireyler için kafa çarpması gibi riskler oluşturmaktadır (TS 12576, 2011). Bisiklet yolları üzerinde yer alan yükseltiler ve bordürler, TS 12576'ya göre maksimum 2 cm yüksekliğinde olması gerekirken, görsellerde 15 cm yüksekliğinde engellerin olduğu görülmüştür. Bu durum, tekerlekli sandalye kullanıcıları için önemli bir erişim engeli oluşturmaktadır.

Şekil 19. Çalışma alanında yer alan bisiklet yolları ve yaya yollarının görünümü (Özgün, 2015).

5. ENGELLİ KÜLTÜRÜNÜN KÜLTÜREL PEYZAJDAKİ ÖNEMİ: RİZE KORDON BÖLGESİ ENGELLİ PARKI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sağlığı yalnızca hastalık veya sakatlığın bulunmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlamaktadır (WHO, 1948). Bu tanım, bireylerin refahının sadece biyolojik durumları değil, aynı zamanda sosyal ilişkileri, ekonomik koşulları ve fiziksel çevreleri tarafından da belirlendiğini vurgular. Dolayısıyla, herkesin eşit ve güvenli şekilde kullanabileceği kamusal alanların varlığı, toplum sağlığının desteklenmesi açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Bu çerçevede, kültürel peyzajlar yalnızca doğal çevre ve tarihsel geçmişin değil; toplumların sosyal değerlerinin, kimliklerinin ve kültürel pratiklerinin de ürünü olarak değerlendirilmelidir. Son yıllarda, engellilik kültürü, kültürel peyzajların biçimlenmesinde önemli bir aktör haline gelmiş ve kapsayıcılık, erişilebilirlik ve mekânsal adalet kavramlarıyla kentsel tasarımın merkezine yerleşmiştir.

Kültür, sabit bir yapıdan ziyade imgeler, üreticiler, kültürel ürünler ve okuyucular/tüketiciler arasındaki dinamik etkileşimlerin sonucunda oluşur (Sturken ve Cartwright, 2001; Krämer, 2007). Bu süreçte görsel imgeler, yalnızca estetik objeler değil; kültürel fikirlerin, değerlerin ve kimliklerin taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak işlev görmektedir (Plummer vd., 1978). Kamusal mekânlarda yer alan görsel ve mekânsal öğeler, toplumların farklılıkları kabul etme ve birlikte yaşama anlayışını yansıtan güçlü kültürel göstergelerdir. Engelli bireylerin ihtiyaçlarını gözeten ve onları görünür kılan kentsel tasarım yaklaşımları da bu kültürel çeşitliliğin somut ifadeleri arasında yer almaktadır.

Engellilik kültürü, toplumsal kapsayıcılığın ve sosyal adaletin mekânsal düzeyde somutlaşmasını sağlayan önemli bir faktördür. Kapsayıcı kentsel tasarım, yalnızca fiziksel bariyerleri ortadan kaldırmayı değil, bireylerin aktif katılımını teşvik eden, farklılıkları kabul eden ve toplumsal bütünleşmeyi destekleyen mekânlar üretmeyi amaçlar. Kentsel parklar, yaşlı ve engelli bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlıklarını destekleyen temel yaşam alanlarıdır (Perry vd., 2021). Ancak parkların gerçekten kapsayıcı olabilmesi için, tasarım sürecinde kullanıcıların yaş, yetenek ve kültürel farklılıkları dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde, fiziksel varlığı olan ancak sosyal anlamda dışlayıcı mekânlar üretme riski doğmaktadır.

Bu çalışma, Rize Kordon Bölgesi Engelli Parkı'nı nitel bir durum çalışması yöntemiyle incelemiştir. Veri toplama süreci iki ana bileşene dayanmaktadır:

- **Saha Gözlemleri:** Parkın mekânsal organizasyonu, erişilebilirlik unsurları, yeşil alan kullanımı, yaya dolaşımı ve kullanıcı etkileşimleri doğrudan gözlem yoluyla belgelenmiştir.
- Saha gözlemleri, hafta içi ve hafta sonu farklı zaman dilimlerinde (sabah, öğle ve akşam saatlerinde) sistematik olarak gerçekleştirilmiştir.
- **Yerinde Değerlendirme:** Parkın TS 12576 (*Şehir İçi Yollar – Özürlü ve Yaşlılar İçin Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları*) ve TS 9111 (*Halka Açık Binalarda Fiziksel Engelliler İçin Yapısal Önlemler*) gibi ulusal standartlara uygunluğu, kontrol listeleri ve ölçümler aracılığıyla analiz edilmiştir.

Değerlendirme sürecinde ayrıca fotoğraf belgeleri ve alan eskizleri destekleyici veri olarak kullanılmıştır. Bu yöntemsel yaklaşım, parkın fiziksel erişilebilirlik özelliklerini, peyzaj organizasyonunu ve kapsayıcı tasarım kriterlerine uygunluğunu bütüncül biçimde incelemeye imkân sağlamıştır.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda parkın genel olarak rampalar, yönlendirme levhaları ve geniş yaya yolları gibi temel erişilebilirlik öğelerini içerdiği tespit edilmiştir. Ancak bazı bölgelerde kaldırımlarda daralma, eğim eksiklikleri ve hissedilebilir yüzeylerin yetersizliği gözlemlenmiştir. Kapsayıcı Oyun Alanları: Çocuk oyun alanlarında, tekerlekli sandalye kullanıcıları veya duyusal farklılıklara sahip çocuklar için özel ekipman eksikliği dikkat çekmektedir. Park, engellilik kültürünün sosyal yaşamdaki görünürlüğünü desteklemekte, ancak sanatsal temsiller (örneğin, kültürel imgeler, anıtlar) açısından eksiklikler barındırmaktadır.

Rize Kordon Parkı, kamusal yaşamda kapsayıcılık ve sosyal bütünleşme hedeflerini destekleyen başarılı bir örnek sunmaktadır. Ancak kültürel peyzaj içerisinde engellilik kültürünün daha görünür ve etkin biçimde temsil edilmesi için, mekânsal organizasyonun sanatsal ve simgesel boyutlarla zenginleştirilmesi gereklidir. Katılımcı tasarım süreçleri, kullanıcı merkezli planlama yaklaşımları ve topluluk temelli projeler, bu tür parkların hem fiziksel hem de kültürel olarak daha güçlü ifade alanlarına dönüşmesini sağlayabilir. Engelli parkları, yalnızca erişilebilir rekreasyon alanları değil, aynı zamanda toplumların engellilikle ilgili değerlerini, kapsayıcılık anlayışlarını ve sosyal bütünleşme pratiklerini ifade ettikleri önemli kültürel peyzaj unsurlarıdır. Rize Kordon Bölgesi örneği, erişilebilirlik ve sosyal etkileşimi destekleyen mekânsal çözümlerle birlikte, kültürel temsilin de daha fazla güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Gelecekteki tasarım süreçlerinde, engellilik kültürünün görünürlüğünü artıracak yaratıcı, katılımcı ve kapsayıcı yaklaşımlara öncelik verilmelidir.

6. RİZE KORDON BÖLGESİ ENGELLİ PARKI VE ULUSLARARASI İYİ UYGULAMALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Engelli dostu kamusal alanlar, bireylerin sosyal yaşama aktif katılımını destekleyen ve kültürel görünürlüğü artıran kritik mekânlardır. Bu bağlamda, yalnızca fiziksel erişilebilirlik değil; sosyal kapsayıcılık, tasarım çeşitliliği ve kültürel temsiliyet de dikkate alınmalıdır. Bu bölümde, Rize Kordon Bölgesi Engelli Parkı'nın, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda ve İngiltere'deki örnek kapsayıcı parklarla erişilebilirlik, oyun alanı tasarımı, yönlendirme sistemleri ve sosyal etkileşim gibi kriterler üzerinden karşılaştırmalı analizi sunulmaktadır.

Tablo 2. Rize Kordon Bölgesi engelli parkı ve uluslararası iyi uygulamaların erişilebilirlik altyapısı yönünden karşılaştırılması.

Park Adı	**Erişilebilirlik Durumu**	**Özellikler**	**Rize Kordon Parkı ile Karşılaştırma**
Yesler Terrace Park (ABD)	Yüksek	Düşük zeminli salıncaklar, rampalı tırmanış, duyusal oyun elemanları	Erişilebilir oyun ekipmanları sınırlı; zemin oyun elemanları eksik.
Millstone Creek Park (ABD)	Yüksek	Inclusive Boundless oyun alanı, rampa sistemi, tekerlekli sandalye uyumlu alanlar	Rampalar mevcut ancak Boundless konsepti eksik.
Blenheim Park (İngiltere)	Orta	Tekerlekli sandalye erişimi ve spor sahaları	Tekerlekli sandalye erişimi sağlanmış fakat dolaşım ağı eksik.
Prinses Amalia Park (Hollanda)	Çok Yüksek	Görme engelliler için kılavuz yollar, sesli uyarılar	Hissedilebilir yüzeyler ve sesli sistemler bulunmamaktadır.

Tablo 3. Rize Kordon Bölgesi engelli parkı ve uluslararası iyi uygulamaların oyun alanı tasarımı yönünden karşılaştırılması.

Park Adı	**Oyun Alanı Özellikleri**	**Rize Kordon Parkı ile Karşılaştırma**
Yesler Terrace Park	Tüm çocuklar için kapsayıcı duyusal tasarım	Duyusal donatılar ve alçak oyun ekipmanları eksik.
Millstone Creek Park	Kaydıraklar, rampalar, doğa temalı oyunlar	Doğa oyun alanı ve tematik oyun donatıları yok.
Blenheim Park	Temel oyun donatıları ve güvenlik çevresi	Güvenlik çevresi var ancak erişim ve çeşitlilik sınırlı.
Prinses Amalia Park	Duyusal ve modüler oyun alanları	Modüler ve adaptif oyun unsurları bulunmamaktadır.

Tablo 4. Rize Kordon Bölgesi engelli parkı ve uluslararası iyi uygulamaların yönlendirme ve bilgilendirme yönünden karşılaştırılması.

Park Adı	**Yönlendirme Özellikleri**	**Rize Kordon Parkı ile Karşılaştırma**
Yesler Terrace Park	Bilgilendirme tabelaları ve erişim haritaları	Tabelalar sınırlı, Braille bilgi eksik.
Millstone Creek Park	Yüksek kontrastlı işaretler, yönlendirme hatları	Kontrastlı işaret ve hissedilebilir yüzey eksik.
Blenheim Park	Temel bilgilendirme panoları	Genel yönlendirme var ancak erişilebilir değil.
Prinses Amalia Park	Braille, sesli sistemler, kılavuz hatlar	Görme engelliler için rehber sistemler yok.

Tablo 5. Rize Kordon Bölgesi engelli parkı ve uluslararası iyi uygulamaların sosyal etkileşim ve katılım yönünden karşılaştırılması.

Park Adı	**Sosyal Etkileşim Durumu**	**Rize Kordon Parkı ile Karşılaştırma**
Yesler Terrace Park	Eğitimli personel destekli etkinlikler	Yıl boyu etkinlik programı bulunmamaktadır.
Millstone Creek Park	Doğa keşfi ve grup aktiviteleri	Doğa temalı ve grup etkileşim alanı eksik.
Blenheim Park	Spor sahaları ve sosyal oyun alanları	Spor ve oyun alanlarında sınırlı etkileşim imkânı var.
Prinses Amalia Park	Çok işlevli buluşma ve dinlenme alanları	Oturma alanları sınırlı, sosyal odak eksik.

Yapılan karşılaştırmalı analiz göstermektedir ki, Rize Kordon Bölgesi Engelli Parkı erişilebilirlik yönünden bazı önemli adımlar atmış olmakla birlikte, uluslararası iyi uygulamalara kıyasla birçok alanda eksiklikler barındırmaktadır. Özellikle kapsayıcı oyun alanı çeşitliliği, görsel ve dokunsal yönlendirme sistemleri ve sosyal etkileşim olanakları bakımından geliştirilmesi gereken noktalar mevcuttur. Buna karşın, bu park, küçük ve orta ölçekli şehirlerde engelli dostu kamusal alan yaratma çabalarının önemli bir temsilcisi olarak değerlendirilebilir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, kültürel peyzajlar bağlamında engellilik kültürünün kamusal alandaki temsiline ve mekânsal erişilebilirlik boyutuna odaklanarak, Rize Kordon Bölgesi Engelli Parkı'nı örnek bir vaka çalışması olarak ele almıştır. Yapılan analizler, kültürel peyzajların yalnızca estetik veya tarihî unsurlar barındırmadığını; aynı zamanda toplumsal eşitlik, kapsayıcılık ve kimlik ifadesi gibi sosyal değerlerin de mekâna yansıdığı dinamik alanlar olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, Rize Kordon Bölgesi Engelli Parkı'nda erişilebilirliğe yönelik bazı olumlu adımlar atılmış olmakla birlikte, mevcut düzenlemelerin evrensel tasarım ilkeleri ve ulusal standartlar açısından önemli eksiklikler barındırdığı tespit edilmiştir. Görme ve bedensel engelli bireyler için bağımsız kullanımın desteklenmediği alanların varlığı, kamusal mekânda tam kapsayıcılık hedefinin henüz gerçekleştirilemediğini göstermektedir.

Bu bağlamda;

- Evrensel tasarım ilkesinin tüm aşamalarda uygulanması
- TS 12576 ve TS 9111 standartlarına tam uyum sağlanması
- Kapsayıcı oyun alanlarının oluşturulması
- Görsel ve dokunsal yönlendirme sistemlerinin kurulması
- Engelli bireylerin tasarım sürecine katılımının artırılması
- Sürekli izleme ve denetim mekanizmalarının geliştirilmesi
- Toplumsal farkındalık ve eğitim programlarının yaygınlaştırılması Rize Kordon Bölgesi Engelli Parkı'nın kapsayıcı bir engelli parkı haline gelebilmesi için önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ADA National Network. (n.d.). An overview of the Americans with Disabilities Act. https://adata.org

ADA, The Americans with Disabilities Act. (n.d.). https://www.ada.gov/law-and-regs/ada/ (Accessed: 24 April 2025).

Carmona, M., Heath, T., Oc, T., Tiesdell, S. (2010). Public places, urban spaces: The dimensions of urban design (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315158457

College voor de Rechten van de Mens. (2018). Accessibility and Inclusion in the Netherlands.

European Commission. (2010). European Disability Strategy 2010–2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe. https://eur-lex.europa.eu

Fowler, P. J. (2003). World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002. Paris: UNESCO World Heritage Center. https://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_26_en.pdf

Friedlander, H. (1995). The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution. University of North Carolina Press.

Gehl, J. (2011). Life between buildings: Using public space (6th ed.), Island Press. https://islandpress.org/books/life-between-buildings

Gleeson, B. (1999). Geographies of disability. Routledge.

Gleeson, B. (2001). Disability and the Open City. *Urban Studies*, 38 (2), 251–265. https://doi.org/10.1080/00420980123358

Gündüz, M., Çelik, H. H. (2021). Osmanlı'da engellilik ve sosyal destek mekanizmaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32 (1), 97–112. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/64286/875472

Hall, E. (2004). Social geographies of learning disability: Narratives of exclusion and inclusion. *Area*, 36 (3), 298–306. https://doi.org/10.1111/j.0004-0894.2004.00229.x

Imrie, R. (1996). Disability and the city: International perspectives. Paul Chapman Publishing.

Imrie, R., Hall, P. (2001). Inclusive Design: Designing and Developing Accessible Environments. Spon Press.

Krämer, P. (2007). Cultural Studies and Visual Culture. Palgrave Macmillan.

Köksal, A., Acar, Y. (2018). Kent mekânında engellilere yönelik kamusal alanların erişilebilirliği: Eskişehir örneği. *Kent Akademisi*, 11 (3), 733–750. https://kentakademisi.com/2018/11/01/kent-mekaninda-engellilere-yonelik-kamusal-alanlarin-erisilebilirligi-eskisehir-ornegi/

Lawson, A., Beckett, A. E. (2021). The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights,* 25 (2), 348–379. https://doi.org/10.1080/13642987.2020.1783533

Lid, I. M. (2014). Universal design and disability: An intersectional approach. *Disability Studies Quarterly*, 34 (1). https://doi.org/10.18061/dsq.v34i1.3668

Longmore, P. K., Umansky, L. (2001). The new disability history: American perspectives. New York University Press.

Marcus, C. C., Francis, C. (1998). People places: Design guidelines for urban open space (2nd ed.). John Wiley & Sons.

Meşe, Y. D. D. İ. (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* (33). https://doi.org/10.21560/spcd.17773

Moore, A., Lynch, H. (2015). Accessibility and usability of playground environments for children under 12: A scoping review. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 22 (5), 331–344. https://doi.org/10.3109/11038128.2015.1049549

Norwegian Ministry of Local Government and Modernisation. (2008). Planning and Building Act (Act of 27 June 2008 No. 71 Relating to Planning and the Processing of Building Applications). https://www.regjeringen.no

Perry, M., Cotes, L., Horton, B., Kunac, R., Snell, I., Taylor, B., Devan, H. (2021). "Enticing" but not necessarily a "space designed for me": Experiences of urban park use by older adults with disability. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18 (2), 552. https://doi.org/10.3390/ijerph18020552

Pineda, V. S. (2020). Building the Inclusive City: Governance, Access, and the Urban Transformation of Dubai. Routledge.

Plummer, K., et al. (1978). Images, Meanings, and Cultures. Sage Publications.

Scotch, R. K. (2001). From good will to civil rights: Transforming federal disability policy (2nd ed.). Temple University Press.

Story, M. F., Mueller, J. L., & Mace, R. L. (1998). The universal design file: Designing for people of all ages and abilities. NC State University, The Center for Universal Design. https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/pubs_p/docs/udffull.pdf

Sturken, M., Cartwright, L. (2001). Practices of Looking: An Introduction to Visual Culture. Oxford University Press.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği. https://www.aile.gov.tr/media/94205/erisilebilirlik-izleme-ve-denetleme-yonetmeligi.pdf

Tøssebro, J. (2005). Scandinavian disability policy: From deinstitutionalisation to non-discrimination and beyond. Alter: *European Journal of Disability Research*, 2 (2), 65–77.

Türk Standardları Enstitüsü. (2011). TS 12576: Şehir içi yollar–Özürlü ve yaşlılar için sokak, cadde, meydan ve yollarda yapısal önlemler ve işaretlemelerin tasarım kuralları. Ankara: SE.

UNESCO. (2008). World Heritage Centre. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. https://whc.unesco.org/en/guidelines/

World Health Organization (WHO). (1948). Constitution of the World Health Organization. https://www.who.int/about/governance/constitution

Öztürk, M. (2015). Türkiye'de engellilerin mekânsal dışlanması: Kent planlama ve mimarlıkta görünmezlik. *Planlama Dergisi*, 25 (1), 45–56. https://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=7714

İnternet Kaynakları

URL-1 https://dmh.lacounty.gov/blog/2022/03/capitol-crawl-to-access-for-all/

URL-2 https://www.seattle.gov/parks/allparks/yesler-terrace-park

URL-3 https://playgroundgrass.com/play-stories/featured-projects/yesler-terrace-park-playground/

URL-4 https://www.seeohiofirst.org/sites/88

URL-5 https://www.jburkart.com/project/westerville-millstone-creek-park/

URL-6 https://www.leeds.gov.uk/parks-and-countryside/your-local-park

URL-7 https://www.blenheimpalace.com/visitus/accessibility/

URL-8 https://www.landscapefirst.com/prinses-amaliaplein/

URL-9 https://www.rizeninsesi.net/rizenin-yeni-yasam-alani-oldu-204855-haberi#google_vignette

FARKLILIKTAN DOĞAN GÜÇ: ENGELLİLİK, EŞİTLİK VE SOSYAL BARIŞ İÇİN SDG16 KAPSAMINDA STRATEJİLER

Dr. Öğr. Üyesi Dilek ŞAHİN YOMRALIOĞLU
İstanbul Medipol Üniversitesi
İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
ORCID: 0000- 0003- 2114- 935 X

ÖZET

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG), 2015 yılında kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi çerçevesinde, dünya genelinde yoksulluğu sona erdirmek, eşitliği sağlamak ve dünyamızın sürdürülebilirliğini korumak amacıyla oluşturulmuştur. Toplamda 17 amaç ve 169 hedef içermektedir. SDG (Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri) 16, sürdürülebilir kalkınmanın temeli olan barış, adalet ve güçlü kurumların sağlanması için kritik bir hedef olarak öne çıkar. Bu amaç doğrultusunda atılacak adımlar, toplumsal eşitliği özellikle hassas grupların eşit haklara sahip olmasında, insan haklarını korumada ve kurumların güçlendirilmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Hassas gruplar, sosyal, ekonomik veya politik nedenlerle dezavantajlı durumda olan bireyler veya topluluklardır. Bu gruplar, çeşitli zorluklarla karşılaşabilir ve toplumsal eşitlikten yoksun olabilir. Engelliler hassas gruplar içinde önemli bir yer tutmaktadır. Farklılık, toplumsal zenginliği artıran bir unsurdur ve engellilik, bu çeşitliliğin önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda, kapsayıcı politikaların geliştirilmesi, erişilebilirlik standartlarının artırılması, eğitim ve farkındalık programlarının uygulanması, engelli bireyler için istihdam fırsatlarının sağlanması ve yerel topluluklarla iş birliği yapılması gibi stratejiler, sosyal barış ve eşitliği güçlendirmek için kritik öneme sahiptir. Bu stratejiler, engelli bireylerin haklarının korunmasını ve toplumsal katılımlarının artırılmasını sağlayarak daha adil ve kapsayıcı bir toplum yaratma yolunda önemli adımlar atılmasına olanak tanır. SDG 16 kapsamında hedeflerin yerine getirilebilmesi için on adet kriter belirlenmiştir. Bu çalışmada her bir kriter engellilik kapsamında değerlendirilerek hedeflerin yerine getirilmesinde uygulanabilecek kriterler bazında stratejiler önerilmiştir. Bu stratejilerin başarılı olabilmesi için güçlü kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır. Engelli bireylerin ihtiyaçlarına uygun hizmetlerin sağlanması, güçlü ve etkili kurumsal yapıların oluşturulmasıyla mümkündür. Bu hizmetler, kamu hizmetlerine erişim, eğitim ve istihdam olanaklarını kapsamaktadır. Kapsayıcı politikaların geliştirilmesiyle engelli bireylerin haklarının korunması, fırsat eşitliği ve ihtiyaçlarına uygun hizmetler ile fiziksel altyapının sağlanması mümkün hale gelecektir. Politika geliştirme süreçlerinde engelli bireylere yönelik daha fazla veri ve araştırma yapılması, bilgi temelli çözümler sunarak toplumsal farkındalığı artıracak, ayrımcılığı azaltacak ve sosyal barışı destekleyecektir. Engelli bireylerin istihdamında fırsat eşitliği sağlanması, iş gücündeki çeşitliliği artırarak farklı bakış açıları, yenilikçi çözümler ve daha etkili problem çözme yeteneklerini ortaya çıkaracaktır. Bu durum yalnızca topluma fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kurumların kamu imajını ve paydaş güvenini de artırarak sürdürülebilirliklerine olumlu katkıda bulunur.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, SDG 16, Farklılık Yönetimi, Engellilik, Güçlü Kurumlar

THE STRENGTH DERIVED FROM DIVERSITY: STRATEGIES UNDER SDG 16 FOR DISABILITY, EQUALITY, AND SOCIAL PEACE

ABSTRACT

The Sustainable Development Goals (SDGs), established by the United Nations (UN), were created within the framework of the 2030 Agenda for Sustainable Development adopted in 2015. The aim is to end poverty worldwide, ensure equality, and protect the sustainability of our planet. There are a total of 17 goals and 169 targets. SDG 16 stands out as a critical goal for ensuring peace, justice, and strong institutions, which are fundamental to sustainable development. The steps taken in this direction will play an important role in promoting social equality, particularly in ensuring equal rights for vulnerable groups, protecting human rights, and strengthening institutions. Vulnerable groups refer to individuals or communities that are disadvantaged due to social, economic, or political reasons. These groups may face various challenges and may lack social equality. People with disabilities hold a significant place among vulnerable groups. Diversity is an element that enhances social richness, and disability is an important part of this diversity.

In this context, strategies such as developing inclusive policies, increasing accessibility standards, implementing education and awareness programs, providing employment opportunities for people with disabilities, and collaborating with local communities are critical for strengthening social peace and equality. Ten criteria have been established to achieve the targets under SDG 16. In this study, each criterion is evaluated within the context of disability, and strategies are proposed based on the applicable criteria for meeting the targets. Strong institutions are necessary for the success of these strategies. Providing services tailored to the needs of individuals with disabilities is possible through the establishment of strong and effective institutional structures. These services encompass access to public services, education, and employment opportunities. By developing inclusive policies, it will be possible to protect the rights of individuals with disabilities, ensure equal opportunities, and provide services that meet their needs, along with physical infrastructure. In the policy development process, conducting more data collection and research focused on individuals with disabilities will enhance social awareness, reduce discrimination, and support social peace by offering information-based solutions. Ensuring equal opportunities in the employment of individuals with disabilities will increase diversity in the workforce, bringing forth different perspectives, innovative solutions, and more effective problem-solving abilities. This not only benefits society but also positively contributes to the public image of institutions and stakeholder trust, enhancing their sustainability.

Keywords: Sustainability, SDG 16, Diversity Management, Disability, Strong Institutions

1. GİRİŞ

Gelişim, bütün toplumların nihai amacıdır. Gelişim, farklı gruplar arasında bağlantılar kurmak ve değişimi yönlendirmek insanları güçlendirme sürecidir; bu süreç, toplumun yararına yeni bir şey yaratmayı amaçlar ve insanlar etrafında şekillenir. Değişim süreci tüm insanları teşvik eden bir dönemi işaret etmekle birlikte, karmaşık, zorlu ve sosyal açıdan tartışmalı olabilir. Değişim toplumların sosyal ve ekonomik olarak kalkınmasını amaçlar. Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik ilerlemeyi tehdit eden çeşitli unsurlar mevcuttur. COVID-19, iklim değişikliği, artan çatışma seviyeleri ve küresel ekonomik durgunluk gibi birbirini teşvik eden krizler, uzun süredir var olan zorlukları alevlendirmekte ve eşitsizlik ile köklü sistemik adaletsizlikleri derinleştirmektedir. Bu zorlukların üstesinden gelmek, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğin yanı sıra sosyal sürdürülebilirlik gerektirecektir. Sosyal sürdürülebilirlik sosyal uyum, kapsayıcılık, güçlenme ve şeffaflık unsurlarını içermektedir. Sosyal sürdürülebilirlik, mümkün olduğu kadar fazla insanın kendisini gelişim sürecinin bir parçası olarak hissetmesini ve gelecek nesillerin elde edilen faydalardan yararlanacağı inancına dayanır. Sosyal sürdürülebilirliğe sahip toplumlar zorlukların üstesinden gelmek, kıt kaynakları adil ve meşru biçimde tahsis etmek konusunda daha güvenilirdir. Bu şekilde bireyler süregelen bir gelişim içinde olurlar (Barron vd., 2023). BM (Birleşmiş Milletler), sürdürülebilir Kalkınma Gündem'ini "hiç kimseyi geride bırakmamak" olarak açıklamaktadır. 2015 yılında kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi çerçevesinde, dünya genelinde yoksulluğu sona erdirmek, eşitliği sağlamak ve gezegenin sürdürülebilirliğini korumak amacıyla oluşturulmuştur. Farklılık, eşitlik ve kapsayıcılık politikaları, organizasyonların daha kapsayıcı bir çalışma ortamı oluşturmanın değerini fark etmesiyle son yıllarda giderek daha önemli hale gelmiştir. Ancak, araştırmalar, gerçek işyeri uygulamalarının genellikle hedeflenen bu politikalarla uyumlu olmadığını göstermektedir (Klinksiek, 2024).

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde sosyal gelişmişlik daha da önemli bir kriterdir haline gelmiştir. Sosyal olarak gelişmiş ülkelerde farklı gruplara ait bireyler toplumsal yaşamda aktif bir şekilde yer alabilmektedir. Sosyal gruplar arasında en savunmasız ve hassas grup engelli bireylerdir. Bu bireyler, sosyal hayatta diğer gruplardan daha fazla olumsuz durumla karşılaşabilmektedir. Fiziksel ve psikolojik eksiklikler, bu bireylerin ekonomik ve sosyal yaşamda daha fazla zorluk yaşamasına yol açmaktadır. Sosyal eşitlik politikaları engellilerin yaşam standartlarının yükseltilmesi, topluma katılımlarının sağlanması ve üretken bireyler olarak kendilerini gerçekleştirebilmelerini hedeflemektedir. Bu bireylerin sosyal yardımlar aracılığıyla temel ihtiyaçlarını karşılamaları ve diğer bireyler gibi bağımsız bir yaşam sürmeleri önemlidir. Engelli bireylerin daha bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri bu bireylerin her alanda daha yeterli hale getirilmesiyle mümkün olacaktır (Dünya Sağlık Örgütü, 2025).

Engelli bireyler, yaşamları boyunca birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Günümüzde kronik hastalıkların artışı ve nüfusun yaşlanması gibi nedenlerle engelli bireylerin sayısında bir artış gözlemlenmektedir. Engellilik, bir insan hakları meselesidir. Engelli bireyler, engelleri nedeniyle şiddet, istismar, önyargı ve saygısızlık gibi çeşitli hak ihlallerine maruz kalmakta ve bu durum, yaşa ve cinsiyete dayalı diğer ayrımcılık biçimleriyle de kesişmektedir. "Sosyal model" anlayışına göre, engellilik yalnızca tıbbi müdahalelerle çözülebilecek bir bireysel sorun değil, toplumsal müdahalelerle de ele alınabilecek bir sosyal durumdur (Dünya Sağlık Örgütü, 2025).

Engellilik, toplum yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Bireylerin bir kısmı, yaşamlarının belirli dönemlerinde geçici veya kalıcı olarak engellerle karşılaşabilir ve bu süreçte zorluklar yaşayabilir (Zola, 1989). Purtel'in ifadesine göre, "Engelli bireyler, yaşadıkları toplum ve bu toplumun yapısı ile tutumlarının etkisiyle engelli hale gelirler" (Purtell, 2013).

Engelli bireyler, "normal birey" algısının dışında değerlendirildiğinde, toplumla etkileşimlerinde engeli olmayan bireyler belirleyici bir rol oynamaktadır. Engelli bireyler, sosyal yaşamlarının yanı sıra ekonomik alanda da engelli olmayan bireylerin tercihleri doğrultusunda yer almaktadır. Bu durum, yasal düzenlemelerle engellenmeye çalışılmaktadır. Aksi takdirde, engelli bireyler ekonomik açıdan muhtaç olarak yaşamayı sürdürmek zorunda kalacaktır. Bu durum, engelli bireylerin muhtaç olarak görülmesine yol açmakta ve bu da onların işe yaramaz olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Sonuç olarak, bu bireylerin düşünceleri ve varlıkları görmezden gelinmektedir. Kendileriyle ilgili konularda başkalarının karar vermesi, onlara rahatsızlık vermekte; özgüvenleri ve özsaygıları olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu durum, depresyon ve diğer psikolojik sorunların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Engelli bireylerin yaşamları, büyük ölçüde kendi özel alanlarıyla sınırlıdır, bu nedenle toplumda kendilerine yer bulmakta zorluk çekmektedirler. Sosyal yaşamları, eğitim imkanları ve çalışma ortamlarının dışında, kendi özel alanlarında sürdürülmektedir. Dünya genelinde engelli bireyler, engelsiz bireylere kıyasla daha kötü sağlık, ekonomik ve sosyal koşullarda yaşamlarını sürdürmektedir. Ayrıca, düşük eğitim seviyeleri ve ekonomik şartlar nedeniyle daha yüksek yoksulluk oranlarına sahiptirler (Şen, 2022).

Engelli kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri nedeniyle iki katmanlı ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Kırsal alanlarda yaşayan kadınlar, bölgelerinin ekonomik ve sosyal yetersizlikleri dolayısıyla engelli olmayanlara göre daha zor koşullarda yaşamaktadır. Kırsal alandaki engelli kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki rollerinin güçlendirilmesi, kendilerini gerçekleştirebilecekleri bir ortamın oluşturulmasıyla mümkündür. Bölgesel kalkınma farklılıkları nedeniyle farklı koşullarda yaşayan engelli kadınların eşit fırsatlara sahip olmaları için devlet ve sivil toplum kuruluşlarının çabaları önemlidir. Ülke genelinde bir sorun olan kadın yoksulluğu, engelli kadınlar üzerinde daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Bu durum, özellikle engelli kadınların ekonomik ve sosyal açıdan üretken bireyler olmasını engellemektedir. Sosyal hayatta kadınlara belirli roller yüklenmiş olup, annelik, çocuk yetiştirme, ev işleri ve yaşlı bakımı gibi görevler verilmiştir. Engelli kadınların görevlerini yerine getiremeyeceği düşüncesi yaygındır. Kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar, bu görevlerin yanı sıra hayvan bakımı ve tarla işleriyle de ilgilenmektedirler. Ancak, bölgedeki engelli kadınlar, kendilerine verilen bu roller nedeniyle çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar, bu da onları daha da güçsüzleştirmektedir. Dünyanın birçok yerinde, kadınların üzerindeki bu sorumluluklar, cinsiyet eşitsizliğini gözler önüne sermektedir ve bu kadınlar, sosyal yaşamın dışında kalmaktadır (Şen, 2022).

Engellilerin, ikinci sınıf, yardıma muhtaç, bağımsız yaşamını sürdüremeyen ve korunmaya ihtiyaç duyan bireyler olarak görülmesi, medikal modelin sınırlamalarını ortaya koymaktadır. Bu model, engelliliği genellikle "patolojik" bir vaka olarak ele alarak, engelli bireylerin yalnızca sağlık sorunları üzerinden değerlendirilmesine yol açmıştır. Ancak, gelişmiş ülkeler, 1970'li yıllardan itibaren bu yaklaşımın yetersiz olduğunu fark ederek model değişikliğine gitmişlerdir. Bu değişim, engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmayı ve toplumsal hayatta daha görünür ve aktif olmalarını hedeflemektedir. Medikal modelin sınırlılıklarını aşmak amacıyla gerçekleştirilen bu dönüşüm, engellilikle ilgili toplumsal algıyı da değiştirmekte ve engelli bireylerin haklarına saygı gösterilmesini teşvik etmektedir. Bu süreç, engelli bireylerin bağımsız ve onurlu bir yaşam sürmelerini destekleyen bir toplumsal yapı oluşturmayı amaçlamaktadır (Küçükali, 2015).

Uzun vadeli sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için öncelikle tüm seviyelerde barışçıl toplumların oluşturulması ve bireysel yaşam haklarının güvence altına alınması gerekmektedir. Birleşmiş Milletlere Üye Devletler, çatışma ve şiddetin bastırılmasının hayati önem taşıdığında uzlaşmışlardır. Uluslararası toplum kuruluşları, barışın teşvik edilmesi ve bunun kalkınma ile bağlantısının kurulmasında önemli ilerlemeler kaydetmiş olsa da, daha fazla barış ve güvenliğin nasıl sağlanacağı konusunda yeterli uzlaşma sağlanamamıştır. Birleşmiş Milletler, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'ni oluşturarak 17 sürdürülebilirlik hedefi belirlemiştir. 2015-2030 yılları arasında uluslararası kalkınma üzerine tüm eylemleri yönlendiren bu hedefler, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG'ler) olarak bilinir ve ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda çalışmalar yürütmektedir. Bu üç alanın bir araya getirilmesi ve 17 belirli hedefin ele alınması, 2030 Gündemi'nin sürdürülebilir kalkınmaya bütüncül bir yaklaşım sunmasını sağlamaktadır; bu yaklaşım, yaşam ile toplumun birbirine bağlı doğasını kabul etmektedir. Barış olmadan sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir kalkınma olmadan da barışın sağlanamayacağı gerçeği açıktır (Colvin, 2022).

Özgürlük, adalet ve barışa odaklanmak, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 16'nın (SDG 16) temelini oluşturur. SDG 16, sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmeyi, herkes için adalete erişim sağlamayı ve tüm seviyelerde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar inşa etmeyi hedeflemektedir.

COVID-19 pandemisi, eşitsizlik ve ayrımcılığı artırarak bu hedeflerin gerçekleştirilmesini zorlaştırmıştır; zira pandemi zayıf ve güçlü hükümet kurumları üzerinde farklı etkiler yaratmaktadır. Bazı Devletler iç meseleleriyle mücadele ederken, ortak bir barışın sağlanabilmesi için diğer ülkeler için kaynak ayırmakta zorlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler (BM) Üye Devletleri, 2015 yılında Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ni hazırlarken, küresel kalkınmanın normal ekonomik gündemine, kalkınmayı etkileyen eğitim, cinsiyet eşitliği, çatışma ve şiddet gibi ilgili sorunları eklemek gibi devrimci bir adım atmışlardır. SDG 16, barışı teşvik etmek ve şiddeti sona erdirmek amacıyla, 193 BM Üye Devletinin, güvensizlik, suç, şiddet ve savaşın engellendiği bir kalkınmanın mümkün olmadığı konusunda anlaştığını temsil etmektedir (Birleşmiş Milletler, 2016).

İki dünya savaşının yıkıcı etkileriyle kurulan Birleşmiş Milletler, devletler arasındaki savaş ve çatışma sorunlarını azaltmaya kendini adamıştır. Bu yaklaşım, uluslararası barış ve insan hakları anlayışına dayanmaktadır. Şiddet, bireyler, devletler ve uluslararası düzeyde insan deneyiminde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. İnsanlar, hedeflerine ulaşmak için şiddeti bir araç olarak kullanmakta ve teknolojik yeniliklerle birlikte bu şiddeti uygulama yetenekleri giderek artmaktadır. Refah, Üye Devletler arasında, halklar arasında, topluluklar ve aileler içinde barışın sağlanmasıyla mümkün olmaktadır. Birleşmiş Milletler, bu bağlamda, uluslararası barış ve insan haklarını güçlendirmeyi, kurumları ve toplulukları desteklemeyi amaçlamaktadır (Colvin, 2022).

2. SDG16; BARIŞ, ADALET, GÜÇLÜ KURUMLAR

SDG 16'nın genel hedefleri, birkaç özel hedefle pekiştirilmektedir. Bu hedeflerden biri olan 16.a, "Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere, şiddeti önlemek ve terörizm ile suçla mücadele için tüm seviyelerde kapasite inşa etmek amacıyla ilgili ulusal kurumları güçlendirmek, uluslararası iş birliği yoluyla desteklemek" hedefini gütmektedir.

Barışçıl ve kapsayıcı toplumları sürdürülebilir kalkınma için teşvik etmek, herkes için adalete erişim sağlamak ve tüm seviyelerde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar inşa etmektir. İş dünyasında hassas gruplar olarak tanımlanabilecek kadınlar, çocuklar ve engelliler için gerçekleştirilecek faaliyetler, projeler ve yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi, bu grupların kalkınma süreçlerine katkılarını artırarak ülkenin eğitim seviyesinin yükselmesine ve yeterli temsiliyetin sağlanarak kapsayıcı ve adil bir yoplumun oluşturulmasına yardımcı olacaktır (Sargut, 2021). Aşağıda tablo 1'de Birleşmiş Milletlerin 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesini planladığı 17 hedefin 16. sının alt kırılımları açıklamalarıyla birlikte verilmiştir. Bu hedef kurumların ve toplumların güçlendirilerek refah ve adaletin artırılmasını, ayrımcılığın giderilmesini ve toplum içindeki hassas grupların kapsayıcı bir bakış açısıyla topluma kazandırılmasını amaçlamıştır.

Tablo 1. SDG 16

16.1 Şiddetin her türünün ve ölüm oranlarının her yerde azaltılması.
16.2 Çocuklara yönelik tüm şiddet, istismar, sömürü, insan ticareti ve işkencenin sona erdirilmesi.
16.3 Ulusal ve uluslararası düzeyde hukukun rolünü teşvik etmek ve herkes için adalete eşit erişimi sağlamak.
16.4 2030 yılı itibariyle yasa dışı mali ve silah akışını önemli ölçüde azaltmak, çalınan varlıkların geri kazanımını ve iadesini güçlendirmek ve tüm örgütlü suç biçimleriyle mücadele etmek.
16.5 Yolsuzluk ve rüşvetin tüm biçimlerini önemli ölçüde azaltmak.
16.6 Her seviyede etkin, şeffaf, hesap verebilir kurumlar geliştirmek.
16.7 Her seviyede temsile imkân tanıyan kapsayıcı, katılımcı karar alma süreçlerini sağlamak.
16.8 Gelişmekte olan ülkelerin küresel yönetişim kurumlarındaki katılımını genişletmek ve güçlendirmek
16.9 2030 yılına kadar Doğum kaydı da dahil olmak üzere herkes için yasal varlık sağlamak
16.10 Ulusal mevzuat ve uluslararası anlaşmalar doğrultusunda bilgiye kamu erişimi sağlamak ve temel özgürlükleri korumak.
16.A. Uluslararası iş birlikleriyle yerel kurumları güçlendirmek, özellikle gelişmekte olan ülkelerde şiddet, terör ve suçu önlemek
16.B. Sürdürülebilir kalkınma için ayrımcılığı engelleyici politika ve kanunlar geliştirmek

Dünya genelinde yetişkinlerin yaklaşık %15'inin bir engeli bulunmaktadır. Bu bireylerin sıklıkla şiddet riski altında olduğu bildirilmekte, ancak bu konuyla ilgili oldukça kısıtlı nicel derlemeler bulunmaktadır. Hassas gruplar içinde yer alan engelli bireylere yönelik uygulamaların ve katılımcı projelerin geliştirilmesi sosyal barışın artırılması, ayrımcılığın önlenmesi, kurumların itibar kazanarak güçlenmesi için gereklidir (Hughes vd., 2012).

SDG 16 hedefinin alt maddelerinin her birinin başarılmasında engelli bireylerin sosyal yaşam içinde engelli olarak nitelendirilmeyen bireylerle aynı şekilde ekonomik bağımsızlığa sahip olmaları ve sosyal hayatta kabul görmeleri büyük önem taşımaktadır. Aşağıda SDG 16'nın alt maddeleri engellilik bağlamında değerlendirilmiştir.

16.1 Şiddetin her türünün ve ölüm oranlarının her yerde azaltılması;

Şiddet, kasıtlı olarak fiziksel güç veya gücün, tehdit edilen veya gerçek olan, kendine, başkalarına veya bir grup ya da topluluğa karşı kullanılması; bu durumun yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişim bozukluğu veya yoksunluk ile sonuçlanması ya da sonuçlanma olasılığının yüksek olmasıdır (Dünya Sağlık Örgütü, 2025). Engelli bireyler, günlük yaşamlarında diğer bireylere kıyasla daha fazla yapısal şiddet, yoksunluk ve fiziksel, duygusal ve cinsel sömürü gibi çeşitli şiddet biçimlerine maruz kalma riski taşımaktadır. Engelli bireylere yönelik şiddet raporlarının artmasına rağmen, bu olgu hakkında, özellikle yoksul bölgelerde, çok az şey bilinmektedir. Ayrıca, çeşitli şiddet türleri geleneksel olarak ayrı ayrı incelenmiş, bu da toplumda şiddetin doğası ve sürekliliği hakkında sınırlı bir anlayışa yol açmış ve farklı şiddet biçimleri arasındaki ilişkiyi anlama şeklimizi zorlaştırmıştır (Neille ve Pen, 2017). Yaygın şiddet türleri;

Soygun; Engelli erkekler, engelli olmayan erkeklere göre daha fazla soyguna uğrama olasılığına sahiptir.

Tehdit; Engelli erkeklerin tehdit edilme olasılıkları daha düşük, engelli kadınların tehdit edilme olasılığı daha yüksektir.

Cinsel Şiddet: Engelli kadınların, engelli olmayan kadınlara kıyasla cinsel şiddet deneyimleme oranı daha yüksektir.

Akraba Tarafından Şiddet; Engelli erkeklerin, bir akraba tarafından şiddete maruz kalma olasılığı daha yüksektir.

Tanıdıklar Tarafından Mağduriyet; Engelli erkekler ve kadınlar, engelli olmayan aynı cinsiyetten katılımcılara kıyasla tanıdıkları kişiler (örneğin, komşu veya iş arkadaşı) tarafından mağdur olma olasılıkları daha yüksektir.

Engelli erkekler ve kadınlar, engelli olmayan erkekler ve kadınlara kıyasla daha yüksek oranda şiddet, engellenme, dışlanma ve istismara maruz kaldıkları için yüksek oranda anksiyete, depresyon ve hem anksiyete hem de depresyon deneyimleme oranlarına sahiptir (Mueller vd., 2019). Engelli olan bireylerin, mevcut veya en son partnerinin uyuşturucu veya alkol problemi olduğunu düşündüklerini bildirme olasılıkları ve engelli olmayan kadınlara kıyasla sigara içmiş olma oranları daha yüksektir. Coker vd., (2005) aile sağlığı merkezlerine 1997 ve 1998 yıllarında başvuran 1152 engelli kadınla yapılan anketlerde katılımcıların %54 ünün aile içi şiddete maruz kaldığı, %24 ünün halihazırda şiddet gördükleri bir ilişki içinde oldukları sonucu elde edilmiştir. Aile içi şiddet görenlerde görmeyenlere kıyasla iki kat kronik ağrı ve akıl hastalığı izlenmiştir. Badakhshiyan vd., (2024), engelli 13 kişiyle 2022 ve 2023 yılları arasında sistematik mülakat gerçekleştirmiş, yüksek oranda fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldıkları verisine ulaşmışlardır. Starke vd. (2024), engelli çocuk ve yetişkinler üzerine bir literatür incelemesi yapmış, zihinsel engellilerin şiddet ve anlamı konusunda yeterli farkındalığı olmadığı ve bu konuda çalışan profesyonel bireylerin şiddet konusunda bilgili olanlarının zihinsel engellilik konusunda, zihinsel engellilik konusunda bilgili olanların ise şiddet konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları, bu nedenle zihinsel engellilerle ilgilenen profesyonellerin daha işbirlikçi yöntemler denemelerinin daha faydalı olacağı sonucuna varılmıştır. Breiding ve Armour (2015), Amerika'da aile içi şiddete maruz kalmış engelliler üzerine yaptığı araştırma sonucunda engelli kadınların engelli olmayanlara oranla daha fazla fiziksel istismar ve psikolojik şiddete maruz kaldıkları, engelli erkeklerinse engelli olmayanlara göre daha fazla takip edilme ve kontrol edilme gibi psikolojik şiddet unsurlarına maruz kaldıkları sonucuna varmıştır. Neille ve Pen (2017) Afrika'nın 12 yoksul bölgesinde çeşitli engelliliği bulunan 30 yetişkin üzerinde yapılan araştırma sonucunda, yoksul bölgelerde engelli bireylerin işsiz bırakılması, yok varsayılması, sosyal ortamların dışına itilme gibi pek çok psikolojik şiddet unsuruna maruz kaldıkları ve bu durumun sosyal normlarla desteklendiğini ortaya koymuştur.

Farklı bölgelerde zihin engellilik tanımlarındaki tutarsızlıklar, uluslararası karşılaştırmalar yapma yeteneğini de zorlaştırmaktadır. Bu nedenle zihinsel engelli bireylerin yaşam beklentisi ve ölüm oranı sonuçları, zihin engelli nüfusun tanımlanma yöntemlerine bağlı olarak yanıltıcı olabilmektedir. Zihinsel engelli bireylerin yaşam süresi olmayanlara göre 19,7 yıl daha kısadır. Solunum hastalıkları ve tümörler başlıca ölüm nedenleri arasında yer almaktadır. İyi bakım olanakları bu hastalıkların iyileşme imkanını artırmaktadır. Engelli bireylerin deneyimlediği ölüm oranı eşitsizlikleri, sağlık sisteminde değişiklikler yapılmasını ve kapsayıcılığı artıracak sosyal belirleyicileri ele alma çabalarını zorunlu kılmaktadır (Kuper vd., 2024).

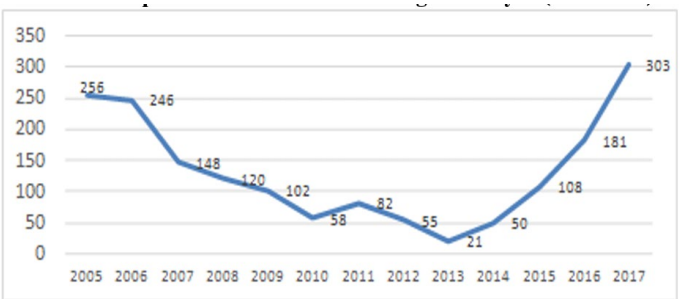
Pandemide, COVID-19 için pozitif tanı almış ve aynı zamanda bir Zihinsel Engellilik Tanısı olan bireyler, COVID-19 hastalığının şiddeti ve ölüm oranlarıyla ilişkili olarak tüm yaş gruplarında daha yüksek oranlar göstermiştir (Turk vd., 2020). Finlandiya ve Kanada'da iyileşme oranları İngiltere'den daha yüksektir. Ancak orta düzeyli veya sempton göstermeyen zihinsel engellilerin hesaplamalara katılmama riskini göz önünde bulundurmak gerekir (Glover vd., 2017).

16.2 Çocuklara yönelik tüm şiddet, istismar, sömürü, insan ticareti ve işkencenin sona erdirilmesi.

İnsan ticareti, mağdur sayısının milyonlara ulaştığı ve genellikle düzensiz göç hareketlerinden kaynaklanan ciddi insan hakları ihlallerini içeren bir suçtur. Bu yönleriyle insan ticareti hem devletlerin hem de uluslararası sistemin önleyici ve koruyucu tedbirler almak zorunda olduğu bir alan olarak öne çıkmaktadır. Göçmen grupların ülkedeki varlık biçimlerine bağlı olarak miktar ve türlerinin değiştiği geri dönüş destekleri arasında, insan ticareti mağdurları özel bir önem taşımaktadır. Geri dönüşlerin sürdürülebilir olabilmesi, devletlerin bu alandaki iş birliğini geliştirmesiyle mümkün olacaktır. İnsan ticareti mağdurlarının ülkelerine güvenli ve gönüllü bir şekilde geri dönüşüne yönelik düzenlemeler, uluslararası iş birliğinin önemini vurgulamaktadır. Bu suça karşı uygulanan cezai mevzuatın, 20. yüzyılın başlarında oldukça yetersiz olduğu gözlemlenmektedir. İnsan ticaretinin istismar içeren yapısı, mağdurların korunması ve suçluların cezalandırılmasının ancak daha kapsamlı bir uluslararası iş birliği ile mümkün olabileceği gerçeği, 2000'li yıllardan itibaren kabul görmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Palermo Protokolü, insan ticareti olgusunun uluslararası düzeyde tanımlandığı ilk belgedir. Protokol öncesinde de uluslararası anlaşmalarda, insan ticareti suçunun önlenmesi ve mağdurların desteklenmesi ile ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak, tacirler, devletlerin insan ticaretine yönelik suç tanımlarındaki yetersizlik ve belirsizliklerden faydalanarak, eylemlerine karşı bir ceza tehdidi olmaksızın uzun süre devam edebilmişlerdir. İnsan ticareti suçunun uluslararası boyutu, farklı suçlarla iç içe geçmiş karmaşık yapısı ve düzensiz göç hareketleriyle desteklenen genellikle örgütlü bir faaliyet olması, devletlerin yerel yaptırımlarının yanı sıra uluslararası iş birliği uygulamalarını da zorunlu hale getirmiştir. İnsan ticaretiyle mücadele, uluslararası düzeyde kabul edilen dört ana başlık altında yürütülmektedir. Bu başlıklar; Önleme (Prevention), İş birliği (Partnership), Kovuşturma (Prosecution) ve Koruma (Protection) olarak belirlenmiştir. Koruma kavramı, devletlerin insan ticareti mağdurlarını tespit etmesi, mağdur olarak tanınan bireylere sunulacak destek hizmetlerini ve mağdur yabancıların güvenli bir şekilde kendi ülkelerine geri gönderilmesini içermektedir. Mağdurların ülkelerine geri dönüşü veya gönderilmesiyle ilgili düzenlemeler, bu kavramın gelişim süreciyle paralel bir seyir izlemektedir (Zengin, 2023). Günümüzde modern kölelik, insan hakları ihlalleri, düzensiz göç sorunları, sınır ötesi organize suçlar, ulusal egemenlik ve güvenlik açısından tehdit unsurları gibi çeşitli boyutlarla tanımlanan insan ticareti, bu unsurları bir araya getiren bir durumu da ifade edebilmektedir (Memişoğlu, 2019).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), dünya genelinde savaş, zulüm, şiddet ve insan hakları ihlalleri nedeniyle yerinden edilmiş kişilerin sayısının 2023 yılı Eylül ayı itibarıyla 114 milyonu aşabileceğini bildirmiştir. Göç eden grupların sayısındaki artışla birlikte, göçü karşılayan devletlerin göçmenlere karşı farklı tepkiler geliştirdiği ve göçe kalıcı çözümler arayışına girdiği bilinmektedir (Buz ve Korç, 2021).

Figür 1. İnsan Ticareti Mağduru sayısı (Memişoğlu, 2019).

Yoksulluk sorunu ortadan kalksa bile, insan ticareti, çocuk ve engelli istismarıyla birlikte, kişileri zorla dilendirenler ve dilenciliği meslek haline getirenlerin varlığı, bu durumu çözümsüz hale getirerek bir kısır döngüye neden olmaktadır. Bu durum, aynı zamanda bu kişilerin oluşturduğu rantın etkisiyle de devam etmektedir. Türk Dil Kurumu, dilenciyi "geçimini dilenerek sağlayan kimse" ve "ısrarlı bir biçimde ve arsızca bir şeyi isteyen kimse" olarak tanımlarken, dilenme eylemini de "kendisini acındırarak bir kimseden bir şey istemek" şeklinde açıklamıştır. Dilencilik, şehir güvenliğini tehdit eden unsurlar arasında yer almaktadır. Kentlerin sürdürülebilirliği açısından güvenlik, temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, dilenciliğin huzurlu bir kentsel yaşamın dengesini bozma potansiyeli bulunmaktadır.

Sağlık durumları nedeniyle çalışamayacak kadar hasta olan dilenciler, hayatlarını sürdüremedikleri için dilenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu grupta cüzamlılar, yaşlılar ve kronik ağır hastalığı olan bireyler bulunmaktadır. Fiziksel engelli dilenciler ise kör, sağır, dilsiz, uzuv kaybı yaşayan veya bacakları olmayan kişilerden oluşmaktadır. Toplumda bu bireyler, kolaylıkla ilgi çekmekte ve yardım alma konusunda haklı bir konumda oldukları düşünülmektedir. Zihinsel engelli dilencilere de rastlanmaktadır. Dilenci mafyaları, bazı grupları kurban olarak seçmekte ve bu kişileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır.

Engelliler ve çocuklar, bu gruplar arasında en öncelikli konumdadır, çünkü bu gruplar diğerlerine göre daha yüksek kazanç sağlama potansiyeline sahip olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, çocuk dilencilerin korkutulması, şiddet uygulanması, uyuşturucu bağımlılığına sürüklenmeleri ve cinsel istismara uğramaları gibi durumlar, onların kaçmalarını engellemektedir. Bu çocuklar çalıştırılırken kolayca denetim altında tutulabilmekte ve insanların duygularını istismar etme yetenekleri nedeniyle organize suç örgütleri tarafından sıkça kullanılmaktadır (Özer ve Yontar, 2013).

Yardım planlaması sürecinde farklı kurum ve kuruluşların sorumluluklarının açık bir şekilde tanımlanması, toplumsal programlar aracılığıyla temel hak ve hizmetlere erişimin sağlanması, sağlık, psiko-sosyal destek ve toplumsal istikrar çabalarının sosyal politika planlamalarında yer alması gerektiği vurgulanmaktadır. Cinsiyet temelli engellerin ve ayrımcılığın da özel olarak ele alınması önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar, doğal olaylar sonucunda özellikle yavaş gelişen veya ani şekilde meydana gelen afetler karşısında bazı gruplardaki savunmasızlığın belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Deniz seviyesindeki yükselme, kuraklık ve sel baskınları gibi durumlar, insanları, özellikle çocukları, engellileri ve yaşlı bireyleri olumsuz yönde etkilemektedir (Karataş ve Barut, 2021).

İnsan onuru, her bireye eşit bir şekilde saygı gösterilmesini gerektiren temel ve doğuştan gelen bir değerdir. Bu nedenle, yasal koruma yönünde atılacak adımlar, etkileşimleri dengelemek amacıyla bu ilkeye uygun bir şekilde yönlendirilmelidir. Nefret söylemine karşı yasal koruma, yeterli bir koruma seviyesi sağlamalı ve belirli bireyler veya sosyal gruplara karşı ayrımcı davranışları engellemeye yönelik olmalıdır. Özellikle engellilik gibi belirli özelliklere yönelik nefret söyleminin cezalandırılmasına dair yasal değişikliklerin, ayrı ayrı değerlendirilmesi ve uluslararası standartları göz önünde bulunduran çok boyutlu bir hukuki analizle önceden yapılması gerektiği öngörülmektedir. Değerlendirmeler, yasama organının yalnızca engellilik temeline dayanan ayrımcılığı yasaklayan düzenlemeleri kabul etmeye daha istekli olacağı sonucuna ulaşmaktadır. "Engellilik" kriterinin yasal olarak yeterince tanımlanmadığına dair itirazlarla bu düzenlemeler konusunda hemfikir olmak zordur. Engellilik, genellikle üzerinde çok az kontrol sahibi olduğumuz bir özelliktir; doğuştan olabileceği gibi sonradan edinilmiş de olabilir, ancak bu durum asla onurun korunmasını etkilememelidir (Habrat, 2021).

16.3 Ulusal ve uluslararası düzeyde hukukun rolünü teşvik etmek ve herkes için adalete eşit erişimi sağlamak.

Herkes için adalete erişim insan haklarının ve sosyal barışın sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Neredeyse tüm Birleşmiş Milletler (BM) üyesi ülkeler, engellilerin "sürdürülebilir kalkınmanın ilgili stratejilerinin ayrılmaz bir parçası" olmasını sağlamalıdır. Taraf devletler "engellilerin insan haklarının korunmasını ve teşvikini tüm politikalar ve programlarda göz önünde bulundurulmasını" ve bunu yaparken "engellileri, engelli çocuklar da dahil olmak üzere, temsilci kuruluşları aracılığıyla danışarak dahil etmelerini" zorunlu kılmaktadır. Engelli insan hakları perspektifinden bakıldığında, engellilerin çevresel tehditler ve doğal felaketlerden orantısız bir şekilde etkilendiği, devlet yasaları ve politikaları nedeniyle engelli olmayan bireylere sunulan hizmetlerden dışlandıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu tür ayrımcılık, engelli bireylerin insan haklarını kullanmalarını ve gelişmelerini engellemektedir. Ayrıca, engelli insan hakları yaklaşımı, dışlayıcı engellerin kaldırılmasını ve engellilerin eşitliğini sağlamak için olumlu önlemlerin uygulanmasını da zorunlu kılmaktadır. Bu durum, engellilerin ve onların temsilci kuruluşlarının politika geliştirme, öncelik belirleme, karar verme ve uygulama süreçlerine katılımını ifade eder (Stein ve Stein, 2022).

Çevresel bozulmaların tüm bireyleri ve dünyayı etkilediği bir gerçektir ancak bu bozulmadan engelli bireylerin daha dazla etkilendiği gözlenmektedir. Dünya genelinde ortalama sıcaklıklar, sanayi öncesi seviyelere göre 1.2°C'den fazla artış göstermiştir ve en sıcak beş yıl 2015'ten itibaren yaşanmıştır. Bu ısınmanın en önemli etkileri arasında Antarktika buz tabakası kaybı, küçülen buzullar, deniz seviyesinin yükselmesi ve kuraklıklar ile sel, orman yangınları ve kasırgalar gibi ani tehlikeler yer almaktadır. 2001-2004 dönemindeki veriler ile 2016-2019 arasındaki veriler karşılaştırıldığında, 196 ülkenin yüzde 58'inde orman yangını riski artmıştır. Küresel ölçekte, 2000-2009 döneminde "doğal" felaketlerin sayısı, 1980-1989 dönemine kıyasla üç katına çıkmıştır ve her felaket, engelli bireylerin insan haklarını orantısız bir şekilde tehdit etmektedir. Dikkate değer bir şekilde, doğal felaketlere maruz kalan engelli bireylerin ölüm oranı engelli olmayan bireylere göre dört kat daha yüksektir. Yaralanma ve terk edilme riski de bulunmaktadır.

Erişilebilir uyarılar, ulaşım ve acil barınaklar olmadan, bazı engelli bireyler bu acil durumlardan kaçamamaktadır; 2013 yılında yapılan küresel bir anket, engelli bireylerin yalnızca %20.6'sının ani bir aşırı hava olayı karşısında hemen tahliye olabildiğini göstermiştir. Acil barınaklar içinde bile, engelli bireyler şiddet riski altında olabilmektedir. Kadınlar ve çocuklar için de bu risk bulunmaktadır.

Engelli bireyler, felaketlerden asimetrik bir şekilde etkilenmektedir çünkü yardımcı cihazlarını ve ilaçlarını kaybedebilirler veya ailelerinden ve destek sistemlerinden ayrılabilirler. Ayrıca, ayrımcılık ve erişim zorluğu nedeniyle, su, gıda ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçları temin etme konusunda zorluklar yaşamaktadırlar.

Engelli insan hakları modeli açısından bakıldığında, iklim değişikliğinin engellilik üzerindeki artan etkisi, kültürel, sosyal, ekonomik ve yapısal ayrımcılık biçimlerinin çok yönlü desteklenmesinden kaynaklanmaktadır. Engelli bireyler, iklim değişikliğine uyum sağlamak veya iklimle ilgili programlardan yararlanmak isterken sosyal damgalama, yoksulluk, erişilebilirlik eksikliği ve eğitim ile istihdamdan dışlanma gibi engellerle karşılaşmaktadır (Stein ve Stein, 2022).

Yargı sürecinden de engelli bireyler engelli olmayan bireylere oranla daha fazla olumsuz yönde etkilenmektedir. Her yargı alanında, iletişim desteğine ihtiyaç duyan veya karmaşık ve çoklu destek gereksinimleri olan engelli bireyler için ceza adalet sisteminde adalete erişim büyük bir sorun teşkil etmektedir. Engelli bir kişi, bir suçun mağduru, suçlanan ya da tanık olduğunda, saygısızlık, inandırılmama ve yasalar önünde eşitlikten yoksun kalma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Engelli bireylerin adalet sistemiyle ilgili olarak karşılaştığı başlıca zorluklar şunlardır:

* Şiddeti ve dezavantajları önlemek, ayrıca çeşitli sağlık ve sosyal risk faktörlerini ele almak amacıyla sunulan topluluk destek programları, bazı engelli bireyler için mevcut olmayabilir.

* Engelli bireyler, koruma sağlamak, ceza davalarına başlamak veya savunma yapmak için ihtiyaç duydukları destek, düzenlemeler ya da yardımcı araçları alamamaktadır.

* Engelli bireylerle ilgili olumsuz tutumlar ve varsayımlar, genellikle onların güvenilir olmadığı, inandırıcı bulunmadığı veya hukuki süreçlere katılma kapasitesinin olmadığı şeklinde algılanmasına yol açmaktadır.

* Engelli bireyler, kendilerine yöneltilen ceza davalarını anlamak veya yanıt vermek için uygun görülmediğinde (''savunma yapamayacak durumda''), gerekli özel destek, konaklama ve programlar sağlanmayabilir.

- Engelli mahkûmlara, temel insan ihtiyaçlarını karşılamak ve cezaevi yaşamına katılmak için gerekli destek, düzenlemeler ve yardımcı araçlar sunulmayabilir.

Engelli bireylere eşit bir adalet sağlanabilmesi için, onların güvenliğinin temin edilmesi, ayrımcılığa maruz kalmamaları, onurlarının korunması ve kendi kararlarını alma özgürlüğünün sağlanması gerekmektedir. Hukuken özgürlüklerinden mahrum bırakıldıklarında, insani bir muamele görmeleri ve cezaevi yaşamına katılmak ile topluma başarılı bir şekilde geçiş yapabilmeleri için gerekli destekler, düzenlemeler ve yardımcı araçlarla donatılmaları elzemdir (Avusturalya İnsan Hakları Komisyonu, 2014).

16.04.2030 yılı itibariyle yasa dışı mali ve silah akışını önemli ölçüde azaltmak, çalınan varlıkların geri kazanımını ve iadesini güçlendirmek ve tüm örgütlü suç biçimleriyle mücadele etmek.

XXI. yüzyıldaki modern silahlı çatışmaların önemli bir kısmı, çeşitli silahlı gruplar arasında meydana gelmektedir. Bu çatışmalardan en çok etkilenenler arasında kadınlar, çocuklar, yaşlılar, fiziksel engelli bireyler ve yoksul kesimler yer almaktadır. Sonuç olarak, bu durum kitlesel göç hareketlerini tetiklemektedir (Dinçer, 2022). Tarihte yaşanan toplumsal olaylarda engellilerin, ırk, etnik köken veya cinsiyet temelli ayrımcılıklar kadar öne çıkmadığı görülmektedir. Bunun temel nedeni, diğer ayrımcılık türlerinin tarih boyunca kanlı olaylara zemin hazırlamış olmasıdır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı öncesi Almanya denildiğinde akla gelen ilk şey ırk temelli soykırımdır. Ancak bu dönemde ilk hedef alınan gruplar arasında engelliler, hastalar ve yaşlılar da bulunmaktadır. Engelli ayrımcılığının daha az görünür olmasının bir diğer sebebi, toplumda bireylerin engellilere karşı olumsuz tutumlarını gizleme eğilimidir. Bu durum, engelli bireylerin maruz kaldığı ayrımcılığı daha da derinleştirir ve görünmez hale getirir (Öztürk, 2014).

Zekâ ile suç ilişkisi üzerine yapılan tartışmalarda, düşük zekâ düzeyine sahip bireylerin mevcut durumlarını değerlendirme veya eylemlerinin ahlaki boyutunu sorgulama yeteneklerinin sınırlı olduğu ifade edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2011 tarihli Dünya Engellilik Raporu'na göre, zihinsel engellilik, "kişinin anlama, öğrenme, hatırlama ve öğrendiklerini yeni durumlara uygulama konusunda zorluk yaşaması" olarak tanımlanmaktadır. Zihinsel engellilik, zekâ geriliği olarak da adlandırılabilir ve bireyin dil, motor beceriler, bilişsel yetenekler ve sosyal beceriler gibi çeşitli alanlarda "bozulmalara" neden olan bir durumdur. Bu nedenle, bu kişilerin arzularını, isteklerini ve duygularını kontrol etme kapasitelerinin kısıtlı olduğu ve dolayısıyla suç işleme olasılıklarının bulunduğu vurgulanmaktadır.

Suç mağduriyeti, fiziksel, duygusal ve ruhsal sorunları beraberinde getirebilir. Bununla birlikte, bu sorunlarla başa çıkma stratejilerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Mağdurların suça teşvikle baş etme yöntemlerinin güçlendirilmesi amacıyla özellikle çocuk ruh sağlığı alanında psikososyal desteklerin artırılması ve mağdur çocukların bu desteklerden öncelikli olarak faydalandırılması gerekmektedir (Büber ve Kutlu, 2023).

16.5 Yolsuzluk ve rüşvetin tüm biçimlerini önemli ölçüde azaltmak.

Yolsuzluk ve rüşvet algısı kültürler arasında farklılık göstermektedir. Vietnam iç savaşı döneminde, rüşvet verme nedenleri, aile üyelerini kaybetme korkusu ve savaş alanına gitmekten kaçınma isteği doğrultusunda değişim gösteriyordu. Bir kişi, zorunlu askeri görevden kaçmak amacıyla sahte doğum belgesi veya sürekli engelli belgesi satın alarak rüşvet veriyordu. Hukuk ve adalet sistemi oldukça zayıftı ve bazı kırsal alanlarda neredeyse hiç varlık göstermiyordu; bu durum, fırsatçıların mevcut mali, ekonomik ve kişisel kazançları istismar etmeleri için boşluklar yaratıyordu. Örneğin, bu fırsatçılar, askeri görevlerden kaçınmak isteyenlere savaşta yaralanma ve ölüm korkusunu yaşamamak için sahte belgeler ve sürekli engelli belgeleri sunmak amacıyla yetkililere rüşvet verebiliyorlardı (Pham vd., 2021). Merkezi Sivil ve Siyasi Haklar tarafından gerçekleştirilen araştırmalar, Moldova'daki insan hakları üzerindeki yolsuzluğun etkilerini inceleyerek, sağlık sektöründeki resmi olmayan ödemeler ve diğer ihlallerden en çok etkilenen grupların sağlık ve sosyal açıdan kırılgan olan kişiler, özellikle engelli bireyler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, engelli belgesi almak isteyen bireylerin kamu görevlilerine rüşvet vermek zorunda kaldığını göstermektedir. Sonuç olarak, rüşveti karşılayamayanların engelliliklerini kanıtlayacak belgeleri elde edememesi, onları mevcut sosyal koruma programlarından da dışlamaktadır (Maslen, 2025). Goel vd., (2016)'e göre genel devlet yetkilileri tarafından gerçekleştirilen yolsuzluk durumlarında, erkekler, bekarlar ve gençlerin rüşvet talep edilme ihtimali daha düşükken, emekliler ve engellilerin rüşvet istenme olasılığı daha yüksek bir seviyede gerçekleşmektedir.

16.6 Her seviyede etkin, şeffaf, hesap verebilir kurumlar geliştirmek.

Daha etkili, güvenilir, hesap verebilir ve meşru kurumların varlığı için, gelişmekte olan ülkelerin ekonomi ve finans alanındaki karar alma süreçlerinde daha iyi temsil edilmeleri ve seslerinin duyulması büyük önem taşımaktadır. Bu durum hem farkındalık oluşturulmasına hem de insani ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesine katkı sağlar. Türkiye'deki yönetmelikler birçok alanda güncel olmasına rağmen, eleştiriler bu düzenlemelerin yalnızca engelli bireyler için değil, hizmete erişim konusunda zorluk yaşayan tüm vatandaşlar için kapsamlı olması gerektiğini ortaya koymaktadır (Günal ve Altıntaş, 2023).

İnsani yönetişim, ekonomik kalkınmayı sosyal adaletle birleştiren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, 'şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik, verimlilik, hukukun üstünlüğü, katılım, uzlaşma, eşitlik ve kapsayıcılık' gibi ilkeleri, insan hakları ve demokrasinin temel unsurlarıyla bir araya getirir. Özellikle sivil düşüncenin ve sivil toplumun bu süreçte önemli bir rol üstlenmesi teşvik edilmektedir. Günümüzde birçok birey, cinsiyeti, cinsel yönelimi, yaşı, dini inancı, etnik kökeni veya engelli durumu nedeniyle "kentsel hizmetlerden adil bir şekilde yararlanma" açısından ayrımcılığa uğramaktadır. Bu grupların toplumsal yaşama etkin bir şekilde katılabilmeleri ve kentsel hizmetlerden adil bir şekilde faydalanabilmeleri için çok paydaşlı bir süreç ve sorunları çözmeye yönelik mekanizmalar gereklidir. Toplumsal Eşitlik Birimleri, yerel düzeyde dezavantajlı grupların kamu hizmetlerine erişimini sağlamak ve bu gruplara yönelik ayrımcılıkla mücadele etmek amacıyla sivil toplum, yerel yönetimler ve kent sakinleri arasında bir köprü işlevi görmektedir. Bu çerçevede, etkili ve gerekli yerel yönetişim mekanizmaları oluşturulması faydalı olmaktadır (Akdemir, 2018).

Yönetişimin yanı sıra kurumsal kültür, engelli bireylerin istihdamında kritik bir rol oynamaktadır. Bu kültür, engelli bireylerin iş bulma ve terfi olanaklarını nasıl etkilediği konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Engelli bireylerin düşük istihdam oranları, karşılaştıkları ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin önemli bir nedenidir. Düşük istihdam seviyeleri, yüksek yoksulluk oranlarına da katkıda bulunmaktadır. Şirketler, engelli bireyleri destekleyen bir kültür geliştirdiklerinde hem engelli çalışanlar hem de engelli olmayan çalışanlar için faydalar sağlamakta ve organizasyonun genel başarısını artırmaktadır. İstihdam, sadece maddi kaynakları artırmakla kalmaz, aynı zamanda engelli bireylerin toplumun genel yapısına entegrasyonunu kolaylaştırır; sosyal ağlarını, vatandaşlık becerilerini, bağımsızlıklarını ve değerli bir sosyal rol üstlenmenin getirdiği etkinlik ve katılım hissini güçlendirir. Sosyal olarak dışlanmış grupların istihdamı, daha iyi ekonomik, sosyal ve coğrafi entegrasyonu teşvik eder; bu durum, artan finansal imkanlarla desteklenir ve hem ekonomik hem de sosyal performanslarını güçlendirir (Schur vd., 2005).

Sosyal kapsayıcılık, şirketlerin mevcut ve potansiyel müşterilerinin çeşitliliğini yansıtarak yeni müşteri kazanımını ve müşteri sadakatini artırmakta, dolayısıyla satışları yükseltmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin olumlu bir yan etkisi, toplum ve şirketler için elde edilebilecek artan refah ve katma değerdir.

Bu bilgiler ışığında, engelli bireylerin hem çalışanlar hem de müşteriler olarak işletme başarısı için önemli bir potansiyel sunduğu sonucuna varılabilir. Ancak bu potansiyel, şirketler tarafından yeterince değerlendirilememiştir. Normatif düzeyde strateji geliştirilmesi, bu potansiyel açığını kapatmaya yardımcı olabilir; böylece işletme başarısını artırarak sosyal sorumluluk konusundaki kamu beklentilerini karşılayabilir (Miethlich and Oldenburg, 2019).

16.7 Her seviyede temsile imkân tanıyan kapsayıcı, katılımcı karar alma süreçlerini sağlamak.

Karar alma süreçlerine her sosyal grubun katılabilmesi sosyal kapsayıcılık politikalarına ihtiyaç duymaktadır. Engelli bireylerin özel ihtiyaçlarını anlamak, kapsayıcı ve adil bir toplum inşa etmek açısından son derece önemlidir. Toplumsal engellerin ortadan kaldırılması ve bu bireylerin haklarının korunması, sosyal ilerlemeyi desteklemek ve toplulukları güçlendirmek için kritik bir rol oynamaktadır (Jevtic vd., 2025). Finkelstein ve Gross,(2025) yaptıkları çalışmada engelli bireylerin gerekli sağlık hizmetlerinin eksikliği veya yetersizliği ile ilgili sorunlar yaşadıkları sonucuna varmıştır. Bazı katılımcılar, ilaçları için ödeme zorluğu çektiklerini ifade etmiştir. Katılımcılar, iş gücüne girişte hazırlık, eğitim ve destek eksikliği olduğunu da vurgulamışlardır. Fabrikalardaki korumalı istihdam, teknik ve monoton olup, engelli çalışanlara terfi fırsatı sunmamaktadır. Katılımcılar, işe alımda zorluklar, maaş ayrımcılığı, çalışma koşulları ve terfi konularında ayrımcılık yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Hükümet, düzenlemeleri ya tamamen ya da kısmen sübvanse etmektedir. Bazen işverenlerin düzenlemelerin maliyetinin en azından bir kısmını ödemesi gerekebilir, bu da istemedikleri bir durumdur. Engelli bireyler için, fiziksel, iletişim ve kurumsal engellere bağlı özel zorluklar, afetlere hazırlık, yanıt verme ve iyileşme kapasitelerini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Ekonomik istikrarsızlık, a) düşük gelir, b) yoksulluk ve c) eğitime erişimin kısıtlılığı gibi faktörler dikkate alındığında, engelli bireylerin kapsayıcı politikalara en fazla ihtiyaç duyan grup olduğu söylenebilir. Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, engelli haklarını a) ekonomik büyüme, b) yoksullukla mücadele, c) cinsiyet eşitliği ve d) evrensel eğitim erişimi gibi birçok küresel politika alanına entegre etmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, engelli bireylerin a) veri toplama çabalarına, b) istihdam girişimlerine ve c) uzun vadeli afet risk azaltma stratejilerine dahil edilmesinin önemini vurgulamaktadır; bu da daha dirençli ve adil toplumlar yaratmayı hedeflemektedir (Jevtic vd., 2025).

Dezavantajlı gruplar genellikle karar alma süreçlerinde temsil edilmemekte, politika geliştirme üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olmakta ve yaşam kalitelerini artırabilecek fırsatlara erişimde önemli engellerle karşılaşmaktadır. Ana odak alanları arasında, risk farkındalığını artıran ve barınma yönetimi, eğitim programları ve karar alma süreçlerinde katılımlarını sağlayan istikrarlı bir iletişim platformu oluşturmak yer almaktadır. Karar alma süreçleri, açık bilgi alışverişine ve risk analizine dayalı, engelli bireylere özgü verileri de içermelidir. Bilgiye ve karar alma platformlarına erişim, engelli bireylerin iyileşme aşamasında karşılaştığı en büyük zorluklardan biridir. Birçok kişi kritik tartışmalardan dışlanmakta ve mevcut hizmetler hakkında bilgiye erişim eksikliği yaşayarak izole edilmektedir. Bu durumu engelleyici bazı çözüm önerileri sunulmuştur. Bunlar;

* Engelli örgütleri ile düzenli tahliye simülasyonları gerçekleştirmek.

* Metin, ses ve görsel bileşenler içeren çok modlu uyarı sistemleri geliştirmek

* Acil durum personeli için zorunlu engelli farkındalığı eğitimi sağlanması

* Afet yanıtı politika oluşturma süreçlerine engelli bireylerin dahil edilmesinin zorunlu kılınması

* Erişilebilir ulaşım planları ve acil mobilite yardımı hizmetlerinin geliştirilmesi

* Engelli bireyler için travma odaklı zihinsel sağlık hizmetleri verilmesi olarak özetlenebilir (Jevtic vd., 2025).

16.8 Gelişmekte olan ülkelerin küresel yönetişim kurumlarındaki katılımını genişletmek ve güçlendirmek

Küresel anlamda gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere oranla yönetişim ve kapsayıcılık konusunda daha fazla sorun yaşamaktadır. İş birliği, esneklik ve alçakgönüllülük ile ulusların karşılıklı fayda sağlamak amacıyla birlikte çalışması mümkündür. Batı'da öğrenilen temel ilkelerle yerel bilgileri birleştirerek uygun eğitim ve hizmetleri geliştirmek mümkündür. Bu, karşılıklı yarar sağlayan bir ortaklık olarak görülmelidir. Uganda'da yapılan bir araştırmaya dayanan bir makale, farklı kültürden oluşan ekip yaklaşımının avantajlarını vurgulamaktadır. 'Konuşma engelli bireylere', herhangi bir Batı tekniğinin etkili bir şekilde aktarılabilmesi için kendi alt kültürleri veya toplulukları bağlamında uygun çözümlerin belirlenebileceği sonucuna varılmıştır (Hartley, 2009).

Gelişen ülkelerde, yaşlıların güvenliğini sağlamak veya onlara bakım vermek, özellikle epidemiyolojik geçişte hastalık yükü, emeklilikte mali güvenlik, yaşlı bakımında ailevi (resmi olmayan) kaynaklar ve resmi kaynaklar (bakım iş gücü) açısından oldukça zordur. Bu yükler, engelli bireyler ve çeşitli ekonomik açıdan savunmasız ve sosyal olarak dışlanmış sosyal gruplardan oluşmaktadır.

Bu gruplar arasında dul kadınlar, hiç evlenmemiş olanlar, yetişkin çocukları olmayanlar ve bazı bölgelerde, yetişkin çocuklarının ölümüyle torunlarına bakmakla sorumlu olan kadınlar da bulunmaktadır; bu ölümler genellikle AIDS gibi hastalıklarla ilişkilidir. Salgın hastalıkların yayılımını önlemek açısından ülkeler arası iş birliği büyük önem taşımaktadır (Higo ve Khan, 2015).

16.09.2030 yılına kadar Doğum kaydı da dahil olmak üzere herkes için yasal varlık sağlamak

Düzenli doğum kaydı ve yasal varlık özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve kırsal alanlarda sorun olmaya devam etmektedir. Bu sorun sosyal kabullenişler nedeniyle engelli bireyler için daha büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Bhatia vd., (2023), 24 ülkeyi kapsayan bir araştırmada engelli çocukların kaydedilmemesinin oranının %1'le %73 arasında değiştiği sonucuna varmışlar, engelli ve engelli olmayan çocuklar arasında evrensel doğum kaydının sağlanabileceğini ortaya koymuşlardır. Ancak, evrensel doğum belgesi sağlama çabalarının çoğu ülkede tamamlanmadığını ve engelli erkekler ile kızlar için doğum belgelerine erişimdeki eşitsizliklerin bazı ülkelerde devam ettiğini gözlemlemişlerdir.

Bu bulgular, UNICEF'in ülkeler arası MICS (Multiple Indicator Cluster Surveys) verilerini birleştirerek yaptığı son analizle de tutarlıdır. Bu analizde, kentsel alanlardaki engelli çocukların ve en yoksul hanelerdeki çocukların, engelli olmayan çocuklara göre kaydedilmeme olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, engelli çocuklar için kayıt dışılık oranının yaşla birlikte büyüdüğü tespit edilmiştir. Engelli durumu ve cinsiyete göre çocuk haklarındaki eşitsizlikleri izlemek, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmak ve çocuk koruma programlarının eşitsizlikleri azaltmasını sağlamak son derece önemlidir. Özdelikara ve Arslan (2017) çalışmalarında, engel veya hastalık durumu olan ancak kayıtlı olmayan öğrencilerin varlığını tespit etmişlerdir. Engel veya hastalık durumu, bu öğrencilerin eğitim, sosyal ve kültürel yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, öğrenciler, engelli bireyler için özellikle fiziksel düzenlemelere yönelik hizmetlerin sağlanması gerektiğini vurgulamışlardır.

16.10 Ulusal mevzuat ve uluslararası anlaşmalar doğrultusunda bilgiye kamu erişimi sağlamak ve temel özgürlükleri korumak.

İnsan hakları, insan varlıklarının doğası ve varoluşuyla doğal olarak bağlı olan temel haklardır. Bu haklar, Tanrı'nın birer yaratığı olarak insanlara verilmiştir. İnsan haklarına saygı gösterilmeli, korunmalı, yerine getirilmeli, savunulmalı ve teşvik edilmelidir. İnsan haklarının saygı gösterilmesi, yerine getirilmesi, korunması, uygulanması ve teşvik edilmesi, esasen devletin bir yükümlülüğü ve sorumluluğudur. Temel hakların korunması ve bilgiye erişim konusunda kamusal uygulamalar giderek daha fazla önem taşımaktadır. Engelli bireylere yönelik artan ayrımcılıkla birlikte, insanlık, onların diğer insanlarla eşit haklara sahip ve seçimlerini özgürce yapabilen bireyler olduklarını kabul etmenin önemini anlamalıdır. Bu nedenle, engelli bireyler için özel haklar bulunmaktadır. Özel haklar, ayrıcalık değil; engelli kişilerin kendilerine özgü kimliklerini, özelliklerini ve geleneklerini koruyabilmeleri için tanınan haklardır (Itasari, 2020).

Özgürlük ilkesinden başlayarak, özellikle erişim özgürlüğünü vurgulamak, diğer haklara erişim konusunda sağlam bir temel oluşturur. Özgürlük kavramları düşünce ve ifade özgürlüğüyle sınırlı değildir. Özgürlük temelinde hak talebinin ortaya konmasının ardından, bu hakkın nasıl yerine getirileceğini belirlemek ve özgürlük talepleri arasındaki çatışmaları uzlaştırmak için adalet kavramları devreye sokulabilir (Kaish, 2023).

Zihinsel sağlık yasasının, psikososyal engeli olan bireylerin görüşlerini, ifadelerini ve varoluş biçimlerini köklü bir şekilde değiştiren bir ontolojik şiddet biçimi üretebileceği söylenebilir. Zorunlu zihinsel sağlık müdahaleleri için "yetkisizlik" kavramının bir ön koşul olarak kodlanmasının bu süreci daha da derinleştirebildiği görülmektedir (Beaupert, 2018). Aslında herhangi bir fiziksel veya zihinsel engel, yalnızca bir kişinin yeteneğini azaltabilir, özgürlüğünü değil. Hidegh vd., (2022) tarafından yapılan bir çalışmada, birçok görüşmeci engelli arkadaşlarının olmadığını veya herhangi bir engelli topluluğuna üye olmadıklarını ifade etmiştir. Engelli bireylere karşı genel bir mesafenin varlığı, bu bireylerin üretken olmayan pasif bireyler olmalarına yönelik bir içselleştirmeden kaynaklanabilir. Ayrıca, genel görüşler, engelli bireylerin hayatta hiçbir hedefleri olmadığı, sürekli şikâyet ettikleri, işi sadece bir hobi olarak gördükleri, içe kapandıkları, kendilerini ifade edemedikleri ve bencil, kıskanç, talepkâr oldukları yönündedir. Bu duruş ve ötekileştirme sebebiyle sosyal özgürlükleri ve bilgiye erişimleri kısıtlanmaktadır. Böylece hem doğal hem de sosyal durumlar özgürlüğü kısıtlayarak, özgürlük anlayışını da engelli bireyler için farklı şekillendirmektedir.

16.A. Uluslararası iş birlikleriyle yerel kurumları güçlendirmek, özellikle gelişmekte olan ülkelerde şiddet, terör ve suçu önlemek.

Şiddet ve suçun önlenmesinde hiç şüphesiz engelli bireylere tanınacak haklar büyük önem taşımaktadır. Engelli bireyler tarihsel olarak ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalmıştır. Ancak, bu ihlallerin iyi belgelenmiş ve yaygın zararlarına rağmen, dünya genelinde bir milyar engelli birey, bu ihlalleri düzeltmeyi amaçlayan uluslararası yasalar, hukuki süreçler ve kurumlar tarafından büyük ölçüde göz ardı edilmektedir. Bu ihlaller, insanlığa karşı işlenen suçları da kapsamaktadır. Bu istismarlar arasında soykırım, kitlesel cinayet ve hedefli öldürme; zorla kısırlaştırma, zorla tıbbi ve bilimsel deneyler; engelli bireyleri insan kalkanı, intihar bombacısı ve tuzak olarak kullanma, cinsel şiddet, insan ticareti gibi uygulamalar yer almaktadır. Ayrıca, engelli bireylerin eğitim, sağlık ve rehabilitasyonuna yönelik binalara yapılan saldırılar da bu ihlaller arasında bulunmaktadır. Engelli bireylere karşı işlenen bu korkunç suçların insanlığa karşı suç olarak kovuşturulmaması, engelli haklarına artan küresel ilgi göz önüne alındığında dikkat çekici bir durumdur.

Uluslararası ceza alanında engelli haklarına yönelik artan ilgi, 2019 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin, "devletlerin engelli bireyler dahil sivillere karşı işlenen suçlarda cezasızlığı sona erdirmesi" gerektiğini vurgulayan bir karar almasıyla kendini göstermiştir. Bu tür girişimler, engelli bireyler için fayda sağlamakta ve engelli temelli insan haklarının uluslararası hukukun çeşitli yönlerine entegre edilmesine katkıda bulunmaktadır. Buna rağmen, engelli bireylere yönelik sistematik ve derin insan hakları ihlalleri, uluslararası, bölgesel ve ulusal araştırma organları ile mahkemeler tarafından yeterince ele alınmamaktadır. Ayrıca, uluslararası ceza prosedürü, engelli bireyler ve diğer katılımcılar için gerekli düzenlemeleri sağlayamamakta ve bu durum, engelliyle ilgili kavramların netleşmemesine yol açmaktadır. Örneğin; Silahlı çatışma ortamlarında, engelli bireylerin insan hakları ihlallerine maruz kalma oranı yüksektir ve bu ihlaller genellikle ölümle sonuçlanmaktadır. Zorla yerinden edilme durumlarında ise, geride kalan engelli bireyler ve aile üyelerinin öldürüldüğüne dair çeşitli kanıtlar bulunmaktadır. Engelli bireyler üzerinde yapılan tıbbi deneyler, 1800'lerin sonlarından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde belgelenmiştir. Bu deneyler, engelli çocuklar ve yetişkinler üzerinde, bilgilendirilmiş onay alınmaksızın gerçekleştirilen geniş bir etik dışı ve genellikle zararlı uygulamaları içermektedir. Ayrıca, yoksul ülkelerdeki yetimhanelerin finansmanı ile gönüllülük arasındaki açık bağlantı ve engelli çocukları niteliksiz, az personel ile tehlikeli koşullarda bırakılmaları son derece endişe vericidir. Bu döngü, engelli çocukları cinsel istismar ve insan ticaretine karşı son derece savunmasız hale getirmektedir. Bu durumun BM anlaşma izleme organları gibi araştırma kuruluşları tarafından yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Engelliliğin kavramsallaşmasındaki bu yeniden yönelim, fiziksel ve sosyal ortamlar ile hukuki çerçeve engelini tekrar gündeme taşımaktadır. Engelli bireylere karşı benimsenen olumsuz davranışların uzun zamandır norm haline gelmiş olması hukuksal süreçleri yavaşlatmaktadır. Engelli Bireylerin Hakları Komitesi, taraf devletlere, tüm hukuki süreçlerde düzenlemeler sağlama yükümlülüğünü yerine getirmek amacıyla sivil ve ceza yasalarını gözden geçirmelerini sürekli olarak önermektedir. Bu bağlamda Uluslararası ceza hukuku, engelli bireylerin katılımını gerektiren etkili bir kapsayıcılık sağlamak için, engelli bireylerin uluslararası ceza hukuku karar verme veya araştırma süreçlerine katılmalarını teşvik etmelidir. Engelli ve uluslararası ceza hukuku toplulukları arasındaki etkileşim ve iş birliği eyleme geçme stratejilerinin oluşturulmasında hayati önem taşımaktadır (Pons vd., 2022).

16.B. Sürdürülebilir kalkınma için ayrımcılığı engelleyici politika ve kanunlar geliştirmek

Dünyada ve Türkiye'de engelli bireyler, toplumun önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2011 yılında yayınladığı Dünya Engellilik Raporu'na göre, dünya nüfusunun yaklaşık %15'i engellidir. Bu raporda, gelişmekte olan ülkelerde engelli birey sayısının daha fazla olduğu belirtilmektedir. Dünya genelinde yaklaşık 1,2 milyar insanın engelli olduğu tahmin edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde nüfusun %19.2'si engellidir. Engelliler Konfederasyonu (2020) ye göre Türkiye nüfusunun %16,2 si engellidir; Yüksek Seçim Kurulu'nun 2023 yılı verilerine göre, Türkiye'de ortopedik/bedensel ve görme engelli seçmen sayısı 989.912 olarak kaydedilmiştir. Ancak bu sayı, işitme engelliler, zihinsel engelliler, otizm spektrum bozukluğu olan bireyler ve diğer engelli grupları kapsamamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'deki toplam engelli seçmen sayısının yaklaşık 4 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki engelli bireylerin genellikle sağlıksız, yoksul ve düşük eğitim seviyesine sahip olduğu, aynı zamanda istihdam açısından da en dezavantajlı konumda bulundukları ifade edilmektedir. Engelli bireylerin çoğunluğunun eğitim ve gelir düzeyinin düşük olması, siyasal eylemlere katılım oranlarını da olumsuz etkilemektedir. Avrupa'da ise engelli bireylerin seçimlere katılım oranının genel nüfusa göre %8 daha düşük olduğu belirtilmektedir.

Engellilik kavramı, insan hakları perspektifinden değerlendirildiğinde, bireylerin yasal olarak kısıtlanmasına neden olan ve engelli bireylerin diğer bireylerle eşit şartlarda temel haklarına veya siyasi süreçlere tam, eşit ve etkin katılımını engelleyen tüm hukuki unsurları kapsamaktadır.

Toplumsal yaşam, bireylerin varlığını sürdürebilmesine olanak tanıyan biyolojik, psikolojik ve sosyolojik özellikleri etkileyerek, bireyin toplumla çatışma ya da bütünleşme durumunu şekillendirmektedir. Bu bağlamda, engellilik durumu yalnızca fiziksel veya zihinsel engellerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal yapıların ve yasal düzenlemelerin birey üzerindeki etkilerini de içermektedir. Engelli bireylerin haklarının korunması, toplumsal eşitlik ve adaletin sağlanması açısından son derece önemlidir. Bu nedenle, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarını artırmak ve haklarını güvence altına almak, adil bir toplum inşa etmenin temel unsurlarından biridir (Kasper, 2015). Toplumların engellilik olgusuna dair algıları, engellilik sorunlarıyla başa çıkma yöntemlerini şekillendirmektedir. Örneğin, Türkiye'de toplu taşıma araçları, alışveriş merkezleri, kaldırımlar, parklar, sinemalar ve kamu kurumları gibi sosyal yaşam alanları, engelli bireyler için yeterli erişilebilirlik sağlamamaktadır. Bunun yanı sıra, toplumun engelli bireylere karşı olan tutum ve davranışları, istenen olumlu seviyede değildir; bu durum, engelli bireylerin sosyal çevreleriyle iletişim ve etkileşimlerini kısıtlamaktadır. Bu olumsuz koşullar, engelli bireylerin topluma entegrasyonunu zorlaştırmakta ve onların yaşam kalitelerini olumsuz etkilemektedir. Dünya genelinde yaklaşık 1,2 milyar insanın engelli olduğu tahmin edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde nüfusun %19.2'si engellidir.

Türkiye Özürlüler Araştırması'nın (TÖA) 2002 verilerine göre ise Türkiye nüfusunun %12,29'u engellidir; bu da Türkiye'de yaklaşık her dokuz kişiden birinin engelli olduğu anlamına gelmektedir. Yüksek Seçim Kurulu'nun 2023 yılı verilerine göre, Türkiye'de ortopedik/bedensel ve görme engelli seçmen sayısı 989.912 olarak kaydedilmiştir. Ancak bu sayı, işitme engelliler, zihinsel engelliler, otizm spektrum bozukluğu olan bireyler ve diğer engelli grupları kapsamamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'deki toplam engelli seçmen sayısının yaklaşık 4 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki engelli bireylerin genellikle sağlıksız, yoksul ve düşük eğitim seviyesine sahip olduğu, aynı zamanda istihdam açısından da en dezavantajlı konumda bulundukları ifade edilmektedir. Engelli bireylerin çoğunluğunun eğitim ve gelir düzeyinin düşük olması, siyasal eylemlere katılım oranlarını da olumsuz etkilemektedir. Avrupa'da ise engelli bireylerin seçimlere katılım oranının genel nüfusa göre %8 daha düşük olduğu belirtilmektedir.

Schur ve Kruse (2000) Engelli bireylerin oy kullanmaktan kaçınmalarının veya oy vermemelerinin en önemli nedenlerinden biri, oy verme alanlarının ve binaların fiziksel olarak engelli seçmenlere uygun olmamasıdır. Örneğin, ABD'deki 2012 seçimlerinde engelli seçmenlerin yaklaşık %30'u, oy kullanılan binaların erişilebilirlik açısından yetersiz olduğunu ve bina içindeki yatay ve dikey hareket zorluklarını dile getirmiştir. Normallik ve sağlamcılığa dayanan toplumsal yapı, engelli bireyleri dışlayan söylem ve uygulamaların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Sağlamcılık, engelli olmayan bireylerin engelli bireylerden daha üstün olduğu yönündeki önyargılı inancı ifade eder. Bu anlayış, engelli bireylerin dışlanmasına, damgalanmasına, izolasyona, ayrımcılığa uğramasına ve mikro saldırılara maruz kalmasına neden olmaktadır. Siyasi katılım açısından, zihinsel engelli bireylerin daha fazla ayrımcılığa uğradığı ancak oy kullanma ve siyasi partilere katılımda her engel grubunun ayrımcılığı deneyimlediği tespit edilmiştir. İstihdam alanında ise işe alım, iş yerindeki fiziksel ve teknik yetersizlikler önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, engelli bireylerin kariyerlerine yönelik mesleki eğitim fırsatlarından yoksun kalmaları ve kapasitelerinin altında işlerde çalıştırılmaları gibi durumlar da ayrımcılığa neden olmaktadır. Siyasi katılım açısından, zihinsel engelli bireylerin daha fazla ayrımcılığa uğradığı ancak oy kullanma ve siyasi partilere katılımda her engel grubunun ayrımcılığı deneyimlediği tespit edilmiştir.

3. SONUÇ

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG'ler) arasında yer alan SDG 16, barış, adalet ve güçlü kurumsal yapılar üzerine odaklanmaktadır. SDG16, tek bir topluluk veya grup tarafından gerçekleştirilemez. Ulusal hükümetlerin en büyük etkiye sahip olması beklenirken, bu hedefe ulaşmak için birçok aktörün önemli rol oynaması gerekecektir. Engellilik, bu hedefin gerçekleştirilmesinde önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Dünya üzerindeki en büyük azınlık olarak kabul edilen engelli bireylerin karşılaştığı sorunlar, engelliliğin sosyal bir fenomen olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Toplumdaki her bireyin eşit haklara ve özgürlüklere sahip olması gerektiği anlayışının benimsenmesi ve bu doğrultuda uygulamalar geliştirilmesi, ayrımcı pratiklerin önlenmesi açısından son derece önemlidir. İnsan hakları sözleşmeleri de bu eşitliği sağlamak amacıyla vardır, ancak bu sözleşmelerin toplumun tüm kesimlerinin haklarını güvence altına alma konusunda yeterince etkili olamadığı görülmektedir. Engelli bireylerin maruz kaldığı eşitsizlikler ve ayrımcı tutumlar tam anlamıyla ortadan kalkmamıştır. Ayrımcılığın tespitine ve ortadan kaldırılmasına yönelik araştırmalar ve projeler, bu durumu gözler önüne sermektedir. Akbulut (2016)'ya göre, engelli bireyler ile engelli olmayan bireyler arasındaki sosyal temas eksikliği, maddi gerekçelerle engellilere yönelik yaşam kolaylaştırıcı önlemlerin alınmaması ve bazı sivil toplum kuruluşlarının hak temelli yaklaşımı benimsememesi gibi etkenler, engelli ayrımcılığını besleyen önemli faktörlerdir.

Sağlık hizmetlerine erişim konusunda, sosyal güvenceden yoksunluk ve erişilebilir olmayan uygulamalar nedeniyle engelli bireyler zorluklar yaşamaktadır. Adalet alanında ise, karakol ve adliye gibi kamu kurumlarının fiziksel ve iletişim yetersizlikleri, ayrımcılığın kaçınılmaz hale gelmesine yol açmaktadır. Topluma dahil olma açısından, fiziksel çevrenin erişilebilir hale getirilmemesi ve gündelik iletişimde yaşanan ayrımcı davranışlar, engelli bireylerin karşılaştıkları sorunları daha da derinleştirmektedir (Büke, 2021).

Engelli bireylerin sürekli karşılaştıkları bu zorlukların üstesinden gelebilmek, ancak hukuk temelli bir devlet yapısı ve hukuka bağlı sosyal politikaların geliştirilmesi ve uygulanması ile mümkündür. Ayrıca, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, refah seviyeleri ve toplumun engelli bireylere yönelik bakış açısının daha olumlu bir şekilde dönüşmesi de bu sürecin bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Bu değişim, engelli bireylerin toplumsal hayata daha aktif bir şekilde katılmalarını sağlayacak önemli bir adımdır (Mengi, 2024).

Engelli bireylerin ihtiyaçlarına uygun hizmetlerin sunulması, güçlü ve etkili kurumsal yapıların oluşturulması ile mümkündür. Bu hizmetler, kamu hizmetlerine erişim, eğitim ve istihdam fırsatlarını içermektedir. Kapsayıcı politikaların geliştirilmesiyle engelli bireylerin haklarının korunması, fırsat eşitliği, ihtiyaçlarına uygun hizmetlerin ve fiziksel alt yapının sunulması mümkün olacaktır.

Politika geliştirme süreçlerinde engelli bireylere yönelik daha fazla veri ve araştırma yapılarak, bilgi temelli çözümler sunulması toplumsal farkındalığın artırılarak, ayrımcılığın azaltılmasına ve sosyal barışın sağlanmasına büyük katkı sağlayacaktır. Engelli bireylerin istihdamında fırsat eşitliği sağlanması iş gücünde çeşitliliği artırarak farklı bakış açıları, yenilikçi çözümler ve daha etkili problem çözme yeteneklerini ortaya çıkaracaktır. Bu durum sadece topluma fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kurumların kamu imajını ve paydaş güvenini de artırarak kurum sürdürülebilirliğine de olumlu etkide bulunur.

KAYNAKÇA

Akbulut, F. (2016). Kentsel Ulaşim Hizmetlerinin Planlanmasi Ve Yönetiminde Sürdürülebilir Politika Önerileri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *11* (1), 336-355.

Akdemir, D. Ş. (2018). Türkiye örneğinde yerelde "insani" yönetişim ve toplumsal eşitlik birimleri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, *3* (6), 255-272.

Australian Human Rights Commission. (2014). (Avusturalya İnsan Hakları Komisyonu) Equal before the law: Towards disability justice strategies.

Badakhshiyan, S. S., Naghavi, A., Jazayeri, R. A. (2024). Systematic review overview: violence against adults with disabilities. *Trauma, Violence, & Abuse*, *25* (5), 3504-3514.

Barron, P., Cord, L., Cuesta, J., Espinoza, S. A., Larson, G., Woolcock, M. (2023). Social Sustainability and the Development Process.

Beaupert, F. (2018). Freedom of opinion and expression: From the perspective of psychosocial disability and madness. *Laws*, *7* (1), 3.

Bhatia, M. (2023). Work and Sustainability at Twin Oaks Intentional Community. In *Ethnographies of Work* (pp. 73-93). Emerald Publishing Limited.

Birleşmiş Milletler (2016) https://sdgs.un.org/goals.

Breiding, M. J., Armour, B. S. (2015) Disability and intimate partner violence in the United States. *Annals of epidemiology*, *25* (6), 455-457.

Buz, S., Korç, S. (2021). Mültecilere Yönelik Kalıcı Çözümlerden Biri Olarak Gönüllü Geri Dönüş. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *21* (50), 195-230.

Büber, Ö., Kutlu, İ. (2023). Çoklu Mağduriyetin Bir Yansıması: Zihinsel Engelli Çocukların Suç Mağduriyeti. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, *7* (2), 94-103.

Büke, B. (2021). Engelli Bireylerin Kendilerine Yönelik Ayrımcı ve Mikro Saldırgan Uygulamaları İfade Etmeleri: Twitter'daki# Engellenmekİstemiyoruz ve# SağlamcılarDışarı Etiketleri/Expressing discriminatory and micro-aggressive practices of persons with disabilities against themselves:# Engellenmekİstemiyoruz and# SağlamcılarDışarı Tags on Twitter. *Nitel Sosyal Bilimler*, *3* (2), 164-190.

Coker, A. L., Weston, R., Creson, D. L., Justice, B., & Blakeney, P. (2005). PTSD symptoms among men and women survivors of intimate partner violence: The role of risk and protective factors. *Violence and victims*, 20 (6), 625-643.

Colvin, N. (2022). Implementing Sustainable Development Goal 16: Promoting Peace and Ending Violence '. *Issue Brief for the Economic and Social Council Old Dominion University*.

Dinçer, E. (2022). *Uluslararası hukukta silahsızlanmanın denetlenmesi* (Master's thesis).

Dünya Sağlık Örgütü (2025) https://www.who.int.

Engelliler Konfederasyonu (2020). https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/engelliler-konfederasyonu-2020-yili-genel-degerlendirme/

Finkelstein, A., Gross, T. (2025). Insights of people with disabilities regarding barriers to equality and inclusion. *Disability & Society*, 40 (3), 773-794.

Glover, G., Williams, R., Heslop, P., Oyinlola, J., Grey, J. (2017). Mortality in people with intellectual disabilities in England. *Journal of Intellectual Disability Research*, 61 (1), 62-74.

Goel, R. K., Mazhar, U., Nelson, M. A. (2016). Corruption across government occupations: Cross-national survey evidence. *Journal of International Development*, 28 (8), 1220-1234.

Günal, C. N., Altıntaş, H. Y. (2023). Türkiye'deki Yurttaş Şartları Yönetmeliğinin Dünyadan Vaka Örnekleri ile İncelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (28), 1-20.

Habrat, D. (2021). Protection of Human Dignity as a Basis for Penalization of Hate Speech against People with Disabilities in Polish Criminal Law. *Studia Iuridica Lublinensia*, 30 (4), 259-279.

Hartley, C. (2009). Justice for the Disabled: A Contractualist Approach. *Journal of social philosophy*, 40 (1).

Hidegh, A. L., Svastics, C., Győri, Z., Csillag, S. (2022). The lived experience of freedom among entrepreneurs with disabilities. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 28 (9), 357-375.

Higo, M., Khan, H. T. (2015). Global population aging: Unequal distribution of risks in later life between developed and developing countries. *Global Social Policy*, *15* (2), 146-166.

Hughes, K., Bellis, M. A., Jones, L., Wood, S., Bates, Eckley, L., Officer, A. (2012). Prevalence and risk of violence against adults with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *The Lancet*, *379* (9826), 1621-1629.

Itasari, E. R. (2020). Equality and non discrimination principles in providing rights with disabilities. *Jurnal Komunikasi Hukum (JKH)*, *6* (2), 534-541.

Jevtić, M., Cvetković, V. M., Gačić, J., Raonić, Z. (2025). Factors of Vulnerability and Resilience of Persons with Disabilities During Disasters: Challenges and Strategies for Inclusive Risk Reduction.

Kaish, S. M. (2023). Beyond Welfare reform: rethinking Disability rights through the lens of Freedom. *Disability, Society & Education in India*, 62.

Karataş, M., Barut, B. (2021). Sosyal hizmet perspektifinden göç ve savunmasız gruplar: IOM raporları üzerine bir araştırma. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (1), 86-109.

Kasper, C. E. (2015). Genetic Elements of Behavioral Disorders. *Lashley's Essentials of Clinical Genetics in Nursing Practice*.

Klinksiek, I. D. (2024). Bridging the gap between diversity, equity and inclusion policy and practice: the case of disability. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 30 (2), 207-223.

Kuper, H., Rotenberg, S., Banks, L. M., & Smythe, T. (2024). The association between disability and mortality: a mixed-methods study. *The Lancet Public Health*, 9 (5), e306-e315.

Küçükali, A. (2015). Engellilere Uygulanan Sosyal Yardimlar. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16 (35), 100-115.

Maslen, C. (2025). Corruption, gender and groups at risk of discrimination in Moldova.

Memişoğlu, F. (2019). Uluslararası ilişkiler ve uluslararası göç bağlamında insan ticareti. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15 (30), 239-287.

Mengi, A. (2024). Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de Engellilerin Seçimlere Bağımsız Katılımını Engelleyen Yasal Ayrımcılığın İncelenmesi. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 7 (12), 67-91.

Miethlich, B., & Oldenburg, A. G. (2019). Social inclusion drives business sales: A literature review on the case of the employment of persons with disabilities. In *33nd International Business Information Management Association Conference (IBIMA), Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020, Granada, Spain, 10-11.04. 2019* (pp. 6253-6267). King of Prussia, PA: IBIMA Publishing.

Mueller, C. O., Forber-Pratt, A. J., Sriken, J. (2019). Disability: Missing from the conversation of violence. *Journal of Social Issues*, 75 (3), 707-725.

Neille, J., Penn, C. (2017). The interface between violence, disability, and poverty: stories from a developing country. *Journal of interpersonal violence*, 32 (18), 2837-2861.

Özdelikara, A., Arslan, B. (2017). Engellilik durumunun belirlenmesi ve engelli hizmetlerine yönelik beklentiler. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (62), 98-110.

Özer, Y. E., Yontar, İ. G. (2013). Kent güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak dilencilik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (43), 237-249.

Öztürk, K. (2014). *Dezavantajlı gruplara yönelik ayrımcılık: Engellilerin çalışma hayatında karşılaştıkları ayrımcılık ve çözüm önerileri* (Uzmanlık tezi). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi.

Pham, N. C., Shi, J., Fogel, J., Li, Y., Pham, H. H. (2021). Motivations for bribery and bribery in business: Vietnam past and present. *Asia Pacific Business Review*, 27 (4), 528-558.

Pons, W. I., Lord, J. E., Stein, M. A. (2022). Disability, human rights violations, and crimes against humanity. *American Journal of International Law*, 116 (1), 58-95.

Purtell, R. (2013). Music and the social model of disability. *Music and the social model: An occupational therapist's approach to music with people labelled as having learning disabilities*, 26-32.

Sargut, B. D. D. Kalkınma Planları Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ve Kadının Kalkınma Planlarındaki Yerinin Analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (4), 71-82.

Schur, L. A., Kruse, D. L. (2000). What determines voter turnout? Lessons from citizens with disabilities. *Social Science Quarterly*, 571-587.

Stein, P. J., Stein, M. A. (2022). Disability, human rights, and climate justice. *Human Rights Quarterly*, 44 (1), 81-110.

Starke, M., Larsson, A., Punzi, E. (2024). People with intellectual disability and their risk of exposure to violence: Identification and prevention–a literature review. *Journal of intellectual disabilities*, 17446295241252472.

Sen, A. (2022). Three evils of citizenship education in Turkey: Ethno-religious nationalism, statism and neoliberalism. *Critical Studies in Education*, 63 (3), 307-322.

Turk, M. A., Landes, S. D., Formica, M. K., Goss, K. D. (2020). Intellectual and developmental disability and COVID-19 case-fatality trends: TriNetX analysis. *Disability and health journal*, 13 (3), 100942.

Zengin, G. Y. Gönüllü Geri Dönüş Destekleri: İnsan Ticareti Mağdurları Üzerinden Genel Bir Değerlendirme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 9-48.

Zola, I. K. (1989). Toward the necessary universalization of a disability policy. *The Milbank Quarterly*, 401-428.

ERİŞİLEBİLİRLİK VE GÜVENLİK

Dr. Öğr. Üyesi Esra ABACIOĞLU GİTMİŞ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-8327-6111

Doç. Dr. Şule KISAKÜREK
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-5005-8476

ÖZET
Kentler; fiziksel, sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisiyle şekillenen ve bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen dinamik mekânsal sistemlerdir. Ancak kentleşme süreçleri, özellikle dezavantajlı gruplar açısından erişim engelleri ve güvenlik riskleri doğuran yapısal ve yönetsel sorunlar yaratmaktadır. Bu çalışma, kentsel mekânlarda erişilebilirlik ve güvenlik kavramlarını, özellikle dezavantajlı gruplar bağlamında mekânsal planlama ve tasarım süreçleriyle bütüncül bir yaklaşımla ele alarak kavramsal bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada; ulusal ve uluslararası mevzuatlar, erişilebilirlik standartları, evrensel tasarım ilkeleri ve güvenlik yaklaşımları doğrultusunda erişilebilirlik ve güvenliğin mekânsal tasarımlardaki yansımaları incelenmiştir. Bulgular, erişilebilirlik konusunun genellikle yasal standartlar ve Evrensel Tasarım İlkeleri çerçevesinde kurumsallaştığını; güvenlik boyutunda ise özellikle kamusal alanlarda CPTED (Suçun Çevresel Tasarım Yoluyla Önlenmesi) yaklaşımının ön plana çıktığını göstermektedir. Türkiye'de erişilebilirliğin, güvenliğe kıyasla daha eski bir mevzuat altyapısına sahip olduğu ve mekâna yansımalarının daha belirgin olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşın, güvenlik odaklı mekânsal uygulamaların sınırlı olduğu ve özellikle sistematik denetim, mekânsal veri yönetimi ve paydaş katılımı gibi alanlarda gelişime ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, erişilebilirlik ve güvenlik kavramlarının birlikte ele alındığı bütüncül planlama yaklaşımları, yalnızca dezavantajlı grupların değil tüm kentlilerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik kapsayıcı ve sürdürülebilir şehirlerin inşasında stratejik bir rol üstlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlı Gruplar, CPTED, Mekânsal Planlama, Tasarım

ACCESSIBILITY AND SECURITY

ABSTRACT
Cities are dynamic spatial systems shaped by physical, social, and economic factors, exerting a direct influence on individuals' quality of life. Nevertheless, urbanization processes frequently give rise to structural and administrative challenges that create barriers to access and pose security risks, particularly for disadvantaged groups. This study aims to propose a conceptual framework that examines the notions of accessibility and security within urban spaces, adopting an integrated approach that situates these concepts within the spatial planning and design processes, with a particular emphasis on disadvantaged populations. The study investigates how accessibility and security are reflected in spatial designs by analyzing national and international regulations, accessibility standards, universal design principles, and security-oriented frameworks. The findings indicate that accessibility has largely been institutionalized through legal standards and Universal Design Principles, whereas, in the realm of security, the Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) approach has gained prominence, especially in public spaces. In Türkiye, accessibility is observed to have a longer-established legislative foundation and more visible spatial manifestations compared to security. Conversely, spatial practices focused on security remain limited, revealing a need for advancement particularly in systematic inspection, spatial data management, and stakeholder engagement. In conclusion, integrated planning approaches that simultaneously address accessibility and security play a strategic role in the development of inclusive and sustainable cities, contributing to the enhancement of quality of life for all urban residents, not solely disadvantaged groups.

Keywords: Disadvantaged Groups, CPTED, Spatial Planning, Design

1. GİRİŞ

Kentler; fiziksel, sosyal ve ekonomik bileşenleri aracılığıyla bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen, karmaşık ve dinamik mekânsal sistemler olarak tanımlanmaktadır (Jacobs, 1961; Gehl, 2011; Talen, 2018). Kuruluşlarından itibaren sanayileşme, teknolojik ilerlemeler, ekonomik fırsatlar ve sosyal olanaklar gibi çeşitli itici güçlerin etkisiyle şekillenen kentler, zaman içinde nüfus artışı ve kentleşme dinamikleri doğrultusunda sürekli bir dönüşüm geçirmektedir. Günümüzde yoğun kentleşme baskısı, fiziksel ve sosyal yapıyı olumsuz yönde etkileyerek temel kentsel hizmetlerin sürdürülebilir ve etkin bir biçimde sunulmasında çeşitli yapısal ve yönetsel zorluklara yol açmakta; bu durum altyapı kırılganlığı ve bireysel güvensizlik gibi önemli sorunları da beraberinde getirmektedir.

Geçmişte barınma ihtiyacını karşılamak için kurulan şehirlerin hizmet kapsamı zamanla genişlemiş ve erişilebilirlik ile güvenlik, kentlerde sağlanan temel altyapı hizmetlerinden biri haline gelmiştir. Bir kentin kalitesini belirleyen temel unsurlar arasında yer alan bu iki kavram kentsel mekânlarda eşitlik ve adaletin sağlanabilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Erişilebilirlik; fiziksel engelleri aşmanın yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel engelleri de ortadan kaldırmayı amaçlarken (Imrie ve Hall, 2001; Talen, 2018), güvenlik; yalnızca suçlardan korunma değil, bireylerin kendilerini güvende hissedebileceği şekilde tasarlanmış bir çevreyi ifade etmektedir (Jacobs, 1961; Newman, 1972). Birbirini tamamlayıcı özellikler taşıyan bu iki kavram, her mekânda dengeli bir şekilde ele alınmalıdır. Zira bir mekânın erişilebilir olması, orada bulunan kişilerin güvende oldukları anlamına gelmezken, güvenli bir mekân da her birey için erişilebilir olmayabilir. Bu nedenle, erişilebilirlik ve güvenliğin birlikte değerlendirilmesi, kentsel tasarım ve planlamanıntemel hedeflerinden biri olmalı ve herkes için kapsayıcı ve yaşanabilir kentler oluşturulmalıdır.

Kentsel mekanları planlamanın amacı; sakinlerinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilecek, güvenli, erişilebilir ve yaşam kalitesini yükselten bir ortam sunmaktır (Zotova ve Tarasova, 2024). Özellikle engelli bireyler, yaşlılar, çocuklar ve hareket kabiliyeti kısıtlı bireyler için tasarlanmış mekânlar; kentlerin somut bir yansıması olup kapsayıcı şehircilik anlayışının temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir (UN-Habitat, 2020). Ancak, hızlı kentleşme sürecinin beraberinde getirdiği planlama ve altyapı eksiklikleri, temel kamu hizmetlerine erişim konusundasorunlar yaratarak toplumun farklı kesimlerinde eşitsizlikler ve erişim engelleri oluşturmaktadır. Bu durum; özellikle engelli bireyler, yaşlılar, düşük gelirli kesimler, kadınlar ve çocuklar gibi dezavantajlı grupların kentsel mekânlarda erişilebilirlik ve güvenlikleri açısından daha büyük zorluklara yol açmaktadır. Aynı zamanda, kentsel alanları eşit ve güvenli bir şekilde kullanabilme olanakları önemli ölçüde kısıtlanmakta ve bunun sonucunda çeşitli güvenlik riskleri ortaya çıkmaktadır. Kentlerin erişilebilirlik ve güvenlik standartlarına uygun şekilde planlanması ve tasarlanması, yalnızca dezavantajlı grupların yaşam kalitesini iyileştirmekle kalmayıp, toplumun tüm kesimlerinden bireylerinyaşam kalitesini artırmak ve sosyal dışlanmayı önlemek adına önemli bir gereklilik haline gelmiştir. Bu bağlamda, çalışmada erişilebilirlik ve güvenlik kavramları ile bu kavramlara ilişkin mekânsal tasarım standartları ele alınmakta; özellikle dezavantajlı gruplar açısından erişilebilirlik ve güvenliğin kentsel mekâna yansımaları değerlendirilmektedir.

2. KENTSEL MEKÂNLARDA ERİŞİLEBİLİRLİK

2.1. Kavramsal Çerçeve

Erişilebilirlik; kentsel, bölgesel ve uluslararası planlama disiplinlerinde temel bir kavram olup en yalın ifadeyle, bir bireyin veya mekânın diğer bireyler ve mekânlarla olan konumsal ilişkisini ve mesafesini tanımlamaktadır (Batty, 2009). Uluslararası Standardizasyon Örgütü (2011), erişilebilirliği "çeşitli özelliklere ve yeteneklere sahip kullanıcıların, belirli bir kullanım bağlamında sistemlere, hizmetlere, çevrelere ve tesislere ne derece erişebildikleri" şeklinde tanımlarken; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2024) ise "bireylerin herhangi bir mekâna veya hizmete bağımsız, güvenli ve eşit koşullarda ulaşabilmesi ve bunlardan yararlanabilmesi" olarak açıklamaktadır. Bunun yanı sıra; erişilebilirlik, etkileşimde bulunma potansiyeli olarak (Hansen, 1959); bireylerin fiziksel, görsel, işitsel ve bilişsel farklılıklarına rağmen kentsel mekânları bağımsız ve eşit bir şekilde kullanabilmesi (Imrie ve Hall, 2001); vatandaşların topluma ve sosyal hayata katılma fırsatına sahip olabilmesi (Lid ve Solvang, 2016) şeklinde de tanımlanmaktadır.Erişilebilirlik kavramı, yalnızca fiziksel mekânların kullanımına yönelik bir olgu olmaktan öte, mekânların sunduğu işlevsel, ekonomik ve sosyal olanaklarla da doğrudan ilişkili bir kavram olarak ele alınmaktadır(Spiekermann ve Neubauer, 2002; Geurs ve van Wee, 2004; Kaplan vd., 2021).

Mekânsal erişilebilirlik, bireylerin fiziksel çevrede yer alan çeşitli olanaklara, hizmetlere ve aktivitelere konumsal ve yapısal engeller olmaksızın ulaşabilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Geurs ve van Wee, 2004; Talen, 2018). Bu kavram, sadece bireylerin bir noktadan diğerine ulaşabilme becerisini değil, aynı zamanda bu ulaşımın kolaylık, süre, konfor ve eşitlik gibi niteliklerini de kapsamaktadır (Batty, 2009; Hansen, 1959).

Şehircilik açısından değerlendirildiğinde, bireylerin kentsel olanaklara ve aktivitelere eşit koşullarda erişebilmesi; kentlilik hakkının temel bir unsuru olarak kabul edilmekte olup sosyal adaletin sağlanması ve kent içindeki dolaşımın sürdürülebilirliği açısından kritik bir rol oynamaktadır (Marchigiani vd., 2021). Bu çerçevede kentlerin; tüm bireyler için fiziksel, sosyal ve kültürel erişilebilirliğini güvence altına alan kapsayıcı ve bütüncül bir planlama yaklaşımını benimsemesi gerekmektedir. Mekânsal erişilebilirlik; yaya yolları, kamusal mekânlar ve açık ve yeşil alanların tüm bireyler özellikle de hareket kabiliyeti kısıtlı bireyler için erişilebilir şekilde tasarlanmasını gerektirir (Imrie ve Hall, 2001; Lid ve Solvang, 2016). Bu bağlamda, kentsel mekânların tasarım sürecinde engel gruplarının fiziksel, görsel ve bilişsel ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. Örneğin, bir parkta yer alan engelsiz yürüyüş yolu, yetersiz yönlendirme tabelaları ya da ani kot değişimleri nedeniyle erişilebilirliğini kaybedebilir. Bu tür kopukluklar, kullanıcının o alanla kurduğu fiziksel ve psikolojik ilişkisini zayıflatır (Marchigiani vd., 2021; Kaplan vd., 2021). Bu nedenle, erişilebilirlik unsurları tasarım sürecinin en başından itibaren bütüncül bir yaklaşımın parçası olarak ele alındığında, tamamlanmış bir projeye sonradan eklenen unsurlar olmaktan çıkar ve böylece tasarımın her noktasında erişilebilirlik standartları yüksek, kapsayıcı bir mekânsal planlama sağlanmış olur. Çeşitli kullanıcı gruplarının mekânsal gereksinimlerini karşılayan, erişilebilir ve kapsayıcı bir kentsel çevrenin inşası ise ancak erişilebilirlik standartlarının kent planlama ve tasarım süreçlerine sistematik ve bütüncül bir biçimde dâhil edilmesiyle mümkün olabilmektedir. Kapsayıcı kent planlaması çerçevesinde, mekânsal erişilebilirlik bir lüks değil, bir kent hakkı olarak ele alınmalı ve bu doğrultuda planlama süreçlerine en baştan dâhil edilmelidir (Soja, 2010; Lefebvre, 1996). Bu yaklaşım; mekânsal bütünlük, süreklilik ve işlevsellik ilkelerini temel alarak kentsel mekânları herkes için erişilebilir hale getirmeyi gerektirmektedir. Çeşitli araştırmalar, erişilebilir açık alanların bireylerin fiziksel aktivite düzeylerini artırdığını (Talen, 2018), sosyal etkileşimi desteklediğini (Gehl, 2011) ve kamusal yaşam kalitesini yükselttiğini ortaya koymaktadır. Ancak, erişilebilirlik normlarının ihmal edildiği kentsel tasarımlar, başta hareket kabiliyeti kısıtlı bireyler olmak üzere pek çok kişi için kamusal mekânları kullanılamaz hale getirmektedir (Steinfeld ve Maisel, 2012). Bu bağlamda, mekânsal planlamalarda erişilebilirlik standartlarına uygun ve kapsayıcı çözümler üretilmesi; hem dezavantajlı grupların yaşam kalitesini yükseltecek hem de herkes için daha adil kentlerin oluşumuna katkı sunacaktır (Mace, 1988; Story, 2001).

Erişilebilirlik kavramının akademik literatürde ilk sistematik tanımı, Hansen (1959) tarafından yapılmıştır. Hansen'e göre erişilebilirlik, bir noktadan diğerlerine ulaşılabilirlik durumunu, bu noktaların cazibesi (örneğin iş olanakları) ve uzaklıkları ile ilişkilendiren bir kavramdır. Bu çalışma, erişilebilirliğin kentsel arazi kullanım desenlerini nasıl şekillendirdiğini açıklamış ve daha sonra geliştirilen potansiyel modellerin temelini oluşturmuştur. Hansen'in yaklaşımı, kentsel büyümenin yönünü ve yoğunluğunu belirlemede erişilebilirliğin temel rol oynadığını vurgulamıştır.

Spiekermann ve Neubauer (2002) tarafından Avrupa ölçeğinde gerçekleştirilen çalışmada ise erişilebilirlik, mekânsal eşitsizliklerin değerlendirilmesinde bir gösterge olarak kullanılmıştır. Araştırmacılar, potansiyel modeller, zaman-maliyet matrisleri ve mesafe-sönümleme fonksiyonları gibi teknikleri kullanarak, Avrupa'daki merkez-çevre farklılıklarını analiz etmişlerdir. Bu bağlamda, kent merkezlerinden uzak bölgelerde yaşayan bireylerin temel hizmetlere ve ekonomik fırsatlara erişimde dezavantajlı konumlandıkları ortaya konmuştur. Çalışma, ulaştırma altyapısının bölgesel kalkınma üzerindeki etkisini erişilebilirlik göstergeleri üzerinden değerlendiren önemli bir örnektir.

Aynı yıl yayımlanan bir diğer önemli çalışma ise Talen (2002) tarafından gerçekleştirilmiştir. Talen, erişilebilirlik kavramını kentsel tasarım çerçevesinde ele alarak, özellikle "akıllı büyüme" (smart growth) ilkeleriyle ilişkili olarak değerlendirmiştir. Makalede, karma kullanım, yoğunluk, yaya dostu ulaşım ve kamu hizmetlerine yakınlık gibi parametrelerin erişilebilirliği artırıcı etkisine vurgu yapılmıştır. Talen'e göre, erişilebilirlik yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda toplumsal bir kavramdır ve mekânsal yapı ile sosyal kapsayıcılık arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu çalışma, erişilebilirliğin sosyal adalet ve kent yaşam kalitesi açısından önemine dikkat çeken yaklaşımlardan biridir.

Erişilebilirliğe ilişkin kapsamlı bir teorik çerçeve sunan Geurs ve van Wee (2004) ise, bu kavramı dört ana boyutta değerlendirmiştir: ulaşım sistemi (infrastructure), arazi kullanımı (land-use), bireysel farklılıklar ve zaman faktörü. Yazarlar, bu boyutların her birinin farklı ölçüm teknikleri ile analiz edilmesi gerektiğini belirterek, çok boyutlu değerlendirme modelleri geliştirilmesini önermiştir. Çalışma, erişilebilirliğin yalnızca ulaştırma performansı ile değil, aynı zamanda sosyal eşitlik, çevresel sürdürülebilirlik ve bireysel tercih gibi faktörlerle de ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu kapsamlı yaklaşım, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel ulaşım düzeyinde değil, kentsel yaşam kalitesinin bütünsel bir göstergesi olarak değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

2.2. Erişilebilirlik Standartları ve Yasal Mevzuat

Erişilebilirlik standartları; engelli bireyler, yaşlılar, hareket kabiliyeti kısıtlı bireyler ve tüm kullanıcıların mekânlara, hizmetlere, ulaşım sistemlerine ve teknolojilere eşit şekilde erişebilmesini temin etmek amacıyla oluşturulan düzenlemeler, kılavuzlar ve kurallar bütünüdür (ISO, 2021). Bu standartlar, yalnızca yapılı çevrelerin fiziksel erişilebilirliğini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda dijital ve iletişimsel ortamların da herkes tarafından kullanılabilir olmasını hedeflemektedir. Dünyada ve Türkiye ölçeğinde çeşitli erişilebilirlik ilke ve standartları mevcuttur. Bunlardan en yaygın olanları Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO) tarafından belirlenen standartlar, Avrupa Birliği'nin Erişilebilirlik Direktifleri, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD), Amerikan Engelliler Yasası (ADA) ve Evrensel Tasarım İlkeleri gibi önemli düzenlemelerdir. Bu standartlar ve rehberler toplumun her kesiminin, engellilik durumuna sahip bireylerin ve diğer dezavantajlı grupların, çevreye ve hizmetlere kolayca erişebilmelerini sağlamak amacıyla uluslararası düzeyde benimsenmiş uygulamalardır. Erişilebilirlik standartlarına ilişkin Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Gelişimi aşağıda açıklanmıştır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (Universal Declaration of Human Rights)-1948.

Herkesin eşit haklara sahip olduğu ve ayrımcılığa uğramadan yaşama, eğitim, sağlık ve çalışma gibi temel haklardan yararlanması gerektiği belirtilmiştir. Erişilebilirlik açıkça vurgulanmasa da, eşit hak ilkesi temel oluşturur.

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Hakları Bildirgesi (Declaration on the Rights of Disabled Persons)-1975.

BM tarafından kabul edilmiştir. Engellilerin toplumun tam bir üyesi olarak yaşaması ve toplum olanaklarından eşit olarak yararlanması gerektiğini belirtir.

Engelliler İçin Dünya Eylem Programı (World Programme of Action Concerning Disabled Persons)- 1982.

Engellilik konusunun sosyal bir sorun olduğu kabul edilmiş, entegrasyon ve eşit fırsatlar vurgulanmıştır. Erişilebilirlik, bağımsız yaşam ve toplum hizmetlerine erişim programın ana hedefleri arasındadır.

Birleşmiş Milletler Engelli Kişiler İçin Fırsat Eşitliği Hakkında Standart Kurallar (Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities)- 1993.

Eğitim, sağlık, bilgiye erişim ve kamu hizmetlerine erişim konularında devletlerin sorumluluklarını ortaya koyar. Erişilebilirlik özel bir başlık olarak tanımlanır. Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen bağlayıcı bir sözleşme değil, yol gösterici bir belge niteliğindedir. Ancak bu kurallar, ülkelerin ulusal politika ve mevzuatlarını şekillendirmeleri açısından çok etkili olmuştur.

Türkiye "5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun" -2005.

Bu kanun, BM'nin 1993 tarihli Standart Kurallarını temel alan en önemli adımlardan biridir. 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun, 7 Temmuz 2005 tarihinde yayımlanmış ve engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik düzenlemeler getirmiştir. Kanun, engellilerin toplumda eşit haklara sahip olabilmesi için gerekli düzenlemeleri içerir ve engelliler için erişilebilirlik, eğitim, istihdam ve sosyal hizmetler gibi birçok alanda iyileştirmeler öngörmektedir. Bu kanun, engelli bireylerin günlük yaşamlarını daha bağımsız bir şekilde sürdürebilmeleri için devletin sorumluluklarını belirlemiş ve engellilerin topluma dâhil olabilmesi için gerekli şartları sağlamayı amaçlamaktadır. Kanunda, 2014 yılında yapılan bir düzenleme ile erişilebilirlik kavramı mevzuat düzeyine taşınmıştır. Kanunun 3. maddesinin f bendinde erişilebilirlik; engellilerin güvenli ve bağımsız bir şekilde binalara, açık alanlara, ulaşım ve bilgilendirme hizmetlerine, ayrıca bilgi ve iletişim teknolojilerine ulaşabilmesi ve bunları kullanabilmesi olarak tanımlanmaktadır (5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanunu, m.3, 2014, s. 9464; Acırlı ve Kandemir, 2021).

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (Convention on the Rights of Persons with Disabilities – CRPD) - 2006.

Erişilebilirliği en açık ve kapsamlı biçimde düzenleyen uluslararası sözleşmedir. Türkiye, bu sözleşmeyi 2007'de imzalayıp 2009'da onaylamıştır. Erişilebilirlik başlığı altında; binalar, yollar, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri gibi tüm kamusal ve özel alanların erişilebilir hale getirilmesi gerektiği belirtilir. Erişilebilirliğin sağlanması, bağımsız yaşam ve tam katılım hakkının bir ön koşulu olarak tanımlanır.

Türkiye Engelli Hakları Sözleşmesi CRPD Onayı-2009 .

1993 yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişiler İçin Fırsat Eşitliği Hakkında ki standart kurallarının gelişmiş ve bağlayıcı versiyonu olan CRPD, Türkiye tarafından 2009'da yürürlüğe sokulmuştur. Bu adım, 1993 kurallarını daha güçlü biçimde uygulamaya geçirmiştir.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (2012).

Engellilerin bağımsız yaşama ve toplum yaşamına tam katılım haklarını tanımaktadır. Temel Haklar Şartı, AB hukukunun uygulanmasında hem Avrupa Birliği (AB) hem de AB ülkeleri tarafından gözetilmesi gereken temel hakları ortaya koymaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden daha geniş olan bu sözleşme, onur, özgürlük, eşitlik, dayanışma, vatandaşlık ve adalet ile ilgili ilkeler ve hakları belirler.

2.2.1. Evrensel Tasarım İlkeleri ve Uygulama Prensipleri

Evrensel Tasarım; bölge, kent, mahalle, bina ve ürün gibi farklı mekânsal ölçeklerde uygulanabilir esnek bir çerçeve sunarak, kapsayıcılığı ve eşitlikçi yaklaşımı ile kent planlama disiplini açısından bütüncül ve etkin bir model oluşturmaktadır (Ergin vd., 2020).Evrensel tasarım kavramı, en yaygın şekliyle Mace (1985) tarafından tanımlanmıştır. Bu tanıma göre evrensel tasarım, herhangi bir özel düzenleme veya uyarlama gerektirmeksizin, en geniş kullanıcı kitlesi tarafından erişilebilir ve kullanılabilir mekânlar ile ürünlerin tasarlanmasını amaçlamaktadır. Bununla birlikte yaş, yetenek veya diğer faktörlerden bağımsız olarak tüm insanlar tarafından erişilebilir ve kullanılabilir mekânlar, ürünler ve sistemler yaratmayı amaçlayan bir tasarım yaklaşımıdır (Mace, 1985; Imrie ve Hall, 2001; Steinfeld ve Maisel, 2012). Evrensel Tasarımın temel prensibi, belirli bireyleri dışlayan tasarım anlayışlarından kaçınmaktır. Bu yaklaşım, mekânların ve ürünlerin tasarım sürecinde engellilik gibi fiziksel farklılıkları vurgulamadan, herkes tarafından eşit şekilde kullanılabilir olmasını sağlamayı amaçlar (Imrie, 2012). Evrensel tasarımın çekiciliği, mekânların ve ürünlerin kullanımını daha erişilebilir hale getirmek için karmaşıklığı azaltmayı ve bireylerin fiziksel ve bilişsel yeteneklerine olan gereksinimi en aza indirmeyi hedeflemesinde yatmaktadır (Imrie, 2012).

Evrensel tasarım, ilk defa 1997 yılında Kuzey Carolina Eyalet Üniversitesi'nde bir araya gelen mimar, ürün tasarımcıları, mühendisler ve çevre tasarımı araştırmacılarından oluşan bir grup tarafından geliştirilmiş ve bu kapsamda yedi temel ilke belirlenmiştir (Ergin vd., 2020). Bu ilkeler; eşit kullanım, esneklik, basit ve sezgisel kullanım, algılanabilir bilgi, güvenlik (hata toleransı), düşük fiziksel efor, uygun boyut ve mekân kullanımlarını içermektedir (Mace vd., 1991; Preiser ve Ostroff, 2001; Story, 2001; King-Sears, M. 2009; Steinfeld ve Maisel, 2012; Harrison vd., 2024). Bu temel ilkeler, tasarımların belirli bir kullanıcı grubuna özel uyarlamalar yapılmadan geniş bir kullanıcı kitlesine hitap etmesini sağlamaktadır. Söz konusu yedi temel ilke aşağıda sıralanmıştır.

1. Eşit Kullanım: Tasarlanan alanların tüm bireyler tarafından aynı şekilde ve eşit koşullarda kullanılabilmesi gerekmektedir. Örneğin, engelli bireylerle engelsiz bireylerin aynı yürüyüş yolunu kullanabilmesi bu ilkenin doğrudan yansımasıdır (Steinfeld ve Maisel, 2012).

2. Kullanımda Esneklik: Alanların farklı kullanıcı tercihlerine ve yetenek düzeylerine uygun olacak biçimde tasarlanması gerekir. Peyzaj tasarımında oturma alanlarının hem bireysel hem de grup kullanımına olanak tanıyacak şekilde çeşitlendirilmesi buna örnek olarak verilebilir (Mace vd., 1991).

3. Basit ve sezgisel kullanım: Mekânın herkes tarafından kolayca anlaşılır ve kullanılabilir olması önemlidir. Açık yönlendirme sistemleri ve anlaşılır bir tasarım yaklaşımı bu ilkeyi destekler (Preiser ve Ostroff, 2001).

4. Algılanabilirlik: Peyzaj elemanlarının sunduğu bilginin farklı duyusal yetilere sahip bireylerce algılanabilir olması gerekir. Örneğin, görme engelliler için yüzey dokuları veya sesli yönlendirmelerle desteklenen bilgi panoları bu kapsamda değerlendirilebilir (Steinfeld ve Maisel, 2012).

5. Güvenlik (Hata Toleransı): Olası kullanıcı hatalarının riskini minimize eden tasarım kararları alınmalıdır. Örneğin, su öğelerinin çocuklar için tehlike oluşturmayacak derinlikte olması veya yürüyüş yollarında kaymaz yüzey kullanımı bu ilkeye uygundur (Mace vd., 1991).

6. Düşük Fiziksel Efor: Kullanıcıların alanları aşırı fiziksel güç harcamadan kullanabilmesi önemlidir. Rampalar, düzgün zeminler ve dinlenme noktaları bu ilkenin peyzaj tasarımındaki karşılıklarıdır (Preiser ve Ostroff, 2001).

7. Uygun Boyut ve Mekân: Kullanıcıların alana rahatça yaklaşabilmesi, erişebilmesi ve kullanabilmesi için yeterli boşluk ve ölçütlerin sağlanması gerekir. Bu, özellikle tekerlekli sandalye kullanıcıları için uygun geçiş genişliklerinin sağlanması anlamına gelir (Steinfeld ve Maisel, 2012).

3. KENTSEL MEKÂNLARDA GÜVENLİK

3.1. Kavramsal Çerçeve

Güvenlik; kentlerin kalitesini ve niteliğini belirleyen önemli bir diğer faktördür. Bu kavram, sadece fiziksel mekân tasarımıyla kalmayıp sosyo-ekonomik dinamikleri de içine alan geniş bir perspektifte ele alınmaktadır (Jacobs, 1961). Güvenlik, kent yaşamının sürdürülebilirliği ve bireylerin toplumsal hayata katılımı açısından temel bir gerekliliktir (Newman, 1972) ve bireylerin kendilerini güvende hissedebileceği şekilde tasarlanmış bir çevre, güvenli bir yaşam alanı sunmak için kritik bir öneme sahiptir (Jacobs, 1961; Newman, 1972).

Bireylerin, yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için çevrenin güvenli olması ve kişisel haklarını kullanarak ihtiyaçlarını karşılayabileceği olanaklar sunması gerekir (Omelchuk ve Lisova, 2022). Ayrıca, bir kentin sakinlerinin esenliği ve güvenliği o kentin fiziksel ve mekânsal yapısıyla doğrudan ilişkilidir ve bu çevresel bağlam bireylerin hem davranışlarını hem de kişisel gelişim süreçlerini önemli ölçüde etkilemektedir (Zotova ve Tarasova, 2024). Bunun yanında, güvenlik sadece bireyin öznel güvence duymanın ötesinde, aidiyet hissi ve doğru bireylerle doğru mekânlarda bulunma algısıyla da ilgili bir kavramdır (McMillan ve Chavis, 1986). Toplumlarının oluşumunda bir rol üstlendiklerini düşünen bireylerin, o toplumun kimliği ile özdeşleşme olasılıkları daha fazladır (Doolittle ve MacDonald, 1978; Anton ve Lawrence, 2014). Bu özdeşleşme toplumsal örgütlenmeyi destekleyerek sosyal kontrol mekanizmalarının oluşmasını sağlamaktadır. Ancak, kentlerde kırsal bölgelerde olduğu gibi geleneksel ve dayanışma odaklı bir toplumsal yaşam biçimi mevcut değildir. Bu nedenle, şehir yaşamı daha yüzeysel bir yapıya sahiptir ve bireyler arasındaki etkileşimler genellikle kısa süreli, resmi ve samimiyetten uzaktır. Ayrıca, şehirleşmenin getirdiği yoğun tempo, bireylerin sosyal bağlarını zayıflatırken, anonimlik ve bireyselleşme eğilimini de artırmaktadır. Akrabalık ve dostluk bağları zayıf kalmakta, bu durum ise geleneksel sosyal ilişkilerin zayıflamasına yol açarak, toplumsal örgütlenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir (Aksoy, 2007). Kentleşme ile birlikte, bireylerin toplumsal normlara, geleneksel değerlere ve göreneklere bağlılıkları giderek azalmakta ve toplumsal kontrol mekanizmalarının gücü zayıflamaktadır (Çolak ve Ceyhan, 2023). Buna bağlı olarak kentlerde güvenlik kavramı da önemli bir boyut kazanmaktadır (Kielek, 2022; Çolak ve Ceyhan, 2023).

Kentsel alanlar, bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerde bulunduğu mekânlar olarak güvenli bir ortam sunmadığında, kentlilerin günlük yaşam kalitesi olumsuz etkilenmektedir (Jacobs, 1961). Güvenlik algısının düşük olduğu kentlerde, özellikle kamusal alanların kullanım oranı azalmakta, bireyler belirli mekânlardan kaçınma eğilimi göstermekte ve sosyal dışlanma süreçleri hızlanmaktadır (Gehl, 2011). Kentlerde yaşanan güvenlik sorunları toplumun tüm kesimlerini etkilese de dezavantajlı gruplar bu risklere karşı çok daha savunmasız durumdadır (Pain, 2000). Özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler ve düşük gelir grupları, fiziksel mekânın yapısal eksikliklerinden, denetimsiz alanlardan ve yetersiz güvenlik önlemlerinden en çok etkilenen kesimler arasındadır (Valentine, 1989). Özellikle kadınlar, güvenli olmayan kamusal alanlarda taciz veya saldırı riski nedeniyle hareket özgürlüklerini kısıtlamakta ve belirli saatlerde belirli alanlardan kaçınmaktadırlar (Koskela & Pain, 2000). Kentsel mekânlardaki erişilebilirlik sorunları, özellikle tehlikeli ve yetersiz şekilde düzenlenmiş alanlarla birleştiğinde, güvenlik risklerini de arttırarak dezavantajlı gruplar için daha ciddi tehditler oluşturmaktadır (Imrie, 2012).

Kentsel alanlarda güvenliğin sağlanması, çok disiplinli bir yaklaşımla farklı güvenlik kriterlerinin ele alınmasını gerektirmektedir. Literatürde, kentsel güvenlik çalışmaları; fiziksel, sosyal dinamikler, hukuki düzenlemeler ve teknolojik altyapı tabanlı çeşitli faktörlerin etkileşimi çerçevesinde ele alınmaktadır. Kentsel mekânlarda güvenliğin sağlanması, yalnızca bireylerin kendilerini güvende hissetmeleri ile sınırlı olmayan, aynı zamanda kamusal mekânların fiziksel tasarımı, kullanım yoğunluğu, izlenebilirlik düzeyi ve mekânsal organizasyonu gibi çok boyutlu etkenlerle doğrudan ilişkilidir (Cozens vd., 2005; Carmona, 2019; Omelchuk ve Lisova, 2022). Bu önlemler, yalnızca bireysel güvenliği sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal denge ve eşitlik ortamı yaratmaya da katkı sunmaktadır (Carmona, 2019). Mekânsal güvenlik; aydınlatma, görünürlük, yönlendirme, sınır tanımları, doğal gözetim, aidiyet hissi ve mekânsal süreklilik gibi kriterler aracılığıyla fiziksel çevrenin birey üzerindeki etkilerini yönlendirmeyi hedefler (Newman, 1972; Cozens vd., 2005). Özellikle kadınlar, yaşlılar, çocuklar ve engelli bireyler gibi kırılgan grupların kamusal mekânlarda yaşadığı güvenlik problemleri, mekânın fiziksel kurgusundaki yetersizliklerden kaynaklanmaktadır (Pain, 2000; Koskela ve Pain, 2000). Bilhassa, "gözlenebilirlik" ilkesi, mekânın kullanım yoğunluğu ve toplumsal denetimin artırılması açısından büyük önem taşımaktadır (Newman, 1972). İyi aydınlatılmış sokaklar, açık görüş alanları, sosyal aktivitelerin teşvik edilmesi ve suç oranlarını azaltan tasarım yaklaşımları, kentsel mekânların daha güvenli hale gelmesini sağlamaktadır (Cozens vd., 2005).

Güvenlik konusunda ise; Garvin, Cannusciove Branas tarafından gerçekleştirilen 2013 tarihli çalışma, çevresel tasarım müdahalelerinin doğrudan suç oranlarına etkisini değerlendiren öncü deneysel araştırmalardan biridir. Çalışmada, ABD'nin Philadelphia kentindeki terk edilmiş arsalar, rastgele seçilen gruplar aracılığıyla yeşil alanlara dönüştürülmüş ve bu alanlarda gerçekleşen suç oranları izlenmiştir. Rastgele kontrollü deneysel yöntem kullanılarak elde edilen bulgular, özellikle düşük gelirli mahallelerde gerçekleştirilen yeşillendirme müdahalelerinin, silahlı saldırılar ve diğer şiddet içerikli suçlarda anlamlı bir azalma sağladığını ortaya koymuştur (Garvin vd., 2013). Bu sonuçlar, Oscar Newman'ın savunulabilir alan kuramı ile örtüşmekte olup, fiziksel çevrenin kullanıcılar tarafından sahiplenilmesini ve gözetlenebilirliğini artırarak suç fırsatlarını azaltabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda bu çalışma, birinci nesil CPTED ilkeleri arasında yer alan "doğal gözetim" ve "bakım sürekliliği" gibi kavramların pratikte nedenli etkili olabileceğini somut biçimde ortaya koymaktadır.

Peter M. Cozens tarafından yapılan çalışmalar, CPTED literatüründe kuramsal derinliği artıran ve yaklaşımı eleştirel bir çerçevede yeniden yapılandırmaya çalışan önemli katkılar sunmaktadır. Cozens, Saville ve Hillier(2005) tarafından kaleme alınan çalışmada, CPTED'in tarihsel gelişimi, ilkeleri ve uygulama alanları sistematik bir biçimde ele alınmış; çevresel tasarımın suçla mücadelede nasıl bir rol üstlendiği kapsamlı bir literatür taramasıyla değerlendirilmiştir. Yazarlar, CPTED'in sadece fiziksel müdahalelerle sınırlı kalmaması gerektiğini, kent planlama süreçleriyle birleştirilerek daha bütüncül stratejilere dönüşmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

3.2. Mekânsal Güvenliği Sağlamaya Yönelik Tasarım İlkeleri

Her ne kadar mekânsal güvenliğe ilişkin evrensel düzeyde kabul görmüş standartlar bulunmasa da, güvenli kentsel çevrelerin oluşturulmasındabelirlitasarımilkeleri ve yardımcı planlama araçları mekânsal güvenliğin sağlanmasında yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Bu temel ilkeler doğrultusunda, kentsel mekânların güvenliğini artırmak amacıyla çeşitli tasarım yaklaşımları geliştirilmiştir. Bunlardan; Suçun Çevresel Tasarım Yoluyla Önlenmesi (CPTED) yaklaşımı (Cozens vd., 2005) ile birlikte Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tabanlı mekânsal analiz yöntemleri, güvenlik açısından risk bölgelerinin belirlenmesinde etkin araçlar olarak öne çıkmaktadır (Ceccato, 2013).

Mekânsal güvenliğin artırılmasına yönelik geliştirilen (CPTED) yaklaşımı, suçun meydana gelme olasılığını azaltmak amacıyla fiziksel çevrenin stratejik olarak düzenlenmesini temel almaktadır. CPTED ilkeleri;doğal gözetim, erişim kontrolü, mekânsal sahiplenme, bakım yönetimi ve destekleyici sosyal faaliyetler gibi bileşenleriyle alanın güvenliğini doğrudan arttırmaya yönelik mekânsal tasarım stratejileri sunmaktadır (Cozens vd., 2005; Armitage, 2018; Šoltés vd., 2021). Bu yöntem, suç fırsatlarını en aza indirirken kentsel tasarım, çevre psikolojisi ve kriminoloji disiplinlerinin kuramsal ve uygulamalı ilkelerinden yararlanarak güvenli mekânlar oluşturmayı hedeflemektedir. Söz konusu temel ilkeler (Jacobs, 1961; Newman, 1972; Doolittle ve MacDonald, 1978; Cozens vd., 2005; Cozens ve Love, 2015; McLamb, 2015; Peña-García vd., 2015; Armitage, 2018; Šoltés vd., 2021) şunlardır:

1. Doğal Gözetim (Natural Surveillance)

- Bu ilke, görünürlüğü ve denetimi artırmak için mekânların uygun bir biçimde tasarlanmasını ve böylece suç faaliyetlerinin caydırılmasını kapsamaktadır.
- Mekânların tasarımı, insanların çevreyi rahatça görebileceği şekilde düzenlenmelidir.
- Kör noktalar ve gizli alanlar azaltılmalı, özellikle geçiş yolları ve kamusal alanlar geniş görüş açısına sahip olmalıdır.
- Aydınlatma, özellikle geceleri, suçluların gizlenmesini zorlaştıracak şekilde planlanmalıdır.
- Güvenlik kameraları stratejik noktalara yerleştirilerek izleme mekanizması güçlendirilmelidir.

2. Doğal Erişim Kontrolü (Natural Access Control)

- Kamusal ve özel alanlar arasındaki sınırlar belirgin olmalı ve yönlendirme unsurlarıyla desteklenmelidir.
- Giriş ve çıkış noktaları iyi tanımlanmalı, özellikle yaya ve araç trafiği kontrollü şekilde yönlendirilmelidir.
- Güvenli olmayan bölgeler fiziksel engeller (çitler, bariyerler, kapılar vb.) ile sınırlandırılmalıdır.

3. Mekânsal Sahiplenme (Territorial Reinforcement)

- Bireylerin ve toplulukların mekânsal sahiplenme duygusu artırılmalıdır.
- Kamusal alanların bakımlı tutularak, çöp ve grafiti gibi unsurlar azaltılmalı, güvenlik hissiartırılmalıdır.
- Özel mülkler ile kamusal alanlar arasındaki ayrım netleştirilerek, izinsiz girişlerin önüne geçilmelidir.
- Kullanıcılara aidiyet hissi kazandıracak mekânsal düzenlemeler yapılmalıdır.

4. Güvenlik İçin Mekânsal Yönetim (Maintenance & Management)

- Kentsel alanların düzenli bakımı sağlanmalı, ihmal edilen alanların suç işleme potansiyeli taşıdığı unutulmamalıdır.
- Bozulmuş ve terk edilmiş alanlar suçlu faaliyetlerin merkezi haline gelebileceğinden, sürekli yenilenmeli ve işlevsel hale getirilmelidir.
- Ağaçlar, çalılar ve diğer peyzaj elemanları görüş açısını engellemeyecek şekilde planlanmalıdır.

5. Destekleyici Sosyal Faaliyetler (Supportive Activities)

- Kamusal alanlar sosyal etkileşimi artıran faaliyetler için düzenlenmelidir.
- İnsan hareketliliğinin yüksek olduğu bölgeler suç oranlarını düşürme eğilimindedir, bu nedenle kamusal etkinlikler teşvik edilmelidir.
- Parklar, oyun alanları ve meydanlar gibi kamusal alanlar, sürekli kullanım ve gözetim sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır.

3.4. Mekânsal Güvenliği Arttırmada Destekleyici Araçlar

Teknolojik Altyapı Tabanlı Güvenlik

Teknolojik güvenlik önlemleri, kentlerde güvenliğin sağlanması ve izlenmesi sürecinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, özellikle güvenlik riski yüksek bölgelerde kapalı devre kamera sistemlerinin kullanılması suçların önlenmesi ve caydırıcılığın artırılması açısından önemlidir.

Sosyal Güvenlik

Kent güvenliği bireylerin kent içindeki sosyal ilişkileri ile de doğrudan bağlantılıdır. Mahalle ölçeğinde güvenlik komitelerinin oluşturulması, yerel yönetimler ile halk arasındaki etkileşimin artırılması ve bireylerin güvenliğe dair karar alma süreçlerine katılımının sağlanması gerekmektedir. Kent mekânlarının herkes için erişilebilir olması, dezavantajlı grupların dışlanmaması ve toplumun tüm kesimlerinin güvenlik politikalarına entegre edilmesi, sosyal güvenliğin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bunların yanı sıra; bireylerin güvenlik konusunda bilinçlendirilmesi, suçların önlenmesine yönelik toplumsal farkındalık kampanyalarının düzenlenmesi, kent yaşamının daha güvenli hale gelmesine katkı sağlamaktadır.

Hukuki ve Yönetimsel Güvenlik

Kentlerde güvenliğin sağlanabilmesi için yönetimsel ve hukuki çerçevelerin belirlenmesi ve uygulanabilir politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

4. DEZAVANTAJLI GRUPLAR BAĞLAMINDA ERİŞİLEBİLİRLİK VE GÜVENLİK

Kentsel mekânlarda erişilebilirlik ve güvenlik, tüm bireyler için eşit yaşam koşullarının sağlanması adına temel planlama ilkeleri arasında yer almakta olup, özellikle dezavantajlı grupların mekânsal ve toplumsal hayata etkin katılımı açısından kritik bir öneme sahiptir (Imrie ve Hall, 2001; Gehl, 2011). Erişilebilirliğin sağlanamadığı mekânlar, bu gruplar için sadece fiziksel değil aynı zamanda sosyal bir dışlanma alanına dönüşmekte; güvenliğin yetersiz olduğu ortamlarda ise mekânın kullanımı ciddi biçimde kısıtlanmaktadırlar (Steinfeld ve Maisel, 2012; Koskela ve Pain, 2000). Bu nedenle, erişilebilirlik ve güvenlik dinamiklerinin birlikte ele alındığı bütüncül bir kentsel tasarım yaklaşımı, dezavantajlı grupların toplumsal hayata aktif ve eşit biçimde katılımını destekleyen kapsayıcı kentlerin oluşturulmasında temel bir yapıtaşıdır (UN-Habitat, 2020; Carmona, 2019).

4.1. Dezavantajlı Grupların Tanımı ve Sınıflandırılması

Literatürde, “dezavantajlı gruplar” terimi, genellikle sosyo-ekonomik, fiziksel, psikolojik ya da coğrafi faktörlerden kaynaklanan engeller nedeniyle toplumsal fırsatlara, kaynaklara ve hizmetlere erişimi sınırlı olan bireyler ya da topluluklar için kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), dezavantajlı grupları şu şekilde tanımlamaktadır: Ekonomik durumları, etnik kökenleri, cinsiyetleri, dini inançları, dilsel kökenleri ya da siyasal statüleri nedeniyle, diğer bireylere kıyasla daha az veya farklı fırsatlara sahip olan ve genellikle sağlık, barınma ve eğitim gibi temel toplumsal ihtiyaçlardan mahrum kalan bireylerdir (Caillods, 1998; Altay, 2019). Bu gruplar; düşük gelir seviyeleri, eğitim fırsatlarındaki eşitsizlikler, sağlık hizmetlerine erişim zorlukları, ayrımcılık ve toplumsal dışlanma gibi çeşitli faktörler nedeniyle sistematik olarak dezavantajlı duruma düşmektedirler. Farklı akademik disiplinlerde değişen bağlamlarda ele alınsa da genel olarak dezavantajlı gruplar aşağıdaki kategorilerde değerlendirilmektedir:

Fiziksel veya Sağlık Temelli Dezavantajlı Gruplar

Fiziksel, zihinsel veya duyusal engelleri, sürekli tıbbi bakım gerektiren hastalıklara ve yaşlanmaya bağlı olarak fiziksel ve bilişsel yetilerinde azalma yaşayan bireyler bu grubu oluşturmaktadırlar.

Toplumsal Cinsiyet ve Aile Durumuna Bağlı Dezavantajlı Gruplar

Bazı toplumsal ve kültürel normlar; kadınlar, kız çocukları ve tek ebeveynli ailelerin eğitime, istihdama ve sağlık hizmetlerine erişimlerini sınırlayabilmekte ayrıca ekonomik ve sosyal destek eksiklikleri nedeniyle daha kırılgan ve dezavantajlı durumda olan bireyler bu grupta değerlendirilmektedir.

Etnik ve Kültürel Dezavantajlı Gruplar

Dil, din engeli veya kültürel farklılıklar nedeniyle yeni bir ülkeye uyum sağlamakta zorluk çeken, ekonomik ve sosyal dışlanmaya uğrayan göçmenler, mülteciler ve etnik azınlıklar, bu grubu oluşturmaktadır.

Sosyo-Ekonomik Dezavantajlı Gruplar

Düşük gelirli bireyler, işsizler, güvencesiz çalışanlar ve sosyo-ekonomik durumları nedeniyle eğitim, sağlık, barınma gibi temel hizmetlere erişimde zorluklar yaşamakta ve sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu gruplar, toplumun fırsatlarından yararlanma konusunda ciddi engellerlekarşılaşan bireylerden oluşmaktadır.

Coğrafi ve Çevresel Dezavantajlı Gruplar

Kırsal alanlarda yaşayan bireyler, şehirlerde sunulan eğitim, sağlık ve ulaşım gibi temel hizmetlere erişimde çeşitli zorluklarla karşılaşırken, afet bölgelerinde yaşayan kişiler de deprem, sel veya diğer doğal afetlerin etkisiyle hem fiziksel hem de psikososyal açıdan dezavantajlı durumda bulunmaktadır. Bu gruplar, coğrafi ve çevresel koşullar nedeniyle temel hizmetlere erişimde kısıtlamalar yaşayan ve yaşam koşulları risk altında olan bireyleri kapsamaktadır.

Eğitim ve Dijital Erişim Açısından Dezavantajlı Gruplar

Düşük eğitim seviyesine sahip bireyler, iş bulma, bilgiye erişim ve toplumsal katılım konularında çeşitli engellerle karşılaşırken, dijital erişim eksikliği yaşayan bireyler ise internet ve teknolojiye sınırlı erişimleri nedeniyle eğitim ve iş fırsatlarından yeterince yararlanamamaktadır. Bu gruplar, bilgiye ulaşma ve fırsatlara erişim konusunda dezavantajlı durumda bulunan bireyleri içermektedir.

4.2. Uygulama Örnekleri

4.2.1. Uluslararası Örnekler

Dünyada dezavantajlı gruplar bağlamında erişilebilirlik üzerine yapılmış mekânsal tasarımlar, ülkelerin erişilebilirlik standartları ışığında ve çoğunlukla evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda hayata geçirilmiş projelerle somutlaşmaktadır. Bu tasarımlar; özellikle engelli bireyler, yaşlılar, çocuklar ve hareketi kısıtlı bireylerin gündelik yaşamlarını kolaylaştırmaya yönelik mekânsal ve sosyal müdahaleleri içermektedir. Küresel ölçekte birçok ülke, dezavantajlı grupların kentsel yaşamdan dışlanmalarını önlemek amacıyla kapsayıcı mekânsal tasarım stratejileri geliştirmektedir. İspanya'nın Barselona kentinde uygulanan "Superblocks" (Süperbloklar) projesi; yaya öncelikli ulaşım düzenlemeleriyle birlikte çocuklar, yaşlılar ve hareket kabiliyeti kısıtlı bireylerin güvenli ve engelsiz bir çevrede sosyalleşmesine olanak tanımaktadır. Otomobil trafiğinin sınırlandırıldığı bu alanlarda, düz zemin geçişleri, engelli dostu yüzey kaplamaları ve kamusal oturma alanları erişilebilirliğin mekâna yansımasını somutlaştırmaktadır (Muñoz ve Mallo, 2022). Benzer şekilde, Norveç'in Oslo kenti, "Herkes için Tasarım" (Evrensel Tasarım) stratejisini benimseyerek kent genelinde yaya yolları, kamu binaları ve toplu taşıma duraklarını engelli bireyler ve yaşlılar için erişilebilir hale getirmiştir. Dokunsal yüzeyler, sesli sinyalizasyon sistemleri ve yönlendirme panoları gibi uygulamalar, kentte bütünsel erişilebilirliğin sağlanmasına katkı sunmaktadır(Norwegian Ministry of Culture and Equality, 2020).Tokyo, Japonya'da uygulanan "Barrier-Free Tokyo" girişimi ise özellikle yaşlı nüfusu ve engelli bireyleri hedef alarak metro istasyonlarında asansör, rampalar ve işitsel bilgilendirme sistemleri gibi mekânsal düzenlemelerle kapsayıcı bir ulaşım altyapısı sunmaktadır. Kamusal parklarda engelsiz yürüyüş yolları ve dinlenme alanları da bu stratejinin önemli bileşenlerindendir (Tokyo Metropolitan Government, 2021).

New York City ise "Accessible NYC" programı kapsamında kamusal alanları erişilebilir hale getirme yönünde sistematik çalışmalar yürütmektedir. Yaya geçitlerine yerleştirilen sesli yönlendirme sistemleri, engelsiz parklar ve kültürel mekânlarda oluşturulan erişim danışma kurulları, katılımcı planlama süreçleriyle erişilebilirliğin sağlanmasına örnek teşkil etmektedir(Mayor's Office for People with Disabilities, 2020). İngiltere'nin Londra kenti, özellikle 2012 Olimpiyat Oyunları kapsamında tasarlanan Queen Elizabeth Olympic Park örneğinde olduğu gibi, kapsayıcı mekânsal tasarımı temel alan bütüncül bir yaklaşım benimsemiştir. Görme ve işitme engelliler için uyarlanmış yön bulma sistemleri, tüm kullanıcılar için erişilebilir oyun alanları ve geniş geçiş yolları ile donatılmış açık alanlar bu yaklaşımın mekânda somutlaşmış hâlidir (Design Council, 2015).

Son olarak, Brezilya'nın Curitiba kenti, düşük gelirli bireylerin ve engelli kullanıcıların erişimini kolaylaştıran hızlı otobüs ulaşım sistemi (BRT) ile ön plana çıkmaktadır. Basamaksız otobüsler ve yüksek platformlu duraklar, fiziksel erişimi kolaylaştırırken, ulaşımın ekonomik erişilebilirliğini de sağlamaktadır (Cervero, 1998).

Mekânsal güvenliğe yönelik yapılan çalışmalarda ise; ABD'de, özellikle New York City'de gerçekleştirilen saha çalışmaları, sokak aydınlatmasının artırılmasının gece işlenen suçlarda %36'ya varan azalma sağladığını göstermiştir (Chalfin vd., 2017).

Benzer şekilde, Philadelphia kentinde terk edilmiş arsaların yeşillendirilmesi yoluyla yapılan müdahaleler, silahlı saldırı ve vandalizm gibi suç oranlarında anlamlı bir düşüş yaratmış ve kullanıcıların mekâna yönelik sahiplenme duygusunu güçlendirmiştir (Garvin vd., 2013). Ayrıca, Florida eyaletinde CPTED prensiplerinin yerel imar yönetmeliklerine entegre edilmesiyle, yeni kentsel projelerde güvenli tasarım uygulamalarının standart hâline getirildiği görülmektedir (Atlas, 2008). İngiltere'de ise "Secure by Design" (SBD) programı çerçevesinde, konut, okul ve kamusal alan projeleri için güvenlik sertifikasyonu sağlanmaktadır. SBD standartları doğrultusunda tasarlanan yerleşim alanlarında suç oranlarının %25 ila %50 oranında azaldığı rapor edilmiştir (Armitage, 2013). Program, bina yerleşimi, sınır belirleme, görüş alanlarının genişletilmesi ve doğal gözetim unsurlarını zorunlu tasarım kriterleri arasına almıştır. Japonya ise farklı bir yaklaşım benimseyerek, mahalle temelli sosyal güvenlik stratejilerine ağırlık vermektedir. "Kōban" adı verilen küçük polis karakolları ve gönüllü mahalle devriyeleri aracılığıyla sosyal kontrol mekanizmaları güçlendirilmekte, özellikle okul çevreleri ve çocuk güzergâhları güvenli tasarım unsurlarıyla desteklenmektedir (Cooper vd., 2006). Kanada'da, özellikle Vancouver şehrinde CPTED ilkeleri doğrultusunda hazırlanan zorunlu değerlendirme raporları, kamusal alan projelerinin doğal gözetim, erişim kontrolü ve alan aidiyeti gibi kriterlere göre tasarlanmasını sağlamaktadır (City of Vancouver, 2017). Bu yaklaşım, imar planlamasında güvenlik kriterlerinin sistematik biçimde entegre edilmesine öncülük etmiştir.

4.2.2. Türkiye’den Uygulama Örnekleri

Türkiye'de son yıllarda yerel yönetimlerin stratejik vizyonlarında erişilebilirlik ve kapsayıcılık kavramları giderek önem kazanmaktadır. Özellikle dezavantajlı grupların (engelliler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve düşük gelirli bireyler) kent yaşamına eşit katılımını sağlamak amacıyla, çeşitli belediyeler tarafından fiziksel çevreye ilişkin mekânsal düzenlemeler hayata geçirilmiştir (UNICEF Türkiye, 2022). Bu kapsamda, Lüleburgaz Belediyesi’nin uyguladığı “Çocuk Sokağı” projesi, araç trafiğine kapalı, kot farkları minimize edilmiş, yönlendirme işaretleriyle desteklenmiş ve sosyal etkileşimi teşvik eden bir mekânsal yapı sunmaktadır. Bu düzenleme, her yaştan ve farklı hareket kapasitesine sahip çocukların ortak bir mekânda bir araya gelebileceği kapsayıcı bir tasarım anlayışının ürünüdür. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, “Engelsiz Gaziantep” vizyonu kapsamında kamusal mekânları, toplu taşıma altyapısını ve sinyalizasyon sistemlerini kapsayıcı hale getirmiştir. Görme engellilere yönelik sesli yönlendirme sistemleri ve rampalı erişim olanakları ile kentin merkezî bölgelerinde fiziksel erişilebilirlik standardı yaygınlaştırılmıştır (Gaziantep BB, 2022).

Mekânsal güvenlik uygulamaları; ülkemizde çoğunlukla yeşil alanlar, okul, kavşak ve tarihi alanlar gibi kamusal mekânlarda yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de CPTED yaklaşımı doğrudan kullanılmasa da, kent içi mekânlarda güvenliği artırmaya yönelik projelerinde doğal gözetim, sınır tanımı, aydınlatma, erişim kontrolü gibi CPTED’nin ilkeleri bazı belediyeler tarafından dolaylı olarak uygulanmaktadır. Kadınlar, çocuklar, öğrenciler ve yaşlılar gibi dezavantajlı gruplar bu projelerde öncelikli hedef gruplardır. Örnek olarak; Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından toplu taşıma sistemlerinde uygulanmaya başlanan “Panik Butonu” sistemi, yolcu güvenliğine yönelik bir önlem olarak geliştirilmiştir. Kamuya ait araçların yanı sıra özel sektör toplu taşıma araçlarında da yer alan bu sistem, yolcu bölümüne yerleştirilen butonlara basılması durumunda Trafik Kontrol Merkezi’ne anlık uyarı sinyali iletilmesini sağlamaktadır (Gaziantep BB, 2025). Yine, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından park alanlarında uygulamaya konulan güvenlik sistemi, acil durum butonları ve yapay zekâ destekli izleme teknolojileri ile kullanıcı güvenliğini artırmayı hedeflemektedir. Sistem; çocuk kaybolmaları, hırsızlık ve sağlık acilleri gibi durumlarda sesli iletişim yoluyla izleme merkezine ulaşılmasını sağlamakta, aynı zamanda giriş-çıkış ihlali, kişi sayımı, davranış ve kalabalık analizi gibi çeşitli güvenlik tehditlerini tespit edebilmektedir (Gaziantep BB, 2025). Bu tür uygulamaların bütün ülke genelinde yaygınlaşması son derece önemlidir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, kentsel mekânlarda erişilebilirlik ve güvenlik kavramlarını, özellikle dezavantajlı gruplar bağlamında mekânsal planlama ve tasarım süreçleriyle bütüncül bir yaklaşımla ele alarak kavramsal bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Erişilebilirlik, bireylerin bir mekâna fiziksel, sosyal ve bilişsel olarak ulaşabilmesini; güvenlik ise bireylerin bu mekânda kendilerini tehdit altında hissetmeden bulunabilmelerini ifade etmektedir. Bu iki kavram, özellikle dezavantajlı grupların (engelliler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar vb.) mekânı etkin ve eşit şekilde kullanabilmesi için birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Ancak bazı kamusal mekânlarda erişilebilir fakat güvenlikten yoksun alanlar, kullanıcılar tarafından tercih edilmemekte; benzer şekilde, güvenli olduğu düşünülen ve fiziksel erişim olanakları sunmayan alanlar da erişilebilir olmamaktadır. Bu durum, erişilebilirliğin güvenlik hissini artırdığı, güvenliğin ise erişilebilirliği sürdürülebilir kıldığı bir karşılıklı ilişkiye işaret etmektedir. Karanlık, bakımsız veya gözetimden uzak alanlar erişilebilir olsa dahi güvenlik algısının zayıf olması nedeniyle kullanılmamakta; rampasız, düzensiz zeminli veya fiziksel engellerle dolu alanlar ise güvenlik önlemleri alınmış olsa bile erişilebilir olmadığı için dezavantajlı gruplar tarafından kullanılamamaktadır.

Bu çerçevede, erişilebilirlik ve güvenlik ilkelerinin birlikte ele alınması, yalnızca bireylerin mekânsal kullanım hakkını değil, aynı zamanda kapsayıcı ve sürdürülebilir kentsel çevrelerin oluşturulmasını da desteklemektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; uluslararası literatürlerde ve uygulamalarda erişilebilirlik bağlamında mekânsal tasarımların yasal standartlar ışığında ve çoğunlukla evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde ele alındığı görülmüştür. Güvenlik boyutunda ise, özellikle kamusal alanlarda kullanıcı güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak CPTED yaklaşımının ön plana çıktığı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda, erişilebilirlik ve güvenlik kavramlarının mekânsal tasarım süreçlerinde çoğunlukla Evrensel Tasarım ilkeleri ile CPTED yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiği izlenmiştir. Türkiye'de ise erişilebilirlik mevzuatının güvenliğe göre daha köklü olması nedeniyle çalışmaların mekâna daha çok erişilebilirlik noktasında yansıdığı, buna karşılık güvenlik odaklı mekânsal düzenlemelerin sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Ülkemizde sistematik denetim, mekânsal veri yönetimi ve paydaş katılımı gibi konularda gelişime ihtiyaç duyulurken, uluslararası literatürde ve uygulamalarda erişilebilirlik ve güvenlik kavramlarının uzun süredir birlikte ve kapsamlı biçimde mekânsal düzenlemelere daha yaygın bir şekilde yansıtıldığı söylenebilir.

Sonuç olarak, erişilebilirlik ve güvenliğin bütüncül bir yaklaşımla planlama süreçlerine entegre edilmesi, dezavantajlı gruplar başta olmak üzere tüm kentlilerin yaşam kalitesini artıracak kapsayıcı şehirlerin inşasında temel bir rol oynamaktadır. Gelecekteki çalışmaların, erişilebilirlik-güvenlik etkileşimini ölçebilecek göstergeler geliştirmeye, mekânsal veri tabanları ve CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) destekli analizlere dayalı stratejik mekânsal planlama yaklaşımları geliştirmeye ve katılımcı yöntemlerle kullanıcı ihtiyaçlarını doğrudan tasarım süreçlerine yansıtmaya odaklanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acırlı, Z., Kandemir, Ö. (2021). Mekân tasarımı için erişilebilirlik kavramı ve boyutları. GRID - *Architecture Planning and Design Journal*, 4 (2), 225-248. https://doi.org/10.37246/grid.824581

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2024). Erişilebilirlik Kılavuzu (2. baskı). Ankara.

Aksoy, E. (2007). Suç ve Güvenli Kent Yaklasımı. TMMOB Mimarlar Odası Bülteni Kent ve Suç Dosyası, 6 (1), 11-16.

Altay, S. H. (2019). Dezavantajlı grupların kentsel hizmetlere erişimi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi.

Anton, C.E., Lawrence, C. (2014). Home is where the heart is: The effect of place of residence on place attachment and community participation. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 451-461.

Armitage, R. (2013). Crime Prevention through Housing Design: Policy and practice. Palgrave Macmillan.

Armitage, R. (2018). Burglars' Take on Crime Prevention through Environmental Design (CPTED): Reconsidering the Relevance from an Offender Perspective. *Security Journal*, 31 (1), 285–304.

Atlas, R. (2008). 21st century security and CPTED: Designing for critical infrastructure protection and crime prevention. CRC Press.

Batty, M. (2009). Accessibility: In search of a unified theory. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 36 (2), 191–194. https://doi.org/10.1068/b3602ed

Caillods, F. (1998). Education strategies for disadvantaged groups: Some basic issues. UNESCO: International Institute for Educational Planning.

Carmona, M. (2019). *The Making of the City: An Introduction to Urban Design* (2nd ed.). Routledge.

Ceccato, V. (2013). *Moving Safely: Crime and Perceived Safety in Stockholm's Subway Stations*. Lexington Books.

Cervero, R. (1998). *The Transit Metropolis: A Global Inquiry*. Island Press

Chalfin, A., Hansen, B., Lerner, J., Parker, L. (2017). Reducing crime through environmental design: Evidence from a randomized experiment of street lighting in New York City. NBER Working Paper Series, No. 25798. https://doi.org/10.3386/w25798

City of Vancouver. (2017). CPTED (Crime Prevention Through Environmental Design) guidelines. Vancouver City Planning Department. Retrieved from https://vancouver.ca/files/cpted-guidelines.pdf

Cooper, D., McCutcheon, M., Stebbins, C. (2006). Community policing in Japan: Lessons for the United States. *FBI Law Enforcement Bulletin,* 75 (6), 12–18.

Cozens, P. M., Saville, G., Hillier, D. (2005). Crime prevention through environmental design (CPTED): A review and modern bibliography. *Property Management*, 23 (5), 328–356. https://doi.org/10.1108/02637470510631483

Cozens, P., Love, T. (2015). A Review and Current Status of Crime Prevention through Environmental Design (CPTED). *Journal of Planning Literature*, 30 (4), 393-412. https://doi.org/10.1177/0885412215595440

Çolak, A., Ceylan, M. A. (2023). Güvenli Şehir Kavramının Teorilerle ve Mekânsal Bakış Açısı ile İncelenmesi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 5 (13), 626-648.

Design Council. (2015). Purposeful design for homes and communities: Design Council response to the Housing White Paper.

Doolittle, R. J., Macdonald, D. (1978). Communication and a sense of community in a metropolitan neighborhood: A factor analytic examination. *Communication Quarterly*, 26 (3), 2–7. https://doi.org/10.1080/01463377809369297

Ergin, G., Ecemiş Kılıç, S., Efe, M. (2020). Planlamada Evrensel Tasarım İlkeleri ile Erişilebilirlik Ağı Tasarımı, İzmit Kent Merkezi Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 49-82. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.818217

European Union. (2012). Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Union, C 326, 391–407. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT

Garvin, E., Cannuscio, C., Branas, C. C. (2013). Greening vacant lots to reduce violent crime: A randomised controlled trial. *Injury Prevention*, 19 (3), 198–203. https://doi.org/10.1136/injuryprev-2012-040439

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi (2023). 2022 Yılı Faaliyet Raporu. https://www.gaziantep.bel.tr/tr/plan-ve-rapor

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi (2025). Güvenli parklar uygulamaları ve kadın dostu kent projeleri. https://akillikent.gaziantep.bel.tr/tr/project/detail/guvenli-park (Erişim tarihi: 18.04.2025).

Gehl, J. (2011). *Life Between Buildings: Using Public Space*. Island Press.

Geurs, K. T., van Wee, B. (2004). Accessibility Evaluation of Land-Use and Transport Strategies: Review and Research Directions. *Journal of Transport Geography*, 12 (2), 127–140. https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2003.10.005

Hansen, W. G. (1959). How Accessibility Shapes Land Use. Journal of the American Institute of Planners, 25(2), 73–76.https://doi.org/10.1080/01944365908978307

Harrison, J., Busby, K., O'Flynn, J., Pennisi, Y. (2024). Widening the Circle: Is There an Eighth Principle for Universal Design? *Studies in health technology and informatics*, 320, 34-41. https://doi.org/10.3233/SHTI240980

Imrie, R., Hall, P. (2001). *Inclusive design: Designing and developing accessible environments*. Spon Press.

Imrie, R. (2012). Universalism, universal design and equitable access to the built environment. *Disability and Rehabilitation*, 34 (10), 873–882. https://doi.org/10.3109/09638288.2011.624250

International Organization for Standardization. (2021). ISO 21542:2021 - Building Construction - Accessibility and Usability of the Built Environment. https://www.iso.org/standard/71860.html

Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. Random House.

Kaplan, N., Burg, D., Omer, I. (2021). Multiscale accessibility and urban performance. *Environment and Planning B*, 49 (2), 687-703. https://doi.org/10.1177/23998083211024648.

Kiełek, K. (2022). The importance of safety and security in urban space. *Humanities & Social Sciences Reviews,* 10 (6), 21–23. https://doi.org/10.18510/hssr.2022.1063

King-Sears, M. (2009). Universal design for learning: Technology and pedagogy. *Learning Disability Quarterly*, 32 (4), 199–201. https://doi.org/10.2307/27740372

Koskela, H., Pain, R. (2000). Revisiting fear and place: Women's fear of attack and the built environment. *Geoforum,* 31 (2), 269–280. https://doi.org/10.1016/S0016-7185(99)00033-0

Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities*. Blackwell.

Lid, I. M., Solvang, P. K. (2016). (Dis)ability and the experience of accessibility in the urban environment. *Alter*, 10 (2), 181–194. https://doi.org/10.1016/j.alter.2015.11.003

Lüleburgaz Belediyesi. (2014). Çocuk Sokağı'nda Etkinlikler Başladı. https://www.luleburgaz.bel.tr/haberler/cocuk-sokaginda-etkinlikler-basladi

Mace, R. (1985). *Universal Design: Barrier Free Environments for Everyone*. Designers West.

Mace, R. L. (1988). Universal Design: Housing For The Lifespan Of All People. U.S. Department of Housing and Urban Development.

Mace, R., Hardie, G. J., Place, J.P. (1991). Accessible Environments Toward Universal Design. Raleigh, Nc: Center For Universal Design.

Marchigiani, E., Chiarelli, B., Garofolo, I. (2021). Spatial accessibility as a driver to build an inclusive and proactive city. Urbani izziv. DOI: 10.5379/urbani-izziv-en-2021-32-supplement-1

Mayor's Office for People with Disabilities. (2020). AccessibleNYC: An annual report on the City's efforts to improve the quality of life for New Yorkers with disabilities. City of New York. https://www.nyc.gov/assets/mopd/downloads/pdf/AccessibleNYC2020.pdf

McLamb, J. (2015). *Utilizing the Total Environment*.Keeping Religious Institutions Secure. (pp.65–71).https://doi.org/10.1016/B978-0-12-801346-5.00006-8

McMillan, D. W., Chavis, D. M. (1986). Sense of Community: A Definition and Theory. Journal of Community *Psychology*, 14, 6-23. https://doi.org/10.1002/1520-6629(198601)14:1<6::AID-JCOP2290140103>3.0.CO;2-I

Muñoz, M., Mallo, M. (2022). Superblocks: A new urban model for Barcelona. Ajuntament de Barcelona. https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/132999/1/SUPERBLOCK.pdf

Newman, O. (1972). Defensible Space: Crime Prevention through Urban Design. Macmillan.

Norwegian Ministry of Children and Equality. (2020). A society for all: The government's strategy for the equality of persons with disabilities for the period 2020–2030. https://www.regjeringen.no/contentassets/bc8396c163f148dc8d4dc8707482e2be/a-society-for-all_web.pdf

Omelchuk, S., Lisova, I. (2022). Urban Security and Social Safety: Planning Strategies and Sustainable Approaches. Sustainability**,** 14 (3), 1223.

Pain, R. (2000). Place, social relations and the fear of crime: a review. *Progress in Human Geography*, 24 (3), 365-387. https://doi.org/10.1191/030913200701540474

Peña-García, A., Hurtado, A., Aguilar-Luzón, M. (2015). Impact of public lighting on pedestrians' perception of safety and well-being. *Safety Science*, 78, 142–148. https://doi.org/10.1016/j.ssci.2015.04.009

Preiser, W.F.E., Ostroff, E. (Eds.). (2001). *Universal Design Handbook*. McGraw-Hill. https://books.google.com/books/about/Universal_Design_Handbook.html?id=FJSomQUmjf4C

Soja, E. (2010). Seeking Spatial Justice. University of Minnesota Press.

Šoltés, V., Jankura, R., Zvaková, Z., Mariš, L. (2021). The impact of urban planning on the citizens and property safety: A case study of a university campus. Management Trends in the Context of Industry 4.0. https://doi.org/10.4108/eai.4-12-2020.2303504

Steinfeld, E., Maisel, J. (2012). Universal design: Creating inclusive environments. Wiley. https://www.wiley.com/en-us/Universal%2BDesign%3A%2BCreating%2BInclusive%2BEnvironments-p-9780470399132

Spiekermann K, Neubauer J (2002) European accessibility and peripherality: concepts, models and indicators. Nordregio Working Paper. Stockholm.

Story, M.F. (1998). Maximizing Usability: The Principles of Universal Design. *Assistive Technology*. 10 (1), 4-12. DOI: 10.1080/10400435.1998.10131955

Story, M.F. (2001). Principles of Universal Design. In W.F.E. Preisler & E. Ostroff (eds.): Universal Design Handbook, p. 10.3, McGraw-Hill, New York.

Söylemez, A. (2021). Yerel yönetimler ve erişilebilir kentler: Sağlıklı Kentler Birliği'ne üye belediyeler örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13 (24), 78–88. https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.886650

Talen, E. (2002). Measuring urbanism: Issues in smart growth research. *Journal of Urban Design*, 7 (3), 267–277

Talen, E. (2018). *Design for Diversity*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780080557601

Tokyo Metropolitan Government. (2021). Promotion of the barrier-free environment. https://www.2020games.metro.tokyo.lg.jp/15%20Promotion%20of%20the%20barrier-free%20environment.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete. (2005, 7 Temmuz). Engelliler Hakkında Kanun (Kanun No. 5378). Resmî Gazete (Sayı: 25868, Mükerrer). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5378&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete. (2009, 14 Temmuz). Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (Kanun No. 5825). Resmî Gazete (Sayı: 27260). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm

UNICEF Türkiye Milli Komitesi. (2022). 2022 Faaliyet Raporu. https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/2022_Faaliyet_Raporu.pdf

UN-Habitat. (2020). World cities report 2020: The value of sustainable urbanization. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/wcr_2020_report.pdf

United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights. https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights

United Nations. (1975). Declaration on the Rights of Disabled Persons. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-disabled-persons

United Nations. (1982). World Programme of Action concerning Disabled Persons.

United Nations. (1993). Standard rules on the equalization of opportunities for persons with disabilities. https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html

United Nations. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html

Uyaroğlu, İ. D. (2023). Mahallede kapsayıcı kamusal yaşam için erişilebilirlik denetimi: Çiğdem Mahallesi örneği. *Planlama*, 33 (1), 123–142. https://doi.org/10.14744/planlama.2022.15045

Valentine, G. (1989). The geography of women's fear. *Area*, 21 (4), 385–390.

Zotova, O., Tarasova, L. (2024). Psychological Security of Urban Dwellers and the Subject–Spatial Environment of the City. *Urban Science*, 8 (3), 119. https://doi.org/10.3390/urbansci8030119

TARİHİ İÇKALE'DE (DİYARBAKIR) ERİŞİLEBİLİRLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Züleyha KOÇ (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Dicle Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı
ORCID: 0009-0006-2026-8364

Doç. Dr. Canan KOÇ
Dicle Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
ORCID: 0000-0003-0992-2290

ÖZET
Tarihi mekânların erişilebilir olması ve farklı gereksinimleri bulunan bireylerin kimseye ihtiyaç duymadan güvenli bir şekilde dolaşımları daha fazla kullanıcı için ziyaret imkânı oluşturduğundan sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel faydalar sağlamaktadır. Sürdürülebilir ve yaşam kalitesi yüksek bir toplum için erişilebilirlik sadece yeni yapılarda değil, geçmişin izlerini ve kültürel zenginlikleri yansıtan tarihi çevrelerde de geçerlidir. Sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik boyutları olan erişilebilirlik bireyin topluma katılmasında önemli bir unsurdur. Bu bağlamda çalışma kapsamında tarihi bir bölge olan İçkale erişilebilirlik açısından incelenmiştir. Değerlendirme ölçütleri belirlenirken Erişilebilirlik Kılavuzu'ndan faydalanılmıştır. Literatür taraması yapılarak alana ve erişilebilirlik kavramına ilişkin bilgiler toplanmış, yerinde gözlem ve fotoğraflama tekniklerinden yararlanılmıştır. Yapılan gözlemler sonucunda erişilebilirlik konusunda eksikliklerin olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müze, Peyzaj, Tarihi Yapı, Ulaşılabilirlik, Engelli

EVALUATION OF ACCESSIBILITY IN THE HISTORICAL İÇKALE (DİYARBAKIR)

ABSTRACT
Accessibility of historical places and safe movement of individuals with different needs without needing anyone, provides socio-cultural, economic and environmental benefits as it creates a visit opportunity for more users. For a sustainable and high quality of life society, accessibility is valid not only in new buildings but also in historical environments reflecting traces of the past and cultural richness. Accessibility, which has social, cultural, economic and psychological dimensions, is an important element in the individual's participation in society. In this context, İçkale, a historical region, was examined in terms of accessibility within the scope of the study. The Accessibility Guide was used while determining the evaluation criteria. Information on the area and the concept of accessibility was collected by scanning the literature, and on-site observation and photography techniques were used. As a result of the observations, it was concluded that there were deficiencies in accessibility.

Keywords: Museum, Landscape, Historical Building, Accessibility, Disabled

1. GİRİŞ
Erişilebilirlik, farklı gereksinimlere sahip bireylerin başkalarına ihtiyaç duymadan binalara ve açık alanlara rahatça ulaşabilmeleri ve kullanabilmeleri olarak tanımlanmaktadır. Erişebilirlik sadece fiziksel ya da zihinsel engellilik değil, bireylerin yaşlılık, hastalık gibi durumlarını da içine alan durumlardır (İlkhan Söylemez, 2020). Bilimsel kuruluşlar tarafından yapılan anket ve değerlendirme sonucuna göre toplumumuzun %60 a yakın oranı sürekli veya kısa süreli engelli bireylerden oluşmaktadır. 0-12 yaş arasındaki çocuklar 60 yaş üzeri yaşlılar, doğuştan engelli bireyler, geçici engeli bulunan bireyler, hamilelik yaşayan bireyler bu oran içinde bulunan gruplardandır. Erişilebilirlik aynı zamanda çok uzun ve çok şişman bireyler için de büyük önem taşımaktadır (Coruh ve Aydemir, 2019)

Erişilebilirlik sosyal, psikolojik, kültürel, fiziksel ve ekonomik boyutları olan bir kavramdır. Kentlerin ve yapıların yetersiz fiziksel koşulları dezavantajlı bireylerin toplumsal yaşama katılımına engel oluşturmaktadır (Coruh ve Aydemir, 2019). Gitmek istediği yere başkasına ihtiyaç duymadan ulaşamayan bireylerin toplumsal katılımı ve sosyal hayatı sınırlandırılmaktadır. Erişilebilirlikle sağlanacak olan bu katılımın sorunlu alanlarından biri kültürel ve doğal mirası içinde barındıran ve geçmişle bağlantılar kuran tarihi çevrelerdir.

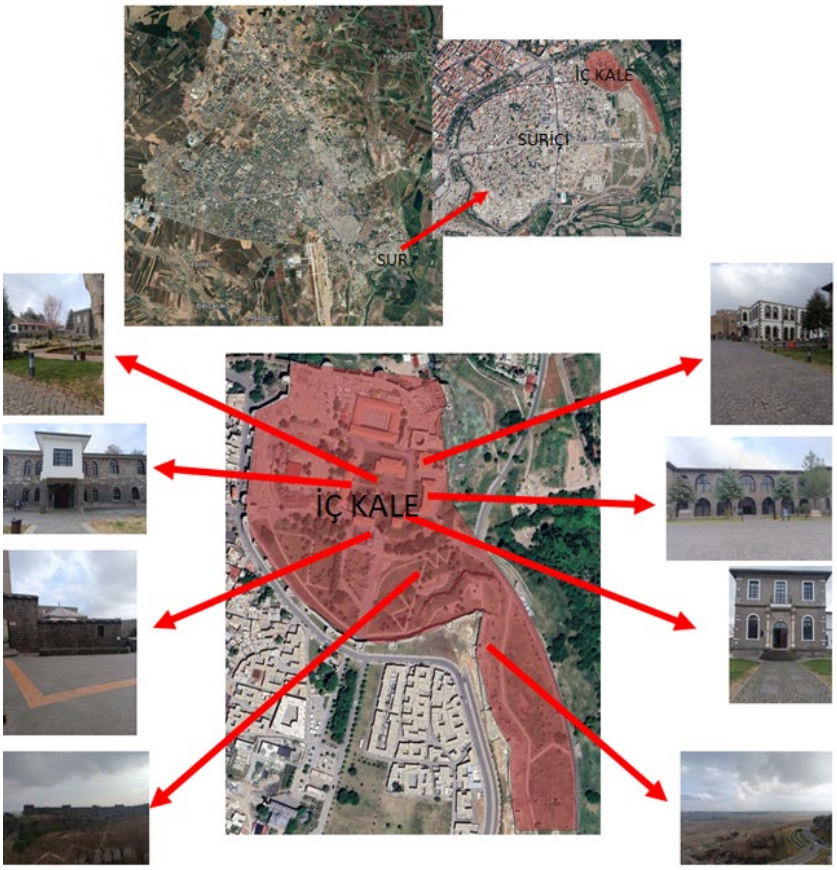
Dinlenme, eğlenme, alışveriş yapma, dolaşma gibi imkânlar sunan tarihi çevreler, sadece ulusal kimliğin bir parçası değil, aynı zamanda uluslararası ölçekte yeri doldurulamayan ve gelecek nesillere aktarılması gerekli alanlardır. Dolayısıyla, tarihi mekânların erişilebilirliği herkes için eşit şartların sağlanması açısından önemli olmaktadır.

Ülkemizde erişilebilir yaşam alanlarının oluşturulması amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler bulunmaktadır. 3194 sayılı İmar Kanunu, Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, Otopark Yönetmeliği, Yapı Denetimi ve Uygulama Yönetmeliği'nin yanı sıra BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ve 5387 sayılı Engelliler Hakkında Kanuna göre plan ve proje aşamalarında erişilebilir tasarım yapılması zorunludur (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020). Tarihi çevrelerde yapılacak uygulamalar Koruma Bölge Kurullarının iznine tabi olup, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu başta olmak üzere çeşitli yasa ve yönetmeliklere uygun olarak çalışmaların yürütülmesi gereklidir (Kejanlı vd., 2023). Erişilebilirlik koşullarının oluşturulmasında tarihi dokuya zarar vermeyecek şekilde uygulamaların yapılması önemli olmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında, Diyarbakır'da tarihi bir bölge olan Suriçi'nde bulunan İçkale ele alınarak Erişilebilirlik Kılavuzunda bulunan standartlar doğrultusunda değerlendirilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Karacadağ yaylasının doğusunda, Dicle vadisinden yaklaşık 100 m yükseklikte bulunan bir düzlükte kurulmuş olan Diyarbakır'ın ilk yerleşim bölgesi İçkale'dir (Beysanoğlu, 1986; Boran ve Aykaç, 2019). Suriçi'nin kuzeydoğusunda sur duvarlarıyla ayrılmış bir alanda bulunan İçkale bölgesinde kentin ilk çekirdeği kabul edilen Amida Höyüğü yer almaktadır (Kejanlı vd., 2023). Savunma açısından tüm alana hâkim stratejik bir yerde konumlanan İçkale'nin yerleşim tarihi MÖ 4000'e dayanmaktadır (Ökse, 2015; Dağlı ve Çağlıyan, 2021). Diyarbakır Hurriler, Mitanniler, Hititler, Asurlar, Medler, Persler, Büyük İskender, Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2025) . Helenistik dönemde yerleşim İçkale'den taşmış ve Suriçi'nin doğusuna kadar genişlemiştir. Suriçi, bugünkü sınırlarına Roma döneminde ulaşmıştır (Kejanlı ve Dinçer, 2011). 1516 yılında Osmanlı egemenliğine giren kentte 1524-1526 tarihleri arasında Kanuni Sultan Süleyman tarafından eski surların bir kısmı yıktırılmış ve iç kale genişletilerek bugünkü şeklini almıştır (Boran, 2011).

Tarih boyunca yönetim merkezi olan İç Kale'de; Eski Cezaevi Binası, Saint George Kilisesi, Jandarma İstihbarat Binası, Karakol Binası, Atatürk Karargah ve Cephanelik Binası, Adliye A ve B Binaları, Komutanlık Binası, Artuklu Kemer Yapısı, Aslanlı Çeşme ve Artuklu Sarayına ait arkeolojik kalıntılardan oluşan müze kompleksine (Kakdaş Ateş ve Payaslı Oğuz, 2019) ek olarak Hz. Süleyman Cami ve Sahabeler türbesi bulunmaktadır (Şekil 1). İç Kalenin konumlandığı Suriçi bölgesi birçok anıtsal ve sivil mimariyi barındırmaktadır (Koç ve Kejanlı, 2022). Ancak, tarihi bölgedeki birçok yapıya engellilerin erişimi sınırlı kalmaktadır.

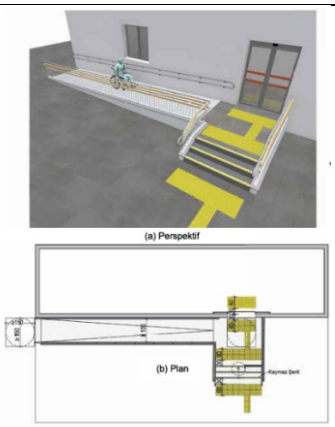
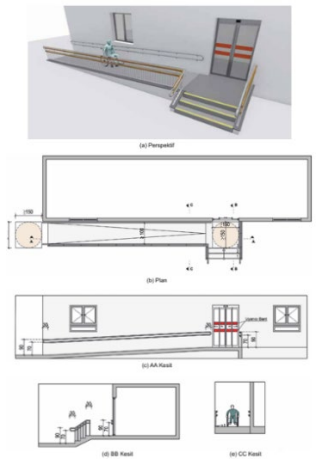
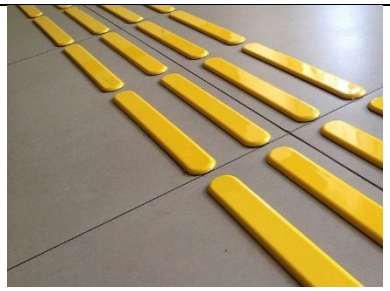

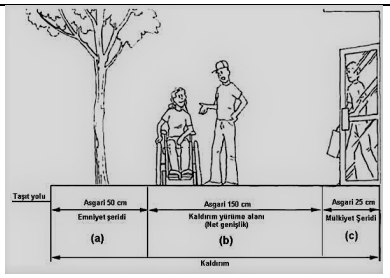
Şekil 1. Çalışma alanının konumu (Url 1).

Erişilebilir olmayan alanlar bireylerin konforunu azaltmakta ve mekân kalitesini düşürmektedir. Tarihi çevrelerde farklı engel gruplarının düşünüldüğü düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Kullanıcı çeşitliliği düşünülerek farklı yaş grupları ve boy ölçülerine göre değişebilen tasarımlar yapılmalıdır (Kasapoğlu ve İnceoğlu, 2022). Engelli bireylerin bu tür alanlara rahat ve kolay erişimi için yeterli dönme alanı, genişlik, yükseklik, boy hizası, yüzey özellikleri, yönlendirici araçlar gibi unsurlara dikkat edilmeli, duraklar, ulaşım araçları, otoparklar, bekleme ve danışma alanları, yeme-içme mekânları, merdiven, tuvale ve asansörlerin konumları yazılı, görsel ve sesli yönlendirme elemanlarıyla gösterilmelidir (İlkhan Söylemez, 2020)

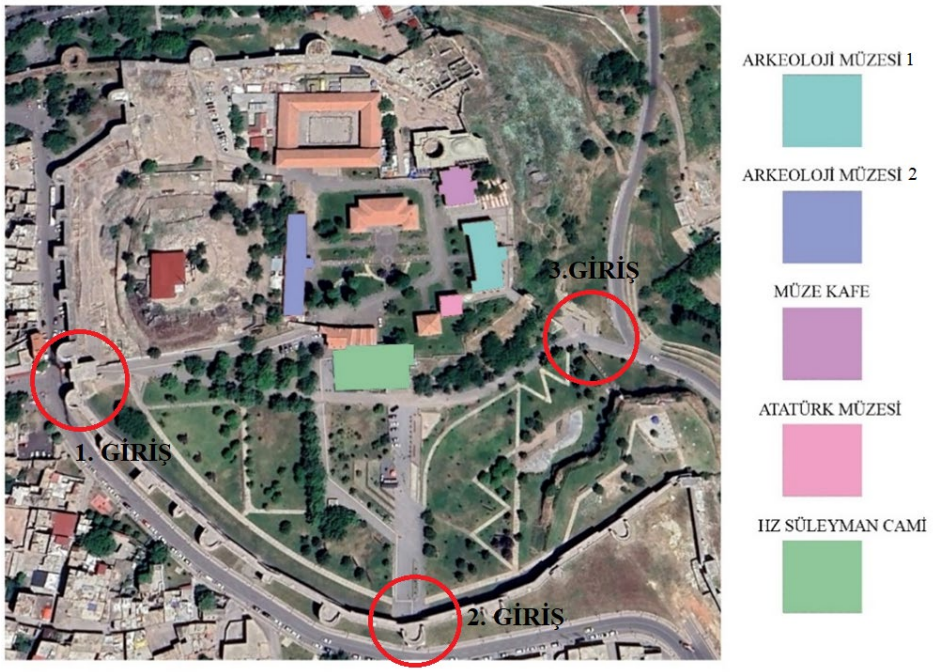
Kamuya açık mekânların yansıra geleneksel ve modern yapıların erişilebilirlik ilkeleri ile TSE standartlarına uygunluğu sağlanmalı, karşılaşılabilecek engeller ortadan kaldırılmalıdır (Coruh ve Aydemir, 2019). Yapılı çevrenin engelliler için uygun hale getirilmesinde iki uygulama alanı bulunmaktadır. İlki mevcut yerleşim yerlerinin engelli bireyler tarafından bağımsız ve güvenli bir şekilde kullanılabilecek hale getirilerek iyileştirme ve tadilat çalışmalarının yapılmasıdır. İkincisi ise yeni yapılaşan yerlerde standartlara uygun engelsiz ulaşılabilir düzenlemelerin yapılmasıdır (Özyılmaz, 2022). Bu bilgiler doğrultusunda çalışmada İç Kale örnekleminde tarihi bölgede yapılması gereken düzenlemeler Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından hazırlanan Erişilebilirlik Kılavuzunda bulunan kriterler doğrultusunda değerlendirilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma Kapsamında Ele Alınan Kriterler (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020).

	AÇIKLAMA	GÖRSEL
Bina girişleri	Girişler kolay bulunmalı ve düzayak olmalıdır. Kot farkının zorunlu olduğu durumlarda erişilebilir merdiven ve rampa uygulanmalıdır. Rampa yapılması mümkün değilse asansör, kaldırma ve iletme platformları gibi çözümlere gidilmelidir. Kamu açık binalarda girişe kılavuz yüzey ile yönlendirme yapılmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020).	
Rampa	Yürüyüş yollarında 1,3 cm'den fazla kot varsa standartlara uygun rampa yapılması gereklidir. Rampaların net genişliği koruma bordürü ve tırabzan gibi donanımlar dışında en az 100 cm, yüzeyi düz, dayanıklı kaymayan malzemeyle kaplanmış olmalıdır. Rampanın her iki tarafında tırabzan ve küpeşte uygulamaları yapılmalıdır. Küpeşteler 90 cm ve 70 cm yükseklikte iki düzeyde de yapılmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020).	
Merdivenler	Kamusal binalarda merdiven başlangıcı ve bitişinde hissedilebilir uyarıcı yüzey bulunmalıdır. Tüm merdivenlerde, merdivenin her iki tarafında tırabzan ya da tırabzan gerektirmeyecek duvar veya parapet yer almalıdır. Rampalarda olduğu gibi merdivende de iki düzeyde de küpeşte bulunmalıdır. İç ve dış mekânlarda merdiven basamak uçlarında zemin ile zıt renkte 4-5 cm eninde kaymaz şerit uygulanmalı ve kaymayı önleyici işlem yapılmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020).	
Zemin kaplaması	Açık alanlar, meydanlar, yaya yürüme yolları, kaldırımlar, yaya geçitleri, rampalar, merdivenler basamakları, bina girişleri, koridorlar gibi tüm alanlarda zemin kaplaması düz, sabit, dayanıklı olmalı ve kaymaya karşı dirençli olmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020). Görme engelli bireyler için hissedilebilir yüzey uygulamalarıma yer verilmelidir.	 (Url 2)

Yürüyüş yolu	Yol güzergahındaki yönlendirme tabelaları gibi donanımlar ve ağaç dallarının yüksekliği en az 220 cm olmalıdır. Yaya yolu genişliği en az 150 cm olacak şekilde düzenlenmeli, hissedilebilir yüzey işaretleri uygulanmalıdır. Yol bulma amacıyla görsel, işitsel ve hissedilebilir bilgilendirme; gidilmek istenen yerle ilgili bilgi veren, zıt renklerin kullanıldığı yönlendirme tabelaları ve kabartmalı bilgilendirme tabelaları yapılmalı, yeterli aydınlatma sağlanmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020).	 (Url 3)

Çalışmada, İçkale'deki rekreasyon alanı müze kompleksi ve İçkale'nin güneydoğusundaki peyzaj düzenlemelerini kapsayacak şekilde "kent mobilyaları, yürüyüş yolları, yönlendirici ve bilgilendirici işaretlemeler" açısından ele alınmıştır. İç Kale'de bulunan arkeoloji müzeleri, Atatürk müzesi ve müze kafe "yapı girişleri, merdiven ve rampa, iç mekân uygulamaları" başlıkları çerçevesinde, Hz. Süleyman Camii ve Çevre Düzenlemesi ise "yapı girişleri, merdiven ve rampa, iç mekan uygulamaları, kent mobilyaları, yürüyüş yolları, yönlendirici ve bilgilendirici işaretlemeler" kapsamında değerlendirilmiştir (Şekil 2).

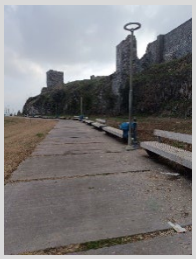
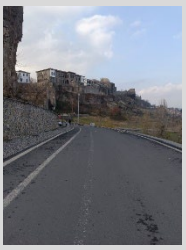
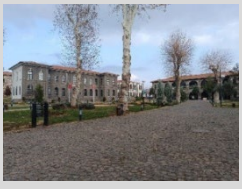

Şekil 2. İç Kale'de İncelenen Yapıların Konumu.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Niteliksiz yapılardan temizlenen İçkale'de günümüzde rekreasyon alanları düzenlenmiş, cami, müze, yeme-içme mekanları ön plana çıkarılarak yerel halkın ve turistlerin ziyaret ettikleri bir alana dönüştürülmüştür (Kejanlı vd., 2023). İçkale'de bulunan rekreasyon alanı başta olmak üzere tarihi yapıların erişilebilir olması kullanıcı sayısının artmasında büyük rol oynamaktadır. Bu bağlamda İçkale'de bulunan kent mobilyalarının tarihi dokuyla uyumlu olması, uygun yerlerde ve standartlarda konumlandırılması, yürüyüş yollarının genişlik, zemin kaplaması düzenlemelerinin engellilerin rahat geçişine imkân verecek şekilde yapılması ve önemli tarihi mekânlara yönlendiren işaret ve levhaların yerleştirilmesi gereklidir. Yapılan gözlem ve incelemeler neticesinde, İçkale'deki müze kompleksi ve İçkale'nin güneydoğusundaki peyzaj düzenlemelerinin tam anlamıyla erişilebilir olmadığı görüşülmüştür (Tablo 2).

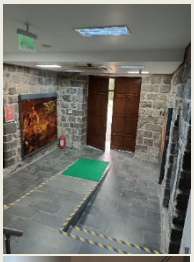
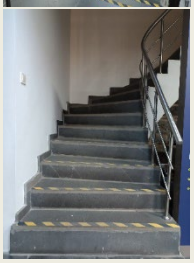
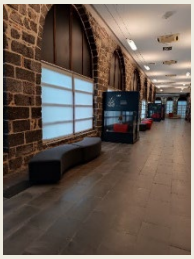
Tablo 2. Rekreasyon Alanındaki Düzenlemelerin Değerlendirilmesi.

	MÜZE KOMPLEKSİNDEKİ PEYZAJ DÜZENLEMELERİ		İÇKALENİN GÜNEYDOĞUSUNDAKİ PEYZAJ DÜZENLEMELERİ	
	GÖRSEL	**DEĞERLENDİRME**	**GÖRSEL**	**DEĞERLENDİRME**
Kent Mobilyaları (Oturma Elemanları, Çöp Kutusu, Aydınlatma Elemanı)	 	Rekreasyon alanında bank, çöp kutusu, aydınlatma elemanları bulunmaktadır. Çöp kutuları ve aydınlatma elemanları genelde engelli geçişini engellemeyecek şekilde yaya yolu kenarında yer almaktadır. Ancak, oturma elemanları kullanıcı çeşitliliğine göre düzenlenmemiştir.	 	Peyzaj düzenlemesinde oturma birimleri, aydınlatma elemanları, çöp kutuları, çeşme gibi kent mobilyaları bulunmakta ancak, bu düzenlemeler kullanıcı çeşitliliğine uygun değildir. Konum olarak sorun teşkil etmemektedir. Teras bölümünde oturma alanları düzenlenmiş, ancak kot farkı nedeniyle herkesin erişimi mümkün olamamaktadır.
Yürüyüş Yolları ve Yüzeyleri/ Hissedilebilir Yüzey Uygulamaları		Yürüyüş yolu genişlikleri yeterli olup, zemin kaplaması kaygan olmamasına karşın tekerlekli sandalye kullanıcısının geçişini zorlaştırmaktadır. Hissedilebilir yüzey uygulaması İçkale girişinden müze alanına kadar uygulanmış, ancak sürekliliği sağlanmamıştır.		Yayalar için kaldırım bulunmamakta, araç ve yaya yolu ayrımı olmadığından tehlike oluşturmaktadır. Hissedilebilir yüzey uygulaması yapılmamıştır.
İşitsel, Görsel, Yönlendirici ve Bilgilendirici İşaretlemeler		Müze kompleksi içinde bazı yerlerde yönlendirici ve bilgilendirici levhalar kullanılmış, işitsel elemanlara yer verilmemiştir. Konumları engelli bireyler için sorun oluşturmamaktadır.		İşitsel, görsel, yönlendirici ve bilgilendirici işaretlemeler bulunmamaktadır.

Tarihi alanlar içinde geçmişe ait değerlerin sergilendiği müzelerin erişilebilir olması amacıyla öncelikle müzeye kadar olan güzergahtaki ulaşımın engelli bireyler için uygun hale getirilmesi önemlidir. Yapının girişi, birimler arası geçişler ve iç mekân düzenlemeleri farklı engel gruplarının gereksinimlerini karşılayacak şekilde yapılmalıdır.

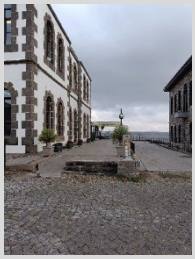
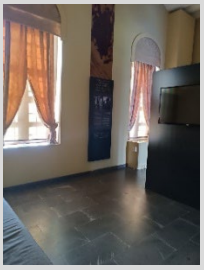
İçkale müze kompleksi içinde bulunan arkeoloji müzelerinde görme engelli bireylerin rahat dolaşımı sınırlı kalmakta, her mekâna erişimleri mümkün olmamaktadır. Yapı girişinde ve içinde fiziksel engellilere yönelik düzenlemelerle erişilebilirlik sağlanmaya çalışılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Arkeoloji Müzelerinin Değerlendirilmesi.

	ARKEOLOJİ MÜZESİ 1		ARKEOLOJİ MÜZESİ 2	
	GÖRSEL	**DEĞERLENDİRME**	**GÖRSEL**	**DEĞERLENDİRME**
Yapı Girişleri		Yapı girişinde rampa yapılarak kot farkı çözümlenmiş, otomatik kapı kullanılarak fiziksel güç kullanımı azaltılmıştır. Yapı girişinde ve içinde kılavuz iz uygulaması yapılmamıştır		Yapı girişinde çok az bir kot farkı bulunduğundan rampaya ihtiyaç duyulmamıştır. Yapı girişine yönlendiren kılavuz iz uygulaması yapılmamıştır.
Merdiven ve Rampa		Merdivene tekerlekli sandalye kullanıcıları için asansör uygulaması yapılmıştır. Merdiven başlangıç ve bitişinde hissedilebilir yüzey uygulaması bulunmamaktadır.	 	Yapı içinde zemin kata ulaşımda kot farkı bulunduğu için rampa çözümlemesi yapılmıştır. Merdivenlerde kaymayı önleyici şerit kullanılmıştır. Yapı içinde tekerlekli sandalye kullanıcıları için asansör uygulaması bulunmamaktadır. Merdiven başlarında ve sonlarında hissedilebilir yüzey uygulaması yapılmamıştır.
İç Mekan Uygulamaları	 	Yapı içine yerleştirilen oturma elemanlarıyla dinlenme alanları oluşturulmuştur. Yapı içinde görsel ve işitsel elemanlar yerleştirilerek bilgilendirme yapılmaktadır.		Yapı içine yerleştirilen oturma elemanlarıyla dinlenme alanları oluşturulmuştur. Müze içinde görsel ve işitsel elemanlar kullanılarak bilgilendirme sağlanmıştır.

İçkale'de müze kompleksinin içinde bulunan Müze kafe ve Atatürk Müzesi'nin erişilebilirliği değerlendirildiğinde müze kafe'de fiziksel engellilere yönelik çözümlerin düşünülmüş olduğu, Atatürk Müzesi'nde ise erişimin daha kısıtlı olduğu görülmüştür (Tablo 4).

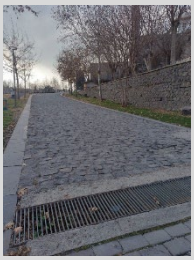
Tablo 4. Müze Kafe Ve Atatürk Müzesinin Değerlendirilmesi.

	MÜZE KAFE		ATATÜRK MÜZESİ	
	GÖRSEL	**DEĞERLENDİRME**	**GÖRSEL**	**DEĞERLENDİRME**
Yapı Girişleri	 	Yapı girişinde kot farkı bulunmakta olup, rampa yer almamaktadır. Yapı girişine yönlendirmek için kılavuz iz uygulaması yapılmamıştır. Kafenin terasına ulaşmak için dış mekânda rampa çözümlemesi yapılmıştır.		Yapı girişinde bulunan merdivene ek olarak rampa yer almamaktadır. Müzenin girişine yönlendiren kılavuz iz uygulaması bulunmamaktadır.
Merdiven ve Rampa		Tekerlekli sandalye kullanıcıları için merdivenin bir kolunda engelli asansörü yapılmıştır. Merdiven başlangıç ve bitişinde görme engelliler için hissedilebilir yüzey uygulaması yapılmamıştır.		Yapı içindeki birimlere ulaşırken de basamaklar bulunmakta, ancak rampa yer almamaktadır.
İç Mekan Uygulamaları		Yapının terası ve üst katı oturma alanı olarak düzenlenmiş olup, Üst kata ulaşımda tekerlekli sandalye kullanıcıları için merdiven asansörü düzenlenmiştir.	 	Yapı içine yerleştirilen oturma elemanlarıyla dinlenme alanları oluşturulmuştur. Müze içinde görsel ve işitsel elemanlar kullanılarak bilgilendirme sağlanmıştır.

İçkale'de tarihi değerinin yanında dini açıdan da ayrı öneme sahip Hz Süleyman Camii ve 27 Sahabe Türbesi bulunmakta olup, özellikle belli günlerde yerel halkın ziyarete gelmesi nedeniyle yoğunluk yaşanmaktadır. Ancak cami ve türbelere kot farkları nedeniyle engelli bireylerin yardımsız ulaşması mümkün olmamaktadır (Tablo 5).

Tablo 5. Hz. Süleyman Camii ve Çevre Düzenlemesinin Değerlendirilmesi.

	GÖRSEL	DEĞERLENDİRME
Yapı Girişleri		Yapının avlu girişlerinde kot farkı merdivenle çözümlenmiş, rampa ya da asansör uygulanmamıştır. Tekerlekli sandalye kullanıcıları yapı içine ulaşamamaktadırlar.
		Yapının ana girişine yönlendirmek için hissedilebilir yüzey uygulaması yapılmıştır.
		Müze alanından aşağıya iniş merdivenlerle sağlanmaktadır. Merdiven başlangıç ve bitişinde hissedilebilir yüzey uygulaması ve korkuluk yapılmamıştır.
Merdiven ve Rampa		Yapının avlusuna ulaşmak için merdiven olmasına karşın, rampa düzenlemesi bulunmamaktadır.
Çöpİç Mekan Uygulamaları		Yapının iç mekânlarına avludan ulaşılmaktadır. İç mekânlara ulaşımda çok sayıda basamak bulunması nedeniyle engelli bireyin ulaşımı mümkün olmamaktadır. Rampa ya da asansör düzenlemesi bulunmamaktadır.
Kent Mobilyaları (Oturma Elemanları, Kutusu, Aydınlatma Elemanı, Çeşme)	 	Çevre düzenlemesinde oturma ve aydınlatma elemanları, çöp kutuları, çeşme gibi kent mobilyaları kullanılmıştır. Oturma elemanları ve çeşmeler kullanıcı çeşitliliğine uygun yapılmamış, bazı oturma alanlarında yıpranmalar olmuş ve kullanılamaz hale gelmiştir.

Yürüyüş Yolları	 	Çevre düzenlemesinde merdivenle birlikte doğal eğimden yararlanılmıştır. Zeminde ızgara düzenlemesi yapılmış ancak engelli geçişine uygun olmamıştır. Kaygan olmayan zemin malzemesi kullanılmasına rağmen, zemin döşemesi bazı yerlerde engelliler açısında sakınca oluşturmaktadır. Yürüyüş yolu genişlikleri çoğu yerde yeterli görünmektedir.
Görsel,Hissedilebilir Yüzey Uygulamaları ve	 	İçkale'ye giden iki girişte de hissedilebilir yüzey uygulaması yapılmış, ancak sürekliliği sağlanmamış ve tahribatlar olmuştur. Kılavuz iz Hz. Süleyman Camisi'ne yönlendirme sağlamakta, fakat cami avlusunda devam etmemektedir.
İşitsel, Yönlendirici ve Bilgilendirici		İşitsel, görsel, yönlendirici ve bilgilendirici işaretlemeler bulunmamaktadır.

4. SONUÇ

Kent içinde farklı yaş ve yeteneklere sahip bireyler yaşamaktadır. Tüm bireylerin ihtiyaçlarının göz önüne alındığı düzenlenmelerin yapılması önemli olmaktadır. Kentlerde herkes için erişilebilirliği sağlayabilmek için mekan tasarımları kullanıcılara engel oluşturmayacak şekilde belirlenen standartlara uygun olmalıdır. Bunun için tüm kullanıcıların eşit kullanımı sağlayacak tasarım anlayışı benimsenmelidir (Kasapoğlu ve İnceoğlu, 2022).

Tarihi alanlarda da erişilebilirlik koşullarının sağlanması sosyo-kültürel, ekonomik ve ekolojik açıdan büyük fayda sağlamaktadır. Kamusal alanlar dezavantajlı bireylerin topluma katılmasını kolaylaştıracak şekilde tasarlanarak engelsiz mekânlar haline getirilmeli, açık mekânlarda yaya yolları, rampalar ve kentsel donatılar bireylere engel oluşturmayacak şekilde standartlara uygun tasarlanmalıdır. Toplumdaki her grubun kullanımını sağlayan çözümler üretilmeli (İlkhan Söylemez, 2020), engelsiz mekanlar için erişilebilirlik standartları tasarım sürecine dahil edilmelidir (Kasapoğlu ve İnceoğlu, 2022).

Çalışma kapsamında incelenen tarihi bölgede engelli bireylerin erişilebilirliği için bazı düzenlemelerin yapıldığı ancak eksikliklerin olduğu gözlemlenmiştir. Bölgede tarihi yapılara zarar vermeden erişilebilirliği sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

Yaya yolları ve yüzeyleri, hissedilebilir yüzey uygulamalarının düzensizliği, oturma alanları, çeşmeler, çöp kutuları, yönlendirici ve bilgilendirici levhalar gibi kent mobilyalarının yetersizliği erişilebilirliği olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda ilgili mevzuatlara uygun olarak düzenlemeler yapılmalıdır.

İçkale girişi engelli erişimine uygun hale getirilmeli, gerekli yerlerde standartlara uygun asansör ya da rampa düzenlenmeli, yüzey döşemeleri onarılmalı, rekreasyon alanındaki kent mobilyalarında dayanıklı malzeme tercih edilmeli ve kullanıcı çeşitliliğine göre standartlara uygun hale getirilmeli, uygun yerlerde işaret ve levhalara yer verilmeli, müzeler, cami ve kafeye erişim için gerekli düzenlemeler yapılmalı (Kejanlı vd., 2023), hissedilebilir yüzey uygulamalarındaki bozukluklar onarılmalı ve devamlılığı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Beysanoglu, Ş. (1986). Kanuni devrinde Amid (Diyarbakır Şehri), İstanbul.

Boran, A. (2011). Diyarbakır kalesi, Medeniyetler mirası Diyarbakır mimarisi, Diyarbakır.

Boran, A., Aykaç, R. (2019). Yeni araştırmalar bağlamında Diyarbakır kalesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (42), 273-282.

Coruh, S., Aydemir, I. (2019). Bina sirkülasyon alanlarında iç mekân ve yakın çevresi erişilebilirlik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji Ve Uygulamalı Bilimler Dergisi,* 1 (2), 77-85.

Dağlı, D., Çağlıyan, A. (2021). Kentsel gelişim ve dönüşüm sürecinin belirlenmesi: Diyarbakır örneği. *International Journal of Geography and Geography Education,* (43), 212-234. https://doi.org/10.32003/igge.819481

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. (2025). https://www.diyarbakir.bel.tr/diyarbakir/genel-bilgiler/tarihce.html

Erişilebilirlik Kılavuzu. (2020). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Ed. D. Çağlayan Gümüş), Ankara.

İlkhan Söylemez, D. (2020). Tarihi eserlere erişilebilirlik: Konya tarihi kent merkezi örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* 165-191. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.818720

Kakdaş Ateş, D., Payaslı Oğuz, G. (2019). Diyarbakır İçkale müze kompleksinin restorasyon sonrası koruma açısından değerlendirmesi. *Online Journal of Art and Design,* 7 (4), 9-15.

Kasapoğlu, K., İnceoglu, M. (2022). Eskişehir Hamamyolu park ve meydan düzenlemesinin erişilebilirlik üzerinden okunması. *International Journal of Engineering Research and Development,* 14 (3), 145-153. https://doi.org/10.29137/umagd.1198643

Kejanlı, D. T. Dinçer, İ. (2011). Diyarbakır kale kentinde koruma ve planlama sorunları. *MEGARON Dergisi*, 6 (2), 95-108.

Kejanlı, D. T., Koç, C., Alkan, M. C. (2023). Evaluation of the accessibility of historical regions in terms of disabled individuals: The case of Diyarbakır Suriçi region. *GRID Architecture, Planning and Design Journal,* 6 (2), 699-724.

Koç, C., Kejanlı, T. (2022). Yerli turistin kültürel turizm algısı: Diyarbakır Suriçi örneği. *Online Journal of Art and Design,* 10 (3), 226-244.

Ökse, A. T. (2015). Amida höyük bulguları ve tarihi belgeler ışığında eski çağda Diyarbakır. *Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri kültürel peyzajı* (Ed. N. Soyukaya). Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Özyılmaz, H. (2022). Toplu konut yerleşimlerinin engelsiz tasarım bağlamında değerlendirilmesi: Diyarbakır Şilbe örneği. *Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi DÜFED,* 11 (1), 29-68.

Url 1. Google Earth, https://earth.google.co.zm/

Url 2. CRC Yapı, https://www.crcyapi.com/hissedilebiliryuzey

Url 3. Osman Midilli, https://osman.midilli.com/2024/04/21/yaya-yollari-ve-kaldirimlarin-tasarim-kurallari-hakkinda-yonetmelik/

YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLER İÇİN ERİŞİLEBİLİR MEKÂN TASARIMI: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ÖRNEĞİ

Mehmet Akif CİHAN
Milli Eğitim Bakanlığı Görme Engelli Uzmanı
ORCID: 0000-0002-0367-783X

Arş. Gör. Özge Fatoş CİHAN (Doktora Öğrencisi)
ABD Teksas Teknik Üniversitesi
ORCID: 0009-0006-2457-7586

ÖZET
Yetersizliği olan bireyler, günlük yaşamda fiziksel çevreye erişimde çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Bu engellerin başında, erişilebilirlik ilkeleri dikkate alınmadan tasarlanmış mekân düzenlemeleri gelmektedir. Bu kitap bölümü, Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan erişilebilir mekân tasarım örneklerini inceleyerek, iç ve dış mekânlara yönelik standartların bireylerin yaşam kalitesi üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. İç mekân düzenlemeleri kapsamında zemin yüzey standartları, yürüyüş güzergâhları, duvar çıkıntıları, asansör ve merdiven tasarımı, acil tahliye rotaları ile tuvalet ve lavabo kullanımı gibi unsurlar ele alınmıştır. Dış mekânlarda ise zemin tasarımı, bina girişleri, rampalar, otopark alanları ve çocuk oyun alanlarının erişilebilirliği incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Amerika'daki erişilebilirlik uygulamalarının yalnızca mimari değil, aynı zamanda sosyal kapsayıcılık bağlamında da kapsamlı bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir. Sonuç olarak, erişilebilirliğin evrensel bir hak olduğu vurgulanarak iyi uygulama örneklerin yaygınlaştırılması gerektiğine dikkat çekilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yetersizliği Olan Bireyler, Mekân, Erişilebilirlik, Amerika Birleşik Devletleri

ACCESSIBLE SPACE DESIGN FOR INDIVIDUALS WITH DISABILITIES: THE CASE OF THE UNITED STATES

ABSTRACT
Individuals with disabilities often face various barriers in accessing the physical environment in their daily lives. One of the primary obstacles arises from spatial arrangements that are designed without considering accessibility principles. This chapter of the book aims to examine accessible design practices implemented in the United States and highlight the impact of indoor and outdoor spatial standards on the quality of life for individuals with disabilities. In terms of indoor environments, elements such as floor surface standards, walking routes, wall protrusions, elevator and stair designs, emergency evacuation routes, and the usability of restrooms and sinks are addressed. For outdoor settings, the chapter explores surface design, building entrances, ramps, parking areas, and the accessibility of children's playgrounds. The findings reveal that accessibility practices in the United States are approached comprehensively, not only from an architectural standpoint but also within the context of social inclusion. Accordingly, this study emphasizes that accessibility is a universal right and underlines the importance of promoting similar practices across different countries.

Keywords: Individuals with Disabilities, Environment, Accessibility, United States of America

GİRİŞ
Bireylerin doğuştan gelen veya sonradan edinilmiş yetersizliği nedeniyle engellerle karşılaşması maalesef sıkça rastlanan durumlardan birisidir. Karşılaşılan bu engelleri ortadan kaldırmanın veya hafifletmenin en önemli yolu erişilebilirliği artırmakla mümkündür. Fiziki olarak evrende bir yer kapladığımız göz önüne alındığında temasa geçebileceğimiz her türlü kapalı ve açık mekânların erişilebilirliği yetersizliği olan bireyler için büyük önem arz etmektedir. Kitabın bu bölümünde Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan erişilebilir mekân tasarımı örnekleri siz değerli okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

Özel Gereksinimli Amerikalılar Yasası (Americans with Disabilities Act [ADA]) 1990 yılında yetersizliği olan bireyleri günlük hayatlarında karşılaşabilecekleri her türlü ayrımcılığa karşı korumak için yürürlüğü girmiş ve yıllar içerisinde eklemlenen güncellemelerle geçerliliğini muhafaza etmiştir (U.S. Department of Justice Civil Rights Division, t.y.a).

Bu yasa fiziki veya zihni yetersizliği temel hayatsal faaliyetlerini büyük ölçüde sınırlayan, kanser gibi ciddi hastalık geçmişi ve kaydı olan ve başkaları tarafından yetersizliği var olarak algılanan bireyleri güvence altına almıştır. On beş ve üstü çalışanı istihdam eden iş yerleri, eyalet ve daha küçük ölçekli kamu hizmeti sağlayan tüm idari birimleri, toplu taşıma hizmeti sağlayan resmi veya özel kurumlar, halka hizmet sağlayan her türlü ticari işletmeler ve kâr amacı gütmeyen her türlü kurum ve kuruluşlar ve iletişim şirketleri bu kanun kapsamında sorumlu tutulmuştur (U.S. Department of Justice Civil Rights Division, t.y.b). Bu yasa doğrultusunda bağımsız federal Amerikan Erişim Kurulu önderliğinde Amerikan adalet ve ulaştırma bakanlığı iş birliğiyle 2010 yılında en güncel "Erişilebilirlik Standartları" belirlenmiş olup yukarıda zikredilen kanunca sorumlu kurum ve kuruluşların kullanımına sunulmuştur (U.S. Access Board, t.y.). Aşağıda bu "Erişilebilirlik Standartları" alt başlıklar halinde detaylıca ele alınmıştır.

1. İÇ MEKÂN TASARIMLARI

Bu alt başlık altında Amerika'da yetersizliği olan bireyler için uygulanan erişilebilir iç mekân tasarım standartları tüm yönleriyle değerlendirilmiştir.

1.1. Zemin Yüzeyi

Tüm iç mekân öğelerinin zemin yüzeylerinin sağlam, sabit ve kaymaya dayanıklı olmalıdır. Yüzeyler ayrıca dış kuvvetlerin veya nesnelerin verebileceği olası zararlar karşısında formunu bozmamalıdır. Zemin yüzeyinde kullanılan kalın, fazla yumuşak ve gevşek serilmiş halıların tekerlekli sandalye kullanımını zorlaştırabileceği vurgulanarak yine de kullanımı tercih ediliyorsa belirtilen kalınlığı geçmeyecek şekilde ve yere sağlam sabitlenmiş olarak kullanılmalıdır. Halının açıkta olan kenarlarının overlok ile dokunulmalı ve farklı iç mekân zemin yüzey türlerine geçişlerde özellikle belirtilen seviye aralığında dikey yüzey farkına izin verilmelidir.

1.2. Zemin Kullanım Alanları ve Temel Öğelere Erişim

İç mekân zemin alanları bireylerin asansör düğmeleri, otomatik kapı kontrolleri, yangın alarmı, içecek istasyonları, lavabo, prizler, ısıtma ve soğutma sistemleri kontrol üniteleri vb. gibi temel ihtiyaç alanlarına erişimine izin verecek açıklıkta tasarlanmalıdır. Zemin erişilebilirliğinin yanı sıra yukarıdaki cümlede bahse konu olan temel ihtiyaç öğelerinin yetersizliği olan bireyler için dikine veya yanal yaklaşımla erişime müsaade edecek şekilde konumlandırılmalıdır. Özellikle tekerlekli sandalye kullanan bireyler için koridor gibi iç mekânda bir noktadan başka bir noktaya geçerken kullanabileceği veya bulunduğu alanda 180 derece manevra yapabileceği yeteri alanlar olmalıdır. Aynı şekilde mekânlarda bu bireylere erişim kolaylığı sağlaması açısından masa ve tezgâh gibi iç mekân öğelerinde ayak ve diz açıklıkları unutulmamalıdır. Son olarak temel öğelere kontrol panelleri veya uzantıları hakkında kullanım kolaylığı sağlaması açısından detaylandırmalar yapılmıştır. Örneğin kapı kolları sıkı kavrama, sıkma veya bilek bükme hareketlerine gereksinim duymadan sadece tek el yumruk pozisyonuyla açılabilecek olarak tasarlanmalıdır. Asansör düğmeleri içe gömülü olmamalı, yine bununla paralel olarak para çekme makinelerinde tuşlar yükseltilmelidir. Lamba kontrol düğmelerinde tüm eli kullanmadan sadece parmaklarla kontrole müsaade eden ve bilek bükme veya sıkma hareketi gerektirmeyen türler kullanılmalıdır.

1.3. Çıkıntı Yapan Nesneler

Görme yetersizliği olan bireylerin güvenliğini sağlamak amacıyla, bina içi tüm yürüyüş güzergâhlarında çıkıntı yapan nesneler sınırlandırılmalıdır. Bu husus görme yetersizliği olan bireylerin yön bulmak için duvar kenarlarından yürümeyi tercih etmesi nedeniyle önem arz etmektedir. Bastonla algılanabilir yükseklikteki veya baş mesafesinden çok yukarıdaki nesnelerin genellikle tehlike oluşturmayacağı vurgulanmıştır. Ancak bu nesneler koridorların genişliğini daraltmamalı ve ulaşılabilir alanları engellememelidir. Yan paneller ya da kanatlar kullanılarak bu tür nesneler algılanabilir hale getirilebilir. Veyahut nesneler duvar içine gömülü yerleştirilerek çıkıntılar sınırlandırılabilir. Yine sütunlara monte edilen nesnelerin de çıkıntı mesafesi sınırlandırılmalıdır. Son olarak yürüyüş güzergahlarında yeterli baş mesafesi sağlanmalıdır. Bu yükseklikten daha alçak alanlara sabit bariyerler yerleştirilmelidir ki bastonla kolayca ayırt edilebilsin ve olası kazaların önüne geçilebilsin.

1.4. Mekân İçi Erişilebilir Rotalar

Bina içlerinde tüm erişilebilir alanları ve unsurları birbirine bağlayan en az bir erişilebilir güzergâh olması zorunludur. Merdivenler gibi dikey erişim alanlarının bulunduğu alanlarda, erişilebilir asansör veya rampa gibi dikey ulaşım düzenlemeleri sağlanmalıdır. Çok katlı binalarda genellikle her kat arasında erişilebilir bir güzergâh gereklidir.

Ancak iki katlı devlet binalarında, üst kattaki alan kamuya açık değilse ve en fazla 5 kişi barındırıyorsa, erişilebilir asansör gerekliliği zorunlu değildir. Çok katlı binalarda asma katlara erişim sağlanmalıdır, fakat tek katlı yapılarda veya belirli restoran koşullarında istisnalar bulunmaktadır.

İş yerlerinde 93 metrekareden büyük sabit bölmeli çalışan alanları bulunması durumunda ortak dolaşım yollarının erişilebilir olması zorunludur. Daha küçük veya tamamen dış mekân olan iş alanlarında yalnızca erişilebilir giriş, çıkış ve içinde tekerlekli sandalye alanı olması gereklidir.

Restoran ve kafeteryalarda tüm yemek alanlarına erişilebilir güzergâh olmalıdır. Performans sanatları sergilenen sahneli mekânlarda eğer sahne ile izleyici alanı arasında doğrudan bağlantı varsa, erişilebilir yolun da sağlanması zorunludur. Benzer şekilde kapalı spor salonları, gösteri merkezleri ve konferans salonları gibi tüm rekreasyon alanlarında da mekân içi erişilebilir güzergâh olması gereklidir.

1.5. Asansör ve Platform Kaldıraçlar

Asansörler, katlar ve asma katlar arasında erişilebilir güzergâh sağlamak için birincil araçlar değerlendirilmiş erişilebilirlikleri hususunda detaylar aşağıdaki şekilde paylaşılmıştır:

- Koridor sinyalleri, kabinin gelişi ve hareket yönünü belirtmeli, sesli sinyaller bulunmalıdır.
- Asansör tabelaları belirli yüksekliğe yerleştirilmeli ve görme yetersizliği olan bireylerin ayırt edebilmesi için kabartma yazı içermelidir.
- Asansör çağrı sinyalleri belirli frekans ve desibel seviyesinde olmalıdır.
- Asansör kabin kapıları belirlenen süre boyunca açık kalmalıdır.
- Asansör kabin içi genişliği en az bir tekerlekli sandalyenin rahatlıkla manevra yapabileceği genişlikte olmalıdır.

1.6. Bina İçi Tahliye Yolları

Erişilebilir tahliye yollarının sığınma alanlarına veya çıkışlara yönlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çıkış erişimi, çıkışlar ve çıkış deşarjının tahliye yolu bileşenleri olarak öne çıktığını ve her birinin teker teker erişilebilirliğinin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Çıkış erişimi, binadaki herhangi bir konumdan bir çıkışa kadar olan yolu; çıkışlar, dış kapılar, kapalı çıkış merdivenleri ve yatay çıkışları; çıkış deşarjı ise çıkıştan cadde veya sokak gibi halka açık bir alana kadar olan yolu ifade etmektedir.

Erişilebilir alanlar, bazı istisnalar dışında en az iki erişilebilir tahliye yolu ile desteklenmelidir. Erişilebilir tahliye yolları, bir odanın tüm erişilebilir bölümlerinden başlamalıdır. Erişilebilir yollar, yedek güçle donatılmış çıkış merdivenlerine veya asansörlere yönlendirilmelidir. Sığınma alanları, acil durumlarda merdiven kullanamayan bireyler için güvenli bir alan sağlayabilir. Bu alanlar güvenlik ve erişilebilirlik açısından belirli gereklilikleri karşılamalıdır. Sığınma alanları, yangın sulama sistemleri bulunmayan binalarda zorunludur. Çıkış merdivenlerine doğrudan erişim sağlamalı ve iki yönlü iletişim sistemi içermelidir.

Öte yandan yatay çıkışlar, bina içinde yangından korunmalı bir başka alana geçişe izin vermelidir. Gerekli çıkışların en fazla yarısı yatay çıkış olabilir. En az bir çıkış, doğrudan bir çıkış mahfazası veya dış mekâna açılmalıdır. Yatay çıkışlar, yangına dayanıklı ayırma ve açıklık koruma kurallarına uygun olmalıdır.

Çok katlı binalarda erişilebilir tahliye yolları için yedek güçle çalışan asansörler gereklidir. Bu asansörler, acil durumlarda yetersizliği olan bireylerin taşınmasını sağlar. Dört veya daha fazla katlı binalarda, en az bir erişilebilir tahliye yolu, yedek güçle donatılmış bir asansör olmalıdır. Yatay çıkışlara veya uyumlu çıkış erişim rampalarına sahip binalarda asansör gerekmez. İki erişilebilir tahliye yolundan yalnızca biri asansör içerebilir.

Acil durumlarda yönlendirme için işaretleme kritik öneme sahiptir. Çıkışlar ve çıkış erişim kapılarında aydınlatmalı çıkış işaretleri gereklidir. Dokunsal ve görsel işaretler erişilebilirlik standartlarına uygun olmalıdır. Sığınma alanlarında yer alan talimatlar, acil durum prosedürleri hakkında açık bilgi sunmalıdır.

Etkili yangın güvenliği ve tahliye planlaması, yetersizliği olan bireyler dahil tüm bina kullanıcılarının güvenliği için gereklidir. Tahliyeye yardımcı olacak çeşitli araçlar ve cihazlar mevcuttur. Tahliye planları, yetersizliği olan bireylerin ihtiyaçlarını dikkate almalıdır. Merdiven kullanamayan bireylerin taşınması için tahliye sandalyeleri gibi acil durum seyahat cihazları bulunmaktadır. Yangın alarmları, sesli ve görsel özellikler açısından erişilebilirlik standartlarına uygun olmalıdır.

1.7. Bina İçi Merdivenler

Kaçış yollarının bir parçası olan tüm merdivenler erişilebilirlik standartlarına uygun olmalıdır. Halka açık olmayan veya anıtsal alanlardaki merdivenler istisna kapsamında değerlendirilir. Merdivenler kanunda belirtilen yükseklik ve derinlik ölçü aralığında olmalıdır. Ayrıca her bir basamak eşit yükseklikte olmalıdır. Yüzeyler su birikmesini önlemelidir. Düşük görme yetisine sahip bireyler için basamaklarda görsel kontrast önerilmektedir.

Merdivenlerin her iki tarafında da korkuluklar olmalı ve tam uzunluk boyunca kesintisiz devam etmelidir. Korkuluk uzantıları merdivenlerin başlangıç ve bitiş noktalarında mutlaka olmalı, bu uzantılar duvarlara veya zemine doğru kıvrılmalıdır.

Yürüyen merdivenler kanunda belirtilen minimum genişlik aralığına sahip olmalı ve basamakları sarı çizgilerle işaretlenmelidir.

1.8. Tuvaletler ve Lavabolar

Yapılarda çoklu kullanıma uygun tasarlanmış tuvaletlerin tamamı, tek kullanıcılı tuvaletlerin ise en az %50'si erişilebilir olmalıdır. Çok katlı binalarda tuvaletler erişilebilir katlarda bulunmalı ve erişilebilir girişlere bağlanan güzergâhlarda yer almalıdır. Kapılar, dönüş alanına açılabilir ancak armatür boşluklarına açılmamalıdır. Tuvaletlerde tekerlekli sandalyeli bireyler için yeteri manevra alanı bulunmalıdır. Tuvalet klozetleri kanunda belirtilen yükseklik aralığında olmalı ve arkasında ve yanında duvara sabitlenmiş tutunma barları bulunmalıdır. Tutunma barları belirli kuvvete dayanıklı olmalıdır. Yine bu alan içerisinde tuvalet kâğıdı için de bir alan belirlenmeli ve kolaylıkla erişime kâğıdı sağladığı kontrol edilmelidir.

Lavabolar tuvalet dışında yer alabilir, aynalar belirli yükseklik şartlarına uymalıdır. Yalnızca bir ayna erişilebilir olmalıdır. Lavabo yüksekliği belirli mesafeyi geçmemeli ve önden erişim için açık bir zemin alanı bulundurmalıdır. Musluklar sıkı kavrama veya aşırı güç gerektirmeden çalıştırılabilir olmalıdır. Kâğıt havlu dağıtıcılarının erişilebilir olmasını ve açık zemin alanını kaplamaması önerilir.

1.9. Bina İçi Erişilebilirlik İşaretleri

Erişilebilirlik standartları, erişilebilir öğeleri ve alanları tanımlayan belirli tabelaların görsel ve dokunsal olarak erişilebilir olmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda tabela işaretlemelerinde aşağıdaki hususlara dikkat edilmesi beklenmektedir:

Görsel Tabela Gereklilikleri:

- Görsel tabelalar, karakter yüksekliği, kontrast ve düzenleme açısından belirli kriterlere uymalıdır.
- Belirli bir renk zorunlu değildir; ancak karakterler arka planla zıtlık oluşturmalıdır.

Dokunsal Tabela Gereklilikleri:

- Dokunsal tabelalar, görme yetersizliği olan bireyler için erişilebilirliği sağlamak amacıyla kabartmalı karakterler ve kabartma yazı içermelidir.
- Tabelalar yerden belirli yükseklikte olmalı ve dokunularak bulunabilmesi için kapıların yanında veya üzerinde konumlandırılmalıdır.

2. DIŞ MEKÂN TASARIMLARI

Bu alt başlık altında Amerika'da yetersizliği olan bireyler için uygulanan erişilebilir dış mekân tasarım standartları tüm yönleriyle değerlendirilmiştir.

2.1. Zemin Yüzeyi

Dış mekân alanlarındaki zemin yüzeylerinin erişilebilirliği özellikle sağlamlık ve dayanıklılık prensipleriyle vurgulanmıştır. Zemin yüzeyi pürüzsüzlüğü de özellikle fiziksel yetersizliği olan bireylerin tekerlekli sandalye kullanımını kolaylaştırmak adına değinilen hususlardan birisi olmuştur. Bu durum baston kullanan görme yetersizliği olan bireyler için de önem arz etmektedir. Doğası gereği tümsekli zemin oluşturabilecek Arnavut kaldırımı veya doğal taş gibi malzemeler dış zemin yüzey tasarımında tercih edilmemelidir. Son olarak bazı dış zemin yüzeylerinde kullanılan delikli demir ızgara türlerinde uzun demir ızgaralar seyahat yönüne dik olmalıdır. Bunun mümkün olmadığı durumlarda demir ızgaraların birbiriyle mesafesi belirli mesafeyi geçmemelidir.

2.2. Binaya Erişim Güzergahı

Bir tesiste, erişilebilir otoparklar, yolcu indirme alanları, toplu taşıma durakları ve kamuya açık kaldırımlar gibi alanlardan tesisin erişilebilir girişlerine kadar en az bir erişilebilir yol bulunmalıdır. Eğer bir alana sadece araçla girilebiliyorsa ve yaya yolu yoksa, site sınırından itibaren erişilebilir güzergâh sağlama zorunluluğu yoktur. Ancak alışveriş merkezi gibi alanlarda, araçların yaya erişimi sağladığı durumlarda, erişilebilir bir güzergâh gereklidir.

Erişilebilir güzergâhlar, otopark alanlarındaki erişim koridorlarıyla ve yolcu indirme alanlarıyla bağlantı kurmalıdır. Bu yollar genellikle otopark alanlarının ön kısmına yerleştirilmelidir. Araç yollarını kesen erişilebilir güzergâhların özel olarak işaretlenmesi zorunlu değildir, ancak otoparklardaki erişim koridorları işaretlenmelidir.

Toplu taşıma duraklarına hizmet veren erişilebilir güzergâhlar, inme-binme ve durak alanlarına bağlanmalıdır. Site içinde, erişilebilir giriş noktalarından başlayarak tüm erişilebilir binalara, alanlara ve dış mekân öğelerine kadar bağlantı sağlayan en az bir erişilebilir güzergâh bulunmalıdır. Bu yollar, yaya dolaşım yollarıyla aynı güzergâhlarda yer almalı ve kolayca bulunabilir olmalıdır.

2.3. Binaya Giriş ve Kapılar

Binalarda halka açık girişlerin en az %60'ı erişilebilir olmalıdır. Buna kiracıların doğrudan girişleri, otopark alanları, yaya tünelleri ve üst geçitlerle bağlantılı girişler de dâhildir. Otopark yapılarına doğrudan erişim sağlayan her girişten en az biri erişilebilir olmalıdır. Her üst geçit veya yaya tünelinden en az bir giriş erişilebilir olmalıdır.

İki yönlü iletişim sistemleri varsa, görsel ve işitsel destekleyici öğeler içermeli ve erişilebilir şekilde çalışabilir olmalıdır. Girişe, siteye geliş noktalarından erişilebilir bir rota bulunmalı ve bu rota genel dolaşım yolları ile aynı bölgede yer almalıdır.

Erişilebilir girişlerdeki güvenlik direkleri ve tarama cihazları, erişilebilir yolları veya çıkış yollarını engellememelidir. Tüm bireylerin eşit erişimini sağlamayan metal dedektörlerin yanına alternatif yollar yerleştirilmelidir ve kullanıcıların kişisel eşyalarıyla görsel teması koruması sağlanmalıdır. Girişlerin yalnızca belirli kişilerce, güvenlik personeli gözetiminde kullanılabildiği durumlarda, bu kısıtlı girişlerden en az biri erişilebilir olmalıdır. Diğer tüm giriş türleri (yalnızca servis girişleri hariç) "halka açık giriş" sayılır. Örneğin, yalnızca çalışanlara özel girişler erişilebilir olmalıdır.

Girişlerde erişim sağlamak amacıyla yerleştirilen iki yönlü iletişim sistemleri, işitme, konuşma veya görme yetersizliği olan bireyler için görsel ve işitsel sinyaller içermelidir. Ahize varsa, kablosu en az kanunda belirtilen uzunlukta olmalıdır. Kumandalar ve diğer parçalar erişilebilir şekilde yerleştirilmelidir.

Erişilebilir yollar üzerindeki tüm kapılar, geçitler ve açıklıklar uyumlu olmalıdır. Her erişilebilir alan ve giriş için en az bir uygun kapı bulunmalıdır. Kapılar tek elle açılabilmeli ve parmaklarla sıkma, burkma veya çevirme gerektirmemelidir. En fazla 2.2 kg kuvvetle açılabilmelidir. Yuvarlak topuzlu kapı kolları uygun değildir. Kolay kavranabilen, kapalı yumrukla kullanılabilen donanımlar önerilir.

Dış kapılar için maksimum açma kuvveti belirtilmemiştir çünkü rüzgâr, conta, kapı ağırlığı gibi etkenler daha fazla kuvvet gerektirebilir. Dış kapıların otomatik hale getirilmesi önerilir. Aksi halde, kapı kapayıcılar mümkün olan en az kuvvetle çalışacak şekilde ayarlanmalıdır.

2.4. Rampalar

Erişilebilir güzergâhlarda küçük bir basamaktan daha fazla yükseklik farkı varsa rampa veya bordür rampası sağlanmalıdır. Bazı durumlarda asansör veya platform asansörü de kullanılabilir. Belirli bir eğimden daha dik olan tüm yollar, rampa standartlarını karşılamalıdır. Rampalar, kullanıcıların rahatça çıkabileceği şekilde, yumuşak ve sabit bir eğime sahip olmalıdır. Maksimum eğimden daha az dik yapılması tercih edilir. Rampalar, tekerlekli sandalye kullanıcıları için yeterince geniş olmalı ve gerekirse korkuluklara yer bırakmalıdır. Tek bir rampa bölümünün ne kadar yükseğe çıkabileceği sınırlıdır, ancak birden fazla bölüm kullanılabilir. Uzun rampalar kullanıcıları yorabilir, bu nedenle dinlenme alanları gereklidir.

Her rampa bölümünün başında, sonunda ve dönüş noktalarında düz ve engelsiz sahanlıklar gerekir. Bu alanlarda su birikmemeli ve seviye farkı olmamalıdır. Rampa belirli bir yüksekliği geçtiğinde iki tarafında da korkuluk olmalıdır. Korkuluklar kolay tutulabilir olmalı, sürekli bir yapı göstermeli ve rampanın başı ile sonunu biraz geçecek şekilde uzatılmalıdır. Kenar koruması tekerlek veya bastonun rampadan kaymasını önlemek için gereklidir.

Kaldırım ile yol arasındaki geçişi sağlamak için bordür rampaları gereklidir. Çeşitli türleri vardır: dik rampalar, paralel rampalar ve yükseltilmiş rampalar gibi. Çoğu bordür rampasında, rampanın üst kısmında düz bir alan bulunmalıdır. Alan darsa, yan taraflara daha az eğimli geçiş yüzeyleri (yan kanatlar) eklenebilir. Rampalar, yayaların geçiş yönüne uygun hizalanmalıdır. Çapraz (diyagonal) rampalar dikkatli tasarlanmalıdır çünkü yönlendirme ve güvenlik sorunları oluşturabilir.

Yükseltilmiş geçitler ve adalar rampaya olan ihtiyacı azaltabilir veya ortadan kaldırabilir, ayrıca araçların yavaşlamasına yardımcı olur. Ada biçimindeki geçiş alanları, kullanıcıların ortada güvenli şekilde durabilmesine olanak tanımalıdır. Zeminde ayırt edilen kabartma uyarılar görme yetersizliği olan bireyler için tasarlanmış dokulu ve kontrast yüzeylerdir. Bazı kamu alanlarında veya devlet destekli projelerde zorunludur.

2.4. Otopark Alanları

Erişilebilir otopark alanları, kamu ve özel sektör alanları dahil olmak üzere tüm park tesisleri için zorunludur ve her tesis için özel hesaplamalar yapılmalıdır. Erişilebilir alan sayısı, her bir otopark tesisi için ayrı ayrı belirlenmelidir. Erişilebilir alanlar hem açık otoparklar hem de kapalı garajlar için gereklidir.

Her altı erişilebilir park yerinden en az biri, minivan araçlar için uygun olmalıdır. Erişilebilir alanlar, erişilebilir girişler arasında dağıtılmalı ve girişe en kısa erişilebilir güzergâh üzerinde yer almalıdır.

Vale park hizmeti sunan tesisler, kişilerin kendi araçlarını park edebilmesi için erişilebilir alan sağlamalıdır. Bu tesislerde ayrıca erişilebilir bir yolcu indirme bindirme alanı da sağlanmalıdır. Vale hizmetinin her zaman mevcut olmaması nedeniyle erişilebilir park yerleri gereklidir.

Erişilebilir alanlar, tüm girişlere eşit erişimi sağlamak için stratejik olarak konumlandırılmalıdır. Farklı park tesisleri arasında paylaştırılabilirlerse, kullanıcı kolaylığı artırılmış olur. Bir sahadaki her park tesisi, kapsam belirleme açısından ayrı ayrı ele alınır. Yapısal olarak farklı veya farklı kullanıcı gruplarına hizmet eden park tesisleri ayrı değerlendirilir. Aynı yüzey üzerinde, bariyer veya yol ile ayrılmamış otoparklar genellikle tek bir tesis olarak ele alınabilir.

Erişilebilirlik standartları, kapalı dahil olmak üzere tüm otopark türleri için geçerlidir. Erişilebilir park alanları, yaya girişlerine en kısa erişilebilir güzergâh üzerinde yer almalıdır. Minivan park yerleri bir katta toplanabilir, ancak standart alanlar girişler arasında dağıtılmalıdır.

Hastane gibi tesislerde daha yüksek oranda erişilebilir park yeri gereklidir. Fiziksel yetersizliği olan bireylere yönelik rehabilitasyon tesislerinde en az %20 erişilebilir alan gereklidir. Konut tesislerinde erişilebilir park gerekliliği, birim sayısına bağlıdır. Her mobilite erişimli konut birimi için bir erişilebilir park yeri gereklidir. Ek olarak, konut sakinlerine ayrılmış park alanlarının en az %2'si erişilebilir olmalıdır.

Erişilebilir park alanları, kullanılabilirlik sağlamak için belirli boyut ve işaretleme kriterlerini karşılamalıdır. Araç park alanları ve onlara erişim güzergahları kanunda belirtilen minimum genişlikte olmalıdır. Otopark zemini üzerine park etmeyi önleyecek şekilde işaretlemeler yapılmalıdır.

Erişilebilir otopark alanları, Uluslararası Erişilebilirlik Sembolü içeren uygun tabelalarla açıkça tanımlanmalıdır. Tabelalar en az belirlenen yükseklikte yer almalı ve minivan araçları için "minivan erişimi" ifadesini içermelidir. Zemin etiketleri, yukarıda yer alan tabelaların yerine geçemez.

Elektrikli araç şarj istasyonları için özel hükümler yer almasa da erişilebilirlik sağlanması önerilir. Erişilebilir güzergâhlar, şarj istasyonlarına bağlanmalıdır.

2.5. Yolcu İndirme ve Bindirme Alanları

Her yaklaşık 30 metre uzunluğundaki yolcu indirme bindirme alanı için en az bir erişilebilir yolcu indirme alanı gereklidir. Havaalanları, oteller ve kongre merkezleri gibi belirlenmiş yolcu indirme alanlarında uygunluk zorunludur. Erişilebilir alanlar, lisanslı tıbbi bakım tesislerinde, vale park hizmetlerinde ve mekanik erişimli otoparklarda zorunludur.

Araç yanaşma alanları en az belirlenen genişlikte ve uzunlukta olmalıdır. Erişim şeritleri işaretlenmeli ve taşıt yollarıyla örtüşmemelidir. Yüzeyler düz olmalı; eğim belirlene kriterden daha dik olmamalıdır. Kaldırım rampaları erişim şeritleriyle örtüşemez.

Otobüsler için ayrılan indirme bindirme alanları, otobüs biniş ve iniş alanı hükümlerine uymalıdır. Bu, kamu ulaşım kuruluşları ve özel hizmet sağlayan tüm kuruluşlar için geçerlidir. Sokak üzerindeki otobüs durakları, mümkün olan en üst düzeyde uygunluk gerekliliklerini karşılamalıdır.

2.6. Açık Alan Çocuk Oyun Alanları

Bu konuda belirtilen yönergeler, parklarda ve okullarda 2 yaş ve üzeri çocuklara yönelik oyun alanlarını kapsamaktadır. Yönergeler, oyun bileşenlerinin yetersizliği olan çocuklar açısından erişilebilir olması gerektiğini vurgular ve çeşitli oyun deneyimlerinin sağlanmasını amaçlar. Her tür yer seviyesindeki oyun bileşeninden en az biri erişilebilir güzergâhta olmalıdır. Yer seviyesindeki oyun bileşenleri salıncaklar, zıplama oyuncakları ve kaydırakları içerirken, yükseltilmiş bileşenler de erişilebilir olmalıdır. Yükseltilmiş oyun bileşenlerinin en az %50'si erişilebilir bir güzergâhta bulunmalıdır.

Erişilebilir güzergâhlar, oyun bileşenlerini birbirine bağlamak ve yetersizliği olan çocukların hareketliliğini sağlamak için önemlidir. Yer seviyesindeki güzergâhların minimum genişliği ve maksimum eğimi kanunda belirtilen aralıklara uygun olmalıdır. Yükseltilmiş güzergâhlar en az %50 yükseltilmiş oyun bileşenine bağlanmalı ve minimum genişliği belirlenen aralıkta olmalıdır. 20 veya daha fazla yükseltilmiş bileşen bulunan alanlarda, en az %25'ini birbirine bağlayan rampalar zorunludur.

Yönergeler, yer seviyesindeki ve yükseltilmiş oyun bileşenlerini ayırt eder ve her biri için özel erişilebilirlik gereklilikleri belirler. Yer seviyesindeki bileşenler zeminden ulaşılabilirken, yükseltilmiş bileşenler için rampa veya transfer sistemleri gereklidir. Her tür oyun deneyimi için en az bir yer seviyesi bileşeni sağlanmalıdır. Yükseltilmiş bileşenler rampalar veya transfer sistemleriyle bağlanmalı ve özel tasarım boyutlarına uymalıdır.

Transfer sistemleri ve rampalar, özellikle tekerlekli sandalye kullanan çocuklar için yükseltilmiş bileşenlere erişimde kritik öneme sahiptir.

20'den az yükseltilmiş bileşen içeren oyun alanlarında transfer sistemleri kullanılabilir ve en az %50'sini bağlamalıdır. Daha büyük alanlarda rampalar en az %25'ini bağlamalıdır. Rampaların maksimum yükselişi ve maksimum eğimi belirtilen aralıkta olmalıdır.

Tekerlekli sandalye kullanan çocuklar için oyun bileşenlerinde kullanılabilirliği sağlamak amacıyla açık zemin alanı gereklidir. Açık alan erişilebilir güzergâh ve manevra alanlarıyla örtüşebilir. Her bileşen için ayrı konumlandırma gereklidir. Önden veya yandan erişim imkânı sağlanmalıdır.

Oyun masaları tekerlekli sandalye kullanan çocuklar için erişilebilir olmalı ve belirli yükseklik ve boşluk ölçütlerini karşılamalıdır. Erişilebilirlik yükseklikleri, tekerlekli sandalyeli çocukların oyun bileşenleriyle etkileşebileceği yükseklikleri belirler. Yaş grubuna göre değişir ve interaktif özelliklerin tasarımında dikkate alınmalıdır.

Yumuşak yapılı oyun alanlarında, tüm çocukların erişimini sağlamak için erişilebilir giriş noktaları olmalıdır. Üç veya daha az giriş varsa en az bir erişilebilir giriş noktası gereklidir. Dört veya daha fazla giriş varsa en az iki erişilebilir giriş noktası gereklidir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Amerika Birleşik Devletleri'nde yürürlükte olan erişilebilir mekân tasarımı standartları, yetersizliği olan bireylerin toplumsal hayata tam ve etkin katılımını sağlamak amacıyla oldukça detaylı ve kapsayıcı bir şekilde yapılandırılmıştır. Bu standartlar, yalnızca fiziksel erişilebilirlik değil; aynı zamanda güvenlik, yön bulma, acil durumlara hazırlık ve kullanıcı deneyimi gibi çok boyutlu gereklilikleri içermektedir. Kapalı ve açık alanlar için belirlenen tasarım ilkeleri, farklı yetersizlik türlerine sahip bireylerin ihtiyaçları gözetilerek hazırlanmış ve uygulamaya geçirilmiştir. Özellikle "Özel Gereksinimli Amerikalılar Yasası" ve bu yasa doğrultusunda geliştirilen erişilebilirlik standartları hem kamu hem de özel sektör kuruluşlarını kapsayarak erişilebilirliğin toplumsal düzeyde benimsenmesini sağlamıştır.

Kapalı mekânlarda zemin yüzeyi, çıkıntı yapan nesnelerin sınırlandırılması, iç mekân rotalarının erişilebilirliği, asansör ve merdivenlerin kullanım uygunluğu gibi unsurlar, yetersizliği olan bireylerin bağımsız hareket etmesine katkı sağlamaktadır. Benzer şekilde acil tahliye düzenlemeleri ve erişilebilir işaretlemeler, sadece erişimi kolaylaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda güvenliğin de artırılmasına olanak tanımaktadır. Dış mekânlarda ise bina çevresine erişim, rampa tasarımları, otopark düzenlemeleri, yolcu indirme-bindirme alanları ve çocuk oyun alanlarının erişilebilirliği gibi hususlar, açık alan kullanımında eşitliği teşvik etmektedir.

Sonuç olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan erişilebilir mekân tasarımı standartları, yetersizliği olan bireylerin yaşam kalitesini artırma noktasında önemli bir model teşkil etmektedir. Bu standartların ayrıntılı yapısı, evrensel tasarım anlayışıyla da örtüşmekte ve tüm bireyler için kapsayıcı bir çevre sunmayı hedeflemektedir. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde de benzer standartların uygulanması, erişilebilirlik alanında önemli ilerlemeler kaydedilmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, erişilebilirlik yalnızca bir teknik düzenleme değil; aynı zamanda insan hakları temelli bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

U. S. Access Board. (t.y.). *Guide to the ADA Accessibility Standards.* https://www.access-board.gov/ada/guides/

U.S. Department of Justice Civil Rights Division. (t.y.a). *Americans with Disabilities Act of 1990, As Amended.* https://www.ada.gov/law-and-regs/ada/

U.S. Department of Justice Civil Rights Division. (t.y.b). *Introduction to the Americans with Disabilities Act.* https://www.ada.gov/topics/intro-to-ada/#public-transit

ENGELLİ BİREYLER İÇİN ERİŞİLEBİLİRLİK: KAPSAYICI BİR TOPLUMUN TEMEL TAŞI

Prof. Dr. Yıldız AKSOY
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
ORCID: 0000-0002-8804-8337

ÖZET

Engelli bireylerin toplumsal katılımı ve eşitliği açısından kritik olan **erişilebilirlik kavramı**, bu çalışmanın temel odak noktasıdır. Dünya genelinde milyonlarca insanı etkileyen engellilik durumu, bireylerin eğitimden istihdama, sosyal etkileşimlerden kültürel aktivitelere kadar pek çok alanda karşılaştıkları engellerle şekillenmektedir. Bu bağlamda erişilebilirlik, sadece fiziksel engellerin ortadan kaldırılması anlamına gelmemekte, aynı zamanda bilgiye erişim, iletişimde kolaylık ve toplumsal hizmetlere eşit katılım gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu çalışmada erişilebilirliğin hem mekânsal hem de fiziksel yönleri ayrı ayrı ele alınarak, kentsel alanların çekiciliğinin engelli bireylerin bu alanlarla kurduğu etkileşimdeki önemi tartışılmaktadır. Ayrıca, engellilik anlayışına dair uluslararası sınıflandırmaların gelişimi ve bu sınıflandırmalara getirilen eleştiriler değerlendirilmektedir. Kapsayıcı bir toplum vizyonunu destekleyen Evrensel Tasarım Teorisi (UDT), engelli bireylerin toplumsal hayata tam ve eşit katılımını mümkün kılacak temel tasarım prensiplerini ortaya koymaktadır. Evrensel Tasarım Teorisi (UDT), tasarım süreçlerinde insan çeşitliliğini temel bir girdi olarak kabul ederek, ürünlerin, çevresel düzenlemelerin, iletişim sistemlerinin ve hizmetlerin mümkün olduğunca geniş bir kullanıcı kitlesi tarafından, herhangi bir özel uyarlama veya ek yardıma ihtiyaç duyulmadan kullanılabilir olmasını amaçlamaktadır. Bu teori, sadece fiziksel engelleri olan bireylerin değil, aynı zamanda farklı yaş gruplarından, farklı kültürel geçmişlerden gelen ve farklı yeteneklere sahip tüm bireylerin ihtiyaçlarını dikkate alarak, daha erişilebilir ve kullanılabilir çözümler üretmeyi hedeflemektedir. Adil kullanım, kullanımda esneklik, basit ve anlamlı kullanım, hatalara tolerans, düşük fiziksel çaba, boyut ve şekil için uygunluk gibi yedi temel ilke üzerine inşa edilen Evrensel Tasarım Teorisi (UDT), tasarımcıları ve planlamacıları, potansiyel kullanıcıların çeşitliliğini öngörmeye ve bu çeşitliliğe uygun çözümler geliştirmeye teşvik etmektedir. Evrensel Tasarım Teorisi (UDT) engelli bireylerin toplumsal hayata tam ve eşit katılımını destekleyen sadece bir tasarım felsefesi değil, aynı zamanda daha kapsayıcı, sürdürülebilir ve insan odaklı bir toplum vizyonunun da temelini oluşturmaktadır. Bu prensiplerin yaygınlaştırılması ve uygulanması, engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra, toplumun tüm kesimleri için daha erişilebilir ve yaşanabilir bir çevre yaratılmasına katkıda bulunacaktır. Bu çalışmada Evrensel Tasarım Teorisi'nin vurguladığı ilkeler ışığında, erişilebilirliğin engelli bireylerin toplumsal hayata tam ve eşit katılımının sağlanmasında vazgeçilmez bir role sahip olduğu açıkça ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erişilebilirlik, Engelli Bireyler, Eşitlik, Evrensel Tasarım Teorisi (UDT)

ACCESSIBILITY FOR INDIVIDUALS WITH DISABILITIES: A CORNERSTONE OF AN INCLUSIVE SOCIETY

ABSTRACT

Accessibility, which is critical for the social participation and equality of individuals with disabilities, constitutes the central focus of this study. Disability, which affects millions of people worldwide, shapes individuals' experiences through the barriers they face in many areas, including education, employment, social interaction, and cultural activities. In this context, accessibility does not solely refer to the removal of physical barriers; it also encompasses a wide range of issues such as access to information, ease of communication, and equal participation in public services. This study addresses both the spatial and physical dimensions of accessibility, discussing the significance of urban environments in shaping the interaction of individuals with disabilities with these spaces. Furthermore, it evaluates the development of international classifications of disability and the criticisms directed at these classifications. Supporting the vision of an inclusive society, Universal Design Theory (UDT) presents core design principles that aim to enable the full and equal participation of individuals with disabilities in social life. By recognizing human diversity as a fundamental input in the design process, Universal Design Theory seeks to ensure that products, environmental arrangements, communication systems, and services are usable by as wide a range of people as possible—without the need for specialized adaptation or additional assistance.

This theory targets not only individuals with physical disabilities but also people from different age groups, cultural backgrounds, and with varying abilities, aiming to produce more accessible and usable solutions. Built upon seven key principles—equitable use, flexibility in use, simple and intuitive use, tolerance for error, low physical effort, and size and space for approach and use—Universal Design Theory encourages designers and planners to anticipate user diversity and develop appropriate solutions. Universal Design Theory is not only a design philosophy that supports the full and equal participation of individuals with disabilities in social life, but also lays the foundation for a more inclusive, sustainable, and human-centered societal vision. The widespread promotion and implementation of these principles will not only enhance the quality of life for individuals with disabilities but also contribute to creating a more accessible and livable environment for all members of society. In light of the principles emphasized by Universal Design Theory, this study clearly demonstrates that accessibility plays an indispensable role in ensuring the full and equal participation of individuals with disabilities in social life.

Keywords: Accessibility, Individuals with Disabilities, Equality, Universal Design Theory (UDT)

1. ENGELLİLİĞİN ÇOK KATMANLI DOĞASI VE ERİŞİLEBİLİRLİĞİN ÖNEMİ

Günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık %15'ini oluşturan bir milyardan fazla insan, çeşitli engellilik durumlarıyla yaşamaktadır. Bu demografik gerçeklik, engelli bireyleri gezegenimizdeki en büyük azınlık grubu konumuna getirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) "engellilik" kavramını "bozukluklar, etkinlik sınırlamaları ya da katılım kısıtlamaları için kullanılan genel bir terim" olarak tanımlaması, bu olgunun karmaşıklığını ve çok boyutluluğunu açıkça ortaya koymaktadır (WHO, 2001). Bu tanım, engelliliğin yalnızca bireyin sağlık durumuyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda bu bireyin karşılaştığı çevresel ve kişisel engellerle etkileşiminden doğan olumsuz sonuçları da içerdiğini vurgulamaktadır.

Engelliliğin tanımı ve bu tanımın nasıl bir dil aracılığıyla ifade edildiği, engelliliğin anlaşılma ve ele alınma biçimlerini derinden etkileyen, onlarca yıllık akademik araştırma ve tartışmaların merkezinde yer alan bir konudur. Teknolojik gelişmelere ve pratik çözümlere geçmeden önce, engellilik kavramının farklı bağlamlarda ve farklı bakış açılarından nasıl tanımlanabileceğini kabul etmek hayati önem taşımaktadır. Bu tanımlamalar, engelli bireylerin eğitim, istihdam, sağlık hizmetleri ve sosyal katılım gibi temel alanlara erişimindeki engellerin aşılmasında kritik bir rol oynamakta ve bireyler, kurumlar ve toplum düzeyindeki temel anlayışları şekillendirmektedir.

Engellilik tanımları, genellikle bireylerin günlük yaşam aktivitelerindeki işlevselliklerinin çeşitli şekillerde sınırlı veya zor olduğunu açıklamaya odaklanmaktadır (Leonardi vd., 2006). Alternatif bir bakış açısı ise, engelliliğin daha ziyade çevresel tasarım eksiklikleri veya diğer insanların tutum ve eylemleri neticesinde ortaya çıkan engellerle ilişkili olduğunu savunmaktadır. Farklı engelli bireylerin deneyimleri arasında ortak noktalar bulunsa da, engelliliğe yönelik olumsuz toplumsal yargılar, bazı bireylerin kendilerini bu şekilde tanımlamak istememesine yol açmaktadır. Kendilerini "engelli" olarak görmeyen veya bu etiketle anılmaktan rahatsızlık duyan pek çok kişi, yasal olarak hak ettikleri destek ve hizmetlere erişebilmek için bu kapsayıcı terimin içinde yer almak zorunda kalmaktadır. Engellilik kavramı, bireyler arasında farklı şekillerde yorumlanmakta ve ifade edilmekte; bu tercihler, iletişimin bağlamına göre değişebilmektedir (Oliver, 2013).

Engelli olmak, basit günlük işleri yerine getirirken dahi çeşitli zorluklar ve karmaşıklıklarla karşılaşmak anlamına gelir. Bu zorluklar, bireysel yetenekler ve çevresel koşulların karmaşık bir etkileşiminin sonucudur (Victor vd., 2016). Bu durum, bireysel kullanıcı özellikleriyle çevresel özellikler arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan temel erişilebilirlik sorununu tanımlamaktadır (Goodley, 2016).

2. ERİŞİLEBİLİRLİĞİN FARKLI BOYUTLARI: MEKÂNSAL VE FİZİKSEL YAKLAŞIMLAR

Erişilebilirlik kavramının çeşitli tanımları arasında iki temel yaklaşım öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, bir mekâna veya belirli bir etkinliğe ulaşma kolaylığını ve kentsel ağlarla olan bağlantısını vurgulayan **mekânsal erişilebilirliktir** (Litman, 2003; Bocarejo S ve Oviedo H, 2012). Bu tanım, coğrafi konum, ulaşım altyapısı ve hizmetlerin dağılımı gibi faktörleri dikkate alarak, bireylerin farklı fırsatlara ve kaynaklara ne kadar kolay ulaşabildiğini analiz eder.

İkinci önemli tanım ise, bir yere erişimi kolaylaştıran veya engelleyen somut unsurlara odaklanan **fiziksel erişilebilirliktir.** Bu kavram, özellikle yapılı çevredeki (binalar, yollar, toplu taşıma araçları vb.) engelleri incelemekte ve hareket kabiliyeti kısıtlı bireylerin, özellikle engelli bireylerin bu çevredeki hareketliliklerini nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktadır (Heylighen vd., 2013).

Çevresel faktörler, erişilebilirliği kolaylaştırıcı, engelleyici veya nötr etkiler yaratabilir. Bu nedenle, günümüzde "engelleyici çevreler" ve "destekleyici çevreler" arasında önemli bir ayrım yapılmaktadır (Imrie, 1996).

Bu çalışma, erişilebilirlik kavramını, engelli bireylerin toplumsal hayata tam ve eşit katılımını destekleyen bir felsefe olan **evrensel tasarım** kavramıyla birlikte ele almaktadır. Evrensel tasarım, insan-çevre etkileşiminde uyumu hedefleyen ve çevrenin, bireylerin fiziksel ve sosyo-ekonomik durumlarından bağımsız olarak tüm kullanıcılar için uyarlanmasını savunan bir yaklaşımdır.

2. 1. Kentsel Çekicilik ve Engelli Bireyler İçin Önemi

Hansen (2007), erişilebilirliği bireylerin potansiyel etkileşimleri ve fırsatlara erişimleri olarak tanımlamıştır. Bu temel tanımın ardından pek çok farklı yorum ortaya çıkmış olsa da, en yaygın kabul gören tanımlar erişilebilirliği bir etkinliğe, belirli bir mekâna veya bir ulaşım aracına ulaşma kolaylığı olarak ele almaktadır (Dalvi ve Martin, 1976).

Planlama alanındaki çalışmalar genellikle mekânın fiziksel özelliklerine odaklanmakta, ancak bu mekânın kullanıcılar için ne kadar çekici veya işlevsel olduğunu yeterince dikkate almamaktadır. Fiziksel unsurların ötesinde, bireyin bağlamsal ve kişisel tercihleri de sıklıkla göz ardı edilmektedir. Church ve Marston (2003), hizmet kullanıcılarının bir seçenekleri olduğunda her zaman en yakın etkinliği tercih etmediğini savunmaktadır. Bir etkinliğin tercih edilebilirliği, etkinliğin büyüklüğü, çekiciliği, bireyin bulunduğu mesafeyle birlikte mevcut ulaşım seçenekleri gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Boumezoued vd., (2020), bir kentsel alanın kullanıcı üzerinde olumlu bir etki yaratmasının, kullanıcının tüm beş duyusuna hitap etmesi durumunda mümkün olduğunu öne sürmektedir. Ancak bu duyusal uyarılar, farklı yeteneklere sahip bireyler için farklı şekillerde algılanabilir (Golledge, 1993). Aynı fiziksel mekân, farklı bireyler tarafından farklı amaçlarla ve farklı şekillerde kullanılabilir. Kullanıcı ve çevre arasındaki etkileşim, engelli bireylerin bir mekândaki etkinliklere ve fırsatlara erişiminde belirleyici bir faktör olabilir.

Kent içindeki "normal" olarak kabul edilen etkinliklere yönelik kısıtlamalar, engelli bireylerin sosyal hayattan dışlanmasına yol açmaktadır. Bu tür kısıtlamalar genellikle yapılı çevredeki fiziksel engellerden kaynaklanmaktadır (Titheridge vd., 2009). Church ve Marston (2003), "göreli erişim" kavramını ölçerek hareketlilik zinciri üzerine önemli bir çalışma geliştirmiştir. Bu yaklaşım, bireylerin fiziksel yeteneklerindeki farklılıklara bağlı olarak erişimdeki eşitsizlikleri ortaya koymaktadır. Örneğin, bir tekerlekli sandalye kullanıcısının belirli bir güzergâhı kat etmek için harcadığı fiziksel efor, yürüyebilen bir bireye kıyasla ortalama olarak 5,25 kat daha fazladır. Benzer şekilde, Vale vd., (2017), erişilebilirlik farklılıklarını ölçmek için mekânsal bağlantıyı hesaplayan mekânsal ağ analizlerini kullanmış ve bu farklılığı "accessibility disparity" (erişim eşitsizliği) kavramıyla açıklamıştır. Bu çalışmaların sonuçları, engelli bireyler ile engelli olmayan bireyler arasında çeşitli kentsel etkinliklere erişimde önemli ölçüde fark olduğunu açıkça göstermektedir.

Planlama bağlamında **kentsel çekicilik**, bir mekânın kullanıcıların çeşitli ihtiyaçlarını ve hedeflerini karşılama kapasitesi ve onların mekân seçimlerini etkileyen faktörler olarak tanımlanır. Bu faktörler, tüm kullanıcılar için evrensel olarak tasarlanmış olanaklar, hizmetler ve tesisleri içeren mekânın genel kalitesiyle yakından ilişkilidir. Bu unsurlar, "bir mekândaki fırsatlar" olarak adlandırılmakta ve kentsel çekiciliğin temel itici güçleri olarak kabul edilmektedir (Ariya vd., 2017; Vengesayi vd., 2009).

3. ENGELLİLİK KAVRAMINA FARKLI YAKLAŞIMLAR: ULUSLARARASI SINIFLANDIRMALAR VE ELEŞTİRİLERİ

Engellilik kavramına evrensel düzeyde kabul gören ilk kapsamlı tanım girişimi, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılmıştır. Uluslararası düzeyde tutarlılık sağlamak ve bu alandaki kavramsal karışıklığı en aza indirmek amacıyla WHO, İngiltere'deki Manchester Üniversitesi'nden bir araştırma ekibini görevlendirerek, WHO'nun Hastalıkların Uluslararası Sınıflandırması'na (WHO, 1976) "kronik hastalıklar"ı da kapsayacak şekilde yeni bir sınıflandırma geliştirmelerini istemiştir. Bu çabaların bir sonucu olarak 1980 yılında Uluslararası Sakatlık, Engellilik ve Dezavantaj Sınıflaması (ICIDH) ortaya çıkmıştır. Bu sınıflandırma, büyük ölçüde Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'taki önceki tanımlardan esinlenerek üçlü bir tipoloji sunmuştur (WHO, 1980):

Bozukluk (Impairment): Psikolojik, fizyolojik ya da anatomik yapı veya işlevlerdeki herhangi bir kayıp ya da anormallik. Bu, organ veya vücut sistem düzeyindeki sorunları ifade eder.

Engellilik (Disability): Bir bozukluktan kaynaklanan ve bir insanın normal kabul edilen şekilde bir etkinliği gerçekleştirmesini kısıtlayan ya da engelleyen herhangi bir yeti eksikliği. Bu, bireyin belirli aktiviteleri gerçekleştirme yeteneğindeki kısıtlılıkları ifade eder.

Dezavantaj (Handicap): Bir bireyin yaşı, cinsiyeti, sosyal ve kültürel koşulları dikkate alındığında, "normal" kabul edilen bir rolü yerine getirmesini sınırlayan ya da engelleyen bir bozukluk ya da engellilikten kaynaklanan dezavantajdır. Bu, bireyin toplumsal katılımındaki kısıtlılıkları ifade eder.

Ancak, Uluslararası Sakatlık, Engellilik ve Dezavantaj Sınıflaması (ICIDH), bozukluk, engellilik ve dezavantajın statik ve değişmez durumlar olduğunu varsayması nedeniyle eleştirilmiştir. Bu yaklaşım, hem gerçek dışıdır hem de engelli ve engelsiz bireyler arasında gereksiz ve yapay ayrımlar yaratmaktadır. Özellikle WHO'nun bu sınıflandırmasında yer alan bazı örnekler düşünüldüğünde bu durum daha da anlamını yitirmektedir. Örneğin, "bozukluk" başlığı altında saç dökülmesi, hamilelik ve eşcinsellik gibi durumlar da yer almıştır. "Engellilik" başlığı altında ise işe zamanında gidememe veya yerel ya da ulusal olaylara ilgi duymama gibi maddeler bulunmaktadır. Bu tür durumlar, organik veya zihinsel bir patolojiden ziyade bireysel tercihler veya çevresel faktörlere bağlı olabilir. Ancak ICIDH, "insan bedenine dair her özelliğe bir sınıflama getirmiştir." Bu nedenle, hem tarihsel karşılaştırmalarda hem de farklı kültürler arasındaki karşılaştırmalarda bu sınıflandırmanın güvenilirliği ciddi biçimde zayıflamaktadır (Edie ve Loeb, 2006).

4. EVRENSEL TASARIM: KAPSAYICILIĞIN MİMARİ VE FELSEFİ TEMELİ

Evrensel Tasarım Teorisi (UDT), engelli Amerikalı Mimar Ronald Mace tarafından ilk olarak kavramsallaştırılmış yenilikçi bir yaklaşımdır. Mace, evrensel tasarımı "ürünlerin ve çevrelerin, tüm insanlar tarafından, mümkün olduğunca büyük ölçüde, uyarlama veya özel tasarım gerektirmeden kullanılabilir şekilde tasarlanması" olarak tanımlamıştır. Bir teori olarak genişletildiğinde, evrensel tasarım, mevcut tasarım paradigmalarına farklı bir bakış açısı sunmakta ve varsayılan hedef kitlenin sınırlarını sorgulamayı teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, tasarım pratiğini, ürün geliştirmenin ve çevre düzenlemelerinin en başından itibaren en geniş çeşitlilikteki insan grubunu kapsayacak şekilde yeniden yönlendirmek için güçlü bir metodoloji sunmaktadır. İlk olarak fiziksel alanlar ve nesneler üzerine uygulanan Evrensel Tasarım Teorisi (UDT), zamanla daha soyut kavramların (örneğin, bilgi teknolojileri, iletişim sistemleri) tasarımını şekillendirmek için de kullanılmaya başlanmıştır (Mace, 1998). Mace tarafından ortaya atılan bu temel anlayış, günümüzde evrensel tasarımın etik ve pratik çerçevesini oluşturmaya devam etmektedir.

Evrensel Tasarım (UDT), engelli bireylerin sıklıkla dışlandığı bir dünyaya karşı önemli bir direniş biçimi olarak işlev görmektedir. Bazı araştırmacılar, bu dışlanmanın tarihsel olarak, engelli bireylerin kamusal hayatta etkin bir şekilde var olamayacakları yönündeki örtük varsayımlar aracılığıyla gerçekleştiğini savunurken, diğerleri bazı tasarım ve uygulamaların engelli bireyleri kamusal alanlardan açıkça dışladığını belirtmektedir (Schweik, 2009).

Dışlanmanın biçimi örtük veya açık olsun, Mace (1985), bu durumun bir kısır döngü yarattığını ileri sürmektedir. Dışlayıcı varsayımlar, daha fazla dışlanmayı meşrulaştırmış ve yeniden üretmiş, böylece engelli bireylerin toplumdan sistematik olarak dışlanmasını sürekli hale getirmiştir. Evrensel Tasarımın temel amacı, bu olumsuz döngüyü kırmaktır. Evrensel tasarım, engelli bireylerin toplumun tüm alanlarında tam ve eşit bir şekilde yer alması gerektiğini savunmakta ve bu nedenle engelli bedenlerin ve deneyimlerinin, tüm tasarım faaliyetlerine başlanırken temel rehberlik ilkeleri olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

"Evrensel tasarım" terimi, genel olarak, çevrelerin, ürünlerin ve iletişimin en geniş kullanıcı yelpazesi göz önünde bulundurularak tasarlanmasına yönelik bütüncül bir tasarım yaklaşımı ve hareketi olarak tanımlanmaktadır. Bu "herkes için tasarım" yaklaşımı, sosyal içerme ve insan çeşitliliğine saygı söylemleriyle geniş bir şekilde ilişkilidir. Evrensel tasarımın temel amacı, fiziksel ve sosyal çevreyi iyileştirmek ve bu sayede "özel" düzenlemelere ve "yardımcı teknolojilere" duyulan ihtiyacı en aza indirmektir. Bu nedenle, evrensel tasarım odaklı tasarım süreçleri, ürünlerin, iletişim sistemlerinin, binaların, kamu hizmetlerinin, olanakların ve açık alanların, en geniş kullanıcı kitlesi için hem işlevsel hem de estetik açıdan kabul edilebilir şekilde nasıl üretilebileceğini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Evrensel olarak tasarlanmış ürünler ve çevreler, aşağıdaki yedi temel ilkeye dayanmaktadır (Steinfield, 2006).

1. Adil Kullanım (Equitable Use): Tasarım, farklı yeteneklere sahip insanlar için eşit derecede kullanışlı ve pazarlanabilir olmalıdır. Herkesin aynı ürünü veya çevreyi, benzer bir deneyimle kullanabilmesini hedefler.

2. Kullanımda Esneklik (Flexibility in Use): Tasarım, geniş bir bireysel tercih ve yetenek yelpazesini desteklemelidir. Kullanıcıların farklı yöntemlerle, farklı hızlarda ve farklı tercihlerle kullanabilmesine olanak tanır.

3. Basit ve Anlamlı Kullanım (Simple and Intuitive Use): Kullanım kolay olmalı ve hem deneyimli hem de ilk kez kullananlar için anlaşılabilir olmalıdır. Karmaşık talimatlara veya özel bilgilere ihtiyaç duyulmamalıdır.

4. Hatalara Tolerans (Tolerance for Error): Tasarım, kazaları veya yanlış kullanımları en aza indirecek şekilde düzenlenmelidir. Tehlikeli veya istenmeyen sonuçları önleyici özellikler içermelidir.

5. Düşük Fiziksel Çaba (Low Physical Effort): Tasarım, kullanıcıdan minimum düzeyde fiziksel çaba gerektirmelidir. Verimli ve rahat bir kullanım deneyimi sunmalıdır.

6. Boyut ve Şekil İçin Uygunluk (Size and Space for Approach and Use): Tasarım, kullanıcının hareketi ve erişimi göz önünde bulundurularak uygun şekilde yapılmalıdır.

Bu ilkelere dayalı olarak evrensel tasarım, engelli bireylerin ve toplumun geri kalanı için daha uygun bir çevre ve daha iyi bir yaşam kalitesi sağlamak amacıyla, herhangi bir birey için özel tasarım gereksinimlerini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Evrensel Tasarımın bu temel ilkeleri, sadece fiziksel engelleri olan bireyler için değil, aynı zamanda yaşlılar, çocuklar, hamileler, geçici sağlık sorunları yaşayanlar ve hatta farklı kültürel ve dilsel geçmişlere sahip kişiler gibi geniş bir kullanıcı kitlesi için de önemli faydalar sağlamaktadır. Örneğin, basit ve anlaşılır bir arayüze sahip bir yazılım, dil bariyerlerini aşmaya yardımcı olabilirken, kaymaz zeminler her yaştan ve her türlü fiziksel durumda olan bireyin güvenliğini artırabilir. Bu nedenle, evrensel tasarımın benimsenmesi, sadece engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda daha güvenli, konforlu ve kullanışlı bir çevre yaratarak tüm toplumun yaşam kalitesini yükseltir.

Evrensel tasarımın yaygınlaşması, tasarımcıların, mimarların, peyzaj mimarlarının, mühendislerin ve politika yapıcıların bu felsefenin temel prensiplerini benimsemesi ve uygulamalarına entegre etmesiyle mümkündür. Eğitim müfredatlarında evrensel tasarım ilkelerine yer verilmesi, farkındalık kampanyaları düzenlenmesi ve erişilebilirlik standartlarının yasal düzenlemelerle desteklenmesi, bu alandaki ilerlemeyi hızlandıracak önemli adımlardır. Ayrıca, engelli bireylerin tasarım süreçlerine aktif olarak katılımı ve geri bildirimlerinin alınması, daha kullanıcı odaklı ve gerçekten erişilebilir çözümlerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Evrensel Tasarım Teorisi, engelli bireylerin toplumsal hayata tam ve eşit katılımı için güçlü bir araç sunmaktadır. Bu teori, sadece fiziksel engellerin değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel engellerin de aşılmasına yardımcı olarak daha kapsayıcı, adil ve sürdürülebilir bir toplumun inşasına önemli katkılar sağlamaktadır. Evrensel tasarım ilkelerinin benimsenmesi ve yaygınlaştırılması, geleceğin şehirlerinin, ürünlerinin ve hizmetlerinin herkes için erişilebilir ve kullanılabilir olmasını sağlayarak, daha yaşanabilir bir dünya yaratma yolunda atılacak önemli bir adımdır.

5. SONUÇ VE GENEL DEGERLENDİRME

Bu çalışma, engelli bireylerin toplumsal hayata tam ve eşit katılımının önündeki engelleri ve bu engellerin aşılmasında Evrensel Tasarım Teorisi'nin (UDT) önemi üzerinde durmaktadır. Erişilebilirlik kavramının çok boyutlu yapısı, engelliliğin tanımlanmasındaki zorluklar, mekânsal ve fiziksel erişilebilirliğin farklı yönleri, kentsel çekiciliğin rolü ve uluslararası sınıflandırmaların evrimi gibi çeşitli başlıklar altında yapılan açıklamalar, konunun karmaşıklığını ve önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Çalışmanın temel bulgularından biri, engelliliğin yalnızca bireysel bir tıbbi durum olarak ele alınmaması gerektiğidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tanımının da işaret ettiği gibi, engellilik, bireyin işlevsel kısıtlılıklarının çevresel ve kişisel faktörlerle etkileşimi sonucu ortaya çıkan bir olgudur. Bu perspektif, erişilebilirlik çabalarının sadece bireysel adaptasyonlara değil, aynı zamanda çevresel düzenlemelere ve toplumsal tutumların iyileştirilmesine odaklanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Engelli bireylerin kendilerini nasıl tanımladıkları konusundaki çeşitlilik ve bazı bireylerin "engelli" etiketiyle rahatsızlık duyması, dilin ve terminolojinin hassasiyetini ve kapsayıcı bir iletişim yaklaşımının önemini ortaya koymaktadır.

Mekânsal ve fiziksel erişilebilirlik kavramlarının ayrı ayrı ele alınması, kentsel planlama ve tasarım süreçlerinde bütüncül bir bakış açısının ne kadar kritik olduğunu göstermektedir. Mekânsal erişilebilirlik, hizmetlere ve fırsatlara ulaşımın coğrafi boyutunu incelerken, fiziksel erişilebilirlik, yapılı çevredeki engellerin hareket kabiliyeti üzerindeki doğrudan etkisini değerlendirmektedir. Kentsel çekicilik kavramının bu bağlamda tartışılması, engelli bireylerin sadece bir noktadan diğerine ulaşabilmesinin yeterli olmadığını, aynı zamanda bu yolculukların ve varılan noktaların onlar için güvenli, konforlu, davetkar ve anlamlı olması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Bir mekanın sadece fiziksel olarak erişilebilir olması, eğer bu mekanın sunduğu deneyimler veya olanaklar engelli bireyler için çekici değilse, o mekanın potansiyelinden tam olarak yararlanılamayacağı açıktır.

Uluslararası Sakatlık, Engellilik ve Dezavantaj Sınıflaması (ICIDH) gibi erken dönem sınıflandırmalarına yönelik eleştiriler, engellilik olgusunun statik ve bireysel bir sorun olarak ele alınmasının yetersizliğini göstermektedir. Bu sınıflandırmaların, bireyin çevresiyle olan etkileşimini ve toplumsal katılımını yeterince dikkate almaması, daha kapsayıcı ve dinamik bir anlayışın gerekliliğini doğurmuştur. Evrensel Tasarım Teorisi (UDT), işte bu ihtiyaca cevap veren yenilikçi bir yaklaşımdır (Gossett vd., 2009).

Ronald Mace tarafından temellendirilen Evrensel Tasarım Teorisi, insan çeşitliliğini tasarım süreçlerinin merkezine yerleştirerek, ürünlerin, çevrelerin ve hizmetlerin mümkün olan en geniş kullanıcı kitlesi tarafından, herhangi bir özel uyarlama veya ek yardıma ihtiyaç duyulmadan kullanılabilir olmasını amaçlamaktadır. Adil kullanım, kullanımda esneklik, basit ve anlamlı kullanım, hatalara tolerans, düşük fiziksel çaba, uygun boyut ve şekil gibi yedi temel ilke, tasarımcılara ve planlamacılara, engelli bireylerin farklı ihtiyaçlarını ve yeteneklerini dikkate alan çözümler üretme konusunda somut bir çerçeve sunmaktadır.

Bu ilkelerin benimsenmesi, sadece fiziksel engelleri olan bireylerin değil, aynı zamanda yaşlılar, çocuklar, hamileler, geçici sağlık sorunları yaşayanlar ve farklı kültürel ve dilsel geçmişlere sahip kişiler gibi geniş bir kullanıcı kitlesi için de önemli faydalar sağlamaktadır (Mace, 1985).

Evrensel tasarımın felsefesi, engelli bireylerin sıklıkla maruz kaldığı dışlanmaya karşı güçlü bir direnç mekanizması olarak işlev görmektedir. Tasarım süreçlerinde engelli bedenlerin ve deneyimlerinin temel rehberlik ilkeleri olarak kabul edilmesi, daha kapsayıcı ve adil bir toplumun inşası için hayati önem taşımaktadır.

Evrensel tasarımın geniş kitlelere ulaşması ve başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi, farklı uzmanlık alanlarından gelenlerin ve ilgili herkesin ortak çabasını zorunlu kılmaktadır. Bu süreçte tasarımcılar, mimarlar, mühendisler, kent plancıları, peyzaj mimarları, politika üretenler, eğitimciler ve en önemlisi, engelli vatandaşlarımızın bizzat kendileri aktif rol üstlenmelidir. Eğitim programlarına evrensel tasarım prensiplerinin dahil edilmesi, bilinçlendirme çalışmaları yapılması, erişilebilirlik ölçütlerinin yasal çerçevelerle güçlendirilmesi ve engelli bireylerin tasarım aşamalarına doğrudan dahil edilmesi, bu konudaki gelişimi hızlandıracak temel unsurlardır.

Gelecekteki araştırmalar, evrensel tasarımın farklı bağlamlarda uygulanmasının ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerini daha detaylı bir şekilde incelemelidir. Erişilebilirlik teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin evrensel tasarım ilkeleriyle nasıl entegre edilebileceği, akıllı şehir konseptlerinin engelli bireyler için nasıl daha erişilebilir hale getirilebileceği ve sanal ve artırılmış gerçeklik gibi yeni teknolojilerin engelli bireylerin toplumsal katılımını nasıl destekleyebileceği gibi konular da önemli araştırma alanlarıdır. Ayrıca, farklı ülkelerdeki erişilebilirlik politikalarının ve uygulamalarının karşılaştırılması, en iyi uygulamaların belirlenmesi ve uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi açısından da değerli olacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma, engelli bireyler için erişilebilirliğin sadece bir teknik gereklilik veya yasal zorunluluk olmanın ötesinde, temel bir insan hakkı ve kapsayıcı bir toplumun vazgeçilmez bir unsuru olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Evrensel Tasarım Teorisi, bu hedefe ulaşmak için güçlü bir felsefi ve pratik çerçeve sunmaktadır. Bu ilkelerin benimsenmesi ve yaygınlaştırılması, engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra, tüm toplum için daha adil, sürdürülebilir ve yaşanabilir bir dünya yaratılmasına katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, erişilebilirlik konusundaki farkındalığın ve çabaların sürekli olarak artırılması, ortak toplumsal sorumluluğumuzdur.

KAYNAKÇA

Ariya, G., Sitati, N., Wishitemi, B. (2017). Tourists' Perceived Value of Wildlife Tourism Product at Lake Nakuru National Park, Kenya. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 8 (2), 147-156.

Bocarejo, J. P., Oviedo H, D. (2012). Transport accessibility and social inequities: a tool for identification of mobility needs and evaluation of transport investments. *Journal of Transport Geography*, 24 (Z), 142-154.

Boumezoued, S., Bada, Y., Bougdah, H. (2020) Pedestrian Itinerary Choice: Between Multi-Sensory, Affective and Syntactic Aspects of the Street Pattern in the Historic Quarter of Bejaia, Algeria". *International Review for Spatial Planning and Sustainable Development,* 8 (4), 91-108.

Church, R. L., Marston, J. R. (2003). Measuring Accessibility for People with a Disability. *Geographical Analysis,* 35 (1), 83-96.

Dalvi, M. Q., Martin, K. (1976). The Measurement of Accessibility: Some Preliminary Results. *Transportation,* 5 (1), 17-42.

Eide, A. H., Loeb, M. E. (2006). Reflections on disability data and statistics in developing countries. In B. Albert (ed.), In or Out of the Mainstream: Lessons from research on disability and development cooperation. Leeds: The Disability Press, 89 – 103.

Golledge, R. G. (1993). Geography and the Disabled: A Survey with Special Reference to Vision Impaired and Blind Populations. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 18 (1), 63-85.

Goodley, D. (2016). Disability Studies: An Interdisciplinary Introduction. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications Ltd.

Gossett, A., Mizra, M., Barnds, A. K., Feidt, D. (2009). Beyond Access: A case study on the intersection between, accessibility, sustainability and universal design. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 4 (6), 439-450.

Hansen, W. G. (2007). How Accessibility Shapes Land Use. *Journal of the American Institute of Planners*, 25 (2), 73-76.

Heylighen, A., Van Doren, C., Vermeersch, P. W. (2013). Enriching Our Understanding of Architecture through Disability Experience. *Open House International*, 38 (1), 7-19.

Imrie, R. F. (1996). Disability and the City: International Perspectives. SAGE Publications Ltd.

Leonardi, M., Bickenbach, J., Ustun, T.B., Kostanjsek, N., Chatterji, S., Mhadie, C. (2006). The definition of disability: What is in a name? *The Lancet,* 368 (9543), 1219–1221.

Litman, T. A. (2003). Economic Value of Walkability. *Transportation Research Record*, 1828 (1), 3-11.

Mace, R. (1985). Universal design: Barrier-free environments for everyone. *Designers West*, 33 (1), 147–152.

Mace, R. (1998). Universal Design in Housing. *Assistive Technology*, 10 (1) 21-28.

Oliver, M. (2013). The social model of disability: Thirty years on. *Disability & Society*, 28 (7), 1024–1026.

Steinfield, E. (2006). Position paper: The future of Universal Design, IDEA Centre, University of Buffalo.

Schweik, S. M. (2009). The ugly laws: Disability in public. NYU Press

Titheridge, H., Achuthan, K., Mackett, R., Solomon, J. (2009). Assessing the Extent of Transport Social Exclusion among the Elderly. *Journal of Transport and Land Use*, 2 (2), 31-48.

WHO (1976). International Classification of Disease. 9th Revision. Geneva: World Health Organization.

WHO (1980). International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps. Geneva: World Health Organization.

WHO (World Health Organization and The World Bank) (2001). The World Health Report 2001: Mental Health: New Understanding, New Hope.

Vale, D. S., Ascensão, F., Raposo, N., Figueiredo, A. P. (2017). Comparing Access for All: Disability-Induced Accessibility Disparity in Lisbon. *Journal of Geographical Systems*, 19 (1), 43-64.

Vengesayi, S., Mavondo, F. T., Reisinger, Y. (2009). Tourism Destination Attractiveness: Attractions, Facilities, and People as Predictors. *Tourism Analysis*, 14 (5), 621-636.

Victor, N., Klein, O., Gerber, P. (2016). Handicap of situation and pedestrian accessibility: Redesign urban space. *Espace populations sociétés,* 2016 (2).

ENGELSİZ KAMPÜSLER: TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİNDE PEYZAJ VE MEKÂNSAL DÜZENLEMELER

Gizem Nagehan AKSU (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0009-0007-2050-2648

Çağla GÜLER (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0009-0006-4386-4425

Prof. Dr. Murat ÖZYAVUZ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0003-3418-9713

ÖZET

Toplumsal yaşamın her alanında öne çıkan konulardan biri olan kapsayıcılık ve erişilebilirlik, üniversitelerin sadece eğitim değil, mekânsal planlama açısından da yeniden ele alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu doğrultuda "engelsiz üniversite" kavramı, yalnızca engelli bireylerin kampüs içinde rahat hareket edebilmesini sağlamaya yönelik fiziksel düzenlemelerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda sosyal hayata katılımı, bilişsel ihtiyaçları ve psikolojik rahatlığı da kapsayan çok yönlü bir yaklaşımı ifade eder. Türkiye'de son yıllarda Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından verilen "Engelsiz Üniversite Ödülleri" gibi girişimler, üniversiteleri bu konuda daha bilinçli adımlar atmaya yönlendirirken, kampüslerin erişilebilirlik düzeyinin yeniden değerlendirilmesini de gündeme getirmiştir. Engelli bireylerin eğitim süreçlerine tam katılımını sağlamak, fiziksel çevrenin evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda yeniden şekillendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede kampüs alanlarında iç mekan, yer alan açık ve yeşil alanların, dolaşım yollarının, sosyal donatı alanlarının ve diğer dış mekân düzenlemelerinin erişilebilirliği, peyzaj mimarlığı disiplininin temel sorumluluk alanlarından biri haline gelmiştir. Peyzaj düzenlemeleri, yalnızca estetik değil; aynı zamanda işlevsel, güvenli ve kapsayıcı mekânlar sunarak, tüm bireyler için eşit kullanım fırsatları yaratmayı hedeflemelidir. Bu kitap bölümünde, **Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi** örneği üzerinden mekânsal düzenlemeler incelenerek, kampüs genelinde erişilebilirliğin ne düzeyde sağlandığı değerlendirilmiştir. Çalışmada, literatürdeki benzer örneklerden elde edilen veriler ışığında, herkes için tasarım kriterleri doğrultusunda yapılması gereken iyileştirme önerilerine de yer verilmiştir. Amacımız, engelsiz kampüs olgusuna hem teorik hem de uygulamalı bir bakış açısı kazandırarak, benzer çalışmalara katkı sunmak ve yükseköğretim alanında daha kapsayıcı mekânların oluşturulmasına destek olmaktır.

Anahtar Kelimeler: Erişilebilir Kampüs, Engelli Bireyler, Evrensel Tasarım, Kapsayıcılık, Erişilebilirlik

ACCESSIBLE CAMPUSES: LANDSCAPE AND SPATIAL ARRANGEMENTS AT TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL UNIVERSITY

ABSTRACT

The growing emphasis on inclusivity and accessibility across all facets of social life has necessitated a reexamination of university campuses, not only in terms of education but also through the lens of spatial planning. The notion of an "accessible university" extends far beyond providing physical adaptations that facilitate the mobility of individuals with disabilities; it embraces a holistic perspective that addresses social participation, cognitive needs, and psychological well-being. In Turkey, initiatives such as the "Accessible University Awards" granted by the Council of Higher Education (YÖK) have raised awareness and prompted universities to reassess the accessibility of their campuses. Enabling the full and active participation of individuals with disabilities in academic life requires a comprehensive redesign of the built environment, guided by universal design principles.

Within this scope, ensuring the accessibility of indoor spaces, open and green areas, circulation routes, social amenities, and other outdoor environments has become a core responsibility of the landscape architecture discipline. Landscape interventions should aim not merely to enhance aesthetics but also to create functional, safe, and inclusive environments that ensure equal access for all users. This chapter examines the case of Tekirdağ Namık Kemal University to assess the current level of accessibility across its campus. Drawing on insights from existing literature and case studies, the study also proposes improvements aligned with the principles of inclusive design. By offering both a theoretical framework and practical recommendations, this work seeks to contribute to the development of more inclusive campus environments within the field of higher education.

Keywords: Accessible Campus, Disability Inclusion, Universal Design, Inclusive Environments, Accessibility

1. ENGELLİLİK KAVRAMI

Engellilik kavramı tarihsel süreç içerisinde farklı disiplinlerde farklı şekillerde tanımlanmış, fakat özellikle 20. yüzyıldan itibaren birey, toplum ve çevre etkileşimi bağlamında daha bütüncül bir anlayışa evrilmiştir. Bu bağlamda engellilik, sadece bireyin fiziksel ya da zihinsel farklılıklarıyla değil, aynı zamanda bu bireyin çevresiyle kurduğu etkileşim ve toplumun bu farklılıklara verdiği yanıtla da şekillenir.

Engelliliğin tanımı ve buna dair yaklaşımlar, zamanla tıptan topluma uzanan bir yelpazede çeşitlenmiştir. Bu çeşitli yaklaşımlar, hem uygulamalarda hem de politika üretiminde önemli rol oynamaktadır. Bu kapsamda engelliliğe yönelik başlıca modellemeler şunlardır:

1.1.Tıbbi Model

Tıbbi modele göre engellilik, bireyin fiziksel ya da zihinsel bir hastalık veya bozukluk sonucunda işlev kaybına uğraması durumudur. Bu model, engelliliği bireysel bir sorun olarak tanımlar ve çözümü de bireyin rehabilitasyonu ya da iyileştirilmesi olarak görür (Shakespeare, 2006). Bu yaklaşımda çevresel ve toplumsal faktörler ikincil plandadır; bireyin "normal" topluma entegre olabilmesi için medikal müdahaleler önceliklidir.

1.2. Sosyal Model

Sosyal model ise engelliliği bireysel değil, toplumsal bir sorun olarak ele alır. Bu modele göre bireydeki farklılık bir "engel" değil, toplumun bu farklılıkları dikkate almayan yapısı bir engeldir. Örneğin, tekerlekli sandalye kullanan bir bireyin binaya erişememesi, onun engelinden değil, binanın erişilebilir tasarlanmamış olmasından kaynaklanır (Oliver, 1990). Bu model, özellikle 1970'lerden itibaren engelli bireylerin hak temelli mücadelelerinde temel kavramsal çerçeve olmuştur.

1.3. Birey-Toplum Etkileşimi Odaklı Yaklaşımlar (Bütünleşik Model)

Günümüzde giderek yaygınlaşan yaklaşımlar, tıbbi ve sosyal modellerin sınırlılıklarını aşan, birey ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi merkeze alan hibrit modellerdir. Bu tür modellerde engellilik, bireyin sağlık durumu, çevresel faktörler ve kişisel faktörlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkar. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) Uluslararası İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Sınıflandırması (ICF) bu tür çok boyutlu bir anlayışı temel alır (World Health Organization [WHO], 2001). Bu yaklaşım, hem bireyin sağlık durumunu hem de fiziksel çevre, toplumsal tutumlar, politikalar gibi dışsal faktörleri dikkate alır.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (UN CRPD), engelliliği yukarıda açıklanan sosyal modelle uyumlu olarak tanımlar. Sözleşmeye göre *"Engelliler, uzun süreli fiziksel, zihinsel, entelektüel veya duyusal bozuklukları olan ve bu durumları çeşitli engellerle etkileşime girdiklerinde toplumda diğerleriyle eşit şekilde tam ve etkin katılımlarını kısıtlayan bireylerdir"* (United Nations [UN], 2006, Madde 1).

Bu tanımda, engellilik bireysel bir durum olarak değil, çevreyle olan etkileşimin sonucu olarak ele alınmakta; erişilebilirliğin sağlanması, ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve eşit katılım gibi ilkeler vurgulanmaktadır. CRPD'nin bu çerçevesi, modern engellilik politikaları ve engelsiz kampüs gibi uygulamaların temelini oluşturmaktadır.

2. ERİŞİLEBİLİRLİK VE KAPSAYICILIK

Erişilebilirlik ve kapsayıcılık, özellikle yükseköğretim kurumlarında engelli bireylerin eşit ve adil koşullarda eğitim alabilmesi için temel kavramlardır. Bu iki kavram çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsa da, içerik ve kapsam açısından birbirini tamamlayan fakat farklı anlamlar taşıyan yaklaşımlardır.

2.1. Erişilebilirlik

Erişilebilirlik, bireylerin çevresel, dijital veya sosyal engellerle karşılaşmadan bir mekâna, hizmete, bilgiye ya da etkinliğe ulaşabilmesini ve bunlardan eşit şekilde yararlanabilmesini ifade eder (European Agency for Special Needs and Inclusive Education [EASNIE], 2018).

Yükseköğretim bağlamında erişilebilirlik, yalnızca kampüs binalarının rampa ya da asansör gibi fiziksel unsurlarla donatılmasıyla sınırlı değildir; aynı zamanda dijital sistemlerin erişilebilir yazılımlarla uyumlu olması, ders materyallerinin alternatif formatlarda sunulması ve sınav uygulamalarının esnek şekilde tasarlanması gibi çok yönlü düzenlemeleri içerir.

Erişilebilirlik üç ana boyutta ele alınabilir:

2.1.1. Fiziksel Erişilebilirlik: Bina girişleri, tuvaletler, asansörler, otoparklar gibi alanların tekerlekli sandalye, baston veya diğer yardımcı araçlarla kullanılabilir olması. Aynı zamanda yönlendirme sistemlerinin görsel ve işitsel destekleri içermesi (Imrie, 2012).

2.1.2. Dijital Erişilebilirlik: Web siteleri, e-öğrenme platformları, öğrenci bilgi sistemleri gibi dijital ortamlarda ekran okuyucular, altyazılı video içerikleri ve klavye ile gezinme imkânı gibi özelliklerin bulunması (W3C, 2018).

2.1.3. Sosyal Erişilebilirlik: Sosyal etkinlikler, öğrenci kulüpleri ve akademik olmayan faaliyetlerde bireylerin dışlanmadan katılım sağlayabilmesini mümkün kılan düzenlemelerdir. Bu, hem fiziksel hem de tutumsal engellerin kaldırılmasıyla gerçekleşebilir (Bozkurt ve Keçeci, 2021).

2.2. Kapsayıcılık

Kapsayıcılık, sadece fiziksel veya teknik düzenlemelerle sınırlı olmayan, toplumsal zihniyet dönüşümünü de kapsayan bir kavramdır. Erişilebilirlik temel bir gereklilikken, kapsayıcılık bu gerekliliklerin hayata geçirilmesini sağlayan daha da geniş bir kültürel dönüşüm anlayışıdır. Kapsayıcılık, farklı özelliklere sahip olan bireylerin öğrenme süreçlerine aktif katılımını sağlayan pedagojik ve sosyal yaklaşımları içerir (UNESCO, 2017).

Yükseköğretimde kapsayıcılık, öğretim üyelerinin farklı öğrenme biçimlerine uygun öğretim yöntemleri geliştirmesi, engelli öğrencilerle empati kuran bir kampüs kültürünün oluşturulması ve eşitlik temelinde iletişim kurulması anlamına gelir. Bu durum, hem fiziksel-dijital erişimin sağlanmasını hem de bireylerin kendilerini ait hissetmelerini mümkün kılar (Moriña, 2020).

Tablo 1. Erişilebilirlik ve kapsayıcılık.

KAVRAM	TANIM	ODAK NOKTASI
Erişilebilirlik	Hizmet ve mekânlara teknik olarak ulaşılabilir olma durumu	Fiziksel, dijital, sistemsel düzenleme
Kapsayıcılık	Bireylerin katılımını ve aidiyetini artıran bütüncül toplumsal anlayış	Tutum, farkındalık, pedagojik yaklaşım

3. EVRENSEL TASARIM

Evrensel tasarım, bireylerin yaş, cinsiyet, fiziksel ya da zihinsel yeterlilik düzeyleri gibi farklılıklarından bağımsız olarak çevreyle eşit, adil ve bağımsız bir şekilde etkileşim kurmalarını sağlayan kapsayıcı bir tasarım yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, yalnızca belirli bir kullanıcı grubuna yönelik özel çözümler üretmektense, tüm bireyleri dikkate alan esnek, erişilebilir ve sürdürülebilir mekânlar oluşturmayı hedeflemektedir. Böylece toplumsal katılım, hareket özgürlüğü ve yaşam kalitesi arasında doğrudan bir ilişki kurulmakta; bireylerin dışlanmadan toplumsal yaşamın her alanında yer alması sağlanmaktadır (Steinfeld ve Maisel, 2012).

Kavram, ilk olarak 20. yüzyılın sonlarına doğru Amerikalı mimar Ronald L. Mace tarafından geliştirilmiştir. Mace, özellikle yaşlı bireyler ve engelli bireyler için geliştirilen özel erişim çözümlerinin, çoğu zaman onları toplumdan ayrı ya da "özel" bir grup gibi konumlandırdığını ve bu durumun kapsayıcılık ilkesine aykırı olduğunu vurgulamıştır. Bunun yerine, herkesin ortak kullanabileceği, önceden öngörülmüş erişilebilir çözümlerin yer aldığı tasarımların toplumsal eşitliği daha etkin biçimde destekleyeceğini savunmuştur (Mace, 1998).

Evrensel tasarım anlayışı, zamanla mimarlık ve iç mimarlığın yanı sıra şehir planlama, peyzaj mimarlığı, ürün tasarımı, ulaşım sistemleri ve dijital arayüz tasarımı gibi çok çeşitli alanlara entegre edilmiştir. Bu çok disiplinli yaklaşım, yalnızca fiziksel engellerin ortadan kaldırılmasıyla sınırlı kalmayıp; algısal, bilişsel ve sosyal bariyerlerin de giderilmesini amaçlamaktadır (Story, Mueller ve Mace, 1998).

Özünde evrensel tasarım, bireyleri engelli ya da engelsiz olarak ikili bir şekilde sınıflandırmak yerine, insan çeşitliliğini ve farklılıklarını doğal bir tasarım girdisi olarak kabul eder. Bu sayede, insan merkezli, adil ve esnek mekânlar tasarlanması teşvik edilerek, yaşamın her alanında erişilebilirlik ve katılımın artırılması hedeflenmektedir (Imrie, 2012). Bu yaklaşım, özellikle kamu yapıları, eğitim kurumları ve kentsel açık alanlar gibi herkesin aktif olarak kullandığı mekânlarda kritik bir öneme sahiptir.

4. HERKES İÇİN TASARIM

Herkes için tasarım (Design for All), farklı yaş gruplarından, fiziksel ya da bilişsel kapasitelere sahip bireylerin ve çeşitli kültürel, sosyal geçmişlerden gelen kullanıcıların eşit bir şekilde erişebileceği, kullanabileceği ve etkileşime girebileceği ürün, hizmet ve çevrelerin tasarlanmasını amaçlayan, kapsayıcı ve katılımcı bir tasarım yaklaşımıdır.

Bu kavram, özellikle Avrupa'da gelişmiş olup, sadece fiziksel erişilebilirlik değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve bireysel çeşitliliği de dikkate alır (EIDD, 2004). Herkes için tasarım, toplumun tüm üyeleri için tasarım yapmayı amaçlar; ancak bunu yaparken, kullanıcıların tasarım sürecine aktif olarak katılımını önceler. Bu nedenle, sürecin merkezine yalnızca tasarımcıların kararlarını değil, aynı zamanda farklı kullanıcı gruplarının deneyimlerini ve geri bildirimlerini de yerleştirir.

Herkes için tasarım, evrensel tasarımdan farklı olarak tek bir nihai çözüm üretmek yerine, çeşitliliği destekleyen çözümler üretmeyi hedefler. Bu da, esnek ve çoğulcu tasarım süreçlerini gerektirir. Bu nedenle özellikle şehir planlaması, ulaşım sistemleri, kamusal alan tasarımı, bilişim teknolojileri ve hizmet tasarımı gibi alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır.

4.1. Herkes İçin Tasarım İlkeleri

1989 yılında North Carolina State University bünyesinde kurulan **The Center for Universal Design**, evrensel tasarım yaklaşımının kurumsal düzeyde uygulanmasında öncü bir rol oynamış ve 1997 yılında "herkes için tasarım" ilkesine dayalı yedi temel ilke belirlemiştir (The Center for Universal Design, 1997; Tandoğan, 2017). Bu ilkeler, tasarımın herkes için erişilebilir ve kullanılabilir olmasını sağlamayı amaçlayan bir çerçeve sunmaktadır (Tablo 2). Her bir ilke, tasarım süreçlerinde kullanıcı merkezli düşünmenin önemini vurgularken; **erişilebilirlik, esneklik, anlaşılabilirlik, güvenlik ve fiziksel uygunluk** gibi faktörlerin bir arada değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Tablo 2. Herkes İçin Tasarım İlkeleri (The Center for Universal Design, 1997; Tandoğan, 2017).

Herkes İçin Tasarım İlkesi	Açıklama
Eşitlikçi kullanım	Tasarımlar, tüm kullanıcılar için eşit erişim ve kullanım hakkı tanımalıdır. Damgalama ya da ayrımcılığa neden olmamalı; gizlilik, güvenlik ve rahatlık gibi unsurlar tüm bireyler için eşit şartlarda sağlanmalıdır.
Kullanımda esneklik	Tasarımlar, bireylerin farklı tercihlerine ve becerilerine uyum sağlayacak şekilde çeşitli kullanım seçenekleri sunmalıdır.
Basit ve sezgisel kullanım	Karmaşıklıktan uzak, kolay anlaşılır ve kullanıcı sezgilerine uygun bir kullanım süreci sunmalıdır.
Algılanabilir bilgi	Kullanıcıların duyusal farklılıkları gözetilerek gerekli bilgilere görsel, işitsel ve dokunsal biçimlerde erişebilmesi sağlanmalıdır.
Hata için tolerans	Kullanım sırasında ortaya çıkabilecek olası hataların zarar oluşturmadan tolere edilmesine yönelik düzenlemeler içermelidir.
Düşük fiziksel güç gereksinimi	Kullanım, en az fiziksel efor ile gerçekleştirilebilmeli; yorgunluğu ve zorlanmayı en aza indirilmelidir.
Uygun boyut ve mekânsal erişim	Farklı beden ölçüleri, hareket kabiliyetleri ve yardımcı araçlar göz önüne alınarak tüm kullanıcılar için yeterli alan ve erişim olanakları sağlanmalıdır.

Erişilebilirliğin yalnızca mimari ya da fiziksel engellerin kaldırılması ile sınırlı olmadığı, aynı zamanda psikolojik, sosyal ve bilişsel anlamda da kapsayıcı bir anlayış gerektirdiği vurgulanmalıdır. Bu da üniversite planlamasında, yalnızca bireysel kullanıcıya değil; toplumsal adaletin sağlanmasına, çeşitliliğin desteklenmesine ve kapsayıcılığın artırılmasına yönelik sürdürülebilir hedeflerin gözetilmesini zorunlu kılar (Süt vd., 2019).

Sonuç olarak, üniversite kampüslerinde evrensel tasarım uygulamaları; erişilebilirlik, katılım ve kapsayıcılığı destekleyen, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve insan onuruna saygıyı merkeze alan bir tasarım anlayışının ifadesidir. Bu anlayış, sadece engelli bireylerin değil, tüm bireylerin nitelikli bir kampüs yaşamına erişebilmesi açısından kritik önemdedir.

4.1.1. Peyzaj ve Mekânsal Düzenlemelerde Herkes İçin Tasarım Uygulamaları

Peyzaj ve mekânsal düzenlemeler, evrensel tasarım ilkelerinin somut şekilde uygulanabileceği en önemli alanlardır. Üniversite kampüsleri, farklı yaş gruplarına ve fiziksel yeteneklere sahip bireylerin bir arada eğitim gördüğü, sosyal etkileşimlerde bulunduğu mekânlar oldukları için, bu tür mekânlarda yapılan tasarımlar, tüm kullanıcıların eşit erişimini sağlamak adına kritik bir öneme sahiptir. Evrensel tasarım, sadece iç mekânlarda değil, açık alanlarda da uygulanabilir ve genellikle üniversite kampüslerinde peyzaj tasarımı, engellilerin erişebilmesi için özel düzenlemelere ihtiyaç duyar.

Yürüyüş Yolları ve Rampalar

Kampüslerdeki yürüyüş yolları ve rampalar, evrensel tasarımın temel ilkelerinin uygulandığı alanlardan biridir. Evrensel tasarımda, tüm kullanıcıların herhangi bir engelle karşılaşmadan mekânı dolaşabilmesi amaçlanır. Bu bağlamda, yolların genişliği, malzeme seçimi, zemin düzeyleri ve eğimler oldukça önemlidir. Rampaların, tekerlekli sandalye kullanan bireyler için uygun eğim oranlarına sahip olması gerektiği gibi, yürüyüş yollarının da engelli olmayan bireylerin rahatça geçiş yapabileceği şekilde tasarlanması gerekir. Yolların düzeni, kullanıcıların navigasyonunu kolaylaştırmak amacıyla açık ve belirgin olmalıdır (Duncan, 2007).

Oturma Alanları ve Sosyal Mekânlar

Üniversite kampüslerinde sosyal etkileşim alanları, öğrenci ve öğretim üyelerinin bir araya geldiği, dinlenme ve sosyal aktivitelere katıldıkları önemli mekânlardır. Bu alanların, evrensel tasarım ilkelerine göre düzenlenmesi, engellilerin de sosyal etkinliklere katılımını kolaylaştırır. Oturma alanları, tekerlekli sandalye kullanıcıları ve farklı bedensel yeteneklere sahip bireylerin rahatça oturabileceği şekilde tasarlanmalı, çeşitli yükseklik seçenekleri sunulmalıdır. Ayrıca, bu alanların çevresi, erişimi kolay aydınlatmalar, sesli veya dokunsal işaretler gibi bilgilendirme sistemleriyle donatılmalıdır (Tandoğan, 2017).

Yönlendirme Sistemleri ve Bilgi Erişimi

Peyzaj düzenlemelerinde, özellikle üniversite kampüslerinde, yönlendirme sistemlerinin evrensel tasarıma uygun şekilde yerleştirilmesi gerekmektedir. Bu sistemler, özellikle görme engelli bireyler için kritik öneme sahiptir. Engelli bireylerin kampüs içinde bağımsız hareket etmelerini sağlamak için, zemin üzerindeki taktil işaretler, sesli uyarılar ve dijital navigasyon uygulamaları gibi araçlar kullanılabilir. Ayrıca, yönlendirme sistemlerinde farklı dillerde bilgilendirme yapılması da kültürel çeşitliliği göz önünde bulundurarak erişilebilirliği artıran bir uygulamadır (Koca ve Yılmaz, 2017).

Bitkilendirme ve Peyzaj Düzenlemeleri

Evrensel tasarım, doğrudan bitkilendirme stratejilerini de etkiler. Özellikle engelli bireylerin psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarına hitap etmek için doğru bitki seçimi yapılmalıdır. Bitkilendirme, doğal çevrenin iyileştirici etkilerinden yararlanarak, görme engelli bireyler için taktil öğeler, işitme engelli bireyler için ise sessiz, huzurlu alanlar yaratılabilir. Ayrıca, kampüs içerisindeki yeşil alanlarda erişilebilir alanlar oluşturulmalı, yürüyüş yolları ile bitki örtüsü arasında estetik ve fonksiyonel bir denge sağlanmalıdır. Bitki türlerinin, bakımının kolay olması ve farklı bireylerin ihtiyaçlarına cevap verecek çeşitliliği içermesi gerekir (Story, 1998).

4.2. Erişilebilirlik ve Mekânsal Haklar

Erişilebilirlik kavramı, yalnızca fiziksel engellerin ortadan kaldırılmasını değil, bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik hayata tam katılımını mümkün kılacak çevresel düzenlemeleri de kapsamaktadır (Imrie, 2012). Bu bağlamda mekân, bir hak olarak ele alınmakta; bireylerin kamusal alanlara eşit erişimi, toplumsal kapsayıcılığın temel bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de de Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından yürütülen "Engelsiz Erişim" ve "Engelsiz Üniversite" gibi projeler, üniversite kampüslerinde erişilebilirliğin artırılmasını ve farkındalığın yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir (YÖK, 2023).

Bu bağlamda, üniversite kampüsleri sadece eğitim mekânları değil; aynı zamanda toplumsal eşitliği inşa eden alanlar olarak da değerlendirilmeli ve evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda planlanmalıdır (Koca & Yılmaz, 2017).

5. ENGELSİZ KAMPÜS

"Engelsiz kampüs" kavramı, yükseköğretim kurumlarında engelli bireylerin eğitime, fiziksel mekânlara, dijital kaynaklara ve sosyal yaşama tam ve eşit katılımını sağlamayı amaçlayan bütüncül bir yaklaşımdır. Bu kavram yalnızca fiziksel erişilebilirliği değil; aynı zamanda öğrenme süreçlerinin, iletişimin ve kampüs içi hizmetlerin de erişilebilir ve kapsayıcı olmasını içerir. Üniversite kampüslerinde engelli bireylerin karşılaştığı engellerin ortadan kaldırılması, bireylerin toplumsal hayata aktif katılımı ve bağımsız hareket edebilmesi açısından kritik öneme sahiptir (Baykan, 2020). Engelsiz kampüs yaklaşımı, evrensel tasarım ilkelerini temel alarak farklı ihtiyaçlara sahip bireylerin ayrımcılığa uğramadan ortak alanları kullanabilmesini mümkün kılar. Bu bağlamda, engelsiz kampüsler yalnızca fiziksel düzenlemeleri değil, aynı zamanda kültürel ve yapısal dönüşümleri de ifade eden bir kavram olarak öne çıkmaktadır (Demir ve Yılmaz, 2021).

5.1. Yükseköğretim Kurumlarında Erişilebilirlik Politikaları

Yükseköğretim kurumları, farklı engel gruplarına sahip bireylerin eğitim ortamlarına eşit koşullarda erişimini sağlamakla yükümlüdür. Erişilebilirlik politikaları yalnızca fiziksel mekanları değil, eğitim içeriklerini, dijital sistemleri, sosyal hizmetleri ve üniversite yaşamının tüm yönlerini kapsayacak şekilde bütüncül bir anlayışla ele alınmalıdır.

Erişilebilir yükseköğretim, yalnızca mimari düzenlemelerle sınırlı olmayıp; öğretim materyallerine erişim, sınav ve değerlendirme yöntemlerinin çeşitlendirilmesi, rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin kapsayıcılığı, dijital platformların erişilebilirliği gibi çok boyutlu düzenlemeleri içerir (Moriña, 2017). Öğrenci İşleri, Yapı İşleri, Bilgi İşlem ve Öğrenci Destek Birimlerinin eşgüdümlü çalışması bu politikaların sürdürülebilirliği açısından kritik önemdedir.

5.2. Ulusal ve Uluslararası Standartlar

5.2.1.Türkiye: YÖK Engelsiz Üniversite Ödülleri ve Ulusal Politikalar

Türkiye'de Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından 2018 yılından bu yana yürütülen "Engelsiz Üniversite Ödülleri", üniversiteleri erişilebilirlik ve kapsayıcılık bağlamında teşvik eden önemli bir ulusal uygulamadır. Bu ödüller;

* Mekânda Erişilebilirlik (Turuncu Bayrak),

* Eğitimde Erişilebilirlik (Yeşil Bayrak) ve

* Sosyo-Kültürel Faaliyetlerde Erişilebilirlik (Mavi Bayrak) olmak üzere üç temel başlık altında verilmektedir (YÖK, 2023).

Bu bayrak sistematiği, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel değil, eğitsel ve sosyal boyutlarını da kapsadığını vurgular. Uygulama, üniversitelerin kendilerini değerlendirmelerine olanak tanıyan kriterler seti ile birlikte yürütülmekte ve düzenli olarak güncellenmektedir.

Türkiye'deki bir diğer önemli gelişme ise **Engelli Bireylerin Kamu Hizmetlerine Erişiminin Artırılması Eylem Planı (2021–2025)** çerçevesinde, kamu kurumlarında erişilebilirliğin zorunlu hale getirilmiş olmasıdır. Bu eylem planı, üniversiteleri de kapsayan bir şekilde düzenlenmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021).

5.2.3. Uluslararası: ADA Standartları ve CRPD

Uluslararası ölçekte ise özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yürürlükte olan Americans with Disabilities Act (ADA), yükseköğretim kurumları için bağlayıcı standartlar getirmektedir. ADA, kamu binalarının, ulaşım sistemlerinin, iletişim araçlarının ve dijital hizmetlerin erişilebilir olmasını zorunlu kılar (ADA, 2010). Üniversiteler, dersliklerden kütüphanelere, dijital platformlardan sınav sistemlerine kadar tüm yapılarını ADA'nın erişilebilirlik standartlarına göre düzenlemekle yükümlüdür.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD) ise yalnızca teknik düzenlemeler değil, aynı zamanda insan hakları perspektifinden bir çerçeve sunar. CRPD'nin 24. maddesi, eğitim hakkını ayrımcılık olmaksızın tüm bireyler için güvence altına alır ve devletlere yükseköğretime erişim için gerekli tüm önlemleri alma yükümlülüğü getirir (UN, 2006).

Bu uluslararası belgeler, sadece gelişmiş ülkelerde değil, sözleşmeye taraf tüm ülkelerde engellilik politikalarının şekillenmesinde temel dayanak oluşturmaktadır.

6. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi kampüs alanında yer alan peyzaj ve mekânsal düzenlemelerin, evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda erişilebilirlik açısından değerlendirilmesidir. Bu bağlamda, üniversite yerleşkesi çalışma için ana materyal olarak seçilmiş; fiziksel çevre unsurları, açık alan düzenlemeleri, yaya yolları, rampalar, oturma alanları, yönlendirme sistemleri gibi mekânsal bileşenler incelenmiştir.

Yöntem olarak nitel araştırmaya dayalı betimsel analiz yaklaşımı benimsenmiştir. Veri toplama sürecinde fotoğraf belgeleme ve yerinde inceleme yöntemleri kullanılmıştır. Bu kapsamda, özellikle erişilebilirlik standartları, TSE 9111 (Erişilebilirlik için Tasarım Kuralları), TS EN ISO 21542 gibi ulusal ve uluslararası düzenlemeler temel alınmıştır (Türk Standardları Enstitüsü, 2016; ISO, 2011).

6.1. Yerleşke ve Yapı Özellikleri

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (TNKÜ), 2006 yılında kurulmuş olup, merkez kampüsü Tekirdağ'ın Süleymanpaşa ilçesinin Değirmenaltı Mahallesi'nde yer almaktadır. Kampüs, Tekirdağ-İstanbul yolu üzerinde, şehir merkezine yaklaşık 7 kilometre mesafededir. Yaklaşık 2.500 dönümlük bir alana sahip olan kampüs, öğrencilere ve personele geniş bir yaşam alanı sunmaktadır.

Üniversite, 12 fakülte, 1 devlet konservatuvarı, 3 enstitü, 1 yüksekokul, 12 meslek yüksekokulu ve 16 uygulama ve araştırma merkezi olmak üzere toplamda 45 akademik birimle eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir. Yaklaşık 32.000 öğrencisi ve 1.200'den fazla akademik personeli ile TNKÜ, bölgenin önemli yükseköğretim kurumlarından biridir.

Kampüs içerisinde rektörlük binası, fakülteler, meslek yüksekokulları, öğrenci yurtları, spor tesisleri, kütüphane, yemekhane, kafeteryalar, sağlık merkezi, banka şubeleri ve otopark alanları gibi çeşitli yapılar bulunmaktadır. Ayrıca, kampüs "Engelsiz Kampüs" özelliği ile erişilebilirlik konusunda önemli adımlar atmıştır.

Kampüs alanı, yeşil alanlar, yaya yolları, bisiklet yolları ve açık hava dinlenme alanları ile öğrenciler ve personel için hem işlevsel hem de estetik bir ortam sunmaktadır. Bu fiziksel altyapı, evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda erişilebilirlik ve kapsayıcılık açısından değerlendirilerek, kampüsün tüm kullanıcılar için ne ölçüde uygun olduğu analiz edilmektedir.

Şekil 1. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Google Earth Uydu Görüntüsü.

6.2. Mevcut Durum Analizi

6.2.1. Engelli Öğrenci Birimi ve Destek Hizmetleri

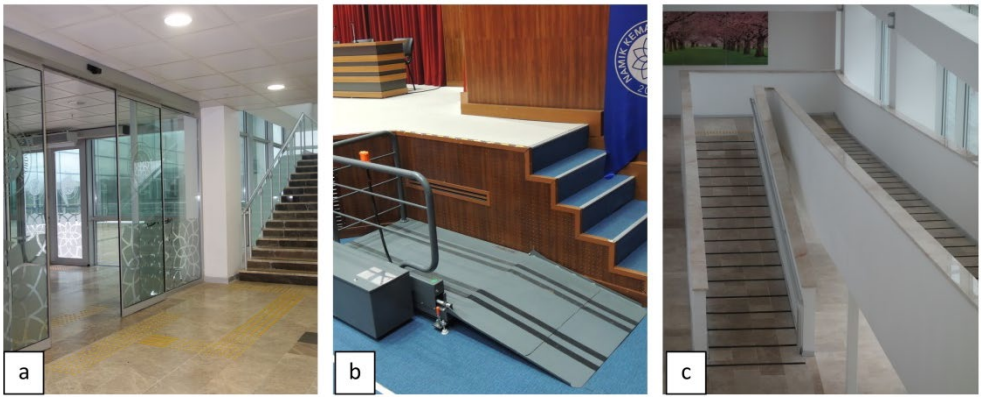
NKÜ, engelli öğrencilerin yüksek öğrenim süreçlerini daha verimli hale getirebilmek için Engelli Öğrenci Birimi'ni kurmuştur. Bu birim, engelli öğrencilerin ihtiyaç duyduğu hizmetlere hızlı ve etkin şekilde erişim sağlamalarını hedeflemektedir. Birim, engelli öğrencilerin sınav başvuruları, özel ihtiyaçlar ve kampüs içi yönlendirme konularında yardımcı olmaktadır. Ayrıca, üniversite web sitesinde engelli öğrencilere özel olarak sınav uygulamaları ve kontenjan bilgileri de düzenli olarak güncellenmektedir (Namık Kemal Üniversitesi, n.d.).

Bununla birlikte, T.C. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Özel Gereksinimli Öğrenciler İçin Eğitimde Fırsat Eşitliği Yönergesi, üniversite senatosunda onaylanarak yürürlüğe girmiştir. İlgili birim, YÖK'e bağlı Engelli Öğrenci Birimi ile koordineli çalışmaktadır.

6.2.2. Fiziksel Altyapı Düzenlemeleri

NKÜ'de engelli bireylerin erişimini kolaylaştırmak amacıyla kampüs genelinde çeşitli fiziksel altyapı düzenlemeleri yapılmıştır. Üniversitenin tüm binalarında engelli öğrencilere yönelik asansörler, engelli rampaları ve uygun tuvaletler gibi olanaklar bulunmaktadır. Bu düzenlemeler, engelli öğrencilerin kampüs içinde rahatça dolaşabilmesini ve bağımsız bir şekilde derslere, sosyal etkinliklere ve diğer alanlara erişimini sağlamaktadır. Bu tür fiziksel altyapı düzenlemeleri, NKÜ'nün engelsiz kampüs hedeflerine ulaşmasına önemli katkılarda bulunmaktadır (Yükseköğretim Kurulu, 2024).

Rektörlük Binası

Şekil 2. Rektörlük binası (a: Giriş kat, b: Konferans Salonu, c: Merdivenler)

Namık Kemal Üniversitesi Rektörlük binası, engelli bireylerin erişimini kolaylaştırmaya yönelik çeşitli fiziksel düzenlemelerle donatılmıştır. Bu düzenlemeler, hem hareket kısıtlılığı olan bireyler hem de görme engelliler için erişilebilirliği sağlamaktadır. İç mekânda yer alan platform tipi merdiven asansörü, özellikle konferans salonu gibi yükseklik farkı bulunan alanlara tekerlekli sandalye kullanıcılarının erişimini mümkün kılmaktadır. Ergonomik yapısı, dayanıklı korkulukları ve butonla çalışan mekanizması sayesinde güvenli ve bağımsız kullanım sunmaktadır. Görme engelli bireyler için bina genelinde yönlendirme ve uyarı amaçlı kabartmalı zemin yüzeyleri mevcuttur. Bu yüzeyler, bina girişinden asansörlere kadar yönlendirici biçimde uzanmakta ve uluslararası standartlara uygun yerleşimi ile kullanıcı güvenliğini artırmaktadır. Bu sayede, görme engelliler bina içinde özgür bir şekilde hareket edebilmektedir. Erişilebilirliğin desteklendiği diğer önemli uygulamalar arasında rampalar ve otomatik kapı sistemleri yer almaktadır. Kat geçişlerinde kullanılan geniş eğimli rampalar, kaymaz yüzey kaplaması ve her iki yanındaki korkuluklarla güvenli kullanım imkânı sunmaktadır. Girişlerde yer alan otomatik kapılar ise temas gerektirmeden açılıp kapanmakta, engelli bireylerin binaya bağımsız giriş-çıkışını kolaylaştırmaktadır.

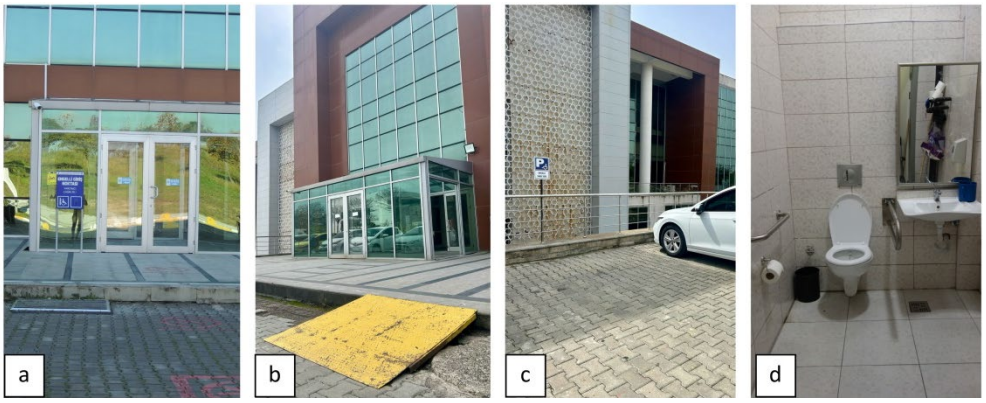
Tıp Fakültesi

Şekil 3. Tıp Fakültesi (a: Giriş, b: Asansör, c: Asansör)

Tıp Fakültesi binasında engelli bireylerin mekâna güvenli ve bağımsız erişimini sağlamak amacıyla çeşitli fiziksel düzenlemeler yapılmıştır. Bina girişinde yer alan "Engelli Giriş Noktası" ve yardımcı çağrı zili, destek ihtiyacı olan bireyler için erişimi kolaylaştırmaktadır. Asansörlerde engelli bireylere öncelik verilmesine dair uyarı levhaları bulunmakta, ayrıca afet anlarında asansör kullanımına ilişkin bilgilendirme yapılmaktadır. Engelli tuvaletleri ise tutunma barları, uygun lavabo yüksekliği ve geniş kullanım alanı ile standartlara uygun şekilde tasarlanmıştır. Bu uygulamalar, üniversitenin kapsayıcı ve erişilebilir bir eğitim ortamı sunma hedefiyle uyumludur.

Yaşam Merkezi

Şekil 4. Yaşam Merkezi (a: Giriş Kapısı, b: Giriş Kapısı, c: Otopark, d: WC)

Erişilebilirlik, yükseköğretim kurumlarında kapsayıcı mekânsal planlamanın temel bir bileşeni olup, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Yaşam Merkezi'ne ait üç görsel bu kapsamda gerçekleştirilen fiziksel düzenlemelere dair örnekler sunmaktadır. İlk görseldeki kaymaz yüzeyli ve sarı renkle vurgulanmış rampa ile yardım çağrı butonu, engelli bireylerin bağımsız erişimini destekleyen önemli unsurlardır. İkinci görselde yer alan engelli otopark alanı, bina girişine yakın konumlandırılması ve uygun işaretlemeleriyle yönetmeliklerde tanımlanan erişilebilir rota ilkesine uygunluk göstermektedir. Üçüncü görseldeki erişilebilir tuvalet ise destek barları, uygun lavabo düzeni ve donanım yerleşimi ile kullanıcı ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu yapısal unsurlar, ilgili mevzuat ve kılavuzlara büyük ölçüde uygunluk göstermekte olup, erişilebilirlik odaklı bir tasarım anlayışının benimsendiğine işaret etmektedir.

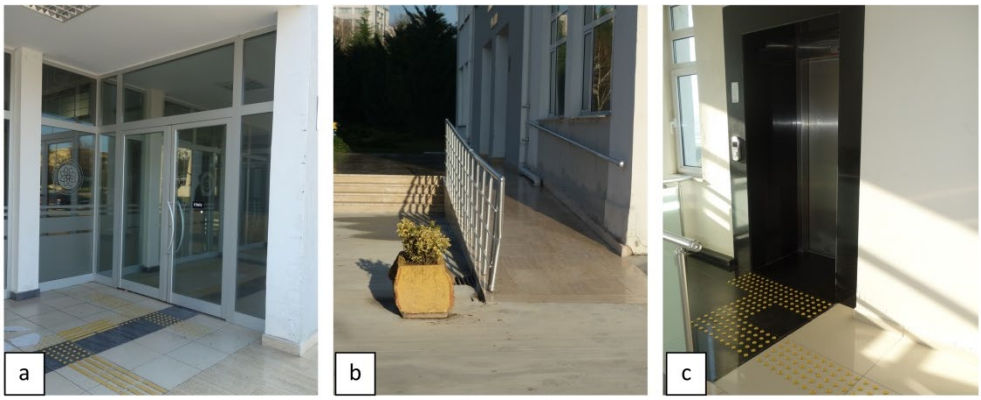
İlahiyat Fakültesi

Şekil 5. İlahiyat Fakültesi (a: Giriş, b: Merdivenler, c: WC)

İlahiyat Fakültesi'nde çekilen bu üç görsel, yapının fiziksel erişilebilirlik unsurlarını göstermektedir. İlk görselde, katlar arası geçişi sağlamak amacıyla yerleştirilen platform asansörü görülmektedir; bu sistem, özellikle hareket kısıtlılığı olan bireyler için önemli bir erişim kolaylığı sunmaktadır. Ancak, buton yerleşimi, kullanım yüksekliği ve merdiven genişliği açısından standartlara uygunluğu dikkatle değerlendirilmelidir. İkinci görselde yer alan erişilebilir tuvalet, tutunma barlarının konumlandırılması ve lavabo altı boşluğunun sağlanması açısından olumlu bir örnek teşkil ederken; lavabonun yanında ek destek barının bulunmaması ve aynanın eğimli olmaması gibi eksiklikler, kullanım konforunu azaltmaktadır. Üçüncü görselde ise bina girişinde yer alan rampalar ve hissedilebilir yüzeyler dikkat çekmektedir; bu unsurlar, engelli bireylerin yapıya güvenli ve bağımsız biçimde ulaşımını destekleyen önemli uygulamalardır.

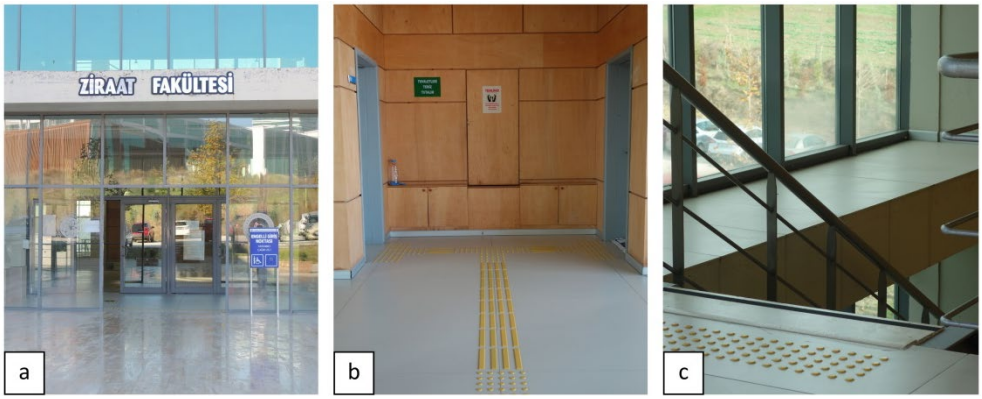
Ziraat Fakültesi A Blok

Şekil 6. Ziraat Fakültesi A Blok (a: Çıkış Kapısı, b: Giriş, c: Asansör)

Ziraat Fakültesi A Blok'a ait üç görsel, Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği ile "Mekânda Erişilebilirlik Kılavuzu" çerçevesinde değerlendirildiğinde, erişilebilirliğe yönelik olumlu düzenlemeler dikkat çekmekte, ancak bazı alanlarda geliştirmeye açık noktalar da gözlemlenmektedir. İlk görseldeki bina girişinde hissedilebilir yüzey uygulaması doğru bir yönlendirme sağlarken, cam kapıda kontrast işaretlemelerin eksikliği görme engelli bireyler açısından erişimi kısmen zorlaştırmaktadır. İkinci görseldeki rampa, çift taraflı korkuluklarla güvenli bir kullanım sunmakta ve merdivenli alternatifle birlikte erişilebilirlik ilkelerine uygunluk göstermektedir; ancak yönlendirici ve uyarıcı yüzeylerin rampanın başlangıç ve bitiş noktalarında bulunmaması bu olumlu yapıyı tamamlayıcı niteliktedir. Üçüncü görselde asansör önünde yer alan hissedilebilir yüzeyler erişim açısından olumlu bir örnek teşkil etmekte, ancak çağırma panelinde sesli uyarı sisteminin olmaması görme engelli bireyler için erişimi sınırlayan bilmektedir. Genel olarak bakıldığında, Ziraat Fakültesi A Blok'ta erişilebilirliğe yönelik yapısal farkındalığın olduğu, ancak bu uygulamaların daha kapsayıcı ve bütüncül bir yaklaşımla desteklenmesinin erişimi tüm kullanıcılar için daha güvenli ve bağımsız hâle getireceği değerlendirilmektedir

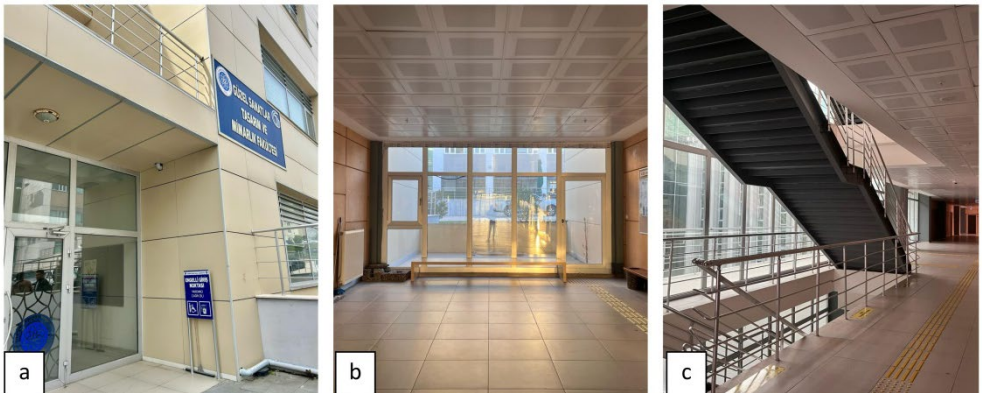
Ziraat Fakültesi B Blok

Şekil 7. Ziraat Fakültesi B Blok (a: Giriş kapısı, b: Koridor, c: Merdiven)

Ziraat Fakültesi B Blok'tan alınan bu üç görsel, bina içinde ve giriş alanında görme engellilere yönelik yapılan yönlendirme uygulamalarını belirlemektedir. Zemin üzerinde yer alan hissedilebilir yüzeyler, iç mekân boyunca yön bulmayı kolaylaştırmak amacıyla yerleştirilmiş olup genel hatlarıyla uygun bir düzende tasarlanmıştır. Bununla birlikte, yönlendirici yüzeylerin bazı noktalarda ani kesintilere uğraması ya da fiziki engellerle (örneğin merdiven boşluklarına yönelmesi) işlevselliğini kaybetmesi, kullanıcı güvenliği açısından dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Öte yandan, bina girişinde yer alan "Engelli Giriş Noktası" işareti ve çağrı butonu, erişilebilirlik adına olumlu bir katkı sunmakta, destek ihtiyacı olan bireyler için yardım mekanizmasının varlığına işaret etmektedir. Tüm bu unsurlar, mekânsal erişilebilirliğin temel ilkeleriyle büyük oranda örtüşse de, sistemin bütünlüğü ve güvenliği açısından küçük ölçekli iyileştirmelere açık alanlar olduğu görülmektedir.

Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

Şekil 8. Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi (a: Giriş Kapısı, b: Giriş Kat, c: Koridor ve Merdivenler).

Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi'ne ait üç görsel, mekânda erişilebilirliğin sağlanması adına yapılan düzenlemeleri ortaya koymaktadır. Görsellerde yer alan sarı kılavuz yüzeyler, görme engelli bireylerin bina içinde yön bulmasına yardımcı olma amacı taşımakta olup, iç mekânda bu yüzeylerin uygulanmış olması erişilebilirlik açısından olumlu bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. Giriş alanında yer alan "Engelli Giriş Noktası" işareti ve yardım çağrı butonu, destek gereksinimi duyan bireyler için erişime imkân tanıyan önemli bir düzenlemedir; ancak bu tür yardım sistemlerinin yalnızca destekli erişimi hedeflemesi, yönetmelikte vurgulanan bağımsız erişim ilkesini yeterince karşılamamaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, fakülte binasında erişilebilirliğe yönelik bir farkındalık olduğu, yönlendirme yüzeylerinin kullanımı ve yardım mekanizması gibi unsurların erişilebilirlik açısından olumlu örnekler sunduğu, ancak daha kapsayıcı bir erişim altyapısı için ilave düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

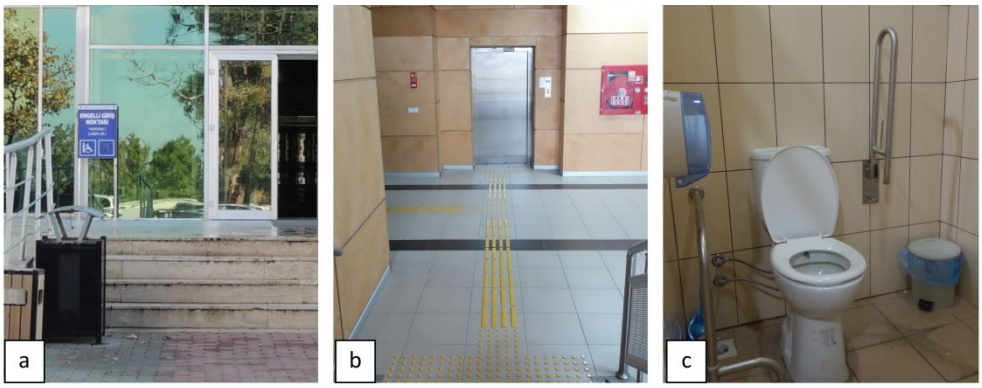
Fen - Edebiyat Fakültesi

Şekil 9: Fen - Edebiyat Fakültesi (a: Koridor, b: Giriş Kapısı, c: Sınıf Kapısı, d: WC Kapısı).

Fen Edebiyat Fakültesi binası, engelli bireylerin erişimini kolaylaştırmak adına çeşitli düzenlemelere sahiptir. Binanın giriş kısmında "Engelli Giriş Noktası" bulunmakta olup, bu noktada yardımcı çağrı zili yer almaktadır. Böylece, ihtiyaç duyan bireyler bina içerisine girişte yardım talep edebilmektedir. Bina içerisindeki asansörler, görme engelli bireylerin yön bulmasını sağlayan sarı kılavuz yollarla çevrilidir. Bu yollar sadece asansörlere değil, aynı zamanda engelli bireylerin kullanımına uygun olarak düzenlenmiş tuvaletlere de ulaşımı mümkün kılmaktadır. Sarı şeritli bu yollar, binanın pek çok noktasında yönlendirme sağlayarak iç mekânda kolay hareket kabiliyeti sunmaktadır. Kapı girişleri, tekerlekli sandalye kullanıcılarının rahatça geçişini sağlayacak şekilde yeterli genişliğe sahiptir. Bu durum, engelli bireylerin sınıf ve oda girişlerinde herhangi bir fiziksel engelle karşılaşmadan hareket etmelerini mümkün kılmaktadır. Ayrıca, ortak kullanım alanlarında yer alan içecek ve yiyecek otomatları, engelli bireylerin de erişebileceği şekilde yerleştirilmiştir. Bu da binanın iç mekân kullanımının erişilebilirlik açısından düşünüldüğünü göstermektedir.

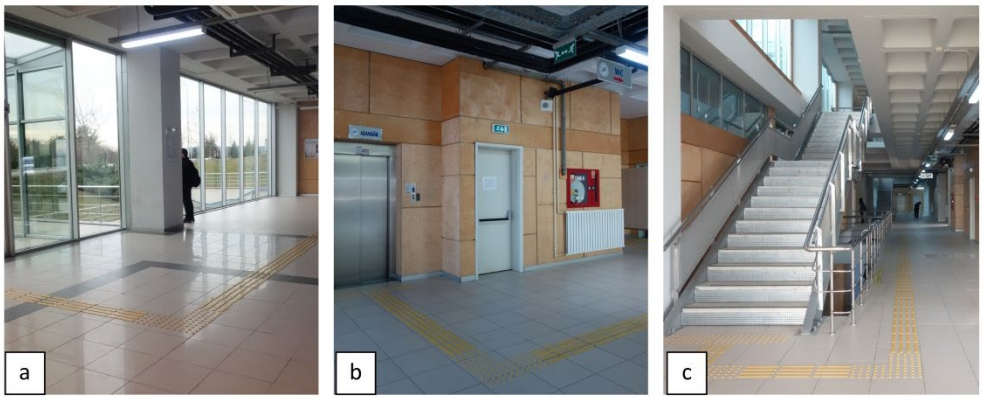
Yabancı Diller Yüksek Okulu

Şekil 10. Yabancı Diller Yüksek Okulu (a: Giriş Kapısı, b: Koridor, c: WC).

Yabancı Diller Yüksekokulu'na ait görseller incelendiğinde, yapının fiziksel erişilebilirlik açısından Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği ile Mimari Erişilebilirlik Kılavuzu hükümlerine büyük ölçüde uygunluk taşıdığı gözlemlenmektedir. Binanın ana girişinde yer alan rampalar, uygun eğimle ve iki yönlü erişim sağlayacak şekilde tasarlanmış, başlangıç ve bitiş noktalarında korkuluklarla desteklenmiştir. İç mekânda yer alan hissedilebilir yüzeyler, görme engelli bireylerin yön bulmalarını kolaylaştırmakta ve asansöre doğrudan erişimi mümkün kılacak biçimde düzenlenmiştir. Asansörün bulunduğu alanın genişliği ve buton yerleşimi erişilebilirlik açısından uygun ölçütleri karşılamaktadır. Ayrıca, engelli kullanıcıların tuvalet ihtiyacını karşılayabilecekleri birimler içerisinde destek tutamaklarının yerleşimi, klozet önünde manevra alanının varlığı ve donanımların ulaşılabilir konumda bulunması, mekânın erişilebilirliğini destekleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Bu çerçevede, Yabancı Diller Yüksekokulu binası, fiziksel engelli bireylerin bağımsız ve güvenli kullanımına olanak tanıyacak biçimde erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda düzenlenmiştir.

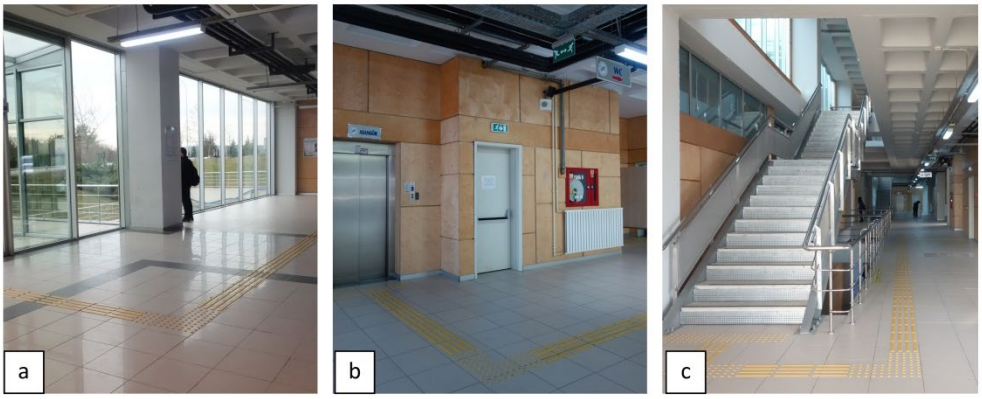
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Şekil 11. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (a: Giriş Kat, b: Koridor, c: Merdivenler).

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne ait görseller incelendiğinde, yapının fiziksel erişilebilirlik açısından büyük ölçüde Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği ile Mimari Erişilebilirlik Kılavuzu'na uygun düzenlemeler içerdiği görülmektedir. Giriş alanında yer alan otomatik kapılar, geniş açıklıkları sayesinde tekerlekli sandalye kullanıcıları için rahat bir geçiş sağlamaktadır. İç mekânda görme engelli bireylerin yön bulmasını kolaylaştıracak şekilde hissedilebilir yüzey uygulamaları düzenli ve yönlendirici bir şekilde döşenmiştir. Bu yüzeyler asansör, merdiven ve çıkış alanlarına doğru yönlendirme sağlamaktadır. Sarı renkli yüzeyler, zeminle kontrast oluşturacak biçimde seçilmiş olup, görsel algıyı desteklemektedir. Asansör butonlarının erişilebilir yükseklikte konumlandırılması ve kabin girişinin yeterli genişlikte olması da erişilebilirliği olumlu yönde etkilemektedir. Merdiven korkuluklarının her iki tarafta bulunması ve tutunma kolaylığı sağlaması, fiziksel desteğe ihtiyaç duyan bireylerin güvenliğini artırıcı bir unsurdur. Ayrıca acil çıkış yönlendirme levhalarının net ve görünür noktalarda bulunması, afet ve acil durumlar açısından erişilebilirlik kriterlerini desteklemektedir.

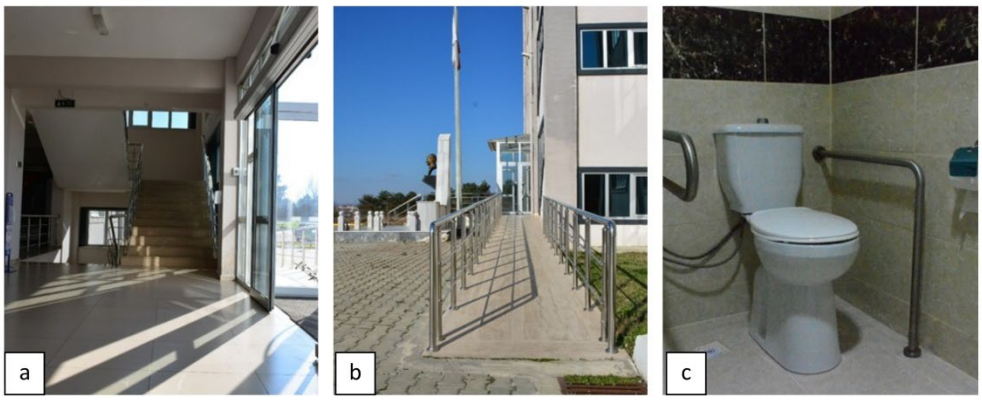
Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

Şekil 12. Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu (a: Giriş, b: Merdiven, c: WC).

Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, engelli bireylerin kampüs içinde bağımsız ve güvenli bir şekilde hareket edebilmesini destekleyecek çeşitli fiziksel düzenlemelere sahiptir. Bina girişinde yer alan engelli rampası, uygun eğim ve sağlam korkuluklar ile donatılarak tekerlekli sandalye kullanıcılarının binaya rahat erişimini mümkün kılmaktadır. Rampanın sonunda yer alan düz zemin geçişi ise açık alanlarda kesintisiz hareketi desteklemektedir. Binanın iç kısmında, merdivenlere entegre edilmiş platform asansörü sayesinde üst katlara erişimde engelli bireylere büyük kolaylık sağlanmaktadır. Bu sistem, özellikle tekerlekli sandalye kullanıcıları için güvenli bir alternatif sunmakta ve bina içinde tam erişilebilirlik sağlamaktadır. Ayrıca binada yer alan engelli tuvaleti, erişilebilirlik standartlarına uygun şekilde tasarlanmıştır. Tuvalet içerisinde bulunan yatay ve dikey tutunma barları, lavabo ve sabunlukların uygun yüksekliklerde konumlandırılması ile kullanım kolaylığı sunulmaktadır. Bu düzenlemeler, engelli bireylerin temel ihtiyaçlarını bağımsız bir şekilde karşılayabilmelerine olanak tanımaktadır.

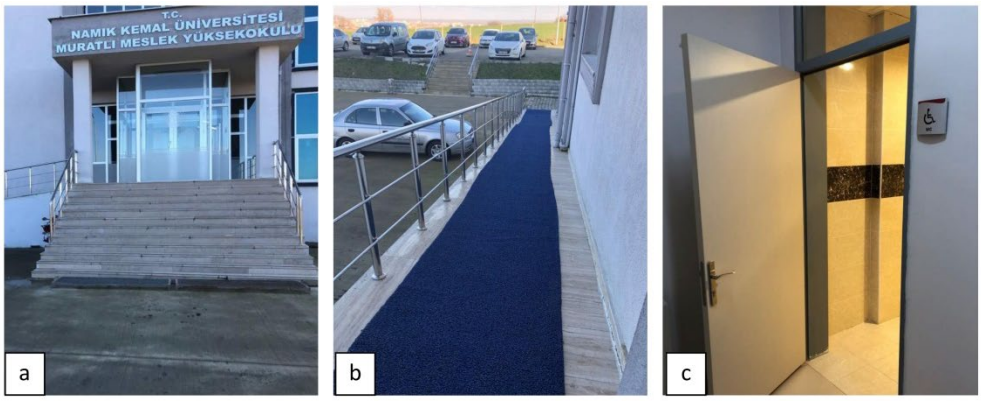
Saray Meslek Yüksek Okulu

Şekil 13. Saray Meslek Yüksek Okulu (a: Koridor, b: Giriş, c: WC).

Saray Meslek Yüksekokulu binasında engelli bireylerin kullanımına uygun çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bina girişinde yer alan rampa, uygun eğimi ve her iki yanında bulunan tutunma kolları ile tekerlekli sandalye kullanıcıları için erişilebilirlik sağlamaktadır. Giriş kapıları yeterli genişlikte olup, engelli bireylerin rahatlıkla giriş çıkış yapmasına imkân tanımaktadır. İç mekânda yer alan engelli tuvaletinde destek kolları mevcuttur ve bu alanlar kullanım açısından uygun şekilde düzenlenmiştir.

Muratlı Meslek Yüksek Okulu

Şekil 14. Muratlı Meslek Yüksek Okulu (a: Giriş, b: Giriş Rampası, c: WC).

Muratlı Meslek Yüksekokulu, engelli bireylerin fiziksel mekânlara erişimini kolaylaştırmak amacıyla çeşitli düzenlemelerle donatılmıştır. Girişte yer alan rampalar, kaymaz yüzey kaplamaları ve çift taraflı korkuluklarla desteklenerek güvenli geçiş imkânı sunmaktadır. Ayrıca, engelli bireylerin kullanımına uygun tuvaletler ve yönlendirici işaretlemelerle donatılmış alanlar sayesinde yapı genelinde erişilebilirlik ilkeleri gözetilmektedir.

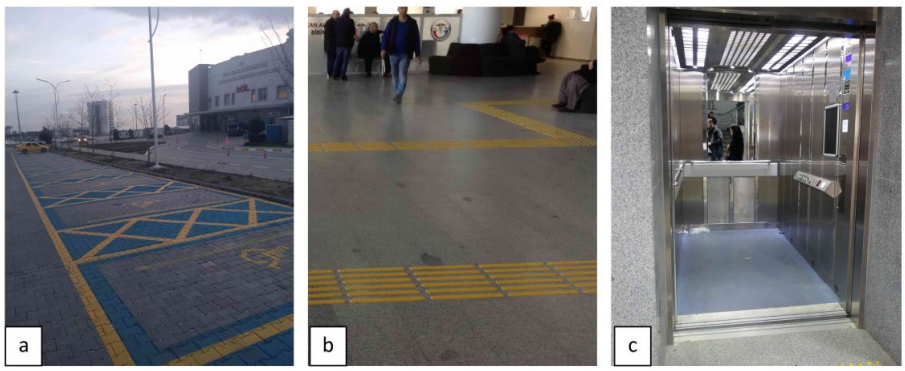
Çorlu Meslek Yüksek Okulu

Şekil 15. Çorlu Meslek Yüksek Okulu (a: Giriş, b: Yemekhane Rampası, c: Engelli Asansörü).

Çorlu Meslek Yüksekokulu, engelli bireylerin yapıya bağımsız ve güvenli erişimini sağlamak amacıyla çeşitli fiziksel düzenlemeler içermektedir. Giriş bölümünde yer alan eğimli rampa, tekerlekli sandalye kullanıcılarının binaya rahatlıkla ulaşmasını mümkün kılarken; içeride konumlandırılan engelli asansörü, katlar arası geçişte kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca bina içi yönlendirme sistemlerinin anlaşılır ve erişilebilir şekilde planlandığı gözlemlenmektedir. Bu yapısal düzenlemeler, engelli bireylerin eğitim ortamına eşit şekilde katılımını desteklemektedir.

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi

Şekil 16. Araştırma Hastanesi (a: Otoparkı, b: Koridor, c: Asansör).

Araştırma hastanesinde fiziksel erişilebilirlik açısından çeşitli düzenlemeler gözlemlenmiştir. Giriş alanında yer alan kılavuz izler, görme engelli bireylerin yön bulmasını desteklemektedir. Asansör kabini geniş hacmi, alçak kumanda paneli ve iç mekânda yer alan yatay tutunma barı ile hareket kısıtlılığı olan bireyler için erişilebilirliği artırmaktadır. Ayrıca, hastane girişine yakın konumlandırılmış ve zemin işaretlemeleri ile ayrılmış engelli otopark alanları da ulaşılabilirliği destekleyen bir diğer önemli unsurdur. Bu düzenlemeler, erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda tasarlandığında, sağlık hizmetlerine eşit erişimi teşvik etmektedir.

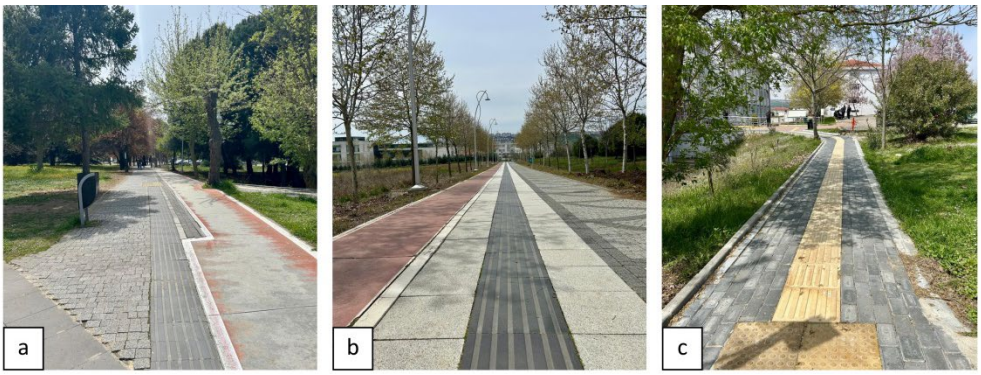
Çerkezköy Meslek Yüksek Okulu

Şekil 17. Çerkezköy Meslek Yüksek Okulu (a: Giriş Rampası, b: WC, c: Rampa).

Çerkezköy Meslek Yüksekokulu'nun fiziksel yapısı, engelli bireylerin erişimine yönelik olumlu özellikler sunmaktadır. Geniş rampalar, iki taraflı korkuluklarla desteklenmiş olup erişim açısından işlevseldir. Zemin kaplamalarının kaymaz malzeme ile güçlendirilmesi güvenliği artırabilir. Engelli tuvaletleri, destek barları ve yeterli alan düzenlemeleriyle erişim açısından uygundur.

Açık Alanlar

Şekil 18. Açık Alanlar (a: Kampüs Girişine Giden Yaya Yolu, b: Kampüs Boyunca Aks, c: İlahiyat Fakültesine Giden Yaya Yolu).

Kampüs içerisinde yer alan açık alan yaya yolları, engelli bireylerin güvenli ve bağımsız bir şekilde hareket etmelerini destekleyecek şekilde tasarlanmıştır. Güzergâhlarda kullanılan hissedilebilir yüzeyler, özellikle görme engelli bireylerin yön bulmalarını kolaylaştırmakta ve erişilebilir bir ulaşım ağı oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Kaplama malzemelerinin düzenli ve sağlam bir şekilde yerleştirildiği yaya yolları, tekerlekli sandalye kullanıcılarının rahatça ilerleyebilmesi için yeterli genişlikte tasarlanmıştır. Arazi eğimleri dengeli tutulmuş, kullanıcıların güvenliğini ön planda tutacak şekilde yollar düzenlenmiştir. Yaya yollarının bisiklet yolundan ayrılması, özellikle işitsel veya fiziksel engeli bulunan bireyler için güvenli bir yürüyüş ortamı sunmaktadır.
Ayrıca, yeşil alanlarla desteklenen bu güzergâhlar, açık havada rahat ve güvenli bir dolaşım deneyimi sağlamaktadır.

6.2.3. Ödüller ve Başarılar

NKÜ, engelli bireylere yönelik sunduğu erişilebilirlik olanakları ve kampüs düzenlemeleri sayesinde, Yükseköğretim Kurulu tarafından düzenlenen "Engelsiz Üniversite Ödülleri"nde ödüller kazanmıştır.

2024 yılında mekânsal erişimde 1 turuncu bayrak ödülü, 2023 yılında 9 adet mekansal erişimde turuncu bayrak ödülü, 2022 yılında 1 adet mekansal erişimde turuncu bayrak, 2021 yılında 1 adet mekansal erişimde turuncu bayrak, 2020 yılında 1 adet EĞİTİMDE ERİŞEBİLİRLİK ÖDÜLÜ (YEŞİL BAYRAK), 1 adet SOSYO- KÜLTÜREL FAALİYETLERDE ÖDÜL (MAVİ BAYRAK) almaya hak kazanmıştır. Bu kapsamda çalışmalar büyük bir hızla devam etmektedir. Bu ödüller, üniversitenin erişilebilirlik alanında gösterdiği başarıyı simgelemektedir (Yükseköğretim Kurulu, 2024).

Şekil 15. Engelsiz Üniversite Ödülleri 2023.

6.2.4. Sosyal ve Kültürel Olanaklar

NKÜ, engelli öğrencilerin sosyal ve kültürel etkinliklere katılımını artırmak için çeşitli olanaklar sunmaktadır. Engelli öğrenciler, üniversitenin öğrenci kulüplerine katılabilir, yemekhanede özel indirimlerden yararlanabilir ve spor salonu gibi sosyal alanlarda faydalanabilirler. Bu olanaklar, engelli öğrencilerin üniversite deneyimlerini zenginleştirerek, onları daha aktif ve katılımcı bireyler haline getirmektedir. Ayrıca üniversitemeizde ihtiyacı olan tüm engelli öğrencilerimize yemek bursu sağlanmaktadır. Bununla beraber 5 yıllık bir süreçde “Engelsiz Yaşam” öğrenci topluluğu faaliyetlerini sürdürmüştür.

6.3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi bünyesindeki çeşitli fakülte ve yüksekokul binalarında gerçekleştirilen fiziksel erişilebilirlik düzenlemelerini incelemiş ve söz konusu düzenlemelerin, Yükseköğretim Kurumları Engelliler Danışma ve Koordinasyon Yönetmeliği ile Mimari Erişilebilirlik Kılavuzu’nda belirtilen ilkelere genel anlamda büyük ölçüde uygunluk gösterdiğini ortaya koymuştur. Yapılan gözlemler doğrultusunda, üniversitenin engelli bireylerin mekânsal erişimine yönelik farkındalığının yüksek olduğu ve bu doğrultuda kapsayıcı çözümler üretildiği görülmektedir.

Tekerlekli sandalye kullanıcıları için bina girişlerinde yer alan rampalar, iç mekânda bulunan platform asansörleri ve otomatik kapılar gibi uygulamalar, bağımsız ve güvenli erişimi destekleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Görme engelli bireyler için ise hissedilebilir yüzey uygulamaları, yönlendirme sistemleri ve zemin üzerindeki işaretlemeler, kullanıcı güvenliğini ve yön bulmayı kolaylaştırıcı şekilde düzenlenmiştir.

Engelli tuvaletlerinin erişilebilirlik standartlarına uygun biçimde tasarlanmış olması, çağrı butonları, uygun kapı genişlikleri ve ulaşılabilir içecek-yiyecek otomatları gibi destekleyici unsurlar da üniversitenin erişilebilirlik konusundaki bütüncül yaklaşımını yansıtmaktadır. Fakülte ve yüksekokullarda gözlemlenen bu yapısal düzenlemeler, yükseköğretim ortamında eşit katılımı destekleyen, erişilebilir ve kapsayıcı bir mekânsal planlama anlayışının benimsendiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi’nin fiziksel erişilebilirlik alanındaki mevcut uygulamaları, engelli bireylerin akademik yaşama katılımını destekleyici nitelikte olup, bu alandaki duyarlılığın kurumsal düzeyde yerleşmeye başladığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

ADA. (2010). *2010 ADA standards for accessible design*. U.S. Department of Justice. https://www.ada.gov

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). *Engelli bireylerin kamu hizmetlerine erişiminin artırılması eylem planı (2021–2025)*. https://www.aile.gov.tr

Dostoğlu, N., Şahin, D. A., Taneli, E. (2009). Engelliler için mekân tasarımında evrensel tasarım yaklaşımı. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 29–42.

Duncan, J. (2007). Inclusive design for getting to know cities: A comparative study of design approaches. *Cambridge University Press*.

Duncan, R. (2007). Universal design: Clarification and development. *North Carolina State University*.

EIDD – European Institute for Design and Disability. (2004). *The EIDD Stockholm Declaration on Design for All*. https://designforall.org/documents/StockholmDeclaration.pdf

Koca, A., Yılmaz, R. (2017). Engelsiz çevre ve evrensel tasarım. *İnönü Üniversitesi Kültür Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(2), 45–57.

Koca, Ç., Yılmaz, S. (2017). Evrensel tasarım kapsamında kamusal açık alanların değerlendirilmesi: Ankara örneği. *Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 25, 85–102.

Moriña, A. (2017). Inclusive education in higher education: Challenges and opportunities. *European Journal of Special Needs Education, 32* (1), 3–17. https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1254964

Namık Kemal Üniversitesi. (2024). *Üniversite hakkında*. https://www.nku.edu.tr/universite

Oliver, M. (1990). *The politics of disablement*. Macmillan Education UK.

Ökten, S. (2018). Erişilebilirlik kapsamında kamusal açık alanların değerlendirilmesi: Kayseri Cumhuriyet Meydanı örneği (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi).

Pauya, S., Kocaaslan, H. (2020). Some suggestions for barrier-free design of universities campuses: Example of İnönü University Campus. *Recreation and Sports Sciences (ATRSS)*, 3 (1), 62–85.

Sevinç, M., Çay, T. (2017). Erişilebilirlik ve mekânsal adalet kavramlarının irdelenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 1–17.

Shakespeare, T. (2006). *Disability rights and wrongs*. Routledge.

Story, M. (1998). Accessibility, universal design and the role of assistive technology in facilitating greater access. *Journal of Access Services, 7* (4), 21–35.

Süt, T., Tüdeş, E., Şahin Güçhan, N. (2019). Üniversite yerleşkelerinin planlama sürecinde sürdürülebilirlik hedefleri. *Megaron*, 14 (3), 317–330.

Tandoğan, M. (2017). Kamusal açık alanların evrensel tasarım ilkelerine göre incelenmesi: Ankara Gençlik Parkı örneği (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi).

Tandoğan, O. (2017). Kentsel mekânlarda engellilerin ulaşılabilirliğinin sağlanmasında evrensel tasarım ilkeleri. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı).

Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi. (2024). *Toplu ulaşım güzergâhları ve saatleri*. https://www.tekirdag.bel.tr

The Center for Universal Design. (1997). *The principles of universal design*. North Carolina State University.

United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf

United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html

World Health Organization. (2001). *International classification of functioning, disability and health (ICF)*. https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health

Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2023). *Engelsiz Üniversite Ödülleri*. https://www.yok.gov.tr

AKILLI KAMPÜSLER VE ERİŞİLEBİLİRLİK: DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN KAPSAYICI TASARIMA ETKİSİ

Doç. Dr. Ayşe KALAYCI ÖNAÇ
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
ORCID: 0000-0003-1663-266

Dr. Ahenk KARCI
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
ORCID: 0000-0002-0069-4589

Süleyman Aykutalp ÖZKUYUMCU (Doktora Öğrencisi)
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Dönüşüm Anabilim Dalı
ORCID: 0009-0001-0215-0307

ÖZET

Bu çalışma, dijital dönüşüm sürecinde yükseköğretim kurumlarında erişilebilirlik ve kapsayıcı tasarım yaklaşımlarının nasıl yeniden biçimlendiğini, "akıllı kampüs" kavramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Betimsel yönteme ve literatür taramasına dayanan araştırmada; yapay zekâ, Nesnelerin İnterneti (IoT), kullanıcı merkezli arayüz tasarımları ve erişilebilir dijital platformlar gibi teknolojilerin yalnızca fiziksel mekânları değil, aynı zamanda pedagojik yapıları, dijital içerik üretimini ve sosyal katılım biçimlerini nasıl dönüştürdüğü ele alınmıştır. Massachusetts Institute of Technology (MIT), KU Leuven, ETH Zurich ve University of Melbourne gibi öncü üniversitelerden alınan iyi uygulama örnekleri, fiziksel, dijital ve sosyal erişilebilirliğin bir bütün olarak değerlendirildiğinde engelli bireylerin üniversite yaşamına eşit katılımının güçlendiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, dijitalleşme süreçlerinin yalnızca teknik altyapı modernizasyonu olarak değil; aynı zamanda yönetişim, etik sorumluluk ve kültürel dönüşüm boyutlarıyla birlikte düşünülmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Kampüs, Erişilebilirlik, Kapsayıcı Tasarım, Yükseköğretim, Dijital Dönüşüm, Evrensel Tasarım

SMART CAMPUSES AND ACCESSIBILITY: THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON INCLUSIVE DESIGN

ABSTRACT

This study aims to examine how accessibility and inclusive design approaches are reshaped in higher education institutions in the digital transformation process within the framework of the concept of 'smart campus'. Based on descriptive methodology and literature review, the study examines how technologies such as artificial intelligence, Internet of Things (IoT), user-centred interface designs and accessible digital platforms have transformed not only physical spaces but also pedagogical structures, digital content production and forms of social participation. Good practice examples from pioneering universities such as Massachusetts Institute of Technology (MIT), KU Leuven, ETH Zurich and University of Melbourne reveal that when physical, digital and social accessibility are considered as a whole, equal participation of people with disabilities in university life is strengthened. In line with the findings, it is emphasised that digitalisation processes should be considered not only as technical infrastructure modernisation, but also with the dimensions of governance, ethical responsibility and cultural transformation.

Keywords: Smart Campus, Accessibility, Inclusive Design, Higher Education, Digital Transformation, Universal Design

1. GİRİŞ

Toplumun dijitalleşme süreci 20. yüzyılın sonlarında başlamış ve 21. yüzyılın ilk çeyreğinde hızla ivme kazanarak, farklı sektörlerde dijital dönüşüme yönelik artan bir gereksinimi beraberinde getirmiştir (Pratt & Sparapani, 2021). "Sayısallaştırma" kavramı bağlama göre farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. En yaygın anlamıyla, analog verilerin dijital forma dönüştürülmesi sürecini ifade eder. Farklı disiplinlerdeki araştırmacılar, bu dönüşümü fiziksel ya da analog bir nesnenin dijital bir karşılığa dönüştürülmesi olarak yorumlamaktadır. Basit bir örnek olarak bir fotoğrafın taranarak dijital ortama aktarılması verilebilirken, daha karmaşık bir örnek olarak ise sesleri sürekli değişen voltajlarla üreten analog bir sentezleyicinin dijitalleştirilmesi gösterilebilir (Pinch ve Trocco, 2004). Eğitimde dijitalleşme, tüm eğitim sistemini kapsayacak şekilde bütüncül bir yapıya ulaşmıştır (Kapur vd., 2018; Zizikova vd., 2023).

Okullar, üniversiteler ve çeşitli eğitim kurumları, dijital ortamları ve teknolojileri eğitim süreçlerinin temel bir parçası haline getirmektedir. Bu dijital araçlar sayesinde öğrencilerin bilgi edinme süreci hem daha verimli hale gelmekte hem de eğitimin sosyo-ekonomik katkısı artmaktadır. Aynı zamanda, dijitalleşme eğitim sürecine şeffaflık ve etkinlik kazandırarak, öğrenme çıktılarının niteliğini yükseltmektedir (Undheim, 2022). Dijitalleşme süreci eğitim alanında yapısal bir dönüşümü beraberinde getirirken, bu dönüşümün kapsayıcılık ilkesiyle bütünleştirilmesi de giderek daha büyük bir önem kazanmaktadır (Dmitrieva ve Solovova, 2022; Mukul ve Büyüközkan, 2023; Rahman ve Hakim, 2024).

Kapsayıcı eğitim, yalnızca bireylerin eğitim sistemine fiziksel olarak dahil edilmesini değil; aynı zamanda, bireylerin farklılıkları doğrultusunda sistemin yeniden yapılandırılmasını hedefleyen dinamik bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, eğitim süreci yalnızca okul ortamıyla sınırlı tutulmamakta; yaşam boyu öğrenmeyi kapsayan, evde, toplumda ve formal-informal tüm öğrenme ortamlarında sürdürülebilir bir katılımı amaçlamaktadır. Yaş, cinsiyet, etnik köken, sağlık durumu, ekonomik koşullar, din, engellilik gibi herhangi bir farklılık, bireyin eğitim hakkına erişiminin önünde bir engel oluşturmamalıdır. Kapsayıcı eğitim yaklaşımı, eğitimin niteliğini artırmayı ve öğrenme çıktılarında daha eşitlikçi bir yapı tesis etmeyi amaçlarken; ayrımcılıkla mücadele, çeşitliliği kutlama ve toplumsal adaleti güçlendirme gibi daha geniş sosyo-politik hedeflere de hizmet etmektedir. Bu anlayışa göre, dışlanma sorunu bireylerde değil, sistemin kendisinde aranmalı ve çözüm de bu sistemsel yapının dönüştürülmesinde bulunmalıdır. Özellikle engelli bireyler gibi eğitimden dışlanma riski yüksek gruplar için kapsayıcı eğitim; sadece bir hak değil, aynı zamanda eğitim politikalarının merkezinde yer alması gereken stratejik bir zorunluluktur. Bu yönüyle kapsayıcılık, yalnızca bir eğitim reformu değil, sürdürülebilir kalkınma ve insan hakları temelinde şekillenen çok boyutlu bir toplumsal dönüşüm aracı olarak değerlendirilmelidir (Daniels ve Garner, 2013; Stubbs, 2008).

Öte yandan, dijitalleşmenin kapsayıcı eğitime sunduğu katkılar yalnızca teorik düzlemde değil, uygulamada da somut sonuçlar doğurmaktadır. Güney Afrika'da gerçekleştirilen nitel ve yorumlayıcı bir çalışma, dijital pedagojinin öğretmen adaylarını güçlendirmedeki rolünü sistematik biçimde incelemiştir. Evrensel Öğrenme Tasarımı (Universal Design for Learning – UDL) kuramına dayalı olarak yürütülen bu araştırma, dijital pedagojinin özellikle engelli bireyler ve farklı sosyo-kültürel geçmişlere sahip öğrenciler için eğitime erişimi kolaylaştırdığını ve öğrenme süreçlerini daha kapsayıcı hale getirdiğini ortaya koymaktadır. Tematik analiz yoluyla ulaşılan bulgular, dijital pedagojinin yükseköğretimde uygulanmasında hem yapısal zorlukların hem de yenilikçi fırsatların bulunduğuna işaret etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, dijital araçlar öğretmen adayları için esnek, etkileşimli ve kişiselleştirilebilir öğrenme ortamları sunmakta; bu da mesleki gelişim ve pedagojik yeterlik açısından önemli kazanımlar sağlamaktadır (Msimango, 2025).

Günümüzde eğitim teknolojilerinin hızla gelişmesiyle birlikte, "akıllı kampüs" kavramı da yükseköğretim kurumlarının dijital dönüşüm sürecinde merkezi bir konuma yerleşmiştir. Yapay zekâ (AI) ve nesnelerin interneti (IoT) gibi gelişmiş teknolojilerle donatılan bu kampüsler, yalnızca eğitim deneyimlerini iyileştirmekle kalmaz; aynı zamanda operasyonel verimliliği artırır ve sürdürülebilirliği destekleyen yenilikçi ortamlar sunar. Bu dönüşüm, akıllı teknolojilerin etkili biçimde değerlendirilmesini ve uygulanmasını sağlayan sistem ve çerçevelerin geliştirilmesiyle şekillenmektedir (K. Polin vd., 2024; K.C.Polin vd., 2024; Wang vd., 2024). Çin'in Zhongshan College örneğinde yürütülen bir araştırma, **akıllı kampüs** altyapısının uygulanma düzeyini ve bu altyapının öğrencilerin öğrenmeye katılımı üzerindeki etkisini incelemiştir. 277 öğrenci ve 377 öğretim elemanından elde edilen veriler, güvenlik sistemleri, akademik destek hizmetleri, halkla ilişkiler ve paydaş deneyimleri açısından **akıllı kampüs** uygulamalarının yüksek düzeyde benimsendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle kişiselleştirilmiş öğrenme süreçlerinin ve dijital kaynak kullanımının, kampüsün dijital altyapısının gelişmişliğiyle doğrudan bağlantılı olduğu saptanmıştır. Bu bulgular, **akıllı kampüs** uygulamalarının yalnızca teknolojik bir yenilik değil; aynı zamanda öğrenci merkezli, kapsayıcı ve bütüncül bir eğitim vizyonu için stratejik bir gereklilik olduğunu göstermektedir (Chen vd., 2024).

Bu çerçevede, teknolojinin kapsayıcı eğitime katkısını inceleyen sistematik bir derleme çalışması, farklı engel ve ihtiyaçlara sahip öğrencilerin eğitime eşit katılımını destekleyen dijital çözümleri analiz etmiştir.

Scopus veritabanındaki 159 akademik yayının incelendiği çalışmada; mobil cihazlar, artırılmış gerçeklik, yardımcı teknolojiler, eğitim robotları, ekran okuyucular, Braille cihazları ve etkileşimli yazılımların, öğrenme ortamlarını daha erişilebilir, kişiselleştirilebilir ve işbirliğine dayalı hale getirdiği belirlenmiştir. Bu teknolojilerin çok duyulu içerik, etkileşim, erişilebilirlik ve taşınabilirlik gibi özellikleri sayesinde bireysel farklılıklara duyarlı, esnek öğrenme yolları sunularak hem akademik başarı hem de sosyal uyum desteklenmektedir. Bununla birlikte, dijital uçurum, öğretmenlerin dijital yeterlilik eksiklikleri ve sınırlı altyapı gibi zorluklara da dikkat çekilmektedir. Sonuç olarak, teknoloji yalnızca bireysel ihtiyaçlara yönelik bir araç değil; aynı zamanda kapsayıcı, adil ve dönüştürücü bir eğitim sisteminin inşasında temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Navas-Bonilla vd., 2025).

Üniversite binalarında robot destekli yönlendirme sistemlerinin kapsayıcı akıllı kampüs altyapısındaki rolünü ele alan güncel bir çalışma, dijital ikizler ve ayrık olay simülasyonu (DES) aracılığıyla engelli ve engelsiz öğrencilerin bina içindeki hareketliliğini karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Farklı görev senaryoları üzerinden yapılan simülasyonlar, robot asistan desteğinin yol bulma süresini %27 ila %52 oranında azalttığını göstermiştir. Öğrenci çeşitliliği, mimari yapı, hareket hızı ve hata olasılıkları gibi çok sayıda değişkeni dikkate alan model, teknoloji destekli erişilebilirlik çözümlerinin yalnızca teorik değil, operasyonel düzeyde de etkili sonuçlar üretebileceğini ortaya koymuştur. Böylece akıllı kampüsler, dijital altyapının ötesine geçerek fiziksel çevreyi herkes için erişilebilir kılan, kapsayıcı ve insan odaklı tasarımların öncüsü haline gelmektedir (Zarpellon vd., 2024).

Bu çalışma, dijital dönüşüm sürecinde yükseköğretim kampüslerinde erişilebilirlik ve kapsayıcı tasarımın nasıl şekillendiğini, "akıllı kampüs" kavramı ekseninde ele almayı amaçlamaktadır. Literatür taramasına dayalı olarak yürütülen bu araştırmada; yapay zekâ, nesnelerin interneti (IoT) ve dijital altyapıların, özellikle özel gereksinimli bireylerin kampüs yaşamına katılımı üzerindeki etkileri incelenmektedir. Çalışma, mevcut literatürden farklı olarak yalnızca teknolojik yenilikleri betimlemekle kalmamakta, aynı zamanda bu teknolojilerin dünyadaki farklı kampüslerdeki vedeğerlendirmektedir. Bu yönüyle araştırma, yükseköğretim kurumlarında kullanıcı merkezli, eşitlikçi ve sürdürülebilir mekânsal stratejiler geliştirilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM VE MATERYAL

Bu çalışmanın ilk aşamasında, dijital dönüşümün erişilebilirlik ve kapsayıcı tasarım üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla, akıllı kampüs temelli bir araştırma konusu belirlenmiştir. Ardından, konuya ilişkin akademik literatür taranmış ve elde edilen kaynaklar tematik olarak sınıflandırılmıştır. Nitel araştırma yaklaşımı benimsenen çalışmada, betimsel yöntem kullanılmış ve yöntem literatür taramasına dayandırılmıştır. Ayrıca, yükseköğretim kurumlarında yürütülen iyi uygulama örnekleri analiz edilerek değerlendirilmiştir. Çalışmanın materyalerini konu ile ilgili ulusal ve uluslar arası yayınlar oluşturmaktadır.

3. AKILLI KAMPÜS KAVRAMI

Akıllı kampüs, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT), yapay zekâ destekli uygulamaların, sensör tabanlı sistemlerin ve dijital veri analiz araçlarının üniversite altyapısına entegre edilmesiyle oluşturulan; bilgi üretimini, paylaşımını ve yönetimini sistematik ve sürdürülebilir hâle getiren kapsamlı bir kampüs modelidir. Bu model sayesinde üniversiteler, yalnızca eğitim-öğretim faaliyetleri yürüten kurumlar olmaktan çıkarak, bilgiyi sürekli olarak üreten, işleyen, değerlendiren ve karar alma süreçlerinde aktif biçimde kullanan dinamik organizasyonlara dönüşmektedir (Cheong vd., 2022). Akıllı kampüs uygulamaları, fiziksel altyapının dijitalleştirilmesini, tüm taşınır ve taşınmaz varlıkların lokasyon verileri ile birlikte takip edilmesini, enerji ve kaynak yönetiminin optimizasyonunu ve öğrenme ortamlarının dijitalleşmesini içeren çok katmanlı bir dönüşüm süreci gerektirir (SBB, 2021). Bu bağlamda, Kalkınma Bakanlığı tarafından belirlenen stratejik öncelik alanları arasında; bilgi teknolojilerinin yaygınlaştırılması, kamu hizmetlerinde dijital dönüşüm, modernizasyon ve inovasyon süreçlerinin desteklenmesi gibi unsurlar da yer almaktadır (Cheong vd., 2022).

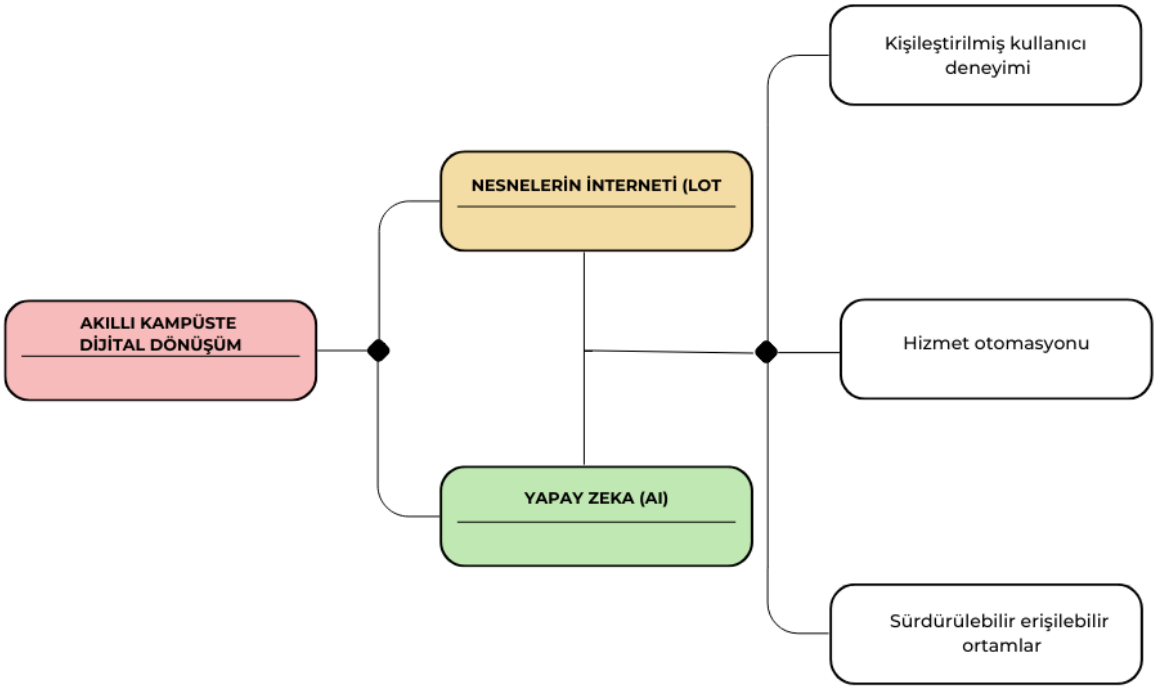
Büyük ve yaygın yerleşkelere sahip şehir üniversitelerinde; kişilerin ve mekânların kolaylıkla bulunabilmesi, uygun güzergâhların belirlenmesi, altyapı sorunlarına hızlıca müdahale edilmesi, dersliklerin daha verimli kullanılması ve tüm envanterin coğrafi konum verileriyle yönetilmesi gibi temel ihtiyaçlar, akıllı kampüs uygulamalarının sunduğu veri temelli karar destek sistemleri sayesinde daha etkili ve sistematik bir biçimde karşılanabilmektedir. Bu doğrultuda, coğrafi bilgi sistemleri (CBS), iş zekâsı çözümleri, büyük veri analizleri ve entegre yazılım platformları üzerinden çalışan merkezi portallar, üniversite yöneticilerine anlık raporlar sunarak taktiksel ve stratejik kararların daha sağlam temellere dayandırılmasına katkı sağlamaktadır (SBB, 2021). Bu sistemler üzerinden kampüs genelinde sıcaklık, nem gibi çevresel verilere dayalı anlık görselleştirmeler yapılabilmekte ve yöneticilere grafik-sözel analizlerle destek sunulabilmektedir.

Aynı zamanda, dijital altyapı sayesinde kampüs genelinde enerji tasarrufu, kaynakların daha verimli kullanımı ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine de katkı sağlanmaktadır (Sutjarittham vd., 2019a; 2019b; Mohottige vd., 2020).

Akıllı kampüs yaklaşımı yalnızca teknolojik bir dönüşümü değil, aynı zamanda kurumsal kültürün, yönetim anlayışının ve stratejik vizyonun da dijital çağın gerekliliklerine göre yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Üniversitelerin sahip oldukları bilgi kaynaklarını doğru analiz edebilmeleri, bu bilgileri karar süreçlerine entegre edebilmeleri ve yenilikçi uygulamalarla öğrenci, akademisyen ve idari personel için daha işlevsel ve etkileşimli bir kampüs ortamı oluşturabilmeleri, onları "akıllı" yapan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Nihayetinde, akıllı kampüsler yalnızca dijitalleşmiş fiziksel alanlar değil; aynı zamanda bilgiyi stratejik bir değer olarak gören, inovasyonu teşvik eden ve toplum için katma değer üreten yükseköğretim kurumları olarak konumlanmaktadır. (Arenas vd., 2022)

3.1. Akıllı Kampüslerde Kullanılan Temel Teknolojiler

Akıllı kampüslerin dijital dönüşüm sürecinde ön plana çıkan iki temel teknoloji, Nesnelerin İnterneti (Internet of Things – IoT) ve yapay zekâdır. Bu teknolojiler yalnızca altyapı dönüşümüne değil, aynı zamanda kullanıcı deneyiminin kişiselleştirilmesine, hizmet süreçlerinin otomasyonuna ve kampüs genelinde daha sürdürülebilir, erişilebilir ortamların oluşturulmasına katkı sunmaktadır (Wang vd., 2024; K. Polin vd., 2024) Akıllı kampüste kullanınan temel teknolojiler Şekil1'de özetlenmiştir.

Şekil 1. Akıllı Kampüslerde Kullanılan Temel Teknolojiler.

3.1.1. Nesnelerin İnterneti (IoT)

Nesnelerin İnterneti (Internet of Things – IoT) kavramı, ilk kez 1999 yılında Kevin Ashton tarafından ortaya atılmış ve MIT bünyesindeki çalışmalarla gelişim göstermeye başlamıştır. Başlangıçta otomatik tanıma ve veri toplama sistemleriyle ilişkilendirilen bu kavram, zaman içinde çok daha geniş bir dijital ağ ekosistemini ifade eder hale gelmiştir (Ashton, 2009). Bugün geldiğimiz noktada IoT yalnızca bir teknoloji trendi değil; toplumsal yaşamı, ekonomik sistemleri ve bireylerin günlük alışkanlıklarını şekillendiren bir dönüşüm aracıdır (Atzori, Iera ve Morabito, 2010).

IoT teknolojisi, fiziksel nesnelerin dijital ağlarla bağlantılı hale getirilerek birbiriyle veri alışverişinde bulunmasını sağlar. Bu bağlantılar aracılığıyla cihazlar, topladıkları verileri merkezi sistemlere aktararak, daha verimli ve kullanıcı dostu hizmetlerin geliştirilmesine imkân tanır (Gubbi ve ark., 2013). Bu yapısıyla IoT, yalnızca bilgisayar ve akıllı telefonlar gibi dijital cihazları değil; günlük yaşamda kullanılan birçok fiziksel nesneyi de akıllı sistemlerin bir parçası hâline getirir (Borgia, 2014).

Özellikle yaşam alanlarında dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, IoT uygulamaları ev içi konfor ve güvenliği artırmada önemli rol oynamaktadır. Örneğin, ışıklandırma sistemlerinin hareket sensörleriyle entegre çalışması, enerji tasarrufu sağlarken aynı zamanda kullanıcı deneyimini de iyileştirmektedir. Yine, ısıtma-soğutma aygıtlarının kullanıcı alışkanlıklarına göre otomatik olarak düzenlenmesi ya da güvenlik kameralarının mobil cihazlarla entegre biçimde çalışması gibi uygulamalar, akıllı yaşamın gündelik yaşamdaki somut karşılıklarını oluşturur (Perera vd., 2014; Sadeghi vd., 2015).

Bu teknolojiler, bireylerin alışkanlıklarına göre şekillenen ve kendi kendine öğrenebilen sistemler olarak, kullanıcıların günlük rutinlerini kolaylaştırmakta ve yaşanılan ortamın sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Ayrıca, enerji verimliliği, kaynak yönetimi ve otomasyon gibi alanlarda sağladığı katkılar sayesinde hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çeşitli faydalar sunmaktadır (Madakam vd., 2015; Zanella vd., 2014).

Sonuç olarak, IoT teknolojisi yalnızca cihazların internete bağlanmasını değil, bu bağlantılar üzerinden daha akıllı, etkileşimli ve kullanıcı odaklı bir yaşam altyapısı kurulmasını mümkün kılmaktadır. Bu yapı, dijital dönüşüm süreçlerinin merkezinde yer alarak bireyler, kurumlar ve şehirler için yeni fırsat alanları yaratmaktadır (Al-Fuqaha vd., 2015).

3.1.2. Yapay Zekâ (AI)

Günümüzde dijitalleşme ve internet teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, web tabanlı uygulamaların kapsamını ve işlevselliğini önemli ölçüde artırmıştır. Bu doğrultuda içinde bulunduğumuz çağ; dijital çağ, enformasyonelizm çağı ya da ağ toplumu gibi çeşitli kavramlarla tanımlanmakta, iletişimden kültürel üretime, ticaretten sanata kadar pek çok alan dijital dönüşümün etkisi altına girmektedir. Özellikle Web 2.0 teknolojileri ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, yapay zekâ tabanlı uygulamalar da bireylerin günlük yaşamında giderek daha fazla yer bulmaktadır (Castells, 2008).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı ilerlemeler, yapay zekânın gelişimini hem teorik hem de uygulamalı yönleriyle desteklemiş, bu alanda çığır açıcı dönüşümlerin önünü açmıştır. Yapay zekâ, makinelerin insanlara özgü bazı bilişsel yetileri taklit edebilmesini; örneğin öğrenme, karar verme, problem çözme ve yeni koşullara uyum sağlama gibi işlevleri yerine getirebilmesini sağlayan bir teknoloji alanı olarak tanımlanmaktadır (Russell ve Norvig, 2021). Bu sistemler yalnızca veri işlemekle kalmaz, aynı zamanda çeşitli senaryolara tepki verebilecek şekilde programlanarak belirli bir düzeyde bağımsızlık kazanabilir. Yapay zekâ çalışmaları, zekâ kavramını yalnızca insanla sınırlı bir olgu olarak görmek yerine; insan, hayvan ve makine davranışlarının ortak özelliklerini analiz ederek teknolojiye entegre etmeyi amaçlamaktadır (Nilsson, 2014). Bu bağlamda, yapay zekâ günümüzde doğal dil işleme, görsel tanıma, kişiselleştirilmiş öneri sistemleri ve otonom karar alma gibi birçok alanda kullanılmakta; bilgi teknolojilerinin geldiği en ileri aşamalardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu teknolojilerin günlük yaşama entegrasyonu, sadece teknik gelişmelere değil, aynı zamanda insan-makine etkileşiminde daha akıllı, hızlı ve kişiselleştirilmiş çözümler sunabilme kapasitesine işaret etmektedir (Goodfellow vd., 2016).

3.2. Dijital ve Fiziksel Altyapı Entegrasyonu

Endüstri 4.0, dijitalleşmenin üretim süreçlerine entegre edilmesiyle şekillenen ve sanal sistemlerin fiziksel üretimle bütünleşmesini sağlayan bir dönüşüm sürecidir (Kumar ve Nayyar, 2020). Bu paradigma değişimi yalnızca üretim alanlarını değil, eğitim sistemlerini de etkileyerek "Eğitim 4.0" kavramını gündeme getirmiştir (Hussin, 2018). Eğitim 4.0, bireylerin dijital çağın gerektirdiği becerilerle donatılmasını hedefleyen, öğrenmeyi taşınabilir, sanal, akıllı ve etkileşimli hâle getiren bir yaklaşımdır (Shahroom ve Hussin, 2018). Bu model, öğrencilerin toplumsal değişimlere uyum sağlayabilecek dijital yeterlikleri edinmelerini sağlamakta ve eğitim süreçlerinde inovatif teknolojilerin entegrasyonunu zorunlu kılmaktadır (Maria vd., 2018). Endüstri 4.0 ile bağlantılı olarak Eğitim 4.0 uygulamaları; bilgi teknolojilerinin kullanımı, görsel içeriklerin artırılması ve ders materyallerinin dijital olarak yeniden yapılandırılması yoluyla öğretimin etkinliğini artırma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, eğitim sistemleri Endüstri 4.0'ın gerektirdiği dijital okuryazarlık, problem çözme ve teknolojiyi etkin kullanma gibi becerileri kazandırmaya odaklanarak yeni nesil bireylerin yetiştirilmesinde stratejik bir rol üstlenmektedir (Okatan vd., 2021).

4. KAPSAYICI TASARIM VE ERİŞEBİLİRLİK

Kapsayıcı tasarım ve erişilebilirlik; yalnızca fiziksel çevreyle sınırlı kalmayan, dijital ve sosyal boyutları da içeren çok katmanlı bir yaklaşımdır (O'Neill, 2021). Bu bölümde, erişilebilirliğin temel boyutları, kapsayıcı tasarım ilkeleri ve ilgili uluslararası standartlar ile yasal düzenlemeler ele alınmaktadır.

4.1. Erişilebilirlik Kavramı ve Boyutları

Erişilebilirlik, yalnızca fiziksel çevreye yönelik teknik düzenlemelerle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda sosyal ve dijital boyutları da kapsayan çok katmanlı bir kavram olarak ele alınmalıdır. Fiziksel erişilebilirlik, yapıların iç ve dış mekân düzenlemelerinin, ulaşım sistemlerinin, kamusal alanların ve ürünlerin farklı bireylerin tümüne uygun şekilde tasarlanmasını ifade eder. Bu kapsamda evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda geliştirilen mekânlar, bireylerin ayrıştırılmadan eşit kullanımına imkân tanır (Uslu ve Shakouri, 2012; Odabaş Uslu ve Güneş, 2017). Ancak yalnızca fiziksel engellerin kaldırılması yeterli olmayıp, bireylerin psikolojik bütünlüğünü ve mahremiyetini de gözeten, ayrımcı olmaktan uzak tasarım çözümleri geliştirilmelidir (Schleien vd., 1989; Stephan ve Kotler, 1976).

Sosyal boyutta erişilebilirlik, farklı yetilere sahip bireylerin yaşamın her alanına eşit katılımını sağlamayı hedefleyen bir yaklaşımı zorunlu kılar. Bu, sadece fiziksel çevrenin erişilebilir olmasını değil; aynı zamanda bireylerin sosyal olarak dışlanmadan, kendilerini ait hissettikleri ortamlarda var olabilmelerini gerektirir. Sosyal katılım, bireylerin kendi topluluklarıyla bağ kurabilmelerini ve toplumsal hizmetlerden eşit faydalanabilmelerini mümkün kılar (Mulligan vd., 2018; Casas, 2007).

Dijital erişilebilirlik ise çağdaş yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan dijital hizmetlerin, herkesin kullanımına uygun şekilde sunulmasını ifade eder. Dijital ortamların erişilebilir kılınması, yalnızca fiziksel engeli olan bireyler için değil, zihinsel farklılıklara sahip bireylerin de dijital içeriklere ve hizmetlere ulaşabilmesini sağlayarak kapsayıcı toplum hedefini destekler. Bu bağlamda dijital erişim, günümüzde temel bir insan hakkı olarak değerlendirilmekte ve evrensel tasarım anlayışının dijital platformlara entegre edilmesini gerekli kılmaktadır (Johansson vd., 2015).

Sonuç olarak, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel düzenlemelere indirgenemeyeceği; sosyal ve dijital boyutlarla birlikte, bütüncül ve kapsayıcı bir yaklaşımla ele alınması gerektiği açıktır. Bu yaklaşım, yalnızca belirli grupların değil, tüm toplumun yaşam kalitesini artıracak evrensel çözümlerin temelini oluşturmaktadır (Johansson vd., 2015).

4.2. Kapsayıcı Tasarım Yaklaşımı ve İlkeleri

Kapsayıcı tasarım yaklaşımı, farklı yaş, cinsiyet, yetenek düzeyi ve fiziksel özelliklere sahip tüm bireylerin herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan eşit koşullarda ürün, mekân ve hizmetlerden yararlanabilmesini amaçlayan evrensel bir tasarım anlayışıdır. Bu yaklaşım, yalnızca engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamayı değil, aynı zamanda tüm kullanıcı gruplarının gereksinimlerini göz önünde bulundurarak herkes için erişilebilir, kullanışlı ve anlamlı çözümler üretmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle kapsayıcı tasarım, hem fiziksel çevre hem de dijital arayüzlerde eşitlik ve erişilebilirlik sağlamayı esas alan yedi temel ilkeye dayanmaktadır (Center for Universal Design, 1997; Mace, Hardie ve Place, 1996) (Şekil 2).

Şekil 2. Kapsacıyı Tasarım İlkeleri.

Bu ilkelerden ilki, eşit kullanım ilkesidir. Tüm bireylerin, yeti farkı gözetilmeksizin aynı ürün veya hizmete erişebilmesi gerektiğini vurgular. İkinci ilke olan kullanımda esneklik, farklı becerilere, tercih ve alışkanlıklara sahip bireylerin aynı tasarımı özelleştirilmiş şekilde kullanabilmelerine imkân tanır. Üçüncü ilke, basit ve sezgisel kullanımdır; bu ilke, karmaşık yapılar yerine kullanıcıların kolayca anlayabileceği arayüzlerin ve sistemlerin geliştirilmesini önerir. Dördüncü ilke olan algılanabilir bilgi, bilginin farklı iletişim kanalları aracılığıyla (görsel, işitsel, dokunsal) sunularak, her bireyin anlamlı ve işlevsel bilgiye ulaşabilmesini güvence altına alır.

Beşinci ilke, hata toleransıdır; bu, kullanıcı hatalarının etkilerini en aza indirgeyen ve riskleri azaltan sistemlerin geliştirilmesini ifade eder.

Altıncı ilke olan düşük fiziksel çaba, özellikle motor becerileri sınırlı bireylerin bir ürünü veya hizmeti zorlanmadan kullanabilmesini hedefler. Yedinci ve son ilke ise yaklaşım ve kullanım için uygun alan sağlamayı kapsar; bu, bireylerin fiziksel özelliklerinden, duruş biçiminden veya kullandıkları yardımcı cihazlardan bağımsız olarak mekânlara rahatça erişebilmesi gerektiğini ifade eder.

Bu yedi temel ilke doğrultusunda geliştirilen ürün ve hizmetler yalnızca engelli bireyleri değil, yaşlılar, çocuklar, geçici sakatlığı olanlar ve genel kullanıcı kitlesini de kapsayarak toplumsal yaşamın her alanında kapsayıcı ve sürdürülebilir bir tasarım anlayışının yerleşmesine katkı sağlar (Center for Universal Design, 1997; Mace, Hardie ve Place, 1996).

4.3. Uluslararası Standartlar ve Yasal Düzenlemeler

Erişilebilirlik ve kapsayıcı tasarım alanında, farklı bağlamlarda uygulanabilirliği sağlamak üzere çeşitli uluslararası standartlar ve yasal düzenlemeler geliştirilmiştir. Bunlar arasında öne çıkan düzenlemeler arasında WCAG (Web Content Accessibility Guidelines), ADA (Americans with Disabilities Act), ISO 21542 ve EAA (European Accessibility Act) yer almaktadır. WCAG, web içeriklerinin herkes için erişilebilir olmasını amaçlayan kapsamlı bir kılavuz dizisidir. W3C tarafından geliştirilen bu yönergeler; dijital içeriklerin algılanabilir, çalıştırılabilir, anlaşılabilir ve sağlam olmasını güvence altına alır (W3C, 2018).

ADA ise Amerika Birleşik Devletleri'nde 1990 yılında kabul edilen ve engelli bireylerin toplumsal yaşama tam katılımını desteklemeyi amaçlayan kapsamlı bir yasa çerçevesidir. Kamu alanları, iş yerleri, ulaşım sistemleri ve dijital hizmetlerde erişilebilirliği zorunlu kılarak, engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmayı hedefler (ADA, 1990). ISO 21542, yapılı çevrede erişilebilirliğe ilişkin uluslararası bir standart olarak, bina içi ve dışı erişim yolları için uygulanabilir tasarım ölçütleri sunar. Bu standart, inşaat ve mimarlık alanlarında, engelli bireylerin bağımsız hareket edebilmesini sağlayacak düzenlemeleri içermektedir (ISO, 2011).

Avrupa Birliği tarafından 2019 yılında yürürlüğe konulan EAA ise, ürün ve hizmetlerin erişilebilirliğini geliştirmeyi amaçlayan yasal bir çerçeve sunmaktadır. Dijital hizmetlerden toplu taşımaya ve fiziksel çevre düzenlemelerine kadar geniş bir kapsamda, tüm bireyler için eşit erişim olanakları sağlanmasını hedefler (European Union, 2019).

Sonuç olarak, bu standart ve düzenlemeler yalnızca fiziksel erişimi değil, aynı zamanda dijital ve sosyal alanlardaki erişilebilirlik koşullarını da güvence altına alarak engelli bireylerin yaşamlarını kolaylaştıran kapsayıcı çevrelerin inşasına katkı sunmaktadır (European Union, 2019).

5. DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ERİŞİLEBİLİRLİĞE VE KAPSAYICILIĞA ETKİSİ

Bu bölümde, dijital eğitim ortamlarının dönüşümü ile kampüslerde erişilebilirliği artıran teknolojik uygulamalar incelenmektedir. Öğrenme sistemleri, hibrit modeller ve açık erişim süreçlerinin yanı sıra, kullanıcı deneyimi ve dijital kapsayıcılık ilkelerine odaklanılmaktadır.

5.1. Dijital Eğitim Ortamlarının Evrimi

Dijital eğitim ortamları, hızla gelişen eğitim teknolojileri ile büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümde, öğrenme yönetim sistemleri (LMS), hibrit öğrenme ve açık erişim gibi terimler, eğitimde dijitalleşmenin temel unsurları haline gelmiştir. Bu unsurlar, eğitim süreçlerini daha verimli hale getirirken, öğrencilere ve eğitmenlere daha fazla esneklik ve erişim imkânı sunmaktadır (Bates, 2015).

Öğrenme Yönetim Sistemleri (LMS), eğitim süreçlerinin dijital ortamda düzenlenmesini sağlayan yazılım platformlarıdır. Bu platformlar, eğitmenlerin ders materyallerini yüklemelerine, öğrenci performanslarını takip etmelerine ve öğrenci-öğretmen etkileşimini artırmalarına olanak tanır. Öğrenciler, çevrimiçi testler, ödevler ve ders içeriklerine kolayca erişebilirler. Blackboard, Moodle ve Canvas gibi sistemler, günümüzde eğitim kurumları tarafından yaygın olarak kullanılmakta olup, dijital öğrenme süreçlerini daha sistematik ve verimli hale getirmektedir. Bu sistemler, uzaktan eğitimde bile etkili bir etkileşim ve yönetim sağlar. (Coates, James ve Baldwin, 2005)

Hibrit Öğrenme ise çevrimiçi öğrenme ve yüz yüze eğitimin bir kombinasyonunu sunan bir öğrenme modelidir. Öğrenciler, derslerin bir kısmını çevrimiçi ortamda, diğer kısmını ise fiziksel sınıflarda tamamlarlar. Bu model, öğrencilere esneklik tanırken, öğretim süreçlerinde etkileşimi ve işbirliğini artırır. Özellikle COVID-19 pandemisi ile birlikte hibrit öğrenme modeli, eğitimde sürekliliği sağlamada önemli bir rol oynamıştır. Bu yöntem, öğretmenlerin daha geniş bir içerik sunmalarını ve kişisel öğrenme deneyimlerini geliştirmelerini mümkün kılar. (Graham, 2006) Açık Erişim ise eğitim materyallerinin ve akademik kaynakların çevrimiçi olarak ücretsiz ve herkesin kullanımına sunulmasını ifade eder. Bu yaklaşım, eğitimde fırsat eşitliği yaratır ve bilginin hızla paylaşılmasını teşvik eder. Açık erişim, dünya genelindeki öğrenciler ve araştırmacılar için önemli bir kaynak sağlamaktadır. Bu şekilde, bilgi daha geniş kitlelere ulaştırılarak eğitimde eşitlik sağlanır ve bilgi paylaşımının önündeki engeller ortadan kaldırılır (Keller, 2017).

Bu üç kavram, dijital eğitim ortamlarının evriminde kilit rol oynamaktadır. LMS sistemleri, eğitim süreçlerini dijitalleştirerek yönetimi kolaylaştırırken (Coates, James, & Baldwin, 2005), hibrit öğrenme, öğrencilere özelleştirilmiş bir öğrenme deneyimi sunar (Graham, 2006). Açık erişim ise, bilginin herkes için erişilebilir olmasını sağlayarak eğitimde şeffaflık ve eşitlik yaratır. Dijital eğitimdeki bu gelişmeler, öğrenme süreçlerinin daha verimli, kapsayıcı ve erişilebilir olmasına önemli katkılarda bulunmaktadır (Keller, 2017).

5.2. Kampüslerde Erişilebilirlik Uygulamaları

Günümüz üniversite kampüsleri, yalnızca eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü mekânlar olmaktan çıkıp, teknolojik altyapısıyla kullanıcıların ihtiyaçlarına anlık ve etkili çözümler sunan dijital alanlara dönüşmektedir. Bu dönüşümde, özellikle kampüs içi yönlendirme ve bilgilendirme uygulamaları büyük önem taşımaktadır. Geniş ve kompleks yapılı kampüslerde kullanıcıların ihtiyaç duydukları alanlara kolaylıkla erişebilmeleri amacıyla geliştirilen dijital çözümler; mobil yönlendirme sistemleri, akıllı bilgi panoları ve dijital haritalar gibi uygulamalarla somutlaşmaktadır (Wang vd., 2020).

Mobil yönlendirme sistemleri, özellikle büyük üniversite kampüslerinde, kullanıcıların doğru ve hızlı bir şekilde hedeflerine ulaşmalarını sağlamak için kullanılır. Bu sistemler, mobil cihazlar aracılığıyla kullanıcıların anlık konumlarını tespit eder ve onları istedikleri yere yönlendirir. Ziyaretçiler, öğrenciler veya kampüs personeli için oldukça pratik olan bu teknolojiler, aynı zamanda engelli bireyler gibi özel gereksinimlere sahip kişilere de yardımcı olur. Gerçek zamanlı yönlendirme yapabilen bu sistemler, genellikle sesli ya da görsel bilgiler sunarak daha geniş bir kullanıcı kitlesine hitap eder (Zhang, 2017).

Akıllı panolar, kampüslerdeki dijital duyuru ve bilgi ekranlarıdır. Bu ekranlar, kampüs içerisindeki önemli bilgilerin hızlıca paylaşılmasını sağlar ve interaktif özellikleriyle kullanıcıların ihtiyaçlarına anında yanıt verir. Öğrenciler, ziyaretçiler veya personel, akıllı panolar aracılığıyla ders saatleri, etkinlikler, bina yerleri gibi bilgiler hakkında anında güncel bilgi alabilir. Bu panolar, içeriklerinin dijital ortamda kolayca güncellenmesi sayesinde sürekli dinamik bir yapıda kalır ve çeşitli ihtiyaçlara göre özelleştirilebilir (Cai, 2015).

Dijital haritalar, kampüs içindeki alanların dijital olarak haritalanmasını sağlar ve kampüs gezintisini daha verimli hale getirir. Kullanıcılar bu haritaları kullanarak mekânlar arasında kolayca geçiş yapabilir ve zaman kaybını azaltabilir. Özellikle engelli bireyler ve özel gereksinimleri olan kullanıcılar için büyük kolaylık sağlar. Dijital haritalar, genellikle mobil uygulamalarla entegre çalışarak yönlendirme sistemlerinin verimliliğini artırır. Ayrıca, bu haritalar, kampüs içindeki yoğunluk seviyeleri veya kullanıma açık alanlar gibi güncel bilgileri de sunarak kullanıcıları daha etkin bir şekilde yönlendirebilir (Chen ve Wang, 2018).

Mobil yönlendirme, akıllı panolar ve dijital haritalar, kampüslerdeki erişim sorunlarını çözmek için kritik öneme sahiptir. Bu teknolojiler, tüm kullanıcıların eşit erişimini sağlamak amacıyla geliştirilen ve kampüslerdeki fiziksel çevreyi dijitalleştiren önemli araçlardır. Kampüslerdeki dijitalleşme, sadece kullanıcılara kolaylık sağlamakla kalmaz, aynı zamanda fiziksel alanların daha verimli kullanılmasına da katkı sunar (Zhang, 2017; Cai, 2015; Chen ve Wang, 2018).

5.3. Kullanıcı Deneyimi ve Dijital Kapsayıcılık

Dijitalleşmenin hayatın her alanına nüfuz etmesiyle birlikte, kullanıcı deneyimi (UX) kavramı yalnızca görsel tasarım ya da işlevsellikle sınırlı kalmayıp, dijital kapsayıcılık ve erişilebilirlik gibi sosyal yönleri de içerecek biçimde genişlemiştir (Norman, 2013; Henry vd., 2014). Bu bağlamda, erişilebilir arayüzler ve kullanıcı merkezli sistem tasarımı, dijital ürünlerin kapsayıcı ve insan odaklı olmasını sağlayan temel bileşenler arasında yer almaktadır (W3C, 2018; Gibson ve O'Flaherty, 2020). Erişilebilir arayüzler, görme, işitme, motor ya da bilişsel engeli olan bireylerin dijital içeriklere ve hizmetlere eşit koşullarda ulaşabilmelerini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu tür arayüzlerde ekran okuyuculara uyumlu yapıların sunulması, metin alternatiflerinin kullanılması, yüksek kontrast seçeneklerinin sağlanması, yazı tipi ayarlarının özelleştirilebilir olması gibi unsurlar, kullanıcıların sistemle etkileşimlerini kolaylaştırmaktadır (W3C, 2018; Henry vd., 2014).

Ayrıca, kullanıcıların yalnızca bilgisayar değil, farklı cihazlar üzerinden de erişim sağladığı günümüzde, mobil uyumluluk da erişilebilirlik kapsamında önemli bir yer tutmaktadır (Gibson ve O'Flaherty, 2020). Geliştirilen sistemlerin WCAG (Web Content Accessibility Guidelines) 2.1 gibi uluslararası erişilebilirlik standartlarına uygunluğu, bu bağlamda temel bir gereklilik hâline gelmiştir (W3C, 2018).

Kullanıcı merkezli sistem tasarımı, tasarım süreçlerinde kullanıcının yalnızca nihai hedef değil, aynı zamanda sürecin aktif bir parçası olarak görülmesini temel alır (Norman, 2013). Bu yaklaşıma göre; sistemin kullanılabilirliği, kullanıcıların ihtiyaçlarını, davranış biçimlerini ve beklentilerini analiz ederek iyileştirilir (Garett vd., 2016). Kullanıcı geri bildirimleri, kullanılabilirlik testleri, gözleme dayalı analizler ve prototip deneyimleri, bu sürecin temel metodolojileri arasında yer alır (Vredenburg vd., 2002; Abras vd., 2004).

Özellikle kamuya açık platformlarda ya da eğitim sistemlerinde geliştirilen arayüzlerde bu yaklaşım, farklı yaş, dil ve kültürel gruplardan kullanıcıların deneyimlerine doğrudan yansımaktadır (Gibson ve O'Flaherty, 2020).

Kapsayıcı UX anlayışıyla geliştirilen sistemler, kullanıcıları yalnızca veri tüketicisi olarak görmez; onları içerikle aktif ve eşit etkileşim kurabilen bireyler olarak değerlendirir (Norman, 2013; Henry vd., 2014). Bu anlayış, sadece engelli bireylerin değil, aynı zamanda yaşlı bireylerin, teknolojik yeterliliği düşük kullanıcıların veya geçici engellilik yaşayan bireylerin de dijital hizmetlerden eşit şekilde yararlanmasını garanti altına alır (W3C, 2018; Gibson ve O'Flaherty, 2020). Böylece erişilebilir arayüzler ve kullanıcı merkezli tasarım bir araya gelerek, dijital ortamlarda daha adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir deneyim sunar (Abras vd., 2004; Vredenburg vd., 2002).

6. ULUSLARARASI UYGULAMA ÖRNEKLERİ: ERİŞİLEBİLİRLİK ODAKLI AKILLI KAMPÜS MODELLERİ

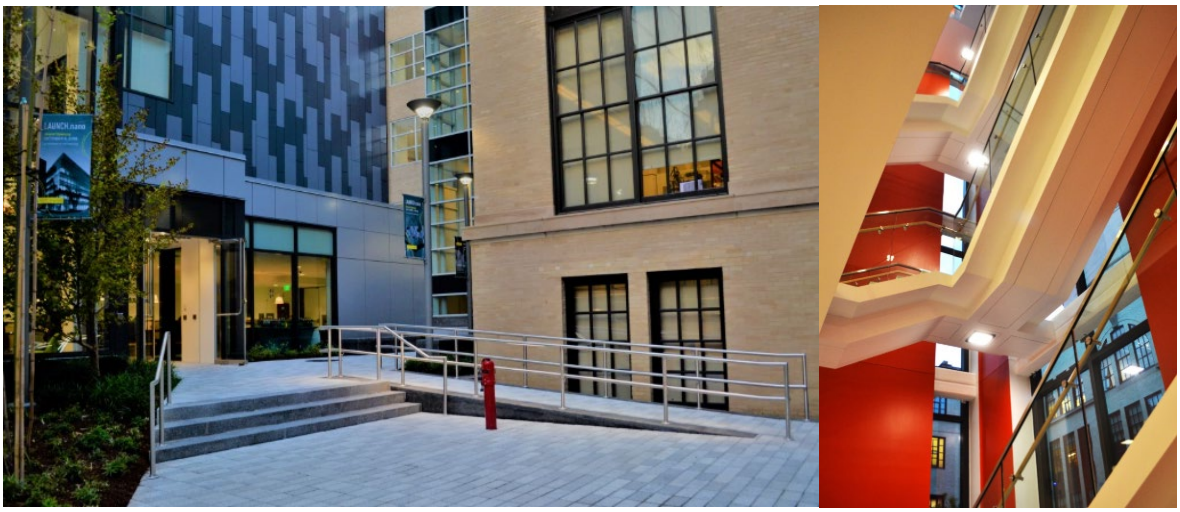
Bu bölümde, dijital dönüşüm sürecinde akıllı kampüs uygulamalarının erişilebilirlik ve kapsayıcılığı nasıl desteklediği, farklı üniversitelerden iyi örnekler üzerinden ele alınmıştır.

6.1. MIT (ABD): Çok Katmanlı Erişilebilirlik Yaklaşımı

Massachusetts Institute of Technology (MIT), dijital dönüşüm sürecinde yalnızca teknolojik altyapıyı geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda kampüs yaşamının tüm bireyler için erişilebilir ve kapsayıcı olmasını hedeflemiştir. Üniversite, fiziksel, dijital ve sosyal alanlarda fırsat eşitliğini artırmak amacıyla çok katmanlı bir erişilebilirlik politikası benimsemiştir. Bu politikalar hem öğrenciler hem de çalışanlar için bağımsızlığı ve katılımı desteklemeye yöneliktir (Accessibility | MIT, 2025).

Kampüs genelinde erişilebilirlik, fiziksel erişim unsurlarıyla başlamaktadır (Şekil 3). MIT tarafından geliştirilen erişilebilirlik haritası; rampalar, asansörler, erişilebilir tuvaletler ve otoparklar gibi alanların konumlarını detaylı biçimde göstermektedir. Bu sayede öğrenciler ve çalışanlar, günlük yaşamlarında yön bulma ve hareket etme süreçlerinde daha az engelle karşılaşlamktadır (Accessibility | MIT, 2025). Bunun yanı sıra, Engellilik ve Erişim Hizmetleri Birimi (Disability and Access Services - DAS), özel gereksinimli bireylerin akademik ve sosyal hayata tam katılımını desteklemek amacıyla kişisel destek planları geliştirmektedir (Assistive Technology | Division of Student Life, 2025).

Dijital ortamda da erişilebilirliğe büyük önem verilmektedir. MIT, tüm web siteleri, e-posta içerikleri, ders materyalleri ve diğer dijital çıktılar için erişilebilirlik standartlarını belirleyen bir rehberlik sistemi oluşturmuştur. Kurum bünyesinde dijital erişim danışmanlığı verilmekte; altyazı, ekran okuyucu uyumluluğu ve transkript gibi destek hizmetleri aktif olarak sunulmaktadır (Accessibility | MIT, 2025).

Şekil 3. MIT Nano Building (Ekincioğlu, 2025).

MIT'nin yardımcı teknoloji programları da engelli bireyler için önemli destek mekanizmaları sunmaktadır. Özellikle ATIC (Assistive Technology Information Center) laboratuvarı, özel donanım ve yazılım çözümleriyle 7/24 hizmet veren erişilebilir bir alan sağlamaktadır. Bu laboratuvarda ekran büyütme yazılımları, alternatif giriş cihazları, metin-okuyucu sistemler ve Braille dönüştürücüler gibi birçok araç yer almaktadır. Aynı zamanda, ders materyallerinin erişilebilir formatlara (örn. büyük puntolu metin, Braille veya sesli kitap) dönüştürülmesi de desteklenmektedir.

Özetle, MIT'nin erişilebilirlik politikası, yalnızca mevzuata uyum sağlamaya yönelik değil; aynı zamanda erişim engellerini önceden öngören, kullanıcı deneyimini merkeze alan proaktif bir yaklaşımla şekillendirilmiştir. Bu sayede engelli bireylerin akademik başarıya ulaşmaları ve kampüs yaşamına eşit düzeyde katılmaları sağlanmaktadır (Assistive Technology | Division of Student Life, 2025).

6.2. KU Leuven (Belçika): Evrensel Tasarım ve Dijital Erişim

KU Leuven, yükseköğretimde dijital kapsayıcılığı kurumsal politika hâline getirerek, engelli bireylerin akademik yaşama eşit katılımını destekleyen örnek uygulamalar geliştirmiştir. Üniversitenin erişilebilirlik politikası, yalnızca bireysel ihtiyaçlara yanıt vermeyi değil, aynı zamanda sistemin tüm kullanıcılar için erişilebilir olmasını hedefleyen evrensel bir tasarım anlayışını benimsemektedir (Digital accessibility — Diversity Policy I KU Leuven, 2025).

Dijital erişilebilirlik bağlamında KU Leuven, öğrencilere sunulan ders içeriklerinin ekran okuyucu uyumlu hâle getirilmesi, altyazı seçeneklerinin sunulması ve işaret dili desteği gibi araçlarla desteklenmesini sağlamaktadır. Bu doğrultuda, dijital eğitim materyallerinin erişilebilir formatlara dönüştürülmesi sistematik bir uygulama hâline gelmiştir. Öğrenciler, bireysel ihtiyaçlarına göre özel öğrenme stratejileri ve materyaller konusunda uzman danışmanlardan destek alabilmektedir.(Students with a disability I KU Leuven, 2025).

Fiziksel kampüs altyapısı da erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda düzenlenmiştir. Yön bulmayı kolaylaştıran işaretlemeler, erişilebilir bina girişleri, engelli tuvaletleri ve özel oturma alanları gibi fiziksel olanaklar sayesinde kampüs genelinde kapsayıcı bir mekânsal deneyim sunulmaktadır. Bu uygulamalar yalnızca mimari değil, aynı zamanda sosyal katılım olanaklarını da genişletmeyi amaçlamaktadır (Digital accessibility — Diversity Policy I KU Leuven, 2025). KU Leuven'in bu çok katmanlı yaklaşımı, erişilebilirliği yalnızca teknik bir uyum gerekliliği olarak değil, aynı zamanda pedagojik ve etik bir sorumluluk olarak ele aldığını göstermektedir. Böylece, üniversite bünyesinde tüm öğrencilerin bireysel farklılıklarıyla öğrenme sürecine aktif biçimde dahil olması sağlanmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Ku Leuven Building (KU Leuven, 2025).

6.3. ETH Zurich (İsviçre): Fiziksel ve Dijital Entegrasyon

ETH Zurich, erişilebilir kampüs tasarımı ve teknoloji destekli çözüm yaklaşımlarıyla Avrupa'daki öncü kurumlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Üniversitenin "e-Accessibility" politikaları, engelli bireylerin eğitim süreçlerine ve kampüs yaşamına eşit düzeyde katılımını sağlamak amacıyla yapılandırılmıştır. Bu bağlamda, fiziksel çevre tasarımı ile dijital erişim araçları bütüncül bir sistem içerisinde ele alınmaktadır (Accessibility I ETH Zurich,2025).

Fiziksel kampüs altyapısında, engel algılayan sensör sistemleri, akıllı geçiş kontrol birimleri ve dinamik yönlendirme panoları gibi teknolojik unsurlar aktif biçimde kullanılmaktadır. Bu altyapı, yalnızca hareket kabiliyeti kısıtlı bireyler için değil; görsel, işitsel ve bilişsel engelleri olan kullanıcılar için de düşünülerek tasarlanmıştır. Üniversite genelinde erişilebilirlik ilkesi, mimari düzenlemelerden dijital içerik tasarımına kadar tüm süreçlerde standart hâline getirilmiştir (Accessibility I ETH Zurich, 2025).

ETH Zurich'in erişilebilirlik yaklaşımını yalnızca altyapı ile sınırlamaması, sosyal ve teknolojik farkındalığı artıran projelerle de desteklemesi dikkat çekicidir. Bu çerçevede, kurum tarafından düzenlenen CYBATHLON etkinliği, farklı ülkelerden takımların, engelli bireyler için geliştirdikleri yardımcı teknolojilerle yarıştıkları uluslararası bir platform olarak öne çıkmaktadır. Yarışma, yalnızca teknolojik yenilikleri teşvik etmekle kalmamakta; aynı zamanda toplumsal farkındalık oluşturarak kapsayıcı tasarım anlayışının yaygınlaşmasına katkı sunmaktadır (CYBATHLON | CYBATHLON ETH Zürich, 2025).

6.4. University of Melbourne (Avustralya): Nöroçeşitlilik Temelli Kapsayıcılık

University of Melbourne, eğitimde kapsayıcılığı yalnızca fiziksel engellerle sınırlamayıp, nöroçeşitli bireylerinihtiyaçlarını da odağına alarak akıllı kampüs uygulamalarını genişletmiştir. Kurumun SMART Technologies iş birliğiyle yürüttüğü küresel araştırma programı kapsamında, dikkat eksikliği, otizm spektrum bozukluğu ve disleksi gibi farklı nörolojik profillere sahip öğrencilerin öğrenme ortamlarında daha verimli biçimde yer alabilmeleri hedeflenmiştir (University of Melbourne and SMART Technologies, 2025) (Şekil 5).

Şekil 5. University of Melborune(University of Melbourne, 2025)

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, dijital dönüşüm sürecinde yükseköğretim kurumlarında erişilebilirlik ve kapsayıcı tasarım yaklaşımlarının nasıl yeniden biçimlendiğini, "akıllı kampüs" kavramı ekseninde ele alarak çok katmanlı bir çerçevede değerlendirmiştir. Nitel araştırma ve literatür taramasına dayalı betimsel yöntemle yürütülen analiz sürecinde, özellikle yapay zekâ, nesnelerin interneti (IoT), kullanıcı deneyimi temelli dijital hizmetler, erişilebilir arayüzler ve evrensel tasarım ilkelerinin, yalnızca fiziksel mekânlarla sınırlı kalmayan; pedagojik, yönetsel ve sosyal boyutları da kapsayan yapısal dönüşümler yarattığı ortaya konmuştur.

Araştırmada, MIT, KU Leuven, ETH Zurich ve University of Melbourne gibi yükseköğretimde dijitalleşmeyi erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkeleriyle birlikte ele alan öncü kurumların örnek uygulamaları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu kurumlar, akıllı kampüs anlayışını yalnızca teknolojiyle donatılmış bir altyapı değil; aynı zamanda bireysel farklılıklara duyarlı, bütüncül bir kullanıcı deneyimi anlayışı olarak konumlandırmaktadır. Fiziksel erişimden dijital erişilebilirliğe, sosyal katılımdan nöroçeşitli bireyler için geliştirilen bilişsel destek teknolojilerine kadar geniş bir alanda benimsenen stratejiler, kapsayıcı yükseköğretim ortamlarının oluşturulmasında etkili araçlar olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulguları, dijital dönüşüm süreçlerinin yalnızca teknik modernizasyonla sınırlı kalamayacağını; bu süreçlerin eşitlik, katılım ve etik sorumluluk ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırılması gerektiğini göstermektedir. Özellikle erişilebilirlik konusu, yalnızca engelli bireylerin fiziksel çevreye ulaşımıyla değil; dijital hizmetlere erişim, kişiselleştirilmiş öğrenme ortamları, veri güvenliği ve kullanıcı temsil mekanizmalarıyla birlikte ele alınmalıdır. Böylece dijitalleşmenin yaratacağı fırsatlar, tüm bireyler için anlamlı ve sürdürülebilir bir katılıma dönüşebilir.

Bu doğrultuda, yükseköğretim kurumlarının stratejik planlamalarında erişilebilirlik boyutunun öncelikli bir unsur olarak ele alınması gerekmektedir. Akıllı kampüs politikalarının yalnızca teknolojik altyapı geliştirme ile sınırlı kalmayıp, erişilebilir dijital hizmetler, esnek öğretim yöntemleri ve kapsayıcı fiziksel çevre düzenlemeleriyle bütüncül bir yaklaşımla tasarlanması önem arz etmektedir. Evrensel tasarım ilkeleri, yalnızca mimari uygulamalarla sınırlı tutulmamalı; dijital içerik üretimi ve öğrenme platformlarına da sistematik biçimde entegre edilmelidir. Bu bağlamda, engelli bireyler ve nöroçeşitli kullanıcılar için sesli okuma, altyazı seçenekleri, ekran okuyucu uyumluluğu ve dikkat artırıcı arayüz desteği gibi uygulamaların standart hâle getirilmesi gereklidir.

Ayrıca, Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergeleri (WCAG) gibi uluslararası standartlara uygunluk, tüm dijital sistemlerde temel bir tasarım kriteri olarak benimsenmelidir. Bu kapsamda, kullanıcı testlerine dayalı ve geri bildirim odaklı sürekli iyileştirme mekanizmalarının tesis edilmesi; dijital platformların tüm bireyler için eşit erişimi sağlayacak şekilde yapılandırılması zorunludur. Yükseköğretim kurumları bünyesinde faaliyet gösteren erişilebilirlik birimlerinin ise yalnızca teknik danışmanlık sunan yapılar olmaktan çıkarılarak, bireyselleştirilmiş destek ve rehberlik hizmetleri sunan, bütüncül birimler olarak yeniden yapılandırılması önerilmektedir. Akademik materyallerin erişilebilir formatlara dönüştürülmesi, alternatif öğrenme yollarının desteklenmesi ve danışmanlık hizmetlerinin güçlendirilmesi bu sürecin temel bileşenlerini oluşturmaktadır.

Son olarak, nöroçeşitlilik odağında geliştirilen kişiselleştirilmiş dijital destek araçlarının kampüs yaşamına etkin bir biçimde entegre edilmesi büyük önem taşımaktadır. Hatırlatıcı sistemler, planlayıcı modüller ve bilişsel yükü azaltıcı arayüzler gibi teknolojik çözümler, yalnızca öğrenme verimliliğini artırmakla kalmamakta; aynı zamanda öğrencilerin sosyal katılımını güçlendirerek daha kapsayıcı bir eğitim ortamının inşasına katkı sunmaktadır.

Dijitalleşme, kampüslerde erişilebilirlik ve kapsayıcı tasarımı dönüştürme potansiyeline sahiptir. Teknolojik yenilikler, fiziksel engelleri aşmanın ötesine geçerek, engelli bireyler ve nöroçeşitli öğrenciler için dijital içeriklere erişimi kolaylaştırmakta, öğrenme süreçlerini daha esnek hale getirmektedir. Akıllı kampüs uygulamaları, öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına göre uyarlanabilir çözümler sunarak, fiziksel alanların yanı sıra dijital ortamda da erişim sağlayan, kapsayıcı bir eğitim ortamı yaratmaktadır. Web erişilebilirlik standartları, dijital araçların kullanıcı dostu hâle getirilmesi ve bireyselleştirilmiş destek sistemlerinin devreye girmesi, dijitalleşmenin eğitimde eşitlikçi ve erişilebilir bir yaklaşım benimsemesinde kritik rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Accessibility @ ETHZ | ETH Zurich. (2025). https://ethz.ch/en/the-eth-zurich/education/e-accessibility/atETHZ.html

Accessibility | MIT - Massachusetts Institute of Technology. (2025). Retrieved April 22, 2025, from https://www.mit.edu/accessibility/

ADA. (1990). Americans with Disabilities Act of 1990, as amended. https://www.ada.gov

European Union. (2019). Directive (EU) 2019/882 on the accessibility requirements for products and services (European Accessibility Act). Official Journal of the European Union.

International Organization for Standardization. (2011). ISO 21542:2011 – Building construction – Accessibility and usability of the built environment. Geneva: ISO.

W3C. (2018). Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2,1. https://www.w3.org/TR/WCAG21/

Al-Fuqaha, A., Guizani, M., Mohammadi, M., Aledhari, M., Ayyash, M. (2015). Internet of Things: A survey on enabling technologies, protocols, and applications. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 17 (4), 2347-2376.

Al-Fuqaha, A., Guizani, M., Mohammadi, M., Aledhari, M., Ayyash, M. (2015). Internet of Things: A survey on enabling technologies, protocols, and applications. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 17 (4), 2347-2376.

Arenas, J., Palominos, P., Martin, R., Camargo, M., Bary, R., Kaschel, H. (2022, June). Smart Campus: Concepts, development and future. In 2022 IEEE 28th International Conference on Engineering, Technology and Innovation (ICE/ITMC) & 31st International Association For Management of Technology (IAMOT) Joint Conference (pp. 1-7). IEEE.

Ashton, K. (2009). That 'Internet of Things' Thing. RFID Journal.

Assistive Technology | Division of Student Life. (n.d.). https://studentlife.mit.edu/das/assistive-technology

Atzori, L., Iera, A., Morabito, G. (2010). The Internet of Things: A survey. *Computer Networks*, 54 (15), 2787-2805.

Bates, T. (2015). Teaching in a Digital Age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age. Tony Bates Associates Ltd.

Coates, H., James, R., Baldwin, G. (2005). A critical review of the literature on the impact of online learning on students and staff in higher education. *Journal of Distance Education*, 20 (1), 1-9.

Bekar, S., Demir, M., Sağlam, M. (2024). Gerçekliğin İnşası: Geleneksel Medya Ve Yeni Medya Üzerine Bir Değerlendirme. İletişim ve Medya Alanında Uluslararası Araştırmalar XIX, 35.

Borgia, E. (2014). The Internet of Things vision: Key features, applications and open issues. *Computer Communications*, 54, 1–31.

Cai, Y. (2015). Design and implementation of intelligent campus information display system. *Journal of Electrical Engineering & Technology,* 10 (1), 259-265.

Casas, F. (2007). Children's rights and children's quality of life: The role of children's perspectives. *Social Indicators Research,* 87 (1), 117–130. https://doi.org/10.1007/s11205-007-9174-6

Castells, M. (2008). Ağ toplumu yükseliyor (Vol. 1). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Center for Universal Design. (1997). The Principles of Universal Design. North Carolina State University.

Chen, S., Li, Q., Wang, T. (2024). Smart Campus and Student Learning Engagement. *International Journal of Information and Communication Technology Education (IJICTE)*, 20 (1), 1–22

Chen, T., Wang, S. (2018). The application of digital map in campus navigation system. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications,* 9 (6), 189-194.

Cheong, P. H., Nyaupane, P. (2022). Smart campus communication, Internet of Things, and data governance: Understanding student tensions and imaginaries. *Big Data & Society*, 9 (1), 20539517221092656.

CYBATHLON | CYBATHLON ETH Zürich. (2025). https://cybathlon.com/en

Daniels, H., Garner, P. (2013). Inclusive education. Routledge.

Digital accessibility — Diversity Policy. (2025). https://www.kuleuven.be/diversiteit/diversity/digital-accessibility

Dmitrieva, D. S., Solovova, N. V. (2022). Structure of university teacher readiness for the inclusive education implementation in the digital transformation context. Vestnik of Samara University. *History, Pedagogics, Philology,* 28 (1), 80–84.

Ekincioğlu, M. (2025, Nisan 28). MIT. Nano Binası. Yapı Dergisi. https://yapidergisi.com/mit-nano-binasi/

Goodfellow, I., Bengio, Y., Courville, A. (2016). Deep learning. MIT Press.

Graham, C. R. (2006). Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions. In C. J. Bonk & C. R. Graham (Eds.), The handbook of blended learning: Global perspectives, local designs (pp. 3-21). Pfeiffer Publishing.

Gubbi, J., Buyya, R., Marusic, S., Palaniswami, M. (2013). Internet of Things (IoT): A vision, architectural elements, and future directions. *Future Generation Computer Systems*, 29 (7), 1645-1660.

Hussin, A. A. (2018). Education 4.0 made simple: Ideas for teaching. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 6 (3), 92–98. https://doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.6n.3p.92

Johansson, S., Gulliksen, J., Gustavsson, C. (2015). Disability digital divide: The use of the Internet, smartphones, computers and tablets among people with disabilities in Sweden. *Universal Access in the Information Society*, 19, 633–643. https://doi.org/10.1007/s10209-019-00687-9

Kapur, R., Byfield, V., Del Frate, F., Higgins, M., Jagannathan, S. (2018). The digital transformation of education. *Earth Observation Open Science and Innovation*, 25–41.

Keller, J. M. (2017). Open Access in the Humanities and Social Sciences. Springer.

KU Leuven. (n.d.). Campus Groep T Leuven. https://www.kuleuven.be/english/campuses/group-t-leuven-campus/Images/groept_building/campus-groep-t-leuven.jpg/view

Kumar, N., Nayyar, A. (2020). Industry 4.0: Towards future industrial opportunities and developments. In A. Nayyar & A. Kumar (Eds.), A roadmap to industry 4.0: Smart production, sharp business and sustainable development (pp. 1–20). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-14544-2_1

Mace, R., Hardie, G. J., Place, J. P. (1996). Accessible Environments: Toward Universal Design. The Center for Universal Design, NC State University.

Madakam, S., Ramaswamy, R., Tripathi, S. (2015). Internet of Things (IoT): A literature review. *Journal of Computer and Communications*, 3 (5), 164–173.

Maria, A. F., Subekti, A. I., Sutadji, E. (2018). Education 4.0: Strategic role of technology to enhance students' learning quality. *Journal of Physics: Conference Series*, 1028, 012043. https://doi.org/10.1088/1742-6596/1028/1/012043

Mohottige, S., ve ark. (2020). Sustainability through smart campus technology: A comprehensive approach. *Journal of Sustainable Development*, 12 (2), 142-154. https://doi.org/10.1016/j.jsd.2020.01.007

Msimango, W. N. (2025). Empowering Pre-Service Teachers to Enhance Inclusive Education Through Technology: Digital Pedagogy as a Catalyst for Empowering South African Pre-Service Teachers. Empowering Pre-Service Teachers to Enhance Inclusive Education Through Technology, 59–86.

Mukul, E., Büyüközkan, G. (2023). Digital transformation in education: A systematic review of education 4.0. Technological Forecasting and Social Change, 194, 122664.

Mulligan, S., Steel, E. J., MacRae, A. (2018). Empathy and inclusion in design education: A pedagogy for universal design. Design and Technology Education: *An International Journal*, 23 (1), 1–10.

Navas-Bonilla, C. D. R., Guerra-Arango, J. A., Oviedo-Guado, D. A., Murillo-Noriega, D. E. (2025). Inclusive education through technology: a systematic review of types, tools and characteristics. Frontiers in Education, 10, 1527851.

Nilsson, N. J. (2014). Principles of artificial intelligence. Morgan Kaufmann.

O'Neill, J. L. (2021). Accessibility for all abilities: How universal design, universal design for learning, and inclusive design combat inaccessibility and ableism. J. Open Access L., 9, 1.

Odabaş Uslu, G., Güneş, A. (2017). Engelsiz çevre tasarımında erişilebilirlik ilkeleri. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi,* 22 (1), 1–12.

Okatan, D., Yıldırım, Y. (2021). Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Turizm Sektörüne Yansımaları: Literatür İncelemesi. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 4 (2), 168-185.

Perera, C., Zaslavsky, A., Christen, P., Georgakopoulos, D. (2014). Context-aware computing for the Internet of Things: A survey. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 16 (1), 414-454.

Pinch, T., Trocco, F. (2004). Analog days: The invention and impact of the Moog synthesizer. Harvard University Press.

Polin, K. C., Yigitcanlar, T., Limb, M., Washington, T. (2024). Smart Campus Performance Assessment: Framework Consolidation and Validation Through a Delphi Study. *Buildings*, 14 (12), Article-number.

Polin, K., Polin, K. C., Lee, J. (2024). AI and IoT Applications in Higher Education. International Review of Smart Learning Environments.

Polin, K., Yigitcanlar, T., Washington, T., Limb, M. (2024). Unpacking smart campus assessment: Developing a framework via narrative literature review. *Sustainability*, 16 (6), 2494.

Pratt, M. K., Sparapani, J. (2021). What is digital transformation. TechTarget/SearchCIO.

Rahman, I., Hakim, L. M. (2024). Development of Creative Economy Based on Local Wisdom in the Era of Digital Transformation Through Inclusive Education and Village Community Empowerment in Bantul Regency, Yogyakarta. BASKARA: *Journal of Business and Entrepreneurship*, 6 (2), 213–224.

Russell, S. J., Norvig, P. (2021). Artificial intelligence: A modern approach (4th ed.). Pearson.

Sadeghi, A. R., Wachsmann, C., Waidner, M. (2015). Security and privacy challenges in industrial Internet of Things. Proceedings of the 52nd Annual Design Automation Conference.

SBB. (2021). Akıllı kampüs stratejileri ve dijital dönüşüm. Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Schleien, S. J., Green, F. P., Heyne, L. A. (1989). Community recreation and people with disabilities: Strategies for inclusion. Paul H. Brookes Publishing.

Shahroom, A. A., Hussin, N. (2018). Industrial revolution 4.0 and education. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences,* 8 (9), 314–319. https://doi.org/10.6007/IJARBSS/v8-i9/4593

Stephan, R. G., Kotler, P. (1976). Designing for accessibility: Social responsibility and marketing opportunity. *Harvard Business Review*, 54 (6), 158–170.

Stubbs, S. (2008). Inclusive Education. Oslo: The Atlas Alliance.

Students with a disability. (2025). https://www.kuleuven.be/english/stuvo/studentswithadisability

Sutjarittham, P., ve ark. (2019a). Energy management in smart campuses: A case study. *Sustainability,* 11 (5), 1234. https://doi.org/10.3390/su11051234

Sutjarittham, P., ve ark. (2019b). Smart campus systems: Integration of technologies for energy optimization. *Journal of Energy Research*, 44 (3), 789-798. https://doi.org/10.1002/er.4390

Undheim, M. (2022). Children and teachers engaging together with digital technology in early childhood education and care institutions: A literature review. *European Early Childhood Education Research Journal*, 30 (3), 472–489.

University of Melbourne and SMART Technologies partner in groundbreaking global research on technology supports for neurodivergent learners. (2025). https://www.prnewswire.com/news-releases/university-of-melbourne-and-smart-technologies-partner-in-groundbreaking-global-research-on-technology-supports-for-neurodivergent-learners-302355251.html

University of Melbourne. (n.d.). Building interiors 1950-present. Filming on Campus. https://www.unimelb.edu.au/filming-on-campus/gallery/building-interiors-1950-present

Uslu, G. O., Shakouri, N. (2012). Engelli çocuklara dost kamusal mekân tasarımı. *Megaron*, 7 (3), 175–186.

Wang, H., Cai, Y., Yue, F., Luo, H., Abdipoor, S., Goh, S. L. (2024). Digital Twin System for Smart Campuses. 2024 IEEE International Conference on Control Science and Systems Engineering (ICCSSE), 75–80.

Wang, J., Wu, B., Yuan, M. (2020). Development of interactive campus maps using web-based GIS. *Education and Information Technologies,* 25 (5), 4019–4036. https://doi.org/10.1007/s10639-020-10146-9

Wang, Y., Zhang, X., Chen, L. (2024). Smart Campus Development and Digital Transformation in Higher Education. Journal of Educational Technology.

Zanella, A., Bui, N., Castellani, A., Vangelista, L., Zorzi, M. (2014). Internet of Things for smart cities. *IEEE Internet of Things Journal,* 1 (1), 22–32.

Zarpellon, B. O., de Oro Arenas, L., Godoy, E. P., Marafão, F. P., Paredes, H. K. M. (2024). Design and implementation of a smart campus flexible Internet of Things architecture on a Brazilian university. IEEE Access.

Zhang, L. (2017). Research on the mobile campus navigation system based on indoor positioning technology. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 8 (1), 19-25.

Zizikova, S., Nikolaev, P., Levchenko, A. (2023). Digital transformation in education. E3S Web of Conferences, 381, 2036.

YÖK ENGELSİZ ÜNİVERSİTE ÖDÜLLERİ BAŞVURU KRİTERLERİ VE ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Fatma Zehra ÇAKICI
Atatürk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü
ORCID: 0000-0002-4117-2058

Prof. Dr. Engin KURŞUN
Atatürk Üniversitesi
Eğitim Fakültesi, Bilgisayar Öğretim Teknolojileri Bölümü
ORCID: 0000-0002-5649-8595

Arş. Gör. Beyza Nur ÇALIŞKAN KELEŞ
Atatürk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü
ORCID: 0000-0002-3257-352X

ÖZET

Türkiye'de 131'i devlet üniversitesi olmak üzere toplam 209 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerde 2023-24 öğretim yılı itibariyle 7 milyonun üzerinde üniversite öğrencisi eğitim görmektedir. Bunlardan yaklaşık 3 milyonu açık ve uzaktan öğretim programlarında okurken, farklı engel düzeylerinde yaklaşık 56 bin öğrenci bulunmaktadır. Eğitim ve erişim hakkı, yüksek öğrenimin en temel ihtiyaçları arasında yer almaktadır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK), eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak ve yüksek öğrenim sürecinde yaşanan engelleri ortadan kaldırmak adına 'engelsiz erişim' ve 'engelsiz eğitim' alanlarında çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu bağlamda YÖK, 2018'den bu yana Engelsiz Üniversite Bayrakları ve Engelsiz Program Nişanı olmak üzere iki kategoriden oluşan Engelsiz Üniversite Ödülleri vermektedir. Engelsiz üniversite bayrakları; mekânda erişebilirlik (turuncu bayrak), eğitimde erişebilirlik (yeşil bayrak) ve sosyo-kültürel faaliyetlerde erişebilirlik (mavi bayrak) olmak üzere 3 başlıkta toplanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında yer alan ve üniversite sıralamalarında da önemli bir yere sahip olan engelsiz üniversite ödülleri gün geçtikçe daha çok ilgi çekmekte ve daha fazla başvuru almaktadır. Bu çalışma kapsamında, YÖK Engelsiz Üniversite Ödülleri başvuru kriterleri değerlendirilerek üniversitelerden beklenen temel kriterler tartışmaya açılmıştır. Örneklem olarak Atatürk Üniversitesi ele alınarak engelsiz üniversite bayrak başvuruları kapsamında elde edilen deneyimlere dayalı olarak süreçler değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, üniversiteler eğitimde ve sosyal faaliyetlerde engelsiz erişimi önceleyen yaklaşımlarla vizyonunu geliştirmelidir. Engellilerin temel hak ve özgürlüklerinin temini için, mekânsal erişimin yanı sıra, eğitim, sağlık, çalışma gibi pek çok alanda engellilerin toplumsal, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik katılımlarının sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, gerekli yasal düzenlemelerin yapılarak uygulamaya konulması ve takibi oldukça önemlidir. Aynı zamanda ilk kez üniversitelere yönelik başlatılan Engelsiz Üniversite Ödülleri gibi ödüllendirme projelerinin teşvik edilmesi engelsiz erişim konusunda farkındalığı artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Erişebilirlik, Engelsiz Üniversite, Atatürk Üniversitesi, YÖK

YÖK BARRIER-FREE UNIVERSITY AWARDS APPLICATION CRITERIA AND THE EXAMPLE OF ATATÜRK UNIVERSITY

ABSTRACT

There are a total of 209 universities in Turkey, 131 of which are state universities. As of the 2023-24 academic year, more than 7 million university students are studying at these universities. About 3 million students are studying in open and distance education programs. There are about 56 thousand students at different disability levels. The right to education and access are among the most basic needs of higher education. The Council of Higher Education (YÖK) carries out various studies in the fields of 'barrier-free access' and 'barrier-free education' in order to ensure equality of opportunity in education and eliminate the obstacles experienced in the higher education process. In this context, YÖK has been giving Barrier-Free University Awards consisting of two categories, the Barrier-Free University Flags and the Barrier-Free Program certificate since 2018. The barrier-free university flags have been collected under 3 headings: accessibility in space (orange flag), accessibility in education (green flag) and accessibility in socio-cultural activities (blue flag). The Barrier-Free University Awards, which are among the sustainable development goals and have an important place in university rankings, are attracting more and more attention and receiving more applications every day. Within the scope of this study, YÖK Barrier-Free University Awards application criteria were evaluated and the main criteria expected from universities were discussed. As an example, the processes were evaluated based on the experiences obtained within the scope of Atatürk University barrier-free university flag applications. As a result, universities should develop their vision with approaches that prioritize barrier-free access in education and social activities. In order to ensure the fundamental rights and freedoms of people with disabilities, it is important to ensure social, cultural, economic and political participation of people with disabilities in many areas such as education, culture and work, as well as spatial access. In this context, it is necessary to implement and follow up the necessary legal regulations. At the same time, encouraging rewarding projects such as the Barrier-Free University Awards, which have been launched for the first time for universities, will increase awareness of barrier-free access.

Keywords: Education, Accessibility, Barrier-Free University, Atatürk University, YÖK

1. GİRİŞ

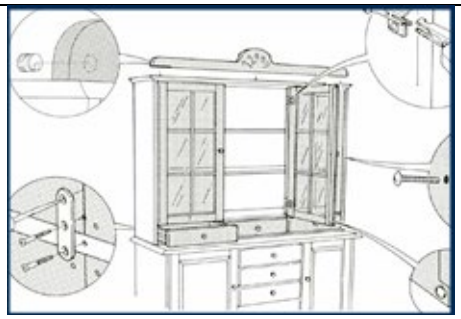
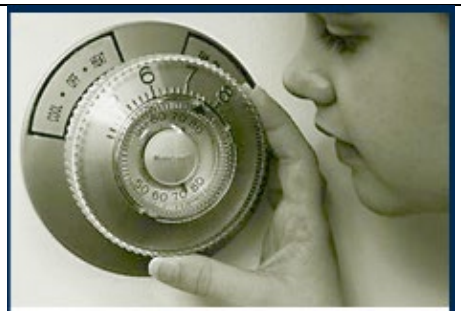
Günümüzde dünya genelinde bir milyardan fazla engelli birey olduğu tahmin edilmektedir. Engellilik konusundaki anlayış zamanla önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Önceleri bireyin fiziksel ya da zihinsel bir eksikliği olarak görülen engellilik, günümüzde toplumsal ve çevresel faktörlerin yarattığı bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bu, engellilik konusuna yaklaşımdaki paradigmanın tıbbi modelden sosyal modele kaydığını göstermektedir. Sosyal model, engelli bireylerin yaşadığı zorlukların aslında onların engellerinden değil, toplumun fiziksel, sosyal ve kültürel yapısının kapsayıcı olmamasından kaynaklandığını savunur ve engelliliği hak temelli bir anlayış olarak ele almaktadır. Yani bir kişinin tekerlekli sandalye kullanıyor olması değil, binaların erişilebilir olmaması o kişinin hareket özgürlüğünü kısıtlayan asıl unsur olarak görülür (Erten, 2019).

Son zamanlarda sıkça gündeme getirilen ve pek çok araştırmaya konu olan küresel tasarım, evrensel tasarım, kapsayıcı tasarım, herkes için tasarım gibi tasarım yaklaşımları özellikle mimarlık ve planlama alanında yadsınamaz bir öneme sahiptir. Mimari tasarımda çocuk, yetişkin, yaşlı veya engelli ayırt etmeksizin tüm kullanıcıların mekânsal ihtiyaçlarının karşılanması beklenmektedir. Özellikle bir mekânı ilk kez deneyimleyen her kullanıcı için o mekânın erişilebilir olması gerekmektedir (Keleş, Takva ve Çakıcı, 2023). Her birey kalıcı olmasa bile yaşamının bir kısmında bedensel kısıtlılık yaşayabilir. Bu durum bireylerin toplumsal mekânlara uyum sağlamasını zorlaştırabilir. Burada tasarımla birlikte erişebilirlik kavramı önem kazanmaktadır. Tüm kullanıcılar için güvenli ve rahatça erişimin sağlanması kullanıcı odaklı tasarım yaklaşımlarının öncelikli hedefidir. Ancak bu yaklaşımlar sadece mekânsal ölçeğe indirgenemeyecek kadar büyük ve kapsayıcıdır.

Bu tasarım yaklaşımları evrensel tasarım (universal design), kapsayıcı tasarım (inclusive design), yaşam boyu tasarım (lifespan design), herkes için tasarım (design for all) gibi farklı ifadelerle literatürde yer almaktadır. (Tandoğan, 2017). Kapsayıcı tasarım, yapılı çevrede her türlü özel gereksinimli bireylere de yer verilerek tasarım etkinliklerinin planlanmasıdır (Gökmen, 2009). Kullanıcı odaklı tasarım, mekânların sadece estetik ya da teknik açılardan değil, kullanıcının ihtiyaçları, alışkanlıkları, davranışları ve duygusal deneyimleri dikkate alınarak tasarlanmasını vurgulayan, tasarımcıyı kullanıcıya yaklaştıran bir anlayıştır (Hacıalibeyoğlu, 2013). Evrensel tasarım, ürünlerin ve ortamların tüm insanlar için özel tasarım olmadan kullanılabilmesidir. Bir başka ifadeyle yapılı çevrenin, tasarım ürünlerinin, sosyal hizmet ve programlarının tüm kullanıcılar için erişilebilir olmasıdır (Arat ve Güner, 2020; Çepehan ve Güller, 2020; Hilmioğlu ve Seçer Kariptaş, 2022).

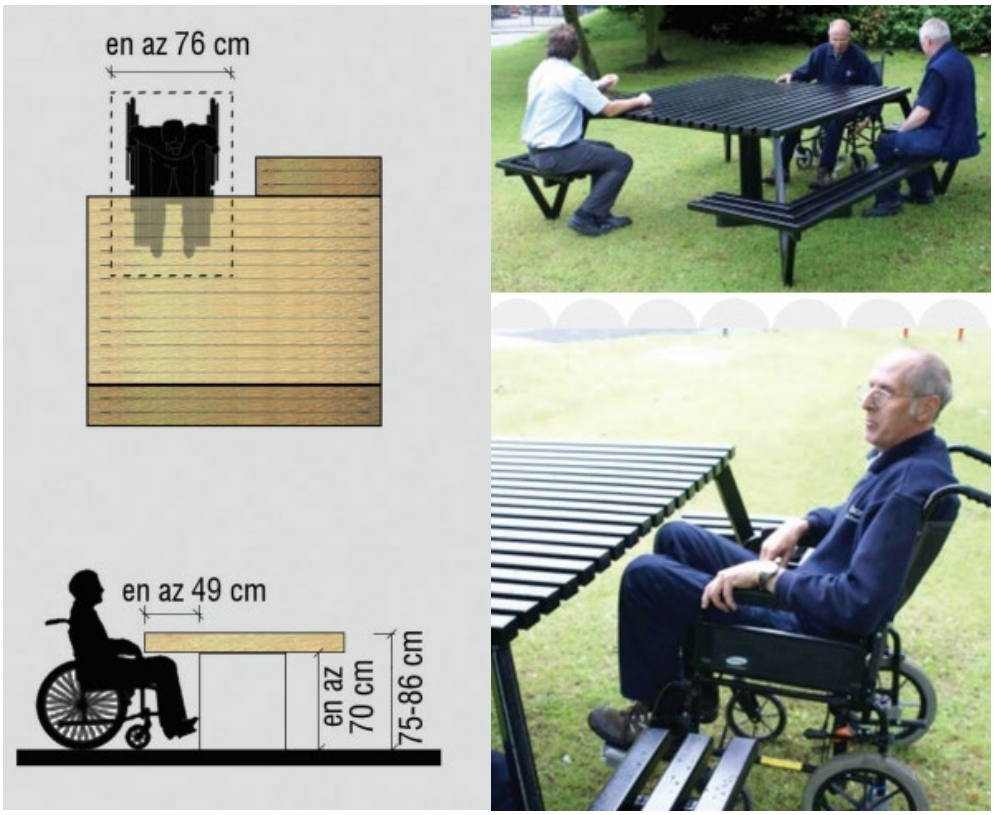
Bu çerçevede North Carolina State University (NCSU) bünyesinde kurulan Evrensel Tasarım Merkezi (Center for Universal Design), yedi ilke doğrultusunda evrensel tasarım kriterlerini belirleyerek tüm bireyler için kullanışlı, adil, eşit şartlar sağlayan tasarımların gerçekleştirilmesini amaçlamıştır (Sirel ve Sirel, 2017). Evrensel Tasarım Merkezi'ne göre bu ilkeler; mevcut tasarımları değerlendirmek, tasarım sürecini yönlendirmek, hem tasarımcıları hem de tüketicileri daha kullanılabilir ürün ve ortamların özellikleri hakkında eğitmek için uygulanabilir (The Center for Universal Design, 1997). Tablo 1.1'de Evrensel Tasarım Merkezi'nin görselleştirilmiş örnekleri ile birlikte ilkeler gösterilmektedir. Literatürde pek çok bilimsel çalışmada evrensel tasarım ilkelerine yer verilmiştir. Bu ilkeler doğrultusunda tüm kullanıcılar için adil bir erişim sağlayacak mekanların tasarım konusu üzerine yeni fikirler üretilmiş, çeşitli uygulamalar yapılmıştır (Bekar, 2021; Çiftçi ve Kayhan Tunalı, 2021; Dikmen ve Yücel, 2022; Acar Ata ve Yılmaz, 2023; Kıskanç, 2024).

Tablo 1.1. Evrensel Tasarım İlkeleri (The Center for Universal Design, 1997).

1. Kullanımda eşdeğerlik		Kullanımda eşdeğerlik ilkesine göre tüm kullanıcılar için ortak özelliklerde kullanım şekli olan tasarım yapılmalıdır.
2. Kullanımda esneklik		Kullanımda esneklik ilkesine göre tüm kullanıcılar için farklı seçenekler sunacak tasarımlar yapılmalıdır.
3. Basit ve anlaşılır kullanım		Basit ve anlaşılır kullanım ilkesine göre farklı iletişim becerilerine sahip kullanıcılar için kolay anlaşılır tasarım yapılmalıdır. Herhangi bir tasarım ürününü kullanmak için karmaşıklıktan uzak sezgilerle kolayca çözülebilecek bir kullanım sunulmalıdır.
4. Algılanabilir bilgilendirme		Algılanabilir bilgilendirme ilkesine göre tasarımlar çeşitli anlatımlarda bilgilendirmelere sahip olmalıdır. Her bireyin iletişim becerisi farklı olduğundan yazılı, görsel, işitsel veya dokunsal öğeler içeren bilgilendirme bölümleri kullanım kolaylığı sağlar.

5. Hata için tolerans		Hata için tolerans ilkesine göre herhangi bir tasarım ürününe, kullanım esnasında yapılacak hatalarda tehlike oluşturabilecek durumlar için hata payı bırakılmalıdır. Yaklaşımı sınırlayıcı mesafeler, yalıtım elemanları gibi önlemler alınabilir.
6. Düşük fiziksel güç		Düşük fiziksel güç ilkesine göre tasarım ürünlerinin tüm kullanıcılara hitap edebilmesi için yoğun güç gerektiren tasarımlardan kaçınılmalıdır. Örneğin kapıların kolay açılabilmesi için açma süspansiyonunun doğru ayarlanması gibi.
7. Yaklaşım ve kullanım için uygun mekan ve boyut		Yaklaşım ve kullanım için uygun mekan ve boyut ilkesine göre tasarımlarda tüm kullanıcılar için antropometrik ölçülerin sağlanması gerekir. Farklı tip kullanıcılara yönelik farklı seçenekler sunulmalıdır.

1950'lerden önce herhangi bir kısıtlılığı olmayan sağlıklı bireylere yönelik mekân üretilirken evrensel tasarım kapsamında *engelliler için tasarım* fikri ortaya çıkarılmıştır. Engellilik durumu harekete dayandırılarak ulaşım açısından ele alınmıştır. Bu yaklaşımla sadece *ulaşılabilir tasarım* yapılmıştır. Fakat günümüz anlayışında engelli bireylerin eğitim ve sosyal hayata da katılımını artırmak için diğer kullanıcılar ile bütünselleşme sağlayan bir tasarım yaklaşımı benimsenmelidir (Dostoğlu, Şahin ve Taneli, 2009). Mekânların herkes için erişilebilir şekilde tasarlanmasının temelinde, antropometrik ve ergonomik ilkelere dayalı bazı kurallar yer almaktadır. Bu kurallar; alan, yüzey, genişlik, yükseklik, bildirişim ve donatı gibi tasarım girdilerini kapsamaktadır. Tasarımda engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik farklı uygulamaların düşünülmesi gereklidir. Örneğin; tekerlekli sandalyenin manevra alanı için yeterli boyutlarda mekân boşluğu sağlanmalı, görme düzeyi düşük bireyler için parlak renkli fosforlu levhalar kullanılmalı, hiç göremeyen bireyler için zeminde uygulanan sarı kılavuz gibi örnekler üretilmeli, bu uygulamalar sesli uyarı sistemleri ile desteklenmeli, işitme engelliler için görme seviyesinde görsel uyarıcılar tercih edilmelidir. Bu sayede yapılı çevrede, mekanlarda veya donatı elemanlarında hareket kısıtlılığı olan ve olmayan tüm bireyler için ortak kullanım sağlanmaktadır (Şekil 1.1) (Koca ve Yılmaz, 2017).

Şekil 1.1. Normal Oturuma Ve Tekerlekli Sandalye Kullanımına Uygun Bir Donatı Örneği (Koca ve Yılmaz, 2017).

Engellilerin günlük yaşama dahil edilmesi için küresel ölçekte çalışmalar yapılmaktadır. Şehir ölçeğinde bakıldığında, Avrupa Komisyonu, engelli bireyler için erişilebilirliği önceliklendiren AB şehirlerini ödüllendirmek amacıyla 2010 yılından bu yana Avrupa Engelli Forumu ile iş birliği içinde Access City Ödülü düzenlemektedir (URL-1). Engellilerin eğitim hakları bağlamında, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının dördüncü kriteri *Nitelikli Eğitim* başlığı altında yer verilen Alt Hedef 5 ve 8'de 2030'a kadar engellilerin her düzeyde eğitim ve mesleki eğitime eşit biçimde erişimlerinin sağlanması ile gerekli eğitim olanaklarının yaratılması ve geliştirilmesi öngörülmüştür.

Amaç 4: Nitelikli Eğitim

> Kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimi sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenim fırsatlarını teşvik etmek

Alt Hedef 5 – 2030'a kadar eğitim alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve engelliler, yerliler ve kırılgan durumdaki çocuklar dâhil, kırılgan insanların her düzeyde eğitim ve mesleki eğitime eşit biçimde erişimlerinin sağlanması

Alt Hedef 8 – Çocuklara, engellilere, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı eğitim olanaklarının yaratılması ve geliştirilmesi ve herkes için güvenli, şiddete dayalı olmayan, kapsayıcı ve etkili öğrenme ortamlarının oluşturulması (URL-2).

Bu doğrultuda YÖK, Türkiye'deki üniversitelerde engelsiz eğitimi teşvik etmeyi amaçlamıştır. Üniversite kampüsü ve fakültelerinin engelli erişimini sağlayacak mekânsal, eğitsel ve sosyal düzenlemeleri içeren bir dizi kriter sunarak *Engelsiz Üniversite Ödülleri* başlıklı bir ödül uygulaması başlatmıştır. Uygulama gün geçtikçe önemsenen bir proje olmasının yanında bir prestij konusu haline gelmiştir. Üniversiteler tarafından *engelsiz üniversite* olma yolunda yeni adımlar atılmış ve adaylık durumlarında artış görülmüştür.

Eğitim ve erişim hakkı engelli öğrenciler dahil tüm yüksek öğrenim öğrencilerinin temel hakkıdır. Yükseköğretim kurumlarında eğitim gören 56 bin engelli öğrencinin yaklaşık %90'ının açık ve uzaktan eğitim programlarını tercih ettiği görülmektedir (URL-3). Bunun temel sebebi ise engelli öğrencilerin özellikle ulaşım ve barınma konularında yaşadığı sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca kampüs olanaklarının yetersizliği, bedensel kısıtlılığı olan bireyleri engelleyen mimari tasarımlar, şehir planlamasında eksiklikler gibi olumsuzluklar eğitimin önünde büyük engel teşkil etmektedir.

Bu çerçevede çalışma kapsamında engelli bireylerin eğitim hakkının her yönüyle erişilebilir olmasına dikkat çekmek amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay incelemesi tekniği kullanılarak YÖK'ün Engelsiz Üniversite Ödülleri kapsamında Atatürk Üniversitesi kampüsü ve bazı fakültelerinde yapılan düzenlemeler ile alınan ödüller açıklanmıştır. Sonuç olarak üniversitelerde eğitim ortamlarının engelli öğrencilere göre uyumlanması, bunun önündeki engeller ve ödüllendirme sistemi tartışılmıştır.

2. YÖK ENGELSİZ ÜNİVERSİTE ÖDÜLLERİ

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), engelsiz erişim ve engelsiz eğitim temalarıyla yaptığı çalışmalar kapsamında ilk kez 2018 yılında Engelsiz Üniversite Ödülleri'ni başlatmıştır (Şekil 2.1). Günümüzde bu ödüller Engelsiz Üniversite Bayrakları ve Engelsiz Program Nişanı olmak üzere iki kategori halinde verilmektedir. Bayraklar ise üç alt kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategoriler; turuncu bayrak (mekânda erişebilirlik), yeşil bayrak (eğitimde erişebilirlik) ve mavi bayrak (sosyo-kültürel faaliyetlerde erişebilirlik) olarak belirlenmiştir (URL-4).

Turuncu Bayrak; açık, yarı açık ve kapalı alanların engelli bireylere yönelik düzenlenmesine ilişkin standartlara uygunluk açısından belli bir düzeyde aday olan üniversitelere verilmektedir. *Yeşil Bayrak*; engelli öğrencilerin eğitim haklarının nitelikli olarak gerçekleşmesi için verilen eğitimleri destekleyici bilgi, belge, ders araç ve gereçlerini sağlayan üniversitelere verilmektedir. *Mavi Bayrak*; engelli öğrencilerin sosyal ve kültürel faaliyetlerde erişimleri ve etkin katılımlarına yönelik hizmetleri desteklemek üzere bu konuda belli bir düzeyde aday olan üniversitelere verilmektedir. Bu bayraklara sahip olmak isteyen yükseköğretim kurumları Engelsiz kampüs veya Engelsiz fakülte başlıklarında ayrı ayrı başvuru yapabilmektedir.

Engelsiz Program Nişanı ise programlarını farklı engelli gruplarına erişilebilir yapan aday üniversitelerin ilgili programlarına verilmektedir. Program bazında başvuru yapılması gerekmektedir. Bir programın başvuru yapabilmesi için o alandaki tüm zorunlu derslerini ilgili engel grubunda erişilebilir yapmış olması gerekmektedir. Engel grupları; görme engelli, işitme engelli, otizm spektrum bozukluğu, zihin engelli, bedensel engelli ve diğer engelliler olarak belirlenmiştir.

Şekil 2.1. Engelsiz Üniversite Ödül Afişleri (URL-5, URL-6)

2.1. Başvuru Kriterleri

Ödüllerin geçerlilik süresi üç yıldır ve bu sürenin sonunda üniversitenin başvuracağı yıla ait ölçütlere göre aynı alana tekrar başvurunun gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Fakülte/kampüs/üniversite sağladığı hizmetlerdeki değişikliklere göre farklı renkte bir bayrak alabilmek için üç yıllık geçerlilik süresinin herhangi bir yılında tekrar başvurusunu gerçekleştirebilir. Engelsiz Program Nişanı alan programlar, farklı bir engel grubuna da program erişilebilirliği sağladıkları takdirde tekrar başvuru yapabilirler. Yükseköğretim kurumları, birden fazla program, fakülte veya kampüs için ayrı ayrı başvuru yapabilir. Başvuru Formları, sorumlu akademisyen veya idari personel tarafından üniversitenin Engelli Birimi Temsilcisi ile birlikte doldurularak sistem üzerinden teslim edilmektedir.

Ayrıca listedeki her bir kriter için A, B, C şeklinde harf notları verilmektedir. Başvuru yapan üniversitenin tüm soruları eksiksiz olarak cevaplaması ve başvurduğu her alan için faaliyetlerini ve mekânlarını gösteren en az 10 fotoğrafı ilgili maddeyi belirterek başvuruya eklemesi gerekmektedir. Bu formlar program, fakülte ve kampüs kategorilerinde mekânda, eğitimde ve sosyo-kültürel faaliyetlerde erişebilirlik başlıklarında birbirinden ayrı formlar şeklinde düzenlenmektedir. Bunun nedeni her kategorinin farklı kriterlerinin bulunmasıdır.

Turuncu bayrak kriterlerinde iç mekân ögeleri olan yönlendirici levha (tabela) ve uyarıcı işaretler, merdiven, rampa, asansör, korkuluk-tırabzan ve tutamaklar, girişler, acil çıkış, geçit-hol ve koridorlar, kapılar, pencereler, odalar, ıslak hacimler ile dış mekan öğeleri olan kent donatıları, yaya yolları, trafik yaya geçişleri, araç park alanları, duraklar ve sosyal yapılar olarak yemekhane, kafeterya, kütüphane, kültür merkezi, spor merkezleri uygun standartlarda tasarlanmış olması gerekmektedir. *Mavi bayrak* kriterlerinde sosyal ve kültürel faaliyetler için gerekli olanakların (araç, yer, ödenek vb) sağlanması ve engelli öğrencilere öncelik tanınması beklenmektedir. *Yeşil bayrak* kriterlerinde ise eğitim öğretim materyallerinin tüm öğrencilere kullanım kolaylığı sağlayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda Tablo 2.1'de program, fakülte ve kampüs kategorilerinde başvuru kriterleri örneklendirilmiştir. Ödüllere ilişkin tüm maddeler YÖK'ün Engelli Öğrenci Komisyonu duyuru sayfasında yer alan ''2021-2022 Engelsiz Üniversite Ödülleri ve Program Nişanı Başvuruları'' başlıklı sayfada 'excel formları' isimli bağlantı linkinde bulunmaktadır (URL-7).

Tablo 2.1. Engelsiz üniversite başvuru kriterleri (URL-7).

	Kapsam	**Ödül Türü**	**Kriterler**
1	Program	Nişan	Öncelikle engel grubunun belirlenmesi gerekmektedir. Daha sonra formda yer alan bilgiler doldurulur. Başvuru sahibinin bilgileri, engel grubunun bilgisi ve bu gruba yönelik ne tür faaliyetlerin ve düzenlemelerin yapıldığına dair detaylı bilgilerin yazılması gerekmektedir.
2	Fakülte	Turuncu bayrak	Mekânlara ulaşım; yönlendirme tabelaları, sesli ve görsel uyarıcılarla desteklenmelidir. Örneğin yönlendirici levha (tabela) ve uyarıcı işaretlerin 105-195 cm yükseklik aralığında konumlandırılmalıdır. Merdivenlerde kullanım kolaylığının sağlanabilmesi adına 8 ila 10 basamakta bir sahanlık uygulanmalıdır. Asansörlerin iç ölçüleri tekerlekli sandalye kullanıcısının geçişine ya da manevra yapmasına olanak sağlayacak (120 cmx150cm) yeterlikte olmalıdır.
		Mavi bayrak	Engelli öğrencilere uygun oryantasyon uygulaması yapılmalıdır. Konferans, kültürel etkinlik vb. ders dışı etkinliklerde işaret dili tercümanı sağlanmalıdır. Bir eğitim-öğretim yılı içerisinde en az bir kez engelli öğrencilere yönelik bir etkinlik düzenlenmelidir. Engelli öğrencilerin düzenlediği faaliyetlere araç, yer, ödenek vb katkı sağlanmalıdır.
		Yeşil bayrak	Derslerde kullanılan tüm görsel ve işitsel materyallerde altyazı veya yazılı materyalleri sese dönüştüren teknolojik materyaller sağlanmalıdır. Fakülte içinde sınıf, salon, mekân vb. ortamlara erişim için sesli yol bulma (navigasyon) hizmeti yapılmalıdır. Kütüphanede engelli öğrencilere yönelik okuma salonları ayrılmalıdır.
3	Kampüs	Turuncu bayrak	Yemekhane, kültür merkezleri ve spor salonlarında giriş, danışma, wc, bilet gişesi gibi alanlar tüm kullanıcıların erişimine olanak sağlamalıdır. Görsel ve sesli uyarıcılar bulunmalıdır. Bankolar tekerlekli sandalye kullanan bireylerin erişimine uygun yükseklikte olmalıdır (en fazla 86cm). Kütüphane içerisinde yer alan her türlü sabit ve hareketli mobilyalar yaklaşım, manevra ve uzanma mesafeleri göz önüne alınarak konumlandırılmalıdır. Spor merkezlerinde tribün oturma düzeninin mevcut olduğu durumlarda, etkinlik alanında tekerlekli sandalyeler için ayrılmış alanlar işaretlenmelidir ve bu alanlara erişimde herhangi bir engel bulunmamalıdır.

	Mavi bayrak	Staj, eğitim ve sosyal gezilere katılan engelli öğrencilerin ihtiyaçlarını sağlayacak engelli taşımaya uygun araç, işaret dili tercümanı vb gerekli koşullar sağlanmalıdır. Yemekhaneler, engelli öğrencilerin kendi başlarına yemek alabileceği şekilde tasarlanmalıdır. Çay/kahve-yiyecek içecek makinelerinin (otomatların) engelliler için erişilebilir yükseklikte olmalıdır. ATM'ler engelli öğrencilerin erişebileceği şekilde rampa, ekranın parlamasını önleme, yağmur korumalığı vb. imkânları sağlamalıdır. Yüzme havuzu varsa engelli öğrencilerin hangi engel türünden olursa olsun yüzme havuzunu kullanma imkânını olmalıdır. Tüm engel grupları için gereksinim duyulabilecek destek personeli (antrenör, cankurtaran, yardımcı vb.), araç gereci (özel kolluklar, platformlar vb.) ve hizmeti (engellilere uygun duş imkanı vb.) sağlamalıdır.

2.2. Ödül Alan Üniversiteler ve Programlar

Yükseköğretim kurumlarındaki engelli bireylerin mekânlara, eğitsel imkânlara ve sosyo-kültürel faaliyetlere erişimleri konusunda farkındalık yaratmak ve iyi uygulamaları yaygınlaştırmak amacıyla üniversitelere ödüller verilmektedir. İlk kez 2018 yılında başlatılan bu uygulamada 16 üniversiteye mekanda erişebilirlik bayrağı (turuncu bayrak), 7 üniversiteye eğitimde erişebilirlik bayrağı (yeşil bayrak) ve 3 üniversiteye de sosyo-kültürel faaliyetlerde erişebilirlik bayrağı (mavi bayrak) verilmiştir. 2019 yılında üniversitelere 26 turuncu bayrak, 6 yeşil bayrak ve 7 mavi bayrak verilmiştir. Aynı yılda, Düzce Üniversitesi ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi, ilk kez uygulanan engelsiz program nişanı ödülünü almaya hak kazanmıştır. 2020 yılında 41 turuncu bayrak, 8 yeşil bayrak ve 12 mavi bayrak verilmiştir. 4 üniversite (Anadolu, Dokuz Eylül, Ege ve Gaziantep Üniversitesi) program nişanı almıştır. 2021 yılında 52 turuncu bayrak, 14 yeşil bayrak ve 6 mavi bayrak verilmiştir. Anadolu Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi de çeşitli programlarda nişan ödülü almıştır. 2022 yılında üniversitelere 72 turuncu bayrak, 35 yeşil bayrak, 20 mavi bayrak ve 12 üniversiteye de program nişanı verilmiştir. 2023 yılında 53 turuncu bayrak, 27 yeşil bayrak,14 mavi bayrak verilmiştir. 4 üniversite (Dokuz Eylül, Ege, İzmir Bakırçay ve İzmir Demokrasi Üniversitesi) program nişanı almıştır. Son olarak 2024 yılında verilen ödüllerde 68 turuncu bayrak, 23 yeşil bayrak, 19 mavi bayrak hak sahiplerine ulaşmıştır. 15 üniversiteye de program nişanı verilmiştir (Şekil 2.2).

2024 YILI MEKÂNDA ERİŞEBİLİRLİK ÖDÜLÜ ALAN ÜNİVERSİTELER (TURUNCU BAYRAK)

ADANA ALPARSLAN TÜRKEŞ BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ	REKTÖRLÜK
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ	KOCATEPE HAYVAN HASTANESİ VETERİNER SAĞLIK UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ
	TEKNOLOJİ VE MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ LABORATUVAR BİNASI
	ENFORMATİK BİNASI
	AHMET NECDET SEZER KAMPÜSÜ
AFYONKARAHİSAR SAĞLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ	TIP FAKÜLTESİ
	SAĞLIK UYGULAMA ARAŞTIRMA MERKEZİ (HASTANE)
	MERKEZİ YEMEKHANE, KAFETERYA VE SOSYAL TESİS BİNASI
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ	İLAHİYAT FAKÜLTESİ
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ	FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
	EĞİTİM FAKÜLTESİ
ALANYA ALAADDİN KEYKUBAT ÜNİVERSİTESİ	EĞİTİM FAKÜLTESİ
AMASYA ÜNİVERSİTESİ	GÜMÜŞHACIKÖY HASAN DUMAN MESLEK YÜKSEKOKULU
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ	YABANCI DİLLER YÜKSEKOKULU
ANKARA ÜNİVERSİTESİ	DİŞ HEKİMLİĞİ FAKÜLTESİ KAMPÜSÜ
	VETERİNER FAKÜLTESİ
	ECZACILIK FAKÜLTESİ
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ	RECEP TAYYİP ERDOĞAN ENGELLİ DOSTU KÜTÜPHANESİ
	TIP FAKÜLTESİ
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ	DİŞ HEKİMLİĞİ FAKÜLTESİ
	HUKUK FAKÜLTESİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ,İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ,ÖMER SEYFETTİN UYGULAMALI BİLİMLER FAKÜLTESİ
BARTIN ÜNİVERSİTESİ	BARTIN ORMAN FAKÜLTESİ
	YABANCI DİLLER YÜKSEKOKULU
	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ	BAĞLICA KAMPÜSÜ MERKEZ KÜTÜPHANE
BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ	DİŞ HEKİMLİĞİ FAKÜLTESİ
	OSMANELİ MESLEK YÜKSEKOKULU
	BOZÜYÜK MESLEK YÜKSEKOKULU VE UYGULAMALI BİLİMLER FAKÜLTESİ BİNASI
	SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ VE SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU BİNASI

2024 YILI EĞİTİMDE ERİŞEBİLİRLİK ÖDÜLÜ ALAN ÜNİVERSİTELER (YEŞİL BAYRAK)

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
	AKSARAY SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU
	ORTAKÖY MESLEK YÜKSEKOKULU
	AKSARAY TEKNİK BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU
	TIP FAKÜLTESİ
	FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
	SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
	SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU
	MİMARLIK VE TASARIM FAKÜLTESİ
ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ	İŞLETME FAKÜLTESİ
AMASYA ÜNİVERSİTESİ	EĞİTİM FAKÜLTESİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
BARTIN ÜNİVERSİTESİ	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
	YABANCI DİLLER YÜKSEKOKULU
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	FEN FAKÜLTESİ
	EFES MESLEK YÜKSEKOKULU
	EMEL AKIN MESLEK YÜKSEKOKULU
EGE ÜNİVERSİTESİ	İLETİŞİM FAKÜLTESİ
	YABANCI DİLLER YÜKSEKOKULU
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ	İLETİŞİM FAKÜLTESİ
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ	İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
	MESLEK YÜKSEKOKULU
	TIP FAKÜLTESİ
GAZİ ÜNİVERSİTESİ	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ	FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ	EĞİTİM FAKÜLTESİ
	TIP FAKÜLTESİ
	DİŞ HEKİMLİĞİ FAKÜLTESİ
	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
	ECZACILIK FAKÜLTESİ
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	ECZACILIK FAKÜLTESİ
İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ	SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ	İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ	ORMAN FAKÜLTESİ
	VETERİNER FAKÜLTESİ
	SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ

2024 YILI SOSYO- KÜLTÜREL FAALİYETLERDE ÖDÜL ALAN ÜNİVERSİTELER (MAVİ BAYRAK)

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ	FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
	ORTAKÖY MESLEK YÜKSEKOKULU
	AKSARAY SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU
AMASYA ÜNİVERSİTESİ	EĞİTİM FAKÜLTESİ
	FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ	ENGELLİLER ENTEGRE YÜKSEKOKULU
BARTIN ÜNİVERSİTESİ	BARTIN ORMAN FAKÜLTESİ
	MÜHENDİSLİK, MİMARLIK VE TASARIM FAKÜLTESİ
	YABANCI DİLLER YÜKSEKOKULU
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	YAŞAR BAYBOĞAN KAMPÜSÜ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ	İLETİŞİM FAKÜLTESİ
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	ADALET MESLEK YÜKSEKOKULU
	EDEBİYAT FAKÜLTESİ
FIRAT ÜNİVERSİTESİ	EĞİTİM FAKÜLTESİ
	SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
	FMFL AKIN MESLEK YÜKSEKOKULU
	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ	EĞİTİM FAKÜLTESİ
GAZİ ÜNİVERSİTESİ	MERKEZ KAMPÜS
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
	TIP FAKÜLTESİ
	EĞİTİM FAKÜLTESİ
İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ	SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ	REKTÖRLÜK YERLEŞKESİ
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ	KAZIM KARABEKİR MESLEK YÜKSEKOKULU
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ	EĞİTİM FAKÜLTESİ
	İLETİŞİM FAKÜLTESİ
	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
	SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
KOÇ ÜNİVERSİTESİ	RUMELİ FENERİ KAMPÜSÜ
MARMARA ÜNİVERSİTESİ	TIP FAKÜLTESİ
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ	AHMET KELEŞOĞLU İLAHİYAT FAKÜLTESİ
	SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
	EREĞLİ ZİRAAT FAKÜLTESİ
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
	İLAHİYAT FAKÜLTESİ

2024 YILI ENGELSİZ PROGRAM NİŞANI ALAN ÜNİVERSİTELER VE İLGİLİ ENGEL GRUPLARI

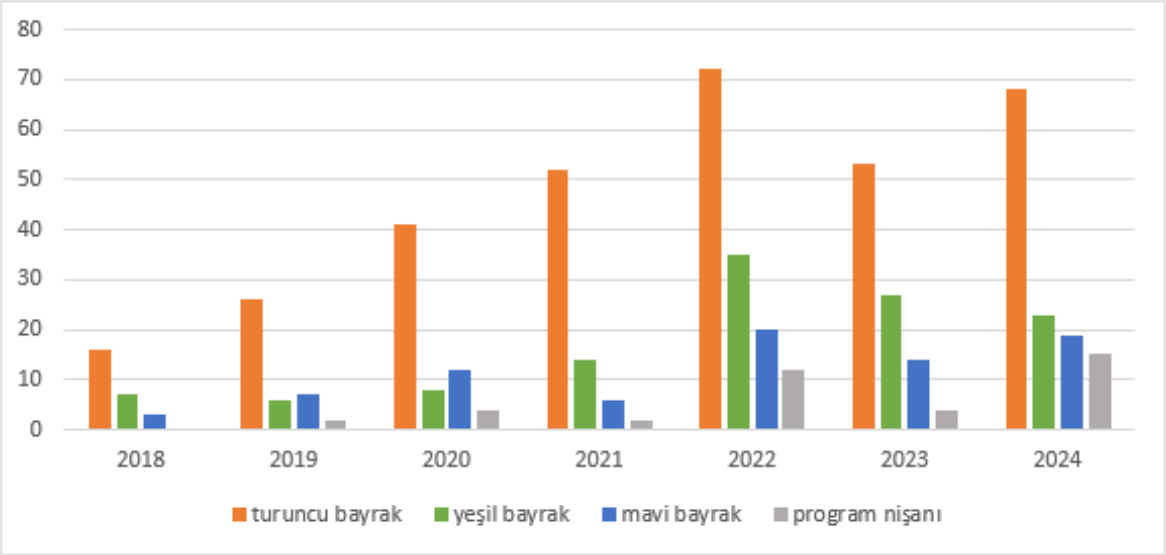
Üniversite	Birim	Program	Engel Durumu
Anadolu Üniversitesi	Açıköğretim Fakültesi	Halkla ilişkiler ve reklamcılık pr. (açıköğretim)	Görme engelli, işitme engelli, otizm spektrum bozukluğu, bedensel engelli, diğer
	Açıköğretim Fakültesi	Görsel iletişim tasarımı pr. (açıköğretim)	Görme engelli, işitme engelli, otizm spektrum bozukluğu, bedensel engelli, diğer
	Açıköğretim Fakültesi	Grafik sanatlar pr. (lisans)	İşitme engelli
	Açıköğretim Fakültesi	Felsefe pr. (açıköğretim)	Görme engelli, işitme engelli, otizm spektrum bozukluğu, bedensel engelli, diğer
	Eğitim Fakültesi	Özel eğitim öğretmenliği pr.	Görme engelli
	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Engelliler Entegre Yüksekokulu	Sosyal bilgiler öğretmenliği pr.	Görme engelli
		Turizm işletmeciliği pr.	İşitme engelli
	Turizm Fakültesi	Sağlık yönetimi pr. (açıköğretim)	Görme engelli, işitme engelli, otizm spektrum bozukluğu, bedensel engelli, diğer
Bartın Üniversitesi	Eğitim Fakültesi	Türkçe öğretmenliği pr.	Görme engelli
Başkent Üniversitesi	Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi	Rehberlik ve psikolojik danışmanlık pr. (tam burslu)	Görme engelli
	Eğitim Fakültesi	Çizgi film ve animasyon pr. (Ücretli)	Bedensel engelli
Çukurova Üniversitesi	İletişim Fakültesi	İletişim bilimleri pr.	Bedensel engelli
Dokuz eylül Üniversitesi	Fen Fakültesi	Yabancı diller yüksekokulu hazırlık programı	Görme engelli
	Fen Fakültesi	Kimya pr.	Görme engelli
	Fen Fakültesi	Şehir ve bölge planlama pr.	Diğer
	Yabancı Diller Yüksekokulu	Zihin engelliler öğretmenliği pr.	Görme engelli
	Buca Eğitim Fakültesi	İlköğretim matematik öğretmenliği pr.	Görme engelli
	Buca Eğitim Fakültesi	Kimya pr.	Bedensel engelli
	Buca Eğitim Fakültesi	Bilgisayar bilimleri pr.	Bedensel engelli

Şekil 2.2. Ödül Alan Üniversiteleri Gösteren Örnek Liste (URL-6).

Şekil 2.3'te YÖK'ün ödülleri ilan eden belgeleri incelenerek yıllara göre ödül alan üniversite sayıları gösterilmiştir. Bayrak ödüllerine başvuran üniversiteler hem kampüs hem de fakültelerinin her biri için ayrı ayrı aday olarak birden fazla ödül alabilmektedir. Dolayısıyla herhangi bir yılda ödül alan üniversite sayısından daha fazla program sayısı olabilmektedir.

Yıllara göre ödül alan üniversitelerin isim listesi ise Ek-1'de sunulmuştur. Bu listelere göre bazı üniversitelerin ilgili yılda diğer adaylar arasından öne çıktığı görülmektedir. Örneğin 2018 yılında Yaşar Üniversitesi turuncu bayrak kategorisinde 14 ve yeşil bayrak kategorisinde 7 farklı bina ile ödül alarak tüm adaylar arasında birinci olmuştur. 2019 yılında Siirt Üniversitesi turuncu bayrak kategorisinde 16 farklı binası ile tüm üniversiteler arasında en fazla ödülü almıştır. 2020 yılında Anadolu Üniversitesi program nişanında 62 farklı birimle ön plana çıkmıştır. 2021 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi turuncu bayrak kategorisinde 10 farklı birimle ön plandadır. 2022 yılında Aksaray Üniversitesi turuncu bayrak kategorisinde 15 ve mavi bayrak kategorisinde 9 ödül alarak diğer üniversiteler arasında en çok ödülü almıştır.

2023 yılında Selçuk Üniversitesi yeşil bayrak kategorisinde 14 ve mavi bayrak kategorisinde 12 farklı birimle öne çıkmıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi ise 9 farklı programını erişilebilir yaparak nişan ödülünü almıştır. 2024 yılında Kastamonu Üniversitesi turuncu bayrak kategorisinde 24, yeşil bayrak kategorisinde 10, mavi bayrak kategorisinde 4 farklı birimiyle tüm bayrak ödüllerinde en fazla ödülün hak sahibi olmuştur. Program nişanında ise Marmara Üniversitesi 11 farklı programını erişilebilir yaparak ödüle layık görülmüştür.

Şekil 2.3. Yıllara Göre Ödül Sayıları (URL-8).

Atatürk Üniversitesi ise ilk kez 2020 yılında Edebiyat Fakültesi için mekanda erişebilirlik bayrağı (turuncu bayrak) almaya hak kazanmıştır. 2021 yılında Merkez Kampüsü, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi ve Sürekli Eğitim Merkezi için turuncu bayrak almıştır (Şekil 2.3). 2022 yılında Diş Hekimliği, Güzel Sanatlar, İletişim, Uygulamalı Bilimler ve Ziraat Fakülteleri ile Horasan Meslek Yüksekokulu, Oltu Meslek Yüksekokulu ve Yabancı Diller Yüksekokulu için turuncu bayrak ve İletişim Fakültesi için yeşil bayrak almıştır. İlahiyat Fakültesi uzaktan öğretim programı da görme, işitme ve bedensel engellilere yönelik faaliyetleri ile program nişanına layık görülmüştür. Son olarak 2023 yılında Hemşirelik, Mühendislik ve Kazım Karabekir Eğitim Fakülteleri ile Sağlık Bilimleri Enstitüsü için turuncu bayrak ödülü alarak tüm kategorilerde toplam ödül sayısını 18'e çıkarmıştır.

Şekil 2. 4. Atatürk Üniversitesi Bayrak Ödülünü Gösteren Haber Görseli (URL-9).

Yükseköğretim kurumlarında öğrencilere sunulan imkânlarla verilen eğitimin kalitesi doğrudan ilişkilidir. Özellikle engelli öğrencilerin sağlık ve barınma ihtiyaçlarının yanında eğitim, sosyal hayat ve kültürel faaliyetlerle ilgili ihtiyaçlarının büyük oranda karşılanması yükseköğretimin kalitesini artırmaktadır. Bu çerçevede YÖK Engelli Öğrenci Komisyonu, üniversiteleri teşvik etmek amacıyla çeşitli projeler üretmektedir. Bu projelerden biri de Engelsiz Üniversite Ödülleri'dir. Yapılan açıklamalarda ''engelli bireylerin eğitime tam, etkin ve eşit katılımını sağlamak için başarılı çalışmalar yapan üniversitelere Engelsiz Üniversite Bayrakları ve Engelsiz Program Nişanları verilerek kamuoyunda da farkındalık oluşturulacağı'' bildirilmektedir (URL-5). Ödüllerin ilan edilmesinin üniversitelere prestij katması dolayısıyla engelli öğrencilerin de üniversite tercihlerini etkileyeceği öngörülmektedir. Bu kapsamda Atatürk Üniversitesi'nin bu projedeki başvuruları tartışılmıştır.

3. ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ BAYRAK BAŞVURULARI

Atatürk Üniversitesi tarafından Engelli Öğrenci Birimi (EÖB) kurulmuş ve Engelli Öğrenci Birimi Çalışma Yönergesi 16.02.2018 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu bağlamda, EÖB Yürütme Kurulu ile Eğitim, Bilişim ve Erişilebilirlik, Mekânda Erişilebilirlik, Sosyal Yaşam ve AR-GE olmak üzere 5 adet çalışma komisyonu kurulmuştur. Bu çalışmanın ilk iki yazarı EÖB yürütme kurulu üyesi olup, ilki mekânda erişilebilirlik, ikincisi ise eğitim komisyonu başkanlığı görevlerini yürütmektedir.

Tablo 3.1'deki 2021 yılı engelli öğrenci verileri incelendiğinde engelli öğrenci oranının %98'lik oranla Açıköğretim fakültesinde olduğu görülmektedir. Aslında İlahiyat fakültesindeki öğrencilerinin 26'sı uzaktan eğitim programı İLİTAM öğrencilerinden, Hemşirelik fakültesi öğrencilerinin tamamının uzaktan yürütülen HELİTAM programı öğrencilerinden ve Sağlık Bilimleri fakültesindeki 5 öğrencinin de EBİTAM programı öğrencilerinden oluştuğu düşünüldüğünde engelli öğrencilerin örgün öğretim yerine açık ve uzaktan öğretim yoluyla eğitim almayı tercih ettikleri açıkça görülmektedir. Bu durum özellikle üzerinde araştırılma yapılması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kronik sağlık sorunları ve diğer engeller gibi engel türü hakkında bilgi sahibi olmadığımız öğrencilerin olması, onların ihtiyacına uygun düzenlemeler yapmayı zorlaştırmaktadır.

Tablo 3.1. Akademik Birimlere Göre Engelli Öğrenci Dağılımı ve Yüzdeleri.

Akademik Birim	**Toplam**	**%**	**Engel Grupları (Sayı ve %)**
Açıköğretim Fakültesi	6805	97.8%	Kronik Sağlık (1864 - %26.8), Fiziksel (1538 - %22.1), Görme (1259 - %18.1), Diğer Engeller (1297 - %18.6), İşitme (366 - %5.3), Psikolojik (363 - %5.2), Zihinsel (94 - %1.4), Dil ve Konuşma (20 - %0.3), Öğrenme Güçlüğü (3 - %0.04), Asperger (1 - %0.01)
İlahiyat Fakültesi	30	0.4%	Fiziksel (12 - %40.0), Görme (9 - %30.0), Diğer Engeller (4 - %13.3), Kronik Sağlık (3 - %10.0), İşitme (1 - %3.3), Psikolojik (1 - %3.3)
Teknik Bilimler MYO	20	0.3%	Fiziksel (5 - %25.0), Kronik Sağlık (5 - %25.0), Görme (4 - %20.0), Psikolojik (3 - %15.0), Diğer Engeller (2 - %10.0), İşitme (1 - %5.0)
Edebiyat Fakültesi	15	0.2%	Fiziksel (5 - %33.3), Diğer Engeller (3 - %20.0), Görme (3 - %20.0), İşitme (2 - %13.3), Kronik Sağlık (1 - %6.7), Psikolojik (1 - %6.7)
Hemşirelik Fakültesi	13	0.2%	Fiziksel (5 - %38.5), Diğer Engeller (3 - %23.1), Kronik Sağlık (3 - %23.1), İşitme (1 - %7.7), Öğrenme Güçlüğü (1 - %7.7)
Mühendislik Fakültesi	9	0.1%	Görme (4 - %44.4), Fiziksel (2 - %22.2), Diğer Engeller (1 - %11.1), Dikkat Eksikliği (1 - %11.1), İşitme (1 - %11.1)
Sosyal Bilimler MYO	9	0.1%	Fiziksel (4 - %44.4), Görme (3 - %33.3), Diğer Engeller (1 - %11.1), Kronik Sağlık (1 - %11.1)
İİBF	6	0.1%	Diğer Engeller (3 - %50.0), Fiziksel (2 - %33.3), Görme (1 - %16.7)
Sağlık Bilimleri Fakültesi	6	0.1%	Fiziksel (2 - %33.3), Diğer Engeller (2 - %33.3), Kronik Sağlık (1 - %16.7), Zihinsel (1 - %16.7)

Akademik Birim	Toplam	%	Engel Grupları (Sayı ve %)
Sosyal Bilimler Enstitüsü	6	0.1%	Fiziksel (3 - %50.0), Diğer Engeller (2 - %33.3), Kronik Sağlık (1 - %16.7)
Diğer Birimler (Toplam 21 birim)	32	0.5%	Fiziksel (12 - %37.5), Görme (8 - %25), Kronik Sağlık (6 - % 18.8), Diğer Engeller (%4 - 12.5) İşitme (1 - 3.1%), Psikolojik (1 - %3.1)

3.1. Turuncu Bayrak Başvuruları

1957 yılında Türkiye'nin yedinci üniversitesi olarak kurulan Atatürk Üniversitesi oldukça köklü bir geçmişe sahiptir (Çakıcı ve Takva, 2023). Üniversite bünyesinde 23 fakülte, 1 yüksekokul, 1 konservatuvar, 13 meslek yüksekokulu, 8 enstitü olmak üzere toplam 45 birimin yanı sıra 118'i ön lisans, 13'ü lisans tamamlama, 155'i lisans, 243 yüksek lisans (3'ü ortak), 195 doktora ve sanatta yeterlik programları bulunmaktadır. 612'si örgün öğretim, 43'ü ikinci öğretim, 31'i açık öğretim, 69'u da uzaktan eğitim yolu ile sürdürülen bu programlarda 510 binin üzerinde öğrenci eğitim görmektedir (URL-10).

Üniversitenin mekânsal özellikleri incelenecek olursa, merkez kampüs Erzurum şehir merkezinde bulunan 6.500.000 m2 arazi üzerinde yer alırken yüksekokullar ilçelere dağıtılmıştır. 630 bin metrekarenin üzerinde kapalı alana sahip olan üniversitedeki yapıların büyük bir kısmı 2000'li yıllardan önce inşa edilmiştir (Tablo 3.2) (URL-10). Yani mevcut yapıların çoğunluğu evrensel tasarım kriterlerine göre inşa edilmemiştir. Bu nedenle, yapıların engelli kullanımına uygun hale getirilebilmesi için mekânsal düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Tablo 3.2. Atatürk Üniversitesi Fiziki Alanları (URL-10)

Birimler	İdari Bina Alanları	Derslik		Spor Alanları	
		Derslik	Laboratuvar	Açık	Kapalı
Rektörlük	11.858				
Fakülteler	241.119	92.615	103.106	61200	13.500
Yüksekokullar	17.735	9.304	11.469		
Enstitüler	11.678				
Araştırma Merkezleri	26.400	355	6.050		
Araştırma Hastanesi	83.048	17500	35000		
Aile Hekimliği	450				
DAYTAM	740	1.250	2.475		
Ata-Teknokent	8500				
Dershane ve Amfiler	1.500	3.750			
Kütüphane	6.185				
Okuma Salonları	208	10.000			
Sosyal Tesisler	26.075				
Lojmanlar	142.830				
Vakıf Okulları	3100	7985	3500		1500
Sabancı İlköğretim Okulu	1.200	4300			
Sosyal Alanlar	9.155				
Merkezi Yemekhane	9.660				
Atölye, Garaj, Depo	30.842				
TOPLAM	**632.283**	**147.059**	**161.600**	**61.200**	**15.000**

2020 yılı Aralık ayında çalışmalarına başlayan Mekânda Erişebilirlik Komisyonu, Mimarlık ve Tasarım Fakültesinden iki öğretim üyesi, sekiz araştırma görevlisi ve iki yüksek lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Komisyon tarafından yapılan yerinde inceleme çalışmaları sonucunda Atatürk Üniversitesi merkez kampüsünün yanı sıra 8 birimin değerlendirmeleri gerçekleştirilmiş ve başvuruya uygun olduğu öngörülen Merkez Kampüsü ile 5 birim için gerekli dokümanlar hazırlanarak YÖK'e Turuncu Bayrak başvurusunda bulunulmuştur. Başvuru sonucunda ise 2021 yılında Merkez Kampüsü, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Binası ile Sürekli Eğitim Merkezi (Teknokent Binası) Mekânda Erişebilirlik Ödülü (Turuncu Bayrak) almış olup, Hukuk Fakültesi binası ise Mekânda Erişebilirlik Adayı olmaya hak kazanmıştır.

2021 yılında, ilgili komisyon tarafından 33 birimin daha yerinde inceleme ve değerlendirme çalışmaları yapılmıştır. Her bir birim için turuncu bayrak başvuru formu, mekânda erişebilirlik değerlendirme formu ve fotoğraf albümü hazırlanmıştır. Her birim YÖK Engelsiz Program Nişanı Başvuru formunda yer alan 17 başlığa göre değerlendirilerek dört başlık altında sınıflandırılmıştır: Başvuruya Uygun, Küçük Revizyon Gerekli, Büyük Revizyon Gerekli ve Başvuruya Uygun Değil. Bu bağlamda, incelenen birimler içinde 7 birimin ödül başvurusuna uygun olduğu tespit edilmiştir. 10 birimin eksiklikleri tespit edilerek küçük revizyonlara ihtiyaç duyduğu belirlenmiştir. 9 birimin büyük ölçekli revizyona ihtiyaç duyduğu, 7 birimin ise başvuruya uygun olmadığı tespit edilmiştir. Sorumlu rektör yardımcısı, EÖB yürütme kurulu üyeleri ile EÖB birim yöneticilerinin katıldığı 'Üniversitemiz Engelleri Aşıyor' başlıklı toplantıda (28.06.2021) yapılan değerlendirme çalışmaları sunularak yapılması önerilen küçük ve büyük ölçekli revizyonlardan genel olarak bahsedilmiştir. Sonrasında ise komisyon üyeleri tarafından birim yöneticileri ve sorumluları ile birebir görüşmeler yapılarak ilgili birimin turuncu bayrak başvurusuna uygun hale getirilmesi için yapılması gerekenler detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Birimler yapılacak revizyonlara ilişkin olarak taleplerini rektörlüğe iletmiş ve rektörlük uygulama çalışmaları için ödenek çıkarmıştır. Bu çalışmalar sonrasında yapılan başvuru sonucunda Atatürk Üniversitesi 2022 yılında 8 birim için daha turuncu bayrak almaya hak kazanmıştır. 2023 yılında ise 4 turuncu bayrak ödülü alan Atatürk Üniversitesi turuncu bayrak sayısını 16'ya çıkarmıştır.

3.3. Yeşil Bayrak ve Program Nişanı Başvuruları

Atatürk Üniversitesi'nde Yeşil Bayrak ve Program Nişanı başvuruları, Engelli Öğrenci Birimi'ne bağlı alt komisyonlardan biri olan Eğitim Komisyonu tarafından yürütülmüştür. Komisyon; Öğrenci İşleri Daire Başkanı, eğitim teknolojileri alanında iki uzman, özel eğitim alanında bir uzman ve fen bilgisi eğitimi alanında bir uzmandan oluşmuştur. Ayrıca, İlahiyat Fakültesi ve Eğitim Fakültesi'nden iki öğrenci de komisyon üyesi olarak yer almıştır. Bu kapsamda, Eğitim Komisyonu toplam yedi kişiden oluşmaktadır.

Üniversitedeki bayrak başvuru süreci şu şekilde işletilmiştir: Rektörlük tarafından Yeşil Bayrak değerlendirme kriterleri resmi yazı ile birimlere iletilmiş ve birimlerden bu kriterler doğrultusunda öz değerlendirme raporları hazırlamaları istenmiştir. Hazırlanan raporlar Eğitim Komisyonu tarafından incelenmiş; yüksek puan alan ve kanıtları güçlü olan birimlerle irtibata geçilerek online bir çalıştay düzenlenmiştir. Bu çalıştayın amacı ilgili birim temsilcileri ile eşil bayrak ve program nişanı kriterlerinin ne anlama geldiği, hangi tür kanıt belgelerinin sunulacağı ve birim temsilcilerinin süreç ile ilgili soru ve önerilerini almak şeklinde belirlenmiştir. Bu süreçte İletişim Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Spor Bilimleri Fakültesi ve Tortum Meslek Yüksekokulu fakülte düzeyinde değerlendirmeye alınmıştır. Açıköğretim Fakültesi ile İlahiyat Fakültesi ise program nişanı başvuruları kapsamında değerlendirilmiştir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda, sadece İletişim Fakültesi Yeşil Bayrak almaya hak kazanmıştır. Program Nişanı başvuruları çerçevesinde ise, İlahiyat Fakültesi'nin Atatürk Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi ile yürüttüğü İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) programı (URL-11), gerekli kriterleri sağlayarak görme ve bedensel engelli kategorisinde Program Nişanı almaya hak kazanmıştır. Başvuru dokümanına ilgili internet bağlantısından ulaşılabilir (URL-12).

Yeşil Bayrak başvurularında, fakülte ve kampüs başvuruları yalnızca fakültelerle sınırlı kalmayıp, meslek yüksekokulları, yüksekokullar ve enstitüleri de kapsamaktadır. Başvuru süreci; sistemden indirilen Excel formunun, Engelli Birimi Temsilcisi ile Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanı tarafından doldurulmasıyla başlamaktadır. Bu form sisteme Excel formatında yüklenmekte; her başvuru için en az 10 fotoğraf ve destekleyici belgenin sisteme eklenmesi zorunlu tutulmaktadır. Tüm form, fotoğraf ve belgelerin her bir sayfasının çıktısı alınarak ilgili birim temsilcilerince imzalanması gerekmektedir. Başvurular, Üniversite Senatosu'nun uygunluk kararını içeren belgelerle birlikte, rektör imzalı üst yazı ekinde ilgili makama gönderilmektedir. Formda *Evet* olarak işaretlenen her maddeye ilişkin belge ya da fotoğraf eklenmeli; belge mevcut değilse açıklama yazılmalı ve formun altı imzalanmalıdır.

Program Nişanı ise, eğitim programlarını belirli engelli gruplarına erişilebilir hâle getiren üniversitelere verilmektedir. Başvuru formunda, yapılan düzenlemelerin hangi engel grubuna yönelik olduğu ve erişilebilirliğin ne tür faaliyetlerle sağlandığı ayrıntılı biçimde açıklanmalıdır. Engelli grupları; görme, işitme, otizm, zihinsel, bedensel ve diğer (belirtilmelidir) şeklinde sınıflandırılmıştır. Başvurular her program için ayrı ayrı yapılmakta ve programdaki tüm zorunlu derslerin ilgili engel grubuna erişilebilir olması şart koşulmaktadır. Başvuruyu yapan öğretim elemanı, çıktıları bölüm/anabilim dalı başkanlığına onaylatarak, resmi yollarla rektörlük aracılığıyla başkanlığa iletmektedir. Değerlendirme süreci, YÖK tarafından belirlenen uzman öğretim üyelerinden oluşan paneller tarafından gizli oy ve açık tasnif esasına göre yürütülmekte ve uygun bulunan programlara Engelsiz Program Nişanı verilmektedir.

Başvuru dokümanları hazırlanırken özellikle ne tür kanıt belgelerinin hazırlanacağı konusunda daha fazla somut yönlendirmeye ihtiyaç vardır. Bu konuda sağlanacak örnek senaryolar başvuru süreçlerini kolaylaştıracaktır.

4. TARTIŞMA/DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında yer alan ve üniversite sıralamalarında da önemli bir yere sahip olan engelsiz üniversite ödülleri gün geçtikçe daha çok ilgi çekmekte ve daha fazla başvuru almaktadır. Her sene başvuruya açılan ödül programı kapsamında YÖK tarafından bayrak ve nişan ödülleri verilmektedir. Bu çalışma kapsamında, YÖK Engelsiz Üniversite Ödülleri başvuru kriterleri değerlendirilerek üniversitelerden beklenen temel kriterler tartışmaya açılmıştır. Örneklem çalışması bağlamında ise Atatürk Üniversitesi ele alınarak engelsiz üniversite bayrak başvuruları kapsamında yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.

Araştırma üniversiteleri arasında yer alan Atatürk Üniversitesi de Engelsiz Üniversite Ödülleri girişimlerinde bulunmuştur. Ancak, 620 bin metrekarenin üzerinde kapalı alana sahip üniversite yapılarının büyük çoğunluğunun 2000'li yıllardan önce, yani evrensel tasarım kriterlerinin gündeme gelmesinden önce inşa edilmiş olması nedeniyle yapıların büyük kısmı mekânda erişebilirlik ödülü (turuncu bayrak) başvurularına uygun değildir. Bu nedenle yapıların engelli kullanıma uygun hale gelebilmesi için yapılarda revizyon çalışmaları yapılması gerekmektedir. Üniversite yönetimi yapıların mekansal özelliklerini iyileştirmek için komisyonlar kurmuş ve revizyon çalışmaları için ödenek ayırmıştır.

Yapılan çalışmalar sonucunda 16 birim için turuncu bayrak ödülü alınmıştır. Ödül sayısının artırılmasının yanı sıra engellilerin mekân kullanımı deneyimlerini iyileştirmek için yeni yapılacak yapılarda evrensel tasarım ilkelerinin daha ciddiyetle ele alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

Engellilerin mekânsal erişimi, evrensel tasarım ilkeleri bağlamında daha çok mimarlık ve şehircilik disiplinlerinde yankı buluyor olsa da eğitimde erişim hakkı sadece engelli bireyler ve mekânsal kullanım ile sınırlı değildir. Atatürk Üniversitesi, dijital dönüşüm ofisini kurmuş ve BAUM, OBS ve DBS hizmetleri aracılığıyla özellikle çevrimiçi eğitim ve ders materyalleri konusunda ciddi adımlar atmıştır.

İstatistiki veriler, engelli öğrencilerin çok bariz bir şekilde açık ve uzaktan eğitime yöneldiğini göstermektedir. Bu durum, örgün eğitimdeki erişilebilirlik sorunlarıyla ilişkili olabilir. Dolayısıyla, fiziksel erişimden dijital erişime kadar tüm süreçlerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Engelli öğrencilerin örgün eğitimden bu şekilde uzak kalmaları araştırılması gereken önemli bir konudur. Ayrıca engel türlerinden kronik rahatsızlığı olan ve diğer engel türünde birçok engelli öğrencinin olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Engel türlerinin belirsizliği, bu engel türlerinin ihtiyacına uygun düzenlemeler yapmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu engel türlerini anlamaya ve bunların ihtiyaçlarına uygun düzenlemeler yapabilecek çalışmalara ihtiyaç vardır.

Evrensel tasarım her kullanıcı türünün fiziksel ve sosyal açıdan diğerleri ile ayrıştırılmamasını hedefler. Tüm ilkeler de buna göre şekillenir ve adil bir kullanımı amaçlar. Dolayısıyla yapılı çevrede kullanıcıların farklılıklarını bilmek ve onların özelliklerine uyumlu tasarımlar yapmak gereklidir. Bu konuda üniversitelere önemli bir rol düşmektedir. Öğrenci profiline uygun ve etkin kullanımlı bir eğitim-öğretim ortamı sunulmalıdır. Özellikle erişim engeli bulunan tüm öğrencilere yönelik mekân, ortam ve sosyal faaliyetler açısından gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Örneğin bina girişlerinde yer alan merdivenlerle birlikte engelli rampalarının yapılması engelliler için tasarım anlayışına uygundur. Fakat burada hareket kısıtlılığı olan ve olmayan bireyleri birbirinden ayrıştırma söz konusudur. Evrensel tasarım anlayışına göre her iki kullanıcı tipine uygun ortak bir yapı elemanı yapılabilir. Bu sayede ötekileştirmenin önüne geçilebilir. Dersliklerde yükseklik ayarlamalı sandalye ve masaların tercih edilmesi, kampüs içi açık alanlarda normal oturuma ve tekerlekli sandalye kullanımına uygun banklar bulunması gibi uygulamalar farklı özellikte bireylere aynı anda kullanım imkânı verebilir. İç mekânlarda yapılacak sarı kılavuzlar hem görme engelli kullanıcılar için yol bulmayı sağlarken hem de diğer kullanıcılar için yönlendirmeyi kolaylaştırabilir. Bunların yanında açık ve uzaktan öğretim programı, çevrimiçi veya hibrid ders seçenekleri gibi uygulamalar da üniversite öğrencilerine eğitimde engelsiz erişim sunmanın bir başka yöntemidir.

Yeşil bayrak başvurusu için hazırlanan kriterler engelli öğrencilerin eğitimde karşılaştığı bariyerleri azaltmak için iyi tasarlanmış ve çeşitliliğe hitap eden bir rehber niteliğindedir. Ancak uygulama, denetim ve kapsayıcılık açısından daha somut adımlara ihtiyaç vardır. Özellikle şeffaflık, personel eğitimi ve bütçe planlaması eklenirse süreç daha etkili işleyebilir. Yeşil bayrak başvurusu için hazırlanan maddeler genellikle bedensel, görme ve işitme engelliler özelinde hazırlanmış, diğer engel türleri geri planda kalmıştır. Engel türlerine yönelik spesifik uygulamalar (örneğin işitme engelli bireyler için sınıflarda indüksiyon cihazının olup olmaması) birimler tarafından anlaşılamamıştır. Yeşil bayrak başvurusu ve Program Nişanı başvurusunun yapısal olarak birbirinden farklı olması anlaşılabilirliği azaltmaktadır. Eğitim komisyonu erişilebilirlik başvurularında yapı işleri dairesi başkanının imzasını olması anlaşılamamıştır. Tüm bu unsurlar Yeşil Bayrak ve Program Nişanı başvurularının düşük seviyede kalmasının nedenleri arasında yer alabilir.

Sonuç olarak, üniversiteler eğitimde ve sosyal faaliyetlerde engelsiz erişimi önceleyen yaklaşımlarla vizyonunu geliştirmelidir. Engellilerin temel hak ve özgürlüklerinin temini için, mekânsal erişimin yanı sıra, eğitim, sağlık, çalışma gibi pek çok alanda engellilerin toplumsal, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik katılımlarının sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, gerekli yasal düzenlemelerin yapılarak uygulamaya konulması ve takibi oldukça önemlidir. Aynı zamanda üniversitelere yönelik ilk kez Türkiye'de başlatılan Engelsiz Üniversite Ödülleri gibi ödüllendirme projelerinin artırılması engelsiz erişimi teşvik edecektir. Fakat böyle uygulamalarda düzenleme ve denetleme kurullarının seçimi, başvuru koşulları, değerlendirme kriterleri önemli birer parametre olmaktadır. Engelsiz Üniversite Ödülleri projesinde bayrak kontrollerinin yapılabileceği bir doğrulama sisteminin olmaması bu projenin bir eksikliği olarak görülmektedir. Ayrıca bu proje; başvuru sürecinin excel formları üzerinden yapılması, süreç takviminin belirsizliği, komisyon üyelerinin seçimi gibi konularda da iyileştirmelere ihtiyaç duymaktadır.

2018 yılından bu yana YÖK tarafından verilmeye başlanan Engelsiz Üniversite Ödülleri, engellilerin eğitim hayatına oryantasyonu bağlamında önemli bir adım olmuştur. Bu ödüllerin başvuru kriterleri ise fakülte ve kampüs ölçeğinde mekânları, eğitim-öğretim ortamlarını ve sosyal faaliyetleri kapsamaktadır. Başvuru kriterleri mekân boyutunda tüm yapı elemanlarından dolaşım alanlarına, iç mekan donatılarından yönlendirici ve uyarıcı işaretlere kadar titizlikle belirlenmiştir. Engelli öğrencilerin eğitime tam katılımı için fiziksel, dijital ve akademik erişilebilirlik bütüncül bir şekilde ele alınmalıdır. Mevcut kriterler, iyi bir başlangıç noktası oluştursa da uygulama, kapsayıcılık ve denetim açılarından geliştirilmeye açıktır.

Özellikle engel türlerinin çeşitliliği dikkate alınarak daha esnek ve kişiye özel düzenlemeler yapılmalı, uzaktan eğitim programlarına özgü kriterler geliştirilmelidir. Ayrıca, kurum içi iş birliği ve şeffaf bir denetim mekanizması ile sürecin etkinliği artırılabilir. Bu adımlar atıldığında, engelli öğrencilerin örgün eğitimde daha fazla yer alması ve eğitimde gerçek anlamda erişilebilirliğin sağlanması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Arat, Y., Güner, M. (2020). Evrensel Tasarım İlkeleri Kapsamında Üniversite Yerleşkesinde Erişebilirliğin İncelenmesi: ODTÜ Örneği. *Eurasia Journal of Mathematics, Engineering, Natural & Medical Sciences*, 7 (8), 210–229.

Acar Ata, İ., Yılmaz, S. (2023). Tarihi Yapıların Yeniden Kullanımında Evrensel Tasarım Yaklaşımı, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal,* 9 (75), 4533-4543.

Bekar, İ. (2021). Kütüphane İç Mekânlarının Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında Değerlendirilmesi: Karadeniz Teknik Üniversitesi Faik Ahmet Barutçu Kütüphanesi. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 6 (1), 178-194. E-ISSN:2548-0170.

Çakıcı, F. Z., Takva, Ç. (2023) *1970'lerde Düzenlenen Yarışma Projeleriyle Elde Edilen Atatürk Üniversitesi Kampüs Yapıları İçinde Anadolu'nun İmarında Yarışmalar: 1930-1990,* Editörler: Filiz Sönmez ve Semra Arslan Selçuk, İdealkent, Ankara, s.349-363.

Çepehan, İ., Güller, E. (2020). Evrensel Tasarım Kapsamında Herkes İçin Erişilebilir Tasarım. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* "Erişilebilirlik" Özel Sayısı, Cilt 2, 383-410.

Çiftci, S. K., Kayhan Tunalı, S. (2021). Evrensel Tasarım Kapsamında Kamusal İç Mekânlarda Biçimlenme. *Journal Of International Social Research*. 14 (77).

Dikmen, Ç.B., Yücel, M. (2022). Evrensel Tasarım ve Erişilebilirlik Kapsamında Üniversite Yerleşkelerinin Örneklenmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 8 (96), 920-937

Dostoğlu, N., Şahin, E., Taneli, Y. (2009). Evrensel Tasarım: Tanımlar, Hedefler, İlkeler. *Mimarlık 347*.

Erten, Ş. (2019). 2030 sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Engelliler: Güçlendirme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi,* 22 (2), 890-902. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.622299

Gökmen, H. S. (2009). Birlikte Oynamak, Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım- Herkes İçin Tasarım, *Dosya 347 Mimarlık*, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.

Hacıalibeyoğlu, F. (2013). *Kentsel Mekân Oluşumunda Kullanıcı Katılımı*. TMMOB 2. İzmir Kent Sempozyumu. http://www.tmmobizmir.org/wp-content/uploads/2014/06/16. pdf.

Hilmioğlu, S., Seçer Kariptaş, F., (2022). Erişilebilir Üniversite Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Mekânlarının Erişilebilirlik ve Evrensel Tasarım Yönünden Değerlendirilmesi. *Online Journal of Art & Design*. 10 (2), 40-51.

Keleş, B.N., Takva, Ç., Çakıcı, F.Z. (2023). Accessibility analysis of public buildings with graph theory and the space syntax method: Government Houses. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering* 24 (1), 199-213.

Kıskanç, D. (2024). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Akademi Kütüphanesi'nin Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında İncelenmesi. *FBU-DAE.* 4 (1), 1-23

Koca, D. Ve Yılmaz, M. (2017). *Engelliler için Mekân Düzenlemelerinde KAPSAYICI TASARIM.* Anadolu Üniversitesi Basımevi. Ankara.

Sirel, A., Sirel, O. Ü. (2017), *Bedensel Engellilerin Kent Yaşamına Katılımında "Evrensel Tasarım" Yaklaşımı*. IV. IBANESS Kongreler Serisi – Russe / Bulgaristan, 564-575.

Tandoğan, O. (2017). Evrensel Tasarım Kavramı: Kentsel Peyzaj İle İlgili Örnekler. *Artium*, 5 (2) , 51-66.

The Center for Universal Design. (1997). *The Principles of Universal Design.* NC State University, Center for Universal Design, College of Design. https://www.ncsu.edu/search/global.php?q=universal+design+principles (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

URL-1: Access City Award. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/access-city-award_en

URL-2: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları. https://sdgmapturkey.com/bilgi-merkezi/surdurulebilir-kalkinma-amaclari/

URL-3: Yükseköğretim Kurulundan "Engelsiz Üniversite'lere "Bayrak ve Nişan" Ödülü. https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2023/yuksekogretim-kurulu-ndan-universitelere-bayrak-ve-nisan-odulu.aspx

URL-4: 2020-2021 Engelsiz Üniversite Ödülleri Başvuruları. https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/2020-2021-engelsiz-universite-odulleri-basvurulari.aspx

URL-5: "Engelsiz" Üniversiteler Bayrak ve Nişan İçin Yarışacak. https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/bayrak-odulleri.aspx

URL-6: Engelsiz Üniversite Ödülleri 2024. https://www.yok.gov.tr/HaberBelgeleri/Haber%20%C4%B0%C3%A7erisindeki%20Belgeler/Dosyalar/2024/2024-engelsiz-universite-odulleri-odul-alanlar.pdf

URL-7: 2021-2022 Engelsiz Üniversite Ödülleri Ve Program Nişanı Başvuruları. https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/duyurular/engelsiz-universite-odulleri-ve-program-nisani-basvurulari.aspx

URL-8: https://engelsiz.yok.gov.tr/

URL-9: Atatürk Üniversitesi Kampüsü Turuncu Bayrakla Ödüllendirildi. https://atauni.edu.tr/tr/ataturk-universitesi-kampusu-turuncu-bayrakla-odullendirildi

URL-10: Atatürk Üniversitesi Stratejik Planı 2024-2028. https://www.atauni.edu.tr/uploads/STRATEJIKPLAN_2024-2028_v2.pdf

URL-11: Engelsiz UZEM. https://atauzem.atauni.edu.tr/s/engelsizatauzem

URL-12: Engelsiz Program Nişanı Başvuru Formu. https://docs.google.com/document/d/1x542O9e6f0yOvzW5YsMIsP1dONsp3rIt/edit#heading=h.gjdgxs

EK-1. Yıllara Göre Ödül Alan Üniversiteler

Ödül türü	Yıl	Üniversite sayısı	Program sayısı	Ödül alan üniversiteler
Turuncu bayrak	2018	16	37	Aksaray, Altınbaş, Anadolu, Bilecik Şey Edebali, Boğaziçi, Bülent Ecevit, Erciyes, Hitit, İstinye, İzmir Bakırçay, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Kırıkkale, Marmara, Mehmet Akif Ersoy, Recep Tayyip Erdoğan, Yaşar
	2019	26	93	Adıyaman, Afyon Kocatepe, Ağrı İbrahim Çeçen, Akdeniz, Altınbaş, Ankara, Atılım, Bartın, Bilecik Şeyh Edebali, Boğaziçi, Erciyes, Gebze Teknik, Hacettepe, Hitit, İstanbul, Karamanoğlu Mehmet Bey, Kırşehir Ahi Evran, Koç, Mersin, Necmettin Erbakan, Ondokuz Mayıs, Ordu, Orta Doğu Teknik, Siirt, Tekirdağ Namık Kemal, Zonguldak Bülent Ecevit
	2020	41	118	Adıyaman, Afyon Kocatepe, Ağrı İbrahim Çeçen, Akdeniz, Aksaray, Ankara, **Atatürk,** Aydın Adnan Menderes, Bayburt, Bilecik Şeyh Edebali, Bolu Abant İzzet Baysal, Çağ, Çankırı Karatekin, Dicle, Dokuz Eylül, Erciyes, Eskişehir Teknik, Gazi, Gaziantep, Gebze Teknik, İnönü, İstanbul, İstanbul Yeni Yüzyıl, Karamanoğlu Mehmetbey, Kırklareli, Kırşehir Ahi Evran, Kilis 7 Aralık, Kütahya Dumlupınar, Konya Teknik, Marmara, Mersin, Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Nişantaşı, Ondokuz Mayıs, Osmaniye Korkut Ata, Recep Tayyip Erdoğan, Şırnak, Van Yüzüncüyıl, Yıldız Teknik, Yozgat Bozok, Zonguldak Bülent Ecevit
	2021	52	89	Adıyaman, Ağrı İbrahim Çeçen, Akdeniz, Aksaray, Alanya Alaaddin Keykubat, Altınbaş, Amasya, Artvin Çoruh, **Atatürk,** Bartın, Dokuz Eylül, Ege, Erciyes, Erzurum Teknik, Fenerbahçe, Gazi, Gaziantep, Gebze Teknik, Harran, İskenderun Teknik, İstanbul 29 Mayıs, İstanbul Teknik, İstanbul, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstinye, İzmir Bakırçay, İzmir Demokrasi, İzmir Kavram, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Karabük, Karamanoğlu Mehmetbey, Kayseri, Kırıkkale, Kırklareli, Kocaeli Sağlık ve Teknoloji, Kocaeli, Konya Gıda ve Tarım, Kütahya Dumlupınar, Kütahya Sağlık Bilimleri, Maltepe, Marmara, Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Niğde Ömer Halisdemir, Ondokuz Mayıs, Osmaniye Korkut Ata, Sinop, Süleyman Demirel, Şırnak, Tekirdağ Namık Kemal, Uşak, Yıldız Teknik, Yozgat Bozok
	2022	72	185	Abdullah Gül, Adıyaman, Afyon Kocatepe, Akdeniz, Aksaray, Alanya Hamdullah Emin Paşa, Altınbaş, Amasya, Anadolu, Ankara, Artvin Çoruh, **Atatürk,** Aydın Adnan Menderes, Balıkesir, Bartın, Bayburt, Bingöl, Biruni, Boğaziçi, Bursa Uludağ, Dicle, Dokuz Eylül, Ege, Erciyes, Erzincan Binali Yıldırım, Erzurum Teknik, Fırat, Galatasaray, Gazi, Gaziantep, Gebze Teknik, Giresun, Hacettepe, Harran, İnönü, İstanbul 29 Mayıs, İstanbul Aydın, İstanbul Sabahattin Zaim, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Karabük, Karadeniz Teknik, Karamanoğlu Mehmetbey, Kırıkkale, Kırşehir Ahi Evran, Kocaeli, Kütahya Sağlık Bilimleri, Lokman Hekim, Manisa Celâl Bayar, Marmara, Mersin, Muğla Sıtkı Koçman, Necmettin Erbakan, Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Niğde Ömer Halisdemir, Ondokuz Mayıs, Osmaniye Korkut Ata, Recep Tayyip Erdoğan, Sabancı, Sakarya, Samsun, Sanko, Selçuk, Sinop, Süleyman

				Demirel, Tekirdağ Namık Kemal, Uşak, Van Yüzüncü Yıl, Yeditepe, Yozgat Bozok, Zonguldak Bülent Ecevit, Şırnak
	2023	53	151	Abdullah Gül, Akdeniz, Aksaray, Alanya, Amasya, Anadolu, Ankara, Ankara Yıldırım Beyazıt, **Atatürk,** Atılım, Bahçeşehir, Bartın, Bursa Uludağ, Dokuz Eylül, Ege, Erzincan Binali Yıldırım, Fatih Sultan Mehmet Vakıf, Gebze Teknik, Hacettepe, İstanbul Atlas, İstanbul Aydın, İstanbul Esenyurt, İstanbul Gelişim, İstanbul Nişantaşı, İstanbul Sabahattin Zaim, İstanbul, İzmir Ekonomi, Karabük, Karamanoğlu Mehmetbey, Kastamonu, Kırıkkale, Kocaeli, Kto Karatay, Kütahya Sağlık Bilimleri, Marmara, Mersin, Muğla Sıtkı Koçman, Necmettin Erbakan, Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Ondokuz Mayıs, Sakarya, Selçuk, Süleyman Demirel, Şırnak, Ted, Tekirdağ Namık Kemal, Türk-Alman, Uşak, Yaşar, Yeditepe, Yıldız Teknik, Yozgat Bozok, Zonguldak Bülent Ecevit
	2024	68	227	Adana Alparslan Türkeş Bilim Ve Teknoloji, Afyon Kocatepe, Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri, Akdeniz, Aksaray, Alanya Alaaddin Keykubat, Amasya, Ankara, Ankara Sosyal Bilimler, Aydın Adnan Menderes, Bahçeşehir, Bandırma Onyedi Eylül, Bartın, Başkent, Bilecik Şeyh Edebali, Burdur Mehmet Akif Ersoy, Bursa Teknik, Çağ, Çanakkale Onsekiz Mart, Çankaya, Çankırı Karatekin, Çukurova, Dicle, Dokuz Eylül, Ege, Erciyes, Erzincan Binali Yıldırım, Eskişehir Teknik, Fenerbahçe, Fırat, Gazi, Gaziantep İslam Bilim Ve Teknoloji, Hacettepe, Harran, Hitit, İnönü, İstanbul Arel, İstanbul Gelişim, İstanbul Sabahattin Zaim, İstanbul Topkapı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Karamanoğlu Mehmet Bey, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kocaeli, Koç, Konya Teknik, Kto Karatay, Kütahya Sağlık Bilimleri, Marmara, Mersin, Muğla Sıtkı Koçman, Necmettin Erbakan, Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Ondokuz Mayıs, Sakarya Uygulamalı Bilimler, Samsun, Selçuk, Sinop, Şırnak, Tekirdağ Namık Kemal, Uşak, Yeditepe, Yıldız Teknik, Yozgat Bozok
Yeşil bayrak	2018	7	17	Anadolu, Boğaziçi, Dicle, Hitit, Karamanoğlu Mehmet Bey, Marmara, Yaşar
	2019	6	14	Ağrı İbrahim Çeçen, Ankara, Boğaziçi, Marmara, Mersin, Uşak
	2020	8	9	Aksaray, Ankara, Artvin Çoruh, Dokuz Eylül, İstanbul, Karamanoğlu Mehmetbey, Mersin, Tekirdağ Namık Kemal
	2021	14	30	Aksaray, Altınbaş, Anadolu, Dokuz Eylül, Ege, Gaziantep, İstanbul Bilgi, İstanbul, İstinye, İzmir Demokrasi, Muğla Sıtkı Koçman, Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Uşak, Yozgat Bozok
	2022	35	106	Akdeniz, Aksaray, Altınbaş, Amasya, Anadolu, **Atatürk,** Balıkesir, Bartın, Boğaziçi, Dokuz Eylül, Doğuş, Eskişehir Osmangazi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf, Galatasaray, Gazi, Gaziantep, İstanbul Aydın, İstanbul Medipol, İzmir Ekonomi, İzmir Kavram, Koç, Manisa Celâl Bayar, Marmara, Mersin, Muğla Sıtkı Koçman, Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Nişantaşı, Orta Doğu Teknik, Ostim Teknik, Pamukkale, Recep Tayyip Erdoğan, Sakarya, Selçuk, Uşak, Yeditepe, Yozgat Bozok

	2023	27	91	Aksaray, Amasya, Anadolu, Bartın, Dokuz Eylül, Ege, Erzincan Binali Yıldırım, Fatih Sultan Mehmet Vakıf, Galatasaray, İstanbul Bilgi, İstanbul Esenyurt, İstanbul, İzmir Ekonomi, Karamanoğlu Mehmetbey, Kastamonu, Kırıkkale, Marmara, Mersin, Necmettin Erbakan, Ostim Teknik, Sakarya, Selçuk, TED, Uşak, Yıldız Teknik, Yozgat Bozok, Zonguldak Bülent Ecevit
	2024	23	54	Aksaray, Altınbaş, Amasya, Ankara, Bartın, Burdur Mehmet Akif Ersoy, Dokuz Eylül, Ege, Erciyes, Erzincan Binali Yıldırım, Gazi, Gaziantep, İnönü, İstanbul, İzmir Ekonomi, Karamanoğlu Mehmetbey, Kastamonu, Kocaeli, Marmara, Necmettin Erbakan, Sakarya, Selçuk, Zonguldak Bülent Ecevit
Mavi bayrak	2018	3	6	Anadolu, Boğaziçi, Dicle
	2019	7	20	Ağrı İbrahim Çeçen, Boğaziçi, Hacettepe, Karamanoğlu Mehmet Bey, Marmara, Mersin, Necmettin Erbakan
	2020	12	17	Akdeniz, Bolu Abant İzzet Baysal, Dicle, Gaziantep, İstanbul, Kütahya Dumlupınar, Mersin, Nevşehir Hacı Bektaş Veli, Nişantaşı, Osmaniye Korkut Ata, Tekirdağ Namık Kemal, Uşak
	2021	6	9	İstanbul, İstinye, İzmir Bakırçay, İzmir Demokrasi, Karamanoğlu Mehmetbey, Sivas Cumhuriyet
	2022	20	37	Aksaray, Bartın, Biruni, Boğaziçi, Dicle, Dokuz Eylül, Fatih Sultan Mehmet Vakıf, Gazi, Harran, İstanbul Aydın, Kırıkkale, Kütahya Dumlupınar, Mersin, Osmaniye Korkut Ata, Ostim Teknik Üniversitesi, Sakarya, Samsun, Selçuk, Yeditepe, Yozgat Bozok
	2023	14	50	Akdeniz, Aksaray, Bartın, Dokuz Eylül, Ege, İstanbul Aydın, İstanbul, İzmir Kavram, Marmara, Mersin, Necmettin Erbakan, Ostim Teknik, Selçuk, TED
	2024	19	35	Aksaray, Amasya, Anadolu, Bartın, Çağ, Çukurova, Dokuz Eylül, Ege, Erzincan Binali Yıldırım, Gazi, İnönü, İstanbul Medipol, İzmir Demokrasi, Karamanoğlu Mehmetbey, Kastamonu, Koç, Marmara, Necmettin Erbakan, Sakarya
Program Nişanı	2019	2	2	Düzce, Manisa Celal Bayar
	2020	4	67	Anadolu, Dokuz Eylül, Ege, Gaziantep
	2021	2	7	Anadolu, Ankara
	2022	12	43	Aksaray, Anadolu, **Atatürk,** Başkent, Dokuz Eylül, Ege, Harran, Hasan Kalyoncu, Manisa Celâl Bayar, Sakarya, Yeditepe, Zonguldak Bülent Ecevit
	2023	4	14	Dokuz Eylül, Ege, İzmir Bakırçay, İzmir Demokrasi
	2024	15	48	Anadolu, Bartın, Başkent, Çukurova, Dokuz Eylül, Ege, İzmir Bakırçay, İzmir Demokrasi, Kırıkkale, Kocaeli, Marmara, Sakarya, Toros, Uşak, Yaşar

ENGELLİ BİREYLER İÇİN KONUT BAHÇESİ TASARIM YAKLAŞIMI

Emirhan AKSU (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
ORCID: 0009-0000-7349-2016

Prof. Dr. Alper SAĞLIK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0003-1156-1201

ÖZET

Kentsel yaşamın giderek yoğunlaşması ve konutların sınırlarının daralmasıyla birlikte, bireylerin yaşam alanları içinde doğayla etkileşim kurabileceği mekânlar olan konut bahçeleri, fiziksel ve psikolojik iyilik halini destekleyen önemli alanlara dönüşmektedir. Bu alanların herkes için erişilebilir olması ise sosyal adalet, insan hakları ve kapsayıcı tasarım ilkeleri açısından hayati bir gerekliliktir. Özellikle engelli bireylerin kendi yaşam alanlarında güvenli, bağımsız ve işlevsel şekilde açık alanları kullanabilmeleri, hem bireysel yaşam kalitesini yükselten hem de toplumsal bütünleşmeye katkı sağlayan bir durumdur. Bu çalışma, engelli bireylerin farklı ihtiyaçlarını gözeten, doğayla etkileşimlerini destekleyen, güvenli ve erişilebilir konut bahçesi tasarım yaklaşımlarını ele almak amacıyla hazırlanmıştır. İlk bölümünde engellilik kavramı, engel türlerine göre bireylerin açık alan kullanım gereksinimleri ve mekânsal sorunları açıklanmıştır. Ardından engelli bireyler için tasarlanacak konut bahçelerinde izlenmesi gereken tasarım ilkeleri, özellikle evrensel tasarım ve erişilebilirlik kriterleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede zemin kaplamaları, rampa ve geçiş alanları, mobilya yerleşimleri, bitkisel tasarımın duyusal özellikleri, görsel-işitsel yönlendirme sistemleri gibi teknik detaylar akademik temellerle ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, yalnızca fiziksel erişilebilirlik değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal iyilik haline katkı sağlayacak mekânsal unsurlar da analiz edilmiştir. Dinlenme alanları, terapi köşeleri, hobi bahçeleri gibi bireyin kendini ifade edebileceği ve duygusal bağ kurabileceği alanlar tasarım sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Özellikle duyusal etkileşim alanlarının engelli bireylerin çevresel farkındalığını artırmada ve doğayla bütünleşmelerini desteklemede oynadığı rol detaylandırılmıştır. Renk, doku, koku gibi duyusal öğelerin kullanımı, hem zihinsel hem de fiziksel engellilik türleri için dikkatli şekilde analiz edilmiştir. Ayrıca, gelişen teknolojiyle birlikte bahçe tasarımına entegre edilebilecek akıllı sistemler de önemli bir başlık olarak ele alınmış, sensörlü aydınlatma, sesli uyarı sistemleri, mobil uygulama destekli yönlendirme çözümleri gibi teknolojik desteklerin engelli bireylerin dış mekân kullanımlarını kolaylaştırmadaki etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmada teorik çerçevenin ötesine geçilerek, Türkiye ve dünyadan iyi uygulama örneklerine de yer verilmiş; farklı engel gruplarına hitap eden peyzaj tasarımlarının hangi ilkeler doğrultusunda gerçekleştirildiği görseller ve açıklamalarla desteklenerek aktarılmıştır. Bu bağlamda başarılı örneklerin tasarım kararlarını etkileyen fiziksel, sosyal ve kültürel faktörler irdelenmiş, özgün tasarım çözümlerinin gelişmesine olanak sağlayacak önerilerde bulunulmuştur. Son olarak çalışmada, engelli bireylerin ihtiyaçlarının yalnızca teknik ölçütlerle değil, aynı zamanda empatik bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Mekânsal kapsayıcılığın bir zorunluluk değil, bir sorumluluk olduğu anlayışıyla, tasarımcıların, yerel yönetimlerin, akademisyenlerin ve kullanıcıların iş birliği içerisinde erişilebilir yaşam alanlarını çoğaltma konusunda daha bütüncül ve sürdürülebilir yaklaşımlar geliştirmeleri önerilmiştir. Bu çalışma, engelli bireyler için yalnızca bir konut bahçesi değil, doğayla iç içe, işlevsel ve estetik yaşam alanlarının oluşturulmasına katkı sunmayı amaçlamakta; tasarım disiplinlerine, karar vericilere ve uygulayıcılara rehberlik edebilecek nitelikte kapsamlı bir içerik sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engelli Bireyler, Konut Bahçesi Tasarımı, Erişilebilirlik, Evrensel Tasarım, Açık Alan Planlaması

DESIGN APPROACH FOR RESIDENTIAL GARDENS FOR INDIVIDUALS WITH DISABILITIES

ABSTRACT

With the increasing density of urban life and the shrinking boundaries of residential spaces, home gardens—spaces within living environments where individuals can interact with nature—have become important areas that support physical and psychological well-being. Ensuring that these spaces are accessible to everyone is a vital necessity in terms of social justice, human rights, and inclusive design principles.

In particular, enabling individuals with disabilities to safely, independently, and functionally use outdoor spaces within their own living environments enhances personal quality of life and contributes to social integration. This study aims to explore design approaches for residential gardens that prioritize the diverse needs of individuals with disabilities, support their interaction with nature, and ensure safety and accessibility. The first section introduces the concept of disability, outlines the outdoor space requirements and spatial challenges faced by individuals based on different types of disabilities. Following this, the design principles to be followed in residential gardens for people with disabilities are evaluated within the framework of universal design and accessibility criteria. Within this scope, technical details such as ground surfaces, ramps and transition areas, furniture layouts, the sensory characteristics of plant design, and visual-auditory guidance systems are discussed on an academic basis. In addition to physical accessibility, spatial elements that contribute to psychological and social well-being are also analyzed. Rest areas, therapeutic corners, and hobby gardens—spaces where individuals can express themselves and form emotional connections—are considered integral parts of the design process. The role of sensory interaction zones in increasing environmental awareness and supporting integration with nature for individuals with disabilities is detailed. The use of sensory elements such as color, texture, and scent is carefully analyzed for both mental and physical disabilities. Furthermore, with advancing technology, the integration of smart systems into garden design is addressed as a key topic; the impact of technological aids such as sensor lighting, audible alert systems, and mobile app-supported guidance solutions on facilitating outdoor space use for individuals with disabilities is evaluated. Going beyond theoretical framework, the study also includes best practice examples from Turkey and around the world, presenting how landscape designs catering to different disability groups are implemented according to various principles, supported by visuals and explanations. In this context, the physical, social, and cultural factors influencing design decisions in successful examples are examined, and suggestions are made to enable the development of innovative design solutions. Finally, the study emphasizes that the needs of individuals with disabilities should be addressed not only through technical criteria but also with an empathetic perspective. Embracing the understanding that spatial inclusivity is not a choice but a responsibility, the study recommends that designers, local governments, academics, and users collaboratively develop more holistic and sustainable approaches to increase accessible living environments. This study aims to contribute to the creation of not just residential gardens, but functional, aesthetic, and nature-integrated living spaces for individuals with disabilities, offering comprehensive guidance for design disciplines, decision-makers, and practitioners.

Keywords: Individuals with Disabilities, Residential Garden Design, Accessibility, Universal Design, Open Space Planning

1. GİRİŞ

Küresel ölçekte yaşanan sosyal dönüşümler ve insan hakları odaklı yaklaşımların artmasıyla birlikte, fiziksel çevrelerin kapsayıcılık ilkesine uygun olarak düzenlenmesi günümüz tasarım anlayışının temel öncelikleri arasında yer almaktadır. Kentte birlikte yaşayan bireyler, yaşamlarını ve çeşitli aktivitelerini kentin sahip olduğu fiziksel çevre ile açık ve yeşil alanlar içerisinde sürdürmektedir (Akten ve Yücedağ 2022). Özellikle engelli bireylerin toplumsal yaşama eşit ve bağımsız bir şekilde katılımını desteklemek amacıyla, başta mimarlık ve peyzaj mimarlığı disiplinleri olmak üzere birçok alanda erişilebilirlik kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu noktada, yalnızca kamusal alanların değil, bireyin günlük yaşamını sürdürdüğü özel konut alanlarının da erişilebilirlik bağlamında ele alınması gereklidir. Konut çevrelerinde yer alan açık alanlar (özellikle bahçeler) bireyin hem fiziksel hareketliliğini hem de psikolojik iyilik halini doğrudan etkileyen mekânlar olarak değerlendirilmektedir.

Konut bahçeleri, kullanıcılarına doğayla bütünleşme, dinlenme, hobi edinme, sosyalleşme ve ruhsal yenilenme gibi birçok işlev sunar. Konut ve çevresi, modern insanın yaşadığı stres ve gerginlikleri azaltacak; bireye huzur, güvenlik ve aile içi mutluluğu sağlayacak biçimde tasarlanmalıdır (Yılmaz, 2011). Ancak söz konusu bu işlevlerin tüm kullanıcılar için eşit derecede erişilebilir ve kullanılabilir olması, bahçelerin tasarım sürecinde farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarının dikkate alınmasına bağlıdır. 2005 yılında resmi gazetede yayınlanan "Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"da Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlanmıştır (Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2005). Engelli bireyler, hareket kabiliyeti kısıtlı bireyler, görme veya işitme engeli bulunan kullanıcılar ile bilişsel farklılıklar gösteren bireyler, genellikle standart bahçe tasarım uygulamaları içinde göz ardı edilen gruplar arasında yer almaktadır. Bu durum, söz konusu bireylerin hem bağımsız yaşam pratiklerinin hem de doğayla kuracakları ilişkinin sınırlanmasına yol açmaktadır.

Oysa evrensel tasarım ilkelerine dayalı, kapsayıcı bir konut bahçesi yaklaşımı; engelli bireylerin fiziksel çevreyle etkileşimini artırmakta, yaşam kalitesini yükseltmekte ve sosyal katılımı desteklemektedir.

Dünyada tüm bireyler, engelli ya da sağlıklı ayrımı gözetilmeksizin sosyal yaşama aktif olarak katılma; bir yerden başka bir yere ulaşma; toplu taşıma araçlarını kullanma; kişisel gelişimlerini sürdürme ve toplumsal yaşama dâhil olma; kamu hizmetlerinden yararlanma; kültürel ve sportif etkinliklere katılma; alışveriş yapma; dışarda yemek yeme ve kamu kurumlarından hizmet alma hakkı ve özgürlüğüne sahiptir (Akbaş ve Atabeyoğlu 2015). Bu bağlamda Türkiye'de ve dünyada engellilik olgusu, yalnızca bireyin fiziksel ya da zihinsel kapasitesine indirgenmemekte; aynı zamanda birey ile çevresi arasındaki etkileşimde yaşanan uyumsuzluklar da engellilik durumunu oluşturan temel bileşenler arasında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, çevrenin engelleri kaldıran değil, yeni olanaklar sunan biçimde kurgulanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda geliştirilecek peyzaj tasarımı yaklaşımları, yalnızca fiziksel erişilebilirliği değil, aynı zamanda duyusal bütünlüğü, yön bulma kolaylığını, güvenlik hissini ve kullanıcı deneyimini de kapsamalıdır.

Engelsiz park tasarımının temelini, park alanlarında mekânsal kullanım çeşitliliğinin sağlanması ve bu alanlarda kullanılan donatı elemanlarının niteliği oluşturmaktadır. Tasarım sürecinde, engelli bireylerin ihtiyaçları genel kullanıcılarla büyük ölçüde benzerlik gösterse de, biçimsel açıdan bazı özel düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Çelik vd., 2015). Literatürde engelli bireylerin kent içi açık alanlara, park ve yeşil alanlara erişimi ile ilgili çalışmalar yaygınlık göstermekte; ancak bireyin en özel yaşam alanı olan konut bahçelerine yönelik erişilebilirlik temelli tasarım çalışmaları sınırlı kalmaktadır. Oysa bu bahçeler, bireyin günlük yaşamında doğrudan etkileşimde bulunduğu ve büyük ölçüde özelleşmiş kullanımlara açık alanlardır. Bu nedenle konut bahçelerinde yapılacak düzenlemelerin, engel türüne özgü ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendirilmesi ve kullanıcı merkezli tasarım ilkeleriyle desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, engelli bireylerin konut bahçesi kullanımlarına yönelik çevresel engeller detaylı bir şekilde ele alınmakta; evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde erişilebilir, güvenli, işlevsel ve duyusal olarak zenginleştirilmiş bahçe tasarımları için öneriler sunulmaktadır. Ayrıca tasarım sürecinde dikkate alınması gereken zemin kaplama malzemeleri, bitkilendirme stratejileri, yönlendirme sistemleri, oturma ve dinlenme alanları gibi mekânsal bileşenler irdelenmektedir. Çalışma kapsamında, engelli bireylerin bağımsız bir yaşam sürebilmeleri adına konut bahçelerinde kapsayıcı peyzaj tasarımı yaklaşımlarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

2. ENGELLİLİK KAVRAMI VE AÇIK ALAN KULLANIMI

2.1 Engellilik Kavramının Evrimi: Tıbbi Modelden Sosyal Modelle Genişleyen Anlayış

Engellilik kavramı, tarihsel süreç içinde farklı disiplinlerce farklı şekillerde tanımlanmış ve değerlendirilmiştir. Özellikle 19. ve 20. yüzyılların başında hâkim olan **tıbbi model,** engelliliği bireyin bedensel, zihinsel veya duyusal bir kusuru olarak tanımlar. Bu modele göre, engelli birey, tedavi edilmesi gereken bir "hasta" ya da "problem" olarak görülmekte, toplumsal entegrasyon ise ancak bu kusurların rehabilite edilmesi ile mümkün olmaktadır. Ancak bu yaklaşım, bireyin içinde bulunduğu çevresel ve toplumsal koşulları dışlayarak, engelliliği yalnızca bireysel bir eksiklik olarak ele aldığı için yetersiz bulunmuştur.

1980'li yıllardan itibaren gelişen **sosyal model** ise, engelliliğin yalnızca bireyin fiziksel ya da zihinsel özelliklerinden değil, aynı zamanda toplumsal yapının, fiziksel çevrenin ve mekânsal kurgunun bireyi dışlamasından kaynaklandığını savunur. Bu bakış açısı, birey ile çevresi arasındaki etkileşimde yaşanan uyumsuzluklara odaklanır. Dolayısıyla sosyal model, çözümü bireyin değil çevrenin dönüştürülmesinde arar. Bu dönüşüm sadece binalar için değil; **açık ve yeşil alanlar**, kamusal alanlar ve özel yaşam alanları için de gereklidir.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (UNCRPD, 2006), bu anlayışı temel alarak engelli bireylerin tüm toplumsal yaşam alanlarına diğer bireylerle eşit şekilde katılımını sağlamak için devletlerin ve toplumların erişilebilirlik, eşitlik, bağımsızlık ve ayrımcılıkla mücadele yükümlülüklerini açıkça ortaya koymuştur. Bu bağlamda, çevresel tasarımın sadece fiziksel işlevsellik değil; toplumsal adalet, insan hakları ve etik boyutlarıyla da değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.2. Açık Alanların Engelli Bireylerin Yaşam Kalitesine Katkısı

Açık ve yeşil alanlar; bireyin ruhsal, fiziksel ve sosyal sağlığı açısından çok yönlü katkılar sunar. Doğa ile etkileşim, stresin azaltılması, zihinsel yenilenme, dikkat restorasyonu ve fiziksel aktivite olanakları, bu alanların bireyin genel sağlık durumu üzerindeki olumlu etkilerini kanıtlamaktadır (Kaplan ve Kaplan, 1989; Ulrich, 1984). Bu olumlu etkiler, engelli bireyler için çok daha belirgin ve yaşamsaldır.

Engelli bireylerin doğayla teması ve açık alanlara erişimi, yalnızca bir hobi veya keyif unsuru olarak değil; aynı zamanda **rehabilitatif, psikososyal destekleyici** ve **yaşam kalitesini artırıcı** bir faktör olarak değerlendirilmelidir.

Açık alanlar, engelli bireylerin toplumla etkileşim kurmasını kolaylaştıran, dış dünyaya dahil olma motivasyonunu artıran ve bireyin kendilik algısını güçlendiren özgürlük alanlarıdır. Sosyal izolasyon, düşük hareketlilik ve bağımlı yaşam biçimi gibi engellilikle ilişkilendirilen negatif koşulların etkisini azaltmak için doğayla etkileşim kurabilecek uygun, güvenli ve erişilebilir alanlara duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır (Imrie, 2000).

Ayrıca, açık alanlar bireylerin günlük yaşam becerilerini sürdürebileceği, sosyalleşebileceği, üretken faaliyetlerde bulunabileceği ve dinlenebileceği alanlar olarak engelli bireylerin hem bireysel hem de toplumsal refah düzeyini doğrudan etkiler. Özellikle bireyin konut çevresinde yer alan özel açık alanlar – bahçeler, avlular, iç avlular – bu açıdan büyük potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyelin değerlendirilebilmesi için söz konusu alanların erişilebilir, kapsayıcı ve işlevsel şekilde tasarlanması gerekir.

2.3. Fiziksel Çevredeki Engeller ve Açık Alan Kullanımındaki Sınırlılıklar

Mevcut peyzaj uygulamalarında engelli bireylerin açık alanlara erişimi çoğu zaman yetersizdir. Bunun temel nedenlerinden biri, tasarım süreçlerinde engelli bireylerin kullanıcı olarak dikkate alınmamasıdır. Alan kullanımı planlanırken çoğunlukla "ortalama" bir kullanıcı profili varsayılır ve bu yaklaşım, fiziksel ya da bilişsel farklılık gösteren bireylerin dışlanmasına yol açar.

Fiziksel çevredeki başlıca engeller şunlardır:

- **Yüzey engelleri**: Engebeli zeminler, çakıl ya da kaygan taş kaplamalar, yüksek eşikler, uygun olmayan rampalar ya da merdivenler.
- **Yön bulma ve bilgi eksiklikleri**: Braille alfabeli yönlendirme eksikliği, görsel kontrast yetersizliği, karmaşık mekân organizasyonu.
- **Güvenlik ve algı sorunları**: Yetersiz aydınlatma, duygusal olarak tehditkâr veya izole mekânlar.
- **Bitkisel ve yapısal tasarım hataları**: Alerjen bitkiler, fazla sık dikim, görüş alanını kapatan düzenlemeler.

Bu engeller, özellikle tekerlekli sandalye kullanıcıları, görme veya işitme engeli bulunan bireyler ve ileri yaşta bireyler açısından açık alan kullanımını kısıtlamakta; bireyin alanla kuracağı doğal ilişkiyi kesintiye uğratmaktadır (Pfeiffer, 2002; Talen, 2000). Ayrıca bu durum, engelli bireylerde mekânsal bağımsızlık duygusunun zedelenmesine, yalnızlık ve dışlanmışlık hissinin pekişmesine neden olabilmektedir.

2.4. Konut Bahçelerinde Erişilebilirlik: Kapsayıcı Mekânsal Tasarımın Önemi

Kenti oluşturan konut alanları, kentsel çalışma alanları, açık ve yeşil alanlar ile sosyal altyapılar ve ulaşım ağlarının evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda planlanmasındaki temel hedef; engelsiz fiziksel çevreler oluşturmak, mevcut mekânların niteliğini artırmak ve erişilebilirliğini geliştirmektir (Pouya, 2021). Konut bahçeleri, bireyin kamusal alandan çok özel yaşantısını sürdürdüğü alana en yakın açık mekânlardır. Bu mekânlar, ev ile doğa arasında bir geçiş bölgesi oluşturarak bireyin gündelik yaşam döngüsünde dış çevreyle bağlantısını korumasına olanak tanır. Engelli bireyler için bu tür alanlar, **dış dünyaya çıkmadan doğayla etkileşim kurma, hareketlilik kazanma, kişisel üretim yapma (örneğin bitki yetiştirme)** ve **duygusal rahatlama** gibi pek çok işlevi yerine getirebilir.

Ancak çoğu zaman bu bahçeler estetik öncelikli tasarlandığı için kullanıcı farklılıklarını göz ardı eden bir anlayışla biçimlenir. Engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu ergonomik çözümler, zemin geçişleri, rahat hareket alanları, yönlendirme sistemleri gibi öğeler ya hiç düşünülmez ya da yüzeysel olarak uygulanır. Oysa konut bahçelerinde yapılacak **erişilebilirlik odaklı ve kullanıcı merkezli peyzaj düzenlemeleri**, bireyin kendi yaşam alanında bağımsızlık kazanmasını ve doğayla sürekli temas kurabilmesini sağlayabilir.

Kapsayıcı tasarım, bu noktada yalnızca fiziksel engelleri ortadan kaldırmakla kalmaz; bireyin duyu, algı, güvenlik ve psikolojik gereksinimlerini de göz önünde bulundurur. Bu yaklaşıma göre, engelli bireylerin kullanabileceği bahçeler şu temel ilkelerle tasarlanmalıdır:

- Farklı engel türlerine hitap eden **esnek çözümler** (modüler oturma alanları, sensörlü aydınlatmalar, uyarlanabilir bitkisel düzenlemeler),
- **Yükseklik farklılıklarının azaltılması** ya da uygun geçiş rampalarıyla dengelenmesi,
- **Duyusal zenginlik**: Koku, renk ve doku farklılıklarının bilinçli kullanımı,
- **Bilgiye erişim**: Tabelalar, dokunsal yüzeyler, görsel yönlendirmeler,
- **Mahremiyet ve güvenlik** hissini sağlayan mekânsal organizasyon.

Bu sayede bireylerin konut bahçelerinde sadece bulunmaları değil, o alanları aktif olarak **kullanmaları, üretmeleri, sosyalleşmeleri ve dinlenmeleri** de mümkün hâle gelecektir.

3. KONUT BAHÇELERİNDE EVRENSEL TASARIM İLKELERİ VE UYGULAMA ÖNERİLERİ

3.1. Evrensel Tasarım İlkelerinin Temel Özellikleri

Evrensel tasarım, geniş bir kullanıcı kitlesinin, yaş, fiziksel engeller veya diğer bireysel farklılıklar gözetmeksizin kullanabileceği çevrelerin ve ürünlerin tasarlanması ilkesidir. Evrensel tasarımın temel amacı; binalardan dış mekânlara, iletişim araçlarından ev aletlerine kadar tüm fiziksel çözümlerin herkes tarafından en üst düzeyde kullanılabilmesini sağlamak adına kuramsal yaklaşımlar, ilkeler ve pratik çözümler geliştirmektir (Pouya, S., 2021). Bu tasarım yaklaşımı, yalnızca engelli bireylerin ihtiyaçlarına odaklanmaz; aynı zamanda tüm bireylerin, toplumsal yaşamın her aşamasında eşit fırsatlara sahip olmasını hedefler. Konut bahçelerinde evrensel tasarım ilkelerinin uygulanması, bu alanların daha kapsayıcı, erişilebilir ve kullanıcı dostu hale gelmesini sağlar. Evrensel tasarım ilkelerinin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. **Eşit Kullanım:** Tasarımın, farklı kullanıcı profillerine sahip her birey tarafından eşit derecede güvenli ve rahat kullanılabilir olması hedeflenir. Bu ilke, özellikle engelli bireylerin bağımsızlığını artırmak için kritik öneme sahiptir.
2. **Esnek Kullanım**: Evrensel tasarım, farklı beceri seviyelerine sahip kullanıcılar için esneklik sağlar. Konut bahçelerinde bu esneklik, farklı bireylerin farklı şekillerde etkileşimde bulunabilmesi için çeşitli olanaklar sunar.
3. **Basit ve Anlaşılır Kullanım**: Alanın kullanıcılar tarafından kolayca anlaşılabilir ve kullanılabilir olması, karmaşık unsurların ve tasarımların ortadan kaldırılması sağlanır. Bahçedeki yönlendirme unsurları, engelli bireylerin mekan içinde rahatça yön bulabilmesini sağlar.
4. **Düşük Fiziksel Çaba**: Mekânsal düzenleme, minimum çaba ile gerçekleştirilebilecek bir kullanım sunar. Özellikle yürüyüş yolları ve oturma alanlarında minimum eğim, rahat erişilebilirlik sağlar (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2020).
5. **Hata Toleransı**: Tasarımda kullanıcı hatalarının en aza indirilebileceği unsurlar barındırılmalıdır. Yanlışlıkla yapılabilecek bir hareketin ciddi bir kaza veya olumsuz bir sonuca yol açmaması, tasarımın güvenliğini artırır.
6. **Algılanabilir Bilgi**: Alanın her bir öğesi hakkında kullanıcıya net ve algılanabilir bilgiler sunulmalıdır. Bu, görme engelli bireyler için dokunsal unsurlar veya işitsel uyarılar olabilir.

Evrensel tasarım, her yaş ve cinsiyetten bireyin erişimine açık, okunabilir, güvenli, yeterli, konforlu ve bağımsız bir şekilde kullanılabilen yaşam alanları oluşturmayı amaçlayan; adaptasyon ya da özel uzmanlık gerektirmeden, tüm bireylerin en geniş kapsamda yararlanabileceği mekânların tasarlanmasını ifade eder (Pouya, 2021).

3.2. Konut Bahçelerinde Evrensel Tasarım İlkelerinin Uygulama Alanları

Engelli bireylere yönelik toplumsal baskının azaltılabilmesi için, öncelikle bu bireylerin kentsel yaşamda ihtiyaçlarını bağımsız bir şekilde, herhangi birine bağlı kalmaksızın karşılayabilmeleri sağlanmalıdır (Alkan Meşhur ve F.H Tekin, 2018). Bu bağlamda konut bahçeleri, insanların fiziksel, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynar. Bu alanlar, hem özel hem de kamusal yaşamın kesişim noktasında bulunarak kullanıcıların farklı gereksinimlerine hitap eder. Evrensel tasarım ilkelerinin konut bahçelerine entegrasyonu, yalnızca fiziksel erişilebilirlik sağlamakla kalmaz; aynı zamanda kullanıcıların psikolojik ve duygusal iyilik hallerine katkıda bulunur. Aşağıda, bu ilkelerin uygulanabileceği bazı ana alanlar ele alınmıştır:

3.2.1. Zemin ve Yürüme Alanları

Yürüyüş yolları, her yaştan ve fiziksel durumdan bireyin rahatça kullanabileceği şekilde tasarlanmalıdır. Bu alanların **engellilere uygun** hale getirilmesi, sadece tekerlekli sandalyeye sahip bireyler için değil, yaşlılar ve çocuklar gibi diğer hassas gruplar için de önemli bir gerekliliktir. Yürüyüş yolları ve zemin döşemeleri şu özelliklere sahip olmalıdır:

- **Kaymaz Zeminler:** Özellikle yağmurlu ve karlı havalarda kayma riskini önlemek için kaymaz malzemeler kullanılmalıdır. Zemin döşemelerinin düzgün, engebesiz ve engelsiz olması sağlanmalıdır.
- **Eğim Açıları**: Yolların eğimi, tekerlekli sandalye kullanıcıları ve yaşlılar için uygun bir düzeyde olmalıdır. Genel olarak, eğim oranı %8'den fazla olmamalıdır (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2020).
- **Yönlendirme Sistemleri:** Görme engelli bireyler için yol üzerinde yönlendirme sistemleri (örneğin, kabartmalı yüzeyler) kullanılabilir.

3.2.2. Bitkisel Tasarım ve Peyzaj

Evrensel tasarımın bitkisel unsurlara yansıması, engelli bireylerin farklı duyularını harekete geçiren, rahatlatıcı ve estetik açıdan tatmin edici bir ortam yaratmayı amaçlar (Tablo 1). Bu bağlamda, bitkisel tasarımda şu unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır:

- **Duyusal Bahçeler**: Duyusal bahçeler, engelli bireylerin özellikle görsel, işitsel ve dokunsal algılarını uyaran unsurlarla tasarlanmalıdır. Farklı kokulara sahip bitkiler, görsel çekiciliği artıran renkli çiçekler ve doğal sesler üreten su öğeleri kullanılabilir.
- **Erişilebilir Bitkiler**: Yüksekliği, kesilmesi ve bakımının kolay olması gereken bitkiler seçilmelidir. Ayrıca, dikenli ve alerjen özellikleri olan bitkilerden kaçınılmalıdır.
- **Sınırsız Kullanılabilirlik**: Tüm kullanıcıların, bitkisel alanlar ile etkileşimde bulunabilecekleri şekilde tasarımlar yapılmalıdır. Örneğin, tekerlekli sandalye kullanan bireylerin rahatça bitkilerle etkileşimde bulunabilmesi için bitkilerin yerleştirildiği yükseklikler ve mesafeler önemlidir.

Tablo 1. Duyusal Etkileşim Alanları İçin Önerilen Bitkisel Elemanlar.

Duyu Türü	Önerilen Bitkiler	Özellikleri
Görme	Lavanta, ateş çiçeği, begonya	Canlı renkler
Koku	Yasemin, ıtır, lavanta	Yoğun kokulu bitkiler
Dokunma	Kekik, kadife çiçeği, nane	Farklı yüzey dokuları
İşitme	Bambu, yaprak hışırtısı yapan türler	Rüzgârla ses çıkaran bitkiler

3.2.3. Oturma ve Dinlenme Alanları

Dinlenme alanları, konforlu ve erişilebilir bir deneyim sunmalı, engelli bireylerin fiziksel sınırlarına saygı göstermelidir. Bu alanlar, yalnızca fiziksel erişilebilirliği değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal ihtiyaçları da karşılayacak şekilde tasarlanmalıdır (Tablo 2). Oturma birimlerinin özellikleri şu şekilde olabilir:

- **Kolçaklı Oturma Alanları**: Tekerlekli sandalye kullanan bireylerin oturma birimlerine kolayca yaklaşabilmesi için oturma alanlarının kenarlarında **kolçaklar** bulunmalıdır.
- **Yükseklik ve Alan Düzenlemesi**: Oturma alanlarının yüksekliği, tekerlekli sandalye kullanan bireylerin rahatça kullanabileceği seviyede olmalıdır. Aynı zamanda, oturma birimlerinin yerleştirileceği alanlar, geniş olmalı ve kişisel mahremiyeti ihlal etmeyecek şekilde tasarlanmalıdır.

3.2.4. Aydınlatma ve Güvenlik

Kapsayıcı bir dış mekân tasarımında, güvenliğin sağlanması için uygun aydınlatma önemlidir. Görme engelli bireyler ve yaşlılar için güvenli bir ortam oluşturmak adına aşağıdaki uygulamalara dikkat edilmelidir:

- **Yeterli Aydınlatma:** Yürüyüş yolları, oturma alanları ve bahçe köşeleri gibi kritik noktalar yeterince aydınlatılmalıdır. Özellikle gece kullanımı için güvenliği artıracak ışıklandırma sistemleri tercih edilmelidir.
- **Görsel Uyarılar**: Aydınlatma ile yönlendirme yapılabilir, örneğin, farklı renklerdeki ışıklar veya ışık şeritleri ile yön belirleyici işaretler konulabilir.

3.2.5. Yönlendirme ve Bilgilendirme Sistemleri

Engelli bireylerin mekân içinde rahatça yön bulabilmesi için görsel, işitsel ve dokunsal yönlendirme sistemlerinin yerleştirilmesi gerekmektedir. Bu tür sistemler, özellikle görme engelli bireyler için çok önemli bir tasarım unsurudur.

- **Duyusal Yönlendirme**: Dokunsal yönlendirme elemanları, sesli uyarı sistemleri veya görsel işaretler gibi unsurlar, kullanıcıların yönlerini kolayca bulabilmelerini sağlar (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2020).

Tablo 2. Engelli Gruplarına Göre Konut Bahçesi Kullanımında Dikkat Edilmesi Gereken Temel Unsurlar.

Engel Türü	Dikkat Edilmesi Gereken Unsurlar
Görme Engelli	Dokulu yürüyüş yolları, sesli yönlendirme, koku bahçeleri
İşitme Engelli	Görsel yönlendirme panoları, flaş uyarı sistemleri
Bedensel Engelli	Rampalar, tekerlekli sandalye geçiş alanları, düz zeminler
Zihinsel/Yaygın Gelişimsel	Basit yönlendirme, güvenli çit sistemleri, renk kodlama

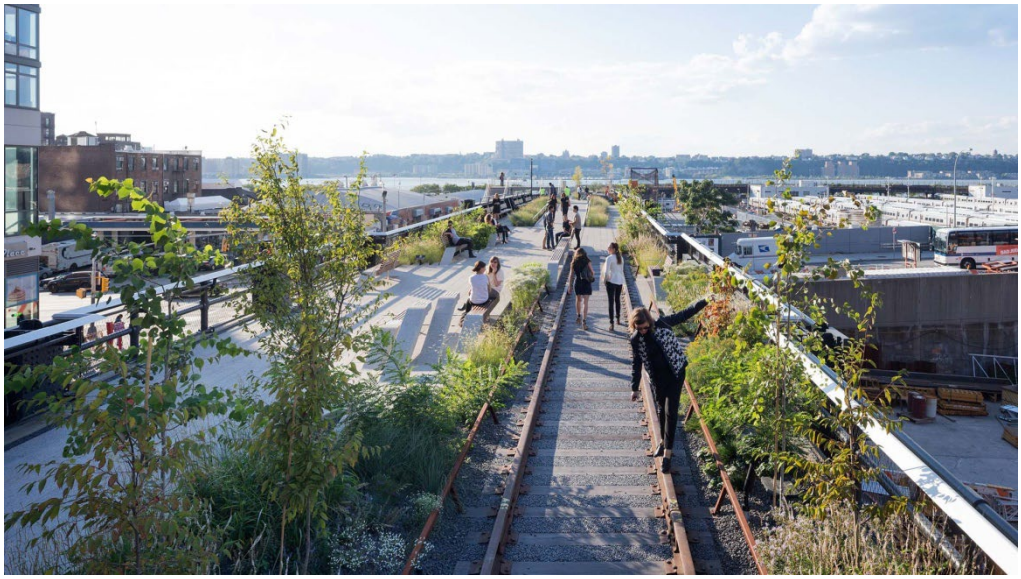
3.3. İyi Uygulama Örnekleri

Konut bahçelerinde evrensel tasarım ilkelerinin uygulanması, teorik bilgilerden çok, pratikteki başarılı örneklerle desteklenmesi gereken bir yaklaşımdır. Bu bölümde, dünya çapında ve Türkiye'de evrensel tasarım ilkelerinin etkili bir şekilde uygulandığı bazı örnekler sunulacaktır. İyi uygulama örnekleri, tasarım süreçlerinde karşılaşılan zorlukların nasıl aşıldığını ve engelli bireyler için konforlu, erişilebilir, güvenli yaşam alanlarının nasıl yaratıldığını gösteren rehberlerdir.

3.3.1. Dünya Genelinde İyi Uygulama Örnekleri

The High Line – New York, ABD

New York'ta bulunan High Line parkı, eski bir demir yolu hattının üzerine inşa edilmiş ve şehri yeniden keşfetmek için tasarlanmış erişilebilir bir peyzaj alanıdır. Yüksekliği, her seviyede tekerlekli sandalye ve engelli kullanıcılar için uygun hale getirilmiştir. Parkta, her yaştan ve her yetenekten bireyin rahatça etkileşimde bulunabileceği geniş yürüyüş yolları, dinlenme alanları, oturma düzenlemeleri ve bilgilendirme sistemleri mevcuttur. Ayrıca, aydınlatma ve sesli yönlendirme sistemleri ile engelli bireylerin gece kullanımını güvenli hale getiren önlemler alınmıştır. High Line, yalnızca engelli bireyler için değil, tüm kullanıcılar için eşit erişim sağlayan bir tasarım modelidir (Şekil 1).

Şekil 20. The High Line Park (URL 1).

The Eden Project – Cornwall, İngiltere

İngiltere'nin Cornwall bölgesinde yer alan Eden Project, sürdürülebilirlik ve çevre dostu tasarımın örneklerinden biridir. Engelli bireyler için tam erişilebilirlik sağlanmış, her alanda geniş, düz yürüyüş yolları ve ergonomik olarak tasarlanmış dinlenme alanları bulunur. Bitkisel çeşitlilik ve doğa ile etkileşimde bulunma fırsatları, engelli bireylerin fiziksel, duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca, görme engelli bireyler için dokunsal yüzeyler ve sesli yönlendirme sistemleri de mevcuttur.

Eden Project, engelli bireylerin de doğa ile etkileşimde bulunabileceği güvenli ve eğitici bir alan yaratma konusunda büyük bir başarıya imza atmıştır (Şekil 2).

Şekil 21. The Eden Project (URL 2).

3.3.2. Türkiye'de İyi Uygulama Örnekleri

Göztepe 60. Yıl Parkı – Kadıköy, İstanbul

İstanbul'un Kadıköy ilçesinde bulunan Göztepe 60. Yıl Parkı, şehir içinde engelli bireylerin rahatça erişim sağlayabileceği şekilde tasarlanmış önemli bir kamusal açık alan örneğidir (Şekil 3)**.** Park, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Kadıköy Belediyesi iş birliğiyle yenilenmiş ve her yaştan ve her yetenek grubundan bireyin güvenli bir şekilde kullanabileceği bir hale getirilmiştir. Parkta, geniş ve düz yürüyüş yolları, kaymaz zemin malzemeleri, tekerlekli sandalye kullanıcıları için uygun rampalar, görme engelliler için kılavuz izler ve dokunsal yüzeyler yer almaktadır. Parkın dikkat çeken özelliklerinden biri de çocuk oyun alanlarının engelli çocuklar düşünülerek tasarlanmış olmasıdır. Salıncaklar, kaydıraklar ve zemin dokusu, hem fiziksel engelli çocuklar hem de duyusal hassasiyeti olan bireyler için uyarlanmıştır. Ayrıca parkta işitme engellilere yönelik görsel uyarılar içeren yönlendirme panoları ve duyusal bahçeler de yer almaktadır. Göztepe 60. Yıl Parkı, engelli bireylerin kamusal hayata katılımını kolaylaştırmakla kalmayıp, toplumsal farkındalığı artıran örneklerden biridir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2021).

Şekil 22. Göztepe 60. Yıl Parkı (URL 3).

Boğaziçi Üniversitesi - Güney Kampüsü Bahçesi – İstanbul, Türkiye

Boğaziçi Üniversitesi'nin Güney Kampüsü'nde yer alan peyzaj alanları, evrensel tasarım ilkelerinin uygulandığı önemli örneklerden biridir. Bahçede, hem engelli bireylerin hem de yaşlı ve çocukların rahatça erişebileceği geniş ve engelsiz yürüyüş yolları yer almaktadır (Şekil 4). Ayrıca, alanın her bir köşesinde erişilebilir oturma birimleri ve uygun yüksekliğe yerleştirilmiş bitkiler kullanılmıştır. Kampüste yer alan dinlenme alanlarında, görme engelli bireyler için sesli yönlendirme sistemleri ve kabartmalı işaretler mevcuttur. Bu özellikler, hem yerel halkın hem de üniversite öğrencilerinin doğal bir ortamda sosyalleşmesine olanak tanır.

Şekil 23. Boğaziçi Üniversitesi - Güney Kampüsü Bahçesi (URL 4**).**

Dilek Sabancı Parkı – Beşiktaş, İstanbul, Türkiye

İstanbul'un Beşiktaş ilçesinde yer alan Dilek Sabancı Parkı, Türkiye'de engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik kapsamlı düzenlemeleriyle öne çıkan bir kamusal alan örneğidir. Sabancı Vakfı'nın desteğiyle 2002 yılında hizmete açılan park, 2019 yılında yenilenerek erişilebilirlik standartlarını daha da geliştirmiştir. Parkta, engelli bireylerin bağımsız hareket edebilmesini sağlayan asansörler, tekerlekli sandalye kullanıcıları için şarj üniteleri ve kabartmalı park haritası gibi olanaklar sunulmaktadır. Ayrıca, hobi bahçeleri, basketbol sahası, egzersiz alanları ve yürüyüş yolları gibi çeşitli aktiviteler için alanlar bulunmaktadır. Beşiktaş Belediyesi Engelli Koordinasyon Merkezi'nin de park içinde yer alması, engelli bireylerin sosyal hayata katılımını destekleyen önemli bir unsurdur.

Toplamda 16.750 metrekarelik bir alana yayılan park, 500'den fazla bitki ve ağaç türüyle doğal bir ortam sunmaktadır. Dilek Sabancı Parkı, engelli bireylerin sosyal ve fiziksel ihtiyaçlarına duyarlı tasarımıyla, Türkiye'de erişilebilirlik konusunda örnek teşkil eden bir kamusal alan olarak dikkat çekmektedir (Şekil 5).

Şekil 24. Dilek Sabancı Parkı (URL 5).

3.3.3. İyi Uygulama Örneklerinden Çıkarılacak Dersler

Yukarıda belirtilen örnekler, evrensel tasarım ilkelerinin başarılı bir şekilde uygulandığı ve engelli bireyler için erişilebilir ortamların yaratıldığı projelerdir. Bu projelerden çıkarılacak ana dersler şunlardır:

- **Planlama ve Tasarım Aşamasında Katılımcı Yaklaşım**: Her proje, başlangıç aşamasında, hedef kullanıcıların ihtiyaçlarını doğrudan belirlemek için katılımcı bir yaklaşım benimsemelidir. Engelli bireyler ve ilgili paydaşlarla işbirliği yapılarak ihtiyaçlar ve beklentiler anlaşılmalıdır.
- **Kapsayıcılık ve Esneklik**: Erişilebilirlik yalnızca fiziksel engelleri ortadan kaldırmakla sınırlı olmamalıdır. Farklı kullanıcı gruplarının (yaşlılar, çocuklar, engelli bireyler) ihtiyaçlarına uygun esnek tasarımlar geliştirilmelidir.
- **Teknoloji ve Yenilikçi Çözümler**: Görme engelli bireyler için sesli yönlendirme sistemleri, dokunsal yüzeyler gibi teknolojik çözümler kullanılarak erişilebilirlik sağlanabilir.
- **Bakım ve Süreklilik**: Erişilebilir alanların sadece tasarlanması değil, sürekli bakımının yapılması da büyük önem taşır. Çevre, peyzaj ve yönlendirme unsurlarının düzenli bakımı, erişilebilirliğin sürdürülebilirliğini sağlar.
- Engelli birey, kentsel mekân içinde kimsenin yardımına ihtiyaç duymaksızın özgürce erişim sağlayabiliyor ve gereksinimlerini bağımsız şekilde karşılayabiliyorsa, kendisini engelli olarak hissetmeyecektir (Pouya, 2021).

4. ENGELLİ DOSTU BAHÇE TASARIMI İÇİN ÖNERİLER

Engelli dostu bahçe tasarımı, yalnızca engelli bireylerin fiziksel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda psikolojik, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarına da hizmet eder. Bahçeler, bireylerin renkleri ve dokuları görsel olarak deneyimlemesine, ağaçlarda esen rüzgârın sesini işitsel olarak algılamasına ve çevreyi duyusal yollarla keşfetmesine olanak tanımaktadır (Şensoy, 2017). Bahçeler, doğanın sunduğu iyileştirici gücü kullanarak engelli bireylerin yaşam kalitesini iyileştirebilir. Bu bölümde, engelli dostu bahçelerin tasarımına yönelik öneriler sunulacaktır. Tasarımlar, engelli bireylerin hem fiziksel hem de duyusal etkileşimde bulunabilecekleri ortamlar yaratmayı hedeflemektedir.

4.1. Duyusal Etkileşim Alanları

Duyusal etkileşim, engelli bireylerin çevreleriyle daha güçlü bir bağ kurabilmelerini sağlayan önemli bir tasarım unsuru olarak öne çıkar. Engelli bireylerin çevreyle olan etkileşimi, görme, işitme, koku ve dokunma gibi farklı duyularla sağlanabilir. Özellikle görme engelli bireyler için duyusal unsurlar, çevreyi daha iyi algılamalarına yardımcı olabilir. Bununla birlikte, duyusal etkileşim alanları, bahçede yer alan doğal öğelerin tümüne bir duyusal zenginlik katmaktadır.

Bitki Seçimi ve Düzenlemesi: Bahçelerde, görme engelli bireyler için dokunulabilir ve kokulu bitkiler seçilmelidir. Özellikle, lavanta, yasemin, kekik gibi aromatik bitkiler, kokularıyla çevresel algıyı güçlendirir.

Bunun yanında, dokusu farklı bitkiler (örneğin, dikenli veya yumuşak yapraklı bitkiler) görme engelli bireylerin çevreyi algılamalarına yardımcı olur. Ayrıca, bitkilerin konumu, dokunulabilir yüzeylerle belirginleştirilebilir, bu da engelli bireylerin yönlerini bulmalarını kolaylaştırır. Zehirli türlerin peyzaj tasarımlarında kullanılmasından kaçınılmalıdır. Mikroklima kontrolü, özellikle çocuklar, yaşlılar ve engelli bireyler açısından büyük önem taşımaktadır. Bitkisel materyaller; rüzgâr, yansıma, sıcaklık ve nem gibi çevresel faktörlerin olumsuz etkilerini azaltacak şekilde kullanılmalıdır (Uslu ve Shakouri, 2012).

Su Öğeleri ve Su Sesleri: Su öğeleri, bahçelere estetik bir değer kazandırmanın yanı sıra, duyusal etkileşimi güçlendirir. Özellikle görme engelli bireyler için su sesleri, çevreyi algılamalarına ve yönlerini belirlemelerine yardımcı olabilir. Akışkan su, şelale veya su kenarlarında akan küçük dereler gibi unsurlar, doğal sesler yaratarak bahçedeki atmosferi zenginleştirir. Su öğeleri aynı zamanda, görsel bir güzellik yaratırken, bireylerin ruhsal sağlıklarını iyileştirici etki yapar.

Görsel İletişim ve Yönlendirme: Bahçede görme engelli bireyler için görsel yönlendirmeler oluşturulmalıdır. Bu, renk kontrastları, farklı dokular ve simgesel işaretlerle yapılabilir. Bahçedeki yollar, engelli bireylerin rahatça geçebileceği şekilde düzenlenmeli ve zeminlerde belirgin işaretler olmalıdır. Kontrast renkler kullanmak, görme engelli bireylerin yönlerini bulmalarına yardımcı olabilir. Özellikle yolların, duvarların ve bankların etrafındaki renkler, görme engelli bireylerin çevreyi daha iyi algılamalarına yardımcı olacaktır.

4.2. Dinlenme, Terapi ve Hobi Alanları

Başlangıçta engelli bireylerin erişilebilirliğini sağlama amacıyla yapılan fiziksel çevre düzenlemeleri, yalnızca fiziksel engeli bulunan bireyler için değil; aynı zamanda yaşlılar, hamileler, bebek arabası kullananlar ve çocuklar gibi geçici ya da kısmi hareket kısıtlılığına sahip bireylerin de erişimini ve toplumsal yaşama katılımını destekleyecektir. Bireyin engeli, eğer toplumsal ya da mekânsal düzenlemeler yetersiz veya hatalıysa, günlük yaşamda bir engel haline dönüşebilmektedir (Bekçi, 2012). Engelli dostu bahçeler bu bağlamda bireylerin fiziksel ve psikolojik iyileşmelerine yardımcı olmak amacıyla dinlenme, terapi ve hobi alanlarıyla zenginleştirilmelidir. Bu alanlar, engelli bireylerin çevreleriyle daha güçlü bir bağ kurmalarını ve zihinsel olarak rahatlamalarını sağlayabilir. Bahçelerdeki bu alanlar, hem kişisel rahatlama hem de toplumsal etkileşim açısından önemlidir.

Dinlenme Alanları: Dinlenme alanları, engelli bireylerin rahatlayabileceği, doğayla iç içe olabileceği alanlardır. Oturma yerleri, tekerlekli sandalye kullanan bireyler için uygun yükseklikte olmalı, aynı zamanda ergonomik ve rahat olmalıdır. Ayrıca, bankların çevresinde engelli bireylerin ihtiyaçlarına uygun destek elemanları da yer almalıdır. Bu banklar, uzun süre oturulabilen ve çevreyle uyumlu olacak şekilde tasarlanmalıdır. Dinlenme alanları, sakin bir atmosfer yaratacak şekilde bitkilerle çevrilebilir ve bu da bahçenin estetik değerini artırır.

Terapi Alanları: Bahçedeki terapi alanları, doğanın iyileştirici gücünden yararlanmak amacıyla özel olarak tasarlanabilir. Meditasyon alanları, yoga alanları veya doğa yürüyüş yolları, zihinsel sağlığı iyileştirici etkiler yaratabilir. Özellikle stres ve kaygı düzeyi yüksek olan bireyler için, bu tür alanlar, zihinsel iyileşme sürecinde önemli bir rol oynar. Ayrıca, terapi alanlarında, engelli bireylerin kendilerini ifade edebileceği yaratıcı aktiviteler için uygun alanlar da sunulabilir. Örneğin, doğal malzemelerle yapılan el sanatları atölyeleri veya doğada yapılabilecek basit terapi teknikleri, bu tür alanlar arasında yer alabilir.

Hobi Alanları: Bahçelerdeki hobi alanları, engelli bireylerin doğa ile daha etkileşimli hale gelmelerini sağlar. Küçük tarım alanları, organik tarım yapma fırsatları, bireylerin doğayla iç içe olmalarına yardımcı olur. Hobi alanları, engelli bireylerin yaratıcı ve üretken olmalarını teşvik eder, aynı zamanda sosyal etkileşimlerini artırabilir. Bu alanlar, bireylerin birlikte vakit geçirmelerini sağlayacak topluluk etkinlikleri düzenlemek için de kullanılabilir.

4.3. Teknolojik Destekler ve Akıllı Bahçe Uygulamaları

Evrensel tasarım yaklaşımı; genç, yaşlı, fiziksel veya zihinsel yetileri sınırlı ya da sınırsız tüm kullanıcılar için eşit erişim ve kullanım olanağı sunan mekân ve ürünlerin tasarımını kapsamaktadır. Bu yaklaşım, çağdaş yaşam koşullarının bir gereği olarak mimarlık, kentsel tasarım, enformasyon teknolojileri, iletişim ve ulaşım teknolojileri gibi birçok tasarım disiplinini içine almaktadır (Kuter ve Çakmak 2017). Teknolojik gelişmeler, engelli dostu bahçelerde büyük bir rol oynamaktadır. Akıllı bahçe uygulamaları, engelli bireylerin bağımsızlıklarını artırırken, aynı zamanda bahçenin verimli ve güvenli bir şekilde kullanılmasına yardımcı olabilir. Bu tür teknolojiler, bahçedeki öğeleri kolayca kontrol edebilmek ve daha etkileşimli bir çevre oluşturmak için kullanılır.

Akıllı Aydınlatma Sistemleri: Engelli bireyler için güvenlik, bahçede önemli bir faktördür. Akıllı aydınlatma sistemleri, özellikle gece saatlerinde, sensörler aracılığıyla otomatik olarak devreye girer. Bu, engelli bireylerin karanlıkta güvenli bir şekilde gezinmelerini sağlar. Ayrıca, aydınlatma, görme engelli bireylerin yönlerini bulmalarını sağlayacak şekilde yerleştirilebilir.

Sesli Yönlendirme Sistemleri: Görme engelli bireyler için sesli yönlendirme sistemleri büyük kolaylık sağlar. Bu sistemler, kullanıcıya sesli uyarılarla hangi yönün takip edilmesi gerektiğini bildirir. Sesli sistemler, görme engelli bireylerin yön bulmalarını kolaylaştırır ve bahçede daha güvenli bir deneyim sunar.

Uzaktan Kumanda Sistemleri: Bahçedeki öğeler, uzaktan kumanda veya mobil uygulamalarla kontrol edilebilir. Örneğin, akıllı sulama sistemleri, bahçede bakım yapmayı kolaylaştırır. Ayrıca, otomatik çiçek bakım sistemleri ve diğer teknolojik araçlar, engelli bireylerin bahçeyi rahatça kullanmalarına olanak tanır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Evrensel tasarım, tüm bireylerin, yaş ve engel durumundan bağımsız olarak eşit şekilde erişim sağlayabileceği yaşam alanları oluşturulması adına kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda konut bahçeleri, hem estetik hem de fonksiyonel açıdan, erişilebilirlik ve kullanım kolaylığı sağlayan alanlar olarak tasarlanmalıdır. Engelli bireylerin yaşam kalitesinin artırılmasında ve günlük yaşamlarını sürdürebilmede önemli bir rol oynayan konut bahçeleri, evrensel tasarım ilkelerine uygun bir şekilde düzenlendiğinde, hem engelli bireylerin hem de diğer tüm bireylerin ihtiyaçlarına hitap edebilecek nitelikte olacaktır.

Bu çalışmada, engelli bireyler için konut bahçesi tasarımı ve evrensel tasarım ilkeleri detaylı bir şekilde ele alınmış, bu ilkelerin başarılı bir şekilde uygulandığı dünya çapında ve Türkiye'deki örnekler incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, konut bahçelerinde evrensel tasarım ilkelerinin, sadece engelli bireylerin erişilebilirliğini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda tüm kullanıcılar için konforlu, güvenli ve sağlıklı yaşam alanları yaratılmasına olanak sağladığını ortaya koymuştur.

5.1. Evrensel Tasarımın Konut Bahçelerine Katkıları

Evrensel tasarımın konut bahçelerinde uygulanması, ilk başta sadece fiziksel engelleri ortadan kaldırmak olarak düşünülebilir. Ancak bu tasarım yaklaşımı, çok daha derin ve kapsamlı bir etki yaratmaktadır. Her bireyin, kendi ihtiyaçlarına göre farklılaştığı göz önünde bulundurulduğunda, konut bahçeleri tasarımında evrensel tasarım ilkelerinin benimsenmesi, kullanıcı çeşitliliğini göz önünde bulundurarak çevresel uyum sağlamaktadır. Engelli bireylerin yaşam alanlarında bağımsızlıklarını artırırken, diğer kullanıcılar için de daha erişilebilir ve konforlu bir çevre sunulmaktadır.

Ayrıca, evrensel tasarım, sadece fiziksel engelleri ortadan kaldırmakla kalmayıp, aynı zamanda duygusal ve psikolojik ihtiyaçları da karşılamaktadır. Örneğin, doğa ile etkileşim, stresin azaltılmasına, psikolojik iyileşmenin sağlanmasına yardımcı olabilir. Evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda tasarlanmış konut bahçeleri, tüm kullanıcı gruplarına bu tür faydalar sunma potansiyeline sahiptir.

5.2. Tasarımda Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri

Evrensel tasarım uygulamalarının konut bahçelerinde benimsenmesinde çeşitli zorluklar bulunmaktadır. İlk olarak, tasarımcılar ve planlamacılar için en büyük zorluklardan biri, kullanıcı çeşitliliği göz önüne alındığında, her bireyin ihtiyacını karşılayacak bir tasarım dilinin oluşturulmasıdır. Farklı engel gruplarına sahip bireylerin ihtiyaçları birbirinden çok farklı olabileceği için, tasarımlarda esneklik sağlamak önemlidir.

Diğer bir zorluk ise, ekonomik ve çevresel faktörlerin tasarıma yansımasıdır. Evrensel tasarım ilkelerinin her projeye uyarlanması, yüksek maliyetli malzemeler ve teknolojiler gerektirebilir. Bu noktada, tasarım sürecinde yerel malzemeler ve sürdürülebilir tasarım çözümleri tercih edilerek maliyetler azaltılabilir ve projeler daha ulaşılabilir hale getirilebilir. Ayrıca, devlet teşvikleri ve destekleri ile evrensel tasarımın uygulanabilirliği artırılabilir.

5.3. Gelecek Perspektifleri ve Öneriler

Gelecekte, konut bahçelerinin tasarımında evrensel tasarım ilkelerinin daha yaygın bir şekilde benimsenmesi beklenmektedir. Bu bağlamda, birkaç öneri sunulmaktadır:

1. **Eğitim ve Farkındalık Artırma:** Peyzaj tasarımı ve mimarlık eğitimlerinde evrensel tasarım konusuna daha fazla yer verilmelidir. Tasarımcıların, engelli bireylerin ihtiyaçlarını ve evrensel tasarım ilkelerini anlamaları sağlanmalıdır.
2. **Yerel Yönetimler ve Belediyelerle İşbirliği:** Yerel yönetimler, toplu konut projelerinde ve kamusal alanlarda evrensel tasarımı teşvik etmelidir. Erişilebilir parklar, bahçeler ve açık alanlar gibi kamuya açık alanlarda evrensel tasarımın ön planda tutulması sağlanabilir.
3. **Teknolojik Yeniliklerin Entegre Edilmesi:** Dijital teknolojiler ve akıllı sistemler, engelli bireyler için daha erişilebilir çevreler yaratmak adına faydalı olabilir. Akıllı parklar, sensörler aracılığıyla yönlendirme, sesli uyarılar gibi yenilikçi çözümler, tasarımlarda kullanılabilir.

4. **Politikalarda Değişiklikler:** Devlet politikalarında, engelli bireyler için konut bahçelerinde evrensel tasarım uygulamalarının teşvik edilmesi gerektiği konusunda düzenlemeler yapılabilir. Bu bağlamda, hem yerel yönetimler hem de özel sektör, evrensel tasarım uygulamalarına daha fazla yatırım yapabilir.

5.4. SONUÇ

Evrensel tasarım ilkelerinin konut bahçelerine entegrasyonu, engelli bireylerin yaşam kalitesini artıran ve tüm kullanıcılar için erişilebilir, güvenli ve sağlıklı çevrelerin oluşturulmasına katkı sağlayan önemli bir adımdır. Ancak bu alanda yapılan çalışmalar ve uygulamalar sınırlıdır ve daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Evrensel tasarım, engelli bireylerin bağımsızlıklarını ve toplumla entegrasyonlarını sağlayarak, sosyal eşitlik ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, engelli bireyler için uygun konut bahçeleri tasarımı, yalnızca fiziksel engelleri aşmakla kalmayıp, tüm kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarını karşılamakta ve yaşamsal kalitelerini artırmaktadır. Gelecek yıllarda, evrensel tasarım ilkelerinin daha fazla uygulanması, tüm toplum için erişilebilir ve kapsayıcı yaşam alanlarının yaratılması adına önemli bir adımdır.

KAYNAKÇA

Akbaş, H., Atabeyoğlu, Ö. (2015). Sırrı Paşa (Fidangör) Yaya Bölgesinin Engelli Kullanımı Açısından Ulaşılabilirliğinin Değerlendirilmesi. *Artium*, 3 (2).

Akten, S., Yücedağ, C. (2022). Isparta Çünür Mahallesi park ve konut bahçelerinin peyzaj tasarımı açısından incelenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 51-64. https://doi.org/10.17474/artvinofd.1058787

Alkan Meşhur, H. F., Tekin, M. (2018). Evrensel Tasarım Yaklaşımının Şehir Planlama Disiplini Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi. *Online Journal of Art and Design*, 6 (5), 94-111.

Bekçi, B. (2012). Fiziksel Engelli Kullanıcılar İçin En Uygun Ulaşım Akslarının Erişebilirlik Açıdan İrdelenmesi: Bartın Kenti Örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14 (1.Special Issue), 26-36.

Çelik, A., Ender, E., Akdeniz, N.S. (2015). Landscape Designing In Unimpeded Parks. *Reserach Journal of Agricultural Sciences*, 8 (2), 5-11.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2020). *Erişilebilirlik kılavuzu*. Ankara: T.C. ÇŞİDB Yayınları.

Imrie, R. (2000). Responding to the design needs of disabled people. *Journal of Urban Design, 5* (2), 199–219. https://doi.org/10.1080/713683956

Kaplan, R., Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University Press.

Kuter, N., Çakmak, M. (2017). Kamusal Dış Mekânlarda Engelliler İçin Tasarım: Ankara, Seğmenler Parkı Örneği. *Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 93-110.

Oliver, M. (1990). *The politics of disablement*. Macmillan Education UK. https://doi.org/10.1007/978-1-349-20895-1

Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 5378, Kabul Tarihi: 1/7/2005, Resmi Gazete, 7/7/2005, Sayı: 25868.

Pfeiffer, D. (2002). The philosophical foundations of disability studies. *Disability Studies Quarterly, 22* (2), 3–23. https://doi.org/10.18061/dsq.v22i2.342

Pouya, S. (2021). Engelli bireylerin erişilebilirliğinin arttırılması ve farkındalığın sağlanması için evrensel donatı tasarımlarının önemi ve buna ilişkin peyzaj alanlarında bazı tasarım önerilerin verilmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5 (2), 209-229.

Şensoy, N. (2017). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireyler için Duyu Bahçesi Tasarımı. *İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi,* 7 (15), 115-128. https://doi.org/10.16950/inustd.286842

URL 1 https://www.arkitera.com/wp-content/uploads/2024/09/high-line-new-york-hudson-yard-iwan-baan-hero-1.jpg

URL 2 https://images.squarespace-cdn.com/content/v1/59d91cbac027d8973de77597/1603796378264-V9IGBFR83HLW7IMZNZ5I/Jul-19-2012DSCN5682.JPG?format=1500w

URL 3 https://img-s1.onedio.com/id-63078c4d68fa24b56ab3ed3b/rev-0/w-1200/h-675/f-jpg/s-c4278eb5d47131350e81f12283e5c1d449f7e686.jpg

URL 4 https://media-cdn.t24.com.tr/media/library/2020/10/1603827699874-bogazici.jpg

URL 5 https://www.sabancivakfi.org/tr/sosyal-tesisler/istanbul/besiktas-belediyesi-dilek-sabanci-parki

Uslu, A., Shakouri, N. (2012). Engelli çocuklara dost oyun alanı ve dış mekân tasarımı. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 28 (5), 367-375.

Yılmaz, S. (2011). Erzurum Kentinde Konut Bahçelerinin Peyzaj Tasarım İlkelerine Göre İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 38 (1), 25-35.

YAŞAM ALANLARI, YAŞAM HAKLARI: ENGELLİLİK VE ERİŞİLEBİLİR KONUT ÜZERİNE

Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU
İstanbul Teknik Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
ORCID: 0000-0001-9650-4358

Öğr. Gör. Dr. Ece ÖZMEN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Salihli Meslek Yüksekokulu, Emlak Yönetimi Programı
ORCID: 0000-0003-0769-9777

ÖZET
Konut ve barınma toplumun her kesimi için en temel haktır. Bu çerçevede engelli bireylerin tüm bireyler gibi bu hakka erişmesi, tüm engellerin kalktığı sağlıklı yaşam alanlarında güvenle yaşaması çok önemlidir. Çalışma, tüm bireylerin eşit yaşam koşullarına ulaşabilmesi için, erişilebilirliği temel alan bütüncül ve sürdürülebilir konut politikalarının gerekliliği üzerinde durmaktadır. Erişilebilirlik, yalnızca fiziksel çevreye değil; sosyal hizmetlere, eğitime, istihdama ve barınmaya erişim olarak çok boyutlu ele alınmaktadır. Bu bağlamda, "evrensel tasarım" ve "kapsayıcı planlama" ilkeleri temelinde, engelli bireylerin konuta erişimindeki yapısal ve sistemsel sorunlar analiz edilmektedir. Yine, engelli bireylerin yaşam alanları ve hakları sosyal, ekonomik ve sağlık çerçevesinde irdelenmekte, konut erişimine eşitlik sağlanması için mevcut durumun tespiti yapılmakta, il bazında Engelli Yaşam-Konut İndeksi oluşturularak, sistemsel olarak karşılaşılan zorluklar ve çözüm yolları ortaya konulmaktadır. TÜİK verilerine dayalı olarak üretilen Engelli Yaşam – Konut İndeksi; sağlık, ekonomi, sosyal yapı ve konut olmak üzere dört ana bileşen, yirmi gösterge içermekte ve bulanık mantık yöntemiyle analiz edilmektedir. Ayrıca, dünya ve Türkiye genelindeki iyi örnekler incelenerek, ülkemizdeki durum saptanmakta, dünyadaki uygulamaların Türkiye'de yaygınlaştırılması için il bazında Engelli Yaşam- Konut İndeks değerlerine göre öncelik sırası belirlenmekte, evrensel tasarım ve kapsayıcı planlamanın önemi vurgulanmaktadır. Sonuç olarak bu çalışma sonrasında Engelli Yaşam – Konut İndeksi ile belirlenmiş iller başta olmak üzere engelli bireylerin yaşam alanlarında iyileştirici politikaların üretilmesi, tüm ülke çapında erişilebilir konut ihtiyaçlarının dikkate alınması için öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Yaşam Hakkı, Yaşam Alanları, Konut, Erişilebilirlik

LIVING ENVIRONMENTS, LIVING RIGHTS: ON DISABILITY AND ACCESSIBLE HOUSING

ABSTRACT
Housing and shelter are fundamental rights for all segments of society. In this regard, it is essential that individuals with disabilities, like all other individuals, have access to this right and live safely in healthy living environments where all obstacles are removed. This study focuses on the necessity of comprehensive and sustainable housing policies that are based on accessibility to ensure equal living conditions for all individuals. Accessibility is addressed in a multidimensional way, not only referring to the physical environment but also including access to social services, education, employment, and housing. In this regard, the structural and systemic issues in the access of individuals with disabilities to housing are analyzed based on the principles of "universal design" and "inclusive planning." Furthermore, the living environments and rights of individuals with disabilities are examined in social, economic, and health frameworks, the current situation is assessed to enable equivalent access to housing, and a province-based Disabled Living-Housing Index is created to identify the systemic challenges and to propose solutions. The Disabled Living-Housing Index, produced based on TÜİK data, includes four main components—health, economy, social structure, and housing—containing twenty indicators, and is analyzed using fuzzy logic methods. Additionally, good examples from around the world and Turkey are examined to assess the current situation in the country, and a priority order is determined by province according to the Disabled Living-Housing Index values for the promotion of global practices in Turkey. The importance of universal design and inclusive planning is emphasized. As a result of this study, recommendations are presented for the production of policies to improve the living environments of individuals with disabilities, starting with the provinces identified through the Disabled Living-Housing Index, and suggestions are provided for addressing the nationwide need for accessible housing.

Keywords: Disability, Right to Life, Living Environments, Housing, Accessibility

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation, WHO) tarafından engelli tanımı, "*Noksanlık; psikolojik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki noksanlığı; özürlülük, normal sayılabilecek bir insana oranla bir iş yapma yeteneğinin kısıtlanması veya kaybedilmesini; maluliyet ise kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini kısıtlayan veya önleyen dezavantajlı bir durumu anlatır*". Ülkemizde ise 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 3. maddesinde de engelli tanımı; "*Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi"* ifade etmektedir. Aynı kanunun 4. Maddesinde "*Engellilerin bağımsız yaşayabilmeleri ve topluma tam ve etkin katılımları için erişilebilirliğin sağlanması"* gerektiği hükmü yer almaktadır.

Yapılan bu tanımlara göre engelli tanımı yalnızca fiziksel olarak değil, ekonomik, sosyal veya çevresel etmenlerin birey ve toplum üzerinde oluşturduğu dezavantajlı görünümün yansıması olarak düşünülebilir. Farklı nedenlere bağlı olarak tanımlanan engellilik: Görme, Hareket, Düşünme, Hatırlama, Öğrenme, İletişim, Duyma, Ruh Sağlığı, Sosyal İlişkiler olmak üzere 9 başlıkta incelenebilir (Koca, 2010) (UCL, 2025). Birleşmiş Milletlerin (BM) Kalkınma Programı (UNDP) (2005); dezavantajlılık nedenlerini:

"• Ekonomik engeller,
- Yetersiz sosyal hizmet,
- Yasal ve kurumsal ayrımcılık,
- Alternatif araçların eksikliği,
- Sınırlı iletişim,
- Belirli ihtiyaçlara olan bilinç eksikliği veya duyarsızlığı,
- Resmî kurumlara olan güven eksikliği,
- Fiziksel erişim eksikliği,"

olarak belirlemiştir. Toplumsal olarak dezavantajlı olarak nitelenen engelliler, bireysel gelir, servet ve mülk sahibi olamayan ya da düşük düzeyde sahip olan; genellikle sağlık, konut ve eğitim gibi temel sosyal ve kültürel kaynaklardan yoksun kalan ya da yoksun bırakılan kişilerdir. Dolayısıyla, genel nüfus içinde daha fazla yoksulluk, dışlanma, ayrımcılık ve şiddete maruz kalma riski altında yaşarlar. Bu dezavantajlı durumun ortadan kaldırılabilmesi adına erişilebilirlik kavramını ele almak gerekir.

Erişilebilirlik kavramı toplumdaki tüm bireyleri kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Engelli bireyler açısından ele alındığında topluma sunulan tüm imkânlara ulaşabilme, imkanlardan faydalanabilme, eşit katılımda bulunabilme hakkı olarak nitelenebilir. "Kent Hakkı", "Konut Hakkı" ve "Barınma Hakkı" hem ülkemizde hem de dünyada anayasa ve evrensel beyannameler ile güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte özellikle engelli ve dezavantajlı (yoksul, işsiz, şiddet gören birey, kadın, çocuk, yaşlı vb.) bireylerin sağlıklı yaşam alanlarında konuta erişebilmelerinde eşitsizlikler olduğu açıktır. Engelli bireyler yaşamları boyunca ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan bir var olma çabası ve hayat mücadelesi sürdürürler.

Çalışmanın amacı engelli bireylerin her birey gibi eşit düzeyde yaşam haklarına sahip olarak, kaliteli yaşam alanlarında tüm engellerin kaldırılması, toplumun ekonomik ve sosyal yapısının tespit edilerek evrensel tasarım ve kapsayıcı planlama yaklaşımlarının ivedilikle hayata geçirilmesi için çözüm önerilerinin ortaya konulmasıdır. Bu amaca yönelik olarak çalışmada, engelli bireylerin yaşam alanları ve yaşam hakları, eşit olarak konuta erişebilmeleri irdelenmekte, dünyadaki ve Türkiye'deki uygulamalar araştırılarak iyi örneklerin ülkemizde uygulanabilirliği tartışılmakta, mekânsal düzeyde toplumun engellilik düzeyi, sosyal ve ekonomik durumu, konut verileri ele alınarak, illere göre dağılımları sorgulanmaktadır. Çalışmanın sonunda engelli yaşam-konut indeksi oluşturularak, tüm bireyleri birbirinden ayırmadan evrensel tasarım ve kapsayıcı planlama anlayışının önemi vurgulanmakta ve erişilebilir konut ihtiyacına yönelik çözüm önerileri sunulmaktadır.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLER İÇİN PLANLANAN ERİŞİLEBİLİR KONUT VE YAŞAM ALANLARI

2005 yılında 5378 Sayılı Özürlüler Kanunu ile ülkemizde engellilerin karşılaştığı sorunlara çözüm bulabilme ve onlara daha iyi bir yaşam imkânı sağlamak üzere önemli hükümler getirilmiştir. Bunlar; "*Engelli bireylerle ilgili veri tabanı oluşturulması; Engelliliğin önlenmesi ve erken tanıya ilişkin programların daha etkin ve yaygın hale getirilmesi; Hizmetlere erişimin sağlanması; Özel eğitimde okullaşma oranının yükseltilmesi; Rehabilitasyon hizmetlerinin artırılması; Sosyal yardım ve hizmetlerin geliştirilmesi; Bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi"* şeklindedir. Günümüzde hala devam eden bu çalışmalara ek olarak engelli bireylerin karşılaştıkları temel sorunların en önemlileri; konut ve iyileştirme, fiziksel çevre, ulaşım, eğitim, yoksulluk gibi konulardır. Engellilerin karşılaştıkları diğer sorunlar ise Dünya Engelliler Vakfı, Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu'nda (2010) şu şekilde sıralanmaktadır:

"Rehabilitasyon: *Rehabilitasyon ve araç-gereç gereksiniminin yeterince karşılanamaması durumu, engellilerin toplumla bütünleştirilmesi önünde en büyük engellerden biri olduğu,*

Engellinin Aile Yaşamı / Özel Yaşamı: *Fiziksel işlevlerdeki bozulma veya bazı eksiklikler nedeniyle engellinin hareket yeteneğinin sınırlanması, dolayısıyla engelli bireyin özel yaşamında bazı kısıtlamaların oluştuğu,*

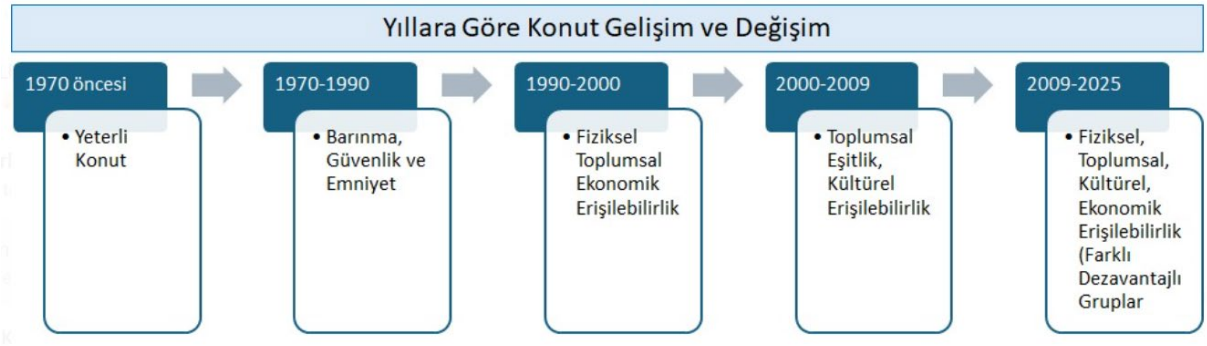
İstihdam Sorunu: *Her insanın yapabileceği bir işin olması, engelli bireylerin de fiziksel ve ruhsal işlevlerinde bir bozulma ya da eksiklik olsa bile, onların bu niteliklerini dikkate alan uygun bir eğitim ve rehabilitasyondan geçirildikleri zaman çalışabilir, üretime katılabilir oldukları, Çalışmanın, kültürün önemli bir parçası sayıldığı toplumlarda, herkes gibi engelliler de çalışmaya/üretmeye istekli oldukları,*

Ulaşım, Fiziksel Çevre ve Konut: *Engellilerin içinde yaşadıkları fiziksel çevre, sahip oldukları fiziksel işlev bozuklukları/yetersizlikleri ve bunun yol açtığı sınırlamalar yüzünden büyük önem taşımakta olduğu, Toplumu tasarlarken, bir toplum modeli ortaya koyarken, içinde yaşanılan fiziksel çevreyi de o toplumun içinde yaşayan herkesi düşünerek tasarlamak gerektiği"* (Koca, 2010), vurgulanmaktadır.

Yine Dünya Engelliler Vakfı, Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu'nda (2010) *"Engellilerin başkalarının yardımına gerek duyurmadan kent yaşamı/aktiviteleri ile bütünleştirmeye yönelik tasarım arayışlarına ve uygulamalarına gereksinim olduğu belirtilerek; Kenti oluşturan konut, yerleşme alanları, kentsel çalışma alanları (kamu kuruluşları, yönetim, kentsel ve bölgesel iş merkezleri vb.), yeşil alan, kentsel sosyal alt yapı (eğitim, sağlık, kültürel tesis, dini tesis) arasındaki bağlantı güçlü ulaşım ağları ile sağlanarak toplumun engelli, yaşlı, hasta kısmı unutulmadan tüm insanlara yönelik tasarım yapılmalı, ülke, bölge ölçeğinden başlanarak kente inen planlar yapılması ve planlar arasındaki uyumun unutulmaması gerektiği"* öngörülmektedir.

Engelli bireylerin sorunları çok katmanlı bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışma kapsamında ise engellilik ve "erişilebilir konut" konusu odak olarak belirlenmiştir. Bu nedenle konut kavramını temel alan bir yaklaşım üzerine çalışma şekillenmektedir. Ülkemizde Cumhuriyet sonrası konut sorunu ve bu soruna neden olan en temel konular; göç, nüfus artışı, barınma, gecekondu olgusu, imar afları, kentsel dönüşüm sorunları, mülkiyetin yeniden yapılandırılmaması, mortgage yasasının etkinleştirilememesi, kimliksiz, yaşam kalitesi düşük yerleşim alanları, talep ve arz dengesinin kurulamaması, gelir dağılımındaki eşitsizlikler olarak belirlenmektedir. Buna ek olarak hızlı ve plansız kentleşme bu sorunların çözümsüzlüğünde etkin olmaktadır (Yirmibeşoğlu, 2010-2025). Konut sorunun çözümünde, sadece yerel yönetimlerin imar politikaları yeterli olmadığı gibi günlük ihtiyaçların giderilmesi kapsamında ele alınan mikro politikalar da yeterli değildir. Çözüm, toplumsal yaşamın tüm gereklerini ve genel "kamu yararı" ilkesini dikkate alarak oluşturulacak politikalar ile mümkün görünmektedir (İMO, 2011).

Konutun kavramsal derinliği ve günümüzde artan önemine paralel olarak **"Yeterli Konut"** ve bunun en önemli fiziksel parçası sayılan **"Erişilebilir Konut"** kavramları, kültürel, sosyal ve fiziksel olmak üzere birçok farklı boyutta incelenebilmektedir. Dünya'daki konut sorunu konusundaki çalışmalarda en çok ekonomik açıdan erişilebilir konut kavramı ön plana çıkmaktadır. Yılara göre gelişim ve değişim incelendiğinde, "**Konut**", *"1970 öncesinde sadece savaş sonrası miktar açısından yeterliliği temsil ederken, 1970 ve 2019 yılları arasında fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ölçütleri içerecek şekilde gelişim ve değişim göstermiştir. 1970'lerde sadece barınma, güvenlik ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasını içerirken, 1990'lardan sonra yerini ekonomik erişilebilirlik, 2000'lerden sonra sosyal yönü ağır basan ve sadece yoksul kesimi değil farklı dezavantajlı grupları da dâhil eden bir hale gelmeye başlamıştır***"** (Şekil 1) (2019G000370 Proje, 2020).

Şekil 1. Konut Gelişim ve Değişimi.

Çalışmada Dünya'da engelli bireyler için planlanan "erişilebilir kent", "erişilebilir konut" ve "yaşam alanı" örnekleri incelenmekte yukarıda belirtilenler doğrultusunda evrensel tasarım ve kapsayıcı planlama sisteminin gerekliliği tartışılmaktadır. Avrupa komisyonunun kapsayıcı planlama konusundaki öngörüsü *"Herkes için tasarlanmış bir şehir, yalnızca engelli bireylerin değil, tüm toplumun yaşam kalitesini artırır"* şeklindedir (European Commission, 2021). Yine, Center for Universal Design'ın *"Evrensel tasarım, özel çözümler yaratmak yerine, baştan itibaren erişilebilirliği temel alan bir yaklaşımdır."* (Center for Universal Design, 1997) şeklinde öngörüleri evrensel tasarım ve kapsayıcı planlama kavramlarının önemini vurgulamaktadır (Çaylak vd., 2025).

Dünya'da Engelli bireylere yönelik erişilebilir kentlerin önemini vurgulayan çok çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Bunlarda biri de yaklaşık yüz bin kişinin yaşadığı Avrupa Birliği ülkeleri arasında, Avrupa Birliği Komisyonu tarafından, Mayıs 2010 tarihinden günümüze kadar verilen Erişilebilir Kent Ödülleri (European Access City Award)'dir. Avrupa Birliği Komisyonu tarafından, bir şehir, engelli bireylerin şu gibi durumlarda erişilebilir olduğunda kabul edilir.

- Bilgiye erişebilmek (çevrimiçi ve çevrimdışı),
- Ulaşımı kullanabilmek (örneğin, otobüsler, tramvaylar, metrolar) ve buna bağlı altyapıyı kullanabilmek,
- Parklar ve çocuk oyun alanları gibi kamusal alanlardan faydalanabilmek,
- Belediye binası, kütüphane ve spor salonu gibi binalara girebilmek ve bu binalardaki hizmetlere erişim sağlayabilmek,

Bu doğrultuda son olarak Viyana şehri, engelli bireyler için erişilebilirlikte öncülük ettiği için 2025 Erişilebilirlik Kent Ödülü'nü kazanmıştır. Avusturya'nın başkenti tarafından yapılan çalışmalar doğrultusunda, kamusal alanlara, toplu taşımaya, bilgi ve iletişim teknolojilerine ve kamu hizmetlerine erişimi iyileştirme girişimleri ile engelli kişilerin yaşamları önemli ölçüde iyileştirilmiştir. Şehrin sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliği birleştiren kapsamlı yaklaşımı, büyük başkent şehirlerin erişilebilirliği, kentsel yaşamın her yönüne nasıl başarıyla entegre edebileceğine dair örnek teşkil etmektedir. Viyana, 2012'de Salzburg'un ardından Erişilebilir Kent Ödülü'nü kazanan ikinci Avusturya şehridir. Önceki yıllarda ödül kazanan şehirler aşağıdaki tabloda yer almaktadır (European Commission, 2025) (Tablo 1). Şekil 2'de ödül kazanan şehirlerden bazıları yer almaktadır.

Tablo 1. Yıllara göre Erişilebilir Kent Ödülü Alan Şehirler.

YIL	ERİŞİLEBİLİR KENT ÖDÜLLERİ ALAN ŞEHİRLER
2011	Ávila (İspanya)
2012	Salzburg (Avusturya)
2013	Berlin (Almanya)
2014	Gothenburg (İsveç)
2015	Borås (İsveç)
2016	Milan (İtalya)
2017	Chester (Birleşik Krallık)

2018	Lyon (Fransa)
2019	Breda (Hollanda)
2020	Varşova (Polonya)
2021	Jönköping (İsveç)
2022	Lüksemburg City (Lüksemburg)
2023	Skellefteå (İsveç)
2024	San Cristóbal de La Laguna (İspanya)
2025	Viyana (Avusturya)

Şekil 2. Erişilebilir Kent Ödülü Alan Şehirlerden Bazıları (Pixabay, 2025).

2020 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Mesleki Hizmetler Genel Müdürlüğü ile İTÜ Konut Uygulama ve Araştırma Merkezi arasında yapılan bir protokol ile "Dezavantajlı Grupların Barınma ve Konut İhtiyacının Karşılanmasına Yönelik Kamu ve Özel Sektörün Yapabileceklerinin Belirlenmesi" Konut Araştırma Projesi kapsamında; Dünyada dezavantajlı gruplar ve engelliler için sosyal konut olarak üretilen konut alanlarındaki proje uygulamaları araştırılmıştır. Bu araştırma toplam 17 proje alanı içermekte olup, projeler üç grupta incelenmiştir (2019G000370 Proje, 2020). Bunlar;

A) Mevcut Konut Stoğunun İyileştirilmesi konusunda ele alınan proje örnekleri

B) Mülkiyet Edindirme Dışındaki Kiralama vb. Yollarla Olması konusunda ele alınan proje örnekleri

C) Yeni Yerleşme ve Yapılaşma ile Elde Edilmesi konusunda örnek alınan projeler,

Çalışma kapsamında seçilen toplam 3 örnek aşağıda özetlenmektedir.

A) Mevcut Konut Stoğunun İyileştirilmesi konusunda ele alınan proje örneği

Bijlmermeer Sosyal Konut Projesi; 1960'larda İkinci Dünya Savaşı sonrası konut ihtiyacı nedeniyle inşa edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında bina eksikliği ve savaş hasarı; zayıf mevcut konut stoku, büyük şehirlere göç ve göçü artıran iş gücü kıtlığı, yeni konut inşaatına ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bijlmermeer, Hollanda için benzeri görülmemiş bir ölçekte bir yerleşim bölgesi olarak tasarlanmıştır.

Başlangıçta, sosyal konut kiralama pazarı için Amsterdam şehrinin kent plancıları ve mimarları tarafından geliştirilen 100.000 konutluk bir konut projesi olarak düşünülmüştür. 1980'lerde bölgedeki boş konutların oranı %20-25'e yükselmiş, her dört konuttan biri terk edilmiştir. Boşalan konutlar; ikinci ve üçüncü dünya ülkelerinden kaçak yollarla gelen göçmenlerin Hollanda'ya giriş kapısı olmuştur. Bölgede göçmenlerin getirmiş olduğu yeni yaşam tarzı, çok kültürlülük karmaşık bir yapının doğmasına neden olmuştur. Bu çok kültürlülük sosyal bir fayda sağlamaktan öteye gitmiş ve işsizlik, hırsızlık, yolsuzluk bölgede artmıştır. Hollanda'nın politikaları arasında yer alan ''Melting pot/kaynaşma potası'' uygulamasını zedeleyen bir bölge olarak bilinir hale gelmiş ve Hollanda'nın ilk girilemez bölgesi olmuştur. Proje mekânsal yenileme ve sosyal yenileme unsurları içermektedir. Bu plana göre yüksek katlı blokların büyük bir bölümünün yıkılması gerektiğine karar verilmiş 13.000 yüksek konutun 6.000'i yıkılmıştır. Yıkılan dairelerin yerine düşük katlı bloklar yerleştirilmiştir (2019G000370 Proje, 2020). Tablo 2'de konut projesinin künyesi yer almaktadır.

Tablo 2. Bijlmermeer- Hollanda Sosyal Konut Projesi.

Proje Künyesi		
Projenin Yeri	**Ülkesi**	Hollanda
	Şehri	Amsterdam
Proje Adı		Bijlmermeer
Yapım Yılı		1966-1975/İyileştirme Çalışmaları: 1990
Nüfusu		Yaklaşık 110.000
Kente Göre Konumu		Kentin Güneydoğu Bölgesinde
Hitap Ettiği Kullanıcı Grubu		Dezavantajlı Gruplar, Konut Birlikleri
Mülkiyet Bilgisi		Kamu Mülkiyeti, Kurumsal Yaşam Hakkı
Blok/Konut Sayısı	**Toplam Blok Sayısı**	10 Blok
	Toplam Birim Sayısı	13.000 Konut Birimi (İlk Yapılaşma) 7.000 Konut (Yıkılıp Yenilenen Birim) 6.000 Konut (Korunan Birim)
Mimari Tipolojiler ve Büyüklükleri	**Mimari Tipolojiler**	50-100 M²
	Büyüklükleri	2+1, 3+1, 4+1, 5+1
Yapı Tipolojisi		Blok
Yapı Malzemesi		Betonarme
Yerleşim Tipolojisi		Konut Alanları
Müdahale ve Kentsel Gelişim Türü		Sağlıklaştırma, İyileştirme

Kaynak: 2019G000370 Proje, 2020

B) Mülkiyet Edindirme Dışındaki Kiralama vb. Yollarla Olması konusunda ele alınan proje örneği

Tower Block Hybrids Sosyal Konut Projesi; Seul şehir merkezinin güneyinde yer alan Gangnam bölgesinin tepelerinde 1.500 hanenin yaşadığı bir yerleşim alanı bulunmaktadır. Bu alanın iyileştirilmesi adına 180.000 m² konut kompleksi girişimi, Nisan 2010'da Kore Arazi ve Konut Kurumu (KLHC) tarafından başlatılmıştır. KLHC'nin hedefi, düşük gelirli aileler için yeni bir kamu konut prototipi oluşturarak, düşük gelirli aileler için uygun fiyatlı toplu konut üretmektir. Alanın engebeli coğrafyasına uygun olacak şekilde üretilen kentsel bloklar topluluğu, sadece yerleşim birimi değil ayrıca; kamuya ait açık yollara ve özel iç avlulara da dönüşen "Kule Blok Hibritler" adlı yeni bir tipoloji kullanılmıştır. Her bir bloğun spor tesisleri, oyun alanları ve bahçeleri ile ortak bir mekân olarak hizmet veren kendi avlusu bulunmaktadır. Konut birimleri, çeşitli gelir seviyelerine, hanelere ve yaşam tarzlarına hizmet eden, birçoğu açık manzaraya bakan farklı tipolojilere sahiptir (2019G000370 Proje, 2020). Tablo 3'te proje künyesi yer almaktadır.

Tablo 3. Tower Block Hybrids– Seul Sosyal Konut Projesi.

Proje Künyesi		
Projenin Yeri	**Ülkesi**	Güney Kore
	Şehri	Seul, Gangnam Bölgesi
Proje Adı		Tower Block Hybrids
Yapım Yılı		2015
Nüfusu		1.500
Kente Göre Konumu		Kent Çeperinde
Hitap Ettiği Kullanıcı Grubu		Düşük Gelir Grupları
Mülkiyet Bilgisi		Kamu
Proje Alanı Büyüklüğü (Ha)		180.000 m²
Blok/Konut Sayısı	**Toplam Blok Sayısı**	5 Blok
	Toplam Birim Sayısı	1.363 Daire
Mimari Tipolojiler ve Büyüklükleri	**Mimari Tipolojiler**	-
	Büyüklükleri	-
Yapı Tipolojisi		Farklı Büyüklük ve Katlarda 5 Farklı Avlulu Bloklar, Çatı Terasları, 1.600 Araçlık Otopark Alanı, Yerel Kültür Merkezi,
Yapı Malzemesi		Betonarme
Yerleşim Tipolojisi		Toplu Konut
Müdahale ve Kentsel Gelişim Türü		Kendi Kendine Yeten Mahalle Tasarımı

Kaynak: 2019G000370 Proje, 2020

C) Yeni Yerleşme ve Yapılaşma ile Elde Edilmesi konusunda örnek alınan proje

Minha Casa Minha Vida- Brezilya Sosyal Konut Projesi; Brezilya hükümeti tarafından, alt gelir grubuna ait Brezilyalılar için 1 milyon konut üretmek amacıyla 2009 yılında temeli atılmış, ülke çapında uygulanan bir sosyal projedir. 18 milyar dolarlık bir bütçesi vardır ve fonu kamu bankası (CAIXA) sağlamaktadır. Hızlı göç alan şehirlerde oluşan gecekonduları engellemek ve konut açığını gidermek hedeflenmiştir. 2008 krizinden sonra inşaat sektörünü yeniden canlandırmak istenmiştir.

2011 yılında 2.etaba geçilerek 55 milyar dolarlık bütçe ile 2 milyon konut daha tedarik edilmiştir. Projeden yararlanabilecek hane halkı seçilirken şu kriterler izlenmiştir:

- 1,6 milyon konut asgari ücretin 1-3 katı arası geliri olanlar
- 1 milyon konut asgari ücretin 3-6 katı arası geliri olanlar
- 400.000 konut asgari ücretin 6-10 katı arası geliri olanlar

Ayrıca riskli ve sağlıksız bölgede yaşayanlar, evsizler, geçimin kadın tarafından sağlandığı aileler ve engelli bireyler önceliklidir (2019G000370 Proje, 2020). Tablo 4'te bu projenin künyesi yer almaktadır.

Tablo 4. Minha Casa Minha Vida - Brezilya Sosyal Konut Projesi.

Proje Künyesi		
Projenin Yeri	**Ülkesi**	Brezilya
	Şehri	Ülke Çapında
Proje Adı		Minha Casa Minha Vida
Yapım Yılı		2009 – Güncel
Nüfusu		Milyonlar
Kente Göre Konumu		Kent Çeperleri
Hitap Ettiği Kullanıcı Grubu		Alt Gelir Grubu
Mülkiyet Bilgisi		Kamu + Özel
Blok/Konut Sayısı	**Toplam Blok Sayısı**	-
	Toplam Birim Sayısı	5,3 Milyon Konut
Mimari Tipolojiler ve Büyüklükleri	**Mimari Tipolojiler**	Karma
	Büyüklükleri	Karma
Yapı Tipolojisi		Apartman, Müstakil
Yapı Malzemesi		Betonarme, Ahşap
Yerleşim Tipolojisi		Kentsel ve Kırsal
Müdahale ve Kentsel Gelişim Türü		Yeni Gelişim Alanları

Kaynak: 2019G000370 Proje, 2020

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün (2020) yaptığı benzer bir çalışmada da 4 kıtada sosyal konut projeleri (Kuzey Amerika'da 1, Güney Amerika'da 3, Asya'da 4, Avrupa'da 10) incelenmektedir. 18 ülkeden toplam 82 proje incelendiği araştırmada başarılı örnekler ele alınmaktadır.

Söz konusu araştırmanın en önemli sonuçları şöyle özetlenmektedir: "Belçika'da Sosyal Konut Sisteminin temel özelliklerinden birisi bu konutların belirli bölgelerde kümelenmesine izin verilmemesidir. Böylelikle sosyal konut bölgeleri için ileride ortaya çıkabilecek gettolaşma sorunun önüne geçilebilmesi hedeflenmiştir. Belçika otoriteleri sosyal konut uygulamaları ile "yoksul mahalleleri" oluşturmak yerine sosyal konutları, sosyo-ekonomik durumu iyi olan yerleşim bölgelerine "serpiştirerek" yoksulların toplumla ve kente entegrasyonunu sağlamaya çalışmaktadırlar."

Yine Avusturya'da sosyal konutlar 1. ve 2. Dünya Savaşlarının yıkıcı etkilerini gidermek üzere üretilmiştir. Ülke konut stoku içerisinde sosyal konutların oranı %25'tir. 1970'lerde yapılan yeni kiralık konutlar içerisinde sosyal konutların oranı %41 iken, bu oran günümüzde bu oran %27'ye düşmüştür. Sosyal konutlardan yararlanma şartının Avusturya vatandaşı olması ve bunun için de en az 15 yıldır ülkede yaşama şartının aranması, göçmenlerin bu konutlardan yararlanmasını zorlaştırmakta, bu durum da göçmenlerin toplumsal dışlanmalarına yol açmaktadır" (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2020).

Avrupa'da konut alanlarında belirlenen en önemli ortak uygulama şekli, devletin bizzat kendi eliyle ürettiği sosyal konutlarda, yerleşimdeki sakinlere mülkiyet hakkının verilmediği ve kiracılık ilişkisinin kurulduğu yönündedir. Avrupa'da uzun yıllar süren kiralık sosyal konut uygulamalarının günümüzdeki eğilimi, sisteme özel sektör katılımının teşvik edilmesi ve kiracılık ilişkisinin kurulması yerine, özel mülkiyet hakkı edinmenin desteklenmesi şeklinde olmaktadır (Karakaş, 2015). Sonuçta; her ülkenin kendi demografik, sosyal ve ekonomik şartlarına göre konut politikası şekillenmekte ve sosyal konut uygulamaları da ülkeler bazında farklılık göstermektedir. Buna rağmen yine her ülke için, fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerin çeşitliliğine rağmen sahip oldukları politikaların ortak hedefi, dezavantajlı grupların barınma ve konut sorununa çözüm bulmaya çalışılmasıdır.

Türkiye'de engelli ve yaşlı bireylerin barınma hakkına erişimi, özellikle 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ile kamu politikalarında daha görünür hale gelmiştir. Bu kapsamda Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), sosyal devlet anlayışı çerçevesinde, engelli bireylerin erişilebilir, uygun fiyatlı ve güvenli konutlara ulaşmasını sağlamak üzere çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Ülkemizde dünya ülkelerindeki gibi örnek uygulamalar niteliğinde TOKİ tarafından üretilen TOKİ Engelli Konutları'nın özellikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Tablo 5).

Tablo 5. TOKİ Engelli Konutları - TOKİ Sosyal Konut Projesi.

Proje Künyesi		
Projenin Yeri	**Ülkesi**	Türkiye
	Şehri	İstanbul
Proje Adı		Minha Casa Minha Vida
Yapım Yılı		2016
Nüfusu		Yaklaşık 1000 Kişi (Engelli ve Aileleri)
Kente Göre Konumu		İstanbul'un gelişmekte olan bölgesinde Tuzla İlçesinde, Toplu Ulaşıma yakın Konumda
Hitap Ettiği Kullanıcı Grubu		Engelli ve Yaşlı Bireyler
Mülkiyet Bilgisi		Devlete ait sosyal konut projesi (kullanıcılara uygun ödeme planları ile satış yapılmakta)
Büyüklüğü (Ha)		20 Hektar
Blok/Konut Sayısı	**Toplam Blok Sayısı**	15 Blok
	Toplam Birim Sayısı	500 konut
Mimari Tipolojiler ve Büyüklükleri	**Mimari Tipolojiler**	2+1 ve 3+1 daireler
	Büyüklükleri	80 m² -120 m²
Yapı Tipolojisi		Apartman, Çok katlı bloklar
Yapı Malzemesi		Betonarme, Tuğla
Yerleşim Tipolojisi		Kentsel (sosyal donatı ve yeşil alan mevcut)
Müdahale ve Kentsel Gelişim Türü		Yeni Gelişim Alanları

Kaynak: Artaş ve diğerleri, 2025

TOKİ tarafından inşa edilen sosyal konut projelerinde, engelli bireyler için özel kontenjanlar ayrılmaktadır. Bu kontenjanlar kapsamında: Her projede konutların en az %5'i engelli vatandaşlara ayrılmak zorundadır. Bu başvurular, engellilik oranı en az %40 ve üzeri olan bireyleri kapsamaktadır. Başvuru yapan engelli bireyler, kuraya tabi tutulmakta ancak öncelikli gruplar arasında yer almaktadır. Yaşlı bireyler için de benzer şekilde sosyal konutlarda kontenjanlar belirlenmekte, 60 yaş üzeri bireylerin tek katlı veya asansörlü binalardan daire almasına öncelik verilmektedir. İstanbul'daki TOKİ Engelli Konutları projesi, engelli bireylerin şehir içi ulaşım olanaklarından kolayca faydalanabilmesi için merkezi bir noktada konumlandırılmıştır. Proje, İstanbul'un ana ulaşım hatlarına yakın yerlerde inşa edilmiştir, bu sayede sakinler toplu taşıma araçlarına rahatça erişebilir. Özellikle otobüs ve metro hattına (M4) yakın olması, engelli bireylerin toplu taşıma araçlarını kullanarak şehir içindeki günlük ihtiyaçlarını karşılamalarını kolaylaştırmaktadır.

Proje çevresinde bulunan kaldırımlar ve yaya yolları, tekerlekli sandalye kullanımına uygun şekilde rampalarla donatılmıştır. Ayrıca her bir konutun önünde veya yakınında park alanları yer almakta olup, engelli bireyler özel araçlarıyla da rahatça ulaşım sağlayabilmektedirler. İstanbul trafiği göz önüne alındığında, konutların yakınındaki otopark ve sokak park imkânları engelli bireylerin şehir içi dolaşımını kolaylaştırmaktadır. Altyapı açısından ise proje, geniş yaya yolları, engelsiz girişler ve her binada bulunan asansörlerle donatılmıştır. Bu sayede hem toplu taşıma hem de araçla ulaşım konusunda engelli bireylere kolaylık sağlayan kapsamlı bir altyapıya sahiptir. TOKİ İstanbul Engelli Konutları, sadece bireysel ulaşım olanaklarına değil, aynı zamanda mahalle ölçeğindeki alışveriş merkezlerine, park alanlarına ve sosyal donatılara erişimi kolaylaştıracak şekilde planlanmıştır (TOKİ, 2024).

Ülkemizde bir diğer uygulama örneği; "Umut Evleri" Projesi'dir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından engelli bireylerin toplumla bütünleşmelerini sağlamak amacıyla hayata geçirilen bir sosyal hizmet modelidir. Bu proje kapsamında, engelli bireyler müstakil evlerde veya apartman dairelerinde yaşayarak, kurumsal bakım yerine ev ortamında bakım hizmeti alırlar. Bu sayede, engellilerin bağımsızlıkları artar, sosyal becerileri gelişir ve yaşam kaliteleri yükselir. Proje kapsamında; Engelli bireylerin toplumla kaynaşmasını sağlamak, onlara aile ortamında bakım hizmeti sunmak, Bağımsız yaşam becerilerini desteklemek hedeflenmektedir. Her evde en az 2, en fazla 6 engelli birey kalabilir. Engellilerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş fiziksel ortamlar sunulur.

Bu proje kapsamında yararlanacak kişiler; Engelli sağlık kurulu raporunda "ağır engelli" veya "tam bağımlı" ibaresi bulunan bireyler, Hanede kişi başına düşen ortalama aylık geliri, asgari ücretin üçte ikisinden daha az olan bireyler olarak belirlenmiştir. Projenin Kapsamı: Türkiye genelinde 152 Umut Evi bulunmaktadır. Bu evlerde yaklaşık 843 engelli bireye hizmet verilmektedir. Bu proje, engelli bireylerin topluma entegrasyonunu destekleyerek, onların daha bağımsız ve kaliteli bir yaşam sürmelerine katkı sağlamaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025), (Kurtaran, Gürer, 2025).

Dezavantajlı grupların konut ihtiyacının karşılanması için; ülkemizde sosyal konut kapsamında sunulan ve üretilen alanların büyük bir kısmı, erişilebilir/ödenebilir konut kriterlerinden uzaktır. Bu sebeple, erişilebilir konut ve erişilebilir kiralık konut modellerinin geliştirilmesi, kent yönetimlerinin öncelikli konuları arasında yer almalıdır. Sosyal konut ve sosyal kiralık konut, “doğru sosyo-ekonomik kesimler için doğru barınma yöntemleri” şeklinde tanımlanmalıdır.

Ülkemizde, konut üretiminde sadece mülk sahipliği amacına yönelik arz öncelik kazanmamalı, ihtiyaca dayalı bir politika geliştirilmesi için sürecin tüm aktörleri içerdiği çalışmalar yapılmalı ve tespit edilen ihtiyaçlar doğrultusunda yeni konut üretim modelleri geliştirilmelidir. Dezavantajlılara yönelik “Kiralık Konut” üretiminin sağlanması bunun yanında özel sektör katılımının teşvik edilerek mülkiyet hakkı edinmenin de desteklenmesi gerekmektedir.

Günümüzde ülke gerçekleri doğrultusunda, konut üretiminin barınma amaçlı olmadığı, rant amaçlı olduğu, bütüncül planlamanın gerçekleşemediği açıktır. Konut ve yaşam alanlarının toplumun her kesimini kucaklayan, nitelikli ve kimlikli, farklı tipolojide konut projeleri geliştirilmesi gereklidir. Dezavantajlı grupları hem kentin dışına kırsal alanlara yerleştiren hem de kent merkezinde yerleştiren, farklı projeler geliştirilmeli ve buna yönelik stratejiler oluşturulmalıdır. Kentlerimizde öncelikle var olan çöküntü ve gecekondu alanlarının iyileştirilmesi ve dönüştürülmesi yönünde projeler geliştirmek gerektiği tekrar ön plana çıkartılmalıdır. Doğal afet zararlarının azaltılması ve kentsel dönüşüm çalışmalarının ivme kazandırdığı projelerde, dezavantajlı gruplara yönelik sosyal konut projeleri de entegre edilebilecektir. Kentte her grubun bir arada yaşamasını sağlayacak dinamikleri yaratmaya yönelik çözümler üretilmelidir.

Evrensel politikaların etkin biçimde yeniden ele alınması, dezavantajlı bireyler ile diğer bireyler arasındaki insani gelişme uçurumunu azaltacak bir yaklaşım olarak görülmelidir. Bu yaklaşımın vazgeçilmez öğeleri; kapsayıcı büyümeyi sağlamak, çocuk/genç, kadınlar, engelli ve yaşlılar için fırsatları artırmak, tüm dezavantajlı gruplar için yaşam boyu yetkinlikleri desteklemek ve insani gelişme için kaynakları seferber etmek olmalıdır. Dezavantajlı bireyler ile tüm bireylerin açık olan fırsatlarla eşleşen becerileri edinebilmesi halinde, insani gelişmenin sürdürülebilir olması daha da olası olacaktır.

3. ENGELLİ BİREYLER, KONUT VE YAŞAM GÖSTERGELERİ

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organisation, WHO, 2025) verilerine göre tahmini olarak 1,3 milyar insan (veya küresel nüfusun %16'sı) bugün önemli bir engellilik durumunu yaşamaktadır. Bu sayı, bulaşıcı olmayan hastalıkların artması ve insanların daha uzun yaşaması nedeniyle artmaktadır. Ülkemizde, engelli bireylerin istatistiki bilgileri ile ilgili kapsamlı çalışmalar bulunmakla birlikte yıl bazında sürekli bir sistemin kurulamadığı görülmektedir. Bu çalışmada engelli, yaşam ve konut istatistikleri 2015- 2018- 2022- 2024 verilerini kapsamaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2011 yılında yapılan Nüfus ve Konut Araştırması’nda; Türkiye’de bireylerin en az bir fonksiyonunda (duyma, görme, konuşma, merdiven inme ve çıkma ve yürüme, bir şey tutma ve taşıma, öğrenme, dört işlem yapma, hatırlama vb.) bozukluk olduğunu beyan edenlerin sayısı 4.882.841 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, 2011 yılı için Türkiye’de en az bir vücut fonksiyonunda bozukluk olan bireylerin sayısının genel nüfusa oranı yaklaşık % 6,5’tir (TÜİK, 2011).

TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2024’ün sonuçlarına göre Türkiye’nin en önemli sonucu hayat pahalılığı (%29,2 oran) olmuştur. İkinci sırada eğitim (%15,7 oran) üçüncü sırada ise yoksulluk (%14 oran) gelmektedir (TÜİK, 2025). TÜİK tarafından yayınlanan hayat tabloları incelendiğinde Türkiye’de doğuşta beklenen yaşam süresi 77,3 yıl olarak hesaplanmıştır. Hem kadınlar hem erkekler için en uzun yaşam süresine sahip il Tunceli olmuştur. Eğitim düzeyi yükseldikçe beklenen yaşam süresinin uzadığı görülmektedir. Artan eğitim seviyesinin beklenen yaşam süresini arttırdığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2024). İşgücü İstatistikleri, 2024 raporu incelendiğinde Türkiye’de işsizlik oranı %8,7 olarak belirlenmiştir. İşsizlik oranı en düşük il Burdur ve Kastamonu iken, işsizlik oranı en yüksek il Hakkâri olduğu görülmektedir. İstihdam oranı en yüksek Ardahan ilinde iken en düşük yine Hakkâri ili olarak karşımıza çıkmaktadır (TÜİK, 2025).

Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2024 sonuçlarına bakıldığında, en düşük yoksulluk oranının %6,5 ile tek kişilik hanelerde olduğu görülmektedir. En yüksek yoksulluk oranı okul bitirmeyenlerde görülmüş olup, bir okulu bitirmeyenlerde %24,7, lise altı eğitimlilerde %13,6, lise ve dengi okul mezunlarında %7,4, yükseköğretim bitirmiş olanlarda ise %2,7 yoksulluk oranına sahip gruplardır. Maddi ve sosyal yoksulluk oranı %13,3 olarak hesaplanmıştır. Bu oran içerisinde otomobil sahipliliği durumu, tatil masrafları, kira – konut kredisi, faizli borç, gıda tüketimi, ısıtma giderleri ve mobilya değiştirme esnekliği durumu tanımlanmaktadır. 2021 yılında bu oran %18,1 olarak hesaplanmış olup son üç yılda düşme eğilimi göstermektedir. Sürekli yoksulluk oranında geçtiğimiz yıla göre artış olup, bu oran %13,7 olarak hesaplanmıştır. Kendilerine ait bir konutta yaşayanların oranı %56,1 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2024)

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre ise 2024 yılında Türkiye nüfusunun yıllık nüfus artış hızı binde 3.4 artmış ve nüfusu 85 milyon 664 bin 944 kişi olarak hesaplanmıştır. Toplam nüfusun %50,02 sini erkekler, %49,98 ini ise kadınlar oluşturmaktadır.

Ayrıca TÜİK bu yıl Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS)a göre "yoğun kent, orta yoğun kent ve kır" ayrımı şeklinde bir sınıflama oluşturmuştur. Buna göre nüfusun %67,2 yoğun kent, %15,5 ini orta yoğun kent, %17,2 isini ise kır da yaşayanlar oluşturmaktadır. Bir önceki yıla göre toplam kırk ilin nüfusu azalmıştır. Toplam yaş bağımlılık oranı bir önceki yıla göre azalmış olsa da çalışma çağındaki her 100 kişi için 30,6 çocuk ve 15,5 yaşlıya bakılmakta olduğu görülmektedir. Özellikle yaşlı bireylere bakım oranı artmaktadır. Türkiye'de kilometrekareye ortalama 111 kişi düşerken, İstanbul'da 2 bin 934 kişi düşmektedir. Bu anlamda en yoğun il yine İstanbul, en az yoğun il ise Tunceli olmuştur (TÜİK, 2025).

Çalışma kapsamında; Engelli Yaşam – Konut İndeksi oluşturulurken, sağlık, ekonomi, sosyal yapı ve konut alt bileşenlerinin her birinde beşer tane olmak üzere toplam yirmi veri tanımlanmıştır (Tablo 6.). Verilerin kural sistemi içerisindeki etkileri farklılık göstermektedir. Engelli oranının fazla olması sonuçları negatif yönlü etkileyecektir. Çünkü engelli oranının fazla olması yaşam kalitesi yönüyle istenmemektedir. 5 yaş altı ölüm hızı da buna bir örnektir. Yaşam kalitesinin daha iyi olabilmesi için 5 yaş altı ölüm hızının düşük olması gerekmektedir. İşsizlik oranı, yoksulluk oranı gibi ekonomik verilerin de ekonomik düzeyi negatif yönlü etkilemesi nedeniyle bu verilerin kural sistemine etkisi negatiftir.

Yoksulluk oranı hariç bütün verilen il düzeyindedir. Veriler seçilirken TÜİK tarafından hazırlanan 2015 yılı "illerde yaşam indeksi gösterge değerleri" gözetilmiştir. TÜİK bu gösterge değerlerini konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, çevre, eğitim, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti altında çalışmıştır. Bu çalışmada indeks modeli oluşturulurken sağlık indeksi, gelir ve servet indeksi, konut indeksi, sosyal yaşam indeksi TÜİK tarafından ortaya konulan sonuç değerleri baz almıştır.

TÜİK sağlık indeksini; bebek ölüm hızı, doğuşta beklenen yaşam süresi, hekim başına düşen müracaat sayısı, sağlığından duyulan memnuniyet oranı, kamunun hizmetlerinden memnuniyet oranı olarak oluşturmuştur.

Gelir ve servet indeksini; kişi başına düşen tasarruf mevduatı, orta ve üstü gelir grubundaki hanelerin oranı, temel ihtiyaçlarını karşılayamadığını beyan eden hanelerin oranı olarak ele almıştır. Sosyal yaşam indeksini; sinema ve tiyatro seyirci sayısı, bin kişi başına düşen alışveriş merkezi alanı, sosyal ilişkilerden memnuniyet oranı ve sosyal hayatından memnuniyet oranı olarak tanımlamıştır. Konut indeksini ise fert başına düşen oda sayısı, konutun içinde tuvalet mevcudiyeti oranı, konut kalitesinde problem yaşayanların oranı olarak belirlemiştir. Özetle bu çalışma ortaya konan indeks çalışmasının içerisine indeks sonuçlarıyla gömülü toplam on beş veri bulunmaktadır. TÜİK illerde yaşam indeksi içerisinde yer alan çalışma hayatı başlığına paralel olarak ekonomi altında istihdam ve işsizlik oranları ele alınmıştır. Fakat bu verilerin en güncel hallerinin değerlendirilmesi mümkün olduğu için 2024 yılı verileri alınarak indekse dahil edilmiştir.

Tablo 6. Engelli Yaşam – Konut İndeksinde Kullanılan Veriler, Yılları, Kural Sistemine Olan Etkisi.

Seçilen Veri Seti	**Negatif / Pozitif**
Sağlık	
Engelli Oranı (2018)	Negatif
Bin Kişi Başına Düşen Hekim Sayısı (2022)	Pozitif
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (2023)	Pozitif
5 Yaş Altı Ölüm Hızı (2023)	Negatif

Sağlık İndeksi (2015)	Pozitif
Ekonomi	
GSYH (2023)	Pozitif
İstihdam Oranı (2024)	Pozitif
İşsizlik Oranı (2024)	Negatif
Yoksulluk Oranı (2024)	Negatif
Gelir Ve Servet İndeksi (2015)	Pozitif
Sosyal Yapı	
Nüfus Yoğunluğu (2024)	Negatif
Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2024)	Negatif
Yıllık Nüfus Artış Hızı (2024)	Pozitif
Toplam Yaş Bağımlılık Oranı (2024)	Negatif
Sosyal Yaşam İndeksi (2015)	Pozitif
Konut	
Toplam Konut Satış Oranı (2024)	Pozitif
Satılık m² Fiyatı (2024) – sahibinden.com	Pozitif
Yapı Ruhsatına Göre Daire Yıllık Değişim Oranı (2024)	Pozitif
Yapı Kullanım İzin Belgesi Daire Yıllık Değişim Oranı (2024)	Pozitif
Konut İndeksi (2015)	Pozitif

4. ENGELLİ- KONUT İNDEKSİ

Göstergelere bağlı yapılan ölçüm çalışmaları, sorunların ve baskıların hatta fayda sağlayacak alanların belirlenmesine olanak tanımaktadırlar (Özmen, 2024). İndeks çalışmaları, göstergeler arasındaki ve indeksin ana kategorileri arasındaki ilişkiyi, hiyerarşiyi belirlemeye katkıda bulunurlar. Aynı zamanda da mekân düzeyindeki ilişkiselliği ortaya çıkarıp, makro düzeydeki verilerin mikro ölçekte anlaşılmasına ve mekân üzerinden okunmasına da olanak tanırlar. Yöntem olarak bir indeks oluşturulması; dezavantajlıdan, avantajlıya doğru bir hiyerarşinin, il düzeyinde belirlenmesini ve duruma ilişkin harita çıkarılmasını sağlamıştır. Çalışmada yöntem olarak bulanık mantık yöntemi kullanılmıştır.

Bulanık mantık, özellikle karmaşık, belirsiz ve subjektif bilgilerin değerlendirilmesinde kullanılan etkili bir yöntemdir. Bu bağlamda, engelli, yaşam ve konut indeksi gibi çok boyutlu ve toplumsal hassasiyet gerektiren alanlarda önemli bir avantaj sağlayabilmektedir. Bulanık mantık, kesin yargılar yerine yaklaşık bir şekilde akıl yürütmeye dayalı mantık sistemidir. Geleneksel "evet" ya da "hayır" gibi net ifadeler yerine, olaylar ve durumlar belirli derecelerde doğru ya da yanlış olabilir şeklinde ele alınmaktadır. Bulanık mantık, dil değişkenleri (sözel ifadeler) kullanarak daha esnek kararlar alınmasına olanak tanır ve özellikle karmaşık süreçlerin değerlendirilmesinde etkilidir. Bu yönüyle, belirsizlik içeren problemleri çözme ve karar verme süreçlerinde önemli bir avantaj sağlar (Özmen, 2024).

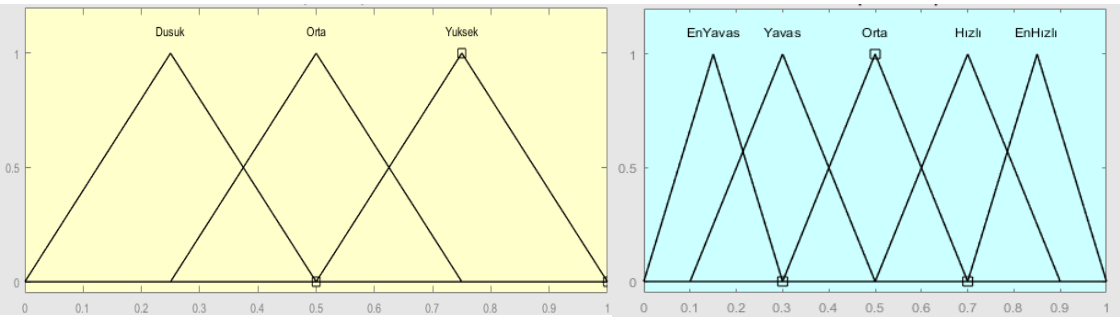
Ayrıca çok kriterli değerlendirmelerde, esnek geçişlere olanak sağlaması, kapsayıcı bir indeks oluşumuna yardımcı olması, kavramları sayısal hale getirerek belirsizliği yönetebilmesi açısından bulanık mantık bu çalışmada tercih edilmiştir.

Bulanık mantık sistemi tasarlanırken aşağıdaki adımlar izlenmiştir:

1. Üyelik Fonksiyonlarının Tanımlanması: Üyelik fonksiyonlarının sınır değerlerinin belirlenmesinde verilerin frekans dağılımları dikkate alınmıştır.
2. Kural Tabanının Oluşturulması: Mamdani çıkarım yöntemini kullanarak, giriş ve çıkış terimleri arasında mantıksal kurallar oluşturulmuştur. Giriş parametrelerinin tüm üyelik fonksiyonları arasındaki olası tüm kurallar "...ve....ise....dir" şeklinde oluşturulmuştur.
3. Normalizasyon: Veriler farklı birim ve boyutlarda olduğu için, min-max normalizasyonu uygulayarak tüm verilerin tamamı 0-1 aralığına getirilmiştir.
4. Durulaştırma (Defuzzification): Çıktı üyelik fonksiyonlarından elde edilen bulanık sonuçları kesin değerlere dönüştürülmüştür.

Üyelik fonksiyonları tanımlanırken, literatürde de en çok kullanılan yöntem olması nedeniyle üçgensel gösterim tercih edilmiştir.

Giriş değişkenler (input) üç adet dilsel terimden; Düşük, Orta ve Yüksek ifadelerinden oluşturulmuş, çıkış değişkenleri (ouput) beş adet dilsel terimden; Çok Düşük, Düşük, Orta, Yüksek ve Çok Yüksek ifadeleri olarak belirlenmiştir. Bu yapı çıkış değerlerinin daha hassas şekilde belirlenmesine yardımcı olmak ve sistemin daha doğru sonuçları üretmesini sağlamak adına tercih edilmiştir. Şekil 3'te input ve output ifadelerinin üçgensel üyelik fonksiyonu görünümleri yer almaktadır.

Şekil 3. Giriş ve Çıkış Üyelik Fonksiyonlarının Gösterimi (Özmen, 2024).

Çalışmada Matlab programı kullanmıştır. İl bazında Engelli Yaşam-Konut İndeksi'nde iki ana gösterge (engelli yaşam ve konut) ile yirmi alt gösterge üzerinden **ENGELLİ YAŞAM-KONUT** düzeyi ölçülmüştür. Engelli Yaşam-Konut İndeksi çalışmasında indeks belirlenirken esas olarak TÜİK verileri kullanılmıştır. Engelli Yaşam göstergeleri üç grup halinde ele alınmaktadır.

Sağlık göstergeleri; Engelli Oranı (TÜİK, 2018); Bin kişi başına düşen hekim sayısı (TÜİK, 2022); Doğuşta beklenen yaşam süresi (TÜİK, 2023); 5 yaş altı ölüm hızı (TÜİK, 2023); Sağlık İndeksi (TÜİK, 2015) olarak belirlenmiştir. **Ekonomi göstergeleri**; GSYH (TÜİK, 2023); İstihdam oranı (TÜİK, 2024); İşsizlik oranı (TÜİK, 2024); Yoksulluk oranı (TÜİK, 2024); Gelir ve Servet İndeksi (TÜİK, 2015)'dir. **Sosyal Yapı göstergeleri**; Nüfus yoğunluğu (2024); Ortalama hane halkı büyüklüğü (2024); Yıllık nüfus artış hızı (2024); Toplam yaş bağımlılık oranı (2024); Sosyal Yaşam İndeksi (2015)'dir. **Konut ile ilgili göstergeler;** Toplam konut satış oranı (2024); Satılık m² fiyatı (sahibinden.com, 2024); Yapı ruhsatına göre daire yıllık değişim oranı (2024); Yapı kullanım izin belgesi daire yıllık değişim oranı (2024); Konut İndeksi (2015) olarak belirlenmiştir.

Sağlık, ekonomi, sosyal yapı ve konut bileşenlerinin her birinin altında beşer tane gösterge yer almaktadır. Bu nedenle her bir bileşen için üç üzeri beş yani 243 kural tanımlanmıştır. Sağlık göstergeleri için örnek kurallardan iki tanesi şu şekildedir:

> * Engelli oranı DÜŞÜK **ve** bin kişi başına düşen hekim sayısı DÜŞÜK **ve** doğuşta beklenen yaşam süresi DÜŞÜK **ve** 5 yaş altı ölüm hızı DÜŞÜK **ve** sağlık indeksi DÜŞÜK i**se** sağlık indeksi DÜŞÜKTÜR. (Engelli oranı ve 5 yaş altı ölüm hızının negatif etkili olması nedeniyle)
>
> * Engelli oranı DÜŞÜK **ve** bin kişi başına düşen hekim sayısı YÜKSEK **ve** doğuşta beklenen yaşam süresi YÜKSEK **ve** 5 yaş altı ölüm hızı DÜŞÜK **ve** sağlık indeksi YÜKSEK **ise** sağlık indeksi ÇOK YÜKSEKTİR.

Engelli Yaşam- Konut İndeksi için ise dört alt bileşen kaldığı için kurallar üç üzeri dört yani 81 adet kural olarak tanımlanmıştır. Bileşenlerin en son çıktı yani engelli yaşam konut indeksine olan etkisi pozitiftir.

Seçilen verilerin bulanık mantık yöntemi için yazılan kurallarından örnek olarak beş tanesi şu şekildedir:

* Sağlık durumu DÜŞÜK **ve** ekonomik durum DÜŞÜK **ve** konut durumu DÜŞÜK **ise,** engelli yaşam ve konut indeksi ÇOK DÜŞÜKTÜR.

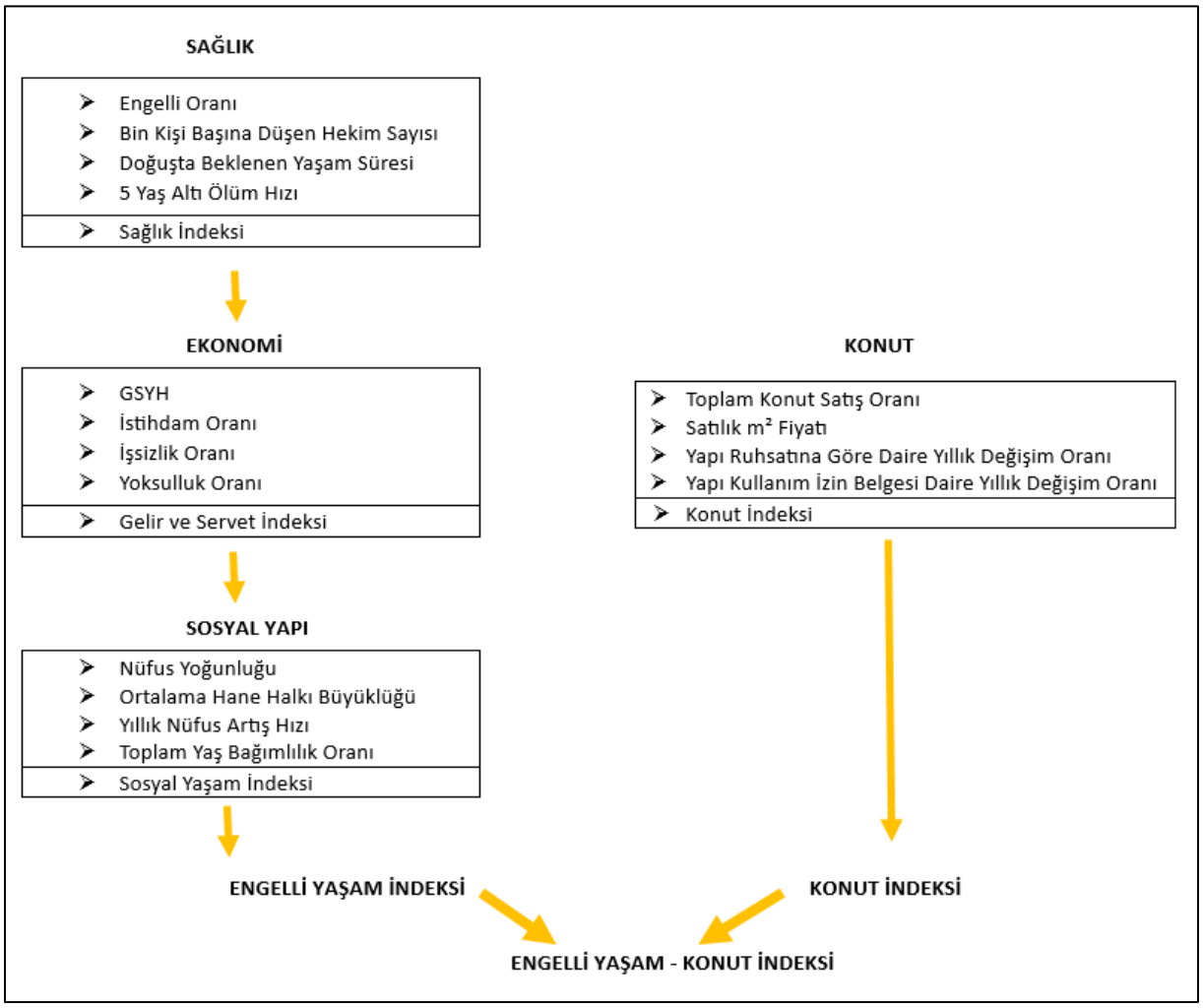
* Sağlık durumu ORTA **ve** ekonomik durum DÜŞÜK **ve** konut durumu ORTA **ise,** engelli yaşam ve konut indeksi DÜŞÜKTÜR.

* Sağlık durumu YÜKSEK **ve** ekonomik durum ORTA **ve** sosyal yapı YÜKSEK **ise**, engelli yaşam ve konut indeksi YÜKSEKTİR.

* Sosyal yapı DÜŞÜK **ve** ekonomik durum DÜŞÜK **ve** konut durumu orta **ise**, engelli yaşam ve konut indeksi DÜŞÜKTÜR.

* Sağlık durumu YÜKSEK **ve** ekonomik durum YÜKSEK **ve** konut durumu YÜKSEK **ise**, engelli yaşam ve konut indeksi ÇOK YÜKSEKTİR.

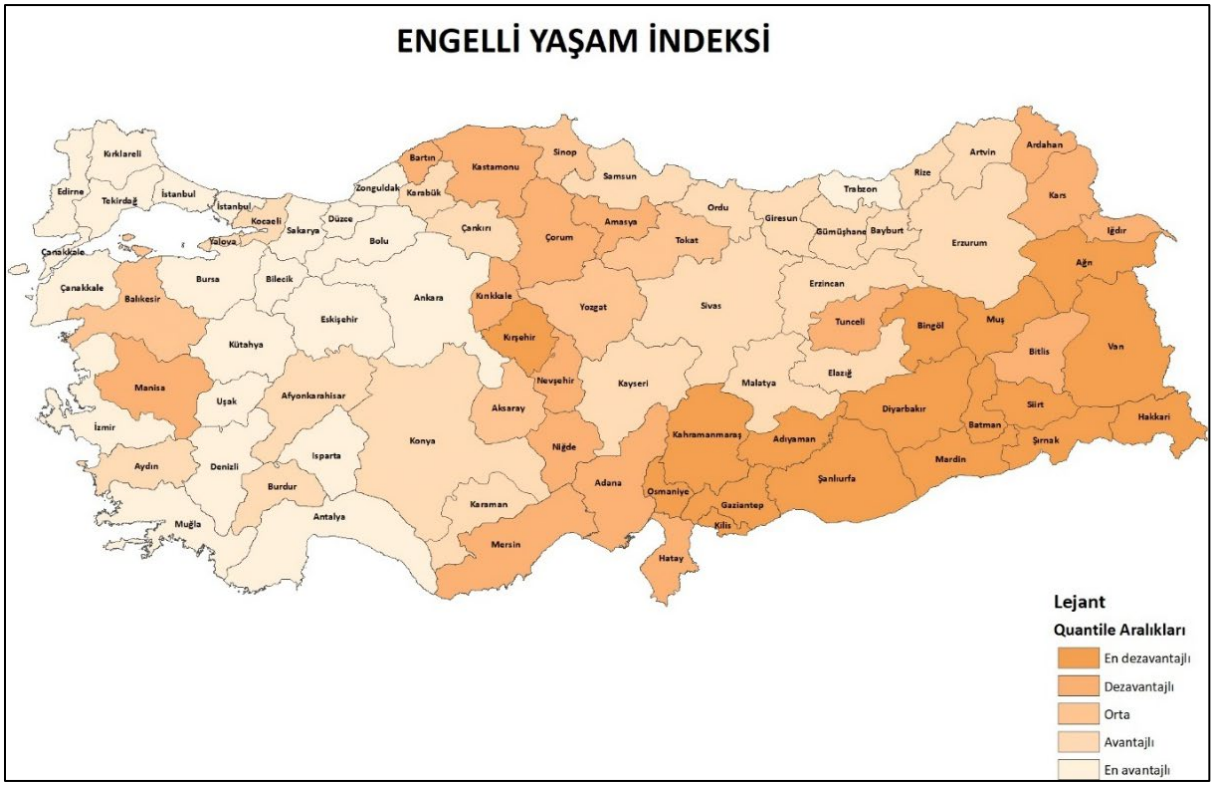
Engelli Yaşam-Konut İndeksi Modeli aşağıda (***Şekil 4***) yer almaktadır. **Çalışma kapsamında engelli yaşam indeksi, konut indeksi ve engelli yaşam konut indeksleri hazırlanmıştır. Böylece konut indeksinin etkileri izlenebilmiştir.**

Şekil 4. Engelli Yaşam – Konut İndeksi Modeli.

Her bir sonuç değerinin yani sayısal değerlerin %20'lik dilim olarak ifade edilen "Quantile" aralıklar şeklindeki sıralama yöntemine göre gruplandırılıp ArcGIS programı kullanılarak haritalandırılması yapılmıştır. Şekil 5'te "Engelli Yaşam İndeksi", Şekil 6'da "Konut İndeksi" ve Şekil 7'de "Engelli Yaşam – Konut İndeksi" yer almaktadır. Quantile aralıklarına göre 81 ilimiz 16-16-17-16-16 şeklinde sıralanmaktadır. En dezavantajlı – dezavantajlı – orta – avantajlı – en avantajlı olacak şekilde gruplandırma yapılmıştır.

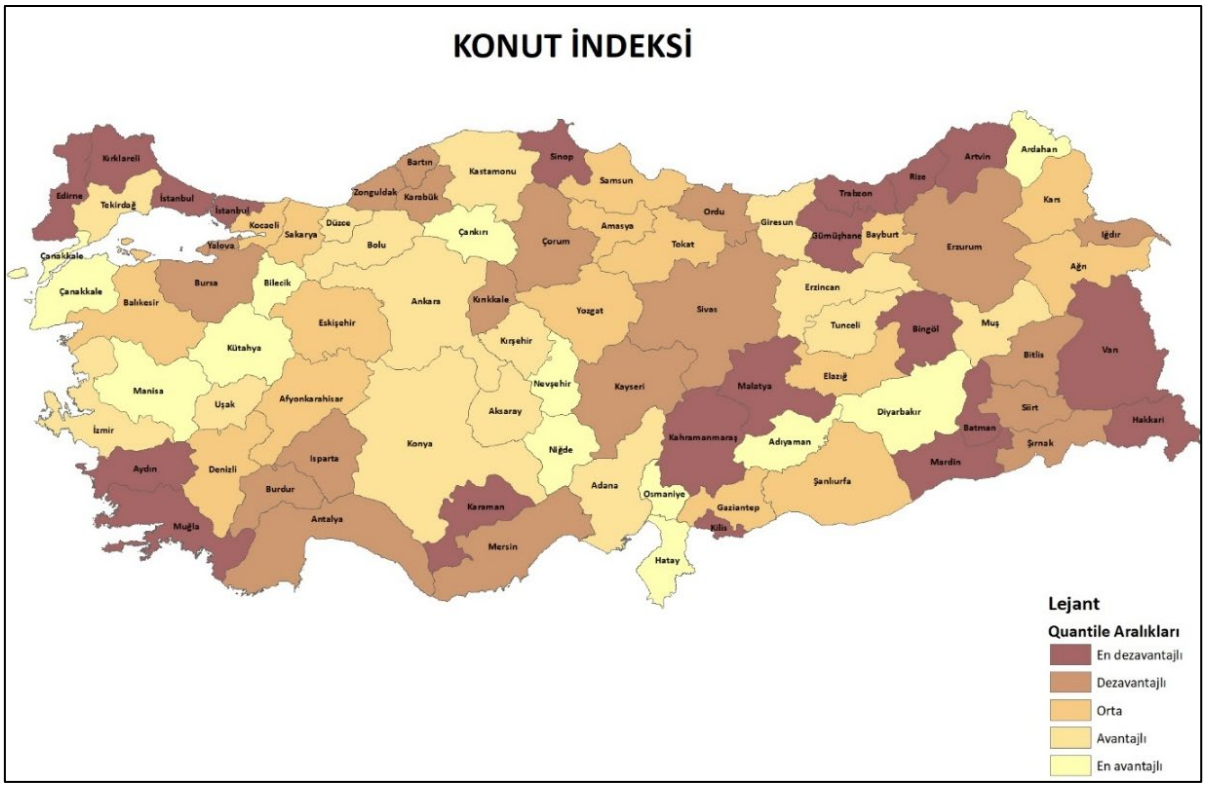
Engelli Yaşam İndeksi altında tanımlanmış 15 tane verinin bulanık mantık yöntemi kullanılarak alınmış olan sonuçları incelendiğinde en dezavantajlı kesimin Güneydoğu illeri ve Doğu illeriyle orta Anadolu'nun kuzeyinden güneyine doğru Kırşehir aksı üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Burada dezavantajlı ve orta grubunda yer alan ve ön plana çıkan şehirler ise Kocaeli, Yalova, Balıkesir ve Manisa ileri olmuştur (Şekil 5). Engelli Yaşam İndeksinde en dezavantajlı illerimiz Osmaniye, Ağrı, Bingöl, Muş, Şanlıurfa, Mardin ve Siirt olmuştur. En avantajlı illerimiz ise Ankara, Eskişehir, Tekirdağ, Bolu, Bursa, Sakarya, Muğla ve Uşak illerimiz şeklinde sıralanmıştır.

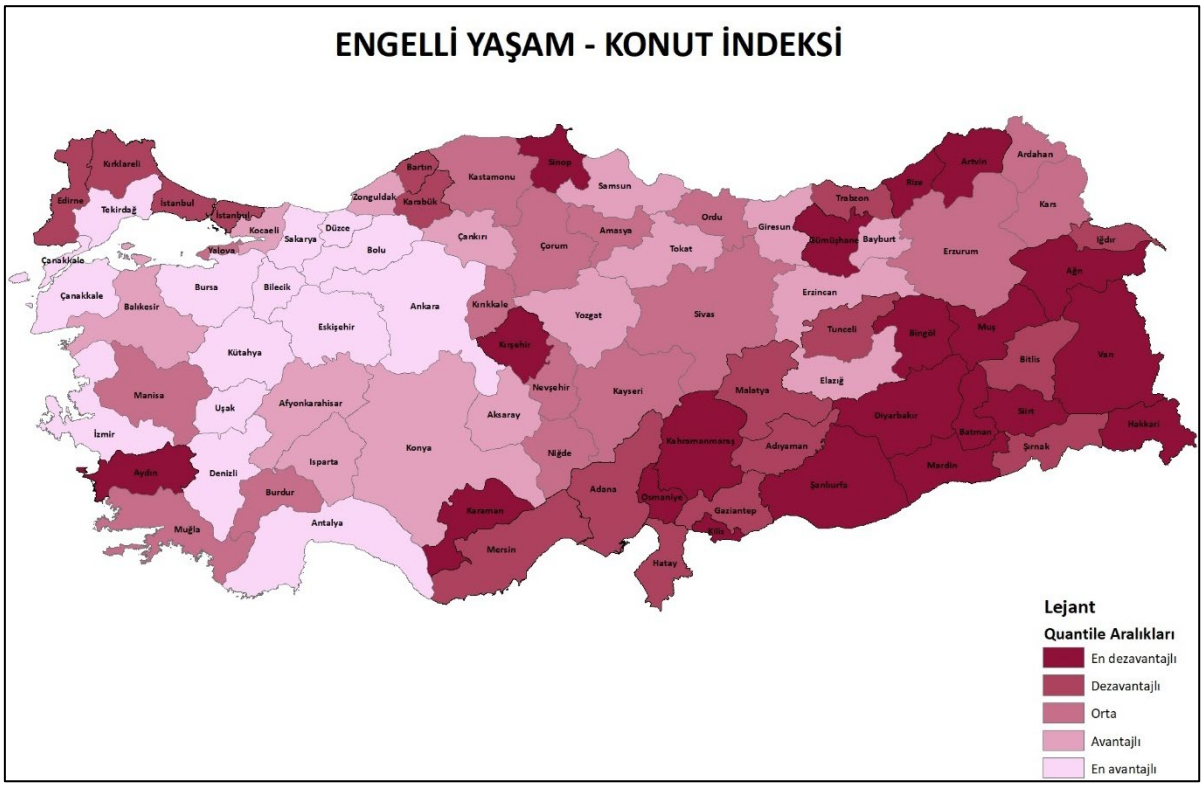
Şekil 5. Engelli Yaşam İndeksi.

Konut İndeksi incelendiğinde ise en dezavantajlı kesin satılık metrekare fiyatları değişkeni üzerinden ortaya çıktığı görülmektedir. Başta Trakya bölgesi Edirne Kırklareli ve İstanbul olmak üzere daha sonrasında Aydın ve Muğla en dezavantajlı şehirler olarak görülmektedir. Yapı ruhsatı hareketliliğinin değişimi bakımından incelendiğinde ise Karadeniz illerimizin Sinop, Gümüşhane, Trabzon, Rize ve Artvin'in bu durumdan etkilendiği görülmektedir. Kilis, Bingöl, Batman, Mardin, Malatya, Kahramanmaraş, Karaman, Van ve Hakkâri'nin ise Konut İndeksi bakımından daha düşük seviyelerde olması, bu illerin en dezavantajlı konuma gelmesine neden olmuştur. Avantajlı durumda yer almanın sebebi ise 6 Şubat depremlerinde sonrasında Hatay, Adıyaman, Adana ve Osmaniye'deki inşaatların artmasından kaynaklanmaktadır. Manisa ve Çanakkale illerinde de inşaat faaliyetlerinin son yıllarda arttığı görülmektedir. Konut İndeksi açısından en dezavantajlı illerimiz sırasıyla Kilis, Bingöl, Rize, Hakkâri, Aydın, Muğla, Artvin, Karaman, Trabzon, Sinop, Edirne, Kırklareli ve İstanbul olmuştur. En avantajlı illerimiz ise Adıyaman, Kütahya, Çankırı, Hatay, Nevşehir, Ardahan, Diyarbakır, Bilecik, Niğde, Çanakkale, Manisa, Osmaniye ve Ankara illeri olmuştur (Şekil 6).

Engelli Yaşam- Konut İndeksi sonuçlarına göre Konut İndeksi'nin büyük bir oranda şehirleri değiştirdiği, dezavantajlı durumlarını etkilediği görülmektedir. Özellikle Trakya'da yer alan iller ve Aydın ilini Konut İndeksi'nin varlığı Engelli Yaşam İndeksi'ndeki durumundan daha aşağıdaki bir seviyeye çekmiştir. Güneydoğu illerimizin zaten engelli yaşamdan dolayı dezavantajlı konumda bulunduğu için Konut İndeksinin burada fazla bir etkisi yoktur. Yine Karadeniz bölgesindeki iller için yaşam Sağlık İndeksi sonuçlarının konut indeks tarafından aşağıya çekilmiş olduğu yani daha dezavantajlı bir konuma getirdiği görülmektedir. Engelli Yaşam- Konut İndeksi'nde en dezavantajlı illerimiz sırasıyla Kilis, Osmaniye, Ağrı Bingöl, Hakkâri, Muş Batman ve Şanlıurfa olmuştur. En avantajlı illerimiz Ankara, Eskişehir, Tekirdağ, Bolu, Uşak, Sakarya, Kütahya, İzmir, Bilecik, Bursa ve Denizli illerimiz olarak sıralanmıştır (Şekil 7).

Şekil 6. Konut İndeksi.

Şekil 7. Engelli Yaşam – Konut İndeksi.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

"Barınma Hakkı" Anayasa'da tanımlanarak, her bireyin insanca yaşayacağı konut ve yaşam çevrelerini oluşturmayı öngörür. "Yaşam Alanları, Yaşam Hakkı, Kent Hakkı" ayrımcılığın olmadığı bir kent kurgusunu beraberinde getirmekte ve "Herkes İçin Olan Kent" kavramının önemini vurgulamaktadır. Bu kavramlar ile sivil katılımcılık öne çıkar. Özellikle ülke çapında hassas durumdaki bireylerin özel ihtiyaçlarını dikkate alan, tüm toplumun ihtiyaçlarının karşılandığı, çoğulcu ve barışçıl bir anlayış ile toplumsal uyum, katılım ve güvenlik hedeflenir.

On birinci Kalkınma Planı'nda (2023) konut vizyonu *"Herkesin yeterli, gereksinimlerine uygun, yaşanabilir, sağlıklı, dayanıklı, güvenli, ekonomik olarak karşılanabilir ve sürdürülebilir bir konuta sahip olması ve temel hizmetlere erişiminin sağlanması"* olarak tanımlanmıştır. "Bu kapsamda belirlenen hedef ve stratejilerde ise yeterlilik, sürdürülebilirlik, erişilebilirlik ve yüksek yaşam kalitesi vurguları yapılmıştır." Bu çalışmada; engelli bireylerin **"Barınma Hakkı", "Kent Hakkı" ve "Konut Hakkı"** çerçevesinde konut sahibi olmasının önemi ortaya konulmaktadır.

Araştırma kapsamında il bazında, engelli bireylerin konut edinimine yönelik olarak bulanık mantık yöntemi kullanılarak mekânsal bir indeks çalışması yapılmıştır. Engelli Yaşam-Konut İndeksine göre en dezavantajlı iller; Kilis, Osmaniye, Ağrı, Bingöl ve Hakkâri illeri olarak belirlenmiştir. TÜİK sonuçlarında da görüldüğü üzere Hakkari'deki işsizlik oranlarının yüksek olması, bu ilin dezavantajlılık durumunda belirgin bir rol oynamaktadır.

Geliştirilecek konut edinme politikalarının öncelikle en dezavantajlı olarak belirlenen bu iller üzerinden oluşturulması doğru bir strateji olacaktır. Bu çerçevede hem Konut hem de Engelli-Yaşam İndeksi'nde yer alan, alt göstergelerdeki durumlar da düşünülerek politikalar geliştirilmeli, ayrıca engelli bireylerin mekânsal izlerinin takip edilmesi de hedeflenmelidir.

"Ülkemizde konut piyasasında, konuta erişilebilirlikte farklı model uygulamaları bulunmakla birlikte kurumsal ve sürdürülebilir konut finansman sisteminin geliştirilmediği;

- Kapsamlı ve bütünleşik arsa-konut politikalarının izlenemediği,
- Konut politikalarının temelde mülk konut arzının arttırılmasına yönelik, tek boyutlu olduğu,
- Bu duruma bağlı olarak, serbest piyasada kiralık konut arzının azalması, kiralık konut fiyatlarının artması, hane halklarının mülk konut sahipliğinde finansal güçlükler ile karşılaşması gibi olumsuzlukların olduğu,
- Konut finansman sisteminin, kredi, menkulleştirme, sigorta gibi finansal işlemler çerçevesinde kısıtlı kaldığı,
- Konut sahipliği sisteminin teşvik edildiği,
- Konut fiyatına erişebilirliğin piyasa mekanizmasına bağlı olması dolayısıyla konuta erişebilirliğin de piyasa koşullarına bağımlı olduğu,
- Finansal baskı koşullarının, konut kredisi faizlerinin yükselmesine veya ortalama kredi vadesinin azalmasına neden olduğu,
- Merkezi ve yerel yönetimlerin konut arzının sınırlı olduğu,
- Alt ve alt-orta gelir grubunun konuta sahiplik yoluyla erişiminin mümkün olmadığı,
- Dezavantajlı Grupların gereksinimlerini dikkate alan finansman modellerinin geliştirilemediği,

bir konut piyasasının varlığından söz etmemiz mümkündür" (2019G000370 Proje, 2020).

Özellikle engelli bireylere yönelik konut politikalarının ve alternatif finansman sistemlerinin geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Dünya Engelliler Vakfı, Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu'nda (Koca, 2010); "Kent bütününe yönelik planlama ve tasarımdaki temel kurallar ortaya konulmuştur. Amaç yerleşmelerin engelsiz fiziksel çevreler oluşturmak ve mevcut çevrelerin niteliğini iyileştirmek, erişebilirliğini artırmak olarak öngörülmektedir. Temel kurallar ise;

- Planlamanın engelli bireylerin hareketlerini kısıtlamayacak şekilde yapılması gerektiği, engelli kişilerin kullanabildiği alanların çoğunluğunu sağlıklı insanların rahatlıkla kullanabileceği,
- Meslek disiplinlerinin ortak çalışmalarıyla özel ve kamu alanlarında engelli bireyler için uygun yaşam alanları oluşturulması gerektiği,
- Özellikle kent içi ulaşım alanlarında gerekli ve yeterli önlemlerin alınması ve belirtilen standartlar dahilinde, engelli bir bireyin yardım almadan bir yerden bir yere gidebileceği şekilde ulaşım ağı oluşturulması gerektiği,

- Açık alanlarda olduğu kadar yapı içlerinde de engelli bireylerin kullanımları göz önüne alınarak planlama yapılması gerektiği,
- Gerekli yasal düzenlemelerle çevre düzenleme planlarında ulaşılabilirlik kriterlerinin uygulanmasının zorunlu hale getirilmesi gerektiği,
- Fiziksel çevrenin yapılandırılmasında sorumlu kişi ve kuruluşların engelli bireyler konusunda bilgili, bilinçli ve duyarlı davranmaları sağlanması, bu amaçla fiziksel çevrenin tasarlanması ve yapılandırılması süreçlerinde engellilerin, ailelerinin ve örgütlerinin katılımı konusunun büyük önem taşımakta olduğu,"

şeklinde belirlenmiştir.

Yine Avrupa Komisyonu tarafından erişilebilir kent kriterleri şöyle sıralanmaktadır: Herkes için erişilebilir şehir yaşamının sağlanması; "Bilgiye erişimin sağlanması; Yaşam çevrelerinin, parklar ve çocuk oyun alanları gibi kamusal alanların engelli dostu olarak düzenlenmesinin sağlanması; Toplu taşıma düzenlemelerinin ve buna bağlı altyapının sağlanması; Belediye binası, kütüphane ve spor salonu gibi binalara girebilme, sosyal alanlar ve hizmetlere erişim sağlanması; Diğer şehirlerde uygulanabilecek örnek projelerin var olması" şeklindedir.

Çalışma kapsamında, "Toplumun tüm kesimlerinin ve özellikle **Engellilerin Erişilebilir Konut** ihtiyaçlarının dikkate alınması için temel öneriler;

- Toplumsal bütünleşmenin sağlanması,
- Sosyal kalkınmanın sağlanması,
- Yoksulluk ve eşitsizliklerin giderilmesi,
- Yerel ve kültürel değerlerin korunması,
- Engelli bireylerin eşitsizlik ve dezavantajlılık halinin belirlenmesi,
- Engelli Gruplara yönelik barınma / mülk sahipliğinde pozitif ayrımcılık kotasının ortaya konması,
- Engelli bireylerin duyarlılıklarının dikkate alınması, beklentilerinin ve çıkarlarının korunması, toplumsal ve ekonomik katılımlarının sağlanmasıdır" (2019G000370 Proje, 2020).

Türkiye için geleceğe dönük engelliler ve dezavantajlı diğer gruplar için konut üretim sistemlerine yeni bakış açıları geliştirme konusunda Dünya örnekleri çok önem kazanmaktadır. Dünyadaki olumlu örnekler, ülkemiz insanlarının kendi ihtiyaçları ve ülkenin içinde bulunduğu konjonktürler doğrultusunda özgünleştirilmelidir. Ayrıca, Türkiye'nin 7 farklı bölgesi ve 81 ili için üretilmesi düşünülen konutlar, iyileştirme, yeniden üretim ve dönüşüm projeleri, ülkenin farklı fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri göz önünde bulundurularak planlanmalıdır. Yine dünya örneklerinde olduğu gibi Türkiye örnekleri de çeşitlilik ve kapsayıcılık içermelidir.

"**Kapsayıcı Planlama**" ve "**Evrensel Tasarım**" ilkeleri benimsenmiş bir kent, "**Herkes için Tasarlanmış**" olmalıdır. Engelli ve dezavantajlı bireyler için özel çözümler yaratmak yerine, baştan itibaren erişilebilirliği temel alan bir yaklaşım sağlanmalıdır. Böylelikle tüm toplumun yaşam kalitesinin arttırılması önceliğimiz olmalıdır. Tüm engellerimizin kalkması için son sözümüz;

"Engeller, toplumun görmeyen gözleriyle değil, hissedebilen kalpleriyle kaldırılır."

KAYNAKÇA

2019G000370 Proje Numaralı, "Konut Araştırma Projesi", (2020) "Konut Araştırma Raporu Hazırlanması Dezavantajlı Grupların Barınma ve Konut İhtiyacının Karşılanmasına Yönelik Kamunun ve Özel Sektörün Yapabileceklerini Belirleyen" Projesi,, Diğer kamu kuruluşları (Yükseköğretim Kurumları hariç), Yürütücü: Funda Yirmibeşoğlu, Proje Koordinatör Yrd: Özhan Ertekin, Araştırmacı: Özlem Özçevik, Araştırmacı: Özge Atalay Çelik, Araştırmacı: Ece Özmen, Araştırmacı: Zeynep Yirmibeşoğlu, Araştırmacı: Nurkan Baykara, Araştırmacı: Hande Sanem Çınar, Araştırmacı: Göksenin İnalhan, Araştırmacı: Murat Kuruoğlu, Araştırmacı: Fethi Kadıoğlu, Araştırmacı: Gülden Demet Oruç, Araştırmacı: Engin Eyüp Eyuboğlu, Araştırmacı: Sinan Mert Şener, Araştırmacı: Aliye Ahu Akgün, Araştırmacı: Fatih Terzi, Araştırmacı: Aslı Ulubaş, Araştırmacı: Ayşe Meltem Baslo, Araştırmacı: Zeynep Akoğlu, Araştırmacı: Gülşen Aytaç, Araştırmacı: Burak Çelik, 04.09.2019 – 25.11.2020 (Ulusal)

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü**,** (2020). "Dünyada Sosyal Politika ve Sosyal Konut Uygulamaları", https://www. Aile ve Çalışma. gov.tr/ uploads/sygm/.

Artaş, Ş., Tobaoğlu B,. İ., Kaplan, E., Güleç, B. (2025). Dünyada ve Türkiye'de engelli ve yaşlılara yönelik konut politikaları, Konut sorunu ve politikaları Seçme Dersi Dönem Ödevi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ders yürütücüsü: Prof. Dr. Funda Yirmibeşoğlu

Center for Universal Design, (1997). "The Principles of Universal Design" NC State University, https://design.ncsu.edu/research/center-for-universal-design/

Çaylak, B., Külük, B., Beygirci, M., Karakuş, K. (2025). Dünyada ve Türkiye'de engelli ve yaşlılara yönelik konut politikaları, Konut sorunu ve politikaları Seçme Dersi Dönem Ödevi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ders yürütücüsü: Prof. Dr. Funda Yirmibeşoğlu

Dünya Sağlık Örgütü, World Health Organisation, WHO. (2025). https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1

European Commission, (2025). An official website of the European Union. https://ec.europa.eu/ commission/presscorner/detail/en/ip_24_6101

European Commission, (2021). An official website of the European Union.

İMO, (2011). "Türkiye'de Konut Sorunu ve Konut İhtiyacı Raporu", İnşaat Mühendisleri Odası. http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/9ca6617c167713d_ek.pdf

Karakaş, B. (2015)." Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde Sosyal Konut Uygulamaları", İş ve Hayat.

Koca, C, (2010). Dünya engelliler vakfı, Engelsiz şehir planlaması bilgilendirme raporu. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/9259/mod_resource/content/0/engelsiz%C5%9Fehirplanlama%20raporu.pdf#:~:text=WHO%20%2D

Kurtaran, B., Gürer, A. S. (2025). Dünyada ve Türkiye'de engelli ve yaşlılara yönelik konut politikaları, Konut sorunu ve politikaları Seçme Dersi Dönem Ödevi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ders yürütücüsü: Prof. Dr. Funda Yirmibeşoğlu

Özmen, E. (2024). Bulanık mantık yaklaşımıyla Türkiye'de sürdürülebilir şehir, yerleşme performansının değerlendirilmesi ve akıllı-ekolojik konut alanı modeli. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.

Pixabay, (2025). https://pixabay.com/photos/search/ Free Stock Photos

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2025). Umut Evleri Projesi. https://www.aile.gov.tr/haberler/umut-evleri-engellileri-toplumla-kaynastiriyor

TOKİ – Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, (2024). Engellilere Yönelik Konut Projeleri.

TÜİK, (2011-2025). Sağlık; Engelli Oranı

(TÜİK, 2018); Bin kişi başına düşen hekim sayısı

(TÜİK, 2022); Doğuşta beklenen yaşam süresi

(TÜİK, 2023); 5 yaş altı ölüm hızı

(TÜİK, 2023); Sağlık İndeksi

(TÜİK, 2015); GSYH

(TÜİK, 2023); İstihdam oranı

(TÜİK, 2024); İşsizlik oranı

(TÜİK, 2024); Yoksulluk oranı

(TÜİK, 2024); Gelir ve Servet İndeksi

(TÜİK, 2015); Sosyal Yapı;

Nüfus yoğunluğu (2024);

Ortalama hane halkı büyüklüğü (2024);

Yıllık nüfus artış hızı (2024);

Toplam yaş bağımlılık oranı (2024);

Sosyal Yaşam İndeksi (2015);

Konut; Toplam konut satış oranı (2024);

Yapı ruhsatına göre daire yıllık değişim oranı (2024);

Yapı kullanım izin belgesi daire yıllık değişim oranı (2024);

Konut İndeksi (2015)

TÜİK, (2025). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2024;

TÜİK (2025) Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2024;

TÜİK (2025) İşgücü İstatistikleri, 2024;

TÜİK (2024). Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2024;

TÜİK (2024). Hayat Tabloları, 2021-2023.

Sahibinden.com. (2024). İllere göre konut değerleri (satılık m²)

UCL**.** (2025). Definitions of disability, UCL Great Ormond Street Institute of Child HealthHome, https://www.ucl.ac.uk/child-health/about-us/equality-diversity-and-inclusion/focus-groups/disability-visibility-group/definitions

Yirmibeşoğlu, F. (2010-2025). "Konut Sorunu ve Politikaları" Seçme Ders Notu: Elektronik ortamda (NİNOVA), Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü ve Mimarlık Fakültesi kurulu onaylı

ENGELLİ BİREYLER İÇİN GEÇİCİ BARINMA ÇÖZÜMÜ OLARAK ERİŞİLEBİLİR KONTEYNERLER

Prof. Dr. Osman TUTAL
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü
ORCID: 0000-0003-1454-5514

Prof. Dr. Alper ÇABUK
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü
TAPLAK, Tasarım ve Planlama Akreditasyon Derneği
ORCID: 0000-0002-0684-2247

ÖZET

Bu çalışma, afet ve acil durumlar sonrasında geçici barınma gereksinimi duyan engelli bireylerin karşılaştığı erişilebilirlik sorunlarını hem mimari hem de kentsel tasarım ölçeğinde ele alarak bu sorunlara yönelik somut ve uygulanabilir çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında Türkiye'de yaşanan deneyimlerden hareketle oluşturulan bu çalışma, engelli bireylerin afet sonrası yaşam alanlarında fiziksel, işitsel, görsel ve zihinsel erişilebilirlik bağlamında karşılaştıkları zorlukları görünür kılmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda önerilen konteyner prototipi, erişilebilirlik ve kullanılabilirlik ilke ve standartlarına göre tasarlanmış, yenilikçi ve sürdürülebilir bir modeldir. Araştırma sürecinde gerçekleştirilen alan çalışmaları, kullanıcı deneyimlerine dayalı geri bildirimler, teknik gözlemler ve literatür incelemeleri, geçici barınma alanlarının yalnızca fiziki barınma gereksinimini karşılamakla sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal kapsayıcılık, sosyal adalet ve sürdürülebilir yaşam çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Geliştirilen prototip, yalnızca engelli bireyler için değil, aynı zamanda yaşlılar, çocuklar, hamile bireyler ve süreğen hastalığı olan kullanıcılar gibi *kırılgan grupların* da gereksinimlerini gözeten, esnek ve adaptif bir yapıya sahiptir. Prototipte yer alan mimari çözümler; dış mekanda iç mekana erişilebilir güzergahlar, merdiven, rampa, giriş sahanlığı ve yapı girişi, iç mekan yatay dolaşım, banyo, mutfak, yaşama ve yatma mekanları ile akıllı enerji sistemleri ve duyusal erişime uygun bileşenlerle desteklenmiştir. Çalışmanın bir diğer özgün yönü, bu prototipin yalnızca teorik bir model olarak değil, Avrupa Birliği destekli bir uygulama projesi kapsamında fiziki olarak da üretilmiş olmasıdır. Bu durum önerilen çözümün saha uygulamasına aktarılabilirliğini artırmakta, projeyi salt akademik düzeyden çıkarıp toplumsal bir müdahale aracı haline getirmektedir. Ayrıca mimarlık öğrencilerinin tasarım sürecine dahil edilmesi, çalışmanın pedagojik katkısını artırmış, erişilebilir tasarımın eğitsel boyutta da ele alınmasını sağlamıştır. Sonuç olarak bu çalışma, afet sonrası geçici barınma planlamasında engelli bireylerin gereksinimlerini merkeze alan, erişilebilirliği hak temelli bir bakışla ele alan ve farklı kullanıcı grupları için bütüncül çözüm önerileri sunan öncü bir yaklaşım ortaya koymakta; literatüre, uygulamaya ve politika geliştiricilere önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Afet Yönetimi, Geçici Barınma, Erişilebilirlik, Engelliler, Konteyner Tasarımı

ACCESSIBLE CONTAINERS AS A TEMPORARY HOUSING SOLUTION FOR PEOPLE WITH DISABILITIES

ABSTRACT

This study aims to address the accessibility problems faced by disabled people who need temporary shelter after disasters and emergencies on both architectural and urban design scales and aims to develop concrete and feasible solutions to these problems. Based on the experiences in Turkey especially after the February 6, 2023 Kahramanmaraş earthquakes, this study aims to make visible the difficulties faced by disabled people in the context of physical, auditory, visual and mental accessibility in post-disaster living spaces. The container prototype proposed in this context is an innovative and sustainable model designed according to the principles and standards of accessibility and usability. The field studies, feedback based on user experiences, technical observations and literature reviews conducted during the research process revealed that temporary shelters are not only limited to meeting physical shelter needs, but should also be evaluated within the framework of social inclusion, social justice and sustainable living.

The developed prototype has a flexible and adaptive structure that not only meets the needs of people with disabilities, but also the needs of vulnerable groups such as the elderly, children, pregnant women and users with chronic diseases. The architectural solutions in the prototype are supported by accessible routes from the exterior to the interior, stairs, ramps, entrance landings and entrances, interior horizontal circulation, bathrooms, kitchens, living and sleeping spaces, smart energy systems and sensory-accessible components. Another unique aspect of the study is that this prototype is not only a theoretical model, but also physically produced within the scope of a European Union-funded implementation project. This increases the transferability of the proposed solution to field practice and transforms the project from a purely academic level into a social intervention tool. In addition, the inclusion of architecture students in the design process has increased the pedagogical contribution of the study and enabled accessible design to be addressed in an educational dimension. As a result, this study presents a pioneering approach that puts the needs of people with disabilities at the center of post-disaster temporary shelter planning, addresses accessibility from a rights-based perspective and offers holistic solutions for different user groups; it makes important contributions to the literature, practice and policy makers.

Keywords: Disaster Management, Temporary Shelter, Accessibility, Disabled People, Container Design

1. GİRİŞ

Doğal çevre, sunduğu canlı ve cansız kaynaklarla yaşamın temelini oluşturur. Barınma eylemi ise insanoğlunun varoluşundan günümüze değin birey ve aile için temel gereksinimlerden biri olarak ortaya çıkar. İnsan gereksinimleri kavramlarına temellenen çevresel tasarım teorileri içinde de önemli bir yere sahip olan barınma, Maslow'un İnsan Gereksinmeleri Hiyerarşisi modelinde insanların temel yaşamsal gereksinimlerini karşılayan ve yaşamsal hizmetleri de barındıran temel bir hak olarak nitelenmektedir. (Lawrance, 1987). Barınma kavramını güdüler ve davranışlar üzerinden fiziksel güvenlik kavramı içinde ele alan yaklaşımların yanı sıra mimarlığın temel önceliği arasına yerleştiren görüşler de vardır (Lang, 1987).

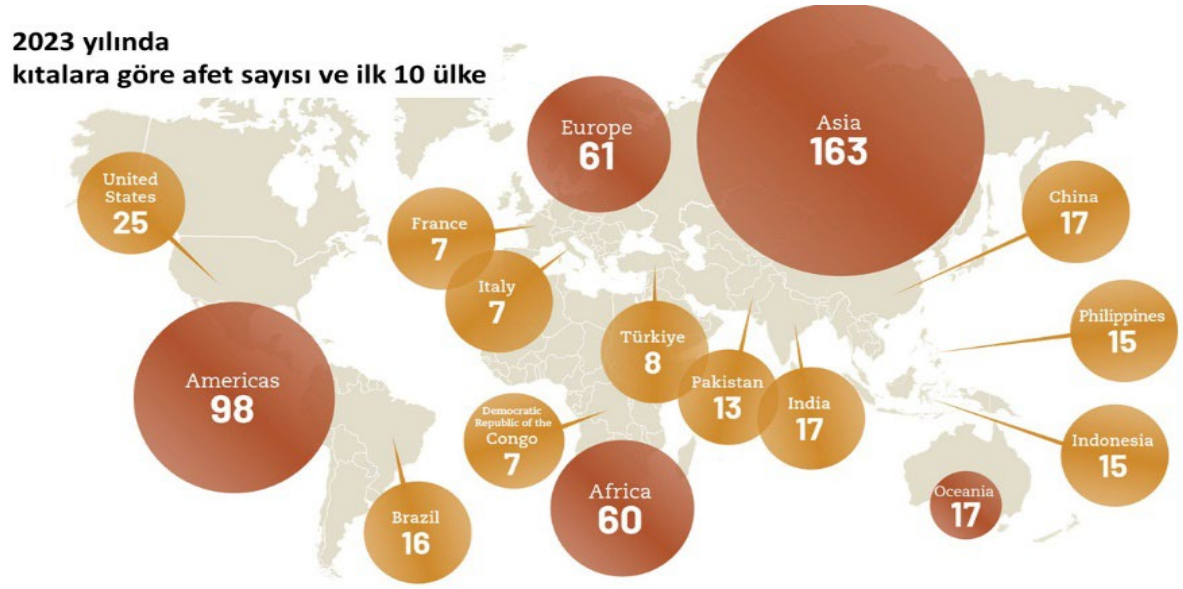
Barınma, dar anlamda *doğal etkilerden korunmak, yerleşmek, yaşamak için uygun şartlar bularak kapalı bir yere sığınmak* (URL 1) olarak tanımlansa da barınma hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 25. Maddesinde yeterli yaşam düzeyini sağlayacak ve güvenliği de kapsayacak şekilde güvence altına alınmaktadır (URL 2). Yeni Kentsel Gündem'de (Habitat III) ise barınma/konut hakkı yeterli bir yaşam standardının bir bileşeni olarak ele alınmakta, dayanıklı ve güvenli konut politikaları yanında tüm riskli konut stokunun afetlere karşı dayanıklılığını sağlamak üzere güçlendirilmesi ve yenilenmesine yönelik konut politikalarından bahsedilmektedir (URL 3). Bu yüzden barınma hakkı, güvenli, huzurlu ve onurlu bir yerde yaşama hakkı olarak görülürken (URL 4) içinde yaşadığımız küresel ve yerel dinamikler açısından değerlendirildiğinde barınma üzerinden yaşanan sosyal adaletsizliklerin derinleşmesine neden olmaktadır. Göç ve toplumsal dışlanma barınma erişiminde kısıtlar yaratırken, barınma hakkı ve mülkiyet ilişkisi arasında artan gerilimler, iklim değişikliğinin neden olduğu afetler ve sonrasındaki süreçlerde dayanıklı barınma çözümlerinin yetersizliği problemlerini artırmaktadır (Ege Mimarlık, 2025). Bu nedenle barınma mekânları en ilkel olandan en modern olana dönüşüm süreci içinde güvenlik sorunlarıyla karşılaşmaya devam etmektedir. Bu durum özellikle afetlere maruz kaldığı dönemlerde barınma mekânlarını ya da konutu yer seçiminden yapım strüktürüne, malzeme seçiminden detay çözümlerine kadar geniş bir ölçekte güvenlik konusunun öznesi yapmaktadır. İşte bu yüzden barınma, afetler, acil durumlar, nüfus hareketleri (göç vb.) sonrası yaşamın geleceği açısından ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri haline gelmektedir. Örneğin bir afette hayatta kalmayı mümkün kılarken güvenlik, kişisel emniyet, atmosferik etkilere ve hastalıklara karşı direncin artırılması açısından da stratejik öneme sahiptir. Bu önem insan onuru, aile ve toplum yaşamının sürdürülmesi ve etkilenen nüfusun afetin etkilerinden ya da maruz kalınan durumdan kurtulabilmesi için de geçerlidir (UNHCR, 2016).

Bu yüzden, nüfus hareketleri (göç vb.) ayrı tutulursa, coğrafyanın değiştirilemez doğal özellikleri dikkate alındığında doğal afet riski taşıyan alanların kırılganlıklarını anlamak büyük önem taşımaktadır. Yer aldığı coğrafi konum Türkiye'yi çeşitli doğal afetlerle karşı karşıya getirmekte ve bu afetlere karşısında savunmasız kılmaktadır. Nüfus artışı, betonarme teknolojisi ve kat mülkiyeti kurgusu ile 1950'li yıllardan bu yana hızla kontrolsüz bir şekilde büyüyen kentler büyük risk havuzları olarak nitelendirilmekte, ülkenin süreğen tehlike kaynağı afetler, özellikle de depremler tarafından zaman zaman sınanmaktadır. (Balamir, 2012). Geçmişten günümüze bir okuma yüz yıllık bir süreçte ülke genelinde jeofizik, hidrolojik, klimatolojik, meteorolojik ve biyolojik afet türleriyle karşılaşıldığını, sıklığı ve etkileri açısından afetler arasında özellikle depremlerin sayı, kayıplar, etkilenen kişi sayısı ve hasar miktarı açısından dikkat çekici olduğunu göstermektedir (Tablo 1). Öyle ki bu süreçteki toplam 208 afet sayısının 108 adedi (%51,9), 135.890 ölüm sayısının 132.795'i (%97,7) ve ortaya çıkan 85.015.535.000 tahmini toplam hasar miktarının 79.616.679.000'ini (%93,6) depremler oluşturmaktadır.

Doğal Afet Türleri	Alt Tipler	Afet Sayısı (n)	Afetlerin Yüzdesi (%)	Toplam Ölüm Sayısı	Etkilenen Toplam Kişi Sayısı	Tahmini Hasar Miktarı
Jeofizik	Deprem	108	51,9	132.795	16.841.947	79.616.679.000
	Kitle Hareketi	1	0,4	261	1.069	0
Hidrolojik	Sel	53	25,4	1.496	1.811.292	4.359.543.000
	Toprak Kayması	14	6,7	504	13.671	49.933.000
Klimatoloji	Orman Yangını	6	2,8	24	562.238	250.566.000
Meteorolojik	Aşırı Sıcaklar	7	3,3	100	8.450	1.700.000
	Fırtına	12	5,7	101	14.763	737.114.000
Biyolojik	Salgın hastalık	7	3,3	609	204.847	0
Toplam		**208**	**100**	**135.890**	**19.458.277**	**85.015.535.000**

Tablo 1: 1923'ten 2023'e Türkiye'deki Doğal Afet İstatistikleri (Keçici ve Bıçakçı, 2023).

Uluslararası Afet Veri Tabanı (EM-DAT), toplumların afetlere karşı zarar görebilirliğini değerlendirmek için kanıta dayalı bilgiler sunmakta ve böylece politika yapıcılara öncelik belirleme konusunda yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda ülkeler düzeyindeki afetler hakkında coğrafi, zamansal, insani ve ekonomik bilgileri içermektedir. 2023 yılında doğal tehlikelerle ilgili toplam 399 afet kaydetmiştir (Görsel 1).

Görsel 1. 2023 yılı kıtalara göre afet sayısı ve ilk 10 ülke.
Kaynak: https://files.emdat.be/reports/2023_EMDAT_report.pdf

Bu afetler 86.473 kişinin ölümüne yol açmış ve 93,1 milyon kişiyi etkilemiştir. Ekonomik kayıp 202,7 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Türkiye ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nde 2023 yılında meydana gelen deprem, 56.683 ölüm ve 42,9 milyar ABD doları değerinde hasarla, ölüm ve ekonomik hasar açısından yılın en yıkıcı olayı olmuş, her iki ülkede yaklaşık 18 milyon kişi etkilenmiştir (EM-DAT, 2023). Dünya genelinde yaşanan doğal afetler arasında afet sayısı, afet çeşitliliği, ölüm sayısı, etkilenen toplam kişi sayısı ve ekonomik kayıplar açısından ortaya çıkan değerler Türkiye'nin karşı karşıya olduğu doğal tehditler, özellikle de deprem konusunda afet yönetimi ve risk azaltma stratejilerine disiplinler arası bir yaklaşımın gerekliliğinin altını çizmektedir. Kısaca, afetler politikası açısından kapsamlı risk belirleme ve azaltma önlemlerinin alınması, yalnızca bu doğal afetlerin potansiyel etkilerini en aza indirmek için değil, aynı zamanda ulusal güvenliği sağlamak ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek adına da hayati önem taşımaktadır.

Diğer yandan afetler ve acil durumlar öncesi, sırasında ve sonrasında alınacak stratejik kararlar ve izlenecek politikalar hayati önem taşımaktadır. Bu kararların özellikle afetler sonrasında kısa sürede hayata geçirilme zorunluluğu engellilerin bu kararlardan orantısız bir şekilde etkilenmesine neden olmaktadır. Bu yüzden karar alma mekanizmalarına dahil edilmelerinden özel gereksinimlerinin belirlenmesi ve afetler sonrası barınma gereksinimlerinin karşılanması, çağdaş afet yönetimi politikalarının ve sürdürülebilir kent planlamasının temel önceliklerinden biri olarak görülmektedir (Boffo vd., 2021; Hammad ve Ariffin, 2021). Engelli bireylerin özellikle geçici barınma birimlerinde yaşadığı erişilebilirlik sorunları, yalnızca fiziksel engellerle sınırlı olmayıp aynı zamanda sosyal dışlanma ve hizmetlere erişimdeki eşitsizliklerle de derinleşmektedir (Thompson vd., 2020; Kisira vd., 2023). Bu bağlamda afet sonrası geçici yerleşim alanlarının tasarımında erişilebilirlik ilkeleri temel alınmalıdır (Cocco vd., 2020; Di Bucci, 2023).

Bu çalışmanın temel amacı, afet ve acil durumlar sonrasında süreçten orantısız bir şekilde etkilenen ve geçici barınma gereksinimi doğan engelli bireylerin mimari ve kentsel ölçekte karşılaştığı erişilebilirlik sorunlarını tanımlamak, bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmek ve bu doğrultuda örnek bir geçici barınma birimi (erişilebilir konteyner prototipi) tasarımı ortaya koymaktır. Çalışma, engelli bireylerin afet sonrası yaşam ortamlarında fiziksel, işitsel, görsel ve zihinsel erişilebilirlik açısından karşılaştıkları özgül gereksinimlerin mekânsal tasarıma nasıl entegre edilebileceğini göstermeyi de hedeflemektedir.

Çalışma, afetler ve acil durumlardan etkilenenlere yönelik geçici barınma sürecine odaklanmakta, afetlerden ve geçtiğimiz yıllarda yaşadığımız yoğun mülteci hareketinden elde edilen deneyimlerle özellikle kırılgan grupların barınma gereksinimine odaklanmaktadır. Alan araştırmaları, yerinde yapılan gözlemler ve incelemeler, mekânsal analizler, kullanıcı geri bildirimleri ve teknik değerlendirmelerle şekillenen bu çalışma; fiziksel planlama, mimari tasarım, afet yönetimi, sosyal politika ve engellilik çalışmaları gibi birçok disiplini bütünleştiren bir içerik sunmaktadır. Çalışmanın kapsamı, geçici barınma alanlarının yer seçimi, mekânsal yerleşimi, yapıların fiziksel özellikleri, erişilebilirlik düzeyleri ve kullanıcı konforu gibi çok boyutlu değerlendirme kriterlerini içermektedir.

Çalışmanın en özgün yönlerinden biri, afet sonrası ya da mültecilere yönelik geçici barınma süreçlerine erişilebilirlik perspektifinden yaklaşarak, fiziksel engellilerin yanı sıra işitme, görme ve zihinsel engelliler ile hareket kısıtlılığı bulunan yaşlılar, hamile bireyler ve çocuklar için de kapsayıcı tasarım ilkeleri doğrultusunda somut çözümler üretmesidir. Literatürde genellikle teknik barınma çözümleri veya engellilik üzerine ayrı ayrı odaklanılmışken, bu çalışma bu iki alanı birleştiren bütüncül bir yaklaşımla, *erişilebilir bir konteyner prototipi* tasarımı üzerinden hem kuramsal hem de uygulamalı bir model sunmaktadır. Ayrıca, projenin Avrupa Birliği destekli bir pilot uygulamaya dayanıyor olması, önerilerin yalnızca kuramsal düzeyde kalmayıp uygulamaya aktarılabilirliğini de ortaya koymaktadır.

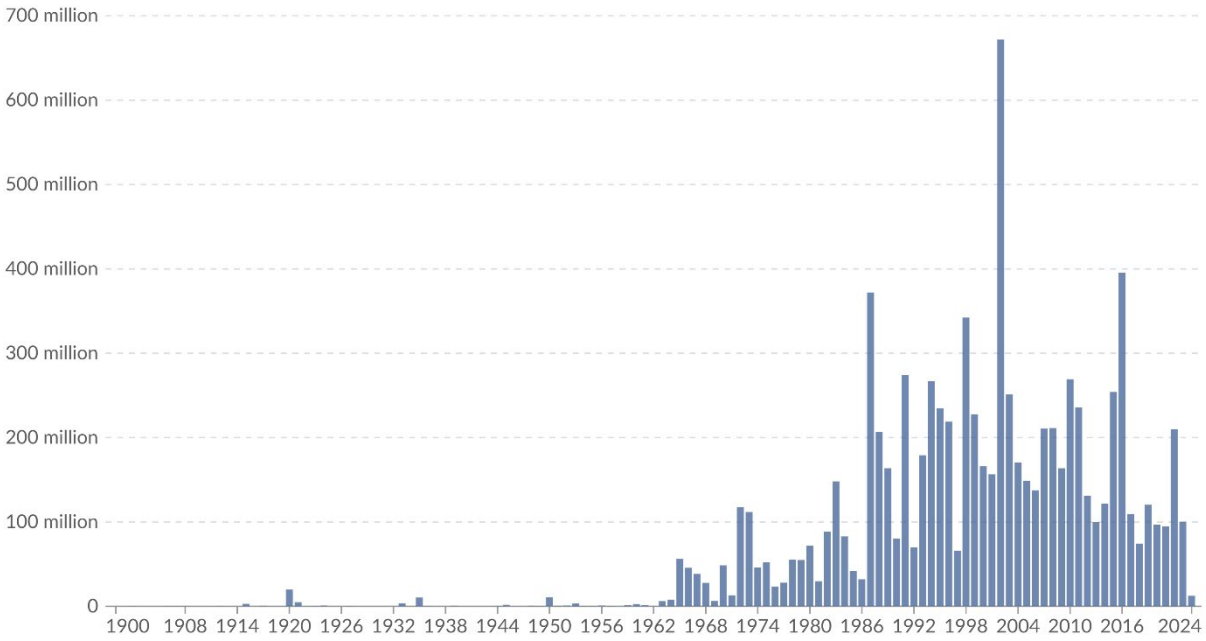
Bu çalışma, afet sonrası geçici barınma planlamasında engelli bireylerin gereksinimlerini merkeze alan bir paradigma değişikliğini önermekte ve bu yönde karar vericilere, mimarlara, şehir plancılarına, afet yönetimi uzmanlarına ve sosyal politika geliştiricilerine yol gösterici nitelikte öneriler sunmaktadır. Alan araştırmalarına dayalı özgün veriler ve örnek konteyner prototipi ile yapılandırılan model hem kamu hem de sivil toplum kuruluşlarının afet sonrası erişilebilir geçici barınma politikalarını yeniden düşünmelerine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'de bu ölçekte ve bu teknik derinlikte gerçekleştirilmiş ilk kapsamlı multidisipliner araştırmalardan biri olması nedeniyle hem ulusal hem uluslararası literatürde önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Engellilerin afetler ya da acil durumlar sonrası karşılaştıkları mekânsal eşitsizliklere karşı duyarlılığı artırma, hak temelli ve kapsayıcı barınma politikalarının gelişmesine katkıda bulunma ve akademik literatüre disiplinlerarası yeni bir perspektif kazandırma açısından etkisi büyüktür.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Afetler, toplumların gündelik yaşam faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, etkilediği toplumun baş etme kapasitesini yetersiz kılan doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylardır. Acil durumlar ise, toplumun tamamının veya belli kesimlerinin normal hayat ve faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan ve acil müdahaleyi gerektiren olayları ve bu olayların oluşturduğu kriz halini ifade etmektedir (URL 5). Günümüzde doğal afetlerin yoğunluğu ve sıklığı giderek artmaktadır (Thomas ve Lopez, 2015). Dünya nüfusunun yaklaşık %15'ini oluşturan engelliler yaşanan afetlerden orantısız bir şekilde etkilendiklerinden bu durum engellilerin tahliye, barınma ve yapılan yardımlara erişimlerini etkilemekte (Howard vd., 2017; Gorman-Murray vd., 2018), daha fazla risk altında olup yüksek ölüm oranlarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır (Quaill vd., 2018; WHO, 2011). Dolayısıyla bu bölümünde çalışma kapsamında sunulan çözüme dayanak teşkil edecek kuramsal altyapıya yer verilecektir.

2.1. Afetler, Acil Durumlar ve Geçici Barınma

Dünya genelinde afetlerin ya da acil durumların ne zaman, nerede ortaya çıkacağı ne şekilde gerçekleşeceği ve etkisinin ne olacağı öngörülemediği için arama kurtarma, tıbbi ilk yardım ve tedaviden acil barınmaya kadar geniş bir ölçekte acil yardıma gereksinim duyulabilmektedir. Afetler ve acil durumlar sonucunda ortaya çıkan acil barınma, geçici barınma ve kalıcı konut sorunu en büyük toplumsal hasarlardan biridir (İdemen, 2022). Bu yüzden hem acil durumlar hem de yaşanan afetlerin yıkıcı etkileri en fazla konutlar üzerinde görülmektedir. Özellikle de yıkıcı depremler ile zorunlu nüfus hareketleri ya da yer değiştirmeler sonrasında yeterli güvenli ve sağlıklı barınma olanağı kalmadığı için insanlar evlerini hatta yaşadıkları çevreyi bile terk etmekte ve durum afet bölgelerinde acil barınma gereksinimi doğurmaktadır. Bu gereksinim 2000'li yılların başında zirve yaparken 1960'lı yılların ortalarından günümüze ciddi bir kümelenme göstermektedir (Şekil 1). Seksenli yılların ortasından itibaren hemen hemen her yıl yüz milyonun üzerine çıkan bu değerler, afetler sonrasında yaralanan, etkilenen ve evsiz kalanların toplamı olarak tanımlanmaktadır.

Tablo 2: 1900'den 2024'e kadar tüm afetlerden etkilenen toplam insan sayısı.
https://ourworldindata.org/grapher/total-affected-by-natural-disasters

Dünyada afetler ve acil durumlar sonucu ortaya çıkan acil barınma gereksinimi Türkiye açısından da benzerlik göstermektedir. 2017 yılında İstanbul'un Afetlere Hazırlık Çalıştayı'nda "İstanbul'da 7,5 büyüklüğünde meydana gelebilecek bir deprem senaryosuna göre kent merkezinde 44 bin 802 binanın yıkılacağı ve 2 milyon 374 bin kişinin barınma gereksinimi ile karşı karşıya kalacağı öngörülmüştür (URL 6). Barınma gereksinimi konusunda öngörülerdeki kadar dikkat çeken bir durum farklı tarihlerde Çin ve Türkiye'de yaşanan iki deprem sonrasında da ortaya çıkmıştır. 2008 yılında Çin'de meydana gelen Wenchuan depreminde 3.47 milyon ev yıkılmış, bölge genelinde 5 milyondan fazla insan evsiz kalmıştır. Bu sayı toplam mal kaybının %27,4'ünü oluşturmuştur (Hong, 2017). 2023 yılında Türkiye'deki Kahramanmaraş merkezli depremlerden doğrudan etkilenen 11 ilde ülke nüfusunun %15,8'ine karşılık gelen yaklaşık 13,5 milyon kişi doğrudan etkilenmiş olup deprem sonrasında 2.273.551 kişi barınma sorunuyla karşı karşıya kalmıştır (URL 7). Dolayısıyla gerçekleşen büyük depremler barınma sorunuyla karşılaşan nüfus ve yıkılan konut sayısının büyüklüğünü ortaya koyarken afetlere hazırlık açısından yapılan bilimsel çalışmalardaki deprem senaryoları ile ortaya çıkacak barınma gereksinimine yönelik öngörüleri de haklı çıkarmıştır.

Afetler ve acil durumlar sonrası en önemli konulardan biri kısa vadeli gereksinimlerle (acil veya geçici barınma) uzun vadeli gereksinimler (kalıcı barınma) arasındaki boşluktur (Avlar vd., 2023). Barınma gereksiniminin karşılanmasında bu boşluk acil yardım dönemi, iyileştirme dönemi ve yeniden inşa dönemi olmak üzere üç aşamada doldurulmaktadır: 'Acil Barınma', 'Geçici Barınma' ve 'Kalıcı Barınma'. Her bir aşamanın süresi şüphesiz ülkelerin gelişmişliği, afetlere hazır bulunurluğuyla doğrudan ilişkili olup ülke düzeyinde belirlenen stratejiler, politikalar ve planlamalar bu sürecin önemli adımlarını oluşturmaktadır. (Quarantelli, 1995; Limoncu, 2004; Tuna, 2023; UNHCR, 2016). Afet ve acil durum sonrası zamanlamaya göre barınma biçimleri de değişiklik göstermektedir.

Barınma aşamaları; acil yardım döneminde acil durum barınakları (çadırlar), geçici barınaklar (konteynerler), geçiş barınakları (prefabrike barınaklar), progresif barınaklar (kalıcı afet evleri) ve çekirdek barınaklar olarak sınıflandırılmaktadır. Konuyla ilgili bazı kaynaklarda bu barınaklar arasında acil durum barınakları 2-6 ay, geçici barınaklar 6-36 ay, geçiş barınakları 3-10 yıl, kalıcı barınaklar 10 yıl ve üzeri bir kullanıma sahip olmakla birlikte özel durumlar dikkate alındığında bu kullanım süreleri değişebilmektedir (IFRC, 2013; Özmen, 2024).

Acil yardım sürecine paralel olarak afeti ya da acil durumu takip eden günlerde durumdan etkilenenlerin acil güvenlik, korunma ve barınma gereksiniminin hızlı bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Barınma gereksiniminin karşılanması için dünyanın ya da ülkelerin farklı bölgelerinde farklı geçici barınma çözümleri görmek olasıdır. Her durumda tasarım çözümlerinin genellikle bağlama özgü olduğu unutulmamalı ve tek bir tasarım ya da çözümün tüm müdahaleler için uygun olması beklenmemelidir. Uluslararası afet uzmanları afete ve acil durumlara özgü gereklilikleri belirlemek amacıyla acil durum analizlerinde dengelenmesi önemli olan farklı değişkenlere dikkat çekmektedir. Bu değişkenler:

Tafahomi ve Egyedi'ye (2008) göre geçici barınma çözümlerinin belirlenmesinde dikkate alınması gereken değişkenler; afetin ya da acil durumun meydana geldiği mevsim, olayın türü, coğrafi konumu, barınağın üstleneceği işlev, ihtiyaç duyulan yardım seviyesinin derecesi, barınma alanının kendi kendine yeterlilik düzeyi ile afetin etkilediği mevcut yapı stokunun durumu gibi başlıklar altında toplanmaktadır. Bu değişkenler, geçici barınma sürecinde hem fiziki mekân tasarımını hem de yönetimsel kararları doğrudan etkileyen temel parametreler olarak değerlendirilmektedir.

Afetin/acil durumun oluştuğu zaman ya da dönem farklı barınma koşullarını temsil edecek ve özel gereksinimler doğuracaktır. Bu gereksinimler afetin/acil durumun türüne göre de şekillenmekte, farklı afet/acil durum türleri hem afetin tekrar oluşma durumunu hem de acil barınma alanlarının etkilenmesini önlemek adına tedbirler almayı zorunlu kılacaktır. Konum, afet/acil durum bölgesi hakkında her türlü bilgiyi sağlarken işlev farklı ölçüm, teknik ve işlevsel gereklilikleri ortaya koyacaktır. Afetzedeler ya da acil durumdan etkilenenler arasında bulunması muhtemel kırılgan gruplar barınağın farklı kullanıcı türleri için sorgulanmasını da sağlayacaktır. Gereksinim duyulan yardım yerel, bölgesel, ulusal olabileceği gibi uluslararası da olabilecektir. Barınma alanlarının ya da mekânlarının kendi kendine yeterliliği teknik alt yapısına odaklanırken afetten etkilenen mevcut yapı stokunun durumu güvenlik ve kullanılabilirlik potansiyelini veya barınak sağlama kararını etkileyecektir. Acil durum analizlerinde dikkat çekilen değişkenlerle birlikte geçici barınma için bir yanda kullanıcı gereksinimleri, güvenlik, kullanım süresi gibi dikkate alınması gereken tasarım girdileri diğer yanda maliyet, zaman, sayı, malzeme, bakım ve iyileştirme, kültürel uygunluk vb. gibi yapılabilirliği ve uygulamayı etkileyen faktörler de bulunmaktadır. Bu ve benzeri girdiler afet sonrası barınma mekânlarının oluşturulmasında ülkelerin stratejik planlamalarını doğrudan etkileyebilmektedir.

Ülkemizde afet ya da acil durumlar sonrası acil ve geçici barınma gereksinimi yaygın bir şekilde asgari koşullarda sağlıklı ve güvenli bir barınma ortamı sunan çadırlar ve konteynerlerin yanı sıra afetten etkilenmemiş ya da kullanımı etkilemeyecek düzeyde etkilenmiş güvenli kamu/özel yapıları (konutlar, kamu tesisleri, misafirhaneler, öğrenci yurtları, kapalı spor tesisleri, okullar vb.) tarafından karşılanmaktadır (Tutal, 2023; Yücel, 2023; Beyatlı, 2010; Savaşır, 2008). İdeal bir afet yönetimi sisteminde geçici barınmanın güvenli kamu tesisleri ve depreme dayanıklı, gıda ve altyapı olanaklarına sahip binalarda sağlanması esastır. Buna karşın afet dönemlerinde kamu binalarının güvenli barınma koşullarını sağlayamadığı ya da afetin etkisine bağlı kapasitenin yetmediği durumlarda çadır ve konteyner gibi geçici barınma çözümleri bir zorunluluğa dönüşmektedir. Özellikle barınma gereksinimini karşılamaya yönelik kapasitenin yetersiz kaldığı durumlarda çadır ve konteynerler için öngörülen kullanım süreleri de aşılabilmektedir. Dolayısıyla çadırlar ve konteynerler yaygın bir şekilde acil barınma bazen de geçici barınma gereksinimine hızlı ve ekonomik bir şekilde çözüm olarak sunulmaktadır. Afetlerin etkisinin büyük olduğu durumlarda genellikle acil ve geçici barınma mekânlarının kullanımına yönelik öngörülen süreler değişebilmektedir. Örneğin Türkiye'de acil ve geçici barınma süreci birbirinin içine geçmekte ve afetzedeler çok uzun süre çadırlarda kalırken, çok uzun süreleri konteyner kentlerde geçirdiği örneklere de rastlanmaktadır (Bayrak, 2023).

Kolay taşınabilir ve kısa sürede kurulabilir olması çadırların afetler ve acil durumlar sonrası tercih edilen barınma çözümleri olarak benimsenmesine neden olmaktadır. Kaldı ki çadırlar yalnızca afetzedelerin barınma gereksinimini karşılamakla kalmaz aynı zamanda sağlık hizmetleri, depolama ve lojistik, koordinasyon merkezi vb. işlevleri de üstlenerek etkili bir barınma alternatifine dönüşürler. İşte bu yüzden afet çadırları genel olarak taşınabilirlik, hızlı ve kolay kurulum, hava koşullarına uyum gibi temel niteliklere sahiptirler. Hatta günümüzün modern örnekleri geri dönüştürülebilir malzemelerden üretilerek çevreye duyarlı çözümler sunarken enerji erişiminin sınırlı olduğu afet bölgelerinde yenilenebilir enerji kaynaklarıyla da desteklenebilmektedir.

Çadırlarla karşılaştırıldığında hazır bulunmaları durumunda konteynerler barınma gereksiniminin karşılaşılmasında daha etkili çözümler sunmaktadır. Her ne kadar çadırlar zaman, maliyet, kolay nakliye, kurulum gibi avantajlara sahip olsa da konteynerler maliyet, nakliye, altyapı ve kurulum gibi dezavantajlarına rağmen özellikle afet bölgelerinin atmosferik etkileri dikkate alındığında afetler ve acil durumlar sonrasında geçici barınmada çadırlara alternatif olarak tercih edilmektedir. Çadırlar gibi barınma dışında farklı işlevler için de kullanılmaktadırlar. Yaygın bir şekilde küçük metrekareli (yaklaşık 3x7= 21m^2) tek katlı ya da iki katlı konteynerlerin yer aldığı yerleşimler afet ya da acil durumlar sonrası afetzedelerin geçici barınma gereksinimini karşılamaktadırlar. Atmosferik etkilere karşı çadırlardan daha konforlu bir ortam sunmaktadırlar. Çevreye duyarlı çözümler sunarken özellikle afet bölgelerinde çadırlar gibi yenilenebilir enerji kaynaklarıyla da desteklenmektedirler.

Afetler ve acil durumlar sonrası barınma gereksiniminin karşılanması acil durumlardan etkilenenler ve afetzedeler için evrensel bir yaklaşım gerektiren stratejik ve hayati bir öncelik haline gelmektedir. Bu öncelik ortamdan etkilenenlerin tamamı için hayati olmasına karşın etkilenenler arasında yer alması muhtemel engelliler bu süreçten orantısız bir şekilde etkilenmekte ve afetlerden sonra daha fazla risk altında bulunmaktadırlar (Quaill vd., 2018). AFAD'ın Geçici Barınma Merkezlerinin Kurulması, Yönetilmesi ve İşletilmesi Hakkında Yönergesinde geçici barınma alanlarının hazırlanmasına yönelik bazı standartlarla açıklanmaktadır. Standartlar daha çok geçici barınmanın planlanmasına odaklanırken barınmanın kime yönelik olacağı, kullanıcı çeşitliliği ve kullanıcı gereksinimleri ikinci planda kalmaktadır. Öncelik şüphesiz sağlıklı ve güvenli bir barınma ortamı oluşturmak olsa da kullanıcılar arasında bulunması muhtemel engelliler ya da özel düzenlemelere gereksinim duyanlar için standart bir barınma ortamı yeni sorunların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu yüzden standart yaşam alanlarıyla birlikte gereksinim duyanlar için bu yaşam alanlarında bazı özel düzenlemelerin yapılması geçici barınma alanlarının/mekânlarının sunduğu yaşam konforunu artıracaktır, ancak bu gereksinimlerin birçoğu afetler ya da acil durumlar sırasında ya da sonrasında önceden planlama yapılmadan karşılanamaz. Etkili bir ön planlama en az iki adım gerektirmektedir. 1.Muhtemel kullanıcıların gereksinimlerinin belirlenmesi, 2. Bu gereksinimlerin karşılanması için gerekli düzenlemelerin önceden yapılması. Gereksinimleri karşılamanın en etkili yolu kırılgan grup temsilcilerini ya da muhtemel kullanıcı grupları planlama sürecine dâhil etmektir (URL 8). Ancak bu yolla geçici yaşam çevresinin kullanılabilirlik düzeyi yükselecek, özellikle engelliler için yaşam alan ve sınırları genişleyecektir.

Türkiye'de afet ve acil durumlarda engellilere yönelik stratejik yaklaşımlar geçmişten beri gelişme ve kalkınmayı hedefleyen kamu politikalarının üst düzeyli en önemli resmi dokümanı olan kalkınma planlarında da yer almaktadır. 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen *"yüzyılın felaketi"* olarak anılan Kahramanmaraş merkezli depremlerin sonrasında 2024-2028 yıllarını kapsayan 12. Kalkınma Planında *"Afetlere dirençli yaşam alanları, sürdürülebilir çevre"* ekseni altında yerleşim yerlerinin ve toplumun afetlere karşı dirençliliğinin artırılmasına yönelik politikalara yer verilmektedir. Böylece afet öncesinde riskleri azaltma ve afetlere hazırlıklı olma, afet esnasında etkin müdahaleyle kayıp ve zararları en aza indirme ve afet sonrasında ihya ve daha iyisini yeniden inşa faaliyetlerini içeren bütüncül bir afet yönetimi yaklaşımı benimsenmektedir. On İkinci Kalkınma Planı'nın "Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre" başlıklı bölümünde, afet ve acil durumlar sonrasında ortaya çıkabilecek geçici barınma gereksinimine yönelik standartların geliştirileceği belirtilmektedir. Ayrıca, afet yönetimi süreçlerinde engelli bireyler, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar gibi toplumsal kırılganlık taşıyan grupların farklılaşan gereksinimlerinin göz önünde bulundurulacağı vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, söz konusu gruplar ve onların yakınları için farklı afet senaryolarına göre afet öncesinde, afet anında ve sonrasında yapılması gereken uygulamalara dair detaylı rehberlerin hazırlanacağı ve bu rehberlerin etkinliği açısından eğitim faaliyetlerinin yürütüleceği ifade edilmektedir. Plan, aynı zamanda toplanma ve geçici barınma alanlarının bu kırılgan grupların özgün gereksinimlerini karşılayabilecek nitelikte olmasının sağlanacağını da politika hedefi olarak ortaya koymaktadır (URL 9).

2.2. Geçici Barınma ve Engelliler

Afetler ve acil durumlar sonrası geçici barınma gereksiniminin karşılanması stratejik ve hayati bir öncelik haline gelmektedir. Afetler ve acil durumlar sonrası çok kısa zamanda tercih yapma, karar alma ve uygulama zorunluluğu geçici barınma alanlarının oluşturulmasında özel düzenlemelere gereksinim duyanların stratejik kararlardan orantısız bir şekilde etkilenmesine de neden olmaktadır. Afetlerden ve acil durumlardan toplumun her kesiminin aynı ölçüde etkilenmediği dikkate alındığında özel ilgi ve düzenlemelere gereksinim duyanlar potansiyel olarak savunmasız durumdadır. Bunlar arasında fiziksel ve zihinsel engelli bireyler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar, mahkumlar, barınaksız insanlar, dil engeli olanlar vb. yer almaktadır (Kovancı, 2024).Dolayısıyla afetlerin ve acil durumların nüfus üzerinde eşit olmayan etkisi zarar görebilirlik, maruz kalma ve kapasite koşullarındaki farklılıklar nedeniyle kırılgan grupların diğerlerinden daha kötü sonuçlara maruz kalmasına neden olmaktadır (Powel, 2009; Trentin, 2023).

Afet sonrası yerleşimlerin planlamasında "evrensel tasarım" anlayışına dayalı çözümler geliştirilmesi, hem engelli bireylerin bağımsız yaşama kapasitelerini artırmakta hem de sosyal entegrasyonu güçlendirmektedir (Stough ve Kang, 2015; Quaill vd., 2018). Son yıllarda yapılan çalışmalar, geçici konut tasarımlarının afet sonrası travma, stres ve yetersiz fiziki koşullar ile birleştiğinde kırılgan gruplar üzerindeki etkisini artırdığını göstermektedir (İlhan, 2024; Man Ha vd., 2016). Örneğin Japonya, İtalya ve Türkiye gibi deprem riski yüksek ülkelerde afet sonrası geçici konutlarda engellilerin deneyimlerine odaklanan çalışmalar, erişilebilirlik eksikliklerinin afetin etkisini derinleştirdiğini ortaya koymaktadır (Ton, 2021; Ray-Bennett, 2018).

Afetler ve acil durumlar bağlamında zarar görebilirlik, bir bireyin, bir topluluğun, varlıkların veya sistemlerin tehlikelerin etkilerine karşı duyarlılığını artıran fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel faktörler veya süreçler tarafından belirlenen koşulları ifade eder. Savunmasızlık, bir topluluğun afetlerin etkilerini öngörme, bunlarla başa çıkma, bunlara direnme ve bunlardan kurtulma kapasitesinin azalmasıyla sonuçlandığından, dayanıklılıkla aynı spektrumda yer almaktadır. Kırılganlık ise etkilenebilirlik, hassasiyet, hasar veya yaralanmaya eğilimli veya duyarlı olma durumunu ifade etmekte, bir kişi veya grubun ve içinde bulundukları durumun, bir doğal tehlikenin etkilerini öngörme, başa çıkma, duyarlılığı artırma ve direnme ve bunlardan kurtulma kapasitelerini etkileyen fiziksel, sosyal ve çevresel özelliklerle açıklanmaktadır (Wisner, 2004; Ray-Bennett, 2018; Gentilini, 2005; Trentin, 2023; UNHCR, 2016). Bu yüzden engellilerin de içinde yer aldığı kırılgan grupların genel nüfusa kıyasla ölüm, hastalık ve kayıplar açısından orantısız etkiler ve acılar yaşama olasılığı daha yüksektir (Wisner, 2004; Blaikie, 2014; Morrow, 1999). Engelli bireylerin afetler nedeniyle ölüm oranının genel nüfusa karşın daha yüksek olduğu (Hisamatsu, 2013). savaşlar, çatışmalar ve nüfus hareketleri sırasında olumsuzluklardan etkilenmelerinin daha fazla olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Stough ve Kang, 2015) bu görüşü doğrular niteliktedir.

Afet bölgesindeki sosyoekonomik düzeni yeniden yapılandırmayı, devam eden durumu iyileştirmeyi ve gerekli altyapıyı sağlamayı amaçlayan, koruma ve yaşamın devamını içeren bir dönemde sunulan geçici barınma mekânlarının herkes için güvenli ve kullanıma uygun olması beklenmektedir. Buna karşın bu alanda yapılan bilimsel çalışmalar özellikle geçici barınma mekânlarında iyileşmeye yönelik müdahaleler ile politikaların karmaşık ve çok yönlü doğası bulunduğunu, afetzedelerin yapılacak düzenlemelerden doğrudan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Engelli kişilerin afetlerle başa çıkma mücadelesi (Ton, 2021), afet direncini artırmak için tehlikelerle başa çıkma ve engelli bireylerin dayanıklılığını artırma (Kisira, 2023), kamuya açık acil durum barınaklarının yönetiminde engellilere ilişkin mevcut uygulamaların yetersizlikleri ve engelliler için sağlanan olanakların genellikle gereksinimleri karşılamakta başarısız olması (Twigg, 2011), engellilerin afet yönetimine dahil edilmesi, gereksinimleri ve katılımlarının vakalar üzerinden incelenmesi (Man Ha, 2016), afet ve acil durumların kırılgan gruplar arasında yer alan yaşlı insanlar üzerindeki etkisinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinden incelenmesi (Powell, 2009) gibi başlıklar altında ele alınmıştır. Bununla birlikte İtalya'da 2009 (Abruzzo), 2012 (Emilia) ve (2016-17'de Orta İtalya) meydana gelen üç güçlü depremden sonra geçici konutlara yerleştirilen afetzedelerin yaşam memnuniyetlerine yönelik yapılan bir başka araştırmada düşük kaliteli geçici barınma mekânlarının kullanıcı çeşitliliği ve gereksinimlerini dikkate almadığına, mahremiyet eksikliğine, sınırlı doğal ışık ve alana, gürültü ve uygunsuz termal koşullara vurgu yapılmıştır (Di Bucci, 2023). Benzer bir şekilde 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'de meydana gelen *"yüzyılın felaketi"* olarak anılan Kahramanmaraş merkezli depremlere odaklanan, son dönemin önemli bir çalışması da depremler sonrasında yaşlı yetişkinlerin barınmadan temel gereksinimlere, yaşanan duygusal karmaşadan uyumsal tepkilere kadar geniş bir ölçekte deprem sonrası deneyimler, zorluklar ve baş etme stratejilerine odaklanmıştır. Hatay'da incelenen dört farklı geçici barınma alanına odaklanan bir araştırmada ise bazı acil barınma bölgelerinde yerleşim düzeninin mesafe, yön ve ulaşım gibi faktörleri dikkate almadığı ve bunun sonucunda sık ve düzensiz bir yerleşimin oluştuğu ve bu durumun kullanıcılara yansıdığı ifade edilmiştir (İlhan, 2024).

Acil durum ve afetlerle engellilik konusunu araştıran bazı araştırmalar kırılgan gruplardan engelli çocuklara odaklanırken afet sonrası süreçlerde yardım yapan kuruluşların alacağı derslere odaklanan çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalarda engelli çocukların afet sonrası yaşadığı travmalar, somatik ve davranışsal sorunlar, engelli çocukların afetler sırasında tahliyesi ve destek veren kuruluşlarla birlikte çalışmanın önemi ile engellilerin afet sonrası gereksinimlerinin karşılanabilmesi için yardım kuruluşlarının dikkat etmesi gereken hususların neler olacağına yer verilmektedir (Ünal ve Akın, 2021). Alanda yapılan çalışmaların ortak yönü, afet ve acil durumlardan etkilenenlerin sorunlarını anlama, gereksinimlerini karşılama, etkilenme düzeyini en aza indirme ve gündelik yaşamın normale dönmesine katkı sağlama olarak özetlenebilir. Alansal çalışmaların içeriğinde yer aldığı haliyle afetler ve acil durumlar sonrasında hazırlanan geçici barınma mekânları kalıcı konutlar yapılana değin durumdan etkilenenlerin normalleşme sürecine ev sahipliği yapmaktadır. Her ne kadar afetten etkilenmemiş ya da kullanımı engellemeyecek düzeyde etkilenmiş kamu yapılarının geçici barınma amaçlı kullanımı ideal bir afet yönetim sisteminde geçerli olsa da afetin etkisine bağlı olarak bunun mümkün olmadığı durumlarda özellikle konteynerler geçici barınma için zorunlu bir seçenek haline dönüşmektedir.

Konteynerlerin acil durumlar ve afetler sonrası geçici barınma amacıyla kullanımına yönelik hazırlanan politika belgeleri ve birçok akademik çalışmaya karşın uygulamada geçici barınma elemanlarının tasarımı, üretilmesi ve yaygınlaştırılması çok daha sınırlıdır.

Bu kapsamda 2013 yılında T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından açılan Afet Sonrası Geçici Barınma Üniteleri Yarışması dikkat çekicidir. Acil barınma çözümüne yönelik projelerin yer aldığı yarışma prototip üretim süreçlerini de kapsamasına karşın aradan geçen on yılı aşkın süreçte yarışmanın yapılma amacını gerçekleştirememiştir (URL 10).

Alansal çalışmalar ayrıca geçici barınma çözümlerinde yalnızca fiziksel erişilebilirliğin değil, bilgiye, hizmete ve toplumsal ilişkilere erişimin de tasarım sürecinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Wisner, 2004; Trentin vd., 2023). Engelli bireylerin afet sonrası barınma birimlerinde yaşadığı deneyimler, sosyal katılım düzeylerini belirlemekte ve uzun vadeli iyileşme süreçlerini doğrudan etkilemektedir (Blaikie vd., 2014; Gentilini, 2005). Bu nedenle barınma ünitelerinin kapsayıcı, dayanıklı ve özelleştirilebilir biçimde tasarlanması yalnızca bir mimari zorunluluk değil, aynı zamanda bir hak temelli yaklaşımın ifadesidir (Di Bucchi vd., 2023; Powell, 2009).

Özellikle konteyner gibi geçici çözümlerin modüler yapılarının farklı kullanıcı profillerine göre adapte edilebilmesi, sürdürülebilir geçici yaşam alanlarının tasarımı açısından kritik önemdedir (Carmichael vd., 2021). Özellikle afetzedelerin değişen aile bireylerinin sayısına göre geçici barınma birimlerinden konteyner tiplerinin çeşitlenmesi ve alternatiflerinin oluşması gerekmektedir (Ayvaz ve Arpacıoğlu, 2024). Türkiye özelinde, Kahramanmaraş depremleri sonrasında yürütülen saha araştırmaları, konteyner yerleşimlerinde engellilerin gereksinimlerinin büyük ölçüde göz ardı edildiğini ve bu durumun fiziksel ve ruhsal sağlık üzerinde olumsuz etkiler doğurduğunu ortaya koymuştur (İlhan, 2024). Kısaca, engellilere yönelik afet sonrası geçici barınma çözümleri yalnızca teknik bir mimarlık meselesi olarak değil, aynı zamanda insan haklarına dayalı sosyal bir planlama sorunu olarak ele alınmalı ve bu alandaki akademik literatür çerçevesinde çok disiplinli politikalarla desteklenmelidir (UNDRR, 2021; WHO, 2020).

Deprem kuşağında bulunan ve sık sık afete dönüşen depremlerle karşı karşıya kalan ülkemizde Japonya ya da Meksika gibi afetlere karşı kuşaklararası aktarılan afet riskleri belirleme, afetlere hazırlanma ve afet sonrası organizasyonlara yönelik yanıtlar geliştirilemediği için genellikle standart konteynerler üzerinden çok disiplinli çalışmalara gereksinim duyulmaktadır (Bayrak, 2023). Bu çalışmalar afet yönetiminden acil müdahaleye, afet türünden yardım türüne kadar geniş bir çerçevede ele alınabilmektedir. Konteynerler açısından da konteynerin türü ve büyüklüğü ile kullanıcı çeşitliliğinin dikkate alınması ve tasarımın kullanıcı gereksinimlerini karşılayacak şekilde yapılması bu tür çalışmaların bir stratejiye ya da politika dönüşmesini mümkün kılmaktadır.

Erişilebilir bir konteyner tasarımında hangi açıdan erişilebilirliğin sağlanacağı çok önemlidir. Hareket kısıtlılığı bulunan bir engelli kullanıcı için gerektiğinde tekerlekli sandalyeli bir kullanıcının hareketine olanak tanıyacak erişilebilirlik çözümleri konteyner dış ve iç mekânının kullanılabilirliğini kolaylaştıracaktır. Standartlara uygun engelsiz ve yeterli dolaşım alanına sahip, sabit, katlanabilir ya da hareketli tefriş elemanlarının bir tekerlekli sandalyeli kullanıcının bile hareketini engellemeyecek şekilde tasarlanması, ıslak mekânların (banyo, tuvalet, mutfak nişi vb.) herkes için kullanılabilirliğinin sağlanması şüphesiz konteyneri erişilebilir kılacaktır. Bununla birlikte bir görme engelli kullanıcı için sesli sistemler, Braille bilgilendirmeler ya da dokunmatik çözümler önemliyken bir işitme engelli kullanıcı için yazılı bilgilendirmeler, görsel işaretlemeler, indiksiyon döngü sistemi gibi erişilebilirlik çözümleri önem kazanmaktadır.

Bununla birlikte, erişilebilirlik standartlarında yer alan ve mekânın kullanımı sırasında erişimi kolaylaştıran bazı temel konuların dikkate alınması zorunludur. Her şeyden önce, herkes için erişilebilirliği sağlamak adına dış mekânla bütünleşmiş bir bağlantının kurulması gereklidir. Konteynerin girişine ulaşımı sağlayan güzergâhın erişilebilir nitelikte olması, bu bağlantının sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Zeminden yaklaşık 30 cm yükseltilen giriş sahanlığına erişimi sağlayacak uygun basamaklar ve standartlara uygun eğime sahip rampaların tasarımı şarttır. Aynı şekilde, giriş sahanlığının atmosferik etkilerden korunmasına yönelik çözümler de önerilmelidir. Mekânsal düzenlemede yalın ve kullanışlı bir plan kurgusu esas alınmalı, iç mekânda engelsiz dolaşım alanları ile mekânlar arası geçişin kolaylığı sağlanmalıdır. Bu bağlamda sabit olduğu kadar hareketli ya da katlanabilir ve yer kaplamayan açılır-kapanır tefriş elemanlarının tercih edilmesi, mekânın esnek kullanımına katkı sunacaktır.

Acil durumlar için algılanabilir tahliye ve yardım sistemlerinin oluşturulması; zemin kaplamalarında kaymayı önleyici, sürtünme katsayısı yüksek malzemelerin kullanılması gerekmektedir. Kapı geçişlerinin tekerlekli sandalye kullanıcıları da düşünülerek planlanması; tezgâh, masa, raf gibi sabit elemanların yerleşiminde ise kullanıcı yüksekliği ve erişimi göz önünde bulundurulmalıdır. Kontrol düğmeleri ile anahtarlar uygun yükseklik ve konumda, aynı zamanda kontrast renkte olacak biçimde yerleştirilmelidir.

Dış ve iç mekânlarda yeterli aydınlatmanın sağlanması, duvar, döşeme, kapı gibi elemanlarda görsel zıtlıkların oluşturulması ve tüm mekânda iyi bir işaret sisteminin varlığı da kullanım kolaylığı açısından hayati öneme sahiptir. Bilgi sistemlerinin en az iki duyuyu (dokunsal, işitsel ve görsel) kapsayacak şekilde kurulması, engelli bireylerin farklı duyusal profillerine hitap edecek bir iletişim altyapısı sunmalıdır. Son olarak, iç mekânda yankılanmayı azaltan, anlaşılır ve konforlu bir ses ortamı sunan hacim akustiği çözümlerine de yer verilmelidir.

3. ERİŞİLEBİLİR KONTEYNER TASARIMI

Afet ve acil durumlar sonrası erişilebilir geçici barınma gereksinimine odaklanan çalışmalardan biri Türkiye Ulusal Ajansı tarafından finanse edilen "If accessible, I am Safe/Erişebilirsem Güvendeyim" projesidir. Proje, fiziksel, işitme ve görme engelli bireylere yönelik erişilebilirlik ve güvenlik standartlarını içeren barınma çözümlerinin tasarımı ile afetler ya da acil durumlarda engellilerin afet sonrası hayatlarını kendi kendilerine yeterli şekilde sürdürebilecek barınma konteyner prototipinin geliştirilmesini konu almaktadır. Engelliliğe odaklanan acil durum/geçici barınma çözümleri konusunda yenilikçi çıktılar üreterek profesyonellerin mesleki bilgi ve becerisini geliştirmek, kırılgan gruplar ve özel düzenlemelere gereksinim duyan kullanıcılara duyarlı afet ve acil durum planlamalarının ve politikalarının geliştirilmesine katkı sağlamak projenin temel amacını oluşturmaktadır.

Proje, özellikle engelli bireylere odaklanmakla birlikte, afet ve acil durumlar sonrası barınma olanaklarının sunumunda genellikle göz ardı edilen çocuklar, yaşlılar, süreğen hastalığı olanlar gibi diğer kırılgan grupların da gereksinimlerini dikkate alarak barınma çözümleri üretmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda, yalnızca engelli bireylerin değil, tüm savunmasız grupların afet sonrası güvenli ve erişilebilir barınma koşullarına sahip olmaları için sürdürülebilir ve kapsayıcı çözümler sunmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, meslek elemanlarının kendi disiplinlerinde ya da disiplinlerarası bir şekilde, erişilebilir ve kullanılabilir barınma çözümleri ile tasarımlarını geliştirebilmeleri için gerekli bilgi, beceri ve mesleki yeterlilik kazanmalarını sağlayarak profesyonel gelişimlerine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Böylece hem engelli bireyler için doğrudan çözüm üretirken, hem de alandaki meslek elemanlarının daha duyarlı ve profesyonel çözümler geliştirmelerini desteklemektedir (URL 11).

Proje üç temel çıktıya dayanmaktadır.

Birinci çıktı olan "Geçici Barınma ve Yaşam Alanlarının Erişilebilirliği Üzerine Alan Araştırması" afet sonrası yaşam alanlarının özellikle engelli bireyler açısından erişilebilirlik düzeyini, acil durumlara karşı güvenlik koşullarını ve barınma birimlerinin yapısal risklerini değerlendirmekte, mevcut konteyner barınma alanlarında karşılaşılan sorunların belirlenmesi ve bu sorunlara yönelik iyileştirme alanlarının ortaya konulması açısından önemli bir veri zemini sunmaktadır.

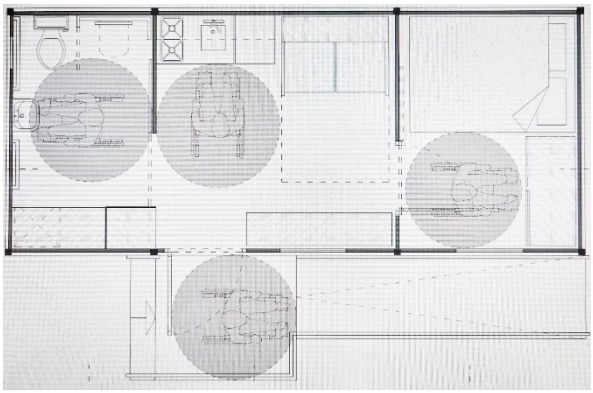
İkinci çıktı olan "Erişilebilir Acil Durum Barınma Çözümlerinin Tasarımı Teknik Rehber", geçici barınma mekânlarından olan konteynerlerin ve yakın çevresinin, ortopedik, görme, işitme, zihinsel ve konuşma engelli bireyler ile hareket kısıtlılığı bulunan yaşlılar, çocuklar, hamile bireyler ve bebekli aileler gibi kullanıcı gruplarına yönelik olarak erişilebilirlik ilke ve standartları doğrultusunda nasıl düzenlenmesi gerektiğini açıklamaktadır. Bu rehber, kullanıcı çeşitliliğini odağına alan kapsamlı bir tasarım ve uygulama çerçevesi sunmaktadır.

Üçüncü çıktı olan "Erişilebilir Acil Durum Barınma Modülü (Konteyner Prototipi)", afet sonrası bağımsız yaşama olanakları sunabilen, erişilebilirlik ve kullanılabilirlik ilkeleri doğrultusunda geliştirilen bir geçici barınma birimi olarak tasarlanmıştır. Bu modül, aynı zamanda enerji maliyetlerini minimize eden, solar enerji sistemleriyle kendi elektriğini üreten ve güneş enerjisiyle sıcak su gereksinimini karşılayan çevre dostu yapısıyla sürdürülebilirlik ilkesine de katkı sunmaktadır. Böylece, yalnızca fiziksel erişilebilirliği değil, aynı zamanda teknolojik, çevresel ve sosyal boyutlarıyla da kapsayıcı bir yaşam alanı olarak öne çıkmaktadır.

Konteyner Prototipinin tasarımı projenin birinci çıktısı olan alan araştırmasına katılan gözlem ve görüşme ekiplerinin bulguları ile teknik rehbere yansıyabilecek tasarım girdileri dikkate alınarak kurgulanmıştır. Mekansal düzenlemelerde proje kapsamında ziyaret edilen geçici barınma merkezlerinde başta kullanıcı çeşitliliği olmak üzere gündelik yaşama yansıyan kültürel değerler, yaşam şekilleri, barınma merkezinde kalınan süre, aile büyüklüğü ve varsa ailedeki engelliler, ailelerin/konteynerlerin komşuluk ilişkileri, konteyner ve çevresindeki gereksinimler, dış ve iç mekan tercihleri gibi tespitler tasarımı yönlendirebilecek ölçütlere öncelik verilmiştir. Konteyner önerisinin standart kullanım dışında afet ve acil durumlar nedeniyle barınma gereksinimini karşılaması beklendiğinde tasarımın engel türleri için de erişilebilirlik ve kullanılabilirlik düzeyi yüksek mekansal özellikleri bünyesinde barındırması söz konusudur. Bu yüzden, yerleşim alanı planlaması kadar konteyner tasarımının da esnek olması kullanılabilirlik açısından önemlidir. Konteyner Prototipinin yer alacağı yerleşim alanının planlanmasında ve tasarımında ilgili mevzuatın yanı sıra geçici barınma merkez(ler)inin kurulacağı alanların yer seçimi, ulaşımı, güvenliği, arazi kullanım kararları, mevcut alt ve üst yapı sistemiyle ilişkisi, zemin ve yapılaşma koşulları, esneklik (gerektiğinde büyüyebilmesi ya da küçülebilmesi durumunda değişimden minimum etkilenmesi) gibi etkenler tasarım sürecinde dikkate alınan önemli tasarım girdileridir.

Bununla birlikte üretim yeri, yerleşim yerine olan mesafesi, taşıma, kurulum/montaj vb. teknik detayların tanımlanması üretim sonrası sürecin belirsizliklerini ortadan kaldırması açısından önemlidir. Şüphesiz üretimi yapacak fabrika/atölye üretim olanaklarının tasarımı olduğu gibi üretebilme potansiyeli de tasarımın başarısında önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizde afet ve acil durumlar sonrasında yaygın olarak kullanılan standart konteynerler (3x7=21 m²), farklı çeşitlere sahip olmakla birlikte erişilebilirlik açısından ciddi sınırlılıklar barındırmaktadır. Öyle ki özellikle tefriş açısından iki ya da üç mekândan oluşan plan şemasında yalnızca standart bir tuvalet+banyo ile sınırlı bir mutfak nişi yer almaktadır. Bu yüzden, kullanıcı çeşitliliğini yeterince dikkate almadıkları için ne kapsayıcıdırlar ne de erişilebilirlik standartlarına uygun çözümler sunmaktadırlar. Zeminle olan ilişkilerinden iç mekân kurgusuna kadar pek çok açıdan erişilebilirlikten uzak olan bu birimlerin engelli bireyler için yaşam alanı oluşturmadığı açıktır. Bu tespitten hareketle geliştirilen prototip konteyner, fiziksel engellerin ortadan kaldırılmasını ve kullanıcıya göre esnekleşebilen bir mekânsal organizasyonun hayata geçirilmesini hedeflemektedir (Görsel 2).

Görsel 2. Öneri plan

Görsel 3. Konteyner prototipi maketi

Görsel 4-5-6. Konteyner prototipi maketinde iç mekanlar.

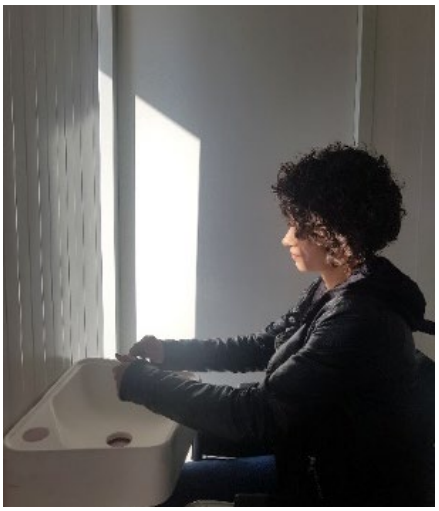
Prototip konteynerde yerleşim planı, merkezde konumlandırılan yaşam alanı etrafında, bir yanda yatak odası diğer yanda ise banyo ve tuvalet alanı olmak üzere iki ayrı fonksiyonel hacimle dengelenmiştir. +0.30 kotunda yer alan giriş sahanlığına hem standartlara uygun bir rampa hem de iki basamaklı bir merdivenle ulaşım sağlanmaktadır. Rampada güvenliği artırmak amacıyla tutamaklar yer almakta ve sahanlıkta harekete duyarlı aydınlatmalar bulunmaktadır. Girişin genişliği, tekerlekli sandalye kullanıcılarının rahat geçişini mümkün kılacak biçimde tasarlanmış, kapı 180 derece açılabilir niteliktedir. Yaşam alanında mutfak nişi, oturma alanı, yemek yeme bölümü, vestiyer ve depolama alanı bir arada yer almaktadır. Mutfak nişi, tekerlekli sandalye ile erişilebilir biçimde düzenlenmiş olup alt kısmında tekerlekli sandalyenin yaklaşabileceği boşluklara, üst kısmında ise ulaşılabilir yükseklikte dolaplar ve raflara sahiptir. Tezgâh üzerinde ocak, eviye ve ısıtıcı sistemlerine erişim sağlanmakta, alt kısımda ise mini buzdolabı ile birlikte depolama imkânı sunulmaktadır.

Yatak odasında yer alan çift kişilik yatak, sadece bir yönden kullanılsa da tekerlekli sandalyenin manevrasına imkân verecek şekilde konumlandırılmıştır. Yatağın üzerine erişimi kolaylaştırmak amacıyla tavan rayına sabitlenmiş ve çeşitli boylarda askı kayışları yerleştirilmiş, dolap sistemi ise kayar kapılı ve iki farklı yükseklik düzeyine sahip olarak düzenlenmiştir. Ayrıca giysiler için erişilebilirlik sağlayan asansör sistemli raflar tasarıma entegre edilmiştir. Yatak odası penceresi oturur pozisyonda dışarıyı görebilecek seviyeye yerleştirilmiş, açma-kapama kolları kolay erişilebilir şekilde konumlandırılmıştır.

Banyo mekânı, yaklaşık 4,76 m² büyüklüğünde olup lavabo, klozet, duş alanı, çamaşır makinesi ve çeşitli depolama çözümlerini içermektedir. Bu alanda sabit ve hareketli tutamaklar, duşta kaymaz yüzeyler, kanal süzgeçler, klozet ve lavaboda erişim kolaylığı sağlayan yerleşim düzeni uygulanmıştır. Duvarlara sabitlenen tutamaklarla birlikte tavandan sarkıtılan kayışlar sayesinde kullanıcı güvenliği desteklenmiştir. Yaşam alanında ise gerektiğinde yatak olarak da kullanılabilecek bir kanepe ile yemek ve çalışma amaçlı çift işlevli masa, düşük kotlu depolama modülleriyle birlikte yer almaktadır.

Konteynerin enerji gereksinimi, üzerinde yer alan güneş panelleriyle karşılanmakta olup, bu sistem hem elektrik üretimi hem de sıcak su temini açısından kendi kendine yeterli bir düzen kurmaktadır. Böylece sadece fiziksel değil, enerji anlamında da sürdürülebilirlik hedeflenmiştir. Erişilebilirlik, kullanılabilirlik, sürdürülebilirlik ve enerji verimliliği gibi parametreleri bütüncül olarak değerlendiren bu prototip, afet sonrası geçici barınma için geliştirilen, kapsayıcı ve kullanıcı odaklı örnek bir mekânsal çözüm olarak dikkat çekmektedir. Öneri konteynerin tasarım sürecine yönelik hikayesine proje kapsamında hazırlanan tanıtım videosundan erişilebilmektedir (URL 12).

Erişilebilirse Güvendeyim projesi kapsamında tasarlanan konteyner prototipinin üretimi sürerken AB projesi deneyiminin ESTÜ Mimarlık Bölümü öğrencilerine de kazandırılması ve sürecin öğrenciler tarafından da deneyimlenmesi adına Mimarlık Bölümünde yürütülen Herkes için Erişilebilirlik dersi kapsamında benzer bir tema seçilerek dersi alan öğrencilerin sürece dahil olmaları sağlanmış, dersin teorik altyapısında edinilen bilgiler standartlar da dikkate alınarak yaparak öğrenme yaklaşımı çerçevesinde tasarımlara dönüştürülmüştür. Bu süreçte engelliler de tasarım sürecine kullanıcı olarak aktif olarak dahil olmuş, öğrencilerin ders kapsamında hazırladıkları Erişilebilir Konteyner Projesi afetler sonrası acil ya da geçici barınma gereksiniminin bir konteyner ölçeğinde nasıl karşılanacağı sorusuna yanıt olarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi binası önünde bir konteyner test ve uygulama alanı hazırlanmıştır. Bu deney alanında öğrenciler süreci bizzat deneyimleyerek tasarım sürecine dahil olmuş, erişilebilir bir konteyner için alternatif tasarımlarda önerdikleri ürünleri tasarlayıp, maket atölyesinde üretip, yerinde uygulayarak proje sürecinde yer almışlardır (Görsel 7-9).

Görsel 7-9. Erişilebilir konteyner tasarımı test alanı uygulamaları.

Bu süreç zaman zaman engelli kullanıcıların katılımının sağlandığı testler ve geri bildirimlerle zenginlik kazanmış ve alternatif çözümlerle çeşitlenmiştir. Standart bir konteyner (3x7=21m^2) ölçeğinin temel alındığı çalışmada barınma mekanının öncelikle erişilebilirliği, kullanılabilirliği ve sürdürülebilirliğine yönelik tasarım yaklaşımları standart şekilde yan yana dizilerek oluşturulan konteyner yerleşimlerine alternatifler olarak hazırlanmıştır.

Görsel 10-11. Bir geçici barınma merkezinde konteynerlerin yerleşimi.

Farklı erişilebilirlik çözümlerini barındıran projeler mevcut konteyner yerleşimlerinin tersine bir yandan vaziyet planı ölçeğinde komşuluk ilişkilerini dikkate alan ikili, üçlü ya da çoklu bir araya gelme çözümleriyle öne çıkarken mikro bahçeleri/yeşil alanları, avlu ve teraslar ile giriş sahanlıklarından oluşan ortak paylaşım alanlarıyla özgün çözümler sunmaktadır. Konteynerler, fiziksel çevre etkileşiminde farklı alternatifler sunarken güneş panelleri aracılığıyla gereksinim duyduğu enerjiyi kendisi üretebilme özelliğiyle dikkat çekmektedir.

Farklı engel türleri ve farklı yaş grupları açısından esnek çözümler sunan tasarımlar sınırlı mekan büyüklüğünü maksimum düzeyde kullanmayı hedefleyen tefriş düzeniyle de standart konteyner yerleşimlerinden ve tasarımlarından farklılaşmaktadır (Görsel 12-13).

Görsel 12-13. Öneri yerleşim çözümleri (12. Uzay Deniz Yılmaz, Muhsin Vural, 13. Beste Keskin, Hande Başer)

4. SONUÇ

Bu çalışma, afet ve acil durumlar sonrasında geçici barınma gereksinimlerinin karşılanmasında engelli bireylerin karşılaştığı erişilebilirlik sorunlarına odaklanarak hem kuramsal hem de uygulamaya dönük bütüncül bir yaklaşım sunmuştur. Literatürde genellikle ayrı ayrı ele alınan afet yönetimi, mimari tasarım ve engellilik çalışmaları bu çalışmada kesişimsel bir perspektifle ele alınarak, disiplinlerarası bir zeminde ele alınmıştır. Geliştirilen erişilebilir konteyner prototipi ve buna dayalı mekânsal planlama önerileri, yalnızca bir mimari tasarım örneği olmanın ötesinde, afet sonrası barınma politikalarının sosyal adalet ve eşitlik ilkeleriyle yeniden düşünülmesini sağlayacak nitelikte somut bir model ortaya koymaktadır.

Çalışmanın teorik etkisi, afet sonrası geçici barınma mekanlarının yalnızca fiziksel yapılar olarak değil, aynı zamanda sosyal eşitsizlikleri yeniden üretebilecek veya dönüştürebilecek mekanlar olduğu fikrini desteklemesidir. Bu bağlamda çalışma, barınmanın sadece bir mühendislik veya mimarlık meselesi değil, aynı zamanda sosyal politika, insan hakları ve toplumsal kapsayıcılık açısından da değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Erişilebilirlik, bu çerçevede teknik bir standarttan çok daha fazlası olarak ele alınmış; bireysel onur, bağımsız yaşam ve toplumsal katılım haklarıyla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bu kuramsal zemin, ileride yapılacak çalışmalara yeni metodolojik ve kavramsal açılımlar sunabilecek bir altyapı oluşturmuştur.

Pratik etkiler açısından ise geliştirilen prototip, afet sonrası konteyner yerleşimlerinin yeniden tasarlanması ve uygulanabilirliğinin artırılması yönünde güçlü bir referans çerçevesi sağlamaktadır. Projede yer alan alan araştırmaları, kullanıcı geri bildirimleri ve teknik analizler, kamu kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve meslek profesyonelleri için somut ve uygulanabilir rehberlik sunmaktadır. Aynı zamanda mimarlık ve tasarım eğitimi kapsamında öğrencilerin sürece aktif olarak katılması, erişilebilirlik duyarlılığının mesleki eğitimde içselleştirilmesi açısından önemli bir pedagojik etki yaratmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma, afet sonrası barınma çözümlerinin yalnızca karar vericiler ve tasarımcılar değil kullanıcıların da katılımıyla, yalnızca fiziksel değil aynı zamanda sosyal ve etik boyutlarıyla da değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamakta; engelli bireylerin mekânsal eşitsizliklerle karşılaşmadığı, erişilebilir ve onurlu yaşam alanlarının tasarlanmasının mümkün ve gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle hem kuramsal literatüre katkı sunmakta hem de pratik uygulamalar açısından yenilikçi ve çoğaltılabilir bir model geliştirmektedir.

5. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın sunduğu bulgular, afet sonrası geçici barınma alanlarının erişilebilirlik temelinde yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymakla birlikte, gelecek araştırmalar için çok boyutlu bir araştırma zemini de sunmaktadır. Mevcut çalışmanın özellikle mimari çözüm önerisi üzerinden somutlaşan prototip düzeyindeki yaklaşımı, farklı sosyo-kültürel bağlamlarda karşılaştırmalı analizlerle derinleştirilebilir. Bu bağlamda, önerilen konteyner modelinin farklı coğrafi bölgelerde, farklı iklim koşulları altında ve farklı kullanıcı grupların gereksinimlerine göre ele alınması ve onlar tarafından test edilmesi, modelin evrensel geçerliliği ve adaptasyon kapasitesi açısından önemli bir ilerleme sağlayacaktır.

Gelecek çalışmalar için en önemli açılımlardan biri, engelli bireylerin yalnızca mekânsal erişim açısından değil, afet sonrası karar alma, planlama ve yönetim süreçlerine aktif katılımı bağlamında değerlendirilmesidir. Katılımcı tasarım ve kapsayıcı yönetişim modelleri, yalnızca teknik çözümler üretmekten öte, eşitsizlikleri kaynağında dönüştürme potansiyeline sahiptir. Bu çerçevede yapılacak çalışmalar, sadece barınma ortamlarının değil, sürecin kendisinin de erişilebilir olmasına katkı sunacaktır.

Ayrıca, bu çalışmanın sunduğu erişilebilirlik çözümlemeleri çoğunlukla fiziksel tasarım düzleminde şekillenirken, dijital erişilebilirlik, bilgiye erişim, iletişim sistemleri ve acil durum tahliye senaryoları gibi alanlara yönelik detaylandırılmış modellerin geliştirilmesi gelecekteki araştırmaların bir diğer önceliği olabilir. Afet anı ve sonrasındaki dijital bilgi akışının engelli bireyler açısından nasıl daha kapsayıcı hale getirileceği sorusu, afet yönetimi literatüründe yeterince çalışılmamış bir alandır ve bu çalışma bu yönde atılacak adımlara kuramsal dayanak sunmaktadır.

Gelecek araştırmacılar için bir diğer öneri, afet sonrası geçici barınma alanlarında komşuluk ilişkileri, mekânsal aidiyet, sosyal destek sistemleri gibi psikososyal faktörlerin özellikle engelli bireylerin iyileşme süreçlerine etkisini analiz etmeleri yönünde olabilir. Bu bağlamda, mimari çözümler ile sosyal etkileşim düzeyleri arasında kurulan bağın daha derinlikli incelenmesi, geçici yaşam alanlarının yalnızca barınma değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşme ve psikolojik iyileşme süreçlerine nasıl hizmet edebileceğini ortaya koyacaktır.

Son olarak, bu çalışmanın önerdiği erişilebilirlik modelinin, afet ve acil durumlara yönelik ulusal mevzuat ve standartlara entegrasyonu ile ilgili hukuki, yönetsel ve finansal boyutlarının da sistematik olarak araştırılması gerekmektedir. Böylelikle yalnızca mimari düzeyde değil, politika ve uygulama düzeyinde de erişilebilirliğin kurumsallaştırılmasına katkı sağlanabilir. Bu çalışma, tüm bu açılımlar için başlangıç niteliğinde bir referans noktası oluşturarak engellilik odaklı afet mekânları literatürüne yenilikçi ve çoğaltılabilir bir yön çizmektedir.

6. TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında dayanak teşkil eden If Accesible, I am Safe, 2018-1-TR01-KA202-058236 Projesine yaptığı katkı nedeniyle AB Erasmus Programına ve projenin tamamlanmasında emeği geçen paydaşlar ile proje ekibine, ayrıca Alliances for Innovation çağrısı kapsamında AB tarafından desteklenen Filling the Gap: Development of Ecological Planning and Design Learning Network and an Adaptive Smart Training Module for Disaster Resilient and Sustainable Cities (EPD-NET) projesi ekibine ve sağladığı fon nedeniyle Avrupa Konseyine teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Avlar, E., Limoncu, S., Tızman, D. (2023). Deprem sonrası geçici barınma birimi: CLT E-BOX. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, 38 (1), 471-482.

Ayvaz, E., Arpacoğlu, Ü. (2024). Afet Sonrası Geçici Barınma Alanları İçin Konteyner Model Önerilerinin Geliştirilmesi. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi/Journal of Architecture and Life*, 9 (1), 169-193.

Bayrak, S. (2023). Concrescere: Depremden Sonra Mimarlar Ne yapabilir? Yapı 484, S. 70. İstanbul

Balamir, M. (2012). Deprem ve Anayasa, https://mimdap.org/yazi-yorum/deprem-ve-anayasa/

Sustainability, 15 (3), 8923. https://doi.org/10.3390/su150308923

Beyatlı, C. (2010). Acil durum barınakları ve bir barınak olarak acil durum konteynır öneri modeli. (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.

Blaikie, P., Cannon, T., Davis, I., Wisner, B. (2014). *At Risk: Natural hazards, people's vulnerability and disasters*. Routledge.

Boffo, S., Paci, A., Trentin, G. (2021). Inclusive design for emergency housing: Insights from the Italian context. *Sustainability*, 13 (2), 899. https://doi.org/10.3390/su13020899

Carmichael, L., Townshend, T. G., Fischer, T. B., Lock, K., Petrokofsky, C. (2021). Urban planning and health–A rapid review. *Sustainability*, 13 (2), 780. https://doi.org/10.3390/su13020780

Cocco, F., De Matteis, F., Dell'Ovo, M. (2020). Temporary housing design and user well-being after disasters. *Buildings*, 10 (7), 114. https://doi.org/10.3390/buildings10070114

Di Bucci, D., Lolli, M., Romano, R. (2023). Social impact of temporary housing after earthquakes in Italy. *Sustainability*, 15 (9), 7241. https://doi.org/10.3390/su15097241

Ege Mimarlık (2025). Barınma, 2025/2, Sayı: 126, S. 12, İzmir

EM-DAT, (2023). https://files.emdat.be/reports/2023_EMDAT_report.pdf

Gentilini, U. (2005). Mainstreaming disability in development: Lessons from the Italian experience. *Social Sciences*, 4 (1), 55–71. https://doi.org/10.3390/socsci4010055

Gorman-Murray A, Mckinnon S., Dominey-Howes D, Nash CJ., Bolton, R. (2018). Listening and learning: giving voice to trans experiences of disasters. *Gender, Place and Culture*, 25, 166–187.

Hammad, R., Ariffin, A. (2021). Universal design approach in disaster relief shelter planning. *Sustainability*, 13 (5), 2765. https://doi.org/10.3390/su13052765

Hisamatsu, M. (2013). Panel discussion on disaster resilience and disability: Ensuring equality and inclusion. New York: UNDESA

Hong, Y. (2017). A studyontheconditionoftemporaryhousing following disasters: Focusoncontainer housing https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2095263517300250

Howard A., Agllias K., Bevis, M., Blakemore, T. (2017). 'They'll tell us when to evacuate': The experiences and expectations of disasterrelated communication in vulnerable groups. International Journal of Disaster Risk Reduction, 22, 139–146.

İdemen, A.E. (2022). Afet sonrası geçici barınma amacıyla kullanılacak kamusal yapıların seçimi için bir model: Geçici İşlevsel dönüşüm (adaptive reuse), ITU Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul.

IFRC (2013). *Post-disaster Shelter: Ten Designs*. https://www.shelterprojects.org/tshelter-8designs/10designs2013/2013-10-28-Post-disaster-shelter-ten-designs-IFRC-lores.pdf

İlhan, M. (2024). Temporary shelter layout and disabled users: A post-disaster spatial evaluation from Hatay. *Sustainability*, 16 (4), 3021. https://doi.org/10.3390/su16043021

İlhan, N., Aykal, D., Erbaş Özil, M. (2024). Deprem Sonrasında Kullanılan Geçici Barınma Birimlerinin Yerleşim Düzeni Bağlamında Ergonomik Analizi, *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 9 (Special Issue), 251-262.

Keçici, K., Bıçakçı, N. (2023). Afet Veri Tabanları ve EM-DAT Türkiye İstatistikleri. 35. Bölüm, Sosyal, İnsan ve İdari Bilimlerde Öncü ve Çağdaş Çalışmalar, Editörler: Kara, A., Bazancir, R. s. 775, Duvar Yayınları, İzmir. https://www.duvaryayinlari.com/Webkontrol/IcerikYonetimi/Dosyalar/sosyal-bilimlerde-oncu-ve-cagdas-yaklasimlar-compressed_icerik_g3631_5lOqs28e.pdf

Kisira, J., Wanyonyi, K. (2023). Enhancing disaster resilience for persons with disabilities in Africa. *Sustainability*, 15 (10), 12345. https://doi.org/10.3390/su151012345

Kovancı, Y. (2024). Afet ve Kırılgan Gruplar. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (1), 16-27.

Lang, J. (1987). Creating Architectural Theory, The Role of Behavioral Science in Environmental Design, Van Nostrand Reinhold, Newyork

Lawrance, R. (1987). Housing, Dwelling and homes, Design Theory research and practise, John Wiley-Sons, Newyork

Limoncu, S., Bayülgen, C. (2005). Türkiye'de Afet Sonrası Yaşanan Barınma Sorunları, *MEGARON, YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi,* 1 (1), 18-27.

Man Ha, M., Tanaka, S. (2016). Participation of disabled persons in disaster risk reduction. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13 (12), 1222. https://doi.org/10.3390/ijerph13121222

Morrow, B.H. (1999). Identifying and mapping community vulnerability. Disasters. 23 (1), 1–18. https://www.researchgate.net/publication/13094517_Identifying_and_Mapping_Community_Vulnerability

Özmen, F., Gültek, M., Avinç, G.M., Sarıcıoğlu, P., Yıldız, A. (2024). Deprem Sonrası Geçici Barınma Alanları: Deprem Bölgelerinde Acil Barınmaya Yönelik Yapı Stüdyosu Önerileri. *Journal of Turkish Studies*, 354-355.

Powell, D. (2009). Disaster preparedness for vulnerable populations. *Social Sciences*, 8 (3), 47. https://doi.org/10.3390/socsci8030047

Quaill, J., Barker, R., West, C. (2018). Disaster preparedness and people with disabilities. *Sustainability*, 10 (10), 3399. https://doi.org/10.3390/su10103399

Quarantelli, E. L. (1995). ABD'deki afetlerde barınma ve konut modelleri. *Disaster prevention and management: an international journal*, 4 (3), 43-53.

Ray-Bennett, N. (2018). *Avoidable deaths: A systems failure approach to disaster risk management*. Springer.

Savaşır, K. (2008). Afet sonrası uygulanacak ve geçiciden kalıcıya dönüştürülecek konut tasarımları için Türkiye koşullarına uygun yapım sistemlerinin irdelenmesi. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Stough, L. M., Kang, D. (2015). The sendai framework for disaster risk reduction and persons with disabilities. *International Journal of Disaster Risk Science*. 6, 140–149. https://doi.org/10.1007/s13753-015-0051-8

Tafahomi, M., Egyedi, T. M. (2008). Defining Flexible Standards For Post-Disaster Emergency Sheltering. in Proceedings of 13th EURAS (European Academy for Standardization) Workshop. Sweden, S. 255-264

Thomas, V., López, R. (2015). Global increase in climate-related disasters. https://www.adb.org/sites/default/files/publication/176899/ewp-466.pdf

Thompson, S. A., Fisher, K. R., Purcal, C., Deeming, C. (2020). Issues in the accessibility of post-disaster housing for people with disability. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 45, 101452. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2019.101452

Ton, K.T., Gaillard, J. C., Adamson, C.E., Akgungor, C., Ho, H.T. (2021). Afet riskinin azaltılmasında insan etkeni: engelli kişilerden elde edilen teorik temeller ve ampirik kanıtlar. *Çevresel Tehlikeler*, 20 (5), 514–532. https://doi.org/10.1080/17477891.2021.1887798

Trentin, G., Paci, A., & Dalla Costa, S. (2023). Emergency architecture and fragile populations. *Buildings*, 13(2), 335. https://doi.org/10.3390/buildings13020335

Tuna, R. (2023). Deprem Sonrası Barınma Örnekleri. *Güney Mimarlık*, 32, 54.

Tutal, O. (2023). Afetler ve Acil-Geçici Barınma Gereksinimi, Herkes için Tasarım. *Güney Mimarlık*, 32, (72-76), TMMOB Mimarlar Odası Adana Şubesi.

Twigg, J., Kett, M., Bottomley, H., Tan, L. T., Nasreddin, H. (2011). Disability and public shelter in emergencies. *Environmental Hazards*, 10 (3–4), 248–261. https://doi.org/10.1080/17477891.2011.594492,

UNHCR (2016). "Shelter Design Catalogue, UNHCR The UN Refugee Agency, UNHCR Shelter and Settlement Section, Geneva, Switzerland

UNDRR (2021). *Disability inclusion in disaster risk reduction*. United Nations Office for Disaster Risk Reduction. https://www.undrr.org/publication/disability-inclusion-disaster-risk-reduction

Ünal, B., Akın, E. (2021). Geçici Afet Konutlarının Ortopedik Engellilerin Erişilebilirliği Açısından İrdelenmesi. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 27, 477, https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanatvetasarim/issue/63071/958347

WHO (2020). *Disability considerations during the COVID-19 outbreak*. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-Disability-2020-1

Wisner, B. (2004). Assessment of capability and vulnerability. In G. Bankoff, G. Frerks, & D. Hilhorst (Eds.), *Mapping vulnerability: Disasters, development and people,* pp. 183–193. Earthscan.

Yücel, G. (2023). Afet Sonrası Barınma ve Özel Gereksinimli Bireyler. *Güney Mimarlık*, 32, 79.

URL 1 https://sozluk.gov.tr/

URL 2 https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights

URL 3 https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf

URL 4 https://www.scottishhumanrights.com/our-law-and-policy-work/right-to-housing/

URL 5 https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220224-31.pdf

URL 6 https://www.haberler.com/afad-deprem-dairesi-baskanindan-korkutan-deprem-11149494-haberi/

URL 7 https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf Erişim 29.01.2025)

URL 8 https://archive.ada.gov/pcatoolkit/chap7shelterprog.htm

URL 9 https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf

URL 10 https://www.arkitera.com/yarisma/afet-sonrasi-gecici-barinma-uniteleri-fikir-yarismasi

URL 11 http://www.ifasproject.com/

URL 12 https://www.youtube.com/watch?v=70wNpJeA-Gw

MİMARLIK, MEKÂN VE ENGELSİZ TASARIM

Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN
Ankara Üniversitesi
Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-4193-629X

Öğr. Gör. Dr. Evren TANDOĞAN
Atılım Üniversitesi
Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi,
Güzel Sanatlar Ortak Dersler Bölümü
ORCID: 0000-0002-8809-3701

ÖZET

Mimarlık, insanların yaşamlarını kolaylaştırmak; barınma, çalışma, dinlenme, kültürel ve sosyal etkinlikler gibi çeşitli eylemlerin gerçekleştirilebilmesi amacı ile mekânlar düzenleme, binalar ve fiziksel çevreyi tasarlama sanat ve bilimidir. Evrensel niteliği olan mimarlık insanlık tarihi ile eşdeğer olup yaşam alanları olarak mekânlar ve yapı yakın çevrelerini düzenleme eylemidir. Bina-yapı-mekânlar birçok tasarım bileşeninin yanı sıra binanın içinde konumlandığı coğrafya, iklim, topografya, sosyal ve kültürel özellikler doğrultusunda biçim bulmaktadır. M.Ö 1. Yüzyıl'da mimar ve felsefeci Vitrivius mimarlığı kullanışlılık, sağlamlık ve güzellik olarak tanımlamıştır. Yaratıcı bir düşünsel arka plan, teknik, güçlü bir teorik altyapı ve pratik gerektiren mimarlık çok boyutlu ve çok bileşenli bir olgudur. Nitelikli bir yapılanmış çevre için bütün bu tasarım girdilerinin değerlendirilmesi yanında yapı yakın çevresi ve binaların, mekânların düzenlenmesi ve kullanımında ulaşım/erişim güçlükleri ile karşılaşılması engelsiz tasarım olgusunu gündeme getirmektedir. Engelsiz tasarım tüm ürünlerin, çevrelerin, binaların/yapıların, mekânların yaş, beceri, yetenek, durum farkı olmaksızın tüm bireyler tarafından kullanılabilmesini amaçlayan bütüncül bir tasarım yaklaşımıdır. Burada yaşamın belli bir döneminde engele sahip olabilecek her tür kullanıcı için erişilebilir ve kullanıcı odaklı mimarinin geliştirilmesi söz konusudur. Engelsiz mimarlık bireyleri özgürleştiren mimari olup bu sorumluluğun farkındalığı ile gerçekleştirilen/tasarlanan bina ve mekânlar aynı zamanda kapsayıcı ve nitelikli fiziksel yaşam alanlarının oluşumunu sağlamaktadır. Bu çalışmada, mekânlar düzenleme sanatı olarak mimarlık ve düşünsel arka planı tanımlanarak engelsiz tasarım, erişilebilirlik ve kapsayıcı mimarlık kavramsal olarak irdelenmiştir. Daha sonra engelsizlik ve erişilebilirlik alt bileşenleri irdelenerek, benzer yaklaşımlar tasarım ilkeleri kapsamında değerlendirilerek engelsiz mekân ve bina tasarımı için önerilere yer verilmiştir. Yaşam çevrelerinin tüm bireyler tarafından etkin; rahat ve güvenlikli bir biçimde kullanılmasına yönelik rasyonel yaklaşımlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelsiz Tasarım, Mimarlık, Erişilebilirlik, Esnek Tasarım, Evrensel Tasarım, Mekân, Herkes İçin Tasarım, Fonksiyonalizm, Minimalizm, Sürdürülebilirlik.

ARCHITECTURE, SPACE, AND UNIVERSAL DESIGN

ABSTRACT

Architecture is the art and science of creating spaces, designing buildings and the physical environment to facilitate the life of people for various activities such as housing, working, cultural and social purposes. Architecture which has universal value is a field of practice beginning from the prehistoric period is equal to the history of humankind. On the other hand, the physical environment and the buildings are shaped due to the geography, climate, topography, social and cultural properties of the area in which they are located/situated. A famous architect and philosopher Vitrivius who had lived in the 1 st. Century B.C. defined architecture as "utilitas, firmitas, venustas" meaning usefulness, stability, resistant, strengthness and beauty. Architecture is a multi-dimensional phenomenon with many components having a creative intellectual background, tecnical knowledge and strong theoretical infrastructure and practice. Although architecture is shaped due to various factors many buildings and their near environs are hard to use and experience for some individual especially having disabilities.

So, it brings barrier free design into agenda which is an approach to building and design removing or replacing all the obstacles that might keep a person from accessing and using the spaces the way they need and not prevented from using something. Barrier free design is an approach allowing unrestricted accessibility for people with different disabilities including physical, sensory and cognitive aspects. In this context as everybody is disabled at some point of their lives, architectural design should be focused on user's needs. Barrier free architecture is a liberation taking the responsibility and awareness of designing buildings inclusively and qualified for everyone regardless to their age and ability. In this study, first of all architecture as the art of space design and organization was identified with its intellectual background. Then barrier free design and accessibility in architecture was examined conceptually. Afterwards, barrier free and accessibility concepts in architecture were evaluated with their sub components and similar approaches as far as their design principles are concerned. Then, proposals were offered for barrier free, accessible spaces and building design. Finally, rational space organization approaches and building designs were discussed that are organized to be usable and accessible by all individuals including those with disabilities encompassing physical barriers.

Keywords: Barrier Free Design, Architecture, Accessibility, Flexible Design, Universal Design, Space, Design for All, Functionalism, Minimalism, Sustainability.

1. GİRİŞ

Güncel teknolojiler ve iletişim olanaklarının gelişimi "erişilebilirlik/engelsizlik" olgusunu yaşamın her alanına yayarak sosyal, kültürel, fiziki kısıtlamalara da izin vermeyen bir yaklaşım olarak her türlü tasarımda etkin olmuştur. Engelsiz, erişilebilir yaşamın toplum ve bireylerin doğal hakkı olması da tasarım süreçlerinin bu anlamda sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Sürdürülebilir ve engelsiz yaşama yönelik mimari tasarım yaklaşımlarında küresel ölçekte geliştirilmiş olan teknolojik donanım ve ekipmanların kullanımı da tasarımı ve engelsiz mimariyi desteklemektedir.

Yapılanmış çevrede **engelsiz erişim** ya da başka bir ifade ile engelli bireylerin erişim sorunu mimarlık tarihi ile eşdeğer bir olgudur. Engelsiz yaşam, çoğu zaman mimarlık ve mimari tasarımın en önemli konularından biri olmasına karşın çoğu zaman tasarımda tam anlamı ile dikkate alınmayan ya da yeterince düşünülmeyen tasarım unsurlarından biridir. Engelsizlik güncel yaşamda kullanılan her türlü ürünün, gerecin, servis ve çevrenin kolay, rahat kullanımı olup engelsiz tasarım ise doğrudan erişim, yardım almaksızın kullanım ve servislere erişim ile yardımcı teknolojiler aracılığı ile bunun sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Benzer biçimde **evrensel tasarım** ise her kategorideki bireyin tasarım ürünleri ve çevreyi olası her durum ve koşulda kullanabilmesi; herhangi bir engeli olsun ya da olmasın tüm bireyler için her türlü erişimin engelsiz bir biçimde sağlanmasıdır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre Dünya nüfusunun yaklaşık %16'sının bir tür engellilik durumu bulunmaktadır ve 2030 yılına gelindiğinde her 6 kişiden birinin 60 yaş üstünde olacağı bilgisi yaşam çevrelerinin, binaların ve mekânların tasarımında "**herkes için tasarım**" olgusunu gündeme getirmekte ve zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda mekân standart ve kodlarından çok daha fazlası gerekirken; tasarım ve "**engelsiz engeller**" ya da "**erişilebilirlik**" ile tasarım arasındaki ilişkinin analiz edilerek mimarlıkta bariyerleri/engelleri ortadan kaldırmaya yönelik çözümler üretilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Mimari çözümlerin fiziksel engeller dışında diğer duyusal engellere de yanıt verecek nitelikte mekânsal algılara sahip çözümleri üretmeleri insani bir sorumluluk ve zorunluluktur. Mimarlıkta kapsayıcı ve engelsiz tasarım fiziksel, mental, nörolojik, duyusal, yaşlılık, çocuk, herhangi bir hastalık nedeni ile geçici engellilik durumlarını da kapsayacak biçimde; çoklu durumlar için mekânsal kullanım kolaylığı ve esnekliği sağlamaktadır. Kolay erişilebilir mekânların yanı sıra **fiziksel, nöroçeşitlilik** ve **mental sağlık** için de mekânlar engelsiz bir biçimde tasarlanmalıdır. Bu anlamda iyileştirici, sakin, dingin, yatıştırıcı, doğal bileşenler ile entegre mekânların tasarımı önemli olmaktadır.

Engelsiz yaşama yönelik mimari tasarım pratiklerinde etkin çözüm önerilerinin geliştirilebilmesi hem üzerinde çalışılmış, nitelikli mekânsal tasarımlara hem de gelişmiş malzeme, yapı donanımı ve teknolojilerinin doğru ve etkin kullanımı ile sağlanabilmektedir. Engelsiz mimari tasarım güncel yaşamın gereği olarak her türlü eylem ve aktivitenin sürdürülebilmesi amacı ile farklı tipolojilerdeki binaların inşa edilmesi için gereken tüm tasarım çalışmalarını içeren bir süreçtir. Barınma yani konut yapılanması ve çalışma alanları ile ilgili yapılar öncelikli olmak üzere tüm yaşam aktivitelerinin sürdürülebilmesi bina çeperi içinde yer alan mekânsal standartlar ve doğru mekân organizasyonu ile doğrudan ilişkili olmaktadır.

Engelsiz mimari aynı zamanda sürdürülebilir olan, teknolojiyi etkin kullanan farklı amaçlar için tasarlanan yapı ve mekânların kullanımında eşitlikçi ve yaratıcılık gerektiren bir tasarım pratiğidir. Engelsiz tasarım modern/çağdaş mimarinin belki de en önemli bileşenlerinden biridir. Bu kapsamda birincil olarak erişim sorunu yaşanan alanlar; bina girişleri, bina içi dolaşım/sirkülasyon, servis alanlarına erişim ve sabit ya da hareketli iç mekân donanımı öncelikle çözülmesi gereken 4 temel mimari bileşendir.

İçinde devinilen çevrenin algılanması, **mimari detaylar**, **renkler**, **dokuların** yaşama katılımı ve duyumsanması ancak doğru tasarlanmış ve kurgulanmış bir mekân organizasyonu ve aydınlatma ile mümkün olabilmektedir. Mekânda oluşan sesin yönetilmesi ve yönlendirilmesi olarak tanımlanan akustik tasarım son dönemde geliştirilmiş üç boyutlu, nitelikli malzemeler ile engelsiz mimarlık kapsamında işlevsel anlamda kullanımı yanında, estetik niteliği ve işitsel değeri ile hem çevreye hem etkin, engelsiz ve rahat mekânsal kullanıma katkı sağlamaktadır.

2020 Erişilebilirlik Yılı farkındalık çalışmaları kapsamında engelli ve yaşlıların kamuya sunulan hizmetlere kolay ulaşabilmesi amacı ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından rehber niteliğinde **"Erişilebilirlik Kılavuzu"** hazırlanmıştır. Kılavuz, ulusal standartları temel alan ve mevzuattaki son düzenlemeleri de kapsayan yazılı ve görsel içeriğe sahip bir rehber niteliğinde olup **"engelsiz"** yapıların oluşturulmasına yönelik olarak bir binadaki tüm fiziki mekânlar ve donanımların nasıl olması gerektiğine ilişkin veri içermektedir. Bu kapsamda kılavuzda kamusal ve özel uygulamalara yönelik erişilebilirlik için ölçüler, tasarım kuralları, farklı engel gruplarındaki bireyler ile yaşlıların hareket yeteneklerini artırmak ve rahat erişim sağlayabilmeleri için mimari tasarım ilkelerine yer verilmiştir. Bina yakın çevresi, otoparklar, bina bahçeleri ve iç mekânlar için erişilebilirlik standartlarının yanı sıra bina girişleri, kapı ve pencerelerin özelliklerine ilişkin erişilebilirlik düzenlemelerine ilişkin standartlar da belirlenmiştir. Yanı sıra, bina içi dikey dolaşım, alarmlar ve bina tesisatı, işaretlemeler ile hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri, asansör, merdivenler ile alternatif erişim yöntemleri ve düzenlemeler, mutfak, banyo ve odaların engelsiz kullanımına ilişkin uygulanması gereken erişilebilirlik koşulları bulunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, zaten süreç içinde belli kriterler doğrultusunda oluşturulmuş ve literatür verilerinde yer alan mekânsal standartlar, standart boyutlandırma-ölçülendirmenin ne olması gerektiği sorgulanmadan; genel kapsamda değerlendirilerek, engelsiz mimari tasarım ve mekân oluşumunun farklı boyut ve içerikleri irdelenmiştir. Öncelikle ilgili tanım ve kavramsal çerçeve ortaya konarak; engelsiz mimarlık tasarım teorisi ve mekân pratikleri kapsamında esnek mekânlar, rasyonel mimari, minimalizm ve engelsiz mimarlık detay tasarım bağlamında tartışılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Mimarlık, mekân ve engelsiz tasarım kavramlarının yanı sıra ilgili terminoloji ile kuramsal çerçevenin tanımlandığı ve irdelendiği araştırma kapsamında, konu ile ilgili olarak gerçekleştirilmiş her türlü yazılı bilimsel veri, kitap, makale, bildiri, tez, araştırma materyali olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, her türlü görsel veri, engelsiz mekân tasarımında ilişkin standartlara ilişkin çizim, eskiz, sayısal veri, vb. de araştırmanın ana materyali olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle engellilik kavramı, mimari tasarım, binalar ve yakın çevreleri, yapı ve iç mekân kurgulanma ve erişiminde engelsiz mimari tasarım ve bileşenleri ile ilgili literatür verisi değerlendirilerek; kitap, makale, araştırma ve rapor gibi her türlü akademik kaynak incelenmiştir. Elde edilen veriler ve bulgular sınıflandırılarak değerlendirilmiş, kavramsal analiz yolu ile engellilik ve türleri tanımlanarak, yapısal ve mekânsal kullanımlarda oluşabilecek problemler ile mimari tasarımın gerekleri ve standart uygulamalar engelsiz mekân tasarımı ile ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle mimari tasarım mekân ilişkisi irdelenmiş, evrensel, tasarım, kapsayıcı tasarım, kullanıcı odaklı tasarım, herkes için tasarım, ömür boyu için tasarım ve engelsiz tasarım yaklaşımları kavramsal olarak irdelenmiş; engelsiz mimarlığın gerekleri ile mekânsal çözüm önerileri özellikle kapsayıcı ve esnek mekânlar, rasyonalizm ve minimalizm bağlamında değerlendirilmiştir.

3. ENGELSİZLİK/ENGELSİZ TASARIM

Engellilik (**disability**) sadece belli insanların kısıtlarının olması değildir. Aslında bu olgu tüm insanların yaşamının belli bir döneminde hemen her bireyin kalıcı ya da geçici olarak deneyimlediği ve yaşadığı bir durumdur.

Engel, yaşlanma ya da fiziksel, zihinsel, duyusal, nörolojik bir rahatsızlık nedeni ile bazı hareket ve duyuları, bedensel/fiziksel işlevleri kısıtlanan kişi olup doğuştan ya da sonradan herhangi bir hastalık sonucu da gelişebilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre engelli olma hali için "yeti yitimi" terimi de kullanılmaktadır. Dolayısı ile engelli bireyler yaşamda ya da yaşamsal alanlarda kısıtlama ya da engeller ile karşılaşabilmektedirler. Bireyin günlük yaşamını sürdürme yeteneğine ilişkin fikir veren "fizyolojik fonksiyonel kapasite" (PFC), engel ile yaşamını sürdüren bireylerin etkilenmeye maruz kalmamalarına yönelik bir ölçüm mekanizmasıdır.

1990 yılında yürürlüğe giren Engelli Amerikalılar Yasası'na göre: tekerlekli sandalye, engelli rampası, yürüteç, koltuk değneği gibi yardımcı gereçler kullananlar, görme ve işitme kaybı, zeka geriliği, suskunluk, sarsıntı sonrası sendromu, travma, kontüzyon, ve ampütasyon yaşayanlar, protez kullananlar, otizm, kanser, serebral palsi, diyabet, epilepsi, felç, inme, HIV/AIDS, multipl skleroz, kas distrofisi, ruhsal bozukluk, majör depresif bozukluk, bipolar bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu, obsesif kompulsif bozukluk, şizofreni hastaları engelli sayılmaktadır (Anonim, 2024a).

Bireylerin doğuştan ya da sonradan herhangi bir neden ile bedensel, zihinsel, duyusal, ruhsal ve sosyal yeteneklerini kaybetmesi sonucu destek hizmetlerine gereksinim duyması durumudur.

Genel anlamda değerlendirildiğinde **9 tip engellilik** yani yeti yitimi söz konusudur. Bunlar;

- Zihinsel-mental (nörolojik kontrol problemi) engel,
- Görme engeli
- İşitme engeli
- Fiziksel engel
- Ortopedik engel/spastik engel
- Dikkat eksikliği ve hiperaktivite
- Yaygın gelişimsel bozukluk
- Dil ve konuşma engeli
- Özgül öğrenme güçlüğü

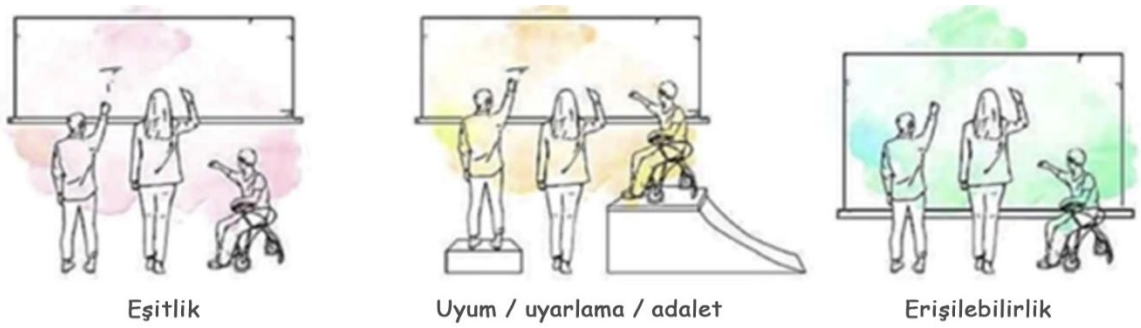
Engellilik bireyler tarafından farklı şekilde deneyimlenen bir durumdur. Yanı sıra birçok engelli kişi birden fazla durumu veya engeli bir arada da deneyimleyebilmektedir. Bu durum bireyin toplumsal yaşama katılımında gereksinim duyduğu ürünlerin de çeşitlenmesine neden olmaktadır. Bireylerin toplum içindeki aktifliğini ve yeteneklerini etkileyen şey, birey ile çevresi arasındaki etkileşimdir. Engellerin kaldırılması bu etkinlik düzeyini ortadan kaldırmaktadır. Herkes her konuda engelli olabilmektedir. Engel doğrudan fiziksel çevre ile ilişkilidir. Bu kapsamda engelli birey, yaşam alanlarında ya da fiziksel çevrede bulunan yapılar, yapısal ögeler ya da donatılar tarafından engellenen kişidir. Bu nedenle tüm bireylerin yaşama katılabilmeleri, rahat, konforlu ve güvenli bir yaşam sürdürebilmeleri için alınması gereken tüm mimari önlemler ve herkes için bütüncül çözümleri içermektedir. Yanı sıra yetenek kısıtlılığı hangi anlamda olursa olsun tüm bireylerin her türlü mekânı aktif biçimde kullanabilmeleri sağlanmalıdır.

3.1. Engelsizlik ve Erişilebilirlik

Erişilebilirlik bireyin toplumsal yaşama katılımının eşit koşullarda, bağımsız, güvenli ve etkin bir biçimde sağlanmasıdır. Bu anlamda binaların, açık yeşil alanların, kamusal kullanımları, ulaşım ve bilgilendirme, bilgi, iletişim hizmetlerinin tüm bireyler tarafından güvenli ve bağımsız olarak kullanılabilmesidir. Mekânsal tasarım tüm bireyleri kapsamalıdır. **Engelsiz kullanım** ya da **erişilebilirlik** sadece engelli bireyler için geçerli bir olgu değildir. Gerek binalar/yapılar gerek kentsel kamusal alanlar tüm bireyler için erişilebilir ve tüm gereksinimlerin karşılanabildiği nitelikte olmalıdır. Mekân tasarımında kısıtlı yetenekleri olan bireylerin aktif kullanıcılar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Enginöz'e göre (2015) herhangi bir konu ile ilgili yetersizliği olan bireyler erişimi sağlanmış, engelsiz mekânlarda engelli değildirler; ancak hiçbir engeli bulunmayan bir birey erişebilirliği olmayan mekânlarda engellidir.

Subaşı'na göre (2023), erişilebilirlik hedeflere ulaşıma kolaylığı, herkesin istediği her yere ve hizmete güvenli bir biçimde ulaşabilmesi; ekonomik, kültürel, fiziksel ve sosyal çevreye ulaşabilme, hizmetlerden yararlanabilme ve katkı sunabilmektedir.

Bu anlamda gerek binaların gerek binayı oluşturan her bir mekânın engelsiz kullanıma olanak sağlayacak biçimde olarak kurgulanması ve bu doğrultuda tasarlanması gerekmektedir (Şekil 25).

Şekil 25. Bireylerin eşit koşullarda aynı ürüne, hizmete, mekâna erişilebilir kullanımı (de Bie ve Brown 2017).

Kentsel-kamusal mekânların özel alanlar ile engelsiz erişilebilecek biçimde ilişkilendirilmesi bireylerin toplumsal yaşama katılımlarını teşvik edici bir özellik olmaktadır. Bireyin mekânlar arasında engelsiz erişim, ulaşım, kullanım koşullarının sağlanması ile erişilebilirlik zincirinin kurulması mümkün olmaktadır. Karadağ (2020) erişilebilirlik zincirini "bireyin toplumsal rollerini yerine getirirken evinden çıkıp tekrar dönene kadar aktif olarak kullandığı açık, yarı açık ve kapalı tüm mekânlarda, hizmetlerin kesintisiz erişilebilir olması" olarak tanımlamaktadır. Bireyin günlük aktivitelerini her iklim koşulunda, yardım almadan, bağımsız ve güvenli bir şekilde gerçekleştirebilmesi de ancak erişilebilirlik zincirinin sürekliliği ile mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda tasarım her kullanıcı için erişilebilir, kolay kullanılabilir, kapsamlı, güvenli ve engelsiz olmalıdır.

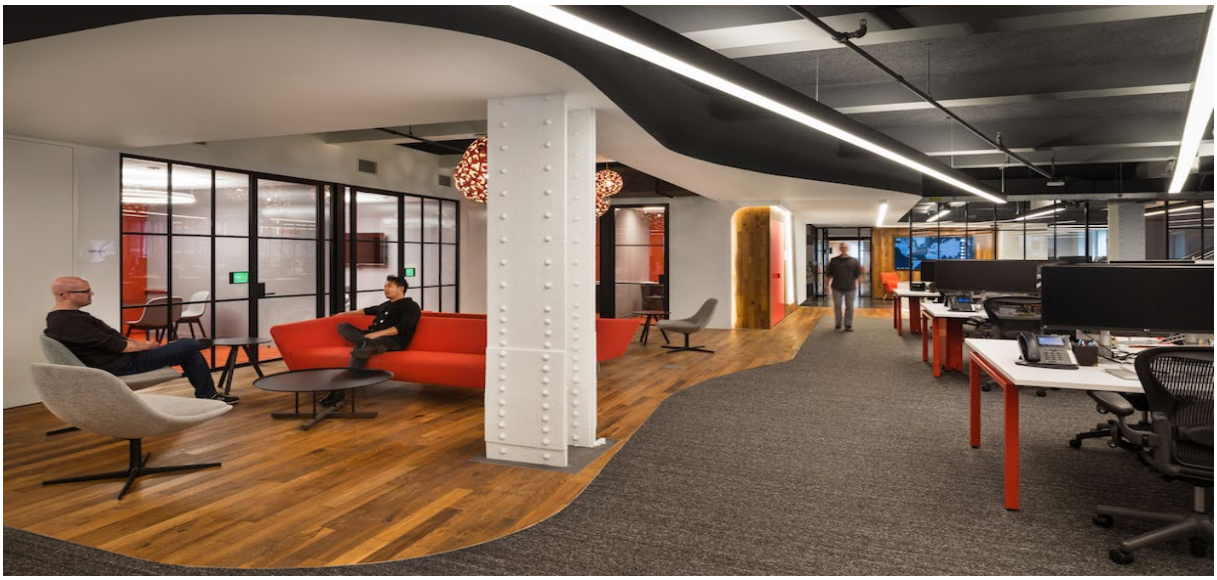
Erişilebilirlik birçok benzersiz duruma yönelik olarak ele alınabilecek farklı uygulamalar için geçerlidir. Kamusal kullanımı olan tüm mekânların toplumun tüm bireyleri için eşit olanaklara sahip olması ve erişilebilirliğinin sağlanması ön koşuldur. Bu durumda özellikle kamusal alanların tasarımında uluslararası yönerge ve standartların uygulanması ve mevcut mekânların bu standartlar doğrultusunda uyarlanması ile mümkün olmaktadır. Ancak, bu uygulamaların ötesinde mekân-insan bağlamında mekânın üretilmesi ve temsiliyeti mekânın işleyişi ve engelsiz kurgulanması ile doğru orantılıdır. Tasarım parametrelerinin her şeyden önce işleve ve engelsiz erişime yanıt vermesi gerekmekte; biçimsel kaygılar işlevsel ve akışkan-engelsiz mekân gereksinimlerinin önüne geçmemelidir. Bu anlamda minimalist yaklaşımlar, esnek mekân tasarımları, dikey ve yatay dolaşımda fiziksel erişilebilirliğin duyusal, bilişsel, görsel, işitsel yöntemler ve detaylandırma ile desteklenmesi/çözümlenmesi gerekmektedir. Sadece fiziksel engellerin kaldırılması ile sınırlı olmamalı; bağımsızlık, sosyal eşitlik ve her anlamda konforun sağlandığı kapsayıcı yaşam alanları oluşturulmalıdır. Mimari tasarım çok boyutlu olarak ele alınırken eşitlikçi, adil ve kapsayıcı mekânların oluşumu sağlanmalıdır. Erişilebilirlik dinamik bir yapıya sahip olup temel insan haklarından biridir. Erişilebilir mekânlar ise tüm insanlığa hizmet ve eşit katılım hakkıdır.

4. MİMARLIK VE ENGELSİZ TASARIM

Mekân mimarlığın temel bileşenidir. Mimarlık binaları ya da fiziki yapıları tasarlama sanatı ve bilimi olarak soyut bir kavrama, bir hacme ve alana sahip olan mekânlar bütününün belli bir işleve yönelik olarak kurgulanmasıdır. Mimarlık, doğadan; çevreden insanı belli bir oranda ayıran ve içinde belli eylemlerin gerçekleşmesine olanak sağlayan mekânlar düzenleme sanatı ve bilimidir. Uygarlıkların; toplumların kimliğini, karakterini doğrudan yansıtan olgu mimarlıktır. Uygarlık ve toplumların inançları, gelenek, görenekleri, yaşam biçimleri mekânsal yaratımları zorunlu kılmıştır. Toplumsal ve dönemsel değişkenlere karşın değişmeyen bir mekân dili ve algısı olmuştur. Fiziksel ve algısal anlamda mekân yaratımı mimari tasarımın önemli/temel sorunlarından biri olmuştur. Mimarlık ve mekân tasarımı algısı çok bileşenli ve çok katmanlı bir tasarım alanıdır. Mekân toplumsal olarak üretilmektedir. Mekân algısı da boyutlar, ölçek, hacim, sınırlar, yüzeyler, ışık ve doku ile sağlanmaktadır. Mimarlık deneyimlenmesi gereken bir olgudur. Mekân ile iletişim halinde olmak; dokusal, görsel, işitsel deneyimlerin yaşanması gereklidir. Avar'a göre (2009) bilimsel pratikler içinde "**mekân**"ın algılanan, tasarlanan ve yaşayan boyutları bulunmaktadır ve bunlar fiziksel, zihinsel ve toplumsal mekânlar ile karşılık bulmaktadır. Mekân ne salt bir soyutlama ne nesne ne de sadece somut fiziksel bir oluşumdur. Tüm boyutları ile hem kavram hem de gerçekliktir; ilişkiler ve gerçeklikler bütünüdür.

İnsanlık tarihinin her döneminde önemli olan ve evrensel bir tasarım alanı olan mimarlık içinde yaşamın gerçekleştiği fiziksel mekânlar bütünü; yapılan ve mekânları çevreleyen yakın çevreyi de içermektedir. Bu genel tanımlar kapsamında tarihin her döneminde bina ve mekânlara erişim ve engelsiz tasarım mekân tanımında sürekliliğini korumuştur.

Mimarlık kapsamında tanımlandığında "**mekân"** ile tüm/bütün yönlerden sınırlandırılmış ya da kapatılmış hacimler tariflenirken; birçok mekânın belli bir işlev ve kurgu kapsamında hiyerarşik düzende bir araya gelerek oluşturduğu mekânlar bütünü ise mimari tasarımın sonuç ürünü olarak mimarlık; yani yapılar, binalardır. Mekân belirleyici mimari bileşenler zemin, duvarlar, tavan/üst örtü ve yüzey özellikleri, biçim, doku, renk, ölçek, oranların kurgulanması ve organizasyonu ile mekânlar belirlenmekte; tanımlanmakta ve özellik kazanmaktadır. Mimari bir bütün mekânsal anlamda değerlendirildiğinde dolaşım mekânları, içinde düşey sirkülasyon ögeleri (merdiven, asansör, rampa vb.) barındıran mekânlar ya da iç içe geçmiş hacimler, galeriler, asma katlar vb. bulunabilmektedir. Mekânların biçimsel, hacimsel özellikleri, geometrisi, sınırlayıcı ögeler, yüzeylerin doku, biçim, renk, ışık özellikleri ve donatılar bütüncül olarak mekânı tanımlamaktadır. Mimarlığın bu tektonik dili duyular ile etkileşime girmekte; deneyimlenmektedir. Engelsiz tasarımda mimarlığın bu niteliklerinden yararlanıldığında daha öznel mekânlar yaratılabilmektedir (Şekil 26).

Şekil 26. Farklı kullanımları bir arada barındıran çalışma mekânları (Magnea, 2021, URL 1).

Mekân soyut ve somut duyusal, algısal, zihinsel birçok öğeyi barındıran bir olgudur. Mekân aslında mimarlığın temel bileşeni olarak bir var olma biçimi ve varoluş sürecini tanımlarken toplum ve bireylerin yeryüzünde bulunma, çevresi ile ilişkisini de tanımlamaktadır. Çeşitli işlev ve eylemlere yönelik mekânlar düzenleme sanatı olan mimarlık ise bütün bu etkileşim ve ilişkiler bütününün somut sonuç ürünüdür. Burada hem tinsel hem bedensel bir ilişki söz konusudur. Beden-mekân ilişkisinde **fiziksel** olduğu kadar **duyusal** ve **algısal** boyutlar bulunmakta; mimari beden ile sürekli etkileşim halinde var olmakta ve algılanmaktadır. Beden-mekân ilişkisinin en somut örneklerinden biri ise engellilik/engelsizlik durumudur. Bu kapsamda gündelik yaşamın geçtiği mekânlar bütünü; yani mimarlık bireylere özel/bireysel engelleri doğrultusunda diğer duyulara yönelik ve esnek mekânlar olarak tasarlanmalıdır.

Beden-mekân ilişkisi diğer duyular üzerinden gerçekleştirilecek ve kullanım kolaylığı sağlanacak biçimde tasarlanmalıdır/kurgulanmalıdır. Mekânların tanımlanmasında bir zorunluluk olan '**algılanabilir sınırlar**'da bireysel engellilik durumunda göre tasarlanmalı ve konumlandırılmalıdır (Şekil 27).

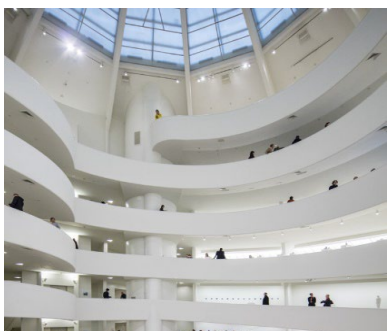
Şekil 27. Rancho Los Amigos Vakfı- ABD (Gobuty, 2024, URL 2).

Mimarlık kullanıcılar için deneyimleyecekleri çevreleri yaratma, binalar tasarlama, mekânlar yaratma sanat ve bilimi olup **sanat**, **bilim**, **teknoloji** ve **insanlık, antropoloji, ergonomi ve sosyal bilimler** hakkında bilgi gerektirmektedir. Mimarlık belli bir sanat, teknik ve yöntem ile tasarlamak ve inşa etmektir. Mimarlık eylemi hem pratik ve işlevsel mekânlar düzenleme hem de estetik niteliğe sahip yaşam çevreleri ve mekânların oluşturulması ile ilgilidir. Mimarlık her tür insan aktivitesi için mekânlar yaratma biçimi olup içinde bulunduğu çevre ile uyumlu, yaşamı kolaylaştıran, bireylere sağlıklı ve içinde bulunmaktan keyif duydukları mekânlar tasarlayarak kültürel sosyal, geleneksel, ekonomik veriler doğrultusunda estetik, ruhsal, duyusal, işlevsel mekânlar yaratmaktır. Bireylerin yaşamlarını kolaylaştırmak ve barınma, çalışma, dinlenme gibi eylemleri sürdürebilmelerini sağlamak amacı ile fiziksel çevre oluşturma, bina tasarlama ve kurgulama eylemidir.

Engelsiz mimarlık, herhangi bir özel talebi olsun ya da olmasın tüm toplumun bütüncül olmasını, ayrıştırılmamasını ve her türlü etkinliğe birlikte katılımını sağlamaktadır. Erişilebilir yapı/bina ve mekân tasarımı ile global ölçekte standart uygulamalar ve yasal-yönetsel çerçeve oluşumunu getiren bir olgudur. Böylece tüm bireylerin gerek güncel yaşam ve kültürel etkinlikler gerek iş yaşamında etkin ve mutlu olmasını; dolayısı ile sağlıklı toplumsal birliktelik ve dayanışmayı sağlaması söz konusudur. Her tür kullanıcı için mekânlar tasarlama engelli bireyler için erişilebilirliğin artırılması anlamına gelmekte olup engelleri ortadan kaldırmak amacı ile gerçekleştirilen tasarımlar yaratıcılığı da artırmakta; daha **yararlı**, **yenilikçi** ve **evrensel** nitelikte tasarımlara olanak sağlamaktadır. Burada söz konusu olan mevcut tasarımın iyileştirilmesi ya da kullanıma adapte edilmesi; kullanılabilirliğin artırılması değil, özgün tasarımın tüm bireyler düşünülerek ve her türlü engelden arındırılarak gerçekleştirilmesidir. Farklı ve çeşitli kullanıcılar için yaşam alanlarının kapsayıcı bir biçimde tasarlanmasıdır (

Şekil *28*).

Şekil 28. Solomon R. Guggenheim Müzesi, (Ghinitoiu, 2016, URL 3).

Mimarlık sadece estetik yapılanmış çerçeveler ve mekânsal tasarımların gerçekleştirilmesi değildir; gerçek anlamda mimarlık, işlevsel, güvenli, sağlam ve herkes için erişilebilir mekânlar düzenleme ve tasarlama eylemidir. Kapsayıcı ve erişilebilir / engelsiz olma durumu iş, eğitim, sosyal etkileşim için tasarımda öncelikle göz önünde bulundurulması gereken önemli bileşenlerinden biridir. Bu olgu da ancak bir dizi standart kullanımı, boyutlandırma, kodlar ile düzenlenerek mekânların biçimlendirilmesi ve yaygınlık kazanması ile mümkün olmaktadır. Bu kapsamda "**ADA: Americans with Disabilities**" ve "**IBC: International Building Code**" tarafından erişilebilir mimari için kod ve standartlar belirlenmiştir. Ancak engelsiz ve erişilebilir mimarlık sadece standart ve kodların uygulanması ile gerçekleşebilecek bir durum olmayıp; tüm bireyler için işlevsel, kapsayıcı ve keyif aldıkları mekânların tasarlanması ile ilgili çalışmalar bütünüdür. Aslında **engelsiz mimarinin** ölçek, boyutlandırma, mekân akışkanlığı gibi karakteristiklerin yanı sıra belli bir **felsefesi** de bulunmaktadır. Engelsiz tasarımın bir diğer kategorisi (adı) olarak da nitelenebilecek **evrensel tasarım** da her yetenekteki insanın kullanım ve erişimine olanak sağlayan bir tasarım yaklaşımı olarak esneklik, basit sezgisel kullanımlar, algılanabilir bilgilendirme araçları, düşük fiziksel güç gerektirme, boyutlandırma, kullanımlar ve bunların etkin çözümleri ile ilgilidir.

Mimarlık yaşamsal gereksinimleri karşılayan ve belli işlevlere yanıt vermesi beklenen doğası gereği insan ve yapı/bina/mekân etkileşiminin kaçınılmaz olduğu bir alan olarak mekânsal engelsizlik de bu etkileşimin odağında yer almaktadır.

4.1. Engelsiz Tasarım

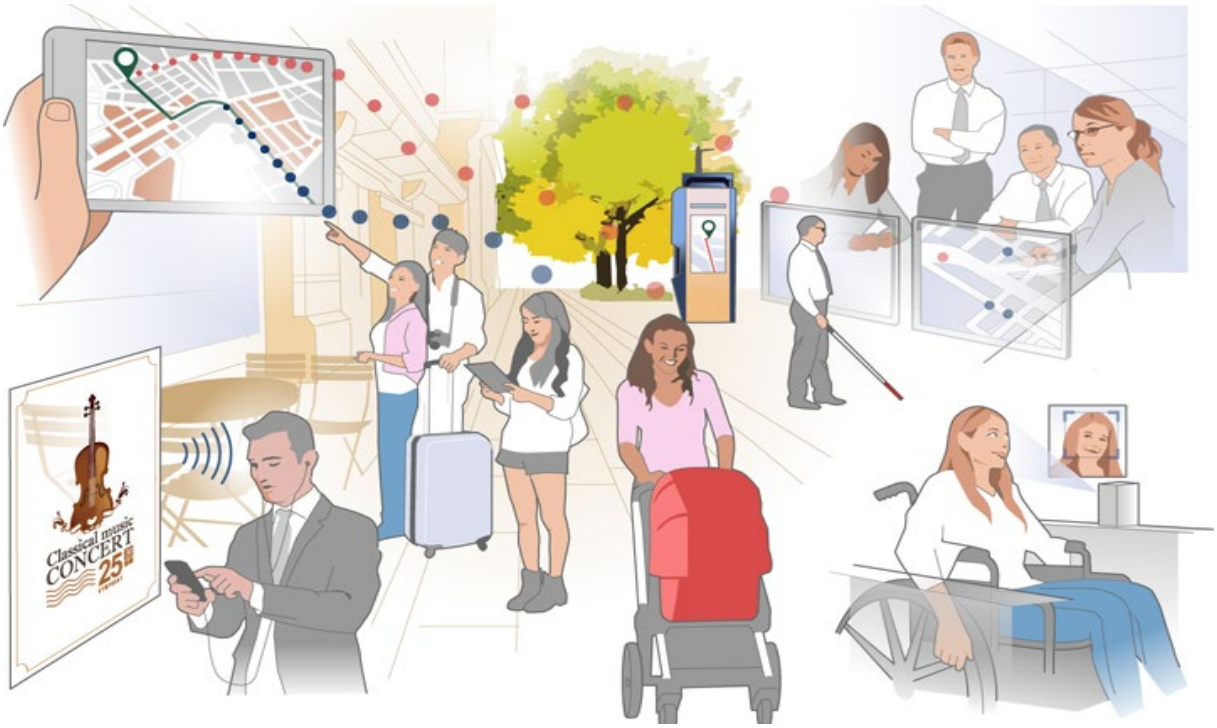
Herhangi bir zorluk yaşamadan ve herhangi bir bireyden yardım almadan kullanılabilen yaşam alanları engelsiz yaşam alanlarıdır. Engelsiz mimarlık engelleri olan bireyler için **kapsayıcı**, **güçlü**, **kolay** ve **rahat kullanılan mekân tasarımlarını** ön planda tutan, evrensel tasarıma, fiziksel erişebilirliğe önem veren ve sosyal bileşenleri değerlendiren bir yaklaşımdır.

Erişilebilir mimari/erişilebilir tasarım sadece engelli bireylerin kullanımına yönelik mekân ve ürünlerin tasarımını içermemektedir. Bu kapsamda tasarımda **kapsayıcı tasarım** (inclusive design), **yaşam boyu tasarım** (life span design), **evrensel tasarım** (universal design), **herkes için tasarım** (design for all), **bütüncül tasarım** (holistik design) ve **engelsiz tasarım** (barrier free design) gibi farklı yaklaşımlar söz konusudur. Tüm bu yaklaşımların ana hedefi engelsiz çevre, bina ve mekânların oluşumudur.

Engelsiz tasarım erişim sorunu ile ilgili olup doğrudan engelli bireylere yönelik tasarım değil; tüm bireylerin engelsiz erişimi ile ilgilidir. Burada toplumu oluşturan her bireyin bağımsız hareket edebilmesine yönelik tasarım söz konusu olup farklı durum ve koşullar için etkin iletişim koşullarının sağlanması önemlidir. Bu kapsamda kapılar, geçişler, servisler ile ilgili olduğu kadar dilsel, psikolojik ve duygusal bariyerleri de içermektedir (Şekil 29).

Engelsiz tasarım yapılanmış çevrenin kullanımında herkes için erişim, paylaşım, eşdeğer şans sağlanırken gelecek odaklı kapsayıcı ve adapte edilebilir kat planlarının ve mimari çözümlerin geliştirilmesidir. Engelsiz tasarım farklı isimler ile tanımlanan birçok tasarım yaklaşımını içermektedir. Yani tek bir bakış açısı, tek bir bileşen, tek doğru ya da tek boyutlu bir olgu değildir. Farklı dönemlerde, farklı bakış açıları ve felsefeler doğrultusunda bireyler için farklı ölçek ve nitelikte ürün, mekân, kamusal kullanımlarını kolaylaştırmak, aktive etmek, erişilebilirliği artırmak için gerçekleştirilen uygulamalar bütünüdür. Bütün bu tasarım yaklaşımlarının düşünsel arka planı ve çıkış noktaları farklı olsa da hepsinde temel amaç engelsiz mekân tasarımıdır. Engelsizlik mekânların yaşamı karmaşık hale getiren engellerden ve detaylardan arındırılmasıdır. Engelsiz erişim herkesin yaşamında olumlu ve pozitif dönüşüme sahiptir. Aslında herkes için konfor, kapsama, daha iyi yaşam kalitesi anlamına gelmektedir. Yanı sıra pek çok engelsiz çözümler hijyen açısından da güvenlik sağlamaktadır. Erişilebilirlik, ulaşılabilirlik, kullanılabilirlik,

esneklik, anlaşılabilirlik, duyarlılık, kapsayıcılık engelsiz tasarımın temel ilkeleri olup tüm bireylerin yaşam kalitesinin artırılması ve nitelikli mekân tasarımı ana hedef ve amaçtır.

Şekil 29. Tüm bireyler eşit koşullarda aynı ürüne, hizmete, mekâna erişilebilir (NEC Global, 2025, URL 4)

Engelsiz tasarım yapılanmış çevrenin kullanımında herkes için erişim, paylaşım, eşdeğer şans sağlanırken gelecek odaklı kapsayıcı ve adapte edilebilir kat planlarının ve mimari çözümlerin geliştirilmesidir. Engelsiz tasarım farklı isimler ile tanımlanan birçok tasarım yaklaşımını içermektedir. Yani tek bir bakış açısı, tek bir bileşen, tek doğru ya da tek boyutlu bir olgu değildir. Farklı dönemlerde, farklı bakış açıları ve felsefeler doğrultusunda bireyler için farklı ölçek ve nitelikte ürün, mekân, kamusal kullanımlarını kolaylaştırmak, aktive etmek, erişilebilirliği artırmak için gerçekleştirilen uygulamalar bütünüdür. Bütün bu tasarım yaklaşımlarının düşünsel arka planı ve çıkış noktaları farklı olsa da hepsinde temel amaç engelsiz mekân tasarımıdır. Engelsizlik mekânların yaşamı karmaşık hale getiren engellerden ve detaylardan arındırılmasıdır. Engelsiz erişim herkesin yaşamında olumlu ve pozitif dönüşüme sahiptir. Aslında herkes için konfor, kapsama, daha iyi yaşam kalitesi anlamına gelmektedir.

Yanı sıra pek çok engelsiz çözümler hijyen açısından da güvenlik sağlamaktadır. Erişilebilirlik, ulaşılabilirlik, kullanılabilirlik, esneklik, anlaşılabilirlik, duyarlılık, kapsayıcılık engelsiz tasarımın temel ilkeleri olup tüm bireylerin yaşam kalitesinin artırılması ve nitelikli mekân tasarımı ana hedef ve amaçtır.

Engelsiz ve kapsayıcı mimarlık genel anlamda basamaksız erişim, görme-duyma-dokunma duyularından en az ikisini sağlayan mekân tasarımları, merdiven, banyo, tuvalet, balkon, teras ve bahçeler gibi ortak mekânlara eşiksiz erişim sağlanırken asansör, rampa kullanımları ve esnek mekânların oluşumudur. Bu kapsamda mimari tasarımda engeller **kentsel**, **iç mekân**, **ulaşım**, **kullanım** ve **iletişim** engelleridir. Mimari engellerin ortadan kaldırılması hemen her düzeydeki yaşanabilirliğin geliştirilmesi/iyileştirilmesidir. Engelsiz mekânlar engelli bireylerin yanı sıra küçük çocuksu ailelerin, alışveriş yapanların, eşyalar ile seyahat edenlerin de güvenli ve rahat deviniminin sağlanmaktadır.

Kapsayıcılık farklılıklarına ve yeteneklerine bakılmaksızın her bireyin topluma tam ve eşit katılımını sağlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır. **Kapsayıcı tasarım** (**inclusive design**) insanın sahip olduğu cinsiyet, yaş, ırk, fiziksel yapı gibi benzersiz özelliklerini tanıyıp anlayarak, çok sayıda kullanıcı tarafından deneyimlenebilecek ürünler ve mekânlar sunmayı hedeflemektedir (Anonymus, 2025c). **Kapsayıcı mekânlar** eşitlik ve bağımsızlık sağlamak amacı ile bireylerin farklı gereksinimlerini karşılamak üzere gerçekleştirilen tasarımlardır. Kapsayıcı bir yaklaşım ile sadece engelli bireyler değil; yaşlı bireyler, çocuklar, hamile olanlar, geçici yaralanma ve engeli olan bireyler için de erişim ve mekânsal kullanım kolaylığı sağlanmaktadır.

Evrensel tasarım (**universal design**); farklı gereksinim, sosyo kültürel, sosyo ekonomik yapıya, yeteneklere ve ihtiyaçlara, sahip bireylere yönelik uyarlama veya özellikli tasarım gerektirmeyen ürünlerin ve çevrenin tasarımı şeklinde tanımlanmaktadır (Mace vd., 1991, Çepehan ve Güler 2020). **Evrensel tasarımın** temelinde tüm

bireylerin eşit biçimde, ayrımcılığa uğratılmadan, ötekileştirilmeden ürün, hizmet ve mekânları deneyimlemesi anlayışı bulunmaktadır.

Evrensel tasarım (universal design) ile **herkes için tasarım** (design for all) terimleri birbirleri ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Trost (2005) **Avrupa Tasarım ve Engellilik Enstitüsü (EIDD)** herkes için tasarım (design for all) terimini evrensel tasarım (universal design) teriminin yerine kullandığını belirtmektedir.

Holistik tasarım (**holistic design**) yaklaşımı ise en küçük organizmadan evrenin tamamına kadar tüm bileşenlerin bir arada ve uyum içinde bir bütün oluşturduğu düşüncesini temel almaktadır. Holistik yaklaşımda doğal çevre, kentsel çevre, iklim, topografya, yerel ekonomi, yerel yönetim, kültürel yapı, güvenlik, ulaşım, erişim ve tasarım bütün olarak ele alınmalıdır (Zengin ve Yamaçlı, 2023). Kullanıcının deneyimine, duygusal tepkilerine ve tasarımın çevre ile olan etkileşimine odaklanan bu yaklaşım, tasarıma konu olan tüm yönleri bir arada irdeleyerek sürdürülebilir ve kullanıcı odaklı çözümler üretmeyi amaçlamaktadır. Bireylerin sağlık, iyilik ve konforunu ön planda tutan bir mimarlık anlayışı ve felsefesidir. **Hasta bina sendromu** da kesinlikle holistik bakış açısına sahip olmayan tasarımlar sonucu ortaya çıkan bir olgu olup ve engelsiz mekân tasarımı ve mimarlık ile doğrudan ilişkilidir.

Bariyersiz tasarım (**barrier free design**), bir kişinin ihtiyaç duyduğunda bir alana erişmesini veya kullanmasını engelleyebilecek engelleri ortadan kaldıran veya değiştirerek erişimi sağlayan tasarım anlayışıdır. Temel olarak engelli bireylerin gereksinimlerine odaklanan bu yaklaşımda kullanıcıların ürün, hizmet ve mekânlara erişebilmesi amacı ile gerekli düzenlemeleri kapsamaktadır.

Tablo 1. Engelsiz tasarım yaklaşımları.

KAPSAYICI TASARIM (Inclusive Design)	- Tasarımı mümkün olduğunca çok kişi tarafından kullanabilmesini amaçlamaktadır. - Engelliler için tasarım yapmaya odaklanmak yerine, bireyin ürünü, hizmeti veya mekânı deneyimlemesini etkileyebilecek yetenek, dil, kültür, cinsiyet ve yaş gibi farklılıkları dikkate alarak tasarım çözümleri üretmeyi hedeflemektedir. - Kullanıcı deneyimini sürecin farklı aşamalarına entegre ederek tasarımın gelişmesine olanak sağlayan, kullanıcı odaklıdır. - Erişilebilirlik tasarımın temel sonuçlarından biri olarak kabul edilmektedir.
YAŞAM BOYU TASARIM (Life Span Design)	- Bireyin mekânı yaşamının farklı dönemlerinde, sahip olduğu farklı yetkinlikleri ve gereksinimleri doğrultusunda kullanmaya devam edebilmesine yöneliktir. - Tasarımın işlev göreceği süre göz önünde bulundurularak kullanıcı gereksinimleri, malzeme ve inşaat kalitesi açısından uzun ömürlü olması amaçlanmaktadır. - Uyarlanabilir ve esnek mekânsal çözüm önerilerini kapsamaktadır. - Yaşam boyu tasarımda basit ve kolay kullanım olanakları ile bireyin yaşam kalitesini artırmayı amaçlamaktadır.
EVRENSEL TASARIM (Universal Design)	- Tüm kullanıcıların gereksinimlerine çözüm önermektedir. - Fiziksel, duyusal, bilişsel ve sosyal farklılıkları olan bireylerin gereksinimlerini dikkate alan; bireylerin yeteneklerinden bağımsız olarak, ürünü, mekânı ve çevreyi rahat kullanım olanağı sağlamaktadır. - Kullanıcının vücut ölçüsü, duruşu veya hareket kabiliyeti ne olursa olsun kolay, anlaşılır, algılanabilir tasarımları güvenle deneyimlenmesini hedeflemektedir. - Herkes için kullanılabilir, erişilebilir hizmetler ve çözümler ilk tasarım aşamasından itibaren değerlendirilmektedir. - Daha çok fiziksel erişilebilirlik ve kullanılabilirlik özelliklerine odaklanmaktadır.
BÜTÜNCÜL TASARIM (Holistik Design)	- Tasarımın işlevsel olması yanında kullanıcı deneyimi, duygusal tepkileri ve tasarımın çevre üzerindeki etkisine odaklanmaktadır - Kullanıcı odaklıdır - Tasarımı tüm yönleri ile ele alarak sürdürülebilir çözümler üretmeyi amaçlamaktadır - Mekânın doğal ve sürdürülebilir unsurlarının ön plana çıkartılması yanı sıra tasarımda da bu anlayışı gözeten malzeme kullanımını teşvik etmektedir

	- Sürdürülebilir ve kullanıcı odaklı çözümler üreterek, bireyin yaşam kalitesini artırmayı amaçlamaktadır
BARİYERSİZ TASARIM (Barrier-Free Design)	- Temel olarak engeli olan bireylerin gereksinimlerine odaklanmaktadır - Engelli bireylerin topluma katılımını kolaylaştırmayı hedeflemektedir - Genellikle var olan bir ürünü, mekânı ve/veya çevreyi engelli bireylerin kullanımına uyarlayacak çözümler olarak tekerlekli sandalyeler, bastonlar, ses ve görme engelliler gibi yardımcı teknolojilerin kullanımını önermektedir - Tüm insanlara eşit fırsatlar ve alanlara erişim sağlamakla ilgili, kapsayıcı ve uyarlanabilir tasarımları vurgulamaktadır.
NESİLLER ARASI TASARIM ()	- Farklı yaşlara ve yeteneklere sahip bireylerin gereksinimlerine odaklanmaktadır - Bireylerin yaşamının farklı dönemlerinde karşılaşabilecekleri birçok engel olduğunu kabul etmektedir - Bireylerin yaşamın farklı dönemlerinde aktif ve bağımsız olarak ürünü, mekânı ve çevreyi rahat kullanım olanağı sağlamaktadır - Bireylerin değişen duyusal ve fiziksel gereksinimlerine uyum sağlayan tasarım çözümleri üretmeyi hedeflemektedir
Uyarlanabilir Tasarım (Adaptable Design)	- Bir tasarımın farklı kullanımlar ve taleplere uyum sağlayacak biçimde değiştirilebilir olmasıdır - Tasarımın öngörülebilir uyarlamalar ile özelleştirilebilmesi, yeni özellikler eklenerek geliştirilmesi veya mevcut özelliklerin değiştirilmesi imkân bulunmaktadır - Tasarımın daha uzun erimli kullanımı ve sürdürülebilir kullanım hedeflenmektedir.
Kullanıcı Odaklı Tasarım (User Needs Design)	- Kullanımı kolay ve verimli ürünlerin tasarlanması amaçlanmaktadır. - Tasarımda nitel ve nicel kullanıcı araştırmaları kullanılarak bireylerin farkında olmadıkları/ifade etmedikleri gereksinimlerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. - Tasarım, kullanılabilirlik testleri ve tekrarlamalı geri bildirimler ile düzenli iyileştirme ve geliştire süreçleri sonucunda oluşturulmaktadır.
Gerçek Yaşam için Tasarım (Real Life Design)	- Tasarımın tüm bireyler tarafından kolay, anlaşılır ve kullanılabilir olması amaçlanmaktadır. - Tasarımda görsellik ve estetik yaklaşımlar tamamlayıcı unsurlar olarak kabul edilmektedir. - Kullanıcı deneyimlerine bağlı geri bildirimlerinin alınması tasarım sürecinin en önemli aşamasını oluşturmaktadır. - Tekrarlayan kullanıcı eğilimleri ve sorunlarına yönelik üretilen çözümler ile ürün kalitesinin artırılması hedeflenmektedir.

Farklı dönemlerde/evrelerde ve farklı ülkelerde/kültürlerde ifade bulan bu yaklaşımlar; benzer uygulama ve yaklaşımlardaki terminoloji çeşitliliğini yansıtmaktadır. Bu yaklaşımların hepsinde temel hedef güvenlik, rahat kullanım, erişilebilirlik, engelsizlik, konfor, sürdürülebilirlik, bağımsızlık, kullanılabilirlik, kapsayıcılık, yaşanabilirlik ve özgürlüktür. Bu kapsamda **engelsizlik** ve **erişilebilirlik** en kapsayıcı nitelikte olup evrensel tasarımın temel ilkelerini de içermektedir.

Farklı eylem ve aktiviteler için mekânların ve yaşam alanlarının tasarlanması olan mimarlıkta **erişilebilirlik** / **engelsiz tasarım** binanın kullanım kolaylığı, güvenliği ve işlevine yanıt vermesi açısından en önemli tasarım bileşenlerinden biridir. Çünkü yapılanmış çevre farklı yeteneklere sahip ya da sahip olmayan tüm bireylerin gereksinimlerine yanıt vermelidir. Engellilik durumu genelde/yaygın olarak tekerlekli sandalye erişiminin sağlanması gibi basit ve yüzeysel bir boyuta indirgenmekte ve mimari anlamda da rampalar, kapı ve girişler, geniş koridorlar, asansörler gibi mekânsal düzenlemeler ile çözüm bulacağı düşünülmektedir. Ancak **engellilik** (**disability**) durumunun pek çok farklı formu söz konusu olup bazı engeller diğerlerinden daha az görünür ve algılanır konumdadır. Dolayısı ile mimarlıkta erişilebilirlik, tekerlekli sandalye erişiminin sağlanmasından çok daha

fazlasıdır. Farklı engellilik durumları için (fiziksel ya da mental/bilişsel) görsel eşleştirme yapılabilecek, duyusal ögelerin kullanımı ile yabancı mekânlarda erişim kolaylığı sağlamak mümkündür. İyi bir mimari proje/tasarım insanların bilişsel ya da fiziksel yetenekleri dikkate alınmaksızın herkes için erişilebilir olandır.

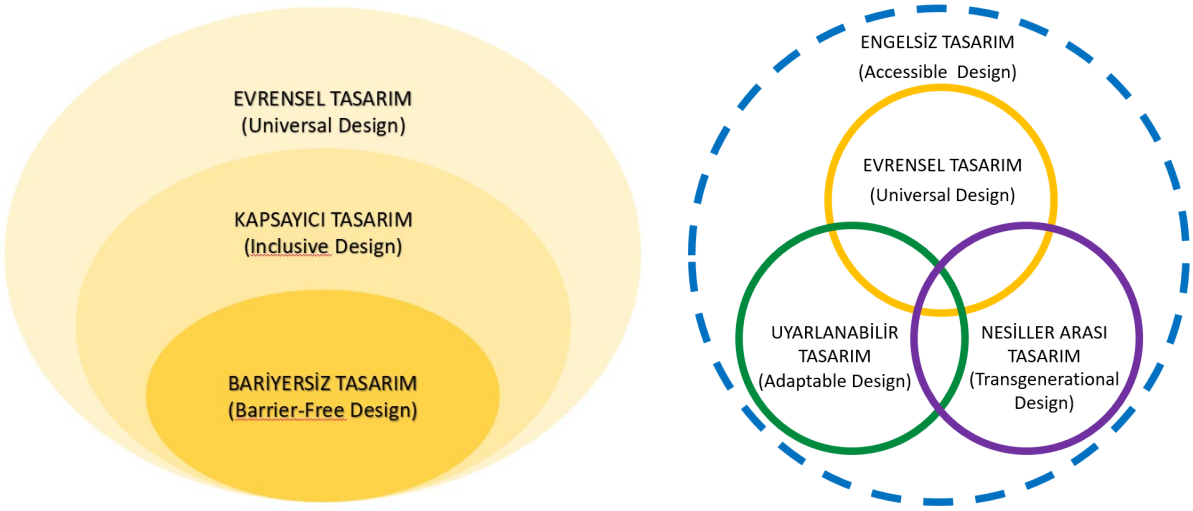
Bu sorunlar konusunda bilinç geliştirmek amacı ile pratikte yapılması gereken hedef kullanıcı kim olursa olsun; her bireyin rahat, herhangi bir engelle karşılaşmadan tüm gereksinimlerinin karşılandığı mekânsal kurgu ve tasarımların gerçekleştirilmesidir.

Engelsiz mimarlık sadece yeni tasarlanan binalar için geçerli değildir. Herhangi bir mevcut binanın erişiminin geliştirilmesi durumunda da söz konusudur. Mevcut yapılı çevrelerin engelsiz kullanıma yönelik düzenlenmesinde öncelikle hareketliliği kısıtlayan unsurların belirlenmesi; daha sonra da kullanımı kolaylaştırmaya yönelik donatı, malzeme, renk, ışık ve doku kullanımları ile mekân konfor koşulları tüm bireyler için artırılmalı ve kullanım kolaylığı sağlanmalıdır.

Engelsiz mimari engelli bireyler tarafından bağımsız, kolaylıkla ve etkin bir biçimde kullanılabilecek binaların/yapıların tasarlanması ve inşa edilmesi olup erişilebilir, etkili ve insan doğasına saygılı mekânların yaratılmasına odaklanmaktadır. **Chicago Architecture Center**'a göre (2024) engelsiz mimarlığın ilkeleri 6 temel kategoride sınıflandırılmıştır.

- **Evrensel tasarım (universal design)**: Erişilebilir mimarinin temelini oluşturan ilkelerden biridir. Yaş, boyut, yetenek gibi özellikleri dikkate alınmaksızın, toplumdaki her birey tarafından kullanılabilen mekân, ürün ve çevrelerin tasarımı ile ilgilidir.
- **Fiziksel erişilebilirlik (physical accessibility)**: Erişilebilir mimarlık fiziksel çevrede hareket kolaylığı sağlamayı hedeflerken rampalar, asansörler, genişletilmiş kapı açıklıkları, erişilebilir servisler gibi mekânların kullanımlarında kolaylık sağlamaktadır.
- **Duyusal bileşenler/donanımlar/ögeler (sensory componenets)**: Uzaktan algılama ile çalışan donanımlar görsel işaretler, dokunsal ya da ses ile çalışan yapı donanımlarının duyusal engelli bireylerin gereksinimlerini karşılayacak biçimde kullanımıdır.
- **Yol bulma ve orientasyon (wayfinding and orientation)**: Bilişsel ya da görsel eşleştirmeler aracılığı ile mekânlarda bağımsız dolaşım ve erişimin sağlanabilmesi amacı ile net ve tanımlı sinyalizasyon, kontrast renklerin kullanımı ile sezgisel yönlendirme ve düzenlerin geliştirilmesidir.
- **Ergonomi ve kullanıcı konforu (ergonomics and user comfort)**: Mekânların kolay kullanım ve konforun sağlanması için ayarlanabilir mobilya, adapte edilebilir iş istasyonları ve uygun aydınlatma kullanımı ile başarılı, erişilebilir mimari tasarımların sağlanmasıdır.
- **Kapsayıcı sosyal mekânlar (inclusive social spaces)**: Erişilebilir mimarlık sosyal etkileşim, iletişim, iş birliği, kültürel etkinlikler için bu eylemlerin kolayca gerçekleştirildiği, engelli ya da engelsiz bireylerin bir arada bulunduğu etkinlikleri ve sosyal etkileşimi destekleyen mekânsal tasarımların gerçekleştirilmesidir.

Bariyersiz tasarım (barrier free) zaman zaman **evrensel tasarım (universal design)** ile karıştırılmakta; aynı şey gibi algılanmaktadır. Evrensel tasarım herhangi bir mekânın, binanın ya da alanın olabildiğince fazla kişi tarafından kolay ve rahat kullanılabilmesini içerirken engelsiz tasarım doğrudan erişim, erişim kolaylığı ve ulaşım ile ilgilidir (Şekil 30).

Şekil 30. Engelsiz tasarımın kategorileri (Orijinal 2025).

Engelsiz (barrier free) ve kapsayıcı (inclusive) tasarım rahat yürünen/engelsiz yürünebilen, görsel ve dokunsal engellere yönelik tasarım ile iki duyu ilkesine bağımlılıktan yola çıkılarak (adherence to the two-senses principle) görme, duyma, dokunma duyularından en az ikisinin sağlanması ile gerçekleştirilen erişimdir (Anonymus, 2025b).

Engelsiz tasarımda (barrier free design) ciddi fiziksel sınırlılığı olan bireylere ilişkin; onların özel gereksinimleri doğrultusunda, engellerin ortadan kaldırıldığı, diğer yaklaşımlardan farklı bir bakış açısı benimsemiştir. Bu noktada mimari ve mekânsal anlamda engellerin ortadan kaldırılarak; ulaşım ve erişimin öncelikli olarak tasarımı belirlediği bir yaklaşım söz konusudur. Mimaride erişilebilirlik ya da engelsiz tasarım binaların, iç mekân bileşenlerinin ve bina yakın çevresinin tüm kullanıcıların **fiziksel**, **duyusal**, **bilişsel** ve **sosyal** gereksinimleri doğrultusunda, uygun biçimde tasarlanmasıdır. Bu kapsamda mimaride, bina ve mekân oluşumunda evrensel tasarım yaklaşımı ile fiziksel, duyusal, bilişsel, sosyal ve kültürel erişilebilirlik sağlanmalıdır. Böylece toplumsal kapsayıcılık, bağımsız hareket edebilme, yaşam kalitesinin artması söz konusu olmaktadır. Engelsiz mekânlar herhangi bir engeli bulunan bireyler tarafından bağımsız, rahat, etkin olarak kullanılabilen mekânlardır. Özellikle fiziksel engellerin ortadan kaldırılması mimaride erişilebilirliğin en önemli boyutlarından biridir. Bina içinde düşey ve yatay erişimde engelsiz olmayı hedeflerken mekânsal olduğu kadar detaylarda da özgün ve destekleyici çözümlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

4.2. Engelsiz Mekân

Engelsizlik bireylerin ya da herhangi bir bireyin belli bir mekânı kendi gereksinimi doğrultusunda kullanabilmesi için tasarımda birey için engel oluşturabilecek herhangi bir bileşenin, öğenin ortadan kaldırılması ya da yerinin değiştirilmesi; mekânın kullanıcıya göre organize edilerek gerekli donanımın sağlanmasıdır. Engelsiz tasarım, mekânların ve binaların ne kadar rahat kullanılabildiği ve içinde rahatlıkla, güvenlikle devinildiği ile ilgilenmektedir. Bu olgu görme yeteneğinin düşük olduğu durumlarda aydınlatmanın etkin olması, kontrast renklerin kullanılması ve dokunsal uyarıcıların, yüzeylerin kullanılması ya da tekerlekli sandalye kullanılacak bina ve mekânlarda basamak kullanılmaması, çalışma alanlarında ve WC, banyo gibi servis birimlerinde buna olanak sağlayacak mekânsal boyutlandırmanın uygulanması gibi her türlü engele yönelik durumları içermektedir.

Engelsiz tasarım daha bireysel bir yaklaşım olup; her bireyin kendi yetenekleri doğrultusunda sorunsuz ve rahat kullanabileceği mekânların tasarlanmasıdır. Bireyin yaşam koşulları ve fiziksel mekân gereksinimlerine göre mekânın biçimlendirilmesi, mekânı kullanırken memnun; mutlu ve güvenlikte olmasının sağlanmasıdır. Bu olgu hem bina içi kullanımları olarak ev yaşamı, iş yaşamı hem de benzer mekân kullanımları olan kamusal alanları içermektedir.

Engelsiz mimarlıkta amaç yaş, cinsiyet, fiziksel özellikleri fark etmeksizin tüm bireylerin rahat, güvenli ve bağımsız bir biçimde bir binayı, yapıyı ve yakın çevresini kullanabilmesinin sağlanmasıdır. Yani tasarımın kapsayıcı olması gerekmektedir. Engelsiz bir bina **eşit paylaşım**, **eşitlikçi kullanım** ve **insana saygının** bir gereğidir. Engelsiz binalarda yaşam kalitesi yüksektir. Hedef grup **engelli bireylerin** yanı sıra **yaşlıları**, **çocuklu aileleri**, **geçici kısıtları** ya da **dönemsel engelleri** olan bireyleri de kapsamaktadır. Dolayısı ile binalar bütün farklı kullanıcıların gereksinim ve talepleri karşılanacak biçimde tasarlanmaktadır. Bunlar **fiziksel**, **duyusal** ya da **bilişsel** kısıtlar olabileceği için kapsamlı değerlendirmeler sonucu bina ve mekân tasarımları gerçekleştirilmelidir. Erişimin engelsiz bir biçimde sağlanmasında arazi alt yapısı öncelikli bileşenlerden biridir. Toplu taşım ile erişim, bağlantı

ve güzergâhlar ile çevresel faktörler, erişim güzergâhları ve gelişim alanlarının planlanmasında belirleyici olmaktadır. Bu nedene herkesin engelsiz erişimi için **optimal çözümlerin üretilmesi** doğrultusunda kapsamlı değerlendirme çalışmaları gerçekleştirilmelidir. **Engelsiz mimarlık gelecek odaklı**, **kapsayıcı** ve **adapte edilebilir**, **esnek kat planları** ile mekânsal tasarım gerektirmektedir.

Fonksiyonalizm odaklı bir yaklaşım olarak esnek mekân kavramı herhangi bir mekânın farklı işlev ve kullanımlar için çeşitli mekânsal dönüşümlere olanak sağlayarak daha rahat kullanımı ve erişilebilirliğinin artması da engelsiz tasarımı destekleyen uygulamalardan/yaklaşımlardan biridir. **Çok işlevli olma** ve **açık plan** tasarımları ile "**arada mekânlar- in between**" yaratılarak engellerin azaltıldığı ya da tamamen ortadan kalktığı **çok işlevli**, **esnek**; dolayısı ile **erişimi kolay**, **yalın**, **rahat devinilen**, engelsiz ve akışkan mekânlar sağlanmaktadır. Burada aynı zamanda farklı varyasyonlara dönüşerek farklı amaç ve işlevler için kullanılabilme amacı ile çok yönlü, yenilenebilir kullanımları ile engelsiz ve kapsayıcı mekân tasarımı ve mimari biçimlenmeyi desteklemektedir. **Adaptasyon**, **dönüşebilirlik**, **uyarlanabilme**, **değişebilme** gibi özellikler daha yalın ve açık plan uygulamaları, **net dolaşım alanları**, **akışkan mekânsal çözümler** gerektirdiği için bu olgu mimariyi daha erişilebilir ve engelsiz kılmakta; hatta tüm engelleri ortadan kaldırmaktadır.

Engelsiz tasarım evrensel bir kavram olup bireyin engellerine yönelik olarak mekândaki engellerin ortadan kaldırılması ve bireylerin hem **psikolojik** hem **fiziksel** anlamda mekânları rahat ve kolay biçimde deneyimleyebilmeleridir.

Tasarımda enerji, güvenlik ve konfor koşulları için teknolojiyi kullanan, bilişim sistemlerinden yararlanan **akıllı binalar** erişilebilir ve engelsiz mimariye olanak sağlayan bir diğer önemli uygulamadır. Akıllı teknoloji ve hareket sensörleri tüm insanlar için kolaylık sağlamakta; engellerin ortadan kaldırılmasında kolaylaştırıcı rol oynamaktadır.

2006 yılında gerçekleştirilen **Birleşmiş Milletler Anlaşması**'na göre insan ve engelli hakları kapsamında tüm bireylere eşit hak, erişim ve katılım hakkı tanınması şartı konmuştur. Bu anlamda erişilebilirlik "tüm binalara, ulaşım ve enformasyon sistemlerine, yapılanmış çevreye" olarak tanımlanmıştır. Duyusal erişilebilirlik (ya da engelsizlik) için görsel, yazılı açıklamalar içeren bilgilendirme levhaları, görsel uyarılar, akustik paneller, yönlendirici çizgiler, sesli bilgilendirme sistemleri etkili olurken duyusal engellerin aşılmasını ve mekânlarda bağımsız hareket yeteneğini geliştiren uygulamalar mekânsal engelsiz çözümleri destekleyici unsurlardır. Bilişsel engeller için ise açık, net, yalın, basit tasarımlar ile renk kodlamaları, yönlendirme işaretleri ve sezgisel mekân düzenlemeleri etkili çözüm önerileri olabilmektedir. Engelsiz erişim herkes için konfor ve yaşam kalitesi anlamına gelmektedir. Engelsiz yapılanmış çevreler için mimari tasarımda öncelikle erişilebilirlik ölçü ve ölçütleri sağlanmalıdır. Herkes, her yere, her türlü hizmete bağımsız, yardım almadan, rahatlıkla ve güvenli bir biçimde ulaşmalı ve kullanabilmelidir. Bu olgu toplumsal konforlu mekân kullanımını da beraberinde getirmektedir. Bina ve mekân tasarımında boyutlandırma ve ölçüler hareket kısıtlılığı olan bireyler için belirlenmiş standart ölçüler kapsamında gerçekleştirilirken güzergâhlar ve mekânsal akışkanlık da erişilebilir ve engelsiz olmalıdır. Bu kapsamda tutunma barları, asansörler, servis birimleri ve bu mekânların donanımları önemli olup etkin detay çözümleri ile gerçekleştirilmelidir. Yanı sıra yüzey dokusu özellikleri, eğimlerin uygunluğu, farklı seviyelerin bağlantıları tüm bireylerin kullanımına olanak sağlayacak biçimde düzenlenmelidir. Geçiş genişlikleri, kapı açıklıkları, yükseklik verileri ve yatayda engelsiz erişim olanakları sağlamalıdır. **Engelsiz mimari tasarım** genel anlamda değerlendirildiğinde hem yeni inşa edilen hem de zaten mevcut olan yapıların **düşey** ve **yatay erişiminin** sorunsuz bir biçimde sağlanıyor olmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda;

4.2.1. Girişler

Bina girişleri açık, yarı açık ve/veya kapalı mekânsal geçişin sağlandığı noktalardır. İki farklı ortam arasında geçirgen bir yapıya sahip olan girişler ve yakın çevreleri yapının ölçeğine, kullanım biçimi, yoğunluğu, yapının türüne, konumuna, tasarımına göre değişmekte; kapı kanat sayısı, boyutlar, rüzgârlık ve mekânların bulunup bulunmamasına bağlı olarak tasarlanmaktadır. Bina girişleri kullanıcıların yapı ile ilgili ilk izlenimlerini edindikleri mekânlardır. Yapı içinde bulunan diğer mekânlara erişimin sağlanması için kurgulanan girişler tasarım girdilerinin yanı sıra erişim olanakları, yönlendirme ve güvenlik önlemleri açısından ele alınması gereken, binanın imajında önemli bir mekândır (Şekil 31, Şekil 32).

Şekil 31. JFK Performans Sanatları Merkezi (URL 5, URL 6).

Şekil 32. Engelsiz bina erişiminde merdiven ve asansör kullanımı
(A: Bernd Borchardt URL 7, B: Jürgen Pollak, URL 8).

Büyük ölçekli yapılarda bina girişlerinde bilgilendirme, yönlendirme, güvenliğin sağlanmasına yönelik danışma, resepsiyon gibi uygulamalar engelsiz erişimi destekleyecektir. Bu birimler farklı yetkinliklere sahip her birey için erişilebilir, etkili iletişime olanak sağlayacak biçimde ergonomik olarak düzenlenmelidir. Bina kullanım amacına uygun olarak öngörülen sirkülasyon/dolaşım kapsamında gerek yatay gerek düşey yüzeylerde hissedilebilir yön bulma ve bilgilendirme sistemlerinin oluşturulması mekân kullanımın tüm kullanıcılar için kolaylaştırmaktadır (Şekil 33).

Şekil 33. Zeminde hissedilir yön bulma sistemleri (URL 9, URL 10, URL 11).

Bina girişlerini tanımlayan ana giriş kapıları zor açılan mekanizmalara sahip ya da ağır olmamalıdır. Aynı zamanda geçişi zorlaştıran döner ve yaylı mekanizmalar kullanılmamalıdır. Belli bir hızda dönen kapının ritmine ayak uydurmak ya da yaylı mekanizmaya sahip kapılar için kapının bırakılması sonrasında hızlı ve sert kapanma yavaş hareket eden, hareket destek ekipmanı ve/veya çocuk arabası kullanan bireylerin yaralanmasına neden olabilmektedir. Bu tip mekanizmaya sahip kapılar yerine kolay açılıp kapanabilen, otomatik ve/veya sensörlü sistemler kullanılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

Binalar ışığın kısıtlı olduğu saatler için farklı aydınlatma tasarımları ile kentsel mekân için de farklılaşmaktadır. Özellikle bina girişlerinin vurgulanması amacı ile yapılan aydınlatmalarda gölge-yarı gölge alanlar kullanılmadan

net görüş olanakları sağlanmalıdır. Aydınlatma uygulamalarında görsel algıyı etkileyen parlak ışık ve yansımaya neden olan yüzeyler kullanılmamalıdır.

Giriş mekânları iç-dış; kapalı-açık mekân ilişkisinin yoğun olduğu alanlar olarak iklim koşullarından da doğrudan etkilenmektedir. Yağışlı havalarda kullanıcılar tarafından iç mekâna taşınabilecek ıslaklık nedeni ile güvenli kullanım için malzeme seçiminde mutlaka kaymayan, aydınlatmanın kısıtlı olduğu saatlerde de sınırlılıkları fark edilebilen kaplamalar tercih edilmelidir. Görme engelli için zeminde gerekli dokusal uygulamalar ve yapay zekâ ile oluşturulmuş soru-yanıt ya da sesli yönlendirmeler sağlanmalıdır.

4.2.2. Dolaşım Mekânları

Mekânları birbirine bağlayan ve bireylerin farklı kotlarda ya da konumlarda bulunan mekânlar arasında dolaşımına olanak sağlayan yatay ya da dikey doğrultulu alanlar dolaşım mekânlarıdır.

Yapı içinde yatay doğrultuda avlu, hol, koridor, sofa, antre, galeri gibi farklı boyut ve işlevler için tasarlanan mekânlar, düşey doğrultuda ise rampa, asansör, merdiven, galeri, asma kat gibi yapı elemanları dolaşım mekânları olup doğru çözümlenmiş dolaşım/sirkülasyon mekânları binaların etkin ve sorunsuz kullanımı yanında erişilebilirliğin de güvenli ve kolay gerçekleştirilmesini sağlamaktadır (Şekil 34, Şekil 35).

Özellikle kitlesel kullanıma yönelik kamusal yapılarda/binalarda bekleme alanı olarak da kullanılan yatay dolaşım mekânları kullanım biçimleri doğrultusunda sadece estetik kaygılar ile değil aynı zamanda tüm bireylerin kullanım konforu gözetilerek düzenlenmelidir. Bireylerin hedefledikleri mekâna geçişlerinde kullanmak durumunda oldukları dolaşım mekânları işlevsel olduğu kadar ergonomik, engelsiz ve estetik yaklaşımlar ile mekânsal ilişkiler çözümlenmelidir (Şekil 36).

Şekil 34. Dolaşım mekânları
(A: Pies Descalzos Okulu - Gomez 2014,URL 12, B: Slowly – Chao 2018, URL 13).

Şekil 35. Engelsiz düşey dolaşım (URL 14, Noguera Evi- Kornfeld 2011, URL 15).

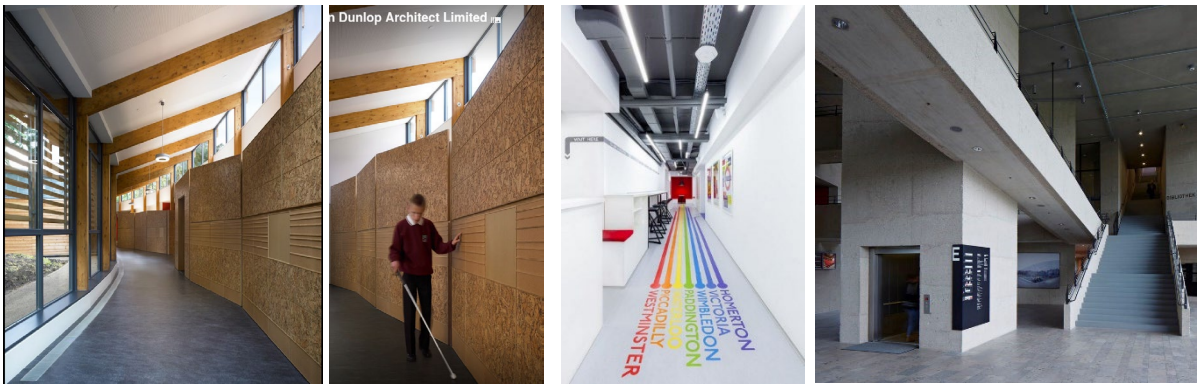

Şekil 36. Engelsiz yatay dolaşım mekânları
(URL 16, Rikuzentakata Yaşlılar Evi "Hokkori-ya" Takahashi 2019, URL 17, URL 18).

Dolaşım mekânları bina içinde bulunan tüm mekânlara erişimin konforlu ve kolay gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak biçimde düzenlenmelidir. Bu mekânlar aynı zamanda acil durumlarda binanın hızlı ve güvenli bir biçimde tahliye edilmesinde ve güvenliğin sağlanmasında etkin rol oynamaktadır. Dolaşım/sirkülasyon alanlarının gerek bina genelinde gerek birbirleri ile bağlantılarının tüm bireyler tarafından rahat algılanabilir, erişimi kolay, engelsiz bir biçimde düzenlenmesi kullanıcı konforunu artırmanın yanı sıra bina içi ve mekânlar arası engelsiz erişimi de sağlamaktadır. Bu mekânların boyutlandırması ve biçim özellikleri binanın kullanım amacı ve tasarım yaklaşımı doğrultusunda değişiklik gösterse de temel kabul olarak farklı yeterlilikteki bireylerin rahat hareket etmelerine olanak sağlayacak boyutlarda tasarlanmalıdır (Şekil 37). Bu doğrultuda oluşturulan standartlarda tekerlekli sandalyelerin kullanılabileceği, manevra yapabileceği ve dönebileceği ölçüler esas alınmalıdır. Bir binada bulunan dolaşım alanları binanın kullanım amacına yönelik olarak yoğun ya da düşük sirkülasyon öngörüleri doğrultusunda boyutlandırılmalıdır. Yatay ya da düşey yönlü dolaşım alanlarında düşük yoğunluklu kullanım öngörülse bile net (temiz) genişliğin standartlara göre en az 120 cm olacak biçimde düzenlenmesi gerekmektedir (Anonim, 2020). Bu alanlarda gerek yatay gerek düşey yüzeylerde görsel, yazılı ve duyusal yön bulma ve bilgilendirme sistemleri kullanılarak mekân kullanımı tüm bireyler için kolaylaştırılmalıdır (Şekil 38). Bu mekânlarda yönlenme işlevsel bir gereklilik ve doğallık ile gelişebileceği gibi farklı yetenekteki kullanıcılar için görsel, işitsel ve duyusal yönlendirmelerin bir arada kullanılması gerekmektedir. Bu noktada levhaların ve panoları tüm bireyler tarafından rahat algılanması, görülebilmesi, erişilebilir olması bakımından yaklaşık 120-160 cm yükseklikte konumlandırılması ve harf yüksekliklerinin 50 cm'den büyük 1,5 cm'den küçük olmaması gerekmektedir (Anonim, 2020). Binanın kullanım amacına göre söz konusu bilgilendirme ve yönlendirme pano ve levhaları yeterli sayıda, sıklıkta, farklı konumlarda ve tüm farklılıklara yanıt verecek biçimde düzenlenmelidir.

Şekil 37. Engelsiz dolaşım mekânları (URL 19, URL 20).

Şekil 38. Engelsiz erişim görsel, işitsel ve duyusal yönlendirmeler (URL 21, URL 22, URL 23).

Farklı kotları birbirine bağlayan ve ilişkilendiren merdiven, asansör ve rampa tasarımları da her bireyin kolaylıkla giriş-geçiş-çıkış yapabileceği alanlar olarak tasarlanarak en az bir tekerlekli sandalyenin erişimine olanak sağlayacak boyutlarda tasarlanmalıdır. Mevcut yapının dönüştürülmesinde klasik asansörün kullanılamayacağı durumlar için merdiven asansörleri, dönüşebilen platformlar mekân kullanımını kolaylaştıran engelsiz mimari çözümler olarak uygulanmalıdır (Şekil 39, Şekil 40).

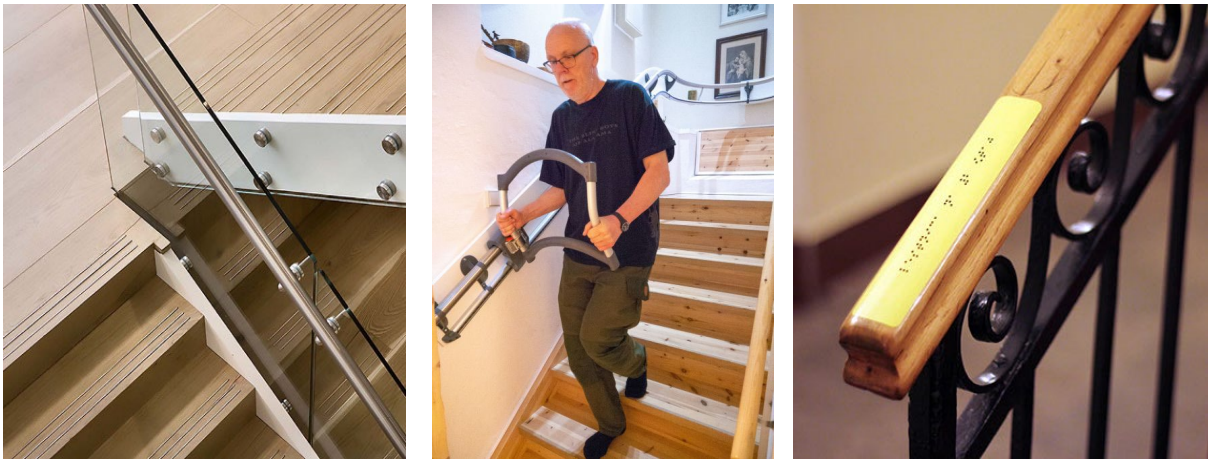
Şekil 39. Asansör ve merdiven asansörleri (URL 24, URL 25).

Şekil 40. Engelsiz mekân tasarımında rampa ve taşınabilir platform (URL 26, URL 27).

Merdivenlerde kaymaz zemin kaplamaları uygulanmalı, basamak kenarlarında renk, kontrast ve/veya doku farklılıkları yaratılarak bireylerin farklı kotlardaki basamakları daha kolay algılaması sağlanmalıdır (Şekil 41).

Merdiven korkulukları tüm bireylerin çıkıp inerken destek aldıkları mimari bir eleman olarak, denge sorunları yaşayan, hareket kısıtlı bireylerin merdiven kullanımına yardımcı küpeşte ve bar gibi entegre çözümler bireysel yetenek/engel ve talepler doğrultusunda seçilip uygulanmalıdır. Aynı zamanda göme yetisi sınırlı bireyler için gerek basamak gerek korkuluk yüzeylerinde duyusal işaretler uygulanarak kullanım kolaylığı sağlayacaktır (Şekil 41).

Şekil 41. Merdiven korkulukları, duyusal işaretler ve destek ekipmanı (URL 28, URL 29, URL 30).

Merdiven ve rampalar güvenli biçimde hareket edilebilmesi ve yaralanma riskinin önlenmesi için karanlık-gölgeli alanlar kalmayacak biçimde aydınlatılmalıdır. Aydınlatma tavan ve duvar yüzeylerine yerleştirilen aydınlatma elemanları ile yapılabileceği gibi basamağa ya da korkuluğa entegre edilen çözümler ile de sağlanabilmektedir. Burada hareket sensörlü, enerji tasarruflu armatürler tercih edilirken önemli olan ışık hüzmesinin yüzeye homojen dağılımı ve göz kamaştırmayacak biçimde konumlandırılmasıdır.

4.2.3. Mekânlar/Ana Mekânlar

Günlük aktivitelerin gerçekleştirildiği gerek kamusal yapılar ve ofis binaları gerek konutlarda, yemek, dinlenmek, çalışmak için vakit geçirilen mekânlar kullanım amaçları doğrultusunda tasarlanmaktadır. Yapının türü, kullanım amacı, işlevi gibi faktörler doğrultusunda değişebilen mekânlar kullanım amaçları ne olursa olsun tekerlekli sandalye veya yürüteç gibi destek ekipmanları kullanan bireylerin rahat hareket edebilecekleri boyutlarda olmalıdır. Özellikle tekerlekli sandalye manevra alanı için 150 cm çapında ya da geçiş için en az 90 cm açıklığa gereksinim bulunmaktadır (Anonim 2020). Mekânların kullanım amacı ne olursa olsun yürüme destek ekipmanı, tekerlekli sandalye kullanan bireyler için hareketli mobilyaların ve modüler sistemlerin düzenlenmesinde ve mekânsal organizasyonda bu ölçüler göz önünde bulundurularak tasarım yapılmalıdır.

Hareket kabiliyetleri kısıtlı olan bireylerin bir pozisyondan diğerine geçişleri için kaldırma düzenekleri kullanılmaktadır. Bu düzenekler tekerlekli sandalyeden yatağa, oturma pozisyonundan ayakta durma pozisyonuna ve/veya sandalyeden arabaya geçiş gibi durumlarda hem bireyin hem de bakım veren kişilerin fiziksel zorlanma olmadan, yaralanma riskini en aza indirmek amacı ile sabit ya da mobil düzenekler olarak kullanılmaktadır. Tavana kurulan raylı sistemler ya da ve portal düzenekler bireyin farklı mekânlara erişimini kolaylaştırmaktadır (Şekil 42). Ancak, bu tip düzeneklerin özellikle bireysel kullanımı daha yaygın olup özel tasarımlar kapsamında değerlendirilmektedir.

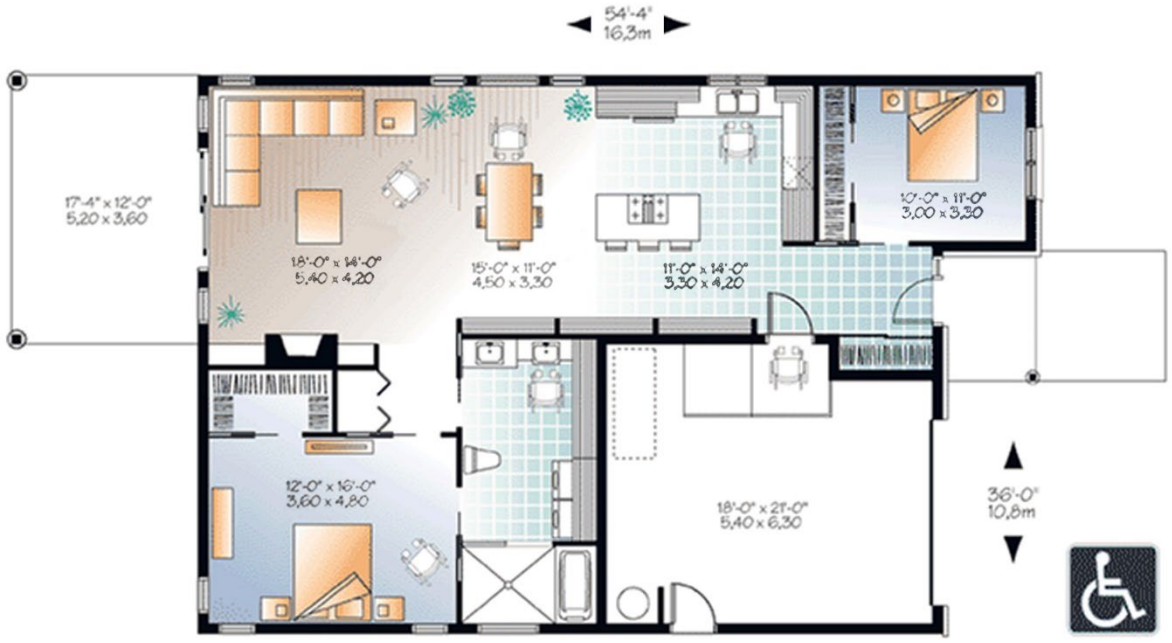

Şekil 42. Engelsiz tasarımda farklı kaldırma düzenekleri (URL 31, URL 32, URL 33, URL 34).

Hareket kısıtlılığı olan bireyler için **açık plan şemasına sahip mekânlar** erişim ve kullanım kolaylığı açısından çok uygundur. Aynı zamanda **esnek mekân** tasarımına olanak sağlayan **hareketli duvarlar**, **hareketli mobilya tasarımları** ile mekânların birleştirilmesi ve ayrılması; dolayısı ile aynı mekânın farklı işlevler için kullanılması mümkün olmaktadır. Esnek tasarımda teknolojinin de desteği alınarak mekânın dinamik, etkileşimli, **akıllı sistemler ile donatılması** alanın uyarlanabilir mekânlar olarak alternatif kullanım olanaklarını ve işlevselliğini artırmaktadır (Şekil 18).

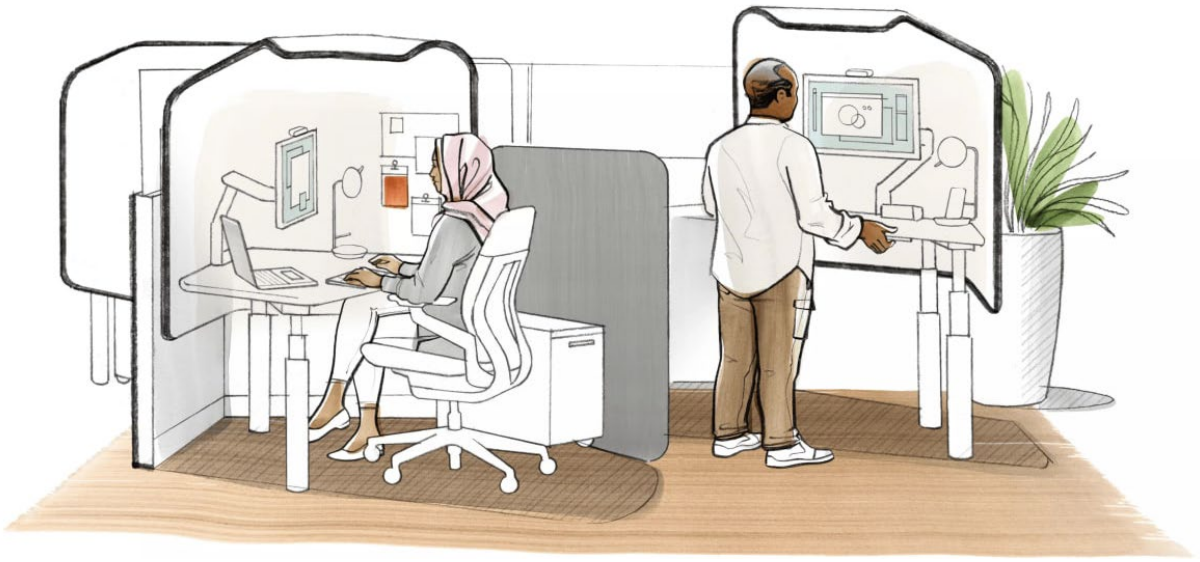
Bireylerin konut dışında kullandıkları kamusal mekânlarda, çalışma alanlarında deneyimledikleri gerek fiziksel gerek sosyal engeller üretkenliklerini ve toplumsal etkinliklere katılımını kısıtlayan etmenler arasında yer almaktadır. Ürün ve/veya hizmetlerin üretilmesinde bireylerin yalnız ya da ekip olarak bir arada bulunduğu, fiziksel bir düzen içinde çeşitli ekipmanların, donanımların kullandığı çalışma mekânlarında tüm bireyler için erişilebilir ve engelsiz kullanım olanakları odaklanmayı destekleyen, yaratıcılığı ve üretkenliği artıran unsurlardır. Kamusal mekânlarının tasarımında ergonomik, ayarlanabilir mobilya, aksesuar seçimleri tercih edilmeli, özellikle çalışma istasyonlarında bireylere tercihleri ve gereksinimleri doğrultusunda özelleştirme imkânı tanınmalıdır.

Çalışma mekânlarında; zemin, duvar, tavan yüzeylerinde görsel algının zorlanmayacağı renk ve malzeme kullanılmalı, aydınlatma anahtarları, prizler, şarj üniteleri gibi olanaklar tüm bireyler için uzanma, eğilme gibi hareketlere gereksinim duymayacakları düzeyde konumlandırılmalıdır (Şekil 44).

Şekil 43. Açık plan şemasına sahip konut (URL 35).

Şekil 44. Engelsiz çalışma alanları (URL 36, URL 37).

4.2.4. Kapılar ve Pencereler

Farklı iki mekân arasında geçiş yapmak ya da iki mekânı güvenlik, ses, mahremiyet gibi gereksinimler için birbirinden ayırmak amacı ile kullanılan kapılar mekânların kullanım amaçlarına ve tasarımına göre çeşitli biçimlerde olabilmektedir. Kanatlı, sürme, katlanır ya da döner kapılar farklı boyutlar ve malzemeler ile imal edilebilmektedir. Tüm bu farklı kapı kullanım seçenekleri arasında dönebilen kapılar hareket kabiliyeti kısıtlı ya da hareket destek ekipmanları kullanan bireyler için kullanım açısından sorun yaratabilmektedir. Güvenlik ve mahremiyet gereksinimleri dışında mekânlar arası geçişler için kapı yerine açıklık kullanılması erişim olanaklarını artırırken esnek ve engelsiz mekân oluşumuna da katkı sağlamaktadır.

Kamuya açık ve/veya genel kullanıcılara yönelik olarak inşa edilen tüm yapılarda yaygın olarak kanatlı kapılar kullanılmaktadır. Bu noktada kanatlı kapılar için kapı boyutları, geçiş boşluğu/temiz kapı açıklığı, kanat açılım yönü, kapı kolu ve menteşe mekanizmaları tüm bireyler düşünülerek tasarlanmalıdır. Kapılar tekerlekli sandalye ve yürüteç gibi destek ekipmanları kullanan bireylere uygun olarak net geçiş açıklığı 90 cm, kanatları 90 derece açılabilecek biçimde düzenlenmelidir (Anonim, 2020). Kapıların özellikle tekerlekli sandalye, yürüteç gibi destek ekipmanları kullanan bireylere yönelik olarak yaylı menteşe sistemi yerine otomatik, harekete- sese duyarlı, sürme-kayma kapı olarak ele alınması önemlidir. Bu noktada kapının açık kalma süreci dikkat edilmesi gereken bir konudur. Farklı engelleri olan bireylerin genel kullanıcılara göre daha yavaş hareket etme olasılığı göz önünde bulundurularak açılıp-kapanma süreleri ayarlanmalıdır (Şekil 45).

Şekil 45. Engelsiz kapılar (URL 38, URL 39, URL 40).

Kapıların açılıp kapanmasına yönelik olarak kullanılacak sesli uyarıcılar özellikle görme yeteneği kısıtlı olan bireyler için önemli olmaktadır. Aynı zamanda sahip oldukları transparan/geçirgen yüzey nedeni ile algılanması zor olan cam kapılarda algılamayı kolaylaştırmaya yönelik renk ve doku farklılıkları ile vurgu teknikleri kullanılmalıdır. Kapılardan güvenli geçişin sağlanması açısından eşik kullanımından kaçınılmalı; ancak zorunluluk durumunda eşik sürme kapılarda 19 mm, diğer kapılarda ise 13 mm yükseklikte olmalıdır (Mülayim, 2017). Kapı kolları ise farklı yaş ve yetkinliğe sahip bireyler tarafından kolay erişilebilir bir yükseklikte konumlandırılmalı, tutulması kolay ve kaymayan bir yapıya sahip olmalıdır.

Pencereler bir mekânın çevre ile görsel ilişkisini sağlayan, varsa açılabilir kanatları ile mekânın ısı, ışık ve havalandırma olanaklarını çeşitlendiren gerek işlevsel gerek cephe estetiği gerek binanın kitlesel özellikleri açısından farklı tasarımlara olanak sağlayan yapı bileşenleridir. Malzeme özellikleri nedeni ile ışığı hem geçiren hem de yansıtan pencereler uzun süre iç mekânda vakit geçiren bireylerin dış mekân ile ilişki kurması ve daha keyifli vakit geçirmesini sağlaması bakımından da önemlidir.

Sahip olduğu geçirgen ve düz yüzey özellikleri ile pencereler parlak ışığı doğrudan ya da yansıma yolu ile geçirerek insan gözünde kamaştırmaya neden olabilmektedir. Kamaşma etkisi bireylerin görsel algısını ve görsel konforu olumsuz yönde etkileyerek tökezleme, çarpma, düşme gibi fiziksel sorunlar yaşamasına neden olabilmektedir. Bu doğrultuda özellikle kamusal binalarda kullanılan pencerelerde yansımayı engellemeye yönelik filmler ile önlemler alınmalı ya da ışığı filtre eden ya da yansımayı engelleyen uygun camlar tercih edilmelidir.

Pencerelerin açılabilir kanatlarında kullanılan donanım farklı yetkinliklere sahip bireylerin erişilebileceği ve kullanım açısından fazla güç gerektirmeyecek biçimde tasarlanmalıdır (Şekil 46).

Pencerenin boyutları ve konumu farklı yeterliliklere sahip bireylerin mekân içinde oturma konumunda gerek parapet yüksekliği gerek pencere kayıtları bağlamında dış mekân ile görsel ilişkisinin kesintisiz sağlanmasına olanak sağlayacak tasarımlar tercih edilmelidir. Açılabilen kanatlar için mekânın konumu ve kullanım çeşitliliği ile ilgili olarak farklı güvenlik önlemleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Şekil 46. Engelsiz pencereler (URL 41, URL 42, URL 43).

4.2.5. Islak Hacimler ve Donatılar

Mutfaklar

Mutfak yiyecek, içecek türleri ve bunların hazırlanma, pişirilme, saklama ve tüketilme sürecini; buna bağlı olarak da mekân ve donatı, yeme – içme geleneği ile oluşan bütünsel ve ülkelere özgü kültürel yapıya sahip mekândır. Mutfakların işleve yanıt verebilmesi için mekânsal donanımın kullanım amacına uygun biçimde düzenlenmesi, yıkama-hazırlama-pişirme alanları arasında oluşturulan çalışma üçgeninin erişilebilirlik, hareket alanı, kullanım kolaylığı, güvenlik ve zaman yönetimi açısından ele alınarak planlanması önemlidir.

Mutfaklarda bulunan depolama birimlerinin standart, alışılagelmiş kotlardan farklı çözümler ile ele alınarak dolapların erişilebilirliği sağlanmalıdır. Bu durum açık raf kullanımları, kiler dolap ve dolap içi donanımları ile desteklenerek kullanıcının konfor koşulları artırılmalıdır. Saklama/depolama birimlerinin kapakları çok az güçle açılıp-kapanan pnömatik veya hidrolik pistonlar kullanılmalıdır. Depolama birimlerinde/dolaplarda kullanılabilecek kulplar belli mekanizmalar ile aşağı çekilebilen, kolay tutulabilir, gerekli hallerde tutunma barları gibi bireye destek olabilecek tasarımlar ile desteklenerek kullanım kolaylığı sağlanmalıdır (Şekil 47).

Şekil 47. Engelsiz mutfak (URL 44, URL 45).

Mutfaklarda yetersiz aydınlatma özellikle hazırlık, pişirme alanlarında gölgeli bölgelerin olması farklı kazalara neden olabilecek temel sorunlardır. Genel mekân aydınlatmasının yanı sıra bölgesel aydınlatmalar ile gölge-yarı gölge alanlar yok edilerek güvenlik sağlanmalıdır. Çalışma yüzeylerinde görsel algının zorlanmayacağı renk ve malzeme kullanılmalıdır. Yatay ve düşey yüzeylerde belirgin renk farklılıkları yaratılarak görsel algı yönlendirilmelidir.

Zemin kaplamaları tekerlekli sandalye, yürüteç gibi destek ekipmanlarının ıslak zeminde kontrol edilmesini zorlaştırmayacak kaymayan, kolay temizlenebilir özelliklere sahip olmalıdır.

Banyo ve Tuvaletler

Soyunma-giyinme, yıkama-yıkanma, kurulanma, boşaltım eylemlerinin gerçekleştirildiği banyo ve tuvalet mekânları bireylere engel yaratmadan ve mevcut engeller ortadan kaldırılarak kullanım kolaylığı sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Mekân bireylerin yaralanma, sakatlanma, görülme ve işitilme endişeleri nedeni ile güvensizliğe, huzursuzluğa imkân vermeyecek biçimde; ancak kolay erişilebilir, kullanılabilir, açık plan şemasına sahip ve engel oluşturabilecek detaylardan arındırılmış olmalıdır.

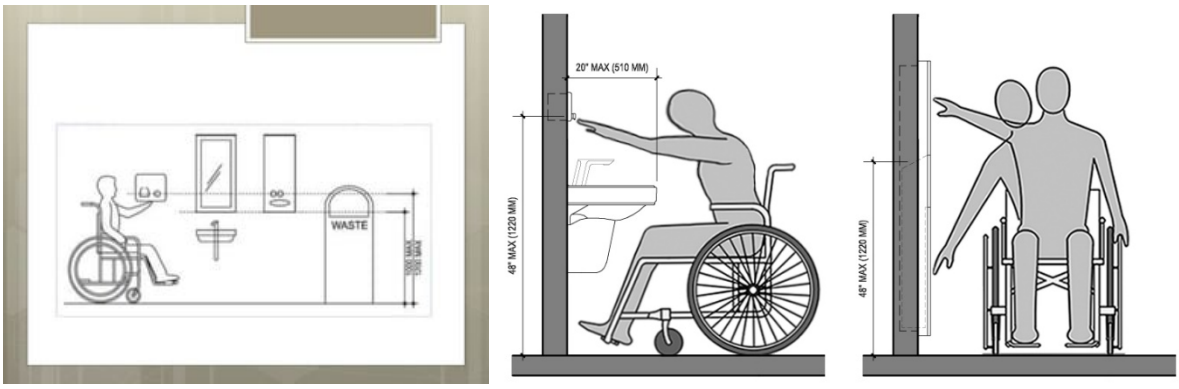
Mekân tekerlekli sandalye veya yürüteç gibi destek ekipmanları kullanan bireyler için kolay hareket imkânı sağlayacak standartlarda ve ölçülerde tasarlanmalı ve engelsiz bir biçimde konumlandırılmalıdır (Şekil 48, 25). Kullanıcının yardım almadan, bağımsız olarak gereksinimlerini karşılarken destek alabileceği tutunma barları ıslak elle dahi kolaylıkla yakalanabilir ve kaymayan özellikte olmalıdır.

Yıkanma alanları ise kullanıcının özel gereksinimlerine bağlı olarak ele alınmalı, oturma birimli kabinlerin yanı sıra hareketli küvet asansörleri de gerekli durumlarda kullanılmalıdır.

Kamusal alanlarda bulunan ve ortak kullanılan banyo ve tuvalet mekânlarında en az bir adet tekerlekli sandalye kullanan bireylerin manevra yapmasına uygun boyutlarda tasarım yapılmalı, bu mekân görsel ve fiziksel olarak tüm bireyler için kolay erişilebilir olmalıdır. Banyo ve tuvaletlerde bireyin fiziksel olarak hareket edebilmesine yardımcı olan tutunma barlarının sabit düzenekler yerine katlanabilir sistemde olması farklı kullanıcılar için hareket esnekliği, çeşitlilik ve kullanım kolaylığı sağlayacaktır.

Şekil 48. Engeliz banyo (URL 46, URL47).

Şekil 49. Engeliz banyo (URL 48, URL 49, URL 50).

Havuz-SPA, vb. Mekânlar

Hareket temelli aktiviteler bireyin fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak daha sağlıklı olmasını desteklemektedir. Fiziksel aktiviteler bireyin hareketsizliğe bağlı olarak gelişebilecek olası kas problemlerinin önlenmesine, bireyin özsaygısını artırmasına ruhsal açıdan daha iyi hissetmesine neden olmaktadır (Anonim, 2014). Farklı nedenler ile hareket kısıtlılığı olan bireyler için yüzme yararlı ve eğlenceli bir aktivite olarak kabul edilmektedir. Bireyin fiziksel gücünü artırmak amacı ile yapılabilecek aktivitelerin yanı sıra suyun kaldırma/taşıma gücünün de desteği ile bireyin rahat ve bağımsız hareket edebilmesi ile de zihinsel ve duygusal rahatlamaya da imkân tanımaktadır. Havuz ve spa mekânlarında yüzme alanına erişimin sağlanması için belirlenen rota; giyinme-soyunma alanları, tuvalet ve banyo hacimlerinin yanı sıra havuz merdiveni, havuza giriş rampaları, transfer duvarı veya havuz asansörünü de içerecek biçimde kurgulanmalıdır (Şekil 50).

Havuza girişlerde bireyin havuza transferini sağlayacak ekipmanları güvenli kullanabileceği alanlar belirlenmelidir. Havuzlarda su tekerlekli sandalyesinin kullanılması hem hijyen hem de güvenlik açısından gereklidir. Bireyin kendi aracından söz konusu su sandalyesine geçişini kolaylaştırmak amacı ile sabit ve/veya hareketli kaldırma ekipmanları kullanılmalıdır.

Tekerlekli su sandalyesini kullanacak olan ya da diğer bireylerin havuza erişiminde rampalı giriş suya erişim için kullanılan bir diğer yöntemdir. Rampalı girişlerde eğim %5-8 arasında olmalı ve rampanın her iki tarafından da 80-90 cm yükseklikte konumlandırılmış tutulması kolay korkuluklar yerleştirilmelidir (Anonymus, 2014). Bireyin yardıma ihtiyaç duyabileceği durumlarda acil yardım çağrı-panik sistemleri kullanılmalıdır. Burada ipli çekme sistemler ve basılarak kullanılan butonlar ayrı ayrı ya da birbirine entegre çözümler olarak kullanılabilmektedir. Acil çağrı – panik sistemlerinin mekân içinde düşme anında dahi ulaşılabilecek konumlara yerleştirilmesi önemlidir.

Görme yeteneği kısıtlı bireyler için gerek zeminlerde gerekse tutunma yüzeylerinde duyusal olacak algılamalarını sağlayacak ve hissedebilecekleri kabartmalar, sesli yönlendirme ve bilgilendirmeler bulunmalıdır.

Şekil 50. Havuz giriş rampası ve havuz asansörü (URL 51, URL 52, URL 53).

4.2.6. Açık - Yarı Açık Mekânlar (Balkon ve Teras Vb.)

Teras, balkon, avlu gibi açık- yarı açık mekânların erişiminde kapılar önemli olup geçişe rahat bir biçimde olanak sağlayacak boyutlarda olması, zemin kaplamalarında kaymayan malzeme kullanımı, iki farklı mekân arasında düz bir geçiş olması, eşik olmaması erişilebilirlik ve kolay kullanım bakımından önemlidir (Şekil 51).

Farklı yetenek kısıtlılığı olan bireylerin balkon-teras gibi açık-yarı açık alanların kullanımına yönelik olarak tüm güvenlik önlemleri alınmalı gerekli olması halinde çevre ile görsel ilişkiyi kesmeyecek bir tasarım ile yüksek korkuluklar kullanılmalıdır.

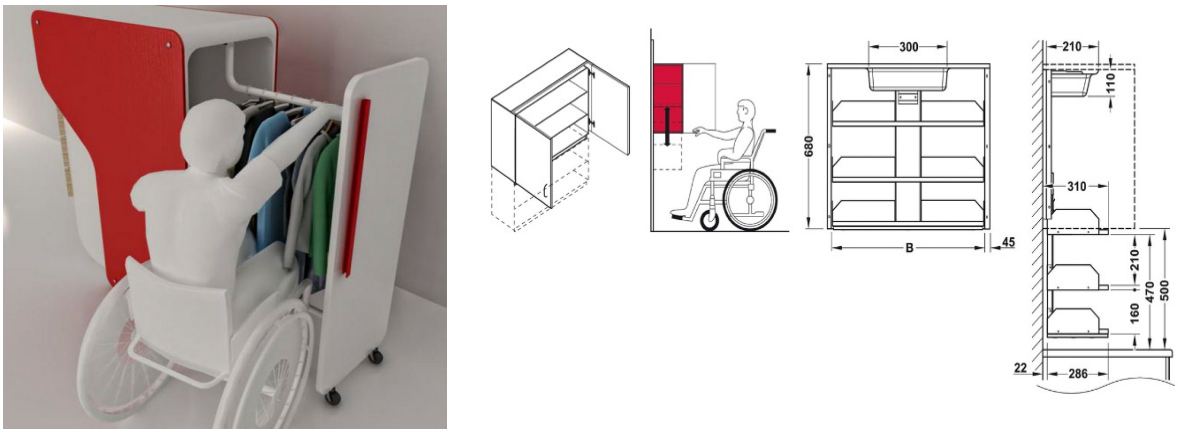

Şekil 51. Engelsiz teras, balkon geçişleri (URL 54, URL 55, URL 56).

4.2.7. Hareketli ve Sabit Donanım

Hareketli mobilyalar bireysel tercih ve yetkinlikler doğrultusunda, kişisel yaklaşımlar ve gereksinimlere göre biçimlendirilmelidir. Birçok ürün genel kullanıma yönelik olarak imal edilmekte olup farklı ihtiyaçları olan bireyler için özelleştirilmiş tasarımların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Tekerlekler, asansörlü çekmece ve raflar, hidrolik menteşeler hareketli mobilyaların özelleştirilmesinde kullanıcı konforunu artıran ürünler olup kullanımları yaygınlaştırılmalıdır.

Günlük hayatta yemek yemek, çalışmak için kullanılan masalar; depolama amaçlı kullanılan dolaplara yatay-düşey yönlü yaklaşım ve erişim olanakları için belirlenen ölçüler tekerlekli sandalye kullanan bireylerin hareket olanakları göz önünde bulundurularak detaylandırılmıştır. Hareketli mobilyalar bireylerin eğilme, uzanma ve dönme hareketleri ile mobilyayı önden ve yandan rahat bir biçimde kullanmasına imkân vermelidir (Şekil 52). Bu doğrultuda depolama amaçlı dolapların, rafların 25 ila 135 cm arasında değişen ölçülerde konumlandırılması ve/veya 135 cm'den yüksek dolaplar için hareketli askılıklar kullanılması engelsiz mekân donanımını sağlayacaktır (Anonim, 2020). Yemek ve çalışma masalarında ise tekerlekli sandalyenin masa altına girebilmesine ve bireyin masaya yaklaşımına olanak sağlayacak tasarımlar tercih edilmelidir.

Şekil 52. Hareketli mobilya tasarımı (URL 57, URL 58).

4.2.8. Aydınlatma Elemanları

Aydınlatma gün ışığının kısıtlı olduğu ya da olmadığı mekânların kullanımında gerekli olmaktadır. Aydınlatma ile mekânın konfor koşulları artırılırken bireyin erişim olanaklarının da artırılması mümkün olmaktadır. Mekânın kullanım amacına ve bireyin gereksinimleri doğrultusunda farklı tasarımlar ile aydınlatma mümkündür. Farklı bedensel kısıtlılıkları olan bireyler için mekân aydınlatmasında akıllı teknolojiler ve/veya sensörlü ekipmanların kullanılması erişilebilirliği artırırken engelsiz mekân oluşumuna ve kullanımına da katkı sağlayacaktır. Yanı sıra farklı ambianslar yaratmak için de aydınlatma elemanları kullanılmalı; kullanıcı için keyifli kaliteli mekânlar sağlanırken her türlü kullanıcı için de seçenekler sunulmalıdır.

5. SONUÇ (VE TARTIŞMA)

Erişilebilirliğin gerek somut anlamda gerek deneysel olarak ölçülmesi zordur. Farklı yetenekteki farklı gereksinimlerin tümüne yanıt veren çözüm önerilerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Yanı sıra herhangi bir hizmete ya da mekâna erişim sağlanamadığında diğer hizmetler de bu durumdan etkilenebilmektedir. Dolayısı ile genel akışta aksaklık olmaması için erişilebilirlik her alanda bütüncül olarak sağlanmalıdır. Deneysel verilere göre biçim bulan tasarım belli bir hiyerarşi kapsamında tek yapı ölçeğinden kentsel ölçeğe kadar bütüncül olarak kurgulanmalıdır. Mimarlık ve mekân tasarımı **antropometrik** veriler doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.

Öncelikle engelli bireylerin topumdan soyutlanmış bir grup değil; doğrudan toplumun bütünü içinde yer alan ve insani gereksinimleri karşılanması ve bütüncül değerlendirilmesi gereken bir olgu olduğu kabulü ile mimari tasarım yönlendirilmelidir. Dolayısı ile bütüncül, kapsayıcı ve tüm bağlantıları engelsiz bir biçimde kurgulanmış açık, yarı açık ve kapalı mekânlar tasarlanmalı; mimari detaylar farkındalık ile geliştirilmelidir. Bu mekânsal akışkanlık kent ölçeğinden tek mekân ölçeğine kadar belli bir hiyerarşi kapsamında ele alınmalı; bina içinde olduğu kadar bina-çevre ilişkisi ve binalar arasında da sağlanmalıdır.

Engelsiz tasarım herkes tarafından kullanılan kamusal, sağlık, kültür, dini, eğitim, ofis, ticaret, konut, endüstri gibi her türlü işleve yanıt veren yapıyı/binayı içermektedir. Bu yapı grupları dışında kalan ve bireysel ya da özel kullanıma yönelik müstakil konut, ofis, stüdyo gibi yapılar/binalarda erişilebilirlik/engelsiz tasarım uygulamaları zorunlu değildir. Engelsiz mekânlar eşitlikçi kullanım olanağı sunan, esnek kullanıma sahip algıya dayalı bilgi içeren, düşük fiziksel güç kullanımı ile rahat ve güvenli bir biçimde erişilen, özel durumlar için boyutlandırılmış mekânsal bileşenlere sahip mekânlardır. Burada hedef insan çeşitliliğinden kaynaklanan mekânsal sorunların engelsiz ve erişilebilir yaşam ve çalışma ortamlarının yaratılması için tasarım sürecine katılması; en spesifik gereksinimlere kadar tüm bireyler için erişimin rahatlıkla sağlandığı, engelsiz tasarım stratejilerinin üretilmesi ve yaşam çevrelerinin biçimlendirilmesidir (Şekil 53).

Şekil 53. Erişilebilirlik bağımsız ve özgür yaşam için gereklidir (IDEAS 2021).

Engelsiz mimarlık yaklaşımı tasarımcıların daha yaratıcı düşünmelerine neden olurken malzeme, yapım teknolojisi, konstrüktif çözümler açısından yenilikçi yaklaşımların üretilmesine de olanak sağlamaktadır. Engelsiz tasarım sadece bir tasarım felsefesi değildir. Aynı zamanda eşitlikçi ve kapsayıcı bir Dünya ve çevre oluşumuna katkı olarak herkese toplumsal ve sosyal etkinliklere katılım şansı sunarak toplumun erişilebilir ve kapsayıcı geleceğini inşa etme sürecidir. Engelsiz tasarımın yaşamı dönüştürme gücü bulunmaktadır. Basit çözüm ve modifikasyonlar ile günlük yaşam kolaylaşırken herkes bu koşullardan yarar sağlamaktadır.

Esnek mekânlar, yalın, **minimalist mimari**, esnek kullanımlar, **açık plan şemaları**, **dönüştürülebilir mekânlar** engelsiz tasarımın ana bileşenleridir. Engelsiz mimarlık hem mekânın hem de kullanıcının özgürleşmesidir. Aslında, özgürleştiren tasarımdır. Mimarlık ve gerçekleştirilen mekân tasarımları bireylerin yaşam kalitelerini, konfor koşullarını ve kullanım olanaklarını en güvenli, rahat, kaliteli, özgün ve nitelikli biçimde sağlamalıdır. Bu bakış açısının kökeninde de tüm bireylerin eşit biçimde, ötekileştirilmeden, ayrımcılığa uğratılmadan ürün, hizmet ve mekânları deneyimlemesi anlayışı; yani yaşama engelsiz katılımı bulunmaktadır. Yaygın kabul ile engelsiz mekânlar olarak bilinen tekerlekli sandalye, beyaz baston kullanımı gibi engellilik hallerine yönelik tasarımların geliştirilmesi engelsiz tasarım için sınırlı; hatta yetersiz bir yaklaşımdır. Oysa, erişilebilirlik tüm toplum için önemlidir çünkü herkesi etkilemektedir. Herkes kişisel durum, fiziksel koşullar ve yaş faktöründen bağımsız olarak tasarlanmış tüm yaşam alanlarına engelsiz erişim hakkına sahiptir.

Engelsiz mimari tasarımda önemli olan kullanıcıdır. Çünkü aslında tüm bireyler yaş, beceri kaybı, hamilelik, dönemsel rahatsızlıklar gibi nedenler ile en azından yaşamlarının belli dönemlerinde engelli olmaktadır/olabilmektedir. Burada mekânsal tasarımda temel hedef güvenlik, konfor, yeterlilik, bağımsızlık, katılım, sürdürülebilirlik, bütünleşme, kapsama, erişilebilirlik gibi olguları içermesidir. Tüm bireylerin rahatlıkla kullanabileceği, fiziksel ve toplumsal bütünleşmeye yönelik tasarım yaklaşımıdır. **Engelsiz tasarımda mekânlar akışkan ve esnek olmalıdır**. Yanı sıra engellilik durumları çok farklı koşul, detaylandırma, donanım, duyulara ve algılara yönelik uygulamalar gerektirebilmektedir. Bu anlamda tüm engellere yanıt verecek, kapsamlı ve her türlü detaya sahip mekânsal tasarımlar gerekmektedir. Burada üçüncü boyutun ötesinde; mekânlar ve bileşenleri dördüncü, beşinci boyutlar, algı yönetimi, sezgisel yetenekler düşünülerek tasarım gerçekleştirilmelidir. Çevre, bina/yapı ve mekânlar her türlü bireysel gereksinim, engel ve olası sorunlara yönelik mekân organizasyonu ve çözümlemelerine yanıt verebilmelidir.

Burada daha da önemli olan **kullanıcının kendi engelleri kapsamındaki gereksinimler doğrultusunda gerçekleştirilmesi gereken kullanıcı odaklı tasarımdır.** Engelsiz mimarlık rampa çözümlemeleri, zemin doku uygulamalarından çok daha fazlasıdır. Burada engelin niteliğine göre mekânların sorunsuz ve rahat kullanımları yanında içinde nitelikli ve keyifli zaman geçirilebilecek ortamların oluşturulmasıdır. Yanı sıra kapı açıklıklarının boyutlandırılmasından korkuluk boyut ve form özelliklerine kadar her türlü mimari detayın engelsiz bir biçimde tasarlanması ve yapılandırılması gerekmektedir. Dolayısı ile **yapısal ve mekânsal tasarım hem çok işlevli ve esnek hem de duyusal boyutları düşünülerek biçim bulmalıdır**. Engelsiz mimarlıkta en önemli bileşenlerden olan düşey ve yatay dolaşım alan ve mekânları binaların ana kurgularında belirleyici olmaları, tüm katları ve mekânları birbiri ile ilişkilendirmeleri, birleştirici ve taşıyıcı özellikleri nedeni ile öncelikli olarak engelsiz bir biçimde tasarlanmalıdır.

Tasarımcı tarafından öngörülemeyen durumların katılımcı yaklaşım doğrultusunda irdelenerek erişilebilirlik zincirini aksatan durumların tespit edilmesi önemlidir.

Katılımcı yaklaşım ve geri bildirimler aynı zamanda tasarımların doğru yönlendirilmesi ve iyileştirilmesi için kullanılarak engeller ile karşılaşan bireylerin gereksinimlerini eşit olarak karşılayabilmelerine yönelik çözümler hızlı ve etkin uygulamalar ile gerçekleştirilmelidir. Erişilebilirlik imkânları yüksek olan çevrelerde bireyin mekân kullanımı da çeşitlenmektedir.

Engelsiz tasarım/mimarlık kapsamında **mekânların kolay kullanılabilir olmaları**, etkin kullanılabilmeleri, doğru aydınlatma, kolay algılanabilir bilgi-bilgilendirme, net işaretler mekânsal kullanımda kolaylık sağlanmaktadır. Diğer yandan **mekânların farklı gereksinim ve tercihler doğrultusunda özelleştirilebilmesi, uyarlanması**, modüler sistemlerin kullanımı ile bireysel gereksinimlere göre düzenlenmesi engelleri ortadan kaldıracak yöntemlerden biridir. Mekânların kullanıcının duyusal gereksinimlerini karşılaması rahat ve etkin kullanımı da beraberinde getirmektedir. Bu anlamda doğru akustik çözümler, mekân konfor koşullarının kaliteli olması, dokunsal ve işitsel ögeler kullanıcıların mekânları kullanımında kolaylık ve rahatlık sağlayıcı yaklaşımlardır.

Engelsiz tasarım/mimarlık için yenilikçi ve yaratıcılık gerektiren yaklaşımlar gereklidir. Bu anlamda geliştirilecek inovatif mimari mekân çözümlemeleri mekânsal erişilebilirlik ve engelsizlik için önemli olup **inovatif teknolojik çözümler**, **mobil** ve "**akıllı**" uygulamalar destekleyici ve geliştirici olanaklar sunmaktadır.

Yapay zekâ (artificial intelligence-AI) teknolojileri engelsiz tasarım, esnek tasarım ve mekân organizasyonlarında kullanılabilmektedir. Bu anlamda ilgili algoritmaların ve parametrelerin belirlenmesi ile engelsiz mekân tasarımına ilişkin farklı seçeneklerin üretilerek en etkin ve doğru çözüm önerisi geliştirilmesi mümkündür. Yanı sıra yapay zekâ ile **sesli asistanlar**, **akıllı mekânlar**, **binalar**, **otomatik bireysel tanıma sistemleri** ile engelsiz mimarlık ve mekân tasarımı desteklenmeli; daha nitelikli bir konuma taşınmalıdır.

Engelsiz mimarlık ve mekân tasarımında detay çözümler, engelsiz yaşam ürünleri ve özel uygulamalar önemlidir. Binaların işlevi, kullanım olanakları, form/biçim özellikleri ne olursa olsun görme engeli için yürüme yolları, zemin doku uygulamaları, Braille Alfabeli kabartma haritalar, yönlendirme tabelaları, Braille Alfabeli asansör kat planları, Braille Alfabeli merdiven küpeşteleri mekân tasarımlarında engelsizliği destekleyici unsurlardır.

"**Biçim işlevi izler (form follows function)**" sloganı ile tanımlanan "**fonksiyonalizm/işlevselcilik**" binaların salt kullanım amaçları doğrultusunda tasarlanması gerektiği ilkesini savunan bir mimari ve tasarım akımıdır. **Hümanizm** ve **sosyalizmden** beslenen akıma göre binalar tasarım amaçları ve işlevleri doğrultusunda biçim bulmalı; rahat ve kolay kullanılabilen, sağlam yapılar olmalıdır. Yapıda işleve yönelik mükemmellik aranırken toplumu da bir sistem olarak bu sürece dâhil etmekte; tüm bireyler ve gereksinimleri bu sistemin bir parçası olarak tasarımı yönlendirmektedir. Dolayısı ile bu tasarım teorisinin düşünsel arka planında bireylerin işleve yönelik tasarlanan binaları güvenli, rahat ve engelsiz kullanmaları bulunmaktadır. Bezeme ve karmaşık mekân kurgularından arınmış; doğrudan işleve yanıt veren basit, yalın, hizmet odaklı, nitelikli mekân çözümlemeleri ile engelsizdir.

Mimari tasarımda "**esneklik**" ya da "**uyabilirlik**" (**uyarlanabilirlik**, **adaptasyon**, **değişebilirlik**) esnek tasarım olarak tanımlanırken; herhangi bir mekânın yeni işlevlere adapte olabilmesi, farklı kullanımlara yanıt verecek biçimde tasarlanmış olması, sürekliliği sağlanırken teknik ekipman değişimi ile farklı amaçlar için kullanılabilmesidir. Böylece mekân değişen, farklılaşan gereksinimlere ve kullanıcılara yanıt verebilecek mekânlara dönüşmektedir. Mimarlıkta ve mekân tasarımında esneklik aynı zamanda mekân israfını da engelleyen bir yaklaşım olarak mekânların çok yönlü tasarlanması; kullanıcı ve işlev doğrultusunda uyumlanabilmesidir. Burada mekânsal olarak sabit işlevlerin tanımlanmaması; dolayısı ile minimal bileşenli mekânların engelsiz bir biçimde çok amaçlı kullanılabilmesidir. Açık planlar da erişim ve engelsiz mimariyi desteklemektedir. Böylece pratik ve karmaşık donanımlardan arındırılmış yalın mekânların serbest ve rahat kullanımı söz konusu olmaktadır. Yazıcıoğlu, Halu'ya (2020) göre esnek mekânlarda mekânsal bolluk, teknik araçlar ile sağlanan esneklik ve politik strateji mimaride erişimi kolaylaştırarak mekânsal zenginlik sağlanmakta, geniş ve rahat devinilen mekânlar elde edilmektedir.

Binaların/yapıların ve mekânların engelsiz olması ve tüm bireylerin özgürce, güvenle kullanımları için standart ölçülendirme, boyutlandırma ve mekânsal düzenlemelerin yanı sıra mekânların **esnek**, **değişebilir**, **çok işlevli**, **akışkan mekânlar** ve **açık planlı**, **rampalı** olarak tasarlanması önemlidir. Bu nitelikte gerçekleştirilecek tasarımlarda birçok kez belirlenmiş ölçülerin ve standartların kullanılmasına gerek bile duyulmadan engelsiz mekân oluşumu sağlanabilmektedir. Mimarlık ve mekân tasarımında kullanıcı ve kullanım çeşitliliği ile mekânsal süreklilik açısından esnek mekân tasarımı doğru bir yaklaşım olmaktadır. Kullanıcıların değişen gereksinimleri, dinamik yaşam süreçleri; hatta teknolojik gelişmeler ile kolayca uyumlanabilecek esnek mekânlar bir çeşit engelsiz tasarımdır. Yaratıcılık gerektiren ve mekânsal optimizasyon da sağlayan esnek mimarlık ve mekân tasarımı **bölücü duvarlar**, **modüler sistemler**, **esnek iç mekân donanımı** ve **etkili aydınlatma tasarımı** ile **dijital teknolojilerin entegrasyonu** ile hem engelsiz hem de estetik mekânların oluşturulmasında etkili olmaktadır.

Engelsiz mekân tasarımı için artık geleneksel mimari pratiklerden farklı ve yaratıcı tasarım çözümlerinin geliştirilmesi bir zorunluluktur. Gelişen ve dönüşen yapı teknolojileri ve malzeme olanakları ile de çok farklı, rahat kullanılan, engelsiz, yenilikçi, aynı zamanda nitelikli ve estetik mekânların oluşumu sağlanabilmektedir. Mekânsal, hacimsel ve geometrik olarak yalın, ancak gerektiğinde değişip dönüşebilen eğimli döşemeler, hareketli duvarlar, katlanabilir düşey bölmeler, geri çekilebilir duvarlar, düşey ve yatay panel uygulamaları, toplanabilir cam sistemler, yenilikçi ve özelleştirilebilir çözümler ile uyumlu, uyarlanabilir, esnek, erişimi kolay, engelsiz ve sürdürülebilir mekân çözümlerinin geliştirilmesi mümkündür.

Değişerek gelişme olarak da nitelenebilecek **esneklik** tasarımda her zaman "**yeni**" olmayı da beraberinde getirmektedir. Binaların ve mekânların belli mekanizmalar ile çalışan hareketli parçalara sahip olması; dolayısı ile değişim potansiyelinin olması, mekânların çok amaçlı, engelsiz ve rahat kullanımını sağlarken kullanım olanaklarını ve sürelerini de artırmaktadır.

Karmaşık ve kalabalık yaşam biçimlerine ve mekânsal düzenlemelere ve tüketime karşıt olarak sadeliği, yalın, anlam odaklı, çevre dostu mekânsal çözümleri temel alan **minimalizm** gösteriş ve karmaşadan uzak bir yaklaşımdır. Kullanım ve işleve yanıt veren kullanım kolaylığına sahip erişilebilir, konforlu mekân tasarımını hedefleyen minimalist mimarlık aynı zamanda bir engelsiz tasarım yaklaşımıdır. Temel gereksinimlerin karşılanmasını önceliklendiren minimalist mekân tasarımı "**az çoktur**" sloganı ile de zaten engelsiz mekân yaratan bir yaklaşım olarak da değerlendirilmelidir. Böylece ferah, dingin, kolay, erişilebilir ve kullanılabilir, düzenli, net, dolaşımın doğrudan ve rahatlıkla sağlandığı işlevsel mekânların kurgulanması ve güçlü yapı tasarımları mümkün olmaktadır. Yanı sıra, genellikle açık plan şemasının benimsenmiş olması nedeni ile iç mekânda gereksiz bölücü duvarlar ve mekânsal karmaşa yerine yalın, geniş açıklıklara sahip plan şemaları, işlevin gerektirdiği donatılar dışında herhangi bir ögenin bulunmaması mekânsal sirkülasyon ve kullanımı da kolaylaştırmakta; engelsiz mekânlar sağlamaktadır.

Gerçek mekân, gerçek yapı malzemesi ile bütüncül, kullanışlı, sade ancak konforlu mekânlar oluşturmayı hedefleyen **minimalizm** basit geometrik formlar ve sadelik ile bütünlük ve mükemmellik arayan bir yaklaşımdır. Minimalizm yoksunluk değil; bilinçli bir tercih olarak son derece akışkan, yalın, karmaşadan uzak, erişimi çok açık ve net, iç-dış mekân bütünselliğine sahip engelsiz bir yaklaşımdır. Bu anlamda etkin çözümlerin kolaylıkla üretilmesine olanak sağlamaktadır. Gereksiz detaylardan arındırılmış, işlevsel, açık, düzenli, sadece gereksinim duyulan mimari bileşenlere sahip doğası ile kapsayıcı, erişimi kolay, herkes için, bariyersiz ve sürdürülebilir mekân tasarımlarına olanak sağlayan doğaya saygılı bir yaklaşımdır.

Fiziksel çevrelerin ve yaşam alanlarının doğru tasarımı bireyleri daha sağlıklı, daha mutlu, daha üretici bir yaşam için teşvik edecektir. Erişilebilir engelsiz mekânlar sadece belli bir grup değil tüm insanlar ve toplum için olmalıdır.

Erişilebilirlik, engelsizlik bağımsız ve özgür yaşam için gereklidir. Toplumun tüm bireylerinin yaşam standartlarını arttıran bir yaklaşım olan **ENGELSİZ MİMARLIK LÜTUF DEĞİL, YASAL HAKTIR…** Engeller bireylerde değil, yapılarda ve çevrededir…

FİZİKSEL ENGELLER DOĞRU VE NİTELİKLİ MİMARİ TASARIMLAR İLE ÇÖZÜMLENEBİLİR… ANCAK ÖNCELİKLE DÜŞÜNCELERDEKİ ENGELLER FARKEDİLİP DEĞİŞTİRİLMELİDİR… MİMARLIK HERKES İÇİNDİR.

KAYNAKÇA

A Federal Agency Committed to Accessible Design. (2003). Accessible Swimming Pools & Spas: A Summary Of Accessibility Guidelines For Recreation Facilities. Erişim adresi: https://www.access-board.gov/

Altan, İ. (1993). Mimarlıkta mekân kavramı. *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları*, Dergisi *19*, 75-88.

Anonim. (2020). *Erişilebilirlik Kılavuzu*. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara. ISBN: 978-605-7888-05-1.
https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/yayin-kaynak

Anonim. (2024a). Engellilik. *Wikipedia*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Engellilik

Anonim. (2025c). Erişilebilir Yaşam. http://moizmeseri.com/engelsiz-yasam.html

Anonymus. (2024). *Accessible Architecture*. Chicago Architecture Center.
https://www.architecture.org/online-resources/architecture-encyclopedia/accessible-architecture

Anonymus. (2025a). Barrier-free building: Focus on inclusion and sustainability.
https://www.hewi.com/en/mag/169-barrier-free-building-guide#a-definition-of-barrier-free

Anonymus. (2025b). Building Social Ecology. https://www.buildingsocialecology.org/patterns/barrier-free-design/

Anonymus. (2025c). Inclusive design. *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Inclusive_design

Arslan Avar, A. (2009). Lefebvre'in Üçlü-Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân-Diyalektiği. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, *Dosya*, *17* Mimarlık ve Mekân Algısı, Aralık 2009, s.7-16.

De Bie, A., Brown, K. (2017). Equality, Accommodation and Accessibility in Education. In *Forward with FLEXibility*. McMaster University.

Enginöz, E. B. (2015). Erişilebilir Mimarlık. *Mimarlık*, 381 Ocak-Şubat 2015, sayfa: 48-52.

Halu, Y. Z. (2020). Çağdaş Mimaride Esnek Mekânların İzinde: Esnek Mekân Anlayışının Mekânsal Çözümlemeleri – Modern ve Çağdaş Finlandiya Mimarlığı Üzerinden Denemeler. *Yapı Dergisi*, Sayı 458 sayfa 17.

IDEAS (2021). Disability Royal Commission*, Newsletter of IDEAS, Housing and Accommodation Disability.* *https://www.ideas.org.au/images/resources/Newsletters/2020/Newsletter_of_IDEAS_Jan_Feb_2021.pdf*

İtez, Ö. (2017). "Mekân Oluşturmak, Zekâ Oluşturmakla Aynı İşleve Sahip". https://www.arkitera.com/soylesi/mekân -olusturmak-zeka-olusturmakla-ayni-isleve-sahip/

Kaplan, H. (2007). Kentsel Mekânların Erişebilirliği ve Okunaklılığını Sağlamada Kentsel Tasarımın Bir Bileşeni Olarak Engelsiz Tasarım. *Dosya 04 TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten*, (46), 1-20.

Sharma, A., Kumar, K. (2022). A Review of Barrier-Free Design in Built Environment. *International Journal of Multidisciplinary Innovative Research*, 2 (1), 33-37. https://www.ciir.in

Subaşı, K. P. (2023). Engelliler ve Erişilebilirlik. *Türkiye'de Engelliler ve Sosyal Politikalar Bölüm 2,* 49-76, Efe Akademi Yayıncılık.

Trost, G. (2005). State of affairs in universal design in Europe. *Fujitsu Scientific and Technical Journal*, 41 (1), 19-25.

Zengin, S.,Yamaçlı, H. (2023). Mimari Tasarımda Değişen İklim ve Küresel Isınmanın Rolü. *Inonu University Journal of Art and Design*, (2023), 1-15.

GÖRSEL KAYNAKLAR (URL)

URL 1. Pisone, D. (2021). Rethinking Universal Design to Build Inclusive Workplaces https://www.workdesign.com/2021/06/rethinking-universal-design-to-build-inclusive-workplaces/

URL 2. deHahn, j. (2024). Conversations on the Intersection of Design and Disability Inclusion. https://www.gensler.com/blog/the-intersection-of-design-and-disability

URL 3. Ghinitoiu, L. (2016). "Frank Lloyd Wright The Solomon R. Guggenheim Museum" Published on December 07, 2016. https://divisare.com/projects/332497-frank-lloyd-wright-laurian-ghinitoiu-the-solomon-r-guggenheim-museum

URL 4. https://www.nec.com/en/global/design/ud/index.html (Erişim Tarihi: 28.03.2025)

URL 5. https://www.stevenholl.com/wp-content/uploads/2022/09/Kennedy-REACH-SHA-4098-scaled.jpg

URL 6. https://www.glassonweb.com/sites/default/files/styles/6/public/news/2017/Rathaus-in-Leonberg.jpg?itok=Np07RI3W

URL 7. http://www.buildingsocialecology.org/wp-content/uploads/2022/07/c13-berlin-external-staircase-nighttime-bernd-borchardt.jpg

URL 8. https://www.glassonweb.com/sites/default/files/styles/6/public/news/2017/Rathaus-in-Leonberg.jpg?itok=Np07RI3W

Url 9. https://www.uzmanguvenlikfilesi.com/site_document/sayfa_img/9BAX5OSIP_resim_10_10_2020_20_s.jpg

URL 10. https://www.rednasis.com.tr/wp-content/uploads/2020/02/hissedilebilir-yuzey-teknolojileri-23-500x500.jpg

URL 11. https://www.gormeengelliurunleri.com/Uploads/GenelResim/b_hissedilebilir-yurume-yuzeyi-1264.jpg

URL 12. Pies Descalzos School / Giancarlo Mazzanti, Sergio Gomez 2014. https://www.archdaily.com/543024/pies-descalzos-school-giancarlo-mazzanti/57425c67e58ece6ec9000293-pies-descalzos-school-giancarlo-mazzanti-photo?next_project=no,

URL 13. Slowly / Waterfrom Design Yuchen Chao 2018. https://www.archdaily.com/911466/slowly-waterfrom-design/5c64bcab284dd176a90000c4-slowly-waterfrom-design-photo?next_project=no

URL 14. https://www.dezeen.com/2021/07/09/concrete-spiral-walkway-e-goi-and-clavels-kitchen-office-paulo-merlini-architects/

URL 15. Noguera House / Riesco+Rivera arquitectos © Aryeh Kornfeld 2011. https://www.archdaily.com/784498/noguera-house-riesco-plus-rivera-arquitectos/56d52369e58ecec235000065-noguera-house-riesco-plus-rivera-arquitectos-photo?next_project=no

URL 16. https://miro.medium.com/v2/resize:fit:1400/1*pVqXksXonh2tiSP5p0MoBQ.jpeg,

URL 17. Elderly House in Rikuzentakata city "Hokkori-ya" / The University of Tokyo Architectural Planning & Design Lab + DOG © Nao Takahashi 2019. https://www.archdaily.com/946509/elderly-house-in-rikuzentakata-city-hokkori-ya-the-university-of-tokyo-architectural-planning-and-design-lab-plus-dog/5f464bdab35765e7a0000380-elderly-house-in-rikuzentakata-city-hokkori-ya-the-university-of-tokyo-architectural-planning-and-design-lab-plus-dog-photo?next_project=no

URL 18. ISPARTA BELEDİYESİ Engelsiz gençlik ve yaşam merkezi. https://www.isparta.bel.tr/kurumlar/isparta.bel.tr/Haberler/2023/MART/02-03-2023-engelsiz-genclik-ve-yasam-merkezi-_6_.jpg

URL 19. https://i0.wp.com/www.re-thinkingthefuture.com/wp-content/uploads/2022/06/A7057-Is-architecture-Barrier-free-Image-10.jpg?w=999

URL 20. https://images.squarespace-cdn.com/content/v1/598be81be6f2e1a6fa28e78a/1511986177803-VIOUEWQUBUAXIVGPU5IX/5+Pedway.jpg

URL 21. https://architizer.com/idea/186089/

URL 22. https://www.re-thinkingthefuture.com/designing-for-typologies/a3040-role-of-architects-in-designing-barrier-free-public-spaces/attachment/a3040-role-of-architects-in-designing-barrier-free-public-spaces-image-3/

URL 23. https://www.bfgest.de/en/2018/05/18/university-of-television-and-film-munich/https://images.squarespace-cdn.com/content/v1/598be81be6f2e1a6fa28e78a/1511986177803-VIOUEWQUBUAXIVGPU5IX/5+Pedway.jpg

URL 24. https://www.re-thinkingthefuture.com/designing-for-typologies/a3040-role-of-architects-in-designing-barrier-free-public-spaces/attachment/a3040-role-of-architects-in-designing-barrier-free-public-spaces-image-4/

URL 25. https://dolphinlifts.co.uk/product/terry-harmony-wheelchair-through-floor-lift/

URL 26. http://www.cmcmarchitects.com/the-ramp-house/photographs/

URL 27. https://i0.wp.com/www.re-thinkingthefuture.com/wp-content/uploads/2021/01/A3040-Role-of-Architects-in-Designing-Barrier-Free-Public-Spaces-IMAGE-2.jpg?w=999

URL 28. https://www.behance.net/gallery/18642065/Museum-adaptation-for-blind-people#

URL 29. https://www.toprostep.com/stories/independent-with-stair-climber/

URL 30. https://www.artechsystems.co.uk/wp-content/uploads/2019/08/Stepline-Modena-4-999x1024.jpg

URL 31. https://www.home-med-equip.com/catalog/get-u-up-hydraulic-stand-up-lift-ghs350-by-invacare.html

URL 32. https://www.discovermymobility.com/store/patient-lifts/prisim/ap-portable/index.html

URL 33. https://mobilityexpress.com/ceiling-track-systems.html

URL 34. https://invacare.eu.com/blog/ceiling-hoists/

URL 35. https://assets.architecturaldesigns.com/plan_assets/22382/original/22382DR_f1_1479196066.jpg

URL 36. barrier free work benches https://blog.item24.com/item-wp-content/uploads/2019/02/barrierefrei3-450x600.jpg

URL 37. https://www.steelcase.com/eu-en/research/articles/topics/people-planet/inclusive-design-in-practice/

URL 38. ttps://img.freepik.com/premium-photo/man-wheelchair-is-opening-door-with-word-open-it_1308175-167926.jpg

URL 39. https://www.geze.com/en/discover/topics/access-for-all

URL 40. https://www.archdaily.com/catalog/us/products/31874/entrance-systems-sliding-doors-dormakaba/320679?ad_source=neufert

URL 41. https://www.corriere.it/economia/lavoro/24_gennaio_26/welfare-bonus-anziani-come-ottenere-assegni-2e261634-bc82-11ee-996d-60eabc1bbbc8.shtml

URL 42. https://housing.com/news/front-outside-window-design-ideas-for-inspiration/

URL 43. https://www.hewi.com/en-us/mag/130-tiny-house-barrier-free

URL 44. https://i.pinimg.com/474x/06/28/ae/0628aefb72fd743be18c385468cbc1fd.jpg

URL 45. https://s3files.core77.com/blog/images/2012/04/0skylinelabsk01.jpg

URL 46. https://i.pinimg.com/736x/f9/d0/0e/f9d00ec1b92e17e9adf0f47ed1a3a130.jpg

URL 47. https://image.architonic.com/sto3-2/20286396/VB-HealthCare-Raum3-Milieu-CMYK-2022-arcit18.jpg

URL 48. https://image.slidesharecdn.com/barrierfreedesign-170209094735/85/Barrier-Free-Design-16-320.jpg

URL 49. https://www.rethinkaccess.com/articles/tag/Light+Switches

URL 50. https://www.rethinkaccess.com/articles/tag/Light+Switches

URL 51. https://i.pinimg.com/originals/1e/dc/77/1edc7711c11b378875a7e5b8da830f71.jpg

URL 52. https://www.surehands.com/products/pool-lift-chair

URL 53. https://www.wrightfieldpools.co.uk/moving-pool-floors/pool-access-lift/

URL 54. https://www.schueco.com/resource/responsive-image/4292636/m11-text-media-1-3/xs/2/edertal-fenstertuer-offen-100-176300.jpg

URL 55. https://www.schueco.com/resource/responsive-image/2160910/m01-stage/xs/2/windows-barrierfree-terracedoor-stage-image.jpg

URL 56. https://www.archdaily.com/catalog/us/products/36787/acoustic-glass-in-bulgari-marina-lofts-motion-facades/383877?ad_source=neufert&ad_medium=gallery&ad_name=next_image

URL 57. https://www.outletmobilya.net/img/icerik/b/h_1384295764_128878223820.jpg

URL 58. https://www.archdaily.com/920447/how-to-design-an-accessible-kitchen-adjustable-and-multifunctional-furniture

ENGELSİZ MEKÂN DENEYİMİNDE BİR EŞİK OLARAK "GİRİŞ ALANLARI"

Prof. Dr. Reyhan MİDİLLİ SARI
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
ORCID: 0000-0002-9069-5656

ÖZET

İnsanlar yaş, cinsiyet, dil, tecrübe ya da duyusal, fiziksel ve/ veya zihinsel yeterliliklerinden bağımsız olarak eylemlerini gerçekleştirebilecekleri tüm iç ve dış mekânları özgürce ve yardım almadan kullanabilme hakkına sahip olmalıdır. Ancak çevremize baktığımızda kullanıcıların bu haklarını ellerinden alabilecek yanlış ya da eksik uygulamalara rastlamak mümkündür. Son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerle umuma açık tüm yapı ve açık alanların erişilebilirlik sorunlarının ortadan kaldırılması için izleme ve denetim süreçleri işletilmektedir. Bu önemli bir girişim olsa da hem yavaş ilerlemekte hem de sorunun yalnızca erişilebilirlikle ilgili olmadığının, herkes için tasarım bakış açısı ile konuya daha kapsayıcı ve bütüncül bir çerçeveden bakma gerekliliğinin anlaşılması gerekmektedir. Bir binanın erişim, kullanım, esneklik, güvenlik, uygun boyutlandırma, okunabilirlik gibi özellikleri açısından engellerden arındırılmış olması o binayı olabildiğince herkes için engelsiz bir deneyim alanına dönüştürür. Ancak binalar bu özellikleri sağlıyor olsalar bile giriş alanlarının bizzat kendilerinin engel üreten alanlar olması, engelsiz mekân kullanımını sorunlu bazen de imkânsız hale getirebilmektedir. Bu açıdan bu çalışma giriş alanlarını engelsiz mekân deneyiminde bir eşik alan olarak tanımlamaktadır. Çalışmada giriş alanları; yapı ile ilk temasın kurulduğu, iç ve dış mekâna ilişkin ilk izlenimlerin oluşmaya başladığı, kullanıcı eylemlerini başlatan ve çok işlevli bir geçiş mekânı olarak ele alınmaktadır. Amaç; herkes için erişilebilir, kapsayıcı, işlevsel, güvenli, algılanabilir ve davetkar giriş mekânlarının tasarım prensiplerini evrensel tasarım bakış açısını ekleyerek

sistematik bir biçimde açığa çıkarmaktır. Çalışmada öncelikle giriş alanları birer eşik mekân olarak açıklanmakta ve kullanıcı çeşitliliği ve evrensel tasarım kavramlarına değinilmektedir. Son olarak ise giriş alanları tasarım prensipleri sıralı bir ilişki içerisinde bulunan bina girişine yaklaşım, girişlerde form, biçim ve ölçek, bina önü ve ana giriş alanı, ana girişlerde sirkülasyon elemanları, rüzgarlık ve giriş kapısı, giriş fuayesi, danışma ve bekleme alanları başlıkları altında ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Eşik Mekân, Giriş Alanları, Evrensel Tasarım, Kapsayıcılık

"ENTRANCE AREAS" AS A THRESHOLD IN THE BARRIER-FREE SPACE EXPERIENCE

ABSTRACT

People should be able to freely and without assistance use all indoor and outdoor spaces where they can perform actions, regardless of age, gender, language, experience, or sensory, physical, and/or mental capabilities. However, it is possible to come across incorrect or incomplete practices that can distract these rights from the users allocated to our environment. In recent years, with the legal regulations, monitoring and inspections have been carried out to eliminate all public buildings and open access accessibility problems. Although this is an important initiative, it is necessary to know that the problem is not only about accessibility but also should be considered from a more inclusive and holistic perspective with a design perspective for everyone. A building free of obstacles in terms of features such as access, use, flexibility, security, appropriate sizing, and readability is a structure that distinguishes that building from an obstacle-free experience area for everyone. However, even if buildings provide these features, the fact that entrance areas themselves are obstacle-generating areas can make the use of barrier-free spaces problematic and sometimes impossible. In this respect, this study defines entrance areas as thresholds in the barrier-free space experience. In that research, entrance areas are considered as a multifunctional transition space where the first contact with the building is established, the first impressions of the interior and exterior begin to form, and which initiates user actions. The aim is to systematically reveal the design principles of accessible, inclusive, functional, safe, perceptible, and inviting entrance spaces for everyone by adding a universal design perspective. In the study, firstly, entrance areas are explained as threshold spaces, and the concepts of user diversity and universal design are mentioned.

Finally, the design principles of entrance areas are discussed under the titles of approach to the building entrance in a sequential relationship, form, shape, and scale at the entrances, front of the building and main entrance area, circulation elements at the main entrances, windbreak and entrance door, entrance foyer, information, and waiting areas.

Keywords: Threshold Spaces, Entrance Areas, Universal Design, Inclusivity

1. GİRİŞ

Mimarlık, insanların ihtiyaç duydukları eylemleri yapabilmelerine imkân tanıyacak uygun fiziksel ve psikososyal ortamların yaratılması olarak tanımlanabilir. Bu üretim sürecinde yapıların sadece biçimsel özellikleri değil işlevsel ve anlamsal özellikleri de önemli yer tutar. Özellikle yaşantının büyük bölümünün içerisinde geçtiği iç mekânlar bir yandan ihtiyaç duyulan eylemlere ev sahipliği yaparken öte yandan insanları bir araya getirerek etkileşim kurmanın, birbirlerine temas etmenin, farklılıklarını ya da benzerliklerini öğrenmenin, çeşitlenen davranış kalıplarını gözlemlemenin, iş birliklerinin ve sosyalleşmenin mekânsal altyapılarını oluşturur. Bu nedenle barınma, eğitim, eğlence, çalışma, sağlık, alışveriş gibi çeşitli faaliyetlerin gerçekleşmesine olanak tanıyan iç mekânlar; uygun boyutlarda ve fiziksel konfor koşullarda, güvenli, sıcak, kolay anlaşılabilir olmalı ve kullanıcılarının bireysel ya da toplu amaçlarını verimli ve etkin bir biçimde yerine getirmelerine uygun, engelsiz bir zemin oluşturmalıdır. Özellikle kullanıcı çeşitliliğinin fazla olduğu restoran, müze, alışveriş merkezi, kütüphane, eğitim yapıları gibi kamusal yapılar farklı özellik ve yeterliliklere sahip tüm bireyleri bir araya getirmeleri nedeniyle daha fazla önem taşımaktadır.

Mimari mekân, yapının kendisinin sınırlandırdığı iç mekân ve yapının dış yüzeyi ile diğer yapı ve çevrelerin bir aradalığıyla oluşan dış mekânlardan meydana gelir (Altan, 2015). Dış mekânlar bina ile kentsel mekân arasındaki ilişkinin kurulduğu alanlardır ve iç mekânın bir uzantısı olarak kullanıcının yapı hakkında beklentilerini karşılamaya hazırlanan ilk mekândır. Bu mekânı giriş alanı olarak tanımlamak mümkündür. Giriş alanları, içerideki mekânları görmeye, deneyimlemeye ve kullanmaya hazırlandığımız birincil eylemin başladığı, binadaki faaliyetlerin doğası hakkında zihnimizi önceden koşullandıran, yapının bütünselliğine katkı sunan, işlevsel ve deneyimsel sürekliliği kuran bağlayıcı öğelerdir. Bu alanlar, kullanıcı yoğunluğu yüksek bölgeler olarak hem işlevsel hem de estetik

öneme sahip mekân parçalarıdır. Bina cephesinde kendine has biçimlenişi nedeniyle de cephe kompozisyonunun tamamlayıcıları olarak güçlü bir konuma sahiptirler (Shah, 2024). Giriş mekânlarının büyüklüğü ve biçimi, yapının türü, kullanım amacı, kullanıcı sayısı ve bağlamı gibi etkenlere bağlı olarak değişkenlik gösterse de çevresel algı ve mekânsal deneyim üzerinde belirleyicidirler (Szauter, 2018). Bu yönüyle, giriş mekânları yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda psikolojik ve kültürel anlamda da "oyun kurucu" mekânlardır (Lawrence, 1981). Yapının güvenli, erişilebilir, akışkan, davetkar ya da estetik oluşunun ilk izlenimleri ve tecrübesi giriş alanlarında gerçekleşir. Bu alanlar hem içe hem de dışa ait olan birer eşik mekân olarak da değerlendirilebilirler. Yapının dışında bulunduğumuzda bizi içeriye yönlendirirken, yapının içindeyken ya mekânsal organizasyonun daha derinlerine ya da dış mekâna/ çıkışa doğru hareket etmeye işaret ederler. Bu çalışmada iki farklı alan arasındaki örgütlü ve sıralı bir geçişi ifade eden giriş alanları, özel bir iç ve genel bir dış arasında bağlantı sağlayarak mekânsal hiyerarşi oluşturan alanlar olarak tanımlanmaktadır: bir dış mekânla başlayan; giriş cephesinde kendisine yer bulan bir açıklık ya da kapı ile devam eden; buradan geçilerek ulaşılan, danışma, lobi/bekleme alanı ve fuayenin oluşturduğu karşılama mekânıyla son bulan geçiş mekânı.

Tasarlanan tüm mekânlar olabildiğince tüm kullanıcılara eşit fırsatlarla deneyim şansı vermeli; yaş, cinsiyet, tecrübe ya da yetersizlik gibi olguların bu deneyimi engellemesine olanak tanımayan fiziksel çevreler yaratılmalıdır. Bu anlamda giriş alanları bir yapı ile ilk temasın, ilk karşılaşmanın, yapıya ilişkin ilk deneyimin mekânı olarak ön plana çıkmaktadır. Giriş alanları, yapı tasarımı için çok belirleyici ve kilit rol oynamasına rağmen, genellikle gereken özenin gösterilmediği mekân parçaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Giriş alanlarının bizzat kendisi, okunabilirlik, erişilebilirlik, biçimlenme ve düzen konusunda yeterli olgunlukta tasarlanmamış olmaları başka bir deyişle engelli birer mekân olarak tasarlanmış olmaları, yapı içerisine girmeye müsaade etmeyen ya da engelleyen alanlara dönüşme riskini en fazla bünyesinde taşıyan mekânlardır. Bu noktadan hareketle çalışma, engellerden arındırılmış bir iç mekân deneyiminin başlangıç noktası olarak giriş alanlarına odaklanmakta; herkes için erişilebilir, kapsayıcı, işlevsel ve davetkar giriş mekânlarının niteliklerini sistematik bir biçimde açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Çalışmada öncelikle kullanıcı çeşitliliği ve evrensel tasarım kavramları ele alınmakta, giriş mekânlarının birer eşik olarak çözümlemesi yapılmakta ve bir mekânı deneyimlemenin başlangıç alanı olarak giriş mekânlarının tasarım prensipleri açıklanmaktadır. Çalışma, evrensel tasarım ve erişilebilirlik kriterlerine göre tasarlanmış giriş mekânlarının çok yaygın çeşitlilikteki kullanıcıya fayda sağlayacak olması hedefinden hareket etmekte; bina girişleri konusunda kullanıcı gereksinimlerini anlamak üzere tasarımcıların farkındalığını arttırmayı, çözüm üretme konusunda kılavuzluk etmeyi ve evrensel olarak tasarlanmış giriş mekânları tasarlamayı ve uygulamayı teşvik etmeye niyetlenmektedir.

2. MEKÂNSAL DENEYİMDE BİR EŞİK OLARAK GİRİŞ ALANLARI

Giriş mekânları güvenlik, hava koşulları, mahremiyet, güç, statü gibi sebeplerle oluşmuş, zaman içerisinde değişen istek ve koşullara bağlı olarak gelişme göstermiştir. Çevre koşulları, topoğrafya, iklim, malzeme ve işlevsel gereksinimlerle tasarlanmış olmalarıyla birlikte dönemine ait kültürel, toplumsal, teknolojik, ekonomik ve politik durumu yansıtmaları açısından da birer gösterge mahiyetindedirler.

Örneğin konutların giriş cephelerinin ve kapılarının kültürel ve dinsel referanslarla şekillendiğini belirten Eliad, bu öğelerin günümüzde de simgesel anlamlar taşıdığını, özellikle "hoş geldin" mesajını iletme işleviyle öne çıktığını vurgular (Lawrence, 1981). Benzer şekilde Osmanlı ve Selçuklu Mimarisinin taç kapıları, Yunan Mimarisinin portikoları, giriş mekânının yapı açısından biçimsel ve anlamsal önemini yansıtan mimari örneklerdir. Modern dönemlerde ise iç-dış mekân bütünleşmesi, serbest mekân anlayışı, mekânın akışkanlığı, şeffaflık gibi kavramlar girişlerin hem plan hem de kütle ve cephe düzenlenişinde etkili birer mimari eleman olduğunu tekrar göstermiştir.

Giriş mekânlarının konumu ve ölçeği, yapının işlevi ve rolü doğrultusunda belirlenir (Bhonsle, 2010). Bu mekânlar; işlevsel, simgesel, hiyerarşik, statüsel ve kültürel anlamlar taşır. İç ve dış mekân arasında bağlantı kurarak kullanıcı deneyimini başlatmaları yönüyle işlevsel; fiziki ve sosyal sınırların değişimini vurgulayan yapılarıyla sembolik; mekânsal derecelenmeler oluşturmaları nedeniyle hiyerarşik, yapının kimliğini dışa vurmaları yönüyle statüsel ve ait oldukları dönemin kültürel-toplumsal izlerini taşımaları itibariyle de anlam yüklüdürler (Yürekli ve Yürekli, 2004; Bhonsle, 2010).

Giriş alanları yalnızca fiziksel bir geçişi değil, aynı zamanda kamusal ve özel alanlar arasındaki sınırı da temsil ederler. Kentsel mekânın bir uzantısı olan girişler fiziksel ve algısal bir eşik oluştururken hem de eş zamanlı olarak kademelenme işlevi görür: ısı açısından sıcak ve soğuk, ses açısından gürültülü ve sessiz, ışık açısından ise aydınlık ve karanlık mekânlar. Girişler, iç ve dış mekân arasında sadece bir bağlantı noktası değil; aynı zamanda geçilen düzlemin sembolik olarak da farkına varılmasını sağlayan (Brodie, 1990; Ching, 2002), iç-dış, giriş-çıkış, açık-kapalı, kamusal-özel gibi zıtlıkları bünyesinde barındıran bir iletişim alanı olarak da tanımlanabilir. Bu anlamda giriş alanları gündelik yaşam ile amaçlı kullanım arasındaki geçişi sağlayan kritik eşiklerdir.

Eşikler açık ile kapalı, iç ile dış mekân arasında bir sınırsızlık mekânı oluşturarak; özel ve kamusalın karşılaştığı, iç ile dış dünyanın birleştiği, tanıdık olanla olmayanın birbirine karıştığı dinamik bir mekân oluşturur. Bir deneyim alanı sunarak kişinin farklı birey ve durumlarla temas etmesine ve anı biriktirmesine olanak tanıyan eşik mekânlar hem arada hem de bir arada olma halini yansıtırlar (Bhonsle, 2010). Dee (2001) eşiğin; daha büyük alanlar veya yollar arasındaki küçük bir geçiş alanı, bir *ara yer*, bir kenardaki alan, bir yeri görsel olarak diğerine bağlayan bir peyzaj biçimi, bir giriş yeri veya geçit, bir bitiş veya başlangıç mekânı, dinlenme yeri ya da beklenti yeri olduğunu ifade eder. Boettger (2014) de eşik mekânın başlangıç, arada olan, bir bariyer/ engel, iç ya da dış olarak ayrılmadığını; bunların tamamı olduğunu hatta sıklıkla aynı anda hepsi olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda giriş alanları birer eşik mekân olarak, giriş-çıkış, sınır-geçiş, kesinti-süreklilik, açık-kapalı, iç-dış, kamusal-özel arasındaki çelişkiyi derinleştirerek mekânsal deneyimin niteliğini zenginleştirir (Meiss, 1990).

Eşikler bir bitiş değil, bir başlangıç, bir şeyin ola gelişinin başlangıcıdır. Benjamin de eşiği sınır kavramından ayırmakta; onun değişen, geçiş sağlayan, çekilen ve akan bir alan tanımladığına vurgu yapmakta; arkad, zafer takı, pasaj, kapı, antre, avlu, geçit, gibi eşiklerin iki şey arasında ve çift yönlü olduğuna dikkat çekmektedir (Kimmel, 2022). Giriş alanları da başlangıç ve bitişi aynı anda içinde barındırarak gözle görülür, fiziksel bir alan tanımlayarak birer deneyim mekânına dönüşür.

Eşik mekânlar; toplumsal çeşitliliğin temsil edildiği, kamusal alanın demokratik kullanımını teşvik eden, mekânlar arası geçirgenlik sağlayan ve yaşayan mimari deneyimler sunar (Kimmel, 2022). Kapı, geçit, bina bahçe girişi, merdivenler, koridorlar, rampalar, karşılama ya da bekleme alanları, kamusal ve özel alanın buluştuğu ara mekânlar, giriş alanları, kapı önleri, saçak altları gibi sosyal ilişkileri tetikleyen pek çok alan, bu anlamda eşik mekânlar olarak gündelik hayatın vazgeçilmez bileşenlerine dönüşmüştür. Giriş alanları da bu çerçevede, kamusal ve özel/ yarı özel alan arasında kullanıcıların davranışlarını biçimlendiren bir kesişim alanıdır. Kullanıcı henüz yapıyı deneyimlemeden önce, giriş alanlarında yönlendirilir; hazırlanır ve yapı ile kuracağı ilişki ilk kez burada hissedilir olmaya başlar. Bu alan bir eşik mekân olarak bitişik alanlarla hem bağlantılı hem de aynı zamanda ayrılmış durumdadır; mimari deneyimde farklı niteliklere sahip alanlar arasında süreklilik sağlayarak davranışsal geçişleri teşvik eder ve onları düzenler (Kimmel, 2022). “Hoş geldin” ve “hoşça kal”lara imkân tanıyan bu tür alanlar misafirperverliğin mekânsal izdüşümlerine dönüşür ve sosyal bağlantılar için zemin oluşturur (Hertzberger, 1991). Bu yönüyle giriş alanları toplumsal etkileşime, iletişime ve tesadüfi karşılaşmalara olanak tanıyan, birleştiren ve dağıtan sosyal alanlardır.

Schulz (1980) geçiş mekânlarının, bir yerin kendi iç niteliğiyle doğal ya da yapılı çevre arasında bağlantı kurmada kullanılabileceğini vurgular. Buna ek olarak, aynı zamanda birer geçiş mekânı olan giriş alanlarının, aralarında bağlantı kurduğu mekânların kimliklerini kaybetmemesi için de gerekli olduğu söylenebilir. Çünkü, bu tür mekânlar erişim sağladıkları veya temsil ettikleri yerlerin doğasını ilan eden göstergelerdir. Meiss (1990) eşiklerin faydacı, koruyucu ve anlamsal olmak üzere üç rolünden bahseder. Faydacı rol, eşiğin işlevselliğine; koruyucu rol, iç-dış arasındaki ilişkide mahremiyet ve güvenliğe; anlamsal rol ise eşiklerin gelenek, değer ve mimari elemanlarla oluşturulan kendine has karakterinin olmasıyla ilgilidir. Bu anlamda giriş mekânlarının bu üç rolü de üstlenerek, kullanıcılarına engelsiz bir mekân deneyimi başlangıcı sunmaları gerektiğinin altını çizmek gerekir.

Eşikler farklı işlevlere, düzenlere ve kullanımlara sahip alanlar arasında yer aldığından, kullanıcıların eşik deneyimleri hareket ve davranış varyasyonlarıyla karakterize edilir. Alanlar arasındaki bu işlev, düzen ve kullanım farklılıkları ve süreklilikleri, davranışları ve dolayısıyla hareket biçimlerini etkileyen "gerilimler" olarak adlandırılan şeyleri yaratır (Kimmel, 2022). Giriş alanları da özellikle büyük ölçekli ve karmaşık bir mimari programa ev sahipliği yaptıklarında, mekânsal düzen ve iç işleyişin küçük birer simülasyonu gibidir. Bu bağlamda giriş mekânları, yalnızca erişim sağlamakla kalmaz; iç ve dış mekân arasında bir bağ kurarak kullanıcı için bir başlangıç ve bitiş deneyimi sunar.

3. EVRENSEL TASARIM: ERİŞİLEBİLİRLİĞİN ÖTESİNE GEÇMEK

Bireylerin bir başkasından yardım almadan, eğitim, sağlık, kültür, eğlence ve spor gibi tüm kamusal hizmetlerden yararlanabilmesi temel vatandaşlık hakkıdır. Ancak çevremize baktığımızda fiziksel düzenlemelerin yetersizliği, fiziksel ve sosyal çevrelerde karşılaşılan sorunların fazlalığı nedeniyle dezavantajlı bireylerin toplumsal yaşama katılımı sorun oluşturmakta ve yapılı çevre ile ilişkileri sınırlı düzeyde kalmaktadır. Kamusal ya da özel, bireylerin kullanacağı tüm yapılarda mekânsal düzenlemelerin dezavantajlı bireylerin de gereksinimlerini karşılayacak şekilde planlanması, en azından buna niyetli olunması, onların gündelik yaşama eşit ve aktif bir şekilde katılmalarını sağlamak açısından elzemdir. Bu konuda evrensel tasarım önemli bir açılım sunmaktadır.

Bir ürün, donanım, hizmet veya çevrenin mümkün olduğunca çok sayıda birey tarafından kullanılabilmesini ifade eden evrensel tasarım (Story vd., 1998), sosyal eşitlik, çeşitlilik, kapsayıcılık ve bütünleşme ilkeleriyle sürekli

gelişme gösteren, yenilikçi bir tasarım yaklaşımıdır. Evrensel tasarım, hiçbir kullanıcının bir diğerinden daha üstün ya da değerli olmadığı inancıyla tüm bireyleri kucaklar; insan çeşitliliğinin anlaşılmasını bir görev bilir ve tüm kullanıcılara eşit olanaklar sumak amacıyla sürekli olarak kendisini geliştirir (Steinfeld ve Maisel, 2012). Kapsayıcılık konusunda ise toplumu oluşturan tüm bireylerin davranışlarını, sosyalleşmelerini, yaşam biçimlerini ve nasıl hareket ettiklerini inceleyerek eşit ve adil bir biçimde toplumsal yaşama katılımlarını tasarım aracılığıyla teşvik etmeye gayret eder. Yani kapsayıcılık, potansiyel tüm kullanıcıları dikkate almayı, farklı temsil araçlarıyla onların problemlerini çözmeyi ve beklentilerini karşılamayı hedefleyerek, toplumsal yapıyı güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Evrensel tasarım, son on yıllık dönemlerde mimari tasarım uygulamalarında daha görünür hâle gelmiş ve giderek artan bir ilgiyle ele alınmaya başlanmıştır. Başlangıçta yalnızca engellilik bağlamında değerlendirilen dönem mimari tasarım anlayışı, zamanla erişilebilir ve uyarlanabilir tasarım eksenine kaymış; ardından da evrensel tasarım farkındalığının artmasıyla, politika yapıcılar daha kapsayıcı çevreler oluşturmak amacıyla ilke ve uygulamalar geliştirmeye yönelmiştir (Erlandson, 2008). Ancak günümüzde evrensel tasarımın bütüncül yaklaşımından ziyade, araştırmaların/ uygulamaların genellikle ve özellikle fiziksel erişilebilirlik sorunlarına odaklandığı görülmektedir Buna karşın, kapsayıcılık, çeşitlilik, algılanabilirlik ve eşitlik ilkelerini temel alan geniş ölçekli araştırma ve politikaların henüz yeterince geliştirilemediği (Van der Linden vd., 2016; Heylighen vd., 2017); işitme-görme kaybı yaşayan ya da nöroçeşitliliğe sahip bireylerin ihtiyaçlarına yönelik çalışmaların ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu durumun nedenleri arasında kullanıcıyı yeterince tanımamak, empati eksikliği, profesyonel önyargılar, zihniyet kalıpları, mevzuattaki belirsizlikler ve yapı üretim sürecine ilişkin zaman-maliyet-verimlilik kaygılarının yer aldığı söylenebilir (Goldsmith, 2000; Zallio ve Clarksen 2021).

Çevremizde geçmişe kıyasla daha erişilebilir mekânlarla karşılaşıyor olmamız, erişilebilirliğin gündelik yaşamın bir parçası hâline geldiğini göstermektedir. Ancak yalnızca erişilebilirliği sağlamak, engelsiz çevreler oluşturmak için yeterli değildir. Erişilebilirlik, aslında Evrensel Tasarım (UD) (Mace vd. 1991), Kapsayıcı Tasarım (ID) (Clarkson vd, 2003) ve Herkes İçin Tasarım (DfA) (EİDD, 2004) gibi farklı adlarla anılsa da benzer ilkeleri benimseyen yaklaşımların temel bileşenlerinden biridir. Ancak, bu tasarım anlayışları, yalnızca erişilebilirlik sorunlarını çözmeyi hedeflemez; aynı zamanda bireylerin sosyolojik ve davranışsal yönlerini etkileyen bilişsel, duyusal ve fiziksel farklılıklarını da göz önünde bulundurarak çok daha geniş bir kullanıcı kitlesine hitap eder, tasarım sürecinde daha kapsamlı çözümler sunar ve engelsiz mekân deneyiminin önünü açar. Bu kapsamda giriş alanları bu sürecin ana sahnesi olarak yorumlanabilir.

Bu nedenle potansiyel tüm kullanıcıların ihtiyaç ve tercihlerini anlayabilmek için bu insanların giriş alanlarına erişimlerini ve bu alanları kullanımlarını etkileyebilecek çeşitli yeteneklerin, engellerin ve sınırlamaların farkında olunmalıdır. Örneğin, bazı kullanıcılar hareketlilik sorunları nedeniyle tekerlekli sandalye, yürüteç veya baston gibi araçlar kullanmak durumunda olabilir; bazıları az görme, körlük ya da işitme kaybı gibi duyusal yeti kayıplarına sahip olabilir; bazıları anksiyete, kafa karışıklığı, dalgınlık gibi zihinsel ya da bilişsel sorunlar yaşayabilir ya da bazıları çok yaşlı ya da fazla kilolu olabilirler. Üstelik bu sorunlar geçici ya da kalıcı olarak ömrümüzün herhangi bir döneminde karşımıza çıkabilirler. Bu bakımdan tasarımda kullanıcı çeşitliliği ve empati kavramlarını anlamak, engelsiz mekânlar üretmenin katalizörü olabilir.

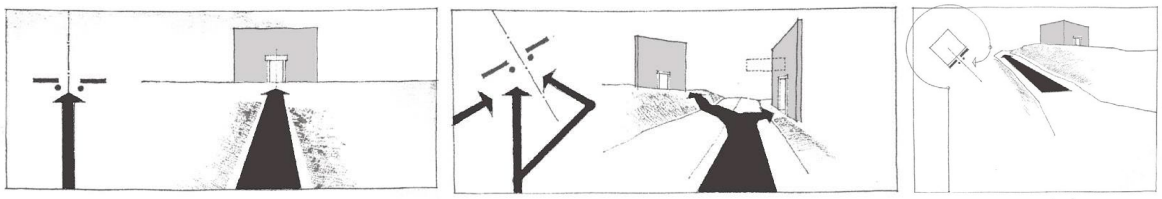
Evrensel tasarımın yedi ilkesi bu süreçte yol göstericidir: eşitlikçi kullanım, kullanımda esneklik, basit ve sezgisel kullanım, algılanabilir bilgi, hata için tolerans, düşük fiziksel güç kullanımı ve yaklaşım ve kullanım için uygun boyut ve alan (Connell vd., 2011) (Şekil 1). Bu ilkeler, girişin çeşitli yeteneklere sahip kişiler için çekici ve yararlı olmasını, deneyim veya dil seviyesinden bağımsız olarak anlaşılması ve çalıştırılmasının kolay olmasını, kullanıcıya gerekli bilgileri etkili bir şekilde iletmesini, kazara eylemlerin tehlikelerini ve olumsuz sonuçlarını en aza indirmesini, minimum yorgunlukla kullanımın rahat ve verimli olmasını ve kullanıcının vücut boyutundan veya hareket kabiliyetinden bağımsız olarak erişim, manevra ve kullanım için uygun boyut ve alan sağlar. Buradan hareketle bu çalışma giriş alanlarının tasarımına; binaya yaklaşım, girişlerin form ve biçim özellikleri, bina önü, ana giriş ve sirkülasyon, rüzgarlık ve giriş kapısı, giriş fuayesi, danışma ve bekleme alanı özelinde evrensel tasarımın da dahil edildiği bir bakış açısıyla açıklık getirmeyi hedeflemektedir.

Şekil 1. Evrensel Tasarım Kavram Haritası (Midilli Sarı, 2024).

3.1. Bina Girişine Yaklaşım

İnsanların binanın nerede olduğunu ve ona kolayca nasıl erişebileceklerini açıkça anlamaları gerekir. Bu nedenle binanın ilk izlenimi son derece önemlidir. Bu konuda Ching (2002) binaya yönelimi, bina mekânlarının deneyim ve kullanım öncesi hazırlık süreci olarak yorumlar ve cepheden, açılı ve spiral olmak üzere üç tip yaklaşımdan bahseder (Şekil 2). *Cepheden yaklaşım*: düz ve eksenli bir yoldan doğrudan giriş mekânına yönelen, giriş mekânının net ve açık olarak görülebilmesi; *açılı yaklaşım*: binaya açılı bir biçimde yaklaşarak bina ön cephesi ve biçiminde perspektif yaratması ve girişin ön cepheden taşarak daha vurgulu hale gelmesi; *spiral yaklaşım* ise yaklaşım sürecini uzatan, yapının üç boyutlu biçimine vurgu yapan, bina girişinin yaklaşım boyunca ara ara gösterilen ya da saklanan yönlenme biçimidir (Ching, 2002). Yapının işlevi, biçimi, amacı, verilmek istenen mesaj ve kullanıcı üzerinde bırakılmak istenen etkiye bağlı olarak binaya yaklaşım türüne karar verilir.

Şekil 2. Binaya Yaklaşım Türleri (Ching, 2002).

Kullanıcılar ulaşmak istedikleri tüm binalara, tercihlerine bağlı olarak, taşıtla ya da yaya olarak kolaylıkla erişim sağlayabilmelidir. Toplu taşıma duraklarının konumu, araba/ bisiklet/motor park alanları, bu alanlarda yeterli sayıda erişilebilir araç park alanı bulunması ve bu alanların erişilebilir giriş kapısına olan mesafesi (30-50 m) özellikle yaşlı ve engelli bireylerin almak istedikleri hizmete ulaşabilmeleri açısından önemlidir (Entrance Design Guide, 2013; Building Accessibility Handbook, 2020; Çağlayan Gümüş, 2024). Bina girişlerine; toplu taşıma duraklarından, yolcu indirme-bindirme alanlarından ve özel otopark alanlarından kot farkı olmaksızın engelsiz bir erişim güzergahı düşünülmelidir. Kamusal alanda, dış mekânda, binalar ve hizmetler arasında kesintisiz/ sürekli yaya erişimi sağlayan kaldırımlar, yaya yolları, yaya geçitleri birbirlerini tamamlayacak ve güvenli olacak bir biçimde organize edilmeli ve engelsiz erişim güzergahlarına dönüşmelidir (Türkyılmaz ve İskender, 2018; Building Accessibility Handbook, 2020). İdeal olarak en az 200 cm eninde olması gereken bu güzergahlarda görme yetersizliği olan bireyler için gerekli yerlerde kılavuzluk etmek ya da uyarı amacıyla hissedilebilir yüzey kaplamaları

uygulanmalı; renk, doku, malzeme farklılıklarıyla giriş güzergahı ön plana çıkarılmalıdır (Dee, 2001). Eğer bu güzergahlar üzerinde rampalar kullanılıyor ise eğimleri uygun boyutlarda olmalıdır (UN, 2004) (Şekil 3).

Şekil 3. Bina Girişine Engelsiz Erişim: Oak Park Toplum Merkezi (Archdaily, 2023a), Engelliler için Spor ve Fitness Merkezi (Archdaily, 2015).

Giriş kapısına ulaşana kadar dış mekânda katedilen yol ve alanlar geçiş yerleridir ve binanın girişinin/girişlerinin ve ilişkili cephesinin hemen dışındaki ortamı ifade eder. Bu alanlar, eğer iyi tasarlanmışlarsa hem erişilebilirliği hem de kullanıcıların fiziksel çevreyle kurdukları görsel ve işlevsel bağı güçlendirmiş olurlar. Ancak binaya geçiş alanları tasarımcıları tarafından en ihmal edilmeye müsait alanlardır, bu nedenle de kamusal ve özel binalara varma ve çıkma ile ilişkili faaliyetleri karşılamada yetersiz kalırlar. Geçiş alanları kullanıcıların dış mekândan iç mekâna geçecekleri bir deneyim alanıdır ve bağladıkları mekânların karakterlerini yansıtabildikleri ölçüde görsel ve fiziksel bütünleşme sağlayabilirler. Bu alanlar kullanıcıların açık havada bekledikleri, dinlendikleri, gelip ayrıldıkları, iç mekâna yönelik tahminde bulundukları, selamlaştıkları, sohbet ettikleri, birbirlerinden öğrendikleri, fotoğraf çektirdikleri, etrafı izledikleri, buluştukları uyumlanma ve hazırlanma yerleridir (Dee, 2001). Bu açıdan kullanıcı çeşitliliği ve ihtiyaçları dikkate alınarak söz konusu eylemlere olanak tanıyacak niş alanların çizgisel ve yüzeysel unsurlarla tanımlanarak modern ve akıcı geçişler oluşturulması önemlidir.

Niş alanların tasarımında yürüme yolu, oturma ve dinlenme alanı, havuz gibi yapısal peyzaj öğelerin kullanımının yanı sıra bitkisel öğelerin (ağaçlar, çalılar, yer örtücüler vb.) kullanımına da yer verilmelidir. Özellikle bina girişlerini vurgulamak, yönlendirme yapmak, sınırlamak, dinlenmek, sakinleşmek gibi eylemlere hizmet edebilecek alanlara katkı sağlamak ve eylem alanları arasında ayrım yapabilmek amacıyla ağaçlar, çalılar ve otsu bitkiler kullanılabilir. Bitkilerin form, renk, koku ve doku özellikleriyle birlikte oluşturulan bir kompoziyson giriş alanlarını hem daha işlevsel hem de farklı duyulara hitap ederek daha algılanabilir bir duruma getirir (Çelikyay, 2019; Dee, 2001) (Şekil 4).

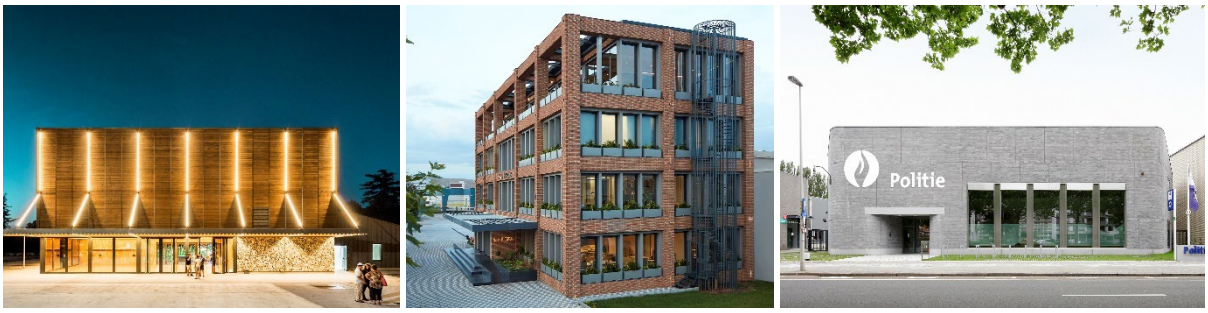
Bu noktada yalnızca yapıya nasıl yaklaşıldığı değil tabelalar ve yol bulma, girişler ve kapılar, giriş holü ve yaklaşım alanlarını oluşturan tüm malzeme ve nesnelerin sezgisel ve davetkar olması gerekir (Chivaran vd., 2021, UN, 2004).

Şekil 4. Bina Girişine Yaklaşımda Niş Alanlar ve Peyzaj Düzenlemeleri: BGU Üniversitesi Giriş Meydanı ve Sanat Galerisi (Archdaily, 2011a), Liverpool Kent Meydanı ve Yellamundie Kütüphanesi (Archdaily, 2025a**).**

3.2. Girişlerde Form, Biçim ve Konum

Bir binaya giriş, düşey düzlemi delip geçme eylemini gerektirir. Bu delip geçme eyleminde, girişler cepheyle aynı hizada olanlar, öne çıkarılmış olanlar ve geri çekilmiş olanlar olmak üzere üç grupta toplanabilir (Ching, 2002; Shah, 2024). *Aynı hizadaki girişler* herhangi bir inşa edilmiş formun en yaygın ve basit giriş şeklidir. Bitişik duvarlarla sürekliliği korur. *Öne çıkarılmış olanlar,* yapıya davetkar bir görünüm kazandırır ve daha kolay fark edilirler. Saçak, konsol ya da sütunlarla desteklenmiş baş üstü düzlemi ile dış hava koşullarından korunma sağlanır. *Geri çekilmiş olanlar* ise ana formda bir eksiltme ile oluşurlar ve dış mekânın fiziksel olarak kütlenin içerisine doğru yaklaşmasına izin verirler. Bu düzenlemeler binanın giriş yönüne dikkat çekerek davet edici bir etki yaparlar (Şekil 5). Böylece girişin okunabilirliği üst seviyeye çıkarılmış olur.

Şekil 5. Aynı Hizada, Öne Çıkarılmış ve Geri Çekilmiş Girişler: Pratgraussals Etkinlik Salonu (Archdaily, 2019a), Empera Genel Merkezi (Archdaily, 2019b), Polis Karakolu (Archdaliy, 2023b).

Giriş alanları iç ve dış mekânı işlevsel ve simgesel açıdan desteklerken; yatay ve düşey bileşenlerden oluşurlar. Düşey bileşenleri cephe açıklıkları (kapı/boşluk), payandalar, kolonlar, nişler, çıkmalar, balkonlar, sundurmalar, saçaklar, eşikler, vitrinler, camekânlar, reklâm panoları/taşıyıcıları gibi elemanlarla; yatay bileşenleri ise binalar arasındaki hacim olarak ifade etmek mümkündür (Yürekli ve Yürekli, 2004; Bala, 2006). Tüm bu biçimsel elemanlar giriş alanlarının görsel, sembolik ve anlamsal etkisini arttırarak daha tanımlı, fark edilebilir, bulundukları cepheden ya da bitişik alanlardan ayrıştırılabilir olmalarına yardımcı olur (Şekil 6). *Saçaklar* çatıların yapıdan taşan ve yapıları güneş, yağmur, kar ve rüzgâr gibi iklimsel faktörlerden koruyan işlevsel elemanlar (Hasol, 1988) olmalarının yanı sıra giriş alanlarının üçüncü boyutlarının biçimlenmesinde ve konforlu bir mekânsal geçişin planlanmasında en fazla kullanılan öğelerdir. Girişleri vurgulamak ve iç- dış mekân sürekliliği yaratmada etkili olan diğer bir bileşen ise *arkadlar*dır. Yanları açık üstü kapalı, kolonlar üzerinde duran bir üst örtü ile oluşan arkadlar, bir yandan yağmur, güneş gibi hava koşullarından koruma sağlarken öte yandan kamusal ile özel olan arasında kullanıcıları yapı girişine yönlendirirler.

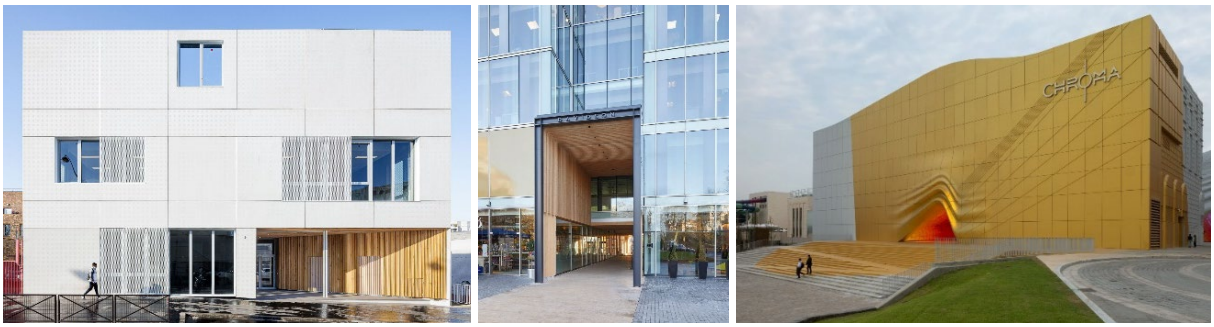
Giriş eylemi, düşey düzleme gelişigüzel bir boşluk açmaktan ziyade o yapıya has bir biçimde olmalıdır. Bu noktada öncelikli olarak *formun* üç boyutluluk özelliğinden yararlanılmalıdır (Us, 2008). Mekânda yaratılmak istenen etki ve oluşturulmak istenen görsel algıya bağlı olarak dar açılı, dairesel, genişleyen ya da yırtıklar oluşturacak biçimde cephe yüzeyinde ya da köşelerinde kütlesel boşaltma ve ekleme yapma suretiyle boşluklar açılarak giriş mekânına vurgu ve yönlendirme sağlanabilir.

Giriş açıklığını öngörülenden alçak, geniş ya da dar yapmak; girişi derin ve kıvrımlı yapmak, açıklığı dekoratif süslemelerle ifade etmek de girişlerin görsel etkisini arttırabilecek stratejiler arasındadır (Bhonsle, 2010). Sonrasında ise girişin okunabilirliğini ve etkisini arttırabilmek amacıyla kontrastlık oluşturabilecek renk ve dokular kullanılabilir. Yapının kimliğine ve girişine vurguyu artıracak bina isimlerinin de çeşitli biçim ve tekniklerle cephe üzerinde ya da bağımsız birer eleman olarak yer almasına dikkat edilmelidir (Şekil 6, 7).

Şekil 6. Girişlerde Saçak, Arkad, Kolon Kullanımı: Bown Crossing'de Kütüphane (Archdaily, 2018a), Siedlce Bölge Mahkemesi (Archdaily, 2018b), Cinema de Rio (Archdaily, 2019c).

Bir binanın girişini yerleştirmek tasarım sürecinin en zorlu konularından birisidir. Çünkü girişin doğru konumlandırılması binanın düzenini doğal ve basit bir şekilde açığa çıkarır ve mekân içindeki eylemlerin sırasını ve organizasyonunu belirler (Ching, 2002; Bhosnle, 2010). Girişin konumu aynı zamanda biçimini de etkileyecek bir unsurdur (Şekil 7). Giriş alanlarının büyüklükleri de algılanabilirliklerini ve görsel algıyı etkileyecek önemli bir ölçüttür. Kamusal ve büyük ölçekli bir yapı girişi nasıl gizli ve küçük bir açıklıktan oluşamayacaksa, küçük bir konut girişi de devasa bir boşluktan oluşamaz. Bu nedenle girişin büyüklüğü, yapının işlevine, kullanıcı sayısına, kullanım yoğunluğuna ve yaratılmak istenen etkiye bağlı olarak belirlenmelidir (Wang vd., 2019). Sonuç olarak doğru ve etkili tasarlanmış bir giriş boşluğu kullanıcılarının geçiş eylemlerini engelsiz hale getirebilme potansiyeli taşırken öte yandan binanın işlevsel karakterini, gücünü, kuvvetini ve ihtişamını da görünür kılar.

Şekil 7. Açılı, Derin ve Kıvrımlı Girişler: Jean-Michel Martial Kültür Merkezi (Archdaily, 2024a), Davidson Binası (Archello, 2020a), The Imprint (Archdaily, 2018c).

3.3. Bina Önü ve Ana Giriş Alanı

Evrensel tasarım bina girişlerinin ayrım yapmaksızın tüm kullanıcılar için kolaylıkla anlaşılır, görünür ve erişilebilir olmasını talep eder (Çiftçi ve Kayhan Tunalı, 2021). Ana giriş erişilebilir olmadığı durumlarda özellikle hareket kabiliyeti kısıtlı kullanıcılar bağımlı, yönünü kaybetmiş ve dışlanmış hissedebilirler (Brodie, 1990). Bu nedenle ikincil erişilebilir bir giriş tasarlamak yerine ana girişlerin herkesin kullanımına uygun olacak şekilde tasarlanması gerekir (Şekil 8). Mevcut yapılarda ana girişinin erişilebilir olmadığı durumlarda ise en az bir giriş engellilerin kullanımı için düzenlenmeli; bina girişleri uygun işaret ve sembollerle belirtilmelidir (USTAD, 2012).

Yaya kaldırımı ile bitişik ve aynı kotta bulunan bina girişlerinin görme engelliler tarafından algılanabilmesi için hissedilebilir zemin kaplaması uygulanmalıdır. Bina ana girişi tanımlı bir bahçe içindeyse bahçe kapısı ve bina ana girişi önünde yine görme engelliler için yol zemin kaplamasından farklı dokuda bir zemin kaplaması düşünülmelidir (TS 9111; UN, 2004). Mümkün olduğunca ana girişlerin hemzemin olarak tasarlanmasına dikkat edilmeli, özellikle fark edilmesi güç tek basamak ya da eşik gibi kot farkı yaratan elemanlardan uzak durulmalıdır (CEUD, 2012; Ergenoğlu, 2013).

Bu elemanlar başta fiziksel engelli, görme engelli, yaşlı, hamile, bebek arabalı ebeveyn ve çocuklar olmak üzere dalgın, dikkatsiz, telaşlı bireyler ya da cep telefonu kullanımı esnasında zemin farklarını fark edemeyen kullanıcıların takılıp düşmelerine neden olarak kazalara sebebiyet verebilmektedir.

Şekil 8. Tüm Kullanıcılar için Ortak Ana Girişler: Lagoa Santa Şapeli (Archdaily, 2020b), Meca Kültür Merkezi (Archdaily, 2019d), Troya Müzesi (Archdaily, 2019e).

Kot farkı bulunan ve merdiven düzenlenmesi gereken yerlerde ise mutlaka rampa ya da platform asansörler tasarlanmalıdır. Bu gibi durumlarda merdiven veya rampanın başlangıç öncesi ve bitiminde uyarıcı hissedilebilir yüzey uygulaması yapılmalıdır. Bina ana girişinde mutlaka iyi aydınlatılmış geniş bir sahanlık bulunmalı ve kaygan olmayan, yüksek parlaklığa sahip olmayan sert bir malzeme ile kaplanmalıdır (USTAD, 2012; Yılmaz ve Koca, 2017) (Şekil 9). Bina giriş sahanlıklarında yağış, güneş ve buzlanma gibi farklı iklimsel koşullar için gerekli önlemlerin alınması bir yandan kullanılabilirliği arttırırken öte yandan olası kazaların önüne geçilmesini sağlar (Çiftçi ve Kayhan Tunalı, 2021). Giriş sahanlıkları/ verandaları/terasları birer açık hava holü olarak yalnızca binaya giriş yapmak için uygun manevra alanları oluşturmaz (en az 150 cm x150 cm) aynı zamanda dış mekânı kademeli olarak iç mekâna bağlarken (geçiş yapılan yöne doğru tam tersi de geçerlidir) farklı yeterlilik ve çeşitlilikteki pek çok kullanıcının karşılaşmasına; sosyal, kültürel, görsel ve fiziksel ilişkiler kurmalarına da imkân tanıyan mekânlara dönüşür (Dee, 2001). Bu açıdan bina önü sahanlıklarının boyut ve düzenlerine özellikle dikkat edilmelidir.

Şekil 9. Giriş Sahanlıkları: Liverpool Kent Meydanı ve Yellamundie Kütüphanesi (Archdaily, 2025), Modern Sanat Müzesi Renovasyonu (Archdaily, 2019f).

Giriş cephelerinde yaya sürekliliğini sağlayacak biçimde dış mekânla görsel ilişkinin de devam edebileceği bir düzen oluşturulmalıdır. İç mekândaki düzenin dışarıdan da gözlemlenebileceği, güvenli ve davetkar giriş mekânları saydam yüzeylerle ve uygun aydınlatma elemanlarıyla görülebilir kılınmalıdır (Yürekli ve Yürekli, 2004). Geniş cam yüzeyler gün içinde içeriye doğal ışığı alırken, yapay ışığın gece karanlığında dış mekâna ulaşmasını sağlayarak giriş alanını belirginleştirir. Böylece, geceleri de şık, estetik ve farklı yeterlilikteki pek çok kullanıcı için dikkat çekici bir aydınlatma düzeniyle girişin algılanabilirliği artırılabilir (Dee, 2001). Çünkü, giriş mekânları söz konusu yapıyı amaçlı bir biçimde kullanacak olanlarla, yapı dışında gündelik rutinleri içerisinde yalnızca gelip geçenler arasında sosyal bir bağlantı kurma potansiyeline de sahiptir.

3. 4. Ana Girişlerde Sirkülasyon Elemanları: Merdiven-Rampa-Asansör-Korkuluk

Evrensel tasarım açısından tüm kullanıcılara eşit kullanım ve engelsiz erişim hakkı sunan girişler herhangi bir kot farkı, eşik ya da su basmanı bulunmayanlar olsa da bazı durumlarda rampa ve/veya merdiven kullanılması kaçınılmaz olabilir. Bu gibi durumlarda merdiven rıht yüksekliği en fazla 15 cm, basamak genişliği ise en az 30 cm olmalıdır. 2R+B=63 formülü ile merdiven basamakları dengelenerek; rahat ve ergonomik bir geçiş sağlanabilir.

Rıht ve basamaklar kolaylıkla algılanabilmeli, eğer kullanılacaksa döşemede yer alan yüzey desenlerinden görsel olarak rahatlıkla ayırt edilebilmelidir. Tüm rıht ve basamaklar aynı renkte olmalı, kendi içlerinde aynı ölçülerde olmalı ve kullanıcıların doğal vücut pozisyonlarını korumaları sağlanmalıdır. Her 12 basamakta bir sahanlık yapılmalıdır. Merdiven yüzeyi kaymayı önleyen, pürüzlü bir malzeme ile kaplanmalıdır. Özellikle görme güçlüğü yaşayan kullanıcılar için hem basamak bitişlerini ifade etmesi hem de takılıp düşmeyi engellemek amacıyla

basamak ucunda 4-5 cm eninde koruyucu kaymaz bantlar bulunmalı; bu bantlar çıkıntı yapmayacak ve basamak yüzeyiyle eş yüzey olacak biçimde uygulanmalıdır (USTAD, 2012; Yılmaz ve Koca, 2017; Çağlayan Gümüş, 2024).

Görme kaybı olan kullanıcılar için merdiven başlangıç ve bitişlerini vurgulamak üzere merdiven genişliğinde ve 60 cm derinliğinde hissedilebilir uyarıcı yüzeyler yapılmalıdır. Merdivenin algılanması ve konforlu kullanımında aydınlatma bir diğer önemli tasarım elemanıdır. Hatalı aydınlatmalar, basamak başlangıçlarının fark edilmesini özellikle az gören ya da dalgın kullanıcılar açısından sorunlu hale getirebilir. Bu nedenle yaygın aydınlatmanın yanı sıra süpürgelik seviyesinde yapılan alttan aydınlatmalarla merdiven kullanımı daha konforlu hale getirilebilir (Yılmaz ve Koca, 2017).

Hareketlilik aracı kullanan bireyler için rampalar vazgeçilmez düşey dolaşım araçlarıdır. Bina içi ve bina girişlerinde kullanılan rampaların yanı sıra yaya geçitlerinden ya da otoparklardan kaldırıma geçişte, kaldırım başlangıç ve bitişlerinde, yola bağlantı sağlayan ya da kaldırımdan kaldırımlara geçişte kullanılan bordür/ kaldırım rampaları engelsiz hareket edebilmek için vazgeçilmezdir. Rampa eğimleri geçilecek kot farkına bağlı olarak belirlenmeli (%5 h>101; %6 h= 51-100 cm, %8 h<15 cm büyük küçük 50 cm); rampa genişliği ise üzerindeki korkuluk ya da bordür alanı hariç en az 100 cm olmalıdır. Merdivenlerde olduğu gibi rampaların başlangıç ve bitişlerinde de en az 150 cmx150cm ölçüsünde açık ve düz bir alan/ sahanlık bırakılmalıdır. Rampanın 9 m'den uzun olması durumunda dinlenme ya da manevra yapabilmek için en az en az 150 cmx150 cm ölçüsünde ara sahanlıklar bulunmalıdır (USTAD, 2012; Çağlayan Gümüş, 2024) (Şekil 10).

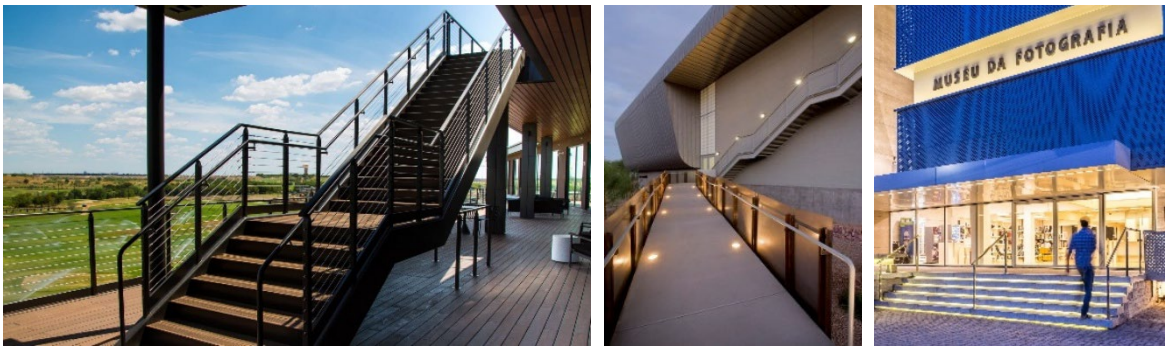
Şekil 10. Merdiven ve Rampanın Bir Arada Kullanıldığı Bina Girişleri: Modern Hristiyanlık Tarihi Müzesi (Archdaily, 2025b), Fortaleza Fotograf Müzesi (Archdaily, 2017), Empera Genel Merkezi (Archdaily, 2019b).

Merdiven ve rampaların her iki yanına da korkuluklar yerleştirilmeli; küpeşteler ise kesintisiz bir biçimde merdiven ve rampaların başlangıcından 30-45 cm önde başlamalı, sahanlıkta devam etmeli ve bitişlerinden itibaren 30-45 cm kadar daha uzatılıp, yönleri aşağıya dönecek biçimde bitirilmelidir. Küpeşteler bulunduğu elemanın zeminine ya da duvara, güvenli bir biçimde yük taşıyabilecek şekilde monte edilmelidir. Duvara monte küpeştelerde tutunmayı herkes için konforlu hale getirebilmek için duvar-küpeşte arasındaki mesafe en az 4 cm olmalı; kavrama açısından da küpeşte kesitlerinin 3,2 cm-4 cm aralığında olmasına dikkat edilmelidir. Küpeşteler yetişkinler ya da yürümekte zorlananlar için ayrı (90 cm); yaşlılar, çocuklar ve tekerlekli sandalye kullananlar için ayrı (70 cm) yüksekliklerde olmalı; görme yetersizliği bulunan kullanıcılar için bitişik oldukları zeminden ayırt edilebilecek renklerde seçilmeli; tercihen başlangıç ve bitim notalarında görsel ve dokunsal uyarıcılar bulunmalıdır (UN, 2004; CEUD, 2012; Çağlayan Gümüş, 2024) (Şekil 11).

Rampaların ve sahanlık alanlarının uygun ışık şiddetiyle aydınlatılması özellikle az gören kullanıcılar için büyük önem taşımaktadır (Şekil 11). Rampaların zemin kaplama malzemesi bitişik olduğu zeminden farklı düşünülmeli, ışığı yansıtmamalı, sürtünmeyi sıfıra indirmeyecek ancak takılıp düşmeye de neden olmayacak doku ve renkte tercih edilmelidir (Çiftçi ve Kayhan Tunalı, 2021).

Rampaların yağmur, kar, buzlanma gibi olumsuz hava koşullarında güvenli kullanımlarını devam ettirebilmeleri için zemin altı ısıtma ve üst örtü gibi önlemlerin alınması gereklidir.

Bina girişlerinde merdiven ve rampa kullanımlarına ek olarak gerekli durumlarda platform asansörlerin kullanılması; yürüme zorluğu çeken, görme engeli bulunan, bebek arabası ya da tekerlekli sandalye kullanan bireyler için oldukça kullanışlıdır. Platform asansörler, bazı durumlarda rampa boyunun fazla uzaması nedeniyle kullanılması elzem olan düşey erişim araçlarıdır (Spiteri, 2011; USTAD, 2012).

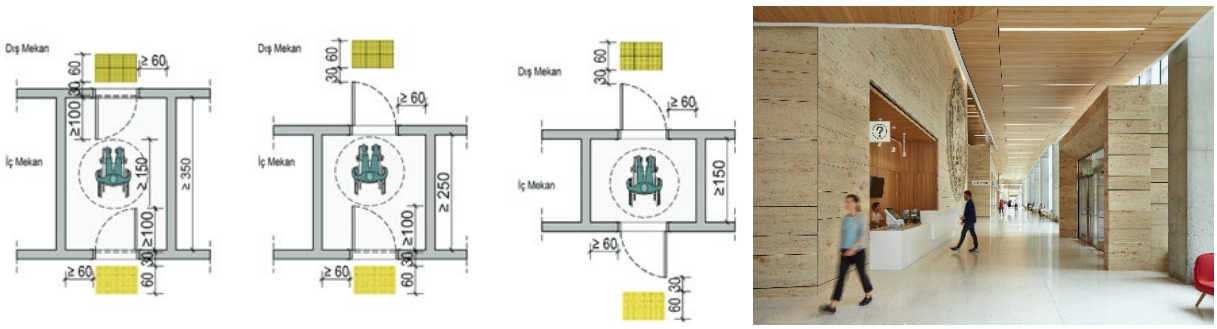

Şekil 11. Küpeşteler ve Sirkülasyon Alanı Aydınlatması: Küpeşte (Viva Railings t.y.),
Engelliler için Spor ve Fitness Merkezi (Archdaily, 2015), Fortaleza Fotograf Müzesi (Archdaily, 2017).

3.5. Rüzgarlık ve Giriş Kapısı

Bina girişleri her türlü hava koşulunda ve güvenle kullanılabilecek şekilde tasarlanmalıdır. Bu bakımdan, rüzgârın olumsuz etkisini azaltmak üzere rüzgârlıklar sıkça kullanılmaktadır. Ancak giriş fuayesini küçültmesi, rüzgârlık kapılarının yönleri ve özellikle kapılar arasında yeterli kullanım alanı kalmaması gibi nedenler rüzgarlıkların güvenli ve düşük fiziksel çaba ile kullanımını pek çok kullanıcı için olumsuz etkilemektedir. Bu tür durumlarda rüzgâr perdesi gibi farklı yöntemlerin kullanılması daha kapsayıcı bir çözümdür.

Eğer rüzgârlıklar kullanılacaksa, kapı açılış yönleri anlaşılabilir ve kullanılabilir bir düzende olmalı, giriş-çıkış kapıları arasında rahatlıkla manevra yapabilecek büyüklük sağlanmalıdır (UN, 2004; Çağlayan Gümüş, 2024) (Şekil 12). Rüzgârlıkların büyüklükleri kullanılacakları yapının işlevine, kullanıcı yoğunluğuna, aynı anda kaç kişinin bu alandan geçiş yapacağına ve giriş çıkış kapılarının ayrı/birlikte olmasına göre belirlenmelidir. Kullanım yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde menteşeli ya da çarpma kapılar yerine otomatik kapılar tercih edilmelidir.

Şekil 12. Rüzgârlık Düzen ve Ölçüleri (Çağlayan Gümüş, 2024),
Mineapolis Kamu Hizmetleri Binası (Archdaily, 2022).

Rüzgarlıklar depolama ya da teşhir alanları olarak düşünülmemeli engelsiz geçiş imkânı sunmalı; zemini kaymaz ve stabil nitelikte olup takılmaya, düşmeye sebep olabileceği için sabit olmayan ya da küçük parçalı halı/ paspas kullanılmamalıdır. Ancak ayakkabı tabanlarından, bebek arabaları, tekerlekli sandalye, yürüteç gibi hareketlilik sağlayan araçların tekerleklerinden yağmur suyu ve çamuru emebilecek sert ve düz bir yüzeye sahip paspasların bitişik yüzeyle aynı hizada olacak şekilde uygulanması tavsiye edilir. Rüzgârlıklarda aydınlatma dış ve iç ortam arasında bir geçiş bölgesi oluşturacak şekilde tasarlanmalıdır. Dış ortam ve iç ortam arasında ani ve yüksek aydınlık farkı görme duyusu üzerinde olumsuz etki yaratabilir ve çevreyi algılamayı zorlaştırabilir (UN, 2004; Yılmaz ve Koca, 2017).

Ana giriş kapıları hareket kısıtlılığı olan, yaşlı, hamile, çok kilolu ya da çocuklu ebeveynlerin geçişi için uygun boyut, düzen ve ağırlıkta olmalı; eşik kullanılmamalıdır. Kullanıcı yoğunluğuna göre belirlenmesi gereken kapı düzenlerinde otomatik, kanatlı ya da pivot kapılar kullanılabilir (Şekil 14).

Kapılar bulundukları cephe yüzeyinden kolaylıkla fark edilebilecek şekilde tasarlanmalı; tek bir kanat net genişliği en az 100 cm olmak üzere çift kanatlı kapılar en az 150 cm ölçüsünde olmalıdır (CEUD, 2012). Kapı türü ne olursa olsun hem içerde hem de dışarda kapıyı kullanabilmek için yeterli manevra alanı bulunmalıdır.

Kullanıcı yoğunluğunun ve çeşitliliğinin fazla olduğu kamusal kullanıma açık bina girişlerinde dönel kapı kullanılması önerilmez. Bu kapılar acil durumlarda, yaşlılar, çocuklu aileler, yavaş hareket edenler, hareketlilik

aracı kullananlar, az görenler, rehber köpek kullananlar ya da kafa karışıklığı yaşayanlar için sorun oluşturmakta ve kazalara sebebiyet verebilmektedir. Yine de dönel kapılar tercih edilecekse, bu kapılara ek olarak bir kanadı en az 100 cm olan kanatlı ya da otomatik bir kapı kullanılması kullanımda esneklik ve eşit kullanım açısından daha kapsayıcı olacaktır (Şekil 13). Giriş kapısı sonrasında güvenlik kontrolü yapılması gerekiyorsa yeterli alan bırakılmalı; güvenlik kontrol cihaz genişlikleri ve turnikeleri en az net 90 cm'lik geçiş alanı sunmalıdır (CEUD, 2012; Çağlayan Gümüş, 2024). Kapı kolları tüm kullanıcılar için kavrama ve kullanım kolaylığı sağlaması açısından L ya da D tipinde tercih edilmeli, yükseklikleri ise erişim sorunu yaratmayacak seviyede olmalıdır. Giriş kapıları hem sabit hem de sensörlü aydınlatmalar ile aydınlatılarak belirginleştirilmeli, karanlıkta kullanımları için uygun koşullar sağlanmalıdır (USTAD, 2012; Çağlayan Gümüş, 2024).

Şekil 13. Giriş Kapısı Ölçüleri, Pivot ve Döner Giriş Kapısı Örneği
(Çağlayan Gümüş, 2024; Architizer, t.y.; Assa Abloy, t.y.).

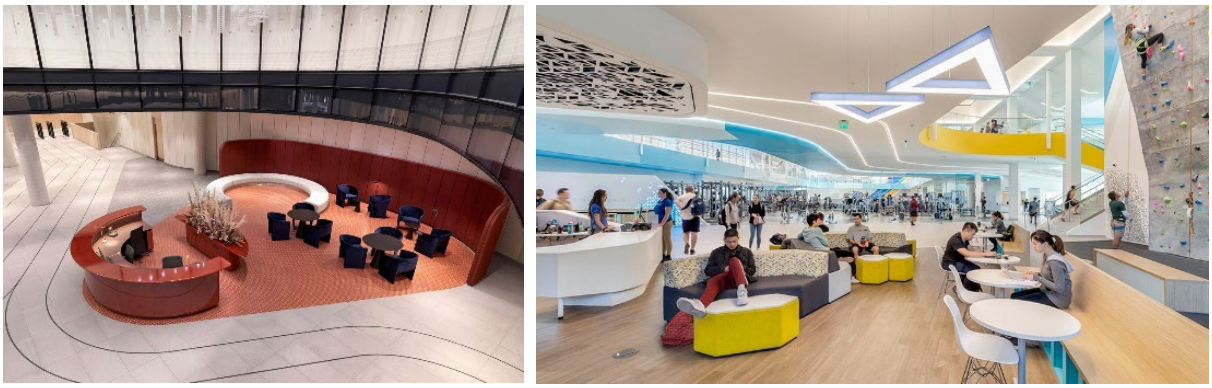
Giriş, rüzgârlık alanları ya da kapılarda kullanılan cam yüzeyler, iç ve dış sürekliliği oluşturmaları ve binaya giriş çıkış yaparken net bir görüş sağladıkları için pek çok kullanıcı için avantajlı bir durum oluşturur. Özellikle binayı ilk kez kullanacak kişilerde güven duygusu oluşturarak, insanların girdikleri mekânın düzenini ve türünü anlamalarını kolaylaştırarak yönlenecekleri noktalara karar vermelerini konusunda yardımcı olur. Öte yandan işitme güçlüğü çeken insanların yaklaşanları görebilmesine aracılık ederek daha fazla duyusal farkındalık kazanmalarına yardımcı olurlar (Midilli Sarı ve Çelik, 2023). Ancak az görenler ya da dalgın kullanıcılar için olası kazaları önlemek üzere cam yüzeylerin fark edilebilirliğini arttıracak düzenlemeler yapılmalı; bulundukları yüzey ile kontrastlık oluşturacak şekilde işaretlemeleri yapılmalıdır.

3.6. Giriş Fuayesi, Danışma ve Bekleme Alanları

İnsanlar kitapları kapaklarına, internet sitelerini ilk sayfalarına ve binaları giriş mekânlarına göre değerlendirirler. Bir sistem veya ortamın bu ilk izlenimi giriş noktasında oluşur ve deneyimleyenin sonraki algıları ve tutumları büyük ölçüde bu durumdan etkilenir (Lidwell vd., 2003). Bu açıdan bakıldığında kullanıcının binanın iç mekânı hakkında ilk izlenimleri edindiği yer giriş fuayeleridir. Dış mekândan iç mekâna girerken kullanıcıyı karşılayan fuayeler Sfintes'in (2015) deyimiyle hem içeriye hem de dışarıya ait mekânlardır. Kültür merkezi, kütüphane, müze, alışveriş merkezi, otel gibi kamu kullanımına açık yapılarda ise kamusal mekânın birer uzantısı olarak kullanıcıların içten dışarıya ya da dışardan içeriye doğru hareketini yönlendiren ve kullanıcıların toplanmasını sağlayan yatay sirkülasyon alanlarıdır. Bu alanlar birer dolaşım alanı olmanın ötesinde oturulan, dinlenilen, buluşulan, sosyal ilişkiler kurulan, yapı içerisindeki eylemleri organize etme açısından bir başlangıç ya da son durak mekânları olarak dikkat çekmektedir.

Giriş fuayeleri danışma/ karşılama bankosu, güvenlik, vestiyer, yön bildirici elemanlar, bilgilendirme panoları, bekleme alanı ve donatıları ile organize edilirler. Yapının işlevine göre ise yeme- içme alanları, mağaza/ hediyelik eşya dükkanları, bilet gişesi, ilk yardım mekânları, ofisler ve yönetim alanlarıyla da yakın ilişki içinde bulunurlar. Sözü edilen tüm eylem alanları birbirlerine has dolaşım alanlarıyla örgütlenerek giriş hollerini oluştururlar.

Burada önemli olan hem eylem alanlarının tanımlı olması hem de bu alanların bir araya gelişlerinin anlaşılır, erişilebilir, davetkar, çeşitlilik ve zenginlik içerecek bir bütünlük oluşturmasıdır. Bu konuda renk, doku, malzeme kullanımı ve donatı düzen ve biçimleri eylem alanlarını ve dolaşım alanlarını tanımlamada birer tasarım öğesi olarak kullanılabilirler (Şekil 14).

Şekil 14. Fuaye Alanlarında Renk ve Doku Kullanımı (Ravenscroft, 2021; Napell vd., 2023).

Giriş fuayeleri, kullanıcıyı resepsiyona, asansörlere ya da merdivenlere, koridorlara, ıslak hacimlere; bulunduğu yapının işlevine bağlı olarak programın ön gördüğü mekânlara bağlayan, yönlendiren ve binanın genel okunabilirliğine yardımcı olan temel bağlantı noktasıdır. Kullanıcıların iç mekâna ilişkin ilk teması bu alanda gerçekleşmekte, hedefledikleri alanlara erişimleri bu noktadan sağlanmaktadır (Brodie, 1990). Bu nedenle, giriş fuayeleri, insanların yeterlilikleri, dil becerileri ya da algı düzeylerinden bağımsız olarak açık ve engelsiz olmalı; çevreyi algılama ve yön bulma konusunda kolaylaştırıcı nitelik taşımalı; kullanıcıları fazla dolaştırmadan, kafa karışıklığı yaşatmadan, hızlı ve etkin bir biçimde hedeflerine ulaştırmalıdır (Dalke vd., 2006). Çünkü insanlar, özellikle aşina olmadıkları binalarda mekânı anlamlandırarak yönlerini, rotalarını belirleyebildikleri ortamlarda daha rahat hissederler; varsa kaygı ve stresleri azalır (Willekens vd., 2022).

Kullanıcının fuaye alanlarında minimum dikkat dağıtıcı unsurlarla desteklenmesi ve giriş kapısı, danışma bankosu ya da bekleme alanları arasında ana sirkülasyonla çakışmayacak bir düzende çevrelerini algılamaları için yeterli zaman ve alana sahip olmaları sağlanmalıdır (Lidwell vd., 2003). Başka bir deyişle, insanlar fiziksel engeller ya da diğer kullanıcılar nedeniyle acele ettirilmiş veya sıkışık hissetmemeli, panik duygusu yaşayarak hata yapmalarının önüne geçilebilecek bir ortam hazırlanmalıdır. Bu koşulların sağlandığı giriş alanları insanlar üzerinde olumlu etkiler yapar, öyle ki sağlık yapısı girişlerinin tedavi sonuçlarını iyileştirmede bile pozitif etkileri olduğu tespit edilmiştir (Dalke vd., 2006).

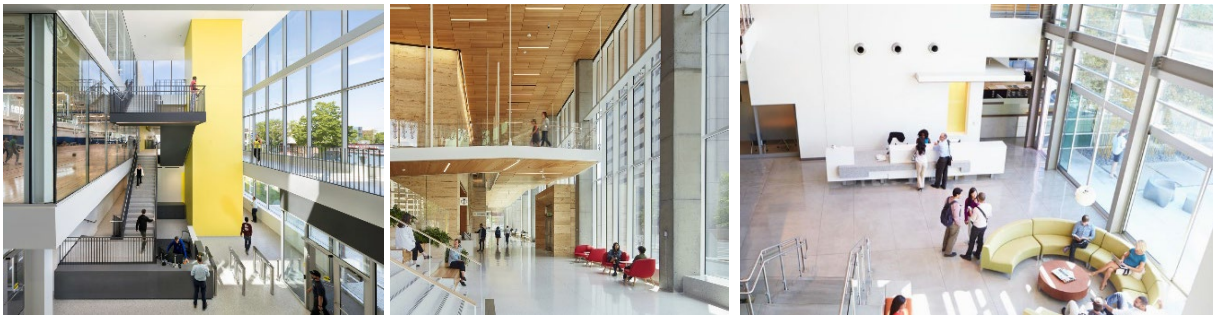
Giriş hollerinin büyüklükleri; yapının işlevine, kullanıcı sayısına ve türüne, bağladığı mekânların sayı ve büyüklüklerine bağlı olarak belirlenir. Küçük bir ofis binasının fuaye alanı, alışveriş merkezinin fuaye alanı kadar büyük olmasa da belli sayıda insanın geçişine ve kullanımına olanak sağlamalıdır. Sıkışıklığın bulunmadığı, giriş kapısı-danışma- bekleme alanlarının görsel ve fiziksel erişilebilirliğinin kısıtlanmadığı, mekân içerisinde yönlenme duygusunun zarar görmediği ve açık plan gereksinimlerinin sağlandığı bir büyüklük giriş fuayelerinin okunabilirliği ve yapı kimliğine ilişkin imajın elde edilebilmesi açısından önem taşır (Özgen, 2011; CEUD, 2012). Büyüklük belirlenirken, giriş hollerinin bir karşılaşma mekânı oldukları kadar dışarıya açılan vedalaşma mekânları olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır (Şekil 15).

Şekil 15. Giriş Fuayelerinde Giriş Kapısı- Danışma ve Bekleme Alanı İlişkisi; Redmond Yaşlı ve Toplum Merkezi (Archdaily, 2024b), Cinema de Rio (Archdaily, 2019c), Davidson Binası (Archello, 2020a).

Giriş fuayelerini biçimlendirmenin bir diğer yolu da atriumlardır. Atriumlar; özellikle büyük ölçeğe sahip yüksek binaları insan ölçeğine indirme olanağı sağlar. Atrium tasarımının en önemli avantajlarından biri, panoramik bir giriş holü/ bekleme alanı görüntüsü içinde yatay ve düşey görsel süreklilik sağlayarak binanın okunabilirliğini arttırmasıdır (Özgen, 2001; Uzun, 2007). Birer nirengi ve düğüm noktası olarak kullanıcıların yönlenmesine,

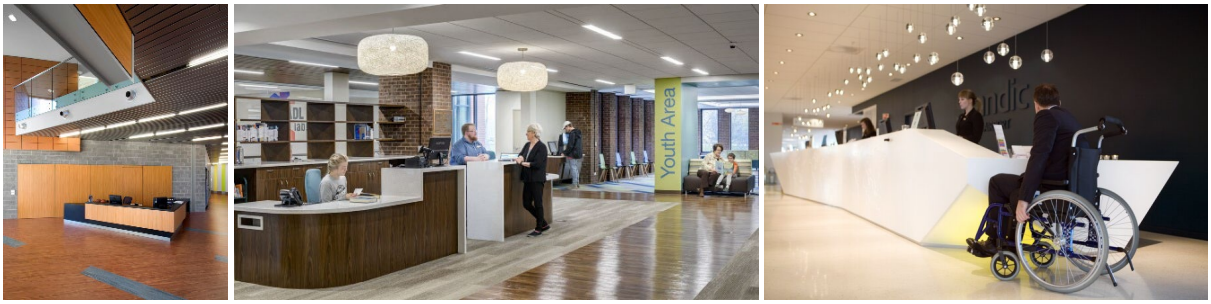
mekân hakkında bilgi sahibi olmalarına yardımcı oldukları için giriş hollerinde atrium ya da galeri boşluklarına yer verilmelidir. Bu türden tasarım kararları mekânsal zenginlik kazandırırken özellikle işitme gibi farklı yeterliliklere sahip kullanıcıların deneyimleri açısından da pozitif etki yapar (Midilli Sarı ve Çelik, 2023) (Şekil 16).

Şekil 16. Atrium ve Galeri Boşluklu Giriş Fuayeleri: Oak Park Toplum Merkezi (Archdaily, 2023a), Mineapolis Kamu Hizmetleri Binası (Archdaily, 2022), Fuaye (WELL, 2019).

Giriş fuayeleri, yalnızca iç mekânla görsel ve işlevsel ilişki kurmakla kalmaz; serbest planlı yapılarda, ışığın yönlendirici etkisiyle dış mekânla da bütünleşebilir (Yürekli ve Yürekli, 2004). Dışarı ve içerisinin aynı anda hissedilmesi kullanıcıya özgürlük ve güven hissi verir. Cam yüzeyler aracılığıyla doğayla/ dış mekânla kurulan görsel ve fiziksel ilişki doğa kaynaklı sanat eserleri, yapay dahi olsa doğayla temas kuruyor hissi veren mekânlar bekleme alanlarında uzun süre bekleyen kullanıcılar için olumlu dikkat dağıtıcı unsurlar olarak ele alınabilir (Dee, 2001; Atamaz Daut, 2017; Willekens vd., 2022). Ayrıca bitkiler, süs havuzu, akvaryum gibi peyzaj unsurlarına yer verilen bir fuaye ve bekleme alanı düzenlemesi ortama rahatlatıcı ve ferahlatıcı bir atmosfer kazandırmakta; doku, renk ve biçim çeşitliliği yoluyla mekânsal zenginlik yaratmaktadır.

Giriş fuayelerinin sürekli bir sirkülasyon halinde olması, mekânda dinamik ve çok yönlü kullanıma olanak tanıyan bir atmosfer yaratılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle giriş fuayelerinde satış birimleri, dinlenme ve oturma alanları, sergi alanları gibi farklı işlevlere hizmet eden birimler bir arada bulunabilmektedir. Giriş fuayelerinde yer alan danışma bankosu, mekânsal organizasyon açısından en temel unsurlardan biridir. Bu bankonun yerleşimi, ana tasarım kararlarına ve bina programına göre değişiklik gösterebilmektedir. Bazı yapılarda bankolar girişe yakın konumdayken, bazılarında daha arka planda ve doğrudan görülmeyen bir konumda olabilmektedir. Danışma bankoları farklı boyutlarda tasarlanabilmekle birlikte, genellikle tek parça hâlindedir. Danışma bankosunun hem ayakta hem de oturur pozisyonda kullanımı sağlanmış olmalıdır. Danışma bankosu ayakta kullanım için 95-110 cm; oturan veya tekerlekli sandalye kullanan kişiler için ise 76- 86 cm yüksekliğinde olmalı en az 60 cm diz boşluğu bulunmalıdır. Danışma bankolarına ulaştıran rota doğrudan ve engelsiz olmalı, önünde en az 150 cm x 150 cm boyutlarında manevra alanı bulunmalıdır (Spiteri, 2011; Çağlayan Gümüş, 2024) (Şekil 17).

Şekil 17. Giriş Fuayesi ve Danışma Bankoları: Engelliler için Spor ve Fitness Merkezi (Archdaily, 2015), Alegan Bölge Kütüphanesi (Nook, 2024); Scandic Oteli DOGA (t.y.).

İşitme cihazı kullanan bireyler için danışma bankosunda indüksiyon sistem olmalı ve sistemin varlığı kullanıcıya görsel olarak ifade edilmelidir (Spiteri 2011; CEUD, 2012). Görsel iletişim ve dudak okumayı engelleyebileceği için ister doğal ister yapay olsun danışma bankosu arkasında ışık kaynağı bulunmamalı; ortamın aydınlatma seviyesinin kontrolü danışma bankosundan yapılabilmelidir.

Binanın türüne göre kullanıcıların beklemesi gerekiyorsa ya da ayakta duramayanların kısa süreli oturmaları için bekleme alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bekleme alanı, giriş ve danışma alanlarının yakınında konumlanmalı, çeşitli tasarım unsurlarıyla (zemin rengi, malzeme, doku, bölücü elemanlar vb.) ana sirkülasyon alanından ayrılmalı, ziyaretçilerin dikkatini çeken, kullanıcı yeterliliklerine bağlı olarak çeşitli oturma elemanı seçenekleri sunan ve estetik açıdan mekâna karakter kazandıran nitelikte olmalıdır. Bekleme alanlarının mekânsal yerleşim düzeninde mobilya ve donatı elemanları çeşitliliğine dikkat edilmelidir (Şekil 18). Oturma elemanları çevredeki alanla kontrast oluşturan renklerde ve ergonomik olmalı; sert köşeli koltuklar ve kolçaklı sandalyeler tercih edilmemelidir. Koltuklar; tekerlekli sandalye kullananlar, bebek arabası kullanan ebeveynler, görme güçlüğü çeken kişiler, rehber köpek kullananlar ve hareketlilik aracı kullananlar için oturma düzeninde yeterli alan olacak şekilde hareket ettirilebilir olmalıdır.

Şekil 18. Giriş Fuayesi ve Bekleme Alanı: Meca Kültür Merkezi (Archdaily, 2019d), ED Roberts Kampüsü (Archdaily, 2011b).

Giriş holünün bina içi diğer kullanım alanlarına bağlanacağı yerlerde kot farkı olmamasına özen gösterilmelidir. Mevcut yapıda eğer bu türden bir kot farkı varsa fark edilmesi sağlanmalı; rampa ya da platform asansör ile desteklenmelidir. Giriş fuayesi zemini düz, kaymaz özellikte ve eğimsiz olmalıdır. Bilgilendirme ve yön levhaları giriş mekânı öncesi ve sonrasında açıkça görülebilecek konumda, rahatlıkla incelenebilecek yeterli alan bulunan yerlerde olmalı ve doğru şekilde aydınlatılmalıdır (UN, 2004; Ergenoğlu, 2013). Yaş, yetenek veya engellilik durumlarına bakılmaksızın tüm bina kullanıcılarının erişebileceği tuvaletler ve bebek bakım üniteleri, danışma alanına yakın konumda olmalı ve bulundukları konum bilgilendirme elemanlarıyla açık ve net bir biçimde gösterilmelidir. Benzer şekilde asansörler, merdivenler, tuvaletler, telefonlar ve binanın ana işlevlerini gösteren harita/bilgilendirme tabelaları danışma alanında bulunmalıdır (Spiteri, 2011). Herkesin kolayca anlayabileceği, görsel ve yazılı ifadelerin bir arada kullanıldığı, kabartmalı harf ya da Braille alfabesi içeren harita/tabelaların yerleştirilmesi tüm bina kullanıcılarına fayda sağlayacağı gibi özellikle iletişim güçlüğü yaşayan ya da yardım almak istemeyen bireylerin bağımsızlığını da arttırır. Öte yandan harita ve tabelalar, mekânın daha sağlam ve kesin zihinsel temsillerini oluşturur ve eğer yapı çok büyük ve karmaşık ise yönlenme konusunda büyük kolaylık sağlar (Lidwell vd., 2003) (Şekil 19).

Şekil 19. Tabela ve Haritalar (Spittael, 2023; Archdaily, 2023c; Pınterest t.y.).

4. SONUÇ

Bu çalışma, giriş mekânlarının birer eşik olarak mekânsal deneyimdeki belirleyici rolünü vurgulayarak, evrensel tasarım bağlamında güvenli, erişilebilir ve kapsayıcı giriş alanlarının nasıl olması gerektiğini sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Giriş alanları, sadece bir yapıya fiziksel erişim sağlamaktan öte, kullanıcıların mekânla ilk

etkileşim kurdukları, yönlenme ve algılama deneyimlerinin başladığı kritik bir alandır. Bu nedenle, girişlerin hem fiziksel hem de psikolojik/algısal engelleri ortadan kaldıracak şekilde tasarlanması, tüm kullanıcılar için kapsayıcı, güvenli, anlaşılır ve davetkâr bir deneyim sunulmasını sağlar. Evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda şekillendirilen giriş alanları, farklı yaş, cinsiyet, fiziksel ve/ veya duyusal yeterlilik ve kültürel geçmişlere sahip bireylerin hizmet alacakları binaya eşit fırsatlarla erişebilmesini sağlayan, dışlayıcı olmayan ve engelsiz bir deneyim yaratır. Bu yaklaşım, sadece dezavantajlı bireylerin değil, toplumun tüm üyelerinin kamusal yaşama tam ve etkin katılımlarını teşvik eder. Bu bağlamda, giriş alanları tasarımı, yalnızca estetik ve işlevsel kaygılarla değil, sosyal adalet ve toplumsal kapsayıcılık açısından da değerlendirilmelidir.

Bina girişine yaklaşım süreci, kullanıcıların bina ile ilk temasını kurdukları, yönlenme ve algılama deneyimlerinin başladığı önemli bir aşamadır. Bu nedenle, giriş güzergâhlarının engelsiz, sezgisel ve kullanıcı dostu olması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, giriş öncesi açık alanlar; dinlenme, yön bulma ve sosyal etkileşim gibi farklı kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde ele alınmalı ve bitkisel ve yapısal peyzaj öğeleriyle desteklenerek hem işlevsel hem de duyusal açıdan zengin mekânlar oluşturulmalıdır. Böylece bina girişleri yalnızca fiziksel bir geçiş noktası olmaktan çıkarak, kullanıcılar için anlamlı ve bütüncül bir deneyim alanı haline gelir.

Bina girişine yaklaşımın yönü ve biçimi kullanıcı algısında farklı etkiler yaratırken, girişin düşey düzlemde nasıl organize edildiği hiyerarşi ve davetkârlık açısından belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, giriş alanlarının yatay ve düşey bileşenler aracılığıyla desteklenmesi, formun üç boyutluluğunun etkin kullanılması ve renk, doku, malzeme gibi unsurlar ile görsel vurgunun artırılması, girişlerin okunabilirliğini ve etkileyiciliğini güçlendiren temel stratejiler arasında yer almaktadır. Giriş alanlarının engelsiz kullanımında ise fiziksel düzen önem taşır. Bu düzen hemzemin geçişler, rampalar, geniş manevra alanları, geniş rüzgarlık alanları, otomatik kapılar, uygun aydınlatma ve görsel kontrastlar gibi unsurlarla desteklenmelidir. İşlevselliği açısından ise giriş alanlarının giriş, bağ ve geçiş eylemlerine ev sahipliği yapmanın ötesinde; toplanma, bekleme, dinlenme, karşılama, sergileme gibi pek çok eyleme de hizmet edebilecek çok amaçlı bir mekân kurgusuyla ele alınması gerektiğinin bilincinde olunmalıdır. Mekânı biçimlendiren donatılar kullanıcı çeşitliliği ve tercihleri dikkate alınarak ergonomik, işlevsel ve kullanılabilir donatılar olmalıdır. Bina girişleri, görsel geçirgenlik sağlamalı, doğal ve yapay ışığın etkin kullanımı ile hem gündüz hem de gece boyunca güvenli ve davetkâr bir karşılama hissi verebilmelidir. Bu şekilde, girişler yalnızca geçiş yapılan alanlar olmanın ötesinde, sosyal etkileşimlerin, yönlendirici bilgi akışının ve kullanıcı deneyiminin merkezi bir noktası haline gelir.

Sonuç olarak, erişilebilirlik, işlevsellik ve estetik arasında dengeli bir yaklaşım benimsenerek tasarlanan bina girişleri, sadece yapının mimari ifadesinin bir parçası olmakla kalmaz, aynı zamanda farklı yeterlilikteki tüm kullanıcıların mekânla kuracağı ilişkiyi kolaylaştıran, güvenli, davetkâr ve anlamlı alanlar oluşturur. Bu, yapıların toplumsal ilişkileri güçlendiren, daha adil ve kullanıcı odaklı mekânlar olmasına katkı sağlar.

KAYNAKÇA

Altan, İ. (2015). *Mimarlıkta Mekân Kavramı.* İstanbul: Ofis 2005 Yayınevi.

Archdaily (2011a). *BGU University Entrance Square & Art Gallery.* https://www.archdaily.com/104297/bgu-university-entrance-square-art-gallery-chyutin-architects.

Archdaily (2011b). *Ed Roberts Campus*. https://www.archdaily.com/122507/ed-roberts-campus-leddy-maytum-stacy-architects.

Archdaily (2015). *Sport and Fitness Center for Disabled People.* https://www.archdaily.com/587732/sport-and-fitness-center-for-disabled-people-baldinger-architectural-studio..

Archdaily (2017). *Fortaleza Photography Museum*. https://www.archdaily.com/875531/fortaleza-photography-museum-marcus-novais-arquitetura.

Archdaily (2018a). *Library! at Bown Crossing.* https://www.archdaily.com/898687/library-at-bown-crossing-ffa-architecture-and-interiors.

Archdaily (2018b). *Regional Court Building in Siedlce*. https://www.archdaily.com/898806/regional-court-building-in-siedlce-hra-architects.

Archdaily (2018c). *The Imprint*. https://www.archdaily.com/902364/the-imprint-mvrdv.

Archdaily (2019a). *Pratgraussals Events Hall*. https://www.archdaily.com/920267/pratgraussals-events-hall-ppa-architectures-plus-encore-heureux-architects.

Archdaily (2019b). *Empera Headquarters. https://www.archdaily.com/913413/empera-headquarters-yerce-architecture-plus-zaas*

Archdaily (2019c). *Cinema de Riom*. https://www.archdaily.com/924772/cinema-de-riom-tracks.

Archdaily (2019d). *MÉCA Cultural Center.* https://www.archdaily.com/920341/meca-cultural-center-big.

Archdaily (2019e). *Museum of Troy.* https://www.archdaily.com/911479/museum-of-troy-yalin-architectural-design.

Archdaily (2019f). *Museum of Modern Art Renovation.* https://www.archdaily.com/926569/museum-of-modern-art-renovation-diller-scofidio-plus-renfro.

Archello (2020a). *Davidson dn-a architecture*. https://archello.com/project/davidson.

Archdaily (2020b). *Chapel in Lagoa Santa*. https://www.archdaily.com/918019/chapel-in-lagoa-santa-joao-diniz-arquitetura.

Archdaily (2022). *Minneapolis Public Service Building.* https://www.archdaily.com/980599/minneapolis-public-service-building-henning-larsen-plus-msr-design.

Archdaily (2023a). *Oak Park Community Recreation Center*. https://www.archdaily.com/1005217/oak-park-community-recreation-center-perkins-and-will.

Archdaily (2023b). *District Office Police.* https://www.archdaily.com/1008981/district-office-police-bovenbouw.

Archdaily (2023c). *Niseko Town Hall.* https://www.archdaily.com/1007253/niseko-town-hall-atelier-bnk.

Archdaily (2024a). *Centre Paris Anim' Jean-Michel Martial.* https://www.archdaily.com/1023485/centre-paris-anim-jean-michel-martial-ega-erik-giudice-architects.

Archdaily (2024b). *Redmond Senior and Community Center.* https://www.archdaily.com/1023339/redmond-senior-and-community-center-johnston-architects.

Archdaily (2025a). *Liverpool Civic Place and Yellamundie Library.* https://www.archdaily.com/1028737/liverpool-civic-place-and-yellamundie-library-fjcstudio.

Archdaily (2025b). *Modern History of Christianity Museum*. https://www.archdaily.com/1028005/modern-history-of-christianity-museum-kode-architects.

Architizer (t.y.) *How to Design a Grand Entrance: Without the Heft.* https://architizer.com/blog/practice/details/ellison-balanced-door/.

Assa Abloy (t.y.). *Two-wing UniTurn Revolving Doors.* http://assaabloy.www.comocloud.net/en/category/product-list/detail!high-capacity-revolving-doors.

Atamaz Daut, E. A. ve Ergün, E. (2017). Doğal ve Yapay Işığın Mekânsal imaj Yaratımına Etkileri, *Yakın Mimarlık Dergisi*, 1, 42-56.

Bala, H. A. (2006). Mimarlık-Şehircilik, Bina-Kent, İç-Dış, Özel-Kamusal Arasında Kentsel Arayüzler, *Yapı Dergisi*, 293, 44-49.

Bhonsle, K. D. (2010). Thresholds in Architecture, *Architecture-Time, Space and People*, 10, 6, 30-36.

Boettger, T. (2014). *Threshold Spaces: Transitions in Architecture Analysis and Design Tools*. Basel: Birkhauser.

Brodie, A. B. (1990). Approaching Buildings: A Conceptual Model of the Entry Sequence, *EDRA 21*, 204-213.

Building Accessibility Handbook (2020). Illustrated Commentary on Accessibility Requirements British Columbia Building Code 2018, Office of Housing and Construction Standards.

CEUD (2012). Building for Everyone: A Universal Design Approach: Entrances and Horizontal Circulation, Centre for Excellence in Universal Design (CEUD). Ireland: Dublin.

Ching, F. D. K. (2002). *Mimarlık Biçim, Mekân ve Düzen.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Chivaran, C., Zallio, M., Waller, S., Clarkson, P.J. (2021). Visual Accessibility and Inclusion. An Exploratory Study to Understand Visual Accessibility in the Built Environment, *SMART ACCESSIBILITY 2021: The Sixth International Conference on Universal Accessibility in the Internet of Things and Smart Environments*, Nice, France.

Clarkson, P.J., Keates S., Coleman, R., Lebbon, C. (2003). *Inclusive Design: Design for the Whole Population*. London: Springer-Verlag.

Connell, B.R., Jones, M.L., Mace, R.L., Mueller, J. L., Mullick, A., Ostroff, R., Sanford, J. (2011). *The Principles of Universal Design*, Raleigh NC: Center for Universal Design.

Çağlayan Gümüş, D. (2024). *Erişilebilirlik Kılavuzu Binalar*. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Çelikyay H. S. (2019). İç Mekân Dış Mekân İlişkisi Bağlamında Mimarlık ve Peyzaj Tasarımı, Aksoy Y. (Ed.), *Mimarlıkta Peyzaj Tasarımı* içinde (s. 43-62). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Çiftçi, S., Kayhan Tunalı, S. (2021). Evrensel Tasarım Kapsamında Kamusal İç Mekânlarda Biçimlenme, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (77), 591-605.

Dalke, H., Little, J., Niemann, E., Camgöz, N., Steadman, G., Hill, S., Stott, L. (2006). Colour and Lighting in Hospital Design, *Optics ve Laser Technology*, 38, 343–365.

Dee, C. (2001). *Form and Fabric in Landscape Architecture: A visual introduction*. London & Newyork: Spon Press,

DOGA (t.y.). *Scandic Hotels*. https://doga.no/en/tools/inclusive-design/cases/scandic-hotels/.

EIDD, Design for All Europe: Stockholm Declaration, (2004). https://dfaeurope.eu/what-is-dfa/dfa-documents/the-eidd-stockholm-declaration-2004/

Entrance Design Guide (2013). Document ES/023, University of Southampton

Ergenoğlu, A. (2013). *Mimarlıkta Kapsayıcılık: Herkes İçin Tasarım.* İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

Erlandson, R. F. (2008). *Universal and Accessible Design for Products, Services, and Processes*. New York: Taylor & Francis.

Gail Napell, G., Park, M., Ellis-Rosa, J. (2023). *Why Embedding Inclusive Design From Start to Finish Is Critical.* https://www.gensler.com/blog/why-embedding-inclusive-design-is-critical

Goldsmith, S. (2000). *Universal Design: A Manual of Practical Guidance for Architects*. Great Britain: Architectural Press,.

Hasol, D. (1998). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.

Hertzberger, H. (1991). *Lessons for Students in Architecture*. Rotterdam: Uitgever Publisher.

Heylighen, A. (2008). Sustainable and inclusive design: a matter of knowledge? *Local Environment*, 13 (6), 531-540.

Heylighen, A., Van der Linden, V., Van Steenwinkell, I. (2017). Ten Questions Concerning Inclusive Design of the Built Environment, *Building and Environment*, 114, 507–517.

Kimmel, L. (2022). *Architecture of Threshold Spaces: A Critique of the Ideologies of Hyperconnectivity and Segregation in the Socio-Political Context*. London & New York: Routledge.

Lawrence, R. J. (1981). Connotation of Transition Spaces Outside the Dwelling, *Design Studies*, 2 (4), 203-207.

Lidwell, W., Holden, K., Butler, J. (2003). *Universal Principles of Design*, United States: Rockport Publishers.

Mace, R.L., Hardie, G., Place, J. (1991). Accessible Environments: Toward Universal Design, Preiser, W., Vischer, J. & White E. (Eds.), *Design Interventions: Toward a More Human Architecture* içinde, Ralegh NC: Van Nostrand Reinhold.

Meiss, P. (1990). *Elements of Architecture: From Form to Place*, New York: Van Nostrand Reinhold.

Midilli Sarı, R. (2024). Bir Farkındalık Atölyesi: Bir Başka Ben için Tasarım. *Ruhun Gemisi Şana Taka*, 6, 116-125.

Midilli Sarı, R., Çelik, Ş.N. (2023). Evrensel Tasarımda Çok Duyulu Mekânsal Algılamaya Kavramsal Bir Bakış. Büyükmıhçı, G., Kaderli, L. (Ed.). *Mimarlık Geçmişten Modernizme* içinde (335-361). Lyon: Livre de Lyon.

Nook, M. (2024). *How DeafSpace Principles Create Better Places for All.* https://www.quinnevans.com/news/how-deafspace-principles-create-better-places-for-all.

Özgen, A. (2001). Yüksek Binalarda Girişler, Lobiler ve Atriumlar, *Yapı Dergisi*, 235, 39-45.

PINTEREST (t.y.). *Signs and Symbols* https://tr.pinterest.com/pin/119838040087061149/.

PINTEREST (t.y.). *Wayfinding.* https://tr.pinterest.com/pin/26458716560273819/.

Ravenscroft, T. (2021). *Universal Design Studio uses terrazzo train tracks to guide visitors through City of London office lobby.* https://www.dezeen.com/2021/04/21/universal-design-studio-100-liverpool-street/ .

Schulz, N.C. (1980). *Genius Loci Towards a Phenomenology of Architecture*. London: Academy Press.

Sfintes, A.I. (2015). Architecture and Anthropology: Working in Between Concepts, *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering,* 471 (7), 1-12.

Shah, A.S. (2024). Impact of Entrances in Building, *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR)*, 6 (4), 1-16.

Spiter, J. (2011). *Access for All Design Guidelines*. National Commission Persons with Disability.

Spittael, F. (2023). *Creating Workspaces that Work for Everyone*. https://us.pg.com/blogs/universal-design-helps-create-accessible-workspaces/.

Steinfeld, E., Maisel, J. (2012). *Universal Design: Creating Inclusive Environments*. New Jersey: Wiley Publication.

Story, M.F., Mueller, J.L., Mace, R.L. (1998). *The Universal Design File Designing for People of All Ages and Abilities*. Raleigh NC: Center for Universal Design.

Szauter, D. (2018). Transition Spaces, *Műszaki Tudományos Közlemények*, 9, 223–226.

TS 9111. Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları

Türkyılmaz, E., İskender, E. (2018). Mimari Tasarımda Ulaşılabilirlik Kavramının Tekerlekli Sandalye Kullanıcıları Açısından İrdelenmesi, *Megaron*, 13 (2), 297-323.

UN (2004). *Accessibility for Disabled A Design Manual for Barrier Free Environment*. https://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/index.html.

Us, F. (2008). Mimari Mekânın Aktarımında Algılayıcı Hareketinin Önemi, Sanatta Yeterlik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

USTAD (2012). Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu. İstanbul: DEB Akreditasyon Merkezi.

Uzun, İ. (2007). Farklı İşlevli Mimari Yapılardaki Atrium Mekânı Üzerine Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 9 (2), 51-62.

Van der Linden, V., Dong, H., Heylighen, A. (2016). From Accessibility to Experience: Opportunities for Inclusive Design in Architectural Practice, *Nordic Journal of Architectural Research*, 28 (2), 33–58.

Viva Railings (t.y.). 8 Modern Outdoor Railing Designs and Ideas for Safety and Aesthetic Excellence. https://vivarailings.com/blog/modern-outdoor-railing.

Wang, Z., Wang, Y., Shi, X., Zhao, W. (2019). Research on Space Design of Exhibition Architecture Entrance, *The Frontiers of Society, Science and Technology*, 1, 68-74.

WELL (2019). *Why universal design is critical to creating truly healthy spaces.* https://resources.wellcertified.com/articles/why-universal-design-is-critical-to-creating-truly-healthy-spaces/.

Willekens, L.A.M., Krabshuis, L., Miedema, E. (2022). Design Features in the Entrance area of Dutch Healthcare Centers, *5th Architecture Research Care and Health Conference*, 22-24 August 2022, Rotterdam Netherlands.

Yılmaz, M., Koca, D. (2017). *Engelliler için Mekân Düzenlemelerinde Kapsayıcı Tasarım*. Ankara: Yüksek Öğrenim Kurulu Yayınları.

Yürekli, H., Yürekli, F. (2004). *Mimarlık Bir Entelektüel Enerji Alanı*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Zallio, M., Clarkson, P.J. (2021). Inclusion, Diversity, Equity and Accessibility in the Built Environment: A study of Architectural Design Practice, *Building and Environment*, 206, 1-11.

İŞYERİ HEKİMLİĞİNDE ENGELLİ VE MEKÂN
ENGELLİ VE YAŞLI BİREYLER İÇİN FİZİKİ VE ERGONOMİK DÜZENLEMELER:
SAĞLIK VE GÜVENLİK STANDARTLARI

Dr. Hüseyin BUDAK
İşyeri Hekimi

ÖZET

Çalışma hayatında engellilerin bulunması çağdaş konulardan biridir. Ergonomik olarak engellilere göre düzenlemelerin yapılması fırsat eşitliğini sağlayacaktır. İş yaşamının zorlukları ve yanında engellilerin dezavantajlı durumlarının düzeltilmesi gereklidir. Sosyal devlet olmamızın gereği iş yaşamında engellilere fırsat verecek düzenlemeler yapılmıştır. 100'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde bir engelli işçi istihdam etmek yasal bir zorunluluktur. Bu konudaki zorluklardan biri de mekânın engellilere göre düzenlenmesidir. Ergonomik olarak engellilere göre düzenlemelerin yapılması fırsat eşitliğini sağlayacaktır. Mekân; bulunulan yer, iş yeri, belli bir işe ayrılmış yer, ev gibi manaya gelen Arapça kökenli bir isimdir. İşyeri hekimi: İş sağlığı ve güvenliği alanında görev yapmak üzere Bakanlıkça yetkilendirilmiş işyeri hekimliği belgesine sahip hekimdir. Ergonomi; insan kullanımına yönelik tasarım, çalışma ve yaşama koşullarının optimal hale getirilmesi çalışmalarının tümüdür. 4857 sayılı İş kanunumuzun 2. Maddesinde işçi ve mekân ilişkisinin öznesi olarak görebileceğimiz işyeri tanımlanmaktadır. Bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişiye işçi denir. İşyeri ise işveren tarafından mal veya hizmet üretmek amacıyla maddi olan ve olmayan unsurlar ile işçinin birlikte örgütlendiği birim olarak tanımlanır. Engelli fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey olarak tarif edilir. Mekân olarak işyerlerinin düzenlenmesi önemlidir. Çalışanların yaşantısının önemli bir kısmı işyerinde geçmektedir. Ortalama günlük 8 saat haftalık 45 saat çalışma söz konusudur. Ergonomi denilen ilim ile çalışma ile insan sağlığına etkiler ölçülmektedir. Çalışmamızda engelli çalışanlara göre çalışma mekânlarında nasıl düzenlemeler yapılabileceği konusu irdelenecektir. Bu bölüm, engelli ve yaşlı bireylerin bakım ihtiyaçlarını karşılamak için yapılması gereken fiziksel düzenlemeler ve erişilebilirlik çözümleri üzerinde de durmaktadır. Ayrıca, bu grupların yaşam kalitesini artırmak amacıyla ergonomik düzenlemeler, sağlık ve güvenlik önlemleri, kişisel koruyucu ekipman kullanımı ve bakım hizmetlerinin önemi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşyeri, Engelli bireyler, Yaşlı bireyler, Erişilebilirlik, Fiziksel Düzenlemeler, Sağlık ve Güvenlik

DISABILITY AND SPACE IN OCCUPATIONAL MEDICINE PHYSICAL AND ERGONOMIC ARRANGEMENTS FOR DISABLED AND ELDERLY INDIVIDUALS: HEALTH AND SAFETY STANDARDS

ABSTRACT

The presence of disabled individuals in working life is one of the contemporary issues. Making ergonomic arrangements according to the disabled will ensure equal opportunities. The difficulties of working life and the disadvantaged situations of the disabled need to be corrected. As a requirement of being a social state, regulations have been made to provide opportunities for the disabled in working life. It is a legal obligation to employ one disabled worker in workplaces employing more than 100 workers. One of the difficulties in this regard is the arrangement of the space according to the disabled. Making ergonomic arrangements according to the disabled will ensure equal opportunities. 'Mekân' is a name of Arabic origin meaning place, workplace, a place allocated for a specific job, home, etc. Workplace physician: A physician authorized by the Ministry who has a workplace physician certificate to work in the field of occupational health and safety. Ergonomics; is the entirety of efforts to optimize the design, working and living conditions for human use. In Article 2 of our Labor Law No. 4857, the workplace, which we can see as the subject of the worker and space relationship, is defined. A real person working based on an employment contract is called a worker. The workplace, on the other hand, is defined as a unit where the worker is organized together with tangible and intangible elements by the employer to produce goods or services. Disabled: defined as an individual whose full and effective participation in society on an equal basis with other individuals is restricted due to various levels of loss in their physical, mental, spiritual and sensory abilities, and who is affected by attitudes and environmental conditions. The arrangement of workplaces as 'mekân' is important.

A significant part of employees' lives is spent in the workplace. The average is 8 hours daily and 45 hours weekly of work. With the science called ergonomics, the effects of work on human health are measured. In our study, the issue of how arrangements can be made in workplaces according to disabled employees will be examined. This section also focuses on the physical arrangements and accessibility solutions that need to be made to meet

the care needs of disabled and elderly individuals. In addition, it emphasizes ergonomic arrangements, health and safety measures, the use of personal protective equipment, and the importance of care services to improve the quality of life of these groups.

Keywords: Workplace, Disabled Individuals, Elderly Individuals, Accessibility, Physical Arrangements, Health and Safety

1. GİRİŞ

Günümüzde, çalışma ortamlarının ve çalışanların sağlığına verilen önem giderek artmaktadır. Bu bağlamda, iş sağlığı ve güvenliği kavramları, çalışanların fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik hallerini korumayı hedefleyen multidisipliner yaklaşımları içermektedir. İş yerleri, sadece mal veya hizmet üretilen mekânlar olmanın ötesinde, çalışanların etkileşimde bulunduğu, sosyalleştiği ve yaşamlarını sürdürdüğü önemli alanlardır. Bu nedenle, iş yerlerinin ergonomik prensiplere uygun olarak tasarlanması ve düzenlenmesi, çalışanların sağlığını ve verimliliğini doğrudan etkilemektedir. Özellikle engelli bireylerin çalışma hayatına katılımının teşvik edilmesi ve desteklenmesi, kapsayıcı bir toplumun inşası için büyük önem taşımaktadır. Engelli çalışanların iş yerlerinde karşılaştıkları özel ihtiyaçların ve zorlukların anlaşılması ve bu doğrultuda uygun düzenlemelerin yapılması, onların eşit ve etkin bir şekilde çalışma hayatına dahil olmalarını sağlayacaktır.
Sağlık bedensel, ruhsal, sosyal, ekonomik ve çevresel olarak tam iyilik hali olarak tanımlanabilir.

Mekan; bulunulan yer, iş yeri, belli bir işe ayrılmış yer, ev gibi manaya gelen arapça kökenli bir isimdir.

İşyeri hekimi: İş sağlığı ve güvenliği alanında görev yapmak üzere Bakanlıkça yetkilendirilmiş işyeri hekimliği belgesine sahip hekimdir.

Ergonomi; insan kullanımına yönelik tasarım, çalışma ve yaşama koşullarının optimal hale getirilmesi çalışmalarının tümüdür.

4857 sayılı İş kanunumuzun 2. Maddesinde işçi ve mekân olarak görebileceğimiz işyeri tanımlanmaktadır. Bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişiye işçi denir. İşyeri ise işveren tarafından mal veya hizmet üretmek amacıyla maddi olan ve olmayan unsurlar ile işçinin birlikte örgütlendiği birim olarak tanımlanıyor. İşverenin işyerinde ürettiği mal veya hizmet ile nitelik yönünden bağlılığı bulunan ve aynı yönetim altında örgütlenen yerler (işyerine bağlı yerler) ile dinlenme, çocuk emzirme, yemek, uyku, yıkanma, muayene ve bakım, beden ve mesleki eğitim ve avlu gibi diğer eklentiler ve araçlar da işyerinden sayılır. İşyeri, işyerine bağlı yerler, eklentiler ve araçlar ile oluşturulan iş organizasyonu kapsamında bir bütündür. Bu bakımdan güvenlikten girişten itibaren bahçe işyeri olarak görülmektedir.

Engelli: 25868 sayılı Engelliler kanunumuza göre fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey olarak tarif edilir. Bu kanunun amacı; engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamak şeklinde ifade edilmektedir.

Engelli Çalışan: Bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerle kaybetmesi nedeniyle çalışma gücünün en az yüzde kırkından yoksun olduğu "Engellilere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları" ile belgelenen ve çalışabilir durumda olan kişilerdir. Engellilerle ilgili kanun da geçen madde uyarınca tahsil edilecek cezalar, engellilerin ve eski hükümlülerin kendi işini kurmaları, engellinin iş bulmasını sağlayacak destek teknolojileri, engellinin işe yerleştirilmesi, işe ve işyerine uyumunun sağlanması ve bu gibi projelerde kullanılır. Bu düzenleme ile engelli ve hükümlülere yönelik projeler için kaynak oluşturulmaya çalışılmaktadır.

2. İŞYERİ HEKİMLİĞİNDE ENGELLİLER

İş kanunumuz 'un 30. Maddesi; İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç özürlü, kamu işyerlerinde ise yüzde dört özürlü ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler hükmünü getirmiştir.

İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi veya 21/6/1927 tarihli ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu veya 16/6/1927 tarihli ve 1076 sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu kapsamına giren ve askerlik hizmetini yaparken 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 21 inci maddesinde sayılan terör olaylarının sebep ve tesiri sonucu malul sayılmayacak şekilde yaralananları meslek, beden ve ruhi

durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanır.

Ülkemizde 9.01.2024 tarih 28877 sayılı gazetede yayınlanan bir yönetmelikle engelli ve hükümlü çalıştıramayan işyerlerinden tahsil edilen gelirlerin engellilerin iş bulmasını sağlayacak projelere destek olunması amacıyla yönetmelikle düzenleme yapılmıştır. Engelli ve eski hükümlü çalıştırılmayan işverenlerden tahsil edilen idari para cezalarını kullanmaya yetkili komisyona dair yönetmeliğin ikinci maddesinde engellinin iş bulmasını sağlayacak destek teknolojileri ile engellinin işe yerleştirilmesi, işe ve işyerine uyumunun sağlanması ve bu gibi amaçlara yönelik projelerin hazırlanması ve uygulanması amaçlanmaktadır.

İşyeri hekimlerinin görevleri iş kanununa dayalı çıkarılan yönetmelikle düzenlenmiştir. Burada engellilere yönelik yapılması gerekenler önemli yer tutmaktadır. İşyeri hekiminin rehberlik görevi için iş kanunu Madde 9 – 2,a- 4 rehberlik başlığında şöyle deniliyor; İş sağlığı ve güvenliği alanında yapılacak araştırmalara katılmak, ayrıca işin yürütümünde ergonomik ve psikososyal riskler açısından çalışanların fiziksel ve zihinsel kapasitelerini dikkate alarak iş ile çalışanın uyumunun sağlanması ve çalışma ortamındaki stres faktörlerinden korunmaları için araştırmalar yapmak ve bu araştırma sonuçlarını rehberlik faaliyetlerinde dikkate almak.

Risk değerlendirmesi; başlığında 2. madde de; Gebe veya emziren kadınlar, 18 yaşından küçükler, meslek hastalığı tanısı veya ön tanısı olanlar, kronik hastalığı olanlar, yaşlılar, malul ve engelliler, alkol, ilaç ve uyuşturucu bağımlılığı olanlar, birden fazla iş kazası geçirmiş olanlar gibi özel politika gerektiren grupları yakın takip ve koruma altına almak, bilgilendirmek ve yapılacak risk değerlendirmesinde özel olarak dikkate almak yine işyeri hekiminin görevleri arasında sayılmaktadır.

Yönlendirme işaretleri ve uyarı levhaları engellilere göre de konulmalıdır. Örneğin: Alzheimer, demans, mental retarde olan hizmet alanların tuvalet ve banyolarındaki düzenleme, malzeme seçimi ve ihtiyaçlarda ona göre olmalıdır.

3. ERGONOMİ, ENGELLİLER VE MEKÂN

Latince kökenli kelimeler ergos ve logos kelimelerinin birleşmesinden oluşur. Ergos iş, Nomos; kural, yasa manasına gelir. 1857 yılında ‘ergonomi’ terimini ilk kullanan bilim adamı Polonyalı Prof. Wojciech Jastrzebowski (1799-1882)’dir. Ergonomi; insan kullanımına yönelik tasarım, çalışma ve yaşama koşullarının optimal hale getirilmesi çalışmalarının tümüdür. Çevre – insan etkileşimi olarak tanımlanabilir. İnsanın davranışsal ve biyolojik özelliklerini inceleyerek bunlara uygun yaşama ve çalışma ortamları yaratmayı amaçlayan bilim dalıdır. Ergonominin bir diğer tanımı ise çalışanların yetenekleri (insanların fiziksel ve zihinsel özellikleri) ile iş ve çalışma koşulları arasındaki uyumu sağlayan bilimdir. Ergonomi çalışmayı insan anatomisine ve fizyolojisine uydurmasını sağlar. Böylece işin ve her işte kullanılan araç ve gereçlerin insan yapısına uygun olarak yapılmasından, çalışma çevresinin organizasyonuna kadar uzanır.

Amaç,

– kaza ve yaralanmaları önlemek,

– yorgunluğu ve insan vücudunun aşırı kullanımını,

– işe devamsızlığı,

–zaman kaybını,

– kaza ve rahatsızlıklara bağlı tazminatları en alt düzeye indirmek,

– verimliliği, kaliteyi, güvenliği, konforu

– üretkenliği en üst düzeye çıkartmaktır.

Engelliler için Ergonomi; Özel tasarımlı iş istasyonları ve ekipmanlar, tuvalet ve duşlar, sabit ve seyyar sandalyeler, otoparklar, asansörler, yollar, geçitler vb. engellilerimizin iş hayatına kolay entegre olmalarına, üretmelerine büyük katkı sağlar.

Güvenlik açısından köşeli mobilyalar yerine yuvarlak hatlara sahip mobilyalar tercih edilmelidir. Ayrıca, kullanılan renkler ve malzemeler, bireylerin algısını kolaylaştırıcı ve güvenli bir ortam yaratıcı olmalıdır. Mobilyaların yerleşimi, hizmet alanın tercihlerine göre yapılmalı ve her zaman profesyonel bakım personelinin onayı alınarak değişiklik yapılmalıdır.

Bilgi Teknolojisine Dayalı Ergonomik Düzenlemeler

Eşyalar çalışanın oda içinde rahat hareket edebileceği şekilde yerleştirilmelidir. Engelli çalışanlara göre uyarlamalar yapılmalıdır.

Çalışma Merkezi: Operatörün oturduğu sandalye, ekranlı aracın konulduğu masa, bilgi kayıt ünitesi, monitör, klavye, yazıcı, telefon, faks, modem ve benzeri aksesuar ve ekranlı araçla ilgili tüm donanımların tamamının ve bir kısmının bulunduğu çalışma yeridir.

Aydınlatma:

– Yapılan işin türü dikkate alınarak uygun aydınlatma şartları sağlanacaktır.

– Yapay aydınlatma kaynaklarının yeri ve teknik özellikleri parlama ve yansımaları önleyecek şekilde olacaktır.

– Pencereler, açıklıklar ve benzeri yerler, saydam veya yarı saydam duvarlar ve parlak renkli cisim ve yüzeylerden ekran üzerine direk ışık gelmeyecektir.

– Gün ışığının kontrol edilebilmesi için yatay ve dikey ayarlanabilir perdeler kullanılacaktır.

Bahçe Düzeni ve Dinlenme Alanları: İşyerinin bir parçası olan bahçeler de engellilerin ulaşımı için uygun olmalıdır. Başta güvenlik girişinin engelli ve tekerlekli sandalye ile girişe uygun olmalıdır. Yine görme engellilerin çalışabileceği veya çalıştığı işyerlerinde çalışma alanlarına da engellinin yürüyüşü için sarı renkli ve kabartmalı özel döşemeler yapılmalıdır. Bahçenin tüm hizmet alanının kullanıma uygun olması önemlidir. Hizmet alanların kullanımına uygun bahçe alanları kuruluş içinde yer alan yürüyüş yolu zemininde düşmeye neden olacak bozukluklar var mı, yürüyüş yolu üzerinde hortum vs. gibi takılmaya neden olacak malzemeler var mı kontrol edilmeli ve tespit edilen durumlar hizmet alanların özelliklerine uygun şekilde düzeltilmelidir. Bahçede üstü kapalı oturma alanının olması ve bahçe kulanım alanının hizmet alanların kullanımı için uygun olması kuruluş bahçesi için beklenen özelliklerdir. Bahçe kullanım alanlarının özellikle tekerlekli sandalye kullanımına uygun olması beklenmektedir. Dinlenme alanlarından bazılarının engellilerin girişine uygun hale getirilmesi gerekir. Yine sigara içme alanlarından bazılarının engelli tekerlekli sandalye ile ulaşılabilir olmalıdır.

İş kanunu Madde 68'de dinleme süreleri verilmektedir. Günlük çalışma süresinin ortalama bir zamanında o yerin gelenekleri ve işin gereğine göre ayarlanmak suretiyle işçilere;

a) Dört saat veya daha kısa süreli işlerde on beş dakika,

b) Dört saatten fazla ve yedi buçuk saate kadar (yedi buçuk saat dahil) süreli işlerde yarım saat,

c) Yedi buçuk saatten fazla süreli işlerde bir saat, ara dinlenmesi verilir. Bu dinlenme süreleri en az olup aralıksız verilir. Ancak bu süreler, iklim, mevsim, o yerdeki gelenekler ve işin niteliği göz önünde tutularak sözleşmeler ile aralı olarak kullandırılabilir. Dinlenmeler bir işyerinde işçilere aynı veya değişik saatlerde kullandırılabilir. Ara dinlenmeleri çalışma süresinden sayılmaz. Bu sürelerin geçirileceği mekânların iyi bir dinlenme sağlanması bakımından uygun olması gerekmektedir. Bu alanlarda engellilere göre de düzenlenmeler bulunması onlarda oluşacak fazla iş stresinin azaltılmasını sağlayacaktır.

İşyerinin Boyanması: Kuruluşun tüm mekânları hizmet alanların özelliğine uygun olarak renk seçimi yapılmalı ve sağlık dostu boya malzemeleri kullanılarak boyanmalıdır. Sık kullanılan mekânların daha sık boyanması tavsiye edilmektedir.

Vaka tartışması

B.K. 22 yaşında erkek, çok tehlikeli sınıfta T. P. işyerine başvuruyor. Engellilik oranı %53. Cerebral Pulsy hastası; konuşma ve yürüme zorluğu var. İnsan kaynakları bölümü işe girişini sağlıyor. İşyeri hekimince görülüyor; ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmamak ve gözetimle çalışabileceği raporu veriliyor. Nöroloji takip ve kontrolü şartlarıyla işe başlatılıyor.

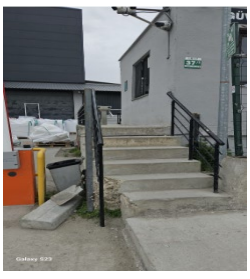

Foto 1. Cerebral Pulsy Hastasının Çalışacağı Yerin Girişi.

Yüksekte çalışamaz ve gece vardiyalı çalışamaz şeklinde rapor veriliyor. İşyerinin güvenlik bölümünde evrak personeli olarak başlatılması uygun görülüyor. Başladığı bölümün girişi fotoğraf 1'de görülmektedir.

Tartışma; Görüldüğü gibi fırsat eşitliği açısından engelli bir personelin çalışmasının zor olduğu bir giriş bölümü. Ülkemizde engelliler için çalışmalar yapılıyor. Fakat engelli çalışanlar için çok daha fazla ihtiyaç olduğu bir gerçektir.

Engelli Dostu Ofisler İçin Öneriler

Engelli dostu ofisler düzenlemek isteğe bağlı bir şey değil bir gerekliliktir. Özel gereksinimli pek çok birey bilgi, beceri ve yetkinlikleri ile iş hayatının birçok farklı alanına önemli katkılar sunmaktadır. Peki, iş gücünün önemli ve ayrılmaz bir parçası olan engelli bireylere yönelik olarak ofis ortamında neler yapılabilir? Ofis ortamını engelli çalışanların kullanımına uygun hale getirmek ve davranışlar konusunda dikkatli olmak bu çabanın ilk nüveleri olarak sayılabilir.

Engelliler fiziksel engelli, zihinsel engelli gibi farklılıklar içermektedir. Bu da mekânın düzenlenmesi açısından fark oluşturacaktır. Zihinsel engellilerin eğitilmesi ve hatırlatıcı görseller konulmalıdır. Tuvaletlerin ve engelli rampalarının engellilere göre düzenlenmesi gerekecektir. Dinlenme sahaları engellilerin dinlenmelerini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. İşitme ve görme engellilere göre hatırlatıcı sistemler kurulmalıdır. İşitsel ve görsel uyarıcı levhalar ve düzenlemeler yapılmalıdır.

Fiziksel Donanımınızı Engelli Bireylerin Kullanımına Uygun Hale Getirin

Engelli dostu bir ofis ortamı yaratmak için ilk olarak engelli bireylerin çalıştığı ortamları onların kullanımına uyumlu hale getirmektir. Bunun için alınabilecek bazı teknik önlemler alınmalıdır. Örneğin; tekerlekli sandalye kullanan bireylere yönelik olarak rampalar yapılmalıdır. Bunun yanında engelli kullanımına uygun tuvalet yapılması da ilk atılması gereken adımlar dâhilindedir. Engelli çalışanların kullandığı ofis gereçlerinin ihtiyaçlara özel nitelikte olması da konforlu bir çalışma ortamı sunar.

Engelli Dostu Ofis Ortamı Oluştururken Paydaşların Fikrini Alın

Ofis ortamında engelli çalışanlar hakkında yapacağınız iyileştirme çalışmaları hakkında doğrudan fikirlerine başvurmak yerinde bir davranış olacaktır. Ofis düzeni ile ilgili yapılacak çalışmalar ile ilgili olarak en nitelikli yönlendirmeleri bu kişiler yapacaktır. Dolayısıyla ofiste tepeden inme kararlar almak yerine bu çalışanlar ile istişare görüşmeleri yapmanızda fayda vardır.

Acil Durum Eylem Planı Hazırlayın

Bütün önlemler alınsa bile engelli bireylerin çalıştığı bir ortamda beklenmedik ani durumlar ortaya çıkabilir. Buna karşı hangi durumda ne yapılacağı, hangi ekiplerin hangi görevle ilgileneceği önceden belirlenmelidir.

Engelli Çalışanlara Karşı Destekleyici Olun

Yazının başında da belirttiğimiz gibi engelli çalışanlar gerçekten büyük potansiyelli ve ayrıcalıklı katkılar sunabilirler. Bunun için engelli çalışanlarınızı yüreklendirmelisiniz. Bu konuda zaman zaman yapacağınız bire bir motivasyon konuşmaları oldukça etkili olacaktır. Neticede her çalışan motive edilmekten hoşlanır. Kendisindeki potansiyele ve beklentiler konusunda geri dönüş alan çalışanlarınızın sürece katılma konusundaki isteği artacaktır. Günümüz bakım hizmetleri, engelli ve yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için daha kaliteli, erişilebilir ve güvenli bir ortam sağlamayı amaçlamaktadır. Fiziki ve ergonomik düzenlemeler, birey merkezli bakım hizmetinin en temel unsurlarındandır. Bu düzenlemeler, hizmet alanlarının yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra, sağlık ve güvenlik risklerini en aza indirmeyi de hedefler. Fiziki ortamın ve kullanılan ekipmanların, hizmet alanın özel ihtiyaçlarına uygun olarak tasarlanması, hizmet alanlarının daha güvenli ve fonksiyonel olmasını sağlar.

Fiziki Düzenlemeler ve Sağlık Güvenlik Standartları

Bakım hizmetleri, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli sağlık ve güvenlik gereksinimlerini karşılamalıdır. Çalışanların güvenliği, hizmet alanların yaşam kalitesinin artırılması ve mekânın erişilebilir olması için belirli standartların sağlanması gerekir. Bir bakım kuruluşunda, hizmet alanlarının güvenliğini sağlamak için izlenmesi gereken ilk adım, mekânın ergonomik düzenlemelerinin yapılmasıdır. Bu düzenlemeler, engelli bireylerin yaşamlarını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmeli, fiziksel engelleri ortadan kaldırmalıdır.

Bakım Hizmetleri Kalite Standartları Boyut IV

Destek Hizmetleri'nde yer alan Temizlik ve Bakım Onarım Hizmetleri bölümü standartları; engelli ve yaşlı bireylere bakım hizmeti sunan kuruluşun hizmet bölümlerinin/mekânlarının hijyeni, temizliği, ilaçlanması ve genel tamirat ile bakım/onarım işlerinin kaliteli hizmet sunumu için nasıl yapılması gerektiğini anlatmak amacıyla hazırlanmıştır. Temizlik ve Bakım Onarım Hizmetleri bölümü on (10) standart maddeden oluşmaktadır.

Bu bölümde yedi (7) standart otuz (30) puan değerinde olup geri kalan üç (3) standart yirmi (20) puan değerindedir. Uygulama rehberinin bu bölümü Temizlik ve Bakım Onarım Hizmetleri standartlarını açıklamak

üzere hazırlanmıştır. Engelli ve/veya yaşlı hizmet alanlara bakım hizmeti sunumunda yaşanılan mekânların temizlik ve düzeninin sağlanması sunulan diğer hizmetlere önemli katkı sağlar. Kökeni Fransızcadan gelen Hijyen; sağlıklı bir yaşam için yapılan faaliyetlerin ya da alınan önlemlerin tümüne verilen isimdir. Sağlığa zarar verecek ortamlardan korunmak için yapılacak uygulamalar ve alınan temizlik önlemlerinin tümü hijyen olarak tanımlanır. Temizlik ise "temiz olma durumu" olarak tanımlanmaktadır. Görüldüğü gibi "temizlik" kavramı "hijyen" kavramının altında yer almaktadır.

Hijyen kurallarının uygulanması, kuruluşlarda hastalık yapan enfeksiyonların oluşmasını ve yayılmasını önler. Mekânların temizliği belirlenen kurallar çerçevesinde, uygun alanlara uygun malzeme kullanılarak yapılır. Kuruluşun bölümlerinde hijyen sağlanması; bulaşıcı hastalıkları önleyeceği gibi sistematik verilen bu hizmetler iş gücü kaybı ve zaman israfını önler.

Hizmet veren personelin kendisinin ve hizmet verdiği kişilerin sağlığını önemseyerek hizmet sunması önemlidir. Bunun için öncelikle hizmet verenin kendi sağlığını koruyucu önlemleri bilmesi ve uygulaması gereklidir (eldiven, maske kullanımı vs.)

Temizlik hizmeti sunulurken olası kazalar ön görülerek gerekli tedbirler alınmalıdır. Örneğin; uyarı levhaları konulmalıdır. Yönlendirme işaretleri ve uyarı levhalarına ilişkin bilgiler Fiziki ve Ergonomik Düzenlemeler bölümünde daha detaylı olarak anlatılmıştır. Gerekli önlemlerin alınması için en önemli tedbir temizlik işini yapan hizmet verene konu ile ilgili eğitimin verilmesidir. Ayrıca hizmet alanların durumuna uygun olarak düzenlenmiş banyo ve tuvaletlerin, temizlik ve malzeme ihtiyaçları kontrol edilerek temin edilmesi sağlanmalıdır. Örneğin: Alzheimer, demans, mental retarde olan hizmet alanların tuvalet ve banyolarındaki malzeme seçimi ve ihtiyaçlarda ona göre olmalıdır.

Kullanılan temizlik malzemelerinin insan sağlığını olumsuz etkilemeyecek şekilde seçilmesi ve farklı temizlik maddelerinin karıştırılmaması ölümle bile sonuçlanabilecek zehirlenme vakalarının önüne geçilmesi için çok önemlidir. Temizlik işlemi yapıldıktan sonra kullanılan malzemelerin de temizlenmesi gereklidir. Kullanılan paspas ve bezler ıslak bırakılmamalı ve kuruması sağlanmalıdır. Yapılan temizlik işlemi mutlaka kayıt altına alınmalıdır. Kullanılan temizlik malzemelerinin ve deterjanların mutlak suretle kilit altında tutulması güvenlik açısından çok önemlidir. İlaçlama: Toplu olarak hizmet verilen yaşam alanlarında ilaçlamanın yapılması çok önemlidir. Herhangi bir haşere olmaması durumunda dahi düzenli olarak ilaçlamanın yapılması gereklidir.

Kuruluşun bölümlerinin, özellikle depolama alanlarının, yemek hazırlama ve yemek sunum alanlarının kemirgen ve haşerelerin fırsat bulduklarında çoğalarak yaşayacakları potansiyel mekânlar olması nedeniyle düzenli olarak ilaçlanması son derece önemlidir. Vektör olarak tabir edilen ve hastalık taşıyan bu tür canlıların hizmet verilen alanlarda olması istenilen bir durum değildir. Bu nedenle kuruluşun bir plan dahilinde yılın belli zamanlarında, düzenli olarak ilaçlanması son derece önemlidir. İlaçlama işlemi yapılırken hizmet alan ve hizmet verenlerin olumsuz etkilenmemesi için gerekli önlemlerin alınması son derece önemlidir. İlaçlama işleminin uygun zaman ve uygun ekipmanlar seçilerek işlemin doğru şekilde yapılması hizmet kalitesi açısından önemlidir. Kuruluşun Boyanması: Kuruluşun tüm mekânları hizmet alanların özelliğine uygun olarak renk seçimi yapılmalı ve sağlık dostu boya malzemeleri kullanılarak boyanmalıdır. Sık kullanılan mekânların daha sık boyanması tavsiye edilmektedir. Tamir ve Onarım: Kuruluş tamiratları yapılmadan önce ihtiyaçlar tespit edilmeli, bir plan çerçevesinde uygun zaman ve mevsim dilimlerinde belirlenen hedefler gerçekleştirilmelidir. Örneğin; Isıtma sistemlerinin yenilenmesi yaz mevsimine planlanmalıdır. Yapılan işlemlerin kayıt altına alması tekrarlanması gereken tamiratlar konusunda rehberlik sağlayacaktır.

Depoların Temizliği ve Düzeni:

Genellikle gözden uzak ve bodrum katlarında bulunan depolama alanlarının temiz ve düzenli olması gereklidir. Kullanılmayan eşyaların elden çıkartılması ve geri dönüşüme kazandırılması önem arz etmektedir. Kullanım dışı malzemeler özelliklerine uygun olarak ayrı ayrı depolarda tutulmalıdır (temizlik, eşya, hurda deposu gibi). Depoların temiz ve düzenli tutulması önemlidir.

Yangına Karşı Önlemler:

Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre gerekli olan koyucu-önleyici tedbirler alınmalıdır. Çatıların kaplamaları yanıcı olmayan materyallerle döşenmelidir. Kolayca tutuşan yapıdaki malzemeler özellikle çatı ve bina aralarında muhafaza edilmemelidir. Yangın söndürücü sistemler, yangın tüpleri gibi tedbirler alınmış olmalıdır. Yapılan çalışmaların kayıt altına alınması önemlidir. Bakım Hizmetleri Kalite Standartları sağlıklı çalışma yaşamı ve hizmet veren güvenliği bölümüyle, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili kuruluşlarda yapılması gerekenlerin anlatılması hedeflenmiştir.

İş sağlığı ve güvenliği işyerlerinde faaliyetlerin yürütülmesi esnasında insan sağlığını ve güvenliğini tehlikeye sokacak durumların önlenmesi için yapılan sistemli çalışmalardır. İş sağlığı ve güvenliği özellikle son yıllarda

giderek önem kazanmaya başlamış bir kavramdır. Kuruluşlar mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapmalıdır. Sağlıklı çalışma yaşamı ve hizmet veren güvenliği kalite standartları ikisi çekirdek standart (50 puan), üçü güvenlik ile ilişkili standart (30 puan) olmak üzere beş standarttan oluşmaktadır.

Çekirdek standartlardan BSÇ01 hizmet verenlerin sağlığını ve güvenliğini tehdit eden unsurlara yönelik düzenlemelerin yapılması ile ilgilidir. Bölüme ait diğer bir çekirdek standart ise BSÇ03 bel sağlığını korumaya yönelik koruyucu tedbirlerin alınması konusundadır. Bakım hizmetleri emek yoğun bir iştir. Özellikle hizmet alanlarla direk temas halindeki çalışanlar için en büyük risk faktörü omurga sağlıklarının bozulmasıdır. Konunun önemine dikkat çekmek için bu konu en yüksek puan kategorisi olarak değerlendirmeye alınmıştır. BSÇ01 kodlu standartta bahsi geçen "risk değerlendirmesi" ile işyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek tehlikelerin belirlenmesi, bu tehlikelerin riske dönüşmesine yol açan faktörler ile tehlikelerden kaynaklanan risklerin analiz edilerek derecelendirilmesi ve kontrol tedbirlerinin kararlaştırılması kastedilmektedir. İşveren; çalışma ortamının ve çalışanların sağlık ve güvenliğini sağlama, sürdürme ve geliştirme amacı ile iş sağlığı ve güvenliği yönünden risk değerlendirmesi yapar veya yaptırır. Risk değerlendirmesi; tüm işyerleri için tasarım veya kuruluş aşamasından başlamak üzere risk kontrol tedbirlerinin kararlaştırılması, dokümantasyon, yapılan çalışmaların güncellenmesi ve gerektiğinde yenileme aşamaları izlenerek gerçekleştirilir. Risk değerlendirmesi yapılırken aşağıdaki hususlar dikkate alınmalıdır;

Belirli risklerden etkilenecek çalışanların durumu:

Kullanılacak iş ekipmanı ile kimyasal madde ve müstahzarların (birden fazla kimyasal maddenin karışımı) seçimi,

İşyerinin tertip ve düzeni, Genç, yaşlı, engelli, gebe veya emziren çalışanlar gibi özel politika gerektiren gruplar ile kadın çalışanların durumu. Risk değerlendirmesi, işverenin oluşturduğu bir ekip tarafından gerçekleştirilir.

Risk değerlendirmesi ekibi aşağıdakilerden oluşur.

İşveren veya işveren vekili, İşyerinde sağlık ve güvenlik hizmetini yürüten iş güvenliği uzmanları ile işyeri hekimleri, İşyerindeki çalışan temsilcileri, İşyerindeki destek elemanları, İşyerindeki bütün birimleri temsil edecek şekilde belirlenen ve işyerinde yürütülen çalışmalar, İşyerindeki bütün birimleri temsil edecek şekilde belirlenen ve işyerinde yürütülen çalışmalar, mevcut veya muhtemel tehlike kaynakları ile riskler konusunda bilgi sahibi çalışanlardır. İşveren, ihtiyaç duyulduğunda bu ekibe destek olmak üzere işyeri dışındaki kişi ve kuruluşlardan hizmet alabilir. Bölümde bahsi geçen iş kazaları, meslek hastalıkları ve ramak kala olaylarda kuruluşlar gerekli incelemeleri yaparak bunlar ile ilgili raporları düzenler.

Kurumlar, aşağıdaki hallerde belirtilen sürede Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirimde bulunur:

1. İş kazalarını kazadan sonraki üç iş günü içinde,

2. Sağlık hizmeti sunucuları veya işyeri hekimi tarafından kendisine bildirilen meslek hastalıklarını, öğrendiği tarihten itibaren üç iş günü içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirmelidir. BSÇ02 standartta geçen" hizmet verenler için kişisel koruyucu ekipman (KKE)" seçimi her çalışan için risk değerlendirmesi sonucuna göre belirlenmelidir. Koruyucu ekipman, hizmet verenin yaptığı işi güvenli bir şekilde devam ettirebilmesi için kullanması gereken ekipmandır. Bu ekipmanlar iş kazası ya da meslek hastalığının önlenmesi, çalışanların sağlık ve güvenlik risklerinden korunması, sağlık ve güvenlik koşullarının iyileştirilmesi amacıyla kullanılır. Kişisel koruyucu ekipmanlar, işveren tarafından verilir, imalatçı tarafından 143 sağlanacak kullanım kılavuzuna uygun olarak bakım, onarım ve periyodik kontrolleri yapılır, ihtiyaç duyulan parçaları değiştirilir, hijyenik şartlarda muhafaza edilir ve kullanıma hazır bulundurulur. Çalışanların kolayca erişebilecekleri yerlerde ve yeterli miktarlarda bulundurulur. Kişisel koruyucu ekipmanlar talimatlara uygun olarak kullanılır, bakımı ve temizliği yapılır.

Tek kişi tarafından kullanılması esas olan kişisel koruyucu ekipmanların, zorunlu hallerde birden fazla kişi tarafından kullanılmasını gerektiren durumlarda, bu kullanımdan dolayı sağlık ve hijyen problemi doğmaması için her türlü önlem alınır.

Bazı çalışanlar için gerekli olabilecek KKE'leri genel olarak aşağıdaki şekilde sayabiliriz; Aşçılar ve mutfak çalışanları için kullanılması gereken kişisel koruyucu ekipmanlar: Lastik bot (Sürekli kaygan zemin olan bulaşık yıkama alanı vb. yerlerde çalışanların kullanması için), Çelik örgülü eldiven (Et kesen çalışanların kullanması için), Parmak

koruyucu (Malzeme doğrayan çalışanların kullanması için), Deri eldiven (Sıcakla temas eden çalışanların kullanması için), Şeffaf eldiven, Temizlik eldiveni, Cerrahi eldiven, Toz maskesi, Galoş, Bone ve Lastik eldiven olabilir.

Bakım elemanları için KKE: Eldiven, Maske, Bone, Su geçirmez önlük ve çizme (banyoda kullanım için)

Kuruluştaki teknik personele yaptığı işle uygun olarak verilebilecek KKE: Koruyucu eldiven, Emniyet kemeri, Yüz ve göz koruyucu, Güvenlik halatları, Baş koruyucu

Çalışanların güvenliğini sağlamak, sağlıklarını korumak ve hijyen şartlarını oluşturmak amacıyla bu ekipmanların düzenli olarak kullanılması gerekmektedir. Kişisel koruyucu ekipman kullanımı, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluktur.

BSÇ04 kodlu standartta, çalışma ortamlarının ve çalışma yaşamının geliştirilmesi için gerekli fiziki ve sosyal imkânların sağlanarak hizmet verenlerin iş yaşamı ile ilgili bireysel ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu standardın değerlendirme ölçütlerinde ise konuyla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Buna göre çalışanlar için dinlenme alanları belirlenmeli ve soyunma yeri gösterilerek dolaplar ayrılmalıdır. Kuruluşta çalışanlar için dinlenme yerleri ayrılmalıdır. Yapılan işin özelliği nedeniyle çalışanların sağlığı ve güvenliği açısından gerekli hallerde veya 10 ve daha fazla çalışanın bulunduğu işyerlerinde, uygun bir dinlenme yeri sağlanır. İş aralarında uygun dinlenme imkânı bulunan büro ve benzeri işlerde ayrıca dinlenme yeri aranmaz. İşyerlerinde daha uygun bir yer yoksa gerekli şartların sağlanması şartıyla, yemek yeme yerleri dinlenme yeri olarak kullanılabilir. İş elbisesi giyme zorunluluğu olan çalışanlar için, yeterli büyüklükte, uygun aydınlatma, havalandırma, termal konfor ve hijyen şartlarını haiz, kadın ve erkek çalışanlar için ayrı ayrı soyunma yerleri sağlanmalıdır. Çalışanların soyunma yerleri dışındaki yerlerde giysilerini değiştirmelerine izin verilmemelidir. Soyunma yerlerinin kolayca ulaşılabilir ve yeterli kapasitede olması ve buralarda yeterli sayıda oturma yeri bulunması sağlanmalıdır. Soyunma odalarında her çalışan için çalışma saatleri içinde giysilerini koyabilecekleri yeterli büyüklükte kilitli dolaplar bulundurulmalıdır.

Ergonomik Düzenlemeler: Yaşlı ve Engelli Bireyler İçin Uygulamalar

Ergonomi, insanların çevreleriyle olan etkileşimini en verimli, güvenli ve konforlu hale getirmeyi amaçlayan bir bilim dalıdır. Bakım kuruluşlarında ergonomik düzenlemelerin önemi, hizmet alanların özel ihtiyaçlarına göre tasarlanmış düzeneklerin kullanımıyla daha da belirginleşir. Bu düzenlemeler, sadece yaşlı ve engelli bireylerin değil, bakım hizmetini sunan personelin de güvenliği ve konforu için önemlidir.

Ergonomik düzenlemelerin temel amacı, hizmet alanların çevresine uyum sağlamasını ve burada daha rahat bir yaşam sürmesini sağlamak olmalıdır. Hizmet alanların odalarının genişliği, aydınlatma düzeyi, güvenlik önlemleri gibi unsurlar, ergonomik bir düzenlemenin temel bileşenlerindendir.

Örneğin:

* Oda genişliği, hizmet alanın rahatça hareket edebilmesini sağlayacak şekilde olmalıdır.

* Aydınlatma, kişilerin çevresindeki nesneleri kolayca görebilmesini ve tanıyabilmesini sağlamalıdır.

* Oda sıcaklığı, 21-24°C arasında tutulmalı ve nem oranı %30-60 arasında olmalıdır.

* Güvenlik açısından köşeli mobilyalar yerine yuvarlak hatlara sahip mobilyalar tercih edilmelidir.

Ayrıca, kullanılan renkler ve malzemeler, bireylerin algısını kolaylaştırıcı ve güvenli bir ortam yaratıcı olmalıdır. Mobilyaların yerleşimi, hizmet alanın tercihlerine göre yapılmalı ve her zaman profesyonel bakım personelinin onayı alınarak değişiklik yapılmalıdır.

Ergonomik Düzenlemeler: Yaşlı ve Engelli Bireyler İçin Uygulamalar

Ergonomi, insanların çevreleriyle olan etkileşimini en verimli, güvenli ve konforlu hale getirmeyi amaçlayan bir bilim dalıdır. Bakım kuruluşlarında ergonomik düzenlemelerin önemi, hizmet alanların özel ihtiyaçlarına göre tasarlanmış düzeneklerin kullanımıyla daha da belirginleşir. Bu düzenlemeler, sadece yaşlı ve engelli bireylerin değil, bakım hizmetini sunan personelin de güvenliği ve konforu için önemlidir.

Ergonomik düzenlemelerin temel amacı, hizmet alanların çevresine uyum sağlamasını ve burada daha rahat bir yaşam sürmesini sağlamak olmalıdır. Hizmet alanların odalarının genişliği, aydınlatma düzeyi, güvenlik önlemleri gibi unsurlar, ergonomik bir düzenlemenin temel bileşenlerindendir.

Örneğin:

* Oda genişliği, hizmet alanın rahatça hareket edebilmesini sağlayacak şekilde olmalıdır.

* Aydınlatma, kişilerin çevresindeki nesneleri kolayca görebilmesini ve tanıyabilmesini sağlamalıdır.

* Oda sıcaklığı, 21-24°C arasında tutulmalı ve nem oranı %30-60 arasında olmalıdır.

* Güvenlik açısından köşeli mobilyalar yerine yuvarlak hatlara sahip mobilyalar tercih edilmelidir.

Ayrıca, kullanılan renkler ve malzemeler, bireylerin algısını kolaylaştırıcı ve güvenli bir ortam yaratıcı olmalıdır. Mobilyaların yerleşimi, hizmet alanın tercihlerine göre yapılmalı ve her zaman profesyonel bakım personelinin onayı alınarak değişiklik yapılmalıdır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Engelli ve yaşlı bireylere yönelik bakım hizmetlerinde sadece sağlık ve güvenlik önlemlerinin alınması yeterli değildir. Bu hizmetlerin etkinliği ve hizmet alan bireylerin yaşam kalitesi, ergonomik düzenlemelerin hayata geçirilmesiyle önemli ölçüde artırılabilir. Doğru fiziksel düzenlemeler ve kişisel koruyucu ekipmanların (KKE) uygun kullanımı, hem bakım veren çalışanların sağlığını koruyacak hem de hizmet alan engelli ve yaşlı bireyler için daha güvenli ve konforlu bir ortam sağlayacaktır. Bakım kuruluşlarının bu düzenlemelere uyum sağlaması, daha erişilebilir, sağlıklı ve dolayısıyla daha kaliteli hizmet sunmalarını mümkün kılacaktır. Bu bölüm, bakım sektöründeki kuruluşlar için fiziki ve ergonomik düzenlemelerin önemi ile sağlık ve güvenlik standartlarına dair temel bilgileri sunarak önemli bir rehber işlevi görmektedir. Ayrıca, işyeri hekimliği açısından bu düzenlemelerin kritik rolü vurgulanmış ve engelli bireyler için mekanla ilgili düzenlemelerin gerekliliği konusunda farkındalık oluşturulması hedeflenmiştir. İşyerlerinde engelli çalışanlar için yapılacak düzenlemeler, fırsat eşitliğinin sağlanması açısından hayati öneme sahiptir.

İşyerlerinde engelli çalışanlar ve engelli/yaşlı bireylere yönelik bakım hizmeti sunan kuruluşlarda aşağıdaki önlemlerin detaylı bir şekilde ele alınması ve uygulanması önerilmektedir:

Kapsamlı Erişilebilirlik Düzenlemeleri:

Kapı Düzenlemeleri: Tüm iç ve dış kapılar, geniş tekerlekli sandalye geçişine uygun genişlikte olmalı ve kolay açılıp kapanabilir mekanizmalara sahip olmalıdır. Otomatik kapılar veya sensörlü kapılar tercih edilmelidir.

Katlar Arası Erişim: Birden fazla katı olan işyerlerinde ve bakım kuruluşlarında, engelli ve hareket kısıtlılığı olan bireylerin kullanımına uygun, düzenli bakımı yapılan asansörler veya platform asansörleri bulunmalıdır. Asansör içlerinde Braille alfabesiyle kat numaraları ve acil durum butonları yer almalıdır.

Dinlenme Alanları ve WC Düzenlemeleri: Dinlenme alanlarında ve tuvaletlerde engelli bireylerin rahatça kullanabileceği genişlikte alanlar ve uygun ekipmanlar (örneğin, tutunma barları, yükseltilmiş klozetler, hareketli lavabolar) bulunmalıdır. Tuvalet kapıları dışa doğru açılmalı ve acil durumlarda kolayca müdahale imkânı sunmalıdır.

Yürüyüş Alanları: İşyeri ve bakım kuruluşu içindeki ve dışındaki yürüyüş yollarında, engelli ve yürüme zorluğu çeken bireyler için uygun yükseklikte ve sağlamlıkta tırabzanlar oluşturulmalıdır. Yüzeyler kaygan olmamalı ve engelsiz olmalıdır.

Otopark ve Giriş Alanları: İşyerleri ve bakım kuruluşlarının otoparklarında engelli park yerleri ayrılmalı ve girişlere rampa veya uygun eğimli yollarla erişim sağlanmalıdır. Girişlerde kaymayı önleyici yüzeyler kullanılmalıdır.

Bilgilendirme ve Yönlendirme: İşyeri ve bakım kuruluşu içinde, engelli bireylerin kolayca anlayabileceği görsel ve işitsel yönlendirme sistemleri (örneğin, büyük ve okunaklı işaretler, sesli anons sistemleri) kurulmalıdır.

Ergonomik Düzenlemelerle Yaşam Kalitesinin Artırılması:

Çalışma İstasyonları: Engelli çalışanların bireysel ihtiyaçlarına uygun olarak ayarlanabilir masa ve sandalyeler, uygun aydınlatma ve ekipman yerleşimi sağlanmalıdır. Gerekirse özel donanımlar (örneğin, tek elle kontrol edilebilen klavyeler, özel fareler, ekran büyütücüler) temin edilmelidir.

Bakım Ortamları: Bakım hizmeti sunulan alanlarda, hasta yataklarının yüksekliği ayarlanabilir olmalı, transfer ve hareketlilik için uygun ekipmanlar (örneğin, hasta transfer liftleri, kayar örtüler) bulundurulmalıdır. Çalışanların zorlanmasını önleyecek ergonomik kaldırma ve taşıma teknikleri konusunda eğitimler verilmelidir.

Dinlenme ve Mola Alanları: Çalışanların ve hizmet alan bireylerin rahatça dinlenebileceği ergonomik olarak tasarlanmış mobilyalarla donatılmış dinlenme alanları oluşturulmalıdır.

Sağlık ve Güvenlik Standartlarının En Üst Düzeyde Tutulması:

Risk Değerlendirmesi: İşyerlerinde ve bakım kuruluşlarında engelli çalışanların ve hizmet alan bireylerin özel ihtiyaçları dikkate alınarak kapsamlı risk değerlendirmeleri yapılmalı ve bu değerlendirmeler doğrultusunda önleyici tedbirler alınmalıdır.

Kişisel Koruyucu Ekipman (KKE): Çalışanların ve gerektiğinde hizmet alan bireylerin kullanımına uygun, standartlara uygun KKE temin edilmeli ve doğru kullanımı konusunda düzenli eğitimler verilmelidir. Engelli çalışanların KKE kullanımında karşılaştığı özel zorluklar dikkate alınarak uygun çözümler üretilmelidir.

Acil Durum Planları: Yangın, deprem gibi acil durumlar için özel tahliye planları hazırlanmalı ve engelli bireylerin tahliyesi için gerekli düzenlemeler (örneğin, sesli ve ışıklı alarmlar, tekerlekli sandalye ile tahliye imkanı) yapılmalıdır. Acil durum tatbikatları düzenli olarak yapılmalıdır.

İşyeri Hekimliği ve Sağlık Taramaları: İşyeri hekimleri, engelli çalışanların sağlık durumlarını yakından takip etmeli ve ergonomik düzenlemeler konusunda danışmanlık yapmalıdır. Düzenli sağlık taramaları ile olası sağlık sorunları erken tespit edilmelidir.

Eğitim ve Farkındalık Oluşturma:

Tüm çalışanlara, engelli ve yaşlı bireylerle etkili iletişim kurma, doğru yaklaşımlar sergileme ve ergonomik prensipler konusunda düzenli eğitimler verilmelidir.

Yönetim kademesi, engelli ve yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına duyarlı bir kurum kültürü oluşturmalı ve bu konudaki düzenlemelere öncelik vermelidir.

Bu detaylı önerilerin hayata geçirilmesi, işyerlerinde ve bakım kuruluşlarında engelli ve yaşlı bireyler için daha güvenli, sağlıklı ve yüksek yaşam kalitesine sahip ortamların oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akbulut, T. (1996). İşçi Sağlığı Prensip ve Uygulamaları, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Pekçetin, E., Alıthan, F. (2020). Engelli ve Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Kalite Standartları Uygulama Rehberi, Kitap Bölümü: Temizlik ve Bakım Onarım Hizmetleri Kalite Standartları Uygulama Rehberi, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara, s.170-173.(https://www.aile.gov.tr/media/49919/bhks-uygulama-rehberi.pdf)

Yıldırım, K., Müezzinoğlu, M. K., Gün, K. (2023). Fiziksel Engelli Kullanıcıların Ofis İç Mekân Donatı Elemanlarına Yönelik Ergonomik Bir Araştırma, *Ergonomics,* 6 (1), 54 – 62.

Engelliler Hakkında Kanun:
https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5378&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu:
(https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6331&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5)

İş Sağlığı Ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği:
(https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16925&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5)

Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik:
(https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130702-2.htm)

İş yeri Bina ve Eklentilerinde Alınacak Sağlık ve Güvenlik Önlemlerine İlişkin Yönetmelik:
(https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130717-2.htm)

ENGELSİZ MEKÂNIN İZİNDE:

ERİŞİLEBİLİRLİK VE KAPSAYICILIK ÜZERİNE BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Arş. Gör. Dr. Halil DUYMUŞ
Çukurova Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-8113-9674

Dr. Mehtap ÖZENEN KAVLAK
İstanbul Üniversitesi
Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü, Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-5369-4494

Prof. Dr. Saye Nihan ÇABUK
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü, Jeodezi ve Coğrafi Bilgi Teknolojileri Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-4859-2271

Prof. Dr. Alper ÇABUK
Eskişehir Teknik Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü
TAPLAK, Tasarım ve Planlama Akreditasyon Derneği
ORCID: 0000-0002-0684-2247

ÖZET

Hızla artan kentleşme ve mekânsal yapıların karmaşıklaşması, herkes için erişilebilir ve kapsayıcı çevrelerin oluşturulması gerekliliğini daha da önemli hale getirmiştir. Bu kitap bölümü, erişilebilirlik ve kapsayıcılık kavramlarını kentsel ve mekânsal bağlamda disiplinlerarası bir perspektifle ele alarak kapsamlı bir literatür incelemesi sunmaktadır. Evrensel tasarım ilkeleri ve mekânsal adalet çerçevesinde şekillendirilen çalışma, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel engellerin kaldırılmasıyla sınırlı kalmayıp sosyal, bilişsel ve dijital boyutları da kapsadığını ortaya koymaktadır. Web of Science (WoS) veri tabanında indekslenen 1618 akademik çalışmanın analizine dayanan araştırma, erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularında öne çıkan disiplinleri, yöntemleri ve tematik odakları belirlemektedir. VOSviewer kullanılarak yapılan bibliyometrik analizler, çalışmaların büyük ölçüde kentsel planlama ve fiziksel mekân tasarımına odaklandığını, sosyal ve kültürel erişilebilirlik boyutlarının ise görece ihmal edildiğini göstermektedir. Bulgular, erişilebilirlik stratejilerinin ulaşım, toplumsal katılım ve sosyo-ekonomik eşitlik gibi çok boyutlu unsurları içerecek şekilde geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, UNESCO, WHO ve UN-Habitat gibi uluslararası kuruluşların politikalarının kapsayıcı kentsel gündemlerin şekillenmesinde kritik rol oynadığı ortaya konmuştur. Bu doğrultuda çalışma, yalnızca belirli gruplara değil, tüm kullanıcı profillerine hitap eden erişilebilir ve kapsayıcı mekânların tasarlanmasına yönelik öneriler sunmakta ve disiplinlerarası, toplumsal kapsayıcılığı esas alan, sürdürülebilir kentsel planlama yaklaşımlarına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erişilebilirlik, Kapsayıcılık, Evrensel Tasarım, Mekânsal Adalet, Engelsiz Mekân, Kapsayıcı Kentsel Planlama

ON THE TRAIL OF BARRIER-FREE SPACE: A LITERATURE REVIEW ON ACCESSIBILITY AND INCLUSIVENESS

ABSTRACT

The rapid growth of urbanisation and the increasing complexity of spatial structures have made it even more important to create accessible and inclusive environments for all. This book chapter provides a comprehensive literature review, examining the concepts of accessibility and inclusivity in an interdisciplinary perspective within urban and spatial contexts.

The study, shaped by universal design principles and spatial justice, reveals that accessibility is not limited to the removal of physical barriers but also encompasses social, cognitive, and digital dimensions. The research identifies the leading academic disciplines, methods and thematic focuses in the fields of accessibility and inclusivity, based on an analysis of 1,618 studies indexed in the Web of Science (WoS) database. Bibliometric analyses conducted using VOSviewer reveal that the majority of studies focus on urban planning and physical space design, while social and cultural accessibility dimensions are relatively neglected. The findings emphasize the necessity to develop accessibility strategies that incorporate multidimensional elements such as transportation, social participation, and socio-economic equality. Moreover, the study emphasizes the pivotal function of international organisations such as UNESCO, WHO and UN-Habitat in shaping inclusive urban agendas. In this context, the study proffers recommendations for designing accessible and inclusive spaces that cater to all user profiles, not just specific groups, and contributes to interdisciplinary, socially inclusive, sustainable urban planning approaches.

Keywords: Accessibility, Inclusion, Universal Design, Spatial Justice, Barrier-Free Space, Inclusive Urban Planning

GİRİŞ

Günümüz şehirleri, hızla büyüyen nüfusları ve karmaşık mekânsal yapılarıyla, herkes için erişilebilir ve kapsayıcı olma hedefini gerçekleştirmekte zorluk çekmektedir (Audirac, 2008; Martens vd., 2021). Fiziksel engeller, bilişsel erişim sorunları, toplumsal dışlanma gibi faktörler, bireylerin kentsel ve kamusal alanlara eşit şekilde erişimlerini kısıtlamaktadır (Dill ve McNeil, 2020; Watchorn vd., 2022). Bu noktada, erişilebilirlik ve kapsayıcılık, sürdürülebilir kentleşmenin temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır (Guo vd., 2024; Tan ve Samsudin, 2016). Herkesin eşit koşullarda kamusal alanları, ulaşım sistemlerini, sosyal hizmetleri ve dijital ortamları kullanabilmesi, yalnızca bireysel bir hak meselesi değil, aynı zamanda toplumsal adaletin bir gereğidir (Jnr, 2024; Afacan, 2019; Sirel ve Duymuş, 2012). Geleneksel kent tasarımı ve mimarlık yaklaşımları genellikle ortalama kullanıcı odaklı geliştirilmiş ve bu süreçte farklı fiziksel, bilişsel ve duyusal ihtiyaçlara sahip bireyler göz ardı edilmiştir (Limerick vd., 2023; Tsigdinos vd., 2024). Ancak 20. yüzyılın sonlarından itibaren evrensel tasarım, kapsayıcı şehir planlaması ve adaptif tasarım gibi kavramlar öne çıkmış; yalnızca engelli bireyler için değil, çocuklar, yaşlılar, hamileler ve geçici hareket kısıtlılığı yaşayan bireyler için de erişilebilir ortamlar oluşturulmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Chen vd., 2023; Ding vd., 2021). Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- UNESCO), Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO) ve Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (United Nations Human Settlements Programme- United Nations-Habitat) gibi uluslararası kuruluşların erişilebilirlik politikaları ile çeşitli ülkelerde uygulanan mekânsal stratejiler, kapsayıcı kent modeline geçiş sürecini desteklemektedir (Carmona, 2018; Pugalis, 2009). Kentsel alanlarda erişilebilirliğin sağlanması, yalnızca fiziksel erişim engellerinin kaldırılmasıyla değil, sosyal ve kültürel bariyerlerin de aşılmasıyla mümkün hale gelebilir (Ortiz vd., 2024; Sharifi vd., 2020). Bu doğrultuda, farklı mekânsal erişilebilirlik modelleri ve disiplinlerarası yaklaşımlar, şehirlerin herkes için yaşanabilir hale getirilmesi noktasında kritik bir rol oynamaktadır (Gonzalez-Gonzalez ve Nogues, 2016; Kaplan vd., 2021).

Bu kapsamda bu kitap bölümü, erişilebilirlik ve kapsayıcı mekân kavramlarını kavramsal ve kuramsal çerçevede ele alarak, disiplinlerarası bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Evrensel tasarım ilkeleri, uluslararası erişilebilirlik politikaları ve mekânsal planlama yaklaşımları çerçevesinde, erişilebilirliğin sadece fiziksel bir unsur olmaktan öte, sosyal ve kültürel boyutlarıyla nasıl şekillendiği incelenmiştir. Çalışmada, Web of Science (WoS) veri tabanında erişilebilirlik ve kapsayıcılık üzerine yapılan bilimsel çalışmalar incelenerek, tasarım, şehircilik, ulaşım ve kamusal alan yönetimi gibi farklı disiplinler açısından bu kavramların nasıl ele alındığı tartışılmıştır. Ayrıca, erişilebilirlik standartları ve evrensel tasarım kriterleri üzerinden, kapsayıcı bir kentsel gelecek için öneriler sunulmuştur. Erişilebilir ve kapsayıcı mekânlar oluşturmanın, sadece belirli grupların değil, tüm toplumun yaşam kalitesini artıran bir faktör olduğu unutulmamalıdır (Wu vd., 2019; Ma vd., 2021).

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE KAPSAMI

Evrensel tasarım ilkesi, başlangıçta geleneksel tasarım pratiklerinin "ortalama" kullanıcıyı esas alarak dezavantajlı grupları dışlamasına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Zamanla, yalnızca engelli bireyleri değil, yaşlılar, çocuklar ve hareket kısıtlılığı yaşayan herkes için daha erişilebilir kentler oluşturmayı hedefleyen disiplinlerarası bir yaklaşıma dönüşmüştür (Tandoğan, 2017). Günümüzde, bu yaklaşım mimarlık, şehir planlama, peyzaj tasarımı, coğrafya ve teknoloji gibi farklı alanları kapsayarak, erişilebilirliği artıran yenilikçi mekânsal çözümleri içermektedir (Şahin Körmeçli, 2021).

Erişilebilirlik ve kapsayıcılık, çağdaş kentsel ve mimari tasarımın temel ilkeleri arasında yer almakta olup, tüm bireylerin fiziksel, sosyal ve ekonomik engeller olmaksızın mekânlara erişebilmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Evrensel tasarım anlayışı, yaş, yetenek ve sosyo-ekonomik durum gözetmeksizin herkes için ortak ve eşit kullanıma uygun mekânlar oluşturmayı hedefleyen bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır (Çepehan ve Güller, 2020). Bu kavram yalnızca fiziksel erişilebilirliği değil, aynı zamanda sosyal kapsayıcılığı da içermekte ve bireylerin bağımsız bir şekilde kent mekânına katılımını teşvik eden bir çevresel düzenlemeler bütünü sunmaktadır. Kentsel bağlamda erişilebilirlik, yalnızca fiziksel çevrenin kullanımını değil, aynı zamanda bilişsel ve duyusal erişilebilirliği de içeren geniş kapsamlı bir tasarım anlayışını ifade etmektedir. Engelli bireylerin, yaşlıların ve farklı ihtiyaçlara sahip bireylerin kamusal alanları bağımsız şekilde kullanabilmesi, sadece fiziksel düzenlemelerle değil, aynı zamanda kamusal hizmetlerin erişilebilirliği, yönlendirme sistemlerinin okunabilirliği ve dijital erişim çözümleriyle de desteklenmelidir (Keskin Şükür, 2023). Son yıllarda erişilebilirlik, kentsel politika ve planlama süreçlerinde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Yapılan araştırmalar, kapsayıcı tasarımın eksikliğinin bireylerin kamusal mekânlara erişimini kısıtlayarak sosyal izolasyona neden olabileceğini ortaya koymaktadır (Tutal, 2021). Bu nedenle, tasarımcılar ve kent planlamacıları, erişilebilirliği kentsel dirençlilik ve sosyal eşitliğin temel bir unsuru olarak ele almalıdır.

Kentlerin tüm bireyler için yaşanabilir olması, erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkelerinin mekânsal planlamaya entegre edilmesiyle mümkün olmaktadır. Günümüzde erişilebilirlik yalnızca fiziksel bariyerlerin kaldırılmasını değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik eşitliği sağlayan bir yaklaşıma dönüşmüştür. Kapsayıcı mekânlar, farklı yaş gruplarından, fiziksel yetkinliklerden ve sosyo-ekonomik düzeylerden bireylerin eşit şekilde yararlanabileceği kamusal alanları ifade etmektedir (Şahin Körmeçli, 2021). Bu bağlamda, kent içindeki meydanlar, parklar, yaya yolları ve ulaşım altyapısı gibi unsurların erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda planlanması, toplumsal bütünleşmeyi desteklemekte ve bireylerin kamusal alanlara katılımını teşvik etmektedir. Kentsel tasarımın erişilebilirliği destekleyen temel bileşenleri arasında mekânsal organizasyon, bağımsız hareket etme olanakları ve evrensel kullanım prensipleri yer almaktadır. Yapılan araştırmalar, kent merkezlerinin erişilebilirliğinin artırılmasının, bireylerin sosyal etkileşim düzeylerini yükselttiğini ve kent yaşamına aktif katılımlarını teşvik ettiğini göstermektedir (Keskin Şükür, 2023). Özellikle kamusal alanların, engelli bireyler başta olmak üzere her bireyin özgürce kullanabileceği şekilde tasarlanması, kentsel hareketliliği ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren önemli bir unsurdur (Sirel vd., 2012).

Kapsayıcı tasarım ise şehir planlamasında bireylerin yalnızca fiziksel hareket kabiliyetini değil, aynı zamanda mekânsal aidiyet duygusunu da artırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda geliştirilen mekânlar, tüm kullanıcıların eşit koşullarda erişebildiği, etkileşime girebildiği ve bağımsız şekilde hareket edebildiği ortamları sağlamaktadır (Keskin Şükür, 2023). Kamusal alanlarda gerçekleştirilen düzenlemeler, özellikle yaya yollarının sürekliliğini, toplu taşıma araçlarına erişim kolaylığını ve mekânsal okuma olanaklarını içermelidir. Şehir planlamasında kapsayıcı tasarımın uygulanmaması, bireylerin kent yaşamına tam olarak katılımını kısıtlayarak sosyal izolasyona neden olabilmektedir. Çeşitli araştırmalar, fiziksel bariyerlerin ve erişilebilirlik eksikliğinin bireylerin kentle olan bağlarını zayıflattığını ve hareket özgürlüklerini kısıtladığını ortaya koymaktadır (Şahin Körmeçli, 2021). Bu nedenle, modern şehircilik anlayışında erişilebilirlik ve kapsayıcılık, sadece engelli bireylere yönelik bir düzenleme olarak değil, tüm bireyler için kentsel yaşam kalitesini artıran bir gereklilik olarak ele alınmaktadır.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde bu çalışma, erişilebilirlik ve kapsayıcılık kavramlarının günümüz kent planlaması ve mimari tasarımında ne denli önemli olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Hızla kentleşen ve nüfus yoğunluğu artan şehirlerde fiziksel ve sosyal engellerin kaldırılması, toplumsal bütünleşmeyi sağlamak için kritik bir rol oynamaktadır. Bu noktada, coğrafya bilimi, mekânsal adaletin sağlanması ve farklı kullanıcı gruplarının kent içindeki hareketliliğinin analiz edilmesi açısından önemli bir araç sunmaktadır. Özellikle coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ve uzaktan algılama teknikleri, erişilebilirlik düzeylerinin haritalanması, mekânsal eşitsizliklerin belirlenmesi ve kapsayıcı mekân stratejilerinin geliştirilmesi için güçlü bir altyapı oluşturmaktadır. Ancak mevcut literatür, erişilebilirlik konusunun genellikle fiziksel mekân düzenlemeleriyle sınırlı kaldığını ve sosyal, ekonomik ve dijital erişilebilirlik boyutlarının yeterince ele alınmadığını göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, sadece fiziksel düzenlemelerin yeterli olmadığını, aynı zamanda sosyal adalet ve mekânsal eşitlik ilkeleri doğrultusunda çok boyutlu bir yaklaşım gerektiğini savunmaktadır. Böylelikle toplumun farklı kesimlerinin kent mekânlarına eşit erişimini sağlamak için akademik çalışmalara kapsamlı bir bakış açısı kazandırılacaktır.

Erişilebilirliğin Tarihsel Gelişimi ve Kentsel Mekâna Etkisi

Erişilebilirlik kavramı, tarih boyunca toplumsal yapılar, şehir planlama yaklaşımları ve insan hakları anlayışına paralel olarak değişim göstermiştir. İlk dönemlerde erişilebilirlik yalnızca fiziksel çevrenin bir özelliği olarak ele alınırken, günümüzde kapsayıcılık ve sosyal adalet ekseninde çok boyutlu bir kavram haline gelmiştir. Antik dönemlerden günümüze kadar erişilebilirlik algısı, engelli bireylerin toplum içindeki rolleri ve fiziksel çevreye erişimleri farklı toplumsal ve politik dinamiklere bağlı olarak evrim geçirmiştir (Mamatoğlu ve Kaya, 2018).

Antik dönemlerde kamusal alanlar genellikle fiziksel hareket kabiliyeti yüksek bireyler için tasarlanmışken, modern şehircilik anlayışıyla birlikte erişilebilirlik herkes için tasarım ilkesi temel bir politika haline gelmiştir (Tandoğan, 2017).

Antik Yunan ve Roma dönemlerinde erişilebilirlik belirli ölçülerde sağlanmış olsa da bu düzenlemeler genellikle elit sınıflar veya savaş gazilerine yönelik olmuştur. Örneğin, Roma İmparatorluğu'nda bazı yollar ve kamusal alanlarda rampalar bulunmakta, ancak engelli bireylerin sosyal hayata tam katılımı mümkün olmamaktaydı. Orta Çağ'da ise erişilebilirlik konusunda ciddi bir gerileme yaşanmıştır. Şehirlerin dar ve yüksek duvarlarla çevrili olması, merdiven kullanımının yaygınlaşması ve engelli bireylere yönelik dışlayıcı tutumlar nedeniyle erişilebilirlik neredeyse yok olmuştur (Mamatoğlu ve Kaya, 2018; Altın, Elmas ve Güngör, 2024).

Sanayi Devrimi ile birlikte şehirleşme hız kazanmış, ancak yeni kent düzenlemeleri daha çok ekonomik üretkenliği artırmaya yönelik olmuştur. Bu nedenle erişilebilirlik göz ardı edilmiş, işçi sınıfı için planlanan konutlar, fabrikalar ve ulaşım altyapısı engelli bireylerin kullanımına uygun tasarlanmamıştır (Engellilik Tarihinde Erişilebilirlik, 2018).

Ancak 19. yüzyılın sonlarında, savaş gazileri ve sanayi kazaları sonucu engelli kalan bireylerin artışı, erişilebilirlik konusunu ilk kez kamusal politikalarda gündeme getirmiştir. Bu dönemde Batı Avrupa ve Amerika'da rehabilitasyon merkezleri açılmış, bazı kamusal binalara erişim rampaları eklenmiştir. Ancak bu düzenlemeler sistematik bir erişilebilirlik politikasından uzak kalmıştır (Imrie ve Hall, 2001).

20. yüzyılda erişilebilirlik ve engelli hakları insan hakları çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. 1948'de kabul edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, herkesin eşit haklara sahip olduğunu belirtirken, engellilerin toplumsal yaşama katılımı konusunda doğrudan bir erişilebilirlik maddesi içermemiştir (Degener, 2016). Ancak 1960'lı yıllardan itibaren erişilebilirlik politikaları daha kapsamlı hale gelmiştir. 1968'de ABD'de çıkarılan Engelliler İçin Mimari Engeller Yasası (Architectural Barriers Act), kamu binalarının erişilebilir olmasını zorunlu hale getiren ilk yasal düzenlemelerden biri olmuştur (Degener, 2016). Özellikle 20. yüzyıldan itibaren engelli bireylerin kent yaşamına tam katılımını sağlamak amacıyla yasal düzenlemeler ve mekânsal tasarım standartları oluşturulmuştur. 1960'lı yıllarda geliştirilen erişilebilirlik standartları, fiziksel çevrede engellerin kaldırılmasını ve bireylerin bağımsız hareket etmesini sağlayacak unsurların eklenmesini teşvik etmiştir (Tandoğan, 2017). 1980'lerden itibaren evrensel tasarım kavramının benimsenmesiyle birlikte erişilebilirlik yalnızca fiziksel engellerin ortadan kaldırılmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda kapsayıcı sosyal politikalarla desteklenmiştir. 1981 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen Uluslararası Engelliler Yılı, erişilebilirlik konusunda küresel farkındalık oluşturulmasına katkı sağlamıştır. 1990'da ABD'de yürürlüğe giren Engelliler Yasası (ADA), kamu ve özel sektör binalarının, ulaşım sistemlerinin ve iş yerlerinin erişilebilir olmasını zorunlu kılmıştır (Mamatoğlu ve Kaya, 2018). Avrupa Birliği ülkeleri de aynı dönemde erişilebilirlik politikalarını geliştirerek kent planlamasında evrensel tasarım ilkelerini benimsemiştir (Imrie ve Hall, 2001).

Günümüzde erişilebilirlik, yalnızca bina girişleri veya kamusal alanlarla ilgili bir konu olmaktan çıkarak, şehir planlamasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kentsel tasarım ve şehir planlamasında erişilebilirliğin temel bir prensip olarak benimsenmesi, toplumsal eşitlik, bireysel hareket özgürlüğü ve sürdürülebilir kent politikaları açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, erişilebilirlik ve kapsayıcılık kavramlarının tarihsel gelişimi, kentlerin daha yaşanabilir ve herkes için erişilebilir olmasına yönelik önemli aşamalar kaydettiğini göstermektedir. Kentsel tasarım ve şehir planlamasında erişilebilirliğin temel bir prensip olarak benimsenmesi, toplumsal eşitlik, bireysel hareket özgürlüğü ve sürdürülebilir kent politikaları açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu bölümde, erişilebilirlik ve kapsayıcılık kavramlarının mekânsal boyutları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Konunun tarihsel gelişimi, kentsel mekânlara etkisi ve çağdaş mimarlık ve şehircilik bağlamındaki önemi tartışılarak, evrensel tasarımın insan odaklı mekânsal deneyimlere nasıl katkı sunduğu vurgulanmıştır.

Erişilebilirlik ve Kapsayıcılık: Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Erişilebilirlik ve kapsayıcılık, bireylerin yaş, cinsiyet, engellilik durumu veya sosyo-ekonomik statüleri fark etmeksizin toplumsal ve mekânsal yaşamın tüm yönlerine eşit şekilde katılımını sağlamak amacıyla geliştirilen tasarım ve planlama ilkeleridir. Bu kavramlar, kent planlamasından ürün tasarımına, dijital teknolojilerden peyzaj düzenlemelerine kadar geniş bir alanda uygulanmaktadır. Erişilebilirlik, bireylerin fiziksel, sosyal ve dijital çevrelere engelsiz bir şekilde erişmesini sağlarken, kapsayıcılık herkesin kendini ait hissedebileceği ve eşit katılım gösterebileceği mekânlar oluşturmayı hedeflemektedir.

ERİŞİLEBİLİRLİK VE KAPSAYICILIĞIN MEKÂNSAL BOYUTU

Erişilebilirlik ve kapsayıcılığın mekânsal boyutu, bireylerin fiziksel çevreye engelsiz bir şekilde erişebilmesini sağlamanın yanı sıra, kamusal alanlarda sosyal ve ekonomik etkileşime eşit şekilde katılımını da içerir. Bu kapsam, yalnızca fiziksel engellerin kaldırılmasına değil, aynı zamanda toplumsal adalet ve mekânsal eşitlik ilkelerinin uygulanmasına dayanmaktadır (Carmona, 2018). Dünya genelinde erişilebilirlik standartları, ADA**,** ISO 9241-210**,** United Nations-Habitat, Yeni Kentsel Gündem (NUA) ve WHO Dünya Engellilik Raporu gibi uluslararası düzenlemeler aracılığıyla belirlenmektedir (United Nations-Habitat, 2017; WHO, 2011). Ancak bu standartların uygulanabilirliği, yerel yönetimlerin kentsel planlama yaklaşımlarına ve ekonomik faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Mekânsal erişilebilirlik, binaların, kamusal alanların, ulaşım sistemlerinin ve dijital hizmetlerin herkes için eşit şekilde kullanılabilir olmasını gerektirir**.** ADA ve ISO 9241-210 gibi standartlar, kamusal binaların girişlerinden toplu taşıma sistemlerine kadar tüm kentsel altyapının, engelli bireylerin bağımsız hareket edebileceği şekilde tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır (Department of Justice, 2010; ISO 9241-210, 2010). Bu bağlamda, kaldırımların genişliği, rampaların eğimi, asansörlerin erişilebilirliği ve sesli bilgilendirme sistemleri gibi unsurlar, mekânsal erişilebilirlik açısından kritik öneme sahiptir (Jang vd., 2016).

Bununla birlikte, kamusal alanlarda erişilebilirliğin sağlanması sadece fiziksel düzenlemelerle sınırlı olmamalıdır; aynı zamanda bireylerin sosyal katılımını artıracak mekanizmalar da geliştirilmelidir.

Mekânsal kapsayıcılık, kentsel mekânların her yaş ve engel grubundan bireyler tarafından eşit şekilde kullanılabilir olmasını gerektirir. Bu kapsamda, kapsayıcı tasarım kavramı öne çıkmakta ve farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan esnek mekânsal çözümler önerilmektedir (Tan ve Samsudin, 2016). Engelli bireylerin hareket özgürlüğünü artırmak için parklar, meydanlar ve diğer kamusal alanlarda düşük eğimli yollar, hissedilebilir yüzeyler, yönlendirme tabelaları ve akustik rehberlik sistemleri gibi uygulamaların kullanılması önerilmektedir (Xiao ve Wang, 2016). Ancak, erişilebilirlik projelerinin hayata geçirilmesi çoğu zaman ekonomik ve teknik engellerle karşılaşmaktadır. Örneğin, düşük gelirli bölgelerde erişilebilir altyapının eksik olduğu ve kamu yatırımlarının bu alanlara yeterince yönlendirilmediği gözlemlenmiştir (UN, 2015).

Mekânsal erişilebilirlik aynı zamanda toplu taşıma sistemlerinde eşit erişimin sağlanmasını da içermektedir. Erişilebilir toplu taşıma, engelli bireylerin bağımsız hareket etmesini destekleyen en önemli unsurlardan biridir. ADA ve United Nations-Habitat gibi kurumlar, otobüslerin, tren istasyonlarının ve havaalanlarının erişilebilir hale getirilmesini zorunlu kılan düzenlemeler geliştirmiştir (United Nations-Habitat, 2017; ADA, 2010). Ancak birçok ülkede toplu taşıma sistemlerinin erişilebilirlik standartlarına tam olarak uymadığı, düşük gelirli bölgelerde bu hizmetlere erişimin daha sınırlı olduğu ve bu durumun mekânsal adaletsizlik yarattığı tespit edilmiştir (Jang vd., 2016). Bu sorunun çözümü için engelli bireylere yönelik uygun fiyatlı ve erişilebilir toplu taşıma hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Dijital erişilebilirlik de mekânsal kapsayıcılığın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Günümüzde, akıllı şehir uygulamaları ve dijital hizmetler, mekânsal erişilebilirliği artırmak için önemli fırsatlar sunmaktadır (ISO 9241-210, 2010). Akıllı yönlendirme sistemleri, CBS tabanlı erişilebilirlik haritaları ve sesli bilgilendirme teknolojileri, engelli bireylerin kent içinde daha bağımsız hareket etmesine yardımcı olmaktadır (WHO, 2011). Ancak, bu tür teknolojik çözümler yalnızca gelişmiş ülkelerde yaygın olarak uygulanmakta, düşük gelirli ülkelerde ise bu çözümlerin henüz yeterince benimsenmediği görülmektedir (UN, 2015).

Bu bağlamda, erişilebilirlik ve kapsayıcılığın mekânsal boyutu, yalnızca fiziksel çevrenin düzenlenmesini değil, aynı zamanda bireylerin sosyal, ekonomik ve dijital alanlara eşit erişimini de kapsayan çok boyutlu bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu sürecin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için yerel yönetimlerin, özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının erişilebilirlik politikalarını bütüncül bir yaklaşımla ele alması ve sürdürülebilir erişilebilirlik çözümleri geliştirmesi gerekmektedir (United Nations-Habitat, 2017). Erişilebilir kentler oluşturmak yalnızca engelli bireyler için değil, yaşlılar, çocuklar ve farklı ihtiyaç grupları için de daha yaşanabilir bir çevre oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Kapsayıcı kamusal alanların önemi

Kamusal alanlar, sosyal etkileşimin en yoğun yaşandığı, bireylerin toplumsal hayata katılımını kolaylaştıran mekânlar olup, demokratik kent yaşamının en önemli bileşenlerinden biridir. Erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda tasarlanan kamusal alanlar, bireylerin fiziksel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayarak kentte daha adil ve eşitlikçi bir yaşam sunmaktadır. Ancak, günümüzde birçok kentte kamusal alanlar yalnızca belirli kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarına göre planlanmakta ve bu durum, engelli bireyler, yaşlılar, çocuklar, hamileler ve düşük hareket kabiliyeti olan bireyler için ciddi erişim engelleri oluşturmaktadır (Altın, Elmas ve Güngör, 2024).

Bu bağlamda, kamusal alanların herkes için erişilebilir ve kapsayıcı hale getirilmesi, kent içindeki sosyal ve ekonomik fırsatların adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamakta, bireylerin özgürce hareket edebilmesine olanak tanımaktadır. Örneğin, kamusal meydanlar, parklar, yürüyüş yolları, toplu taşıma noktaları ve kamu hizmet binalarının erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilmesi, bireylerin eşit şartlarda kent yaşamına katılmasını teşvik etmektedir (Mamatoğlu ve Kaya, 2018). Ancak, fiziksel engellerin yanı sıra bilişsel, duyusal ve sosyal engeller de göz önünde bulundurulmalı; kapsayıcı tasarım, yalnızca fiziksel erişimle sınırlı kalmayarak kullanıcıların psikolojik ve sosyal gereksinimlerini de karşılayacak şekilde ele alınmalıdır (Engellilik Tarihinde Erişilebilirlik, 2018).

United Nations-Habitat tarafından geliştirilen Yeni Kentsel Gündem çerçevesinde, şehirlerin ve yerleşim alanlarının kapsayıcı hale getirilmesi gerektiği belirtilmiş ve "şehir hakkı" ilkesi benimsenmiştir. Bu yaklaşım, kentlerin herkes için erişilebilir, güvenli ve yaşanabilir hale getirilmesini hedeflemektedir (Degener, 2016). "Şehir hakkı", tüm bireylerin sosyal, ekonomik ve fiziksel olarak kent yaşamına tam ve eşit şekilde katılımını savunan bir kavramdır ve bu çerçevede erişilebilirlik politikaları, kapsayıcı kent tasarımının temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Imrie ve Hall, 2001).

Bu doğrultuda, engelli bireylerin bağımsız hareket edebilmesi için kaldırımlarda rampa sistemleri, hissedilebilir yüzeyler, sesli yönlendirme sistemleri ve engelsiz toplu taşıma araçları gibi çözümler kent planlamasına entegre edilmelidir. Aynı zamanda, çocuk dostu ve yaşlı dostu şehircilik anlayışı, parkların ve sosyal alanların farklı yaş gruplarına hitap edecek şekilde tasarlanmasını gerektirir. UNESCO ve WHO gibi kuruluşlar, kapsayıcı şehir politikalarının bir parçası olarak kapsayıcı kamusal alan tasarımının önemini vurgulamakta ve yerel yönetimleri bu konuda teşvik etmektedir (Degener, 2016). Kamusal alanlar yalnızca belirli bir kesime hitap eden mekânlar değil, tüm bireylerin bir araya geldiği ve sosyal etkileşimin en yoğun yaşandığı ortak alanlar olmalıdır. Kapsayıcı bir kent planlaması yaklaşımıyla kamusal alanların erişilebilir, güvenli ve yaşanabilir hale getirilmesi, toplumun tüm kesimlerinin yaşam kalitesini artıracak ve sosyal bütünleşmeyi güçlendirecektir (Mamatoğlu ve Kaya, 2018). Bu nedenle, erişilebilirlik ve kapsayıcılık kavramları yalnızca fiziksel engelleri ortadan kaldırmakla sınırlı kalmamalı, sosyal adaletin sağlanmasına yönelik daha kapsamlı stratejiler içermelidir.

UNESCO Ve Kültürel Mirasın Erişilebilirliği

Kültürel mirasın erişilebilirliği, toplumların ortak hafızasını yaşatmak, kültürel kimliği korumak ve bu mirası herkes için ulaşılabilir kılmak açısından büyük önem taşımaktadır. UNESCO, Dünya Mirası Sözleşmesi ve Kültürel Mirasın Korunması İlkeleri kapsamında, tarihi ve kültürel alanların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda bilişsel ve sosyo-ekonomik açıdan da erişilebilir olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda UNESCO, tüm bireylerin kültürel mirasa eşit şekilde erişebilmesi için ülkelerin sürdürülebilir ve kapsayıcı politikalar geliştirmesini önermektedir (Vizyon 2050 Eylem Planı, 2023). Bu kapsamda UNESCO, kültürel miras alanlarının engelli bireyler için erişilebilir hale getirilmesine yönelik çeşitli politikalar geliştirmiştir. Engelli bireylerin tarihi alanlara erişimini sağlamak için "Kültürel Mirasın Erişilebilirliği" programları oluşturulmuş ve dünya genelinde uygulanmaya başlanmıştır.

Kültürel mirasın herkes için erişilebilir olması hem fiziksel engellerin kaldırılmasını hem de toplumsal katılımın sağlanmasını gerektirir. UNESCO tarafından geliştirilen kapsayıcı kültürel miras yönetimi modeli, tarihi ve kültürel alanların korunmasını sağlarken, aynı zamanda erişilebilirlik ilkesini de ön planda tutmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, UNESCO, kültürel miras alanlarının sürdürülebilir şekilde korunması için yerel yönetimler, kamu kurumları, akademik çevreler ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde çalışmasını teşvik etmektedir.

Bu kapsamda geliştirilen politikalar arasında:

- Kültürel miras alanlarının erişilebilirlik standartlarının artırılması, UNESCO tarafından belirlenen Evrensel Tasarım İlkeleri doğrultusunda fiziksel ve bilişsel erişimi kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılması,
- Engelli bireyler, yaşlılar ve düşük gelirli gruplar için erişilebilirlik destek mekanizmalarının geliştirilmesi, kültürel mirasa herkesin eşit şekilde erişmesini sağlayacak altyapının oluşturulması,
- Kültürel mirasın yalnızca fiziksel mekânlarla sınırlı kalmayarak dijital ortamlar aracılığıyla da erişilebilir kılınması, sanal müzeler, artırılmış gerçeklik uygulamaları ve kültürel miras envanterlerinin dijitalleştirilmesi,
- Toplumun kültürel mirasın korunmasına katılımını teşvik etmek, yerel halkın karar alma süreçlerine dahil edilmesi ve eğitim programları aracılığıyla farkındalık oluşturulması yer almaktadır (Vizyon 2050 Eylem Planı, 2023).

UNESCO'nun kültürel miras politikaları doğrultusunda, fiziksel, bilişsel ve ekonomik erişilebilirlik, kültürel miras yönetiminde temel bir prensip olarak benimsenmektedir. Bu kapsamda, kültürel miras alanlarında sesli rehber sistemleri, hissedilebilir yüzeyler, Braille alfabeli bilgi panoları ve erişilebilir ulaşım çözümleri gibi uygulamalar teşvik edilmektedir.

UNESCO'nun "Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı", kültürel mirasın korunması ile erişilebilirliğin birbirine entegre edilmesini savunan en önemli politik çerçevelerden biridir. Bu yaklaşım, tarihi alanların yalnızca fiziksel koruma süreçleriyle değil, aynı zamanda kapsayıcı kent politikalarıyla desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu model doğrultusunda UNESCO, erişilebilir turizm uygulamaları, kapsayıcı müze yönetimi stratejileri ve fiziksel mekânların dönüşümü için rehber ilkeler oluşturarak, tarihi alanların daha geniş bir kitle tarafından deneyimlenmesini hedeflemektedir. Engelli bireylerin kültürel mirasa katılımını artırmak için dünya genelinde birçok UNESCO destekli proje yürütülmekte olup, kültürel mirasın herkes için erişilebilir kılınması gerektiği vurgulanmaktadır. Dünya mirası alanlarının korunması için geliştirilen yenilikçi yaklaşımlar, yalnızca fiziksel düzenlemeleri değil, toplum tabanlı yönetişim modelleri ve eğitim programlarıyla kültürel miras bilincinin artırılmasını da içermektedir (Vizyon 2050 Eylem Planı, 2023).

Kültürel mirasın erişilebilirliği, yalnızca fiziksel düzenlemelerle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda toplumun geniş kesimlerinin kültürel mirasa katılımını artırmaya yönelik kapsayıcı politikalar geliştirilmelidir. UNESCO'nun belirlediği çerçevede, kültürel miras alanlarının sadece turizm odaklı değil, toplumsal ve çevresel sürdürülebilirlik ilkeleriyle ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Dünyanın farklı bölgelerinde geliştirilen erişilebilir kültürel miras stratejileri, UNESCO'nun kültürel mirası koruma politikalarıyla uyumlu bir şekilde, dijital kültürel miras projeleri, sanal müzeler, akıllı şehir uygulamaları ve topluluk katılımı tabanlı kültürel miras yönetimi gibi yeni nesil çözümlerle desteklenmektedir (Vizyon 2050 Eylem Planı, 2023). UNESCO'nun kültürel mirası koruma konusundaki yönlendirmeleri doğrultusunda, gelecekte kapsayıcı ve erişilebilir bir kültürel miras yönetim modeli oluşturulması, tarihi dokuların korunurken aynı zamanda sosyal adaletin de sağlanmasını hedefleyen bir yaklaşım sunmaktadır.

WHO ve Evrensel Erişilebilirlik

WHO, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik boyutlarını da ele alan kapsamlı politikalar geliştirmiştir. "Engellilik ve Sağlık Dünya Raporu"nda, erişilebilir çevrelerin sağlık üzerindeki olumlu etkileri vurgulanmış ve hükümetlerin bu alanda yasal düzenlemeler yapması gerektiği belirtilmiştir. WHO, erişilebilirliği insan haklarının temel bir bileşeni olarak görmekte ve küresel düzeyde engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik politikalar geliştirmektedir. WHO'nun 2011 yılında yayımladığı Dünya Engellilik Raporu (World Report on Disability), engelli bireylerin topluma tam katılımını sağlamak için erişilebilirliğin kritik bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Bu raporda, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel mekânlara ulaşım değil, bilgiye, sağlık hizmetlerine, eğitime ve ekonomik fırsatlara erişimi de kapsadığı belirtilmektedir (WHO, 2011).

WHO, engellilik konusunu bireysel bir sorun olarak değil, toplumsal ve çevresel faktörlerden kaynaklanan bir hak ihlali olarak ele almaktadır. Engelli bireylerin karşılaştığı engellerin büyük bir kısmı fiziksel ortamın yetersizliği, kamusal hizmetlerin erişilebilir olmaması ve sosyal dışlanmadan kaynaklanmaktadır (WHO, 2011: 9). BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ne (CRPD) dayanarak erişilebilirlik hakkının, ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda WHO, devletlere erişilebilir kentsel alanlar, sağlık hizmetleri ve teknolojik çözümler geliştirmeleri için kapsamlı politikalar oluşturmayı tavsiye etmektedir (United Nations, 2006). Erişilebilirlik konusunda WHO, evrensel tasarım (universal design) ilkelerinin benimsenmesini önermektedir. Evrensel tasarım, ürünlerin, yapıların ve hizmetlerin özel bir düzenlemeye gerek duyulmaksızın herkes tarafından kullanılabilecek şekilde tasarlanmasını ifade eder (United Nations, 2006: Md. 2). WHO, erişilebilir kentlerin oluşturulmasında makul uyumlaştırma (reasonable accommodation) ve kapsayıcı kent planlaması ilkelerinin benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Engelsiz kent uygulamaları, engelli bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamın her alanına tam katılımını sağlamak amacıyla erişilebilir bina tasarımları, kamusal ulaşım sistemleri ve bilgiye erişim standartlarının geliştirilmesini içermektedir (WHO, 2011: 170). WHO'nun erişilebilir kentler konusunda sunduğu temel ilkeler şunlardır:

- Kentsel mekânların erişilebilir hâle getirilmesi, kaldırımların düzenlenmesi, sesli sinyalizasyon sistemleri ve tekerlekli sandalye kullanıcıları için rampa sistemlerinin entegrasyonu,
- Kamusal hizmetlerde erişilebilirliğin sağlanması, toplu taşıma araçlarının erişilebilir olması, engelli bireylerin sağlık hizmetlerine kesintisiz ulaşabilmesi,
- Eğitim ve istihdamda fırsat eşitliği, engellilerin eğitime ve istihdama erişimini destekleyen yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi,
- Teknolojik erişilebilirliğin artırılması, dijital ortamların engelli bireyler için erişilebilir hâle getirilmesi (WHO, 2011: 170).

WHO, BM'nin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde, engelli bireyler için erişilebilirlik ve sosyal içerme politikalarının güçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda özellikle Hedef 4 (Nitelikli Eğitim), Hedef 8 (İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme), Hedef 10 (Eşitsizliklerin Azaltılması) ve Hedef 11 (Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar) kapsamında erişilebilirlik konusunun kritik bir unsur olduğu belirtilmektedir (United Nations, 2015).

Ayrıca WHO, engelli bireylerin sürdürülebilir şehir politikalarına dahil edilmesini teşvik etmekte ve erişilebilirlik politikalarının yalnızca altyapısal değişikliklerle sınırlı kalmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Engelli bireylerin sosyal ve ekonomik yaşamda tam anlamıyla yer alabilmesi için, yerel yönetimlerin, özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının erişilebilirliği bir kalkınma meselesi olarak ele alması gerektiği belirtilmektedir (WHO, 2011: 170). WHO'nun erişilebilirlik politikaları, engelli bireylerin yalnızca fiziksel çevrede değil, bilgiye, hizmetlere ve ekonomik fırsatlara da eşit şekilde erişebilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. WHO, erişilebilirlik hakkının ayrımcılık karşıtı politikalar, evrensel tasarım ilkeleri ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu doğrultuda, erişilebilirlik politikalarının başarılı olabilmesi için şu adımların atılması önerilmektedir:

- Kamu ve özel sektörde erişilebilirlik standartlarının geliştirilmesi ve uygulanması,
- Engellilerin kent yaşamına ve istihdama tam katılımını sağlayacak teşvik mekanizmalarının oluşturulması,
- Evrensel tasarım ilkelerinin tüm altyapı projelerinde standart hâline getirilmesi,
- Dijital erişilebilirlik çözümlerinin geliştirilerek, engelli bireylerin bilgiye ulaşımının kolaylaştırılması (WHO, 2011).

Genel olarak WHO, erişilebilirliği yalnızca fiziksel düzenlemelerle sınırlı olmayan, toplumsal eşitliği hedefleyen bir hak olarak ele almakta ve ülkelerin bu konuda somut adımlar atmasını teşvik etmektedir. WHO'nun erişilebilirlik politikaları, yalnızca engelli bireyler için değil, tüm bireyler için daha kapsayıcı ve sürdürülebilir şehirlerin oluşturulmasını hedeflemektedir.

United Nations-Habitat Ve Kapsayıcı Şehir Politikaları

United Nations-Habitat, NUA çerçevesinde, şehirlerin sürdürülebilir, dirençli, kapsayıcı ve erişilebilir olması gerektiğini vurgulamaktadır (NUA, 2017). Bu çerçevede, kapsayıcı şehir politikaları, bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşama tam ve eşit katılımını destekleyecek şekilde tasarlanmalıdır. United Nations-Habitat tarafından geliştirilen Yeni Kentsel Gündem, kentleşmenin 21. yüzyılın en büyük dönüşümlerinden biri olduğunu kabul ederek, şehirlerin sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği destekleyecek şekilde planlanmasını önermektedir. Bu bağlamda, erişilebilirlik, yalnızca fiziksel altyapıyı değil, aynı zamanda kamusal hizmetlere, istihdama, sağlığa, eğitime ve ekonomik fırsatlara eşit erişimi içermektedir (NUA, 2017: 9).

Yeni Kentsel Gündem'de vurgulanan temel ilkeler şunlardır:

- Kimseyi geride bırakmamak: Şehirlerin tüm bireyler için erişilebilir olması gerektiği vurgulanmakta, özellikle engelliler, yaşlılar, çocuklar, göçmenler ve dezavantajlı toplulukların kentsel yaşama tam katılımının sağlanması hedeflenmektedir.
- Kapsayıcı ekonomik büyüme: Şehirlerin, ekonomik fırsatları herkes için eşit şekilde sunması gerektiği ifade edilmekte, yerel ekonomilerin güçlendirilmesi ve istihdamda fırsat eşitliği sağlanması teşvik edilmektedir (NUA, 2017: 11).
- Toplumsal uyum ve sosyal adalet: Kent planlaması sürecinde halkın karar alma mekanizmalarına katılımı teşvik edilmeli, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler iş birliği içinde çalışmalıdır (NUA, 2017: 13).

United Nations-Habitat, kamusal alanların herkes için erişilebilir ve kapsayıcı hale getirilmesini savunmaktadır. Bu bağlamda kentsel tasarım, sadece belirli gruplara hizmet eden mekânlar oluşturmak yerine, tüm bireylerin kullanımına açık alanlar oluşturmayı hedeflemelidir. Yeni Kentsel Gündem'de, kamusal alanların yaş, cinsiyet, engellilik durumu veya sosyo-ekonomik statü fark etmeksizin herkes için erişilebilir olması gerektiği belirtilmektedir (NUA, 2017: 15).

Kamusal alanların kapsayıcı hale getirilmesine yönelik politikalar şunları içermektedir:

- Yeşil alanların ve toplu taşıma sistemlerinin erişilebilirliği artırılmalı,
- Kamusal binalar, parklar ve meydanlar evrensel tasarım ilkelerine göre yeniden düzenlenmeli,
- Engelli bireyler için hissedilebilir yüzeyler, yönlendirme panoları ve sesli bilgilendirme sistemleri yaygınlaştırılmalıdır (NUA, 2017: 18).

Bu yaklaşımlar, şehirlerin sadece fiziksel anlamda erişilebilir olmasını değil, aynı zamanda toplumsal yaşama katılımı teşvik eden yapılar haline gelmesini de hedeflemektedir. United Nations-Habitat tarafından geliştirilen kapsayıcı şehir politikaları, BM'nin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile uyumlu hale getirilmiştir. Özellikle Hedef 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar, şehirlerin herkes için erişilebilir, güvenli, dirençli ve sürdürülebilir olması gerektiğini vurgulamaktadır (NUA, 2017: 21).

Bu doğrultuda, United Nations-Habitat'ın önerdiği şehir politikaları şunlardır:

- Kentlerde mekânsal adalet sağlanmalı, dezavantajlı grupların kent içinde ayrıştırılması önlenmelidir,
- Düşük gelirli bireyler için uygun fiyatlı konut projeleri teşvik edilmeli,
- Kapsayıcı kentsel ulaşım çözümleri geliştirilerek, bireylerin ekonomik fırsatlara erişimi artırılmalıdır (NUA, 2017: 24).

United Nations-Habitat, kapsayıcı şehir politikalarını, kentleşmenin sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunacak şekilde yönetilmesini sağlayan küresel bir yol haritası olarak görmektedir. Yeni Kentsel Gündem doğrultusunda, şehirlerin sadece altyapı projelerine değil, aynı zamanda sosyal kapsayıcılığı artıran politikalara da öncelik vermesi gerektiği vurgulanmaktadır (NUA, 2017: 26). Bu bağlamda:

- Yerel yönetimlerin, kent planlamasında halkın katılımını artıracak mekanizmalar geliştirmesi,
- Erişilebilirlik standartlarının tüm kamu projelerinde zorunlu hale getirilmesi,
- Dijitalleşmenin ve akıllı şehir çözümlerinin, kapsayıcılığı artırmak için kullanılması önerilmektedir.

Buradan çıkarımla, United Nations-Habitat tarafından önerilen kapsayıcı şehir politikaları, herkes için erişilebilir, sürdürülebilir ve dirençli şehirler inşa etmeyi hedefleyen uzun vadeli bir stratejiyi temsil etmektedir. Bu politikalar, yalnızca fiziksel erişimi değil, aynı zamanda sosyal adalet, ekonomik eşitlik ve toplumsal kapsayıcılık gibi unsurları da içermektedir.

Kullanıcı merkezli tasarım ve erişilebilirlik standartları

Kullanıcı merkezli tasarım, mekânların ve ürünlerin kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilmesini amaçlayan bir yaklaşımdır. ISO 9241 gibi uluslararası standartlar, ergonomik ve insan-bilgisayar etkileşimi alanında rehberlik sağlarken, ADA (Amerikalılar İçin Engelliler Yasası) gibi düzenlemeler de binaların ve kamusal alanların erişilebilirliğini artırmaya yönelik yasal çerçeveler sunmaktadır.

Kullanıcı merkezli tasarım (User-Centered Design- UCD), mekânların ve ürünlerin, kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilmesini esas alan bir yaklaşımdır. ISO 9241-210:2010 standardına göre, bu tasarım metodolojisi, kullanıcıların görevleri, çevresel faktörler ve ergonomik gereksinimler göz önünde bulundurularak sistemlerin etkili ve verimli bir şekilde geliştirilmesini sağlar (ISO, 2010). Bu yaklaşım, tasarım sürecinin her aşamasında kullanıcı katılımını teşvik eder ve erişilebilirlik, kullanılabilirlik ve sürdürülebilirlik ilkelerine dayanır.

ISO 9241-210:2010 standardı, kullanıcı merkezli tasarımın uygulanmasını sağlayan altı temel ilkeyi tanımlamaktadır:

1. Kullanıcıların, görevlerin ve çevresel koşulların anlaşılması

- Tasarım süreci, kullanıcıların fiziksel ve bilişsel yetenekleri, görevleri ve kullanım bağlamları hakkında derinlemesine bilgi toplanarak başlatılmalıdır.
- Kullanıcı profilleri belirlenerek farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçları analiz edilmelidir (ISO 9241-210, Madde 4.2).

2. Kullanıcıların tasarım ve geliştirme sürecine aktif katılımı

- Tasarım süreci boyunca kullanıcılar doğrudan geri bildirim sağlayarak geliştirme sürecine katkıda bulunmalıdır.
- Kullanıcıların deneyim ve görüşlerine dayalı değerlendirmeler, ürün ve mekânların etkinliğini artırır (ISO 9241-210, Madde 4.3).

3. Tasarımın kullanıcı odaklı değerlendirme süreciyle yönlendirilmesi ve iyileştirilmesi

- Kullanıcı testleri ve geri bildirimleriyle, tasarımın sürekli gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi sağlanmalıdır.
- Bu süreç, erişilebilirliğin artırılmasını ve kullanıcı deneyiminin optimize edilmesini mümkün kılar (ISO 9241-210, Madde 4.4).

4. İteratif (tekrarlamalı) bir süreç benimsenmesi

- Tasarımın her aşamasında geri bildirimler doğrultusunda iyileştirmeler yapılmalıdır.

- Bu süreç, tasarımın başarısız olma riskini azaltır ve kullanıcı gereksinimlerine daha iyi uyum sağlar (ISO 9241-210, Madde 4.5).

5. Tasarımın tüm kullanıcı deneyimini kapsaması

- Kullanıcı deneyimi sadece fiziksel mekânları değil, psikolojik ve duygusal faktörleri de içermelidir.
- Kullanılabilirlik, konfor, etkileşim kalitesi ve duygusal tepkilerle birlikte ele alınmalıdır (ISO 9241-210, Madde 4.6).

6. Çok disiplinli bir ekip tarafından geliştirilmesi

- Kullanıcı merkezli tasarım süreci, mimarlık, ergonomi, psikoloji, şehir planlama, endüstriyel tasarım ve bilgisayar mühendisliği gibi çeşitli disiplinlerden uzmanların katılımını gerektirir.
- Bu disiplinler arası yaklaşım, tasarım sürecinde farklı perspektiflerin entegrasyonunu sağlar (ISO 9241-210, Madde 4.7).

Kentsel ve mimari planlamada kullanıcı merkezli tasarım yaklaşımı, mekânların daha erişilebilir, kapsayıcı ve sürdürülebilir hale getirilmesine katkıda bulunur. Bu süreç, kamusal alanların tasarımında, ulaşım sistemlerinde ve binaların erişilebilirliğinde önemli bir rol oynar. Bunlardan bazıları aşağıda listelenmiştir.

- Kullanıcı geri bildirimlerine dayalı düzenlemeler, parklar, meydanlar ve yaya yolları gibi kamusal alanların farklı kullanıcı gruplarına uyum sağlamasını sağlar.
- Engelli bireyler ve yaşlılar için erişilebilirlik standartları (örn. rampa, düşük eğimli yollar, sesli bilgilendirme sistemleri) tasarıma entegre edilmelidir (ISO 9241-210, Madde 6.2).
- Kullanıcı merkezli tasarım, toplu taşıma sistemlerinin erişilebilirlik standartlarına uygun olarak planlanmasını destekler.
- Biletleme sistemleri, durak tasarımı ve yönlendirme tabelaları gibi unsurlar, kullanıcıların geri bildirimleri doğrultusunda iyileştirilmelidir (ISO 9241-210, Madde 6.3).
- Dijital erişilebilirlik, akıllı şehir çözümleriyle birleştirilerek, kent bilgi sistemleri, mobil uygulamalar ve etkileşimli kamusal ekranlar aracılığıyla kullanıcı deneyimi geliştirilebilir.
- Örneğin, görme engelli bireyler için sesli yönlendirme sistemleri, kullanıcı merkezli tasarımın teknolojik entegrasyonunun bir örneğidir (ISO 9241-210, Madde 7).

Americans with Disabilities Act (ADA), 1990 yılında kabul edilen ve engelli bireylerin kamu hizmetlerine, binalara, ulaşım sistemlerine ve iş yerlerine erişimini sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir yasa olarak öne çıkmaktadır. ADA 2010 Standartları, bu erişilebilirlik gerekliliklerini detaylandırarak, kamuya açık alanların, ticari binaların ve konut yapılarının erişilebilir hale getirilmesini zorunlu kılmıştır (Department of Justice, 2010). ADA, kapsamlı bir yasal çerçeve sunarak, engellilerin günlük yaşamda bağımsız hareket edebilmelerini sağlayacak fiziksel ve dijital erişilebilirlik gerekliliklerini belirlemektedir. Bu yasal düzenlemeler, yeni yapılan binalar, mevcut yapılar ve toplu taşıma sistemleri için erişilebilirlik standartlarını zorunlu hale getirmektedir. ADA, binaların ve kamusal alanların erişilebilir hale getirilmesi için belirli standartlar ortaya koymaktadır. Bu standartlar, farklı kamusal alan türleri için özel gereklilikler içermekte olup, engelli bireylerin engelsiz bir şekilde hareket etmelerini sağlamak amacıyla geliştirilmiştir.

ADA 2010 Standartları, federal ve eyalet hükümetine ait binalar, belediye hizmetleri, mahkemeler, hastaneler, kütüphaneler ve okullar gibi kamusal alanlarda erişilebilirlik kriterlerini zorunlu kılar. Bu çerçevede belirlenen ana standartlar şunlardır:

- Engelli bireylerin bina girişlerine bağımsız erişimini sağlamak amacıyla rampalar ve otomatik kapılar zorunlu kılınmıştır (ADA, 2010: Madde 206).
- Tüm binalarda ve kamusal alanlarda, tekerlekli sandalye kullanıcıları için erişilebilir giriş ve çıkış noktaları oluşturulmalıdır. Kapılar en az 32 inç genişliğinde olmalı ve giriş alanları yeterli hareket alanı sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır (ADA, 2010: Madde 404).
- Asansör kullanımı zorunlu olan binalarda, erişilebilir düğmeler, sesli yönlendirme sistemleri ve Braille alfabesi ile bilgilendirme panelleri yer almalıdır (ADA, 2010: Madde 407).
- Koridorlar ve geçiş alanları en az 36 inç genişliğinde olmalı ve engelli bireylerin rahatça geçiş yapmasını sağlamalıdır (ADA, 2010: Madde 403).
- Halkın kullanımına açık tüm alanlarda hissedilebilir yönlendirme yüzeyleri ve sesli bilgilendirme sistemleri bulunmalıdır (ADA, 2010: Madde 703).

ADA, restoranlar, alışveriş merkezleri, oteller, ofis binaları ve spor salonları gibi özel işletmelerin de erişilebilir olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda belirlenen temel standartlar şunlardır:

- Restoranlar ve kafe gibi işletmelerde, tekerlekli sandalye kullanıcıları için erişilebilir oturma alanları sağlanmalıdır (ADA, 2010: Madde 902).
- Mağazalarda ve alışveriş merkezlerinde, tekerlekli sandalye kullanıcılarının rahat hareket edebilmesi için en az 36 inç genişliğinde koridorlar bulunmalıdır (ADA, 2010: Madde 403).
- Otellerde, belirli sayıda erişilebilir oda bulunmalı ve engelli bireylerin bağımsız olarak konaklamasına olanak sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır (ADA, 2010: Madde 806).
- Engelli bireylerin kullanabileceği erişilebilir tuvalet alanları sağlanmalıdır (ADA, 2010: Madde 603).
- ATM makineleri, ödeme noktaları ve kiosklar, görme engelli bireyler için sesli yönlendirme sistemleri içermelidir (ADA, 2010: Madde 707).

ADA, toplu taşıma sistemlerinde engelli bireylerin bağımsız hareket etmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu kapsamda otobüs, tren, metro ve havaalanı terminallerinde erişilebilirlik gereklilikleri belirlenmiştir.

- Otobüs ve tren istasyonları, tekerlekli sandalye kullanıcılarının erişebileceği şekilde tasarlanmalıdır (ADA, 2010: Madde 810).
- Toplu taşıma araçları, sesli ve görsel yönlendirme sistemlerine sahip olmalıdır. Görme ve işitme engelli bireylerin ulaşım hizmetlerinden bağımsız olarak yararlanabilmesi için sesli bilgilendirme sistemleri kurulmalıdır (ADA, 2010: Madde 810.4).
- Engelli bireyler için özel tahsis edilmiş koltuklar bulunmalı ve biletleme sistemleri erişilebilir hale getirilmelidir (ADA, 2010: Madde 707).
- Metro ve tren istasyonlarında, erişilebilir asansörler ve rampa sistemleri bulunmalıdır (ADA, 2010: Madde 407).

Özel ve kamuya ait konut projelerinde de erişilebilirlik kriterleri belirlenmiştir. ADA, özellikle düşük gelirli konut projelerinde ve sosyal konutlarda engelli bireyler için erişilebilirlik düzenlemelerinin yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

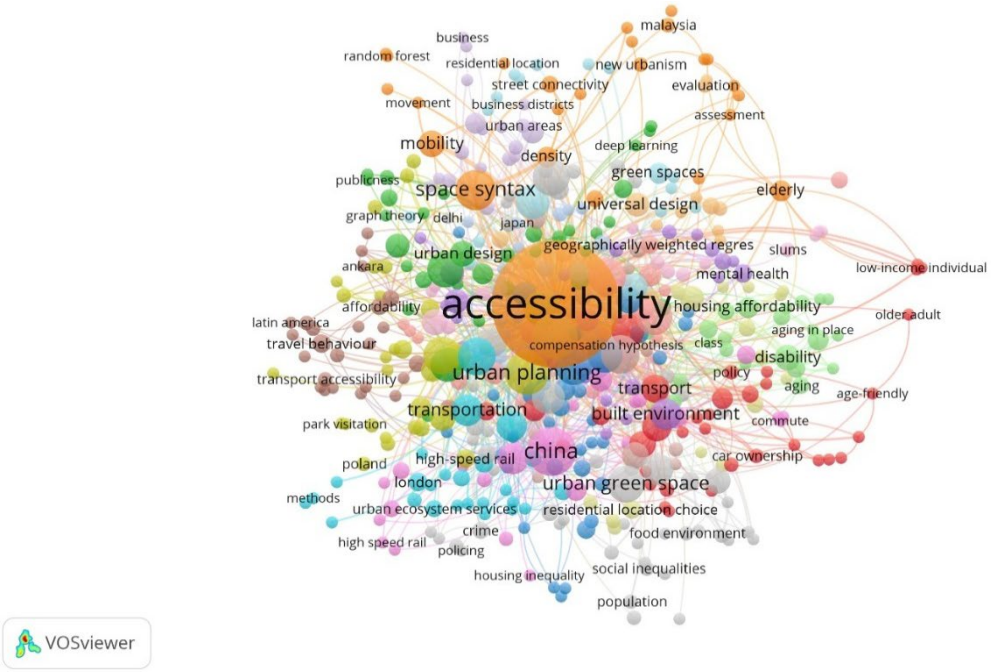
- Yeni yapılan tüm konut projelerinde, engelli bireylerin bağımsız hareket edebilmesini sağlayacak giriş kapıları, banyolar ve mutfaklar tasarlanmalıdır (ADA, 2010: Madde 233).
- Engelli bireylerin yaşadığı konutlar için minimum kapı genişliği ve rampalar zorunlu hale getirilmiştir (ADA, 2010: Madde 404).
- Apartman komplekslerinde, tekerlekli sandalye kullanıcıları için erişilebilir asansörler bulunmalıdır (ADA, 2010: Madde 407).

YÖNTEM

Erişilebilirlik ve kapsayıcılık, mekânsal adalet, evrensel tasarım ve toplumsal eşitlik gibi kavramlarla doğrudan ilişkili olup, disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınması gereken konular arasındadır. Son yıllarda, şehircilik, mimarlık, hukuk, çevresel çalışmalar ve sosyal bilimler gibi çeşitli alanlarda erişilebilirlik ve kapsayıcılığa dair artan bir akademik ilgi gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, WoS akademik veri tabanında yer alan çalışmalar, bu alandaki bilimsel gelişmeleri ve metodolojik yaklaşımları değerlendirmek açısından önemli bir kaynak sunmaktadır.

Bu literatür taraması, WoS veri tabanında 8 Mart 2025 tarihi itibariyle saat 21.23'te gerçekleştirilen bir analizle oluşturulmuştur. Toplam 1618 akademik çalışma, erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularını ele alan disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan arama kriterleri, literatürde erişilebilirlik ve kapsayıcılığı kapsayan anahtar kavramlar etrafında şekillendirilmiştir. Tracing Barrier-Free Spaces, Universal Design, Accessibility, Inclusive Spaces, Public Space Design ve Spatial Equity gibi kavramlar, Review Article ve Article türündeki yayınlarla sınırlandırılarak incelenmiştir (Şekil 1). Literatür analizi için bibliyometrik yöntemler kullanılmış ve verilerin görselleştirilmesi amacıyla VOSviewer 1.6.20 yazılımı tercih edilmiştir. Bibliyometrik analiz kapsamında, anahtar kelime bulutu, ortak yazarlı ülkeler ağı ve ortak yazarlık yazarlar ağı analizleri gerçekleştirilmiştir. Anahtar kelime bulutu analizi, çalışmalardaki en sık kullanılan terimleri ve bunların birbirleriyle ilişkilerini görselleştirerek araştırma alanındaki temel kavramları belirlemeye yardımcı olmuştur. Ortak yazarlı ülkeler ağı analizi, farklı ülkelerden araştırmacılar arasındaki iş birliği ilişkilerini inceleyerek uluslararası düzeyde akademik etkileşimlerin dağılımını ortaya koymuştur.

Ortak yazarlık yazarlar ağı analizi, literatürdeki en etkili araştırmacıları ve yazarlar arasındaki iş birliklerini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Tüm analizlerde VOSviewer yazılımının sunduğu görselleştirme teknikleri kullanılmış, düğüm büyüklükleri ilgili terimlerin, ülkelerin veya yazarların akademik etki düzeyine göre ölçeklendirilmiştir. Renkler ise kümelenme analizleri doğrultusunda farklı araştırma odaklarını ve ilişkisel bağları ifade etmektedir.

Şekil 1. VOSviewer veritabanı anahtar kelimeler bulutu.

İncelenen disiplinler ve kategoriler şunlardır:

- Sanat, Çevresel Çalışmalar, Bölgesel ve Kentsel Planlama, Mimarlık ve Hukuk (WoS Kategorileri),
- Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SSCI), Sanat ve Beşerî Bilimler Atıf Dizini (AveHCI), Genişletilmiş Fen Bilimleri Atıf Dizini (SCI-EXPANDED) ve Kitap Atıf Dizini- Sosyal Bilimler ve Beşerî Bilimler (BKCI-SSH) (WoS İndeksleri),
- Kentsel Çalışmalar (Urban Studies) ve ilgili araştırma alanları.

Bu geniş kapsamlı inceleme, erişilebilirlik ve kapsayıcılık çalışmalarının çeşitli disiplinler ve metodolojiler aracılığıyla nasıl ele alındığını ortaya koymakta ve konuyla ilgili güncel eğilimleri belirlemektedir.

BULGULAR

Erişilebilirlik ve kapsayıcılık kavramları, hızla büyüyen kentleşme ve artan nüfus yoğunluğu ile birlikte giderek daha fazla önem kazanmaktadır. WoS veri tabanı üzerinden yapılan analiz, erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularının özellikle şehircilik (%100, 1618 makale), çevresel çalışmalar (%75,7, 1225 makale) ve bölgesel-şehir planlaması (%69,6, 1127 makale) alanlarında yoğunlaştığını göstermektedir. Bu durum, erişilebilir mekânların oluşturulmasında mekânsal planlamanın kritik bir araç olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Çalışmaların büyük bir kısmı, kentlerin fiziksel yapısındaki engelleri ortadan kaldırmaya ve erişilebilir kamusal alanlar yaratmaya odaklanırken, toplumsal ve kültürel erişilebilirlik konularında yeterince derinleşmediği gözlemlenmektedir.

Wos Veri Tabanı Üzerinden Yapılan Analiz Bulguları

WoS veri tabanı üzerinden yapılan analiz, erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularında en fazla çalışmanın şehircilik (%100, 51 makale), çevresel çalışmalar (%75,7, 38 makale) ve bölgesel-şehir planlaması (%69,6, 35 makale) alanlarında yoğunlaştığını göstermektedir. Bu durum, erişilebilir mekânların oluşturulmasında mekânsal planlamanın kritik bir araç olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Ancak, mevcut çalışmalar büyük ölçüde kentlerin fiziksel yapısındaki engellerin kaldırılması ve erişilebilir kamusal alanların oluşturulması üzerine yoğunlaşırken, toplumsal ve kültürel erişilebilirlik konularında daha az derinleştiği gözlemlenmektedir.

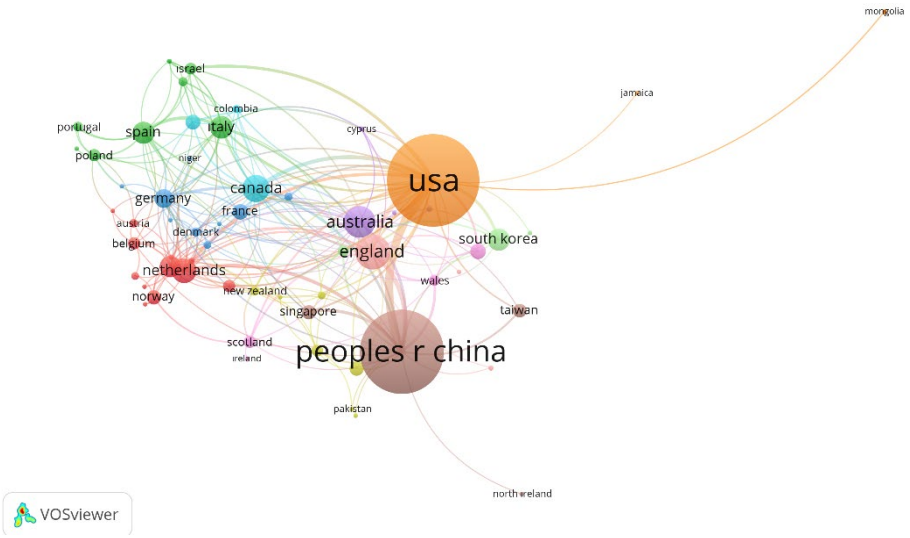
Özellikle ulaşım (%0,24, 1 makale), sosyal sorunlar (%0,06, 1 makale) ve hukuk (%0,06, 1 makale) gibi alanlarda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olması, erişilebilirliğin disiplinlerarası bir perspektifle ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ulaşım altyapısı, engelsiz mekân tasarımında kritik bir rol oynamaktadır ve hareket kısıtlılığı olan bireylerin kent içinde bağımsız hareket edebilmesi açısından önemli bir eksikliğe işaret etmektedir. Engelsiz şehircilik ve kapsayıcı mekânsal planlama stratejileri, yalnızca fiziksel erişilebilirlikle sınırlı kalmamalı, toplumsal katılımı artıran politikalar ve düzenlemelerle desteklenmelidir.

Öte yandan, orman ve bitki bilimleri (%13,3, 7 makale) alanındaki çalışmalar, yeşil alanların erişilebilirliği üzerine önemli katkılar sunmaktadır. Erişilebilir yeşil alanlar, kentlerin sürdürülebilirliğini teşvik ederken, bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde de olumlu etkiler bırakmaktadır. Ancak, bu çalışmalarda yalnızca fiziksel mesafe ve ulaşılabilirlik unsurlarına odaklanıldığı, güvenlik, estetik ve sosyal katılım gibi faktörlerin yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Yeşil ve sürdürülebilir bilim ve teknoloji (%9,8, 5 makale), ekoloji (%5,8, 3 makale), coğrafya (%5,8, 3 makale) ve fiziksel coğrafya (%5,8, 3 makale) kategorilerinde yapılan çalışmalar, erişilebilirlik konusunu sürdürülebilir kentsel gelişim ve ekolojik denge açısından ele almakta; ancak, daha çok mekânsal planlama süreçlerinde ekolojik faktörlerin rolüne odaklanmaktadır.

Mevcut analiz, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel mekân düzenlemeleriyle sınırlı kalmaması gerektiğini, aynı zamanda ulaşım, sosyal eşitlik, toplumsal katılım ve dijital erişilebilirlik gibi farklı boyutlarıyla ele alınmasının alana katkı sağlayacağını göstermektedir. Engelsiz mekân tasarımı, yalnızca belirli gruplar için değil, tüm toplumun yaşam kalitesini artıran bütüncül bir planlama anlayışı gerektirmektedir. Bu nedenle, gelecekteki çalışmaların ulaşım ve sosyal kapsayıcılık alanlarında genişletilmesi, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran daha esnek ve adaptif tasarım modellerine yönelmesi önem taşımaktadır. Elde edilen veriler, erişilebilir şehirlerin oluşturulmasında daha disiplinlerarası ve bütüncül yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymakta ve bu alandaki akademik çalışmaların yönlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

Vosviewer Küresel Ortak Yazarlı Ülkeler Ağ Analizi Bulguları

Şekil 2, erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularında yapılan akademik üretimlerin küresel ortak yazarlı ülkeler ağını görselleştirmektedir. VOSviewer kullanılarak gerçekleştirilen analizde, ülkeler arasındaki işbirliği yoğunluğu ve ortak yayın yapma eğilimleri belirlenmiştir. Ağ yapısında, düğüm boyutları ülkelerin bu alandaki yayın sayısını ve katkı düzeyini yansıtırken, çizgi kalınlıkları ortak yazar sayısını göstermektedir. Görselde dikkati çeken en önemli bulgu, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularında en fazla akademik katkı sağlayan ülkeler olarak öne çıkmasıdır. Bu iki ülke arasındaki yoğun işbirliği aynı zamanda diğer ülkelerle kurulan ağ bağlantıları aracılığıyla geniş bir akademik etkileşim ağı oluşturmuştur. Özellikle İngiltere, Avustralya, Kanada ve Güney Kore gibi ülkeler de bu alanda yüksek işbirliği düzeyi gösteren önemli düğümler olarak dikkat çekmektedir. Avrupa ülkeleri arasında Hollanda, Almanya ve İspanya'nın yüksek katkı oranları, kıta genelinde erişilebilirlik konusundaki akademik çalışmalara önemli katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, bazı ülkelerin ağ yapısında daha izole bir konumda yer alması, bu ülkelerde erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularında işbirlikçi araştırma eksikliğine işaret etmektedir.

Şekil 2. VOSviewer veritabanı ortak yazarlı ülkeler ağ analizi.

Erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularında yapılan akademik çalışmaların küresel dağılımı, bu alanın farklı ülkelerde nasıl ele alındığını ve hangi temalar etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır (Tablo 1). WoS veri tabanında yapılan analiz, erişilebilirlik üzerine en fazla çalışmanın ABD (%28,7, 465 makale) ve Çin (%27,3, 441 makale) tarafından üretildiğini göstermektedir. Bu iki ülke, toplam araştırmaların yarısından fazlasını oluşturarak, özellikle teknoloji destekli erişilebilirlik çözümleri, kapsayıcı şehir planlaması ve ulaşım politikaları gibi alanlarda belirleyici bir konumda yer almaktadır.

ABD'nin evrensel tasarım ve mekânsal erişilebilirlik standartlarına yönelik çalışmaları ile Çin'in akıllı şehir ve dijital kapsayıcılık uygulamaları, küresel erişilebilirlik politikalarının şekillenmesine önemli katkılar sunmaktadır.

Tablo 1. Çalışmaların küresel dağılımı*

Ülkeler	Countries/Regions	Sayı	Oran (%)
ABD	USA	465	28.739
Çin Halk Cumhuriyeti	Peoples R China	441	27.256
İngiltere	England	125	7.726
Avusturalya	Australia	92	5.686
Kanada	Canada	78	4.821
Hollanda	Netherlands	73	4.512
Güney Kore	South Korea	61	3.770
İspanya	Spain	60	3.708
İtalya	Italy	57	3.523
İsveç	Sweden	54	3.337
Almanya	Germany	53	3.276
Türkiye	Türkiye	37	2.287
Hindistan	India	33	2.040
Japonya	Japan	32	1.978
Brezilya	Brazil	30	1.854
Fransa	France	30	1.854
İskoçya	Scotland	30	1.854
Belçika	Belgium	28	1.731
İran	Iran	26	1.607
Norveç	Norway	26	1.607
Polonya	Poland	26	1.607
Singapur	Sıngapore	25	1.545
Malezya	Malaysia	22	1.360
Galler	Wales	21	1.298
Tayvan	Taiwan	20	1.236

*87 girişten 25'i gösteriliyor, 8 kayıt(lar) (%0,494) analiz edilen alanda veri içermiyor.

Avrupa ülkeleri arasında İngiltere (%7,7, 125 makale), Hollanda (%4,5, 73 makale), İspanya (%3,7, 60 makale), İtalya (%3,5, 57 makale), İsveç (%3,3, 54 makale) ve Almanya (%3,3, 53 makale) erişilebilirlik üzerine en fazla araştırma yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerdeki çalışmalar, özellikle kapsayıcı kentsel mekân tasarımı, yaya dostu şehir planlaması ve sürdürülebilir kentsel dönüşüm politikalarına odaklanmaktadır. Avrupa Birliği projelerinin yönlendirdiği bu araştırmalar, sosyal eşitlik ve mekânsal adalet konularını vurgulayarak, erişilebilir kentlerin nasıl daha bütüncül bir yaklaşımla geliştirilebileceğine dair önemli veriler sunmaktadır.

Asya kıtasında Güney Kore (%3,8, 61 makale), Japonya (%2,0, 32 makale), Singapur (%1,5, 25 makale) ve Malezya (%1,4, 22 makale) gibi ülkelerde yapılan çalışmalar, akıllı şehir uygulamaları ve engelli bireylerin dijital erişim olanaklarına odaklanmaktadır. Bu ülkelerde, özellikle teknoloji tabanlı çözümlerle erişilebilirliğin sağlanması üzerine yenilikçi yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bununla birlikte, Hindistan (%2,0, 33 makale) ve İran (%1,6, 26 makale) gibi ülkelerde yürütülen araştırmalar, gelişmekte olan ülkelerde erişilebilirlik politikalarının nasıl evrildiğini anlamak açısından değerli bulgular sunmaktadır.

Türkiye ise toplam araştırmaların %2,3'ünü (37 makale) oluşturarak erişilebilirlik çalışmalarına belirli bir katkı sağlamaktadır. Türkiye'deki çalışmaların büyük bir bölümü, fiziksel erişim, kamusal alanların erişilebilirliği ve toplu taşımada kapsayıcılık gibi konulara odaklanmaktadır. Ancak, sosyal ve kültürel erişilebilirlik bağlamında yapılan araştırmaların sınırlı olması, gelecekte bu alanda daha fazla disiplinlerarası çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Türkiye'nin Avrupa'daki başarılı kapsayıcı şehircilik modellerini inceleyerek, kendi erişilebilirlik politikalarını güçlendirmesi alana katkı sağlayabilir.

Latin Amerika'da Brezilya (%1,9, 30 makale) erişilebilirlik çalışmalarına en fazla katkıyı sunan ülke olarak öne çıkarken, Fransa (%1,9, 30 makale) da özellikle tarihi kent dokusu içinde erişilebilir mekânlar yaratmaya yönelik araştırmalar gerçekleştirmektedir. Latin Amerika ülkelerinin erişilebilirlik çalışmalarında düşük oranda temsil edilmesi, bölgedeki mekânsal eşitsizliklerin akademik düzeyde daha fazla ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Genel olarak, mevcut analiz, erişilebilirlik ve kapsayıcılık alanındaki akademik üretimin büyük ölçüde kentsel mekân düzenlemeleri, ulaşım sistemleri ve evrensel tasarım ilkeleri çevresinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Ancak, toplumsal katılım, kültürel erişilebilirlik, dijital erişim ve sosyal adalet gibi konuların daha geniş bir şekilde ele alınması, alandaki mevcut eksikliklerin giderilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Elde edilen veriler, erişilebilir şehirler yaratma sürecinde daha fazla disiplinlerarası iş birliğine ve bütüncül yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu göstermekte ve gelecekteki araştırmalar için yönlendirici bir çerçeve sunmaktadır.

En Çok Katkı Veren Yazar Bulguları

Erişilebilirlik ve kapsayıcılık üzerine yapılan akademik çalışmalar, belirli araştırmacılar tarafından yoğun bir şekilde ele alınmıştır (Tablo 2). Verilere göre, Zhang L (%0,989, 16 makale), Ewing R (%0,680, 11 makale), Song Y ve Xiao Y (%0,556, 9 makale) en fazla yayına sahip araştırmacılar olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, belirli araştırmacıların alana katkısının yüksek olduğunu ve erişilebilirlik konusunun uzmanlaşmış bireyler tarafından şekillendirildiğini göstermektedir.

Tablo 2. Erişilebilirlik ve kapsayıcılık konusunda en çok katkı veren yazarlar*

Yazarlar	Yayın Sayısı	Oran (%)
Zhang L	16	0,989
Ewing R	11	0,680
Song Y	9	0,556
Xiao Y	9	0,556
Blumenberg E	8	0,494
Kang CD	8	0,494
Kim J	8	0,494
Li X	8	0,494
Liu Y	8	0,494
Shen Q	8	0,494
Wei YD	8	0,494
Wen HZ	8	0,494
Cervero R	7	0,433
Chen Y	7	0,433
Hui ECM	7	0,433
Kwan MP	7	0,433
Lee J	7	0,433
Levinson D	7	0,433
Webster C	7	0,433
Zhang H	7	0,433
Chen J	6	0,371
Hamidi S	6	0,371
Kronenberg J	6	0,371
Lee S	6	0,371
Liu YF	6	0,371

*4.057 girişten 25'i gösterilmektedir.

Bununla birlikte, Blumenberg E, Kang CD, Kim J, Li X, Liu Y, Shen Q, Wei YD ve Wen HZ gibi araştırmacılar (%0,494, 8 makale) da alanda önemli katkılar sunmaktadır. Bu araştırmacıların çalışmalarının, kent planlaması, ulaşım, mekânsal adalet ve sürdürülebilirlik gibi farklı perspektiflerden erişilebilirlik konusunu ele aldığı düşünülebilir. Özellikle kent içi hareketlilik ve ulaşım planlamasına yönelik çalışmaları ile bilinen Cervero R (%0,433, 7 makale) ve Levinson D (%0,433, 7 makale), kapsayıcı mekânsal düzenlemelerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Literatüre yapılan katkılar açısından değerlendirildiğinde, erişilebilirlik konusundaki akademik üretimin belirli isimler çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, alandaki teorik çerçevenin belirli araştırmacılar tarafından şekillendirildiğini gösterirken, disiplinlerarası bir perspektifin eksik kalabileceğini de düşündürmektedir. Özellikle erişilebilirlik çalışmalarının sadece fiziksel mekân planlamasına odaklanmaması, toplumsal kapsayıcılık, ulaşım hakkı ve dijital erişilebilirlik gibi unsurları da içermesi gerektiği vurgulanmalıdır.

Literatürde erişilebilirlik çalışmalarının büyük bir kısmı, evrensel tasarım ilkeleri ve kamusal alanların herkes için erişilebilir hale getirilmesi konularına odaklanmaktadır. Carmona (2018) tarafından yapılan araştırma, kamusal alanların planlanmasında erişilebilirlik standartlarının nasıl uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Benzer şekilde, Tan ve Samsudin (2016), Singapur'daki yeşil alanların erişilebilirlik ölçeğini analiz ederek, farklı ölçeklerde kapsayıcı mekânsal planlamanın nasıl optimize edilebileceğini tartışmaktadır.

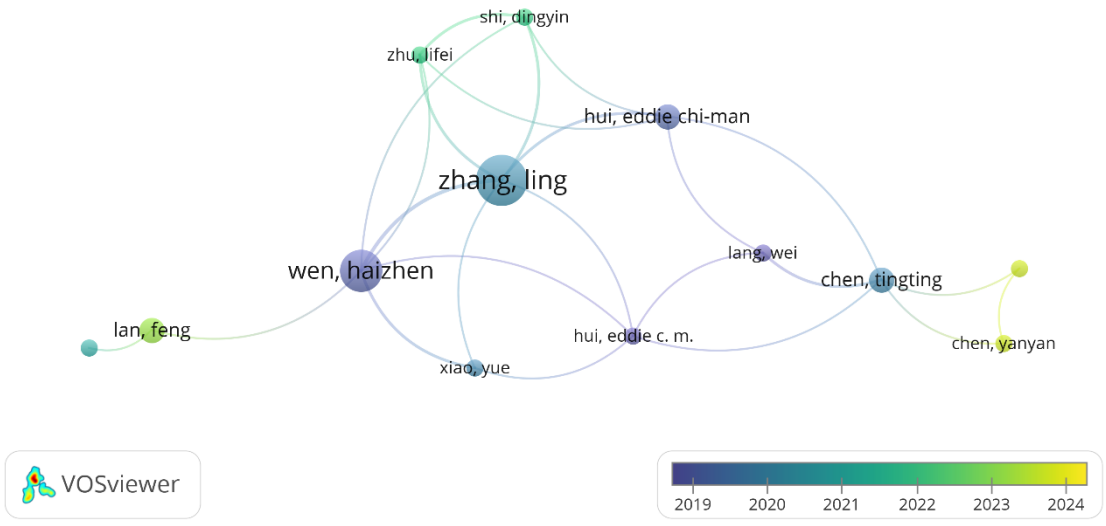
Mekânsal adalet kavramı, erişilebilirlik ve kapsayıcılık üzerine yapılan akademik çalışmaların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Xiao ve Wang (2016) tarafından yapılan çalışma, Şanghay'daki park alanlarının erişilebilirlik düzeylerini analiz ederek, düşük gelirli bölgelerde çevresel adaletin nasıl sağlanabileceğini tartışmaktadır. Wang ve Brown (2014) ise erişilebilirliğin fiziksel, sosyal ve psikolojik bileşenlerini ele alan bir model önererek, kentlerin nasıl daha kapsayıcı hale getirilebileceğini analiz etmiştir.

Toplu taşıma ve kent içi ulaşım sistemlerinin erişilebilirliği, literatürde geniş yer bulan bir diğer konudur. Jang ve An (2016), Seul'ün toplu taşıma sisteminin mekânsal eşitlik açısından değerlendirilmesini içeren çalışmalarında, sosyo-ekonomik grupların toplu taşımaya erişimindeki farklılıkları analiz etmiş ve mekânsal adaletin ulaşım planlamasındaki önemini vurgulamıştır. United Nations-Habitat (2017) raporu ise, erişilebilir ulaşımın, sürdürülebilir şehir politikalarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Dijital dönüşüm, erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularında yeni fırsatlar sunmaktadır. BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde, dijital erişilebilirlik ve akıllı şehir uygulamalarının sosyal kapsayıcılığı nasıl destekleyebileceği üzerine çeşitli akademik araştırmalar yapılmıştır. WHO (2011) raporu, engelli bireylerin dijital ortamda bilgiye erişimini artırmak için geliştirilen teknolojik çözümleri inceleyerek, evrensel tasarım yaklaşımıyla erişilebilirliği destekleyen yenilikçi çözümleri analiz etmektedir.

Vosviewer Ortak Yazarlık Yazarlar Ağı Analizi Bulguları

Şekil 3, erişilebilirlik ve kapsayıcılık alanında yapılan akademik çalışmaların ortak yazarlık ağı analizini görselleştirmektedir. VOSviewer yazılımı kullanılarak oluşturulan bu ağ yapısı, belirli bir araştırma alanında işbirliği yapan yazarlar arasındaki ortaklık ilişkilerini ve işbirliği yoğunluğunu göstermektedir. Düğümler, yazarları temsil ederken; düğüm boyutu, yazarın bu alandaki akademik katkısını ve yayın sayısını ifade etmektedir. Renk skalası, yayınların yapıldığı yıllara göre dağılımı göstermekte olup, mavi renkten yeşile doğru geçiş, 2019'dan 2024'e kadar uzanan bir zaman aralığını yansıtmaktadır. Grafikte dikkati çeken en belirgin yazar, Zhang Ling olup, geniş işbirliği ağı ve yüksek yayın sayısıyla alanın en etkili araştırmacılarından biri olarak öne çıkmaktadır. Zhang Ling ile doğrudan bağlantılı yazarlar arasında Hui Eddie Chi-Man, Chen Tingting ve Wen Haizhen gibi isimler yer almakta ve bu yazarların oluşturduğu alt gruplar, ortak araştırma temalarına işaret etmektedir. Ayrıca, Chen Yanyan ve Shi Dingyin gibi daha yeni yayınlara sahip yazarların yer aldığı bağlantılar, güncel araştırma eğilimlerine işaret etmektedir. Görseldeki bağlantı yoğunluğu ve yazarlar arasındaki işbirliği ağının genişliği, bu alandaki akademik çalışmaların disiplinlerarası ve işbirlikçi bir yaklaşımla yürütüldüğünü göstermektedir. Bu bağlamda, ortak yazarlık ilişkilerinin yoğunluğu, erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularında uluslararası düzeyde güçlü bir bilgi ağı oluştuğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 3. VOSviewer veritabanı ortak yazarlık yazarlar ağ analizi.

En çok atıf alan 20 çalışma değerlendirildiğinde, erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularında geniş bir yelpazeye yayıldığı dikkat çekmektedir. Yayınlar şehir planlaması, kamusal alan erişimi, toplu taşıma adaleti ve yeşil alanların erişilebilirliği gibi çeşitli konulara odaklanmaktadır (Tablo 3). Özellikle mekânsal adalet, erişilebilirlik ölçütleri ve sosyal katılım konuları, literatürde en çok araştırılan ve atıf alan konular arasında yer almaktadır**.** Bu çalışmalarda sunulan politika önerileri, şehirlerin daha kapsayıcı ve erişilebilir hale getirilmesi için önemli bir rehber niteliğindedir.

Tablo 3. Erişilebilirlik ve kapsayıcılık konularında en çok atıf almış 20 çalışma.

Sıra	Yazar İsimleri	Makale Başlığı	Atıf Sayısı
1	Xiao, Yang; Wang, Zheng; Li, Zhigang; Tang, Zilai	An assessment of urban park access in Shanghai-Implications for the social equity in urban China	306
2	Tan, Puay Yok; Samsudin, Rosita	Effects of spatial scale on assessment of spatial equity of urban park provision	179
3	Wang, Dong; Brown, Gregory; Liu, Yan	The physical and non-physical factors that influence perceived access to urban parks	162
4	Carmona, Matthew	Principles for public space design, planning to do better	138
5	Jang, Seongman; An, Youngsoo; Yi, Changhyo; Lee, Seungil	Assessing the spatial equity of Seoul's public transportation using the Gini coefficient based on its accessibility	98
6	Dill, Jennifer; McNeil, Nathan	Are Shared Vehicles Shared by All? A Review of Equity and Vehicle Sharing	58
7	Sharifi, Farahnaz; Nygaard, Andi; Stone, Wendy M; Levin, Iris	Accessing green space in Melbourne: Measuring inequity and household mobility	53
8	Lu, Yutian; Chen, Running; Chen, Bin; Wu, Jiayu	Inclusive green environment for all? An investigation of spatial access equity of urban green space and associated socioeconomic drivers in China	44
9	Bahrini, Fariba; Bell, Simon; Mokhtarzadeh, Safora	The relationship between the distribution and use patterns of parks and their spatial accessibility at the city level: A case study from Tehran, Iran	41
10	Ma, Chuan; Guerra-Santin, Olivia; Mohammadi, Masi	Smart home modification design strategies for ageing in place: a systematic review	35
11	Audirac, Ivonne	Accessing transit as universal design	34
12	Lara-Valencia, Francisco; Garcia-Perez, Hilda	Space for equity: socioeconomic variations in the provision of public parks in Hermosillo, Mexico	34
13	Subramanian, Divya; Jana, Arnab	Assessing urban recreational open spaces for the elderly: A case of three Indian cities	32
14	Martens, Karel; Singer, Matan E; Cohen-Zada, Aviv Lee	Equity in Accessibility Moving from Disparity to Insufficiency Analyses	29
15	Chen, Yuanyuan; Men, Hongling; Ke, Xinli	Optimizing urban green space patterns to improve spatial equity using location-allocation model: A case study in Wuhan	23
16	Wu, Hao; Levinson, David; Owen, Andrew	Commute mode share and access to jobs across US metropolitan areas	20
17	Azmoodeh, Mohammad; Haghighi, Farshidreza; Motieyan, Hamid	Proposing an integrated accessibility-based measure to evaluate spatial equity among different social classes	19
18	Pugalis, Lee	The culture and economics of urban public space design: Public and professional perceptions	19
19	Gonzalez-Gonzalez, Esther; Nogues, Soledad	Regional polycentricity: an indicator framework for assessing cohesion impacts of railway infrastructures	17
20	Nelischer, Claire; Loukaitou-Sideris, Anastasia	Intergenerational Public Space Design and Policy: A Review of the Literature	15

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Erişilebilirlik ve kapsayıcılık, sürdürülebilir kentleşme, toplumsal adalet ve mekânsal eşitlik ilkeleri doğrultusunda ele alınması gereken temel kavramlar arasında yer almaktadır. Yapılan literatür incelemesi, bu kavramların yalnızca fiziksel çevredeki engellerin kaldırılmasıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda bilişsel, dijital ve sosyal erişilebilirliği de içeren geniş bir perspektife sahip olduğunu göstermektedir. Kamusal alanların, ulaşım sistemlerinin ve ticari mekânların herkes için erişilebilir hale getirilmesi, engelli bireylerin bağımsız hareket etmesini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumun genel refah seviyesini artıran bir dönüşüm sunmaktadır. Ancak, ADA gibi yasal düzenlemeler ve ISO 9241-210 gibi uluslararası standartlar erişilebilirlik konusunda önemli bir çerçeve sunmasına rağmen, bu düzenlemelerin uygulamada yeterince etkin olmadığını ve mevzuat ile pratik arasındaki boşlukların hala devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular, erişilebilirlik politikalarının, yalnızca fiziksel altyapının dönüştürülmesiyle sınırlı kalmaması gerektiğini, aynı zamanda engelli bireylerin toplumsal yaşama tam ve aktif katılımını sağlamak için sosyal, ekonomik ve teknolojik çözümlerle desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle kentsel planlamada kullanıcı merkezli tasarım yaklaşımının benimsenmesi, bireylerin ihtiyaçlarına duyarlı mekânsal düzenlemeler yapılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda geliştirilen kamusal alanlar, engelli bireylerin, yaşlıların, çocukların ve diğer hareket kısıtlı grupların kent mekânlarından eşit şekilde yararlanmasını mümkün kılmaktadır. Ancak, bu dönüşüm sürecinin karşılaştığı temel zorluklar arasında, yerel yönetimlerin ve özel sektörün erişilebilirlik standartlarını tam olarak uygulamaması, erişilebilirlik denetim mekanizmalarının yetersiz kalması ve maliyet engelleri nedeniyle altyapı yatırımlarının gecikmesi yer almaktadır.

Mevcut düzenlemeler değerlendirildiğinde, ADA gibi yasaların bağlayıcı hükümler içermesine rağmen, erişilebilirlik denetimlerinin sınırlı olması ve yaptırım mekanizmalarının yetersizliği nedeniyle birçok mekânın hala erişilebilir olmadığı gözlemlenmektedir. Engelli bireylerin kamusal mekânlara erişimini kolaylaştırmak adına yürütülen projeler genellikle büyük şehirlerde yoğunlaşmakta ve kırsal bölgelerde bu standartların uygulanabilirliği oldukça düşük kalmaktadır. Benzer şekilde, toplu taşıma sistemleri erişilebilir hale getirilse bile, bu hizmetlerin kullanım kolaylığı, duyusal ve bilişsel erişilebilirlik unsurları açısından hala eksiklikler barındırmaktadır. Sesli yönlendirme sistemleri, hissedilebilir yüzeyler ve engelli bireylerin bağımsız hareketini sağlayacak ulaşım destek mekanizmaları, dünya genelinde farklı ülkeler arasında uygulama farklılıkları göstermektedir.

Ekonomik engeller de erişilebilirliğin önündeki en büyük sorunlardan biridir. Kamusal alanları ve toplu taşıma sistemlerini erişilebilir hale getirmek için yüksek maliyet gerektiren altyapı yatırımları, belediyelerin ve özel sektörün bu dönüşümü gerçekleştirmede yavaş hareket etmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, yapılan araştırmalar, erişilebilirlik yatırımlarının uzun vadede ekonomik ve sosyal fayda sağladığını göstermektedir. Erişilebilir alanların, işgücü piyasasına daha fazla bireyin katılmasına olanak tanıdığı, turizm sektöründe pozitif etki yarattığı ve kamu harcamalarını azalttığı kanıtlanmıştır. Bu nedenle, erişilebilirlik yatırımlarının yalnızca sosyal sorumluluk perspektifinden değil, aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirlik bağlamında da değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Mevcut erişilebilirlik politikaları kapsamında önerilen çözümler arasında, erişilebilir şehircilik modellerinin geliştirilmesi, engelli bireylerin kentsel planlama süreçlerine aktif katılımının sağlanması ve toplumsal farkındalığı artırmaya yönelik programların yaygınlaştırılması yer almaktadır. Engelli bireylerin yalnızca erişilebilir altyapıya sahip mekânlarda değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik sistemlere de dahil edilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Dijital erişilebilirlik politikalarının geliştirilmesi, GIS ve yapay zekâ destekli yönlendirme sistemleri gibi teknolojik çözümlerin erişilebilir kentlerin inşasında daha fazla kullanılması, erişilebilirliğin sürdürülebilir hale getirilmesi açısından kritik öneme sahiptir.

Gelecekteki araştırmalar, erişilebilirlik politikalarının ekonomik boyutlarını ve sosyal adalet üzerindeki etkilerini daha derinlemesine incelemelidir. Özellikle akıllı şehir uygulamalarının erişilebilir kent tasarımına nasıl entegre edilebileceği, yapay zekâ tabanlı navigasyon sistemlerinin engelli bireylerin kent içindeki hareketliliğini nasıl artırabileceği gibi konular üzerine daha fazla akademik çalışma yapılmalıdır. Ayrıca, erişilebilir ulaşım çözümlerinin farklı demografik gruplar üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve bu sistemlerin yerel yönetimler tarafından nasıl daha etkin uygulanabileceğini belirlemek adına disiplinlerarası araştırmalar teşvik edilmelidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, erişilebilirlik ve kapsayıcılık kavramları, yalnızca fiziksel mekân düzenlemeleri ile sınırlı kalmamalı, sosyal, ekonomik ve dijital dönüşümlerle desteklenmelidir. ADA gibi yasalar, erişilebilirliğin sağlanması için temel bir çerçeve sunsa da uygulamada karşılaşılan engeller bu yasaların etkin bir şekilde hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, erişilebilirlik politikalarının yalnızca kamu sektörü tarafından değil, özel sektör, akademi ve sivil toplum kuruluşları tarafından da sahiplenilmesi gerekmektedir.

Erişilebilirlik yatırımlarının artırılması, yerel yönetimlerin bu sürece aktif olarak dahil edilmesi ve erişilebilir kentlerin inşasında kullanıcı geri bildirim mekanizmalarının güçlendirilmesi, daha kapsayıcı ve yaşanabilir şehirlerin oluşturulması için kritik adımlardır. Bu doğrultuda, erişilebilirlik yalnızca engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmakla kalmayıp, toplumun tüm kesimleri için daha adil, sürdürülebilir ve dirençli bir kent yaşamının temelini oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

Afacan, Y. (2019). Extending the importance-performance analysis (IPA) approach to Turkish elderly people's self rated home accessibility. *Journal of Housing and the Built Environment*, 34 (2), 453-472. https://doi.org/10.1007/s10901-019-09645-3

Altın, N. Ş., Elmas, H., Güngör, C. (2024). Tarihi Ulus çevresinde erişilebilirlik problemleri ve çözüm önerileri. *Urban 21 Journal*, 2 (2), 165-192.

Americans with Disabilities Act (ADA) (1990). Public Law 101-336. Washington, D.C.: U.S. Congress.

Americans with Disabilities Act (ADA) (2010). 2010 ADA Standards for Accessible Design. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, Civil Rights Division.

Audirac, I. (2008). Accessing transit as universal design. *Journal of Planning Literature*, 23 (1), 4-16. https://doi.org/10.1177/0885412208318558

Carmona, M. (2018). Principles for public space design, planning to do better. *Urban Design International*, 23 (1), 72-85. https://doi.org/10.1057/s41289-018-0070-3

Chen, Y. Y., Men, H., Ke, X. L. (2023). Optimizing urban green space patterns to improve spatial equity using location-allocation model: A case study in Wuhan. *Urban Forestry ve Urban Greening*, 81, 127922. https://doi.org/10.1016/j.ufug.2023.127922

Çepehan, İ., Güller, E. (2020). Evrensel Tasarım Kapsamında Herkes İçin Erişilebilir Tasarım. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* 2, 383-410. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.818236

Department of Justice (2010). 2010 ADA Standards for Accessible Design. Washington, D.C: U.S. Department of Justice, Civil Rights Division.

Degener, T. (2016). Disability in a human rights context. *Laws*, 5 (3), 35. https://doi.org/10.3390/laws5030035

Dill, J., McNeil, N. (2020). Are shared vehicles shared by all? A review of equity and vehicle sharing. Journal of Planning Literature, 35 (4), 440-454. https://doi.org/10.1177/0885412220966732

Ding, L., Xu, Z. Q., You, L., Wu, Z. Q. (2021). Assessing equal rights in obtaining urban public primary school services with case studies of Hangzhou in China. Habitat International, 107, 102474. https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2021.102474

Engellilik Tarihinde Erişilebilirlik. (2018). İlkeler ve Yöntemler. Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics, 3 (1), 53 64.

Gonzalez-Gonzalez, E. ve Nogues, S. (2016). Regional polycentricity: An indicator framework for assessing cohesion impacts of railway infrastructures. *European Planning Studies*, 24 (4), 625-647. https://doi.org/10.1080/09654313.2016.1142506

Guo, R., Diehl, J. A., Zhang, R., Wang, H. C. (2024). Spatial equity of urban parks from the perspective of recreational opportunities and recreational environment quality: A case study in Singapore. Landscape and Urban Planning, 241, 105065. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2024.105065

Imrie, R., Hall, P. (2001). *Inclusive design: Designing and developing accessible environments*. London: Taylor ve Francis.

International Code Council (ICC) (2017). Accessible and Usable Buildings and Facilities (ICC A117.1-2017). Washington, D.C: ICC Publications.

ISO 9241-210 (2010). Ergonomics of human-system interaction – Part 210: Human-centred design for interactive systems. International Organization for Standardization.

Jang, S., An, Y., Yi, C., Lee, S. (2016). Assessing the spatial equity of Seoul's public transportation system based on accessibility measures. *International Journal of Urban Sciences*, 20 (1), 55-71. https://doi.org/10.1080/12265934.2016.1235487

Jnr, B. A. (2024). Exploring mobility equity, equality, and accessibility for older people in the local environment: A systematic literature review. Local Environment, 29(1), 1-19. https://doi.org/10.1080/13549839.2024.2424437

Kaplan, N., Burg, D. ve Omer, I. (2021). Multiscale accessibility and urban performance. Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science, 48(8), 1449-1466. https://doi.org/10.1177/23998083211024648

Keskin Şükür, E. (2023). Kapsayıcılık Açısından Kamusal Alanlar: Beyazıt Meydanı Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı.

Limerick, S., Hawes, J. K., Gounaridis, D., Cohen, N., Newell, J. P. (2023). Community gardens and the 15-minute city: Scenario analysis of garden access in New York City. *Urban Forestry ve Urban Greening*, 81, 128107. https://doi.org/10.1016/j.ufug.2023.128107

Ma, C., Guerra-Santin, O., Mohammadi, M. (2021). Smart home modification design strategies for ageing in place: A systematic review. *Journal of Housing and the Built Environment*, 36 (4), 1473-1495. https://doi.org/10.1007/s10901-021-09888-z

Mamatoğlu, N., Kaya, O. (2018). Engellilik tarihinde erişilebilirlik: İlkeler ve yöntemler. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*, 3 (1), 53-64.

Martens, K., Singer, M. E., Cohen-Zada, A. L. (2021). Equity in accessibility moving from disparity to insufficiency analyses. *Journal of the American Planning Association*, 87 (3), 345-358. https://doi.org/10.1080/01944363.2021.2016476

Nelischer, C., Loukaitou-Sideris, A. (2022). Intergenerational public space design and policy: A review of the literature. *Journal of Planning Literature*, 37 (4), 394-412. https://doi.org/10.1177/08854122221092175

Ortiz, C., Calderon, A. M. F., Franco, G. M., Diaz, I. J. (2024). Spatialising intersectionality: An approach to public space design in self-built neighbourhoods in Cali, Colombia. *Urban Design International*, 29 (1), 50-67. https://doi.org/10.1057/s41289-024-00267-y

Pugalis, L. (2009). The culture and economics of urban public space design: Public and professional perceptions. *Urban Design International*, 14 (3), 215-230. https://doi.org/10.1057/udi.2009.23

Sharifi, F., Nygaard, A., Stone, W. M., Levin, I. (2020). Accessing green space in Melbourne: Measuring inequity and household mobility. *Landscape and Urban Planning*, 198, 104004. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2020.104004

Subramanian, D., Jana, A. (2018). Assessing urban recreational open spaces for the elderly: A case of three Indian cities. *Urban Forestry ve Urban Greening*, 34, 1-13. https://doi.org/10.1016/j.ufug.2018.08.015

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi (2020). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı: Engelsiz Kent Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. DOI: 10.21076/vizyoner.691690.

Şahin Körmeçli, P. (2021). Kentlerde Erişilebilirliği Destekleyen Kapsayıcı Tasarım Kriterlerinin Değerlendirilmesi: Çankırı Örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 73-87. https://doi.org/10.24011/barofd.868222

Tan, P. Y., Samsudin, R. (2016). Effects of spatial scale on assessment of spatial equity in public green spaces in Singapore. Landscape and Urban Planning, 157, 245-255. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.11.001

Tan, P. Y., Samsudin, R. (2016). Effects of spatial scale on assessment of spatial equity of urban park provision. *Landscape and Urban Planning*, 152, 85-95. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.11.001

Tandoğan, O. (2017). Evrensel Tasarım Kavramı ve Kentsel Peyzaj ile İlgili Örnekler Üzerinden Değerlendirilmesi. *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 51-66.

Tsigdinos, S., Tzouras, P. G., Kosmidis, I., Bakogiannis, E., Kepaptsoglou, K. (2024). Examining the impact of bicycle-oriented multimodality on accessibility and transport equity in the metropolitan area of Athens, Greece. *International Journal of Urban Sciences*, 28 (1), 23-42. https://doi.org/10.1080/12265934.2024.2317174

Tutal, O. (2021). Uluslararası Engelliler Günü, Engellilik ve Erişilebilirlik. *Modular Journal*, 4 (2), 92-97.

U.S. Access Board (2012). Guidelines and Standards for Accessible Design. Retrieved from https://www.access board.gov.

United Nations (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD).

United Nations (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development.

United Nations (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). New York: United Nations.

United Nations (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations.

United Nations (2015). 2030 Sustainable Development Goals (SDGs).

United Nations (2017). New Urban Agenda. Quito: United Nations-Habitat.

United Nations-Habitat (2017). New Urban Agenda (NUA). United Nations.
United Nations-Habitat (2017). Sürdürülebilir Kentsel Gelişme İçin Yeni Kentsel Gündem (NUA-Turkish).

Vizyon 2050 Eylem Planı (2023). Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Şehirler İçin Yol Haritası. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Wang, D., Xiao, Y. (2016). An assessment of urban park access in Shanghai: Spatial equity and environmental justice. *Landscape and Urban Planning*, 157, 383-394. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.08.007

Wang, D., Brown, G., Liu, Y. (2014). The physical and non-physical factors that influence public green space use and accessibility: A review and exploration. *Landscape and Urban Planning*, 125, 118-129. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.09.007

Watchorn, V., Hitch, D., Tucker, R., Frawley, P., Aedy, K., Grant, C. (2022). Evaluating universal design of built environments: An empirical study of stakeholder practice and perceptions. J*ournal of Housing and the Built Environment,* 37 (3), 763-782. https://doi.org/10.1007/s10901-022-09981-x

WHO (2011). World Report on Disability. World Health Organization.

World Health Organization (WHO) (2011). World Report on Disability. Geneva: WHO Press.

Wu, H., Levinson, D., Owen, A. (2019). Commute mode share and access to jobs across US metropolitan areas. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 46 (3), 540-555. https://doi.org/10.1177/2399808319887394

Xiao, Y., Wang, D. (2016). An assessment of urban park access in Shanghai: Spatial equity and environmental justice. *Landscape and Urban Planning*, 157, 383-394.

RUH SAĞLIĞI VE ZİHİNSEL ENGELLİLER İÇİN BİTKİSEL TASARIM

Prof. Dr. Ahmet Tuğrul POLAT
Selçuk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-0980-3243

Esra SİVRİ İÇÖZ (Peyzaj Mimarı)
Selçuk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-8093-6578

ÖZET

Ruhsal ve fiziksel sağlık, bütünsel bir sağlık kavramının eşit derecede önemli bileşenleridir. Bazen hafife alınan ruhsal sağlık, duygusal, psikolojik ve sosyal refahımızı içerir ve çocukluktan yetişkinliğe kadar hayatın her aşamasında nasıl düşündüğümüzü, hissettiğimizi ve davrandığımızı etkilemektedir. Küresel olarak, ruhsal hastalıklar dünya çapında hastalık yükünün ilk on nedeni arasındadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün küresel sağlık tahminlerine göre, 2021 yılında DSÖ Avrupa Bölgesi'nde 150 milyondan fazla kişi ruh sağlığı sorunları (yetişkinlerde depresyon, anksiyete bozuklukları ve psikoz, çocuklarda ve ergenlerde ise gelişimsel ve davranışsal bozukluklar) yaşamaktadır. Bu da Avrupa nüfusunun %20'sine denk gelmektedir. Çevre, akıl sağlığıyla ayrılmaz bir şekilde ilişkilidir. Kentsel bağlamda tasarlanmış çevrenin bir bireyin ruhu üzerindeki etkisi hem yaygın hem de yoğundur. İnsan sağlığının ve ilgili tedavilerin, modern yaşam tarzlarının yarattığı bozulmuş dengeyi yeniden sağlamak için daha fazla doğal varlıkları içermesi gereklidir. Tarihsel olarak, insanlar doğayı her zaman güçlü bir şifa ve iyileşme kaynağı olarak kullanmışlardır. Profesyonel olarak iyi tasarlanmış dış mekânlar ve iç mekânlar hem işlevsel olarak etkili olabilir hem de sağlık süreçlerini güçlendirebilir. Sadece fiziksel insan ihtiyaçlarına değil, aynı zamanda belirli duygusal ve sosyal gereksinimlere odaklanarak peyzaj mimarisi, çevresel psikolojinin yardımıyla hem doğrudan hem de dolaylı yollarla insan sağlığını ve refahını iyileştirebilir. Bu kapsamda, ruh sağlığı bozuk olan ve zihinsel engeli olan insanlara alternatif bir tedavi ve iyileştirme imkânı oluşturmak için süs bitkileri ve bitkisel tasarım ilkeleri araştırılmış ve bu çalışmada derlenmiştir. Ayrıca, bitki ve insan etkileşiminde duyusal olgular da ortaya konulmuştur. Ruhsal bozukluklara yönelik bitki seçimi ve bitkisel tasarım konularında ilgili disiplinlere ve araştırmacılara öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bitkisel tasarım, Peyzaj mimarlığı, Ruh sağlığı, Süs bitkileri, Zihinsel engelliler

PLANT DESIGN FOR MENTAL HEALTH AND MENTALLY DISABLED

ABSTRACT

Mental and physical health are equally important components of a holistic health concept. Sometimes underestimated, mental health involves our emotional, psychological and social well-being and influences how we think, feel and behave at every stage of life, from childhood to adulthood. Globally, mental illnesses are among the top ten causes of disease burden worldwide. According to the World Health Organization's global health estimates, more than 150 million people in the WHO European Region suffered from mental health problems (depression, anxiety disorders and psychosis in adults, and developmental and behavioural disorders in children and adolescents) in 2021. This corresponds to 20% of the European population. The environment is inextricably linked to mental health. In an urban context, the impact of the designed environment on an individual's psyche is both pervasive and intense. Human health and related treatments need to include more natural assets to restore the disturbed balance created by modern lifestyles. Historically, humans have always used nature as a powerful source of healing and recovery. Professionally well-designed exteriors and interiors can be both functionally effective and strengthen health processes. By focusing not only on physical human needs but also on specific emotional and social requirements, landscape architecture can improve human health and well-being through both direct and indirect means with the help of environmental psychology. In this context, ornamental plants and plant design principles were researched and compiled in this study to create an alternative treatment and healing opportunity for people with mental health disorders and mental disabilities. Additionally, sensory phenomena in plant-human interactions have also been revealed. Suggestions have been made to relevant disciplines and researchers on plant selection and plant design for mental disorders.

Keywords: Landscape Architecture, Mentally Disabled, Mental Health, Ornamental Plants, Plant Design

1. GİRİŞ

Ruh sağlığı, "her bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirebildiği, yaşamın normal stresleriyle başa çıkabildiği, üretken ve verimli bir şekilde çalışabildiği ve kendi toplumuna katkıda bulunabildiği bir refah hali" olarak tanımlanmaktadır. Bir ruhsal hastalık veya bozukluk, bir bireyin bilişinde, duygusal düzeninde veya davranışında klinik olarak önemli bir bozuklukla karakterize edilir ve iş, günlük aktiviteler veya kişisel ilişkiler gibi önemli işlev alanlarında sıkıntı veya bozulma ile ilişkilidir (Wood vd., 2023). Ruhsal ve fiziksel sağlık, bütünsel bir sağlık kavramının eşit derecede önemli bileşenleridir. Bazen hafife alınan ruhsal sağlık, duygusal, psikolojik ve sosyal refahımızı içerir ve çocukluktan yetişkinliğe kadar hayatın her aşamasında nasıl düşündüğümüzü, hissettiğimizi ve davrandığımızı etkilemektedir (Irún vd., 2023). Zihinsel bozukluklar dünya çapında önde gelen sağlık problemlerinden biridir. Ruhsal hastalıklar her yaştan ve yetenekten insanı doğrudan veya tanıdıkları biri aracılığıyla dolaylı olarak etkilemektedir (World Health Organization, 2001).

2019'da küresel olarak sekiz kişiden biri ruhsal bir hastalıkla yaşamaktaydı. Klinik olarak teşhis edilen anksiyete veya depresyonla yaşayan bireylerin sayısı, küresel koronavirüs salgınının bir sonucu olarak 2020'de artmış ve hala artış eğilimi göstermeye devam etmektedir. Küresel olarak, ruhsal hastalıklar dünya çapında hastalık yükünün ilk on nedeni arasındadır (Wood vd., 2023). Dünya Sağlık Örgütü'nün küresel sağlık tahminlerine göre, 2021 yılında DSÖ Avrupa Bölgesi'nde 150 milyondan fazla kişi ruh sağlığı sorunları (yetişkinlerde depresyon, anksiyete bozuklukları ve psikoz, çocuklarda ve ergenlerde ise gelişimsel ve davranışsal bozukluklar) yaşamaktadır. Bu da Avrupa nüfusunun %20'sine denk gelmektedir (World Health Organization, 2022). Ek olarak, psikologlar ve ruh sağlığı uzmanları, COVID-19 salgınının küresel nüfusun ruh sağlığı üzerinde daha fazla etki yarattığını, pandemi nedeniyle küresel olarak bildirilen diğer semptomların yanı sıra depresyon, intihar ve kendine zarar verme vakalarındaki artış olduğunu ileri sürmektedir. Ruhsal bozukluklar dünyanın tüm ülkelerinde büyük sosyal ve ekonomik olarak olumsuz sonuçlara neden olmalarına rağmen, hala halk sağlığının en çok ihmal edilen alanlarından biridir (Irún vd., 2023). Ruhsal hastalıkların 2030 yılına kadar dünya ekonomisine 6 trilyon dolara mal olacağı tahmin edilmektedir (Wood vd., 2023).

Çevre, akıl sağlığıyla ayrılmaz bir şekilde ilişkilidir. Çevre, özellikle anlam ve algısal taleplerle zengin olarak tasarlanmış çevre, ruhsal hastalıkta nedensel bir faktördür. Tasarlanmış çevre kentsel bağlamlarda her yerde bulunduğundan, kentsel ortamın bir bireyin ruhu üzerindeki etkisi hem yaygın hem de yoğundur. Bu etkileşim, çocuklukta kentsel çevreye maruz kalma ile psikoz arasındaki doğrusal ve önemli ilişkiyi potansiyel olarak açıklamaktadır (Golembiewski, 2016). Artan kentleşmeyle birlikte, günlük stres faktörleriyle ilgilenen ve kentsel alanlardaki insanların fiziksel ve zihinsel iyileşmelerine katkıda bulunan mekanizmaları tanımlayan araştırmalara artan bir ilgi vardır (Vujcic Trkulja vd., 2021).

Biyolojik çeşitliliğin azalması, hareketsiz etkinliklerin artışı ve dış mekân etkinliklerini sınırlayan güvenlik problemlerinin birleşmesinin bir sonucu olarak insan-doğa etkileşiminde önemli bir azalma ortaya çıkmaktadır (Zhang vd., 2021). Modern kentsel toplumun yapısı, insanların dış uyaranlardan ve doğayla günlük temastan izole olmasına yol açmış, bu da çeşitli şekillerde olumsuz etkilere sebep olmuştur. Bu etkiler özellikle savunmasız popülasyonlara yansımış, depresyon, stres ve psikosomatik bozuklukları olan insanların mutlak sayısını artırmıştır (Lecic Tosevski vd., 2007). İnsan sağlığının ve ilgili tedavilerin, modern yaşam tarzlarının yarattığı bozulmuş dengeyi yeniden sağlamak için daha fazla doğal varlıkları içermesi gerektiğini göstermektedir (Vujcic Trkulja vd., 2021). Araştırmalar, sağlık hizmetlerine başvuran ve ruhsal veya davranışsal sağlık bozuklukları çeken kişilerin sıklıkla yanlış teşhis edildiğini ve doğal bir ortamda tedavinin tedavi süreci ve sonuçları üzerinde yararlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir (Paraskevopoulou vd., 2018).

Bitkilerin olduğu sakin yerlerin geleneksel biçimlerinde parklardan daha etkili olabileceği savunulmaktadır. Bu tür yerler doğal dünya ile birlik duygusunu daha iyi aşılayabilir. Birçok yeşil öğeye sahip destekleyici ve sağlığı geliştiren bir alan, hasta bakımının kalitesini iyileştirmeye yardımcı olabilir. Rehabilitasyon sırasında, insanlar gerçekliğe nasıl yöneldikleri ve çevrelerindeki dünyayla nasıl bağlantı kurdukları konusunda bitkiler tarafından desteklenir. Rehabilitasyon sürecinin odak noktası, katılımcıların nasıl katıldıkları, bitkileri nasıl algıladıkları ve beş duyularını kullanarak bitkilerle nasıl bir şeyler yarattıkları veya onlara nasıl baktıklarıdır (Adevi ve Lieberg, 2012). Bitki ortamlarının insan sağlığına olan faydalarını belgelemek amacıyla yapılan son araştırmalar, bitki ortamlarının stres azaltıcı etkilerine dair fizyolojik kanıtlar ortaya koymuştur. Yetişkinlerin sistolik ve diyastolik kan basınçlarının bir botanik bahçesini ziyaret ettikten sonra azaldığını bildirilmiştir. Termal biyofeedback eğitimi sırasında görsel uyarıcı olarak kullanılan yapraklı bitkilere karşı insanda gevşeme tepkileri bulunmuştur. Bir yapraklı bitki veya o bitkinin gerçek boyutlu bir fotoğrafı, katılımcıların %38'inde bitkinin veya fotoğrafın yokluğuna kıyasla daha yüksek parmak derisi sıcaklığı üretmiştir. Bitkilerin stres azaltıcı etkilerinin çalışma ortamlarında faydalı olduğu bulunmuştur. Ancak, önceki çalışmalar bitki özellikleri ve insan sosyodemografisi gibi insan-bitki etkileşimli faktörler hakkında çok az bilgi sağlamaktadır (Kim vd., 2024).

2. DOĞA İLE ETKİLEŞİMİN İYİLEŞTİRİCİ ETKİSİ

Tarihsel olarak, insanlar doğayı her zaman güçlü bir şifa ve iyileşme kaynağı olarak kullanmışlardır. Bahçeler, manzaralar ve maneviyat eski zamanlardan beri birbirine bağlı kavramlar olmuştur. Doğal ortamlar, insanları Tanrı'ya veya diğer inançlara yakınlaştırabilen veya kişinin manevi benliğiyle temas kurabileceği yerler olarak düşünülmüştür (Adevi vd., 2012). Doğa, insan zihnini yatıştırma ve onarma yeteneği nedeniyle uzun zamandır saygı görmektedir. Doğal manzaraların dingin güzelliğinden çiçek açan çiçeklerin canlı renklerine kadar, doğanın dönüştürücü etkileri tarih boyunca şairleri, sanatçıları ve filozofları büyülemiştir. Zayıf ruhsal iyilik halinin bireyler ve toplum üzerinde derin bir etkisi vardır. Ruhsal sağlık sorunlarının yaygınlığı artmaya devam ettikçe, etkili önleyici ve iyileştirici müdahalelere olan ihtiyaç artmaktadır. Bu arayışta, doğanın iyileştirici potansiyeli, ruhsal iyilik halini teşvik etmek ve genel yaşam kalitesini artırmak için umut verici bir yol olarak ortaya çıkmıştır (Zhang vd., 2024).

1980'lerin ortalarından bu yana yapılan araştırmalar, Doğayla etkileşimin, insan sağlığı, refahı ve kapasitesi üzerinde yararlı etkileri olduğunu göstermiştir. Zihinsel yorgunluk ve akut stres belirtileri ile ilişkili olarak, doğal ortamlarda kalmanın sağlık üzerindeki olumlu etkilerine restoratif etkiler adı verilmektedir (Adevi ve Lieberg, 2012; Paraskevopoulou vd., 2018). Dikkat restorasyon teorisi (Kaplan ve Kaplan, 1989), stres azaltma teorisi (Ulrich, 1983) ve pozitif etki teorisi (Cameron vd., 2020) gibi temel teoriler, doğaya etkileşiminin psikolojik faydalarını anlamak için temel oluşturmuştur. Bu teoriler, doğal ortamlarla etkileşimin bilişsel restorasyonu desteklediğini, stresi azalttığını ve olumlu duygular ortaya çıkardığını öne sürmektedir (Zhang vd., 2024). Doğa ile insan refahı arasındaki bu bağlantı, özellikle doğanın farklı unsurlarının olumlu bir etkiyi nasıl desteklediğinin anlaşılması açısından büyük ilgi görmektedir (Pálsdóttir vd., 2021).

Daha yakın zamanlarda yapılan bilimsel araştırmalar doğanın zihinsel sağlık üzerine olumlu şekilde etki ettiği temel mekanizmaları çözmeye çalışmıştır (Zhang vd., 2024). Doğaya maruz kalmanın, belirli uçucu doğal bileşiklerin solunması durumunda inflamatuar durumların azalmasında etkili olabileceğine dair ümit verici kanıtlar da bulunmaktadır (Andersen vd., 2021). İngiltere'de 79 katılımcı ile bir çalışma yürütülmüş ve deniz akvaryumu ortamında deniz biyolojik çeşitliliğinin psikolojik refah üzerindeki etkisini araştırılmış ve daha yüksek biyolojik çeşitliliğin daha iyi psikolojik sağlıkla sonuçlandığı tespit edilmiştir. Bu teoriler doğanın zihinsel iyilik hali üzerindeki etkisine dair değerli içgörüler sağlasa da son yıllarda, yeşil alanların tasarımının ve kalitesinin iyileştirme potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için nasıl optimize edilebileceğinin araştırılmasına yönelik bir odaklanma olmuştur (Zhang vd., 2024).

3. RUH SAĞLIĞI VE FİZİKSEL MEKÂN İLİŞKİSİ

Çevrenin insanı ve insanın çevreyi nasıl etkilediği ayrıca bireyler ve farklı gruplar arasındaki ilişkiler de dâhil olmak üzere incelenmesi ve analizi çevre psikolojisi olarak adlandırılır. Ruh sağlığı uzmanları, tedavinin gerçekleştiği fiziksel ortamın hem tedavi süreci hem de sonucu üzerinde bir etkisi olduğunu uzun zamandır tahmin etmekte ve bu fiziksel ortam ile davranış arasındaki karşılıklı ilişkiye giderek daha fazla dikkat çekmektedir (Gross vd., 1998). Profesyonel olarak iyi tasarlanmış dış ve iç mekânlar hem işlevsel olarak etkili olabilir hem de sağlık süreçlerini güçlendirebilir. Bu yeni mimari eğilim "Tasarım ve sağlık" olarak adlandırılmaktadır (Dilani, 2001). Bir psikiyatri hastanesinin fiziksel ortamının tasarımına dikkat edilmesinin tedavi programları hastalar, personel ve aileler için önemli bir destek sağlayabileceği açıktır. Bu nedenle, mimarlık ve psikiyatri alanları arasındaki işbirliği önemli bir temeldir. Bu işbirliği mekânsal bir projenin her aşamasında sürdürülmelidir. Bu konuda Paris yakınlarındaki La Verriere Hastanesi iyi bir örnek olarak görülebilir (Gross vd., 1998). Ancak, psikiyatrik mimarinin iyileştirici potansiyeline daha az ilgi gösterilmektedir. Çevre psikolojisi tasarımcılar, mimarlar, şehir plancıları ve peyzaj mimarları için faydalıdır. Peyzaj mimarisinde tasarım süreci (Akay ve Erbil, 2023; Akay ve Polat, 2023) iyileştirme bahçelerinde sağlık süreçleri ile iç içe geçmiştir (Cooper ve Barnes, 1999; Balode, 2013).

Modern çağda peyzaj tasarımı, çevrenin insanlar üzerindeki artan etkisi anlayışıyla ilişkili olarak geniş bir yelpazede çevresel, insani, teknolojik ve estetik konuları kapsamaktadır (Vujcic Trkulja vd., 2021). Sadece fiziksel insan ihtiyaçlarına değil, aynı zamanda belirli duygusal ve sosyal gereksinimlere odaklanarak, peyzaj mimarisi çevresel psikolojinin yardımıyla hem doğrudan hem de dolaylı yollarla insan sağlığını ve refahını iyileştirebilir. Doğanın estetiği bilgimizi, vicdanımızı ve algımızı etkileyen deneyimlerimiz aracılığıyla bu dünyaya ilişkin anlayışımızı daha da geliştirme gücüne sahiptir (Van der Walt ve Breed, 2012). Bitkisel tasarımının inceliklerinin ve ayrıntılarının önemi ve bunların psikolojik ilkelerle bütünleştirilmesi peyzaj mimarını en yüksek standartlarda çalışmasına ve zamanla gelişecek güzel bir bahçe tasarlamasına teşvik edecektir (Marcus ve Sachs, 2013). Peyzaj Mimarları tarafından oluşturulan iyileştirme bahçelerinin en ünlü örneklerinden bazıları bir ekip çalışmasının sonucudur: Peyzaj Mimarı, doktorlar, asistanlar, çalışanlar ve hastaların ihtiyaçlarını tasarıma dönüştürerek aracılık rolünü üstlenir (Ghersi, 2007).

4. BİTKİLER İLE DUYUSAL ETKİLEŞİM

Çok duyulu bitkiler tüm kullanıcılar için daha zengin ve faydalı bir ortam sağlamaktadır (Marcus ve Sachs, 2013). Görme, tat alma, dokunma, koklama ve işitme dâhil olmak üzere tüm duyuların bitkiler tarafından uyarılmaktadır (Milburn, 2019). Hasta doğayla duyuları aracılığıyla temas kurmalıdır (farklı renkler görmek, mümkünse bitkilere ve küçük hayvanlara dokunmak, doğanın seslerini duymak, çiçekleri koklamak ve meyve ve sebzeleri tatmak) (Erbino vd., 2015).

4.1. Görme Duyusu

Çalışmalar, insan zihninin algısının yüzde 87'sinin görme yoluyla olduğunu göstermektedir. Bu faktör, yeşil alanlarda çeşitli aktiviteler için fiziksel mesafe gerektiğinde görsel peyzajın önemli bir rol oynamasının önemini daha da artırmaktadır (Krisantia vd., 2021).

Görme genellikle en baskın duyudur ve her bitkinin güzel, sıra dışı veya hafızayı harekete geçiren bir tür görsel ilgiye sahip olması gerekir (Marcus ve Sachs, 2013). Bitki, canlı, büyüyen ve gelişen bir varlık olduğu için peyzajın en ayrıntılı unsurlarından biridir. Her bitki, şekil, dal, doku ve renk gibi çeşitli özellikleri ile farklı karakterlere sahiptir. Dünya yüzünde yüzde yüz benzer bir forma sahip olduğu söylenen tek bir bitki yoktur. Düzenli, düzensiz, dairesel dallar, oval, bükülmüş, kavisli vb. dallanma sistemleri vardır. Bitkinin dallanma sistemi karakterini, doğasını ve görünümünü belirlemektedir. Ağaç dokusu, pürüzsüz, basit ve kaba olmak üzere üç türe ayrılır. Bu dokuların her biri, manzaranın bir parçası üzerinde farklı bir etki yaratacaktır. Kaba dokulu bitkiler, mekâna daha güçlü ve daha istikrarlı bir izlenim verirken, ince dokulu bitkiler huzur ve hassasiyet izlenimi verecektir. Bir bitkinin dokusu, yaprağın yoğunluğuna ve yapraklardaki maruz kalan ışığın yansımasına bağlı olarak da değişecektir. Nadir yaprak yoğunluğuna sahip ağaçlar, aralarındaki boşluklar ve ışığın nüfuz etmesi nedeniyle daha dramatik bir izlenim verecektir (Krisantia vd., 2021). Sıra dışı formlara veya narin yönlere sahip bitkiler de bir hayranlık duygusu uyandırabilir. Narin gölge desenleri bir bahçeye ilgi getirir ve genellikle üst dalların gölgeleri hareket ettiğinde bir esinti fark edilir (Marcus ve Sachs., 2013).

Çizgiler, beynin görsel olarak elde edilen bilgileri işleme yollarından biridir. Beyinde, sadece çizgileri gözlemleyerek bir nesneyi tanımlamak üzere işlev gören özel hücreler olduğunu bildiren çalışmalar vardır. Bu bilgi, beynin çizgi kalitesine sahip unsurlara sahip ortamları görmesinin ve işlemesinin ne kadar kolay olduğunu gösterir. Göz, çizgiden başlayarak, ortaya çıkan manzara tasarımındaki izdüşümleri takip etmeye devam etmektedir. Bitki örtüsü desenleri ve ağaç gövdeleri kullanılarak doğal çizgiler yaratılabilir. Bu tür oluşumları izlemek, beynin karmaşık bilgileri işlemesini gerektirmeyen yumuşak bir etkiye yol açabilir ve böylece onarıcı bir duruma ortaya çıkar. Bitkiler renkleri ve formları aracılığı ile manzaranın iyileştirme etkisini gerçekleştirmektedir (Krisantia vd., 2021). Süs bitkilerinin insan duyusal algısını etkileyen karmaşık özellikleri vardır. Çiçekli bitkiler veya yapraklı bitkiler görsel özellikleri ile inşa fizyolojisine etki ederek stres seviyelerini değiştirebilmektedir. Ayrıca, cinsiyet, yaş ve kültür gibi sosyo-demografik faktörler, bitki özelliklerine ilişkin insan algılarını etkileyebilir (Kim vd., 2024).

Görsel ve işitsel çarpıtmalar ve sanrılar psikiyatrik hastalar arasında yaygındır. Bu kapsamda, çarpık formlara sahip *Juniperus chinensis* 'Torulosa' (Hollywood ardıcı) ve hava kökleri ile *Ficus Benghalensis* (banyan ağacı) gibi bitkiler tehdit edici veya kâbus gibi görünebilir ve bundan da kaçınılmalıdır (Marcus ve Sachs, 2013).

4.2. Koklama Duyusu

Duyusal deneyimin zenginleşmesine katkıda bulunan ikinci en etkili etki koku duyusudur (Gülgün ve Öztürk, 2020). Koku alma duyusu diğer duyular (görme, duyma, tat alma ve dokunma) kadar hayati önem taşımasa da, tasarıma dikkatlice dâhil edilmesi gereken bir unsurdur. Kokular, koku alma kanalındaki bir dizi sinir tarafından algılanır. Burun kanallarının tepesinde bulunurlar ve duyusal hücreler tarafından alınan mesajları beyne iletirler. Koku alma yeteneği, tat alma yeteneğinden 10.000 kat daha hassastır (Haas ve McCartney, 1996).

Henshaw (2014), koku uyaranlarının farklı perspektiflerini ele almaktadır ancak ilginç bir şekilde onarıcı koku manzaralarının nasıl tasarlanacağı yönlerine değinmektedir. Kentsel koku manzarası üzerine yakın zamanda yapılan bir Sanal Gerçeklik (VR) çalışmasında, kokunun görsel ve işitsel uyaranlara göre stres azaltmada daha büyük bir etkiye sahip olduğunu belirlemiştir. Daha yakın zamanlarda, kokulu sardunyanın kaygıyı azalttığı ve rahatlamayı artırıp uykuyu iyileştirdiği belirlenmiştir. Pálsdóttir vd., (2021) *Pelargonium graveolens* (Itır), özellikle "Dr. Westerlunds" adı verilen bir çeşidinin sevilen bir turunçgil kokusuna sahip olduğu tespit etmiş ve paralel bulgular elde etmişlerdir. Hoş olarak algılanan *Convallaria majalis* L. (*Liliaceae*), *Jasminum sambac* L. (*Oleaceae*), *Rosa x alba* L. (*Rosaceae*) ve *Chrysanthemum* gibi doğal kokular neşe hissi uyandırabilir, ruh halini iyileştirebilir ve kişinin zihni üzerinde sakinleştirici bir etkiye sahip olabilir. Lavanta, biberiye ve papatya gibi uçucu yağların koku alma özelliklerinin ruh hali ve nesnel bilişsel performans üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu öne sürülmüştür.

Doğal kokular ile çok duyulu deneyim Japonya'da insan sağlığını iyileştirmek ve stresi azaltmak için kullanılan iğne yapraklı ormanda orman banyosu adı verilen doğa temelli müdahalenin de merkezi bir parçasıdır (Tsunetsugu vd., 2010).

Tasarıma dâhil edilmesi gereken önemli ve güçlü bir unsur olan koku, hem alanın genel hissini etkiler hem de belirli bir tür iyileştirme deneyimini ortaya koyar. Kokuların zihni benzersiz şekillerde uyardığı bilindiğinden, terapistler hastalarını hafıza uyarma egzersizlerine ve nostaljik tartışmalara dahil etmek için mevcut koku çeşitliliğini kullanırlar (Haas ve McCartney, 1996). Hafif ila orta şiddette kokular çeşitli şekillerde faydalı olabilir. Beyindeki koku ve hafıza arasındaki ilişki nedeniyle, kokular kullanıcıya başka zamanları ve yerleri de hatırlatabilir. En faydalı olanı, hafif hafıza kaybı olan insanlara tanıdık ve rahatlatıcı bir atmosfer sağlamaktır. İnsanların genç olduğu dönemlerden tipik konut bitkileri eklenerek anılar canlandırılabilir. Özellikle hoş kokulu bitkiler anıları tetikleyebilir. Kokular, aşinalık sağlamanın yanı sıra, insanlar arasında sohbetleri de başlatabilir (Marcus ve Sachs, 2013).

Karakteristik bir kokuya sahip bir bitki duyusal pratiği güçlendirir. Köşelerde, oturma alanlarında veya erişim noktalarında "işaretleyici" olarak güçlü kokulu bitkiler kullanılabilir (Delhanty, 2013). Bitki materyallerinin seçimi koku özelliklerine dayanmaktadır. *Citrus Limon* L. Burm. f. (limon), *Aloysia triphlla* (Limon otu), *Allium sativum* L. (sarımsak), Thymusserpyllum (yabani kekik), Lavandula angustifolia (İngiliz lavantası), Mentha suaveolens (ananas nane), *Ocimum basilicum* (Tatlı fesleğen), *Magnolia grandiflora* (büyük çiçekli manolya), *Alliumschoenoprasum* L. (sarımsak) ve *Syringa vulgaris* (leylak) bu ilkeye uygun olarak seçilebilir (Gülgün ve Öztürk, 2020). Çok fazla çelişkili koku, duyusal aşırı yüklenmeye neden olabilir ve biraz da birinin size bağırması gibi algılanabilir (Haas ve McCartney, 1996).

4.3. İşitme Duyusu

Havanın hareketiyle hoş sesler üreten bitkiler çevremize yumuşak bir dikkat çekerek diğer sorunlu düşüncelerin yerini alabilir (Marcus ve Sachs, 2013). Bitkiler aracılığıyla ses efekti oluşturmanın dolaylı yolları vardır. Hışırdayan, sallanan ve çıtırdayan yapraklar, kuşlar-arılar-böcekler, tohum saksıları ve düşen meyveler duyusal bir deneyim yaratabilir. *Morus nigra* L. (karadut), *Olea europaea* L. (zeytin) ve *Ficus carica*'nın ağaçlardan düşebilen meyveleri vardır. Ayrıca, *Carex tenuiculmis* (carex) ve *Pennisetum setaceum* (çeşme otu) hışırtı sesi yaratır (Gülgün ve Öztürk, 2020). Süs bitkilerinin grup olarak dikimleri ile yaprakları birbirine sürtündüğünde hafif bir esintiden kolayca sallanır ve eğilir. *Salix babylonica* (Ağlayan söğüt), rüzgâr uzun sarkık dallarından geçtiğinde hoş bir ses çıkarır. *Populus tremula* (Titrek kavak ağacı) sıcak bir öğleden sonra serin bir esintiyi ilk işaret eden ağaçtır. Titrek kavak ağacının, rüzgârda titreyen, tıkırdayan ve hışırdayan yaprakları vardır (Haas ve McCartney, 1996). Çimlerin çarpıcı formları ve ilginç tohum kümeleri vardır. Hafif ve inceciktirler ve bir esintinin hareketinde oynamaya eğilimlidirler. Kümeler halinde gruplandırıldığında, çimlerin rüzgârda hışırdamasının sesi başka bir hoş özellik olabilir (Marcus ve Sachs, 2013).

4.4. Tatma Duyusu

Meyvesi, yaprakları veya çiçekleri doğrudan dalından yenebilen bitkiler başka bir duyusal etki sağlayabilir (Marcus ve Sachs, 2013). Ancak, yenilebilir ve yenilmeyen bitkileri karıştırmamak için dikkatli olunmalıdır. Bazı tesislerde, özellikle demans hastalarının bulunduğu, kafa karışıklığı veya psikiyatrik bozuklukları olan kişiler olmak üzere katılımcıları için güvenlik sorunları değerlendirilmelidir. Bireyler yenilebilir ve yenilemeyen bitkiler arasında ayrım yapabilmelidir (Haas ve McCartney, 1996).

"Tat" deneyimine katkıda bulunacak bitkileri seçerken en önemli adım toksik olmayan bitkilerin seçimidir. Bu hedefe ulaşmanın en kolay yolu yenilebilir meyveleri olan bitkileri, çalıları veya ağaçları seçmektir. Bitkisel tasarım önerisinde *Citrus Limon* L. Burm. f. (limon), *Aloysia triphlla* (Limon otu), *Alliumsativum* L. (sarımsak), *Thymus serpyllum* (yabani kekik), *Lavandula angustifolia* (İngiliz lavanta), *Menthasuaveolens* (ananas nanesi), *Ocimum basilicum* (tatlı fesleğen), *Rubus ideaus* L. (ahududu), *Morus nigra* L. (karadut), *Olea europaea* L. (zeytin) ve *Ficus carica* kullanılabilir (Gülgün ve Öztürk, 2020).

4.5. Dokunma Duyusu

Bitkiler, şekilleri, dokuları, meyveleri ve yapraklarıyla dokunma duyusuna hitap eder. Dokunmaya hitap eden bitkiler alana çeşitli deneyimler getirebilir. Sert yapraklar, yumuşak çiçekler, kozalaklar, meyveler, yapışkan özsular, pürüzsüz yüzeyler, kabuklar ve daha fazlası, ortamda duyusal deneyimin zenginleştirilmesini sağlarlar (Gülgün ve Öztürk, 2020). Yumuşak ve okşanması kolay ince dokulu yapraklar veya hissedilmesi hoş yünlü yapraklar kişiyi belirli bir zamana götürebilir. Sıcak günlerde pürüzsüz geniş yaprakların terlemesi yüzeylerinin havadan daha serin olmasına neden olur ve dokunmak bir zevk verir (Marcus ve Sachs, 2013).

Her daim yeşil, yünlü yaprakları olan *Stachys byzantina* (Kuzukulağı), tüylü yaprakları ve benzersiz bir kokusu olan *Artemisia abrotanum* 'Southernwood' ve dar yaprakları mavi-yeşilden gümüş beyazına kadar değişen tonlarda olan *Festuca glauca* ve esintide parıldayan ve bu nedenle yaygın olarak 'titreyen ot' olarak bilinen *Briza media* ve *Briza maxima* dokunulabilir bitkiler arasında yer almaktadır (Furness ve Moriarty, 2006). Belki de "dokunulabilir" bitkilerin kullanımındaki en önemli husus, tüm insanların onlarla etkileşime girebilmesi ve keyfini çıkarabilmesi için dikkatli bir şekilde yerleştirilmesidir. Bazı ağaçların, genç kirazın parlak, pürüzsüz kabuğu; nehir huşunun yıpranmış, buruşuk kağıtsı etkisi, dantel kabuklu karaağacın benekli pullu özelliği gibi hem çekici hem de dokunması hoş olan belirgin kabukları vardır. Dokunulduğunda benzersiz bir yeşillik hissi veren ağaçlar, uzun, pürüzsüz, mumsu yaprakları olan manolyalar, karaçam ve şafak sekoyasının ince tüylü dokusu ve beyaz çamın yumuşak, incecik iğneleri ve yapraklar çıkmadan önce manolyanın tüylü tomurcukları dokunma deneyimi için etkileyicidir (Haas ve McCartney, 1996). Bitki manipülasyonu yoluyla, bitkiler ve otizmli bireyler arasındaki bağlantıyı destekleyen dokunma bilimi, bitkilere dokunmanın sakinleştirici etkilere ve diğer faydalara yol açtığını ortaya koymaktadır (Milburn, 2019).

5. BİTKİ SEÇİMİ VE TASARIMI

5.1. Bitki Seçimi

Bitkilerin dikkatli seçimi, projenin kalitesini ve alanın iyileştirici gücünü artırır (Erbino vd., 2015). Hangi bitkilerin kullanılacağına karar vermeden önce araştırma yapılmalıdır (Furness ve Moriarty, 2006). Bitkisel tasarımda öncelikle bitkilerle yaratılmak istenen etki belirlenmeli ve bu doğrultuda uygun bitki türleri seçilmelidir (Arslan vd., 2018). Tüm bitkiler doğrudan insan ile etkileşimli olacak ve hatta davet edecek şekilde seçilmelidir (Marcus ve Sachs, 2013). Çoklu duyusal deneyim sunan bitkilerin seçiminin kullanıcıları meşgul etmek ve bahçedeyken duyularını uyarmak için önemli olduğunu ileri sürülmektedir (Shukor vd., 2012). Bitkilerin alan içerisinde seçimi ve yerleşimi işlevsel ve estetik nitelikler sağlar. Bununla birlikte, iyileştirme alanında bitkiler, dinlenme, hafıza geliştirme ve etkileşim sağlamanın yanı sıra sohbet için bir uyarıcı olma özelliği taşır (Marcus ve Sachs, 2013).

Bitkilerin seçim sürecini tasarımın hayati bir parçası yapan şey, insanların bahçeye katılımıdır. Katılımı teşvik eden bitkilerin üç temel etkileşimli niteliği 1) Duyusal 2) İşlevsel ve 3) Duyarlı ilişki olarak kategorize edilebilir. Duyusal niteliklere sahip bitkiler beş duyudan bir veya daha fazlasını uyarır. İşlevsel bitkiler, katılımcının bahçeyi kullanımında aktif bir rol oynar. Bitkiler ayrıca kendilerine sağlanan bakıma yanıt verdiklerinde duyarlı ilişkiler de geliştirirler. Bu, kişinin çevresi üzerinde bir kontrol duygusu geliştirmesini de teşvik eder (Haas ve McCartney, 1996).

Ağaçların boyu 3 ile 30 metre arasında olabilir. Çoğu ağacın uzun ömürlü olması, onları hem estetik açıdan hem de kendi varlığımızın ötesine uzanan bir yaşam sürekliliğini temsil eden sembolik bir anlam aktarabildikleri için bahçe için harika bir varlık haline getirir. Benzer şekilde, kanopiler oluşturan ve havayı yakalayan bitkiler kullanılarak, gölge üreterek, nemi yakalayarak ve güneşli cepler yaratarak mikro iklimler oluşturulabilir. Bir mikro iklimden diğerine geçerken, vücudun tüm cildi uyanır ve şimdiki anın farkındalığına odaklanma imkânı sağlar. Gölge önemlidir çünkü fotosensitivite birçok psikotropik ilacın yan etkisidir. Daha yüksek dallanma yapılarına sahip ağaçlar veya "dalları yukarı kaldırılabilen" ağaçlar daha iyi bir seçimdir (Marcus ve Sachs, 2013). İnsanların uzun ve tek ağaçlara olan hayranlığı bilinmektedir. Ayrıca, araştırma sonuçları bunları gözlemleyen katılımcılar için doğal bir iyileştirici niteliğe sahip olduğunu ve iyileşme süreçlerinde önemli bir özelliği temsil ettiğini göstermektedir (Vujcic Trkulja vd., 2021).

Çalılar 1-6 metre yükseklikte olgunluğa ulaşır. Odak ve perdeleme sağlar, görüşü yönlendirebilir ve samimi ortamlar yaratabilirler. Çalılar, bir bahçe içinde alanlar oluşturmak ve çirkin unsurları yumuşatmak veya hatta gizlemek için kullanılabilirler. Uzun kışların yaşandığı bölgelerde, çalılar bahçede özellikle önemli bir rol oynar. Herdem yeşil çalılar ve ağaçlar tüm yıl boyunca yeşil bir görünüm sağlarken, yaprak döken çalılar çekici dallanma ve kış görünümleri, meyveler, renkli kabuklar ve erken çiçeklenme özellikleri ile seçilebilir (Marcus ve Sachs, 2013). Kokulu, dokunmaya uygun ve güzel çiçekleri ile kuşları ve kelebekleri çeken türler tercih edilebilir.

Yerörtücü bitkilerin rengi, kokusu ve dokunulabilirliği onları çekici kılar ve hatta solmuş çiçekleri ayıklamak gibi ek küçük bakım görevleri bile iyileştirmeye yönelik bir aktiviteye dönüşebilir. Nilüfer'in (*Agapanthus*) sarkık yaprakları, ketenin (*Phormium*) dikenli renkli yaprakları veya ayı pantolonunun (*Acanthus mollis*) yemyeşil bitki örtüsü, diğer bitkilerle iyi bir kontrast oluşturabilir (Marcus ve Sachs, 2013).

Nergis ve lale gibi soğanlı bitkiler, çiğdem gibi yumrulu bitkiler, süsen gibi rizomlar ve *dahlia* gibi yumrulu bitkiler renkli çiçeklere ve aynı zamanda etkileyici yapraklara sahiptir. Çalı gibi çok yıllık bitkilerin aksine bu bitkilerin çiçeklenme mevsimi uzun olmamaktadır. Aslında, güzelliklerinin bir kısmı geçici çiçeklenme niteliklerinde yatar. Genellikle baharın habercisi olarak takdir edilirler ve bu adlandırmanın getirebileceği tüm psikolojik ve sembolik faydaları sağlarlar (Marcus ve Sachs, 2013).

Çiçeklerin tasarlanmış bir peyzajda duyguları harekete geçiren temel unsurlardan biri olduğunu ve onarıcı sağlık tepkileriyle bağlantılı olduğu belirtilmiştir (Zhang vd., 2024). Çiçekler sembolik ve duygusal olarak insan hayatıyla bütünleşmiştir. Çiçeklere ilişkin insan sembolik ve metaforik çağrışımları Yunan efsaneleri, İncil kaynakları ve sanat eserleri dahil olmak üzere tarihsel referanslarda fazlasıyla vardır. Çiçekler, "... sosyal bir bağlamda duygusal hisleri ifade etmeleri bakımından evrensel bir dildir. Psikiyatri hastanesinin yemek odası masalarındaki çiçekli bitkiler hastaların sohbetini, yemek odasında geçirilen zamanı ve tüketilen yiyecek miktarını uyararak psikiyatri hastalarının davranışlarını iyileştirmede çevresel bir etken olarak görev yapmaktadır (Kim vd., 2024).

İyileştirmeye yönelik bitki seçiminin temeli olarak bitkinin bölgeye özgü olması gerektiği vurgulanmıştır. Bitkilerin seçimi, insanların geçmişlerine, aile değerlerine ve geleneklerine bir bağlantı sağladıkları için iyileştirme süreci kolaylaştırır. Geleneksel çiçekler genellikle anıları canlandırmak için kullanılır ve bilişsel yeniden eğitim egzersizlerinde kullanılır. *Columbine, cosmos*, leylak, şakayık, güller, cadı fındığı ve blackeyed Susan gibi bitkilerin, özellikle yaşlılar açısından uzun süredir devam eden geçmişleri vardır (Haas ve McCartney, 1996). Psikiyatri hastanelerinde yerel bitkilerin kullanımı, çiçeklerin rengi, kokusu veya dokusu nedeniyle anıları geri getirebildiği için tercih edilir. Kullanıcılar arasında aşinalıklarından dolayı Malezya'daki hastane bahçelerindeki muz ağacı gibi yerel bitkilerin kullanılmasını önerilmektedir (Shukor vd., 2012). Furness ve Moriarty, (2006) çalışmalarında insanların kendi bahçelerinde yetiştirilmiş olma olasılıkları yüksek olduğu belirli bitkileri seçmişlerdir. Bunlar arasında geç çiçek açan bir ortanca (*Hydrangea paniculata* 'Grandiflora'), uzun çiçeklenme dönemine sahip hoş kokulu bir floks (*Phlox paniculata* 'Harlequin'), çift şakayık (*Paeonia officinalis* 'Alba Plena') ve akasma (*Aquilegia vulgaris* 'Adelaide Addison') vardı. Biberiye, anı anlamına gelir ve uzun bir çeşit olan *Rosmarinus officinalis* 'Miss Jessop's Upright' duyusal alanda kullanılmıştır (Furness ve Moriarty 2006). Konut bahçelerinde yaygın olan ve bu nedenle tanıdık olan veya kültürel anlamı olan bitkiler de güven verici olabilir (Marcus ve Sachs, 2013).

Nektar toplayan böcekleri ve yiyecek/barınak arayan kuşları çeken bitkiler bir yeşil alanın çekiciliğini artırır ve hastaların yapı içinde olmaktansa dışarıda zaman geçirme isteklerine katkıda bulunur (Shukor vd., 2012).

Bazı bitkiler zehirli veya alerjiye neden olabilir; bu nedenle, bitki bilgisi önemlidir ve tasarımcılar sağlık tesislerindeki dış mekânlar için bitki seçerken dikkatli olmalıdır (Shukor vd., 2012). Farklı toksisite türleri vardır ve farklı semptomlara yol açar. Örneğin, bazı bitkiler dermatolojik semptomlara neden olurken daha büyük endişe verecek şekilde sinir, solunum veya kalp sistemlerindeki problemlere sebep olabilecekleridir. Bunu bilmek, belirli bir ortamda hangi bitkilerden kaçınılması gerektiğini belirlemeye yardımcı olabilir. Avustralya akasyaları (Akasya türleri) alerji tetikleyici ve astım tetikleyici polenleriyle bilinir ve çok sayıda insan için yaygın olarak tahriş edicidir. Çok miktarda tahriş edici polen üreten türlerdeki ağaç ve çalılar tüm iyileştirmeye yönelik yapılan tasarımlarda kullanılmamalıdır. Belirli bir alan için hangi bitkilerin toksik olarak kabul edilmesi gerektiğini belirleme çalışması, öncelikle alanı kimlerin kullanacağı ile ilişkilidir. Kullanıcıların yaşı, beklenen davranışları, bilişsel yetenekleri ve tıbbi durumları bitkilerin kullanım düzeylerini belirleyecektir. Dikenli hatta dikenlerinde zehir olan bitki türlerinde bu alanlarda kullanılmamalı bitki seçimlerinde bu husus özellikle göz önünde bulundurulmalıdır. Kokuyu dikkate almak da aynı derecede önemlidir. Hafif koku bir avantaj olabilirken, güçlü kokular iyi hissetmeyen birçok kişi için rahatsız edici olabilir ve sağlıklı olanlarda bile alerjik reaksiyonlara neden olabilir. Değerlendirilmesi gereken diğer rahatsızlık türleri, dokunulduğunda tahriş edici olan ve aşırı sayıda sokan böceği çeken bitkilerdir. Demans bakım tesisleri ortamlarında toksisite konusunda endişe duymak için sebepler vardır. Alzheimer hastalığının ileri evrelerinde, insanlar bebeklikteki gibi yutmalarına yol açan her şeyi ağızlarına götürmek gibi davranışlara geri dönebilirler. Bu da bitki materyalinin çeşitli kısımları açısından onlar için tehlike oluşturmaktadır (Marcus ve Sachs, 2013).

5.2. Bitkisel Tasarım

Ruhsal bozuklukları iyileştirmek için bitkisel tasarım çalışmaları, hitap ettikleri hastaların demografik özelliklerine ve hastalık durumlarına göre farklılıklar göstermekle birlikte genel olarak bazı başlıklar altında toplanabilir. Bu kısımda bu tasarım prensipleri aşağıda derlenmiştir.

Bitki rengi: Rengin günlük yaşamda çok önemli bir rol oynadığını inkâr etmek mümkün değildir. Renkler genellikle duygusal değerlerle ilişkilendirilir ve bir kişinin karakterini veya kişiselliğini etkileyebilir. Bitkilerin çeşitli renkleri vardır ve bir manzarada kompozisyonlar oluşturarak bir araya getirilirse daha ilginç olmaktadır. Bitkinin rengi, yaprakların ve çiçeklerin dokusundan türetilir ve farklı görünümlerde çeşitlilik sağlar (Krisantia vd., 2021). Bitkilerin rengi gözlemlemeyi teşvik eder ve aynı zamanda büyülenme olarak da bilinen istemsiz dikkati tetikler (Kaplan, 1995). Duyuları uyarmak için farklı renklere ve çiçeklenme dönemlerine sahip bitkilerin kullanılması önerilmektedir (Paraskevopoulou vd., 2018). Renklerin çevreyi etkilediği söylenir. Renk, inşa edilmiş çevremizin gerçekten de önemli bir bileşenidir ve renk olmadan çevremiz donuk ve iç karartıcı olacağı aşikardır. Birçok çalışma farklı renklerin farklı etkilerini ve insanların bunları nasıl algıladığını vurgulasa da renklerin insanlar üzerindeki etkileri hakkında sınırlı sayıda çalışma vardır (Elsadek vd., 2017).

Çiçeklerin uyandırdığı kısa vadeli duygusal tepkiler, uzun vadeli ruh sağlığı sorunlarına karşı potansiyel bir dirençle ilişkilendirilebilmektedir (Zhang vd., 2024).

Binlerce yıl önceki antik Mısır şifacısı her rengin kendine özgü dönüşüm ve şifa özelliklerine sahip olduğunu kabul etmiştir (Elsadek vd., 2017). Birincil renkler kırmızı, turuncu ve sarı gibi sıcak ikincil renkler ise mavi, mor ve yeşil gibi soğuk ve gölgeli bir izlenim verir (Krisantia vd., 2021). Bir rengin bir bireyi ne kadar heyecanlandırabileceği veya uyandırabileceği, ışık sinyalinin dalga boyuyla ilişkilendirilmiştir; Uzun dalga boylu renkler, kırmızı, turuncu ve sarı gibi, uyarıcı ve renk çarkının diğer ucundaki kısa dalga boylu renkler, özellikle mavi, lacivert ve mor, rahatlatıcıdır. Yeşil, duygusal tepkisinde nötr olarak tanımlanmıştır. Ancak öznel olarak genellikle rahatlamayı teşvik etmekle ilişkilendirilir. Beyaz, sakin ve dingin gibi terimlerle ilişkilendirildiği için rahatlatıcı olarak kabul edilir (Zhang vd., 2024). Dinlenme yerleri yaratırken renk teorisi devreye girer. Eğer amaç sakinleştirici bir deneyim yaratmaksa, o zaman soğuk renkler (mavi, yeşil ve mor), beyaz ve pastel tonların canlandırıcı olduğu gösterilmiştir. Ancak, eğer amaç uyarım yoluyla zihni dağıtmaksa, parlak kırmızı, turuncu ve sarı gibi sıcak renkler canlandırıcı olabilir. Renkle ilgili kültürel inançlar da hesaba katılmalıdır. Örneğin, Çinliler beyazı ölümle ilişkilendirir, bu yüzden bir bahçenin baskın kullanıcılarının Çin geçmişi varsa bu renkten kaçınılmalıdır. Öte yandan kırmızı, Çin kültüründe iyi şansla ilişkilendirilmiştir (Marcus ve Sachs, 2013).

Sıcak renklerin ustaca kullanımı, göze çarpmak ve dikkat çekmek için bir işaret fişeği görevi görebilir. Tasarım açısından, soğuk renkler, özellikle uzağa ekildiğinde, geri çekilme ve solma eğilimindedir. *Vinca, impatiens*, mavi adaçayı ve petunya gibi soğuk renkli bitkiler yakından bakmak için en iyi şekilde konumlandırılır. Kadife çiçeği, kırmızı adaçayı, zinnia ve krizantem gibi sıcak renkler, ilerledikleri ve uzaktan dikkatimizi çekebildikleri için uzaktan etkili olabilir (Haas ve McCartney, 1996). Sekiz farklı çiçek rengini değerlendiren 670 katılımcıdan oluşan büyük bir örneklemle yapılan bir çalışma, mavi ve mor gibi soğuk çiçek renklerinin rahatlamayı etkili bir şekilde desteklediğini ve stresi azalttığını bulmuştur (Zhang vd., 2024).

Bir araştırma, bir bireyin belirli bir renge olan tercihinin, o belirli rengin içsel özelliklerinden bağımsız olarak olumlu psikolojik etkiler ortaya çıkarabileceğini öne sürülmüştür. Benzer fenomenler genel renk teorisi çalışmasında da gözlemlenmiştir. Örneğin, bir bireyin en sevdiği renk kırmızı ise, kırmızı rengin genel olarak duygusal yükselmeyle ilişkilendirilmesine rağmen kırmızı çiçekler o bireyde bir rahatlama tepkisini de teşvik edebilmektedir (Zhang vd., 2024). Kırmızı renk bir ortamı veya insanları canlandırmak için kullanılır, ayrıca nabız hızını, vücut sıcaklığını ve kas gerginliğini artırarak kalbi etkileyebilir (Elsadek vd., 2017). Kırmızı çiçekli sardunyaların izlenmesinin, yüksek strese maruz kalmış dişilerde daha fazla iyileşme ile gösterildiği gibi, kadınlarda stres iyileşmesini artırdığını göstermektedir (Kim vd., 2024). Kırmızı her zaman duygu dolu bir renk ve bir çekişle ilişkilendirilir. Kırmızı renk kan basıncını yükseltebilir, doygunluk sistemini artırabilir ve nabız hızını artırabilir. Kırmızı renk, *Hibiscus rosasinensis*, *Rosa hybrida* gibi çiçek renklerinin kullanımıyla elde edilebilir (Krisantia vd., 2021).

Jang vd., (2014) sarı çiçekli bitkilerin hoş mekanlar yaratmak için kullanılabileceğini önermiştir. Sarı renk mutluluğu güçlü bir şekilde teşvik eder ve bir güvenlik, esenlik duygusu ortaya çıkarır. Ayrıca sarının çocukların algılama ve anlama yeteneğini geliştirdiği düşünülmektedir (Elsadek vd., 2017). Sarı, neşe, zekâ, umut ve üretkenlik atmosferi yaratmak için en uygun renktir. Bu rengin çocuklar tarafından en çok beğenildiği söylenir. Sarı renk, ayçiçeği (*Helianthus annus*) gibi bitkilerin kullanımıyla elde edilebilir (Krisantia vd., 2021).

Yalnızca turuncu menekşelerden oluşan bir grubun, tek tip bir mavi menekşe grubundan daha canlandırıcı, ancak daha az rahatlatıcı olarak algılandığını ortaya koyulmuştur. Sıcak renklerin (turuncu gibi) canlandırıcı duygular uyandırdığını ve daha olumlu etki sağladığını, soğuk renklerin (mavi gibi) ise gevşeme ve stres azaltmada etkili bir rol oynadığını öne sürülmektedir (Zhang vd., 2024).

Mavi renk genellikle dinginlikle ilişkilendirilir. Mavi rengin ayrıca kan basıncını düşürdüğü ve dolaylı olarak stresi azalttığı, solunum sistemini ve nabzı dengeleme konusunda yardımcı olduğu söylenmektedir. Açık mavi renk, hastalığın iyileşme sürecine yardımcı olacağı için hastane alanında uygulanmaya uygundur. Mavi renk, *Jakaranda filisifolia, Langerstromia sp.* gibi çiçek renklerinin kullanımıyla elde edilebilir (Krisantia vd., 2021).

Ortam daha sessiz ve serin göstermek isteniyorsa yeşil en uygun renktir. Yeşil renk aynı zamanda büyüme, doğurganlık ve tazelikle eş anlamlıdır. Yeşil renk, ağaç (*Mimusopselengi*), çalı (*Chrysalidocarpus lutescens*) ve yer örtücü (*Axonomus compressus*) gibi bitki yapraklarının kullanımıyla elde edilebilir (Krisantia vd., 2021). Bitki yapraklarının renginin insan sağlığı ve refahı üzerindeki etkisine ilişkin bir çalışma, yeşil-sarı ve parlak yeşil yaprakların olumlu duygular geliştirdiğini ve insanların dikkatini çekmek, neşelilik, rahatlık ve sakinlik duyguları yaratmak için yeşil-sarı ve parlak yeşil yapraklı bitkilerin kullanımını önermektedir (Elsadek vd., 2016).

Çocuk oyun alanları ve ofisler gibi yerlerde koyu yeşil ve kırmızı yapraklı bitkilerin kullanılmasını ve ayrıca insanların dikkatini çekmek ve neşe, rahatlık ve sakinlik duyguları yaratmak için yeşil-sarı ve parlak yeşil yapraklı bitkilerin kullanılmasını önermiştir. Bu bulguların elde edildiği araştırmada deneysel görsel uyaran olarak *Hedera helix* L. çeşidi kullanılmıştır (Elsadek vd., 2017, Paraskevopoulou vd., 2018).

Ağırlıklı olarak beyaz çiçeklerin yer aldığı bir alanın iyileştirme açısından önemli bir potansiyeli taşıdığı bilinmektedir (Zhang vd., 2024). Beyaz rengin kullanımı da ortamı aydınlık ve ferah hale getirebilir (Krisantia vd., 2021) Zhang vd., (2024) beyaz çiçeklerin hem rahatlama hem de canlanma yaratma kapasitesine sahip olduğunu öne sürmektedir. Batı ülkelerinde beyaz genellikle saflık doğasıyla ilişkilendirilirken, doğu eyaletlerinde genellikle ölüm törenleriyle ilişkilendirilir. Mısır tarihinde, beyaz renk başarıya yol açacak heyecanı sembolize eder. Beyaz renk ayrıca peyzaj içinde rahatlık ve onuru ortaya koyan bir aura üretecektir. Beyaz renk, Gardenia (*Gardenia yasmoides*), Melur (*Yasminum sambac*) çiçeklerinin kullanımıyla elde edilebilir (Krisantia vd., 2021).

Renk uzmanı J. L. Morton, morun sinir bozukluklarının tedavisinde kullanıldığını, çünkü rengin zihni dengelemeye ve takıntıları ve korkuları dönüştürmeye yardımcı olduğunu belirtmektedir. Mor renkleriyle *Thymusserpyllum* (yabani kekik), *Lavandula angustifolia* (ingiliz lavantası), *Agastache foeniculum* (mavi devhissop), *Pennisetum setaceum* (çeşme otu), *Allium schoenoprasum* L. (frenk soğanı) ve *Syringa vulgaris* (leylak) örnek verilebilir (Gülgün ve Öztürk, 2020).

Sıcak renklerin ve rahatlama için soğuk renklerin açık avantajlarına rağmen, güçlü tepkilerin katılımcıların gerçekten tercih ettiği renkler veya renk kombinasyonlarıyla ilişkili olması dikkat çekicidir. Bu, bir bireyin belirli bir çiçek rengi kombinasyonuna olan eğiliminin, söz konusu belirli renklerden bağımsız olarak olumlu psikolojik faydalar sağlayabileceği anlamına gelir. Bireysel tercihin, sıcak renklerin yalnızca canlandırıcı ve soğuk renklerin yalnızca rahatlatıcı olduğu yönündeki birincil, basit varsayımlarımızı zayıflattığı noktasını güçlendirir. Bu nedenle, çiçeklerle çevre tasarlarken, tercih edilen renk kombinasyonlarını dâhil etmek, bireylerin duygusal refahını artırmak için bir katalizör görevi görebilir. Duygusal yükselişi optimize etmek için renklerin oranı önemli görünmektedir. Mavi ve turuncu menekşelerin eşit oranda yer aldığı kombinasyonun daha az oranda turuncu içeren mavi çiçeklerin hâkim olduğu kombinasyondan önemli ölçüde daha yükseltici olduğu bulunmuştur. Rahatlama etkisine gelince, beyaz menekşeler tek başına saf mavi grubu da dâhil olmak üzere diğer tüm soğuk renk kombinasyonlarından önemli ölçüde daha rahatlatıcı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, bu üç kombinasyon beyaz, mavi ve mavi ile birleştirilmiş beyaz rahatlatıcı iyileştirici manzaralar tasarlarken peyzaj mimarları tarafından dikkate alınmalıdır (Zhang vd., 2024). Beyaz, gümüş, sarı, turuncu ve kırmızının akıllıca kullanımı kontrastlar yaratmış ve farklı renklerin daha kolay görülebilmesini sağlamıştır. Üç renkli yabani menekşe *Viola* 'Heartsease' beyaz, sarı ve mor çiçeklere sahiptir. Her renk bir anlam taşır, mor anıları, beyaz sevgi dolu düşünceleri ve sarı hatıraları sembolize eder. Bu, onu bunama hastalığı olan kişiler için bir bahçede özellikle uygun bir bitki haline getirmiştir (Furness ve Moriarty, 2006).

Bitki renklerinin iyileştirici etkileri ve oluşturduğu kontrendikasyonlar Tablo 1'de verilmiştir (Krasilnikova vd., 2021).

Tablo 1. Bitki renklerinin iyileştirici etkileri (Krasilnikova ve diğ., 2021).

Renk	Sağlık Problemine faydaları	Kontrendikasyonlar
Kırmızı	Düşük tansiyon, anemi, zayıf kan dolaşımı, burun akıntısı	Yüksek tansiyon, kanama, asabilik, saldırganlık
Turuncu	Diyabet, cilt hastalıkları, sinir sisteminin yorgunluğu	Şiddetli mide hastalıkları, uykusuzluk
Sarı	Kabızlık, diyabet, cilt hastalıkları, sinir sisteminin yorgunluğu	Şiddetli mide hastalıkları, uykusuzluk
Pembe	Böbrek üstü bezleri, böbrekler, kanı zararlı maddelerden temizlemeye yardımcı olur, müshil görevi görür, saldırganlığı azaltır, rahatlatır	-
Yeşil	Kalp hastalıkları, bronşit, akciğer hastalığı, grip, klostrofobi	Hızlı karar verme ihtiyacı
Mavi	Yüksek tansiyon, ateş, larenjit, kesik, böcek ısırıkları, yanıklar, adet öncesi sendromu, stres kaynaklı migren, ağrılı diş çıkarma, kızamık, domuz gribi, sağırlık, katarakt, kanama, uykusuzluk, anestezik, bademcik iltihabı, romatizma	Mevsimsel depresyon eğilimi, endokrin hastalıkları
Mor	Beyin sarsıntısı, epilepsi, nöroloji, multipl skleroz	Ağır ruhsal hastalık; alkolizm
Beyaz	Ruhsal bozukluklar	-

Mevsimsel değişim: Mevsimsel renk değişimi yapraklarını döken ağaçlar tarafından ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ruhsal bozukluklardan muzdarip hastalar için bitkisel tasarımda yaprak döken ağaçların kullanılması önerilmektedir (Paraskevopoulou vd., 2018). Mevsimsel değişiklik hissi uyandıran çiçekli ağaçlar, çalılar ve çok yıllık bitkiler bitkisel tasarımda önemli rol oynar (Erbino ve diğ., 2015). Bitkilerde çiçekler, meyveler, sonbahar renkleri ve ilkbaharda yeni büyümeler şeklinde görülen mevsimsel renk değişimi, yaşamın döngüsel olduğunu ve şu anda hoş görünmeyen şeylerin geçici olabileceğini veya yaşamın doluluğunun bir parçası olarak kabul edilebileceğini hatırlatabilir (Paraskevopoulou vd., 2018).

Mevsimsel değişim geçiren bitkiler, kafa karışıklığı veya yönelim bozukluğu çekenler için zamansal bir referans sağlayabilir (Marcus ve Sachs, 2013). Hastanın doğal zaman çizelgeleri ve kronoloji ile ilişkisini kolaylaştırmak için mevsimsel değişimi yansıtan bir bitkisel tasarım yapılmalıdır (Delhanty, 2013). Yapılan bir çalışmada da bitkilerin demans hastalarına zamanın geçişini ve mevsim değişikliklerini göstermeye yardımcı olduğu belirtilmiştir. Japon halkı için önemli olan mevsimlik çiçek manzaraları yükseltilmiş çiçek tarhlarında mevsimsel değişiklikleri gösterebilmek için tasarlanmıştır (Shukor vd., 2012). Bitkisel tasarım çarpık bir zaman duygusuna sahip kişiler için de yardımcı ve rahatlatıcı olabilir. Güneşe doğru hareket eden ayçiçekleri veya gündüz açılıp gece kapanan çiçekler ve ilkbaharda çiçek açan ve sonbaharda renk değiştiren ağaçlar veya çalılar ipuçları sunabilir (Marcus ve Sachs, 2013).

Manzara oluşturma: Dramatik bir şekilde, bitkiler o kadar dikkat çekici olabilir ki "etkili manzara" kavramını ortaya çıkarır (Haas ve McCartney, 1996). Bitkilendirme bir kişiyi mekânın içine çekebilmelidir. Gizli manzaralar ve değişen ilgi unsurlarıyla merak ve hayret duygusu yaratılabilir. İyi bir bitkisel tasarım, destinasyonları etkili hale getirip daha küçük ilgi alanları için kişinin durup tekrar bakmasını, durup düşünmesini, yavaşlamasını ve rahatlamasını sağlayabilir (Marcus ve Sachs, 2013). Stratejik bir konumdaki ağaç, odak noktası bir manzara nesnesi veya dikey bir yapı olarak ortama bir kontrast oluşturabilir ve dikkat çekmeye hizmet edebilir. Bitkilerin bu şekilde konumlandırılması merak yaratabilir, dolayısıyla izleyiciyi daha fazla keşfetmeye teşvik edebilir ve sıkıntılı bir zihne rahatlama sağlayabilir (Krisantia vd., 2021). Manzara tasarımının zihinsel bozuklukları olan insanlara yardımcı olabileceğini ve hatta zihinsel hastaların egzersiz ve ek dinlenme için fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan dış mekân ortamları yaratarak iyileşme sürecini kolaylaştırabileceğini göstermektedir (Van der Walt ve Breed, 2012). Stresi azaltmak ve hastanın hastalığı hakkında düşünmesini engellemek için bahçe ve doğal unsurları, çimler, ağaçlı yollar, çiçek tarhları ve çalılıklar gibi çeşitli alanlardan manzaralar sunarak duyusal uyaranlar sağlamalı ve psikolojik hareketi kolaylaştırmalı, böylece duyuları farklı renkler, biçimler ve dokularla uyarımlar sağlamalıdır (Erbino vd., 2015). Manzara, otizmli çocuklara eğitimsel faydalar da sağlayabilir. Birleşik Krallık Eğitim Bakanlığı özel gereksinimli çocuklar için yaratıcı bir şekilde planlanmış ve tasarlanmış sert ve yumuşak peyzaj düzenlemeleriyle eğitim potansiyelinin önemli ölçüde artırılabileceğini belirtmektedir (Milburn, 2019). Bitkisel bir alanda bir bankta oturmak, tefekkür ve meditatif bir duygu elde etmek büyük önem taşır yalnızca çiçek ve doğal alanların pasif olarak gözlemlenmesinin genel bir kişisel refah duygusu yarattığı belirtilmektedir (Adevi ve Lieberg, 2012). Ağaçlar ve perdeleme bitkileri yardımı ile hastalar için görüş alanları oluşturulabilir. Ayrıca, bitki perdeleri ile hastaların dış alandan görünmesi engellenebilir. Hastalar, alt terasta halk tarafından görülmezken, dış mekân odasının üst terasından halka açık manzarayı izleyebilirler (Van der Walt ve Breed, 2012). İklimin sert olduğu bölgelerde, bina pencerelerinden görünen manzara bahçenin temel faydalarından biridir. Bu manzaraların dinlenme nitelikleri sunması özellikle önemlidir (Marcus ve Sachs, 2013).

Güvenlik: Bitkisel tasarımda güvenlik ve mahremiyet dengesi sağlanmalıdır. Büyük ağaç türlerinin kullanımı, aralarında boşluklar ve açık hacimler yaratabilir. Pergolalara tutturulmuş tırmanıcı bitkiler, dış mekânlarda teselli arayanlara güvenlik hissi vermek için hacmin nasıl yaratılabileceğinin başka bir örneğidir (Krisantia vd., 2021). Özel koruyucu ve önleyici önlemlere yönelik ihtiyaçları karşılayan bitkilerin ve bahçelerin niteliklerini kullanarak konfor sağlanır ve klinik hedefler desteklenir (Kavanagh, 1995). Hastanın fizyolojik ve psikolojik iyiliğine karşı fiziksel ortam tarafından gönderilen mesajların güvenli, rahat, tehdit edici olmayan ve kolayca anlaşılabilir bir çevrede olduğunu hissettirmesi iyileşme sürecine önemli katkıda bulunmaktadır (Gross vd., 1998). Uygun bitki türleri ile bitkisel duvarlar tasarlanmalıdır. Duvarlar hastaların fiziksel ve ruhsal güvenliğini sağlar ve ayrıca bahçede kaybolma riskini azaltır (Balode, 2013). İyileştirme ortamında her türlü çevresel tahriş edici ve kirletici en aza indirilerek iyi bir bitkisel ortam sağlanır. Herbisitler, gübreler ve böcek ilaçları gibi potansiyel olarak tehlikeli kimyasallardan kaçınılır. İyileştirme alanlarında organik temelli yönetim programları kullanılır (Kavanagh, 1995). İyileştirme alanının güvenli ve sağlıklı bir ortam olması gerekir. Bu nedenle, toksik ve alerjenik bitkiler konusunda dikkat edilmelidir (Marcus ve Sachs, 2013). Güçlü kokuları olan bitkilere ve çok fazla polen veya uçan tohum içeren çiçeklere dikkat edilmesi gerekir. Saman nezlesi veya astımdan kaçınmak için kuşlar veya böcekler tarafından tozlanan ve kendi kendine tozlaşmayan bitkiler ile tasarım yapılması önerilmektedir (Balode, 2013).

Çim alan: Bazı katılımcılar çiçekli olmaktansa çiçekli olmayan açık alanları tercih ettiğini belirtmesi dikkat çekicidir (Zhang vd., 2024). Geniş açık bir arka plana sahip bir alan, gözlemciye bakmak için daha derin bir alan sağlayacak ve duygular üzerinde çok sakinleştirici bir izlenim bırakacaktır (Krisantia vd., 2021). Bu alan, insanların izlerken rahatça oturabilecekleri veya uzanabilecekleri bir ortamda sağlayabilir. Bazı yerlerde çim alanın topografik dalgalı olması önerilmiştir, böylece hastaların uyuması veya uzanması için rahat ortamlar sağlanabilir (Van der Walt ve Breed, 2012).

Özel alanlar: Genel olarak ele alındığında, birçok bahçenin insanların herhangi bir zamandaki duygusal arzularıyla uyumlu farklı alanlar veya mekânlar sağlaması veya farklı bireylere ve tercihlerine hitap etmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Zhang vd., 2024). Bitkisel tasarım bireysel tepkiyi uyarabilmesi açısından çok önemlidir. Tasarım, bir ağacın altında oturmak, bir yol boyunca yürümek, formlara ve yaprakların zemindeki gölgeleriyle oluşturduğu şekillere bakmak gibi bazı basit eylemleri sağlamalıdır. Bu kullanıcıya doğayla yeniden bir bağ kurması, enerji, umut oluşturması ve psikolojik istikrar sağlaması açısından önemlidir (Ghersi, 2007). Nacadia'daki şifalı orman bahçesinin farklı alanlarının nasıl huzurlu veya tam tersine uyarıcı doğal ortamlar yarattığını ve bunun da stres ve travma iyileşmesine yardımcı olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, doğru alanlarda doğru çiçek rengi kombinasyonlarına sahip bitki tasarımları, insanların çeşitli aşamalardaki iyileşmeleri için faydalı olabilir (Zhang vd., 2024). Gizlilik ve mahremiyet, tıbbi ortamlarda ele alınması gereken en önemli faktörlerden ikisidir. Oyalanmak için yerler ve yarı özel alanlar, bir iyileştirme alanı için çok önemlidir. Bunlar, bir ağacın gölgesi tarafından ince bir şekilde kesilebilir veya bir alanı çevreleyen bitkilerle daha belirgin hale getirilebilir. Bir söğüt ağacının ince dalları, altındaki alana yumuşak, geçirgen bir sınır oluşturabilirken, 1,2 metre yüksekliğindeki kesilmiş bir şimşir çitinin yoğunluğu daha fazla izolasyon ve bir koruma hissi sunacaktır. Bir çalı veya olgun bir ağaç gövdesi, birçok insanın sırtını koruyan bir şey olduğunda kendini güvende hissettiği için bir rahatlık veya sığınma hissi sağlayabilmektedir (Marcus ve Sachs, 2013). Yerinde mevcut ağaçların alanda tutulması bahçeye uzun ömürlülük hissi verir ve kalıcılığı ve istikrarı sembolize edebilir.

Gölge: Farklı gölge türleri farklı psikolojik atmosferlere sahip alanlar yaratır. Derin gölge daha tenha ve rahat hissettirir, ancak bazılarının tehdit altında hissetmesine neden olabilir, bu nedenle olası kullanıcıların psikolojik durumu dikkate alınmalıdır. Belirli bilişsel ve zihinsel bozuklukları olan hastalar genellikle parlamaya karşı hassastır. Ek olarak, birçok antidepresan ve antipsikotik ilaç insanları UV ışınlarına karşı daha hassas hale getirir. Öte yandan filtrelenmiş gölge koruma sunarken açık bir alan daha geniş bir atmosfer sağlar (Marcus ve Sachs, 2013).

Okunabilirlik: İyileştirmeye yönelik bitkisel tasarımda basit, birleşik ve kolayca anlaşılabilir bitki formları ve renkleri arasında uyum olmalıdır. Bitkisel mekânın kalitesi bütünleşik peyzaj içindeki her bir bileşenin tanınmasına dayanır (Kavanagh, 1995). Alan, içine girmek üzere olan biri tarafından kolayca "okunabilir" olmalıdır. Bilinmeyen, özellikle akıl hastalığı olan kişiler için sinir bozucudur. Ayrıca, yol bulma ipuçları, kafası karışmış veya yönünü kaybetmiş kişilerin bahçe girişine geri dönmelerine yardımcı olacaktır (Marcus ve Sachs, 2013). Bu da bitki materyalleri ile kolaylıkla sağlanabilir.

Yürüyüş ve egzersiz: Yürüyüş yolları ve egzersiz için alanlar oluşturulmalıdır. Bu yollar ağaç alleleri ve yönlendirici çalılar ile desteklenerek tasarlanmalıdır. Yürüyüş de dâhil olmak üzere fiziksel aktivite depresyon semptomlarını hafifletebilir ve araştırmalar "yeşil egzersizin" (doğadaki fiziksel aktivite) daha da büyük faydalar sağlayabileceğini göstermektedir. Araştırmacılar, normal ve bozuk ruh sağlığına sahip yetişkinleri kırsal ve kentsel ortamlarda yürürken karşılaştırdılar. Her iki grup da kırsal yürüyüşlerden sonra daha yüksek duygusal ve bilişsel iyileşme gösterdi, ancak ruhsal sağlığı bozuk olan kişilerde fayda oranı daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Başka bir araştırma da ruhsal sağlığı bozuk olan çocukların parklar gibi doğa ortamlarında zaman geçirdiklerinde (oynadıklarında, yürüdüklerinde vb.) semptomlarının önemli ölçüde azaldığını bulunmuştur (Marcus ve Sachs, 2013).

İnsan ölçeği: İnsan ölçeğinde alanlar tasarlamaya özel dikkat gösterilmelidir. Yüksek binaların hâkim olduğu küçük alanlarda veya kapalılık hissi olmayan geniş alanlarda, bitkisel tasarım alanı konforlu bir ölçeğe getirebilir. Geniş çimenlik gibi çok büyük alanlar korkutucu olabilir. Hastalar kenarlarda kalmayı tercih edebilir. Çok küçük veya çok karanlık alanlar korkutucu ve klostrofobik görünebilir ve bunlardan da kaçınılmalıdır (Marcus ve Sachs 2013).

İnformal tasarım: Karakter ağaçları, yayılıcı çalılar, soğanlı bitkiler, yerörtücü, tek ve çok yıllık çiçeklerin bir araya geldiği informal bitkisel tasarım nazik ve çevre dostu bir doğa yaratır. Bu bitkisel tasarımın iyileştirme açısından çok yardımcı olduğu söylenir. Tekdüze bir bitkisel tasarıma sahip formal bir alan kesinlikle birlik fikri üretecektir (Krisantia vd., 2021).

Topiary: Topiaryler, bitkilere ilgisi olmayan kişilerin dikkatini çekme veya onları yakalama yeteneğine sahiptir. Yavaşlayıp topiary'yi incelediklerinde, genellikle nesnenin aslında çok sayıda küçük canlı bitkiden oluştuğunu fark ederler (Haas ve McCartney, 1996).

Koku manzarası: Kokulu bitkilerin tasarımı, etkililiklerini önemli ölçüde etkiler. Bitki çeşidi Ağaçlar, çalılar, çok yıllıklar, yıllıklar ve soğanlar dâhil olmak üzere çeşitli bitki türlerini kullanarak koku manzarası oluşturulmalıdır. Koku için özel olarak bitki türleri seçilmelidir. Örneğin: minyatür gül çeşidi "Scentsation" verilebilir. Uçucu yağlar daha sıcak havalarda daha aktiftir ve bahçe kokularını yoğunlaştırır. Akşam kullanımı olan bahçeler için gece kokulu bitkiler seçilebilir. Havanın nem ve buharlaşma oranını azaltarak kokuyu uzatmaktadır. Kokuları hapsetmek için uzun iğne yapraklılar ve bitkisel çitlerden oluşan koku cepleri tasarlanabilir. Mevsimler boyunca kokuları kullanmak için çiçeklenme zamanlarını koordine edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, kokuların bahçedeki katılımcılar için ne kadar erişilebilir olduğunu doğrudan etkiler. Bahçede tekerlekli sandalye kullanan bireyleri aktif olarak dâhil etmek için, bitkileri yükseltilmiş yataklar ve asılı sepetlerle burun hizasına yükseltmek etkilidir. Alanda oturan insanlar için bankların yakınına kokulu bitkiler yerleştirmek uygun olacaktır (Haas ve McCartney, 1996).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Doğal varlıklar insanlar üzerinde her zaman olumlu bir etkiye sahiptir. Özellikle canlı varlıklardan hayvan ve bitkiler insan ile önemli derecede etkileşmektedir. Aslında bu etkileşim insanların özniteliğine yaratıcı tarafından işlenmiştir. Hayatımız devam ettirebilmek için temelde bitkilerden beslenme yolu ile faydalanırız. Ayrıca, yaşantımızın birçok yönünde bitkisel hammaddeden oluşan ürünler yer almaktadır. Özellikle tıbbi ve aromatik ürünler sağlık ihtiyaçlarımızın vazgeçilmezleridir. Mekânsal olarak bitkiler yaşadığımız her yerde var olurlar ve yaşadığımız mekânlara güç katarlar. Süs bitkileri evlerimizin içinde, bahçelerimizde, sokaklarımızda, parklarımızda, meydanlarımızda vb. bizlere estetik ve işlevsel açılardan katkılar sağlar. Güzel manzaralar sunarlar, gölge sağlarlar, havayı temizler ve iklimi yumuşatırlar. Aslında baktığımızda insanlar için var olmuşlar ve insanlara büyük bir hizmet vermektedirler. Bu anlamda, insan için var olan bu canlıların insanlar tarafından sevilmemesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu olgu insanlar üzerinde dolaylı olarak bir iyileştirme etkisini de açıklamaktadır. İnsan ve bitki etkileştiğinde insanın fiziksel ve psikolojik yapısı değişmekte ve düzelmektedir. Bununla ilgili kanıtlara dayalı bilimsel çalışma bulguları literatürde bulunmakta yukarıdaki bölümlerde de bazıları açıklanmıştır. Bahsi geçen bilimsel araştırmalar insan ve bitki arasında ki etkileşimin ortaya koyduğu sonuçları ayrıştırma, çözme ve ortaya koyma amaçlıdır. Genel olarak bazı konularda belirli bulgulara ulaşılmış olsa da henüz yeterince yol kat edilemediği görülmektedir. Çevre psikolojisi alanında yapılan bu çalışmaların yöntemleri ve süreçleri bilinen bilinmeyen birçok parametre tarafından etki altında kaldığı için zor ve karmaşıktır. Ancak, peyzaj mimarlığı mesleği açısından değerlendirildiğinde önü açık ve geliştirilebilir bir alan olarak görülebilir.

Yukarıda bahsedildiği gibi bitki ve bitkisel tasarım tam olarak pozitif etkilere sahip olarak insanların ruh haline destek sağlamaktadır. Ruhsal bozukluğu olan veya zihinsel engeli olan insanlar için bu büyük bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda yapılan araştırmalar ve bunların uygulamaya yansımış örnekleri büyük umutlar vadetmektedir. Sağlık kuruluşlarının bahçelerinden, iyileştirme bahçelerine ve özel uygulama bahçelerine kadar örnek çalışmalar ortaya çıkmaktadır. Peyzaj mimarisi doğal olarak bu araştırmaların ve uygulamaların temel bir disiplini olacaktır. Ancak, bu çalışmaların multidisipliner devam etmesi gerekmektedir. Fiziksel ve ruhsal sağlık konularında sağlık bilimleri araştırmacılarının ve çalışanlarının paydaş olarak görülmesi şarttır. Bu çalışmaları kamu yararına dönüştürecek kurum ve kuruluşlarında göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Özellikle ruhsal bozukluklara yönelik bitkiler ve bitkisel tasarım çalışmalarında yapılan bilimsel araştırmaların ruhsal bozukluğun türüne göre mercek altına alınrak devam etmesi çok daha faydalı olacaktır. Hastalığın özellikleri ve deneyimleri ile tasarım ilkeleri üzerinde bütünleşik çalışmalar faydalı sonuçlar sağlayacaktır. Özellikle ruhsal sağlık problemleri konusunda normal sağlık tedavi süreç ve ilaçları yanında çok iyi bir alternatif olacağı düşünülmektedir. Alternatif tıp çalışmalarının artarak geldiği bu zaman diliminde bu konunun üzerine hassasiyetle gidilmelidir.

KAYNAKÇA

Adevi, A. A., Lieberg, M. (2012). Stress rehabilitation through garden therapy: A caregiver perspective on factors considered most essential to the recovery process. *Urban forestry & urban greening*, 11 (1), 51-58.

Akay, A., Erbil, Z. C. (2023). Landscape Design and Implementation Process of Selçuk University Merve Mercan Park. *Architecture, Planning and Design*, 151.

Akay, A., Polat, A. T. (2023). *Peyzaj Tasarım Sürecinin Toplu Konut Bahçelerinde Uygulanması Üzerine Bir Çalışma: Konya İli Örneği.* Peyzaj Mimarlığında Bilimsel Yaklaşımlar. Publisher, Livre de Lyon. ISBN: 978-2-38236-581-6.

Andersen, L., Sola Corazon, S., Stigsdotter, U. K. (2021). Nature exposure and its effects on immune system functioning: a systemic review. *Int. J. Envir. Res. Publ. Health*. 18, 1416.

Arslan, M., Kalaylıoğlu Akyıldız, Z. I., Ekren, E. (2018). Use of medicinal and aromatic plants in therapeutic gardens. *Indian Journal of Pharmaceutical Education and Research*, 52 (1).

Balode, L. (2013). The design guidelines for therapeutic sensory gardens*. Research For Rural Development, 2.*

Cameron, R. W. F., Brindley, P., Mears, M., McEwan, K., Ferguson, F., Sheffield, D., Jorgensen, A., Riley, J., Cooper, M. C., Barnes, M. (1999). *Healing gardens: Therapeutic benefits and design recommendations.* John Wiley and Sons, New York, pp. 27-86.

Delhanty, T. (2013). *Landscape Design for Dementia Care.* Housing Learning & Improvement Network, UK.

Dilani, A. (2001). *Design and health – The therapeutic benefits of design*. Stockholm: AB Svensk Byggtjänst, pp. 31-38.

Elsadek, M., Sun, M., Fujii, E. (2016). Psycho-physiological responses to plant variegation as measured through eye movement, self-reported emotion and cerebral activity. *Indoor Built Environ*, 26 (6), 758–770.

Elsadek, M., Sun, M., Fujii, E. (2017). Psycho-physiological responses to plant variegation as measured through eye movement, self-reported emotion and cerebral activity. *Indoor and Built Environment*, 26 (6), 758-770.

Erbino, C., Toccolini, A., Vagge, I., Ferrario, P. S. (2015). Guidelines for the design of a healing garden for the rehabilitation of psychiatric patients*. Journal of Agricultural Engineering*, 46 (2), 43-51.

Furness, S., Moriarty, J. (2006). Designing a garden for people with dementia-in a public space. *Dementia*, 5 (1), 139-143.

Ghersi, A. (2007). Projects of therapeutic landscapes*. Journal of Mediterranean Ecology*, 8 (1/4), 99.

Golembiewski, J. A. (2016). The designed environment and how it affects brain morphology and mental health. *HERD: Health Environments Research & Design Journal*, 9 (2), 161-171.

Gross, R., Sasson, Y., Zohar, J. (1998). Healing environment in psychiatric hospital design. *General hospital psychiatry,* 20 (2), 108-114.

Gülgün, B., Öztürk, İ. (2020). Concept of Sensory Gardens: Desıgn Proposal of A Sensory Garden For İzmir. *Journal of International Environmental Application and Science*, 15 (3), 167-176.

Haas, K. L., McCartney, R. (1996). The therapeutic qualities of plants*. Journal of Therapeutic Horticulture*, 8, 61-67.

Henshaw, V. (2014). *Urban Smellscape.* Understanding and Designing City Smell Environments. New Your, NY: Routledge.

Irún, L. N., Gras, A., Parada, M., Garnatje, T. (2023). Plants and mental disorders: the case of Catalan linguistic area. *Frontiers in Pharmacology*, 14, 1256225.

Jang, H.S., Kim, J., Kim, K.S., Pak, C.H. (2014). Human brain activity and emotional responses to plant color stimuli. *Color Res. Appl*. 39 (3), 307–316.

Kaplan, R., Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University Press.

Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: toward an integrative framework. *J. Environ. Psychol*. 15, 169–182.

Kavanagh, J. S. (1995). Therapeutic landscapes: gardens for Horticultural therapy coming of age. *Hort Technology*, 5 (2), 104-107.

Krasilnikova, E. E., Zhuravleva, I. V., Zaika, I. A. (2021). Creating healing and therapeutic landscapes: Design experience*. RUDN Journal of Agronomy and Animal Industries*, 16 (3), 238-254.

Kim, E., Mattson, R. H., Rodiek, S., Baietto, M., Ferrini, F., Bortz, L., Majuri, C. E. (2024). AHTA Journal of Therapeutic Horticulture 13-2002. Journal of Therapeutic Horticulture.

Krisantia, I., Faris, S., Sazwani, S. (2021). *Visual therapy through the application of plants and design elements in landscape.* In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 737, No. 1, p. 012008). IOP Publishing.

Lecic Tosevski, D., Pejovic Milovancevic, M., Popovic Deusic, S. (2007). Reform of mental health care in Serbia: Ten steps plus one. *World Psychiatry*, 6, 51–55.

Marcus, C. C., Sachs, N. A. (2013). *Therapeutic landscapes: An evidence-based approach to designing healing gardens and restorative outdoor spaces*. John Wiley & Sons.

McIntosh, J., Marques, B., Jenkin, G. (2022). The role of courtyards within acute mental health wards: Designing with recovery in mind. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (18), 11414.

Milburn, L. A. (2019). *Benefits of landscape design on autism*. MLA thesis dissertation, California Polytechnic University, Pomana.

Pálsdóttir, A. M., Spendrup, S., Mårtensson, L., Wendin, K. (2021). Garden smellscape–experiences of plant scents in a nature-based intervention. *Frontiers in psychology*, 12, 667957.

Paraskevopoulou, A. T., Kamperi, E., Demiris, N., Economou, M., Theleritis, C., Kitsonas, M., Papageorgiou, C. (2018). The impact of seasonal colour change in planting on patients with psychotic disorders using biosensors. *Urban Forestry & Urban Greening*, 36, 50-56.

Shukor, S. F. A., Stigsdotter, U. K., Nilsson, K. (2012). A review of design recommendations for outdoor areas at healthcare facilities. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 22 (2), 32-47.

Tsunetsugu, Y., Park, B. J., Miyazaki, Y. (2010). Trends in research related to "Shinrin-yoku" (talking in the forest atmosphere of forest bathing) in Japan. *Environ. Health Prev. Med*. 15, 27–37.

Ulrich, R. S. (1983). *Aesthetic and affective response to natural environment*. In Behavior and the Natural Environment (pp. 85–125). Springer.

Van der Walt, R., Breed, I. (2012). The mindful landscape: a healing outdoor experience for weskoppies psychiatric hospital. *South African Journal of Art History*, 27 (2), 273-295.

Vujcic Trkulja, M., Tomicevic-Dubljevic, J., Tosevski, D. L., Vukovic, O., Toskovic, O. (2021). Development of evidence-based rehabilitation practice in botanical garden for people with mental health disorders. *HERD: Health Environments Research & Design Journa*l, 14 (4), 242-257.

World Health Organization (2001). *The world health report 2001*. Mental Health: New Understanding, New Hope. World Health Organization, Geneva.

World Health Organization (2021). *WHO European framework for action on mental health 2021–2025*. Draft for the Seventy-first Regional Committee for Europe. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

Wood, C., Wicks, C., Barton, J. (2023). Green spaces for mental disorders. *Current Opinion in Psychiatry*, 36 (1), 41-46.

Zhang, X., Zhang, Y., Zhai, J., Wu, Y., Mao, A. (2021). Waterscapes for promoting mental health in the general population. *International journal of environmental research and public health*, 18 (22), 11792.

Zhang, L., Dempsey, N., Cameron, R. (2024). 'Blossom Buddies'− How do flower colour combinations affect emotional response and influence therapeutic landscape design? *Landscape and Urban Planning*, 248, 105099.

SUYUN SESİ (*THE SHAPE OF WATER*) FİLMİNDE ENGELLİLİK VE MEKÂN

Dr. Öğr. Üyesi Şölen KÖSEOĞLU
Atatürk Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü
ORCID: 0000-0002-2929-8766

ÖZET

Bu makale, Guillermo del Toro'nun 2017 yapımı Suyun Sesi (*The Shape of Water*) filminden yola çıkarak engellilik temsili ile mekânsal kurgular arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Filmde konuşma engeli olan başkahraman Elisa'nın gündelik yaşamda karşılaştığı fiziksel ve toplumsal sınırların, yaşadığı ve çalıştığı mekânlar üzerinden nasıl temsil edildiği analiz edilmektedir. Elisa gizli bir hükümet laboratuvarında temizlik personeli olarak çalışmaktayken bir gün çalıştığı laboratuvara insansı bir amfibi canlı getirilir. Bu canlı ile iletişim kuran Elisa, onu bekleyen acımasız sondan kurtarmak için arkadaşlarından yardım ister. Çalışma, engelliliği yalnızca bireysel bir özellik değil, aynı zamanda mekânın düzenlenişiyle şekillenen ve toplumsal olarak inşa edilen bir olgu olması yönüyle ele alır. Çalışmada, Elisa'nın yaşadığı apartman dairesi, çalıştığı gizli devlet laboratuvarı ve şehri biçimlendiren sınırlar, karakterin bedensel farklılığıyla kurduğu ilişkiler açısından yeniden yorumlanmaktadır. Sessizliği ile var olan bir karakterin, sözlü iletişimin baskın olduğu bir toplumda kendi özerkliğini ve dayanışma ilişkilerini nasıl kurduğu, mimari ve kentsel mekânlar bağlamında değerlendirilmektedir. Filmdeki görsel atmosfer, renk kullanımı ve mekânların (koridorlar, merdiven boşlukları, su dolu alanlar vb.) hem metaforik hem de işlevsel olarak engellilik deneyimine atıfta bulunduğu düşünülmektedir. Analiz, feminist engellilik çalışmaları ve kültürel mekân teorileri çerçevesinde gerçekleştirilmiş olup, anlatının sessizliği bir engel olarak değil, bir direniş biçimi olarak gördüğü vurgulanmaktadır. Bu bağlamda *The Shape of Water*, engellilik ve mekân etkileşimini görsel-işitsel anlatım yolları üzerinden sorgulayan, normatif beden algısının dışında bir başrolün mekânsal hareketliliğini masalsı bir dille ortaya koyan güçlü bir örnek olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Feminist Engellilik Araştırmaları, Engelli Kadın, Engelli, Sinema - Mimarlık İlişkisi

DISABILITY AND SPACE IN *THE SHAPE OF WATER*

ABSTRACT

This article examines the relationship between the representation of disability and spatial constructions based on Guillermo del Toro's 2017 film *The Shape of Water*. It analyzes how the physical and social barriers encountered by the main character, Elisa, who is mute, are represented through the spaces where she lives and works. While Elisa is employed as a cleaner in a secret government laboratory, a humanoid amphibian creature is brought into the facility. Establishing communication with the creature, Elisa seeks help from her friends to rescue it from an impending cruel fate. The study approaches disability not merely as an individual characteristic but as a phenomenon shaped by spatial arrangements and socially constructed. It reinterprets Elisa's apartment, the secret state laboratory where she works, and the city's defining boundaries in relation to her bodily difference. It evaluates how a character who exists through silence establishes her autonomy and solidarity within a society dominated by verbal communication, particularly through architectural and urban spaces. The visual atmosphere of the film, the use of color, and spaces such as elevators, stairwells, and water-filled areas are considered to metaphorically and functionally reference the experience of disability. The analysis is conducted within the frameworks of feminist disability studies and cultural spatial theories, emphasizing how the narrative frames silence not as an impediment but as a form of resistance. In this context, The Shape of Water is treated as a powerful example that questions the interaction between disability and space through audiovisual storytelling, presenting the spatial mobility of a protagonist beyond normative body perceptions in a fairy-tale-like language.

Keywords: Feminist Disability Studies, Disabled Woman, Disability, Cinema-Architecture Relationship

GİRİŞ

Bu çalışma 2017 yılında gösterime giren, Meksikalı ünlü yönetmen Guillermo del Toro tarafından yönetilen Suyun Sesi (*The Shape Of Water*) filmini konu edinmektedir. 2017 ve 2018 yıllarında en iyi film Oscar'ı da dâhil olmak üzere pek çok ödül kazanan film, büyülü gerçekçilik akımıyla örtüşen sıra dışı bir anlatım diline sahiptir. Filmin ana karakterleri, romantik bir çift olarak konuşma engelli Elisa Esposito ve insansı bir amfibi canlıdır. Bu iki başrole ek olarak filmdeki en önemli karakterler Richard Strickland, Zelda ve Giles'tır. Filmde Elisa, Baltimore'daki Occam Havacılık ve Uzay Araştırma Merkezi'nde çalışmaktadır. Strickland, bu merkezin başkanıdır. Zelda, Elisa'nın iş arkadaşı ve aynı zamanda yakın bir dostudur. Giles ise Elisa'nın arkadaşı ve komşusudur.

Filmde Elisa'nın soyadı olan "Esposito"nun yetim anlamına geldiği, anne-babasını kaybetmiş çocuklara bu soyadın verildiği dile getirilmektedir. Elisa nehir kenarında terk edilmiş olarak bulunmuş ve yetimhanede büyümüştür. Wilde, Crawshaw ve Sheldon (2018), İtalyanca kökenli "Esposito" kelimesinin "terk edilmiş" veya "dışarı bırakılmış" anlamına geldiğini ve tarihsel olarak İtalya'da, ebeveynleri tarafından yetimhanelere bırakılan çocuklara bu soyadın verildiğini dile getirmektedir. Elisa karakterinin "Esposito" soyadını taşıması, onun toplum tarafından dışlanmış ve yalnız bırakılmış biri olduğuna dair ipucu vermektedir. Bu isim seçimi, karakterin engelliliği ve toplumsal dışlanmışlığı ile doğrudan ilişkilidir.

Filmde soğuk savaş dönemi ABD'sinde gösterilen insanların rutin yaşantısı, Occam Havacılık ve Uzay Araştırma Merkezi laboratuvarına Latin Amerika'da yakalanan insansı bir amfibi getirilmesiyle değişir. Bu "yaratık" T4 isimli bir birimde tutulmaktadır. Bu laboratuvarın T4 olarak isimlendirilmesi Nazi Almanya'sındaki *Aktion T4* isimli programa bir atıftır, (Wilde, Crawshaw ve Sheldon, 2018). Aktion T4, Nazi Almanya'sında Hitler tarafından on binlerce engelli bireye gizlice ötenazi uygulanması için kurulan resmi bir programdır.

Film içinde Elisa T4'te tutulan insansı amfibi ile iletişim kurmaya başlar ve Amerikalıların Sovyetlere karşı üstünlük elde etme amacıyla onu parçalayarak inceleyeceklerini duyduğu anda onu kurtarmaya karar verir. Bu amaçla arkadaşlarından yardım ister.

The Shape of Water filmi, yalnızca bir aşk hikâyesi değil, aynı zamanda tarihsel olarak ötekileştirilenlerin bastırılmış seslerinin duyulur olduğu bir anlatıdır. Bu nedenle bu çalışmada *The Shape of Water* filmi analiz edilecektir. Çalışmanın amacı *The Shape of Water* filminin engellilik ve mekân deneyimine nasıl bir bakış açısı sunduğunun analiz edilmesidir. Çalışmanın yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemidir. Filmde analiz edilecek öğeler hem filmin görselleri, hem de diyaloglarından elde edilen metinlerdir. Sinema tarihinde engelli kadın ana karakterlere sahip film sayısı oldukça azdır. Buna ek olarak bu filmin seçilmesinin bir diğer nedeni filmin güncel feminist engellilik çalışmaları ve kültürel mekân teorileri çerçevesinde kurgulandığının düşünülmesidir.

Literatürde farklı bağlamlarda filmi analiz eden başka çalışmalar da yer almaktadır. Hilal Yurtsever (2023), "Sinemada anlatı yapısı ve mitolojik öğeler: Guillermo del Toro sineması örneği" isimli yüksek lisans tezinde, del Toro'ya ait dört filmi kahramanlık anlatıları, mit ve mitoloji konuları bağlamında incelemiştir. Ona göre bu filmin özünde kahraman olarak Elisa'nın yaşadığı dönüşüm anlatılmaktadır. Şeyda Yılmaz (2022), ise "Metinlerarasılık bağlamında Guillermo del Toro sinemasında Francisco Goya eserlerinin etkisi" isimli tezinde del Toro filmleri ile Francis Goya'nın tabloları arasında metinlerarası ilişkiler bağlamında ortaklık kurmaktadır. Bu çalışmada incelenen del Toro filmleri arasında *The Shape of Water* bulunmasa da, çalışmanın yönetmenin filmlerinde yer alan canavarlar hakkında yarattığı tartışmalar değinilmeye değerdir. Benzer şekilde Handenur Gözde Taşan (2022), "James Cameron ile Guillermo del Toro sinemasının auteur kuramı perspektifinde karşılaştırmalı analizi" isimli yüksek lisans tezinde yönetmenin, *The Shape of Water* filmi dâhil olmak üzere, pek çok filminde auteur kuramı aracılığıyla analizler yapmıştır. Klasik bir auteur gibi del Toro'nun bu filmin hem yönetmeni, hem senaristi hem de yapımcısı olarak çalıştığını vurgulayan tez; filmi *Beauty and The Beast*'in kurgusuna benzetmiştir. Çalışma, Del Toro'nun Hellboy filmindeki Abe karakterinin daha da gelişerek *The Shape of Water* filmindeki amfibi-insan karakterine dönüştüğünü öne sürmektedir.

Filmi güncel kuramlar bağlamında ele alan en önemli çalışmalardan biri Duygu Ergün Takan'ın "Suyun Sesi Filminde Posthümanist Perspektiften Öteki-Oluş" isimli makalesidir, (2021). Yazar bu çalışmada insanların insan dışı varlıklarla kurduğu ilişkiyi ele alarak, filmdeki amfibi-insana biyopolitik müdahaleleri insan-merkezci bakış üzerinden eleştirerek tartışmıştır.

Burada değinilecek son Türkçe çalışma ise "Popüler Sinemada Mistik Bir Aşk Masalı Örneği: 'Suyun Sesi' Filmi" başlığını taşımaktadır (Uğur ve Altay, 2020). Yazarlar makalede popüler ve romantik aşk hikâyelerinin çok farklı anlatı biçimlerinden birine örnek olarak *The Shape of Water* filmini ele almaktadır.

Uluslararası çalışmalarda ise Chamberlain (2019), *Arrival* ve *The Shape of Water* filmlerinde canavarlar ve ötekilik üzerinde dururken, Finney (2022), büyülü gerçekçilik bağlamında *The Shape of Water* filminin sinematik bir travma anlatısı betimlediğini ileri sürmektedir.

Literatür tarandığında ulaşılan ve burada özetlenen film hakkındaki neredeyse tüm çalışmalarda, amfibi-insan hakkında pek çok araştırma bulunmasına karşın konuşma engelli Elisa Esposito ile kurgulanan engellilik anlatısına odaklanan hiçbir çalışma bulunamamıştır. Bu nedenle engelli bir kadının mekânsal deneyimini içeren bu çalışma ile literatürde fark edilen boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır.

Çalışma boyunca Türkiye'de Suyun Sesi adıyla gösterime giren filmin orijinal adına yer verilecektir çünkü Suyun "Sesi" kullanımında ses kelimesinin filmin orijinal adının anlamını yansıtmadığı düşünülmektedir.

Engelli Kadın Olmak

Tarihsel olarak önce sakatlık ve özürlülük gibi terimler aracılığıyla tanımlanan engellilik, eskiden bireyin sağlığıyla ilgili bir durumu ifade etmeyi amaçlarken, günümüzde engellilik bireyleri çoğunluğun katıldığı toplumsal etkinliklerden dışlayan toplumsal düzenin inşa ettiği hakaret kısıtlaması ya da dezavantajlı durum olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla günümüzde, engelliliğin belirli fiziksel ve zihinsel kapasitedeki kişilerin sosyal çevreleri ile arasındaki ilişkileri üzerinden okunması gerektiği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Yani engellilik, engellinin ihtiyaçlarının sistematik olarak karşılanamaması ve diğerlerinin bakış açısı ile tutumlarıyla ilgilidir (Altuntaş ve Doğanay, 2016).

Feminist engellilik araştırmacıları, engelli kadınların hem "kadın" hem de "engelli" kimliklerinin kesişiminde yoğun bir dışlanma ve izolasyon yaşadığını vurgular. Engelli kadınlar, kamusal alanda iş ve eğitim; özel alanda ise annelik ve cinsellik gibi rollerden sistematik olarak dışlanırken, erkek engellilere kıyasla çok daha ağır ayrımcılık ve sosyal dışlanma deneyimleriyle karşılaşmaktadırlar. Bu durum, engelli kadınların hem cinsiyetçi hem de engelliliğe dayalı önyargıların kesişiminde "iki kat risk" altında olduklarını; dahası hak ihlallerine, ekonomik yoksunluğa ve şiddete maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır (Altuntaş ve Doğanay, 2016).

Feminist engellilik çalışmaları toplumsal normların hangi bedenleri "normal" hangi bedenleri "anormal, eksik ya da yetersiz" olarak etiketlediğine ve toplumdan dışladığına odaklanmaktadır. Bu çalışmalar kapsamında cinsiyet, sınıf, ırk ve engellilik gibi kimliklerin nasıl kesiştiği, hangi bedenlerin sessizleştirildiği ve hangilerinin aşırı temsil edildiği önemsenmektedir. Bu nedenle engelli kadınların sinemadaki temsili ve onlara eşlik eden mekânsal kurgu önem kazanmaktadır.

Soğuk Savaş Dönemi, Korku ve Ötekileştirilme

The Shape of Water filminin bağlamı, film hakkında ele alınacak ilk konudur. Film çekildiği 2010'larda değil tarihsel bir arka planla, 1962 yılında konumlandırılmıştır. Filmi günümüzde değil, 1962'de konumlandırmayı tercih eden yönetmenin amacı Soğuk Savaş döneminin korkuyla, paranoyayla ve ötekileştirmeyle örülü atmosferi vurgulanmak istemesidir. 1962 yılı, ABD'de hem ırkçılığın hem de sınıfsal eşitsizliklerin açıkça hissedildiği, ama yüzeyde "ideal bir gelecek" anlatısının parlatıldığı bir dönemdir. Del Toro, bu idealize edilmiş dünyanın aslında hiç var olmadığını ve bu sorunların hâlâ günümüzde de varlığını sürdürdüğünü vurgulamak için filmi 1962'de konumlandırmıştır. Filmin birincil mekânı hayali bir hükümet kurumu olan Occam Havacılık ve Uzay Araştırma Merkezi'dir. Burada sivil hükümet ajanları ve bağımsız bilim insanları albayların emrinde Sovyetler ile havacılık yarışında ABD adına çalışmalar yürütmektedirler.

Resim 1. Occam Havacılık ve Uzay Araştırma Merkezi

Film politik olarak *American exceptionalism* (Amerikan istisnacılığı) inancını tartışmaktadır. Amerikan istisnacılığı Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihsel gelişimi, siyasi kurumları, değerleri ve küresel rolü açısından "eşsiz" ya da istisnai olduğu inancıdır. Bu düşünceye göre ABD diğer ülkelerden farklı ve genellikle daha üstün bir modeldir. Filmde Amerikan istisnacılığı Amerikan hükümetini temsil eden devlet ajanları ile temsil edilir. Bu ajanlar buldukları yaratığı inceleyerek Sovyetler'e karşı üstünlük kurmayı hedeflemektedir. Bu durum teknolojik ve bilimsel ilerlemenin Amerikan üstünlüğü ile özdeşleştirildiği bir Soğuk Savaş alışkanlığıdır. Film bu açıdan Soğuk Savaş dönemi anlatısı ve tipik ajan-kahraman karakteri kullanımı nedeniyle Amerikan üstünlüğü mitini vurgulamak için tercih edilen anlatıyı tersine çevirerek eleştirmek ister. Filmde ayrıca devletin kontrol etmek ve silah haline getirmek istediği "öteki" varlığın esasen doğa ile barışık ve zararsız olduğu gösterilmektedir.

Bu aşamada aslında günümüz kapitalist toplumunun insan ve insan olmayan (*non-human*) ilişkisi de eleştirilmektedir. Filmde, insan olmayan bir varlığın insan otoritesi tarafından nesneleştirilmesi ve metalaştırılması üzerinden, günümüz kapitalist sistemindeki tahakküm ilişkileri eleştirilmektedir. Filmde "yaratık" keşfedildiği andan itibaren "fayda" ve "kullanım" üzerinden değerlendirilir; nasıl işe yarayabileceği, savaşta nasıl kullanılabileceği soruları öne çıkar. Bu yaklaşım, doğanın ve insan olmayanın ancak insan merkezli bir yarar-zarar dengesi içinde anlam bulabileceği kapitalist bakışla örtüşmektedir. Bu açıdan detaylı bir analiz için Ergün Takan'ın çalışması incelenebilir, (2021).

Öteki'yi Hikâyeleştirmek

Guillermo del Toro *The Shape of Water* filminin hikâyesini 6 yaşında izlediği *Creature from the Black Lagoon* (1954) filminden esinlenerek şekillendirmiştir. Yönetmen çocukken *Creature from the Black Lagoon* filmini izlediğinde, Julie Adams ile yaratığın birbirine âşık olacağını düşündüğünü aktarmaktadır. Yönetmen filmde yaratık ve Julie Adams'ın paralel olarak yüzdüğü sahnenin gördüğü en güzel görüntülerden biri olduğunu söylemektedir (Resim 2). Fakat film elbette yaratığı bir korku öğesi olarak kullanmıştır. Yönetmen de kendi içinde canlanan aşk hikâyesini yıllar sonra yeniden filme çekmesi gerektiğini ve bu hatayı "düzeltmesi" gerektiğini hissettiğini söylemektedir. Dolayısıyla bu sefer yaratık ve kadın başrol birlikte mutlu sona ulaşacaklardır.

Del Toro, tıpkı Pan'ın Labirenti'nde olduğu gibi, burada da fantastik öğelerden, masallardan ve büyülü gerçekçilikten faydalanmaktadır. Aynı röportajda dışlanmanın nasıl hissettirdiğinden bahseden yönetmen, canavarlara ilgisinin bu sebepten ileri geldiğini söylemektedir: "Birçoğumuz normal insanlara göre daha hassasız ve dünyayla, çoğunluğa kıyasla daha kırılgan ve acı verici bir şekilde ilişki kuruyoruz. Bu yüzden kendimizi dışlanmış hissediyoruz. Küçük bir yara iziniz olabilir, teniniz çok koyu ya da çok açık olabilir, çok uzun ya da çok kilolu olabilirsiniz — ne olursa olsun, kendinizi dışlanmış hissedersiniz. Bence canavarlara duyduğumuz empati de buradan geliyor ve benim yaşadığım şey de buydu."(Los Angeles Times, 2017).

Resim 2. *Creature from the Black Lagoon* (1954) filmindeki yüzme sahnesi.

Filmin ana karakteri Elisa Esposito, konuşma yetisi olmayan bir kadındır. Yakın arkadaşı Giles, *Stonewall* öncesi dönemde yaşayan bir eşcinsel erkek, diğer dostu Zelda ise siyah bir kadındır. Bu üç karakter, toplumda "görülmeyen", "duyulmayan" ve saygı gösterilmeyen ötekilerdir. Birlikte, toplumun dışına itilen bir canavarı – Güney Amerika'dan getirilen bir insansı su altı amfibisini kurtarmak için dayanışma örneği sergilemektedirler. Bu dayanışma onların da içsel dönüşümüyle sonuçlanmaktadır.

Bu karakterler, Amerikan istisnacılığının dışında bırakılmış, sistem tarafından görünmezleştirilmiş bireylerdir. Onların birlikte oluşturduğu direniş, “istisnai” olanın dışındaki bir tahayyüle alan açar: eşitlikçi, duygusal ve şefkatli bir birliktelik modeli.

Resim 3. Elisa’nın rüyası.

Elisa'nın insansı amfibi ile kurduğu ilişki, sadece bir aşk değil, aynı zamanda tanınma ve tamamlanma arzusunun da yansımasıdır. Elisa onu kurtarma kararını anlatırken şunları söyler: “Bana baktığında... Bende neyin eksik olduğunu bilmiyor. Ya da nasıl eksik olduğumu. Beni, olduğum gibi görüyor. Olduğum hâlimle. Beni görmekten mutlu oluyor. Her seferinde. Her gün. Şimdi, ya onu kurtaracağım... Ya da onun ölmesine izin vereceğim.”

Bu sözler, yaratığın Elisa’yı eksik değil, olduğu gibi gördüğünü anlatır. Elisa için bu ilişki, kendisini nihayet tam hissedebildiği bir bağ haline gelir. Bu bağın idealize edilmiş hâli, filmin müzikal dans sahnesinde karşımıza çıkar. Bu sahnede, birbirlerine âşık olan ikilinin ayrılacakları tarih yaklaşırken hüzünlenen Elisa birden şarkı söylemeye başlar ve Elisa zihninde dans ettiklerini hayal eder. Elisa'nın gözünden, ikisinin aşkı, televizyonda gösterilen gösterişli dans sahneleri ideal bedenlerde olduğu gibi kusursuzdur.

Resim 4. Elisa’nın hayali.

Canavar ve Kahramanlık Temsilleri

Yaratık, klasik sinemada görmeye alışık olduğumuz bir “canavar” değil, tam aksine, ötekiliğin ve dışlanmanın sembolüdür. Del Toro burada alışıldık “kahraman-canavar” ikiliğini tersine çevirmektedir. Richard Strickland, hükümet ajanı olarak, güçlü, erkeksi, bakımlı, ütülü kıyafetli ve ideal Amerikan banliyösünde yaşayan bir karakter olarak betimlenmektedir. Ancak bu dış görünüşün altında, şiddet dolu ve baskıcı bir karakter gizlenmektedir. Strickland Elisa’ya ilgi duysa da Elisa canavarı seçer. Yani bu kez “başrol kadın canavarı seçer” ve canavar kahramana dönüşür.

Resim 5. Strickland ve Elisa.

Resim 6. Amfibi-insan ve Elisa.

Filmdeki asıl kahraman ise yüksek güvenlikli bir tesisten insansı amfibiyi kaçıran Elisa'dır. Elisa'nın amfibiyi kaçırdığı sahnede Elisa onun zincirlerini çözer, onu çamaşır arabasında havlular arasına gizler ve onu koridorlar boyunca bu arabada iter. Burada tekerlekli bir araç ve başka insanların yardımıyla hareket eden canlı, başka bir engellilik deneyimini temsil eden amfibidir. Bu sahne Elisa'nın engelliliği ile ilgili bir metafordur. Elisa film boyunca sadece su ile bağlantılı olarak kendisi olabilmekte, kendini su dışındaki dünyada ötekileştirilmiş hissetmektedir. Benzer şekilde insansı amfibi de su dışındaki dünyada hareket edememekte, kısa süre nefes alabilmektedir. Bu sahne ile roller değişir, Elisa bu dünyada engelsizce hareket ederek amfibinin kaçışına olanak sağlarken, onun tekerlekli aracını iterken gösterilmektedir.

Mekânsal Ayrışma

Elisa'nın yaşadığı apartman dairesi, filmdeki diğer mekânlarla önemli bir tezat içindedir. Strickland, sahte görünüşlü, yeşil çimenleri olan, mükemmel bir Amerikan banliyösünde yaşarken, Elisa'nın evi eski, duvarlarında dalga izlerini andıran renkler ve lekeler olan, sinema salonunun üzerinde yer alan bir dairedir. Bu daire, sanki Elisa'nın rüyalarında olduğu gibi gerçekten de su altında kalmış ve ıslanmış gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Mavi-yeşil tonlarda boyanmış duvarlar ve geniş camlar da bu su altı veya akvaryum atmosferini desteklemektedir. Çünkü Elisa suyun içinde kendisini daha huzurlu hissetmektedir. Bebekken bir nehrin kenarında bulunmuş olması, konuşamıyor oluşu ve boynundaki yara izlerinin filmin sonunda solungaca dönüşmesi, onun da aslında bir su-altı canlısı olabileceğini ima etmektedir. Bu nedenle filmdeki tüm mekânlarda su yeşili veya açık mavi bir öğe yer almaktadır.

Filmdeki brüt beton devlet laboratuvarı, iktidarın ve bilimin temsilcisiyken, Elisa'nın evi ve yaratıkla buluştuğu sinema salonu gibi mekânlar alternatif birlikteliklerin, düşlerin ve duygusal bağların kurulduğu "öteki" mekânlardır.

Bu durum Amerikan üstünlüğüne, rasyonaliteye ve güce dayalı mekânsal anlatılara karşı duygunun ve arzunun öne çıktığı bir karşı-mekân üretmektedir. Yıl 1962 de olsa Havacılık ve Uzay Araştırma Merkezi'nin her koridorunun kameralar ile gözetleniyor ve denetim altında tutuluyor olması günümüzdeki gözetim toplumuna atıfta bulunmaktadır.

Filmdeki tüm mekânların tasarlanmasında ortak olan asıl öğe renktir. Filmin neredeyse tamamında, duvarlar, mobilyalar, Elisa'nın bindiği otobüs ve kıyafetler yeşil-mavi renklerdedir. Elisa ve Giles'ın yediği turta bile yeşil renktedir. Laboratuvarda da brüt beton grisi ve su yeşili rengi egemendir.

Elisa ilk başta evde yeşil kıyafetler ve iş yerinde mavi üniforma giyerken gösterilir. Daha sonra ise insansı amfibinin kaçmasına yardım ettiğinde, filmin başından beri tamamen mavi olan iş yeri üniformasında ilk olarak tacı kırmızı bir taçla yer değiştirir. Daha sonra insansı amfibi ile birbirlerine âşık olduklarında tepeden tırnağa tüm kıyafetleri kırmızıya döner. Kırmızı burada su yeşilline zıt olarak kullanılmıştır. Kırmızı bu kullanımda alışılageldiği gibi aşk, aidiyet ve sevgiyi ifade etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma *The Shape of Water* filmi üzerinden engellilik ve mekan deneyimi arasındaki ilişkiyi tartışmıştır. Filmde Elisa'nın mekânsal deneyimi toplumsal normlar tarafından şekillendirilen bir olgu olarak yorumlanmıştır. Elisa'nın apartmanı, çalıştığı gizli devlet laboratuvarı ve şehrin farklı bölgeleri, onun sessizliği ve bedensel farklılığı ile kendini nasıl inşa ettiğini göstermektedir.

Film boyunca Elisa'nın şarkı söylediği sahne dışında sesin yokluğu, bir eksiklik olarak değil, aksine bir direnç biçimi olarak çerçevelenmiştir. Elisa'nın sessizliği, sözlü iletişimin egemen olduğu bir toplumda özerklik, dayanışma ve aşk ilişkilerinin aracı olmuştur. Su, koridorlar, Elisa'nın evi ve banyosu, merdiven boşlukları ve suyla dolu mekânlar hem metaforik hem de işlevsel düzeyde engellilik deneyimine gönderme yapmıştır.

Çalışma, literatürde daha önce ağırlıklı olarak amfibi-insan karakter üzerinden yürütülen tartışmaların aksine, konuşma engelli Elisa karakterinin deneyimine odaklanarak bir boşluğu doldurmayı hedeflemiştir. Elde edilen bulgular, The Shape of Water'ın engelliliği ve mekânı, geleneksel normların dışında, büyülü gerçekçilik diliyle yeniden düşündürdüğünü göstermektedir. Film, farklı bedenlerin ve iletişim biçimlerinin var olabileceği alternatif bir dünya tahayyülü sunarak hem engellilik kavramını hem de mekânsal normları sorgulayan güçlü bir anlatı örneği ortaya koymaktadır.

The Shape of Water, farklılıklarıyla ötekileştirilen bireylerin bir araya gelerek kurduğu yeni bir aileyi ve bu ailenin direnişini anlatır. Elisa, Giles ve Zelda, sistemin kenara ittiği bireyler olarak bir araya gelirler ve hayatlarını değiştiren bir dayanışma örneği sunarlar. Film, "öteki" olarak görülenin gözünden bakmayı önerir ve geleneksel anlatıları tersyüz eder. Del Toro, seyirciyi canavardan korkmak yerine, canavarın tarafını tutmaya ve ona âşık olmaya davet eder.

Bu bağlamda The Shape of Water, sessizliğin direnişe, farklılığın özerkliğe, dışlanmanın dayanışmaya dönüşebildiği bir anlatı olarak feminist engellilik çalışmaları ve mekân teorileri için önemli bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

Arnold, J. (Director). (1954). *Creature from the Black Lagoon* [Sinema Filmi]. ABD: Universal-International.

Chamberlain, E. (2019). Rethinking the monstrous: Gender, otherness, and space in the cinematic storytelling of *Arrival* and *The Shape of Water*. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture, 21 (7).* https://doi.org/10.7771/1481-4374.3666

Altuntaş, N. ve Doğanay, G. (2016). Trabzon'da Engelli Kadın Profili. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 0 (12), 315-339.

Ergün Takan, D. (2021). Suyun Sesi Filminde Posthümanist Perspektiften Öteki-Oluş. *SineFilozofi, 6 (12)*, 1116-1130. https://doi.org/10.31122/sinefilozofi.839663

Finney, G. (2022). Amphibious magical realism? The Shape of Water as cinematic trauma narrative. *Journal of Film and Video, 74 (1–2),* 40–47.

Guillermo del Toro ve J. Miles Dale (Yapımcı), & Guillermo del Toro (Yönetmen). (2017). *The Shape of Water* [Sinema Filmi]. ABD ve Kanada: Double Dare You.

Los Angeles Times. (2017). *The Shape of Water director Guillermo del Toro on Creature From the Black Lagoon's influence* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=oEYImnGyjgk

Taşan, H. G. (2022). *James Cameron ile Guillermo del Toro sinemasının auteur kuramı perspektifinde karşılaştırmalı analizi* [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü].

Uğur, U., Altay, S. (2020). Popüler Sinemada Mistik Bir Aşk Masalı Örneği: 'Suyun Sesi' Filmi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (1), 286-300. https://doi.org/10.33206/mjss.489856

Wilde, A., Crawshaw, G., Sheldon, A. (2018). Talking about The Shape of Water: three women dip their toes in. *Disability & Society,* 33 (9), 1528–1532. https://doi.org/10.1080/09687599.2018.1488406

Yılmaz, Ş. (2022). *Metinlerarasılık bağlamında Guillermo del Toro sinemasında Francisco Goya eserlerinin etkisi* [Yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Yurtsever, H. (2023). *Sinemada anlatı yapısı ve mitolojik öğeler: Guillermo del Toro sineması örneği* [Yüksek lisans tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].

JAPONYA'DA ENGELLİLERİN EĞİTİM VE İSTİHDAMINA İLİŞKİN GÖZLEMLER

Prof. Dr. Ahmet CİHAN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
ORCID: 0000-0001-5855-0193

ÖZET
Bu çalışmada, ilk önce, Japon toplumundaki engelli nüfus ile engellilik nedenleri başta olmak üzere engellilerin yetenek ve kapasitelerinin öne çıkarılmasında, meslek edinerek sosyal hayata katılımlarında önemli rol oynayan engelli eğitimi üzerinde durulacaktır. Daha sonra engellilerin mal ve hizmetlere erişimi, kültürel normlar ve işgücüne katılım ve engellilerin istihdamı konuları ele alınmaktadır. Deskriptif, betimleyici, anlayıcı ve yorumlayıcı bir inceleme olan bu çalışmada, engellilere dönük Japonya'daki birikimin Türk akademisyen ve diğer ilgili gruplarla paylaşılması amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Engelli Nüfus, Engelli Eğitimi, İstihdam Sorunu, Japon Kültürü

OBSERVATIONS ON THE EDUCATION AND EMPLOYMENT OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN JAPAN

ABSTRACT
In this study, the focus will first be on disability education, which plays a significant role in highlighting the abilities and capacities of people with disabilities, especially the causes of disability in Japanese society, and in their participation in social life through acquiring professions. The study will then address issues such as access to goods and services for people with disabilities, cultural norms, participation in the workforce, and the employment of people with disabilities. This descriptive, interpretive, and analytical study aims to share the accumulated knowledge of Japan regarding people with disabilities with Turkish academics and other related groups.

Keywords: Disabled Population, Disability Education, Employment Issues, Japanese Culture

GİRİŞ
Küçük veya büyük bütün toplumlarda şüphesiz engelli (handicaped) insanlar bulunur. Ancak keyfiyetinde farklılıklar olduğu söylenebilir. Nüfusu kalabalık fakir toplumlarda ve fakir ülkelerdeki engellilerin durumu zengin ve sanayileşmiş ülkelerdekilere göre farklılık gösterir. Sanayileşmiş zengin ülkelerde tedavi yoluyla çözümlenebilen sağlık problemleri fakir ülkelerde engellilikle sonuçlanabilir. 21. yüzyılda ileri düzeyde tıbbî imkâna sahip toplumlar olduğu kadar mahdut imkânı olanlar da mevcuttur. Nüfus artışı ve ekonomik geri kalmışlık bu farkı daha da büyütmektedir.

Dünyanın en gelişmiş zengin ülkeleri arasında yer alan Japonya'da her zaman belirli bir engelli nüfus bulunmuştur. Ancak bu nüfus azalmamakta aksine artış göstermektedir. Ülke genelinde engelliliğin bir kısmı şüphesiz doğuştandır ve bir kısmı ise doğumdan sonra meydana gelmektedir. Öte yandan engellilerin bir bölümü fiziksel, bir kısmı zihinsel/entelektüel ve bir bölümü ise mental/aklîdir.

Japonya'da engellilere karşı yaklaşık 700 yıl öncesinden beri derin bir anlayış olduğu söylenebilir. Görme engelli insanların ekonomik bağımsızlıklarına yardımcı olmak için daha o dönemde bir sıralama sistemi oluşturulmuştur. Geçmişte, mesleki birikime sahip ve eğitim becerileri bulunan engelliler toplumda belirli faydalar elde edebilmişlerdir. Toplumun ve kamu otoritesinin engellilere desteği Edo dönemi (1603-1868) boyunca devam etmiştir ancak Meiji (1868-1912), Taisho (1912-1926) ve erken Showa (1926-1945)[1] döneminde nispeten gerilemiştir.[2]

II. Dünya Savaşı sonrasında hazırlanan ve 1947 yılında kabul edilen Japon Anayasası engellilerin ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanacağı yönünde bazı hükümleri ihtiva etmektedir.

[1] Showa dönemi savaş öncesi dönem (1926-1945) ve savaş sonrası dönem (1945-1989) olmak üzere ikiye ayrılır.
[2] https://info.japantimes.co.jp/jt-with-kintopia/03/ (erişim tarihi: 9.03.2025)

Öte yandan Japonya'da, engelli bireylerin varlığını tanımlayan, onlara karşı toplumun bütün kesimlerinin sorumluklarını belirleyen bir dizi yasal düzenleme 1970'li yıllardan itibaren tedricen gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemelerin başında 21 Mayıs 1970 tarihli "Engelli Kişiler Temel Yasası" olduğu söylenebilir.[3]

Bu temel yasa, engelli bireyi, fiziksel engelli kişi, zihinsel engelli kişi (gelişimsel engelliler dâhil), beden veya zihnin işlevlerini etkileyen diğer kişiler ve bir engellilik veya sosyal bir engel nedeniyle sürekli olarak günlük yaşamlarında veya sosyal yaşamlarında önemli kısıtlamalarla karşı karşıya olan kişiler olarak tanımlamıştır.[4]

1970 yılında yasalaşmış bulunan 84 sayılı Engelli Kişiler Temel Kanunu, Japon vatandaşların engelli olup olmadıklarına göre gruplandırılmasını, kişilik ve bireyselliğe karşılıklı saygıyı esas alan bir birlikte yaşama kültürünün var olduğu bir toplumun oluşmasını amaçlamıştır. Bu kapsamda engelli kişilerin bağımsızlığı ve topluma katılımlarını destekleyecek önlemlere dönük temel ilkeler aynı yasada belirlenmiştir.[5]

Birleşmiş Milletler 1981 yılını "engelliler" yılı ilan ettikten sonra Japon toplumunda engellilere dönük çalışmalarda önemli bir artış olmuştur. Birleşmiş Milletlerin 10 yıllık çalışma programında öngörülen hedeflerin gerçekleştirilmesine ağırlık verilmiş, 1993 yılında engellilerin eğitsel, sosyal ve kültürel haklarını güvence altına alan bir yasa çıkarılmıştır. Sağlık bakanlığı 2001 yılı araştırma verilerine göre, Japonya'da altı milyon engelli nüfusun bulunduğu tespit edilmiştir. Görme, işitme, bedensel ve zihinsel engellilerin toplam nüfus içindeki oranı %3,4'tür. Japonya'da, daha sonraki yıllarda fiziksel, zihinsel (entelektüel) ve aklî (mental) engeli bulunan kişileri korumak amacıyla, engellilerin topluma üretici bireyler olarak kazandırılmasını sağlamak için bir dizi yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir.[6]

Bu düzenlemelerden biri, 26 Haziran 2013 tarihinde yasalaşarak 1 Nisan 2016 tarihinde yürürlüğe giren Engelli Kişilere Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Kanunu olmuştur. Söz konusu kanunun ikinci maddesi, "engelli kişileri", fiziksel engelli, zihinsel engelli (gelişimsel engelliler dâhil), beden veya zihin işlevlerini etkileyen engelli diğer kişileri (topluca engelleri olan) olarak gruplandırmıştır. Ayrıca yasa, engelliyi, engellilik veya sosyal engel nedeniyle günlük veya sosyal yaşamlarında sürekli olarak önemli kısıtlamalarla karşı karşıya olan kişi şeklinde tanımlanmıştır. "Sosyal engel", toplumda engelli kişilerin günlük veya toplumsal hayata katılımını engelleyen unsurlar, kurumlar, uygulamalar, fikirler ve diğer şeyler anlamına gelmektedir.[7]

21. yüzyıl Japonya'sında engelliler için çok sayıda eğitim kurumu bulunmaktadır. Ayrıca engelli nüfusa dönük çeşitli destek ve sosyal yardım sistem mevcuttur. Bununla birlikte Japon toplumunda engellilere bakış açısında acıma duygusunun hala yaygın olduğu bir gerçektir. Engelliler için gönüllü çalışma geleneği ve kültürü giderek yaygınlaşmakla birlikte bu durumun toplumun bütün kesimlerinde çok fazla yaygın olduğunu söylemek zordur. Engellilerle ilgili yeni projelerin uygulanması konusunda halkın ilgisini çekmek için bir hayli emek vermek gerekmektedir. Ancak son zamanlarda bu hususta toplumda yeni yaklaşım ve değişimlerin olduğunu da belirtmek gerekir. Günümüz Japonya'sında en büyük problemlerden birinin, yetişkin ve ileri yaşlarda görme kaybına uğrayan insan sayısında meydana gelen artış olduğu söylenebilir.[8]

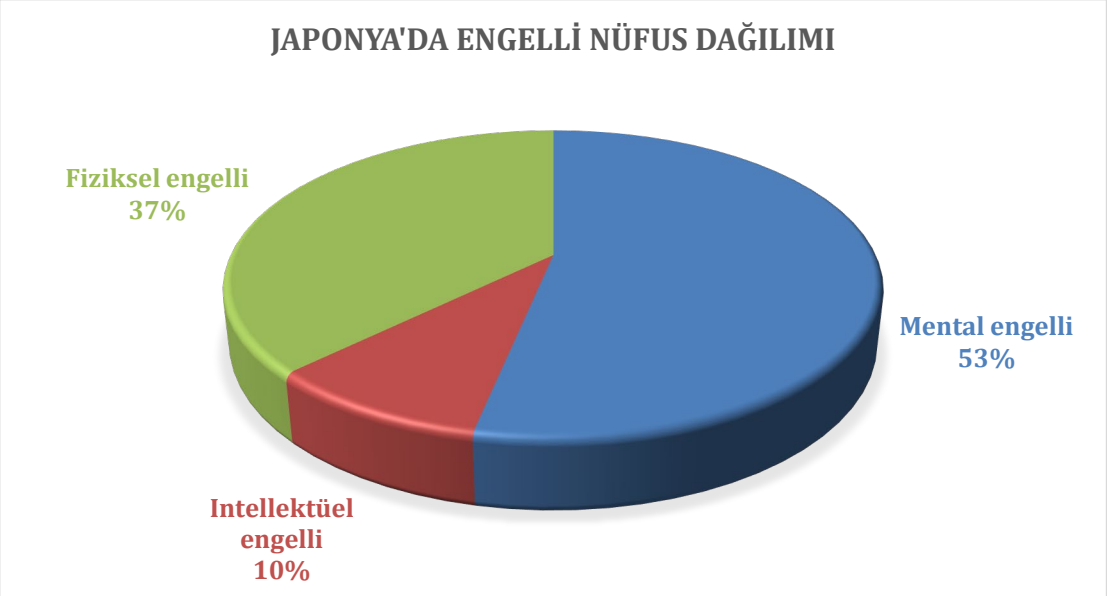
Bu çalışmada, ilk önce, Japonya engelli nüfus ve engellilik nedenleri başta olmak üzere, meslek edinmek ve sosyal hayata katılmak için önemli bir faktör olan engelli eğitimi üzerinde durulacaktır. Daha sonra engellilerin mal ve hizmetlere erişimi, kültürel normlar ve işgücüne katılım ve engellilerin istihdamı konuları ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Bu çalışma, deskriptif, betimleyici, anlayıcı ve yorumlayıcı bir inceleme olup, dijital ortamdaki kaynaklar yanında Japon toplumunda yaşayan şahısların aktarmış olduğu bilgiler ile şahsi gözlemlerim sonucu elde etmiş olduğum birikimle kaleme alınmıştır. Japonya'da yaşayan üç ayrı katılımcının, engelliler konusunda kendilerine dijital ortamda yöneltilen sorulara vermiş olduğu cevapların bir kısmı bu metnin tamamında değerlendirilirken bazı durumda katılımcıların görüşlerine metin içinde bağımsız olarak yer verilmiştir. Bu katılımcılar, kendi arasında K1, K2 ve K3 olarak kodlanarak adlandırılmıştır.

[3] https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3052/en (erişim tarihi: 9.03.2025).
[4] Japonya Engelli Kişiler Temel Yasası için bakınız; https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2019/11/Japan_Basic-Act-for-Persons-with-Disabilities.pdf (erişim tarihi: 5.03.2025).
[5] https://disabilityin.org/country/japan/ (erişim tarihi: 5.03.2025).
[6] https://engelsizerisim.com/yazi/japonyada-ozurluler (erişim tarihi: 8.03.2025).
[7] Engelli Kişilere Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Kanunu için bakınız; https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3052/en (erişim tarihi: 9.03.2025).
[8] https://engelsizerisim.com/yazi/japonyada-ozurluler (erişim tarihi: 8.03.2025).

ENGELLİ NÜFUS

Engelliler, her toplumda olduğu gibi Japon toplumunda da belirli sayıda bulunmaktadır. Toplam nüfus içinde engellilerin oranı %10'nun biraz altındadır. Engelli bireylerin gördüğü saygı yanında ilgi ve alakanın toplumlara göre farklılaşmakta olduğu bir gerçektir.[9] Japonya'da resmi istatistiklere göre 11.542.000 engelli nüfus bulunmaktadır. Bunların 4.300.000'ni bedensel, 1.094.000'ni entelektüel yani zekâ yetersizliği, 6.148.000'ni ise mental (aklî) engellidir. Engelliler, bütün nüfusun %9.24'ünü teşkil etmektedir (K1) [10].

Grafik 1. Japonya'da Engelli Nüfus.

Japonya'da engellilerin sayısı azalmamakta tam tersine görece artmaktadır. Engelli nüfusun artmasının pek çok sebebi bulunmaktadır. Bunların bir kısmı "ırsî", bir kısmı daha çocuk ana rahminde iken, anneye etki eden ilaç, röntgen ışınları, gıda maddesi, stres, geç yaşta evlilik veya hamilelik gibi nedenlerle meydana gelmektedir. Bunun dışında bilinmeyen birçok sebebin olduğu da muhakkaktır. Öte yandan Japonlar iş ve spor konusunda kendilerini fazla zorlamaktadırlar. Bunun bir tezahürü olarak oldukça başarılı oldukları görülmektedir. Bu durum, bilinen bir gerçektir. Kendilerini zorlamalarının bir başka neticesi olarak Japonya'da iş ve spor kazasına çok olmaktadır. İş ve spor kazası sonucu her yıl 5.000 kişinin sakatlandığı bilinmektedir. İş ve spor kazasını önlemek için her ne kadar uyarılıp tedbir alınsa da, daha iyi netice oluşturmak için dikkatlerini işe ve spora odakladıklarından, uyarılar dikkatlerinden kaçmaktadır (K1).

Japonya'da şehir içinde tekerlekli sandalye kullanan veya beyaz baston kullanan çok sayıda engelli insan görmek mümkündür. Engellilik sadece fiziksel değildir, toplam 11.542.000 insan bir tür engelle yaşamaktadır. Bu insanların bir kısmı doğuştan engelli iken diğerleri kazalar veya hastalıklar sonucu engelli olmuştur. Bunama hastası yaşlılar da zihinsel engelliler arasında yer almaktadır. Bu durum, farklı türde ve derecede engelliliğin ve desteğin kişiden kişiye değiştiğini ortaya koymaktadır.[11] Bu desteğin en fazla eğitim yoluyla, toplumu bilinçlendirerek, engellilerin kapasite ve yeteneklerinin ortaya çıkarılmasıyla mümkün olacağını Japon toplumu tedricen keşfetmiştir. Bununla birlikte engelli nüfusun %10'undan daha azı özel ve kamu sektöründe çalışmaktadır.[12]

Japonya'da beyin kanaması ve damar tıkanıklığı gibi sağlık problemlerden dolayı engelli olan çok sayıda insan vardır. Devlet engellilerin sayısını azaltmaya çalışsa da, şüphesiz en gelişmiş tıbbî tedavi yöntemleri uygulanmasına rağmen engellilerin sayısı düşmüyor bilakis artmaktadır. Aileler mümkün mertebe dikkati çekmemek için 30-40 yıl önce engellileri topluma çıkarmamaya çok dikkat ediyorlardı. Engellileri, aileleri için menfi bir olgu olarak yorumlayıp utanırlardı.

---

[9] Ahmet Cihan, Japonya Nasıl Modernleşti ve Kalkındı, Akademik Kitaplar, (İstanbul, 2020), (1. Baskı), s. 43-44.

[10] Bir başka kaynakta, 2022 yılı rakamlarına göre Japonya'da 9.630.000 civarında engelli bulunduğu, bunlardan 4.190.000'inin mental (aklî), 4.360.000'nini fiziksel ve 1.080.000'nin ise entelektüel (zekâ) engelli olduğu belirtilmiştir. https://sj.jst.go.jp/stories/2022/s1118-02p.html (erişim tarihi: 5.04.2025)

[11] https://sj.jst.go.jp/stories/2022/s1118-02p.html (erişim tarihi: 5.04.2025)

[12] https://disabilityin.org/country/japan/ (erişim tarihi: 5.04.2025)

Hatta ailede evlenecek biri varsa, onun, evlenecek kişinin durumuna menfi yönde etki yapacağına inanan insanlar epeyce vardı. Şimdi ise bu düşünce oldukça zayıflamıştır fakat varlığını sürdürmektedir. Engelliliği yok etmek için tıbbî tedavi ve diğer gereken hizmetler asla ihmal edilmeden ve tasarruf edilmeden yapılmaktadır (K2).[13]

ENGELLİ EĞİTİMİ

Japonya'da ilk defa 1878 yılında görme ve işitme engelliler için Kyoto şehrinde özel eğitim okulu açılmıştır. Zihinsel engelliler için ise ilk defa 1890 yılında Matsumoto şehrinde özel bir sınıf açılmıştır. Engelliler için açılan özel eğitim okulu ve sınıfı sayısı 1930 yılından itibaren hızlı bir artış göstermiştir. Ancak II. Dünya Savaşı esnasında 100'den fazla özel eğitim merkezi tahrip olmuştur. Bu nedenle eğitim alan engelli çocuklar kırsal bölgelere taşınmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında genel eğitim sistemi içinde engellilere dönük özel eğitim yeniden yapılandırılmıştır.[14]

Japonya'da 1947 yılında kabul edilen eğitim kanununa göre, altı yıllık ilkokul ile üç yıllık ortaokul zorunlu hale getirilmiştir. Çocuklar 6 yaşından itibaren okula başlar ve zorunlu eğitim 6-15 yaşları arasındadır. 1979 yılına kadar engelli çocuklar için zorunlu eğitim bulunmuyordu. Bu tarihte, 6-15 yaşları arasında engelliler için de zorunlu eğitim başlatılarak, özel eğitim veren okulların sayısının arttırılması ve engellilerin genel okullara devam edebilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır. 1979 yılından itibaren bir taraftan engelliler için özel eğitim veren okulların sayısı tedricen artarken, diğer yandan kaynaştırılmış eğitim uygulaması hayata geçirilmiştir. Ancak bu uygulama, ilk yıllarda, genel okullarda engelli kişilerin ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanamadığı ve yararlı olamayacağı düşüncesiyle eleştirilmiştir. Bundan dolayı kaynaştırma eğitimi oldukça yavaş gelişmiştir. Bu tartışmaların sonunda özel eğitim kanunu 1993 yılında değiştirilmiş, engelli eğitimi verilen genel okulların bünyesinde özel donanımlı sınıflar veya çalışma odaları oluşturulması zorunlu hale getirilmiştir. 2003 yılında Japonya genelinde kaynaştırma eğitimi alan engelli öğrencilerin toplam sayısı 33,652'ye yükselmiştir.[15]

Anayasada ifadesini bulduğu şekilde engelliler diğer insanlar gibi eğitim alma hakkına sahiptirler. Bu nedenle Japonya'da hükümet ve toplum, engelliliğin türü ve seviyesi ne olursa olsun, engellilerin zorunlu temel eğitim almalarını sonuna kadar desteklemektedir. Ancak normal bireyler için zorunlu olan ortaöğretim engelliler için isteğe bağlıdır. Devlet, talep eden birey ve engelli aileleri için her türlü katkı ve destekte bulunmaktadır.[16]

Temel eğitimde, eğer koşullar uygun ise, engelli çocuk normal olanlarla birlikte kaynaştırılmış eğitim almaktadır. Engelliliğin türü ve düzeyine göre mutlaka ayrı bir eğitim alınması gerekiyorsa, engelliye/engellilere özel eğitim verilmektedir. Temel eğitim seviyesinde eğitim zorunlu ve ücretsiz olduğundan, devlet, kamuda, engelliler için özel eğitim kurumları veya birimleri oluşturmuş, buralarda uzman eğiticiler ve öğretmenler istihdam etmektedir.[17]

Aşağıda, Yamagata ili Sakata ilçesinde yaşamakta olan bir Japon ailede engelli olarak dünyaya gelen Neo, üçüncü çocuk olup, zorunlu temel eğitim sonrasında tercihe bağlı olan orta eğitime aileden uzakta bir başka ilde devam etmektedir.

---

[13] Devletin ve ailenin engelli bireylere yaptığı yatırımların büyüklüğünü, bu konuda herhangi bir tasarrufta bulunulmadığını izah etmek açısından katılımcılardan birinin ailesindeki engelli bireyin eğitimi ve tıbbi tedavisi için aldığı destek konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız; Cihan, Japonya Nasıl Modernleşti, s. 44-45.

[14] https://engelsizerisim.com/yazi/japonyada-ozurluler (erişim tarihi: 8.03.2025)

[15] https://engelsizerisim.com/yazi/japonyada-ozurluler (erişim tarihi: 8.03.2025)

[16] Japon denizi sahilindeki bir ilçe merkezinde ikamet eden İmai ailesinin üç çocuklarında sonuncusu olan Neo, orta eğitime devam etmek üzere, devlet, engellilerin rahat binebileceği asansörlü bir binek aracı almaları için aileye destek olmuştur. Dahası engelli Neo'nun ailenin ikamet ettiği yerleşimden uzaktaki bir başka şehirde eğitim alabilmesi ve tedavi görmesi için de gerekli tedbirleri almıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Cihan, Japonya Nasıl Modernleşti, s. 44-45.

[17] Cihan, Japonya Nasıl Modernleşti, s. 44

Fotoğraf 1. Ahmet Cihan arşivi, 2019).

Eğitim, Kültür, Spor, Bilim ve Teknoloji Bakanlığının 2019 yılı verilerine göre, Japonya genelinde özel ihtiyaç eğitimi (engelli) okullar türünde[18], 14'ü özel, 1.087'si public (yerel yönetim) ve 54'i de ulusal olmak üzere toplam 1146 özel eğitim kurumu/okulu bulunmaktadır[19]. Bu okullarda, 32.748'i erkek ve 52.588'si kadın olmak üzere toplam 85.336 öğretmen full-time görev yapmaktadır.[20] Öte yandan 1146 özel eğitim okulunda kayıtlı çocuk ve öğrenci sayısı, 94.823'ü erkek ve 49.611'i kız olmak üzere toplamda 144.434'tür.[21]

Son yirmi yılda engelli eğitimi konusunda belirgin gelişmeler olmuştur. Engelli çocukların okula devam etme oranı %70 civarındadır. Engelli öğrenciler "özel ihtiyaç eğitimi" alabilmektedir. Bu eğitim sayesinde engellilerin kendilerine olan güvenleri artmakta, iletişim becerileri gelişmektedir. [22]

Tablo 1. Özel İhtiyaçlar Eğitimi Okulları (2010-2019)[23]

Yıllar, Rakamalar	**2010**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**
Okul sayısı	1.039	1.114	1.125	1.135	1.141	1.146
Öğretmenler (full-time)	72.803	80.905	82.372	83.802	84.600	85.336
Erkek öğretmen	29.447	31.631	31.987	32.502	32.721	32.748
Kadın öğretmen	43.356	49.274	50.385	51.300	51.879	52.588
Kayıtlı öğrenciler	121.815	137.894	139.821	141.944	143.379	144.434
Erkek öğrenciler	79.224	89.862	91.387	93.100	94.144	94.823
Anaokulu bölümü	1.597	1.499	1.476	1.440	1.440	1.438
İlköğretim bölümü	35.889	38.845	39.896	41.107	42.928	44.475
Ortaokul bölümü	27.662	31.088	31.043	30.695	30.126	30.374
Lise bölümü	56.667	66.462	67.406	68.702	68.885	68.147

[18] Schools for special needs educations

[19] Buradaki okul sayısına şubeler dahildir.

[20] Bu öğretmenlerin 814'ü özel sektör,140.669'u kamu/yerel ve 2.951'i ise ulusal okullarda görev yapmaktadır. Bakınız, Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, 2019.

[21] Bu öğrencilerin 301'i özel sektör okullarında eğitim alırken, 83.507'si kamu/yerel ve 1.528'i ise ulusal okullarda eğitim almaktadır. Kayıtlı veya eğitim alan 144.434 öğrenci sayısına, anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise bölümlerinin toplamı dâhildir.
Bakınız, Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, 2019.

[22] https://okul.com.tr/aileler-icin/makaleleri/japonya-egitim-sistemi-510 (erişim tarihi: 8.03.2025).

[23] 2019 yılı Monbu-kagaku-shô verileri (Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, 2019).

Diğer taraftan istatistiklere göre Japonya'da 370 bin kayıtlı görme özürlü bulunmaktadır. Sadece görme engellilere yönelik eğitim veren ülke genelinde 70 okul bulunmaktadır. Okul çağındaki görme engelli sayısı giderek azalmaktadır, ancak ileri yaştaki insanlar arasında körlük artış göstermektedir. Görme engelliler okullarında akademik dersler yanında masaj ve akupunktur eğitimine de büyük önem verilmektedir.[24]

Japonya'da görme engelliler için masaj ve akupunktur mesleği 17. yüzyıldan beri yaygın bir istihdam alanı olmuştur. Görme engelliler için veren okulları dışında bir üniversite, beş rehabilitasyon merkezi ile üç özel merkezde masaj ve akupunktur eğitimi verilmektedir. Bu alandaki mesleki eğitim en az üç yıl sürmektedir. Japonya'da devlet ve özel hastaneler ile serbest olarak masaj ve akupunktur alanında çalışan görme engelli kişi sayısı yaklaşık otuz bin civarındadır. Görme engelliler için hala masörlük ve akupunktur dışında iş bulabilmek çok kolay olmamaktadır.[25]

Engelli bireylerin hayatında eğitim belirleyici olmaktadır. Yetenek ve becerilerini geliştirmek, dahası kabiliyetlerini ortaya koymak suretiyle engellilerin toplumda saygın bir yer edinebileceklerine dair belirli bazı örnekler de bulunmaktadır. Bir şirket kurucusu ve yöneticisi olarak toplumda bir hayli aktif olan Toshiya Kakiuchi adlı engelli bir birey, bunlardan biridir. Toshiya Kakiuchi, kemikleri kırılgan ve kolayca kırılabilir özellikte olan bir engellidir. Tekerlekli sandalyeye mahkum olan ancak engelleri değere dönüştüren Toshiya Kakiuchi, üniversite eğitimi alırken 2010 yılında Mirairo.Inc'i kurmuş, yaşlılar ve engelliler de dahil olmak üzere, herkes için uygun bir evrensel tasarım işini başlatmıştır. Toshiya Kakiuchi'nin başkanlığını ve CEO'luğunu yürüttüğü şirket, Japonya'da engelli kişilerin bakış açılarıyla evrensel tasarımlar ve ürünler geliştirmekte, bu alanda denetimler yapmakta, eğitim ve öğretim faaliyetleri gerçekleştirmektedir.[26]

Engellilerin istihdamı konusunda en temel sorunlardan birinin eğitim imkânları oluşturulması olduğu söylenebilir. Japonya'da bugün engellileri kabul eden üniversite sayısı hala oldukça azdır. Sonuçta, engelli kişiler normal kişilerle eşit oranda eğitim alamadığı, eğitime kolay erişemediği veya eğitim fırsatına daha mahdut sahip oldukları için iş gücüne katılımları da sınırlı kalmaktadırlar.[27]

Özlüce ifade etmek gerekirse, engelli eğitimi konusunda şunlar söylenebilir. Japonya'da engellilik durumu 1,2,3,4,5'e kadar rakamlarla derecelendirilmekte ve engelliliğin derecesine göre kişilere uygun bir eğitim verilmektedir. Daha önce dönemde engellilere umumiyetle ayrı kurumlarda eğitim verilmeye dikkat ediliyordu. Son dönemde okul eğitimi mümkün mertebe normal öğrencilerle beraber kaynaştırılmış eğitim verilmesi tercih edilmektedir. Elbette engellilere dönük özel eğitim hala devam etmektedir. Engellilere dönük özel eğitimin bir hayli maliyetli ve zor olduğu ifade edilmelidir. Devlet, oldukça yüksek olan mali külfeti büyük ölçüde üstlenmektedir (K3)

Aşağıdaki fotoğrafta, bir engelli eğitim merkezinde destek alan aile üyeleri yer almaktadır. Bu kurumlarda formel eğitim yanında mesleki eğitim ve beceri edindirmeye dönük pratikler de yapılmaktadır. (Ahmet Cihan arşivi, 2019).

[24] https://engelsizerisim.com/yazi/japonyada-ozurluler (erişim tarihi: 8.03.2025).

[25] https://engelsizerisim.com/yazi/japonyada-ozurluler: (erişim tarihi: 8.03.2025).

[26] https://info.japantimes.co.jp/jt-with-kintopia/03/ (erişim tarihi: 9.03.2025). Toshiya Kakiuchi'nin başkanlığını ve CEO'luğunu yürüttüğü "mirairo.co" şirketinin tarihi, misyonu, vizyonu ve hizmet alanları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; https://www.mirairo.co.jp/en/ (erişim tarihi:9.03.2025).

[27] ABD'de yaklaşık 150'den fazla üniversitede zihinsel engelli öğrencileri kabul eden bölümler bulunmaktadır. https://info.japantimes.co.jp/jt-with-kintopia/03/ (erişim tarihi: 9.03.2025).

Sivil Toplum ve Engelli Eğitimi

Japonya'da II. Dünya Savaşı sonrasında engellilere yönelik faaliyet yürütmek üzere çok sayıda devlet dışı sivil organizasyon kurulmuştur. Bunlar arasında görme ve işitme engellilerin örgütlü hareketinin toplumda önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. 1948 yılında kurulmuş olan Japonya Görme Engelliler Federasyonuna bağlı 58 kuruluş mevcut olup, toplam üyeye sayısı takriben 50 bin kişidir. Engelliler hareketinde önemli bir rol oynayan federasyon, görme engellilerin eğitimi yanında, kültür, sosyal ve ekonomik alandaki sorunlarının çözümüne de aktif olarak katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Ayrıca federasyon, engelliler için çeşitli araç ve gereçlerin satışının yapıldığı bir merkezi işletmektedir. Diğer taraftan İşitme Engelliler Federasyonu 1949 yılında, Japonya Sağır Körler Teşkilatı ise 1991 yılında kurulmuştur. Bu teşkilat, sayıları yaklaşık 13 bin civarında olan sağır körlerin sorunlarını çözmek için çaba göstermektedir. Etkin çalışmalar yürüten bir başka sivil toplum kuruluşu ise, 1967 yılında kurulmuş olan Japon Özürlüler Derneği'dir. Engelliler ve aileleri ile öğretmenler ve uzmanlardan oluşan derneğin toplam üye sayısı 5 bin civarındadır[28]

Son dönemde Japonya'da sivil toplum kuruluşlarının hem engellilerin eğitimi ve var olan yetenek ve kapasitelerinin geliştirilmesi hem de uygun alanlarda istihdam edilebilmeleri konusunda ciddi girişimlerde bulundukları söylenebilir. Sivil toplum örgütlerinin belirli ölçüde başarılı da gözlemlenmektedir. Yukarıda yer alanlar dışında, engellilerin eğitimi, potansiyellerinin geliştirilmesi ve istihdamları konularında başarılı faaliyetler gösteren sivil girişimlerden bazıları üzerinde aşağıda durulmaktadır.

Engellilik Eşitliği Eğitim Formu (Disability Equality Training Form (DET). Asya genelinde yaygın olarak örgütlü bulunan ve daha çok engellilik eğitmenlerinden oluşan Japonya merkezli bir forumdur. DET kolaylaştırıcıları forum tarafından eğitilmekte ve genellikle engelli kişilerden oluşmaktadır. Japon hükümeti, Uluslararası Japon İşbirliği Ajansı (JAİKA) aracılığı ile bu forumun kurulmasına katkıda bulunmuştur.[29]

DPI-Japan (Japan National Assembly of Disabled Peoples' International). Japonya Engelliler Uluslararası Ulusal Meclisi, 2023 yılı itibariyle faaliyete geçmiştir. Bu meclis, fiziksel, zihinsel, psikososyal veya tedavisi zor hastalıklar dâhil olmak üzere çeşitli engellilik türlerine sahip 91 organizasyonu bir araya toplamıştır. Engelli insanların seslerini tabadan toplayarak bunları ulusal politikalara yansıtmak üzere faaliyetlerde bulunmaktadır.[30]

ACE (Accessibility Conssortium of Enterprises/İşletmelerin Erişebilirlik Konsorsiyumu). Bu kurum, Eylül 2013'te, farklı sektörlerden ve iş alanındaki 20'den fazla büyük şirket, "Engelli bireylerin istihdamı için yeni bir model oluşturmak" amacıyla "Erişilebilirlik İşletmeleri Konsorsiyumu (ACE)" adıyla bir anonim şirket kurmak için bir araya gelmiştir.

[28] https://engelsizerisim.com/yazi/japonyada-ozurluler: (erişim tarihi: 8.03.2025).

[29] https://detforum.org/wp-content/uploads/2023/02/DET-Pamphlet-English.pdf (erişim tarihi: 5.04.2025).

[30] https://www.dpi-japan.org/en/ (erişim tarihi: 5.04.2025).

ACE, insan kaynakları personeli ve engelli çalışanlara yönelik seminerler düzenleyerek, eğitim kitapçıkları yayınlayarak farkındalık yaratma faaliyetleri yürüterek rol modeller üretmekte, yöneticilere ve topluma önerilerde bulunmaktadır. [31]

Mirairo, "engel değeri" kurumsal felsefesiyle engelliliği değere dönüştürmeye çalışan bir özel teşebbüs firmasıdır. Şirket, misyonunu şu ifadelerle özetlemiştir: "Kendi renklerimize boyayabileceğimiz, kendi yolumuzda yürüyebileceğimiz bir gelecek tasarlamak". Devamında ise şu düşünceyi paylaşmıştır: "Hepimiz geleceğe doğru giden bir yolda yürüyoruz; her birimiz uyruk, cinsiyet, yaş, fiziksel özellikler ve yetenek gibi farklı bireysellik renklerine sahiptir. Ancak toplumda var olan çeşitli rahatsızlıklar ve bozukluklar bu yolu tıkamaktadır. Kendi bakış açılarımızdan, deneyimlerimizden ve duyarlılıklarımızdan yararlanarak değerimizi en üst düzeye çıkarmamızı sağlayacak yeni bir toplum tasarlayacağız."[32]

Mirairo, vizyonunu ise şu cümlelerde özetlemiştir: "Engel değeri. Her insanın kendine göre eksikleri, zayıf noktaları, kolay gelmeyen şeyleri vardır. Travma veya psikolojik kompleksleri olanlar da var. Ancak bunların ne aşılması, ne de silinmesi gerekiyor. Şu ana kadar "engel" olarak algılananlar, kişinin bakış açısına ve birbirleriyle olan etkileşimine bağlı olarak "güçlü yönler" ve "değer" olabilir. Engelleri değere dönüştürerek toplumu dönüştüreceğiz."[33]

Öte yandan Mirairo.Inc'in tekerlekli sandalyeye mahkum kurucusu Toshiya Kakiuchi, 29 Ekim 2020 tarihinde the Japan Times'a bir mülakat vermiştir. Kakiuchi, "Japonya ve Engelliler: İşyerinde çeşitliliği artırmanın anahtarları kapsayıcılık ve stratejik düşünmek" başlıklı bu mülakatta düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "Tekerlekli sandalyede olduğum gerçeğini kabullenemiyordum. Sayısız ameliyat ve rehabilitasyona rağmen yürüme hayalim asla gerçekleşmedi. Sonunda rehabilitasyondan vazgeçtim ve durumuma rağmen neler yapabileceğimi keşfetmek için üniversiteye girdim. Bir şirkette satış stajyeri olarak çalışırken en yüksek satışları yaptım. Yürüyememenin bir güç olabileceğini ve bunu değere dönüştürmem gerektiğini fark ettim. Bu yüzden 10 yıl önce, 20 yaşındayken şirketimi kurdum. Ana işimiz Evrensel Davranış Testleri uygulamaktır; yaşlılar ve engelliler gibi başkalarıyla iletişim kurmak için temel ipuçları ve bilgiler sağlamak üzere eğitim ve dersler sunuyoruz. Şimdiye kadar 600 şirkette yaklaşık 100.000 kişi eğitimimizi aldı."[34]

Japon toplumu engelli bireylerin korunması gerektiği fikrine sıcak bakmaktadır. Sosyal hayata katılımlarını teşvik etmek ve engellilerin potansiyellerini keşfetmeleri için ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Japonlar, giderek, engellilere özgü bir farkındalık geliştirmeye, engeline bakılmaksızın her insanın toplumda aktif bir rol oynayabileceğine odaklanmaya başlamıştır. Bu amaçla engelliliğin derecesi ve doğası ayrıntılı bir şekilde araştırılmakta, engellilerin kullanılmayan gizli yetenekleri ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.[35]

Japonya'da gerçekten engellilerin çoğunluğu temel bir desteğe sahip oldukları takdirde toplumda çok aktif bir rol oynayabilmektedir. Girişimci bir engelli olan Yushi Masumoto tarafından kurulmuş olan Tokyo Shinjuku adlı firma, suigeneris örneklerden biridir. Tokyo'da Shinjuku merkezli olarak faaliyet gösteren "activateLab Co., Ltd" şirketinin başkanı Yushi Masumoto, 2009 yılında beyin kanaması nedeniyle vücudunun sağ tarafı felç olduktan sonra, yaşadığı tecrübelerden yola çıkarak 2015 yılında kendi işini kurmuş, kendisi gibi engelli insanların toplumda aktif rol oynayabileceklerini kanıtlamıştır. O, kurmuş olduğu şirket vasıtasıyla, engellilerin en iyi şekilde çalışabilecekleri bir toplum inşa etmek üzere çeşitli işler geliştirmeye başlamıştır. Bununla birlikte Yushi Masumoto gibi çok az sayıda engelli insan kendi yeteneklerini iş dünyasında ön saflarda sergileyebilmektedirler.[36]

Yushi Masumoto'nun "activateLab Co., Ltd" şirketini kurarken temel yaklaşımı, engelli insanların yeteneklerinden en iyi şekilde yararlanarak aktif rol oynayabilmeleri için öncelikle bilgi ve hizmetleri alabilmeleri gerektiği konusuna odaklanmıştır. Masumoto, engelliliğin kimya gibi açıklanabileceği, sebeplerin ve koşulların hesaba katılabileceği sonucuna varmıştır. O, "sadece gönüllülük ruhuyla destek sağlarsak, iş biter ve bir sonraki adıma geçmez. Ancak, sebebi öğrendikten sonra, engelliliğe bağlı sistematik önlemler geliştirebiliriz" düşüncesindedir.[37]

---

[31] https://www.j-ace.net/about/ (erişim tarihi: 5.04.2025).

[32] https://www.mirairo.co.jp/en/ (erişim tarihi: 5.04.2025).

[33] https://www.mirairo.co.jp/en/ (erişim tarihi: 5.04.2025).

[34] https://info.japantimes.co.jp/jt-with-kintopia/03/ (erişim tarihi: 9.03.2025).

[35] Geniş bilgi için bakınız; "Engelli insanların gizli yeteneklerinin ortaya çıkarılması", https://sj.jst.go.jp/stories/2022/s1118-02p.html (erişim tarihi: 5.04.2025).

[36] https://sj.jst.go.jp/stories/2022/s1118-02p.html (erişim tarihi: 5.04.2025).

[37] https://sj.jst.go.jp/stories/2022/s1118-02p.html (erişim tarihi: 5.04.2025).

Masumoto, düşüncesini hayata geçirmek üzere önce yeni bir sistem kurmaya yönelmiş, bu amaçla engelli kişiler arasında bilgi alışverişi ve paylaşımı için "OpenGate" adıyla bir platform geliştirmiş, ardından engelli kişilerin tanımlanabilmesi için engelliliği farklı parçalara bölen bir eşleştirme motoru olan "Bui-kun" adıyla bir sistem oluşturmuştur. Japonya'da engelli insanlar toplumda daha aktif hale geldikçe, onların hareketliliğini ve pratik çalışmalarını desteklemenin yollarını düşünmek çok daha mümkün olmakta ve yeni teknolojiler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Sonuçta Japonya'da, daha fazla engelli insanın aktif rol oynayabildiği bir toplum vardır. Bu, engelli bireylerin yalnızca bağımsızlıklarını ve refahlarını elde edebilecekleri kapsayıcı bir toplum değil, aynı zamanda onların potansiyellerini ortaya çıkaran, daha canlı olan bir toplumdur.[38]

Japonya yaşlılar ve engelliler istihdam organizasyonu (JEED)[39] temel bir ilkeyi kabul etmiştir. Bu ilkenin, "herkesin çalışarak katkıda bulunma şansına sahip olduğu bir 'herkes için' toplum yaratma hedefi" olduğu çok açıktır. JEED başkanı, kamuoyu ile paylaşmış olduğu bir mesajında bu ilkedeki fikri somutlaştırır: "Japonya'nın çalışan nüfusu, sürekli düşen doğum oranı ve yaşlanan nüfus nedeniyle azalmaya devam ederken, 'insanlarımıza yatırım yapmamız' ve daha çeşitli bir işgücü yaratmamız gerekiyor. Genç ve yaşlı, erkek ve kadın, engelli kişilerin de dâhil olduğu tüm insanların hayattan tatmin olabileceği bir toplum. Çalışma arzusu ve yeteneği olan tüm vatandaşların, yaşamları boyunca bireysel becerilerini kullanabilmeleri esastır."[40]

Ülke geneline bir bütün olarak bakıldığında, Japonları grup toplumu olarak tanımlamak mümkündür. Bir başka ifadeyle Japonya resmen bir gruplaşma ülkesidir. Bu grupların bir kısmı resmi kurumlara kayıtlıdır. Grupların gerçek sayısını bilmek de oldukça zordur. Çünkü Japon idaresi ve sistemi, toplumu lüzumundan fazla sıkmamak için her şeyi tescil ve kayıt ettirmeye zorlamamaktadır. Gruplar kendilerini resmi mercilere tescil etmenin lüzumunu hissederlerse mutlaka kayıt yaptırıyorlar. Bütün Japonlar kayıtlı ve kayıtsız bir gruba üyedirler. Bir gruba mensup olmak, toplum içinde (isolated) yalnız olmamak ve kendi varlığını ispat etmek için, bireylere bir tür statü sağlamaktadır. Herhangi bir dini müessesenin, mesela; mahalledeki bir "cinca ve otera" üyeleri, çeşitli cemaatlerin mensupları genellikle belirli bir aidat ödemektedirler. Bütün sivil toplum kuruluşları da öyledir. Sivil toplum kuruluşları devletten yardım alabilmeleri için kendilerini tescil ettirmek mecburiyetindedirler. Zira Japonya'da ne tür faaliyette bulunduğu, ne yaptığı belirsiz bir kuruluşa devlet yardım etmemektedir. Her tür kayıtlı kuruluş faaliyet hedefini ve alanını ispat etmek zorundadır. Dolayısıyla bütün Japon sistemi bir makine gibi aksamadan işlemektedir. Bu şekilde her insanın ve her grubun nerede ne iş yaptığı tespit edilebilmektedir (K1)

ENGELLİLERİN MAL VE HİZMETLERE ERİŞİMİ

Japonya'da hükümet, "İleri Bilgi ve Telekomünikasyon Ağı Topluluğunun Oluşturulmasına Dair Temel Kanunu" 6 Aralık 2000 tarihinde meclisten geçirerek yasalaştırmıştır.[41] Bu düzenleme, her vatandaşın bilgi ve telekomünikasyon teknolojisinden yararlanabileceği bir toplumun inşasını hedeflemiştir.[42] Engelli Kişiler Temel Kanunu sonrasında gerçekleştirilen düzenlemeler engelli kişilerin kamusal tesislere ve bilgilere erişebilmesini sağlayacak önlemlerin sistemsel olarak teşvik edilmesini öngörmüştür.[43]

Japonya'da hava yoluyla ülkeye giriş yapan yabancılar, çeşitli ulaşım sistemlerine çok rahat bir şekilde erişim sağlayabilmektedir. Ayrıca yabancı ülkelerden gelen kişiler binalardaki asansörlerin ve tuvaletlerin "konuşuyor" olduğunu görünce çoğu zaman şaşkınlık yaşar. Osaka, metro istasyonlarında engelsiz erişimin %100 olduğu dünyada ilk şehir olmuştur. Tokyo'da 2020 yılı itibariyle metro istasyonlarında %88 oranında asansör bulunurken, Paris'te bu oran sadece %3, Londra'da ise %18, New York'ta %25 seviyesinde kalmıştır[44]

[38] https://sj.jst.go.jp/stories/2022/s1118-02p.html (erişim tarihi: 5.04.2025)

[39]Japonya Yaşlılar ve Engelliler İstihdam Örgütü (JEED) (Japan organization for employment of the elderly, persons with disabilities and job seekers) için bakınız, https://www.jeed.go.jp/english/. (erişim tarihi: 5.04.2025).

[40] https://www.jeed.go.jp/english/ (erişim tarihi: 5.04.2025).

[41] 6 Ocak 2001 tarihinden itibaren yürürlüğe giren İleri Bilgi ve Telekomünikasyon Ağı Topluluğunun Oluşturulmasına Dair temel Kanun için bakınız; https://japan.kantei.go.jp/it/it_basiclaw/it_basiclaw.html (erişim tarihi: 9.03.2025).

[42] Kanunun üçüncü maddesi, engellilikten söz edilmeden şu şekilde düzenlenmiştir. "İleri bilgi ve telekomünikasyon ağı toplumunun oluşturulması; her vatandaşın internet ve diğer ileri bilgi ve telekomünikasyon ağlarını kolayca ve bağımsız olarak kullanabilme olanağına sahip olduğu ve bu olanaklardan yararlanarak yeteneklerini tam ve yaratıcı bir şekilde kullanabildiği, böylece bilgi ve telekomünikasyon teknolojilerinin yaygın yararlarından yararlanabildiği bir topluma ulaşmak amacıyla yapılır." https://japan.kantei.go.jp/it/it_basiclaw/it_basiclaw.html (erişim tarihi: 9.03.2025).

[43] https://disabilityin.org/country/japan/ (erişim tarihi: 9.03.2025).

[44] https://info.japantimes.co.jp/jt-with-kintopia/03/ (erişim tarihi: 9.03.2025).

Öte yandan, dokunsal kaldırım taşları ilk defa Okayama bölgesinde keşfedilmiş ve üretilmiş, ardından tüm Japonya'ya yayılmıştır. Daha sonra denizaşırı ülkelere ihraç edilmeye başlanmıştır. Yerel yönetimler tarafından yaya ışıklarında görme engelliler için sesli uyarı sistemleri oluşturulmuştur. Fakat bu sesli uyarı sistemi gece saat 22:00'ye kadar aktiftir. Görme engelliler, bu saatten sonra sesli uyarı sistemi olmadan içgüdüleri ve cesaretleri ile yolun karşısına geçmektedirler.[45]

Japonya'da 1940 yılında kurulan (Braille) breyl kütüphanesi sesli ve kabartma kitap temin etmekte, bunun yanında bilgisayar ve breyl baskı hizmeti vermekte, ayrıca ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli kurslar ve seminerler organize etmektedir. Bugün ülke genelinde görme engellilere hizmet veren 100 adet Braille (breyl) kabartma yazılı ve konuşan kütüphane bulunmaktadır. Bu kütüphanelerde ders kitapları dışındaki konularda daha fazla kitap bulunmaktadır.[46]

Aşağıda, 2019 yılında Japonya'da Yamagata ili Sakata ilçesinde bedensel engelli bir bireyin kendisine hizmet sunan bir genç kadınla bir parkta dinlenerek vakit geçirdiği ana tanıklık edilmektedir.

Fotoğraf 2. (Ahmet Cihan arşivi, 2019).

AYRIMCILIĞIN KALDIRILMASI

Japonya'da engelli bireylerin sosyal hayata katılımları, bu arada kamu ve özel sektörde giderek artan bir oranda istihdam edilmesi, daha önce gerçekleşen yasal düzenlemeler yanında toplumda belirli bir bilinç oluşmasının bir sonucunda olmuştur.

1970 tarihli Engelli Kişiler Temel Yasası'ndan sonra, Engelli Kişilere Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Kanunu 26 Haziran 2013 tarihinde yasalaşmış ve 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanun, engelliliğe dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını teşvik ederek, vatandaşların engelli olup olmadığına göre ayrımcılığa maruz kalmamasını amaçlamıştır. Kanun, aynı zamanda, iş yerinde engelli kişiler için makul düzenlemeler yapılmasını, bazı durumlarda yapılacak düzenleme giderlerini karşılamak üzere hükümet tarafından ödenek tahsisini öngörmüştür.[47]

[45] https://info.japantimes.co.jp/jt-with-kintopia/03/ (erişim tarihi: 9.03.2025).

[46] https://engelsizerisim.com/yazi/japonyada-ozurluler: (erişim tarihi: 8.03.2025).

[47] https://disabilityin.org/country/japan/ (erişim tarihi: 5.03.2025).

Engelli Kişilere Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Kanunu, toplam 6 bölüm, 26 madde ve ek hükümlerden oluşmaktadır. Kanunun ikinci bölümünde, engelliliğe dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin temel politika belirlenirken, üçüncü bölümde idari organlar ve şirketler tarafından engelliliğe dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirler öngörülmüştür. Dördüncü bölümde ise, engelliliğe dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik destek tedbirleri açıklanmıştır.[48]

Engelli Kişilere Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Kanunu'nda 1970 tarihli Engelli Kişilerin Temel Kanunu'na atıf yapılmıştır.[49] 26 Haziran 2013 tarihli 65 sayılı Kanun (Engelli Kişilere Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Yasası), merkezi yönetimden yerel idarelere, halktan şirketlere kadar bütün taraflara değişik düzeyde sorumluluk yüklemiştir.[50]

KÜLTÜREL NORMLAR VE İŞGÜCÜNE KATILIM

Japonya; fert, devlet ve toplum olarak kendilerine has olan bazı özellikleri olan bir ülkedir denebilir. Japonlar genellikle gerçek duygu ve düşüncelerini dışa vurmayarak, başkalarına karşı olması lazım olan bir yaklaşımla çok dikkatli davranırlar. Ayrıca duygusallığı ve sürtüşmeyi asla sevmiyorlar. Dolayısıyla enerjilerini işlerine ve üretime odaklamış oldukları söylenebilir.

Japonlar çok mütevazı ve alçak gönüllü insanlar olup hiç kimseye yukarıdan bakmazlar. Onlar hiç kimseyle "sıkı fıkı" olmazlar, resmiyetin de dışına çıkmazlar. Aileleri dışında hemen hiç kimseyle lüzumundan fazla yakınlaşmazlar. Bu vasıflar Japonları dünya piyasalarında rekabet edebilecek kaliteli ürünler üreten bir toplum haline getirmiştir.

Japonya'da engelliler geçmişten bugüne sürekli gözetilmiş ve korunmuştur. Bu nedenle son döneme kadar, toplumda aktif bir rol almaları için engellileri teşvik etme ihtiyacı sınırlı kalmıştır. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları sözleşmesi Japonya'da 2009 yılında onaylamıştır. Bu süreç, engellileri spor faaliyetlerine dâhil etmek için Japonya'da bir farkındalık başlatmış, para-olimpik sporlara olan ilgi Japonya'da giderek artmıştır.[51]

Bugün Japonya'da engellilerin iş gücüne tam olarak katılamadıkları, sosyal yaşama uyum sağlayamadıkları yönünde bir kanaat mevcuttur. Japonya'da bir tarafta kolektivizm ve uyum gibi geleneksel Japon değerleri yer alırken, öte yandan bireyselcilik ve toplumsal çeşitlilik gibi değeler de giderek artan oranda önem kazanmaktadır.[52]

Japonya, sanayi ve ekonomik olarak çok hızlı gelişmiş olmasına rağmen eski ile yeniyi kurumların bünyesinde dün olduğu gibi bugün de kaynaştırmayı tercih etmektedir. Ani ve sert değişimlerin menfi şeyleri beraberinde getireceği düşünüldüğünden, toplumu idare eden yöneticiler hiçbir şeyi tümden yani %100 değiştirmeye yönelmemektedir. Toplumundaki insanlar her zaman kendilerinin yanılabileceğine inanırlar, dolayısıyla çok düşünürler, bir şeye karar vermek için "sorup sual edip", acele etmemeğe çok dikkat ederler. İnsanların fazlaca cesaretleri ve kendilerine de güvenleri olmadığından, bireyler tek başlarına karar vermezler grup halinde karar alırlar. Karar mekanizmalarının esası budur. Japon toplumundaki yetişkinler yapılan yanlışlığın hiçbir şeyi geri getirmeyeceğini, sadece var olan enerjiyi harcamaktan başka bir sonuç doğurmayacağını daima akıllarında tutarlar. Dolayısıyla karar mekanizmaları aşağıdan yukarıya doğru olup, bu süreçte yaşlı ve tecrübeliler son söz sahibidirler. Japonya'nın başarısının temelinde bunların olduğu söylenebilir (K1).

---

[48] Engelli Kişilere Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Kanunu için bakınız, https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3052/en (erişim tarihi: 5.03.2025).

[49] Bu kanunun ilk maddesi şu şekilde düzenlenmiştir. "Bu kanun, engelli Kişilerin Temel Kanunu'n temel ilklerine uygun olarak, tüm engelli kişilerin engelli olmayan kişilerle eşit oldukları, temel insan haklarından yararlanma onuruna sahip oldukları ve onuruna yakışır bir yaşam sürme hakkında sahip oldukları dikkate alınarak, engelliliğe dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını teşvik etmeyi, böylece hiçbir vatandaşın engelli olup olmadığına göre ayrımcılığa uğramamasını sağlamayı ve engelliliğe dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik önlemleri belirleyerek, karşılıklı olarak birbirlerinin kişiliğine ve kişiliğine saygı duyulan bir birlikte yaşama toplumunun gerçekleşmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.".Ayrıntılı bilgi için bakınız; https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3052/en (erişim tarihi: 5.03.2025).

[50] 1 Nisan 2016 tarihinde yürürlüğe giren Engelli Kişilere Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Kanunu için bakınız, https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3052/en (erişim tarihi: 9.03.2025).

[51] https://sj.jst.go.jp/stories/2022/s1118-02p.html (erişim tarihi: 5.04.2025).

[52] https://disabilityin.org/country/japan/ (erişim tarihi: 9.03.2025).

ENGELLİLERİN İSTİHDAMI

Japonya'da engellilerin istihdamı (employment) yani iş durumuna bakıldığında genel olarak şunları ifade etmek mümkündür. Öncelikle, engellilerin bir kısmının kendilerini toplumun normal insanları olarak görülüp kabul edilmesini istediği ifade edilebilir. Bu gruptaki engelliler, engellilik derecesine uygun bir iş bulup çalışmaktadırlar. Engellilerin diğer bir kısmı ise, okulları, iş kurumları ve içinde bulundukları mahalli yönetimlerin yardımıyla iş bulmaktadır. Merkezi hükümet başta olmak üzere tüm mahalli idareler bu hususta ciddi manada katkıda bulunmaktadır. Örneğin, hükümet, kimi durumda engellileri istihdam eden iş yerlerini, onların maaşlarının bir kısmını ödeyerek ödüllendirmektedir. Diğer yandan hükümet de engelliler için zaman zaman bizzat iş yerleri açmaktadır. Bu tür iş yerleri, aslında, hafif engeli olanların eğitim alarak daha iyi bir iş bulmalarına yardımcı olmaktadır. Bazı engelliler ise, bu tarz yerlerde sadece meşgul edilmekte, bu iş yerlerini açanlara ve yöneticilerine iş verilmiş olmaktadır. Bu yerlerde önce eğitilip daha sonra normal kişiler gibi çalışmaya başlayıp maaş alan engelliler de bulunmaktadır. Japon toplumunda doğup yetişen insanların genel olarak asalak mantıklı olmadıkları, başkalarına yük olmak istemedikleri bir gerçektir. Sonuçta, Japonya'da engellilikle alakalı çok değişik durumların olduğu, var olan farklılık ve çeşitliliğe bağlı olarak uygun çözümler oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir (K2).

Japonya'da hükümet son dönemde engellilerin topluma entegarsyonu ve işgücüne katılımlarını teşvik edip artırmak üzere yeni yasal düzenlemek gerçekleştirmiştir. Bu düzenlemeler sonucunda şirket çalışanlarının %2.5'nin engellilerden oluşturma zorunluluğu getirilmiştir. Bu konu, aşağıda daha tafsilatlı olarak ele alınacaktır. Hükümet, toplum ve ailelerin, engellileri topluma kazandırmak için büyük bir çaba içinde olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Yoksa onları kendi hallerine bırakmak zaten devlete çok büyük bir yük teşkil edecektir. Bu durumdan bağımsız olarak, ülkede işgücü açığı olduğundan, özel şirketler de yurt dışından yasal yollardan düzenli bir şekilde işçi getirmektedir.

Öte yandan engellilerin maaş durumuna göz atıldığında şunları ifade etmek mümkündür. Yukarıda, engellilik derecesine göre engelli nüfusun çeşitli kategorilere ayrılmış olduğu ifade edilmişti. Devletin ilgili kurumları, ailenin durumunu da göz önüne bulundurarak engellilerin mali durumunu çok çeşitli şekilde ve ayrıntılı olarak ele almaktadır. Her engellinin durumuna göre çeşitli kanunlar göz önünde tutularak malullük maaşı bağlanmaktadır. Elbette, ülkenin ekonomik durumu da göz önünde tutulmaktadır. Japonların, "adaletsizlik" olmasın diye her şeyde olduğu gibi bu konuda da kılı kırk yardıkları iddia edilebilir. Dolayısıyla karar alıcılar çok ciddi ve titiz davranmaktadırlar, asla bir olumsuzluğa ve usulsüzlüğe meydan vermemeye özen göstermektedirler.

13 Aralık 2006 tarihli Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Japon hükümeti tarafından 2014 yılında onaylanmıştır.[53] Öte yandan Engelli Kişilerin İstihdamını Teşvik Kanunu 2012 yılında çıkarılmıştır. Bu yasa, toplumu, devleti ve işverenleri engellilerin istihdam edilebilmesi için çeşitli önlemleri almaya sevk etmiştir. Bu kanun, dört temel prensip benimsemiştir. Bu ilkeler, sırasıyla, normalleştirme, engelli kişilerin bağımsız hale gelmelerine yardımcı olma, engelli kişilere istihdam sağlarken işverenlerin yerine getirmeleri gerekli sorumluluklar, hedeflere ulaşmak üzere ulusal ve yerel makamların üstlenecekleri sorumluluklar olarak ifade edilmiştir. Kanun, kamu ve özel sektör işverenlerine istihdam ettikleri çalışanlar arasında belirli bir oranda engelli çalıştırma zorunluğu getirmiş, ayrıca vergi sistemi ve meslekî rehabilitasyon sistemini yeniden düzenlemiştir.[54] Kanuna göre, bir kişinin engelli istihdamı teşviki kapsamına girebilmesi için, mesleği icra ederken ciddi kısıtlamalara maruz kalması veya mesleki yaşamında zorluk çekmesi gerekir. Bundan dolayı, düşük düzeyde engeli olanlar ve sadece mahdut kısıtlamaları bulunan bu yasa kapsamında istihdam edilemiyorlar.[55]

2013 yılında Engelli İstihdamını Teşviki Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır. Engellilerin işe alınmasında ayrımcılığın yasaklanmasıyla ilgili kanun değişikliğinin öngördüğü hüküm 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Öte yandan kanunun daha fazla engellinin istihdamını amaçlayan değişiklik kısmı 2018 yılında yürürlüğe girmiştir. Japonya anayasası kanun önünde eşitlik ilkesini benimsemiştir; ırk, inanç, cinsiyet, sosyal statü veya aile kökeni nedeniyle siyasi, ekonomik veya sosyal ilişkilerde ayrımcılık yapılmayacağını kabul eder. Ayrıca çeşitli yasalarda da ayrımcılık yasaklanmıştır.[56]

Engelli İstihdamını Teşvik Kanunu, yinelemek gerekirse, kamu ve özel sektör işverenlerine tam zamanlı çalışanları arasında belirli oranda engelli birey çalıştırma zorunluluğu getirmiştir.

---

[53] Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme için bakınız; https://legal.un.org/avl/pdf/ha/crpd/crpd_e.pdf (erişim tarihi: 5.03.2025).

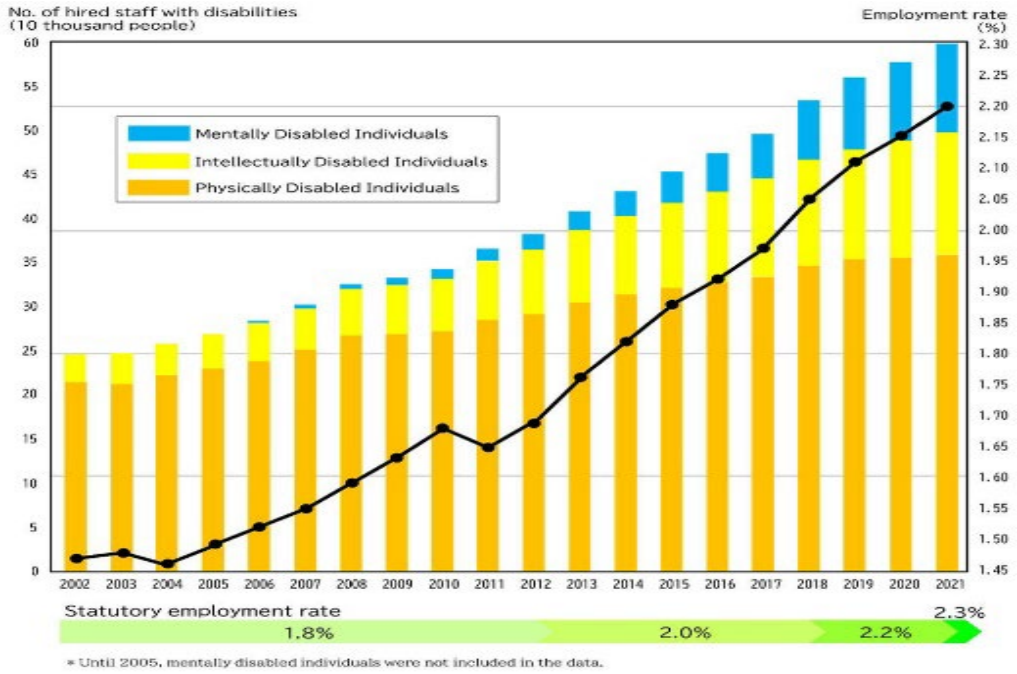
[54] Engelli Kişilerin İstihdamını Teşvik Kanunu için bakınız; şhttps://www.mhlw.go.jp/english/policy/employ-labour/employment-security/dl/disabilities_eng.pdf (erişim tarihi: 5.03.2025).

[55] https://disabilityin.org/country/japan/ (erişim tarihi: 5.03.2025).

[56] https://globalnaps.org/country-issue/japan-persons-with-disabilities/ (erişim tarihi: 5.03. 2025)

Japonya'da engelli istihdamının çoğunluğunu özel sektör üstlenmektedir. Özel sektör firmaları, önceki on yıllara nazaran çalışan engelli sayısını belirgin şekilde artırmış olsalar da, rakamlar henüz %2.3'lük yasal istihdam sınırının altındadır. Aşasıdaki şekil, 2002-2021 yılları arasında mental, entelektüel ve fiziksel engelli istihdam sayıları ve oranları hakkında genel bir bilgi vermektedir.[57]

Çizelge 1. Engel gruplarına göre engelli istihdam durumu.

Özel şirketlerin toplam işgücüne oranla engelli çalışan sayısını artırması için yasal zorunluluk 2013 yılında %1,8'den %2'ye çıkartılmıştır.[58] 2018 yılında ise, Engelli Ayrımcılığı Kanunu'nda yapılan değişiklik ile özel işletmelerin işe alacağı engelli kişilerin oranı toplam çalışan sayısı içinde %2'den %2,2'ye yükseltilirken, merkezi ve yerel yönetimlerde bu oran %2,5'tir. İl eğitim komitesi üyeleri için oran %2,4 olarak belirlenmiştir. Mart 2021 sonuna kadar özel işletmelerde istihdam edilecek engelli kişi oranı %2,3'e, Nisan 2024'te ise %2,5'e çıkarılırken, 2026 mali yılı sonuna kadar bu oranın %2,7'ye yükseltilmesi öngörülmüştür. Söz konusu düzenlemeler sonucunda Japon işverenler, gelişim bozuklukları olanlar da dâhil olmak üzere, giderek daha fazla engelli istihdam etmekle yükümlü hale gelmiştir.[59] Öte yandan, 2023 yılı verilerine göre, merkezi ve yerel yönetimlerde engelli kişilerin istihdam oranı %3 iken, il eğitim kurullarında oran %2,9'dur.[60]

Sağlık, Çalışma ve Refah Bakanlığı verilerine göre, özel şirketlerde 2018 yılında istihdam edilen toplam engelli kişi sayısının 821.000 olduğu tespit edilmiştir.[61] Firmaların sadece %48,3'ünün yasal olarak zorunlu engelli istihdam oranına ulaştığı belirtilmiştir. Çok sayıda küçük ve orta ölçekli şirketin engelli istihdamı konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı, ayrıca şirketlerin daha fazla desteğe ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.[62]

Engelli çalışanlar arasında zihinsel engellilerin sayısında hızlı bir artış söz konusu olmuştur. Ancak ihtidam edilen zihinsel engelli çalışanların işten ayrılma oranının yüksel olduğu da bir başka gerçektir. 2019 yılı verilerine göre, Japonya'da zihinsel engelli insanların %40'dan fazlasının bir yıl içerisinde işinden ayrıldığı raporlanmıştır. İşten ayrılmanın birçok nedeni olduğu anlaşılmaktadır.

---

[57] https://sj.jst.go.jp/stories/2022/s1118-02p.html (erişim tarihi: 5.04.2025).

[58] https://mainichi.jp/english/articles/20190716/p2a/00m/0na/013000c (erişim tarihi: 5.03.2025).

[59] Japon işverenlerin daha fazla engelli istihdamı için bakınız; https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2018-05-22/japan-employers-obligated-to-employ-more-people-with-disabilities-including-people-with-developmental-disorders/ (erişim tarihi: 5.03.2025).

[60] https://mainichi.jp/english/articles/20230114/p2a/00m/0na/003000c (erişim tarihi: 5.03.2025).

[61] https://mainichi.jp/english/articles/20190716/p2a/00m/0na/013000c (erişim tarihi: 5.03.2025).

[62] https://mainichi.jp/english/articles/20230114/p2a/00m/0na/003000c (erişim tarihi: 5.03.2025).

Zihinsel engellilerin iş arkadaşları ve diğer insanlarla olan ilişkilerden kaynaklanan stres konusunda hassas olması, zihinsel ve fiziksel durumları nedeniyle çok kolay etkilenen engelli çalışanların eğilimlerini işverenlerin yeterince dikkate almaması, işten ayrılma nedenleri arasında gösterilmektedir.[63]

Japonya'da sosyal güvenlik harcamaları kartopu gibi büyüdüğü için hükümet her geçen yıl kendisini daha fazla baskı altında hissetmektedir. Buna bağlı olarak hükümet, harcamaları kısmak için, bağımsız ve kendilerine yetebilen bireyler olmalarına yardımcı olmak üzere, engelli kişilerin istihdamını özel sektöre yüklemekle eleştirilere maruz kalmaktadır[64]

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

21. yüzyılda mevcut Japon sisteminin tolumdaki hemen her grubu ve her bireyi sistemin içine çekmekte olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, engellilerin Japon toplumunda bir statü edinmeleri ve başarılı olmaları için tüm yollar açık tutulmaktadır. Genel nüfusta görülen hızlı gerileme trendi nedeniyle toplumda her birey kabiliyetine ve kapasitesine göre değerlendirilmektedir. Japon toplumunda, "Bu iyidir, bu kötüdür veya şu engellidir" gibi şeyler kesinlikle ifade edilmemekte, olsa bile duygu ve düşünceler dışa vurulmamaktadır. Altın madeni içerisinden nasıl altın çıkarılıyorsa kabiliyetli ve maharetli insanlar aranıp bulunmakta, her bir insana ölçülü bir şekilde bir şeyler öğretilmekte ve eğitilmektedir. Hiç kimseye karşı ön yargılı davranılmamaktadır; insanlar kendi bakışlarını kesinlikle dışa vurmazlar. Japonlar her şeyde çok dikkatli davranmaktadırlar, hiç bir bireyin vatanına ve milletine küsmesine göz yummazlar. Her bir insanı, kişinin şartlarına göre en iyi şekilde değerlendirmeye özen göstermektedirler. Şüphesiz engelliler de bundan istisna değildir. Öte yandan Japonlar, istismarı, suiistimali ve kayırmayı da sevmemektedirler. Her sosyal grup ve birey ne yapması gerektiğini ve kendisinden ne istenildiğini, hem öteden beri gelen toplumsal ve ahlaki normlarla hem de öğretim-eğitim yoluyla öğrenir ve bilir.

Japonya'da engelliler toplumda kendi hallerine bırakılmamaktadır. Engellilik, ilk önce beş dereceli bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Ayrıca engellilerin eğitimi için çeşitli kategorilerde okullar mevcuttur. Başarılı olan engelliler normal çocuklarla veya normal kişilerle bir arada öğretim görmekte ve eğitim almaktadırlar. Yani, etkili ve düzenli bir eğitim sistemi ve kurumları sayesinde, Japonya'da hemen herkesin mümkün mertebe çok muazzam işleyen düzenin (sosyal sistemin) bir parçası haline getirildiği söylenebilir. Buna elbette engelliler de dâhildir. Günümüzde devlet, engellilerin eğitimi, rehabilitasyonu, kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve onların topluma entegrasyonu amacıyla yapılması gereken hemen her şeyi kesinlikle hiçbir masraftan kaçınmadan yerine getirmeye dikkat etmektedir denebilir.

Japon toplumunda engelliler için başarının bütün kapılarının sonuna açık olduğu aşikârdır. Toplumdaki hiçbir insan grubu "asalak" mantıklı değildir, engelliler dâhil bütün bireyler öğrenebileceği bir şey varsa öğrenip yapabileceği işe kendisini hazırlar. Hedefe ulaşmak üzere, bu yolda bütün imkânlarını kullanmayı da ihmal etmez. Hem engelli aileleri hem de toplum ve devlet çok yönlü olarak engellileri desteklemektedir. Engellilerin her alanda iş yaptıkları, var oldukları söylenebilir, bu ifade kesinlikle bir mübalağa değildir. Japonya'da, gözü görmeyen doktor da öğretmen de görev yapabilmektedir.[65] Ayrıca, iki ayağı engelli olan yetişkin bir insanın Shonai bölgesinde belediye meclisi üyesi olduğu bir gerçektir. Ayrıca bedeni hareket etmeyen ve hiç konuşamayan bir kişinin milletvekili olması, Japonya'da engellilerin toplumdaki statüsünün somut bir tezahürü olarak kabul edilebilir. Hafif bedensel engelliler için iş bulmak asla zor değildir. Mental ve entelektüel engeli veya yetersizliği olanların iş bulması aslında daha büyük problemdir. Onlar da, yine Japonya'da engellilik derecelerine göre eğitilip bir şeyler öğrenebilmektedir, sonunda belirli bir kısmı işgücüne katılabilmektedir. (K1)

Bütün bu anlatılanlardan yola çıkarak, Japonya'da engellilere dönük sosyal destek politikalarının bir hayli gelişmiş olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle, engellilere dönük hizmetler oldukça çok ve çeşitlidir. Mesela, otobüs, tren, uçak gemi gibi toplu taşımacılıkta görevli tüm personel eğitilmekte ve engelli bireylere nasıl hizmet verileceği konusunda eğitimler almaktadır, bu konuda zaman zaman tatbikatlar yaptırılır[66]. Bilindiği gibi bütün hastanelerde, istasyonlarda ve hava limanlarında tekerlekli sandalyeler bulunmaktadır, engellilere özel rampalar yapılmıştır. Engellilere dönük yapılan bütün hizmetler güler yüzle ve tatlı bir dille yerine getirilmektedir (K2).

---

[63] https://mainichi.jp/english/articles/20190716/p2a/00m/0na/013000c (erişim tarihi: 5.03.2025).

[64] https://mainichi.jp/english/articles/20190716/p2a/00m/0na/013000c (erişim tarihi: 5.03.2025).

[65] Japonya'da araştırmacı öğretim üyesi olarak bulunduğum 1990'lı yıllarda görev yapmakta olduğum Yamagata Üniversitesi bünyesindeki bir fakültede, kuruma eşi tarafından tekerlekli sandalye ile getirilip götürülen, konuşma yetisini kaybetmiş fiziksel engelli bir akademisyenin bu koşullarda derslere devam ederek öğrencilerle bilgilerini paylaştığına tanıklık etmiştim.

[66] Bu durum, biri klasik diğeri modern iki ayrı kavram ile ifade edilebilir: temrin ve practice

Bununla birlikte Japon toplumunda, "herkesin ayağını yorganına göre uzatması, kendi yağıyla kavrulması" düşüncesinin hâkim olduğu da bir gerçektir. Japonya'da her üç taraf (engelliler, toplum ve devlet), sorumluklarının ne olduğunu çok iyi bilmekte ve ona göre hareket etmektedir. Yani "ne çok az ne de çok fazla"[67] teorisi işlemektedir. Öyle bol keseden[68] düşüncesi de yoktur. Japonya, her şeyin çok düşünüldüğü, ince elenip sık dokunduğu bir ülkedir. Sonuçta Japon toplumunda her şeyin bir ölçüsü vardır (K3).

Japonya, ilkokul ve ortaokul eğitiminde engellileri normal olanlardan ayırmasıyla dikkat çekmektedir. Bir başka ifadeyle, engelli ve engelli olmayan öğrenciler üzerinde sınıf ayrımı yapılması eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, geleneksel olarak birbirleriyle çok fazla konuşmay0an Japon toplumunda, nasıl konuşacağını bilemeyen daha geniş bir nüfusun oluşmasına yol açmaktadır.[69]

Japonya'da toplum, hükümet yetkilileri ve aileler, engelli bireylerin istihdamını, onların işlerinden tatmin olmalarını ve yaptıkları işlerle toplumun önemli bir parçası olduklarını gerçekten hissetmelerini sağlayacak bir düzeni oluşturmaya çalışmaktadır.

Japonya'da hükümet, daha fazla engelli istihdam edilmesi için özel sektör şirketlerini cesaretlendirip teşvik etmektedir. Japonya'da 2009 yılında üniversitelerde eğitim alan engelli öğrenci sayısı sadece 4900 iken, bu rakam 2020 yılında 37.000'e yükselmiştir. Öte yandan 1989'da Japon şirketlerinde istihdam edilen engelli çalışan sayısı 19.500 iken, 2020 yılında bu rakam 821.000'e çıkmıştır. Kamu çalışanları arasında engellilerin oranı, %2,2'lik yasal sınırı aşarak iş gücünün %2,5'sini oluşturmaya başlamıştır.[70]

Japon işverenler, fiziksel engeli olanları genelde yeteneğe göre istihdam etmemektedirler. Yasal zorunluluk kapsamında engellileri istihdam ederken onların birçoğuna basit işlerde görevler vermektedirler. Japonya'da genel nüfusun yaklaşık %8'ini oluşturan engelliler için yasal istihdam oranının da %8 olması bir hedef olarak dile getirilmektedir. İşverenlerin engellilerle etkileşim kurması için daha fazla fırsat sunulması, farkındalığın ve iletişimin artırılması, daha fazla anlayışa yol açarak, engelli insanların daha uzun süre şirketlerde kalması teşvik edilmektedir. Engelliliği odağına alan özel bir girişim olan "Miroiro" firmasının CEO'su Toshiya Kakiuchi, yasanın öngördüğü engelli istihdam oranı için, "çeşitlilik uğruna çeşitliliğin" sağlıklı sonuç doğurmayacağına dikkat çekmektedir. Bir engelli olarak düşüncesini şu şekilde ortaya koymuştur: "Çeşitliğin bir amacının olması gerekir, bu sebeple daha fazla çeşitlilik ve kapsayıcılığa sahip olmak üzere 'inovasyon için kapsayıcılık' düşüncesini savunuyoruz."[71]

Dünyanın diğer pek çok ülkesinde olduğu gibi Japon toplumunda da engellilerin eğitimi, kapasite ve yeteneklerinin geliştirilip ortaya çıkarılması, topluma entegrasyonu ve istihdamları bir sorun olarak toplumun önünde hala durmaktadır denebilir. İstihdam sağlayıcıların, umumiyetle engellilerin yetenekleri veya neler yapabilecekleri konusu üzerinde fazla durmadıkları öne sürülebilir. İşverenlerin, onların nasıl ve hangi alanda aktif rol oynayacağı beklentisi içinde olmadan, sadece yasal istihdam oranını karşılamak için engellilere iş verme eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir.

[67] Bunun İngilizcedeki karşılığı şudur: too little and too much

[68] Bol keseden verme/atma karşılığında ya da bu tür bir fikriyatın tezahür ettiği durumda Japoncada "Domburi kanco" ifadesi kullanılmaktadır.

[69] https://disabilityin.org/country/japan/ (erişim tarihi:9.03.2025).

[70] ABD'de federal çalışanlar arasında engelli kişilerin oranı yaklaşık %14,4. Bakınız; https://info.japantimes.co.jp/jt-with-kintopia/03/ (erişim tarihi: 9.03.2025).

[71] https://info.japantimes.co.jp/jt-with-kintopia/03/ (erişim tarihi: 9.03.2025)

KAYNAKÇA

(Japan organization for employment of the elderly, persons with disabilities and job seekers) (JEED), https://www.jeed.go.jp/english/.

Engelli insanların gizli yeteneklerinin ortaya çıkarılması, https://sj.jst.go.jp/stories/2022/s1118-02p.html

Cihan, Ahmet (2020), Japonya Nasıl Modernleşti ve Kalkındı, Akademik Kitaplar, (İstanbul, 1. Baskı).

Engelli Kişilere Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Kanunu; https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3052/en

Engelli Kişilerin İstihdamını Teşvik Kanunu; https://www.mhlw.go.jp/english/policy/employ-labour/employment-security/dl/disabilities_eng.pdf

Engelliler İçin Temel Kanun, https://www8.cao.go.jp/shougai/english/law/no84.html

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme; https://legal.un.org/avl/pdf/ha/crpd/crpd_e.pdf

https://detforum.org/wp-content/uploads/2023/02/DET-Pamphlet-English.pdf

https://disabilityin.org/country/japan/

https://engelsizerisim.com/yazi/japonyada-ozurluler

https://globalnaps.org/country-issue/japan-persons-with-disabilities/

https://info.japantimes.co.jp/jt-with-kintopia/03/

https://info.japantimes.co.jp/jt-with-kintopia/03/

https://mainichi.jp/english/articles/20190716/p2a/00m/0na/013000c

https://okul.com.tr/aileler-icin/makaleleri/japonya-egitim-sistemi-510

https://www.dpi-japan.org/en/

https://www.j-ace.net/about/

https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3052/en

https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2018-05-22/japan-employers-obligated-to-employ-more-people-with-disabilities-including-people-with-developmental-disorders/

https://www.mirairo.co.jp/en/

İleri Bilgi ve Telekomünikasyon Ağı Topluluğunun Oluşturulmasına Dair Temel Kanun; https://japan.kantei.go.jp/it/it_basiclaw/it_basiclaw.html

Japon işverenlerin daha fazla engelli istihdamı; https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2018-05-22/japan-employers-obligated-to-employ-more-people-with-disabilities-including-people-with-developmental-disorders/

Japonya Engelli Kişiler Temel Yasası; https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2019/11/Japan_Basic-Act-for-Persons-with-Disabilities.pdf

Katılımcılar

K1: 65 yaşında, yükseköğrenim mezunu, evli, 1 çocuk sahibi, eğitimci.

K2: 51 yaşında, yüksekokul mezunu, evli ve 3 çocuk sahibi, emekli, ev kadını.

K3: 80 yaşında, yüksekokul mezunu, evli, emekli, gönüllü sosyal çalışmacı.

Fotoğraf 3. Japonya'da bahçe düzenlemesi (Ahmet Cihan arşivi, 2019)

Ek

Study questions on the relationship between disability and space in Japan

1. What is the general situation of disabled people in Japan? Can you give some information?
3. What is the number of disabled people in Japan? What is the proportion of disabled people in the total population?
4. Are there special schools for the education of disabled individuals in Japan? Do you have information about the number of schools and the number of students?
5. What kind of support or contribution does the state or government offer to families for disabled children to go to school?
6. How do disabled individuals use public transportation?
7. What kind of opportunities or possibilities do disabled individuals have when using public transportation?
8. What kind of difficulties do disabled individuals encounter when using public transportation? Can you explain briefly?
9. Are there any advantages offered to people with disabilities in public transportation in Japan? If yes, can you give some examples?
10. What kind of social and economic opportunities do local governments and the central government offer to disabled people in Japan? For example, how is the employment of disabled people?
11. In Japan, can disabled individuals comfortably go out individually or with their families and go to restaurants, theaters, cinemas, or other public places?
12. I saw a disabled professor teaching at Yamagata University. Are there any disabled MPs, disabled doctors, disabled educators in Japan? If so, do you have any information about their numbers?
13. Finally, if there is anything else you would like to express about disabled people in Japan, could you please explain?

Thank you very much for your contributions. February 22, 2025

Ahmet CİHAN (P.Hd)

ENGELLİ KADINLARI KAPSAYICI PLANLAMA VE TASARIM

Prof. Dr. Duygu GÖKCE
Süleyman Demirel Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
ORCID: 0000-0001-6491-7131

ÖZET

Engelli kadınlar ve kız çocukları kentsel planlamanın merkezine almadığı, ihtiyaçları, sorunları, deneyimleri ve talepleri göz ardı edilen, kamusal alana katılımda çok boyutlu sorunlar ve engellerle karşılaşan dezavantajlı gruplardan biridir. Kentsel planlama yazınında toplumsal cinsiyet ve engellilik katılımı iki ayrı odak olarak ele alınmakla birlikte, engelli kadınlar ve kız çocuklarını ele alan çalışmaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Çalışmada engellilik sosyal bakış açısı ile ele alınmakta olup, engelli kadınlar ve kızlar hem toplumsal cinsiyet eşitsizliği hem de engellilik dışlanması ve ayrımcılığının etkileriyle karşı karşıya olduğu için engelli kadınların ve kız çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak, aktif katılımlarını sağlamak ve haklardan yararlanma konusunda eşitsizliği azaltmak için hem cinsiyet eşitliği müdahalelerinin hem de engellilik içermesinin ya da katılımının hesaba katılmasının gerekli olduğu, böylece kapsayıcı bir kentin inşa edilebileceği savunulmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle, engelli kadın ve kız çocuklarını kapsayıcı bir planlama ve tasarıma yol gösterici olması amacıyla engelli kadın ve kız çocukları özelinde yapılan saha çalışmalarından ve projelerden çıkarılan dersler yanı sıra uluslararası ve ulusal belgelerde belirtilen sorunlar ve hedefler incelenmiştir. Söz konusu çalışma ve belgelerde erişilebilirliğin sağlanmasında standartların ve mevzuatın varlığının bir ön koşul olmakla birlikte uygulama için yeterli olmadığı, toplumsal cinsiyet ve engellilik verilerindeki eksikliğin, mevcut imar planlarıyla biçimlenen yapılı çevre koşullarındaki uygunsuzluğun ve planlama-tasarım sürecindeki katılım engellerinin, erişilebilirliğin ve katılımın hayata geçirilmesini zorlaştırdığı vurgulanmaktadır. Çalışmada engelli bireylerin kamusal mekân ve hizmetlere erişilebilirliğinin sağlanması, katılım ya da temsiliyetlerinin artırılması ve güçlendirilmeleri hedeflerinin hayata geçirilmesinde kentsel planlama ve tasarım önemli bir araç olarak ele alınmaktadır. Bir kentin engelli kadın ve kız çocukları özelinde kapsayıcılığını artırmak için imar planları ve kentsel tasarım projelerinin süreç ve içeriğinin nasıl olması gerektiği sorusuna yanıt aramış, bu bağlamda plan amaç ve hedeflerinin belirlenmesi, plan analiz aşaması, plan yapım aşaması ve plan izleme-değerlendirme-geri besleme aşaması başlıklarında planlama sürecinin nasıl bir içerikte olması gerektiğine ilişkin öneriler geliştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet ve engelliliğin planlama ve tasarımda ana akımlaştırılmasıyla engelli kadın ve kız çocuklarına dost olan kapsayıcı kentlerin planlanıp tasarlanabileceği kabulünden yola çıkılarak, çalışmada geliştirilen önerilerin her kent bağlamı için ilave imar planları, plan revizyonları ve kentsel dönüşüm projeleri yapılırken yeniden yorumlanması gerektiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli Kadınlar ve Kız Çocukları, Kapsayıcı Planlama ve Tasarım, Planlama Süreci, İmar Planları, Toplumsal Cinsiyet ve Engelliliğin Ana Akımlaştırılması

INCLUSIVE PLANNING AND DESIGN FOR WOMEN WITH DISABILITIES

ABSTRACT

Women and girls with disabilities are among the disadvantaged groups who are not centered in urban planning, whose needs, challenges, experiences, and demands are overlooked, and who face multidimensional barriers to participation in public spaces. Although the urban planning literature addresses gender and disability participation as two separate focuses, studies specifically examining women and girls with disabilities remain scarce. This study adopts the **social model of disability**, arguing that women and girls with disabilities face both **gender inequality** and the exclusion and discrimination associated with disability. To address their needs, ensure their active participation, and reduce inequalities in accessing rights, it is necessary to integrate **both gender equality interventions and disability inclusion** into urban planning. Only then can an **inclusive city** be built. To guide inclusive planning and design for women and girls with disabilities, this study examines lessons from field studies and projects, as well as issues and goals outlined in international and national documents. While standards and regulations are a prerequisite for accessibility, they are insufficient on their own. Challenges such as **gaps in gender and disability data**, unsuitable built environments shaped by existing zoning plans, and **participation barriers in planning and design processes** hinder the realization of accessibility and inclusion.

The study emphasizes that **urban planning and design** are crucial tools for ensuring accessibility to public spaces and services, enhancing participation and representation, and empowering individuals with disabilities. It explores how zoning plans and urban design projects should be structured to improve inclusivity for women and girls with disabilities. Recommendations are developed for different stages of the planning process, including: Defining planning objectives, the analysis phase, The plan-making phase, Monitoring, evaluation, and feedback phase. Assuming that **mainstreaming gender and disability** in planning and design can lead to inclusive cities that accommodate women and girls with disabilities, the study concludes that the proposed recommendations should be reinterpreted in each urban context—whether in additional zoning plans, plan revisions, or urban regeneration projects.

Keywords: Women and Girls with Disabilities, Inclusive Planning and Design, Urban Planning Process, Zoning Plans, Gender and Disability Mainstreaming

1. GİRİŞ

Günümüzde %55'i kentlerde yaşayan dünya nüfusunun 2050 yılına kadar % 68'e ulaşması beklenmekle birlikte, son yıllarda, kentlerin artan çeşitlilikteki bu nüfusu ne ölçüde kapsayacağı önemli bir tartışma konusudur. Nitekim, mevcut planlama ve tasarım anlayışıyla biçimlenen kentsel yapılı çevre tüm kullanıcıların çeşitliliğine ve farklılaşan deneyim, sorun ve ihtiyaçlarına yeterince önem vermemektedir. "İnsan merkezli" ya da "kullanıcı değerini" ön planda tutan bir planlama ve tasarım yaklaşımının olmaması, kentli nüfusunun homojen yapıda olduğunun kabul edilmesi, diğer bir ifadeyle, sağlıklı, erişkin, erkek ve "ortalama / normal insan" olarak tanımlanabilecek dar bir vücut tipindeki insan hedef alınarak mekânsal tasarımın yapılması, katılımcı bir planlama ve tasarım sürecinin yürütülmemesi, kentlerin çoğunlukla erkek ve/veya engelli olmayan karar vericiler ve plancılar tarafından planlanıp tasarlanması bunun başlıca nedenlerindendir.

Bu bağlamda, kentlerde dışlanan savunmasız gruplardan biri de engelli kadınlar ve kız çocuklarıdır. Dünya çapında her beş kadından biri bir tür engelliliğe sahiptir (World Health Organization, 2011). Engelli kadınlar kentteki sağlık kurumları, eğitim kurumları, alışveriş alanları, eğlence yerleri, sosyo-kültürel tesisler vb. kamusal hizmetlere ya da fırsatlara erişimde çeşitli zorluklar ve engellerle karşılaşmaktadır. Engelli kadınlar ve kız çocukları toplumda kendilerine yönelik olumsuz stereotiplere ve ayrımcılığa ek olarak artan şiddet, sömürü ve istismar riskiyle karşı karşıyadır (Inclusive Futures, 2023). Söz hakkı ve karar alma açısından yetirince temsil edilmemektedir.

Bu çalışmada, engelli kadınlar ve kız çocuklarına yönelik mevcut çalışmaları incelemek ve çalışmalardan elde edilen çıkarımlar ve dersler ışığında engelli kadınların ve kız çocuklarının karşı karşıya kaldığı kesişen savunmasızlıklarını dikkate alarak ve engelliliği "sosyal bakış açısıyla" değerlendirerek kamusal alana katılımlarını artırmaya yönelik kapsayıcı planlama ve tasarım önerileri geliştirmek amaçlanmıştır.

2. ENGELLİ KADIN VE KIZ ÇOCUKLARINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Engelli kadınların engelli olmayan kadınlar ve erkekler ile engelli erkeklere kıyasla kamusal hizmetlere erişimlerinin ve seyahat etme olasılığının daha düşük olduğu, sokakta tacize uğrama ve cinsiyete dayalı şiddetin bir biçimini deneyimleme olasılığının daha yüksek olduğu, sağlık hizmeti ihtiyaçlarının karşılanma olasılığının daha düşük olduğu, ilkokulu bitirme olasılığının daha düşük olduğu, istihdam edilme olasılıklarının ve benzer işlerde elde ettikleri gelirin önemli ölçüde daha düşük olduğu, iş güvencesinden yoksun olduğu, ücretsiz bakım sorumluluğunun daha fazla olduğu, haklarına erişimin veya bu konulardaki farkındalığın az olduğu, mülkiyet güvenliğinin düşük olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur (CBM, 2019; Inclusive Futures, 2023). Diğer yandan engelli kadınlar ve kızların doğumdan itibaren ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığı, engelli bazı kızların aileleri tarafından çok az sosyal etkileşim kurmalarına izin verilerek gizlendiği ve engelli olmayan kızlara göre aile üyeleri tarafından fiziksel ve zihinsel tacize karşı daha savunmasız olduğu belirtilmektedir (UN ESCAP, 1995).

Engelli kadınların ve kızların ve birincil bakıcıları olan kadınların afetlerden kaçma / tahliye olma yeteneklerinin, fiziksel engeller, erken uyarı bilgilerine erişilememesi, bir afetin ardından aile ve toplum üyeleri tarafından terk edilebilmeleri nedeniyle oldukça sınırlı olduğu, ayrıca, gıda, giyim, barınak ve mali yardım gibi afet hizmetlerine sınırlı öz savunuculuk becerileri ve iletişimde uyumsuzluk nedeniyle erişimlerinin kısıtlı olduğu, afet ve krizlerin ardından cinsel ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimde eşitsizliklerle karşı karşıya kalabildikleri ifade edilmektedir (Asian Development Bank, 2024).

Engelli kadınların ve kız çocuklarının karşılaştığı sorunları ele alan çalışmaların odak noktası cinsiyete dayalı şiddet, cinsel ve üreme sağlığı hakları, liderlik, karar alma süreçlerine katılım ve istihdam olmuştur (Asian Development Bank, 2024). Son birkaç on yılda, kentsel planlama ve tasarımda cinsiyet sorunlarına ilgi artmıştır.

Benzer şekilde, evrensel tasarım ilkeleri ile ilişkilendirilerek engelli kişilerin kentsel alanlara erişimini iyileştirmeye yönelik çalışmalara yaygın ilgi gösterilmekle birlikte, çalışmaların bedensel engelli kişilerin erişilebilirliği özelinde yoğunlaştığı, daha az oranda görme ve işitme engelliliği gibi duyusal engelli kişilerin erişiminin ele alındığı, ancak, bilişsel ve psikososyal engelli kişilerin kentsel ortamlarda karşılaştıkları ihtiyaç ve engelleri ele alan çalışmalara çok az odaklanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla cinsiyet ve engellilik katılımı kentsel planlamada iki ayrı ve belirgin odak alanları olarak ele alınmıştır. Kentsel tasarım ve planlamada engelli kadınlar ve kız çocuklarının farklılıkları, ihtiyaçları, karşılaştıkları çok sayıda engeller ve fırsatlarını inceleyen çalışma sayısı (örneğin, Haniff-Cleofas ve Khedr, 2005; WOW, 2018) ise oldukça azdır.

Engelli kadın ve kız çocukları özelinde yapılan saha çalışmalarından ya da projelerden çıkarılan derslerin gelecekte geliştirilecek politika, proje, plan ve tasarımlar için yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda ilgili araştırma ve projelerden (Inclusive Futures, 2023; WOW, 2018); engelli kadın ve kız çocuklarına yönelik veri eksikliği nedeniyle ayrıştırılmış veriye ihtiyaç bulunduğu, nicel analizlerin tek başına yeterli olmadığı, nitel analizlerin de gerekli olduğu, proje tasarım ve uygulamalarında engel türü, çoklu dışlanma ve ayrımcılık sorunları ile kesişimsel kimliklerinin göz önünde bulundurulması gerektiği, kentsel bağlama göre dışlanma ve ayrımcılık düzeylerinin farklılık gösterebildiği, kapsayıcı çözümler için aktif katılımlarının kritik önemde olduğu, özellikle sosyal, ekonomik ve politik katılımlarına yönelik engellerini giderecek hizmetlere erişebilmeleri için erişilebilir ve uygun fiyatlı ulaşımın büyük öneme sahip olduğu, çok boyutlu sorunlarının çözümü için yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün desteğinin gerekli olduğu, kadın ve/veya engelli örgütlerinin kapasitesini güçlendirmenin önemli olduğu, vb. yönünde dersler çıkarılmıştır.

Diğer yandan, engelli kadınların erkek egemen engelli örgütleri ve ana akım kadın savunuculuk grupları (kuruluşlar genellikle engellilik katılımına veya cinsiyet sorunlarına özel olarak odaklanır) tarafından göz ardı edildiğini (Chataika, 2017; UN Women, 2020) ve son yıllara kadar engelli kadın ve kız çocuklarının ana akım kalkınma politikaları ve programlarında görünmez kılındığını vurgulayan çalışmalar (Asian Development Bank, 2024) bulunmaktadır.

Bu bağlamda, Engelli Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi engelli kadınlarla ilgili olup, taraf devletlerin engelli kadınların ve kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kaldığını kabul ettiğini ve tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam ve eşit şekilde yararlanmalarını sağlayacak tedbirleri alacaklarını belirtir. Engelli kadınların ve kızların durumuyla ilgili Engelli Hakları Sözleşmesi İsteğe Bağlı Protokolü, engelli kadınların ve kızların haklarının diğerleriyle eşit bir şekilde gerçekleştirilmesi için kritik olan bir dizi temel konuya odaklanır: çoklu ve kesişen ayrımcılık biçimleri; eğitim ve istihdam, cinsel ve üreme sağlığı da dahil olmak üzere sağlık hizmetlerine erişim; adalete erişim ve yasa önünde eşit tanınma; kamusal ve siyasi hayata katılım (UN General Assembly, 2017).

Birleşmiş Milletler Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu (1995), 12 kritik endişe alanında (kadınlar ve yoksulluk; kadınların eğitimi ve öğretimi; kadınlar ve sağlık; kadınlara yönelik şiddet; kadınlar ve silahlı çatışma; kadınlar ve ekonomi; iktidardaki ve karar alma sürecindeki kadınlar; kurumsal mekanizmalar; kadınların insan hakları; kadınlar ve medya; kadınlar ve çevre; kız çocukları) birden fazla engelle karşılaşan engelli kadınların ve kızların ihtiyaçlarını ve endişelerini ana akıma sokar. Buna ek olarak, engelli kadınların ve kızların kadınlar ve sağlık, kadına yönelik şiddet, kadınlar ve ekonomi, kadınların ilerlemesi için kurumsal mekanizmalar ve kadınların ve kız çocuklarının insan hakları alanlarındaki özel ihtiyaçlarına özel paragraflar ayrılmıştır. Bunlar, her yaştan engelli kız ve kadının destekleyici hizmetler almasını; kadına yönelik şiddet alanında bilgi ve hizmetlere erişimini; istihdam elde etmelerini ve istihdamı sürdürmelerini sağlayacak özel programları, her uygun düzeyde eğitim ve öğretime erişimini, ayarlanmış çalışma koşullarını ve engellilikleri nedeniyle haksız iş kaybına karşı yasal korumayı; engelli kadınların ve kızların katılımına ilişkin veri toplamayı, kaynaklara erişimleri iyileştirmeyi (engelli kız çocuklarına uygun hizmet ve cihazların eşit şekilde sağlanması ve ailelerine ilgili destek hizmetlerinin sağlanması vb.) vurgular (Asian Development Bank, 2024).

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi engelli kadın ve kızlara açıkça atıfta bulunmasa da Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin 2006 tarihli 18 No'lu Genel Tavsiyesi, engelli kadınların iki kat daha fazla dışlandığını ve veri eksikliğini kabul ederek, Devlet taraflarını bu bilgileri periyodik raporlarında sunmaya ve engelli kadın ve kızların sosyal ve kültürel yaşamın her alanına katılımını sağlamaya çağırmaktadır. 2006 yılında Çocuk Hakları Komitesi engelli çocukların haklarına özel olarak değinerek, cinsiyet ayrımcılığının engelli kızları ayrımcılığa karşı daha savunmasız hale getirdiği belirtmiş ve Devlet Taraflarından engelli kızların iyi korunmasını, tüm hizmetlere erişimini ve topluma tam olarak dahil olmasını sağlamak için gerekli önlemleri almaları istenmiştir.

Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi, cinsiyet ve engellilik arasındaki bağlantıyı ortaya koymasa da sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde cinsiyete dayalı bakış açılarının sistematik olarak ana akıma sokulmasını kabul etmekte, engelli kişilerin güçlendirilmesini talep etmekte ve hem cinsiyet hem de engellilik verilerine olan ihtiyaca vurgu yapmaktadır. Ülkelerin çoğu söz konusu yasal taahhütleri ulusal politikalarına dahil etmiş olsa da uygulamada ciddi boşluklar bulunmaktadır (Inclusive Futures, 2023).

Engelli Hakları Sözleşmesi ülkemizde de engellilik konusunun uluslararası dayanağını oluşturmaktadır. 2005 yılında yayımlanan Engelliler Hakkında Kanun'la "engelli bireylerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması" ulusal politikamız olarak benimsenmiştir (Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı, 2023).

Ülkemiz 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi; "İçermeci ve Erişilebilir Toplum", "Hakların Korunması ve Adalet", "Sağlık ve İyilik Hali", "Kapsayıcı Eğitim", "Ekonomik Güvence", "Bağımsız Yaşam", "Afet ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar" ve "Uygulama ve İzleme" olarak 8 politika alanı üzerine inşa edilmiştir. Bu kapsamda, engelli bireylerin bağımsız ve güvenli bir şekilde hareketlilik sağlayabilmesi, istediği her yere ve hizmete ulaşabilmesi, bunları kullanabilmesi için yapılı çevre, ulaşım sistemleri ve hizmetleri dâhil tüm kentsel hizmetlerin ve bilgi iletişim teknolojileri ve hizmetlerinin erişilebilir olarak tasarlanması, uygulanması ve sunulması temel öncelik olarak ele alınmıştır.

2030 Engelsiz Vizyon Belgesi'nin 2023-2025 yılları arasındaki uygulama aracı olarak ilk Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı oluşturulmuştur. Söz konusu Eylem Planı ile engellilik alanında hak temelli yaklaşımın yaygınlaştırılması; engelli bireylerin sosyal, kültürel etkinlikler ile turizm, rekreasyon ve spor faaliyetlerine katılımlarının güçlendirilmesi; kamu kullanımına açık alanların, ulaşım sistem ve hizmetlerinin, konut hizmetlerinin ve bilgi ve iletişim teknolojileri hizmetlerinin erişilebilirliğinin sağlanması; erişilebilirlik izleme ve denetim mekanizmasının güçlendirilmesine yönelik tedbirlerin alınması amaçlanmaktadır. Erişilebilirliğin sağlanmasında standartların ve mevzuatın varlığının bir ön koşul olmakla birlikte uygulama için yeterli olmadığı, mevcut imar ve şehircilik alt yapı koşullarının yanı sıra erişilebilirlik konusundaki farkındalık düzeyi ve bilgi eksikliğinin, erişilebilirliğin hayata geçirilmesini zorlaştırdığı vurgulanmaktadır.

Uygulamadaki eksiklik ya da yetersizliklerden yola çıkılarak Eylem Planında tanımlanan hedefler ve eylemlerden fiziki erişilebilirlik ve katılıma yönelik olanlar incelendiğinde; engelli bireylerin sosyal, kültürel etkinlikler ile turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin gerçekleştirildiği mekânlara erişilebilirliğin sağlanması (sunulan hizmetlerin farklı engel gruplarının gereksinimlerine uygun olarak geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi), sosyal ve kültürel yaşama katılımının güçlendirilmesi, turizm, seyahat, eğlence ve dinlence faaliyetlerine katılımının güçlendirilmesi (farklı engel gruplarının gereksinimlerine uygun şekilde planlanması ve çeşitlendirilmesi), sportif etkinliklere (yüzme havuzu, spor salonu vb. spor hizmetlerine) katılımlarının sağlanması için gerekli altyapı tedbirlerinin alınması, ulaşım modlarının erişilebilir olması ve birbiri ile entegrasyonunun sağlanması, sağlık kuruluşlarının (hastaneler, aile hekimlikleri, diş sağlığı merkezleri, ruh sağlığı merkezleri, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, fizik tedavi klinikleri ve hastaneleri vb.) erişilebilirlik düzeyinin güçlendirilmesi, çalışma ortamlarının ve işyerlerine ulaşımın erişilebilir olması için gerekli tedbirlerin alınması, tasarım ve planlama sürecinde kullanılmak üzere erişilebilirlik standartlarının hazırlanması, mevcut standartların güncellenmesi, binaların tasarım ve yapım aşamasında erişilebilirlik kriterlerinin gerçekleştirilmesi, uygun maliyetli erişilebilir konut tahsisi için model geliştirilmesi, afet ve acil durumlara ilişkin veri toplama, risk değerlendirme ve afet riski azaltma planlarının hazırlık çalışmalarında engelli bireylerin temsilinin güçlendirilmesi vb. şeklinde hedef ve eylemlerin yer aldığı görülmektedir.

Ayrıca, engelli çocuklar özelinde, erken çocukluk eğitiminden başlayarak ilgi ve yetenekleri doğrultusunda engelli bireyler sporu ve/veya içermeci sportif faaliyetlere yönlendirilmeleri konusunda gerekli altyapı çalışmalarının yapılması, erken çocukluk eğitiminden başlayarak eğitimin her tür ve kademesinde özel gereksinimi olan bireyleri akademik ve sosyal açıdan geliştirecek nitelikli ve erişilebilir eğitim ortamlarının sağlanması, kreş ve gündüz bakımevlerinden engelli bireylerin kontenjan dâhilinde ücretsiz yararlanması, 0-6 yaş engelli çocuğu olan ailelere yönelik çocuk bakımı, çocuk gelişimi ve sağlığı, beslenme, sosyal destek ve yardım, engelli hakları, kapsayıcı eğitim, engelli bireylerle iletişim vb. konularında bilgilendirme seminerlerinin düzenlenmesi olarak hedef ve eylemler tanımlanmıştır. Engelli kadınlara ilişkin ise, kadınlara yönelik ihmal, istismar, sömürü ve şiddetle mücadeleye ilişkin program ve hizmetlerin engelli kadınlar açısından içermeci bir anlayışla güçlendirilmesi, kadın konukevlerinin erişilebilirliğinin güçlendirilmesi şeklinde hedef ve eylemlere yer verilmiştir.

Bunun yanı sıra, engelli bireylere yönelik veri yetersizliğinin engelli bireylerin haklarının gerçekleştirilme ve hizmetlerden yararlanma düzeylerinin değerlendirilmesine imkân vermediği, bu kapsamda engelli bireylere ilişkin hak temelli ve kalkınma odaklı yaklaşımın uygulamaya yansımasını sağlayacak politikaların geliştirilmesine dayanak oluşturacak veri ve istatistiklere gereksinim duyulduğu belirtilmiştir.

Engelli bireylerin kamusal mekân ve hizmetlere erişilebilirliğinin sağlanması, katılım ya da temsiliyetlerinin artırılması ve güçlendirilmelerine yönelik söz konusu hedef ve eylemlerin uygulanmasında kentsel planlama ve tasarım önemli bir araçtır. Bir sonraki bölümde anılan hedef ve eylemlere karşılık gelen planlama ve tasarım sürecine ilişkin geliştirilen önerilerin erişilebilirliğin ve katılımın hayata geçirilmesine önemli katkılarının olacağı değerlendirilmektedir.

3. ENGELLİ KADIN VE KIZ ÇOCUKLARINI KAPSAYICI KENTSEL PLANLAMA VE TASARIM ÜZERİNE ÖNERİLER

Kapsayıcı kentsel planlama ve tasarım, "insan merkezli" ya da "kullanıcı değerini" ön planda tutan bir planlama ve tasarım yaklaşımını, kentli nüfusun farklı deneyim ve ihtiyaçlara sahip çeşitlilikte olduğunun kabul edilmesini, katılımcı bir planlama ve tasarım sürecinin uygulanmasını gerektirir. Engelli kadın ve kız çocukları özelinde kapsayıcı kentsel planlama ve tasarımdan söz edilebilmesi için, engelliliğin "sosyal bakış açısı" ile ele alınması, kesişimsel kimliklerinin yaşam alanlarıyla etkileşiminin araştırılması, kent bağlamının hangi düzeyde ve hangi alanlarda dışlanma ve ayrımcılığa neden olduğunun analiz edilmesi, özel ihtiyaçlarının ve sorunlarının anlaşılmasını ve kapasitelerini geliştirmelerini / güçlenmelerini sağlamak üzere aktif katılımlarının sağlanması gereklidir.

Engelliliğe "sosyal bakış açısı", engelli insanların heterojen bir nüfus olduğunu ve engelli insanların karşılaştığı günlük zorlukların çoğunun toplumun engelli insanları oldukları gibi kabul etmemesinden ve yeterli hizmet sağlayamamasından kaynaklandığını, diğer bir ifadeyle, engelli insanların sosyal, çevresel, fiziksel ve politik faktörler nedeniyle dezavantajlı olduğunu kabul eder (Haniff-Cleofas ve Khedr, 2005*)*. Sorunun fiziksel ve sosyal dışlanma bağlamı olduğunu belirten bu bakış açısı, engelliliğin bir insan hakkı meselesi olduğundan yola çıkarak, engelli kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesini amaçlar ve karar alma süreçlerinde aktif rol almalarını ve hayatlarının ve toplumun her alanında özerkliklerini teşvik eder. Kentsel planlama ve tasarım bağlamında ele alındığında, kentsel planlama ve tasarım süreçlerine aktif katılımı, yapılı çevrede ihtiyaçlarına uygun düzenlemeleri, evrensel tasarımı, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel hizmetlere tam ve eşit erişimi gerektirir.

Engelli kadınlar ve kızlar gerek toplumsal cinsiyet eşitsizliği gerekse engellilik dışlanması ve ayrımcılığının etkileriyle karşı karşıya olduğu için engelli kadınların ve kız çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak, aktif katılımlarını sağlamak ve haklardan yararlanma konusunda eşitsizliği azaltmak için hem cinsiyet eşitliği müdahalelerinin hem de engellilik içermesinin ya da katılımının hesaba katılması gereklidir. Cinsiyet eşitliği müdahaleleri; ekonomik kaynaklara, eğitim ve sağlık hizmetlerine, politika ve yasal yapılara, karar alma düzeylerine, liderliğe, şoklara karşı dayanıklılığa erişimin artırılmasını, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin, zaman yoksulluğunun ve yükün (zorla ve karşılıksız yapılan işlerin) azaltılmasını içerir. Engellilik içermesi ya da katılımı; kamusal hizmetlere erişilebilirliğin sağlanmasını, evrensel tasarımın ve uygun düzenlemelerin yapılmasını, yardımcı teknolojiler ve iletişim biçimleri ile tutumsal, yasal, ekonomik ve kurumsal engellerin ortadan kaldırılmasını gerektirir (Asian Development Bank, 2024).

Engelli kadınların kent hizmetlerine erişimi, engellilik, cinsiyet, kentleşme düzeyi, etnik köken ve kültür, yaş, ekonomik koşullar ve istihdam durumuyla ilgili çoklu baskıların kesişiminde sürekli olarak engellenmektedir. Bu nedenle engelli kadınların kaygıları ancak onların çoklu kimlikleri ve bunların günlük yaşamın pek çok alanıyla nasıl etkileşim içinde olduğu bağlamında ele alındığında gerçek anlamda anlaşılabilir (Haniff-Cleofas ve Khedr, 2005*)*. Bu noktada kent bağlamı yani bir kentin yapılı çevresinin planlanma ve tasarlanma biçimine göre kapsayıcılığı ya da dışlama düzeyi de farklılık gösterecektir. Dolayısıyla bir kentin engelli kadın ve kız çocukları özelinde kapsayıcılığını artırmak için imar planları ve kentsel tasarım projelerinin süreç ve içeriğinin nasıl olması gerektiği sorusu önem kazanmaktadır. Plan amaç ve hedeflerinin belirlenmesi, plan analiz aşaması, plan yapım aşaması ve plan izleme-değerlendirme-geri besleme aşaması başlıklarında engelli kadın ve kız çocuklarının kapsayıcılığını artırmaya yönelik planlama sürecinin nasıl bir içerikte olması gerektiği aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Plan Amaç ve Hedeflerinin Belirlenmesi;

İmar planlarında engelli kadınların ve kız çocuklarının çıkarlarını ve haklarını korumak, toplumsal cinsiyeti ve engelliliği planlama ve tasarımda ana akımlaştırmak kapsayıcı her planın amacı olmalıdır. Bu bağlamda, engelli kadın ve kız çocuklarının topluma aktif katılımını sağlamak üzere tüm yaşam alanlarında ihtiyaçlarının, deneyimlerinin, endişelerinin tanınmasını sağlamak, saygı görmesini ve güçlenmesini sağlamak, becerilerini ve liderliklerini ön plana çıkarmak, tasarımlara ve stratejik müdahalelere dahil edilmesi sağlamak bir planın temel hedefleri olmalıdır.

Daha açık bir anlatımla, engelli kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi; karar alma ve liderlikte eşitliğin sağlanması; engelli kadınlar ve engelli aile üyelerine bakan kadınlar ve kızlar için zaman yoksulluğunun ve zahmetin azaltılması; çeşitli engelli kadınlar ve kızlar için dış şoklara karşı dayanıklılığın güçlendirilmesi; engelli kadınlar ve kızlar için zararlı sosyal normların ve uygulamaların ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin ortadan kaldırılması (Asian Development Bank, 2024) hedefleri temel alınmalı ve bu hedefler plan analiz, yapım ve izleme-değerlendirme-geri besleme süreçlerine içkin hale getirilmelidir.

Plan Analiz Aşaması;

Engelli kadın ve kız çocuklarını tanımak ve anlamaya çalışmak, diğer bir ifadeyle, deneyimlerini, ihtiyaçlarını, tercihlerini, önceliklerini ve tam katılımlarını veya eşit fayda sağlamalarını engelleyebilecek engelleri belirlemek için kesişimsel bir analiz yapılmalıdır. Bu analiz nicel yöntemler yanı sıra nitel yöntemleri de içermelidir. İstatistiklerin ardındaki "neden"i anlamak için özellikle katılımcı yollarla toplanacak nitel veriler araştırmacılara (plancı ve tasarımcılara) daha kapsamlı bir hikâye sunacaktır.

Engelli kadınlar ve kız çocukları farklı eğitime, yaşa, sosyal ve ekonomik koşullara, etnik kimliklere, farklı engel türlerine (fiziksel, duyusal, bilişsel ve psikososyal) sahiptir ve farklı coğrafya ya da kentsel bağlamlarda yaşamaktadır. Örneğin orta ölçekli bir kentte yaşayan etnik bir gruptan gelen okuma yazma bilmeyen görme engelli bir kadının özel bağlamı, büyükşehirde yaşayan bilişsel engelleri olan yaşlı bir kadından önemli ölçüde farklı olacaktır. Bu nedenle engelli kadınların ve kız çocuklarının çoğunluğunun karşılaştığı temel engellerin analizi yapılmalı, aynı zamanda çeşitli engellilik biçimlerine sahip kadın ve kız gruplarının karşılaştığı ek karmaşıklık ya da sorunlar da dikkate alınmalıdır.

Kesişimsel analiz yanı sıra engelli kadınlar ve kız çocuklarının kendi çıkarlarının en iyi temsilcileri olduğu kabulünden hareketle, planlama ve tasarım süreçlerine tam katılımlarını sağlamak kritik önemdedir. Nitekim engelli kadınların toplum genelindeki karar alma rolleri, düşük eğitim seviyeleri, sosyal normlar, taciz, ulaşıma erişimdeki engeller, ayrımcılık ve damgalanma nedeniyle sınırlıdır. Politika yapıcılar ve plancılar genellikle kendilerine danışmadıkları için engelli kadınların özel ihtiyaçlarını ve sorunlarını anlamada başarısız olurlar. Her ne kadar ülkemizde yürürlükte olan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde "planların hazırlanmasında katılım sağlanmak üzere anket, kamuoyu yoklaması ve araştırması, toplantı, çalıştay, internet ortamında duyuru ve bilgilendirme gibi yöntemler kullanılarak ilgili tarafların görüşlerinin alınması (madde 7/1(j))" genel bir planlama esası olarak belirtilse de uygulamada engelli kadınların katılımının sağlanmadığı, görüşlerinin alınmadığı bilinmektedir. Diğer yandan, Nazım imar planlarının hazırlanması sürecinde, planlama alanında "demografik yapı ve nüfusun demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, çalışma, eğitim, medeni hal)" ilişkin verilerin elde edilerek analizlerin yapılacağı (madde 23/6) belirtilmekle birlikte, bu veri ve analizlerin kesişimsel analizleri kapsamadığı görülmektedir.

Engelli kadınların kentsel planlama süreçlerinde daha fazla temsil edilmeleri topluma katılımları için önemlidir (Haniff-Cleofas ve Khedr, 2005). Aktif katılımları için uygun erişilebilir koşulların ya da düzenlemelerin sağlanması (bilgiye erişebildikleri ağların ve alanların oluşturulması, tekerlekli sandalye ile erişilebilen mekânların kullanılması, kişisel hareketlilik veya yardımcı cihazların sağlanması, toplantılar sırasında canlı altyazıların ayarlanması, içeriğin erişilebilir ve/veya kolay okunabilir formatlarda tasarlanması, katılım yerinde erişilebilir ve güvenli bir tuvaletin bulunması, kendilerini daha güvende hissetmeleri için engelli kız çocuklarının ebeveynleri veya bakıcılarının da katılımcı olarak dahil edilmesi gibi) ve gerekli bütçenin ayrılması (ev işleri veya çocuk bakımı görevleri nedeniyle engelli kadınların merkezi bir konumda toplantılara katılmasını engelleyen bir engel olması durumunda evlerinde ziyaret edilmeleri, ailelerinin engelli ergen kızların kendi başlarına seyahat etmeleri konusunda endişeleri olması durumunda onlara eşlik edecek bir yakınının ulaşım ücretlerinin ve yemek masraflarının karşılanması, engelli kadınların gönüllü olarak katılım sağlamaları için ulaşım, çocuk bakımı ve maddi destek ihtiyaçlarının karşılanması gibi) önemlidir (Inclusive Futures, 2023).

Plan ya da tasarım kararlarını ve yönünü etkileyebilecekleri katılımcı ortamlar (tasarım atölyeleri, engelli kızlar için uzman bir kadın araştırmacı tarafından yönetilen odak grupları, kadın odaklı örgütlerin temsilcilerinin bulunduğu komisyonlar vb.) oluşturularak yaşadıkları çevrede kendileri için neyin erişimlerini ve kullanımlarını engellediğini, neyin ihtiyaç ve önceliklerine uygun olduğunu ve başka nelerin yapılması gerektiğini bildirmeleri sağlanmalıdır.

Engelli kadınların planlama süreçlerine katılmaları, etkilemeleri ve liderlik etmeleri için kapasitelerinin geliştirilmesi, bunun da kadın grupları veya engelli kişilerden oluşan örgütler tarafından sağlanması önem arz etmektedir.

Plan Yapım Aşaması;

Kentlerin kapsayıcı olabilmesi için gerek mevcut yapılı çevreyi gerekse yeni gelişme alanlarını nasıl planlamamamız, tasarlamamız, uyarlamamız ve dönüştürmemiz gerektiği sorusuna yanıt aramak gereklidir. Bunun için, plan analiz aşamasında aktif katılım yoluyla edinilen engelli kadın ve kız çocuklarının görüş ve önerileri ile yerel bağlam dikkate alınarak "kadın dostu kent", "engelli dostu kent" ve "çocuk dostu kent" planlama ilke ve esaslarına göre revizyon ve ilave imar planı kararları oluşturulmalıdır. "Kadın dostu kent", "engelli dostu kent" ve "çocuk dostu kent"in temel ilkeleri erişilebilirlik, güvenlik ve evrensel tasarım ilkeleri olup, bu ilkeler çerçevesinde ölçeklerin ayrıntı düzeyine uygun olarak ne tür imar planı kararları oluşturulmalıdır sorusuna yanıt aranmalıdır.

İmar planları imar mevzuatına göre nazım imar planı ve alt kademe uygulama imar planı olarak ikiye ayrılmaktadır. Nazım imar planlarıyla arazi parçalarının genel kullanış biçimleri, konut bölgelerinin gelecekteki nüfus yoğunlukları, kentin gelişme yön ve büyüklükleri, kentsel, sosyal ve teknik altyapı alanları ile ulaşım sistemleri planlanmaktadır. Uygulama imar planlarıyla nazım imar planı ilke ve esaslarına uygun olarak kentin koşulları ve planlama alanının genel özellikleri, yapının kullanım amacı ve ihtiyacı, erişilebilirlik, sürdürülebilirlik ve çevreye etkisi dikkate alınarak yapılaşma ve uygulamaya ilişkin kararlar belirlenmekte, taşıt, yaya ve bisiklet yolları, ulaşım ilişkileri, sosyal ve teknik altyapı alanları planlanmaktadır. İmar planlarının kapsamı göz önüne alındığında nazım imar planının "kent ölçeği"ne, uygulama imar planının "semt-mahalle ölçeği"ne karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Uygulama imar planlarında, aynı zamanda, kentsel tasarım projesi yapılacak alanlar ve ilkeleri belirlenebilmekte, plan notları aracılığıyla kentsel kullanımlara, sosyal altyapı alanlarına ve bunların erişimine ilişkin tasarım ilkeleri geliştirilebilmektedir.

Kent ölçeğinde, diğer bir deyişle, nazım imar planlarında, kentin gelişim yön ve büyüklüğü, diğer bir ifadeyle, kentin makroformu, kentin tek merkezli mi ya da çok merkezli mi gelişeceği, merkezdeki fonksiyonların neler olacağı, arazi kullanım biçimi, konut bölgelerinde ticaret ve sosyal altyapının yer seçimi ve ulaşımla ilişkisi, mahallelerden kent merkezine erişimin nasıl sağlanacağı, yol genişlikleri ve kesitleri, yaya bölgeleri ya da aksları gibi kararlar belirlenmektedir.

Kadın dostu, engelli dostu ve çocuk dostu kapsayıcı bir kent için en uygun kentsel gelişme biçimi, kompakt kentsel formdur. Yüksek yoğunluk, karma arazi kullanımı, çok merkezli gelişim, çok modlu ulaşım, kentsel hizmetlere ve kamusal alanlara yürünebilir mesafede erişilebilirlik, düşük araç bağımlılığı ve sosyal sürdürülebilirlik ile karakterize edilen kompakt kentsel formun, engelli kadın ve kız çocuklarına kentsel hizmetlere yüksek düzeyde erişilebilirlik, zaman tasarrufu, toplumsal etkileşim ve canlı, güvenli kamusal alanlar sunması açısından avantajları bulunmaktadır. Nitekim yürürlükteki Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde Nazım imar planı ilke ve esaslarına ilişkin hükümler arasında kompakt kentsel formu destekleyici ilke ve esaslar belirtilmiştir. Anılan Yönetmeliğin 23. maddesinde, *"(3) Ulaşım sisteminin yolculukların mesafesini kısaltacak şekilde tasarlanması esastır. (4) Park, çocuk bahçesi, oyun alanı, meydan gibi açık alanların mahalle ve semt ölçeğinde merkezlerle birlikte tasarlanması esastır. (5) Açık ve yeşil alan ile diğer sosyal ve teknik altyapı alanları bir bütün olarak, erişilebilir şekilde merkezlerle birlikte planlanmalıdır."* denilmekte, ayrıca, 21. maddesinde; *"(12) İmar planlarında araç trafiğinin azaltılması, toplu taşıma ve yaya öncelikli bir ulaşım sisteminin kurgulanması esastır. Toplu taşım araçlarının kullanımının teşvik edilmesi amacıyla park et - devam et sisteminin yaygınlaştırılmasına ve toplu taşım duraklarının veya istasyonlarının bulunduğu etki alanında otopark alanları ayrılması ve birbirine entegre olmasına ilişkin imar planlarında kararlar getirilir… (15) Semt veya mahale merkezleri gibi alt merkezler; asli olarak semt veya mahalle nüfusuna hizmet vermek üzere idari tesis alanları, ticaret, eğitim, sağlık tesisleri, ibadet yerleri, sosyal ve kültürel tesis gibi kullanımlar ile park, oyun alanları, meydan gibi açık alanlar, genel ve bölge otoparkları, spor tesisleri gibi kullanımları bünyesinde bulundurur. Bu merkezlerin birbirleriyle ve ana merkezle bağlantılarının, toplu taşıma, bisiklet ve yaya ulaşımı, açık ve yeşil alan sürekliliği ile sağlanması esastır."* denilmektedir.

Bahsi geçen hükümlerde aynı zamanda, merkezlerin birbirleriyle ve ana merkezle bağlantısının nasıl sağlanması gerektiği, semt veya mahale merkezleri gibi alt merkezlerin bünyesinde hangi kullanımların yer alması gerektiği, ulaşım sisteminin nasıl kurgulanması gerektiği (örneğin, araç trafiğinin azaltılması, toplu taşıma ve yaya öncelikli bir ulaşımın teşvik edilmesi), açık ve yeşil alan ile sosyal ve teknik altyapı alanlarının nasıl planlanması gerektiği açıklanmakta olup, bütünlük, süreklilik, ve erişilebilirlik ilkelerine vurgu yapılmaktadır. Söz konusu hükümlerde açık yeşil alanlar ve donatı alanlarının yer seçiminin semt-mahalle merkezleriyle bilirlikte planlanacağı belirtilmekte, diğer yandan, Yönetmeliğin 12. maddesinde, topoğrafya, yapılaşma, yoğunluk, mevcut doku, doğal ve yapay eşikler dikkate alınarak eğitim (kreş, anaokulu, ilkokul, ortaokul, lise), sağlık (aile sağlık merkezi), ibadet alanı ile yeşil alanların (çocuk bahçesi, oyun alanı, açık semt spor alanı) hizmet etki alanındaki nüfusun erişme / yürüme mesafesi içinde planlanacağı ifade edilmektedir. Bu planlama ilke ve esaslarının engelli kadın ve kız çocuklarının kamusal alana katılımı ve erişilebilirliğini destekleyen ilke ve esaslar olduğu değerlendirilmektedir.

İmar planları yoluyla engelli kadınlara yaşadıkları yerlere yürüyerek veya tekerlekli sandalye ile gidilebilecek mesafede daha fazla temel hizmet sağlanmasını garanti altına alma açısından söz konusu hükümler engelli ve kadın dostu kent planlama ilkeleriyle örtüşmektedir. Örneğin, engelli kadınlara ve engelli aile bireylerinin bakıcılarına erişilebilir mesafede çocuk bakımı ve dinlenme imkânı sağlanması, engelli kadınlar ve engelli aile bireylerinin bakıcısı olan kadınlar için zaman yoksulluğunu azaltacaktır.

Engelli kadınlar ve onların birincil bakıcıları olan kadınların kentte güvenli bir işe erişmesi zordur. Gelir güvencesi olmayan gayri resmi sektörlerde çalışma eğilimindedirler ve zaman alıcı ve düşük ücretli el sanatları veya pazar satıcılığı gibi alanlarda çalışırlar (Asian Development Bank, 2024). Engelli kadınların toplumun üretken üyeleri olmalarını, aileye gelir getirme yeteneklerini ve kente katılımlarını teşvik etmek için hem yeni iş olanaklarına (özellikle esnek çalışma saatleri olan hizmet sektörüne) erişimlerini sağlayacak eğitimlerin düzenleneceği mekânların ve üretken istihdam fırsatlarının – girişimcilik fırsatlarının hem de mevcut istihdam alanlarının mahalle merkezlerinde ya da karma kullanımlı planlanacak mahalle ana caddelerinde / akslarında yer seçmesi sağlanabilir. Engelli kadınların mahallerinde istihdama erişimleri sağlandığında işe gidiş gelişte zincirleme seferler, birden fazla durakta bekleme ve aşırı kalabalık toplu taşıma araçları kullanımı en aza indirilmiş ve zaman yükü azalmış olacaktır.

Kendi erişilebilir araçları olmayan veya yasal olarak araç kullanamayan, genellikle kendi başlarına güvenli ve emniyetli bir şekilde hareket etmekte zorlanan, çoğunlukla aşırı kalabalık olan taciz ve ayrımcılığa maruz kaldıkları toplu taşımayı kullanan engelli kadınlar ulaşımda büyük engellerle karşı karşıyadır (Haniff-Cleofas ve Khedr, 2005). Bu da yaşam kalitesini ve kente katılımlarını doğrudan etkilemektedir. Ulaşımda kadınların özel ihtiyaçlarına (daha karmaşık rotalar, kısa yolculuklar ve geniş seyahat zincirlerine sahip olmaları) odaklanan araştırmalar yer almaktadır. Benzer şekilde, erişilebilirlik ve evrensel tasarım standartları çerçevesinde ulaşımda özellikle fiziksel ve duyusal (görme ve işitme) engellilerin ihtiyaçlarını ele alan çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, yoğun zamanlarda toplu taşımadan kaçınma eğiliminde olan bilişsel engelli kişilerin ihtiyaçlarını inceleyen az sayıda çalışma bulunmaktadır. Ulaşımda engelli kadınların ve kızların çoklu ve farklı ihtiyaçlarını inceleyen çok az araştırma bulunmaktadır. Engelli kadınlar ve kızlar daha yüksek düzeyde yoksulluk çektiği için ulaşım tercihlerini karşılama olasılıkları daha düşüktür. Engelli kadınlar ve kızlar, engelli erkeklerle aynı ulaşım erişim engellerinin çoğunu ve ek birçok sorunu (taciz, şiddet gibi) deneyimlemektedir. Bu engellerden bazıları engelli tüm kadınları ve kızları etkilerken, bazıları kültür, din ve yerel bağlama özgüdür. Engelli kadınların özel ihtiyaçlarını karşılayan, her türlü hava koşullarında kullanabilecekleri, erişilebilir, güvenli ve uygun fiyatlı ulaşımın sağlanması kente katılımları açısından kritik öneme sahiptir (Haniff-Cleofas ve Khedr, 2005). Bu nedenle nazım imar planlarında donatıların yer seçiminin yürüme mesafesi içerisinde karşılanmasının engelli kadınların kente katılımını önemli ölçüde destekleyeceğinden söz edilebilir. Bunun dışında, yaşlı ve engelli bakımevi, rehabilitasyon merkezi, diş sağlığı merkezleri, fizik tedavi klinikleri, toplum merkezi, şefkat evleri, kütüphane, halk eğitim merkezi, sergi salonu, sanat galerisi, müze, kongre salonları, sinema, tiyatro, yüzme havuzu gibi genellikle kent merkezinde ya da farklı mahallelerde konumlanan fonksiyonlara toplu taşıma ile güvenli ulaşım sağlama, bu kapsamda alt merkezler ile ana merkez arasında ve alt merkezler arasında güçlü ulaşım bağlantısı sağlama potansiyeline sahip olması bakımından kompakt kentsel form elverişlidir. Bunun yanı sıra, hastane, üniversite, otogar gibi daha çok kent çevresinde konumlanan alanlara toplu taşıma hizmetleri ile daha sık ve daha kolay erişim sağlanabilmesi için daha fazla otobüs durağı ve engelli kadınların ihtiyaçlarına – kullanım saatlerine yanıt veren ulaşım hizmetleri düzenlenmelidir.

Semt-Mahalle ölçeğinde, diğer bir ifadeyle, uygulama imar planlarında, yapı adalarının ve yapıların konumu ve özellikleri, farklı konut tipolojileri (yapılaşma koşullarına göre konut çeşitliliği), yapı ve açık alan kullanımları ve ilişkileri (doluluk-boşluk oranları), hizmet alanlarının yer seçimi, büyüklüğü ve erişilebilirliği, park ve çocuk bahçelerinin yer seçimi, dağılımı, büyüklüğü ve içereceği fonksiyonlar, yaya ve bisiklet yollarının güzergahları ve alan kullanımlarıyla ilişkisi, durak-istasyon noktalarının konumu, otoparkların yer seçimi gibi yapılaşma ve uygulamaya ilişkin kararlar alınmaktadır.

Uygulama imar planlarının, aynı zamanda, plan notlarında ya da kentsel tasarım projesi yapılması öngörülen alanlarda yapılar arası mesafe ve ilişkiler, yapı adası içi veya dışı ulaşım-dolaşım ilişkileri, arazi ve yapı düzenlemelerine ilişkin kotlandırmalar, yönlenme, bahçe mesafeleri, bitkilendirmenin genel karakteri, yüzey malzemesi, yaya geçitleri, çeşme, tuvalet, aydınlatma elemanları, yönlendirme ve tanıtım levhaları, çöp kutuları, banklar, kamelyalar, vb. kent mobilyalarına ilişkin tasarım ilkeleri belirlenebilmektedir.

"Yapılarımızı, sokaklarımızı ve mahallelerimizi yani yaşam alanlarımızı nasıl engelli, kadın ve çocuk dostu olarak tasarlayabiliriz?" sorusunu sorarak uygulama imar planı kararları oluşturulmalıdır. Bu çerçevede, uygulama imar planlarında yapılaşma koşulları (yapı taban alanı, yapı nizamı, kat yüksekliği, bahçe mesafesi, vb.) belirlenirken; yere özgü koşullar göz önünde bulundurularak engelli kadınların komşuluk ilişkilerini ve yaşam alışkanlıklarını sürdürmeleri ve aidiyetlerini güçlendirmeleri esas alınmalıdır. Her türlü sosyo-ekonomik koşuldaki engelli kadının erişimine uygun çeşitlilikte konut tipolojilerine olanak sunan yapılaşma koşulları belirlenmelidir.

Günlük alışveriş, komşuluk ilişkileri, çocuk ve diğer bakım yükümlülükleri, mahalledeki kamusal hizmetlerden yararlanma gibi faktörler kadının mahalle ile ilişkisini güçlendirmektedir (Altay Baykan, 2015). Bu durum engelli bireyler için de geçerlidir. İdari tesis alanları, ticaret alanları, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel tesis alanları, ibadet yerleri, parklar, oyun alanları gibi kamusal alanların mahalle merkezlerinde planlanması erişilebilir ve canlı mahalle merkezlerinin oluşumunu sağlayacaktır. Temel hizmetler arasındaki mesafenin fazla olması, çeşitli ve genellikle aşırı kalabalık araçlarda birden fazla kısa yolculukla sonuçlanan yolculuk zinciri gerektirdiğinden mahalle merkezlerinde bu hizmetlerin birlikte planlanması engelli kadınların yaşam kalitesi ve kamusal alana katılımını artıracağı için önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, mahalle merkezlerine erişim yollarının nasıl planlanıp tasarlanması gerektiği konusu da önemlidir. Bu hususta Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinin 30. maddesinde *"(9) Sokak ve binaların tasarımında erişilebilirlikle beraber mekânların aydınlatılması, sokakların birbiriyle ilişkisi, sokak ve meydanlara güvenli erişim ortamının sağlanması da esas alınır."* hükmüne uyulmalıdır. Bunun yanı sıra, mevcut yapılı çevredeki sosyal donatılara, iş yerlerine / pazarlara, alışveriş yerlerine, açık-yeşil alanlara erişim, evrensel tasarım standartlarıyla iyileştirilmelidir. Eşitlikçi kullanım, kullanımda esneklik, basitlik ve sezgisel kullanım imkânı, algılanabilir bilgilendirme, hataya tolerans, düşük fiziksel güç gereksinimi, yaklaşma ve kullanım için uygun boyut ve mekân olmak üzere 7 ilkesi bulunan evrensel tasarım (Altay Baykan, 2015), özellikle fiziksel ve duyusal erişilebilirlik açısından kritik önemdedir. Engelli kadınların kamusal alana erişebilirliği yanı sıra kamusal alanda kalma süresini, güvenliğini, rahatlık ve konforunu da olumlu yönde etkilemektedir.

Otoparklar ve toplu taşıma durakları yeterli sayıda, erişilebilir ve güvenli alanlarda konumlanmalı, trafik güvenliğini sağlayacak şekilde yaya-taşıt ilişkileri (yaya geçitleri, kavşaklar vb.) düzenlenmelidir. Konut yakın çevresindeki yarı kamusal alanların, açık ve kapalı kamusal alanların, sokakların engelli kadın ve kız çocuklarının özel ihtiyaçlarına, güvenliğine, mahremiyetine ve evrensel tasarım ilkelerine uygun tasarlanmasına yönelik ilkelerin belirlendiği plan notları oluşturulmalıdır. Örneğin, plan notlarında bir yapı adasındaki minimum ve maksimum yarı kamusal alan büyüklüğü oranı ve yarı kamusal alanın düzenlenmesine ilişkin ilkeler belirlenebilir. Diğer yandan, yarı kamusal alanlar, açık ve kapalı kamusal alanlar ile sokakların tasarımına ve uygulamaya yönelik kılavuz ve tavsiye niteliğinde kararları içerecek şekilde yerel yönetimlerce engelli ve kadın dostu kentsel tasarım rehberleri hazırlanabilir.

Uygulama imar planlarında, gelişme alanlarında 10 metreden dar trafik yolu ve 3 metreden dar yaya yolu planlanamayacağı hüküm altına alınmıştır. 10 metrelik taşıt yollarında genellikle 1,5 metre genişliğinde kaldırımlar ayrılmakta olup, kaldırımlar çoğu zaman aydınlatma direkleri, duraklar, dikilen ağaçlar, çöp konteynerleri nedeniyle daralmakta ve yaya kullanımı zorlaşmaktadır. Bu nedenle uygulama imar planlarında en dar taşıt yolu genişliği 10 metreden fazla olmalı (böylece kaldırım genişliğinin 1,5 metreden fazla olması) ve kolay ve rahat yaya erişimini sağlayacak kaldırım tasarım ilkeleri geliştirilmelidir. Nitekim Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinin "Uygulama İmar Planı" başlıklı 24 (6). maddesinde "*Uygulama imar planlarında, öncelikle engelliler, çocuklar ve yaşlılar gibi kamu ortak mekânlarını kullanmakta zorluk çeken ve hareket kısıtlılığı bulunan kişilerin kentsel kullanımlara, sosyal altyapı alanlarına erişimini ve kullanımını sağlayıcı ve kolaylaştırıcı tedbirlerin alınması amacıyla tasarım ilkeleri geliştirilmesi esastır*." denilmektedir. Bu çerçevede, sokak ağaçlandırması, aydınlatması, kaldırım yüksekliği ve malzemesi, rampalar, levhalar, duraklar, tuvaletlere vb. yönelik tasarım ilkeleri belirlenebilir.

Engelli kadınların ve ailelerinin güçlendirilmesine yönelik mahallelerde kamusal mekân çeşitliliği ve sürekliliği sağlanmalıdır. Bunu garanti altına almak için mahalle merkezlerinde ya da karma kullanımlı mahalle ana akslarında açık kamusal alan, kapalı kamusal alan ve ticari mekân kullanımlarının kapasitesi ya da oranı imar yönetmeliğine bir planlama esası olarak dahil edilmelidir.

Diğer yandan, imar planları yanı sıra mahalle ölçeğinde yapılan ve genellikle düşük gelir grubunun yaşadığı mahallelerde gerçekleşen kentsel dönüşüm projeleri, özellikle ücretli bir işte çalışmayan ve sosyal hayata katılmada mahallesini yoğun kullanan kadınların yaşam biçimini ve alışkanlıklarını sürdürebilmesine olanak sağlamalıdır. Bunun için örneğin, standart konut alanı projelerinden çok mahallenin coğrafi ve sosyo-kültürel bağlamını değerlendiren dönüşümler yapılmalı, çoğunlukla ev eksenli çalışmalar sürdüren kadınlara yönelik üretim atölyeleri oluşturulmalı, kadınların bir araya gelebileceği merkezler ve spor alanları planlanmalıdır (Altay Baykan, 2015).

Plan izleme-değerlendirme-geri besleme aşaması;
İmar planlarının uygulanması neticesinde oluşan yapılı çevrenin toplumsal cinsiyete ve engelliliğe duyarlı olup olmadığını anlayabilmek üzere plan izleme - değerlendirme ve geri besleme döngüsünün tamamlanması önem arz etmektedir. Bu kapsamda, plan kararlarının engelli kadın ve kız çocuklarının yaşamı üzerinde yarattığı ya da yaratacağı olası etkileri belirlemek, olumsuz etkileri minimuma indirmek amacıyla "sosyal etki değerlendirmeleri" yapılmalıdır. Engelli kadınların günlük yaşamında, ekonomik hayatında, yaşam tarzında, birbirleri ve toplum geneli ile olan ilişkisinde, değerler, inançlar ve kurallar gibi konularda (Sosyal Etki Değerlendirme (SED) Rehberi, 2015), uygulanan imar planlarından kaynaklanan değişimlerin neler olduğu değerlendirilmelidir. Planın (varsa) kapsayıcı kent ya da engelli ve kadın dostu kent inşa etmeye yönelik amaç ve hedeflerine, politika ve stratejilerine ne ölçüde ulaştığı ya da planla biçimlenen yapılı çevrenin engelli ve kadın dostu olup olmadığı araştırma ve katılım süreciyle izlenip değerlendirilmeli, iş yaratma, kamusal hizmetlerin ve yapılı çevrenin iyileştirilmesi ve sosyal sorunlar gibi konularda (varsa) sorunları çözmek üzere geri besleme yoluyla planlar revize edilmelidir.

4. SONUÇ

Engelli kadınlar ve kız çocukları kentlerde daha düşük istihdam ve ekonomik güvenlik, sağlık, eğitim, sosyal güvenliğe erişim, karar alma rolleri, kamusal alanda hareketlilik yanı sıra, sosyal izolasyon, damgalanma, ayrımcılık ve cinsiyete dayalı şiddet gibi çoklu engel ve sorunlarla karşı karşıyadır. Engelli kadın ve kız çocuklarının çok boyutlu sorunları yanı sıra engel durumlarının çeşitliliğine ve düzeyine bağlı olarak farklılaşan ihtiyaçlarının hesaba katılması, diğer bir ifadeyle, toplumsal cinsiyet ve engelliliğin planlama ve tasarımda ana akımlaştırılmasıyla engelli kadın ve kız çocuklarına dost olan kapsayıcı kentler planlanıp tasarlanabilir. Çalışmada bu düşünceden yola çıkılarak, engelli kadın ve kız çocuklarını kapsayıcı bir planlama sürecinin nasıl bir içerikte olması gerektiğine ilişkin değerlendirme ve öneriler sunulmuştur. Her kentin yerel coğrafi, sosyo-kültürel, ekonomik koşulları ve yapılı çevresine özgü problemleri göz önünde bulundurularak, çalışmadaki önerilerin her kent bağlamı için ilave imar planları, plan revizyonları ve kentsel dönüşüm projeleri yapılırken yeniden yorumlanması gereklidir.

Cinsiyet eşitliği ve engelli katılımı ya da kapsayıcılık hedeflerinin kentsel düzeyde hayata geçirilmesinde temel aktörler olarak yerel yönetimler çeşitli araçlara sahiptir. Çalışma kapsamında ele alınan imar planları yanı sıra kent konseyleri bünyesindeki engelli meclisleri, "akıllı kent" yatırım ve uygulamaları, yerel eşitlik eylem planı, engelli hakları / katılımı eylem planı, belediye yatırım programı gibi yerel yönetim araçlarının birbiriyle entegre edilmesinin kapsayıcı kent inşası için önemli olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Altay Baykan, D. (2015). Yerel yönetimler için kadın dostu kent planlaması ve tasarım ilkeleri kitabı, Birleşmiş Milletler. Ankara: Uzerler Matbaacılık.

Asian Development Bank (2024). Gender equality and disability inclusion guidelines to address the specific needs of women and girls with disabilities. Philippines.

CBM (2019). Leave no one behind: gender equality, Disability Inclusion and Leadership for Sustainable Development. Melbourne.

Chataika, T. (2017). Disabled women, urbanization and sustainable development in Africa. Women, Urbanization and Sustainability pp.179-198.

Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023). T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Haniff-Cleofas, R., Khedr, R. (2005). Women with disabilities in the urban environment.

Inclusive Futures (2023). Be Inclusive: Including women and girls with disabilities in development and humanitarian projects.

Sosyal Etki Değerlendirme (SED) Rehberi (2015). Kentsel strateji. Kentsel Vizyon Platformu.

UN ESCAP (1995). Hidden sisters: women and girls with disabilities in the Asian and Pacific region. Bangkok: ESCA.

UN General Assembly (2017). Implementation of the convention on the rights of persons with disabilities and the optional protocol thereto: situation of women and girls with disabilities: resolution/adopted by the General Assembly. New York: UNGA.

UN Women (2020). Addressing exclusion through intersectionality in rule of law, peace and security context. New York: UN Women.

Work and Opportunities for Women (WOW) (2018). Women's Economic Empowerment and Disability Inclusion in Future Cities programmes.

World Health Organization (2011). World Report on Disability. Geneva: WHO.

ENGELLİ BİREYLER YÖNÜNDEN YAYA ÖNCELİKLİ ALANLAR VE BU ALANLARA ERİŞİMİN PEYZAJ MİMARLIĞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Veysel DAĞ (Sorumlu Yazar)
Pamukkale Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID 0000-0002-2111-7756

Prof. Dr. Sibel MANSUROĞLU
Akdeniz Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID 0000-0003-3451-3069

Doç. Dr. Deniz ÇOLAKKADIOĞLU
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Mimarlık Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakültesi,
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü
ORCID 0000-0002-2946-2036

ÖZET

Engelli bireyler, kentlerde bulunan yapılı çevrede toplumsal hareketliliği ve yapmak istedikleri ile ihtiyaç duydukları etkinliklere katılımlarını sınırlayan fiziksel engellerle karşılaşmaktadır. Engelli bireylerin engellerle karşılaştığı yapılı çevrenin kritik alanlarından biri de yaya altyapısıdır. Bu fiziksel altyapı, yürüyen, bisiklete binen, toplu taşıma araçları ile özel otomobil kullanan, teslimat yapan, mal satan veya sadece nefes almak için duran çok sayıda insana her ölçekte hizmet verebilmelidir. Kent sokaklarının her şeyden önce insanlar için olduğu ve bir kentin insan merkezli sokakları olmadan işlev kazanamayacağı bilinmelidir. Bu çalışmada engelli bireylerin araç trafiğinin azaltıldığı veya tamamen kaldırıldığı, yayaların güvenli ve rahat biçimde dolaşabildiği yaya öncelikli alanlar ve bu alanlara erişimleri üzerinde durulmuştur. Temel olarak kentsel yapılı çevrenin özellikleri, engelli bireylerin erişiminde dikkate alınması gereken unsurlara yönelik ilgili mevzuat, rehber ve kılavuzlar ile dünyada ve ülkemizde yapılan uygulamalardan yararlanılmıştır. Yaya öncelikli alanlara engellilerin erişimine yönelik değerlendirmeler ve yerel yönetimlerin konu ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar da değerlendirilerek sonuçta evrensel tasarım yaklaşımı için bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Engelsiz Ulaşım, Evrensel Tasarım, Yayalaştırılmış Cadde, Parklet

PEDESTRIAN PRIORITY AREAS FOR DISABLED PEOPLE AND EVALUATION OF ACCESS TO THESE AREAS IN TERMS OF LANDSCAPE ARCHITECTURE

ABSTRACT

People with disabilities face physical barriers in the built environment in cities that limit their social mobility and participation in the activities they want and need to do. One of the critical areas of the built environment where people with disabilities face obstacles is pedestrian infrastructure. This physical infrastructure should be able to serve a large number of people walking, cycling, using public transportation and private cars, making deliveries, selling goods, or simply stopping to breathe, at any scale. It is important that city streets are first and foremost for people and that a city cannot function without human-centered streets. This study focuses on pedestrian priority areas where vehicle traffic is reduced or completely removed, where pedestrians can move around safely and comfortably, and the access of disabled people to these areas. Basically, the characteristics of the urban built environment, the relevant legislation, guides and guidelines on the elements that should be taken into account in the access of disabled people, and the practices in the world and in our country were utilized. Evaluations on the access of disabled people to pedestrian priority areas and the studies carried out by local governments on the subject were also evaluated, and in conclusion some suggestions for a universal design approach were presented.

Keywords: Accessible Transportation, Universal Design, Pedestrianized Street, Parklet

1. GİRİŞ

Engellilik, insanlık tarihinde her zaman var olan, çevresel ve bireysel faktörlerden dinamik olarak etkilenen bozuklukları, faaliyet sınırlamalarını ve katılım kısıtlamalarını kapsayan şemsiye bir kavramdır (WHO, 2001). Bireylerin yaşam kalitesini, sağlık ve refahlarını, işlevsellik yeteneklerini ve topluma katılımlarını önemli ölçüde etkileyebilen bir durumdur (Drum, 2009). Ancak engellilik, yaşlanmanın bir özelliği ya da bir sağlık sorununun başlangıcına veya ilerlemesine verilen kaçınılmaz bir yanıt değildir. Bu alandaki ilk öncülerden biri olan sosyolog Nagi (1965)'nin de belirttiği gibi, "engellilik, fiziksel veya zihinsel bir kısıtlılığın sosyal bir bağlamda ifade edilmesidir" (Clarke vd., 2011). Bu bağlamda, engellilik, bir kişi ile çevresi ve toplumu arasındaki etkileşimi yansıtan karmaşık bir olgudan oluşmaktadır (WHO, 2007). Bu nedenle, kentsel alanların engelli bireylerin yerel ve uluslararası toplumlara erişilebilirliğini ve kapsayıcılığını kısıtlamada bir rolü olduğu ileri sürülebilir (Aidonis vd., 2021).

WHO (2020), küresel nüfusun yaklaşık %15'inin (yani 1 milyardan fazla insanın) bir tür engellilikle karşı karşıya olduğunu tahmin ederken, 2050 yılına kadar küresel nüfusun yaklaşık %66'sının şehirlerde yaşayacağı öngörülmektedir (United Nations, 2015). Bu durum özellikle kentsel yaşam alanlarında sürdürülebilir kentsel ortamların önemini ortaya koymaktadır. Bu amaçla, Birleşmiş Milletler kentsel ortamların kapsayıcı olması gerektiğini vurgulamakta ve kapsayıcı bir kenti "ekonomik imkanları, cinsiyeti, ırkı, etnik kökeni veya dini ne olursa olsun herkesin kentlerin sunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi fırsatlara tam olarak katılabildiği ve güçlendirildiği bir yer" şeklinde tanımlamaktadır (UN Habitat, 2004). Bununla birlikte kentsel erişilebilirlik üzerine yapılan araştırmalar insan hareketliliğinin yaş, sağlık, doğal ve çevresel faktörler, kültürel yapı gibi bir dizi faktör ile ilişkili olabileceğini ortaya koymuştur. Bu durum kentsel kapsayıcılık kavramını ortaya çıkarırken, bu kavramın eşitlikçi ve kapsayıcı kentsel ortamlar konusunda sıklıkla zorluklarla karşılaşan engelli bireyler için özellikle üzerinde durulması gerektiği belirtilmektedir (Nykiforuk vd., 2021). Bu nedenle, kentsel planlama ve kalkınma, tüm bireylerin ve özellikle engellilerin kapsayıcılığını teşvik etmesi açısından önemlidir.

Farklı altyapı unsurlarına ve kentsel mekan organizasyonuna açıklık ve erişilebilirliğin sağlanması, sürdürülebilir kentsel kalkınmanın teşvik edilmesi için kentsel çevre kalitesinin elde edilmesi ve sunulmasına yönelik politika gündemlerinde öne çıkmaktadır (Maruniak vd., 2021). Günümüzde kentsel hareketlilik üzerine yapılan araştırmalar, her şeyden önce gelişmiş dünyada motorizasyonun giderek daha evrensel hale geldiği gerçeğiyle uyumlu olarak, mükemmel hareketliliği kabul etme eğilimindedir (Taylor ve Józefowicz, 2012). Yardımcı teknolojiler, hareket engelli bireylerin günlük aktivitelerini sürdürmelerini, kolaylaştırmalarını ve geliştirmelerini desteklemek için kullanılırken (Hamraie, 2017), tekerlekli sandalyeler, scooterlar ve diğer yardımcı cihazlar (bastonlar, koltuk değnekleri ve yürüteçler gibi) kullanıcılarına çeşitli derecelerde özerklik sağlayan ve yerel topluluklara katılımlarını artıran harekete yardımcı cihazlara örnek gösterilebilir (Cowan vd., 2012). Yardımcı cihazların katkısına rağmen, mevcut toplumsal engeller (örneğin, basmakalıp yargı ve önyargı) veya yapılı çevredeki fiziksel engeller, kullanıcıları için aşılamaz zorluklar olabilir (Iezzoni vd., 2018; Tregaskis, 2000).

Kentsel açık alanlar, özellikle yüksek yoğunluklu kentlerde insanların yaşamında önemli bir rol oynamaktadır. Kentlerdeki nüfus artışına bağlı olarak azalan açık alanlara erişimde aynı oranda zorlaşmaktadır. Kentsel mekanlar, bireylere sosyalleşme, eğlenme-dinlenme, kültürel faaliyetlere katılım ve alışveriş olanağı sunması açısından dinamik odak noktalar olarak kent içinde önemli bir yere sahiptir. Günümüzde hızlı kentleşme sürecine bağlı olarak, kentsel alanlarda yalnızca standart gereksinimlerin dikkate alındığı görülmektedir. Alkan Meshur (2013)'a göre bu eğilim, engelli bireyler için gerçekten uygun olmayan ve onların ihtiyaçlarını karşılamayan kentsel alanların ve çevrelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Oysa toplumda kapsayıcı kamusal açık alanlar, sosyal eşitliğin ve toplum refahının artırılması için oldukça önemlidir. Kamusal alanlara evrensel tasarım yaklaşımının uygulanması, engelli bireyler, yaşlılar ve marjinal gruplar da dahil olmak üzere farklı bireylerin erişilebilirlik ve kapsayıcılık duygusunu artıracaktır. Bu bağlamın oluşturulması, eşitsizlikleri azaltarak ve kamusal alanlara eşit erişimi savunarak sürdürülebilir kentsel ortamları özendirecektir (Ashraf vd., 2024).

Birçok kentte sağlık, refah, eşitlik ve yaşanabilirlik odaklı yeni bir ulaşım ve kentsel politika paradigmasını yansıtan, yayalara daha fazla alan sağlamaya yönelik sürekli bir hareket söz konusudur (Anciaes ve Jones, 2020). Sokakların yayalara daha fazla alan sağlayacak şekilde yeniden tasarlanmasının yerel ekonomi (yerel işletmelerde daha fazla harcama), topluluklar (sosyal etkileşim) ve çevre (hava kirliliğinin azaltılması) üzerinde çeşitli olumlu etkileri vardır (Kang, 2016; Mehta, 2007; Chiquetto, 1997). Bu nedenle, yaya öncelikli sokak tasarımlarında, bir dizi politika hedefine ve engelliler ile özellikle de diğer sürdürülebilir hareketlilik türleri (bisiklet, kaykay, scooter, toplu taşıma) üzerindeki etkilere dikkat edilmelidir.

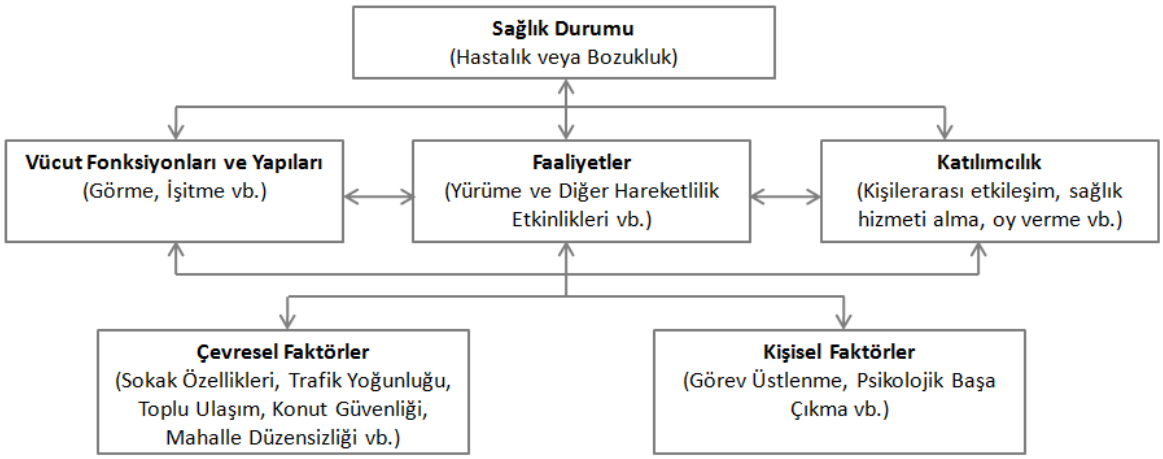
Bu çalışmada engelli bireylerin araç trafiğinin azaltıldığı veya tamamen kaldırıldığı, yayaların güvenli ve rahat biçimde dolaşabildiği yaya öncelikli alanlar ve bu alanlara erişimleri üzerinde durulmuştur.

Temel olarak kentsel yapılı çevrenin özellikleri, engelli bireylerin erişiminde dikkate alınması gereken unsurlara yönelik ilgili mevzuat, rehber ve kılavuzlar ile dünyada ve ülkemizde yapılan uygulamalardan yararlanılmıştır. Yaya öncelikli alanlara engellilerin erişimine yönelik değerlendirmeler ve yerel yönetimlerin konu ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar da değerlendirilerek sonuçta evrensel tasarım yaklaşımı için bazı öneriler sunulmuştur.

2. EVRENSEL TASARIM İLKELERİ VE ERİŞİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ

2.1. Evrensel Tasarım İlkeleri

Engelli bireyler için yaya ortamının iyileştirilmesi, uzunca bir süredir engelli hakları savunucularının hedeflerinden biri olmuştur (Ferleger, 2012). Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması (ICF), işlevselliği üç düzeyde ele alan kavramsal bir çerçeve olarak tanımlamaktadır. Şekil 1'de ifade edildiği üzere işlevsellik, beden düzeyinde (zihinsel, duygusal, fizyolojik veya anatomik yapılar veya işlevler), birey düzeyinde (hareketlilik, öz bakım, genel görevler gibi faaliyetler) ve toplum düzeyinde (yaşam durumlarına ve sosyal rollere katılım) ele alınmaktadır ve birbirini etkileyen unsurlardır.

Şekil 1. Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırılması Modeli Bileşenleri Arasındaki İlişki (WHO, 2001 ve Clarke vd., 2011'den yararlanarak).

Tamamlayıcı evrensel tasarım, bir çevrenin tasarımının ve bileşiminin yaşı, boyutu veya yeteneği ne olursa olsun tüm insanlar tarafından mümkün olan en geniş ölçüde erişilebilecek, anlaşılabilecek ve kullanılabilecek şekilde gerçekleştirilmesini sağlamayı amaçlamaktadır (National Disability Autority, 2023). Evrensel tasarımda kullanım eşitliği, esnek kullanım, basit (yalın) ve sezgisel kullanım, (tasarımda) sadelik (algılanabilirlik), hatalara tolerans, düşük fiziksel güç kullanımı, uygun/yeterli kullanım alanının sağlanması önceliklendirilmektedir (Kadir ve Jamaludin, 2012). Sözü edilen bu ilkeler aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Kullanım eşitliği; Farklı yeteneklere sahip bireylere uygun ve kullanışlı tasarım yaklaşımı ile kullanımda eşitlik sağlanmalıdır.

Esnek kullanım; Tasarım, çok çeşitli bireysel tercihlere ve yeteneklere uygun olanaklar sunmalıdır.

Basit (yalın) ve sezgisel kullanım; Tasarım, kullanıcının deneyimi, bilgisi, dil becerileri veya mevcut konsantrasyon seviyesinden bağımsız olarak anlaşılması kolay olmalıdır.

Sadelik (algılanabilirlik); Tasarım, ortam koşullarından veya kullanıcının duyusal yeteneklerinden bağımsız olarak gerekli bilgileri kullanıcıya etkili bir şekilde iletmelidir.

Hatalara tolerans; Tasarım, tehlikeleri ve kazaların veya istenmeyen eylemlerin olumsuz sonuçlarını en aza indirmelidir.

Düşük fiziksel güç kullanımı; Tasarım, verimli, rahat ve minimum yorgunlukla kullanılabilir olmalıdır.

Uygun/yeterli kullanım alanı; Kullanıcının fiziksel özelliklerine, duruşuna veya hareket yeteneklerine bakılmaksızın yaklaşma, ulaşma, tutma, çekme ve kullanım için uygun boyut ve alan sağlanmalıdır.

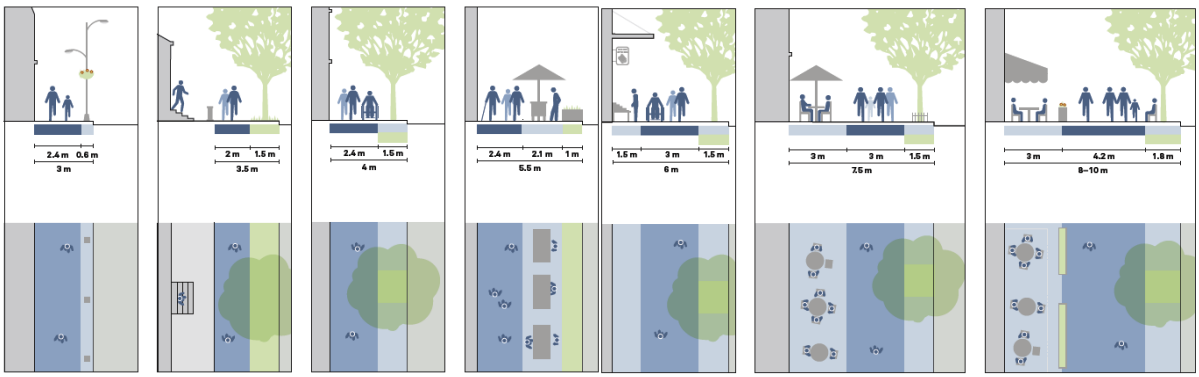
Evrensel tasarım ilkelerinin uygulanabilmesi için ulusal ve uluslararası standartlar, yönetmelik, rehber ve kılavuzlar hazırlanmıştır. Erişilebilirlik mevzuatının en önemli bileşenlerinden biri de standartlardır. Ülkemizde "erişilebilirlik standartları" "Türk Standartları Enstitüsü"nün erişilebilirlikle ilgili yayımladığı standartlar olarak mevzuatla belirlenmiştir.

Bununla birlikte Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2024)'nın hazırladığı "Erişilebilirlik Kılavuzu" farklı kullanıcıların yapılı çevrede çeşitlenen ihtiyaçlarını karşılamak üzere temel gerekliliklerini teknik olarak belirleyen önemli bir kaynak niteliğindedir.

2. 2. Erişilebilirlik Ölçütleri

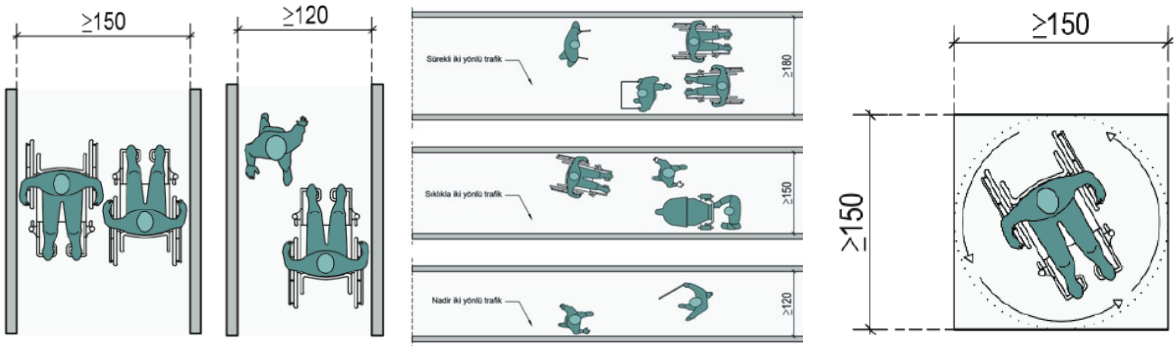
İnsanlar kent sokaklarını hareketlilik veya durağan faaliyetler için, eğlence veya iş için, zorunluluktan veya kendi tercihleriyle kullanmaktadır. Her yaştan ve yetenekten insan sokakları farklı şekillerde deneyimlemekte ve farklı gereksinimleri olmaktadır. Otururken, yürürken, bisiklete binerken, toplu veya özel araçlarını kullanırken, mal taşırken, şehir hizmetleri sunarken veya iş yaparken, sokakların barındırdığı ve kolaylaştırdığı çeşitli faaliyetler şehrin erişilebilirliğini ve yaşanabilirliğini şekillendirmektedir (Cross River Partnership, 2020). Bu nedenle yapılı çevrenin tasarlanmasında, farklı özelliklere sahip kullanıcı ihtiyaçlarının aynı anda karşılanması temel kural kabul edilmektedir. Herkesin kullanımı için gerekli koşulların aynı güzergahta, aynı girişte ve aynı mekanlarda sağlanması beklenmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024). Ancak, alan özellikleri (genişlik, kentsel bağlantılılık, çevresel, doğal ve diğer özellikler gibi) birçok değişkene (kullanıcı profili, kullanıcı yoğunluğu, kullanım zamanı gibi) bağlıdır. Bunun için farklı kullanıcı gruplarının gereksinimlerinin belirlenmesi ve buna bağlı olarak tasarımın şekillenmesi önem taşımaktadır. Kentlerde herkes için erişim, güvenlik, konfor ve keyif sağlayan cazip bir ortam oluşturmak amacıyla farklı kullanıcıların gereksinim duyduğu birtakım ölçütler erişilebilirlik bağlamında ele alınarak aşağıda sunulmuştur.

Yayalar, güvenli ve rahat bir sokak deneyimi için kesintisiz ve engelsiz hareket yollarına, iyi aydınlatılmış alanlara, dinlenmek ve yürümek için gölgeli yerlere ve yön bulma işaretlerine ihtiyaç duyarlar (Cross River Partnership, 2020). Yaya yolu genişlikleri kullanıcı profili, kullanım yoğunluğu ve yaya yolu üzerinde bulunan kullanım (yeşil alan, bekleme alanı, oturma alanları vb.) ve donatı elemanlarına göre (aydınlatma, bank, çöp kutusu, otobüs durağı, tabelalar vb.) şekillenmektedir (Şekil 2). Bununla birlikte Türk Standartları Enstitüsü (TSE) (2012)'e göre tüm yayalar, yürüme yolu genişliğinin 150 cm ve engelsiz olduğu yerlerde özgürce ve güvenli bir şekilde hareket edebilir. Yaya yolunun genişliği, trafik alanlarına bitişik (gayrimenkul izin veriyorsa) ve bisiklet yolu gibi açık alanlardaki patikaların her iki tarafını çevreleyen, potansiyel tehlikeye karşı uyarılma için 25 - 50 cm'lik bir güvenlik bandı da içermelidir. Ayrıca yaya yolunda bulunabilecek donatı elemanlarının da yaya geçişlerine engel oluşturmayacak şekilde düzenlenmesi gereklidir. Farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaç duyduğu yol genişlikleri ile yaya yolları üzerinde bulunabilecek kullanımlar da dikkate alındığında toplam yaya yolu genişliğinin 3 m'den 10 m'ye kadar olabileceği görülmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Kullanıcı profiline göre yaya yolu tasarım önerileri (Cross River Partnership, 2020).

Yürüyüş yollarında, tekerlekli sandalye kullanıcılarının herhangi bir sorun yaşamaması için, yol eğimi %5'den fazla olmamalı (Çizelge 1), yol genişlikleri manevraları içerecek şekilde tasarlanmalıdır (Şekil 3). Yürüyüş yolunda iki tekerlekli sandalyelinin karşılıklı geçişi için en az genişlik 150 cm iken, rahat geçiş için 180 cm gereklidir. Benzer şekilde yaya ve tekerlekli sandalyeli bireylerin karşılıklı geçişlerinde 120 cm en az genişlik olarak kabul görürken, ideal genişliğin 150 cm olduğu belirtilmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024). Farklı hareket kısıtlılığı olan bireyler için en az yol genişlikleri ile normal tekerlekli sandalye için en az manevra alanı (akülü sandalye için en az 180 cm manevra alanı gereklidir) Şekil 3'de sunulmuştur.

Şekil 3. Tekerlekli Sandalye Geçiş Genişlikleri (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

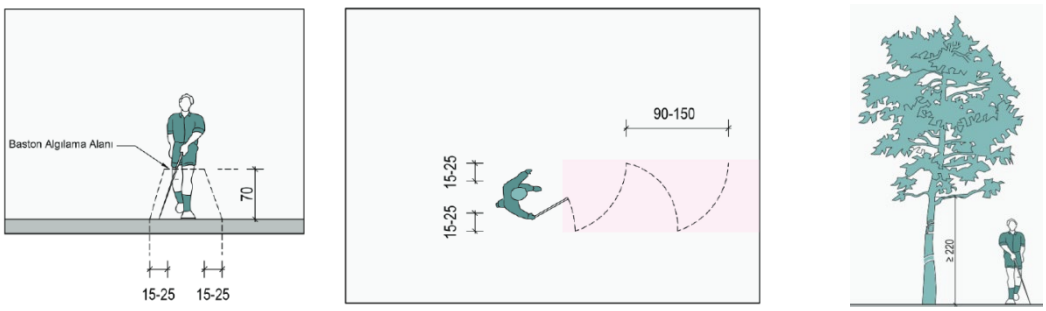
Rampalar, özellikle yükseklik farklarını ortadan kaldırarak engelli insanlar da dahil olmak üzere tüm kullanıcılar için daha kolay bir seyahat deneyimi yaratmak amacıyla yürüyüş yollarına, yaya geçitlerine ve bina girişlerine entegre edilir. Rampalar, tekerlekli sandalyeler, bebek arabaları ve yürüyüş yollarında hareket etmek için kullanılan diğer cihazlarla birlikte görme engelli bireylerin rahat ve güvenli geçişi için ergonomik (hafif eğimli) tasarımda olmalıdır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Rampa Eğimi, Uzunluğu ve Yükseklik Oranı
(WDU, 2012 ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024'den yararlanarak).

Maksimum Eğim	Maksimum Uzunluk (m)	Maximum Yükseklik (cm)
1:20 (%5)	-	-
1:16 (%6)	8.00	50
1:14 (%7)	5.00	35
1:12 (%8)	2.00	15
1:10 (%10)	1.20	12
1:8 (%12)	0.50	6

Görme engellilerin karayolunda güvenli bir şekilde yönlendirilmesi için yönlendirme elemanları yer almalıdır. Yürüyüş yolunun yüzeyi kaygan olmamalı, yol yüzeyi düz ve sürekli kalmalı, çıkıntılı bir rögar kapağı veya basamak gibi ani seviye değişikliklerine sahip olmamalıdır (TSE, 2012).

Doğal veya inşa edilmiş kılavuz çizgilerinin bulunması, tespit edilmesi ve farklı yüzeylerin hissedilmesi ve/veya duyulması için baston kullanan görme engelli bireyler açısından yolun güzergahı kolay takip edilebilir olmalıdır (Şekil 4). Kılavuz çizgiler, bir kavşakta olduğu gibi boşluklar olduğunda görme engelli kişiler için yolun veya yolun yönünün belirsizliğini ortadan kaldırmalıdır (WDU, 2012).

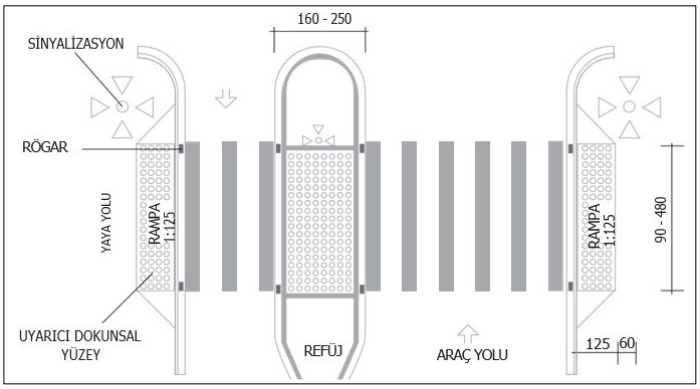

Beyaz Baston Kullanımı İçin Gerekli Alan Dikeyde Engelsiz Alan Ölçüleri

Şekil 4. Görme Engelli Geçiş Genişlikleri (cm) (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

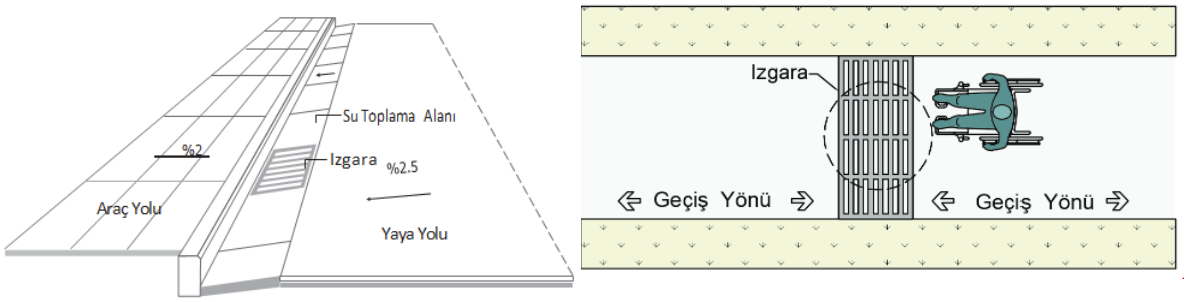
Kontrollü yaya geçitlerinde çoğunlukla trafik sinyalleri ve yanıp sönen yaya geçidi sinyalleri gibi elektronik sinyalizasyon cihazları kullanılır (Şekil 5). Sesli sinyaller, görme engelli bireylere karşıdan karşıya geçmenin güvenli olduğunu bildirmek için ışıklı figürle senkronize edilmelidir. Sinyal, "Yürümeyin" sembolü görünene kadar sürekli bir ses çıkarmalıdır.

Kontrollü yaya geçitlerinde, fiziksel aktivasyon gerektirmeyecek şekilde, geçiş sinyalinin otomatik olarak devreye girmesi trafik sinyaline bağlantı yapılarak sağlanmalıdır. Aksi takdirde, yaya geçidi sinyalini etkinleştirmek için bir düğme gerekebilir. Bu düğme maksimum 120 cm yüksekliğe ayarlanmış şekilde standart trafik ışığı direkleri üzerinde veya serbest duran direkler üzerinde konumlanmalıdır. Bu engelli kişiler de dahil yayaların yaya geçidi sinyalini etkinleştirmesine olanak tanıyacaktır (TSE, 2012).

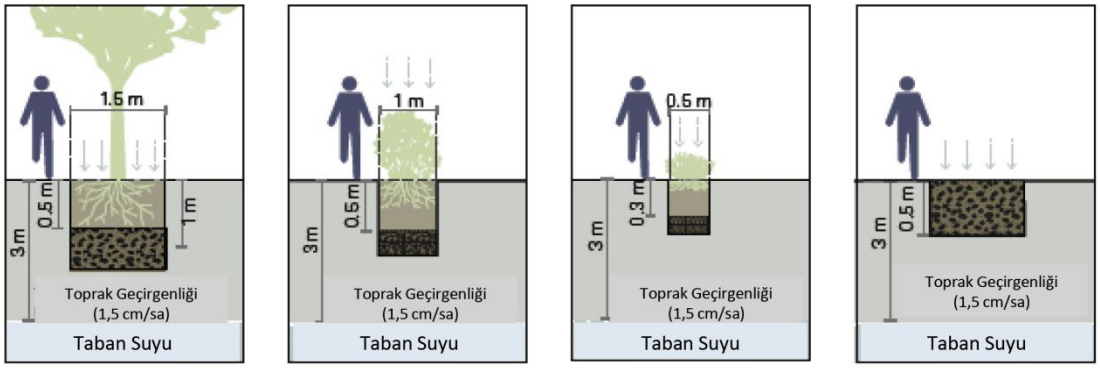
Şekil 5. Kontrollü yaya geçitlerinde trafik sinyalizasyon modeli (cm) (WDU, 2012).

Ortaya çıkabilecek rahatsızlıkları önlemek ve tüm yayaların güvenliğini sağlamak için yağmur veya diğer nem oluşturabilecek unsurların alandan derhal uzaklaştırılması önemlidir (TSE, 2012). Yatayda hareketliliğin kesintisiz ve güvenli sağlanabilmesi için zeminde altyapı kapağı, ızgara gibi herhangi bir başka malzeme bulunmaması gerekmektedir (Şekil 6). Ancak yürüyüş güzergahı üzerinde ızgara uygulanmasının zorunlu olduğu hallerde, bu ızgaranın yönü, geçiş yönüne dik düzenlenmelidir. Izgara aralıklarındaki boşluklar ise en fazla 13 mm olmalıdır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024). Bir yürüme yolundaki bordür taşının araç yolu ile birleştiği yerde, yüzey suyunun rögarlarda gerekli drenajı sağlaması için boyuna ve enine hatlarda gerekli eğim verilmelidir (TSE, 2012).

Şekil 6. Yaya yolu ve araç yolu üzerinde drenaj örneği (WDU 2012; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

Yaya yolları bitkiler, bitki kasaları, aydınlatma elemanları ve panoları, sinyalizasyonlar, banklar, çöp kutuları, işaret levhaları, yaya korkulukları, otobüs durakları vb. tarafından engellenmemelidir. Bu öğeler, bordür taşını da içeren minimum 75 cm ve maksimum 120 cm genişliğinde kesintisiz bir çizgi olarak yerleştirilmelidir. Yaya yolunda kullanılan bitki türlerinin gelişim özelliklerine göre dikim çukuru genişlikleri dikkate alınmalıdır (Şekil 7).

Şekil 7. Yaya yollarında bitki kullanımında dikkate alınması gerekenler
(Cross River Partnership, 2020'den yararlanarak).

3. KENTLERDE YAYA ÖNCELİKLİ ALANLAR

Çalışmanın bu bölümünde kentlerde yaya öncelikli alanların çeşidi, önemi, kullanım özellikleri bazı örneklerle ele alınmıştır. Bu bölümün hazırlanmasında Cross River Partnership (2020), NACTO (2020), The State of Victoria Department of Environment, Land, Water and Planning (2017), Ibraeva (2014) ve Hawaii Department of Transportation (2013)'dan yararlanılmıştır.

Her kent, sokak tasarım süreçlerinde karşılaşılan çeşitli zorluklara ilişkin uygulama stratejileri sunmaktadır. İnsan ve mekâna dayalı yeni bir sokak tasarımı yaklaşımı, mevcut sokakların kentsel mekanlara dönüştürülmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. On yıllar boyunca çok sayıda aracı mümkün olduğunca verimli bir şekilde hareket ettirmek için caddelerin tasarlandığı kentlerde, günümüzde tüm kullanıcıların ihtiyaçlarını dengeleyen güvenli ve yaşanabilir caddeler tasarlamanın faydaları ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu değişimin en önemli faktörleri yaya öncelikli alanlardır.

Yaya öncelikli alanlar, yürünebilir, erişilebilir ve sürdürülebilir kentlerin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Her yaştan ve yetenekten insanın diğer ulaşım araçlarıyla rekabet etmeden kenti kullanabileceği yerler sağlamanın yanında sosyal etkileşimi ve yaşam kalitesini de artırmakta, kentlilerin alan kullanımını güvenli ve eşit kılmaktadırlar. Bu alanlar insanları kendi hızlarında hareket etmeye teşvik ederken, insanları durmaya ve zaman geçirmeye davet eder. Yoğun kentsel alanlarda bir rahatlama alanı sağlar, az kullanılan alanları aktive eder ve yerel işletmeleri canlandırır.

Ticari faaliyetlerin bulunduğu alanlar yüksek hacimli yaya trafiği ile desteklendiğinde, yaya öncelikli alanlar, işletmelerin sınırlı zamanlarda yükleme ve teslimat için erişimine izin verebilir. Bazı durumlarda, daha küçük şeritler veya sokaklar çok düşük hızlarda yerel araç erişimini destekler. İster küçük bekleme alanları veya cep parkları, ister dar şeritler veya büyük alışveriş caddeleri olsun, yaya öncelikli alanlar, kaliteli kamusal açık alanlardan oluşan kapsamlı bir ağ ve çeşitli kentsel deneyimler sağlamak için kentin daha geniş sokak, park ve kamusal alan ağının bir parçası olarak çalışır.

Kentler, kapsadığı sokak tipolojilerine göre yayalaştırılmış alanları tasarımların sosyal, çevresel, ekonomik ihtiyaçlara ve işlevlere göre sokak dönüşümleri için fırsatları belirlemek üzere aşağıda sunulan başlıklara göre ele alabilirler.

3. 1. Yayalaştırılmış Caddeler veya Sokaklar

Yayalaştırılmış cadde ve sokaklar, insanlara öncelik veren ve tipik olarak sokağın her iki kenarında ticari faaliyetlerin olduğu koridorlar en uygun olanıdır. Yaya yoğunluğunun yüksek ve araç trafiğinin kısıtlı olduğu stratejik alanlardır. Bu alanlar alışveriş yapmak, oturmak, yemek yemek, oyalanmak, gezinmek veya performans sergilemek gibi çeşitli aktiviteler için fırsatlar sunar. İyi yerleştirildiğinde, tasarlandığında ve bakımı yapıldığında, yayalaştırılmış cadde ve sokaklar bir destinasyon haline gelir ve komşu işletmeler için ekonomik faydalar sağlar.

Liuyun Xiaoqu (Guangzhou, Çin) şehrin merkezi ticari bölgesinde, küçük bloklara yerleştirilmiş orta katlı binaların bulunduğu, karma kullanımlı bir mahalledir. Sokak alanı çok sınırlı olduğundan tamamen yayalaştırılmış olup, bisiklet yolları ve toplu taşıma bağlantıları dikkat çekmektedir (Şekil 8a). Liuyun Xiaoqu'nda 1980'lerin sonlarında ilk inşa edilen konut siteleri, 2000 yılından itibaren mülk sahipleri binalarını önce yerel mağazalara ve daha sonra tasarımcı kıyafetleri ve kafeler için ticari kullanımlara dönüştürmeye başlamıştır. Zemin kat dönüşümleri 2003 yılında Tianhe Plaza yakınlarında başlamış ve sonunda neredeyse tüm zemin katlar ticari kullanıma dönüştürülene kadar genişleyerek bölgeyi açık, karma kullanımlı bir mahalleye dönüştürmüştür. Mahalleye yakın bir yerde düzenlenen 2010 Asya Oyunları öncesinde belediye kamu hizmetlerini ve altyapıyı iyileştirmiş, yaya alanlarına ve çevre düzenlemesine yatırım yapmış ve bazı mimari süslemeler eklemiştir. Bölge, yakındaki metro, tren istasyonları tarafından iyi bir şekilde hizmet almakta, bu da onu bölgesel olarak erişilebilir bir yer haline getirerek, sakinleri ve ziyaretçileri daha geniş ulaşım ağına bağlamaktadır.

Strøget (Kopenhag, Danimarka), 1962 yılına kadar Kopenhag'ın merkezindeki tüm cadde ve meydanlar araç trafiği ve park için yoğun bir şekilde kullanılmış ve hızla büyüyen özel araç trafiğinin baskısı altında kalmıştır. Kopenhag'ın yayalaştırılması çalışmaları 1962 yılında pilot bölge olarak dönüştürülen şehrin ana caddesi Strøget ile başlamıştır (Şekil 8b). Yaklaşık 1,15 km uzunluğundaki ana caddenin yaya caddesine dönüştürülmesi öncü bir çaba olarak görülmüş ve cadde dönüştürülmeden önce kamuoyunda büyük tartışmalara yol açmıştır. "Yaya caddeleri İskandinavya'da asla işe yaramaz" görüşü kabul gören bir teoriyken, yerel işletme sahipleri "araba yoksa müşteri de yok, müşteri yoksa iş de yok" şeklinde değerlendirmeler yapmışlardır. Ancak Strøget'te kısa süre içinde işletmelerin trafiksiz ortamda daha fazla mali gelir sağlaması sonucu kent içerisinde yayalaştırma yönünden diğer çalışmaların önü açılmıştır.

Yayalaştırılmış cadde ve sokaklar değerlendirildiğinde yaya yoğunluğunun ve hızının fazla olduğu yayalaştırılmış bazı caddeler, günlük aktivitelerini sürdürmek isteyen dezavantajlı çeşitli grupların (hareket engelli, yardımcı cihaz kullananlar, ileri yaşlı, hamile, çocuk gibi) erişimini kolaylaştıramayabileceği görülmektedir. Yaya trafiğinin hızlı akması ve insan yoğunluğu bu grupların hareket alanını kısıtlamaktadır. Ancak dünyadaki bazı örnekler ele alındığında yayalaştırılmış cadde ve sokakların hemen her grubun erişimine olanak tanıyacak fırsatlar içerdiği görülmektedir. Bununla birlikte başlangıçta gecekondu (Liuyun Xiaoqu) niteliğinde olan bazı yerleşimlerin dönüştürülmesiyle bölgeye yeni bir kimlik kazandırılabileceği de görülmektedir.

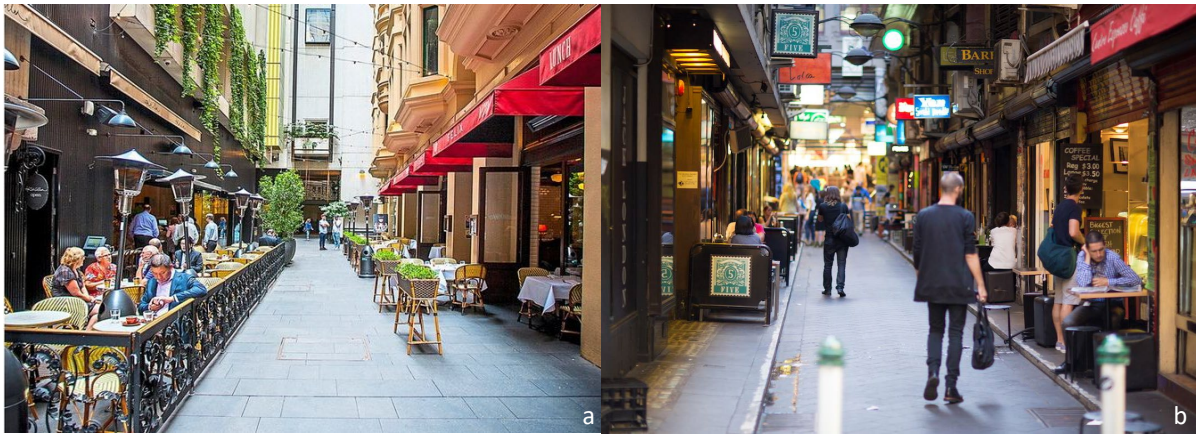

Şekil 8. Yayalaştırılmış cadde ve sokak örnekleri
a) Liuyun Xiaoqu (Guangzhou, Çin); b) Strøget (Kopenhag, Danimarka) (Cross River Partnership, 2020).

3. 2. Yayalaştırılmış Ara Sokaklar (Laneways)

Ara sokaklar, kamusal alan ağının çeşitliliğine katkıda bulunan ve bir şehrin karakterini destekleyen, sosyal ilişkilerin yoğun olduğu dar sokaklardır. Genellikle eski servis yollarından uyarlanan ticari yollar, unutulmuş alanlara yeni girişler oluşturmak, yayalara öncelik vermek ve bir mahalleye canlı alanlar eklemek için fırsatlar sunar. Ara sokaklar, yayaların kentlerde gezmesi için bir ağ olarak kullanılabilir ve kent merkezine uygun bir kimlik kazandırabilir.

Dünyanın farklı bölgelerinde bulunan kentler, servis yollarını kamyonlar ve teslimat kamyonetleriyle dolu ara sokakların aktif mekânlara dönüştürülmesiyle yerel halk ve turistler için çekici mekânlar yaratılabilmektedir. Bu sokaklardan bazıları Şekil 9a ve b'de sunulmuştur. Yayalaştırılmış ara sokaklar, çoğunlukla dar sokaklarda tasarlanıyor olsa da dezavantajlı grupların erişimine ve hareket kabiliyetine engel teşkil etmeyecek şekilde düzenlenebilmektedirler.

Şekil 9. Yayalaştırılmış ara sokak örnekleri
a) Ash Sokağı (Sidney, Avustralya); b) Melborn, Avustralya (Cross River Partnership, 2020).

3. 3. Parkletler

Parklet, cadde üzerinde ve kaldırım kenarındaki park alanlarının geçici veya kalıcı olarak canlı ve erişilebilir yeni kamusal alanlara dönüştürülmesidir. Sokak oturakları, cep parkları, mobil parklar veya kaldırım kenarı oturma yerleri olarak da bilinen bu alanlar genellikle kent ile yerel işletmeler, sakinler veya mahalle kurumları arasındaki bir ortaklığın ürünüdür. Parkletler, genellikle kaldırım kafelerinin veya sokak mobilyalarının uzatılmasına izin vermeyecek kadar dar veya sıkışık olan kaldırımların yanında uygulanır (Şekil 10a ve b).

San Francisco, parklet fikrinin ilk ortaya çıktığı yer olarak bilinmektedir. Parkletler, 2009 yılında çeşitli belediye kurumları arasındaki ortak bir çabanın parçası olarak sokak plazalarıyla birlikte tanıtıldı ve şimdi Kaldırımdan Parklara (P2P) programı olarak adlandırılıyor. Yerel, kar amacı gütmeyen kuruluşların ve işletme sahiplerinin katılımı sayesinde, parkletler bağlam odaklı sokak iyileştirmeleridir. Parklet ve benzeri küçük ölçekli açık alanların oluşturulması, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve dünya genelinde birçok kentte yaygın bir çabaya ilham kaynağı olmuştur. Mart 2015 itibariyle San Francisco genelinde tüccarlar, mahalle grupları, sivil toplum kuruluşları ve diğer organizasyonlar tarafından 60'tan fazla parklet kurulmuştur.

Şekil 10. Parklet örnekleri
a) Halaskargazi Caddesi (Şişli, İstanbul) (Gürbüz, 2022); b) San Francisco (Kaliforniya, ABD) (Rubio, 2015).

İstanbul'da yer alan parklet megakentin ilk parkleti olarak yerel yönetimler tarafından hayata geçirilmiştir. Parkletler, kent içinde araçlara ayrılmış alanların kamusal yaşama kazandırılması yoluyla sosyal, çevresel ve ekonomik birçok fayda sağlar. Küçük ama etkili bu kamusal alan tasarımları kentlere kimlik kazandırılması, sosyal etkileşimin desteklenmesi, kamusal alanların artırılması, kent içinde yaya ulaşımının geliştirilmesi, yerel ekonominin canlandırılması ve çevre sorunlarının azaltılması gibi faydalar sağlamaktadır. Herkesin kullanabileceği bu mini parklar ve dinlenme alanları, özellikle yüksek yoğunluklu kentsel bölgelerde değer taşımaktadır. Kente özgü sanatsal unsurlar ve kent mobilyalarının kullanımı ile kentlere kimlik kazandırılmasında önemli rol oynar. Parkletlerin kısa süre ile farklı kullanımlara dönüştürülebilmesi kamusal alan yaratma olanağı yanında sokak etkinlikleri yapılabilmesi ve kendiliğinden sosyal ilişkilerin kurulabilmesi günümüz insanı için önem taşıyan sosyalleşmeyi güçlendirir. Bu alanlarda bitkilendirme olanaklarının bulunması özellikle yağmur suyu yönetimi açısından değerlidir.

3. 4. Türkiye'den Örnekler

Ülkemizde engelli bireylerin kent içi ulaşımda karşılaştıkları engellerin azaltılması, kentsel alanlara erişilebilirliğin artırılması ve bu alanları kullanımlarının kolaylaştırılması konusunda sınırlı da olsa engelli bireylerin bağımsızlıklarını ve yaşam kalitelerini artırmayı amaçlayan çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan çalışmalar kentlerin ihtiyaçlarına ve koşullarına göre şekillenmektedir.

Erişilebilir Yaya Butonları: Kayseri Büyükşehir Belediyesi, görme engelli bireylerin güvenli geçişlerini sağlamak amacıyla "Erişilebilir Yaya Butonları" projesini uygulamaktadır (Şekil 11). Bu proje kapsamında, 160 adet erişilebilir yaya butonu, 20 kavşakta hizmettedir. Dokunmatik yüzeyleri ve sesli uyarı sistemleri ile butonlar görme engelli bireylerin trafik ışıklarını güvenli bir şekilde kullanmalarına olanak tanımaktadır (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2025).

Şekil 11. Erişilebilir Yaya Butonları (Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2025).

Park ve Yaya Üst Geçitlerine Erişilebilirlik Çalışmaları: Konya Büyükşehir Belediyesi Kalehan Ecdat Bahçesi ve çeşitli yaya üst geçitlerinin (M. Sami Ramazanoğlu Yaya Üst Geçidi, Şehit Mustafa Özyoldaş Yaya Üst Geçidi, Gazeteci Orhan Samur Yaya Üst Geçidi, Fatih Işıklar Yaya Üst Geçidi ile Mobilyacılar Yaya Üst Geçidi) engelli bireylerin kullanımına uygun olmasını sağlamıştır. Kalehan Ecdat Bahçesinde engellilere yönelik yapılan düzenlemeler güvenli ve bağımsız ulaşılabilir, hissedilebilir zemin uygulamaları, Braille alfabesiyle tasarlanmış yönlendirme işaret ve levhaları, erişilebilir oturma alanları, erişilebilir tasarlanmış gezinti alanları, tuvaletler, çeşmeler ve banklardan oluşmaktadır (Şekil 12). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Konya İl Müdürlüğüne bağlı Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonu tarafından parkta yapılan denetimler sonucu Kalehan Ecdat Bahçesi Parkına "Erişilebilir Park" belgesi verilmiştir.

Şekil 12. Kalehan Ecdat Bahçesinde engellilere yönelik yapılan bazı düzenlemeler (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2025).

Yaya üst geçitlerinde yapılan çalışmalar ise hissedilebilir zemin uygulamaları, Braille alfabesiyle tasarlanmış yönlendirme işaretleri, erişilebilir oturma alanları ve asansörlü geçişlerdir. Yaya üst geçitlerinde; erişilebilir mesafe olan 90 cm boyunda ilave korkuluklar ile asansör önlerine ve merdiven başlangıçlarına görme engelliler için hissedilebilir yüzeylerin montajı yapılmış, asansörlere görme engelliler için daha güçlü sesli uyarı sistemleri takılmış, asansörlere ulaşım için rampalar düzenlenmiş ve yol açıklıkları artırılmıştır. Merdiven basamaklarına ise basamakları hissettiren ve güvenlik sağlayan çizgiler ile bilgilendirme, yönlendirme işaret ve levhaları takılarak, basamak açıklıkları kapatılmıştır (Şekil 13) (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2025).

Şekil 13. Yaya üst geçitlerinde engellilere yönelik yapılan bazı düzenlemeler (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2025).

Hedef Engelsiz İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi, kent genelinde rampalar ve kaldırımlarda hissedilebilir yüzey döşemeleri, üst geçitlerde erişilebilir asansör sayısının artırılması, tekerlekli sandalyelerin geçişini engelleyen kanaletlerin kaldırılması gibi düzenlemeler gerçekleştirmektedir. Bunlara ek olarak çok farklı alanlarda engelli bireyleri dikkate alan uygulamalar yapılmaktadır (Şekil 14). Bunlar görme engellilerin kullanımına uygun Tandem (iki sürücülü) bisiklet kullanılması, Akıllı Bisiklet Kiralama Sistemi (BİSİM) istasyonlarından sağlanan özel parça ile tekerlekli sandalyelerin bisikletlere bağlanabilmesi, kentin farklı noktalarına Braille Alfabesi ile yazılmış kent siluetini betimleyici ve kent dokusunu tanımlayıcı materyallerin yerleştirilerek görme engellilere yönelik farkındalığın artırılması, "Engelli Farkındalık Merkezi" ile engellerin toplumun tüm kesimlerine uygulamalı olarak hissettirilmesi ve bilinçlendirilmesi, "Ebeveyn Bilgi ve Eğitim Merkezi" ile engellilerin ve ailelerinin desteklenmesi, özel tasarlanmış eğitim programları ve atölyelerin düzenlenmesi, "Hortikültürel Terapi Bahçesi"nde sosyal bahçecilik, mesleki bahçecilik, terapötik bahçecilik ve bahçe terapisi programlarının uygulanması, "Afet Temelli Çalışmalar" ile afet durumlarında alanda çalışan profesyonellerin engelli farkındalığının arttırılması ve olası afet durumlarında engelliler ve yakınlarına riskleri azaltacak temel davranışların kazandırılması, İzmir Dokunulabilir Engelsiz Modern Sanatlar Müzesi (İZDEM)'nde görme engelliler için sesli betimleme, işitme engelliler için de işaret dili ile anlatımları sağlanarak erişilebilir hale getirilen eserler ile sanat ile bağlantının kurulması, "Elim Sende Farkındalık Projesi" ile açık alanlarda farkındalık çalışmaları, "Yaşayan Kütüphane Etkinlikleri" ve temalı kamplar düzenlenmesi, "İzcilik Çalışmaları"nda ise engellilerin bireysel gelişimlerine destek olmak, uluslararası evrensel değerlere sahip, demokratik yaşam biçimi ve kültürünün geliştirilmesi amacıyla izcilik eğitimleri ve özel kampların hazırlanmasıdır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2025).

Şekil 14. İzmir'de engellilerin katılabileceği çeşitli sosyalleşme çalışmaları (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2025).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kent yaşamında çok sayıda taşıt ve insanı mümkün olduğunca verimli bir şekilde hareket ettirmek için planlanan ve tasarlanan cadde ve sokaklar zaman içerisinde taşıma kapasitelerinin aşılması sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum tüm kullanıcıların ihtiyaçlarını dengeleyen güvenli ve yaşanabilir kentlerin geliştirilmesi ve çözüm önerileri üretilmesinin önemini ortaya çıkarmıştır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkisiyle yayalaştırmanın ve motorsuz araçlar ile ulaşımın ön plana çıkarıldığı kentlerde, bu durum dezavantajlı grupların da erişebileceği mekanların oluşturulmasıyla evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde geniş bir yelpazeye ulaşmıştır. Engelli bireyler yönünden yaya öncelikli alanlar ile bu alanlara erişim konusunda erişilebilirlik, kapsayıcılık ve alan kalitesi temelinde çalışmalara öncelik verilmelidir. Bu konunun sadece fiziksel düzenlemeleri değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik boyutlarının da olduğu ayrıca dikkate alınmalıdır.

Kentlerde yaya öncelikli alanlara engelli bireylerin erişiminin sağlanması açısından yapılan çalışmalarda toplu taşıma erişimine, kent mobilyalarının yerleştirilmesine, zeminin yüzey özelliklerine, kaldırım tasarımına, çok yönlü aydınlatma, yönlendirme sistemleri, dinlenme alanları, bitkisel tasarım, yaya geçitleri ve sinyalizasyon konularında dikkat edilmesi gereken bazı hususlar aşağıda özetlenmiştir.

- Toplu taşımada yaya öncelikli yollar, engelli erişimine uygun toplu taşıma duraklarıyla entegre hale getirilmeli, tüm duraklarda sesli ve görsel bilgilendirme sistemleri bulunmalıdır.
- Kent mobilyaları (sokak lambaları, oturma grupları, çöp kutuları, reklam panoları vb) ve bitkiler kaldırımlarda her engel grubunun özellikleri dikkate alınarak, geçişleri engellemeyecek konumda yerleştirilmelidir.
- Zemin döşemelerinde kaymayan, üzerinde pürüz bulunmayan ve bozulmamış yüzeyler kullanılmalı, tekerlekli sandalye ve baston kullanıcıları için önemli bir sorun oluşturan kaldırım taşları arasındaki boşluklar ya da bozuk asfalt yüzeyler ortadan kaldırılmalı, yol eğimi %5'i geçmemeli, rampa eğimlerinde standartlara uyulmalı ve iki tarafında korkuluk bulunmalıdır.
- Kaldırımlar iki tekerlekli sandalyenin yan yana geçebilmesi için en az 150 cm genişliğinde olmalı, kaldırım iniş-çıkışlarında rampa bulunmalı, görme engelliler için kılavuz izler (renk ve doku farkıyla yönlendirici ve uyarıcı yüzeyler) yerleştirilmelidir.
- Güvenlik ve görsel yönlendirme için zeminden itibaren çok yönlü, yeterli düzeyde ve engel oluşturmayacak (fiziksel ve görsel) aydınlatma elemanları kullanılmalıdır.
- Kentlere ait haritalar ve yönlendirme sistemleri, engelli bireylerin kullanabileceği biçimde (sesli yönlendirme, kabartma teknikleri vb) tasarlanmalıdır.
- Mevsime bağlı olarak güneşlenmenin ve engel durumlarının dikkate alındığı dinlenme alanları, kentteki engelli nüfusu dikkate alınarak planlanmalıdır.
- Kentin doğal yapısı içerisinde sulama ve budama başta olmak üzere kapsamlı peyzaj bakım çalışmaları gerektirmeyen, estetik ve fonksiyonel fayda sağlayan yerel bitki türleri kullanılmalıdır.
- Yaya geçidi çizgileri belirgin ve kaymaz olmalı, rampalar ile geçit arası seviye farkı bulunmamalı, yaya geçitleri ve trafik ışıklarının bulunduğu yerlerde görme engelliler için sesli sinyalizasyon (sesli trafik ışıkları) kullanılmalıdır.

Bu tür uygulamalar, engelli bireylerin kentsel mekânlarda daha bağımsız ve güvenli bir şekilde hareket etmelerini sağlamaktadır. Yaya öncelikli kent içi yolların engelli bireyler için erişilebilirliği yalnız yayalar açısından değerlendirilmemeli, tekerlekli sandalye kullanıcıları, görme engelliler, işitme engelliler, yaşlılar ve geçici hareket kısıtlılığı olan bireyler için de ele alınmalıdır. Bu durum kentlerin eşitlikçi planlaması ve sosyal adalet açısından önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, dünyada kentleşme ve buna bağlı artan kent nüfusu günümüz kentlerinin eşitlikçi bir anlayışla, tüm bireylerin erişebileceği yayalaştırılmış mekânları destekleyen, her kentin kültürel ve doğal özelliklerini dikkate alan, engelli bireylerin karar alma süreçlerine katılımını sağlayan, motorsuz ulaşım ile herkes için tasarım yaklaşımıyla daha fazla insanın ihtiyaçlarını dengeleyecek şekilde planlanması ve tasarlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Aidonis, D., Achillas, C., Tsolakis, N., Mani-Papadimitriou, A. (2021). Assessment of measures to improve the accessibility of people with disabilities in urban areas. *6th South-East Europe Design Automation, Computer Engineering, Computer Networks and Social Media Conference (SEEDA-CECNSM)* (pp. 1-4). IEEE.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). Erişilebilirlik Kılavuzu Binalar. ISBN: 978-625-8402-08-7. https://www.aile.gov.tr/media/193494/erisilebilirlik_kilavuzu_binalar_24.pdf

Alkan Meshur, H. F. A. (2013). Accessibility for people with disabilities in urban spaces: a case study of Ankara, Turkey. *ArchNet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 7 (2), 43.

Anciaes, P., Jones, P. (2022). Pedestrian priority in street design-how can it improve sustainable mobility? *Transportation research procedia*, 60, 220-227.

Ashraf, R., Michel, S., Elshafei, M. M. (2024). Enhancing Inclusivity and Sustainability: A Comparative Analysis of Universal Design in Urban Parks.

Chiquetto, S. (1997). The environmental impacts from the implementation of a pedestrianization scheme. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, *2* (2), 133-146.

Clarke, P. J., Ailshire, J. A., Nieuwenhuijsen, E. R., de Kleijn–de Vrankrijker, M. W. (2011). Participation among adults with disability: The role of the urban environment. *Social science & medicine*, *72* (10), 1674-1684.

Cowan RE, Fregly BJ, Boninger ML, et al. (2012). Recent trends in assistive technology for mobility. J Neuro Engineering Rehabil, 9 (1), 20.

Cross River Partnership (2020). Pedestrian Priority Streets: The Benefits for Schools, Businesses and your Health. https://crossriverpartnership.org/wp-content/uploads/2020/08/LiveShare-5-Presentation-Slides-Pedestrian-Priority-Streets.pdf

Drum, CE. (2009). Chapter 3 models and approaches to disability. Disability and public health. Washington (DC): American Public Health Association.

Ferleger, D. (2012). Planning for access: Sidewalks and the Americans with Disabilities Act. *Planning & Environmental Law, 64* (8), 3–8. https://doi.org/10.1080/ 15480755.2012.710037

Gürbüz, M. (2022). İstanbul'un İlk "Yaya Durağı-Parklet" https://www.arkitera.com/haber/istanbulun-ilk-yaya-duragi-parklet/

Hamraie, A. (2017). Building access: universal design and the politics of disability. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Hawaii Department of Transportation (2013). Pedestrian Friendly Streets. https://hidot.hawaii.gov/highways/files/2013/07/Pedest-Tbox-Toolbox_2-Pedestrian-Friendly-Streets.pdf

Ibraeva, A. (2014). Pedestrian Priority Zones in the Context of Urban Mobility and Valorization of Public Space (Master's thesis, Universidade NOVA de Lisboa (Portugal)). https://run.unl.pt/bitstream/10362/14887/1/anna.pdf

Iezzoni, LI., Freedman, VA. (2008). Turning the disability tide: the importance of definitions. *JAMA*. 299 (3):332-334.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, (2025). Hedef engelsiz İzmir. https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/hedef-engelsiz-izmir/1400/4

Kadir, S. A., Jamaludin, M. (2012). Applicability of Malaysian standards and universal design in public buildings in Putrajaya. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 36, 659-669.

Kang, C. D. (2016). Spatial access to pedestrians and retail sales in Seoul, Korea. *Habitat international*, *57*, 110-120.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi, (2025). Büyükşehir'den Engelli Vatandaşların Güvenliği İçin 'Erişilebilir Yaya Butonları' Hizmeti. https://www.kayseri.bel.tr/haberler/buyuksehirden-engelli-vatandaslarin-guvenligi-icin-erisilebilir-yaya-butolari-hizmeti1404614047

Konya Büyükşehir Belediyesi, (2025). Ecdat Bahçesi ve Yaya Üst Geçitlerine 'Erişilebilirlik Belgesi'. https://www.konya.bel.tr/haber/ecdat-bahcesi-ve-yaya-ust-gecitlerine-erisilebilirlik-belgesi

Maruniak E. O., S. A. Lisovskyi, Pokliatskyi, S. A., Mozghovyi, A. A., Petrovska, A. O. Rumiantseva, M. V. (2021). Development of the capital city through the prism of inclusiveness (A case of kyiv)", Ukrainian Geographical Journal, 1, 25-33.

Mehta, V. (2007). Lively streets: Determining environmental characteristics to support social behavior. *Journal of planning education and research*, *27* (2), 165-187.

NACTO (2020). Streets for Pandemic Response & Recovery. https://nacto.org/publication/

Nagi, S. (1965). Some conceptual issues in disability and rehabilitation. In M. B. Sussman (Ed.), Sociology and rehabilitation (pp. 100e113). Washington, D.C.: American Sociological Association

National Disability Autority, (2023). What is universal design? Available at: https://nda.ie/about/what-we-do/centre-for-excellence-in-universal-design

Nykiforuk, C. I., Glenn, N. M., Hosler, I., Craig, H., Reynard, D., Molner, B., Lowe, S. (2021). Understanding urban accessibility: A community-engaged pilot study of entrance features. *Social Science & Medicine*, 273, 113775.

Rubio, C. (2015). Special Recognition, AIA San Francisco, Urban Design: Sunset Parklet. https://www.intersticearchitects.com/project/sunset-parklet/

Taylor, Z., Józefowicz, I. (2012). Intra-urban daily mobility of disabled people for recreational and leisure purposes. *Journal of Transport Geography*, *24*, 155-172.

The State of Victoria Department of Environment, Land, Water and Planning (2017). Urban Design Guidelines for Victoria.
https://www.planning.vic.gov.au/__data/assets/pdf_file/0026/621674/urban-design-guidelines-2-movement-network.pdf

Tregaskis, C. (2002). Social model theory: The story so far. *Disability & Society*, 17 (4), 457-470.

TSE. (2012). Türk Standartları Enstitüsü, TS 12576 Şehir içi yollar - Kaldırım ve yaya geçitlerinde ulaşılabilirlik için yapısal önlemler ve işaretlemelerin tasarım kuralları.

UN Habitat, (2004). "The Global Campaign on Urban Governance", UN Habitat: Nairobi, Kenya, Available online: https://mirror.unhabitat.org/content.asp?cid=2095&catid=25&typeid=24&subMenuId=0

United Nations, (2015). "World Urbanization Prospects: The 2014 Revision", Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations: New York.

WDU. (2012). World Disability Union, The Universal Standards Guide for Persons With Disabilities Section 1. https://worlddisabilityunion.com/images/contents//FILE67060b18eb93fa7.pdf

WHO. (2020). World Health Organization, "Disability and Health". https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-andhealth

WHO. (2007). World Health Organization, "Global Age-Friendly Cities: A Guide", Geneva.
https://www.who.int/publications/i/item/9789241547307

WHO. (2001). World Health Organization, International classification of functioning, disability, and health. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42407/9241545429.pdf;jsessionid=5650A1C035FC8293AB79F798D7FABB36?sequence=1

ENGELLİ BİREYLER İÇİN AÇIK HAVA REKREASYON ALANLARI

Dr. Öğr. Üyesi Bilgenur AK
Kırıkkale Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-3060-4361

Doç. Dr. Meryem Bihter BİNGÜL BULUT
Kırıkkale Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0003-4496-8198

Doç. Dr. Sima POUYA
İnönü Üniversitesi
Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0001-6419-1756

ÖZET
Açık hava rekreasyonu, bireylerin doğayla doğrudan etkileşim kurarak fiziksel, zihinsel ve sosyal refahlarını artırmalarını sağlayan önemli bir etkinlik alanıdır. Ancak engelli bireylerin bu alanlara erişimi, fiziksel, bilgiye dayalı ve sosyal engeller nedeniyle sınırlanmaktadır. Bu çalışmada, açık hava rekreasyon alanlarında uluslararası standartlar ışığında mevcut standartlar değerlendirilmektedir. Ayrıca, erişilebilirlik tasarım ilkeleri doğrultusunda doğa alanlarının daha kapsayıcı hale getirilmesi için öneriler sunulmaktadır. Çalışmanın amacı, açık hava rekreasyon alanlarının herkes için erişilebilir olmasını sağlamak üzere stratejik bir yaklaşım geliştirmektir.

Anahtar Kelimeler: Açık Hava Rekreasyonu, Erişilebilirlik, Standartlar, Kapsayıcılık, Evrensel Tasarım

OUTDOOR RECREATION AREAS FOR DISABLED PEOPLE

ABSTRACT
Outdoor recreation is an important activity area that enables individuals to increase their physical, mental and social well-being by interacting directly with nature. However, the access of people with disabilities to these areas is limited due to physical, knowledge-based and social barriers. In this study, current standards in outdoor recreation areas are evaluated in the light of international standards. In addition, recommendations are presented to make nature areas more inclusive in line with accessibility design principles. The aim of the study is to develop a strategic approach to ensure that outdoor recreation areas are accessible for everyone.

Keywords: Outdoor Recreation, Accessibility, Standards, Inclusion, Universal Design

GİRİŞ
Açık hava rekreasyonu, bireylerin doğayla doğrudan etkileşim kurarak fiziksel, zihinsel ve sosyal refahını desteklediği bir etkinlik alanı olarak kabul edilmektedir (Burns vd., 2009). Doğa ile temas, bireylerin stres seviyelerini azaltmakta, psikolojik iyilik halini artırmakta ve sosyal bağlanmayı güçlendirmektedir (Menzies vd., 2021). Bununla birlikte, açık hava rekreasyonu yalnızca sağlıklı bireyler için değil, engelli bireyler için de yaşam kalitesinin artırılması açısından temel bir hak ve ihtiyaç olarak görülmektedir (Armstrong vd., 2023). Ancak engelli bireylerin bu alandaki katılımı, çoğunlukla yapısal, bilgiye dayalı ve sosyal engeller nedeniyle kısıtlanmaktadır (Burns ve Graefe, 2007; Aguilar-Carrasco vd., 2023). Özellikle erişilebilir ulaşım ağlarının eksikliği, yetersiz düzenlenmiş fiziksel çevre, dijital bilgi platformlarında erişim eksikliği ve toplumsal önyargılar, doğaya erişimi ciddi anlamda sınırlamaktadır. Bu durum, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal adalet ve kapsayıcılık ilkeleri açısından da önemli bir sorun teşkil etmektedir (Burns vd., 2013).

Türkiye'de açık hava rekreasyon alanlarının engelli bireyler için erişilebilirliğini artırmaya yönelik hukuki düzenlemeler (örneğin 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ve Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği) bulunmakla birlikte, bu mevzuatın uygulamada yeterince etkili olmadığı görülmektedir.

Parklar, yürüyüş yolları, tabiat parkları gibi alanlarda fiziksel erişilebilirlik standartlarının çoğunlukla eksik olduğu, bilgilendirme tabelalarının ve destekleyici hizmetlerin yetersiz kaldığı araştırmalarda ortaya konulmuştur (Akgün Piskin ve Seyidoğlu Akdeniz, 2023). Ayrıca Türkiye'de erişilebilirlik, sıklıkla yalnızca fiziksel altyapı boyutunda ele alınmakta; bilgi erişimi, dijital erişilebilirlik ve toplumsal bilinç gibi tamamlayıcı unsurlar göz ardı edilmektedir (Dahlqvist, 2023). Uluslararası düzeyde ise, özellikle ADA Standartları (Americans with Disabilities Act, 2010) ve ISO 21542:2011 gibi düzenlemeler, açık hava alanlarının herkes için erişilebilir olmasını zorunlu kılan standartlar getirmektedir. Avrupa Engellilik Stratejisi (2021-2030) da doğaya eşit erişimin bir insan hakkı olduğunu vurgulamaktadır. Çeşitli çalışmalarda (Aguilar-Carrasco vd., 2022; Ankre ve Wall-Reinius, 2021), Kanada, İspanya ve İsveç gibi ülkelerde doğa alanlarının planlanmasında erişilebilirlik kriterlerinin giderek daha fazla önem kazandığı görülmektedir. Bu çerçevede, engelli bireyler için açık hava rekreasyon alanlarının erişilebilirliğinin artırılması, yalnızca fiziksel düzenlemeleri değil; bilgilendirme stratejilerini, sosyal kapsayıcılığı ve kullanıcı merkezli planlama yaklaşımlarını da kapsayan bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de açık hava rekreasyon alanlarının herkes için erişilebilir olmasını sağlamak üzere geliştirilebilecek önerileri ortaya koymaktır.

Açık Hava Rekreasyon Alanları ve Önemi

Açık hava rekreasyon alanları; bireylerin serbest zamanlarını değerlendirdikleri, dinlenme, eğlenme, spor yapma, doğayla etkileşim kurma gibi ihtiyaçlarını karşıladıkları alanlardır (Durukan vd., 2007). Bu alanlar genellikle doğal veya yapay çevrede konumlanan ve halkın kullanımına açık olan alanlardan oluşmaktadır. Milli parklar, mesire yerleri, tabiat parkları, korular ve kıyı şeritleri, botanik bahçeleri, tematik bahçeler, piknik alanları, açık spor alanları, çocuk oyun alanları bu kapsamda değerlendirilebilecek başlıca açık hava rekreatif alan türleridir.

Açık hava rekreasyon alanları, bireylerin sadece fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal ve sosyal iyilik hallerini de desteklemektedir. Kent yaşamının getirdiği stres, gürültü, hava kirliliği ve yoğunluk gibi olumsuz faktörlerin dengelenmesinde bu tür alanlar önemli rol oynamaktadır. Özellikle hızlı kentleşme, mekânsal yoğunlaşma ve dijitalleşmenin birey üzerindeki yıpratıcı etkilerini azaltmak için açık hava rekreasyon alanlarına duyulan ihtiyaç bugün gittikçe artmaktadır (Tzoulas vd., 2007).

Açık hava rekreasyon alanları ayrıca toplumsal kaynaşma, kuşaklar arası etkileşim, kültürel paylaşım ve sosyal bütünleşmeyi teşvik edici rolleri de üstlenmektedir. Fiziksel aktivitenin yanı sıra sosyalleşmeye ve grup etkinliklerine olanak sağlayan bu alanlar, önemli bir sosyal dayanışma aracı olarak değerlendirilmektedir (Peters vd., 2010). Toplumsal refah açısından açık hava rekreasyon alanlarının varlığı, hem bireylerin yaşama katılımını teşvik etmekte hem de toplumsal eşitliğin sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle engelli bireyler gibi kırılgan gruplar için bu alanlar, sosyalleşme ve bağımsızlık kazanmada kritik rol oynamaktadır (Moore ve Cosco, 2017). Ayrıca, bu alanların planlaması toplumsal kapsayıcılık ilkelerine uygun şekilde yürütüldüğünde, dezavantajlı grupların görünürlüğünü ve hak temelli kentsel yaşam deneyimini artırmaktadır (Kabisch ve Haase, 2014).

Engellilik Kavramı ve Çevresel Erişim

Engellilik kavramı, tarihsel süreçte yalnızca bireyin bedensel ya da zihinsel yetersizlikleriyle sınırlı bir sağlık durumu olarak değerlendirilmiş olsa da bugün bu yaklaşım yerini çok boyutlu bir modele bırakmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre engellilik, bireyin sağlık sorunları ile çevresel ve bireysel faktörlerin etkileşimi sonucu oluşan bir durumdur (WHO, 2011). Bu çerçevede engellilik, yalnızca tıbbi bir olgu değil, aynı zamanda sosyal, mekânsal ve kültürel koşullar tarafından şekillenen bir durum olarak kabul edilmektedir. Engellilik kavramı; bedensel işlev- yapı bozuklukları, etkinlik sınırlılıkları ve katılım sınırlılıkları olmak üzere ele alınmaktadır (ICF, 2001). Bu model, fiziksel çevrenin bireyin katılımı üzerindeki etkisini vurgulamakta ve erişilebilirliğin sağlanmasını, bireyin toplumsal yaşama aktif katılımı açısından önemli bir koşul olarak görmektedir (WHO, 2011).

Kanyılmaz Polat'a (2020) göre "Engellilik kavramı tıbbi bir kısıtlılığın yanı sıra toplumun oluşturduğu sosyal, psikolojik ve fiziksel engeller nedeniyle engelli bireyleri ayrımcılık, dışlanma, temel haklara erişememe noktasına taşımaktadır". Bu durum, engelliliği bireysel bir eksiklikten çok, toplumsal yapıların ve çevresel düzenlemelerin yetersizliğinden kaynaklanan bir eşitsizlik hali olarak değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Engelli bireylerin açık hava rekreasyon alanlarına erişimini etkileyen çevresel engeller, yalnızca fiziksel bariyerlerle sınırlı değildir. Bu engeller, geniş anlamda fiziksel, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç ana kategoride ele alınabilir. Fiziksel engeller ulaşım, yaya yolları, tanımlı mekânlardaki uygunsuz tasarımlar, yetersiz yönlendirme sistemleri, rampasız basamaklar, düzensiz ve bozuk zemin kaplamaları gibi durumları içermektedir. Sosyal engeller toplumsal önyargılar, yetersiz farkındalık, dışlayıcı tutumlar ve toplumsal katılımı sınırlayan politikalarla ilgilidir (Oliver, 2009). Ekonomik engeller ise bireylerin gelir düzeyi, ulaşım olanakları, yardımcı teknolojilere erişim eksikliği ve hizmetlerin maliyeti gibi faktörleri kapsamaktadır (Barnes ve Mercer , 2010).

Bu üç boyut bir araya geldiğinde, engelli bireylerin yalnızca fiziksel çevreye değil, toplumsal yapıya ve fırsatlara erişiminde de ciddi eşitsizliklerin oluşmasına neden olmaktadır. Açık hava rekreasyon alanlarının planlama ve tasarımında bu çok boyutlu engellerin dikkate alınması, erişilebilirlik ve kapsayıcılık bağlamında önemlidir.

Erişilebilirliğin bir hak temelli yaklaşım olarak ele alınması, pek çok uluslararası belge ve yasal düzenleme ile desteklenmektedir. Bunların başında Amerikan Engelliler Yasası (Americans with Disabilities Act – ADA, 1990) gelmektedir. ADA, fiziksel çevreye, ulaşım sistemlerine, iletişim araçlarına ve kamu hizmetlerine eşit erişimi güvence altına almayı amaçlamaktadır. Özellikle kamusal açık alanlarda yürüyüş yolları, oturma alanları, toplu taşıma durakları ve yönlendirme sistemlerinin engelli bireyler için erişilebilir olması bu yasa kapsamında zorunlu kılınmıştır. Ayrıca, doğaya erişimi düzenleyen temel belgelerden biri olan Gelişmiş Açık Alanlar Kılavuzu'nda (Outdoor Developed Areas Accessibility Guidelines) (2013), federal yönetim altındaki doğal rekreasyon alanlarında engelli bireylerin bağımsız ve güvenli bir şekilde açık hava etkinliklerine katılımını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. U.S. Access Board tarafından yayımlanan bu standartlar, doğa yürüyüş rotaları, kamp ve piknik alanları, manzara izleme noktaları, plaj erişim yolları ve açık alanda yer alan yapılar (banklar, masalar, çöp kutuları gibi) için teknik düzenlemeler getirmektedir. Yürüyüş yollarında yüzeyin sabit ve stabil olması, minimum 91,5 cm genişlik sağlanması, %5 eğimi aşan yollarda dinlenme alanları oluşturulması gibi kriterler, fiziksel erişimi kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Kamp ve piknik alanlarında, ulaşım yollarının stabil yüzeyli olması, erişilebilir masaların ve kamp birimlerinin sağlanması, ayrıca ortak kullanım alanlarının engelsiz bağlantılarla düzenlenmesi gerekmektedir. Balıkçılık iskelelerinde ise, tekerlekli sandalye kullanıcılarının etkinliğe katılımını kolaylaştırmak için korkuluklar veya açık alanlar planlanması zorunlu tutulmuştur. Plaj erişim rotalarında sabit veya geçici çözümlerle kumluk alanlar üzerinde stabil ve engelsiz ulaşım yolları kurulması teşvik edilmektedir. Standartlar, doğaya en az müdahaleyle maksimum erişilebilirlik sağlamayı amaçladığından, doğal arazinin fiziksel koşulları, çevresel koruma gereklilikleri veya kültürel miras unsurlarının varlığı gibi durumlarda sınırlı istisnalara da izin vermektedir. Bununla birlikte, her istisnanın teknik gerekçelerle belgelenmesi zorunlu kılınmıştır. Bu rehber, yalnızca fiziksel erişim değil, bilgiye erişim (bilgilendirme tabelalarının okunabilirliği ve konumlandırılması gibi) konularını da kapsamaktadır. Doğal alanların doğasını ve ekolojik dengesini korurken, her bireyin doğayla temas kurma hakkını destekleyen bu kapsamlı standartlar, açık hava rekreasyon alanlarında kapsayıcı tasarımın gelişmesine öncülük eden önemli bir referans çerçevesi oluşturmaktadır.

Avrupa'da ise Avrupa Engellilik Stratejisi 2021–2030, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ni temel alarak, herkes için erişilebilir bir Avrupa hedeflemektedir. Strateji kapsamında "erişilebilirlik kartı", "erişilebilir ulaşım ve mimari çevre", "kapsayıcı dijital dönüşüm" gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır (European Union, 2021). Ayrıca ISO 21542:2011 (bina inşaatı- yapılı çevrenin erişilebilirliği ve kullanılabilirliği) standardı da yapılaşmış çevrelerde erişilebilirlik ilkelerini teknik düzeyde açıklayan uluslararası bir referans belgedir. Tüm bu yasal ve stratejik belgeler, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel bir düzenleme değil; aynı zamanda bir insan hakkı, sosyal eşitlik ve kamu hizmetine katılım ilkesi olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Açık Hava Rekreasyon Alanlarında Erişilebilir Tasarım Uygulamaları

Açık hava rekreasyon alanlarının erişilebilirliği, yalnızca belirli kullanıcı gruplarına değil; yaş, cinsiyet, fiziksel yeterlilik, duyusal engel, zihinsel farklılık ve geçici kısıtlılıklar gibi çok çeşitli bireysel özelliklere sahip tüm kullanıcılara hizmet verecek biçimde düzenlenmesini gerektirir. Erişilebilirlik, fiziksel çevrenin kapsayıcı, adil ve ayrım gözetmeyen bir yaklaşımla tasarlanmasını ifade eder ve yalnızca engelli bireyler için değil; yaşlılar, çocuklar, hamile bireyler ve hareket kısıtlılığı geçici olan kullanıcılar için de yaşamsal öneme sahiptir.

Bu kapsamda erişilebilir açık alan tasarımı; yalnızca rampa, engelli tuvaleti veya oturma alanı gibi yapısal düzenlemelerle sınırlı değildir. Aynı zamanda, kullanıcıların alan içerisinde bağımsız hareket edebilmelerini, bilgilere ulaşabilmelerini, yön bulabilmelerini ve farklı mekânsal donatıları eşit biçimde kullanabilmelerini sağlayacak bütüncül bir tasarım yaklaşımını gerektirir. Bu yaklaşım, evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda, tüm kullanıcı gruplarının fiziksel çevreyle etkileşimini destekleyen işlevsel, estetik ve güvenli çözümler üretmeyi hedeflemektedir.

Açık hava rekreasyon alanlarında erişilebilirliğin sağlanması, sadece bireylerin fiziksel katılımını değil, aynı zamanda onların kamusal yaşama eşit düzeyde dâhil olabilme hakkını da garanti altına almaktadır. Bu nedenle, açık alan planlaması ve tasarım süreçlerinde hem uluslararası standartlar (ADA, ISO 21542) hem de ulusal düzenlemeler (TSE, Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, Millet Bahçeleri Rehberi) temel alınarak kapsayıcı mekânlar oluşturulmalıdır. Bu kapsamda erişilebilir açık hava rekreasyon alan tasarımında dikkat edilmesi gereken temel unsurlar Tablo 1'de verildiği üzere yaya yolları, donatı elemanları, bilgilendirme sistemleri, oyun alanları, tuvalet ve hijyen birimleri, ulaşım ve giriş noktaları, aydınlatma sistemleri ve güvenlik, bitkilendirme ve peyzaj düzenlemeleri erişilebilirlik standartlarına uygun olmalı ve kapsayıcı bir açık alan deneyimi sağlanmalıdır.

Bu tür uygulamalar, engelli bireylerin sadece mekâna fiziksel olarak erişmesini değil, aynı zamanda o alanda anlamlı ve bağımsız bir rekreasyon deneyimi yaşamasını mümkün kılmaktadır.

Alan	Temel Unsurlar
Yaya yolları	- Tekerlekli sandalye, baston ve yürüteç kullanımı için uygun yüzeyler - Yüzeylerin kaymaz ve düzgün olması - Yolların en az 150 cm genişliğinde olması - Hissedilebilir yüzeyler kullanılması - Merdiven yerine rampa veya asansör kullanımı - Rampaların eğimi %8'i aşmamalı (Resmî Gazete, 2023)
Donatı elemanlarına ulaşım	- Bank, çeşme gibi donatıların erişilebilir yükseklikte yerleştirilmesi - Tekerlekli sandalye kullanıcıları için düz ve gölgelikli alanlar
Bilgilendirme ve yönlendirme sistemleri	- Yüksek kontrastlı bilgilendirme panoları - İşitme engelliler için görsel uyarı sistemleri - Sesli yönlendirme panoları
Oyun alanları	- Farklı yaş ve gelişim düzeylerine uygun ekipmanlar - Kauçuk/düz yüzeyli zeminler - Kapsayıcı oyun alanı düzenlemeleri
Dinlenme ve gölgelik alanlar	- Her 50–100 metrede dinlenme noktaları (Department for Transport , 2021) - Gölgelik ve güneşli alanlarda banklar - Bastonla algılanabilir yüzeyler
Tuvalet ve hijyen birimleri	- Erişilebilir tuvaletler ve hijyen birimleri - Standartlara uygun ölçüler - Bebek bakım ve aile tuvaletleri
Ulaşım ve erişim noktaları	- Toplu taşıma erişimi - Engelli otoparklarının doğrudan bağlantılı olması - Girişlerin işaretlenmesi
Aydınlatma ve güvenlik	- Kamaşma yapmayan aydınlatma - Acil durum sistemleri - Güvenlik kameraları ve çağrı butonları
Bitkilendirme ve peyzaj düzenlemesi	- Aromatik bitkilerle yön bulmaya destek - Alerjen, dikenli ve zehirli olmayan bitkilerin seçimi - Bitkilerin yaya yollarını engellememesi
Otopark düzenlemesi	- Park yerlerinin ölçüleri en az 3,6 m genişliğinde ve yanına 1,5 m genişliğinde bir manevra alanı içerecek biçimde düzenlenmesi (TSE 9111, 2011). - Araç iniş-binişini kolaylaştırmak amacıyla yüzeyler sabit, kaymaz ve eğimsiz olması - Otopark içerisindeki yaya geçiş yolları, araç trafiğinden ayrı tutulmalı ve hissedilebilir yüzeyler ile desteklenmesi - Erişilebilir otoparklar, uluslararası simgelerle (tekerlekli sandalye sembolü) açıkça işaretlenmeli, yeterli sayıda olmalı ve gece kullanımına uygun aydınlatma sistemleri ile desteklenmesi - Otoparktan açık hava alanına geçişlerde rampa, asansör veya kaydırmayan düz geçiş imkânları sağlanarak, fiziksel bariyerler minimuma indirilme

Tablo 1. Açık hava rekreasyon alanları için erişilebilirlik odaklı düzenleme ölçütleri.

Engelli bireylerin açık hava rekreasyon alanlarından eşit ve bağımsız biçimde yararlanabilmeleri, yalnızca fiziksel erişime değil; aynı zamanda bu alanların estetik, işlevsel ve psikolojik olarak da kapsayıcı bir peyzaj anlayışıyla tasarlanmasına bağlıdır. Peyzaj mimarlığı, yalnızca mekânsal düzenlemeleri değil, aynı zamanda kullanıcıların çevreyle kurduğu duygusal ve işlevsel ilişkiyi de biçimlendiren bir disiplindir. Bu nedenle, engelli bireyler için peyzaj tasarımı; erişilebilirlik, kapsayıcılık, konfor, görsel yönlendirme, sosyal etkileşim, sosyal eşitlik ve doğayla bütünleşme gibi çok boyutlu hedeflere hizmet etmelidir (Imrie ve Hall, 2016)

Açık hava rekreasyon alanlarında engelliler için yapılan peyzaj düzenlemeleri; bitki seçimi, zemin dokusu, gölgelendirme, donatı yerleşimi, sirkülasyon organizasyonu ve algılama kolaylığı gibi unsurları da kapsar. Örneğin, görme engelli bireylerin mekânda yön bulabilmesini destekleyen dokulu yüzeyler, yönlendirme için kullanılan kokulu bitkiler ve kontrast renk uygulamaları, kullanıcıların mekânı daha güvenli ve özgürce kullanmasına olanak tanır. Peyzaj tasarımında kullanılan bitki materyali erişilebilirlik açısından kritik öneme sahiptir. Alerjen riski taşıyan, dikenli, zehirli ya da döküntü oluşturan türlerin kullanımı engelli bireyler için tehlike yaratabilir. Bunun yerine, aromatik, yumuşak dokulu, mevsimsel farklılıkları belirgin bitkiler tercih edilerek hem duyusal uyaranlar artırılabilir hem de çevreyle etkileşim desteklenebilir.

Ayrıca, peyzaj elemanlarının konumlandırılmasında sosyal etkileşim fırsatları sunacak ve destekleyecek mikro-mekânlar (farklı düzeylerde gölgelikli oturma birimleri, pergolalar, sessiz köşeler gibi) oluşturulabilir. Bu tür düzenlemeler, engelli bireylerin yalnızca bir noktaya ulaşmasını değil, alan içinde uzun süreli, kaliteli ve bağımsız bir deneyim yaşamasını teşvik etmektedir (Gehl, 2010). Bu kapsamda engelli bireyler için açık hava rekreasyon alanlarının peyzaj tasarımında yaya sirkülasyonu, donatılar, bitkisel tasarım öncelikli olarak çözülmesi gereken unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaya Sirkülasyonu

Engelli bireylerin açık hava rekreasyon alanlarında bağımsız, güvenli ve yönünü kaybetmeden hareket edebilmesi, mekânsal bütünlük kadar yaya sirkülasyon sisteminin erişilebilirliği ile doğrudan ilişkilidir. Sirkülasyon yolları; alan içindeki tüm fonksiyonel noktaları birbirine bağlayan, erişimi sürdürülebilir ve yönlendirici bir yapıdadır. Bu bağlamda, yaya yollarının genişliği, eğimi, yüzey dokusu ve sürekliliği, tüm kullanıcı gruplarının eşit kullanımını sağlayacak biçimde tasarlanmalıdır. Tekerlekli sandalye kullanıcıları için minimum geçiş genişliği 150 cm olarak belirlenmiştir (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Bu ölçü, iki tekerlekli sandalyenin karşılıklı geçişine olanak tanır. Dönüş yapılabilecek kavşak noktalarında ise bu genişlik en az 180 cm olmalı, 360° dönüşün rahatlıkla yapılabileceği alanlar sağlanmalıdır (ADA, 2010; TSE 12576, 2012). Yürüyüş yollarında en az her 30–40 metrede bir geçici genişleme alanları veya kenar cep düzenlemeleri ile kullanıcıya dinlenme veya manevra yapma imkânı sunulmalıdır.

Düzensiz eğimli yüzeyler, engelli bireyler için ciddi bir risk oluşturabilir. Bu nedenle yürüyüş yollarında boyuna eğim %5'i, enine eğim ise maksimum %2'yi geçmemelidir (ISO 21542:2011; Resmî Gazete, 2023). Rampa gereken alanlarda eğim %8,33'ü aşmamalı ve rampaların iki yanında tutunma barları (trabzan) yer almalıdır. Rampalarda ayrıca kaymaz malzemeler kullanılmalı ve yüzeyler açık hava koşullarına dayanıklı olmalıdır. Yüzey malzemesi seçimi hem güvenlik hem konfor açısından kritik öneme sahiptir. Kaymaz, düzgün, kesintisiz ve darbeye dayanıklı yüzeyler, engelli bireylerin konforunu artırırken, sarsıntıyı minimuma indirerek uzun süreli kullanımı kolaylaştırır. Uygulamada doğal taş, dokulu beton veya reçine bazlı yüzeyler hem dayanıklılık hem de estetik açıdan tercih edilebilir. Yaya sirkülasyon yollarında kullanılan zemin kaplamaları ayrıca renk ve doku kontrastları ile görsel yönlendirme sağlayabilir. Özellikle düşük görüşe sahip bireyler için açık ve koyu ton geçişleriyle sınır belirleme ya da yön gösterme olanakları sunulmalıdır.

Dokulu (taktil) yüzeyler, görme engelli bireyler için en temel yönlendirme elemanlarıdır. Bastonla algılanabilecek düzeyde kabartılı zemin elemanları kullanılarak bireyin yön bulması ve potansiyel tehlikelerden (yol bitişleri, rampa başlangıçları, merdiven kenarları gibi) haberdar olması sağlanır. Taktil yüzeyler ISO 23599 standardına uygun şekilde hem yön gösterici (uzunlamasına çizgili) hem de uyarıcı (noktacıklı) biçimlerde uygulanmalı; zemin rengiyle kontrast oluşturacak şekilde yerleştirilmelidir (TSE 13536, 2012). Bu yüzeyler farklı malzemelerden yapılabilir. Bunlar; termoplastik poliüretan, paslanmaz çelik, beton, kompozit malzeme, polimer ve metal birleşimi hibrit, polyamid gibi mataryallerden yapılabilmektedir.

Yaya yolları yalnızca bir yerden bir yere geçişi sağlamaz; aynı zamanda donatı elemanları, bitki adaları, oturma alanları ve oyun alanları gibi rekreatif ögelerle uyum içinde olmalıdır. Sirkülasyonun kesintisiz biçimde sürdürülebilmesi için, banklar veya bilgi panoları gibi ögeler doğrudan yürüme hattı üzerine değil; yan cepler veya geçici genişlemeler içine yerleştirilmelidir. Böylece hareket kısıtlılığı olan bireyler için yön değiştirme gereksinimi minimize edilir (Gehl, 2010).

Donatılar

Açık hava rekreasyon alanlarında yer alan donatılar, kullanıcıların çevreyle kurduğu etkileşimi doğrudan etkileyen hem işlevsel hem de sosyal öneme sahip tasarım elemanlarıdır. Engelli bireylerin bu alanları bağımsız ve eşit biçimde kullanabilmesi için, donatı tasarımlarında ergonomi, erişilebilirlik, görsel ve işitsel fark edilebilirlik gibi ilkeler gözetilmelidir (Gehl, 2010; ADA Standards, 2010). Donatılar; oturma birimleri, üst örtüler **(**pergolalar**,** çardak gibi), çöp kutuları, masalar, aydınlatmalar, çocuk oyun ekipmanları, yönlendirme, bilgilendirme panoları ve işitsel-dijital sistemler, duraklar gibi listelenebilir.

Donatıların en temel bileşeni olan oturma birimleri hem dinlenme hem de sosyal etkileşim fırsatı yaratır. Erişilebilir bir oturma elemanının yerden yüksekliği 45–50 cm arasında olmalı, oturma derinliği 40–45 cm ve sırt dayanağı yüksekliği 30–40 cm olmalıdır (TSE, 2011). Kolçaklı ve sırtlıklı yapılar, yaşlı ve hareket kısıtlılığı olan bireylerin iniş-binişlerini kolaylaştırır. En az her 50–100 metrede bir gölgeli oturma alanı oluşturulmalı (Department for Transport , 2021) ve bu alanlarda tekerlekli sandalye kullanıcıları için yan yana kullanım sağlayan boşluklar (en az 80x130 cm) bırakılmalıdır (ADA, 2010). TSE ye göre ise her 30 m'de bir bank konulması gerekmektedir.

Açık hava rekreasyon alanlarında çeşmeler, çöp kutuları ve aydınlatma direkleri gibi donatılar, erişilebilirlik ve kullanıcı konforu açısından temel bileşenler arasında yer almaktadır. Engelli bireylerin bu donatılara bağımsız ve güvenli şekilde erişebilmesi için belirli tasarım standartlarının gözetilmesi gereklidir. Çeşme üniteleri, tekerlekli sandalye kullanıcılarının rahatlıkla erişebilmesini sağlamak amacıyla yerden 85–90 cm yükseklikte monte edilmeli ve ünite alt kısmı açık bırakılarak tekerlekli sandalyenin altına girişe izin vermelidir (ISO 21542:2011). Çöp kutuları ise, yürüyüş yolları veya dolaşım alanlarında trafiği engellemeyecek şekilde, kullanıcıların kolayca erişebileceği 80–100 cm yükseklik aralığında yerleştirilmeli; kapağı veya mekanizması tek elle rahatça kullanılabilecek biçimde tasarlanmalıdır (ISO, 2011; ADA Standards, 2010). Aydınlatma direkleri, yaya yollarının doğrudan güzergâhı üzerinde engel oluşturmayacak şekilde konumlandırılmalı, yerden minimum 2.2 metre, tercihen 2.4 metre yüksekliğe kadar yükseltilmelidir (ISO 21542: 2011; ADA, 2010). Gece kullanımının güvenliğini artırmak amacıyla, kamaşmayı önleyen ve sıcak renk tonlarına sahip LED teknolojili aydınlatmalar tercih edilmelidir. Böylece hem yön bulma kolaylaştırılmakta hem de mekânın genel güvenlik algısı artırılmaktadır.

Açık hava rekreasyon alanlarında kullanılan masa, piknik ünitesi ve benzeri mobilyalar, sadece fiziksel erişim sağlamakla kalmamalı; aynı zamanda kullanıcıların bağımsız, güvenli ve konforlu bir biçimde yararlanabilecekleri şekilde tasarlanmalıdır. Erişilebilir bir masa tasarımında, masa yüzeyinin yerden en az 70 cm yükseklikte olması; masa altındaki boşluğun ise minimum 75 cm yükseklik ve 80 cm genişlik sağlaması gerekmektedir (ADA, 2010). Bu ölçüler, tekerlekli sandalye kullanıcılarının masaya rahatlıkla yanaşarak konforlu bir oturma ve kullanım deneyimi yaşamasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca masaların en az bir kenarında, standart sandalye kullanımına ek olarak tekerlekli sandalye kullanıcıları için ayrılmış erişilebilir bir boşluk bırakılmalıdır (Şekil 1). Piknik ünitelerinde de benzer prensipler geçerli olup, bir yanın açık bırakılması veya bir oturma yüzeyinin çıkarılarak boşluk oluşturulması, tekerlekli sandalye kullanıcılarının doğrudan ve engelsiz bir şekilde masaya erişimini kolaylaştırmaktadır.

Şekil 54. Erişilebilir piknik masası (OpenAl, 2025).

Görme ve işitme engelli bireylerin açık hava rekreasyon alanlarında bağımsız hareket edebilmesi için yönlendirme ve bilgilendirme sistemlerinin erişilebilir olması kritik bir öneme sahiptir(Şekil 2). Bilgilendirme panolarının alt kenarı yerden 90–110 cm arasında, üst kenarı ise en fazla 150 cm yükseklikte yerleştirilmelidir (ISO, 2011; ADA, 2010). Bu ölçüler, tekerlekli sandalye kullanıcılarının panolara doğrudan ve rahat erişimini sağlar. Panolarda yer alan yazılı bilgiler, yüksek kontrastlı ve büyük puntolu karakterlerle hazırlanmalı; aynı zamanda Braille alfabesi ile bilgi verilerek görme engelli bireylerin erişimi sağlanmalıdır. İşitme engelliler için dijital ekranlar, sesli yönlendirme sistemleri ve multimedya destekli bilgilendirme araçları da tasarıma entegre edilmelidir. Görsel göstergeler, tüm kullanıcı gruplarına hitap edecek biçimde açık, evrensel ve kolay anlaşılır olmalı; farklı işlevler için renk kodlamaları ile desteklenmelidir. Bilgilendirme panolarının yüzeyleri yansıtıcı olmamalı; UV ışınlarına ve dış hava koşullarına dayanıklı, mat yüzeyli malzemeler kullanılarak üretilmelidir (ISO 21542: 2011; ADA, 2010). Böylece her kullanıcı grubunun bilgiye bağımsız erişimi sağlanır ve mekânsal bütünlük güçlendirilir.

Şekil 55. Erişilebilir bilgilendirme ve yönlendirme tablası (OpenAI, 2025).

Açık hava rekreasyon alanlarında yer alan çocuk oyun ekipmanları, tüm çocukların—özellikle engelli bireylerin—eşit ve bağımsız katılımını sağlayacak biçimde kapsayıcı ve erişilebilir şekilde tasarlanmalıdır. Bu alanların tasarımında güvenlik, erişilebilirlik, duyusal bütünlük ve sosyal etkileşim temel ilkeler olarak gözetilmelidir. Çocuk oyun ekipmanlarının tasarımında, rampalar, transfer sistemleri ve uygun zemin kaplamaları gibi erişilebilirlik unsurlarına dikkat edilmelidir. Rampaların eğimi %5 ile %8,33 arasında olmalı ve kaymaz yüzeylerle kaplanmalıdır (ADA, 2010). Rampaların her iki yanında tutunma barları bulunmalıdır. Erişilebilir salıncaklar, sırt destekli ve güvenlik kemerli tasarımlara sahip olmalıdır. Zemin seviyesinden başlayan interaktif oyun panelleri (sesli, dokunsal, görsel) tekerlekli sandalye kullanıcıları için entegre edilmelidir. İşitme, görme, dokunma ve denge gibi farklı duyulara hitap eden modüller eklenmelidir. Oyun alanları, farklı yaş gruplarının motor beceri seviyelerine uygun olarak planlanmalıdır. 0–2 yaş, 2–5 yaş ve 5–12 yaş için ayrı alanlar ve ekipmanlar oluşturulmalıdır (ADA, 2010). Engelli ve engelsiz çocukların birlikte oyun oynayabileceği kapsayıcı oyun üniteleri tasarlanmalıdır.

Açık hava rekreasyon alanlarında kullanıcıların konforunu ve sağlığını koruyacak şekilde gölgeli oturma ve bekleme noktaları sağlanmalıdır. Özellikle güneşin zararlı UV etkilerine maruz kalmayı önlemek amacıyla, oturma ve dinlenme alanlarının en az %50'si gölgeli yapılarla desteklenmelidir (TSE 12576, 2012). Gölgelendirme sistemleri sabit pergolalar, tenteler veya hareketli gölgelikler gibi çeşitli biçimlerde uygulanabilir. Özellikle çocuk oyun alanlarının, dinlenme noktalarının ve toplu taşıma duraklarının yanında bu tür korunaklı alanların bulunması önerilmektedir. Kullanılan gölgelik materyaller UV geçirgenliği düşük, su geçirmez ve dayanıklı olmalı hem güneş hem de yağmur, kar gibi değişken hava koşullarına karşı uzun süreli koruma sağlamalıdır. Aynı zamanda üst örtü tasarımları, doğal hava dolaşımını engellemeyecek şekilde açık ya da yarı açık formda planlanmalı, böylece kullanıcıların aşırı sıcaklık ve nem nedeniyle rahatsızlık duyması engellenmelidir (ISO 21542: 2011; ADA, 2010).

Açık hava rekreasyon alanlarında, ısı stresi ve aşırı sıcaklık koşullarını azaltmak amacıyla su öğeleri (yansıtıcı su havuzları, sisleme sistemleri) ve doğal hava dolaşımını artıran peyzaj düzenlemeleri de erişilebilir tasarımın bir parçası olmalıdır**.**

Bitkisel Tasarım

Peyzaj tasarımında kullanılan bitki materyali, yalnızca görsel kalite değil; aynı zamanda erişilebilirlik, güvenlik ve duyusal uyarım açısından da büyük önem taşır. Bu nedenle engelli bireyler için planlanan alanlarda, bitkisel tasarımın alerjen içermeyen, zehirli, dikenli, batıcı olmayan; kokulu, yumuşak dokulu ve tanımlayıcı türlerden oluşmasına dikkat edilmelidir. Görme engelli bireylerin yön bulmalarını kolaylaştırmak için aromatik bitkilerden yararlanılabilirken; zihinsel engelli kullanıcılar için mevsim geçişlerini görsel ve kokusal yollarla aktaran peyzaj düzenlemeleri önerilmektedir. Dikenli, zehirli ya da aşırı döküntü oluşturan türlerden kaçınılmalı; bunun yerine duygusal güvenliği artıracak şekilde doğal sınırlar ve yumuşak geçişler tasarlanmalıdır (Ankre ve Wall-Reinius, 2021). Bitkisel tasarımın engelli bireyler açısından erişilebilir ve işlevsel olabilmesi için sadece tür seçimi değil, aynı zamanda bitkilerin konumlandırılması, bakım sıklığı, formu ve yoğunluğu da dikkate alınmalıdır. Özellikle tekerlekli sandalye kullanıcılarının manevra alanlarını engellemeyecek, görüş açısını kapatmayacak şekilde yapılan bitkilendirme uygulamaları, mekânsal algının korunmasına yardımcı olur. Aynı zamanda bitkilerin çok yoğun kullanımı, sınırlandırıcı bir etki yaratarak mekânın açıklık hissini azaltabilir; bu da bazı kullanıcılar için kaygı düzeyini artırıcı bir faktör olabilir.

Yüksek-orta-alçak boylu bitkiler kullanılarak, yön bulmayı kolaylaştıran ve mekân içinde yer belirlemeyi destekleyen bir dikey peyzaj düzeni oluşturulabilir. Örneğin, yüksek ağaçlar sınır belirleyici, çalılar rehber, yer örtücüler ise yüzey algısını destekleyici işlev görebilir. Yaprak dokusu, bitki formu ve rüzgârla hareket etme biçimi, kullanıcıların çevreyle duyusal bir etkileşim kurmasına katkı sunar (Marcus ve Sachs, 2013).

Bitkiler aynı zamanda mekân hafızasının oluşmasında önemli rol oynar. Mevsimsel olarak çiçek açan, yaprak döken veya renk değiştiren bitkiler sayesinde, kullanıcılara doğal zaman döngüleri hakkında bilgi verilebilir. Bu durum özellikle zihinsel farklılıklara sahip bireylerde yönelimi kolaylaştırıcı ve ruhsal dengeyi sağlayıcı etkiler doğurur. Örneğin, ilkbaharda lavanta, yazın adaçayı, sonbaharda süs lahanası gibi dönemsel değişimleri vurgulayan türlerle duyusal bir takvim oluşturulabilir. Ayrıca duyusal peyzaj yalnızca görme ve koklama duyusuna hitap etmekle sınırlı değildir. Dokunma (yumuşak yapraklı türler, tüylü yüzeyler), işitme (rüzgârda hışırdayan bambular, kuş çeken meyveli ağaçlar), tat alma (yenilebilir bitkiler: meyve ağaçları ev nane, kekik, biberiye gibi bitkiler) duyularına da hitap eden bitkilendirme uygulamaları, kullanıcıların alanla bütünleşmesini sağlar.

Bitkisel tasarımda güvenlik unsuru da göz ardı edilmemelidir. Zehirli özsuya sahip türler, meyvesi yenildiğinde zararlı olabilecek bitkiler ya da polen yoğunluğu yüksek olan türlerden kaçınılmalı; tercihen bakımı kolay, alanın iklim koşullarına uyumlu yerli türler kullanılmalıdır. Böylece hem ekolojik denge korunur hem de kullanıcı sağlığı ve güvenliği gözetilmiş olur.

Yaya sirkülasyonu, donatılar, oyun alanları, bitkisel düzenleme ve bilgilendirme sistemleri gibi tüm mekânsal bileşenlerin ulusal ve uluslararası erişilebilirlik standartlarına uygun olarak düzenlenmesi, bireylerin doğayla güvenli, bağımsız ve anlamlı bir ilişki kurmasını desteklemektedir. Erişilebilir tasarım, fiziksel engelleri ortadan kaldırmanın ötesinde, kullanıcıların duygusal ve sosyal katılımını artırarak açık alan deneyiminin kapsayıcılığını güçlendirmektedir. Bu bağlamda, açık hava rekreasyon alanlarında evrensel tasarım anlayışının benimsenmesi; toplumsal eşitliğin sağlanmasına, sağlıklı yaşam biçimlerinin desteklenmesine ve kamusal alanların herkes için yaşanabilir kılınmasına önemli katkılar sunmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Engelli bireylerin açık hava rekreasyon alanlarından eşit, bağımsız ve güvenli biçimde yararlanabilmeleri; yalnızca fiziksel erişim altyapısının sağlanmasıyla değil, aynı zamanda bu alanların estetik, işlevsel, psikolojik ve sosyal açıdan da kapsayıcı bir yaklaşımla tasarlanmasıyla mümkün olmaktadır. Yapılan incelemeler göstermektedir ki, mevcut düzenlemeler (Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, TSE, ADA, ISO 21542 vb.) kapsayıcılık ilkesine vurgu yapsa da uygulamada önemli boşluklar bulunmaktadır. Özellikle doğal alanlarda engelli bireylerin hareket özgürlüğünü kısıtlayan fiziksel, sosyal ve bilişsel engeller hâlâ yaygındır (Yılmaz ve Diktaş, 2020; WHO, 2011).

Açık hava rekreasyon alanları, bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal refahına katkı sunan temel kentsel mekânlardır. Ancak, bu mekânların toplumun her kesimine, özellikle de engelli bireylere eşit ve kapsayıcı bir biçimde hizmet verebilmesi, sadece varlıklarıyla değil, tasarım ve uygulama süreçlerindeki erişilebilirlik düzeyleriyle doğrudan ilişkilidir. Engelli bireyler için açık hava rekreasyon alanlarının erişilebilirliği, fiziksel çevrenin tasarımı kadar sosyal farkındalık, mevzuat uygulamaları ve kullanıcı temsiliyetine bağlı olarak şekillenmektedir.

Fiziksel engellerin yanı sıra sosyal önyargılar, ekonomik erişim sorunları ve yönetişim eksiklikleri de engelli bireylerin bu alanlardan yeterince yararlanamamasına neden olmaktadır. Ayrıca erişilebilirlik standartlarının mevzuatta tanımlı olmasına rağmen uygulamada çeşitli eksikliklerin bulunduğu bilinmektedir (Resmî Gazete, 2023; Yılmaz ve Diktaş, 2020).

Çalışmada ortaya konan tasarım ilkeleri ve peyzaj düzenlemeleri, yalnızca engelli bireyler için değil; yaşlılar, çocuklar, hamile bireyler ve geçici fiziksel sınırlılığı olan bireyler için de yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Evrensel tasarım ilkeleri kapsamında hem mekânsal hem de duyusal çeşitlilik sunan açık alanlar, toplumsal bütünleşmeyi ve sosyal adaleti destekleyen en temel alanlardır.

Ayrıca yaya sirkülasyonu, donatılar, yönlendirme sistemleri, hijyen birimleri ve bitkilendirme düzenlemeleri gibi tüm bileşenlerin erişilebilirlik standartlarına uygun olması, bu alanların engelli bireyler için yalnızca ziyaret edilebilir değil, aynı zamanda "yaşanabilir" hâle gelmesini sağlayacaktır. Bu kapsamda;

- **Erişilebilirlik Denetimi:** Yerel yönetimler ve tasarımcılar, erişilebilirlik denetim mekanizmalarını etkin şekilde uygulamalı ve TSE 9111, ISO 21542 gibi standartlara uyumu periyodik olarak kontrol etmelidir.
- **Katılımcı Tasarım Süreci:** Tasarım sürecine engelli bireylerin doğrudan katılımı sağlanmalı; ihtiyaçlarına yönelik çözümler kullanıcı deneyimiyle desteklenmelidir.
- **Eğitim ve Farkındalık:** Peyzaj mimarları, şehir plancıları ve uygulayıcı personel için erişilebilir tasarım ve evrensel tasarım ilkeleri konularında eğitim programları düzenlenmelidir.
- **Duyusal Peyzaj Uygulamaları:** Bitkisel tasarımda kokusal, dokunsal ve görsel duyuları harekete geçiren, aynı zamanda güvenli ve işlevsel olan türler kullanılmalıdır.
- **Bilimsel Veriyle Desteklenmiş Uygulamalar:** Akademik çalışmalarla desteklenen tasarım rehberleri ve prototip alanlar oluşturularak, örnek uygulamaların yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, erişilebilir açık hava rekreasyon alanları yalnızca bireysel hareket özgürlüğünü değil, aynı zamanda sosyal görünürlüğü ve katılımı da pekiştirmektedir. Engelli bireylerin bu alanlara eşit katılımını destekleyen tasarımlar, daha adil, yaşanabilir ve sürdürülebilir gelecek için vazgeçilmezdir. Bu doğrultuda geliştirilecek politikalar ve uygulamalar, sürdürülebilir ve herkes için yaşanabilir alanlar yaratılmasının temel taşlarını oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

ADA. (1990). *The Americans with Disabilities Act.* Public law (101-336).

ADA. (2010). *ADA Standards for Accessible Design.* U.S. Department of Justice Civil Rights Division.

Aguilar-Carrasco, M. J., Gielen, E., Vallés-Planells, M., Galiana, F., Konijnendijk, C. C. (2022). Promoting inclusive outdoor recreation in national park governance: A comparative perspective from Canada and Spain. *Land, 11* (11), 1951.

Aguilar-Carrasco, M. J., Gielen, E., Vallés-Planells, M., Galiana, F., Riutort-Mayol, G. (2023). Assessment of barriers for people with disability to enjoy national parks. *Frontiers in Psychology,* 13, 1058647.

Akgün Piskin, B., Seyidoğlu Akdeniz, B. (2023). How can people with disabilities use the outdoors? An assessment within the framework of disability standards. *International Journal of Disability Management,* 18, e22.

Ankre, R., Wall-Reinius, S. (2021). Accessible recreational areas? A pilot study on disabilities, experiences and the outdoors. In *Proceedings of the 10th International Conference on Monitoring and Management of Visitors in Recreational and Protected Areas*.

Barnes, C., Mercer , G. (2010). *Exploring Disability, 2nd Edition.* Wiley.

Burns, R. C., Graefe, A. R. (2007). Constraints to outdoor recreation: Exploring the effects of disabilities on perceptions and participation. Journal of Leisure Research, 39 (1), 156-181.

Burns, N., Paterson, K., Watson, N. (2009). An inclusive outdoors? Disabled people's experiences of countryside leisure services. *Leisure Studies,* 28 (4), 403-417.

Burns, N., Watson, N., Paterson, K. (2013). Risky bodies in risky spaces: Disabled people's pursuit of outdoor leisure. *Disability & Society, 28* (8), 1051–1065.

Dahlqvist, O. D. (2023). Accessible information for people with disabilities in the context of outdoor recreation (Master's thesis, Mid Sweden University).

Department for Transport . (2021). *Inclusive Mobility A Guide to Best Practice on Access to Pedestrian and Transport Infrastructure.* London: Department for Transport UK.

Durukan, E., Can, E., Gök, S. (2007). Bir rekreasyon faaliyeti olarak–üniversitelerarası müsabakalara katılan sporcu öğrencilerin liderlik davranışlarının (anlayış gösterme boyutunda) karşılaştırılması. *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri, 2* (1), 23-30.

European Union. (2021). *European disability strategy.* Luxembourg. doi:10.2767/31633

Gehl, J. (2010). *Cities for people.* Island Press.

ICF. (2001). *İşlevsellik, yetiyitimi ve sağlığın uluslararası sınıflandırılması.* Cenevre: Dünya Sağlık Örgütü.

Imrie, R., Hall, P. (2016). *Inclusive Design: Designing and Developing Accessible Environments.* Taylor & Francis.

Kabisch, N., Haase, D. (2014). Green justice or just green? Provision of urban green spaces in Berlin, Germany. *Landscape and Urban Planning, 122*, 129-139.

Kanyılmaz Polat, E. (2020). Engelli bireylerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlara yönelik nitel bir araştırma: Çanakkale örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19* (39), 869-897. https://doi.org/10.46928/iticusbe.758135

Kaya, S., Yıldırım, K. (2024). Açık alanlarda uygulanan terapatik rekreasyon etkinlikleri: özel gereksinimli bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerine yönelik etkilerinin değerlendirilmesi. *Journal of Sports forAll and Recreation, 4* (6), 498-513. https://doi.org/10.56639/jsar.1581260

Kirkindall, S. (1999). Texas: Stephen F Austin State University.

Lancaster, R. (1983). *Recreation, park and open space standards and guidelines.* Washington D.C.: National Recreation and Park Association.

Marcus, C., Sachs , N. (2013). *Therapeutic Landscapes: An evidence-based approach to designing healing gardens and restorative outdoor spaces.* New Jersey: Wiley.

Menzies, A., Mazan, C., Borisoff, J. F., Mattie, J. L., Mortenson, W. B. (2021). Outdoor recreation among wheeled mobility users: perceived barriers and facilitators. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology,* 16 (4), 384-390.

Moore, R., Cosco, N. (2017). What makes a park inclusive and universally designed? A multi-method approach. London: Taylor and Francis.

Oliver, M. (2009). *Understanding Disability: From Theory to Practice.* Red Globe Press.

OpenAI. (2025). ChatGPT (Sürüm 4o). https://chatgpt.com/ adresinden alındı.

Özdil, S., Durhan, T. A. (2024). Engelli bireylerin rekreatif alan kullanım engelleri ve tercih etkenleri. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 15* (1). https://doi.org/10.17155/omuspd.1341606

Peters, K., Elands, B., Buijs, A. (2010). Social interactions in urban parks: Stimulating social cohesion? *Urban Forestry & Urban Greening, 9* (2), 93-100. https://doi.org/10.1016/j.ufug.2009.11.003

Resmî Gazete. (2023). *Yaya yolları ve kaldırımların tasarım kuralları hakkında yönetmelik.* Yönetmelik, Ankara.

Ronald, M. (1998). Universal Design in Housing. *The Official Journal of RESNA, 10* (1), 21-28.

https://doi.org/10.1080/10400435.1998.10131957

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *Erişilebilirlik Kılavuzu.* Ankara: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

TSE. (2011). *Özürlüler ve hareket kısıtlılığı bulunan kişiler için binalarda ulaşılabilirlik gerekleri.* Ankara: Türk Standardları Enstitüsü.

Tzoulas, K., Korpela, K., Venn, S., Yli-Pelkonen, V., Kaźmierczak, A., Niemala, j., James, P. (2007). Promoting ecosystem and human health in urban areas using Green Infrastructure: A literature review. *Landscape and Urban Planning*, 167-178. https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.02.001

WHO. (2011). *World Report On Disability.* Malta: World Health Organization, The Wold Bank.

Yılmaz, N., Diktaş, E. O. (2020). Kentsel kamusal açık mekânların engelliler tarafından kullanımının Ankara, Çankaya örneğinde irdelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2* (Özel Sayı), 411-468.

ENGELLİLER VE KENTSEL REKREASYON ALANLARI

Prof. Dr. Umut PEKİN TİMUR
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0002-4644-610X

Doç. Dr. Özgür Burhan TİMUR
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID: 0000-0003-0626-3031

ÖZET

Sözlük anlamı ile insanların boş zamanlarında, eğlence ve spor amacı ile gönüllü olarak katıldıkları etkinlikler olarak tanımlanan rekreasyon, günümüzde hızlı kentleşme ve değişen yaşam koşulları nedeniyle insanları fiziksel ve zihinsel açıdan yenileyen son derece önemli bir kavramdır. Rekreasyon bireyler için yaratıcı gücü arttırmadan iş verimini arttırmaya; toplum içinse, toplumsal dayanışma ve bütünleşme sağlamadan, uluslar arası ilişkileri güçlendirmeye kadar bir çok işleve hizmet ederler. Dünyada 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 24. ve 27. maddesinde rekreasyon ve boş zaman bir hak olarak garanti altına alınmıştır. 1992 yılında Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan "Avrupa Kentsel Şartı I" ile "Kentli hakları" başlığı kentlerde yaşayan insanlara güvenlik, ulaşım, çevre-doğa, istihdam olanakları, eşitlik vb gibi konularda bir takım haklar tanınmıştır. Spor ve rekreasyon da bu haklardan biridir. Tüm bu gelişmeler, rekreasyon kavramını vazgeçilmez hale getirmiş ve kavramın gelişimine olanak sağlamıştır. Rekreasyonun en önemli özelliklerinden biri, yapma amacından bağımsız olarak bir gereksinime yanıt vermesidir. Özellikle doğayla ilişkisi azalmış günümüz kent insanının, yenilenebilmesi ve doğayla bozulan ilişkisinin yeniden sağlanabilmesi için kentlerde rekrasyon alanları oluşturulmuştur. Bu alanlara, kentsel açık ve yeşil alanların da bir parçası olarak kent parkları, çocuk oyun alanları, meydanlar, spor alanları, kıyı parkları, kent ormanları ve kent plajları vb. gibi alanlar örnek olarak verilebilmektedir. Bu alanlardan toplumu oluşturan tüm bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim, ırk ve engellilik durumu vb. gibi gözetmeksizin eşit bir biçimde faydalanabilmelerini sağlamak yönetimlerin sorumluluğu altındadır ve kentli hakkıdır. Bu nedenle bu alanlarda farklılıklara saygılı olacak şekilde doğru tasarım ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde özellikle engelli bireylerin kentsel rekreasyon alanlarında bazı engellerle karşılaştığı bilinmektedir. Birleşmiş Milletlerin verilerine göre, dünya nüfusunun %15'inin engelli bireylerden oluştuğu göz önüne alındığında, farklı özelliklere sahip bireylerin bir arada aktivite yapabileceği alanların gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir. Bu bölümde, kentsel rekreasyon alanlarında engelli kullanıcılar için aktivite ve kullanımlar hakkında örnek uygulamalar ve dış mekan tasarımında dikkat edilmesi gerekenler göz önüne alınarak, oluşturulan teorik çerçeve doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Engelli, Rekreasyon Alanları, Aktivite, Spor

DISABLED INDIVIDUALS AND URBAN RECREATIONAL SPACES

ABSTRACT

Recreation, in its dictionary meaning, is the activities that people voluntarily participate in during their free time for entertainment and sports purposes. Today, recreation is an extremely important concept that renews people physically and mentally due to rapid urbanization and permanent living conditions. Recreation serves many functions for individuals, from increasing their creative power to increasing work efficiency; and for society, from providing social solidarity and integration to strengthening international relations. Recreation and leisure time were guaranteed as a right in the 24th and 27th articles of the Universal Declaration of Human Rights by the United Nations in 1948. With the "European Urban Charter I" prepared by the Council of Europe in 1992, a number of rights were granted to people living in cities on issues such as security, transportation, environment-nature, employment opportunities, equality, etc. under the title of "Urban rights". Sports and recreation are also one of these rights. All these developments have made the concept of recreation indispensable and have enabled the development of the concept.

One of the most important features of recreation is that it responds to a need, regardless of the purpose of doing it. Recreational areas have been created in cities, especially for today's urban people whose relationship with nature has diminished, in order to renew their lives and to re-establish their damaged relationship with nature. Examples of these areas include urban parks, children's playgrounds, squares, sports fields, coastal parks, urban forests and urban beaches, etc., which are also part of urban open and green areas. It is the responsibility of the administrations and the right of the city dwellers to ensure that all individuals who make up the society can benefit from these areas equally, regardless of age, gender, education, race and disability status, etc. Therefore, correct designs and applications that respect differences are needed in these areas. Today, it is known that especially disabled individuals face some obstacles in urban recreation areas. Considering that 15% of the world's population consists of disabled individuals according to United Nations data, the necessity of areas where individuals with different characteristics can do activities together is an undeniable fact. In this chapter, suggestions are made in line with the theoretical framework created, taking into account sample applications on activities and uses for disabled users in urban recreation areas and the points to be considered in outdoor design.

Keywords: Recreation, Disabled, Recreation Areas, Activity, Sports

1. GİRİŞ

Rekreasyon, kavram olarak yeni gibi görünse de olgu olarak yeni sayılmamaktadır. Yüzyıllar önce de geleneksel sporların, avlanma ve benzeri etkinliklerin yapıldığı bilinmektedir (Gülez, 1989). Sanayi devriminden sonra ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, endüstrileşme ve çalışma hayatının iyileşmesi; sanayileşme öncesi döneme göre bireylerin serbest zaman süresini arttırmıştır. Ancak tüm bunların sunduğu yaşam kolaylığı içinde bireyler sağlıksız çevrelerde yaşamak durumunda kalmışlardır. Geçmişte tembellik olarak değerlendirilen boş zamanlar, günümüzde ruhsal, fiziksel ve zihinsel yönden rahatlama, eğlenme ve gelişmeyi sağlayan bir ihtiyaç olarak ön plana çıkmaktadır (Çidam, 2007; Sertkaya, 2001).

Rekreasyon alanları, kentin kalabalığından ve iş stresinden bir süre uzaklaşmak isteyen bireylerin boş zamanlarında vakit geçirebilecekleri açık ve kapalı mekânlardır. Bu mekânlarda yapılan etkinlikler bireylerin psikolojik, fiziksel ve sosyal özelliklerinin iyileştirilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Rekreasyon alanlarının toplumun her kesimine hizmet verebilecek kapasitede olması, kentsel yaşam kalitesinin sağlanmasında son derece etkilidir (Timur vd., 2020). Ayrıca Avrupa Konseyi 1992 yılında Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan “Avrupa Kentsel Şartı I” ile “Kentli hakları” başlığı kentlerde yaşayan insanlara güvenlik, ulaşım, çevre-doğa, istihdam olanakları, eşitlik vb gibi konularda bir takım haklar tanınmıştır. Spor ve rekreasyon da bu haklardan biridir (Akpınar, 2024). Kentli hakları, insan haklarının kent ölçeğinde yeniden tanımlandığı ve somutlaştırıldığı önemli bir belgedir ve tüm kent sakinlerini kapsamaktadır (Tekeli, 2014). Dolayısıyla rekreasyonel alanlar kentlerde eşitlik ilkesi gereği din, dil, meslek, fiziki ve zihinsel yapı çeşitliliği göz ardı edilmeden tasarlanmalıdır.

Bu kitap bölümünde, öncelikle rekreasyon kavramı, faydaları ve sınıflandırılması açıklanarak, engelli hakları, türleri, engelliler ve rekreasyonun önemi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise, kentsel rekreasyon alanlarında engelli kullanıcılar için aktivite ve kullanımlar hakkında örnek uygulamalar ve dış mekan tasarımında dikkat edilmesi gerekenler göz önüne alınarak, oluşturulan teorik çerçeve doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur.

2. REKREASYONUN TANIMI, ÖZELLİKLERİ VE FAYDALARI

Rekreasyon, yenilenme, yeniden yaratılma ya da yeniden yapılanma anlamına gelen Latince “recreatio” kelimesinden gelmektedir (Karaküçük, 1999). Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2022), sözlük anlamına göre rekreasyonu iki şekilde tanımlamıştır. Bunlardan ilkinde rekreasyon “insanların boş zamanlarında, eğlence ve spor amacı ile gönüllü olarak katıldıkları etkinlikler”, ikinci tanımda ise, “bir bölgeyi insanların eğlenme, dinlenme amacıyla kullanabilecekleri bir duruma getirme” olarak tanımlamıştır. Türk Dil Kurumunun ilk tanımı rekreasyonu zaman ve etkinlikler üzerinden tanımlarken, ikinci tanım daha çok etkinlikler için mekan oluşturmayı ifade etmektedir. Butler (1968), rekreasyonu çok yönlü bir biçimde ele alarak “boş zaman içinde yapılan, herhangi bir ödül kazanma amacı gütmeyen, kişiye bedensel, ruhsal ve yaratıcı yönden güç kaynağı olan ve kişinin zorunlu olarak değil, bir iç itimi sonucu katıldığı tüm eylemler” olarak tanımlamıştır (Ekşioglu, 1996). Mclean vd., (2005), rekreasyonu yapıldığı mekanlar üzerine odaklanarak “özel veya kamusal kaynaklar aracılığı ile ülke, kent, kasabalarda küresel ölçeğe sahip doğal park, spor alanı, su parkı, eğlence alanı vb. mekânlarda gerçekleştirilen etkinliklerin tamamı” diye tanımlamıştır.

Fawole (2001) ise rekreasyonu, "bireyin gönüllü olarak katıldığı ve anında devam eden bir tatmin elde edilebilen, sosyal olarak arzu edilen herhangi bir boş zaman aktivitesi" olarak tanımlamıştır. Rekreasyon tanımlarındaki çeşitlilik, kavramın barındırdığı aktivitelerin özelliklerine bağlı olarak değişmektedir.

Rekreasyonun temel özelliklerinden bazıları kısaca şöyledir: Rekreasyon ihtiyaçtır. Bireylerin yitirdikleri enerji, sağlık (beden ve zihin) ve motivasyonlarını yeniden kazandırmak ya da sürdürmek amacını taşır.

İsteğe bağlı, bireysel ya da gruplar şeklinde gerçekleştirilebilir. Rutin dışıdır. Öğretici ve eğitici boyutu bulunmaktadır. Boş zamanlarda yapılır, iş değildir ve kar amacı yoktur. Toplum ve bireylerin ihtiyaçlarına bağlı değişim içerisindedir (Topay, 2003; Koç, 1991; Bucher, 1972; Kılbaş, 2001).

Rekreasyonun bir çok faydası bulunmaktadır. Bu faydaları fiziksel, toplumsal ve psikolojik faydalar olarak üç bölümde incelemek mümkündür (Sevil vd., 2012):

Rekreasyonun fiziksel faydaları: Zorba (2006)'ın belirttiğine göre, "insan vücudu doğuştan gelen özelliklerinden dolayı sürekli hareket etmek ihtiyacındadır". Ancak günümüz yaşam koşulları ve çalışma şartlarında artan hareketsiz yaşam bu ihtiyaca cevap verememekte ve bu nedenle birçok sağlık sorunuyla karşılaşılmaktadır. Özellikle aktif rekreasyona katılım günlük yaşamda sporu hayata katmaktadır. Fadoju ve Aletta (2010), sık ve düzenli yapılan aktif rekreasyonun bağışıklık sistemini güçlendirdiğini, kalp hastalığı, obezite ve diyabetin görülme sıklığını azalttığını belirtmişlerdir.

Rekreasyonun toplumsal faydaları: Rekreasyon etkinlikleri her gruptan ve farklı kültürden insanın biraraya gelmesini insanların bir araya gelmesini, ilişki kurmasını, sosyalleşmesini sağlayarak, olanak sağlayarak toplum üzerinde olumlu etkiler yaratır. Bu kapsamda toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlar, toplumun demokratikleşmesine olanak tanır (Koç ve Şahin, 1999). Ayrıca birçok çalışmada açık hava rekreasyonuna katılım ile çevreye yönelik artan endişe arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiş, rekreasyonun toplumda çevre bilinci oluşmasında önemi belirtilmiştir (Adisa ve Olayede, 2011).

Rekreasyonun psikolojik faydaları: Rekreasyonun fiziksel faydalarının yanısıra psikolojik faydaları da vardır. Beden sağlığı kadar, ruh sağlığı da aynı öneme sahitir ve ikisi birbirini bütünlemektedir (Sevil vd., 2012). Birçok çalışma, rekreasyonun depresyonu azalttığı, strese karşı bir tampon vazifesi gördüğü, yaşam kalitesini iyileştirdiği ve insanların hem çevreleri hem de kendileri hakkında daha iyi hissetmelerine yardımcı olduğunu ortaya koymuştur (Iwasaki ve Mannell, 2000; Leitner ve Leitner, 2012).

3. REKREASYONUN SINIFLANDIRILMASI

Rekreasyon kavramının tanımlanmasındaki farklılıklar ve aktivitelerin çeşitliliği, rekreasyonun sınıflandırmasında çeşitliliğe neden olmuştur. Bu nedenle tek bir sınıflandırmadan söz etmek mümkün değildir. Örneğin; Tribe (1995), rekreasyonu basit anlamda iki sınıfa ayırmıştır. Bunlar; TV izlemek, kitap okumak, müzik dinlemek, oyun oynamak gibi evde yapılan rekreasyonel etkinlikler ve sportif etkinliklere katılım, çeşitli aktiviteleri izlemek, müze ziyaretleri, park gezileri gibi ev dışında yapılan rekreasyonel etkinlikler olarak belirtilmiştir.

Sınıflandırmalarda unutulmaması gereken nokta, yapılan rekreasyonel faaliyetlerin birden çok sınıflamanın içerisinde bulunabilecek olmasıdır. Örneğin; basketbol oynama aktivitesi hem kentsel, grup ve hem de aktif, sosyal vb. birçok sınıflandırmaya girebilmektedir (Sevil vd., 2012).

Pehlivanoğlu (1987), yapılan mevcut sınıflandırmalara bağlı olarak planlama açısından önem taşıyan ve yaygın olarak kullanılan rekreasyon tiplerini 4 başlık altında ele almıştır;

İçeriksel sınıflandırma: Rekreasyon aktivitelerinin içerdiği düşünsel veya bedensel hareketlilik durumuna göre etkinlik çeşidine bağlı olarak aktif ve pasif olmak üzere iki tipten oluşmaktadır. Buna göre; yoğun hareket gerektiren aktif rekreasyon tipine, tenis oynamak vb. örnek olarak verilebilmektedir. Pasif rekreasyon tipi ise, belli bir dinamizm gerektirmeyen ve kişinin düşünsel olarak yer aldığı film izlemek, kitap okumak gibi aktivitelerin örnek olarak verilebileceği rekreasyon tipidir.

Zamansal sınıflandırma: Bu sınıfta etkinliğin geçtiği zamana göre "günlük", "tatil" ve "değişken rekreasyon" olmak üzere 3 tip rekreasyon biçimi bulunmaktadır. Günlük rekreasyon, daha çok kişinin yaşadığı mekanın yakın çevresinde, kısa mesafeli ve günübirlik olarak katıldığı rekreasyon tipidir. Buna örnek olarak, iş çıkışı parka, eğlence merkezine gitmek vb. örnek olarak verilebilir. Tatil rekreasyonu kişinin haftalık ve yıllık tatillerde, genellikle yaşadığı yakın çevre dışında gerçekleştirdiği tipi oluşturmaktadır. Bu tip aktivitelere atla gezinti, kanoya binme vb. örnektir. Sevil vd., (2012)'e göre, değişken rekreasyon ise çalışan kişilerin emekli olduktan sonra katıldıkları rekreasyonel etkinliklerini içermektedir. Değişken rekreasyona en tipik örnek olarak kadınların emeklilik sonrası yaptıkları el sanatları, resim faaliyetleri ve grup halinde yapılan geziler verilebilir.

Yapısal sınıflandırma: Bu sınıf, mekanın yapısal özelliğine bağlı olarak "kapalı mekan" ve açık hava rekreasyonu olmak üzere iki tipten oluşmaktadır. Kapalı mekan rekreasyonu, konutlar başta olmak üzere iç mekanlarda yapılabilen aktiviteleri içeren rekreasyon çeşididir. Spor salonlarında fitness yapmak, bowling oynamak ya da sinemaya gitmek bu tip aktivitelere örnektir. Açık hava rekreasyonu ise, doğa koşullarına bağlı olarak, bireylere daha geniş hareket imkânı sağlayan, açık alanda yürütülen tiptir. İzcilik, kamping, doğa yürüyüşleri, akarsu kıyılarında gezinti ve açık alanda gerçekleştiren sanatsal etkinlikler bu tipe örnektir.

Yerel sınıflandırma: Rekreasyonun gerçekleştiği mekanın uzaklığına göre yapılan bu sınflandırma "kentsel" ve "kırsal rekreasyon" olmak üzere 2 tipten oluşmaktadır. Kentsel rekreasyon, kent içinde yer almakta ve kentsel koşullar doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Tiyatro ve sinemaya gitmek, eğlence merkezleri, sergi, müze ve kent parklarında aktivitelere katılmak bu tipe örnek olarak gösterilebilir. Kırsal rekreasyon ise, kent merkezi dışında olan, kırsal nitelikli alanlarda gerçekleşen rekreasyon tipidir. Bu tipteki aktivitelere atla gezinti, motor sporları, mağaracılık ve trekking vb. örnektir. Yıldızcı (1979)'a göre, kentsel rekreasyon daha çok günlük serbest zaman içinde oluşurken, kırsal rekreasyon hafta sonu veya yıllık tatillerde gerçekleşir (Kolcu, 1993).

Yukarıdaki bu sınıflandırmaya ek olarak Hazar (1999), rekreasyonu fonksiyonel açıdan; ticari, estetik, sosyal, sağlık, fiziksel, sanatsal, kültürel ve turistik rekreasyon biçiminde sınıflandırmıştır (Hacıoğlu vd., 2009). Sosyal Rekreasyona; arkadaş toplantıları, doğum günleri vb aktiviteler; ticari rekreasyona temalı parklar, özel spor alanları vb; artistik rekreasyona ise müze gezileri, sergiler örnek olarak verilebilir.

4. ENGELLİ TANIMI VE ENGELLİLİK TÜRLERİ

Kentler yaşama, çalışma, kültürel ve sağlık vb. gibi özellikleri ile insanları kendine çeken yapısıyla birçok kitleyi içinde barındırmaktadır. Bu açıdan yaş, cinsiyet, fiziksel özellikler, meslek, gelir düzeyi, ırk vb gibi birbirinden farklı bir çok kullanıcıya hitap ederler. Kentlerde kullanıcı grupları çoğunlukla, çocuklar, gençler, yetişkinler, yaşlılar ve engelliler biçiminde kategorize edilmektedir.

Birleşmiş Milletlerin rakamlarına göre dünya nüfusunun 15%'i engelli kişilerden oluşmaktadır (Oral vd., 2016). Yaşam kalitesini etkileyen biyolojik, davranışsal ve çevresel (sosyal ve fiziksel) faktörlerin karmaşık etkileşimini içeren bir sürecin ürünü olarak tanımlanan engellilik, hemen herkesin yaşamının belli bir aşamasında geçiçi veya kalıcı olarak karşılaşabileceği bir durumdur (Story vd., 1998; Rodman vd., 2009).

(EYS 2005)'e göre, Amerika'da engelli kavramı "fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi" ifade etmektedir (Alp, 2014). 2008 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmesinde engellilik kavramı "herhangi bir engele sahip olmayan bireylerle eşit şartlar altında sosyal hayata tamamen ve etkili bir yolla katılmaları ve sosyal hayata uyumlu olma konusunda engel teşkil eden, uzun süreli sayılabilecek bir bozukluğu bulunan kişileri kapsamaktadır" diye belirtilmiştir. 50 maddelik bu sözleşmeyle engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarının ve ayrımcılık konusunda korunmalarının sağlanması, topluma sunulan hizmetlerin engelliler için erişilebilir kılınması hususlarında taraf devletlere yükümlülükler getirilmiştir (Kaya, 2015). Ülkemizinde taraf olduğu bu sözleşmede fiziksel ya da zihinsel bozuklukların yanısıra, düşünsel ve algısal bozukluklarda engellilik kapsamına alınarak kavram genişletilmiştir (Shulze, 2010).

Ülkemizde ise 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 3. maddesine göre, "kişilerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yeti lerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşulları" engellilik olarak tanımlanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2005).

Engellilik türleri literatürde çeşitlilik göstermekle birlikte, kavramın tanımında yola çıkılarak dört grupta incelenebilmektedir (Aruma Disability Service, t.y.). Bunlar:

Fiziksel engellik: Fiziksel engeller, bir kişinin fiziksel kapasitesini ve/veya hareket kabiliyetini geçici veya kalıcı olarak etkileyebilir. Fiziksel engelliliğin pek çok farklı nedeni olabilir ancak bunlar arasında kalıtsal veya genetik bozukluklar, ciddi hastalıklar ve yaralanmalar yer alabilir. Beyin felci, omurilik yaralanması, kistik fibrosis ve cücelik vb. rahatsızlıklar bu türe örnek olarak verilebilir.

Duyusal Engellilik: Duyusal engellilik, duyuların (örneğin görme, işitme, koku alma, dokunma, tat alma) engelli olmasıdır. Çevremizdeki dünyayla ilgili bilgilerin %95'i görme ve işitme duyularımızdan geldiği için, duyusal bir engel, bir kişinin etrafındaki dünyadan bilgi toplama şeklini etkileyebilir. Otizm spektrum bozukluğu, körlük ve görme bozukluğu, işitme kaybı ve sağırlık, duyusal işleme bozukluğu gibi rahatsızlıklar bu engellilik türüne örnektir.

Bilişsel engellilik: Bilişsel engellilik, bir kişinin zihinsel işlevlerde, sosyal ilişkilerde, kendine yardım becerilerinde ve iletişim becerilerinde yaşayabileceği belirli kısıtlamaları ifade eder. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) ve disleksi rahatsızlıklar bu türe örnek olarak verilebilir.

Zihinsel ve ya psikolojik engellilik: Zihinsel engellilik, bir kişinin IQ'sunun 70'in altında olması (ortalama IQ 100'dür) ve öz bakım, güvenlik, iletişim ve sosyalleşme gibi günlük yaşamda önemli zorluklar yaşaması ile tanımlanmaktadır.

Zihinsel engelli kişiler bilgiyi daha yavaş işleyebilir, iletişim ve günlük yaşam becerilerini zor bulabilir, ayrıca para ve zaman gibi soyut kavramlarda zorluk çekebilirler. Fragile X sendromu, Down sendromu, Prader-Willi Sendromu (PWS), Fetal alkol spektrum bozukluğu (FASD), Gelişimsel Gecikme bu tipe örnektir.

5. ENGELLİ HAKLARI

Keskin (2011), engelli bireylerin kendilerini daha rahat hissedebilmeleri ve toplumla iç içe olabilmeleri amacıyla dış mekânda daha fazla vakit geçirmeleri ve rekreasyonel faaliyetlerde bulunmaları sosyal hayata katılımları önemli bir ihtiyaçtır (Kaya ve Müderrisoğlu, 2015). Bu ihtiyacın karşılanmasında rekreasyonel alanların ve aktivitelerin önemi büyüktür. Ancak engelli bireylerin bu alanlarda bazen kısıtlayıcı durumlarla karşılaştığı bu nedenle erişilebilirliklerinin aksadığı görülebilmektedir.

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmesinde 9'uncu maddede engelli bireylerin sahip olduğu haklardan biri olarak erişilebilirlik hakkı düzenlenmiştir. Buna göre sözleşmeye taraf devletler, engelli kişilerin, tek başlarına yaşamlarını sürdürmelerinde ve hayatın tüm alanlarında aktif bir şekilde rol almalarını sağlamakla sorumludurlar (Çağlar, 2012). Dolayısıyla engellilerin diğer bireyler gibi toplumsal faaliyetlere katılabilmesini sağlamak için, mekânların erişilebilir olmasını sağlamak büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından 2015 yılında ilan edilen, 2030 yılına kadar devam edecek bir tarih aralığını kapsayan, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri de engellilerin güçlendirilmesine farklı bir boyut katmıştır. Programda beş farklı hedefte engellilere ayrıca yer verilmiştir. Bu hedeflerden hedef 11 olarak belirtilen "Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar" başlığında herkes için kapsayıcılık, güvenlik ve erişilebilirlik ilkeleri vurgulanmaktadır (Erten, 2019). Ülkemizin bu sözleşmelere uyum açısından hazırladığı Engelli hakları Ulusal Eylem planı 2023-2025 belgesinde birçok eylem alanının yanısıra, rekreasyonda "bireylerin sosyal, kültürel etkinlikler ile turizm, rekreasyon ve spor faaliyetlerine katılımının güçlendirilmesi" başlığında ele alınmıştır (T.C. Aile Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). Bu doğrultuda rekrasyon alanlarının engelli bireylerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda erişilebilir ve yaşanabilir mekânlar olarak tasarlanması ve uygulanması gereklidir.

6. ENGELLİLERE YÖNELİK DIŞ MEKAN TASARIM İLKELERİ

Kentsel rekreasyon alanları, meydanlar, kent parkları, tema parkları, çocuk oyun alanları, kent plajları, spor alanları, müzeler, alışveriş merkezleri ve mesire alanları vb. gibi alanlardır. Bu alanlar bireylerin sosyal, fiziksel ve zihinsel sağlığını destekleyen önemli mekânlardır. Bu mekânlar aynı zamanda engelli bireylerin sosyal katılımını arttırmak, yaşam kalitesini iyileştirmek ve topluma eşit şekilde entegre olmalarını sağlamak açısından kritik bir öneme sahiptir (Şekil 1).

Şekil 1. Engelliler için tasarlanmış çocuk oyun alanı örneği (Rethinking the future, 2022).

Ayrıca uyarlanabilir sporlarda erişilebilir aktiviteler olarak engelliler için rekreasyon amacıyla bu alanlara dahil edildiğinde katılımı arttırıcı olacaktır. Bu aktivitelere örnek olarak tekerlekli sandalye basketbolu, tekerlekli sandalye tenisi, paralimpik yüzme, tırmanma, adaptif kayak, boccia, güreş, yoga ve meditasyon vb. verilebilir (Şekil 2, 3). Ek olarak engelli bireyler için erişilebilir aktivitelere bahçeyle ilgilenmekte güzel bir örnektir. Bunun için yükseltilmiş yataklar toprağa daha kolay erişim sağlar ve bahçe boyunca oturma veya tekerlekli sandalye erişimi sağlayabilir (Şekil 4).

Şekil 2. Engelli bireyler için adaptif rekreasyon etkinliği tırmanmaya örnek (Ford, 2024).

Şekil 3. Engelli bireyler için adaptif rekreasyon etkinliği mono kayak örneği (Ford, 2024).

Şekil 4. Chicago Botanik Bahçesi'ndeki Buehler Etkinleştirme Bahçesinide bahçecilik uygulamaları (American Society of Landscape Architect, 2025).

Kentsel rekreasyon alanlarının tüm bireyler tarafından eşit şekilde kullanılabilmesi için engelli bireylerin özel ihtiyaçlarının da göz önüne alınacağı bir tasarım yaklaşımı benimsemek gerekir (Tablo 1). Engelli bireyler, fiziksel, duyusal, bilişsel ve zihinsel olmak üzere farklı kategorilere ayrılmaktadır. Her kategorinin kentsel rekreasyon alanlarından beklentileri ve ihtiyaç duydukları altyapı özellikleri farklılık göstermektedir. Aşağıdaki tabloda, engellilik türleri ve bu grupların rekreasyon alanlarında aradıkları temel gereksinimler açıklanmaktadır:

Engellilik Türü	Temel Gereksinimler	Önemli Uygulama Önerileri
Fiziksel Engellilik	Rampalar, geniş ve engelsiz yürüyüş yolları, asansörler, tekerlekli sandalye erişimine uygun altyapı (Şekil 5)	Engelli dostu mimari; engelsiz giriş-çıkış düzenlemeleri
Duyusal Engellilik	Taktik zemin döşemeleri, sesli yönlendirme sistemleri, braille tabelalar, görsel duyarlı alt yapılar (Şekil 6)	Taktik ve sesli sinyaller ile yönlendirme sistemleri
Bilişsel Engellilik	Basitleştirilmiş yönlendirme ve bilgilendirme sistemleri, karışık grafik olmayan alanlar, anlaşılır işaretlemeler	Açık renk kontrastları ve sade bilgilendirme panoları
Zihinsel veya Psikolojik Engellilik	Düşük uyarıcılı alanlar, sakinleştirici peyzaj ögeleri, güvenli ve öngörülebilir mekan düzenlemeleri	Doğal materyallerin kullanımı ve açık hava terapi uygulamaları

Tablo 1. Engelli türleri ve rekreasyon alanlarındaki gereksinimleri
(Ding, 2024; Salman, 2018; Pinkwater vd., 2024; DrHandicap, 2024; The World Health Organization, 2021; The United Nations, 2016 analiz edilerek oluşturulmuştur).

Şekil 5. Erişilebilir Kent Plajı Örneği, Oregon plajı, Amerika (Spinal Cord Team, 2020).

Şekil 6. Görme engelliler için erişilebilir müze, Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Dokuzuncuköy Haber Merkezi, 2023).

Kentsel rekreasyon alanlarında, engelliler dahil tüm bireylerin eşit şekilde yararlanabileceği çevreler oluşturmayı hedefleyen bir tasarım yaklaşımı olan evrensel tasarım ilkelerine dikkat edilerek yapılacak tasarımlarda (Tablo 2), engelli bireylerin bu alanları kullanımı için gerekli olan engelli dostu özelliklere de dikkat etmek gerekir.

Evrensel Tasarım İlkesi	**Temel Gereksinimler**	**Önemli Uygulama Önerileri**
Erişilebilirlik	Tasarım tüm kullanıcılar için erişilebilir olmalıdır. Tasarım engelli bireylerin hareketliliğini desteklemelidir.	Fiziksel engeller olmadan rekreasyon alanına ulaşım için rampa, asansör, geniş yürüyüş yolları olmalı.
Kullanılabilirlik	Mekân kullanımının kolay ve anlaşılabilir olması gereklidir.	Fiziksel altyapı unsurları tasarlanmış olmalı.
Esneklik	Alanda farklı kullanıcı ihtiyaçlarına uygun esnek çözümler sunmak gereklidir.	Engelli bireyler için özel donanımların yanı sıra farklı fiziksel yeteneklere uygun aktivite alanları oluşturmalıdır (Şekil 7).
Görünürlük, işitilebilirlik ve anlaşılırlık	Alanda görsel, işitsel ve duyusal tasarımlar gerçekleştirilmektedir.	Her alanda Braille işaretleri, dokunsal yüzeyler, sesli sinyaller bulunmalıdır. Otizim spektrumundaki bireyler için aşırı uyarıcıların bulunmadığı sessiz alanlar tasarlanmalıdır (Şekil 8).

Tablo 2. Evrensel tasarım ilkeleri (Ding, 2024; Salman, 2018; Pinkwater vd., 2024; DrHandicap, 2024; The World Health Organization, 2021; The United Nations, 2016 analiz edilerek oluşturulmuştur).

Şekil 7. Musholm Çok Amaçlı Spor Alanı, Danimarka (Mengel ve Lindhe, 2015).

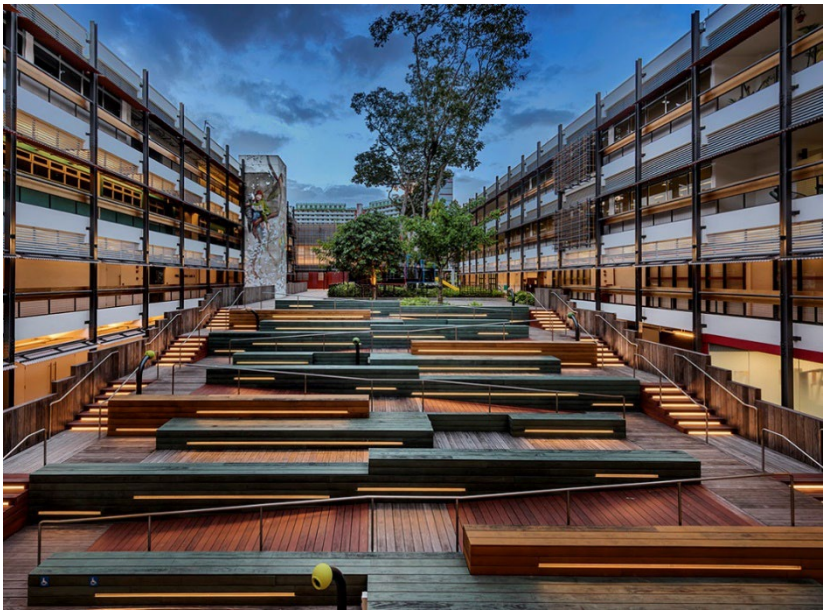

Şekil 8. Otizmli bireyler için sade ve sessiz alan örneği, Sweetwater Spectrum, Kaliforniya, USA (Griffifh, 2013)

Literatüre dayalı yapılan analizlerle engelli dostu özellikler, fiziksel altyapı, halka açık mekânlar, ulaşım navigasyon teknoloji ve inovasyon başlıkları altında ayrılarak Tablo 3 oluşturulmuştur.

Özellikler	**Önemli Uygulama Önerileri**
Fiziksel Altyapı	Rampalar (Şekil 9) Asansörler Görme engellilerin yolu anlamalarını sağlayan dokunsal işaretlemeler Braille tabelalar Sesli anonslar Geniş, düz, engelsiz yaya yolları
Halka Açık Mekânlar	Engelli dostu oyun parkları (Şekil 10) Ulaşılabilir tasarlanmış WC ve duşlar Farklı engelli gruplara uyarlanmış spor alanları Erişilebilir oturma alanları Otizimli bireyler için ses ve görsel uyarıları minimize eden düzenli yerleşimli alanlar
Ulaşım, Navigasyon, Teknoloji ve İnovasyon	Alana giden otobüs, tren, metro sistemleri gibi toplu ulaşım araçları engelli dostu olmalı, bu araçlarda rampa, asansör ve öncelikli oturma sistemlerine sahip olması gerekir (Şekil 11) Net ve anlaşılabilir işaretlemeler Akıllı navigasyon sistemleri ve dijital bilgilendirme platformları Engelli bireylerin rekreasyon alanları kullanımına yardımcı akıllı telefon uygulamaları

Tablo 3. Engelli Dostu Özellikler (Ding, 2024; Salman, 2018; Pinkwater vd., 2024; DrHandicap, 2024; The World Health Organization, 2021; The United Nations, 2016 analiz edilerek oluşturulmuştur).

Şekil 9. Rampalar ile erişilebilirlik, Enabling Village, WOHA, Singapur (WOHA, t.y.)

Şekil 10. Engelli dostu oyun parkı örneği (Rethinking the future, 2022).

Şekil 11. Konya'da hizmet veren engelli otobüsleri (Dereağzı, 2023).

Kentsel rekreasyon alanlarında evrensel tasarım ilkelerine göre bitkilendirme

Engelli bireylere hitap eden rekreasyon alanları için bitki seçmek, terapötik faydalar, erişilebilirlik ve ekolojik hususları dengeleyen çok yönlü bir planlama yaklaşımı gerektirir. Evrensel tasarım ilkelerine bağlı kalarak yapılan bitkisel planlamalarda, bitkilerin psikolojik ve fizyolojik faydaları göz önünde bulundurularak tüm kullanıcılar için kapsayıcı bir planlama yapılabilir.

Rekreasyonel alanlar için bitki seçiminde; ilk olarak, bitkilerin büyüme uzunluğu, çap ve iklim gereksinimleri gibi yapısal kriterler çok önemlidir. Yerel kentsel kimliği yansıtan yerli türler ekolojik ve kültürel önemleri nedeniyle tercih edilmelidir (Guneroglu vd., 2019).

Bitkisel tasarımda evrensel tasarım ilkelerinin benimsenmesi, rekreasyon alanlarının engelli bireyler de dahil olmak üzere herkes için erişilebilir olmasını sağlar (Wajchman-Świtalska vd., 2021).

Tasarımda görme engelli bireyler için önemli olan bitkilerin kokularına ve dokularına göre tasarım yapılmasıdır. Bu amaçla kokulu bitkilerden *Magnolia grandiflora L., Tilia tomentosa Moench, Lonicera nitida* gibi bitkiler tercih edilebilir. Duyma engelliler için bitki seçiminde daha çok görüntüyü ön plana çıkarmak ve bitkilerin renklerine dikkat etmek gereklidir. Otizimli bireyler içinse sakin tek düze ağaçların bulunduğu özel bahçeler tasarlanmalıdır.

Yaşlı bireyler içinde bitkiler psikolojik ve fizyolojik rehabilitasyon faydalarına göre seçilmelidir. Canlı renklere sahip geleneksel çiçekler ve yenilebilir çiçekler terapötik değerleri nedeniyle tercih edilebilir (Lu vd., 2021).

SONUÇ

Kentsel rekreasyon alanları, kente içinde ve yakınında yer alan alanlar olarak her birey için öneme sahip mekanlardır. Kentli Hakları gereği bu alanlar eşitlik ilkesi gereğince herkesin kullanımına hitap etmelidir. Her bireyin hayatının belirli döneminde engelli olabilme durumu gözardı edilmemelidir. Bu nedenlerle erişilebilir/evrensel tasarım ilkelerine göre tasarlanmalı ve uygulanmalıdır. Bu açıdan kentlerde yaşayan halkın ve yerel yönetimlerin bu konuda sorumlulukları olduğu unutulmamalı etkileşim içinde kalmaları sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Adisa, O., Olayede, A. O. (2011). Inhibitors to recreational sports participation among academic staff in Osun State College of Education, Ila-Orangun, Nigeria. Journal of Research in Education and Society, 2 (3), 116-122.

Akpınar, A. (2024). Bir Kentli Hakkı Olarak Kentsel Alanlarda Spor ve Serbest Zamanı Değerlendirme Hakkı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 26 (3), 1059-1078.

American Society of Landscepe Architect (2025, 03 Nisan). Professional Practice-Universal Design: Gardens. https://www.asla.org/universalgardens.aspx

Alp, M. A. (2014). Engelliler İçin Dış Mekân Kullanım Olanaklarının Araştırılması: İstanbul Üniversitesi Beyazıt Yerleşkesi Örneği. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aruma Disability Service. (t.y.). Types of disabilities. https://www.aruma.com.au/about-us/about-disability/types-of-disabilities/types-of-physical-disabilities/

Bucher, C. A. (1972). Foundations of Physical Education the C.U, Mosby Company, Saint Louis.

Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı Ve Türkiye'de Erişilebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61 (2), 541-598.

Çidam, F. B. (2007). Diyarbakır Kent Dokusunun Turizm ve Rekreasyon Kaynaklarının Peyzaj Mimarlığı Açısından Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Dereağzı, H. (2023). Konya'da otobüs şoforlerine engellileri daha iyi anlamaları için eğitim otobüsleri. AA Yaşam, [Basın bülteni]. https://www.aa.com.tr/tr/yasam/konyada-otobus-soforlerine-engellileri-daha-iyi-anlamalari-icin-egitim-veriliyor/3079120

DrHandicap. (n.d.). 12 Ways to Make Urban Areas More Disability-Friendly. DrHandicap Blog. https://drhandicap.com/insights/ways-to-make-urban-areas-more-disability-friendly/

Ding, E. C. (2024, April 29). 'Universal design' builds in accessibility for disabled people on the front end. Youth Today. https://youthtoday.org/2024/04/universal-design-builds-in-accessibility-for-disabled-people-on-the-front-end/

Dokuzuncu köy (9.köy) Haber Merkezi. (2023, 15 Haziran. Görme engelliler dokunarak müze gezecek[Basın Bülteni]. https://9koy.org/gorme-engelliler-muzeleri-dokunarak-gezecek.html

Erten, Ş. (2019). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Engelliler: Güçlendirme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* (E-Issn: 2564-7458), Cilt 22, Sayı 2.

Fadoju, A. O., Alletta, C. O. O. (2010). Averting terrorism in Nigeria's Niger delta region through organized tourism and recreation programme. Nigeria: University of Ibadan Press.

Fawole, J. O. (2001). Recreation for Schools and Colleges Development.Ife: UNIFE press.

Ford, W. (2024). What is Adaptive Recreation? [Web günlük postası]. (https://discovernac.org/blog/what-is-adaptive-recreation/

Griffifh, T. (2013, 12 Kasım). Sweetwater Spectrum Community / LMS Architects. ArchDaily. https://www.archdaily.com/446972/sweetwater-spectrum-community-lms-architects> ISSN 0719-8884

Gülez, S. (1989). Park-bahçe ve peyzaj mimarisi. *KTÜ Orman Fak. Ders Teksirleri Serisi*, 29, 147-177.

Guneroglu, N., Bekar, M., Şahin, E. (2019). Plant selection for roadside design: the view of landscape architects. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 34430 - 34439. https://doi.org/10.1007/s11356-019-06562-4

Iwasaki, Y. (2006). Counteracting stress through leisure coping: A prospective health study. *Psychology, Health & Medicine,* 11 (2), 209-220.

Hacıoğlu, N., Gökdeniz, A., Dinç, Y. (2009). Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi Örnek Animasyon Uygulamaları: Ankara: Detay Yayıncılık, s.37.

Kaya, H. (2015). Engelli İnsanın Hakları, Liberte Yayınları, Ankara.

Kaya, S., Müderrisoğlu, H. (2015). Kentsel Mekânlarda Engellilerin Rekreasyonel Aktivite Kısıtlayıcıları: Düzce Kent Merkezi Örneği. III. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi, 339-345.

Karaküçük, S. (1999). Rekreasyon (Boş Zamanları Değerlendirme), Üçüncü baskı, Bağırgan Yayınevi, Ankara.

Kılbaş, Koçyiğit, Ş. (2001). Rekreasyon Boş Zaman Değerlendirme. Adana: Anaca Yayınları, 14-20.

Koç, N., Şahin, Ş. (1999). Kırsal Peyzaj Planlaması. Ankara Ü. Ziraat Fak. Yayını. Yayın No:1509. Ankara.

Kolcu H. (1993). Doğal, Tarihi Kültürel Açıdan Turizm Potansiyelinin Değerlendirilme Modeli: Ayvalık Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul.

Leitner, M., Leitner, S. (2012). Leisure enhancement. Urbana: Sagamore Publishing LLC.

Lu, S., Wu, F., Wang, Z., Cui, Y., Chen, C., Wei, Y. (2021). Evaluation system and application of plants in healing landscape for the elderly. *Urban Forestry & Urban Greening*, 58, 126969. https://doi.org/10.1016/j.ufug.2020.126969

Mclean, D.D., Hurd, A.R., Rogers, N.B. (2005). Recreation and leisure in modern society, USA: Johns and Bartlett Publishers.

Mengel, K. and Lindhe, J. M. (2015). Musholm extension/AART Architects. ArchDaily. https://www.archdaily.com/776148/musholm-extension-aart-architects>

Oral, A., Aydın, R., Ketenci, A., Akyüz, G., Sindel, Ş., Yalıman, A. (2016). Dünya Engellilik Raporu: Türkiye'de engellilik ile ilgili konuların analizi ve fiziksel tıp ve rehabilitasyon tıp uzmanlığının katkıları. *Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Derneği Dergisi*. https://www.tftr.org.tr/uploads/dunya_engellilik_raporu.pdf

Pehlivanoğlu, T. (1987). Belgrad Ormanı'nın Rekreasyon Potansiyeli ve Planlama İlkelerinin Tesbiti. Doktora Tezi, İ.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Pinkwater, S., Chernicoff, W., Tamley, K., Sellaro, E. (2024). Want a future-ready city? Make it accessible. World Economic Forum. https://www.weforum.org/stories/2024/05/want-a-future-ready-a-city-make-it-accessible/

Rethinking the future. (2022). Designing for typologies: 10 things to remember while designing parks for the disabled. (https://www.re-thinkingthefuture.com/designing-for-typologies/a3124-10-things-to-remember-while-designing-parks-for-the-disabled/#google_vignette)

Rodman D., Frederick P., Wuensche, M., Turnbull G., Thorogood, D., Richardson E., Kovacs, M. (2009). Plan and Design for Choice Universal Design Guidelines for Outdoor Spaces, Canada.

Schulze, M. (2010). Understanding The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Fedex Office and Print Services, New York.

Salman B. (2018). What would a truly disabled-accessible city look like? *The Guardian Cities*. The Guardian. https://www.theguardian.com/cities/2018/feb/14/what-disability-accessible-city-look-like.

Sertkaya, Ş. (2001). Bartın İli Bölgesinin Turizm ve Rekreasyon Potansiyelinin Saptanması ve Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

Sevil, T., Şimşek, K. Y., Katırcı, H., Çelik, O., Çeliksoy, M. A. (2012). Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi. (Ed: Kocaekşi, S.) Anadolu Üniversitesi Yayını, 1. baskı ISBN: 978-975-06-1169-8, Eskişehir.

Spinal Cord Team. (2020). 10 Best Accessible Beaches in the USA. https://www.spinalcord.com/blog/10-best-accessible-beaches-in-the-usa.

Story, M. F., Mueller, J. L., Mace, R. L. (1998). The Universal Design File, Design for People of All Ages&Abilities. NC State University, The Center for Universal Design, Revised Edition.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). Engelli Hakları Eylem Planı 2023-2025. https://aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2005). 5378 Engelliler Hakkında Kanun. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5378&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Tekeli, İ. (2014). Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm. İstanbul: Tarih Vakıf Yurt Yayınları.

Timur, Ö.B., Aytaş, İ., Pekin Timur, U. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Rekreasyonel Eğilimlerinin Karşılaştırmalı Analizi: Çankırı Örneği. *Kent Akademisi*, 13 (4), 417-430.

The United Nations. (2016). Good practices of accessible urban development. https://www.un.org/disabilities/documents/2015/accessibility-urbandevelopment.pdf

The World Health Organization. (2021). Disability and health. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/342703/9789240027053-eng.pdf

Tribe, John (1995). The Economics of Leisure and Tourism: Environments, Markets and İmpacts. Butteworth-Heinmemann Ltd, Oxford.

Topay, M. (2003). Bartın-Uluyayla Peyzaj Özelliklerinin Rekreasyon-Turizm Kullanımları Açısından Değerlendirilmesi Üzerinde Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi. Ankara.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/

WOHA. (t.y.). Enabling Village, WOHA, Singapur. https://woha.net/project/enabling-village/

Wajchman-Świtalska, S., Zajadacz, A., Lubarska, A. (2021). Recreation and Therapy in Urban Forests—The Potential Use of Sensory Garden Solutions. Forests. https://doi.org/10.3390/f12101402

AFET SONRASI TOPLANMA ALANLARINDA ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TASARIM VE DÜZENLEMELER

Prof. Dr. Aslı GÜNEŞ GÖLBEY
İzmir Demokrasi Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
ORCID ID: 0000-0003-1271-2032

Bahar ULAŞZADE (Yüksek Lisans Öğrencisi)
İzmir Demokrasi Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı
ORCID ID: 0009-0000-0216-8868

ÖZET

Afetler, toplumun tüm bireylerini şiddetle etkileyen doğa olaylarıdır. Zaman zaman yıkımlar ve kayıplar yaratan afetler karşısında, ne yazık ki engelli bireyler afet esnasında veya sonrasına daha fazla güçlükle yüz yüze kalabilmektedir. Afet sonrası toplanma alanları, afet sonrası bireylerin kolaylıkla ulaşabileceği ve geçici ihtiyaçlarını giderebileceği kamusal alanlardır. Bu çalışma, afet sonrası toplanma alanlarında engelli bireylerin karşılaştığı fiziksel erişim problemlerini inceleyerek, bu alanların kapsayıcı, güvenli ve erişilebilir hale getirilmesi için gerekli tasarım ve düzenlemeleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Engelli bireylerin afet sonrasında toplanma alanlarına güvenli ve bağımsız şekilde erişebilmeleri, toplumsal eşitlik ve insan hakları çerçevesinde temel bir gereklilik olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, çalışma kapsamında erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda çeşitli tasarım bileşenleri değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada, Türkiye'de engelli bireylerin kullanımına yönelik fiziksel erişilebilirliği düzenleyen TS 9111 standardı, AFAD'ın afet yönetimi mevzuatları gibi yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Yurt dışı örnekleri kapsamında ise Japonya ve ABD (FEMA) gibi ülkelerde uygulanan afet sonrası toplanma alanı tasarımları incelenmiş; bu ülkelerde evrensel tasarım ilkeleri gözetilerek geliştirilen erişilebilirlik uygulamaları incelenmiştir. Özellikle görme ve işitme engelli bireyler için Braille alfabesiyle yazılmış yönlendirme levhaları, sesli-görsel uyarı sistemleri ve acil durum bilgi panoları gibi donatılara vurgu yapılmıştır. Sonuç olarak, afet sonrası toplanma alanlarında engelli bireylerin ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesi gerektiği, kapsayıcı tasarım yaklaşımlarının benimsenmesiyle bu alanların herkes için erişilebilir, güvenli ve işlevsel hale getirilebileceği ortaya konmuştur. Bu bağlamda önerilen tasarım kriterlerinin yalnızca afet anlarında değil, olağan zamanlarda da kullanıcı deneyimini iyileştireceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelime: Afet, Engelsiz Tasarım, Evrensel Tasarım, Erişilebilirlik, Afet Yönetimi

DESIGN AND ARRANGEMENTS FOR DISABLED INDIVIDUALS IN POST-DISASTER ASSEMBLY AREAS

ABSTRACT

Disasters are natural events that severely affect all individuals in society. In the face of disasters that sometimes cause destruction and loss, unfortunately, disabled individuals may face more difficulties during and after the disaster. Post-disaster gathering places are public areas where individuals can easily reach and meet their temporary needs after the disaster. This study aims to examine the physical access problems faced by people with disabilities in post-disaster assembly areas and to reveal the necessary design and arrangements to make these areas inclusive, safe and accessible. The safe and independent access of people with disabilities to assembly areas after disasters should be considered as a fundamental requirement within the framework of social equality and human rights. In this context, the study evaluates various design components in line with accessibility principles. In addition, legal regulations such as TS 9111 standard regulating physical accessibility for the use of disabled people in Turkey and AFAD's disaster management legislation are included in the study. Within the scope of foreign examples, post-disaster assembly area designs applied in countries such as Japan and the USA (FEMA) were examined; accessibility practices developed in these countries by considering universal design principles were analyzed. Emphasis was placed on equipment such as Braille signs, audio-visual warning systems and emergency information boards for visually and hearing-impaired individuals.

As a result, it has been revealed that the needs of disabled people should not be ignored in post-disaster gathering areas, and that these areas can be made accessible, safe and functional for everyone by adopting inclusive design approaches. In this context, it is thought that the proposed design criteria will improve the user experience not only in times of disaster but also in ordinary times.

Keywords: Disaster, Barrier-Free Design, Universal Design, Accessibility, Disaster Management

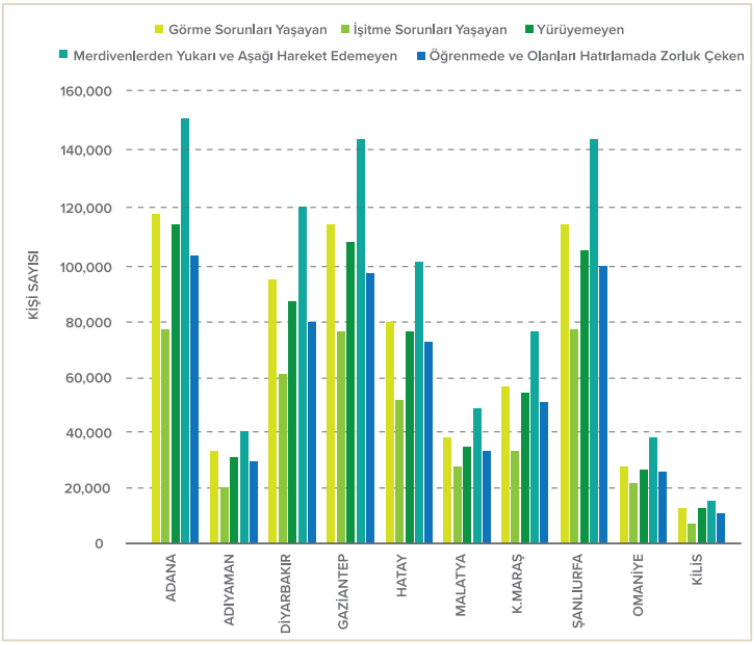
GİRİŞ

Afetler, bireylerin ve toplumların yaşam kalitesinde potansiyel bozulmalara yol açan, fiziksel, ekonomik, teknolojik ve ekolojik sistemlerde ciddi aksaklıklara neden olan şiddeti büyük olaylar olarak tanımlanmaktadır. Doğal, yapay veya teknolojik kaynaklı meydana gelebilen afetler (her ne kadar farklı kategorilerde sınıflandırılsa da) toplumsal gelişme süreçlerinde ortaya çıkan hatalı yapılaşma kararları, plansız yerleşimler ve doğa kanunlarına aykırı yaşam biçimleri, afetlerin oluşumunda temel etkenlerdir (Kalkan, 2022). Afetler, insan yaşamı üzerinde derin ve kalıcı izler bırakan, toplumsal yapıları sarsan olaylardır. Bu tür olaylar, özellikle hassas gruplar olarak nitelendirilen engelli bireyler üzerinde olumsuz ve kalıcı etkiler bırakmaktadır. Afet sonrası süreçlerde ise güvenli barınma ve temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla oluşturulan toplanma alanlarının, engelli bireylerin erişimine uygun şekilde tasarlanması ve düzenlenmesi hayati bir öneme sahiptir. Ancak, mevcut toplanma alanlarının büyük bir çoğunluğu, engelli bireylerin özel ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamaktadır. Bu durum, afet sırasında ve sonrasında engelli bireylerin karşılaştığı zorlukları artırmakta, toplumsal eşitsizliği derinleştirmektedir (Fırat, 2022). Olası bir afet senaryosunda, afetin meydana gelme zamanı ve sürecin işleyişi öngörülemezdir. Bu bağlamda, afet sonrası bölgede yaşayan tüm bireylere, özellikle de hassas gruplar içinde yer alan engelli bireylere;

- Koordineli bir şekilde ulaşmak,
- Acil barınma ve temel ihtiyaçları sağlamak,
- Geçici ve kalıcı konut çözümlerini veya erişimini sağlamak, etkili bir afet yönetiminin temel unsurlarını oluşturmaktadır.

Afetin meydana gelmesinin ardından geçen ilk 72 saat, afetzedeler için kritik bir süreçtir. Acil yardım aşaması olarak adlandırılan bu sürecin doğru planlanması, afet döngüsünün etkin bir şekilde işlemesinin ilk adımıdır (Kalkan, 2022). Bu çerçevede özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik planlamalar yapmak da afet yönetiminde temel unsurlardan biri olarak dikkate alınmalıdır.

6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Asrın Felaketi olarak adlandırılan ve 10 ili etkileyen depremde, 2022 yılı "Türkiye Sağlık Araştırması" verilerine göre etkilenen tahmini engelli birey sayısı Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. 6 Şubat depreminden etkilenen tahmini engelli bireyler sayısı (UNDP, 2024).

Tüm bireylerin afetin ilk şokunu atlatarak güvenli alanlara geçmeleri ve yetkililerin acil yardım hizmetlerini ulaştırmaları için acil toplanma alanları belirlenmektedir. Kent içindeki yeşil alanlar, rekreasyon alanları ve çocuk parkları, afet durumunda acil toplanma alanı olarak hizmet vermesi planlanan bölgelerdir. Bu toplanma alanlarının afete dayanıklı, esnek, güvenli ve risklerden uzak olması gerekmektedir. Ancak, mevcut toplanma alanlarının tasarım ve düzenlemeleri, engelli bireylerin özel ihtiyaçlarını yeterince karşılamamaktadır. Bu durum, afet anında ve sonrasında engelli bireylerin karşılaştığı zorlukları artırmakta ve toplumsal eşitsizliği derinleştirmektedir (Kesik vd., 2024).

6 Şubat 2023 depremi sonrasında, Birleşmiş Milletler taraşından hazırlanan, "Depremden Etkilenen Bölgelerde Yaşayan Engelli Bireylere Yönelik İhtiyaç Analizi Raporu'nda" (UNDP, 2024) deprem sonrasında engelli bireylerin yaşadığı zorluklara yönelik çalışmalar yapılmış, raporun erişebilirlik ve hareketlilik kısmında, deprem sonrasında kamu ve özel alanlarda, genellikle rampalar, özel asansörler, erişilebilir tuvaletler gibi gerekli altyapıların zarar görmesinin, hareketliliği ve günlük aktivitelere katılımları önemli ölçüde engellediği vurgulanmış, kamu ulaşım sistemleri, rampalar ve öncelikli oturma yerleri gibi unsurların eksikliğinin, engelli bireylerin yaşam konforunu olumsuz şekilde etkilediği sonuçlarına varılmıştır (UNDP, 2024). Bu çalışma sonuçlarından görüldüğü üzere, günümüz düzenli kentlerinde bile bir çok olumsuzlukla başa çıkmak zorunda kalan engelli bireylerin, afetler sonrasında yaşadığı sıkıntılar ne yazık ki katlanarak artmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Deprem Bölgesinde Engelli Bireyler, (Alp, 2024).

Bu araştırmanın temel amacı, afet sonrası toplanma alanlarının engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde nasıl tasarlanması ve düzenlenmesi gerektiğini incelemektir. Bu kapsamda, görme, işitme, fiziksel ve zihinsel engellilik gibi farklı engel gruplarının özel ihtiyaçlarına yönelik çözüm önerileri sunulması amaçlanmaktadır. Araştırmanın temelinde yanıt aranan soru "Afet sonrası toplanma alanları, engelli bireylerin güvenliğini ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde nasıl tasarlanmalı ve düzenlenmelidir?" şeklindedir. Çalışma bu perspektiften hazırlanmıştır.

Çalışmanın başında, İlk olarak, engellilik ve afet yönetimi alanlarındaki temel kavramlar ve teorik yaklaşımlar ele alınmış, ardından, ilgili literatür taraması yapılarak mevcut durum ve iyi uygulama örnekleri incelenmiştir. Daha sonra, çeşitli engel gruplarının toplanma alanlarında karşılaşabilecekleri olası zorluklar belirlenmeye çalışılarak tartışılacaktır. Son olarak, elde edilen bulgular ışığında, tasarımcılar ve afet yönetimi uzmanları için önerilerde bulunulacaktır.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, afet sonrası toplanma alanlarının engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılama düzeyini kavramsal bir çerçevede incelemeyi amaçlayan bir literatür taraması ve mevcut durum değerlendirmesidir. Çalışmada, engellilik ve afet yönetimi alanlarındaki temel kavramlar ve teorik yaklaşımlar ele alınmış, ilgili literatür incelenmiş ve mevcut toplanma alanlarının engelli bireylerin erişimine yönelik potansiyel sorunları tartışılmıştır (Özgün, 2025).

1. 1. Veri Kaynakları

Bu çalışmada temel veri kaynakları aşağıdaki gibidir:

- **Akademik Literatür:** Engellilik, afet yönetimi, erişilebilirlik, kapsayıcılık ve evrensel tasarım konularında yayınlanmış bilimsel makaleler, kitaplar ve tezler taranmıştır.
- **Yasal Mevzuat ve Raporlar:** Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili yasal düzenlemeleri (erişilebilirlik yasası, afet yönetimi mevzuatı vb.) ile ulusal ve uluslararası düzeyde kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının yayınladığı raporlar incelenmiştir.
- **Görsel Materyaller:** Afet sonrası toplanma alanlarına ait kamuya açık fotoğraf ve planlar (eğer mevcutsa), gazete ve dergilerde yayınlanan haberler ve fotoğrafları erişilebilirlik açısından değerlendirilmiştir (Özgün, 2025).

1. 2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ve kavramsal analiz yöntemlerini kullanmaktadır. İzlenen adımlar şunlardır:

1. **Kapsam Belirleme:** Araştırmanın odak noktası olan afet sonrası toplanma alanlarının engelli bireylerin ihtiyaçlarına uygunluğu ve bu konudaki bilgi birikimi belirlenmiştir.
2. **Literatür Taraması:** Belirlenen kapsam doğrultusunda ilgili anahtar kelimelerle (afet, engelli, erişilebilirlik, toplanma alanı vb.) ulusal ve uluslararası veri tabanlarında sistematik bir literatür taraması yapılmıştır.
3. **Belge İncelemesi:** İlgili yasal metinler ve raporlar, engelli bireylerin afet yönetimi ve erişilebilirlik hakları açısından incelenmiştir.
4. **Kavramsal Analiz:** Taranan literatür ve belgelerden elde edilen bilgiler, araştırmanın temel kavramları (erişilebilirlik, kapsayıcılık, evrensel tasarım vb.) çerçevesinde analiz edilmiş ve sentezlenmiştir. Mevcut durumun potansiyel sorunları ve iyileştirme önerileri kavramsal düzeyde tartışılmıştır.

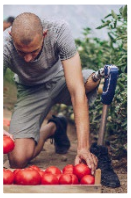
Bu yöntemler doğrultusunda elde edilen bilgiler, çalışmanın bulgular ve tartışma bölümlerinde detaylandırılmıştır. Çalışmanın kavramsal akışını gösteren Şekil 3 süreci özetlemektedir.

AFET KAVRAMI VE AFET TÜRLERİ, ERİŞİLEBİLİRLİK, KAPSAYICILIK, EVRENSEL TASARIM, AFET YÖNETİMİ, ENGELLİ HAKLARI KAVRAMLARI

AFET YÖNETİMİ VE AFET SONRASI TOPLANMA ALANLARINDA ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TASARIM VE DÜZENLEMELER

AFETLERİN VE AFET SONRASI KOŞULLARIN ENGELLİ BİREYLERE ETKİLERİ

Şekil 2. Çalışmanın akış diyagramı

2. AFET KAVRAMI VE AFET TÜRLERİ, ERİŞİLEBİLİRLİK, KAPSAYICILIK, EVRENSEL TASARIM, AFET YÖNETİMİ, ENGELLİ HAKLARI KAVRAMLARI

2.1. Afet Tanımı

Afet kavramı, son yıllarda özellikle sosyal bilimler alanında oldukça büyük ilgi görmektedir. Kavramsal olarak afet; fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, insanın normal yaşantısını ve hayatın doğal akışını durduran veya kesintiye uğratan bir olay olarak ele alınabilmektedir. Afet, etkilediği toplumun başa çıkma olanaklarının yeterli gelmediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden bir olayın olma şekli değil, olayın ortaya çıkardığı sonuç(lar) ya da etki(ler) olarak değerlendirilebilmektedir. Afetler, çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde büyük kayıplara ve yıllarca süren ekonomik durağanlıklara neden olmuştur. Özellikle toplumsal etkileri büyük olan ve kendisiyle mücadelede yetersiz kalınan her türlü olay afet olarak değerlendirilebilmektedir. Yani bir doğa olayının afete dönüşme ihtimali; tedbir, afet yönetimi, sosyal dayanışma, kentleşme ya da sosyal politika gibi değişkenlerle yakından ilişkilidir. Örneğin, bir deprem sonrası yapılan doğru müdahaleler ve izlenen doğru politikalar depremin afet olma riskini azaltabilmektedir (Fırat, 2022).

Kavram yaşanan olaylar sonucunda daha çok duyulmaya başlandıkça tanımlamaları da genişlemeye çoğalmaya başlamıştır. Bir başka yaklaşımla afet; aniden ortaya çıkan, insanları fiziksel, ekonomik, sosyal ve çevresel kayıplara uğratan, yaşam akışını etkileyip durduran ya da kesintiye uğratan; etkilenen topluluğun kendi kaynaklarıyla baş edemeyeceği doğal, teknolojik ve insan kökenli olayların sonuçlarına denir (AFAD, 2014; Ergünay, 2009; Ceylan, 2011; McFarlane ve Norris, 2006; Özey, 2011; Dikmenli ve Gafa, 2017). Afetler, meydana geliş kaynağına göre Jeolojik, klimatik, biyolojik, sosyal ve teknolojik afetler olarak 5 farklı başlık altında sınıflanabilir.

AFET TÜRLERİ

JEOLOJİK AFETLER	KLİMATİK AFETLER	BİYOLOJİK AFETLER	SOSYAL AFETLER	TEKNOLOJİK AFETLER
Deprem	Sıcak Dalgası	Erozyon	Yangınlar	Maden Kazaları
Heyelan	Soğuk Dalgası, Kuraklık, Dolu, Sel, Hortum, Yıldırım	Orman Yangınları	Savaşlar	Biyolojik, nükleer, kimyasal silahlar ve kazalar
Kaya Düşmesi	Kasırga, Tipi, Çığ	Salgınlar	Terör saldırılan	Sanayi kazaları
Volkanik	Tayfun, Asit yağmuları	Böcek İstilası	Göçler	Ulaşım kazaları
Patlamalar	Sis,Buzlanma			
Çamur Akıntıları	Siklonlar, Hava kirliliği			
Tsunami	Tornada, Orman yangınları			
	Aşırı kar yağışları			

Şekil 3. Afet Türleri (www.afad.gov.tr'den alıntılan düzenlenmiş veri).

Afetler gerçekleştikleri zaman büyük yıkım ve kayıplara neden olduğu için çeşitli kurum ve kuruluşlarca yaşanan bu zararları minimize etmek, kentlere afetlere karşı dirençlilik kazandırmak için çeşitli ölçeklerde çalışmalar yürütülmekte, kentsel dönüşüm planları yapılmakta ve küçük yaşlardan itibaren formal ve informal olarak bilinçlendirme eğitimleri gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar Afet Yönetimi başlığı altında toplanarak bütünleşik olarak yürütülmektedir.

Afet yönetimi, afetlerin önlenmesi, etkilerinin azaltılması, afete hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerini kapsayan disiplinler arası bir alandır. Ancak, engelli bireylerin afet yönetimi kapsamında yeterince dikkate alınmaması, bu grubun afetlerden adaletsiz bir şekilde etkilenmesine neden olmaktadır (Türk, 2022). Oysaki sıradan günlük yaşamda dahi birçok dezavantajla mücadele etmek zorunda kalan bireyler, gerçekleşen afetler sonrasında da zor durumlar yaşayabilmektedir. Bu nedenle gerek afet öncesinde gerekse afet sonrasında, kamusal alanların tasarımlarda erişebilirlik, kapsayıcılık, evrensel tasarım ilkeleri gibi tasarım ilkelerinin dikkate alınmasıyla gerçekleştirilen mekânsal düzenlemeler, engelli ve özel gereksinimli bireylerin yaşam koşullarını farklı koşullarda iyileştirebilmektedir. Özellikle afet sonrası toplanma alanlarının tasarımında göz önünde bulundurulması gereken bu ilkeler, yaşamsal öneme sahip koşulları oluşturabilmektedir. Bu çerçevede, engelli bireylerin haklarının korunabilmesi için, bahsi geçen ilkeler ve afet sonrası toplanma alanlarının tasarımındaki etkileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Erişilebilirlik

Engelli bireylerin fiziksel çevreye, bilgiye ve hizmetlere diğer bireylerle eşit koşullarda erişim sağlayabilmesi ve bunları kullanabilmesi anlamına gelmektedir. Afet sonrası toplanma alanlarında erişilebilirliğin sağlanması, engelli bireylerin afetlerden kaynaklanan risklerini azaltmada kritik bir rol oynamaktadır. Ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler, erişilebilirliği temel bir insan hakkı olarak tanımlar ve afet yönetiminde bu unsura vurgu yapmaktadır.

Afetler, engelli bireylerin fiziksel çevreye, bilgiye, iletişim teknolojilerine ve hizmetlere erişimini kısıtlayarak, onların güvenliğini ve hayatta kalma şansını azaltabilmektedir (Şekil 4). Bu nedenle, afet yönetimi planları ve uygulamaları, engelli bireylerin erişim ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmalıdır. Afet sonrası toplanma alanları, barınaklar, sağlık merkezleri ve diğer acil durum tesisleri, evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda, tüm insanlar tarafından, mümkün olan en geniş ölçüde, uyarlama veya özel tasarım ihtiyacı olmadan kullanılabilir hale getirilmelidir. Afetlerle ilgili bilgi ve iletişim, engelli bireylerin anlayabileceği ve kullanabileceği formatlarda sunulmalıdır. Örneğin, işitme engelliler için işaret dili tercümanları, görme engelliler için sesli veya kabartma materyaller sağlanmalıdır (Erten ve Aktel, 2020).

Şekil 4. Afet sonrası engelli bir birey ve erişim zorlukları (Gümüşdal, 2023).

Afet sonrası ulaşım hizmetleri, engelli bireylerin erişimine uygun araçlarla sağlanmalıdır. Erişilebilirlik, engelli bireylerin afetlerden en az şekilde etkilenmesini ve toplumsal yaşama tam ve etkin katılımını sağlamak için vazgeçilmez bir koşuldur. Erişilebilir bir toplum, engelli bireylerin afetlerde bile potansiyellerini gerçekleştirmelerine ve topluma katkıda bulunmalarına olanak tanımaktadır (Çağlar, 2012).

Kapsayıcılık

Toplumun tüm bireylerini, farklılıklarına bakılmaksızın, eşit ve tam katılım esasına dayanan bir yaklaşımdır. Afet yönetimi açısından kapsayıcılık, engelli bireylerin toplanma alanlarında unutulmaması, fiziksel ve bilişsel erişim bariyerlerinin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir (Çağlar, 2012). Kapsayıcılık, tüm engel çeşitlerinin de düşünülerek tasarımlar yapılmasını ön görür. Amaç eşit ve tam katılımı tüm mekânlara ve imkânlara yaymaktır.

Evrensel Tasarım

Tüm bireylerin yaş, yetenek veya diğer farklılıklara bakılmaksızın, herhangi bir mekâna veya hizmete eşit şekilde erişim sağlayabilmesi amacıyla geliştirilen tasarım anlayışıdır. Afet yönetimi ve toplanma alanlarının tasarımında evrensel tasarım ilkelerinin uygulanması, engelli bireylerin afet sürecinde karşılaştıkları engellerin önüne geçebilmektedir (Erten ve Aktel, 2020). Bu ilke sadece afet sonrasında değil, günlük hayat içerisinde de, özel gereksinimli tüm bireylerin yaşamsal haklarının ve sosyal yaşama katılım şanslarının korunmasını gözeten bir ilkedir. Bu ilke çerçevesinde engelli bireyler mekânsal kullanımlarına eşit erişim hakkına sahip olabilmektedir.

Engelli Hakları

Engelli bireylerin yaşadığı yer, toplumun engellilere bakış tarzı, ekonomik durum bir engellinin engellilik durumunun maluliyet veya noksanlık seviyesinde olmasını etkilemektedir. Bu faktörlere göre engellilik sadece engelli bireyin vücudunun bir parçasında noksanlık olarak kalabilirken, toplumun gelişmişlik seviyesine göre maluliyet, evde hapis boyutuna kadar çıkabilmektedir. Engelli hakları engelli bireylerin insan haklarına ve temel özgürlüklerine tam ve eşit olarak sahip olmasını savunan bir kavramdır.

3. AFET YÖNETİMİ VE AFET SONRASI TOPLANMA ALANLARINDA ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK TASARIM VE DÜZENLEMELER

3.1. Afet Yönetimi ve Afet Sonrası Toplanma Alanları

Afet yönetimi, antroposen çağının sonuçlarından biri olan doğal süreçlerin etkilenmesinden meydana gelen felaketlerin ve diğer beklenmeyen kaza veya COVİD 19 gibi küresel düzeyde etkili olan durumların en az zarar verecek şekilde yönetimini hedefleyen idare şeklidir. Afet yönetimi, bahsi geçen katastrofik olayların meydana gelmesini önlemekle başlayarak, afet ikaz ve uyarıları (Şekil 5), afet sonrası toplanma ve barınma alanlarının organizasyonu, temel ihtiyaçların temini ve dağıtımı, sağlık ve kurtarma hizmetleri gibi birçok başlık altında gerçekleşmektedir.

Şekil 5. İkaz Alarm İşaretleri Örneği (AFAD, 2025)**.**

Afet yönetiminde engelli haklarının korunması, uluslararası insan hakları belgelerinde de öne çıkmaktadır. Afet anında ve sonrasında, engelli bireylerin ayrımcılığa uğramaması, eşitlik ve adalet ilkelerine uygun olarak korunması ve desteklenmesi hayati önem taşımaktadır. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (BMESHS) ve ulusal yasal düzenlemeler, afet yönetimi süreçlerinde engelli bireylerin haklarının güvence altına alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, afet öncesi hazırlık, acil müdahale ve iyileştirme aşamalarında engelli bireylerin onurunu, özerkliğini ve topluma tam katılımını destekleyen politikalar ve uygulamalar geliştirilmelidir. Afetlerde, engelli bireylerin eğitim, istihdam, sağlık, sosyal güvenlik, ulaşım, iletişim ve bilgiye erişim gibi temel haklarının korunması ve geliştirilmesi, onların toplumsal yaşama tam ve etkin katılımını sağlamak için elzemdir (Çağlar, 2012).

Afet sonrası bireylerin temel ihtiyaçlarından biri olan barınma ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Afet sonrasındaki barınma aşamaları; (i) acil barınma, (ii) geçici barınma, (iii) geçici konutlaşma ve (iv) kalıcı konutlaşma olarak dört ana başlıkta incelenmektedir. Afet sonrası barınma aşamasının temeli olarak kabul edilen acil barınma afetin meydana gelmesinden saatler sonra afetzedelerin barınma ihtiyacını karşılamaktadır. Acil barınma, literatürde toplanma alanlarına denk gelmektedir. Buradaki esas amaç afetzedelerin afet sonrasındaki ilk saatlerden itibaren barınma ve güvenli yere tahliye edilmesini sağlamaktır. Afet yönetimi kapsamında toplanma alanları, çok farklı tanımlara karşılık gelse de afet sonrasında saatler içerisinde afetzedelerin temel ihtiyaçların karşılandığı ve afetzedelerin güvenli bir bölgede bir araya geldikleri alanlar olarak tanımlanmaktadır (Kalkan, 2022).

Afet ve acil durum toplanma alanları herhangi bir afet sırasında toplanılmaya uygun güvenli alanlardır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2025). Bu tanım, 24.02.2022 tarihli ve 31760 sayılı Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği'nde *"Afet ve acil durumlar sonrasında geçici barınma merkezleri hazır olana kadar geçecek süre içerisinde yaşanacak paniği önlemek ve sağlıklı bilgi alışverişini sağlamak amacıyla halkın tehlikeli bölgeden uzaklaşarak toplanabileceği güvenli alanlar"* şeklinde detaylı bir şekilde tarif edilmiştir (Resmî Gazete, 2022; Önal, 2024). Bu alanlar genellikle kent dokusu içerisinde yer alan kamusal alanlar olup, genellikle yapısal tehlikeleri barındırmayan açık yeşil alanlar, pazaryerleri ve spor alanları çerçevesinde planlanmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Afet ve Acil Durum Toplanma Alanı Levhası, Arabacı, 2019.

Toplanma alanları afet sonrasında bireyler ve yetkililer açısından önem taşımaktadır. Afetin meydana gelmesinden sonra bölgede yaşayan bireyler arasında ortaya çıkabilecek kaosun önüne geçmektedir. Afet öncesinde bireylerin devam eden hayat düzeninde bölgedeki insanlarla etkileşiminin afet sonrasında devam etmesi sağlanmakta, olası insan kayıplarının önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

Afet yetkilileri açısından toplanma alanları, afetin meydana gelmesinden hemen sonra afetzedeler ile etkileşimi sağlıklı bir şekilde kurabilmeyi sağlamaktır. Barınma ve temel ihtiyaçlarının karşılanması için afet öncesinden belirlenen toplanma alanlarından faydalanılmaktadır. Acil barınma alanları olarak, bölgedeki afet sonrası güvenilir ve sağlam olan kamu yapıları, spor merkezleri, büyük açıklıklı yapıların kullanımının yanı sıra kentsel yeşil alanlar da tercih edilmektedir. Kentsel yeşil alanların bölge içerisinde her birey tarafından erişilebilir olma potansiyeli, bölgedeki her alanda kentsel yeşil alan varlığı toplanma alanlarının kentsel yeşil alanlarda çözülmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda kentsel yeşil alanlar olarak belirlenen toplanma alanlarının yeterliliğin incelenmesi de gerekmektedir denilebilmektedir (Kalkan, 2022).

Yakın geçmişte yaşanan yangı ve deprem gibi büyük afetler bahsi geçen toplanma alanlarının tasarımında da etkili rol oynamış, kentlerde deprem parkları oluşturularak acil ihtiyaçlara cevap verecek su ve gıda deposu olan kent mobilyaları, acil durumda wifi/internet bağlantı hizmeti verebilecek, telefon ve engelli araçlarının şarj edilebilmesini de sağlayabilecek enerji kaynakları, barınak şekline dönüşebilen park elemanları yerleştirilmeye başlanmıştır (Şekil 7 ve 8).

Şekil 7. İstanbul Büyükşehir Belediyesi İştiraki İSTON'un deprem toplanma parkları için ürettiği özel mobilya tasarımları (URL-1, 2020).

Şekil 8. İzmir Büyükşehir Belediyesi, 30 Ekim Depreminde hayatını kaybeden 117 kişinin anısına yerleştirilen deprem anıtının bulunduğu parkta kullanılan, afet sonrası kullanıma yönelik kentsel donatı elemanı örnekleri (URL-2, 2021)

3.2. Afet Sonrası Toplanma Alanlarında Engelli Bireylere Yönelik Tasarım ve Düzenlemeler

Afet sonrası toplanma alanlarının yer seçiminden başlayarak çeşitli kriterler dikkate alınmalıdır. Bu alanlar, öncelikli olarak güvenli ve afetlerden etkilenmeyecek ya da en az etkilenecek lokasyonlarda planlanmalıdır. Afet sonrası toplanma alanlarının tasarımında dikkat edilmesi gereken genel özellikler aşağıdaki tablodaki (Tablo 1) gibi sıralanabilir.

Tablo 1. Afet sonrası toplanma alanlarında bulunması gereken genel özellikler.

Özellikler	**Açıklaması**
Güvenlik	Afet riski düşük, tehlikeli yapılardan uzak, güvenli alanlar üzerinde olmalı.
Erişilebilirlik	Tüm bireyler için engelsiz, düz, düşük eğime sahip rampalı, kolay ulaşılabilir yollar bulunmalı.
Yeterli Alan	Kişi başı en az 2-3 m² boş alan sağlanmalı; barınma, lojistik ve sağlık hizmetleri için bölümler olmalı.
Altyapı İmkanları	Temiz su kaynağı, tuvaletler, sağlık hizmet noktaları gibi temel altyapılar yer almalı.
İletişim ve Bilgilendirme	Yönlendirme levhaları, sesli-görsel anons sistemleri ve bilgi panoları olmalı.
Barınma ve Koruma İmkânı	Geçici barınaklar kurulabilecek, iklim koşullarından korunaklı alanlar tasarlanmalı.
Gıda ve Malzeme Dağıtımı	Gıda, su ve temel ihtiyaç malzemelerinin dağıtımı için güvenli lojistik noktaları bulunmalı.
Psikososyal Destek Alanları	Sessiz, özel alanlarda psikolojik destek ve danışmanlık hizmetleri verilmeli.
Enerji ve Aydınlatma	Alanlar iyi aydınlatılmalı; jeneratör veya güneş enerjisi gibi acil enerji kaynakları sağlanmalı.
Çevre Dostu ve Dayanıklı Tasarım	Çevreyi koruyan, sürdürülebilir altyapılar ve sistemler tercih edilmeli.

Toplanma alanlarının tasarımında, engelli bireyler için dikkate alınması gereken ilk unsurlar erişebilirlik ve güvenlik olmalıdır. Engelli bireyler bu alanlara kolaylıkla ulaşmalı, hareket edebilmeli ve ihtiyaçlarını güvenlik içerisinde sağlayabilmelidir. Bu yaklaşımla afet sonrası toplanma alanlarının engelliler için de kullanılabilir olabilmesi için aşağıdaki ana başlıklara dikkat edilmesi gerektiği söylenebilir.

1. Erişilebilirlik ve Ulaşım İmkânları

- Kesintisiz erişim: Düz, rampalı, kesintisiz yürüme yolları.
- Rampalar: Maksimum %5 eğim, korkuluklu ve kaymaz yüzeyli.
- Taktil Yollar: (Tactile Surface Indicator: Taktil yol, özellikle görme engelli bireylerin güvenli ve bağımsız şekilde hareket etmelerini sağlamak için zemine döşenen özel yüzeylerdir. Bu yollar, dokunma hissiyle ya da bastonla algılanarak yönlendirme ve uyarı verirler.) Görme engelliler için dokunsal yönlendirme yüzeyleri.
- Tekerlekli sandalyelerin, manevraları için uygun, geniş ve düz yüzeyli yollar,
- Tekerlekli sandalyeler için uygun eğimli rampalar ve tutunma yerleri

2. Acil Durum Müdahale Alanları

- Engelli ilkyardım noktası: Sedye ve tekerlekli sandalye erişimine uygun.
- Özel sağlık çadırları: Mahremiyet sağlayan alanlar.
- Hızlı tahliye alanları: Geniş ve engelsiz çıkış koridorları.

3. Barınma ve Bekleme Alanları

- Çadırlar: Rampalı girişler, kaymaz zeminli barınaklar.
- Dinlenme Alanları: Sessiz ve rahatlatıcı alanlar.

4. İletişim ve Bilgilendirme

- İki yönlü iletişim: Yazılı, sesli ve işaret dili destekli.
- Duyusal işaretler: Renk kodlaması, büyük puntolu yazılar.
- Görsel panolar: Afet ve yönlendirme bilgileri.
- Sesli anons sistemleri
- Braille alfabesi kullanılmış levhalar (Şekil 9).

5. Hijyen ve Temizlik İmkânları

- Erişilebilir tuvaletler: Tutunma barları, alçaltılmış lavabolar.
- Engelli dostu duş alanları: Kolay giriş-çıkış.

6. Gıda ve Su Erişimi

- Alçaltılmış bankolar: Tekerlekli sandalye kullanıcıları için uygun.
- Görsel-işitsel destekli dağıtım noktaları.

7. Psikososyal Destek Hizmetleri

- Uzman destek alanları.
- Bağımsız hareketi destekleyici düzenlemeler.

8. Altyapı ve Donanım Desteği

- Yedek tekerlekli sandalye, baston, işitme cihazı pilleri.
- Şarj istasyonları: Elektrikli cihazlar için.

9. Kullanıcı Profiline Göre Modüler Tasarım

- Fiziksel, görsel, işitsel ve zihinsel farklılıklar gözetilerek tasarım.
- Alan içi renk kontrastları kullanımı.
- Engelli bireylerin de katıldığı afet tatbikatları.
- Sessiz, ses yalıtımlı geçici barınaklar.

Şekil 9. Görme Engelliler İçin Braille Alfabesi, (Rednasis Web Sitesi, 2024).

Yukarıda bahsi geçen engelli bireylerin erişimin kolay olduğu ve ihtiyaçlarının kolaylıkla karşılanabildiği bir afet sonrası toplanma parkı yapay zeka tarafından aşağıdaki şekilde resmedilmiştir.

Şekil 10. Yapay zekâya (Ms.Copilot) Çizdirilmiş Örnek Afet Toplanma Alanı Tasarımı, 2025.

4. AFETLERİN VE AFET SONRASI KOŞULLARIN ENGELLİ BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Afetler, toplumsal yapının tüm bileşenlerini etkileyen olağanüstü durumlar olmakla birlikte, bazı gruplar bu süreçlerden adaletsiz biçimde etkilenmektedir. Engelli bireyler, bu hassas gruplar arasında özel bir konumda yer almakta ve afet sonrasında fiziksel, duygusal, sosyal ve yapısal pek çok engelle karşı karşıya kalmaktadır. Deprem gibi afetlerde ise deprem sonrasında birçok ortopedik engellilik durumu da oluşmaktadır. Çalışmalar bu bakış açısıyla gerçekleştirilmelidir (Şekil 11). Afetin etkileri yalnızca bireyin fiziksel veya zihinsel engel durumu ile sınırlı olmayıp, daha çok çevresel faktörlerin yetersizliği ve sosyal dışlanma biçiminde tezahür eden yapısal eksikliklerden beslenmektedir (Kesik vd., 2024).

Şekil 11. Bir afet sebebiyle engelli kalan yurttaş (Antakyalı, 2023).

Afet sonrası süreçte ortaya çıkan acil durumlara yanıt verme mekanizmaları, çoğu zaman engelli bireylerin özgül ihtiyaçlarını gözetmeden tasarlandığı için, bu bireyler hayatta kalma, güvenli alanlara erişme, sağlık hizmeti alma ve temel gereksinimlerini karşılama konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadır. Örneğin, geçici barınma alanlarında fiziksel erişilebilirliğin sağlanamaması durumunda, hareket kısıtlılığı olan bireylerin bu alanlara erişmesini engelleyebilmektedir. Benzer şekilde, görme veya işitme engeli bulunan bireyler için gerekli duyusal destek mekanizmalarının noksanlığı, bilgiye erişimi ve tehlike uyarılarına yanıt verebilmeyi sınırlayabilmektedir. Bunlara ek olarak, afetlerin psikososyal etkileri engelli bireyler açısından daha derin izler bırakabilmektedir.

Sosyal destek sistemlerinin zarar görmesi durumunda ise, bakım verenlerin erişilemez hale gelmesi, topluluk içindeki iletişim ve etkileşim kanallarının olmaması gibi nedenlerle, bu bireylerde yalnızlık, travma belirtileri daha yoğun bir biçimde gözlenmektedir. Bu durum, afet sonrası dönemde psikolojik destek mekanizmalarının da erişilebilir ve kapsayıcı olmasını zorunlu kılmaktadır (Erten ve Aktel, 2020).

Ulusal ve uluslararası düzeyde geliştirilen yasal ve etik çerçeveler, afet yönetiminde engelli bireylerin adil temelli bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, afet ve acil durumlarda engelli bireylerin korunması, güvenli tahliye edilmesi ve hizmetlere erişiminin sağlanması için devletlere yükümlülükler getirmektedir. Ancak mevcut uygulamalar, bu ilkelerin çoğu zaman uygulamaya yansımadığını ve engelli bireylerin afet sonrası süreçlerde sistematik olarak dışlandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, afet sonrası dönem yalnızca fiziksel bir iyileşme süreci olarak değil, aynı zamanda sosyal eşitliğin yeniden tesisi için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Engelli bireylerin afet yönetim süreçlerine katılımını önceleyen, erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkelerini esas alan bir yaklaşım benimsenmediği sürece, afetlerin etkisi bu bireyler için daha uzun süreli ve yıkıcı olmaya devam edecektir (Çağlar, 2022).

2.2.1. Uzun Vadeli Etkilerin Değerlendirilmesi

Afetlerin engelli bireyler üzerindeki etkileri yalnızca afet anı ya da kısa süreli müdahale dönemleriyle sınırlı kalmamakta; fiziksel, psikolojik ve toplumsal düzeyde uzun vadeli sonuçlar doğurabilmektedir. Afetin ardından ortaya çıkan mekânsal yıkım, sağlık hizmetlerinin aksaması, sosyal destek sistemlerinin zayıflaması ve ekonomik kayıplar, engelli bireylerin yaşamlarını sürdürülebilir biçimde devam ettirmelerini güçleştirmektedir. Bu durum hem bireysel hem de yapısal düzeyde eşitsizlikleri derinleştirebilmektedir. Yaş, cinsiyet ve engellilik durumu afet zamanlarında bu hassas gruplara, kırılgan yükler yükleyebilmektedir (Şekil 12).

Yeniden yapılanma ve iyileştirme (rehabilitasyon- rekreasyon) süreçlerinde erişilebilirliğin göz ardı edilmesi durumunda, engelli bireylerin fiziksel çevreden dışlanmasına yol açmakta; geçici barınma alanlarından kalıcı konutlara kadar pek çok alanda karşılaşılan erişim engelleri, bu bireylerin bağımsız yaşam hakkını kısıtlamaktadır (Şekil 6). Evrensel tasarım ilkelerine uyulmayan yapılı çevre, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını sınırlarken, uzun vadede sosyal izolasyonun da temelini oluşturmaktadır. Afet sonrası dönemde engelli bireylerin maruz kaldığı ruhsal etkiler de zamanla derinleşebilmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik sorunlar, afetin ardından yeterli destek sağlanmadığı takdirde kalıcı hâle gelebilmektedir. Sosyal destek ağının zayıf olduğu durumlarda bu bireylerin toplumla bağları da zayıflar, yalnızlık ve dışlanmışlık duygusu da doğru orantıda artmaktadır. Bu bağlamda, afet sonrası psikososyal destek hizmetlerinin sürdürülebilir, erişilebilir ve kapsayıcı biçimde sunulması büyük önem taşımaktadır (Kesik vd., 2024).

Kurumsal düzeyde ise, afet sonrası politika ve uygulamaların engelli bireylerin ihtiyaçlarını yeterince dikkate almaması, uzun vadeli yapısal adaletsizliklerin oluşmasına neden olmaktadır. Planlama, bütçeleme ve mevzuat geliştirme süreçlerinde engelli bireylerin görüşlerinin alınmaması, bu bireylerin gelecekteki afetlere karşı daha da savunmasız hâle gelmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle, afet sonrası planlama süreçlerinde engelli bireylerin aktif katılımını sağlayacak mekanizmaların ve organizasyonların geliştirilmesi gerekmektedir (Türk, 2022).

Şekil 12. Afet sonrası engelli kız çocuğu ve arkadaşı (Uygun,2023).

Sonuç olarak, afetlerin engelli bireyler üzerindeki uzun vadeli etkilerinin azaltılması, yalnızca fiziksel iyileştirme çabalarıyla değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik, insan hakları ve kapsayıcı politika anlayışıyla mümkündür.

Engelli bireylerin özgür, bağımsız ve güvenli bir yaşam sürebilmeleri için afet sonrası tüm iyileştirme çalışmalarının erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkeleri çerçevesinde yürütülmesi ve sürdürülebilir olabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Türk, 2022).

5. SONUÇ

Afet sonrası toplanma alanlarının planlama sürecinde, erişilebilirlik standartlarının sağlanması kritik bir gerekliliktir. Bu alanlar; sadece fiziksel değil, aynı zamanda duyusal ve bilişsel erişilebilirliği de kapsayacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu bağlamda, erişilebilirlik standartlarının sağlanması; TS 9111 No'lu "Kamu Binalarında Fiziksel Erişilebilirlik İçin Kurallar", Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) ilgili yönetmelikleri ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Engellilere Yönelik Uygulama Rehberi gibi mevzuatlar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu yasal ve teknik çerçeve, tasarım kararlarının belirlenmesinde yol gösterici rol üstlenmektedir.

Çalışmanın bulguları, afet yönetimi literatüründeki erişilebilirlik ve kapsayıcılık vurgusuyla paralellik göstermektedir (Çağlar, 2012; Kalkan, 2022). Ancak, mevcut uygulamaların teorik çerçevede belirtilen ideal durumdan uzak olduğu görülmektedir. Örneğin, fiziksel engelli bireyler için temel gereksinim olan eğimi doğru tasarlanan rampaların ve erişilebilir tuvaletlerin yetersizliği, günümüzde sıkça dile getirilen evrensel tasarım ilkelerinin toplanma alanı planlamasında ve kapsamında yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir. Benzer şekilde, işitme ve görme engelli bireylerin bilgiye erişimini sağlayacak görsel ve işitsel uyarı sistemlerinin eksikliği, afet iletişiminde kapsayıcılığın sağlanması gerektiği yönündeki uluslararası normlarla (BMESHS, Madde 21) çelişmektedir.

Bu çalışmanın güçlü yönlerinden biri, farklı engel gruplarının (görme, işitme, fiziksel ve zihinsel) özel ihtiyaçlarına yönelik bütüncül bir bakış açısı sunmasıdır. Bununla beraber özellikle görme ve işitme engelli bireylerin afet sonrası toplanma alanlarını güvenli ve bağımsız bir şekilde kullanabilmesi adına, duyusal destek sağlayan uyarı sistemlerinin önemi büyüktür. Bu kapsamda, yönlendirme levhalarının Braille alfabesi ile yazılması, taktil yürüme yollarının oluşturulması, acil çıkış ve toplanma noktalarının sesli uyarı sistemleriyle desteklenmesi, ayrıca işitme engelliler için görsel sinyal veren ışıklı uyarı panolarının yerleştirilmesi önerilmektedir. Örneğin, Japonya'da afet toplanma alanlarında yer alan dokunsal zemin yönlendirmeleri ile sesli anons sistemleri bütünleşmiş ABD'de ise FEMA standartlarına uygun olarak işitsel-görsel acil durum panoları ve bilgi ekranları yaygın şekilde kullanılmaktadır (Çağlar, 2012; Kalkan, 2022). Çalışmada örneklem kısıtlılığı ve belirli bir coğrafi bölgeye odaklanılması, bulguların genellenebilirliğini sınırlayabilmektedir. Ancak gelecekteki araştırmalar, daha geniş ve farklı coğrafi bölgelerden elde edilecek verilerle bu bulguları teyit edebilir ve farklı afet türlerinin engelli bireyler üzerindeki özgül etkilerini daha derinlemesine inceleyebilmektedir (Özgün, 2025).

Çalışmanın bulguları ve vurguladığı afet sonrası toplanma alanlarında engellilere yönelik mekânsal tasarım parametreleri, afet sonrası yönetimi politika yapıcıları ve uygulayıcıları için önemli çıkarımlar, faydalar sunmaktadır. Afet sonrası toplanma alanlarının planlanması ve düzenlenmesinde evrensel tasarım ilkelerinin ve engelli bireylerin özel ihtiyaçlarının merkeze alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, mevcut toplanma alanlarının erişilebilirlik denetimlerinin yapılması, iyileştirme çalışmalarına öncelik verilmesi ve engelli örgütlerinin planlama süreçlerine aktif katılımının sağlanması kritik öneme sahiptir. Ayrıca, afet eğitim ve farkındalık çalışmalarında engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik bilgilendirme materyallerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, afetlerle mücadele afet öncesi ve sonrası için engelli bireylerin farkındalık düzeyini artırabilmektedir (Özgün, 2025).

Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri, afet toplanma alanlarının tüm bireyler için ulaşılabilir kılınması konusunda öncü ülkeler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerde, evrensel tasarım ilkeleri hayata geçirilerek görme engelliler için Braille etiketler ve sesli yönlendirmeler, işitme engelliler için görsel alarm sistemleri ve işaret dili bilen personel, ortopedik engelliler için de engelsiz geçişler ve özel düzenlemeler gibi çeşitli çözümler sunulmaktadır. Bu yaklaşım, afet anında hiçbir vatandaşın geride kalmaması prensibine dayanmaktadır. Türkiye'de ise İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin "Afet Eylem Planı" ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin "Afet Toplanma Alanları Rehberi" gibi yerel yönetimlerin başlattığı bazı umut verici çalışmalar mevcuttur. Ancak bu çabalar henüz ulusal çapta yaygınlaşmamış ve daha bütüncül bir planlama anlayışına dönüştürülememiştir. Ülke genelinde standart bir uygulama birliğinin sağlanması ve engelli bireylerin özel ihtiyaçlarının afet planlarının ayrılmaz bir parçası haline getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak, afet sonrası toplanma alanlarının tasarımsal açıdan engelli bireyler için erişilebilir ve kapsayıcı hale getirilmesi, yalnızca bir insan hakkı gerekliliği değil, aynı zamanda daha dirençli ve eşitlikçi bir toplumun inşası için de vazgeçilmez bir adımdır. Gelecekteki araştırmaların, bu alandaki bilgi birikimini derinleştirmesi ve uygulamaya yönelik somut çözüm önerileri sunması beklenmektedir (Türk, 2022).

Ancak bu şekilde felaketler yaşanmadan önce alınacak önlemlerle, engelli ve özel gereksinimli bireylerin afetlerden ve sonraki yaşam koşullarından zarar görmesi engellenebilir.

KAYNAKÇA

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2014). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. https://www.afad.gov.tr/upload/Node/3495/xfiles/sozluk.pdf

Alp, L. (2024). Deprem bölgesindeki engelli bireylerin ihtiyaçları sürüyor yazısı, Gazete Kadıköy Web Sitesi, URL-1. https://www.gazetekadikoy.com.tr/yasam/deprem-bolgesindeki-engelli-bireylerin-ihtiyaclari-suruyor

Antakyalı, A. (2023). Deprem sebebiyle engelli kalan yurttaşlara nasıl destek sağlanmalı? URL-4. https://9koy.org/deprem-sebebiyle-engelli-kalan-yurttaslara-nasil-destek-saglanmali.html

Arabacı, A.O. (2019). Afet ve acil durum toplanma bölgeleri hakkında yardımcı olacak birkaç dijital araç, https://teyit.org/teyitpedia/afet-ve-acil-durum-toplanma-bolgeleri-hakkinda-yardimci-olacak-birkac-dijital-arac

Ceylan, S. (2011). Afetler coğrafyası. (Ed. Yazıcı, H. ve Koca, M.K.). Ankara: Pegema Akademi

Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri, Trakya Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı

Dikmenli, Y., Gafa, İ. (2017). Farklı Eğitim Kademelerine Göre Afet Kavramı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 21-36.

Ergünay, O. (2009). Doğal afetler ve sürdürülebilir kalkınma. Deprem Sempozyumu, 11-12 Kasım, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Erten, Ş., Aktel, M. (2020). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı: Engelsiz Kent Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Yıl: 2020, Cilt: 11, Sayı: 28, 898-912.

Fırat, M., (2022). Deprem ve Toplumsal Etkileri, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Gümüşdal, İ., (2023). " Engelliler İçin Depremde ve Sonrasında Neler Yapılmalı? Yazısı, Gazete Kadıköy Web Sitesi, URL-3 https://www.tmpk.org.tr/yazarimizdan/engelliler-icin-depremde-ve-sonrasinda-neler-yapilmali/

Kalkan, M. (2022). Uşak Kentinde Belirlenen Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarının Yeterliklerinin Değerlendirilmesi. Resilience, 269-285.

Kesik, O. A., Taştan, B., Azgın, T. (2024). Engellilerin Afet Toplanma Alanlarına Erişebilirliğinin Ağ Analizi Yöntemiyle Belirlenmesi: Kastamonu Kent Merkezi Örneği. *Menba Kastamonu Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Dergisi,* 10 (1), 13-27

McFarlane, A., Norris, F. H. (2006). Definitions and concepts in disaster research. *Methods for Disaster Mental Health Research,* (1), 3-19.

Önal, S. (2024). Toplanma Alanları Olarak Yeşil Alanlar Ve Parklar: Araştırmalara Dayalı Bir Bakış. *DTCF Dergisi*, 64 (2), 1627-1643.

Özey, R. (2011). Afetler coğrafyası. İstanbul: Aktif Yayınevi.

Rednasis Web Sitesi, 2024.
https://www.rednasis.com.tr/levhalara-braille-kabartmasi-nasil-yapilir-braille-kabartma-firmasi/

Resmi Gazete. (2022). Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği.
https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220224-31.pdf.

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2025). Afet ve Acil Durum Toplanma Alanları. https://www.icisleri.gov.tr/afet-ve-acil-durum-toplanma-alanlari

Türk A., (2022). Deprem Özelinde Engelli Bireylere Duyarlı Afet Yönetimi Modeli. *Afet ve Risk Dergisi*, 5 (1), 61-77.

Türkiye Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), İkaz Alarm İşaretleri, (2025).
https://www.afad.gov.tr/ikaz-alarm-isaretleri

UNDP, (2024). Depremden Etkilenen Bölgelerde Yaşayan Engelli Bireylere Yönelik İhtiyaç Analizi Raporu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu (UNDP), Ağustos 2024, Ankara

URL-1. (2020). İstanbul Büyükşehir Belediyesi İştiraki İSTON'un deprem toplanma parkları için ürettiği özel mobilya tasarımları. https://www.ilkhaber.biz/iston-dan-deprem-parkina-ozel-kent-mobilyalari/9159/

URL-2. İzmir'deki parklar deprem toplanma alanı olarak düzenleniyor.
https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmirdeki-parklar-deprem-toplanma-alani-olarak-duzenleniyor/46060/156

Uygun, G., (2023). "Engelliler için afet planı yok" yazısı, Gazete Kadıköy Web Sitesi, URL-2 https://www.gazetekadikoy.com.tr/gundem/engelliler-icin-afet-plani-yok

A-B
AHENK KARCI
AHMET CİHAN
AHMET TUĞRUL POLAT
ALPER ÇABUK
ALPER SAĞLIK
ARZU ALTUNTAŞ
ARZU ÇELEN ÖZER
ASLI GÜNEŞ GÖLBEY
AYLİN ÇELİK TURAN
AYŞE KALAYCI ÖNAÇ
AYŞEN ÖZTÜRK
BAHAR ULAŞZADE
BAŞAK KALKAN
BEYZA NUR ÇALIŞKAN KELEŞ
BİLGENUR AK

C-Ç
CANAN KOÇ
ÇAĞLA GÜLER

D-E
DENİZ ÇOLAKKADIOĞLU
DİLEK ŞAHİN YOMRALIOĞLU
DUYGU GÖKCE
ECE ÖZMEN
ELMAS ERDOĞAN
EMİRHAN AKSU
ENGİN KURŞUN
ESRA ABACIOĞLU GİTMİŞ
ESRA SİVRİ İÇÖZ
EVREN TANDOĞAN

F-G
FATMA DİLA ERBİL
FATMA ZEHRA ÇAKICI
FUNDA DEMİRCAN
FUNDA YİRMİBEŞOĞLU
GİZEM NAGEHAN AKSU
GÜMÜŞ FUNDA GÖKÇE

H-I-İ-J
HALİL DUYMUŞ
HALİT KOÇAK
HATİCE SELMA ÇELİKYAY
HÜSEYIN BUDAK

K-L-M
MANOLYA ÖZDEMİR DURAK
MEHMET AKİF CİHAN
MEHTAP ÖZENEN KAVLAK
MERYEM BIHTER BİNGÜL BULUT
METİN DEMİR
MURAT ÖZYAVUZ

N-O-Ö
NALAN DEMİRCİOĞLU
NURBANU ÖZKARTAL
OSMAN TUTAL
ÖMER ÜNSAL
ÖNER DEMİREL
ÖZGE FATOŞ CİHAN
ÖZGÜR BURHAN TİMUR
ÖZLEM BURCU AKSOY

P-R-S-Ş
PELİN KORKMAZ
REYHAN MİDİLLİ SARI
SADETTİN HÜLAGÜ
SAYE NİHAN ÇABUK
SEHER SİMAY KUŞOĞLU
SİBEL MANSUROĞLU
SIMA POUYA
SÜLEYMAN AYKUTALP ÖZKUYUMCU
ŞEYMA ELİF DİNÇER
ŞÖLEN KÖSEOĞLU
ŞULE KISAKÜREK

T-U-Ü-V
TUĞBA KİPER
UMUT PEKİN TİMUR
VEYSEL DAĞ
VOLKAN CANÖZÜ

Y-Z
YILDIZ AKSOY
ZÜLEYHA KOÇ